Simon Sebag Montefiore

Historia

STALIN

CURTEA ȚARULUI ROȘU

POLIROM

Simon Sebag Montefiore

STALIN

CURTEA ŢARULUI ROŞU

Traducere de Cătălin Drăşineanu

EDITURA LIMES
2014

Volum apărut cu sprijinul Institutului de Investigare a Crimelor Comunismului şi Memoria Exilului Românesc

Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului şi Memoria Exilului Românesc

Str. Alecu Russo, nr. 13-19, et. V, ap. 11, sector 2, Bucureşti, România

Tel. +40213167565; +40213167557

Fax +40213167552

www.iiccmer.ro

E-mail: office@iiccmer.ro

Simon Sebag Montefiore

Stalin. The Court of the Red Tsar

Copyright © 2003

All rights reserved.

© 2014 by Editura POLIROM, pentru ediţia în limba română

www.polirom.ro

Editura POLIROM

Iaşi, B-dul Carol I nr. 4; P.O. BOX 266, 700506

Bucureşti, Splaiul Unirii nr. 6, bl. B3A, sc. 1, et. 1;

sector 4, 040031, O.P. 53, C.P. 15-728

ISBN ePub: 978-973-46-4920-4

ISBN PDF: 978-973-46-4921-1

ISBN print: 978-973-46-4441-4

Coperta: Radu Răileanu

Pe copertă: Nadia Allilueva, Stalin, Voroşilov şi soţia lui, Ekaterina

Această carte în format digital (e-book) este protejată prin copyright şi este destinată exclusiv utilizării ei în scop privat pe dispozitivul de citire pe care a fost descărcată. Orice altă utilizare, incluzând împrumutul sau schimbul, reproducerea integrală sau parţială, multiplicarea, închirierea, punerea la dispoziţia publică, inclusiv prin internet sau prin reţele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informaţiei, altele decât cele pe care a fost descărcată, revânzarea sau comercializarea sub orice formă, precum şi alte fapte similare săvârşite fără permisiunea scrisă a deţinătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislaţiei cu privire la protecţia proprietăţii intelectuale şi se pedepsesc penal şi/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

Lectura digitală protejează mediul

Versiune digitală realizată în colaborare cu elefant.ro

SIMON SEBAG MONTEFIORE (n. 1965) este profesor de istorie la Cambridge University şi membru al Royal Society of Literature. Cărţile sale au fost traduse în peste 35 de limbi, devenind bestselleruri internaţionale. Dintre volumele publicate menţionăm: Catherine the Great & Potemkin (2004); Young Stalin (2008); Sashenka (2008); Jerusalem: The Biography (2011). Stalin. Curtea ţarului roşu a fost desemnată Cartea de istorie a anului 2003 în cadrul British Book Awards.

Lui Lily Bathsheba

Lista ilustraţiilor

Fasciculul 1: 1929-1934

Stalin sărutând-o pe Svetlana, fiica sa, în vacanţă, la începutul anilor ‘30 (partea I)

Nadia ţinând-o în braţe pe Svetlana (partea a II-a)

Stalin şi şoferul său în faţă, iar Nadia pe bancheta din spate a uneia dintre limuzinele de la Kremlin (partea a II-a)

Familia Stalin în vacanţă la Marea Neagră, împreună cu truditorul Molotov şi soţia sa evreică, Polina, inteligentă şi pătimaşă (partea a III-a)

Stalin ducând-o pe Svetlana în braţe, în grădina de la Zubalovo, casa lor de la ţară din apropiere de Moscova (partea I)

Stalin discutând în culise la un Congres al Partidului din 1927 cu aliaţii săi Sergo Ordjonikidze şi premierul Aleksei Rîkov (partea a II-a)

La un Congres al Partidului, Stalin se întreţine cu persoane cu funcţii înalte (partea a II-a)

După moartea sa tragică, Nadia aşezată pe catafalc (partea a II-a)

Funeraliile Nadiei (partea a II-a)

Stalin părăsind Marele Palat al Kremlinului cu doi dintre cei mai apropiaţi aliaţi ai săi: Sergo Ordjonikidze şi Mihail „Deduşka” Kalinin (partea a II-a)

Lazar Kaganovici, adjunctul lui Stalin în anii ‘30, conduce o expediţie în satele din Siberia pentru a căuta cereale ascunse de ţărani (partea a II-a)

Potentaţii erau atât de apropiaţi, încât erau ca o familie: „Unchiul Avel” Enukidze şi Voroşilov (partea a II-a)

Vacanţa lui Stalin din 1933: Stalin şi Voroşilov în camping; plivind în grădina vilei sale din Soci; plecând la vânătoare împreună cu Budionnîi, Voroşilov şi garda de corp; Lavrenti Beria oferindu-şi ajutorul la plivit grădinile; Stalin plecând la pescuit şi vânătoare pe Marea Neagră, excursie care avea să se sfârşească cu un atentat misterios (partea a II-a)

Molotov, premier în anii ‘30, jucând tenis cu familia sa (partea a II-a)

Stalin şi-a condus imperiul fără ceremonie: stând la soare la vila din Soci (partea a II-a)

Fasciculul 2: 1934-1941

Serghei Kirov în vacanţă cu Stalin şi Svetlana la Soci (partea a III-a)

Stalin cu Svetlana (partea a III-a)

Andrei Jdanov se alătură familiei, probabil la vila din Holodnaia Recika (Pârâul Rece) (partea a III-a)

Curtea ţarului roşu la mijlocul anilor ‘30 (partea a II-a)

Femeile lui Stalin (partea a II-a)

Stalin împreună cu persoanele de vază din anturajul său şi soţiile acestora în fosta lojă imperială de la Bolşoi (partea a II-a)

Stalin (împreună cu Beria şi Lakoba) în vizită la mama lui bolnavă, Keke, cu puţin timp înainte de moartea ei (partea a III-a)

Beria găzduindu-i pe Voroşilov şi Mikoian la Tiflis, la Festivalul Rustaveli, în momentul de apogeu al „Marii terori”, 1937 (partea a II-a)

Iagoda, Kalinin, Stalin, Molotov, Vîşinski şi Beria (partea a II-a)

Mareşalul Semion Budionnîi alături de Kaganovici şi Stalin, înconjuraţi de femei extaziate (partea a II-a)

Beria şi Ejov – cei mai depravaţi monştri de la curtea lui Stalin (partea a II-a)

Ejov şi soţia sa Evghenia întreţinându-l pe puternicul lor prieten, Sergo Ordjonikidze. Ejov avea să-l ajute în curând pe Stalin să-l hărţuiască pe Sergo până la moartea acestuia (partea a II-a)

Stalin, Jdanov, Kaganovici, Mikoian şi Voroşilov alături de cadavrul lui Ordjonikidze (partea a II-a)

Ejov şi prietenul său Nikita Hruşciov însoţindu-i pe Molotov, Kaganovici, Stalin, Mikoian şi Kalinin (partea a II-a)

Stalin luând ceaiul cu romancierul Gorki (partea a II-a)

Poskrebîşev împreună cu Bronislava, doctoriţa frumoasă, fermecătoare şi educată de care s-a îndrăgostit, şi cu sora acesteia (partea a V-a)

Aleksandr Poskrebîşev, şeful de cabinet al lui Stalin în cea mai mare parte a domniei acestuia (partea a V-a)

Generalul Nikolai Vlasik împreună cu fiul blestemat al lui Stalin, Iakov, chiar înainte de război (partea a III-a)

Svetlana în primii ani ai adolescenţei, purtând uniforma Tinerilor Pionieri (partea I)

Fasciculul 3: 1941-1945

Stalin coordonând războiul, asistat de potentaţii şi generalii săi (partea a VI-a)

În 1945, Stalin împreună cu Jukov, Voroşilov şi Bulganin (partea a IV-a)

Stalin ca arbitru al Aliaţilor, instigându-l pe Roosevelt împotriva lui Churchill: la Teheran, în 1943 (partea a VII-a)

Churchill şi Stalin la Ialta, urmaţi de generalul Vlasik

La Conferinţa de la Potsdam, Stalin alături de Churchill şi preşedintele Statelor Unite, Harry Truman (partea a IV-a)

Schimb de cuvinte între Voroşilov şi Churchill la Conferinţa de la Teheran (partea a IX-a)

Beria şi Molotov vizitând Berlinul în ruine al lui Hitler, flancaţi de membrii poliţiei secrete Kruglov şi Serov (partea a X-a)

Beria şi familia în jurul anului 1946 (partea a X-a)

Casa lui Beria de la Moscova, aleasă pentru el de Stalin (acum Ambasada Tunisiei) (partea a X-a)

Casa de pe Chei, construită pentru guvern la începutul anilor ‘30 (partea a X-a)

Blocul Granovski, în apropiere de Kremlin, unde potentaţii mai tineri locuiau în apartamente somptuoase (partea a X-a)

Reşedinţele lui Stalin: locuinţa principală din Moscova, Kunţevo (partea a VIII-a); casa de vacanţă preferată înainte de război, Soci (partea a XI-a); sala de mese cu boltă unde se delecta cu festinuri georgiene (partea a XI-a); piscina construită special pentru el (partea a XI-a); sediul său de vacanţă postbelic, Pârâul Rece (partea a X-a); vila milionarului din Suhumi (partea a X-a); Museri (partea a X-a)

Generalul Vasili Stalin: promovat fără să aibă vreun merit, alcoolic, labil, nemilos şi înspăimântat (partea I)

După război, generalul Vasili Stalin l-a convins pe generalul Vlasik să-i dea splendida sa locuinţă din oraş, nu departe de Kremlin (partea a X-a)

La sfârşitul războiului, un Stalin obosit, dar fericit, stând între cei doi rivali, Malenkov şi Jdanov (partea a II-a)

Fasciculul 4: 1945-1953

După victorie, Stalin s-a îmbolnăvit, suferind o serie de atacuri cerebrale sau infarcte minore (partea a III-a)

Pe data de 12 august 1945, generalisimul Stalin îşi conduce voios potentaţii pentru paradă (partea a VIII-a)

Jdanov şi şarlatanul Trofim Lîsenko (partea a X-a)

Un Stalin epuizat îi conduce posomorât pe Beria, Mikoian şi Malenkov prin Kremlin spre Mausoleu pentru parada din 1 mai 1946 (partea a II-a)

Stalin în fruntea cortegiului la funeraliile lui Kalinin, în 1946 (partea a II-a)

Stalin, Voroşilov şi Kaganovici mergând în urma coşciugului lui Jdanov la funeraliile acestuia (partea a II-a)

La sfârşitul anului 1948, Stalin stă alături de generaţia mai în vârstă, Kaganovici, Molotov şi Voroşilov, pe când în spatele lor se urzeşte un complot în rândul celor cei mai tineri (partea a II-a)

Mikoian şi alţii la casa lui Stalin în timpul verii (partea I)

La gala de aniversare a celei de-a şaptezecea zile de naştere, pe scena de la Bolşoi, Stalin stă între Mao Zedong şi Hruşciov (partea a X-a)

Ultima vacanţă agitată a lui Stalin, în 1952: noua sa casă de la Noul Athos (partea a X-a); palatul de la Likani, care îi aparţinuse în trecut fratelui ţarului Nicolae al II-lea, marele duce Mihail (partea a X-a); casa lui retrasă de la Lacul Riţa, unde petrecea săptămâni întregi (partea a X-a); gărzile sale au instalat nişte cutii verzi din metal pentru telefoane, astfel încât Stalin să poată cere ajutor dacă i s-ar fi făcut rău în timpul uneia dintre plimbările sale zilnice (partea a X-a)

Canapeaua din Kunţevo pe care a murit Stalin, la 5 martie 1953 (partea a X-a)

Un Stalin în vârstă, dar hotărât, privindu-l pe Malenkov, care prezintă raportul principal, la ultima sa apariţie publică de la cel de-al XIX-lea Congres, în 1952 (partea a VI-a)

Hruşciov, Bulganin, Kaganovici, Mikoian, Beria, Malenkov, Molotov şi Voroşilov stau faţă în faţă, cu corpul neînsufleţit al lui Stalin între ei (partea a IV-a)

Stalin la Congresul din 1927: în perioada sa de glorie (partea a II-a)

Autorul şi editura le mulţumesc următorilor pentru permisiunea de a reproduce imaginile:

1 Colecţia familiei Alliluev

2 RGASPI

3 Colecţia familiei Vlasik

4 AKG

5 Colecţia familiei Poskrebîşev

6 Colecţia David King

7 Camera Press

8 Muzeul Stalin, Gori, Republica Georgia

9 Colecţia Hugh Lunghi

10 Fotografii făcute de autor/colecţia autorului

11 Victoria Ivleva-Yorke

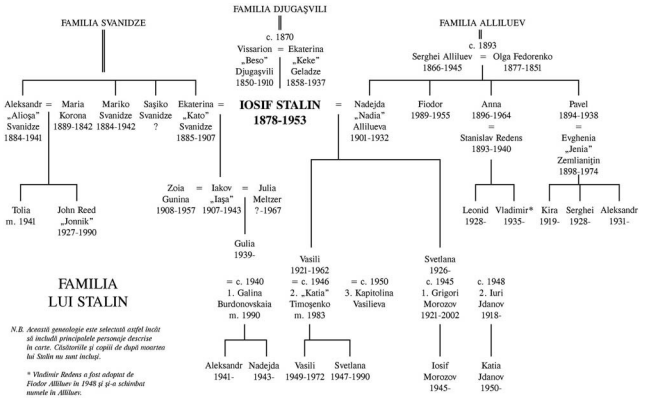
FAMILIA SVANIDZE
FAMILIA DJUGAŞVILI
FAMILIA ALLILUEV
c. 1870
Vissarion „Beso" Djugaşvili 1850-1910 = Ekaterina „Keke" Geladze 1858-1937
c. 1893
Serghei Alliluev 1866-1945 = Olga Fedorenko 1877-1851
Aleksandr „Alioşa" Svanidze 1884-1941 = Maria Korona 1889-1842
Mariko Svanidze 1884-1942
Şaşiko Svanidze ?
Ekaterina „Kato" Svanidze 1885-1907 =
IOSIF STALIN 1878-1953 =
Nadejda „Nadia" Alliluieva 1901-1932
Fiodor 1989-1955
Anna 1896-1964 = Stanislav Redens 1893-1940
Pavel 1894-1938 = Evghenia „Ienia" Zemlianiţin 1898-1974
Tolia m. 1941
John Reed „Jonnik" 1927-1990
Zoia Gunina 1908-1957
Iakov „Iaşa" 1907-1943 = Julia Meltzer ?-1967
Leonid 1928-
Vladimir* 1935-
Kira 1919-
Serghei 1928-
Aleksandr 1931-
Gulia 1939-
Vasili 1921-1962 = c. 1940 1. Galina Burdonovskaia m. 1990
= c. 1946 2. „Katia" Timoşenko m. 1983
= c. 1950 3. Kapitolina Vasilieva
Svetlana 1926- c. 1945 1. Grigori Morozov 1921-2002
c. 1948 2. Iuri Jdanov 1918-
Aleksandr 1941-
Nadejda 1943-
Vasili 1949-1972
Svetlana 1947-1990
Iosif Morozov 1945-
Katia Jdanov 1950-
FAMILIA LUI STALIN
N.B. Aceasta genealogie este selectată astfel încît să includă principalele personaje descrise în carte. Căsătoriile şi copiii de după moartea lui Stalin nu sunt incluşi.
* Vladimir Redens a fost adoptat de Fiodor Alliluev în 1948 şi şi-a schimbat numele în „Alliluev.

Uniunea Sovietică în timpul lui Stalin, 1929-1953
Teritoriu câştigat în Războiul Ruso-Suedez
Teritoriile adăugate în 1939/1940, după Pactul Ribbentrop-Molotov
Teritoriu aparţinând Germaniei şi Ceheii ocupat de URSS în 1945
Amplasarea invaziei germane, iunie/nie-iulie 1942
SUEDIA
FINLANDA
Leningrad
ESTONIA
LETONIA
LITUANIA
Marea Baltică
Minsk
BIELORUSIA
Smolensk
Moscova
Gorki (Nijni Novgorod)
UNIUNEA SOVIETICĂ
Kuibîşev (Samara)
POLONIA
Kursk
Kiev
CHEHOSLOVACIA
UNGARIA
UCRAINA
Harkov
Stalingrad (Tarîţin)
Rostov-pe-Don
ROMÂNIA
Kerci
IUGOSLAVIA
Ialta
Marea Caspică
BULGARIA
Marea Neagră
GEORGIA
Tbilisi
Baku
AZERBAIDJAN
GRECIA
TURCIA
IRAN
Teheran
Marea Mediterană
Câteva oraşe botezate după tovarăşii lui Stalin :
Molotov (Perm)
Janaev (Mariupol)
Kalinin (Tver)
Voroşilovgrad (Lugansk)
Ordjonikidzev (Vladikavkaz)
Kirov (Viatka)
Gorki (Nijni Novgorod)
Kuibîşev (Samara)
Voroşilovsk (Stavropol)
Stalingrad (Tarîţin)
Stalino (Donetsk)
Stalinabad (Dușanbe)
Kirovabad (Elizavetpol)

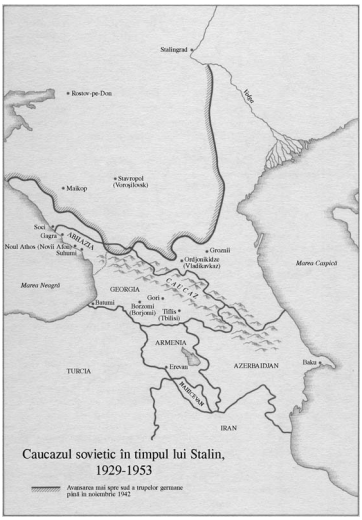

Introducere şi mulţumiri

În acest proiect am primit un ajutor generos de la multă lume, de la Moscova şi Sankt-Petersburg la Suhumi, de la Tbilisi la Buenos Aires şi Rostov-pe-Don. Scopul meu a fost aici de a face pur şi simplu un portret al lui Stalin, al celor mai importanţi 20 de potentaţi ai săi şi al familiilor acestora, pentru a arăta modul în care au condus şi au trăit în cultura unică a anilor cât a deţinut puterea supremă. Această carte nu are pretenţia de a fi o istorie a politicilor sale externe şi interne, a campaniilor lui militare, a tinereţii sale sau a luptei cu Troţki. Aceasta este o cronică a curţii sale de la aclamarea sa drept „conducător” în 1929 până la moartea sa. Este o biografie a curtenilor săi, un studiu al politicii la nivel înalt şi al puterii şi obiceiurilor neprotocolare. Într-un fel, aceasta este o biografie a lui Stalin însuşi prin prisma relaţiilor sale cu potentaţii lui: el nu părăseşte niciodată scena.

Misiunea mea a fost să merg dincolo de explicaţiile tradiţionale referitoare la Stalin ca „enigmă”, „nebun” sau „geniu satanic” şi de cea referitoare la tovarăşii săi ca „oameni fără biografii”, sicofanţii mustăcioşi şi posomorâţi din fotografiile alb-negru. Punând la bătaie arsenalul unor noi arhive şi memorii nepublicate, interviuri realizate de

mine şi materiale bine-cunoscute, sper că Stalin va deveni un personaj mai uşor de înţeles şi mai apropiat, dacă nu mai puţin respingător. Cred că plasarea lui Stalin şi a oligarhilor lui în contextul lor bolşevic idiosincrazic ca membri ai unui „ordin al militariştilor" militaro-religios explică o mare parte dintre aspectele aparent inexplicabile. Stalin a fost absolut unic, dar multe dintre trăsăturile şi vederile sale, precum dependenţa de moarte ca instrument politic şi paranoia, au fost împărtăşite şi de tovarăşii săi. A fost un om al epocii sale, la fel şi potentaţii săi.

Molotov şi Beria sunt probabil cei mai cunoscuţi dintre ei, dar mulţi nu sunt foarte bine cunoscuţi în Occident. Există epoci care poartă numele lui Ejov şi Jdanov şi totuşi ei rămân în umbră. Unii, precum Mehlis, nu prea au fost studiaţi nici măcar de savanţi. Mikoian a fost admirat de mulţi; Kaganovici a fost dispreţuit pe scară largă. Poate că ei au afişat o mască cenuşie în faţa lumii exterioare, dar mulţi au fost emfatici, dinamici şi impozanţi. Noul acces la corespondenţa lor şi chiar la scrisorile lor de dragoste îi va readuce cel puţin la viaţă.

Spunându-le povestea, aceasta devine în mod inevitabil o pildă: dintre numeroşii autori ai unor omoruri în masă prezentaţi aici, doar Beria şi Ejov au fost judecaţi (şi nu pentru adevăratele lor crime). Tentaţia a fost de a lăsa toată vina pe umerii unui singur om, Stalin. Există astăzi în Occident o obsesie pentru cultul ticăloşiei; o competiţie macabră, dar fără rost între Stalin şi Hitler pentru a-l descoperi pe „cel mai diabolic dictator din lume" numărându-le presupusele victime. Aceasta nu este istorie, ci demonologie. Nu are decât efectul de a pune sub acuzaţie un nebun şi nu ne dă vreo lecţie nici despre pericolul ideilor şi sistemelor utopice, nici despre răspunderea indivizilor.

Rusia modernă nu şi-a înfruntat încă trecutul: nu a existat nicio ispăşire, ceea ce probabil aruncă încă o umbră asupra dezvoltării societăţii sale civile. Mulţi ruşi de astăzi nu îmi vor mulţumi pentru francheţea prezentării unei istorii pe

care ar prefera să o uite sau să o evite. Deşi această carte nu diminuează, cu siguranţă, vina supremă a lui Stalin, ea poate descuraja ficţiunea convenabilă a ideii că este singurul responsabil, dezvăluind crimele întregii conduceri, precum şi suferinţele, sacrificiile, viciile şi privilegiile acestor oameni.

M-am bucurat de şansa enormă de a-i avea alături pe cei care m-au ajutat: această carte a fost inspirată de Robert Conquest, care a fost tot timpul susţinătorul şi consilierul meu cel mai răbdător şi mai generos. Îi sunt extrem de recunoscător lui Robert Service, profesor de istorie rusă la Oxford University, care mi-a „supervizat" cartea, oferindu-mi încurajări generoase şi cunoştinţe vaste, şi ale cărui lectură şi redactare minuţioase ale textului au fost inestimabile. În Rusia, am fost „supervizat" de unul dintre cei mai distinşi specialişti în politica stalinistă la nivel înalt, Oleg Hlevniuk, cercetător principal la Arhiva de Stat a Federaţiei Ruse (GARF), care m-a îndrumat şi m-a ajutat pe toată durata proiectului. Am avut, de asemenea, şansa ca în problemele legate de NKVD/MGB să fiu ajutat de Nikita Petrov, vicepreşedinte al Centrului de Cercetare Ştiinţifică „Memorial" din Moscova, cel mai de seamă specialist în ceea ce priveşte poliţia secretă care activează astăzi în Rusia. În problemele militare, am fost îndrumat şi ajutat, atât în munca de interpretare, cât şi de cercetare a arhivelor, de domnul profesor Oleg Rjevski şi asociaţii săi. În probleme diplomatice, am preţuit cunoştinţele, verificările şi personalitatea încântătoare ale lui Hugh Lunghi, care a participat la conferinţele de la Teheran, Ialta şi Potsdam, precum şi la întâlnirile cu Stalin la sfârşitul anilor '40. Sir Martin Gilbert a fost extrem de generos, atât cu cunoştinţele, cât şi cu contactele sale din Rusia. În problemele georgiene, am fost îndrumat de Zackro Megrelişvili, profesor (de studii americane) la Universitatea de Stat de Limbă şi Cultură „Ilia Ciavciavadze" din Tbilisi, şi de Gela Ciarkviani. În problemele abhaze, trebuie să îi mulţumesc celui mai mare savant din Suhumi, domnul profesor Slava Lakoba. Sunt recunoscător, de asemenea, pentru îndrumarea şi ideile primite de la: Geoffrey Hosking,

profesor de istorie rusă la University of London; Isabel de Madariaga, profesor emerit de studii slavone la University of London; şi Aleksandr Kamenski, profesor de istorie rusă antică şi modernă la Universitatea Rusă de Stat pentru Studii Umaniste din Moscova. Roi Medvedev, Edvard Radjinski, Arkadi Vaksberg şi Larisa Vasilieva mi-au oferit şi ei sfaturi şi ajutor. Am fost extrem de norocos să fiu ajutat de atâtea personalităţi de renume şi nu pot decât să le mulţumesc din suflet; orice lucru înţelept le aparţine; orice greşeală este a mea.

Am avut noroc şi cu momentul ales, căci deschiderea unei vaste secţiuni a Arhivei Prezidenţiale din Arhiva de Stat a Rusiei pentru Istoria Social-Politică (RGASPI) în 1999 a însemnat că am avut acces la un număr însemnat de documente şi fotografii noi, fascinante, care cuprindeau scrisorile lui Stalin, ale celor din anturajul său şi ale familiilor acestora, ce au făcut posibilă cartea de faţă. În plus, am avut acces la materiale militare noi de la Arhivele Militare de Stat ale Rusiei (RGVA) şi Arhivele Centrale ale Ministerului Apărării al Federaţiei Ruse (TSAMO RF) din Podolsk. Oleg Hlevniuk a fost garantul meu iniţial atât la RGASPI, cât şi la GARF. Cele mai multe mulţumiri ale mele se îndreaptă spre Larisa A. Rogovaia, şef de departament la RGASPI, expert în documentele lui Stalin şi strălucit interpret al scrisului său de mână, care m-a ajutat pe tot parcursul proiectului. Îi mulţumesc, de asemenea, doamnei dr. Liudmila Gatagova, cercetător la Institutul de Istorie Rusă. Dar, mai presus de toate, îi datorez mulţumiri extrem de talentatului dascăl de la Facultatea de Istorie a Universităţii Ruse de Stat pentru Studii Umaniste, Galina Babkova, care m-a ajutat cu această carte la fel de mult cum m-a ajutat şi cu *Potemkin*.

M-am bucurat de şansa de a avea acces la mulţi martori ai acestei perioade şi adesea la documentele lor de familie, inclusiv la memoriile nepublicate ale părinţilor lor. Le sunt extrem de recunoscător lui Mihail Fridman, Ingaborga DapkĹ«naitÄ— şi lui Vladimir Grigoriev, ministru adjunct al Presei, Televiziunii şi Radioului din Federaţia Rusă,

proprietar al editurii Vagrius; Galinei Udenkova de la RGASPI, care mi-a pus la dispoziţie relaţiile sale extrem de utile; Olgăi Adamişina, care a aranjat mai multe dintre interviurile mele; şi lui Rosamond Richardson, care mi-a oferit cu generozitate acces la contactele sale cu familia Alliluev şi la înregistrările cu interviurile pe care i le-a luat Svetlanei Allilueva. Kitty Stidworthy mi-a permis să folosesc amintirile nepublicate ale Verei Trail despre Ejov. Îi mulţumesc şi doamnei dr. Liuba Vinogradova pentru eficienţa, farmecul, empatia şi răbdarea cu care m-a ajutat în multe dintre interviurile mele. Mulţumiri speciale şi lui Alan Hirst şi Louise Campbell pentru informaţiile despre familia Molotov. Domnul general-locotenent Stepan Mikoian şi fiica acestuia, Ashen, au fost încântători, ospitalieri, utili şi generoşi. Şi următorii mi-au pus la dispoziţie amintirile şi timpul lor: Kira Allilueva, Vladimir Alliluev (Redens), Natalia Andreeva, Nikolai Baibakov, Nina Budionnîi, Iulia Hruşciova, Tania Litvinova, Igor Malenkov, Volia Malenkova, Sergo Mikoian, Iosif Minervin (nepotul lui Kaganovici), Stas Namin, Veaceslav Nikonov (nepotul lui Molotov), Eteri Ordjonikidze, Marta Peşkova, Natalia Poskrebîşeva, Leonid Redens, Natalia Rîkova, gen.-lt. Artem Sergheev, Iuri Soloviev, Oleg Troianovski, Iuri Jdanov, Nadejda Vlasik. Îi sunt recunoscător cercetătorului meu, Galina Babkova, pentru organizarea interviurilor cu Tina Egnataşvili şi Gulia Djugaşvili. Trebuie să îi mulţumesc admirabilului Mark Fielder de la Granada Productions, cu care a fost o plăcere să lucrez la documentarul despre Stalin de la BBC2. În Sankt-Petersburg, mulţumesc directorului şi personalului de la Muzeul „S.M. Kirov”.

La Tbilisi, domnul profesor Megrelişvili a aranjat multe din interviurile mele, mi-a povestit amintirile tatălui său vitreg, Şalva Nuţubidze, şi mi-a făcut cunoştinţă cu Maia Kavtaradze, care mi-a pus la dispoziţie memoriile nepublicate ale tatălui său. Gela Ciarkviani mi-a împărtăşit memoriile din tinereţea sa şi, mai presus de toate, mi-a oferit cu generozitate acces la memoriile nepublicate ale tatălui său. Le sunt recunoscător, de asemenea, următoarelor persoane: Nadia Dekanozova, Alioşa

Mirtshulava, Eka Rapava, Nina Ruhadze. Mulţumiri şi Likăi Basileia pentru că m-a însoţit la palatul din Likani şi la Gori, precum şi lui Nino Gagoşidze şi Irinei Dmetradze pentru ajutorul lor energic; Natei Patiaşvili pentru ajutorul reprezentat de traducerea şi aranjarea interviurilor; lui Zurab Karumidze; Lilei Aburşvili, directorul Muzeului „Stalin”, Gori.

Pentru deplasarea mea în Abhazia, trebuie să le mulţumesc următorilor: Excelenţei Sale doamnei ambasador al Marii Britanii în Georgia, Deborah Barnes Jones; lui Thadeus Boyle, administrator de serviciu în teritoriu, UNOMIG; prim-ministrului abhaz, Anri Djirgonia. Nu m-aş fi descurcat fără ajutorul Victoriei Ivleva-Yorke. Vreau să îmi exprim recunoştinţa şi faţă de Saida Smir, director al casei memoriale de la Novîi Afon, şi faţă de personalul de la celelalte reşedinţe ale lui Stalin, de la Suhumi, Holodnaia Recika, Lacul Riţa, Museri şi Soci. La Buenos Aires, îi mulţumesc Evei Soldati pentru intervievarea lui Leopoldo Bravo şi a familiei sale.

Le mulţumesc următorilor pentru că m-au găzduit în timpul vizitelor mele la Moscova şi în alte oraşe: Maşa Slonim, care s-a dovedit a fi nepoata lui Maksim Litvinov; Marc şi Rachel Polonski, care locuiesc în apartamentul mareşalului Konev de pe Granovski, unde au avut loc multe evenimente din carte; Ingaborga Dapkunaite, David Campbell, Tom Wilson din Moscova; stimata doamnă Olga Polizzi şi Julietta Dexter din Sankt-Petersburg.

O mulţumire specială pentru două dintre cele mai strălucite minţi din domeniul istoriei: tatălui meu, dr. Stephen Sebag-Montefiore, care a făcut o interpretare la fel de strălucită a psihologiei lui Stalin ca şi a lui Potemkin; şi mamei mele, April Sebag-Montefiore, pentru talentele sale fără cusur în ceea ce ţine de limbă şi de psihologie.

Trebuie să le mulţumesc agentului meu, Georgina Capel, lui Anthony Cheetham, editorului meu Ion Trewin, lordului şi lui lady Weidenfeld. Le mulţumesc pentru că mi-au răspuns la întrebări şi pentru contribuţii mai mici sau mai mari

următorilor: Andy Apostolou, Anne Applebaum, Joan Bright Astley, prof. Derek Beales, Antony Beevor, Vadim Benyatov, Michael Bloch, dr. David Brandenburger, Pavel Chinsky, Winston Churchill, Bernadette Cini, Lady Dahrendorf, dr. Sarah Davies, Yelena Durden-Smith, Ellen, Lisa Fine, Serghei Degtiarev Foster, Mark Franchetti, Levan şi Nino Gachechiladze, prof. J. Arch Getty, Nata Gologre, Jon Halliday, Andrea Dee Harris, Mariana Haseldine, dr. Dan Healy, Laurence Kelly, Dmitri Hankin, Maria Lobanova, V.S. Lopatin, Edward Lucas, ambasadorul Republicii Georgia, şi dna Teimuraz Mamatsaşvili, Neil McKendrick de la Gonville and Caius College, Cambridge, Catherine Merridale, principesa Tatiana von Metternich, prof. Richard Overy, Charles şi Patty Palmer Tomkinson, Martin Poliakoff, Aleksandr Prozverkin, David Pryce-Jones, Iulia Turceaninova şi Ernst Gusinksi, prof. E.A. Rees, contele Fritz von der Schulenburg, Hugh Sebag-Montefiore, lady Soames, prof. Boris Sokolov, Geia Sulkanişvili, lordul Thomas of Swynnerton, contele Nikolai Tolstoi, prinţul George Vassiltcikov, dr. D.H. Watson, Adam Zamoyski. Îi datorez multe profesoarei mele de rusă, Galina Oleksiuk. Le mulţumesc lui Jane Birkett, temerarul meu redactor, lui John Gilkes pentru hărţi, lui Douglas Matthews pentru index – şi mii de mulţumiri Victoriei Webb pentru efortul eroic de a colaţiona dovezile.

În ultimul, dar şi primul rând, trebuie să îi mulţumesc cu drag soţiei mele, Santa Montefiore, nu doar pentru traducerea unor materiale despre Leopoldo Bravo din spaniolă, ci, mai presus de toate, pentru că a tolerat şi, uneori, a primit cu braţele deschise, ani la rând, prezenţa sumbră a lui Stalin în viaţa noastră.

Lista personajelor

Iosif Stalin, născut Djugaşvili, cunoscut ca „Soso” şi „Koba”. Secretar al partidului bolşevic (1922-1953) şi premier (1941-1953). Mareşal. Generalisim

Familia

Keke Djugaşvili, mama lui Stalin

Kato Svanidze, prima soţie a lui Stalin

Iakov Djugaşvili, fiul din prima căsătorie a lui Stalin cu Kato Svanidze. Capturat de germani

Nadia Allilueva, a doua soţie a lui Stalin

Vasili Stalin, fiul lui Stalin cu Nadia Allilueva, pilot, general

Svetlana Stalin, cunoscută acum sub numele Allilueva, fiica lui Stalin

Artem Sergheev, fiul adoptiv al lui Stalin şi al Nadiei

Serghei Alliluev, tatăl Nadiei

Olga Allilueva, mama Nadiei

Pavel Alliluev, fratele Nadiei, comisar al Armatei Roşii, căsătorit cu Jenea Allilueva, cumnata Nadiei, actriţă, mama Kirei

Alioşa Svanidze, fratele lui Kato, georgian, cumnatul lui Stalin, funcţionar la bancă, căsătorit cu:

Maria Svanidze, autoare a unui jurnal, cântăreaţă la operă, evreică georgiană

Stanislav Redens, cumnatul Nadiei, membru al poliţiei secrete, căsătorit cu Anna Redens, sora mai în vârstă a Nadiei

Aliaţi

Viktor Abakumov, membru al poliţiei secrete, comandant al serviciului SMERŞ, ministru al Securităţii Statului (MGB)

Andrei Andreev, membru al Biroului Politic, secretar al Comitetului Central, căsătorit cu:

Dora Hazan, cea mai bună prietenă a Nadiei, ministru adjunct al Industriei Textile, mama Nataşei Andreeva

Lavrenti Beria, „Unchiul Lara”, membru al poliţiei secrete, şeful NKVD, membru al Biroului Politic însărcinat cu bomba atomică, căsătorit cu:

Nina Beria, om de ştiinţă, Stalin o trata „ca pe fiica lui”, mama lui Sergo Beria, om de ştiinţă, căsătorit cu:

Marta Peşkova Beria, nepoata lui Gorki, nora lui Beria

Semion Budionnîi, ofiţer de cavalerie, mareşal, membru al Grupului Ţariţîn

Nikolai Bulganin, „Instalatorul”, membru al CEKA, primar al Moscovei, membru al Biroului Politic, ministru al Apărării, moştenitor prezumtiv

Kandid Ciarkviani, şeful partidului georgian şi confidentul lui Stalin

Nikolai Ejov, „Mura” sau „Kolea”, şef al NKVD, căsătorit cu Evghenia Ejova, evreică mondenă care organiza un salon literar

Avel Enukidze, „Unchiul Avel”, secretar al Comitetului Executiv Central, georgian, *bon viveur*, naşul de botez al Nadiei

Nikita Hruşciov, prim-secretar al Moscovei, apoi al Ucrainei, membru al Biroului Politic

Ghenrih Iagoda, şef al NKVD, evreu, îndrăgostit de Timoşa Gorki

Semion Ignatiev, ministru al Securităţii Statului (MGB), liderul complotului doctorilor

Andrei Jdanov, „Pianistul”, membru al Biroului Politic, lider al Leningradului, secretar al Comitetului Central, prietenul şi moştenitorul prezumtiv al lui Stalin, tatăl lui:

Iuri Jdanov, adjunct al Departamentului Ştiinţific al Comitetului Central, căsătorit cu Svetlana Stalina

Lazar Kaganovici, „Comisarul de fier” şi „Locomotiva”, veteran bolşevic evreu, adjunct al lui Stalin la începutul anilor ‘30, şef al Căilor Ferate, membru al Biroului Politic

Mihail Kalinin, „Deduşka”, „Starostele”, preşedinte sovietic, ţăran/muncitor

Serghei Kirov, lider la Leningrad, secretar al Comitetului Central, membru al Biroului Politic şi prieten apropiat al lui Stalin

Valerian Kuibîşev, funcţii importante în domeniul economiei, poet, membru al Biroului Politic

Aleksei (A.A.) Kuzneţov, adjunctul lui Jdanov la Leningrad; după al Doilea Război Mondial, secretar al Comitetului Central şi curator al Securităţii Statului (MGB), moştenitorul prezumtiv al lui Stalin în funcţia de secretar

Nestor Lakoba, lider abhaz

Gheorghi Malenkov, poreclit „Melania” sau „Malania”, secretar al Comitetului Central, aliat cu Beria

Lev Mehlis, „Demonul sumbru” şi „Rechinul”, evreu, secretarul lui Stalin, apoi redactor-şef al publicaţiei *Pravda*, şeful politic al Armatei Roşii

Akaki Mgheladze, conducător abhaz, apoi georgian; Stalin îl numea „Lupul”

Anastas Mikoian, veteran bolşevic armean, membru al Biroului Politic, ministru al Comerţului şi Aprovizionării

Veaceslav Molotov, cunoscut sub poreclele „Cur de fier” şi „Vecea al nostru”, membru al Biroului Politic, premier, ministru de Externe, căsătorit cu:

Polina Molotova, născută Karpovskaia, cunoscută ca tovarăşa Jemciujina, „Perla”, evreică, comisar pentru industria pescuitului, potentat în industria parfumurilor

Grigori Ordjonikidze, cunoscut ca tovarăşul Sergo şi „Fundul lui Stalin”, membru al Biroului Politic, comisar pentru industria grea

Karl Pauker, fost bărbier al Operei din Budapesta, garda de corp a lui Stalin şi şeful Securităţii Kremlinului

Aleksandr Poskrebîşev, fost infirmier, şef de cabinet al lui Stalin, căsătorit cu:

Bronka Metalikova Poskrebîşeva, doctoriţă, evreică

Mihail Riumin, „Micul Mişa”, „Piticul”, ministru adjunct al Securităţii Statului (MGB) şi regizor al complotului doctorilor

Nikolai Vlasik, garda de corp a lui Stalin şi şeful Direcţiei Gărzilor

Klim Voroşilov, mareşal al Uniunii Sovietice, membru al Biroului Politic, comisar pentru apărare, veteran al bătăliei de la Ţariţîn, căsătorit cu:

Ekaterina Voroşilova, autoare a unui jurnal

Nikolai Voznesenski, economist din Leningrad, membru al Biroului Politic, vicepremier, moştenitorul desemnat de Stalin al funcţiei de premier

Generali

Gheorghi Jukov, mareşal, locţiitor al comandantului suprem, cel mai bun general al lui Stalin

Grigori Kulik, mareşal, comandant al artileriei, afemeiat, cârpaci, veteran al bătăliei de la Ţariţîn

Boris Şapoşnikov, mareşal, şef al Statului-Major, ofiţerul preferat al lui Stalin

Semion Timoşenko, mareşal, învingător în Războiul Ruso-Suedez, comisar al apărării, veteran al bătăliei de la Ţariţîn; fiica lui s-a căsătorit cu Vasili Stalin

Aleksandr Vasilevski, mareşal, şef al Statului-Major, fiu de preot

Duşmani şi foşti aliaţi

Nikolai Buharin, „Răsfăţatul Partidului”, „Buharcik”, teoretician, membru al Biroului Politic, a făcut parte din grupul de conducere alături de Stalin (1925-1929), prieten al Nadiei, adept al dreptei. Inculpatul principal în ultimul proces-spectacol

Lev Kamenev, membru de stânga al Biroului Politic, l-a învins pe Troţki împreună cu Stalin, alături de care a făcut parte din conducere în perioada 1924-1925, evreu. Inculpat în primul proces-spectacol

Aleksei Rîkov, „Rîkvotca”, membru de dreapta al Biroului Politic, premier alături de Stalin şi Buharin (1925-1928). Inculpat în ultimul proces-spectacol

Lev Troţki, geniul Revoluţiei, evreu, comisar de război şi fondator al Armatei Roşii, „comandantul de operetă”, cum i-a spus Stalin

Grigori Zinoviev, membru de stânga al Biroului Politic, lider al Leningradului, evreu. Triumvirat cu Stalin şi Kamenev (1924-1925). Inculpat în primul proces-spectacol

„Inginerii sufletului omenesc”

Anna Ahmatova, poetă, „o combinaţie de târfă şi călugăriţă”, a spus Jdanov

Isaak Babel, autor al *Armatei de cavalerie* şi prieten cu Eisenstein, Mandelştam

Demian Bednîi, „poetul proletar”, tovarăşul de petreceri al lui Stalin

Mihail Bulgakov, romancier şi dramaturg; Stalin a văzut *Zilele Turbinilor* de 15 ori

Ilya Ehrenburg, scriitor evreu şi figură literară europeană

Serghei Eisenstein, cel mai mare regizor al Rusiei

Maxim Gorki, cel mai celebru romancier rus, apropiat al lui Stalin

Ivan Kozlovski, tenorul de curte al lui Stalin

Osip Mandelştam, poet: „Să fie izolat, dar protejat”, a spus Stalin

Boris Pasternak, poet, „cu capul în nori”, conform lui Stalin

Mihail Şolohov, romancierul cazacilor şi al colectivizării

Konstantin Simonov, poet şi jurnalist, prieten cu Vasili Stalin, preferatul lui Stalin

Prolog

Cina festivă: 8 noiembrie 1932

În jurul orei 7 seara, pe data de 8 noiembrie 1932, Nadia Allilueva Stalin, soţia de 31 de ani, cu faţă ovală şi ochi căprui a secretarului general bolşevic, se îmbrăca pentru zgomotoasa petrecere anuală care sărbătorea a cincisprezecea aniversare a Revoluţiei. Puritană, serioasă, dar fragilă, Nadia se mândrea cu „modestia sa bolşevică”, purtând cele mai posomorâte şi informe rochii, înfăşurată în nişte şaluri simple, cu bluze cu decolteu pătrat şi fără niciun fel de machiaj. Dar în această seară îşi dădea osteneala mai mult. În apartamentul mohorât al familiei Stalin din Palatul Poteşnîi din secolul al XVII-lea, cu două etaje, ea a făcut o piruetă în faţa surorii sale, Anna, într-o rochie neagră, lungă, surprinzător de elegantă, brodată cu trandafiri roşii, adusă de la Berlin. De data asta, îşi făcuse o „coafură stilată” în locul cocului său auster de toate zilele. În părul negru şi-a prins jucăuş un trandafir roşu-aprins.

Petrecerea, la care participau toţi membrii elitei bolşevice, precum premierul Molotov şi soţia sa, Polina, subţirică, inteligentă şi seducătoare, cea mai bună prietenă a Nadiei, era organizată în fiecare an de comisarul poporului pentru

afacerile armatei şi marinei, Voroşilov: el locuia în clădirea lungă şi îngustă a Gărzii Călare, la doi paşi, vizavi de Poteşnîi. În lumea restrânsă, intimă a elitei bolşevice, la aceste serate simple, pline de veselie potentaţii şi nevestele lor ajungeau de regulă să încingă dansuri cazace şi să cânte doine georgiene. Dar în acea seară petrecerea nu s-a încheiat ca de obicei.

În acelaşi timp, la câteva sute de metri spre est, mai aproape de Mausoleul lui Lenin şi de Piaţa Roşie, în biroul său de la al doilea etaj al triunghiularului Palat Galben din secolul al XVIII-lea, Iosif Stalin, secretarul general al partidului bolşevic şi *Vojd* – conducătorul – Uniunii Sovietice, acum în vârstă de 53 de ani, cu 22 de ani mai în vârstă decât Nadia şi tată al celor doi copii ai ei, se întâlnea cu preferatul său din cadrul poliţiei secrete. Ghenrih Iagoda, vicepreşedinte al GPU[1], fiul unui bijutier evreu din Nijni Novgorod, cu înfăţişare de copoi, cu o „mustaţă ca a lui Hitler", mare amator de orhidee, pornografie germană şi prietenii literare, îl informa pe Stalin despre noi comploturi împotriva sa care se urzeau în interiorul Partidului şi despre turbulenţe în zonele rurale.

Stalin, asistat de Molotov, în vârstă de 42 de ani, şi de şeful pe probleme economice, Valerian Kuibîşev, de 45 de ani, care arăta ca un poet nebun, cu părul vâlvoi, căruia îi cam plăceau băutura, femeile şi, în mod oportun, să scrie poezii, a ordonat arestarea celor care li se opuneau. Stresul acelor luni era sufocant deoarece Stalin se temea că va pierde Ucraina, care, în anumite zone, se cufundase într-o distopie a foametei şi dezordinii. După ce a plecat Iagoda, la 7.05 seara, ceilalţi au rămas să vorbească despre războiul lor menit să „rupă spinarea" ţărănimii, indiferent cât i-ar fi costat pe milioanele de oameni cea mai mare foamete cauzată de om din istorie. Erau hotărâţi să utilizeze cerealele pentru a-şi finanţa efortul uriaş de a transforma Rusia într-o putere industrială modernă. Dar în acea noapte tragedia urma să se întâmple mai aproape de casă: Stalin avea să se confrunte cu o criză personală, cea mai gravă şi

mai misterioasă din întreaga sa carieră. Avea să o retrăiască iar şi iar, câte zile mai avea de trăit.

La ora 8.05 seara, Stalin, însoţit de ceilalţi, a coborât agale treptele, cu gând să meargă la petrecere, pe aleile şi curţile interioare înzăpezite ale acelei fortăreţe medievale cu ziduri roşii, purtând tunica sa de partid, nişte pantaloni bufanţi vechi, nişte cizme din piele moale, o manta militară veche şi *şapka* sa cu clape pentru urechi. Avea braţul stâng puţin mai scurt decât celălalt, dar asta urma să sară în ochi abia mai târziu, odată cu vârsta – şi fuma mai mereu o ţigară sau pufăia din pipa sa. Capul şi părul des, tuns scurt, încă negru, dar în care începeau să apară fire cărunte, emanau forţa plină de graţie a muntenilor din Caucaz; ochii săi de felină, aproape orientali, erau „mierii", dar la mânie căpătau o lucire gălbuie, ca a ochilor de lup. Copiii se plângeau că mustaţa sa este ţepoasă şi că mirosea acru a tutun, dar, aşa cum îşi aminteau Molotov şi admiratoarele sale, Stalin era încă atrăgător pentru femei, cu care flirta sfios şi stângace.

Acest personaj scund şi vânjos, de 1,67 metri înălţime, care păşea greoi, dar destul de iute, călcând ca un porumbel (umblet imitat cu atenţie de actorii de la Bolşoi atunci când jucau rolul vreunui ţar), vorbind încetişor cu Molotov, cu accentul său georgian apăsat, nu era protejat decât de una-două gărzi de corp. Potentaţii umblau prin Moscova aproape fără niciun fel de pază. Chiar şi suspiciosul Stalin, care era deja urât de ţărani, mergea pe jos spre casă de la biroul său din Piaţa Veche însoţit de o singură gardă de corp. Molotov şi Stalin mergeau spre casă într-o noapte viforoasă „fără nicio gardă de corp" prin Piaţa Manej când au fost abordaţi de un cerşetor. Stalin i-a dat zece ruble şi vagabondul, dezamăgit, a strigat: „Burghezi nenorociţi!".

„Cine să mai înţeleagă poporul ăsta al nostru?", s-a întrebat Stalin. În ciuda asasinării unor oficiali sovietici (inclusiv un atentat la viaţa lui Lenin în 1918), situaţia a fost remarcabil de relaxată până la asasinarea ambasadorului sovietic în Polonia, din iunie 1927, când s-au mai înăsprit puţin

măsurile de securitate. În 1930, Biroul Politic a emis un decret „care îi interzicea tovarăşului Stalin să meargă prin oraş pe jos”. Totuşi, el şi-a continuat plimbările încă vreo câţiva ani. Aceasta era o epocă de aur care, în doar câteva ore, avea să se încheie cu o moarte, dacă nu chiar cu o crimă.

Stalin era deja celebru pentru masca sa indescifrabilă de sfinx şi modestia lui flegmatică, reprezentată de pipa din care pufăia ostentativ, ca un ţăran bătrân. Departe de a fi mediocritatea birocratică ştearsă dispreţuită de Troţki, adevăratul Stalin era un personaj melodramatic, energic şi mândru, excepţional în toate privinţele.

Dincolo de calmul straniu al acestor ape insondabile se aflau vârtejuri ucigătoare de ambiţie, mânie şi nefericire. Capabil atât să aplice o politică controlată a paşilor mici, cât şi să rişte nebuneşte, părea închis într-o armură rece de oţel, dar antenele sale erau extrem de sensibile şi firea sa aprigă de georgian era atât de incontrolabilă, încât aproape că şi-a distrus cariera dezlănţuind-o împotriva soţiei lui Lenin. Era un nevrotic iute la mânie, cu temperamentul tensionat, efervescent al unui actor ultrasensibil care se dezvăluie în drama sa – ceea ce succesorul său, Nikita Hruşciov, numea *liţedei*, om cu mai multe feţe. Lazar Kaganovici, unul dintre cei mai apropiaţi tovarăşi ai săi timp de peste 30 de ani, care atunci mergea şi el la petrecere, ne-a lăsat cea mai bună descriere a acestui „personaj unic”: era „alt om, în funcţie de moment... Eu am cunoscut nu mai puţin de cinci sau şase Stalini”.

Totuşi, deschiderea arhivelor sale şi multe surse devenite disponibile aruncă asupra sa o lumină mai intensă ca niciodată: nu mai este suficient să fie descris ca o „enigmă”. Acum ştim cum vorbea (mereu despre sine, adesea cu o onestitate revelatoare), cum scria note şi scrisori, ce mânca, ce cânta şi ce citea. Plasat în contextul conducerii bolşevice cu tendinţe facţionare, el devine o persoană reală. Omul interior era un politician superinteligent şi talentat pentru care rolul său istoric era

cel mai important, un intelectual surescitat care citea istorie şi literatură ca un maniac, un ipohondru agitat care suferea de amigdalită cronică, psoriazis, dureri reumatice din cauza braţului său deformat şi a frigului pătrunzător din timpul exilului său siberian. Guraliv, sociabil şi cântăreţ talentat, acest om singuratic şi nefericit a distrus toate relaţiile de dragoste şi de prietenie din viaţa lui sacrificând fericirea pe altarul necesităţii politice şi paranoiei canibalice. Afectat iremediabil de copilăria sa şi cu o fire anormal de rece, a încercat să fie un tată şi un soţ iubitor şi totuşi a otrăvit orice izvor emoţional, un iubitor nostalgic de trandafiri şi mimoze care credea că soluţia la orice problemă umană era moartea şi care era obsedat de execuţii. Acest ateu le datora totul preoţilor şi vedea lumea în termeni de păcat şi căinţă şi totuşi era un „fanatic marxist convins încă din tinereţe”. Fanatismul său era „semiislamic”, egotismul său mesianic fără limite. Şi-a asumat misiunea imperială a ruşilor, dar a rămas georgian, aducând vendeta strămoşilor săi în nord, spre Marele Cnezat al Moscovei.

Cele mai multe persoane publice au obiceiul cezarian de a se detaşa de sine pentru a se admira pe scena mondială, dar detaşarea lui Stalin era cu un grad mai mare. Fiul său adoptiv, Artem Sergheev, îşi aminteşte că Stalin a ţipat la fiul său Vasili pentru că se folosea de numele tatălui său. „Dar şi eu sunt un Stalin”, a spus Vasili. „Nu, nu eşti”, a replicat Stalin. „Tu nu eşti Stalin şi nici eu nu sunt Stalin. Stalin înseamnă puterea sovietică. Stalin este ceea ce este în ziare şi portrete, nu tu, nici măcar eu!”

El era chiar creaţia lui. Un om care îşi inventează numele, ziua de naştere, naţionalitatea, educaţia şi întregul trecut, pentru a schimba istoria şi pentru a juca rolul de conducător, are şanse mari să ajungă la spitalul de nebuni dacă nu îmbrăţişează, prin voinţă, noroc şi îndemânare, mişcarea şi momentul ce pot răsturna ordinea naturală a lucrurilor. Stalin era un astfel de om. Mişcarea a fost partidul bolşevic; momentul său, declinul monarhiei ruse. După moartea lui Stalin, a devenit la modă să fie privit ca o

aberaţie, dar acest lucru însemna a rescrie istoria la fel de brutal cum a făcut-o Stalin însuşi. Succesul lui Stalin nu a fost un accident. Niciun alt om în viaţă nu a fost mai potrivit pentru intrigile conspirative, limbajul încâlcit al textelor teoretice, dogmatismul criminal şi asprimea Partidului lui Lenin. Este greu de găsit o sinteză mai bună între un om şi o mişcare decât mariajul ideal dintre Stalin şi bolşevism: el a fost o oglindă a virtuţilor şi greşelilor acestuia.

*

Nadia era emoţionată deoarece îşi punea hainele de gală. Cu doar o zi înainte de parada de Ziua Revoluţiei, avusese nişte migrene insuportabile, dar astăzi era veselă. La fel ca Stalin, şi adevărata Nadejda Allilueva era diferită de personajul istoric. „Era foarte frumoasă, dar asta nu se vede în fotografii”, îşi aminteşte Artem Sergheev. Nu avea o frumuseţe convenţională. Când zâmbea, ochii săi radiau onestitate şi sinceritate, dar avea şi o mină serioasă, distantă şi măcinată de boli mentale şi fizice. Răceala sa era periodic spulberată de crize de isterie şi depresie. Suferea de gelozie cronică. Spre deosebire de Stalin, cu umorul lui negru, nimeni nu îşi aminteşte ca Nadia să fi avut simţul umorului. Era o bolşevică, suficient de capabilă să servească drept informator pentru Stalin, denunţându-i duşmanii. Era deci acesta mariajul unui căpcăun cu o mieluşea, o metaforă a tratamentului aplicat de Stalin Rusiei înseşi? Doar în măsura în care a fost un mariaj bolşevic în toate sensurile, tipic pentru cultura specifică din care a luat fiinţă. Totuşi, în alt sens, este doar tragedia obişnuită a unui obsedat de muncă nemilos care nu putea fi un partener mai nepotrivit pentru soţia sa egoistă şi dezechilibrată.

Viaţa lui Stalin părea să fie o fuziune perfectă între politica bolşevică şi familie. În ciuda războiului brutal dus împotriva ţărănimii şi a presiunii crescânde exercitate asupra liderilor, această perioadă a fost o idilă fericită, o viaţă cu sfârşituri de săptămână la ţară în vile liniştite, cine pline de veselie la Kremlin şi vacanţe de vară relaxate la Marea Neagră, pe

care copiii lui Stalin aveau să şi le amintească drept cele mai fericite din viaţa lor. Scrisorile lui Stalin ne dezvăluie o căsătorie dificilă, dar plină de dragoste.

„Bună, Tatka... mi-e atât de dor de tine, Tatoşka – sunt singur ca un huhurez”, îi scria Stalin Nadiei, adresându-i-se cu numele ei de alint, pe data de 21 iunie 1930. „Nu plec din oraş cu treabă. Termin doar ce mai am de făcut aici şi apoi mă duc să îi văd pe copii, mâine... Aşadar, la revedere, să nu stai mult, vino acasă mai repede! Te sărut! Al tău, Iosif.” Nadia era plecată să îşi trateze migrenele la Karlsbad, în Germania. Lui Stalin îi era dor de ea şi avea grijă de copii, ca orice alt soţ. Cu altă ocazie, ea îşi încheia scrisoarea astfel: „Te rog din suflet să ai grijă de tine! Te sărut pătimaş, aşa cum m-ai sărutat tu când ne luam rămas-bun! A ta, Nadia”.

Nu a fost niciodată o relaţie simplă. Erau amândoi pătimaşi şi sensibili: certurile lor erau întotdeauna melodramatice. În 1926, ea a plecat cu copiii la Leningrad, spunându-i că îl părăseşte. Dar el a implorat-o să se întoarcă şi a reuşit să o înduplece. Se pare că genul acesta de certuri erau frecvente, dar existau şi perioade oarecum fericite, deşi tihna era destul de intangibilă într-un astfel de cămin bolşevic. Stalin era adesea agresiv şi o ocăra, dar probabil detaşarea sa era principalul lucru din cauza căruia era greu de trăit cu el. Nadia era mândră şi severă, dar mereu suferindă. Dacă tovarăşii lui, precum Molotov şi Kaganovici, credeau că ea era în pragul „nebuniei”, familia ei recunoştea că era „uneori nebună şi ultrasensibilă, toţi Alliluevii aveau sângele fierbinte, de ţigan”. Cei doi erau la fel de greu de suportat. Amândoi erau egoişti, reci şi aprigi din fire, deşi ea nu avea nimic din cruzimea şi duplicitatea lui. Poate că semănau prea mult pentru a fi fericiţi. Toţi martorii sunt de acord că viaţa alături de Stalin „nu era uşoară – era greu de trăit cu el”. „Nu era o căsnicie perfectă”, i-a spus Polina Molotova fiicei lui Stalin, Svetlana, „dar care căsnicie este perfectă?”.

După 1929, erau adesea despărţiţi deoarece Stalin mergea toamna în vacanţă în sud, iar Nadia încă învăţa. Totuşi, momentele fericite erau pline de căldură şi iubire: schimbă scrisori atât de des prin curierii poliţiei secrete, iar biletele lor se trimit atât de rapid, de parcă ar fi nişte e-mailuri. Chiar şi la aceşti bolşevici ascetici, mai existau aluzii la sex: „săruturile foarte pătimaşe" pe care le menţiona în scrisoarea citată mai sus. Le plăcea foarte mult să îşi petreacă timpul împreună: aşa cum am văzut, lui îi era foarte dor de ea când era plecată, la fel şi ei. „Este foarte plictisitor fără tine", scria ea. „Vino aici şi ne va fi bine împreună."

Vasili şi Svetlana stăteau când la unul, când la altul. „Scrie-mi ceva despre copii", scria Stalin de la Marea Neagră. Când ea era plecată, el povestea: „Copiii sunt bine. Nu-mi place profesoara, aleargă peste tot şi îi lasă pe Vasea şi Tolika [fiul lor adoptiv, Artem] să se zbenguie de dimineaţa până seara. Sunt sigur că studiile lui Vaska vor avea de suferit şi vreau să înveţe ca lumea limba germană". Ea punea adesea în plic şi bileţelele copilăreşti ale Svetlanei. Îşi împărtăşeau grijile legate de sănătate, ca orice cuplu. Când Stalin era la tratament la băi la Maţesta, lângă Soci, îi scria: „Am făcut două băi şi voi mai face zece... Cred că ne vom simţi mult mai bine". „Cum stai cu sănătatea?", întreba ea. „Am avut un zgomot la plămâni şi o tuse", a replicat el. Cu dinţii avea mereu probleme. „Dinţii tăi – te rog să îi tratezi", îi spunea ea. Când ea era la tratament la Karlsbad, el i-a zis grijuliu: „Ai mers la doctori – scrie-mi ce ţi-au spus!". Îi era dor de ea, dar, dacă tratamentul dura mai mult, înţelegea.

Lui Stalin nu-i plăcea să-şi schimbe hainele şi purta chiar şi iarna costume de vară, aşa că ea era mereu foarte îngrijorată pentru el: „Îţi trimit un palton deoarece, după ce vii din sud, poţi să răceşti". Şi el îi trimitea cadouri: „Îţi trimit nişte lămâi", scria el mândru. „Or să-ţi placă." Acestui grădinar pasionat avea să îi placă să cultive lămâi până la moartea sa.

Pălăvrăgeau despre prietenii şi tovarăşii cu care se vedeau: „Am auzit că Gorki [celebrul romancier] a venit la Soci”, scria ea. „Poate îţi face o vizită – din păcate, fără să fiu şi eu acolo. Este atât de minunat să îl asculţi...” Şi, bineînţeles, ca o slujnică bolşevică din acea minusculă familie lărgită formată din potentaţi şi soţiile lor, era aproape la fel de obsedată de politică pe cât era şi el, informându-l despre ceea ce îi spunea Molotov sau Voroşilov. Îi trimitea cărţi şi el îi mulţumea, dar bombănea când lipsea vreuna. Ea îl mai necăjea menţionând apariţiile sale în literatura primului val de emigranţi ruşi.

Deşi extrem de modestă, Nadia nu se sfia să dea şi ea ordine. L-a certat pe taciturnul şef de cabinet al soţului său, Poskrebîşev, pe când era în vacanţă, plângându-se că „nu am primit nicio carte nouă de literatură străină. Dar se spune că au apărut nişte cărţi noi. Poate vorbeşti cu Iagoda [adjunct al GPU]... Ultima dată am primit nişte cărţi atât de neinteresante...”. Când s-a întors din vacanţă, i-a trimis fotografiile lui Stalin: „Doar cele mai reuşite – nu-i aşa că Molotov arată caraghios?”. Mai târziu l-a luat în râs pe extrem de apaticul Molotov în faţa lui Churchill şi Roosevelt. El îi trimitea fotografiile lui din vacanţă.

Cu toate acestea, la sfârşitul anilor ‘20, Nadia era nemulţumită pe plan profesional. Îşi dorea să fie o bolşevică de carieră în adevăratul sens al cuvântului. La începutul anilor ‘20, îl ajutase la dactilografiat pe soţul său, apoi pe Lenin şi apoi pe Sergo Ordjonikidze, alt georgian energic şi pătimaş, acum responsabil de industria grea. Apoi ea s-a mutat la Institutul Agrar Internaţional, la Secţia de Agitaţie şi Propagandă, unde, pierdută în arhive, descoperim munca de zi cu zi a soţiei lui Stalin în toată monotonia sa bolşevică: şeful ei îi cere secretarei sale, care se semnează „N. Allilueva”, să aranjeze publicarea unui articol şocant de anost intitulat „Trebuie să studiem mişcarea tinerilor de la sate”.

„Nu ştiu absolut pe nimeni în Moscova”, se plângea ea. „Este ciudat, dar mă simt mai apropiată de oameni din

afara Partidului – femei, bineînţeles. Motivul este că ele sunt mai relaxate... Există enorm de multe prejudecăţi noi. Dacă nu munceşti, nu eşti decât o *baba*[2]!” Avea dreptate. Noile bolşevice, precum Polina Molotova, erau politicieni în adevăratul sens al cuvântului. Aceste feministe le dispreţuiau pe casnicele şi dactilografele de genul Nadiei. Dar Stalin nu îşi dorea o astfel de soţie: Nadia lui avea să fie ceea ce el numea *baba*. În 1929, Nadia a decis să devină o femeie cu adevărat puternică în partid şi nu a plecat în vacanţă cu soţul său, rămânând la Moscova pentru a-şi da examenele de admitere la Academia Industrială, unde voia să studieze fibrele sintetice, ceea ce explică scrisorile pline de afecţiune schimbate cu Stalin. Educaţia era una dintre cele mai mari realizări bolşevice şi erau milioane ca ea. Stalin îşi dorea de fapt o *baba*, dar o încuraja să-şi desăvârşească studiile: în mod ironic, se poate ca instinctul său să fi fost corect deoarece a devenit limpede că ea nu era suficient de puternică pentru a fi studentă, mamă şi soţia lui Stalin în acelaşi timp. El îşi încheia adesea scrisorile astfel: „Cum stai cu examenele? Sărut-o pe Tatka mea!”. Soţia lui Molotov a devenit comisar al poporului – şi existau toate motivele ca Nadia să spere că va ajunge şi ea acolo.

*

În cealaltă parte a Kremlinului, potentaţii şi soţiile acestora s-au adunat în apartamentul lui Voroşilov, fără să îşi închipuie ce tragedie urma să se abată asupra lui Stalin şi a Nadiei. Niciunul dintre ei nu avusese mult de mers. De când Lenin mutase capitala la Moscova, în 1918, liderii trăiseră în această lume secretă, izolată, în spatele unor ziduri groase de patru metri, parapete roşii, crenelate şi porţi înalte, fortificate, care, mai mult ca orice altceva, semănau cu un parc tematic de 64 de acri axat pe istoria vechiului Cnezat al Moscovei: „Pe aici se plimba Ivan cel Groaznic”, le spunea Stalin vizitatorilor. El trecea zilnic pe lângă catedrala Arhanghelski, unde era înmormântat Ivan cel Groaznic, Turnul lui Ivan, iar Palatul Galben, unde era biroul lui, fusese construit pentru Ecaterina cea Mare: în 1932,

Stalin locuia de 14 ani la Kremlin, la fel de mult timp cât locuise în casa părinţilor săi.

Aceşti potentaţi – „responsabilii”, în terminologia bolşevică – şi personalul lor, „activiştii”, locuiau în apartamente cu tavanul înalt, spaţioase, ocupate în trecut de guvernatori ţarişti şi majordomi, cele mai multe în Poteşnîi[3] sau clădirea Regimentului de Gardă Călare, atât de apropiate în aceste curţi interioare cu acoperişuri ascuţite şi cupole, încât semănau cu membrii consiliului unui colegiu de la Oxford: Stalin îşi făcea mereu apariţia în casele lor şi ceilalţi lideri veneau adesea la el ca să mai schimbe o vorbă – aproape că împrumutau proverbiala cană de zahăr.

Cei mai mulţi oaspeţi nu trebuiau decât să străbată coridorul pentru a ajunge la apartamentul de la etajul al doilea ocupat de Kliment Voroşilov şi soţia sa, Ekaterina, din clădirea Gărzii Călare (oficial, clădirea Gărzilor Roşii, dar nimeni nu îi spunea aşa). În apartamentul lor se intra pe o uşă dintr-o galerie acoperită în care se afla şi micul cinematograf unde Stalin şi prietenii săi se retrăgeau adesea după cină. Interiorul era confortabil, dar spaţios, cu camere întunecoase, cu lambriuri din lemn, care dădeau spre oraş, peste zidurile Kremlinului. Voroşilov, gazda lor, în vârstă de 52 de ani, era cel mai popular erou din panteonul bolşevic – un ofiţer de cavalerie simpatic şi mândru, fost strungar, cu o mustaţă elegantă, aproape ca a lui d’Artagnan, cu păr blond şi o faţă angelică, cu obraji îmbujoraţi. Stalin trebuie să fi ajuns împreună cu pedantul Molotov şi desfrânatul Kuibîşev. Soţia lui Molotov, bruneta şi extraordinara Polina, întotdeauna bine îmbrăcată, venea din propriul apartament, aflat în aceeaşi clădire. Nadia traversa aleea de la Poteşnîi împreună cu sora sa, Anna.

În 1932, nu ar fi existat probleme în aprovizionarea cu mâncare şi băutură, dar acestea erau zilele de dinainte ca mesele lui Stalin să se transforme în nişte banchete imperiale. Mâncarea – aperitive ruseşti, supă, diverse feluri de peşte sărat şi poate ceva miel – era gătită la cantina Kremlinului şi adusă caldă în apartament, unde era servită

de o slujnică şi însoţită de votcă şi vin georgian într-o paradă de toasturi. Confruntat cu un dezastru fără precedent în regiunile în care zece milioane de oameni mureau de foame, cu conspiraţia din interiorul Partidului său, nesigur de loialitatea propriului anturaj – şi cu o tensiune suplimentară creată de o soţie labilă –, Stalin se simţea asaltat din toate părţile. Ca şi ceilalţi din centrul acestui vârtej, avea nevoie să bea şi să se destindă. Stalin stătea la mijlocul mesei, niciodată în capul mesei, iar Nadia în faţa lui.

*

În timpul săptămânii, familia lui Stalin locuia în apartamentul de la Kremlin. Soţii Stalin aveau doi copii, Vasili, de 11 ani, un băiat mic de statură, încăpăţânat şi agitat, şi Svetlana, de 7 ani, o roşcată pistruiată. Mai era şi Iakov, acum în vârstă de 25 de ani, fiul lui Stalin din prima căsătorie, care venise să locuiască împreună cu tatăl lui în 1921, după ce fusese crescut în Georgia – un băiat timid, brunet, cu ochi frumoşi. Stalin credea că Iakov este enervant de încet la minte. La 18 ani, se îndrăgostise şi se căsătorise cu Zoia, fiica unui preot. Stalin nu a fost de acord deoarece voia ca Iaşa să studieze. Într-un „strigăt după ajutor”, Iaşa s-a împuşcat, dar nu a reuşit decât să se rănească superficial la piept. Stalin a considerat că acesta a fost un „şantaj”. Neînduplecata Nadia dezaproba slăbiciunea lui Iaşa: „Era atât de îngrozită de Iaşa”, gândea Stalin. Dar el era şi mai puţin îngăduitor.

„Nu ai putut nici măcar să împuşti drept”, glumea el cu răutate. „Acesta era umorul său militar”, explică Svetlana. Iaşa a divorţat ulterior de Zoia şi s-a întors acasă.

Stalin avea de la fiii săi aşteptări mari şi, având în vedere succesul său meteoric, nedrepte – dar îşi adora fiica. Pe lângă aceştia trei, mai era Artem Sergheev, iubitul fiu adoptiv al lui Stalin, care era adesea la ei, deşi mama sa încă trăia[4]. Stalin era mai indulgent decât Nadia, deşi l-a plesnit pe Vasili „de vreo două ori”. Într-adevăr, această femeie descrisă drept angelică în toate istoriile era, în felul

său, chiar mai egocentrică decât Stalin. Familia sa o considera „extrem de egocentrică”, îşi aminteşte nepotul său Vladimir Redens. „Dădaca se plângea că Nadia nu era nici pe departe interesată de copii.” Fiica sa, Svetlana, recunoştea că era mult mai dedicată studiilor sale. Îi trata pe copii cu asprime şi nu i-a spus niciodată Svetlanei un „cuvânt de laudă”. Este surprinzător că se certa cel mai adesea cu Stalin deoarece el îi alinta pe copii, nu din cauza politicilor sale demonice!

Totuşi, este nedrept să o învinovăţim pentru acest lucru. Raportul său medical, păstrat de Stalin în arhiva sa, şi mărturiile celor care o cunoşteau confirmă că Nadia suferea de o boală mentală gravă, posibil o psihoză maniaco-depresivă ereditară sau o tulburare de personalitate borderline, deşi fiica sa o numea „schizofrenie”, precum şi de o boală a craniului care îi provoca migrene. A fost nevoită să stea la pat în 1922 şi 1923 deoarece simţea „ameţeală şi slăbiciune”. Făcuse un avort în 1926 care, aşa cum a dezvăluit fiica sa, provocase „probleme femeieşti”. După aceea, nu a mai avut ciclu multe luni. În 1927, doctorii au descoperit că inima sa are o valvă defectă – şi suferea, de asemenea, de surmenaj, angină şi artrită. În 1930, angina a lovit din nou. Tocmai îşi scosese amigdalele. Sejurul la Karlsbad nu i-a vindecat migrenele misterioase.

Nu ducea lipsă de îngrijire medicală – bolşevicii erau ipohondri la fel de obsedaţi pe cât erau de fanatici din punct de vedere politic. Nadia era tratată de cei mai buni doctori din Rusia şi Germania. Dar aceştia nu erau psihiatri: este greu de imaginat un mediu mai dăunător pentru o fată fragilă decât ariditatea crudă a acestei oale sub presiune care era Kremlinul, îmbibată de bolşevismul marţial pe care ea îl venera atâta – şi de lipsa de atenţie a lui Stalin, pe care îl adora atâta.

Era căsătorită cu un egoist exigent incapabil să o facă fericită – pe ea şi, probabil, pe oricine altcineva: energia lui inepuizabilă părea să o vlăguiască de puteri. Dar şi ea era, în mod evident, persoana nepotrivită pentru el. El nu îi

diminua stresul – i-l mărea. El recunoştea că este depăşit de stările psihice de criză ale Nadiei. Nu avea, pur şi simplu, resursele emoţionale necesare pentru a o ajuta. Uneori „schizofrenia” ei era atât de cumplită, încât „era aproape nebună”. Potentaţii, precum şi membrii familiei Allilueva înşişi, îl compătimeau pe Stalin. Totuşi, în ciuda mariajului lor cu turbulenţe şi a similarităţii ciudate în privinţa pasiunii şi geloziei, ei se iubeau în felul lor.

La urma urmelor, pentru Stalin se gătea Nadia. „Rochia neagră cu trandafirii aplicaţi...” îi fusese dăruită de fratele său, Pavel Alliluev, un bărbat slăbuţ, cu ochii căprui, care tocmai se întorsese încărcat de cadouri, ca de obicei, de la Berlin, unde lucra pentru Armata Roşie. Nadia avea sânge mândru de sorginte ţigănească, georgiană, rusă şi germană, iar trandafirul contrasta puternic cu părul său negru ca smoala. Stalin avea să fie surprins deoarece, aşa cum s-a exprimat nepotul ei, el „nu o încuraja niciodată să se îmbrace mai elegant”.

*

Băutura curgea în valuri la masă, sub bagheta unui *tamada* (un „maestru de ceremonii” georgian). Acesta era probabil unul dintre georgieni, precum extravagantul Grigori Ordjonikidze, zis Sergo, care semăna cu „un prinţ georgian” cu părul lung ca o coamă şi faţa de leu. La un moment dat în timpul serii, fără ca vreunul dintre ceilalţi cheflii să îşi dea seama, Stalin şi Nadia s-au supărat unul pe celălalt. Nu era deloc ceva neobişnuit. Totul a început să o ia razna atunci când, în mijlocul toasturilor, dansului şi flirturilor de la masă, Stalin nici nu a observat cum era îmbrăcată, deşi ea era una dintre cele mai tinere femei de acolo. Era, cu siguranţă, un semn de proastă creştere, dar destul de obişnuit în multe căsnicii.

Erau înconjuraţi de ceilalţi potentaţi bolşevici, toţi călîţi în anii petrecuţi în ilegalitate, stropiţi de sânge datorită faptelor lor vitejeşti din Războiul Civil, iar acum foarte veseli, deşi năuciţi de triumfurile industriale şi luptele rurale ale Revoluţiei lui Stalin. Unii, ca Stalin, erau trecuţi de 50 de

ani. Dar cei mai mulţi erau nişte fanatici bine făcuţi, energici, care încă nu împliniseră 40 de ani, unii dintre cei mai dinamici administratori care au existat vreodată, capabili să construiască oraşe şi fabrici în ciuda tuturor greutăţilor, dar şi să îşi ucidă duşmanii şi să declare război ţărănimii. În tunicile şi cizmele lor, erau macho, băutori înrăiţi, puternici şi celebri în tot imperiul, vedete cu ego-uri flamboaiante, responsabilităţi colosale şi Mausere la centură. Cizmarul evreu Lazar Kaganovici, adjunctul lui Stalin, furtunos, expansiv şi arătos, tocmai se întorsese din Caucazul de Nord, unde supraveghease execuţii în masă şi deportări. Apoi mai erau arogantul comandant cazac Budionnîi, cu mustaţa sa bogată, ca de morsă, şi dinţii albi, strălucitori, şi armeanul Mikoian, subţirel, şiret şi spilcuit, cu toţii veterani ai expediţiilor brutale de strângere a cerealelor şi înăbuşire a revoltelor ţăranilor. Erau nişte actori politici volubili, violenţi şi foarte coloraţi.

Formau o familie incestuoasă, o reţea de prietenii vechi şi uri persistente, aventuri romantice, exiluri în Siberia şi fapte de vitejie în Războiul Civil: Mihail Kalinin, preşedintele, îi vizita pe membrii familiei Alliluev încă din 1900. Nadia o cunoştea pe soţia lui Voroşilov de la Ţariţîn (mai târziu Stalingrad) şi a studiat la Academia Industrială împreună cu Maria Kaganovicia şi Dora Hazan (soţia altui potentat, Andreev, de asemenea prezent), cele mai bune prietene ale sale alături de Polina Molotova. În fine, mai era micul intelectual Nikolai Buharin, cu ochii strălucitori şi barba roşcată, pictor, poet şi filozof pe care Lenin îl numise o dată „răsfăţatul partidului” şi care fusese cel mai apropiat prieten al lui Stalin şi al Nadiei. Era încântător, spiriduşul bolşevicilor. Stalin îl învinsese în 1929, dar el a rămas prieten cu Nadia. Stalin însuşi avea o atitudine ambiguă faţă de „Buharcik”, în acea combinaţie letală de admiraţie şi invidie care îi era atât de caracteristică. În seara aceea, Buharin fusese primit din nou, cel puţin temporar, în cercul magic.

Iritată de lipsa de atenţie a lui Stalin, Nadia a început să danseze cu desfrânatul său naş georgian cu păr nisipiu,

„Unchiul Avel” Enukidze, oficialul responsabil de Kremlin care şoca deja Partidul prin aventurile sale cu balerine adolescente. Soarta „Unchiului Avel” avea să ilustreze capcanele mortale ale hedonismului atunci când viaţa personală aparţinea Partidului. Poate că Nadia încerca să îl enerveze pe Stalin. Natalia Rîkova, care se afla la Kremlin în acea seară cu tatăl său, fostul premier, dar nu la masă, a auzit a doua zi că dansul Nadiei l-a înfuriat pe Stalin. Povestea este, cu siguranţă, credibilă deoarece şi alte relatări menţionează că ea a flirtat cu cineva. Sau poate că Stalin era atât de beat, încât nici nu a observat.

*

Stalin era ocupat cu flirturile lui. Deşi Nadia stătea în faţa sa, el flirta fără ruşine cu „frumoasa” soţie a lui Aleksandr Egorov, un comandant al Armatei Roşii alături de care luptase în războiul cu Polonia din 1920. Galina Egorova, născută Zekrovskaia, în vârstă de 34 de ani, era o actriţă de film uşuratică, o brunetă „drăguţă, interesantă şi fermecătoare”, bine-cunoscută pentru aventurile sale amoroase şi rochiile îndrăzneţe. Printre matroanele acelea bolşevice şleampete, Egorova trebuie să fi arătat ca un păun printre găini căci, aşa cum a recunoscut chiar ea când a fost întrebată mai târziu, ea trăia într-o lume a „anturajelor strălucitoare, a hainelor la modă... a flirtului, dansului şi distracţiei”. Stilul lui Stalin de a flirta alterna între cavalerismul georgian tradiţional şi, atunci când era beat, bădărănie puerilă. De data aceasta, cea din urmă a triumfat. Stalin întotdeauna îi amuza pe copii aruncând biscuiţi, coji de portocale şi bucăţi de pâine în farfuriile cu îngheţată sau ceştile cu ceai. Cu actriţa a flirtat în acelaşi mod, aruncând în ea cu cocoloaşe de pâine. Flirtul său cu Egorova a făcut-o pe Nadia să îşi iasă din fire de gelozie: nu putea tolera aşa ceva.

Stalin nu umbla după fuste: el era căsătorit cu bolşevismul şi dedicat emoţional propriei drame în lupta pentru cauza revoluţiei. Orice emoţii personale erau simple bagatele în comparaţie cu îmbunătăţirea omenirii prin marxism-

leninism. Însă, chiar dacă nu erau o prioritate pentru el, chiar dacă era distrus emoţional, nu era lipsit de interes faţă de femei – iar femeile erau în mod clar atrase de el, chiar „înamorate”, după spusele lui Molotov. Cineva din anturajul său a afirmat ulterior că Stalin se plângea că femeile din familia Alliluev „nu îl lăsau în pace” deoarece „toate voiau să se culce cu el”. Exista aici un sâmbure de adevăr.

Indiferent dacă erau soţiile unor tovarăşi, cunoştinţe sau slujnice, femeile roiau în jurul lui ca nişte albine îndrăgostite. Arhivele sale nou-deschise publicului ne dezvăluie că era bombardat de scrisori din partea admiratoarelor, foarte asemănătoare cu cele primite de vedetele pop din zilele noastre. „Dragă tovarăşe Stalin... Te-am văzut în vis... Sper să obţin o audienţă...”, scrie o profesoară din provincie, adăugând plină de speranţă, ca o fană înrăită: „Pun în plic fotografia mea...”. Stalin i-a replicat jucăuş, chiar dacă răspunsul a fost negativ: „Tovarăşă Necunoscută! Te rog să mă crezi că nu am nicio dorinţă de a te dezamăgi şi că respect scrisoarea dumitale, dar trebuie să mărturisesc că nu am niciun moment liber (nu am timp!) să îţi satisfac dorinţa. Îţi doresc toate cele bune. I. Stalin. P.S.: Îţi trimit înapoi scrisoarea şi fotografia”. Dar uneori trebuie să îi fi spus lui Poskrebîşev că i-ar face plăcere să îşi întâlnească admiratoarele. Aşa s-a întâmplat, probabil, în povestea cu Ekaterina Mikulina, o fată atrăgătoare, ambiţioasă de 23 de ani ce a scris un tratat, *Întrecerea socialistă a oamenilor muncii*, pe care i l-a trimis lui Stalin, recunoscând că e plin de greşeli şi cerându-i ajutorul. El a invitat-o să îi facă o vizită pe data de 10 mai 1929. I-a plăcut de ea şi se spune că a rămas peste noapte la vilă, în absenţa Nadiei[5]. Nu a câştigat niciun beneficiu din această scurtă aventură în afara onoarei de a avea o prefaţă scrisă de Stalin.

Cu siguranţă, Nadia, care îl cunoştea cel mai bine, bănuia că are aventuri şi avea toate motivele să creadă asta. Garda sa de corp, Vlasik, i-a confirmat fiicei sale că Stalin era atât de asaltat de oferte, încât nu putea să reziste

tuturor: „Era şi el bărbat, la urma urmelor”, comportându-se cu senzualitatea princiară a unui soţ georgian tradiţional. Gelozia Nadiei era uneori maniacală, alteori indulgentă: în scrisorile sale, îl tachina cu afecţiune, făcând aluzie la admiratoarele sale, de parcă ar fi fost mândră că este căsătorită cu aşa un bărbat grozav. Dar la teatru tocmai stricase o seară făcând o criză atunci când el a flirtat cu o balerină. Şi mai recent, era o coafeză la Kremlin cu care Stalin flirta pe faţă. Dacă ar fi făcut o simplă vizită la frizerie la fel ca şi ceilalţi lideri, nu s-ar mai fi făcut atâta caz de această anonimă. Totuşi, Molotov îşi amintea de coafeză şi după 50 de ani.

Stalin avusese destule aventuri şi în interiorul Partidului. Relaţiile sale erau la fel de scurte ca şi perioadele lui de exil. Cele mai multe iubite erau tovarăşe revoluţionare sau soţiile tovarăşilor. Molotov era impresionat de „succesul” lui Stalin la femei: atunci când, chiar înainte de Revoluţie, Stalin i-a suflat o prietenă pe nume Marusia lui Molotov, acesta din urmă a pus-o pe seama „ochilor săi căprui, frumoşi”, deşi faptul că i-a furat o fată acestui om plictisitor nu prea îl califică pe Stalin pentru statutul de casanova. Kaganovici a confirmat că Stalin a avut aventuri cu mai multe tovarăşe, inclusiv cu „plinuţa, drăguţa” Liudmila Stal[6]. O sursă menţionează o aventură mai veche cu prietena Nadiei, Dora Hazan. Poate că Stalin a profitat de libertatea sexuală revoluţionară, chiar în felul său rezervat, bucurându-se de un oarecare succes la fetele care lucrau la secretariatul Comitetului Central, dar a rămas un caucazian tradiţional. Prefera legăturile cu angajate discrete ale GPU: coafeza se încadra în preferinţele sale.

Aşa cum se întâmplă adesea în cazul geloziei, istericalele maniacale şi crizele de depresie ale Nadiei încurajau tocmai lucrul de care se temea. Toate acestea – boala sa, dezamăgirea legată de rochie, politica, gelozia şi bădărănia lui Stalin – au concurat în acea seară.

*

Stalin era extrem de bădăran cu Nadia, dar istoricii, hotărâţi să arate ce monstru a fost, au ignorat cât de urât se purta şi ea cu el. Această „femeie ţâfnoasă”, cum a descris-o şeful securităţii lui Stalin, Pauker, ţipa frecvent la Stalin în public, motiv pentru care şi mama ei o considera „nebună”. Ofiţerul de cavalerie Budionnîi, care era prezent la cină, îşi aminteşte că ea îl „cicălea şi îl umilea încontinuu” pe Stalin. „Nu ştiu cum suportă aşa ceva”, i-a mărturisit Budionnîi soţiei sale. La această dată depresia ei se agravase atât de mult, încât i-a mărturisit unei prietene că s-a săturat de „tot, chiar şi de copii”.

Lipsa interesului unei mame faţă de propriii copii este un semnal de alarmă evident, dacă a existat vreodată unul, dar nu avea cine să ia măsuri. Nu doar Stalin era nedumerit de comportamentul ei. Puţine persoane din cercul acesta de bădărani, inclusiv femei din Partid, precum Polina Molotova, înţelegeau că Nadia suferă probabil de depresie clinică: „Nu se putea controla”, a spus Molotov. Ea avea nevoie disperată de compasiune. Polina Molotova a recunoscut că *Vojd*-ul era „aspru” cu Nadia. Suişurile şi coborâşurile din relaţia lor au continuat. Acum îl părăsea pe Stalin, acum se iubeau iarăşi.

La cină, susţin unele relatări, un toast politic a fost cel care a întărâtat-o. Stalin a toastat în cinstea distrugerii duşmanilor statului şi a observat că Nadia nu a ridicat paharul.

„De ce nu bei?”, a interpelat-o agresiv, conştient că ea, ca şi Buharin, dezaprobau înfometarea ţărănimii. Ea l-a ignorat. Pentru a-i atrage atenţia, Stalin a aruncat cu coji de portocală şi ţigări spre ea, dar acest lucru a scos-o din minţi. Când ea s-a înfuriat, el a strigat la ea: „Ei, n-auzi! Bea ceva!”. „Nu mă cheamă «ei»!”, a replicat ea. Ridicându-se nervoasă de la masă, a ieşit ca o furtună. Probabil că atunci a auzit-o Budionnîi ţipând la Stalin: „Taci! Taci!”. Stalin a scuturat din cap în tăcerea care s-a lăsat: „Ce nebună!”, a murmurat el, neînţelegând din cauza băuturii cât de

supărată era. Budionnîi trebuie să fi fost unul dintre numeroşii petrecăreţi care l-au compătimit pe Stalin.

„Eu nu i-aş îngădui nevestei mele să-mi vorbească aşa!”, a declarat ucigaşul cazac, care poate nu era cel mai în măsură să dea sfaturi de vreme ce şi prima sa soţie se sinucisese sau, cel puţin, avusese o moarte accidentală în timp ce se juca cu pistolul lui.

Cineva trebuia să meargă după ea. Era soţia conducătorului, aşa că soţia adjunctului trebuia să aibă grijă de ea. Polina Molotova şi-a tras paltonul pe ea şi a ieşit după Nadia. S-au plimbat prin Kremlin, aşa cum aveau să o facă şi alţii în momente de criză. Nadia i s-a plâns Polinei,

„Bombăne întruna... şi de ce trebuia să flirteze aşa?” A vorbit despre „povestea cu coafeza” şi cu Egorova din timpul cinei. Femeile au ajuns la concluzia, aşa cum se întâmplă de obicei, că era beat şi făcea pe nebunul. Dar Polina, devotată Partidului, a şi criticat-o pe prietena ei, spunând că „a greşit lăsându-l baltă pe Stalin într-un moment atât de dificil”. Poate că spiritul de partid al Polinei – *Partiinost* – a făcut-o pe Nadia să se simtă şi mai izolată.

„S-a liniştit”, şi-a amintit Polina, „şi a vorbit despre Academie şi despre şansele ei de a începe munca... Atunci când a părut că se calmase de tot”, după miezul nopţii, şi-au spus noapte bună. A lăsat-o pe Nadia la Palatul Poteşnîi şi a traversat aleea pentru a se duce acasă la ea, în clădirea Regimentului de Gardă Călare.

Nadia s-a dus în camera ei, scoţându-şi încă de la uşă trandafirul din păr. Camera de zi, cu o masă specială pentru nenumăratele telefoane oficiale ale lui Stalin, era camera principală. De aici se ajungea în două holuri. Spre dreapta erau biroul lui Stalin şi un mic dormitor unde el dormea fie pe un pat de campanie, fie pe un divan, obiceiurile unui revoluţionar aflat mereu pe drumuri. Faptul că Stalin lucra până târziu şi prezenţa strictă a Nadiei la Academie însemna că aveau camere separate. Karolina Til, menajera, bonele şi servitorii locuiau mai încolo pe acelaşi coridor.

Coridorul din stânga ducea la dormitorul mic al Nadiei, unde patul era drapat cu şalurile sale preferate. Ferestrele dădeau spre trandafirii înmiresmaţi din Grădinile Alexandrovski.

*

Nu se ştie exact ce a făcut Stalin în următoarele două ore: s-o fi întors acasă? Petrecerea a continuat la Voroşilov acasă. Dar garda de corp Vlasik i-a spus lui Hruşciov (care nu era prezent la cină) că Stalin a plecat la un rendez-vous la vila sa din Zubalovo cu o femeie pe nume Guseva, soţia unui ofiţer, descrisă de Mikoian, care aprecia estetica feminină, drept „foarte frumoasă”. Unele dintre aceste case de la ţară se aflau la doar 15 minute cu maşina de Kremlin. Dacă a mers acolo într-adevăr, este posibil să fi luat cu el şi câţiva tovarăşi de petrecere când femeile s-au dus la culcare. Soţia lui Voroşilov era cunoscută pentru gelozia sa. De Molotov şi preşedintele Kalinin, care era un crai bătrân, i-a spus apoi însuşi Stalin lui Buharin. Cu siguranţă, Vlasik ar fi mers cu Stalin în maşină. Când a văzut că Stalin nu vine acasă, se spune că Nadia ar fi sunat la vilă.

„Stalin e acolo?” „Da”, a replicat un „idiot fără experienţă” din rândul gărzilor de corp. „Cine e cu el?” „Soţia lui Gusev.”

Această versiune poate explica disperarea subită a Nadiei. Totuşi, o revenire a migrenelor sale, un val de depresie sau doar solitudinea mormântală a apartamentului mohorât al lui Stalin la ora aceea târzie pot fi luate, de asemenea, în calcul. Există şi neconcordanţe în această poveste: Molotov, dădaca şi nepoata lui Stalin, printre alţii, au afirmat insistent că Stalin a dormit acasă, în apartament. Cu siguranţă, Stalin nu s-ar fi întreţinut cu femei la vila sa din Zubalovo deoarece ştim că acolo se aflau copiii săi. Dar mai erau şi alte vile. Mai important, nimeni nu a reuşit să o identifice pe această Guseva, deşi existau mai mulţi ofiţeri cu acest nume. Mai mult, Mikoian nu a menţionat niciodată acest lucru în discuţiile cu copiii lui sau în memoriile sale. Este posibil ca premierul Molotov să îl fi protejat pe Stalin în

conversaţiile sale la o vârstă înaintată – a minţit cu privire la multe alte aspecte, la fel şi Hruşciov, dictându-şi amintirile la vârsta senilităţii. Pare mai probabil ca, dacă această femeie era „frumoasa” soţie a unui soldat, ea să fi fost Egorova, care fusese la petrecere şi de la al cărei flirt pornise toată cearta.

Nu vom şti niciodată adevărul, dar nu există nicio contradicţie între aceste relatări: Stalin a continuat probabil să bea la o vilă cu câţiva dintre tovarăşii săi de pahar, poate şi cu Egorova, şi, cu siguranţă, s-a întors în apartament după miezul nopţii. Destinele acestor potentaţi şi ale femeilor lor aveau să depindă curând de relaţia lor cu Stalin. Mulţi dintre ei urmau să aibă parte de o moarte teribilă în mai puţin de cinci ani. Stalin nu a uitat niciodată rolul pe care l-a jucat fiecare în acea noapte de noiembrie.

*

Nadia s-a uitat la unul dintre numeroasele cadouri pe care iubitul său frate i le adusese de la Berlin odată cu rochia neagră brodată cu care încă era îmbrăcată. Era un cadou pe care îl ceruse chiar ea deoarece, aşa cum i-a spus fratelui său, „uneori este atât de înfricoşător şi te simţi atât de singur la Kremlin când stă de pază doar un soldat”. Era un pistol superb, pentru femei, într-un toc din piele, elegant. S-a spus întotdeauna că era un Walther, dar de fapt era un Mauser. Nu foarte multă lume ştie că Pavel i-a dăruit un pistol identic şi Polinei Molotova, dar multe persoane aveau pistoale în acel cerc.

Oricare ar fi momentul când Stalin a ajuns acasă, nu a intrat să vadă ce face soţia lui, ci s-a dus direct la culcare în dormitorul său, în capătul celălalt al apartamentului.

Unii spun că Nadia ar fi zăvorât uşa dormitorului. A început să îi scrie o scrisoare lui Stalin, „o scrisoare îngrozitoare”, a fost de părere fiica sa, Svetlana. La ora aceea târzie, undeva între 2 şi 3, când a terminat scrisoarea, s-a întins pe pat.

*

Toată casa s-a trezit ca de obicei. Stalin stătea întotdeauna în pat până pe la ora 11. Nimeni nu ştia când venise acasă sau dacă se întâlnise cu Nadia. Era târziu când Karolina Til a încercat uşa Nadiei şi poate a deschis-o cu forţa. „Tremurând de spaimă", a descoperit cadavrul stăpânei sale pe podea, lângă pat, într-o baltă de sânge. Pistolul era lângă ea. Ea era deja rece. Menajera a alergat să o cheme pe dădacă. S-au întors şi amândouă au suit-o în pat înainte de a se hotărî ce să facă. De ce nu l-au trezit pe Stalin? „Oamenii neînsemnaţi" se tem – în mod justificat – să le dea veşti proaste ţarilor. „Leşinate de spaimă", i-au sunat pe şeful securităţii, Pauker, apoi pe „Unchiul" Avel Enukidze, ultimul partener de dans al Nadiei, politicianul care răspundea de Kremlin, şi pe Polina Molotova, ultima persoană care a văzut-o în viaţă. Enukidze, care locuia în clădirea Regimentului de Gardă Călare, ca şi ceilalţi, a sosit primul – el a fost singurul dintre lideri care a văzut scena aşa cum era, lucru pentru care avea să plătească scump. Molotov şi Voroşilov au ajuns câteva minute mai târziu.

Nu putem decât să ne imaginăm rumoarea nebună din apartament în timp ce conducătorul Rusiei dormea adânc după beţie în odaia de pe un coridor, iar soţia sa îşi dormea somnul de veci în cămăruţa ei de pe celălalt coridor. Le-au sunat şi pe rudele Nadiei – pe fratele său Pavel, care locuia dincolo de râu, în noua Casă de pe Chei, şi pe părinţii ei, Serghei şi Olga Alliluev. Cineva l-a sunat pe doctorul personal al familiei, care, la rândul său, l-a chemat pe celebrul profesor Kuşner.

În timp ce o privea încordat mai târziu, acest grup disparat de potentaţi, membri ai familiei şi servitori, căutând motivele acestui act de disperare şi trădare, a găsit scrisoarea mânioasă pe care ea o lăsase. Nu ştie nimeni ce conţinea – sau dacă a fost distrusă de Stalin ori de altcineva. Dar Vlasik, garda de corp a lui Stalin, a dezvăluit ulterior că s-a mai găsit şi altceva în dormitorul ei: un exemplar al nocivei *Platforme* antistaliniste, scrisă de

Riutin, un vechi bolşevic care era acum în arest. Asta ar putea fi ceva semnificativ sau s-ar putea să nu însemne nimic. Toţi liderii citeau la acea vreme ziare scoase de emigranţi şi de opoziţie, astfel încât poate Nadia citea exemplarul lui Stalin. În scrisorile trimise lui Stalin, ea îi spunea ce mai citise în presa primilor emigranţi „despre tine! Te interesează?”. Totuşi, în acele zile, în ţară, erai arestat dacă deţineai acest document.

Nimeni nu ştia ce să facă. S-au adunat în camera de zi, şoptind: oare n-ar trebui să îl trezească pe Stalin? Cine avea să îi spună *Vojd*-ului? Cum murise ea? Deodată, Stalin însuşi a intrat în cameră. Cineva, cel mai probabil Enukidze, vechiul prieten al lui Stalin care, conform arhivelor, şi-a asumat responsabilitatea, a făcut un pas în faţă şi a spus: „Iosif, Nadejda Sergheevna nu mai este printre noi. Iosif, Iosif, Nadia a murit”.

Stalin a fost lovit în moalele capului. Această creatură politică supremă, cu o nepăsare inumană faţă de milioanele de femei şi copii care mureau de foame în propria ţară, a dat dovadă de mai multă umanitate în următoarele câteva zile decât avea să manifeste în orice alt moment din viaţa sa. Olga, mama Nadiei, o doamnă elegantă, cu un spirit independent, care îl ştia pe Stalin de foarte mult timp şi îi păruse întotdeauna rău că fiica sa avea un asemenea comportament, s-a năpustit în camera de zi, unde Stalin, dărâmat, încă încerca să îşi revină din şoc. Sosiseră şi nişte doctori care i-au oferit mamei îndurerate câteva picături de valeriană, valiumul anilor ‘30, dar ea nu a fost în stare să le înghită. Stalin s-a îndreptat împleticindu-se spre ea: „Le iau eu”, a spus el. A dat pe gât toată doza. A văzut corpul şi scrisoarea care, afirma Svetlana, l-a şocat şi l-a rănit profund.

Fratele Nadiei, Pavel, a sosit şi el împreună cu soţia sa cu gropiţe în obraji, Evghenia, căreia toţi îi spuneau Jenea, care avea să joace şi ea un rol secret în viaţa lui Stalin – şi să aibă de suferit din această cauză. Erau amândoi şocaţi

nu doar de moartea surorii lui, ci şi de felul cum arăta Stalin însuşi.

„M-a făcut neom”, a spus el. Nu îl mai văzuseră niciodată atât de blând, atât de vulnerabil. Plângea, spunând ceva ce aducea cu tânguirea sa de mai târziu: „Of, Nadia, Nadia... câtă nevoie aveam de tine, şi eu, şi copiii!”. Au început imediat să circule zvonuri că ar fi vorba despre o crimă. Se întorsese oare Stalin în apartament şi o împuşcase în urma unei certe? Sau o insultase din nou şi se dusese la culcare, lăsând-o să se sinucidă? Dar tragedia a ridicat şi alte probleme mai mari: până în acea noapte, existenţa membrilor elitei ruse era o „viaţă minunată”, aşa cum a descris-o Ekaterina Voroşilova în jurnalul ei. În acea noapte, aceasta a luat sfârşit pentru totdeauna. „Cum a devenit viaţa noastră în Partid”, se întreabă ea, „atât de complexă, încât a devenit de neînţeles până la agonie?”. „Agonia” abia începea. Suicidul „a schimbat istoria”, susţine nepotul lui Stalin, Leonid Redens. „A făcut «Marea teroare» inevitabilă.” În mod firesc, familia Nadiei exagerează semnificaţia morţii sale: caracterul răzbunător, paranoic şi deteriorat al lui Stalin se formase deja cu mult timp înainte. „Marea teroare” a fost rezultatul unor forţe politice, economice şi diplomatice de amploare – dar personalitatea lui Stalin şi-a pus, cu siguranţă, amprenta asupra ei. Moartea Nadiei a prilejuit unul dintre rarele momente de îndoială într-o viaţă de nestrămutată încredere în sine şi de certitudine dogmatică. Cum şi-a revenit Stalin şi care a fost efectul acestei umilinţe asupra lui, a anturajului său – şi a întregii Rusii? Răzbunarea pentru acest fiasco personal a jucat oare un rol în „Marea teroare” ce avea să vină, când unii dintre oaspeţii din acea seară urmau să îi lichideze pe ceilalţi?

Stalin a luat deodată pistolul Nadiei şi l-a cântărit în palmă: „Era o jucărie”, i-a spus lui Molotov, adăugând enigmatic: „Nu s-a tras cu el decât o dată pe an!”.

Omul de oţel „era în derivă, dărâmat”, izbucnind în „accese sporadice de furie”, dând vina pe oricine altcineva, chiar şi

pe cărţile pe care le citea ea, înainte de a se lăsa cuprins de disperare. Apoi a declarat că se retrage de la putere. Avea să-şi ia şi el zilele: „Nu mai pot trăi aşa...”.

1. Poliţia secretă sovietică s-a numit la început Comisia Extraordinară pentru Combaterea Contrarevoluţiei şi Sabotajului, cunoscută mai bine drept CEKA. În 1922, a devenit Administraţia Politică de Stat (GPU) şi apoi Administraţia Politică Unită de Stat: OGPU. În 1934, a fost încorporată în Comisariatul Poporului pentru Afaceri Interne (NKVD). Totuşi, membrii poliţiei secrete erau încă numiţi „cekişti”, iar poliţia secretă în sine, „Organele”. În 1941 şi 1943, Securitatea Statului a fost scoasă din componenţa NKVD şi s-a înfiinţat un comisariat separat, NKGB. Din 1954 până în 1991, s-a transformat în Comitetul Securităţii Statului, KGB.

2. Cu siguranţă avea grijă de Stalin ca o *baba* bună: „Stalin trebuie să urmeze un regim cu pui”, i-a scris preşedintelui Kalinin în 1921. „Nu ni s-au alocat decât 15 găini... Vă rog să măriţi raţia deoarece nu am ajuns decât la mijlocul lunii şi mai avem doar cinci...”

3. Palatul Poteşnîi, unde locuia Stalin, înseamnă „Palatul amuzamentului” deoarece pe vremuri găzduia actori şi un teatru finanţat de ţari.

4. Una dintre puţinele tradiţii atrăgătoare ale bolşevismului era adoptarea copiilor unor eroi căzuţi pe câmpul de luptă şi a altor orfani. Stalin l-a adoptat pe Artem după ce tatăl acestuia, un revoluţionar celebru, a fost ucis, în 1921, mama sa fiind bolnavă. În mod similar, Mikoian i-a adoptat pe fiii lui Serghei Şaumian, eroul de la Baku; Voroşilov l-a adoptat pe fiul lui Mihail Frunze, comisarul de război care a murit în condiţii suspecte în 1925. Mai târziu atât Kaganovici, cât şi Ejov, oameni cu adevărat aspri, au adoptat orfani.

5. Ulterior a devenit directoarea unei fabrici de gramofoane de unde a fost dată afară mulţi ani mai târziu pentru că ar fi luat mită. A trăit până în 1998, dar nu a vorbit niciodată despre scurta sa prietenie cu Stalin.

6. O altă iubită a sa a fost o tânără activistă de partid, Tatiana Slavotinskaia. Căldura scrisorilor sale de dragoste trimise din exil a crescut în proporţie directă cu nevoile sale materiale: „Dragă Tatiana Aleksandrovna”, scria el în decembrie 1913, „am primit pachetul de la tine, însă chiar nu era nevoie să cumperi lenjerie nouă de corp... Nu ştiu cum să te răsplătesc, draga mea!”.

Partea I

Acele vremuri minunate: Stalin şi Nadia, 1878-1932

1

Georgianul şi şcolăriţa

Nadia şi Stalin fuseseră căsătoriţi 14 ani, dar relaţia avea implicaţii mai profunde şi mai îndelungate, atât era de impregnat de bolşevism mariajul lor. Împărtăşiseră experienţele formatoare ale vieţii în ilegalitate, apropierea de Lenin în timpul Revoluţiei, apoi Războiul Civil. Stalin îi cunoştea familia de aproape 30 de ani şi o văzuse prima dată în 1904, când ea avea 3 ani. El avea atunci 25 de ani şi era marxist de şase ani.

Iosif Vissarionovici Djugaşvili nu s-a născut pe 21 decembrie 1879, ziua de naştere oficială a lui Stalin. „Soso” s-a născut de fapt într-o bojdeucă (ce încă există), fiul lui Vissarion sau „Beso” şi al soţiei sale, Ekaterina, „Keke”, născută Gheladze, cu peste un an înainte, pe 6 decembrie 1878. Ei locuiau în Gori, un mic oraş de dincolo de fluviul

Kura, în provincia romantică, muntoasă şi sfidător de nerusească a Georgiei, o ţărişoară aflată la mii de kilometri de capitala ţarului: era mai aproape de Bagdad decât de Sankt-Petersburg[1]. Adesea occidentalii nu îşi dau seama cât de străină era Georgia: un regat independent timp de milenii, cu propria limbă străveche, cu tradiţiile, bucătăria, literatura ei, a fost înghiţit de Rusia pe bucăţi abia între 1801 şi 1878. Cu clima sa însorită, vendetele dintre clanuri, cântecele şi podgoriile sale, seamănă mai mult cu Sicilia decât cu Siberia.

Tatăl lui Soso era un cizmar violent, beţiv şi seminomad care îi bătea cu sălbăticie atât pe Soso, cât şi pe Keke. Ea, la rândul ei, după cum îşi amintea mai târziu copilul, „îl bătea fără milă”. Soso a aruncat o dată un pumnal spre tatăl său. Stalin îşi amintea cum Beso şi părintele Ciarkviani, preotul din localitate, făceau beţii crunte împreună, spre furia mamei sale: „Părinte, nu-l împinge pe bărbatul meu în patima beţiei, o să-mi prăpădească familia”. Keke l-a alungat de acasă pe Beso. Stalin era mândru de „voinţa ei puternică”. Când Beso l-a luat apoi cu forţa pe Soso să lucreze ca ucenic de cizmar în Tiflis, preoţii lui Keke au ajutat-o să îl aducă înapoi.

Ea spăla rufe pentru negustorii din oraş. Mama lui Stalin era credincioasă şi s-a apropiat de preoţii care o protejau. Dar era, de asemenea, o femeie cu picioarele pe pământ şi fără perdea: este posibil să fi făcut genul acela de compromisuri care sunt tentante pentru o mamă singură fără niciun ban, devenind amanta celor pentru care lucra. Aşa au apărut legendele care înfloresc întotdeauna descendenţa oamenilor celebri. Este posibil ca Stalin să fi fost fiul naşului său, un hangiu bogat, ofiţer şi luptător amator pe nume Koba Egnataşvili. Ulterior, Stalin i-a protejat pe cei doi fii ai lui Egnataşvili, care i-au rămas prieteni până la moartea sa şi care îşi aminteau la bătrâneţe de talentul de luptător al lui Egnataşvili. Totuşi, uneori trebuie să admitem că marii oameni îi moştenesc pe taţii lor. Se spune că Stalin semăna ciudat de mult cu Beso. Cu toate acestea, chiar el a afirmat că tatăl său e preot.

Stalin s-a născut cu două degete de la piciorul stâng lipite. Avea faţa plină de urme de vărsat de vânt şi mai târziu şi-a vătămat braţul stâng, posibil într-un accident de căruţă. A devenit un tânăr pământiu, îndesat şi nesociabil, cu ochi mierii şi păr negru, des – un *kinto*, un derbedeu georgian. Era excepţional de inteligent şi avea o mamă ambiţioasă care a vrut ca el să devină preot, poate ca adevăratul lui tată. Stalin s-a lăudat mai târziu că a învăţat să citească la 5 ani de la părintele Ciarkviani. Băiatul de 5 ani o ajuta apoi să citească pe fiica de 13 ani a lui Ciarkviani.

În 1888, a intrat la şcoala bisericească din Gori şi apoi, triumfător, în 1894, a câştigat o „bursă de cinci ruble" la Seminarul teologic din Tiflis, capitala Georgiei. Cum i-a spus Stalin unui confident mai târziu, „tatăl meu a aflat că, pe lângă bursă, mai câştigam nişte bani (cinci ruble pe lună) ca băiat de cor... şi o dată am ieşit şi l-am văzut stând acolo: «Tinere, domnule», a spus Beso, «ai uitat de tatăl dumitale... Dă-mi şi mie măcar trei ruble, nu fi la fel de rău ca mama dumitale!»„. „Nu mai ţipa!", a replicat Soso. „Dacă nu pleci imediat, chem paznicul!" Beso a ieşit afară[2]. Se pare că a murit de ciroză în 1909.

Stalin îi mai trimitea uneori bani mamei sale, dar din acel moment a păstrat distanţa faţă de Keke, al cărei umor sec şi disciplină strictă semănau cu ale sale. A existat prea multă psihanaliză ieftină despre copilăria lui Stalin, dar un lucru este sigur: crescut într-o familie săracă, pioasă, a fost iremediabil afectat de violenţă, nesiguranţă şi suspiciune, dar şi inspirat de tradiţiile locale privind dogmatismul religios, vendetele şi haiducia. „Lui Stalin nu îi plăcea să vorbească despre părinţii şi copilăria lui", dar nu are niciun sens să îi analizăm în exces psihologia. Era ciuntit emoţional şi îi lipsea empatia, dar antenele sale erau supersensibile. Era anormal, însă chiar şi Stalin înţelegea că rareori politicienii sunt normali: istoria, a scris el mai târziu, este plină de „oameni anormali".

*

Seminarul a fost unica lui educaţie formală. Învăţătura catehetică a acestei şcoli cu internat şi „metodele iezuite” de „supraveghere, spionare, invadare a vieţii interioare, violarea sentimentelor oamenilor” l-au dezgustat, dar l-au şi impresionat atât de puternic pe Soso, încât şi-a petrecut tot restul vieţii rafinându-le stilul şi metodele. A stimulat pasiunea acestui autodidact pentru lectură, dar el a devenit ateu încă din primul an. „Aveam câţiva prieteni”, a spus el, „şi între credincioşi şi noi s-a iscat o dezbatere aprinsă!”. Curând a îmbrăţişat marxismul.

În 1899, a fost exmatriculat de la seminar, s-a alăturat Partidului Social-Democrat al Muncii din Rusia şi a devenit revoluţionar profesionist, adoptând pseudonimul Koba, inspirat de eroul unui roman, *Paricidul*, de Aleksandr Kazbeghi, un haiduc caucazian neînfricat şi răzbunător. A combinat „ştiinţa” marxismului cu imaginaţia sa debordantă: a scris poezii romantice, publicate în georgiană, înainte de a lucra ca meteorolog la Institutul Meteorologic din Tiflis, singura slujbă pe care a avut-o înainte de a deveni unul dintre conducătorii Rusiei, în 1917.

„Koba” era convins că marxismul este un panaceu, „un sistem filozofic” care se potrivea totalităţii obsesive a caracterului său. Şi lupta de clasă se potrivea cu firea sa bătăioasă şi melodramatică. Secretomania paranoică a culturii bolşevice, intolerantă şi idiosincrazică, se îmbina perfect cu încrederea autonomă şi talentul pentru intrigă ale lui Koba. El s-a afundat în lumea subterană a politicii revoluţionare, un amestec clocotitor, stimulant de intrigi conspirative, chiţibuşuri ideologice, educaţie savantă, jocuri facţionale, aventuri amoroase cu alţi revoluţionari, infiltrări ale poliţiei şi haos organizaţional. Aceşti revoluţionari proveneau din toate mediile – ruşi, armeni, georgieni şi evrei, muncitori, nobili, intelectuali şi temerari – şi organizau greve, tipografii, întruniri şi furturi. Uniţi în studiul obsesiv al literaturii marxiste, a existat întotdeauna o împărţire între emigranţii burghezi educaţi, precum Lenin însuşi, şi oamenii simpli de acţiune din Rusia însăşi. Viaţa în ilegalitate, întotdeauna nomadă şi periculoasă, a

reprezentat o experienţă formatoare nu doar pentru Stalin, ci şi pentru toţi tovarăşii săi. Aceasta explică multe din ceea ce se întâmplă mai târziu.

În 1902, Koba a fost arestat pentru prima dată şi exilat în Siberia, primul dintre cele şapte astfel de exiluri, din care a evadat de şase ori. Aceste exiluri erau departe de lagărele de concentrare brutale ale lui Stalin: ţarii erau nişte poliţişti incompetenţi. Erau un fel de vacanţe de lectură în sate îndepărtate din Siberia, cu un jandarm angajat să stea de pază cu jumătate de normă, în care revoluţionarii ajungeau să se cunoască (şi să se urască) unii pe ceilalţi, corespondau cu tovarăşii lor din Sankt-Petersburg sau Viena, discutau probleme absconse de materialism dialectic şi aveau aventuri cu fetele din regiune. Când apelul la libertate sau revoluţie devenea imperativ, ei evadau, străbătând taigaua până la cel mai apropiat tren. În exil, dinţii lui Koba, care aveau să îl doară toată viaţa, au început să se deterioreze.

Koba îi susţinea cu pasiune pe Vladimir Lenin şi influenta sa lucrare *Ce-i de făcut?* Acest geniu politic despotic a combinat pragmatismul machiavelic în dobândirea puterii cu stăpânirea ideologiei marxiste. Exploatând schisma care avea să ducă la crearea propriului partid bolşevic, mesajul lui Lenin era că un partid suprem format din revoluţionari profesionişti putea să pună mâna pe putere pentru muncitori şi apoi să conducă în numele lor într-o „dictatură a proletariatului" până când acest lucru nu mai era necesar, deoarece socialismul ar fi fost realizat. Viziunea lui Lenin asupra Partidului ca „detaşament înaintat" al „armatei de proletari... un grup de lideri luptători" a dat tonul militarist al bolşevismului.

În 1904, când Koba s-a întors în Tiflis, l-a cunoscut pe viitorul său socru, Serghei Alliluev, cu 12 ani mai în vârstă decât el, un electrician rus căsătorit cu Olga Fedorenko, o femeie frumoasă cu voinţă de fier, de origine georgiană-germană-ţigănească, cu o predilecţie pentru aventuri amoroase cu revoluţionari, polonezi, unguri şi chiar turci.

Există un zvon conform căruia Olga ar fi avut o aventură cu tânărul Stalin, care ar fi tatăl viitoarei sale soţii, Nadia. Această ipoteză este falsă, deoarece Nadejda avea deja 3 ani când părinţii săi l-au cunoscut pe Koba, dar aventura sa cu Olga este cât se poate de credibilă şi el însuşi se poate să fi făcut referire la ea. Stalin a fost întotdeauna „febleţea" Olgăi, care, conform nepoatei sale, Svetlana, avea o „slăbiciune pentru bărbaţii din sud", spunând că „ruşii sunt bădărani". Ea avea o căsnicie dificilă. Legenda familiei spune că fratele mai în vârstă al Nadiei, Pavel, şi-a văzut mama flirtând cu Koba. Astfel de legături scurte erau ceva obişnuit în rândul revoluţionarilor.

Cu mult timp înainte să se îndrăgostească, Stalin şi Nadia au făcut parte din familia bolşevică ce a trecut prin casa Alliluevilor: Kalinin şi Enukidze printre alţii, de la acea cină din 1932. A mai existat şi altă legătură specială: curând după aceea Koba i-a întâlnit pe membrii familiei Alliluev la Baku şi a salvat-o pe Nadia, care era să se înece în Marea Caspică, o legătură romantică, dacă a existat vreodată aşa ceva.

*

Între timp Koba s-a căsătorit cu alt vlăstar al unei familii bolşevice. Ekaterina, „Kato", placida fiică a unei familii de georgieni educaţi, de o frumuseţe misterioasă, era sora lui Aleksandr Svanidze, alt absolvent bolşevic al Seminarului din Tiflis, care avea să facă parte din anturajul lui Stalin de la Kremlin. Locuind într-o colibă în apropiere de câmpurile petrolifere de la Baku, Kato i-a dăruit un fiu, Iakov. Dar Koba dădea pe acasă destul de rar.

În timpul Revoluţiei din 1905, în care Lev Troţki, un jurnalist evreu, a dominat Sovietul din Sankt-Petersburg, Koba a susţinut că a organizat revolte ale ţăranilor în regiunea Kartli din Georgia. După reacţia violentă a ţarului, a mers la o conferinţă a bolşevicilor de la Tammerfors, în Finlanda – prima întâlnire cu eroul său, Lenin, „acel vultur de munte". În anul următor, Koba s-a dus la Congresul de la Stockholm. La întoarcere, a dus o viaţă de haiduc caucazian, care

strângea fonduri pentru Partid spărgând bănci sau făcând „exproprieri”: la bătrâneţe se lăuda cu aceste „lovituri... prietenii noştri au pus mâna pe 250.000 de ruble în Piaţa Erevan!”.

După ce a vizitat Londra când a mers la un Congres, iubita lui Kato, pe care Koba o cam ignora, a murit „în braţele lui” la Tiflis, de tuberculoză, pe 25 noiembrie 1907. Koba a fost devastat. Când micul cortegiu a ajuns la cimitir, Koba i-a strâns mâna unui prieten şi a spus: „Această fiinţă mi-a înmuiat inima de piatră. Ea a murit şi odată cu ea au murit ultimele mele sentimente de compasiune faţă de oameni”. Şi-a dus mâna la inimă: „Este pustiu aici, înăuntru”. Totuşi, şi-a lăsat fiul, Iakov, să fie crescut de familia lui Kato. După ce s-a ascuns în apartamentul familiei Alliluev din Sankt-Petersburg, a fost prins din nou şi trimis în localitatea unde îşi ispăşea pedeapsa, Solvîcegodsk. În acest oraş îndepărtat, în care exista un singur cal, în ianuarie 1910, Koba s-a mutat în casa unei tinere văduve pe nume Maria Kuzakova, cu care a avut un fiu[3].

Curând după aceea, a fost implicat într-o poveste de dragoste cu o şcolăriţă de 17 ani, pe nume Pelagheia Onufrieva. Când ea s-a întors la şcoală, el i-a scris: „Lasă-mă să te sărut acum. Nu îţi trimit un simplu sărut, ci te SĂRUT pătimaş (nu merită să te sărut altfel)”. Localnicii din nord l-au rusificat pe „Iosif” în „Osip” şi scrisorile sale către Pelagheia erau adesea semnate cu porecla semnificativă dată de ea: „Bătrânul Osip”.

*

După o altă evadare, Koba s-a întors la Sankt-Petersburg în 1912, împărţind ascunzătoarea cu un bolşevic plictisitor, care avea să fie tovarăşul asociat cel mai îndeaproape cu el: Veaceslav Scriabin, în vârstă de doar 22 de ani, după obiceiul bolşevic, tocmai îşi alesese un pseudonim macho de revoluţionar şi îşi spunea Molotov – „ciocanul”, un „nume industrial”. Şi Koba îşi alesese un pseudonim „industrial”: a semnat prima dată un articol cu numele „Stalin” în 1913. Nu era nicio coincidenţă faptul că „Stalin”

rima cu „Lenin”. Se poate să fi folosit acest nume mai devreme – şi nu doar pentru sonoritatea sa metalică. Poate a împrumutat numele de la „drăguţa şi voluptuoasa” bolşevică Liudmila Stal, cu care avusese o aventură.

Acest „georgian minunat”, cum îl numea Lenin, a fost cooptat în Comitetul Central al Partidului la sfârşitul Conferinţei de la Praga din 1912. În noiembrie, Koba Stalin a mers de la Viena la Cracovia pentru a se întâlni cu Lenin, la care a stat: liderul şi-a supravegheat entuziastul discipol în scrierea unui articol care exprima politica bolşevică privind problema sensibilă a naţionalităţii, din acel moment specialitatea lui Stalin. Cu articolul „Marxismul şi problema naţională”, ce susţinea menţinerea Imperiului Rus, a câştigat laude ideologice şi încrederea lui Lenin.

„Tu l-ai scris pe tot?”, a întrebat Lenin (după relatările lui Stalin). „Da... am făcut greşeli?” „Nu, dimpotrivă, este splendid!” Aceasta a fost ultima sa călătorie în străinătate până la Conferinţa de la Teheran din 1943.

În februarie 1913, Stalin a fost arestat din nou şi trimis într-un exil suspect de uşor: era oare un agent al poliţiei secrete a ţarului, Ohrana? Goana istorică după senzaţional referitor la duplicitatea lui Stalin demonstrează o lipsă naivă de înţelegere a vieţii în ilegalitate: printre revoluţionari erau infiltraţi numeroşi spioni ai Ohrana, dar mulţi erau agenţi dubli sau tripli[4]. Koba era gata să îşi trădeze colegii care i se opuneau – dar, aşa cum s-a recunoscut în rapoartele întocmite de Ohrana, a rămas un marxist fanatic – şi acest lucru era important.

Ultimul exil al lui Stalin a început în 1913, în ţinutul rece şi îndepărtat din nord-estul Siberiei, unde a fost poreclit de ţărani „Ciupitul”. Din teamă să nu evadeze din nou, exilaţii au fost mutaţi la Kureika, un sat părăsit din Turuhansk, la nord de Cercul Polar, unde priceperea sa la pescuit i-a convins pe localnici de puterile sale magice şi a făcut o altă cucerire. Stalin le trimitea scrisori patetice lui Serghei şi Olgăi Alliluev: „Natura din această regiune blestemată este extrem de sărăcăcioasă” şi îi implora să îi trimită o vedere:

„Îmi este un dor nebun să văd peisaje naturale, măcar pe hârtie”. Totuşi, a fost, în mod curios, şi o perioadă fericită, poate cea mai fericită din viaţa sa, deoarece a tot amintit de isprăvile sale de aici, în special de vânătoarea la care a schiat în taiga, a împuşcat multe potârnichi şi apoi aproape a degerat pe drumul de întoarcere.

Gravele erori militare şi penuria de alimente din timpul Marelui Război au distrus în mod inexorabil monarhia, care, spre surprinderea bolşevicilor, s-a prăbuşit brusc în februarie 1917, fiind înlocuită de un guvern provizoriu. Pe 12 martie, Stalin a ajuns în capitală şi i-a vizitat pe soţii Alliluev: ca de atâtea alte ori, Nadia, o brunetă superbă de 16 ani, sora sa, Anna, şi fratele Fiodor i-au pus eroului tot felul de întrebări despre aventurile sale. Când l-au dus cu tramvaiul la redacţia publicaţiei *Pravda*, el a strigat: „Vedeţi să pregătiţi o cameră pentru mine în apartamentul cel nou. Să nu uitaţi”. Molotov era editor al ziarului *Pravda*, iar Stalin a preluat această funcţie. În timp ce Molotov adoptase o linie antiguvernamentală radicală, Stalin şi Lev Kamenev, pe numele adevărat Rosenfeld, unul dintre cei mai apropiaţi tovarăşi ai lui Lenin, erau mai concilianți. Lenin, care a venit pe 4 aprilie, a demontat ezitările lui Stalin. În una dintre rarele situaţii când i-a cerut scuze lui Molotov, Stalin a admis: „Ai fost mai apropiat de Lenin...”. Când Lenin a fost nevoit să fugă în Finlanda pentru a evita arestarea, Stalin l-a ascuns la familia Alliluev, i-a ras barba şi l-a escortat până a fost în siguranţă. Surorile, Anna, care lucra la sediul bolşevicilor, şi Nadia, au aşteptat toată noaptea. Georgianul le amuza, imitând politicieni şi citind cu voce tare din Cehov, Puşkin sau Gorki, aşa cum avea să le citească mai târziu fiilor săi. Pe 25 octombrie 1917, Lenin a lansat Revoluţia Bolşevică.

*

Este posibil ca Stalin să fi fost o „umbră cenuşie”[5], dar era umbra lui Lenin. Troţki a recunoscut că cel mai adesea Lenin era contactat prin intermediul lui Stalin deoarece el prezenta un interes mai redus pentru poliţie. Când Lenin a

format noul guvern, Stalin a înfiinţat Comisariatul pentru Afacerile Naţionalităţilor, cu un singur secretar, tânărul Fiodor Alliluev, şi o dactilografă – Nadia.

În 1918, bolşevicii făceau eforturi să supravieţuiască. Confruntaţi cu o avansare rapidă a germanilor, Lenin şi Troţki au fost obligaţi să încheie pragmaticul tratat de la Brest-Litovsk, cedându-i o mare parte din Ucraina şi provinciile baltice kaizerului. După colapsul Germaniei, au intervenit trupe britanice, franceze şi japoneze, în timp ce Garda Albă încerca să apere regimul instabil, care şi-a mutat capitala la Moscova pentru a o face mai puţin vulnerabilă. Imperiul sub asediu al lui Lenin şi-a redus curând dimensiunile la cele ale medievalului Cnezat al Moscovei. În august, Lenin a fost rănit într-un atentat, răzbunat de bolşevici printr-un val de teroare. În septembrie, Lenin, care îşi revenise, a declarat Rusia „tabără militară”. Cei mai nemiloşi experţi ai săi erau Troţki, comisarul de război, care a creat şi a comandat Armata Roşie din trenul său blindat, şi Stalin, singurii lideri care aveau acces fără programare în biroul lui Lenin. Când Lenin a format un organ politic executiv format din numai cinci membri, intitulat Biroul Politic – sau Politburo –, amândoi făceau parte din acesta. Intelectualul evreu ochelarist era eroul Revoluţiei, întrecut doar de Lenin însuşi, în timp ce Stalin părea un provincial necioplit. Dar grandoarea condescendentă a lui Troţki i-a ofensat pe „vechii ilegalişti” dintr-o bucată din provincii, care erau mai impresionaţi de pragmatismul simplu al lui Stalin. Acesta l-a identificat pe Troţki drept principalul obstacol din calea ascensiunii sale.

Oraşul Ţariţîn a jucat un rol decisiv în cariera lui Stalin – şi în căsătoria acestuia. În 1918, oraşul strategic cheie de pe cursul inferior al Volgăi, calea de acces spre cerealele (şi petrolul) din Caucazul de Nord şi cheia sudică a Moscovei, părea că va dădea în mâinile Albilor. Lenin l-a trimis pe Stalin la Ţariţîn ca director general al rezervelor de alimente în sudul Rusiei. Dar acesta din urmă a reuşit

curând să ajungă la statutul de comisar cu puteri militare extinse.

Într-un tren blindat, împreună cu 400 de membri ai Gărzilor Roşii, Fiodor Alliluev şi dactilografa sa adolescentă, Nadia, Stalin a intrat în Ţariţîn pe 6 aprilie, găsind oraşul copleşit de incompetenţă şi trădare. Stalin a demonstrat că nu glumeşte împuşcând orice contrarevoluţionari suspecţi: „O epurare nemiloasă a ariergărzii”, scria Voroşilov, „condusă cu o mână de fier”. Lenin i-a ordonat să fie tot mai „nemilos” şi mai „crud”. Stalin i-a replicat: „Fii sigur că nu ne va tremura mâna”. Aici şi-a dat seama Stalin de avantajul de a folosi moartea drept cea mai simplă şi mai eficientă armă politică, dar nu se poate spune că a fost singurul: în timpul Războiului Civil, bolşevicii, cu cizme şi haine de piele, cu pistoale la brâu, au îmbrăţişat un cult al fascinaţiei pentru violenţă, o brutalitate macho pe care Stalin şi-a însuşit-o. Tot aici Stalin i-a cunoscut şi s-a împrietenit cu Voroşilov şi Budionnîi, amândoi prezenţi la cina din 8 noiembrie 1932, care au format nucleul sprijinului său militar şi politic. Când situaţia militară s-a deteriorat, în iulie, Stalin a preluat efectiv controlul armatei: „Trebuie să am puteri militare”. Acesta era tipul de conducere de care avea nevoie Revoluţia pentru a supravieţui, dar era o provocare pentru Troţki, care crease Armata Roşie cu ajutorul unor aşa-zişi „experţi militari”, foşti ofiţeri ţarişti. Stalin nu avea încredere în aceşti renegaţi folositori şi îi împuşca ori de câte ori avea ocazia.

El locuia în vagonul somptuos care aparţinuse în trecut unui cântăreţ ţigan ce îl decorase cu mătase albastru-deschis. Aici Nadia şi Stalin au devenit probabil iubiţi. Ea avea 17 ani, el 39. Trebuie să fi fost o aventură palpitantă, teribilă pentru o şcolăriţă. Când au ajuns, Stalin a folosit trenul drept cartier general: de aici a ordonat execuţiile constante efectuate de membrii CEKA. Era o perioadă în care femeile îşi însoţeau soţii la război: mai erau şi altele ca Nadia. Şi soţiile lui Voroşilov şi Budionnîi erau la Ţariţîn.

Stalin şi aceşti temerari au format o „opoziţie militară” împotriva lui Troţki, pe care îl numea în mod semnificativ „comandant de operetă, o moară stricată, ha-ha-ha!”. Când a arestat un grup de „specialişti” ai lui Troţki şi i-a închis pe o barjă pe Volga, Troţki a protestat, furios. Barja s-a scufundat, aparent cu toţi cei aflaţi la bord. „Moartea rezolvă toate problemele”, se spune că a afirmat Stalin. „Nu mai există omul, nu mai există problema.” Era modul bolşevic de acţiune[6].

Lenin l-a rechemat pe Stalin. Nu conta că probabil înrăutăţise lucrurile, aruncase pe apa sâmbetei expertiza unor ofiţeri ţarişti şi susţinuse o şleahtă de temerari impulsivi. Stalin fusese nemilos – exercitarea unei presiuni nemiloase era ceea ce voia Lenin. Dar acest *kinto* întrezărise gloria generalisimului. Mai mult, duşmănia faţă de Troţki şi alianţa cu grupul de ofiţeri de cavalerie de la Ţariţîn erau fundamentale: poate că admira curajul masculin şi nebunesc al lui Voroşilov şi Budionnîi, calitate care lui îi lipsea. Ura sa faţă de Troţki a devenit una dintre pasiunile hotărâtoare ale vieţii sale. La întoarcere s-a căsătorit cu Nadia, mutându-se într-un apartament modest din Kremlin (împreună cu întreaga familie Alliluev) şi, mai târziu, într-o vilă superbă, Zubalovo.

În mai 1920, Stalin a fost numit comisar politic pe frontul de sud-vest, după ce polonezii cuceriseră Kievul. Biroul Politic a ordonat cucerirea Poloniei pentru a propaga Revoluţia spre vest. Comandantul frontului de vest care înainta spre Varşovia era un tânăr sclipitor pe nume Mihail Tuhacevski. Când lui Stalin i s-a ordonat să îi transfere cavaleria lui Tuhacevski, a refuzat până când deja era prea târziu. Vendetele care au reverberat în urma acestui fiasco s-au încheiat cu un masacru 17 ani mai târziu.

În 1921, Nadia şi-a demonstrat austeritatea bolşevică mergând pe jos până la spital, unde a dat naştere unui fiu, Vasili, urmat la cinci ani distanţă de o fiică, Svetlana. Între timp, Nadia lucra ca dactilografă în biroul lui Lenin, unde avea să se dovedească foarte utilă în intrigile viitoare.

*

„Avangarda” bolşevicilor, mulţi dintre ei tineri şi acum întărâtaţi de brutalitatea acelei lupte, s-a trezit că este o minoritate izolată şi asaltată, conducând cu greu un vast imperiu în ruine, el însuşi sub asediu într-o lume ostilă. Deşi plin de dispreţ faţă de muncitori şi ţărani, Lenin a fost totuşi surprins să constate că niciuna din aceste clase nu îi sprijinea. Lenin a propus astfel un singur organ care să conducă şi să supravegheze crearea socialismului: Partidul. Această discrepanţă stânjenitoare dintre realitate şi aspiraţie a fost cea care a făcut atât de importantă fidelitatea cvasireligioasă a Partidului faţă de puritatea ideologică şi disciplina sa militară obligatorie.

În această dilemă aparte, au improvizat un sistem aparte şi au căutat alinare într-o viziune extrem de aparte asupra lumii. Organul suveran al Partidului era Comitetul Central (CC), cei mai de seamă 70 şi ceva de membri ai săi, aleşi anual de congresele Partidului, care, ulterior, au fost organizate din ce în ce mai rar. CC alegea micul Politburo, un cabinet de război suprem ce definea politica şi un secretariat format din vreo trei secretari care să conducă Partidul. Ei dirijau guvernul convenţional al unui stat monopartidic vertical, radical centralizat: Mihail Kalinin, născut în 1875, singurul ţăran adevărat din conducere, cunoscut ca „starostele întregii Uniuni”, a devenit şef al statului în 1919[7]. Lenin conducea ţara ca premier, preşedinte al Consiliului Comisarilor Poporului, un cabinet de miniştri care executa ordinele Biroului Politic. Exista un fel de democraţie în cadrul Biroului Politic, dar după crizele disperate din timpul Războiului Civil Lenin a interzis facţiunile. Partidul recruta frenetic milioane de noi membri, dar erau ei oare demni de încredere? Treptat, o dictatură birocratică autoritară a luat locul dezbaterilor oneste de la început, dar în 1921 Lenin, acest excelent improvizator, a reinstaurat un oarecare grad de capitalism, compromis numit Noua Politică Economică (NEP), pentru a salva regimul.

În 1922, Lenin şi Kamenev au pus la cale numirea lui Stalin în funcţia de secretar general – sau *Ghensec* – al Comitetului Central pentru a conduce Partidul. Secretariatul lui Stalin era „sala maşinilor” în noul stat, conferindu-i puteri depline, lucru pe care l-a demonstrat în „afacerea georgiană”, când el şi Sergo au anexat Georgia, care se separase de Imperiu, şi apoi şi-au impus voinţa asupra partidului georgian cu spirit independent. Lenin a fost dezgustat, dar atacul său cerebral din decembrie 1922 l-a împiedicat să ia măsuri împotriva lui Stalin. Biroul Politic, preluând controlul asupra sănătăţii celui mai de valoare bun al Partidului, i-a interzis să lucreze mai mult de zece minute pe zi. Când Lenin a încercat să facă mai mult, Stalin a insultat-o pe soţia lui Lenin, Krupskaia, o boacănă care ar fi putut pune capăt carierei sale[8].

Doar Lenin înţelegea că Stalin părea a fi cel mai probabil succesor al său, astfel încât a dictat în secret un testament politic, cerând ca acesta să fie îndepărtat. Lenin a fost răpus de un atac cerebral fatal pe data de 24 ianuarie 1924. Împotriva dorinţelor lui Lenin şi ale familiei sale, Stalin a orchestrat zeificarea efectivă a liderului şi îmbălsămarea sa, ca şi cum ar fi fost un sfânt ortodox, într-un Mausoleu din Piaţa Roşie. Stalin s-a folosit de ortodoxia sacră a defunctului său erou pentru a-şi consolida propria putere.

Un outsider s-ar fi aşteptat în 1924 ca Troţki să îi succeadă lui Lenin, dar în oligarhia bolşevică această faimă strălucitoare s-a întors împotriva nonşalantului comisar de război. Ura dintre Stalin şi Troţki nu se baza doar pe personalitate şi stil, ci şi pe politică. Stalin se folosise deja de patronajul masiv al Secretariatului pentru a-şi promova aliaţii, pe Molotov, Voroşilov şi Sergo; el a oferit, de asemenea, o alternativă încurajatoare şi realistă la insistenţa lui Troţki pe revoluţia europeană: „Socialismul într-o singură ţară”. Ceilalţi membri ai Biroului Politic, conduşi de Grigori Zinoviev şi Kamenev, cei mai apropiaţi colaboratori ai lui Lenin, erau îngroziţi şi ei de Troţki, care îi unise pe toţi împotriva sa. Astfel, atunci când a ieşit la

iveală testamentul lui Lenin, în 1924, Kamenev a propus ca Stalin să rămână în continuare secretar, fără să îşi dea seama că nu va mai exista aproape nicio ocazie de a-l înlătura din funcţie timp de 30 de ani. Troţki, spilcuitul tartor al Revoluţiei, a fost învins surprinzător de uşor şi de rapid. După ce l-au demis pe Troţki din funcţia de comisar de război, Zinoviev şi Kamenev au descoperit prea târziu că de fapt triumvirul celălalt, Stalin, era adevărata ameninţare.

În 1926, Stalin îi învinsese şi pe ei, ajutat de aliaţii săi de dreapta, Nikolai Buharin şi Aleksei Rîkov, care îi succedase lui Lenin în funcţia de prim-ministru. Stalin şi Buharin au sprijinit noua politică economică. Dar mulţi dintre conservatorii regionali s-au temut că acest compromis submina bolşevismul însuşi, amânând ziua confruntării finale cu ţărănimea ostilă. În 1927, o criză a cerealelor a precipitat lucrurile, a dat frâu liber gustului bolşevicilor pentru soluţii extreme la problemele lor şi a lansat ţara într-o direcţie marţială opresivă care avea să se menţină până la moartea lui Stalin.

În ianuarie 1928, Stalin însuşi s-a deplasat în Siberia pentru a afla de ce scăzuse volumul livrărilor de cereale. Reluându-şi rolul glorios de comisar din Războiului Civil, Stalin a ordonat colectarea forţată a cerealelor şi i-a acuzat pentru această criză pe aşa-numiţii culaci, care îşi stocau recoltele în speranţa că va mai creşte preţul. Culac era un termen folosit de obicei pentru un ţăran care angaja vreo doi argaţi sau deţinea o pereche de vite. „Am scuturat bine organele de partid”, a spus Stalin mai târziu, dar a descoperit curând că „celor de dreapta nu le plac măsurile dure... ei le considerau începutul unui război civil la sate”. La întoarcerea sa, premierul Rîkov la ameninţat pe Stalin: „Ar trebui să fii judecat drept criminal!”. Cu toate acestea, durii comisari tineri, „oamenii comitetului” din inima Partidului, au sprijinit rechiziţionarea violentă a cerealelor de către Stalin. În fiecare iarnă, ei mergeau prin ţară pentru a smulge cerealele din mâinile culacilor, identificaţi ca principalii duşmani ai revoluţiei. Totuşi, ei şi-au dat seama

că NEP eşuase. Trebuiau să găsească o soluţie radicală, militară la criza alimentară.

Stalin era un radical în mod natural, iar acum fura fără ruşine veşmintele celor de stânga pe care tocmai îi învinsese. El şi aliaţii săi vorbeau deja despre o nouă Revoluţie finală, „Marea Cotitură” spre stânga pentru a rezolva problema ţărănimii şi a înapoierii economice. Aceşti bolşevici urau lumea veche şi îndărătnică a ţăranilor: ei trebuiau mânaţi de la spate în ferme colective, cerealele lor adunate forţat şi vândute în străinătate pentru a finanţa un galop frenetic către crearea unei puteri industriale imediate care să poată produce tancuri şi avioane. Comercializarea privată a alimentelor a fost oprită. Culacilor li s-a ordonat să îşi predea cerealele şi erau judecaţi ca speculanţi dacă nu făceau acest lucru. Treptat, toţi sătenii au fost forţaţi să intre în colectiv. Oricine se opunea era un duşman culac.

În mod similar, în industrie, bolşevicii şi-au dezlănţuit ura faţă de experţii tehnici sau „specialiştii burghezi” – în realitate, ingineri din clasa mijlocie. În timp ce îşi instruiau propria elită „roşie”, îi intimidau pe cei care spuneau că planurile industriale ale lui Stalin erau imposibile printr-o serie de procese trucate care au început la mina de cărbuni de la Şahtî. Nimic nu era imposibil. Coşmarul rural care a urmat a fost ca un război fără lupte, dar cu decese la o scară monumentală. Totuşi, conducătorii războinici ai acestei bătălii, potentaţii lui Stalin şi soţiile lor, trăiau în continuare la Kremlin ca o familie surprinzător de intimă.

1. Acest lucru nu a fost pierdut din vedere de alt fiu de ţăran care s-a născut la doar câteva sute de kilometri de Gori: Saddam Hussein. Un lider kurd, Mahmoud Osman, care a negociat cu el, a observat că biroul şi dormitorul lui Saddam erau ticsite de cărţi despre Stalin. Astăzi, locul unde s-a născut Stalin, coliba din Gori, este înconjurată magnific de un templu din marmură cu coloane albe

construit de Lavrenti Beria şi rămâne punctul de atracţie al Bulevardului Stalin, în apropiere de Muzeul I.V. Stalin.

2. Îi sunt recunoscător lui Gela Ciarkviani pentru că mi-a oferit acces la manuscrisul nepublicat, dar fascinant al memoriilor tatălui său, Kandid Ciarkviani, prim-secretar al partidului georgian (1938-1951). La bătrâneţe, Stalin a petrecut ore întregi povestindu-i lui Ciarkviani despre copilăria sa. Ciarkviani scrie că a încercat să găsească mormântul lui Beso în cimitirul din Tiflis, dar nu a reuşit. A găsit nişte fotografii în care ar fi fost şi Beso şi i-a cerut lui Stalin să îl identifice, dar el a afirmat că tatăl său nu este în pozele acelea. Este improbabil, prin urmare, ca fotografia despre care se spune de obicei că l-ar înfăţişa pe Beso să fie corectă. Cât despre paternitatea lui Stalin, familia Egnataşvili neagă cu tărie că hangiul a fost tatăl acestuia.

3. Fiul Konstantin Kuzakov nu s-a bucurat de prea multe privilegii; se spune doar că în timpul Epurărilor, când a ajuns să fie suspectat, a făcut apel la adevăratul său tată, care a scris pe dosarul său: „Nu vă atingeţi de el” – dar se poate ca motivul să fi fost pur şi simplu că era fiul unei femei care s-a purtat omeneşte cu Stalin în exil. În 1995, după o carieră de succes la conducerea unui post de televiziune, Kuzakov, într-un articol intitulat „Fiul lui Stalin”, a anunţat: „Eram copil când am aflat că sunt fiul lui Stalin”. A mai existat aproape cu siguranţă încă un copil conceput într-un exil ulterior.

4. Lucrarea recentă intitulată *Dosarul secret al lui Stalin* de Roman Brackman susţine că „Marea teroare” a fost o încercare a lui Stalin de a elimina pe oricine avea cunoştinţă de duplicitatea sa. Totuşi, au existat multe motive care au stat la baza „Marii terori”, deşi caracterul lui Stalin a fost o cauză majoră. Stalin i-a lichidat pe mulţi dintre cei care îl cunoscuseră în primele etape, totuşi i-a cruţat în mod misterios pe alţii. A ucis, de asemenea, peste un milion de victime care nu aveau nicio informaţie despre începuturile sale. Totuşi, Brackman ne oferă o excelentă

descriere a intrigilor şi trădărilor care marcau viaţa în ilegalitate.

5. *Grey blur* – Stalin a ajuns să fie numit astfel din cauza tacticilor sale; practic, Stalin stătea în umbră şi lăsa celelalte facţiuni şi duşmanii să se elimine reciproc (n.t.).

6. Stalin pare să fi confirmat mai târziu povestea cu barja care s-a scufundat într-o scrisoare fascinantă către Voroşilov: „În vara de după atentatul la viaţa lui Lenin... am făcut o listă cu ofiţeri pe care i-am adunat la Manej... pentru a-i împuşca în masă... Aşa că barja de la Ţariţîn nu a fost rezultatul unei lupte împotriva specialiştilor militari, ci un impuls de la centru...”. Cinci personaje care aveau să fie mareşali în al Doilea Război Mondial au luptat la Ţariţîn: în ordinea crescătoare a competenţei lor – Kulik, Voroşilov, Budionnîi, Timoşenko şi Jukov (deşi cel din urmă a luptat acolo în 1919, după plecarea lui Stalin).

7. Stalin nu a deţinut niciodată funcţia de şef de stat al Uniunii Sovietice – şi nici Lenin. Titlul lui Kalinin era de preşedinte al Comitetului Executiv Central, tehnic cel mai înalt corp legislativ, dar i se spunea „Preşedintele”. După Constituţia din 1936, titlul său a devenit preşedinte al Prezidiului Sovietului Suprem. Abia după Constituţia lui Brejnev secretarul general al Partidului şi-a adăugat şi titlul de preşedinte. Bolşevicii au creat un întreg nou jargon de acronime în efortul lor de a crea un nou tip de guvernare. Comisarii poporului (*narodnîi komissar*) erau cunoscuţi sub numele *narkomi*. Consiliul (Sovietic) al Comisarilor Poporului era cunoscut ca *Sovnarkom*.

8. Cearta lui Stalin cu soţia lui Lenin, Krupskaia, a rănit grav sentimentele burgheze ale lui Lenin. Dar Stalin credea că este în deplin acord cu cultura Partidului: „De ce să fac sluj în faţa ei? Dacă te culci cu Lenin nu înseamnă că înţelegi marxism-leninismul. Doar pentru că foloseşte acelaşi veceu ca şi Lenin...”. Acest episod a dus la unele bancuri clasice cu Stalin, în care el o avertiza pe Krupskaia că, dacă nu se supune, Comitetul Central avea să numească pe altcineva ca soţie a lui Lenin. Acesta este un concept extrem de

bolşevic. Lipsa lui de respect faţă de Krupskaia era probabil amplificată de faptul că ea se plângea că Lenin flirtează cu asistentele lui, inclusiv cu Elena Stasova, cea pe care Stalin ameninţa să o promoveze în funcţia de „soţie”.

2

Familia de la Kremlin

„O, ce vremuri minunate!”, scria soţia lui Voroşilov în jurnalul său. „Ce relaţii simple, plăcute, prietenoase!” Viaţa intimă, de campus a liderilor până la mijlocul anilor ‘30 nu putea fi mai departe de clişeul lumii înspăimântătoare, terifiante a lui Stalin. La Kremlin, se adunau mai mereu când la unii, când la alţii. Părinţii şi copiii se vedeau unii cu ceilalţi în mod constant. Kremlinul era un sat de o intimitate fără egal. Dezvoltate în zeci de ani de afecţiune (şi, bineînţeles, resentimente), prieteniile se adânceau sau se destrămau, duşmăniile răbufneau. Stalin trecea adesea pe la vecinii săi, familia Kaganovici, pentru o partidă de şah. Nataşa Andreeva îşi aminteşte că Stalin îşi băga frecvent capul pe uşa lor, căutându-i pe părinţii ei: „Andrei e pe-aici – sau Dora Moisevna?”. Uneori ea voia să meargă la cinema, dar părinţii săi întârziau, aşa că mergea cu Stalin. Când Mikoian avea nevoie de ceva, pur şi simplu traversa curtea şi bătea la uşa lui Stalin, unde era adesea invitat să rămână la cină. Dacă nu era acasă, băgau un bileţel pe sub uşă. „Din păcate, nu te-am găsit acasă”, scria Voroşilov. „Am trecut pe la voi şi nu a răspuns nimeni la uşă.”

Când Stalin era plecat în vacanţă, membrii acestui grup vesel treceau mereu pe la Nadia pentru a-i trimite mesaje soţului său şi a se pune la curent cu ultimele bârfe politice: „Ieri Mikoian a trecut pe la noi, a întrebat dacă eşti bine, sănătos şi a spus că te va vizita la Soci”, îi scria Nadia lui Stalin în septembrie 1929. „Astăzi Voroşilov s-a întors de la Nalcik şi m-a sunat...” La rândul lui, Voroşilov îi dădea veşti despre Sergo. Câteva zile mai târziu, Sergo o vizita împreună cu Voroşilov. Apoi ea vorbea cu Kaganovici, care îi transmitea salutări lui Stalin. Unele familii erau mai

retrase decât altele: în timp ce soţii Mikoian erau foarte sociabili, Molotovii, care locuiau pe acelaşi etaj cu ei, erau mai rezervaţi şi blocau uşa dintre apartamentele lor. Dacă Stalin era directorul incontestabil al acestei şcoli pline de elevi flecari, gâlcevitori, atunci Molotov era monitorul său pedant.

*

Singurul om care a dat mâna cu Lenin, Hitler, Himmler, Göring, Roosevelt şi Churchill, Molotov a fost cel mai apropiat aliat al lui Stalin. Poreclit „Cur de piatră” pentru ritmul său neobosit de muncă, lui Molotov îi plăcea să îi corecteze tot timpul pe oameni şi să le spună că Lenin îl poreclise de fapt „Cur de fier”. Mic, îndesat, cu o frunte proeminentă, ochi căprui, terifianţi în spatele ochelarilor rotunzi, bâlbâindu-se atunci când se enerva (sau când vorbea cu Stalin), Molotov, în vârstă de 39 de ani, semăna cu un student burghez, aşa cum şi fusese de altfel. Chiar în cadrul unui Politburo format din partizani, era maniac în ceea ce priveşte teoria şi severitatea bolşevice: un Robespierre de la curtea lui Stalin. Totuşi, avea şi fler când era vorba despre ceea ce era posibil în raporturile de forţă: „Sunt un om al secolului al XIX-lea”, spunea Molotov.

Născut în Kukarla, o localitate uitată de lume, în apropiere de Perm (redenumit curând Molotov), Veaceslav Skriabin era fiul unui vânzător beţiv, un nobil sărac, dar fără nicio legătură cu compozitorul. Cântase la vioară pentru negustori în oraşul său natal şi, în mod neobişnuit pentru oamenii lui Stalin, avea o educaţie secundară strălucită, deşi a devenit revoluţionar la vârsta de 16 ani. Molotov se considera jurnalist – l-a cunoscut pe Stalin pe vremea când lucrau amândoi la *Pravda*. Era crud şi răzbunător, recomandând chiar moartea pentru cei care i se opuneau – inclusiv pentru femei –, dur cu subordonaţii, cu care îşi ieşea din fire în mod constant şi atât de disciplinat, încât spunea la birou că va trage „un pui de somn de 13 minute” şi apoi se trezea în al treisprezecelea minut. Spre deosebire

de mulţi dintre măscăricii din Politburo, Molotov era un „truditor” neinspirat.

Candidat la statutul de membru în Politburo din 1921, „Vecea al nostru” fusese secretar de partid înaintea lui Stalin, dar Lenin l-a acuzat pe Molotov că este de un „birocratism ruşinos şi extrem de stupid”. Când l-a atacat Troţki, el şi-a trădat complexul de inferioritate intelectuală pe care îl împărtăşea cu Stalin şi Voroşilov: „Nu putem fi toţi genii, tovarăşe Troţki”, a replicat el. Bolşevicii aceştia căutau cearta cu lumânarea.

Acum secretar general după Stalin însuşi, Molotov îl admira pe Koba, dar nu îl venera. Îl contrazicea adesea şi l-a criticat pe Stalin până la capăt. Putea să bage sub masă pe oricine din conducere – şi asta nu era de ici, de colo printre atâţia alcoolici. Părea să îi facă plăcere să fie tachinat de Stalin, chiar şi atunci când acesta i se adresa cu apelativul evreizat „Molotştein”.

În schimb, îi era foarte devotat Polinei Karpovskaia, soţia sa evreică, zisă Jemciujina, „Perla”. Deloc frumoasă, însă curajoasă şi inteligentă, Polina îl domina pe Molotov, îl venera pe Stalin şi a devenit lider de drept. Amândoi devotaţi bolşevicilor, se îndrăgostiseră în timpul unei conferinţe a femeilor din 1921. Molotov o considera „deşteaptă, frumoasă şi, mai presus de toate, o mare bolşevică”.

Ea era consolarea pentru disciplina, stresul şi severitatea cruciadei lui, dar Molotov nu era de fier. Scrisorile sale de dragoste ne arată cum o idolatriza ca un şcolar îndrăgostit. „Polinka, iubito, dragostea mea! Nu-ţi voi ascunde faptul că uneori sunt cuprins de nerăbdare şi mi-e dor de apropierea şi mângâierile tale. Te sărut, dragostea mea mult dorită... al tău, Vecea. Sunt legat de trupul şi de sufletul tău... iubirea mea”. Uneori scrisorile erau extrem de pasionale: „Abia aştept să te sărut peste tot, adorata, dulcea, dragostea mea”. Ea era „dragostea mea aprinsă, inima şi fericirea mea, iubita mea, Polinka”.

Alintata fiică a lui Molotov, Svetlana, şi copiii celorlalţi membri ai Biroului Politic se jucau în curte, dar „noi nu voiam să locuim la Kremlin. Părinţii ne spuneau tot timpul să nu facem gălăgie. «Nu eşti pe stradă», spuneau ei. «Eşti la Kremlin.» Era ca la închisoare şi trebuia să arătăm permise de trecere şi să obţinem permise de trecere pentru prietenii care ne vizitau”, îşi aminteşte Nataşa, fiica lui Andreev şi a Dorei Hazan. Copiii dădeau tot timpul peste Stalin: „Când aveam 10 ani şi codiţe lungi, împletite şi ţopăiam cu Rudolf Menjinski [fiul şefului OGPU], am fost ridicată brusc de nişte braţe puternice, m-am răsucit şi am văzut faţa lui Stalin, cu ochii căprui şi expresia foarte intensă, severă. «Ei, tu a cui eşti?», m-a întrebat. Am spus, «Andreeva». «Ei bine, ia şi ţopăie în continuare!»„. După aceea, Stalin se oprea adesea să mai schimbe două vorbe cu ea, mai ales pentru că la primul cinematograf din Kremlin se ajungea pe nişte scări ce erau lângă uşa casei lor.

Adesea cina lui Stalin nu era decât o continuare a întâlnirilor sale cu tovarăşii lui obsedaţi de muncă: supa era pusă pe bufet, oaspeţii se puteau servi singuri şi lucrau adesea până la 3 dimineaţa, îşi aminteşte fiul adoptiv al lui Stalin, Artem. „Îi vedeam tot timpul pe Molotov, Mikoian şi Kaganovici.” Stalin şi Nadia luau adesea cina cu alte cupluri de la Kremlin. „Cinele erau simple”, scria Mikoian în memoriile sale. „Două feluri, câteva aperitive, uneori nişte hering... Supă la primul fel şi apoi carne sau peşte şi fructe la desert – era ca oriunde în altă parte pe vremea aceea.” Era o sticlă de vin alb şi nu se bea mult. Nimeni nu stătea la masă mai mult de jumătate de oră. Într-o seară, Stalin, care punea un preţ deosebit pe imaginea politică, a încercat să imite talentul de bărbier al lui Petru cel Mare: „Scapă de barba aia!”, i-a ordonat lui Kaganovici, cerându-i Nadiei: „Îmi aduci o foarfecă? Îi tund eu barba”[1]. Kaganovici şi-a tuns-o chiar atunci. Aşa se distrau la cinele din casa lui Stalin şi a Nadiei.

Soţiile aveau multă influenţă. Stalin asculta de Nadia: ea cunoscuse un flăcău plinuţ, cu urechile mari, instalator la

minele Donețk, Hruşciov, la Academie, unde el zdrobea energic opoziţia. Ea i l-a recomandat lui Stalin, care l-a lansat în carieră. Stalin lua în mod regulat cina împreună cu tânărul şi cu Nadia. Lui Stalin i-a plăcut întotdeauna de Hruşciov, în parte şi datorită recomandării făcute de Nadia. Aşa „am supravieţuit... a fost biletul meu de loterie”, îşi amintea Hruşciov. Pur şi simplu nu îi venea să creadă că Stalin, semizeul pe care îl venera, „râdea şi glumea” cu el cu atâta modestie.

Nadia nu se temea deloc să discute cu Stalin despre nedreptăţi: atunci când un oficial, probabil de dreapta, a fost concediat, ea a pledat pentru cariera sa şi i-a spus lui Stalin că „aceste metode nu ar trebui folosite cu astfel de muncitori... este atât de trist... Arăta de parcă l-ar fi omorât cineva. Ştiu că nu îţi place să mă bag, dar cred că ar trebui să intervii în acest caz, despre care toată lumea crede că este nedrept”. Stalin a fost de acord să ajute, spre surpriza ei, iar ea a fost entuziasmată: „Sunt atât de fericită că ai încredere în mine... e păcat să nu îndrepţi o greşeală”. Stalin nu accepta prea uşor astfel de intervenţii din partea oricui, dar părea capabil să le accepte din partea tinerei sale soţii.

Polina Molotova era atât de ambiţioasă, încât, atunci când a decis că şeful ei, care era comisar pentru industria uşoară, nu este persoana potrivită în acest post, l-a întrebat pe Stalin în timpul cinei dacă ar putea să creeze o industrie a parfumurilor sovietice. Stalin l-a chemat pe Mikoian şi a plasat sub supravegherea acestuia compania sa de parfumuri TeZhe. Ea a devenit ţarina parfumului sovietic. Mikoian o admira pentru că era „capabilă, inteligentă şi energică”, deşi „cu nasul pe sus”.

*

Cu excepţia snobilor Molotovi, aceşti potentaţi încă duceau o viaţă simplă în palatele de la Kremlin, inspiraţi de misiunea lor revoluţionară sinceră, cu obligatoria „modestie bolşevică”. Corupţia şi extravaganţa nu erau încă larg răspândite: într-adevăr, soţiile membrilor Biroului Politic de-

abia îşi permiteau să îşi îmbrace copiii şi noile arhive ne arată că şi Stalin însuşi rămânea uneori fără bani.

Nadia Stalina şi Dora Hazan, soţia în plină ascensiune a lui Andreev, luau zilnic tramvaiul până la Academie. Nadia este întotdeauna considerată un model de modestie deoarece îşi folosea numele de fată, dar şi Dora făcea acelaşi lucru: aşa era obiceiul în vremea aceea. Sergo i-a interzis fiicei sale să meargă cu limuzina la şcoală: „Prea burghez!". Familia Molotov, pe de altă parte, era deja celebră pentru stilul său neproletar: Natalia Rîkova şi-a auzit tatăl plângându-se că Molotovii nu îşi invitau niciodată gărzile de corp să mănânce la aceeaşi masă cu ei.

Acasă la Stalin, Nadia era şefa: Svetlana afirmă că mama sa administra casa cu „un buget modest". Se mândreau cu austeritatea lor bolşevică. Nadia rămânea adesea fără bani pentru casă: „Te rog să îmi trimiţi 50 de ruble deoarece eu iau banii abia pe 15 octombrie şi nu mi-a mai rămas nimic". „Tatka, am uitat să trimit bani", a replicat Stalin. „Dar i-am trimis acum (120 de ruble) prin nişte colegi care pleacă astăzi... Te sărut, Iosif." Apoi a întrebat dacă i-a primit. Ea a răspuns: „Am primit scrisoarea cu banii. Mulţumesc! Mă bucur că te întorci! Scrie când soseşti, ca să te întâmpin!".

Pe 3 ianuarie 1928, Stalin i-a scris lui Halatov, şeful GIZ (Editura de Stat): „Am mare nevoie de bani. Trimite-mi, te rog, 200 de ruble!"[2]. Stalin îşi cultiva puritanismul atât din convingere, cât şi pentru că aşa îi plăcea: când a descoperit o mobilă nouă în apartamentul său, a răbufnit: „Se pare că cineva din administraţie sau GPU a adus nişte mobilă... contrar ordinului meu, care am zis că mobila veche este foarte bună", a scris el. „Descoperiţi-i şi pedepsiţi-i pe vinovaţi! Scoateţi mobila şi puneţi-o în magazie!"

Familia Mikoian avea atât de mulţi copii – cinci băieţi plus câţiva copii adoptaţi şi, vara, familia extinsă a armenilor stătea cu ei timp de trei luni –, încât rămânea fără bani, deşi Mikoian însuşi era unul dintre primii şase oameni din Rusia. Astfel că Aşhen Mikoian împrumuta în secret bani de la soţiile altor membri ai Biroului Politic care aveau mai

puţini copii. Mikoian s-ar fi enervat foarte tare dacă ar fi aflat, după spusele fiilor săi. Când Polina Molotova i-a văzut pe copiii lui Mikoian îmbrăcaţi sărăcăcios, a certat-o pe mama lor, care a replicat: „Am cinci băieţi şi nu am bani”. „Dar”, a izbucnit Polina, „eşti soţia unui membru al Biroului Politic!”.

1. Bineînţeles, Kaganovici a păstrat mustaţa, care era la modă. Chiar şi părul de pe faţă se baza atunci pe cultul liderului: dacă un client dorea un cioc cu barbă şi mustaţă, îi cerea bărbierului un „Kalinin”, după numele membrului Biroului Politic. Când Stalin i-a ordonat altui lider, Bulganin, să îşi taie barba, acesta a făcut un compromis, lăsându-şi un cioc „Kalinin”.

2. Stalin urma acelaşi principiu şi cu hainele sale: refuza să îşi împrospăteze garderoba sărăcăcioasă formată din două sau trei tunici peticite, nişte pantaloni vechi şi mantaua sa preferată şi chipiul din Războiul Civil. Nu era singurul adept al acestui ascetism vestimentar, dar era conştient că, la fel ca Frederic cel Mare, pe care îl studiase, vechile sale haine, în mod deliberat modeste, nu făceau decât să îi scoată în evidenţă autoritatea naturală.

3

Seducătorul

Acest mic grup de potentaţi idealişti, fără scrupule, dintre care cei mai mulţi încă nu împliniseră 40 de ani, era motorul unei Revoluţii ample şi uimitoare: ei aveau să construiască socialismul imediat şi să eradicheze capitalismul. Programul lor industrial, cincinalul, avea să facă din Rusia o mare putere care să nu mai fie niciodată umilită de Occident, războiul lor din ţară avea să-i extermine pentru totdeauna pe duşmanii interni, culacii, şi să reinstituie valorile din 1917. Lenin a fost cel care a spus:

„Teroare nemiloasă în masă împotriva culacilor... Moarte lor!”. Mii de tineri împărtăşeau acest idealism. Cincinalul cerea o creştere cu 110% a productivităţii, despre care Stalin, Kuibîşev şi Sergo insistau că e posibilă deoarece orice este posibil. „A slăbi ritmul înseamnă a rămâne în urmă”, a explicat Stalin în 1931. „Iar cei ce rămân în urmă sunt învinşi. Dar noi nu vrem să fim învinşi... Istoria vechii Rusii a însemnat... învingerea ei... din cauza înapoierii sale.”

Bolşevicii puteau lua cu asalt orice cazemată. Orice urmă de îndoială însemna trădare. Preţul progresului era moartea. Înconjuraţi de duşmani, aşa cum fuseseră şi în Războiul Civil, ei aveau sentimentul că abia reuşesc să menţină controlul asupra ţării. Astfel încât cultivau *tverdost*, duritatea, virtutea bolşevică[1]. Stalin era lăudat pentru ea: „Da, el retează cu fermitate tot ce este putred... Dacă nu ar face-o, nu ar fi... un luptător comunist”. Stalin i-a scris lui Molotov despre „inspecţii şi verificări făcute lovind oamenii cu pumnul în faţă” şi le spunea deschis funcţionarilor că avea să „le rupă oasele”.

Buharin s-a opus „Revoluţiei lui Stalin”, dar el şi Rîkov nu puteau face faţă nici suportului şi farmecului lui Stalin, nici gustului bolşevic pentru soluţii nesăbuit de violente. În 1929, Troţki a plecat în exil, cu un aer de superioritate perplexă pe faţă, pentru a deveni criticul care îl ridiculiza pe Stalin în străinătate şi simbolul său suprem de trădare şi erezie în ţară. Buharin a fost exclus din Politburo. Stalin era liderul oligarhilor, dar nu era nici pe departe un dictator.

În noiembrie 1929, în timp ce Nadia studia pentru examenele sale de la Academia Industrială, Stalin s-a întors cu forţe proaspete din vacanţă şi a intensificat imediat războiul împotriva ţărănimii, cerând „o ofensivă împotriva culacilor... să ne pregătim de acţiune şi să le dăm o lovitură atât de grea culacilor, încât să nu se mai ridice niciodată în picioare”. Dar ţăranii au refuzat să îşi strângă recoltele, declarând război regimului.

Pe 21 decembrie 1929, în toiul acestei acţiuni colosale şi teribile, tinerii potentaţi şi soţiile lor, obosiţi, dar incitaţi de realizările lor remarcabile în ceea ce priveşte construirea unor noi oraşe şi fabrici, însufleţiţi de emoţia expediţiilor brutale împotriva ţăranilor încăpăţânaţi, au ajuns la vila lui Stalin de la Zubalovo pentru a sărbători cea de-a cincizecea aniversare oficială a zilei sale de naştere, în noaptea în care începe povestea noastră cu adevărat. În acea zi, potentaţii au scris fiecare câte un articol în *Pravda*, numindu-l *Vojd*, liderul, moştenitorul de drept al lui Lenin.

*

La câteva zile după petrecerea aniversară, potentaţii şi-au dat seama că trebuie să escaladeze războiul din provincie şi efectiv să „lichideze clasa culacilor”. Au dezlănţuit un război al poliţiei secrete în care brutalitatea organizată, jaful şi ideologia fanatică au concurat pentru a distruge vieţile a milioane de oameni. Cercul lui Stalin avea să fie testat în mod fatal de rigorile colectivizării deoarece membrii lui erau judecaţi în funcţie de performanţele lor în această criză supremă. Otrava acestor luni a înveninat prieteniile lui Stalin, chiar şi căsnicia acestuia, iniţiind procesul care avea să culmineze cu camerele de tortură din 1937.

În jumătate dintre scrisorile trimise oamenilor lui, Stalin îşi ieşea din fire, iar în cealaltă jumătate le cerea scuze. Lua totul foarte personal: când Molotov s-a întors dintr-o expediţie de colectare a cerealelor din Ucraina, Stalin i-a spus: „Îmi vine să te pup în semn de recunoştinţă pentru ceea ce ai făcut acolo” – departe de severul Stalin din legendă.

În ianuarie 1930, Molotov a pus la cale distrugerea culacilor, care au fost împărţiţi în trei categorii: „Prima categorie: ...cei care trebuie eliminaţi imediat”; a doua, cei care trebuie trimişi în lagăre; a treia, 150.000 de familii, care trebuie deportate. Molotov a supravegheat plutoanele de execuţie, vagoanele de tren, lagărele de concentrare ca un comandant militar. Între cinci şi şapte milioane de

oameni au fost incluşi, în cele din urmă, în cele trei categorii. Nu exista niciun criteriu de selecţie a unui culac: Stalin însuşi se frământa[2], scriind în notiţele sale: „Ce înseamnă *culac*?”.

În 1930-1931, aproximativ 1,68 milioane de oameni au fost deportaţi în est şi nord. În câteva luni, planul lui Stalin şi al lui Molotov provocase 2.200 de revolte la care au participat peste 800.000 de oameni. Kaganovici şi Mikoian au condus expediţii în zonele rurale cu brigăzi ale OGPU şi trenuri blindate, ca nişte despoţi războinici. Scrisorile trimise de potentaţi lui Stalin vibrează de exaltarea frăţească a războiului dus de ei pentru îmbunătăţirea condiţiei umane împotriva unor ţărani neînarmaţi: „Luând toate măsurile legate de alimente şi cereale”, îi raporta Mikoian lui Stalin, făcând referire la necesitatea de a-i elimina pe „duşmanii ascunşi”, „ne confruntăm cu o rezistenţă puternică... Trebuie să distrugem rezistenţa”. În albumul de fotografii al lui Kaganovici, îl găsim îndreptându-se spre Siberia împreună cu garda civilă înarmată formată din brute îmbrăcate în haine de piele, interogând ţărani, cotrobăind în căpiţele lor de fân, descoperind cerealele, deportându-i pe vinovaţi şi apoi pornind iarăşi la drum, epuizaţi, adormind între halte. „Molotov munceşte din greu şi este foarte obosit”, i-a spus Mikoian lui Stalin. „Volumul de muncă este atât de mare, încât este nevoie de multă putere...”

Sergo şi Kaganovici aveau „puterea” necesară: când liderii decideau ceva, se putea realiza instantaneu, la scară mare şi indiferent de pierderile de vieţi omeneşti şi resurse. „Când noi, bolşevicii, vrem să se facă ceva”, spunea ulterior Beria, un membru georgian al poliţiei secrete, în plină ascensiune, „închidem ochii la orice altceva”. Această confrerie nemiloasă trăia într-o incitare şi o activitate frenetice, mânată de adrenalină şi de convingere. Considerându-se un fel de Dumnezeu în prima zi a Creaţiei, ei creau o nouă lume într-o frenezie incandescentă: marile bestii ale Biroului Politic personificau calităţile comisarului stalinist, „spirit de partid, moralitate, exigenţă, atenţie,

sănătate, competenţă”, dar mai presus de toate, aşa cum s-a exprimat Stalin, era nevoie de „nervi de oţel”.

„Am luat şi eu parte la asta”, scria un tânăr activist, Lev Kopelev, „cutreierând zonele rurale, în căutarea cerealelor ascunse... Am golit hambarele bătrânilor, surd la plânsetele copiilor şi lamentările femeilor... Eram convins că realizez marea şi necesara transformare a satelor”.

Ţăranii credeau că pot forţa guvernul să se oprească omorându-şi singuri vitele: disperarea care îl putea împinge pe un ţăran să-şi ucidă propriile animale, ceea ce ar echivala astăzi cu incendierea propriei case, ne ajută să ne facem o idee despre amploarea deznădejdii – 26,6 milioane de vite au fost omorâte, precum şi 15,3 milioane de cai. Pe 16 ianuarie 1930, guvernul a decretat că proprietatea culacilor poate fi confiscată dacă ei îşi omoară animalele. Dacă ţăranii credeau că bolşevicii aveau să fie obligaţi să îi hrănească, se înşelau. Pe măsură ce criza se adâncea, chiar şi cei mai fideli locotenenţi ai lui Stalin abia reuşeau să smulgă cerealele din mâinile ţărănimii, mai ales în Ucraina şi Caucazul de Nord. Stalin i-a mustrat aspru, dar, deşi erau adesea şi cu 20 de ani mai tineri, aceştia făceau istericale şi ameninţau cu demisia. Stalin încerca întotdeauna să calmeze spiritele. Andrei Andreev, responsabil de Caucazul de Nord, avea 35 de ani şi era un apropiat al lui Stalin (soţia sa, Dora, era cea mai bună prietenă a Nadiei). Cu toate acestea, pretenţiile lui Stalin erau imposibile, a spus el: avea nevoie de cel puţin cinci ani. La început Molotov a încercat să îl încurajeze: „Dragă Andreevici, am primit scrisoarea dumitale despre rezervele de cereale, văd că îţi este foarte greu. Văd că şi culacii folosesc noi metode de luptă împotriva noastră. Dar sper că le vom rupe spinările... Îţi transmit salutări şi cele mai bune gânduri... P.S.: Plec în Crimeea, în vacanţă”. Apoi Stalin, extenuat, şi-a pierdut cumpătul cu Andreev, care a stat îmbufnat până când Stalin i-a cerut scuze: „Tovarăşe Andreev, nu cred că nu faci nimic în domeniul rezervei de cereale. Dar ne trebuie rezervele de cereale din Caucazul de Nord pentru că ne-a ajuns cuţitul la os şi sunt necesare măsuri pentru a

consolida procesul. Nu uita, te rog, că fiecare milion de puduri ne este de mare folos. Nu uita, te rog, că avem foarte puţin timp la dispoziţie. Aşadar, la treabă! Cu salutări comuniste, Stalin”. Dar Andreev era încă supărat, aşa că Stalin i-a mai trimis o scrisoare, de data aceasta adresându-i-se pe numele de alint şi făcând apel la onoarea sa bolşevică: „Salut, Andriuşa, am întârziat. Nu mai fi supărat. Cât despre strategie... îmi retrag cuvintele. Aş vrea să subliniez din nou că oamenii apropiaţi trebuie să fie de încredere şi onorabili până la capăt. Vorbesc despre oamenii noştri cei mai importanţi. Fără acest lucru, Partidul nostru ar eşua lamentabil. Noroc, I. Stalin”. Era forţat de multe ori să îşi retragă cuvintele.

*

La baza puterii lui Stalin în cadrul Partidului nu stătea frica, ci şarmul. Stalin avea voinţa dominantă în rândul potentaţilor săi, dar şi ei găseau adesea politicile sale în general pe gustul lor. El era mai în vârstă decât toţi, cu excepţia preşedintelui Kalinin, dar potentaţii îl tutuiau. Voroşilov, Molotov şi Sergo îi spuneau „Koba”. Erau uneori chiar impertinenţi: Mikoian, care îi spunea Soso, a semnat o scrisoare: „Dacă nu eşti leneş, scrie-mi!”. În 1930, toţi aceşti membri ai elitei, în special charismaticul şi pătimaşul Sergo Ordjonikidze, erau aliaţi, nu protejaţi, toţi capabili de acţiuni independente. Existau prietenii strânse ce reprezentau potenţiale alianţe împotriva lui Stalin: Sergo şi Kaganovici, cei mai duri lideri, erau prieteni buni. Voroşilov, Mikoian şi Molotov se contraziceau adesea cu Stalin. Acesta avea o dilemă: era liderul unui partid fără niciun *Führerprinzip*, dar conducătorul unei ţări obişnuite cu autocraţia ţaristă.

Stalin nu era birocratul şters dorit de Troţki. Este adevărat, cu siguranţă, că era un organizator talentat. Nu „improviza niciodată”, ci „lua orice decizie după o analiză atentă”. Era capabil să muncească foarte mult – 16 ore pe zi. Dar noile arhive confirmă faptul că adevăratul său geniu consta în altceva – surprinzător: „îi fermeca pe oameni”. Cum se

spune, „se pricepea la oameni”. Deşi incapabil de empatie adevărată, pe de o parte, îşi făcea foarte uşor prieteni, pe de altă parte. Îşi ieşea mai mereu din fire, dar, atunci când îşi propunea să farmece pe cineva, era irezistibil.

Faţa lui Stalin era „expresivă şi mobilă”, mişcările sale de felină erau „suple şi graţioase”, vibra de o energie sensibilă. Oricine îl vedea „abia aştepta să îl revadă” deoarece „crea sentimentul că s-a produs o legătură care îi unea pentru totdeauna”. Artem a spus că îi făcea pe „copii să se simtă oameni mari, să se simtă importanţi”. Vizitatorii erau impresionaţi de modestia sa liniştită, de pufăitul pipei sale, de calmul lui. Când l-a cunoscut viitorul mareşal Jukov, nu a mai avut somn în noaptea aceea: „Înfăţişarea lui I.V. Stalin, vocea sa liniştită, concreteţea şi adâncimea judecăţilor sale, atenţia cu care a ascultat raportul m-au impresionat profund”. Cekistul Sudoplatov credea că „este greu să îţi imaginezi că un astfel de om te-ar putea amăgi, reacţiile sale erau atât de naturale, fără nicio impresie de afectare”, dar a observat, de asemenea, „o anumită duritate... pe care nu o... ascundea”.

În ochii acestor bolşevici duri din provincie, discursurile sale publice plate erau un avantaj, o mare îmbunătăţire faţă de scamatoriile oratorice ale lui Troţki. Lipsa de elocinţă, de talent oratoric a lui Stalin inspira încredere. Chiar şi defectele sale, aerul provocator, brutalitatea şi ieşirile iraţionale, erau defectele Partidului. „Lumea nu avea încredere în el, dar era omul în care Partidul avea încredere”, a recunoscut Buharin. „Este un fel de simbol al Partidului, păturile de jos au încredere în el.” Dar mai presus de toate, gândea viitorul şef al poliţiei secrete, Beria, era „extrem de inteligent”, un „geniu” politic. Oricât de bădăran sau fermecător ar fi fost, „îşi domina anturajul cu inteligenţa sa”.

Nu socializa doar cu membrii elitei: îi ocrotea şi pe unii oficiali tineri, căutându-şi mereu locotenenţi mai duri, mai loiali şi mai neobosiţi. Era întotdeauna accesibil: „Sunt gata să vă ajut şi să vă primesc”, răspundea el adesea

solicitărilor. Oficialii ajungeau direct la Stalin. Cei inferiori lui îl numeau, pe la spate, *Hazain*, care se traduce de obicei prin „şef”, dar care înseamnă mult mai mult: „stăpân”. Nicolae al II-lea se autointitulase „*Hazain* al pământurilor ruseşti”. Când Stalin auzea pe cineva folosind acest cuvânt, era „vădit iritat” de mistica sa feudală: „Sună ca un boier din Asia Centrală. Prostule!”.

Potentaţii săi îl considerau protectorul lor, dar el se considera a fi mult mai mult decât atât. „Ştiu că eşti al naibii de ocupat”, îi scria Molotov de ziua sa. „Dar îţi strâng mâna de 50 de ani... Trebuie să spun că îţi sunt dator în ceea ce priveşte realizările mele personale...” Cu toţii îi erau datori. Dar Stalin îşi vedea rolul brodat atât cu cavalerism arthurian, cât şi cu sfinţenie creştină: „Să nu aveţi nicio îndoială, tovarăşi, sunt pregătit să dedic cauzei clasei muncitoare... toată puterea mea, toată capacitatea mea şi, dacă va fi nevoie, tot sângele meu, picătură cu picătură”, scria el ca să mulţumească Partidului pentru recunoaşterea sa ca lider. „Felicitările voastre se datorează meritului marelui Partid... care m-a acceptat şi m-a crescut după chipul şi asemănarea lui.” Astfel se vedea el.

Cu toate acestea, acest erou mesianic automiruit făcea mari eforturi pentru a-şi cuprinde protejaţii într-o îmbrăţişare irezistibilă de intimitate populară ce îi convingea că nu exista nimeni în care el are mai multă încredere. Stalin era schimbător, dar nici pe departe un trântor fără simţul umorului: era sociabil şi amuzant, deşi obositor de urmărit. „Era foarte amuzant”, spune Artem. După spusele comunistului iugoslav Milovan Djilas, „umorul său brut... sigur pe sine” era „maliţios” şi „poznaş”, dar nu „cu totul lipsit de fineţe şi profunzime”, deşi niciodată departe de umorul negru. Umorul său sec era pătrunzător, dar nu în stilul lui Wilde. O dată, când Kozlovski, tenorul curţii, cânta la Kremlin, cei din Politburo au început să îi ceară un anumit cântec.

„De ce îl presaţi pe tovarăşul Kozlovski?”, a intervenit Stalin calm. „Lăsaţi-l să cânte ce vrea.” A făcut o pauză. „Şi cred

că vrea să cânte aria lui Lenski din *Oneghin.*" Toată lumea a izbucnit în râs şi Kozlovski a cântat ascultător acea arie[3].

Când Stalin l-a numit în funcţia de comisar naval pe Isakov, amiralul a replicat că era prea dificil, deoarece avea un singur picior. De vreme ce marina militară fusese „comandată de oameni fără cap, un singur picior nu reprezintă un handicap", a replicat sarcastic Stalin. Îi plăcea în mod deosebit să îşi bată joc de pretenţiile castei conducătoare: când pe biroul său a aterizat o listă cu somităţi recomandate pentru a fi decorate, el a scris peste ea: „Căcăcioşii primesc Ordinul lui Lenin!". Îi plăceau farsele. În timpul invadării Etiopiei de către italieni, el le-a ordonat gărzilor sale de corp să îi facă „imediat legătura cu Ras Kasa la telefon!". Când un tânăr din garda de corp a revenit, „aproape mort de îngrijorare", explicându-i că nu a putut stabili legătura telefonică cu această căpetenie etiopiană din munţi, Stalin a râs: „Şi zici că faci parte din trupele de securitate!". Era capabil de replici spirituale şi caustice. Zinoviev l-a acuzat de ingratitudine: „Gratitudinea este o boală de câine", i-a tăiat-o el scurt.

Stalin „ştia tot despre cei mai apropiaţi tovarăşi ai săi – TOT!", subliniază fiica unuia dintre ei, Nataşa Andreeva. Îşi urmărea protejaţii, îi educa, îi aducea la Moscova şi îşi bătea foarte mult capul cu ei: l-a promovat pe Mikoian, dar le-a spus lui Buharin şi Molotov că el crede că armeanul este „încă un boboc în politică... Dacă mai creşte, va fi mai bun". Biroul Politic era plin de egomaniaci pătimaşi precum Sergo Ordjonikidze: Stalin ştia foarte bine cum să îi convingă, să îi farmece, să îi manipuleze şi să îi intimideze pentru a-i face să îi îndeplinească cererile. Când i-a chemat pe doi dintre cei mai capabili oameni ai săi, Sergo şi Mikoian, din Caucaz, ei s-au certat cu el şi între ei, dar el a avut răbdare să îi liniştească (şi să îi momească).

Stalin se ocupa personal şi de locuinţele lor. În 1913, când a stat în Viena la soţii Troianovski, îi dădea fiicei acestora câte o pungă de dulciuri în fiecare zi. Apoi a întrebat-o pe mama copilei: la cine ar alerga copila dacă ar striga-o

amândoi odată? Când au încercat, ea a alergat spre Stalin, sperând să mai primească dulciuri. Acest cinic idealist folosea acelaşi tip de stimulente şi cu membrii Biroului Politic. Când Sergo s-a mutat la Moscova, Stalin i-a pus la dispoziţie apartamentul său. Când Sergo a ajuns să iubească acel apartament, Stalin pur şi simplu i l-a dat lui. Când tânărul şi provincialul Beria a ajuns la Moscova cu ocazia celui de-al XVII-lea Congres, Stalin însuşi i-a culcat fiul de 10 ani la Zubalovo. Când apărea pe neaşteptate în apartamentele membrilor Biroului Politic, Maia Kaganovici îşi aminteşte că el insista ca ei să aprindă focul. „Niciun detaliu nu era prea nesemnificativ." Fiecare cadou era potrivit pentru cel care îl primea: aliatului său cazac, Budionnîi, i-a oferit săbii cu lame gravate. Împărţea chiar el maşinile şi ultimele accesorii tehnologice[4]. Există o listă în arhive cu scrisul de mână al lui Stalin ce repartizează maşinile fiecărui lider: soţiile şi fiicele lor i-au trimis scrisori de mulţumire.

Apoi, mai erau banii: aceşti potentaţi rămâneau adesea fără bani deoarece salariile se plăteau pe baza „partmaximumului", ceea ce însemna că un „activist cu funcţie de răspundere" nu putea câştiga mai mult decât un muncitor cu înaltă calificare. Chiar şi înainte ca Stalin să abroge sistemul, în 1934, acesta fusese ignorat. Coşuri cu alimente de la cantina Kremlinului şi raţii speciale de la magazinele GORT (ale guvernului) îi erau trimise fiecărui lider. Dar aceştia primeau, de asemenea, *paketî*, daruri secrete în bani, sub forma unui cec sau în numerar, într-un plic maro, şi cupoane pentru vacanţă. Sumele erau hotărâte nominal de preşedintele Kalinin şi de secretarul Comitetului Executiv Central, cel care administra toate bunătăţile, Enukidze, dar Stalin se interesa foarte mult cu privire la aceste *paketî*. În arhive, Stalin sublinia sumele pe o listă intitulată „Daruri în bani din fondurile prezidiului pentru grupul celor cu funcţii de răspundere şi membri ai familiilor lor". „Interesante cifre!", scria el pe document. Când observa că angajaţii săi nu prea aveau bani, intervenea în secret ca să îi ajute, făcând rost de drepturi de autor pentru secretarul-şef, Tovstuha. I-a scris

editorului-şef că, dacă Tovstuha neagă faptul că e lefter, „minte. Are nevoie disperată de bani”. În trecut se considera o ironie să numeşti elita sovietică „aristocraţie”, dar ea semăna mult mai mult cu o nobilime feudală aservită ale cărei privilegii depindeau în totalitate de loialitatea sa.

Tocmai când aceşti potentaţi trebuiau să fie mai duri ca niciodată, unii se înmuiau şi deveneau decadenţi, în special cei care aveau acces la articole de lux, precum Enukidze şi Iagoda, din poliţia secretă. Mai mult, liderii regionali îşi construiau propriile anturaje şi deveneau atât de puternici, încât Stalin îi numea „Mari Duci”. Dar nu exista în Partid niciun „prinţ” mai generos ca el, protectorul protectorilor.

Partidul nu era doar o masă de grupuri care se autopromovau – era aproape o afacere de familie. Clanuri întregi erau membri ai conducerii: Kaganovici era cel mai mic din cinci fraţi, dintre care trei erau bolşevici cu funcţii înalte. Rudele prin alianţă ale lui Stalin erau cu toţii înalţi demnitari. Fraţii lui Sergo erau amândoi bolşevici de vază în Caucaz, unde unităţile familiale erau norma. Un talmeş-balmeş de înrudiri prin alianţă[5] complica relaţiile de putere şi aveau uneori rezultate fatale: atunci când cădea un lider, toţi cei legaţi de el dispăreau în abis, ca alpiniştii legaţi unul de altul cu o singură coardă de siguranţă.

Spinările ţăranilor, folosind expresia cutremurătoare a lui Stalin şi Molotov, erau într-adevăr rupte, dar amploarea încleştării i-a şocat până şi pe cei mai necruţători susţinători ai lor. La mijlocul lui februarie 1930, Sergo şi Kalinin s-au dus să inspecteze zonele rurale şi au ordonat oprirea procesului când s-au întors. Sergo, care orchestrase campania împotriva celor de dreapta, în calitate de şef al Comisiei de Control a Partidului, a ordonat acum Ucrainei să oprească „naţionalizarea” animalelor.

Stalin pierduse controlul. Despoticul tactician s-a înclinat în faţa potentaţilor şi a fost de acord să se retragă – cu o prudenţă plină de resentimente. Pe data de 2 martie, a scris celebrul articol „Ameţiţi de succes”, în care îşi aroga

succesul şi dădea vina pe funcţionarii locali pentru greşelile sale, ce a redus presiunea[6] la sate.

Stalin îşi considerase aliaţii „cercul cel mai intim” de „prieteni”, o frăţie „formată istoric în lupta împotriva... oportunismului” lui Troţki şi Buharin. Dar acum avea sentimentul că Biroul Politic era pătruns de îndoială şi lipsă de loialitate pe măsură ce „Revoluţia lui Stalin” transforma zonele rurale într-un coşmar distopic. Chiar şi în vremurile tulburi, şedinţele Biroului Politic, joia la prânz, în jurul celor două mese paralele din sala Sovnarkomului, plină de hărţi, din Palatul Galben, puteau fi surprinzător de relaxate. Stalin nu prezida niciodată şedinţele Biroului Politic, lăsând acest lucru în seama premierului, Rîkov. Avea grijă să nu ia niciodată primul cuvântul, după spusele lui Mikoian, astfel încât nimeni să nu fie influenţat de opinia sa înainte de a-şi exprima propria părere.

Se mâzgălea mult în cadrul acestor întâlniri. Buharin, înainte de a-şi pierde locul, făcea caricaturi ale tuturor liderilor, adesea în ipostaze ridicole, cu erecţii uriaşe sau în uniforme ţariste. Îl tachinau mereu pe Voroşilov pentru vanitatea şi prostia lui, deşi acest erou al Războiului Civil era unul dintre cei mai apropiaţi aliaţi ai lui Stalin. „Salut, prietene!”, îi spunea Stalin cu afecţiune. „Păcat că nu eşti la Moscova. Când vii?”

„Vanitos ca o femeie”, nimănui nu îi plăceau uniformele mai mult decât lui Voroşilov. Acest bulevardier proletar care purta flanele albe la vila lui somptuoasă şi echipament complet alb când juca tenis, era un epicurian vesel, „agreabil şi mare iubitor de distracţii, muzică, petreceri şi literatură”, care se bucura de compania unor actori şi scriitori. Stalin a auzit că purta eşarfa soţiei din cauză că răcise în toiul verii: „Bineînţeles, se iubeşte atât de mult, încât are mare grijă de el. Ha! Face şi sport!”, a râs Stalin. „Prost grămadă”, Voroşilov rareori distingea stângul de dreptul.

Lăcătuş din Lugansk (redenumit Voroşilovgrad), abia reuşise să termine două clase, ca mulţi dintre liderii lui

Stalin. Membru de partid din 1903, Klim împărţise o cameră cu Stalin la Stockholm în 1906, dar se împrieteniseră la Ţariţîn. După aceea Stalin l-a susţinut pe „comandantul suprem de la strung” până a ajuns comisar pentru apărare, în 1925. Fără prea multă minte, Voroşilov îi ura pe cei cu o gândire militară mai sofisticată cu acel complex de inferioritate care era una dintre patimile marcante ale cercului lui Stalin. Încă de când le ducea scrisori minerilor din Lugansk, se simţea mai în largul său cu caii decât cu mijloacele mecanizate.

Descris de obicei ca un laş smiorcăit în faţa stăpânului, el de fapt flirtase cu opoziţia şi îşi mai pierdea cumpătul în faţa lui Stalin, pe care l-a tratat întotdeauna ca pe un vechi prieten. Nu era decât cu puţin mai tânăr decât Koba şi a continuat să spună lucrurilor pe nume chiar şi după „Marea teroare”. Cu părul blond, obrajii trandafirii şi ochi calzi, strălucitori, era un om plăcut: curajul acestui *beau sabreur* era fără egal. Totuşi, dincolo de înfăţişarea angelică, buzele sale aveau o anumită răutate care dezvăluia un temperament capricios, o cruzime răzbunătoare şi o înclinaţie spre soluţii violente[7]. Odată convins, era „îngust la minte din punct de vedere politic”, executând ordinele cu o obedienţă rigidă.

Cultul său era întrecut doar de cel al lui Stalin: chiar şi în Occident, romancierul Denis Wheatley a publicat un panegiric intitulat *The Red Eagle* „povestea uimitoare a băiatului de mină care i-a învins pe soldaţii profesionişti a trei naţiuni şi este acum despot războinic al Rusiei”.

Într-un bileţel trecut din mână în mână în jurul mesei, Voroşilov a scris: „Nu pot susţine discursul în faţa producătorilor de frâne pentru că mă doare capul”. „Pentru a-l scuti pe Voroşilov, îl propun pe Rudjutak”, a replicat Stalin, sugerând alt membru al Biroului Politic.

Dar Voroşilov nu scăpa atât de uşor: Rudjutak a refuzat, astfel încât Kalinin a sugerat ca acesta să fie scutit, urmând ca Voroşilov să ţină totuşi discursul.

„Împotrivă!”, a votat Voroşilov, semnându-se: „Voroşilov, pe care îl doare capul şi nu poate vorbi!”.

Dacă lui Stalin îi plăcea discursul vreunui lider, îi trimitea un bileţel scabros plin de entuziasm: „Un lider de nivel mondial, ‘TUI GURA MĂ-SII! Am citit raportul tău – ai criticat pe toată lumea, ‘tui gura mă-sii!”, îi scria aprobator lui Voroşilov, care a încercat să stoarcă şi alte laude: „Spune-mi mai clar – am dat greş 100% sau doar 75%?”. Stalin a răspuns în stilul său inimitabil: „A fost un raport... bun. I-ai bătut la fund pe Hoover, Chamberlain şi Buharin. Stalin”.

Se luau decizii şi referitor la probleme serioase: în timpul unei discuţii despre buget, Stalin l-a îndemnat verbal pe Voroşilov să apere drepturile departamentului său: „Ăştia te fură pe faţă şi tu nu spui nimic”. Când colegii săi au continuat să discute ceva ce Stalin considera că fusese decis deja, au primit acest bileţel: „Ce înseamnă asta? Ieri am stabilit ceva în legătură cu discursul şi astăzi vorbim altceva. Dezorganizare! Stalin”. Şi sarcinile se împărţeau la fel. Tonul lor era adesea jucăuş – Voroşilov voia să inspecteze armata din Asia Centrală: „Koba, pot să mă duc...? Spun că i-am uitat”. „Anglia se va plânge că Voroşilov a venit să atace India”, a replicat Stalin, care voia să evite orice interferenţă a străinilor în timp ce industrializa Rusia. „O să merg închis”, a insistat Voroşilov. „Mai rău. Vor afla şi vor spune că Voroşilov a venit în secret, cu intenţii necurate”, a scris Stalin în grabă pe bileţel. Când s-a ajuns la numirea lui Mikoian ca ministru al Comerţului, Voroşilov a întrebat: „Koba, oare n-ar trebui mai bine să îi dăm Pescuitul lui Mikoian? Crezi că ar accepta?”. Membrii se tocmeau adesea pentru funcţii. Astfel, Voroşilov i-a propus lui Kuibîşev: „Eu am fost primul care am propus candidatura lui Piatakov într-o discuţie cu Molotov şi Kaganovici şi o voi susţine pe a ta ca a doua variantă...”.

Biroul Politic putea rămâne în şedinţă ore întregi, epuizându-l chiar şi pe Stalin: „Ascultă”, i-a scris lui Voroşilov în timpul unei şedinţe, „hai să o lăsăm pe

miercuri seară. Azi nu e bine. Este deja 4.30 şi mai avem încă trei probleme majore de discutat... Stalin". Uneori Stalin scria obosit: „Problemele militare sunt atât de serioase, încât trebuie discutate serios, dar capul meu nu e în stare de asta astăzi".

Totuşi, Stalin şi-a dat seama că membrii Biroului Politic se puteau uni uşor pentru a-l elimina. Rîkov, premierul de dreapta, nu credea în planurile sale şi acum Kalinin ezita şi el. Stalin ştia că poate fi învins prin vot, chiar răsturnat de la putere[8]. Noile arhive ne dezvăluie caracterul deschis al confruntării dintre Kalinin şi Stalin.

„Îi aperi pe culaci?", a scris Stalin. I-a împins bileţelul peste masă lui Deduşka Kalinin, acest fost ţăran blând cu ochelari rotunzi, barbişon şi mustaţă. „Nu pe culaci", a scris Kalinin, „ci pe ţăranul care vinde ce produce". „Dar ai uitat de cei mai săraci?", a mâzgălit Stalin pe bilet. „Nu ţii cont de ţărănimea rusă?" „Mijlocaşii sunt foarte ruşi, dar ce zici despre cei care nu-s ruşi? Ei sunt cei mai săraci", a susţinut Kalinin. „Acum eşti un preşedinte başkir, nu rus!", l-a mustrat Stalin. „Ăsta nu-i un argument, e o înjurătură!" Stalin îi înjura, într-adevăr, pe cei care i se opuneau în timpul acestei crize de proporţii. Nu a uitat niciodată trădarea lui Kalinin. Fiecare critică era o luptă pentru supravieţuire, o problemă de tipul „păcat *versus* virtute", „boală *versus* sănătate" pentru acest egoist nevrotic şi susceptibil, aflat în misiunea sa mesianică. În aceste luni, a meditat la lipsa de loialitate a celor din jurul său, deoarece rudele şi aliaţii lui politici erau extrem de interconectaţi. Stalin avea toate motivele să fie paranoic. Într-adevăr, bolşevicii credeau că paranoia, pe care ei o numeau „vigilenţă", era o îndatorire aproape religioasă. Ulterior Stalin avea să vorbească în particular despre „frica sfântă" care l-a ţinut chiar şi pe el în stare de alertă.

Paranoia sa făcea parte dintr-un cerc vicios personal care avea să se dovedească fatal pentru mulţi dintre cei care l-au cunoscut, dar era de înţeles. Politicile sale radicale au dus la represiuni excesive ce au condus la opoziţia de care

el se temea cel mai mult. Reacţiile sale dezechilibrate au creat o lume în care avea toate motivele să se teamă. În public reacţiona la toate acestea cu un umor sec şi un calm plin de modestie, dar găsim dovezi ample despre reacţiile sale isterice în particular. „Nu poţi să mă reduci la tăcere sau să îmi îngrădeşti opinia”, îi scria Stalin lui Voroşilov în timpul luptelor cu cei de dreapta, „şi totuşi susţii: «Vreau să dau o lecţie fiecăruia». Când vor lua sfârşit aceste atacuri împotriva mea? Stalin”. Şi cu familia se purta la fel. Una dintre scrisorile sale către Nadia a dispărut. Stalin era obsedat de confidenţialitatea scrisorilor şi a planurilor sale de călătorie. A dat vina în mod impulsiv pe soacra sa, dar Nadia a apărat-o: „Ai acuzat-o pe nedrept pe mama. Se pare că scrisoarea nu a fost niciodată livrată nimănui... Ea este la Tiflis”.

Nadia râdea că studenţii de la Academie erau împărţiţi în „culaci, mijlocaşi şi ţărani săraci”, dar glumea vorbind despre lichidarea a peste un milion de femei şi copii nevinovaţi. Există dovezi că Nadiei îi făcea plăcere să îl informeze pe Stalin despre duşmanii lui, dar această situaţie începea să se schimbe. Lupta din zonele rurale i-a împărţit pe prietenii lor în două tabere: iubiţii săi Buharin şi Enukidze îi împărtăşeau îndoielile pe care le aveau. Colegii „m-au catalogat ca fiind de dreapta”, i-a spus ea în glumă lui Stalin, care trebuie să fi fost într-adevăr deranjat că se iau de soţia sa într-un moment în care el înota în ape tulburi.

*

În timp ce era în vacanţă, în sud, Stalin a aflat că Riutin, un vechi bolşevic responsabil de cinematografie, încerca să creeze o opoziţie pentru a-l destitui. A reacţionat rapid, scriindu-i lui Molotov pe 13 septembrie: „În ceea ce îl priveşte pe Riutin, se pare că este imposibil să ne limităm la excluderea sa din Partid... va trebui expulzat undeva cât mai departe posibil de Moscova. Această lichea[9] contrarevoluţionară ar trebui dezarmată complet”. În acelaşi timp, Stalin a aranjat o serie de procese-spectacol şi

„conspiraţii” puse la cale de aşa-zişi „duşmani ascunşi”. Stalin a intensificat procesul de colectivizare şi cursa industrializării într-un ritm ameţitor. Pe măsură ce tensiunea creştea, a alimentat atmosfera marţială, inventând noi duşmani pentru a-i intimida pe adevăraţii săi oponenţi din Partid şi din rândul experţilor tehnici care spuneau că proiectul nu este posibil.

Stalin i-a ordonat frenetic lui Molotov să publice imediat toate mărturiile „duşmanilor ascunşi” şi apoi, „după o săptămână, să anunţe că toţi aceşti derbedei vor ajunge în faţa plutonului de execuţie. Ar trebui împuşcaţi cu toţii”.

Apoi şi-a orientat atacul spre membrii de dreapta ai guvernului. A ordonat o campanie împotriva speculaţiilor cu valută, învinuindu-i pe comisarii pentru finanţe ai lui Rîkov, acei „comunişti îndoielnici”, Piatakov şi Briuhanov. Stalin voia să curgă sânge şi i-a ordonat educatului şef al OGPU, Menjinski, să aresteze şi mai mulţi „duşmani ascunşi”. I-a spus lui Molotov „să împuşte vreo 20-30 de sabotori infiltraţi în aceste birouri”.

Stalin a făcut o glumă pe seama acestei situaţii în Politburo. Când liderii l-au criticat pe Briuhanov, Stalin i-a scris un bileţel lui Valeri Mejlauk, care raporta în numele Gosplanului, agenţia de planificare economică: „Pentru toate păcatele noi, existente şi viitoare, să fie spânzurat de boaşe şi, dacă boaşele sunt tari şi nu se rup, să fie iertat şi să i se dea dreptate, dar, dacă se rup, atunci să fie aruncat în râu”. Mejlauk era şi un talentat caricaturist şi a desenat o reprezentare a acestei torturi speciale, cu testicule şi tot tacâmul. Evident, toată lumea a râs în gura mare. Dar Briuhanov a fost dat afară şi ulterior distrus.

În acea vară a anului 1930, în timp ce al XVI-lea Congres îl încorona pe Stalin ca lider, Nadia suferea de o boală internă gravă – astfel încât el a trimis-o la Karlsbad pentru a avea parte de cel mai bun tratament medical şi la Berlin pentru a-i vedea pe fratele său Pavel şi pe soţia acestuia, Jenea. Problemele sale medicale erau complexe, misterioase şi probabil psihosomatice. Fişele medicale ale Nadiei, pe care

Stalin le-a păstrat, ne dezvăluie că uneori ea suferea de „dureri abdominale acute”, cauzate probabil de un avort anterior. Apoi mai erau durerile de cap, la fel de cumplite ca nişte migrene, care este posibil să fi fost simptome ale sinostozei, o boală în care oasele craniului se sudează, sau care erau poate pur şi simplu cauzate de stresul său anterior provocat de războiul intern din URSS. Deşi era extrem de ocupat cu organizarea Congresului şi lupta împotriva duşmanilor de la sate şi din Politburo, Stalin nu a fost niciodată mai tandru.

1. Totuşi, în paralel cu brutalitatea lor conştientă exista un rigid cod al manierelor de partid: bolşevicii trebuiau să se poarte unii cu alţii ca nişte gentlemeni burghezi. Divorţurile erau „dezaprobate mai sever decât în cadrul Bisericii Catolice”. Când Kaganovici a scris pe condamnarea la moarte a unui general nevinovat că este o „curvă”, a pus doar un „c...”. Molotov a şters sintagma *de căcat* din textele lui Lenin, înlocuind-o cu „...”, şi vorbea afectat despre folosirea unui „nume care nu este întrebuinţat în cercurile de partid”. Când Kaganovici a criticat poezia necizelată a lui Demian Bednîi, i-a spus lui Stalin: „A fi poetul proletar al poporului nu înseamnă defel a te coborî la nivelul calităţilor negative ale maselor”.

2. Ideile sale revelatoare despre culaci mâzgălite pe bucăţele de hârtie includ: „culacii – dezertori”, apoi, mai sugestiv: „sate şi sclavi”. Un ţăran povestea cum erau selectaţi culacii: „Numai între noi trei, ţăranii săraci ai satului se adunau şi hotărau: «Cutare şi cutare avea şase cai...». Informau GPU şi gata: cutare sau cutare primeşte cinci ani”. Doar romancierii şi poeţii sunt cu adevărat capabili să surprindă alienarea brutală a satelor: nuvela lui Andrei Platonov „Groapa de fundaţie” este una din cele mai bune dintre acestea.

3. La Bolşoi, Kozlovski şi-a pierdut brusc vocea în timpul operei *Rigoletto*. Cântăreţul a ridicat neputincios privirile spre Loja A, unde stătea Stalin, arătând cu degetul spre gâtul său. Instantaneu, Stalin, fără să spună nimic, şi-a dus degetul în partea din stânga a tunicii sale, în apropierea buzunarului, unde se prind medaliile, şi a mimat o medalie. Lui Kozlovski i-a revenit vocea. Şi a primit medalia.

4. Kirov, omul său din Leningrad, locuia într-un apartament imens, în care se afla o gamă impresionantă de dispozitive de ultimă generaţie. În primul rând, exista un frigider american nou, uriaş – marca General Electric –, din care doar zece au fost importate în URSS. Gramofoanele americane erau deosebit de apreciate: exista o „radiola" la care Kirov putea asculta muzica Baletului Mariinski în apartamentul său; mai erau un „patefon", un gramofon cu manivelă fără difuzor şi unul cu difuzor, plus un radio cu lămpi. Când la Moscova a ajuns primul televizor, chiar înaintea războiului, familia Mikoian a primit ciudatul obiect ce reflecta imaginea într-un ecran care ieşea în afară la 45 de grade. Cât despre Budionnîi, Stalin i-a scris: „Ţi-am dat sabia, dar nu este prea frumoasă, aşa că am hotărât să îţi trimit una mai bună, gravată – este pe drum!".

5. De exemplu, soţia lui Kamenev era sora lui Troţki; Iagoda era căsătorit cu o fată din familia Sverdlov; Poskrebîşev, secretarul lui Stalin, era căsătorit cu sora nurorii lui Troţki. Doi stalinişti de frunte, Şcerbakov şi Jdanov, erau cumnaţi. Ulterior, copiii membrilor Biroului Politic aveau să se căsătorească între ei.

6. În romanul lui Şolohov *Pământ desţelenit*, cazacii îşi opresc revolta când îl citesc. Dar se retrag şi din colectiv.

7. „Îl ştii pe Marapulţa", îi scria Voroşilov lui Stalin în octombrie 1930. „A fost condamnat la cinci ani... Cred că eşti de acord cu mine că a fost condamnat pe drept." Cu altă ocazie, Voroşilov a intervenit pe lângă Stalin pentru un „seminebun" pe care îl cunoştea din 1911 şi care se afla în închisoare. „Ce vreau să faci? Nu mare lucru... doar să iei în calcul distrugerea lui Minin şi să hotărăşti ce să faci cu el..."

8. Erau adesea în dezacord cu el, cel puţin în legătură cu probleme mărunte, precum o discuţie despre şcoala militară de la Kremlin: „Se pare că după obiecţiile tovarăşului Kalinin şi ale altora (ştiu că şi alţi membri ai Biroului Politic obiectează) îi putem ierta deoarece nu este o chestiune importantă”, îi scria Stalin lui Voroşilov. După ce l-a învins pe Buharin, în 1929, Stalin a vrut să îl numească în funcţia de comisar pentru educaţie, dar, aşa cum i-a spus Voroşilov lui Sergo într-o scrisoare, „Deoarece eram o majoritate unită, am reuşit să ne impunem (împotriva lui Koba)”.

9. *Necist*, „necuratul” în folclor.

4

Foametea şi elita: Stalin la sfârşit de săptămână

„Tatka! Cum a fost călătoria, ce ai văzut, ai fost la doctori, ce spun despre sănătatea ta? Scrie-mi şi povesteşte-mi”, scria el pe 21 iunie. „Începem Congresul pe 26... Lucrurile nu stau prea rău. Mi-e dor de tine... vino repede acasă. Te sărut.” De îndată ce Congresul s-a încheiat, a scris: „Tatka! Am primit toate cele trei scrisori. Nu am putut răspunde, am fost prea ocupat. Acum sunt liber în sfârşit... Să nu mai stai mult. Dar rămâi dacă sănătatea ta o impune... Te sărut”.

*

În vară, Stalin, susţinut de formidabilul Sergo, a coordonat una dintre falsele sale conspiraţii, aşa-numitul „Partid Industrial”, pentru a-l implica pe preşedintele Kalinin, şi se pare că a folosit dovezi conform cărora „Deduşka”, care cam umbla după fuste, cheltuia din banii statului pe o balerină. Preşedintele a implorat să fie iertat.

Stalin şi Menjinski comunicau permanent şi în legătură cu alte conspiraţii. Stalin era îngrijorat cu privire la loialitatea Armatei Roşii. OGPU i-a forţat pe doi ofiţeri să depună mărturie împotriva şefului Marelui Stat-Major, Tuhacevski,

acest comandant talentat şi curajos care era duşmanul înverşunat al lui Stalin încă de la războiul cu Polonia din 1920. Tuhacevski era urât de ofiţerii mai puţin sofisticaţi, care i se plângeau lui Voroşilov că arogantul comandant „îşi bate joc de noi” cu „planurile sale grandioase”. Stalin a fost de acord că acestea erau „irealizabile” şi atât de ambiţioase, încât erau aproape contrarevoluţionare.

Interogatoriile OGPU l-au acuzat pe Tuhacevski că ar fi pus la cale o lovitură împotriva Biroului Politic. În 1930, acest lucru era poate prea strigător la cer chiar şi pentru bolşevici. Stalin, care nu era încă dictator, l-a încercat pe puternicul său aliat, Sergo: „Doar Molotov, eu şi acum tu cunoaştem situaţia... Este posibil? Ce mai poveste! Vorbeşte cu Molotov...”. Cu toate acestea, Sergo nu avea să meargă atât de departe. Tuhacevski nu urma să fie arestat şi judecat în 1930: comandantul „se dovedeşte a fi curat ca lacrima”, îi scria Stalin lui Molotov, insidios. „Asta e foarte bine.” Este interesant că, cu şapte ani înainte de „Marea teroare”, Stalin testa aceleaşi acuzaţii împotriva aceloraşi victime – o repetiţie cu costume a ceea ce avea să urmeze în 1937 –, dar nu a reuşit să obţină sprijinul necesar. Arhivele ne dezvăluie o urmare fascinantă: odată ce a înţeles modernitatea ambiţioasă a strategiilor lui Tuhacevski, Stalin i-a cerut scuze: „Acum totul a devenit mai limpede pentru mine, trebuie să recunosc că observaţia mea a fost prea aspră şi concluziile mele nu erau deloc corecte”.

*

Nadia s-a întors de la Karlsbad şi s-a întâlnit cu Stalin, care era în vacanţă. Tot gândindu-se cum să pună şaua pe Rîkov şi Kalinin, Stalin nu a făcut-o pe Nadia să se simtă prea bine primită. „Nu am simţit că doreşti să mai stau, ba dimpotrivă”, a scris Nadia. Ea a plecat la Moscova, unde soţii Molotov, eternii băgăreţi ai Kremlinului, au „certat-o” pentru că l-a „lăsat singur”, aşa cum i-a relatat furioasă lui Stalin. Stalin era iritat de Molotovi şi de sentimentul Nadiei că nu a fost bine-venită: „Spune-i lui Molotov că nu face

bine. Să îţi reproşeze, să te facă să te îngrijorezi pentru mine, asta nu o poate face decât cineva care nu ştie cum stă treaba”. Apoi ea a aflat de la naşul ei că Stalin îşi amână întoarcerea până în octombrie. Stalin i-a explicat că îl minţise pe Enukidze pentru a-şi deruta duşmanii: „Tatka, eu am lansat zvonul ăsta... din motive de discreţie. Doar Tatka, Molotov şi poate Sergo cunosc data sosirii mele”.

Apropiat de Molotov şi de Sergo, Stalin nu mai avea încredere în unul din cei mai apropiaţi prieteni ai săi, care avea simpatii de dreapta: naşul Nadiei, „Unchiul Avel” Enukidze. Poreclit „Tonton”, acest conspirator veteran, în vârstă de 53 de ani, cu doi ani mai mare decât Stalin, îi cunoştea pe Koba şi pe membrii familiei Alliluev de la începutul secolului. Şi el seminarist la Tiflis, în 1904, crease tipografia bolşevică secretă din Batumi. Nu a fost niciodată ambiţios şi se spune că a refuzat promovarea în Politburo, dar era prieten cu toată lumea, fără să poarte pică opoziţiei învinse, mereu gata să îi ajute pe vechii prieteni. Acest sibarit georgian relaxat avea multe relaţii în armată, în Partid şi în regiunea Caucazului, personificând încâlceala incestuoasă a bolşevismului: avusese o aventură cu Ekaterina Voroşilova înainte de căsătoria acesteia. Totuşi, lui Stalin tot îi făcea plăcere compania lui Enukidze: „Salut, Avel! Ce naiba mai faci la Moscova? Hai la Soci...”.

Între timp, Stalin şi-a îndreptat atenţia spre premierul Rîkov, care bea atât de mult, încât în cercurile de la Kremlin votca era numită „Rîkvotca”.

„Ce să facem cu Rîkov (care, în mod incontestabil, i-a ajutat) şi Kalinin...?”, îi scria el lui Molotov pe 2 septembrie. „Fără îndoială, Kalinin a păcătuit... Comitetul Central trebuie informat să-i dea o lecţie lui Kalinin să nu se mai înhaite cu astfel de ticăloşi vreodată.”

Kalinin a fost iertat – dar avertismentul a fost clar: nu i s-a mai opus niciodată lui Stalin, o pleavă politică, eticheta de laş, în ciuda tuturor atrocităţilor comise de Stalin. Totuşi, lui Stalin îi plăcea de Deduşka Kalinin şi se bucura de fetele frumoase pe care le vedea la petrecerile acestuia din Soci.

Succesul farmecelor lui de bărbat „chipeş” a ajuns curând la urechile Nadiei, aflată la Moscova, pe jumătate indulgentă, pe jumătate geloasă.

„Am auzit de la o tânără drăguţă”, scria ea, „că erai foarte chipeş la cina dată de Kalinin, erai extraordinar de vesel, i-ai făcut pe toţi să râdă, deşi ei erau sfioşi în augusta ta prezenţă”.

Pe 13 septembrie, Stalin îi mărturisea lui Molotov că „statul nostru este afectat la vârf de o boală teribilă... Trebuie să luăm măsuri. Dar care? Vom vorbi când mă voi întoarce la Moscova...”. Le-a sugerat cam aceeaşi idee şi altor membri ai Biroului Politic. Ei au sugerat ca Stalin să îl înlocuiască pe Rîkov: „Dragă Koba”, scria Voroşilov, „Mikoian, Kaganovici, Kuibîşev şi eu credem că rezultatul cel mai bun ar fi unificarea conducerii Sovnarkomului şi numirea ta în fruntea ei deoarece doreşti să preiei conducerea cu toată forţa. Nu este ca în 1918-1921, dar Lenin a condus şi el Sovnarkomul”. Kaganovici a insistat că Stalin trebuia să fie cel ales. Sergo era de aceeaşi părere. Mikoian a scris, de asemenea, că în Ucraina „şi-au distrus recolta anul trecut – foarte periculos... Astăzi avem nevoie de o conducere fermă de către un singur conducător, aşa cum s-a întâmplat pe vremea lui Ilici [Lenin], şi cea mai bună decizie este ca tu să candidezi la conducere... Oare nu ştie deja toată lumea cine este conducătorul ţării noastre?”.

Cu toate acestea, nimeni nu mai deţinuse în acelaşi timp postul de secretar general şi cel de premier. Mai mult, putea un străin[1], un georgian, să conducă ţara în mod formal? Prin urmare, Kaganovici îl susţinea pe candidatul nominalizat de Stalin, Molotov.

„Ar trebui să îi iei locul lui Rîkov”, i-a spus Stalin lui Molotov.

Pe 21 octombrie, Stalin a descoperit şi alte acte de trădare: Serghei Sîrţov, candidat la Politburo şi unul dintre protejaţii săi, a fost denunţat că ar conspira împotriva sa. Denunţarea era deja o componentă zilnică a ritualului bolşevicului şi o

datorie – dosarele lui Stalin sunt pline de asemenea scrisori. Sîrţov a fost chemat la Comitetul Central. El l-a implicat pe prim-secretarul Partidului Transcaucazian, Beso Lominadze, un vechi prieten atât al lui Stalin, cât şi al lui Sergo. Lominadze a recunoscut că a participat la nişte întâlniri secrete, dar a susţinut că el nu a făcut decât să nu fie de acord ca Stalin să fie comparat cu Lenin. Ca de obicei, Stalin a reacţionat melodramatic: „Este o mişelie inimaginabilă... Au încercat să pună în scenă o lovitură de stat, şi-au imaginat că sunt Politburo şi au mers până în pânzele albe...". Apoi, după această ieşire, Stalin l-a întrebat pe Molotov: „Cu tine cum merge treaba?".

Sergo voia ca ei să fie excluşi din Partid, dar Stalin, care înţelesese deja din tatonările sale cu Tuhacevski că poziţia sa nu este încă suficient de puternică, a ordonat doar expulzarea lor din Comitetul Central. Există şi un mic, dar important post-scriptum la toată această poveste: Sergo Ordjonikidze l-a protejat pe prietenul său Lominadze nedezvăluind toate scrisorile sale în cadrul Comitetului Central. În schimb, s-a dus la Stalin şi i le-a dat personal. Stalin a fost şocat – de ce nu le-a dat Comitetului Central? „Deoarece i-am dat cuvântul de onoare", a spus Sergo. „Cum ai putut să faci asta?", a replicat Stalin, adăugând ulterior că Sergo nu s-a comportat ca un bolşevic, ci „ca... un prinţ. I-am spus că nu vreau să fiu complice la secretul său...". Mai târziu, acest lucru avea să capete o semnificaţie teribilă.

Pe data de 19 decembrie, s-a întrunit o şedinţă plenară pentru a confirma victoriile lui Stalin asupra oponenţilor săi. Plenarele erau şedinţele atotputernicului Comitet Central, pe care Stalin îl asemuia unui „areopag", în uriaşa sală modificată din Marele Palat Kremlin, cu lambriuri din lemn închis la culoare şi rânduri de bănci ca într-o biserică puritană sumbră. Aici potentaţii de la centru şi „guvernatorii" regiunilor, care conduceau bucăţi de ţară ca prim-secretari ai unor republici şi oraşe, se întruneau ca un sfat al boierilor din Evul Mediu. Aceste şedinţe semănau cel mai mult cu nişte adunări de pocăiţi, exclamând tot timpul

„Sigur!” sau „Brutele!” ori doar râzând. Acesta era una dintre ultimele şedinţe plenare în care vechea tradiţie bolşevică a discuţiile şi spiritul intelectual mai jucau încă un rol. Voroşilov şi Kaganovici s-au contrat cu Buharin, care îşi juca rolul, sprijinind linia lui Stalin, acum, că partizanii săi de dreapta fuseseră învinşi: „Aşa e, trebuie să zdrobim cea mai periculoasă deviere de dreapta”, a spus Buharin. „Şi pe cei infectaţi de ea!”, a strigat Voroşilov. „Dacă vorbeşti despre distrugerea lor fizică, o las în seama acelor tovarăşi care sunt... însetaţi de sânge.” Unii au râs, dar glumele deveneau sinistre. Era încă inimaginabil ca aceia care făceau parte din cercul restrâns de la conducere să fie atinşi fizic, dar Kaganovici îl presa pe Stalin să fie mai dur cu opoziţia, în timp ce Voroşilov cerea ca „Procuratura să fie un organ foarte activ...”.

Plenul l-a destituit pe Rîkov din funcţia de premier şi l-a numit în locul lui pe Molotov[2]. Sergo a devenit membru al Biroului Politic şi a preluat conducerea Consiliului Economic Suprem, colosul industrial care coordona întregul plan cincinal. Era buldozerul ideal pentru a forţa industrializarea. Noile promovări şi impulsul agresiv de a realiza planul în patru ani au dezlănţuit scandalul între aceşti potentaţi. Când schimbau funcţiile, aveau tendinţa să schimbe şi loialităţile: ca preşedinte al Comisiei de Control, Sergo sprijinise campaniile împotriva sabotorilor şi a duşmanilor ascunşi din industrie. În momentul în care a preluat Ministerul Industriei, i-a apărat pe specialişti. Sergo a început să aibă mai mereu dispute cu Molotov, pe care „nu prea îl avea la suflet”, din cauza bugetelor sale. Nu exista niciun grup radical: unele erau mai extreme în anumite momente. Stalin însuşi, principalul organizator al „Marii terori”, a urmat un curs sinuos până la revoluţia sa.

Stalin a arbitrat disputele, care au devenit atât de violente, încât Kuibîşev, Sergo şi Mikoian au ameninţat toţi că îşi dau demisia, apărându-şi poziţia: „Dragă Stalin”, scria Mikoian cu răceală, „cele două telegrame ale tale m-au dezamăgit atât de mult, încât nu am putut lucra două zile. Suport orice critică... cu excepţia acuzaţiei că nu aş fi loial Comitetului

Central şi ţie... Dacă nu am sprijinul tău personal, nu mai pot fi comisar al poporului pentru livrări şi comerţ... Mai bine îţi găseşti alt candidat, dar dă-mi mie altă funcţie...". Stalin i-a cerut scuze lui Mikoian şi a fost nevoit, de asemenea, să le ceară scuze adesea şi celorlalţi. Dictatorii nu au nevoie să ceară scuze. Între timp Andreev s-a întors de la Rostov pentru a conduce Comisia de Control, iar Kaganovici, în vârstă de doar 37 de ani, a devenit adjunctul lui Stalin, alăturându-se secretarului general şi premierului Molotov într-un triumvirat aflat la conducere.

*

„Năvalnic şi masculin", înalt şi voinic, cu părul negru, gene lungi şi „ochi căprui, frumoşi", Lazar Moiseevici Kaganovici era obsedat de muncă, jucându-se în permanenţă cu mărgele antistres din chihlimbar sau cu un breloc. Om fără prea multă şcoală, învăţase cizmărie, aşa că prima dată se uita la încălţările oamenilor. Dacă era impresionat de măiestria cu care erau lucrate, îi obliga uneori să le scoată pentru a le admira mai de aproape, pe biroul său, unde încă păstra o trusă de scule special gravată, pe care o primise în dar de la nişte muncitori recunoscători.

Modelul unui manager modern macho, Kaganovici era iute la mânie, ca şi prietenul său Sergo. Fericit atunci când punea mâna pe ciocan, el îşi lovea adesea subordonaţii sau îi ridica de revere – totuşi, din punct de vedere politic, era prudent, „ager şi inteligent". Intra tot timpul în conflict cu lentul Molotov, care îl considera „grosolan, dur şi rigid, foarte energic, un bun organizator, care avea probleme cu... teoria", dar era liderul „cel mai devotat lui Stalin". În ciuda puternicului accent evreiesc, Sergo credea că este cel mai bun orator al lor: „Capta cu adevărat atenţia publicului!". Un şef nestăpânit, atât de dur şi energic, încât a fost poreclit „Locomotiva", Kaganovici „nu doar ştia cum să facă presiuni", spunea Molotov, „ci era el însuşi un om brutal". „Putea face lucrurile să meargă", spunea Hruşciov. „În cazul în care Comitetul Central îi punea în mână un

topor, făcea prăpăd”, dar distrugea „şi copacii sănătoşi odată cu cei putrezi”. Stalin îl numea „Comisarul de fier”.

Născut în noiembrie 1893 într-o colibă din îndepărtatul sat Kabana, aflat la graniţa dintre Ucraina şi Bielorusia, într-o familie săracă de evrei ortodocşi, cu cinci fraţi şi o soră, care dormeau toţi într-o singură cameră, Lazar, cel mai mic, a fost recrutat în Partid de fratele său în 1911 şi a făcut propagandă în Ucraina sub numele neverosimil „Koşerovici”.

Lenin l-a remarcat ca viitor lider: era cu mult mai impresionant decât părea. Citind mereu în biblioteca sa imensă, educându-se cu manuale de istorie ţariste (şi romanele lui Balzac şi Dickens), acest „muncitor-intelectual” a fost creierul din spatele militarizării partidului-stat. În 1918, la 24 de ani, administra şi teroriza oraşul Nijni Novgorod. În 1919 a cerut o dictatură deplină, îndemnând la disciplina militară a „centralismului”. În 1924, scriind în cuvinte clare, dar fanatice, el a fost cel care a proiectat maşinăria a ceea ce a devenit „stalinism”. După ce a condus departamentul de numiri în funcţie al Comitetului Central, „Comisarul de fier” a fost trimis să administreze Asia Centrală, apoi, în 1925, Ucraina, înainte de a se întoarce în 1928, fiind inclus în Politburo ca membru cu drepturi depline la al XVI-lea Congres din 1930.

Kaganovici şi soţia sa, Maria, s-au cunoscut într-o misiune secretă când aceşti tineri bolşevici au trebuit să se dea drept soţi: rolurile li s-au părut uşor de jucat deoarece s-au îndrăgostit şi s-au căsătorit. Erau atât de fericiţi împreună, încât se ţineau întotdeauna de mână, chiar şi atunci când se aflau în limuzinele Biroului Politic, crescându-şi fiica şi fiul adoptiv într-un cămin plin de iubire, mai degrabă evreiesc. Amuzant şi emotiv, Lazar era sportiv, schia şi călărea, dar avea cel mai temător instinct de autoconservare. Fiind evreu, Kaganovici era conştient de vulnerabilitatea sa şi Stalin era la fel de sensibil când venea vorba de protejarea de antisemitism a tovarăşului său.

Kaganovici a fost primul stalinist adevărat, lansând termenul în timpul unei cine de la Zubalovo. „Toată lumea vorbeşte despre Lenin şi leninism, dar Lenin a murit de mult... Trăiască stalinismul!” „Cum îndrăzneşti să spui asta?”, a replicat Stalin cu modestie. „Lenin a fost înalt ca un turn, iar Stalin nu este decât de un deget.” Dar Kaganovici îl trata pe Stalin cu mult mai multă reverenţă decât Sergo sau Mikoian: era, cum a afirmat Molotov cu dispreţ, „200% stalinist”. Îl admira atât de mult pe *Vojd*, a recunoscut el, încât, „atunci când merg la Stalin, încerc să nu uit nimic! Mereu îmi fac griji. Pregătesc fiecare document în servietă şi îmi umplu buzunarele cu fiţuici ca un şcolar deoarece nimeni nu ştie ce o să întrebe Stalin”. Stalin a reacţionat la respectul şcolăresc al lui Kaganovici învăţându-l cum să scrie şi să folosească semnele de punctuaţie corect, chiar şi atunci când era foarte puternic: „Am citit din nou scrisoarea dumneavoastră”, îi scria Kaganovici lui Stalin în 1931, „şi îmi dau seama că nu am executat ordinul dumneavoastră de a stăpâni semnele de punctuaţie. Am început, dar încă nu le-am dat de capăt, însă o pot face, în ciuda sarcinilor mele de muncă. Voi încerca să folosesc punctul şi virgula în scrisorile mele viitoare”. Îl respecta pe Stalin ca pe un „Robespierre” al Rusiei şi refuza să îl tutuiască: „L-aţi tutuit vreodată pe Lenin?”.

Brutalitatea sa era mai importantă decât semnele de punctuaţie: înăbuşise recent revolte ale ţăranilor din Caucazul de Nord până în vestul Siberiei. Urmându-i lui Molotov ca prim-secretar al Moscovei şi eroul unui cult care se apropia de cel al lui Stalin, Comisarul de fier a început crearea barbară a unei metropole bolşevice, dinamitând cu entuziasm clădiri istorice.

În vara anului 1931, o penurie gravă din zonele rurale începea să se transforme în foamete. Deşi Biroul Politic şi-a mai atenuat campania împotriva specialiştilor din industrie la mijlocul lunii iulie, lupta din zona rurală a continuat. GPU şi cei 180.000 de muncitori ai Partidului trimişi din oraşe au folosit armele, linşajul şi sistemul de lagăre numit gulag

pentru a îngenunchia satele. Peste două milioane de oameni au fost deportaţi în Siberia sau Kazahstan; în 1930, erau 179.000 de oameni care munceau ca sclavii în gulaguri; în 1935 erau aproape un milion. Teroarea şi munca silnică au devenit esenţa activităţii Biroului Politic. Pe o foaie de hârtie, Stalin a mâzgălit cu un creion albastru, cu mină groasă:

1. Cine poate face arestările?

2. Ce să facem cu foştii membri ai Armatei Albe din fabricile noastre industriale?

3. Închisorile trebuie golite de prizonieri. [Voia ca aceştia să fie condamnaţi mai rapid pentru a face loc culacilor.]

4. Ce să facem cu diferitele grupuri arestate?

5. Să permitem... deportările: Ucraina 145.000, Caucazul de Nord 71.000, Volga inferioară 50.000 (o grămadă!), Bielorusia 42.000... Siberia de Vest 50.000, Siberia de Est 30.000...

Lista continuă până atinge cifra de 418.000 de exilaţi. A adunat şi pudurile de cereale şi de pâine, scriind de mână pe tot felul de hârtiuţe[3], ca un mic negustor dintr-un sat care conduce un imperiu.

*

„Hai să plecăm din oraş”, a notat Stalin pe o hârtie, cam în perioada asta, adresându-i-se acum lui Voroşilov, care a replicat pe aceeaşi foaie: „Koba, îl poţi primi pe... Kalmîkov cinci minute?”. „Bine”, a răspuns Stalin. „Hai să plecăm din oraş şi să-l luăm cu noi.” Războiul de exterminare din zonele rurale nu limita în niciun fel viaţa potentaţilor la casele de vacanţă. Li se împărţiseră astfel de case imediat

după Revoluţie, de unde, adesea, se exercita adevărata putere.

În centrul acestei vieţi idilice se afla Zubalovo, în apropiere de Usovo, la 35 de kilometri de Moscova, unde aveau case Stalin şi alţii. Înainte de Revoluţie, un nabab al petrolului din Baku pe nume Zubalov construise două proprietăţi înconjurate de ziduri, una pentru fiul său, una pentru sine. În total, erau patru case, vile gotice cu frontoane după model german. Familia Mikoian împărţea Casa Mare de la Zubalovo Doi cu un comandant al Armatei Roşii, un comunist polonez şi Pavel Alliluev. Voroşilov şi alţi comandanţi împărţeau o Casă Mică. Soţiile şi copiii lor se vizitau tot timpul – familia extinsă a Revoluţiei bucurându-se de o vară cehoviană.

Zubalovo Unu a lui Stalin era o lume magică pentru copii. „Era o viaţă de o libertate desăvârşită”, îşi aminteşte Artem. „Atâta fericire!”, se gândea Svetlana. Părinţii stăteau la etaj, copiii jos. Grădinile erau „însorite şi luxuriante”, scria Svetlana. Stalin era un grădinar entuziast, deşi prefera să inspecteze şi să tundă trandafiri în loc să muncească de-adevăratelea. Există fotografii care îl înfăţişează împreună cu copiii la plimbare prin grădini. Mai erau o bibliotecă, o sală de biliard, o baie rusească şi mai târziu o sală de cinema. Svetlana iubea această „viaţă fericită, fără griji”, cu grădinile de legume, livezile şi ferma unde mulgeau vacile şi dădeau mâncare la gâşte, găini şi bibilici, pisici şi iepuri albi. „Aveam nişte tufe imense de liliac alb şi mov-închis, iasomie, care îi plăcea foarte mult mamei, şi o tufă foarte înmiresmată, cu miros de lămâie. Ne plimbam prin pădure cu dădaca. Culegeam fragi, coacăze negre şi cireşe.”

„Casa lui Stalin”, îşi aminteşte Artem, „era plină de prieteni”. Părinţii Nadiei, Serghei şi Olga, erau mereu acolo – deşi acum locuiau separat. Stăteau unul într-un capăt al casei şi unul în celălalt, dar se împungeau la masă. În timp ce lui Serghei îi plăcea să repare tot felul de lucruri prin casă şi era prietenos cu servitorii, Olga, după spusele

Svetlanei, „şi-a asumat rolul de mare doamnă şi îi plăcea la nebunie poziţia sa înaltă, spre deosebire de mama”.

Nadia juca tenis cu un Voroşilov imaculat, când era treaz, şi cu Kaganovici, care juca în tunică şi cizme. Mikoian, Voroşilov şi Budionnîi[4] făceau plimbări pe cai aduşi de la cavaleria armatei. Iarna, Kaganovici şi Mikoian schiau. Molotov o trăgea cu sania pe fiica lui, ca o mârţoagă înhămată la plug. Voroşilov şi Sergo erau vânători pasionaţi. Stalin prefera biliardul. Soţilor Andreev le plăcea alpinismul, pe care îl considerau o îndeletnicire cât se poate de bolşevică. Chiar şi în 1930, Buharin mergea adesea la Zubalovo cu soţia şi fiica lui. Aducea cu el şi o parte din menajeria sa – vulpile sale, pe care le considera animale de companie, alergau încoace şi încolo. Nadia era apropiată de „Buharcik” şi făceau adesea plimbări împreună. Şi Enukidze era un membru al acestei familii extinse. Dar mereu erau şi treburi de rezolvat.

*

Copiii erau obişnuiţi cu gărzile de corp şi secretarii: gărzile de corp făceau parte din familie. Pauker, şeful securităţii, şi garda de corp a lui Stalin, Nikolai Vlasik, erau mereu acolo. „Pauker era foarte amuzant. Îi plăceau copiii, ca tuturor evreilor, şi nu era prea arogant, dar Vlasik umbla ţanţoş ca un curcan înfoiat”, spune Kira Allilueva, nepoata lui Stalin.

Karl Pauker, în vârstă de 36 de ani, era preferatul copiilor şi important pentru Stalin însuşi. Un simbol al culturii cosmopolite a CEKA la acea dată, acest evreu-ungur fusese bărbier la Opera din Budapesta înainte de a fi recrutat în armata austro-ungară, capturat de ruşi în 1916 şi convertit la bolşevism. Era un actor desăvârşit, imitând accente, în special evreieşti, pentru amuzamentul lui Stalin. Plinuţ, cu burta strânsă de un corset (de care se făcea mare haz), chel, parfumat, cu buze roşii, senzuale, îi plăceau uniformele elaborate ale OGPU şi umbla ţanţoş cu cizmele sale cu toc înalt de aproape patru centimetri. Uneori se mai întorcea la vechea lui meserie, bărbierindu-l pe Stalin ca un valet, folosind pudră de talc pentru a masca urmele de

vărsat de vânt. El făcea rost de delicatese, maşini şi noi produse pentru Politburo, el păstra secretele vieţii private a potentaţilor şi se spunea că aducea fete pentru Kalinin, Voroşilov şi Stalin.

Pauker obişnuia să se dea mare în Cadillacul său, un cadou de la Stalin, în faţa copiilor. Cu mult timp înainte ca Stalin să fie de acord în mod oficial să reintroducă bradul de Crăciun, în 1936, Pauker făcea pe Moş Crăciun, aducând cadouri la Kremlin şi organizând petreceri de Crăciun pentru copii. Membrul poliţiei secrete în rol de Moş Crăciun este un simbol al acestei lumi ciudate.

Celălalt personaj care era tot timpul prin preajmă era şeful de cabinet al lui Stalin, Aleksandr Poskrebîşev, în vârstă de 39 de ani, care alerga prin grădina de la Zubalovo, aducând ultimele documente. Mic de statură, chel, roşcat, acest fiu de cizmar din Ural făcuse studii de infirmier, organizând întâlniri ale bolşevicilor în sala de operaţii. Când Stalin l-a găsit lucrând în CC, i-a spus: „Arăţi îngrozitor. O să sperii oamenii". Acest „pitic cu umeri înguşti" era „urât cu draci", semănând cu „o maimuţă", dar avea „o memorie excelentă şi era meticulos în munca sa". Secţia sa Specială era inima mecanismului puterii staliniste. Poskrebîşev pregătea şi lua parte la şedinţele Biroului Politic.

Când Stalin sprijinea pe cineva, ajutând un protejat să capete un apartament, de exemplu, Poskrebîşev era cel care făcea de fapt toată treaba: „Te rog să ÎI AJUŢI IMEDIAT", îi scria Stalin de obicei. „Ţine-mă la curent prin scrisori cât de rapid şi de exact a fost îndeplinită această cerere." Până acum corespondenţa lui Stalin cu Poskrebîşev a fost pierdută în arhive – iată-l pe Stalin necăjindu-l pe secretarul său: „Primesc ziare englezeşti, dar nu şi germane... de ce? Cum de ai făcut o astfel de greşeală? E vorba de birocratism? Salutări. I. Stalin". Uneori, cădea în dizgraţie: în 1936, putem găsi pe lista lui Stalin cu „lucruri de făcut": „1. Să îi iert pe Poskrebîşev şi pe prietenii săi".

Faţa tristă, stresată a acestui Quasimodo era un barometru al dispoziţiei liderului. Dacă acesta era prietenos, erai

avantajat. Dacă nu, şoptea uneori: „Azi nu prea ai cum să scapi”. Cunoscătorii ştiau că mijlocul cel mai bun de a-l face pe Stalin să le citească scrisoarea era să i-o trimită lui Aleksandr Nikolaevici. La muncă Stalin îl numea „tovarăşe”, dar acasă era „Saşa” sau „Şeful”.

Poskrebîşev era pe jumătate bufon, pe jumătate monstru, dar mai târziu a suferit enorm din cauza lui Stalin. Conform fiicei sale Natalia, a întrebat dacă nu ar putea studia medicina, dar Stalin l-a pus să facă studii de economie. Dar în cele din urmă Stalin nu a primit îngrijiri medicale decât de la acest infirmier fără prea multă pregătire.

*

Stalin se trezea târziu, pe la 11, lua micul dejun şi lucra în cursul zilei la teancurile sale de hârtii, pe care le purta după el înfăşurate într-un ziar – nu îi plăceau servietele. Când dormea, părinţii neliniştiţi îşi implorau copiii să nu facă gălăgie.

Principala masă din timpul zilei era o „gustare” prelungită, pe la 3-4 după-amiază, cu toată familia şi, bineînţeles, jumătate din membrii Biroului Politic şi soţiile lor. Când aveau oaspeţi, Stalin juca rolul de gazdă georgiană. „Era extrem de ospitalier în felul acela asiatic”, îşi aminteşte Leonid Redens, nepotul său. „Era foarte bun cu copiii.”

Ori de câte ori copiii lui Stalin voiau să se joace cu cineva, îi aveau pe verii lor din familia Alliluev, copiii lui Pavel, Kira, Saşa şi Serghei, şi băieţii mai mici ai Annei Redens. Apoi, mai era şi familia bolşevică: popularii fii ai lui Mikoian, pe care Stalin îi poreclea Mikoianciki, nu trebuiau decât să vină din apartamentul de alături.

Copiii zburdau împreună, dar Svetlana credea că sunt prea mulţi băieţi şi nu suficiente fete cu care să se joace. Fratele ei Vasili o brusca şi se dădea mare cu tot felul de poveşti despre sex, care, a recunoscut ea ulterior, o tulburau şi o supărau. „Stalin era foarte iubitor faţă de Svetlana, dar nu prea îi plăcea de băieţi”, îşi aminteşte Kira. El a inventat o

fetiţă imaginară, pe nume Liolika, un alter ego perfect al Svetlanei. Firavul Vasili era deja o problemă. Nadia a înţeles acest lucru şi îi dădea mai multă atenţie. Dar părinţii bolşevici nu îi creşteau ei pe copii: aceştia erau crescuţi de dădace şi profesori particulari: „Era ca o familie aristocrată din epoca victoriană”, spune Svetlana. „La fel erau şi ceilalţi, familia Kaganovici, Molotovii, Voroşilovii... Dar toate doamnele din acest cerc de la vârf lucrau, aşa că nu mama mă îmbrăca şi mă hrănea. Nu îmi amintesc de niciun semn de afecţiune fizică din partea ei, dar îl iubea foarte mult pe fratele meu. Mă iubea, cu siguranţă, îmi dădeam seama de asta, dar era adepta disciplinei stricte”. O dată, când ea a tăiat o faţă de masă, mama a bătut-o foarte tare.

Stalin o săruta şi o strângea în braţe pe Svetlana cu o „afecţiune georgiană debordantă”, dar ea a afirmat mai târziu că nu îi plăceau „mirosul său de tutun şi mustaţa zburlită”. Mama ei, a cărei dragoste era atât de greu de câştigat, a devenit în ochii ei o sfântă intangibilă.

*

Bolşevicii, care credeau că este posibilă crearea unui „Om Nou” leninist, puneau foarte mult accent pe educaţie[5]. Potentaţii erau autodidacţi semieducaţi care nu se opreau niciodată din învăţat, astfel încât de la copiii lor se aştepta să muncească din greu; aceştia au devenit mult mai cultivaţi decât părinţii lor, vorbind trei limbi străine, pe care le învăţau de la profesori speciali (copiii lui Stalin şi cei ai lui Molotov aveau acelaşi profesor de engleză).

Partidul nu venea doar *înaintea* familiei, era o *über*-familie: la moartea lui Lenin, Troţki a spus că a „rămas orfan” şi Kaganovici îl numea deja pe Stalin „tătuca”. Stalin i-a ţinut un discurs lui Buharin, spunând că „elementul personal... nu valorează nici cât o ceapă degerată. Nu suntem o familie sau o coterie de prieteni apropiaţi – suntem partidul politic al clasei muncitoare”. Îşi cultivau atitudinea rece[6]. „Un bolşevic trebuie să îşi iubească munca mai mult decât nevasta”, spunea Kirov. Familia Mikoian erau o familie unită de armeni, dar Anastas era un tată „rigid, exigent, chiar

sever” care nu uita niciodată că este membru al Biroului Politic şi bolşevic: când îşi bătea fiul, îi spunea printre lovituri: „Nu TU eşti un Mikoian, EU sunt!”. Mama lui Stepan Mikoian, Aşhen, „«uita uneori de sine» şi ne îmbrăţişa”. O dată, la o cină de la Kremlin, Stalin i-a spus lui Enukidze: „Un adevărat bolşevic nu ar trebui şi nu ar putea să aibă o familie deoarece ar trebui să se dedice în întregime Partidului”. După cum s-a exprimat un veteran: „Dacă trebuie să alegi între Partid şi individ, alegi Partidul deoarece acesta are un scop general, binele multor oameni, dar o singură persoană nu este decât o singură persoană”.

Totuşi, Stalin putea fi foarte indulgent cu copiii, luându-i la plimbare pe domeniul lui cu limuzina sa: „Cred că «Unchiul Stalin» chiar mă iubea”, meditează Artem. „Îl respectam, dar nu îmi era teamă de el. Reuşea să facă orice conversaţie interesantă. Te făcea întotdeauna să îţi formulezi ideile ca un adult.”

„Hai să ciocnim ouă – cine îl sparge primul pe al lui?”, îl întreba Stalin pe nepotul său Leonid când soseau ouăle fierte. Îi amuza pe copii aruncându-le în îngheţată coji de portocală sau dopuri de la sticlele de vin ori biscuiţi în ceai. „Noi, copiii, credeam că este foarte amuzant”, îşi aminteşte Vladimir Redens.

Tradiţia caucaziană permitea ca adulţii să îi lase pe copiii mici să le sugă degetul muiat în vin şi, când mai creşteau, să le mai dea câte un păhăruţ de vin. Stalin îi lăsa adesea pe Vasili şi mai târziu pe Svetlana să ia câte o guriţă de vin, ceea ce nu pare foarte periculos (deşi Vasili a murit din cauza alcoolismului), dar acest lucru o înfuria pe rigida Nadia. Se certau constant pe această temă. Când Nadia sau sora sa îi spuneau să nu facă acest lucru, Stalin doar chicotea: „Nu ştii că e medicament?”.

O dată Artem a făcut ceva care ar fi putut avea consecinţe grave deoarece Stalin era deja foarte bănuitor. „Când liderii lucrau în camera de zi”, tânărul Artem a observat supa, care, ca de obicei, era pe bufet. Băiatul s-a furişat prin

spatele lui Stalin, Molotov şi Voroşilov şi a presărat tutunul lui Stalin în supă. Apoi a aşteptat să vadă dacă o vor mânca. „Molotov şi Voroşilov au încercat-o şi au descoperit tutunul. Stalin a întrebat cine a făcut asta. Am spus că eu." „Ai gustat-o?", a întrebat Stalin. Artem a dat din cap că nu. „Ei bine, este delicioasă", a replicat Stalin. „Gustă şi, dacă îţi place, mergi să îi spui Karolinei Vasilevna [Til, menajera] să pună întotdeauna tutun în supă. Dacă nu, să nu mai faci asta niciodată."

Copiii erau conştienţi de faptul că era o gospodărie politică. „Priveam totul cu umor şi ironie", spune Leonid Redens. „Când Stalin dădea afară un comisar, noi priveam amuzaţi." Era o glumă care nu avea să mai fie amuzantă mult timp.

Această elită ştia despre jafurile inimaginabile din zonele rurale. Stanislav Redens, cumnatul lui Stalin şi al Nadiei, era şeful GPU din Ucraina, în centrul foametei, poziţie care implica o bună cunoaştere a situaţiei şi participarea la ea: nu există nicio îndoială că soţia sa vorbea cu Nadia despre tragedia Ucrainei. În scurt timp a otrăvit nu doar căsnicia lui Stalin, ci şi însăşi familia bolşevică.

1. Lenin însuşi fusese premier (preşedinte al Sovnarkomului) din 1917 până în 1924. La moartea sa, succesorul său firesc, Kamenev, nu preluase funcţia deoarece era evreu, nu rus. Astfel, Rîkov a ajuns în această funcţie.

2. Stalin l-a informat mândru despre acest lucru pe romancierul Maxim Gorki, care se afla în Italia: „Este un lider curajos, inteligent, destul de modern – numele său adevărat este Skriabin". (Oare Stalin, întotdeauna un snob intelectual, a adăugat „Skriabin" pentru a-l impresiona pe Gorki cu falsa asociere a lui Molotov cu compozitorul cu care nu avea nicio legătură?)

3. De-a lungul întregii sale cariere, avea să facă notiţe în carneţelul lui personal despre bijuteriile coroanei, rezerva de aur sovietic sau numărul de tancuri din rezerva sa în timpul bătăliei de la Moscova din 1941. Se interesa în mod deosebit de producţia de aur, cea mai mare parte obţinută prin muncă silnică.

4. Inspectorul cavaleriei Armatei Roşii, Semion Budionnîi, născut în regiunea cazacă de pe Don, fusese sergent în trupele de dragoni ale ţarului, decorat în timpul Primului Război Mondial cu medalia Sfântul Gheorghe, cea mai înaltă distincţie la vremea aceea. A luptat mai întâi în serviciul ţarului, apoi al Revoluţiei, iar după aceea al lui Stalin personal pentru tot restul vieţii, distingându-se la Ţariţîn, în Armata a X-a a lui Voroşilov, şi câştigând o faimă la nivel mondial în calitate de comandant al Armatei I de cavalerie. Când Babel şi-a publicat *Armata de cavalerie*, dezvăluind cruzimea, lirismul şi machismul cazacilor şi lipsa de scrupule (precum şi „dinţii strălucitori") a taciturnului Budionnîi, comandantul, furios, a încercat fără succes să scoată cartea de pe piaţă. Nereuşind niciodată să acceadă în Politburo, a rămas unul dintre confidenţii lui Stalin până când a izbucnit războiul, iar deşi întotdeauna devotat cavaleriei, a făcut eforturi mari ca să îşi aducă la zi cunoştinţele militare.

5. Fostul secretar al lui Stalin, acum director editorial la *Pravda*, Lev Mehlis, ţinea chiar un „jurnal bolşevic" pentru fiul său nou-născut, Leonid, în care îşi mărturisea credinţa fanatică nebunească în comunism, pentru care crea „acest om al viitorului, acest Om Nou". Pe 2 ianuarie 1923, mândrul tată menţionează că a aşezat portretul lui Lenin „cu o panglică roşie" în cărucior: „Copilul se uită adesea la portret". Îşi pregătea copilul „pentru luptă".

6. Kirov, de exemplu, nu îşi văzuse surorile de 20 de ani la momentul asasinării sale şi, într-adevăr, nu se ostenise să le spună cine sau unde era. Abia când au citit în ziar au aflat ele că faimosul Kirov era fratele lor, Kostrikov.

5

Vacanţele şi iadul: Biroul Politic la mare

La sfârşitul anului 1931, Stalin, Nadia şi cei mai mulţi potentaţi erau deja în vacanţă atunci când foamea s-a transformat în foamete. Îşi luau vacanţele foarte în serios. Într-adevăr, cel puţin 10% din scrisorile care circulau în cercul lui Stalin, chiar şi în cei mai teribili ani ai foametei, se refereau la vacanţele lor. (Alte 20% se refereau la sănătatea lor.) Socializarea în timpul vacanţei era cel mai bun mijloc de a ajunge să îl cunoşti pe Stalin: pe acele verande însorite s-au construit mai multe cariere şi s-au ţesut mai multe intrigi decât pe zidurile înzăpezite ale Kremlinului[1].

Exista un ritual fix legat de aceste vacanţe: se cerea formal Biroului Politic „să îi propună Tovarăşului Stalin o vacanţă de o săptămână”, dar, spre sfârşitul anilor ‘20, vacanţele se măriseră de la „20 de zile” la o lună sau două, „la sugestia doctorilor”. După ce se fixau datele, secretarul lui Stalin îi trimitea un memoriu lui Iagoda, dându-i programul, „pentru a putea stabili gărzile de corp”.

Potentaţii plecau cu trenuri private, păziţi de trupe ale OGPU, în sud, spre litoralul sovietic – vilele şi sanatoriile din sud ale membrilor Biroului Politic se întindeau din Crimeea, la vest, până la staţiunea georgiană Borjomi, în est. Molotov prefera Crimeea, dar Stalin avea o predilecţie pentru ţărmul umed al Mării Negre, de la Soci până în oraşele semitropicale Suhumi şi Gagra din Abhazia. Toate erau în proprietatea statului, dar se înţelegea că cine supraveghea construcţia lor avea drepturi preferenţiale în ce priveşte utilizarea lor.

Membrii elitei îşi făceau vizite reciproc, cerând permisiunea pentru a nu-i strica altuia vacanţa, dar aveau tendinţa, în mod firesc, să se adune în jurul lui Stalin. „Stalin ar dori să vină la Muhalatka [în Crimeea][2], dar nu vrea să deranjeze pe nimeni. Iagoda să organizeze gărzile de corp...”

Exista şi o latură întunecată a vacanţelor lor. OGPU planifica cu atenţie călătoria cu trenul a lui Stalin, care, pe timpul foametei, era însoţit de un tren cu provizii. Dacă, la sosire, personalul credea că tot nu ajunge mâncarea pentru Stalin şi oaspeţii săi, asistenţii săi trimiteau rapid „o telegramă la Orel şi Kursk", cerând mai multe provizii. Raportau cu înflăcărare că, în timpul călătoriei, reuşiseră să îi gătească lui Stalin mese calde. „Cât despre GPU", scria unul dintre asistenţii săi, „este o grămadă de treabă, s-au făcut arestări în masă" şi încă erau vânaţi „cei care mai rămân... Două bande de tâlhari au fost arestate".

Gusturile lui Stalin în materie de case de vacanţă s-au schimbat, dar în anii '30 vila nr. 9 din Soci era preferata sa. Krasnaia Poliana (Pajiştea Roşie) era o „casă de lemn cu o verandă de jur împrejur", spune Artem, care mergea de obicei în vacanţă cu „Unchiul Stalin"[3]. Casa lui Stalin se ridica semeaţă pe deal, în timp ce casele lui Molotov şi Voroşilov erau plasate simbolic în vale. Când Nadia îşi petrecea vacanţa cu soţul său, ei invitau de obicei o familie mai extinsă, care îi includea pe Enukidze şi pe obezul poet proletar Demian Bednîi. Era sarcina personalului lui Stalin, împreună cu poliţia secretă şi liderii locali, să pregătească locuinţa înainte de sosirea lui: „Vila... a fost renovată 100%", scria unul din membrii personalului său, „de parcă ar fi pregătită pentru o mare petrecere", cu toate fructele imaginabile.

Le făcea plăcere să îşi petreacă vacanţele în grup, ca o frăţie de la o universitate americană, adesea fără soţiile lor, care rămâneau cu copiii la Moscova. „Eu şi Molotov călărim, jucăm tenis, popice, vâslim, tragem cu arma – într-un cuvânt, o odihnă perfectă", îi scria Mikoian soţiei sale, enumerându-i şi pe ceilalţi care erau cu ei. „Este o mănăstire bolşevică de călugări." Dar alteori îşi luau cu ei şi soţiile şi copiii: când Kuibîşev pleca în vacanţă, poetul-şef al economiei călătorea în jurul Mării Negre împreună cu „o trupă numeroasă şi veselă" de fete frumoase şi *bon viveurs*.

Se întreceau să meargă în vacanţă cu Stalin, dar cel mai popular însoţitor era monumentalul Sergo. Enukidze îl invita adesea pe Kuibîşev, celălalt fustangiu, să petreacă împreună cu el în satul său georgian. Stalin era aproape gelos pe aceşti oameni şi părea încântat când Molotov nu reuşea să se întâlnească cu Sergo: „Fugi de Sergo?", întreba el. Se întrebau întotdeauna unul pe altul cine mai era acolo: „Aici, în Nalcik", scria Stalin, „suntem eu, Voroşilov şi Sergo".

„Am primit biletul tău", i-a spus Stalin lui Andreev. „Să mă ia naiba! Am fost în Suhumi şi nu ne-am întâlnit. Dacă aş fi ştiut că intenţionezi să vii în vizită... Nu aş mai fi plecat din Soci... Cum ţi-ai petrecut vacanţa? Ai vânat cât ai vrut?" Odată ajunşi la casele lor, potentaţii ofereau sfaturi cu privire la locul cel mai bun: „Vino în Crimeea în septembrie", îi scria Stalin lui Sergo de la Soci, adăugând că Borjomi din Georgia era confortabil „deoarece nu sunt ţânţari... În august şi jumătate din septembrie, voi fi în Krasnaia Poliana [Soci]. GPU a descoperit o vilă foarte frumoasă în munţi, dar boala mea mă împiedică să merg deocamdată... Klim [Voroşilov] este acum în Soci şi ne întâlnim destul de des...".

„În sud", spune Artem, „centrul de planificare îl însoţea". Stalin lucra pe verandă, aşezat pe un scaun de răchită, la o masă de răchită, pe care se afla un vraf uriaş de hârtii. În fiecare zi zburau avioane spre sud pentru a-i aduce scrisori. Poskrebîşev (aflat adesea într-o cabană alăturată) se grăbea să i le dea. Stalin cerea mereu mai multe ziare de citit. Obişnuia să citească scrisori cu voce tare şi apoi le spunea băieţilor care era răspunsul lui. O dată a primit o scrisoare de la un muncitor care se plângea că nu există duşuri la mina unde lucra. Stalin a scris pe scrisoare că, „dacă situaţia nu se rezolvă curând şi dacă nu este apă, directorul minei ar trebui judecat ca duşman al poporului".

Stalin era asaltat de întrebări din partea lui Molotov sau Kaganovici, care îi ţineau locul la Moscova. „Păcat că nu avem o legătură telefonică cu Soci"[4], scria Voroşilov.

„Telefonul ne-ar fi de folos. Aş vrea să îţi fac o vizită de două-trei zile şi, de asemenea, să dorm. Nu am mai dormit cum trebuie de mult timp.” Dar Stalin se delecta cu dominaţia sa: „Numărul de întrebări din partea Biroului Politic nu îmi afectează sănătatea”, i-a spus lui Molotov. „Îmi poţi trimite câte întrebări vrei – voi răspunde cu plăcere.” Îi trimiteau cu toţii scrisori lungi, scrise de mână, ştiind, aşa cum s-a exprimat Buharin, că „lui Koba îi place să primească scrisori”. Kaganovici, rămânând responsabil la Moscova pentru prima dată, a profitat la maximum de această situaţie deşi Biroul Politic lua încă majoritatea deciziilor singur, Stalin intervenind de la distanţă dacă nu era de acord. Potentaţii vanitoşi, aspri, capricioşi se certau adesea urât în absenţa lui Stalin: după o ceartă cu prietenul său Sergo, Kaganovici i-a mărturisit lui Stalin: „Acest lucru m-a supărat foarte tare”. Stalin se delecta adesea cu astfel de conflicte: „Ei bine, dragi prieteni... iar vă ciorovăiţi...”. Cu toate acestea, uneori chiar şi Stalin însuşi era exasperat: „Nu pot şi nu ar trebui să iau decizii asupra oricărei probleme posibile şi imaginabile ridicată în cadrul Biroului Politic. Ar trebui să fiţi în stare să studiaţi problema şi să găsiţi o soluţie... singuri!”.

*

Era timp şi pentru distracţii: Stalin era foarte interesat de grădini, plantând umbrare de lămâi şi livezi de portocali, plivind cu mândrie şi punându-şi suita să trudească în arşiţa soarelui. Stalin îl aprecia atât de mult pe grădinarul din Soci, un anume Alferov, încât i-a scris lui Poskrebîşev: „Ar fi bine să îl înscriem [pe Alferov] la Academia de Agricultură – el este grădinarul din Soci, un muncitor foarte bun şi cinstit...”.

Viaţa sa în sud nu semăna deloc cu singurătatea rece cu care este asociat de obicei Stalin. „Lui Iosif Vissarionovici îi plăceau excursiile în natură”, scria Voroşilova în jurnalul său. „El conducea maşina şi ne aşezam tabăra lângă vreun pârâiaş, aprindeam un foc şi făceam un grătar, cântând şi glumind.” Întreaga suită lua parte la aceste excursii.

„Adesea ne adunăm cu toţii”, îi scria un secretar entuziasmat altuia. „Tragem la ţintă cu puşti cu aer comprimat, facem adesea plimbări şi excursii cu maşina, drumeţii în pădure şi grătare pe care frigem chebapuri, ne îmbătăm şi apoi înfulecăm!” Stalin şi Enukidze îşi distrau oaspeţii cu poveşti despre aventurile lor de dinainte de revoluţie, când erau conspiratori, în timp ce Demian Bednîi spunea „poveşti obscene, din care ştia o grămadă”. Stalin împuşca potârnichi şi făcea plimbări cu barca.

„Îmi aduc aminte de vila din Soci unde eu şi Klim am fost invitaţi de Tovarăşul Stalin”, scria Voroşilova. „Mă uitam cum joacă diferite jocuri, precum popice, iar Nadejda Sergheevna juca tenis.” Stalin şi cavaleristul Budionnîi jucau popice cu Vasili şi Artem. Budionnîi era atât de puternic, încât, atunci când arunca bila, dărâma toate popicele, precum şi placa de protecţie din spate. Toată lumea îi lua în râs puterea (şi prostia): „Dacă eşti puternic, nu mai ai nevoie de creier”. Îl luau peste picior pentru că se lovise sărind cu paraşuta. „A crezut că sare de pe cal!”

„Doar doi oameni au fost numiţi cei dintâi cavalerişti ai lumii – mareşalul Lannes al lui Napoleon şi Semion Budionnîi”, îl apăra Stalin, „aşa că ar trebui să ascultăm tot ce ne spune despre cavalerie!”. Peste ani, Voroşilova scria doar: „Ce vremuri minunate erau!”.

*

În septembrie 1931, Stalin şi Nadia au fost vizitaţi de doi potentaţi georgieni, unul pe care ea îl iubea, unul pe care îl ura. Cel popular era Nestor Lakoba, vechiul lider bolşevic al Abhaziei, pe care o conducea ca pe un fief feudal cu o blândeţe neobişnuită. Îi proteja pe unii dintre prinţii locali şi se opunea colectivizării, susţinând că nu există culaci abhazi. Când Partidul georgian făcea apel la Moscova, Stalin şi Sergo îl sprijineau pe Lakoba. Slăbuţ şi spilcuit, cu ochii strălucitori, părul negru pieptănat pe spate şi un aparat auditiv, deoarece era pe jumătate surd, acest jucător se plimba pe străzile şi prin cafenelele micului său regat ca un trubadur. Ca un *maître d’* al staţiunilor unde

elita îşi petrecea vacanţele, cunoştea pe toată lumea şi îi construia mereu lui Stalin case noi şi organiza banchete pentru el – aşa cum este descris şi în romanul abhaz al lui Fazil Iskander, *Sandro din Şegem*. Stalin îl considera un aliat adevărat: „Eu, Koba”, glumea el, „tu, Lakoba!”. Lakoba era alt membru al familiei bolşevice, care îşi petrecea după-amiezile stând pe verandă cu Stalin. Când Lakoba vizita vila, venind cu buna dispoziţie şi concertele abhaze improvizate, Stalin striga: „Vivat Abhazia!”. Artem spune că sosirea lui Lakoba „era ca lumina care intra în casă”.

Stalin îi permitea lui Lakoba să îi dea sfaturi cu privire la Partidul georgian, care era deosebit de tribal şi se opunea ordinelor venite de la centru. Acesta era motivul pentru care venise celălalt oaspete: Lavrenti (varianta georgiană a numelui Laurenţiu) Pavlovici Beria, şeful GPU din Transcaucazia. Beria avea început de chelie, era scund şi agil, cu faţa lată şi cărnoasă, buze senzuale, groase şi „ochi de şarpe” scânteietori în spatele unui pince-nez lucios. Acest aventurier talentat, inteligent, nemilos şi extrem de competent, pe care Stalin avea să îl numească într-o zi „Himmlerul nostru”, etala linguşirea exotică, apetitul sexual şi cruzimea elaborată ale unui curtean bizantin în ascensiunea sa către dominarea mai întâi a Caucazului, apoi a cercului lui Stalin şi în cele din urmă a însăşi Uniunii Sovietice.

Născut în apropiere de Suhumi, din părinţi megreli, probabil fiul nelegitim al unui moşier abhaz şi al unei georgiene credincioase, Beria fusese mai mult ca sigur agent dublu pentru regimul mussavatist anticomunist care a condus Baku în timpul Războiului Civil. Se spunea că aliatul lui Stalin, Serghei Kirov, îl salvase de la pedeapsa cu moartea, soartă de care el scăpase doar pentru că nu a fost timp pentru a organiza execuţia. Urmând studii de arhitectură la Politehnica din Baku, a fost atras de puterea CEKA, căreia i s-a alăturat şi în cadrul căreia a prosperat, promovat de Sergo. Chiar şi după standardele acestei organizaţii înspăimântătoare, s-a remarcat prin sadismul său. „Beria

este un om pe care nu îl costă nici un efort să îşi omoare cel mai bun prieten dacă acel prieten a spus ceva rău despre Beria", spunea unul dintre acoliţii săi. Cealaltă carieră a sa, ca aventurier sexual, începuse, după cum i-a spus el nurorii sale mai târziu, după o excursie de studiu în România, când fusese sedus de o femeie mai în vârstă – dar, pe când se afla în închisoare, în timpul Războiului Civil, s-a îndrăgostit de nepoata colegului său de celulă, o adolescentă blondă, cu ochii ca mierea, Nina Gheghecikori, membră a unei familii de nobili: un unchi al ei a devenit ministru în guvernul menşevic al Georgiei, altul în cel bolşevic. Când el a împlinit 22 de ani şi era deja un cekist cu vechime, iar ea avea 17 ani, ea a cerut eliberarea unchiului său. Beria i-a făcut curte şi în cele din urmă au fugit pe ascuns cu trenul său oficial, de unde şi mitul că el a violat-o în vagonul său. Dimpotrivă, ea a rămas îndrăgostită de acest „seducător" până la sfârşitul lungii ei vieţi.

Beria avea acum 32 de ani, personificarea generaţiei de lideri din 1918, mult mai bine educat decât cei mai în vârstă din prima generaţie, precum Stalin şi Kalinin, amândoi peste 50 de ani, sau din a doua, Mikoian şi Kaganovici, care se apropiau de 40 de ani. Ca şi cel din urmă, Beria era competitiv şi pasionat de sport – era fundaş lateral stânga în echipa de fotbal a Georgiei şi practica ju-jitsu. De o competenţă rece, sicofant servil, dar plin de răutate, se pricepea de minune să îşi cultive protectorii. Sergo, pe atunci prim-secretar pentru Caucaz, i-a facilitat ascensiunea în GPU şi, în 1926, i l-a prezentat lui Stalin. Beria s-a ocupat apoi de securitatea sa în timpul vacanţelor.

„Dacă n-ai fi tu", îi scria Beria lui Sergo, „nu aş avea pe nimeni. Eşti mai mult decât un frate sau un tată pentru mine". Sergo l-a îndrumat pe Beria într-o serie de întruniri care l-au declarat nevinovat de colaborare cu duşmanul. În 1926, când Sergo a fost promovat la Moscova, Beria s-a certat cu el şi a început să cultive relaţia cu cel mai influent om din regiune, Lakoba, insistând să îl lase să-l vadă pe Stalin din nou.

Stalin fusese iritat de linguşirile mieroase ale lui Beria din timpul vacanţei. Când Beria a ajuns la vilă, Stalin a bombănit: „Ce, iar a venit?” şi nu l-a primit, adăugând: „Spune-i că aici Lakoba e şeful!”. Când Beria s-a certat cu liderii georgieni, care îl considerau un şarlatan amoral, Lakoba l-a sprijinit. Dar Beria ţintea mai sus.

„Dragă Tovarăşe Nestor”, îi scria Beria lui Lakoba, „aş vrea foarte mult să îl văd pe Tovarăşul Koba înainte de plecarea acestuia... dacă eşti bun să îi reaminteşti de acest lucru”.

Dar acum Lakoba l-a adus pe Beria la *Vojd*. Stalin se enervase pe nesupusele clanuri de lideri georgieni, care îşi promovau vechii prieteni, bârfeau cu protectorii lor de la Moscova şi ştiau prea multe despre gafele sale ruşinoase de la început. Lakoba a propus înlocuirea acestor vechi bolşevici bogaţi cu Beria, un membru al noii generaţii devotate lui Stalin. Nadia l-a antipatizat pe Beria din prima.

„Cum îl laşi pe omul acela să intre în casă?” „Este foarte muncitor”, a replicat Stalin. „Spune-mi mai exact la ce te referi.” „Ce să-ţi spun mai exact?”, a ţipat Nadia. „Este un ticălos. Nu vreau să-l văd în casa asta.” Stalin şi-a amintit mai târziu că a trimis-o la naiba: „Este prietenul meu, un bun cekist... Am încredere în el...”. Kirov şi Sergo l-au avertizat pe Stalin cu privire la Beria, dar el le-a ignorat sfatul, iar mai târziu i-a părut rău. Acum l-a primit cu braţele deschise pe noul său protejat. Cu toate acestea, „când intra în casă”, îşi aminteşte Artem, „aducea întunericul cu el”. Stalin, conform însemnărilor lui Lakoba, a fost de acord să îl promoveze pe cekist, dar a întrebat: „Beria o să fie în regulă?”. „Nu o să fie probleme cu Beria”, a replicat Lakoba, care curând urma să aibă motive să regrete că a garantat pentru el.

După Soci, Stalin şi Nadia au făcut o cură de ape minerale la Ţhaltubo. Stalin i-a scris lui Sergo de la Ţhaltubo ca să îi aducă la cunoştinţă noul său plan pentru protejatul lor comun. A glumit, spunând că îi văzuse pe liderii regionali, numindu-l pe unul „o figură foarte comică” şi pe altul „prea gras”. A conchis: „Au fost de acord să îl aducă pe Beria în

Kraikomul [comitetul regional] al Georgiei”. Sergo şi liderii georgieni erau îngroziţi la gândul că un poliţist îi va lua de sus pe nişte vechi revoluţionari. Totuşi, Stalin a încheiat scrisoarea către Sergo pe un ton vesel: „Salutări de la Nadia! Ce mai face Zina?”.

*

Cura de ape minerale implica un pelerinaj anual. În 1923, Mikoian a văzut că Stalin suferă de reumatism şi are braţul bandajat şi i-a sugerat să facă o cură de ape minerale la Maţesta, în apropiere de Soci. Mikoian a ales chiar şi casa negustorului din localitate, cu trei dormitoare şi un salon, în care a locuit Stalin. Era un simbol al relaţiei strânse dintre cei doi. Îl lua adesea pe Artem cu el „într-un vechi Rolls-Royce decapotabil, fabricat în 1911”. Nu îi însoţea decât garda sa de corp, Vlasik[5].

Se pare că Stalin se jena să se dezbrace de faţă cu alţii, fie din cauza braţului, fie a psoriazisului: dintre lideri, doar Kirov mergea la băi cu el. Dar de Artem nu se jena. Cât se muiau în baia de aburi, Stalin îi povestea lui Artem „istorioare despre copilăria sa şi aventurile din Caucaz şi vorbeam despre sănătate”.

Stalin era obsedat de sănătatea sa şi de cea a tovarăşilor lui. Munceau în „funcţii de răspundere” pentru popor, prin urmare menţinerea sănătăţii lor era o problemă de stat. Era deja o tradiţie sovietică: şi Lenin avea grijă de sănătatea liderilor săi. Spre începutul anilor ‘30, membrii Biroului Politic al lui Stalin munceau atât de mult şi sub un stres atât de mare, încât nu este de mirare că sănătatea lor, deja erodată de exilul ţarist şi Războiul Civil, era grav compromisă. Scrisorile păreau nişte procese-verbale ale unei convenţii a ipohondrilor[6].

„Acum mă însănătoşesc”, îi mărturisea Stalin lui Molotov. „Apele de aici, de lângă Soci, sunt foarte bune şi vindecă scleroza, nevroza, sciatica, guta şi reumatismul. Nu ar fi bine să o trimiţi şi pe soţia ta aici?” Stalin avea acum de suferit din cauza alimentaţiei proaste şi a iernilor geroase

din timpul exilurilor sale: făcea mereu amigdalită când era stresat. Îi plăcea atât de mult de specialistul de la Maţesta, profesorul Valedinski, încât îl invita adesea la un coniac pe verandă, alături de copiii săi, romancierul Maxim Gorki şi membrii Biroului Politic. Ulterior, l-a mutat pe Valedinski la Moscova şi profesorul a rămas medicul său personal până când a izbucnit războiul.

Este posibil ca problemele sale dentare să-i fi provocat dureri. După ce dentistul său, Şapiro, muncise eroic, la insistenţele Nadiei, la opt dintre dinţii săi îngălbeniţi şi cariaţi, Stalin a fost recunoscător: „Nu vrei să îmi ceri nimic?”. Dentistul a cerut o favoare. „Dentistul Şapiro, care îi tratează pe oamenii noştri în funcţii de răspundere, mă roagă (acum lucrează la dantura mea) să o plasăm pe fiica lui la Facultatea de Medicină de la Universitatea din Moscova”, îi scria Stalin lui Poskrebîşev. „Cred că trebuie să îl ajutăm pe acest om pentru servicile pe care le face zi de zi tovarăşilor noştri. Deci ai putea rezolva asta... foarte rapid... deoarece riscăm să nu mai avem timp?... Aştept răspunsul tău.” Dacă nu o putea trimite pe fiica dentistului la Moscova, atunci Poskrebîşev trebuia să încerce la Leningrad.

Lui Stalin îi plăcea să discute despre problemele de sănătate cu prietenii săi: „La Soci, am ajuns cu pleurezie (uscată)”, i-a spus lui Sergo. „Acum mă simt bine. Am urmat un tratament de zece băi terapeutice. Nu am mai avut alte complicaţii cu reumatismul.” Şi ei îi povesteau despre problemele lor.

„Cum mai e cu piatra ta la rinichi?”, l-a întrebat Stalin pe Sergo, aflat în vacanţă împreună cu Kaganovici. Scrisorile formau un triunghi ipohondric.

„Eu şi Kaganovici nu am putut veni, ne aflăm pe un vapor mare cu abur”, a replicat Sergo, spunându-i lui „Soso”: „Kaganovici este cam bolnav. Cauza încă nu este clară. Poate are ceva cu inima... Doctorii spun că apa şi băile îl vor ajuta, dar are nevoie să stea o lună aici... Eu mă simt bine, dar încă nu m-am odihnit...”.

Kaganovici a trimis şi el un bilet de la băile Borjomi: „Dragă Tovarăşe Stalin, îţi trimit un fierbinte salut... Păcat că furtuna nu te lasă să ne vizitezi”. Sergo îi povestea, de asemenea, lui Stalin despre sănătatea lui Kaganovici: „Kaganovici are picioarele umflate. Cauza nu este încă stabilită, dar este posibil ca inima să îi bată prea slab. Vacanţa sa se încheie pe 30 august, dar va fi necesară o prelungire...”. Chiar şi cei de la Moscova îi trimiteau lui Stalin rapoarte medicale când acesta era în vacanţă: „Rudjutak este bolnav şi Sergo are microbi de tuberculoză şi îl trimitem în Germania”, îi raporta Molotov şefului său. „Dacă am dormi mai mult, am face mai puţine greşeli.”

*

Începea noul semestru, aşa că Nadia s-a întors la Moscova. Stalin s-a întors la Soci, de unde îi trimitea bileţele afectuoase: „Am jucat popice. Molotov ne-a vizitat deja de două ori, dar soţia lui e plecată pe undeva”. Sergo şi Kalinin au venit, dar „nu e nimic nou. Spune-le lui Vasea şi Svetlanei să îmi scrie”.

Spre deosebire de anul anterior, Stalin şi Nadia se înţeleseseră bine în vacanţă, judecând după scrisorile lor. În ciuda episodului Beria, tonul scrisorilor ei era încrezător şi vesel. Nadia voia să îl informeze pe soţul său despre situaţia de la Moscova. Departe de a fi antipartid, ea dorea mai mult ca niciodată să îşi treacă examenele şi să obţină o calificare: muncea din greu la modelele sale textile împreună cu Dora Hazan.

„La Moscova e mai bine”, scria ea, „dar e ca o femeie care se dă cu pudră ca să îşi acopere defectele, mai ales atunci când vine strat peste strat”. Remodelarea Moscovei de către Kaganovici zguduia deja oraşul, atât de mare era energia sa explozivă. Distrugerea catedralei urâte din secolul al XIX-lea, cu hramul Mântuitorul Hristos, pentru a face loc unui mult mai hidos Palat al Sovietelor, progresa lent. Nadia a început să dea „detalii” pe care credea că trebuie să le cunoască şi Stalin, dar le vedea dintr-o perspectivă estetică foarte feminină: „Kremlinul este curat,

dar curtea cu garaje este foarte urâtă... Preţurile din magazine sunt foarte mari şi stocurile de asemenea. Nu te supăra că îţi dau atâtea detalii, dar aş vrea ca oamenii să scape de aceste probleme şi ar fi bine pentru toţi muncitorii...". Apoi îşi îndrepta iarăşi atenţia spre Stalin: „Te rog să te odihneşti...". Cu toate acestea, tensiunile din guvern nu îi puteau fi ascunse Nadiei: într-adevăr, ea trăia în inima lor, în lumea minusculă a Kremlinului, unde ceilalţi lideri o vizitau zilnic: „Sergo m-a sunat – era dezamăgit de scrisoarea ta acuzatoare. Părea foarte obosit".

Pe Stalin nu îl supărau „detaliile". „E bine. Moscova se schimbă în bine." I-a cerut să îl sune pe Serghei Kirov, prim-secretarul de la Leningrad, la care ţinea foarte mult: „A hotărât să vină la tine pe 12 septembrie", i-a spus ea, întrebându-l câteva zile mai târziu: „Kirov te-a vizitat?". Kirov a ajuns curând la Soci, unde stătea în una dintre casele din vale, mai jos de cea a lui Stalin. Jucau jocurile care probabil reflectau cel mai bine talentul de meteorolog al lui Stalin: „Împreună cu Kirov, am testat temperatura din vale, unde stă el, şi de sus, unde stau eu – e o diferenţă de două grade"[7]. Stalin nu prea înota, probabil din cauza braţului său cu probleme, deşi i-a spus lui Artem că motivul era că „oamenii de la munte nu înoată". Dar acum s-a dus să înoate împreună cu Kirov.

„Bine că te-a vizitat Kirov", i-a scris ea, afectuos, soţului său care o salvase cândva de la înec. „Trebuie să ai grijă când înoţi". Ulterior a pus să se construiască un bazin cu apă mică în casa lui de la Soci, exact pe înălţimea sa, pentru a se putea răcori ferit de ochii lumii.

Între timp foametea căpăta amploare: Voroşilov i-a scris lui Stalin, încurajând trimiterea unor lideri în regiuni să vadă ce se întâmplă.

„Ai dreptate", a fost de acord Stalin pe 24 septembrie 1931. „Nu înţelegem întotdeauna semnificaţia deplasărilor personale şi cât de important este ca oamenii să ia contact direct cu situaţia de la faţa locului. Am avea mult mai adesea de câştigat dacă am călători mai mult şi am

cunoaşte oameni. Eu nu am vrut să plec în vacanţă, dar... eram foarte obosit şi sănătatea mea se îmbunătăţeşte...” Nu era singurul aflat în vacanţă în timp ce discuta despre foamete. Budionnîi trimitea rapoarte despre oamenii care mureau de foame, dar încheia astfel: „Construcţia noii mele case de la ţară s-a încheiat, este foarte drăguţă...”.

„Plouă încontinuu în Moscova”, îl informa Nadia pe Stalin. „Copiii au avut deja gripă. Eu mă îmbrac bine, ca să mă protejez.” Apoi îl necăjea în joacă, referindu-se la cartea despre Lenin şi Stalin a unui dezertor. „Am citit ziarele opoziţiei. Sunt unele materiale interesante despre tine. Nu eşti curios? I-am cerut lui Dvinski [adjunctul lui Poskrebîşev] să le găsească... A sunat Sergo, care s-a plâns de pneumonia sa...”

La Soci a fost o furtună teribilă: „Vijelia a urlat două zile cu furia unei sălbăticiuni turbate”, scria Stalin. „18 stejari mari au fost scoşi din rădăcini în grădina vilei noastre...” Se bucura când primea scrisori de la copii. „Sărută-i din partea mea, sunt nişte copii buni.”

Biletul Svetlanei către „primul său secretar” poruncea: „Bună, *papocika*. Vino repede acasă – este un ordin!”. Stalin s-a supus. Criza se adâncea.

1. Aceste vacanţe lungi erau propuse oficial de colegii săi, aşa că pe decretele din arhive scrie adesea: „La propunerea lui Ordjonikidze” sau „Pentru a aproba propunerea Tovarăşilor Molotov, Kaganovici, Kalinin de a-i acorda Tovarăşului Stalin 20 de zile de vacanţă”.

2. Muhalatka era staţiunea preferată a lui Molotov şi Mikoian, deşi amândoi îşi făceau vacanţele, de asemenea, în preajma lui Stalin, la Soci. A rămas o destinaţie preferată a sovieticilor: staţiunea este aproape de Foros, unde a fost arestat Gorbaciov în timpul loviturii de stat din 1991. În mod firesc, fiind bolşevici, liderii îi dădeau întotdeauna

afară pe funcţionarii locali din aceste staţiuni: „Belinski a fost nepoliticos... şi nu e prima dată”, le scria Stalin lui Iagoda şi Molotov. „Ar trebui înlăturat imediat de la conducerea Muhalatkăi. Numiţi pe cineva de genul lui Iagoda sau aprobat de Iagoda.” Dacă nu le plăceau casele de vacanţă, propuneau noi dotări de lux: „Nu există niciun hotel bun la Marea Neagră pentru turişti, specialiştii străini şi conducătorii muncitori”, îi scria Kalinin lui Voroşilov. „Pentru a grăbi lucrurile, trebuie să lăsăm GPU să se ocupe de asta.”

3. La mijlocul anilor ‘30, Miron Merjanov, arhitectul lui Stalin, a reconstruit casa din piatră. Căsoaia verde-închis este tot acolo: acum este un muzeu cu un manechin reprezentându-l pe Stalin la birou, o Cafenea Stalin şi un miniparc tematic Stalin în grădini.

4. Dar acest lucru a fost o binecuvântare pentru istorici: principala lor formă de comunicare au constituit-o scrisorile până în 1935, când a fost stabilită o legătură telefonică sigură între Moscova şi sud. Troţki parafrazase comentariul lui Herzen despre Nicolae I, „Ginghis-Han cu telegraf”, numindu-l pe Stalin „Ginghis-Han cu telefon”. Totuşi, este extraordinară ideea că, timp de câteva luni pe an, conducea ţara fără ajutorul unui telefon.

5. Şoferul din sud se numea Nikolai Ivanovici Soloviev, despre care se presupunea că fusese şoferul lui Nicolae al II-lea. De fapt, Soloviov fusese şoferul generalului Brusilov, dar o dată, în timpul Primului Război Mondial, condusese maşina ţarului.

6. Beria nu a fost singurul viitor monstru de care Stalin s-a preocupat în această vacanţă. A arătat, de asemenea, un interes special faţă de Nikolai Ejov, un tânăr funcţionar care avea să fie şeful poliţiei secrete în timpul „Marii terori”: „Se spune că dacă Ejov îşi prelungeşte vacanţa cu o lună sau două nu se face gaură în cer. Ejov însuşi se opune, dar ei susţin că el are nevoie de asta. Hai să îi prelungim vacanţa şi să îl lăsăm să mai stea în Abastumani încă două luni. Eu

votez „pentru»„. Ejov era, în mod clar, un om care merita urmărit.

7. Mai târziu, bătrânul dictator avea să prezideze concursuri de băut în care oaspeţii săi trebuiau să bea o cană de votcă pentru fiecare grad pe care îl greşeau.

6

Trenuri pline de cadavre: dragoste, moarte şi isterie

„Ţăranii mâncau câini, cai, cartofi putreziţi, scoarţa copacilor, orice găseau”, nota un martor, Fedor Belov, în timp ce, pe 21 decembrie 1931, în toiul crizei, Stalin îşi serba ziua de naştere la Zubalovo. „Îmi amintesc că am fost acolo împreună cu Kliment la aniversări şi îmi amintesc de ospitalitatea lui Iosif Vissarionovici. Cântece, dansuri, da, da, dansuri. Dansau toţi, fiecare cum putea!”, scria diarista Ekaterina Voroşilova, soţia evreică a comisarului pentru apărare, ea însăşi revoluţionară, care fusese amanta lui Enukidze şi acum era o casnică ce lua proporţii. La început cântau: Voroşilova îşi amintea cum cântau arii din opere, cântece populare, doine georgiene, balade cazace – şi, surprinzător pentru aceşti ticăloşi fără Dumnezeu, imnuri religioase, învăţate în bisericile din sate şi la seminare.

Uneori uitau că se află şi doamne de faţă şi începeau să cânte şi cântece cu versuri vulgare. Voroşilov şi Stalin, care făcuseră parte din corul bisericii când erau copii, cântau împreună: Stalin „avea o voce bună de tenor şi iubea cântecele şi muzica”, scrie ea. „Avea ariile sale preferate” – îi plăceau în mod deosebit vechi melodii georgiene, nişte arii din *Rigoletto* şi voia întotdeauna să audă imnul din liturghia ortodoxă *Mnogaia lita*. I-a spus mai târziu preşedintelui Truman: „Muzica este un lucru extraordinar, îmblânzeşte fiara din oameni”, subiect la care, cu siguranţă, se pricepea. Înălţimea sunetului era perfectă la Stalin: avea o voce „rară” şi „dulce”. Într-adevăr, unul dintre locotenenţii săi a spus că era atât de bun, încât ar fi

putut deveni cântăreţ profesionist, o posibilitate istorică uluitoare.

Stalin se ocupa de gramofonul american – „schimba discurile şi îi întreţinea pe oaspeţi – îi plăceau la nebunie cei amuzanţi”. Molotov „dansa ruseşte, cu o batistă în mână”, împreună cu Polina, în stilul formal al cuiva care învăţase dansuri de societate. Caucazienii dominau când venea vorba de dansat. După descrierea lui Voroşilova, Anastas Mikoian dansa pe lângă Nadia Stalina. Acest armean care făcuse Seminarul teologic, la fel ca Stalin însuşi, era slăbuţ, circumspect, viclean şi muncitor, cu păr negru, mustaţă şi ochi strălucitori, nas acvilin şi o predilecţie pentru haine imaculate care, chiar şi atunci când era îmbrăcat cu tunica şi cizmele sale obişnuite, îi dădeau un aer de dandy sprinten. Foarte inteligent, cu un umor foarte sec, avea talent pentru limbile străine, înţelegând engleza, şi, în 1931, a învăţat singur germana traducând *Das Kapital*.

Mikoian nu se temea să îl contrazică pe Stalin şi totuşi a devenit marele supravieţuitor din istoria sovietică, aflat încă la vârf în timpul lui Brejnev. Bolşevic din 1915, reuşise să evite soarta celebrilor 26 de comisari împuşcaţi în timpul Războiului Civil şi era acum suzeranul comerţului şi aprovizionării[1]. Svetlana, fiica lui Stalin, îl considera cel mai atrăgător dintre potentaţi, „plin de viaţă şi năvalnic”. Era, cu siguranţă, cel mai bun dansator şi cel mai elegant îmbrăcat. „Nu te plictiseai niciodată cu Mikoian”, spune Artem. „El este cavalerul nostru”, a declarat Hruşciov. „Cel puţin, este cel mai bun pe care îl avem!” Dar a avertizat că nu poţi avea încredere în acea „vulpe şireată din est”.

Deşi devotat modestei, plăcutei sale soţii, Aşhen, Mikoian, poate încercând să o facă pe Nadia să participe şi ea la petrecere, „şi-a târşâit mult timp picioarele în faţa Nadejdei Sergheevna, rugând-o să danseze cu el lezghinka [un dans caucazian tradiţional pe care ea îl ştia foarte bine]. Dansa într-un tempo foarte rapid, întinzându-se de parcă ar fi fost mai înalt şi mai subţire”. Dar Nadia era „atât de timidă şi de ruşinoasă” în faţa acestei demonstraţii de cavalerism

armean, încât şi-a „acoperit faţa cu mâinile şi, parcă incapabilă să reacţioneze la acest dans frumos şi artistic, s-a eschivat la invitaţiile lui insistente”. Poate ştia cât de gelos era Stalin.

Pe cât de împiedicat era Voroşilov pe scena politică, pe atât era de sprinten în ringul de dans. Dansa gopak şi apoi căuta partenere pentru ceea ce soţia sa numea „piesa lui de rezistenţă, polca”. Nu este de mirare că în rândul acestor potentaţi atmosfera era atât de febrilă. În provincie, regimul însuşi părea să se clatine.

*

În vară, când Fred Beal, un radical american, a vizitat un sat în apropiere de Harkov, capitala de atunci a Ucrainei, i-a găsit pe toţi locuitorii morţi, cu excepţia unei femei nebune. Şobolanii se ospătau prin colibele care deveniseră camere mortuare.

Pe 6 iunie 1932, Stalin şi Molotov au declarat că „nicio abatere – privind cantităţile sau termenele-limită stabilite pentru livrările de cereale – nu poate fi permisă”. Pe 17 iunie, Biroul Politic ucrainean, condus de Vlas Ciubar şi Stanislav Kosior, au implorat să li se acorde asistenţă alimentară deoarece regiunile erau „în stare de urgenţă”. Stalin a dat vina chiar pe Ciubar şi Kosior, precum şi pe distrugerile făcute de duşmani – foametea însăşi nu era decât un act ostil împotriva Comitetului Central şi, prin urmare, împotriva lui însuşi. „Ucrainei”, îi scria lui Kaganovici, „i s-a dat mai mult decât ar trebui”. Când un funcţionar a raportat cu curaj situaţia Biroului Politic, Stalin l-a întrerupt: „Se spune, tovarăşe Terehov, că eşti un bun orator, dar se pare că de fapt eşti un bun povestitor. Să inventezi astfel de poveşti despre foamete! Ai crezut că o să ne sperii, dar n-o să-ţi meargă. Poate ar fi mai bine să părăseşti funcţia de... secretar al Comitetului Central al Ucrainei şi să devii membru al Uniunii Scriitorilor: vei născoci poveşti şi proştii le vor citi”. Mikoian a fost vizitat de un ucrainean care a întrebat: „Tovarăşul Stalin – sau altcineva din Politburo – ştie ce se întâmplă în Ucraina? Ei

bine, dacă nu, vă voi ajuta eu să vă faceţi o idee. În Kiev a ajuns recent un tren plin cu cadavre de oameni care muriseră de foame. Culesese cadavre tot drumul, începând de la Poltava...".

Potentaţii ştiau exact ce se întâmplă[2]: din scrisorile lor aflăm că vedeau lucruri îngrozitoare din trenurile lor luxoase. Budionnîi i-a scris lui Stalin de la Soci, unde era în vacanţă: „Uitându-mă la oameni de la geamurile trenului, văd oameni foarte obosiţi în haine vechi şi uzate, caii noştri sunt piele şi os...". Preşedintele Kalinin, anodinul „staroste" al lui Stalin, rânjea la „impostorii politici" care cereau „donaţii pentru Ucraina «care moare de foame». Doar nişte clase degradate, în curs de dezintegrare pot produce astfel de elemente cinice". Totuşi, pe 18 iunie 1932, Stalin a recunoscut în faţa lui Kaganovici ceea ce el a numit „absurdităţile flagrante" ale „foametei" din Ucraina.

Numărul de persoane decedate în urma acestei foamete „absurde", care s-a produs doar pentru a strânge bani cu care să se fabrice cuptoare de turnat fontă şi tractoare, s-a situat între patru-cinci şi zece milioane, o tragedie neegalată în istoria omenirii decât de teroarea nazistă şi cea maoistă. Ţăranii fuseseră întotdeauna duşmanul bolşevicilor. Lenin însuşi spusese: „Ţăranul trebuie să fie înfometat un pic". Kopelev a recunoscut: „Împreună cu ceilalţi din generaţia mea, credeam cu fermitate că scopurile scuză mijloacele. Am văzut oameni murind de foame". „Ei nu se considerau răspunzători pentru ceea ce s-a întâmplat după", scria Nadejda Mandelştam, soţia poetului, în memoriile sale clasice, *Fără speranţă*. „Oare aşa să fie? Fiindcă tocmai oamenii deceniului trei au distrus valorile şi au găsit formule de care nici azi nu te poţi lispi: ...experienţă nemaivăzută, când tai pădurea, sar şi surcele. Fiecare execuţie era justificată prin faptul că se construieşte o lume în care nu va mai exista violenţă şi toate sacrificiile sunt bune de dragul «noului» nemaiauzit."[3] Măcelul şi foametea au pus la încercare Partidul, dar membrii săi nici măcar nu au clipit: cum au tolerat moartea la o scară atât de mare?

*

„O revoluţie fără plutoane de execuţie”, ar fi spus Lenin, „este fără sens”. Toată cariera lui a lăudat teroarea Revoluţiei Franceze deoarece bolşevismul său era un crez unic, „un sistem social bazat pe vărsarea de sânge”. Bolşevicii erau atei, dar erau nişte politicieni seculari în sensul convenţional al cuvântului: în ciuda aroganţei de a deţine supremaţia morală, ei s-au înjosit să comită crime. Poate că bolşevismul nu a fost o religie, dar nici nu a fost departe. Stalin i-a spus lui Beria că bolşevicii erau „un fel de ordin militar-religios”. Când a murit Dzerjinski, unul dintre organizatorii poliţiei politice (CEKA), Stalin l-a numit „cavaler devotat al proletariatului”. „Ordinul purtătorilor de spadă” al lui Stalin semăna cu Cavalerii Templieri sau chiar cu teocraţia ayatollahilor iranieni, mai mult decât cu orice altă mişcare seculară tradiţională. Ei mureau şi ucideau pentru credinţa lor în progresul inevitabil spre îmbunătăţirea condiţiei umane, sacrificându-şi chiar şi familiile cu o fervoare întâlnită doar în cazul sacrificărilor religioase şi al martiriilor din Evul Mediu – şi din Orientul Mijlociu.

Ei se considerau o categorie specială de oameni „cu sânge nobil”. Când Stalin l-a întrebat pe generalul Jukov dacă ar fi fost posibil să cadă capitala, în 1941, a spus: „Putem apăra Moscova? Spune-mi ca un bolşevic”, aşa cum un englez din secolul al XVIII-lea ar fi zis: „Spune-mi ca un gentleman!”.

„Purtătorii de spadă” trebuiau să *creadă* cu o fervoare mesianică, să acţioneze cu cruzimea necesară şi să îi convingă pe alţii că aveau *dreptate* să procedeze astfel. Fanatismul „cvasiislamic” al lui Stalin era tipic pentru membrii elitei bolşevice: fiul lui Mikoian îşi numea tatăl „bolşevic fanatic”. Cei mai mulţi[4] proveneau din medii religioase habotnice. Urau iudeo-creştinismul – dar ortodoxia părinţilor lor era înlocuită de ceva şi mai rigid, de o amoralitate sistematică: „Această religie – adepţii o numeau cu modestie ştiinţă – îl înalţă pe omul înzestrat cu autoritate la nivel de Dumnezeu... În deceniul trei erau

mulţi oameni ce îşi mai aduceau aminte cum a biruit creştinismul şi care, prin analogie, proroceau domnia milenară a noii religii", scria Nadejda Mandelştam. „Şi pentru toţi era limpede superioritatea ideii celei noi, care făgăduia raiul pe pământ în locul răsplăţii cereşti"[5].

Partidul îşi justifica „dictatura" prin puritatea credinţei. Scripturile sale erau învăţăturile marxism-leninismului, privite ca adevăr „ştiinţific". Deoarece ideologia era atât de importantă, fiecare lider trebuia să fie – sau să pară că este – expert în marxism-leninism, aşa că aceşti ticăloşi îşi petreceau nopţile învăţând, pentru a-şi îmbunătăţi calificarea ezoterică, articolele plictisitoare de materialism dialectic. Era atât de important, încât Molotov şi Polina discutau despre marxism chiar şi în scrisorile lor de dragoste: „Policika, dragă... este foarte necesar să îi citeşti pe clasicii marxişti... Trebuie să mai citeşti din operele lui Lenin care vor apărea curând şi apoi unele dintre lucrările lui Stalin... Aşa vreau să te văd!".

„Spiritul de partid" era „un concept aproape mistic", explica Kopelev. „Cerinţele indispensabile erau disciplina de fier şi respectarea cu stricteţe a tuturor ritualurilor vieţii de partid." Aşa cum s-a exprimat un comunist veteran, bolşevic nu era cel care credea doar în marxism, ci „cel care avea o încredere absolută în Partid, cu orice preţ... O persoană capabilă de a-şi adapta moralitatea şi conştiinţa în aşa fel, încât să accepte fără rezerve dogma că Partidul nu greşeşte niciodată – deşi greşeşte tot timpul". Stalin nu exagera când se lăuda: „Noi, bolşevicii, suntem croiţi altfel".

*

Nadia nu era „croită altfel". Foametea a alimentat tensiunile din căsnicia lui Stalin. Când micuţa Kira Allilueva l-a vizitat pe unchiul ei Redens, şeful GPU la Harkov, ea a dat la o parte draperiile de la geamurile trenului său special şi a văzut, spre uimirea sa, oameni care mureau de foame, cu burţi umflate, cerşind alimente călătorilor din tren, şi

câini înfometaţi care alergau pe lângă ei. Kira i-a spus mamei sale, Jenea, care l-a informat fără teamă pe Stalin.

„Nu o băga în seamă”, a replicat el. „E copil şi inventează lucruri.”[6] În ultimul an de căsnicie al lui Stalin, găsim fărâme de fericire amestecată cu nefericire. În februarie 1932, era ziua de naştere a Svetlanei: a jucat rolul principal într-o scenetă în faţa părinţilor săi şi a membrilor Biroului Politic. Cei doi băieţi, Vasea şi Artem, au recitat versuri.

„Lucrurile par să fie în regulă aici, suntem cu toţii foarte bine. Copiii cresc, Vasea are 10 ani şi Svetlana 5... Ea şi tatăl ei sunt prieteni foarte buni...”, îi scria Nadia mamei lui Stalin, Keke, din Tiflis. Nu era momentul să îi încredinţeze mari secrete, dar tonul este interesant. „Una peste alta, eu şi Iosif avem extrem de puţin timp liber. Probabil ai auzit că m-am apucat din nou de şcoală la vârsta asta. Nu mi se pare greu să învăţ, în sine. Dar este destul de dificil să fac şi treburile mele zilnice de acasă. Totuşi, nu mă plâng şi deocamdată mă descurc destul de bine...” De fapt, abia se descurca.

Şi nervii lui Stalin erau întinşi la maximum, dar era în continuare gelos pe ea: simţea că vechii prieteni Enukidze şi Buharin îi subminau relaţia cu Nadia. Buharin a făcut o vizită la Zubalovo, plimbându-se cu ea prin grădini. Stalin avea de lucru, dar s-a întors şi s-a furişat după ei în grădină, sărindu-le în faţă şi strigând la Buharin: „Te omor!”. Buharin, naiv, a luat această reacţie ca pe o glumă asiatică. Când Buharin s-a căsătorit cu o adolescentă frumoasă, Anna Larina, care făcea şi ea parte dintr-o familie de bolşevici, Stalin l-a sunat noaptea, beat fiind: „Nikolai, te felicit. M-ai întrecut şi de data asta!”. Buharin a întrebat în ce mod. „O soţie bună, o soţie frumoasă... mai tânără decât Nadia mea!”

Acasă, Stalin era când un certăreţ absent, când un soţ tiran. Nadia îi mai turnase în trecut pe unii disidenţi de la Academie: în aceste ultime luni, este greu de spus dacă îi denunţa pe duşmani sau doar îl enerva pe Stalin, care ordona arestarea lor. Se spune că devenise o „femeie

ţâfnoasă” care ţipa la el: „Eşti un torţionar, asta eşti! Îţi chinui fiul, soţia, întreg poporul rus!”. Când Stalin a spus că Partidul este mai important decât familia, Enukidze a replicat: „Şi decât copiii?”. Stalin a strigat: „Sunt copiii ei!”, arătând spre Nadia, care a ieşit plângând din încăpere.

Nadia devenea din ce în ce mai isterică sau, cum s-a exprimat Molotov, „dezechilibrată”. Fiica lui Sergo, Eteri, care avea toate motivele să îl urască pe Stalin, explică: „Stalin se purta urât cu ea, dar şi ea, ca toţi membrii familiei Alliluev, era foarte instabilă”. Părea că ea se înstrăinează de copii şi de tot. Stalin i-a mărturisit lui Hruşciov că uneori el se închidea în baie, în timp ce ea bătea în uşă, ţipând: „Eşti imposibil! E imposibil de trăit cu tine!”. Această imagine a lui Stalin ca soţ bătut mereu la cap, fără putere, hărţuit, ascunzându-se în baie de o Nadie furioasă este probabil una dintre cele mai distonante faţete ale Omului de Oţel din întreaga sa carieră. El însuşi înnebunit, misiunea sa fiind în pericol, Stalin era consternat de nebunia Nadiei. Ea i-a spus unei prietene că „toate o plictiseau – se săturase de tot”. „Şi de copii?”, a întrebat-o prietena. „De tot, chiar şi de copii.” Astfel ne facem o idee despre dificultăţile cu care se confrunta Stalin. Starea de spirit a Nadiei pare mai mult boală psihică decât disperare cauzată de protestul politic sau chiar de soţul său bădăran. „Avea crize de melancolie”, i-a spus Jenea lui Stalin, era „bolnavă”. Doctorii i-au prescris „cafeină” ca să o mai pună pe picioare. Ulterior Stalin a susţinut că aceasta nu îi făcea bine şi avea dreptare: cafeina îi exacerbase probabil în mod dezastruos disperarea.

*

Stalin însuşi devenea isteric, simţind că vastele stepe ucrainene îi scapă de sub control: „Se pare că în unele regiuni din Ucraina puterea sovietică a încetat să existe”, i-a scris Stalin lui Kosior, membru al Biroului Politic şi secretar general al Partidului Comunist Ucrainean. „Este adevărat? Situaţia este chiar atât de gravă în satele ucrainene? Ce face GPU? Poate vezi care e problema şi iei

măsuri.” Potentaţii au umblat iarăşi prin ţară pentru a colecta cereale, în mai multe expediţii semimilitare feroce, cu trupe ale OGPU şi funcţionari de partid înarmaţi cu pistoale – Molotov s-a îndreptat spre Ural, cursul inferior al Volgăi şi Siberia. În timpul acestei expediţii, roţile maşinii sale s-au înţepenit în noroi şi maşina s-a răsturnat într-un şanţ. Nimeni nu a fost rănit, dar Molotov a susţinut că „a fost un atentat la viaţa mea”.

Stalin a simţit îndoielile liderilor locali, fiind mai conştient ca niciodată că are nevoie de un soi nou de aghiotant, mai dur, în genul lui Beria, pe care l-a promovat la conducerea Caucazului. Chemându-i pe liderii georgieni la Moscova, Stalin s-a năpustit la gâtul „şefilor de clan” ai vechilor bolşevici: „Am impresia că nu există nicio organizaţie de partid în Transcaucazia”, s-a adresat Stalin audienţei. „Nu există decât domnia şefilor de clan – care votează pentru oricine bea vin cu ei... E o bătaie de joc... Trebuie să promovăm oameni care muncesc cinstit... Ori de câte ori trimitem pe cineva acolo, devine şi el şef de clan!” Toată lumea a râs, dar apoi el a devenit serios: „Le vom rupe toate oasele dacă această domnie a şefilor de clan nu este lichidată...”.

Sergo nu era prezent.

„Unde este?”, l-a întrebat în şoaptă unul dintre oficiali pe Mikoian, care a răspuns: „De ce ar trebui să ia parte Sergo la încoronarea lui Beria? Îl cunoaşte destul de bine”. A existat o opoziţie făţişă faţă de promovarea lui Beria: liderii locali aproape reuşiseră să îl îndepărteze într-un oraş de provincie, dar Stalin îl salvase. Apoi Stalin a definit esenţa carierei lui Beria: „El rezolvă probleme, în timp ce Biroul doar mută hârtii dintr-o parte în alta!”[7]. „N-o să meargă, Tovarăşe Stalin. Nu putem lucra împreună”, a replicat un georgian. „Eu nu pot să lucrez cu şarlatanul ăla!”, a spus altul. „Vom rezolva această problemă ca de obicei”, a încheiat Stalin nervos discuţia, numindu-l pe Beria prim-secretar al Partidului Comunist Georgian şi secretar II al

Transcaucaziei fără să ţină seama de ei. Beria intrase în scenă.

*

În Ucraina, Fred Beal colinda prin sate în care nu mai rămăsese nimeni în viaţă şi descoperea mesaje sfâşietoare lângă cadavre: „Dumnezeu să îi binecuvânteze pe cei care intră aici, fie ca ei să nu sufere niciodată aşa cum am suferit noi”. Alt mesaj suna aşa: „Fiul meu. Nu am putut aştepta. Domnul fie cu tine”.

Kaganovici, patrulând prin Ucraina, nu era deloc impresionat. Mai degrabă era scandalizat de blegii de lideri de acolo: „Salut, dragă Valerian”, îi scria cu căldură lui Kuibîşev. „Lucrăm din greu la problema pregătirii cerealelor... A trebuit să criticăm foarte mult provinciile, mai ales Ucraina. Atitudinea lor, în special cea a lui Ciubar, este foarte proastă... Am mustrat provinciile.” Dar în mijlocul acestui pustiu al morţii, Kaganovici nu voia să strice vacanţa nimănui: „Cum te simţi? Unde vrei să mergi în vacanţă? Nu cred că te mai sun înainte să te întorci din vacanţă...”.

După o ultimă şedinţă cu Kaganovici şi Sergo în biroul său, pe data de 29 mai 1932, Stalin şi Nadia au plecat la Soci. I-au vizitat Lakoba şi Beria, dar cel din urmă avea acum acces la Stalin. Şi-a lăsat baltă protectorul, pe Lakoba, care a murmurat astfel încât să îl audă şi Beria: „Ce ticălos!”.

Nu ştim cum s-au înţeles Stalin şi Nadia în timpul acestei vacanţe, dar, zi de zi, presiunile au crescut. Stalin guverna o ţară aflată în pragul revoltei prin corespondenţă, primind ştirile proaste sub forma unor teancuri de rapoarte GPU – şi sub forma îndoielilor prietenilor săi[8]. În timp ce Kaganovici reprima revolta muncitorilor din industria textilă din Ivanovo, Voroşilov era nemulţumit şi i-a trimis lui Stalin o scrisoare remarcabilă: „În regiunea Stavropol, am văzut toate terenurile necultivate. Ne aşteptam la o recoltă bună, dar nu am obţinut-o... Toată Ucraina, de la geamul trenului meu, adevărul este că arată chiar mai puţin cultivată decât

Caucazul de Nord...”. Voroşilov îşi încheia scrisoarea astfel: „Îmi pare rău că îţi spun astfel de lucruri în timp ce eşti în vacanţă, dar nu pot să tac”.

Stalin i-a spus mai târziu lui Churchill că aceasta a fost cea mai dificilă perioadă din viaţa sa, mai dificilă chiar decât invazia lui Hitler: „A fost o luptă teribilă” în care a fost nevoit să distrugă „zece milioane de oameni. A fost îngrozitor. A durat patru ani. A fost absolut necesar... Nu avea niciun rost să te cerţi cu ei. O parte dintre ei fuseseră strămutaţi în regiunile din nordul ţării... Alţii fuseseră măcelăriţi de ţăranii înşişi – atât de tare îi urau”.

Ţăranii îi atacau pe bună dreptate pe funcţionarii comunişti. Stând pe terasa vilei de la Soci, într-o căldură înăbuşitoare, un Stalin nervos, defensiv fierbea de furie gândindu-se la indisciplina şi trădarea din sânul Partidului. În astfel de momente, părea să se retragă într-o fortăreaţă melodramatică înconjurată de duşmani. Pe 14 iulie, le-a scris o scrisoare lui Molotov şi Kaganovici, aflaţi la Moscova, ordonându-le să conceapă o lege draconică care să le permită să îi împuşte pe ţăranii flămânzi care furau chiar şi pleava de la cereale. Aceştia au redactat celebrul decret împotriva „însuşirii ilegale a proprietăţii socialiste”, cu pedepse aspre „pe baza textului scrisorii tale”[9]. Pe 7 august, acesta a devenit lege. Stalin era acum într-o stare de panică şi de agitaţie, scriindu-i lui Kaganovici: „Dacă nu facem un efort acum ca să ameliorăm situaţia din Ucraina, este posibil să o pierdem”. Stalin a dat vina pe slăbiciunea şi naivitatea cumnatului său, Redens, şeful GPU din Ucraina, şi pe liderul local, Kosior. Ucraina era „înţesată de agenţi polonezi”, care „sunt mult mai puternici decât crede Redens sau Kosior”. A ordonat înlocuirea lui Redens cu cineva mai dur.

*

Nadia s-a întors mai devreme la Moscova, poate pentru a învăţa, poate deoarece tensiunea la Soci era insuportabilă. Durerile sale de cap şi cele abdominale s-au agravat. Această situaţie, la rândul ei, nu putea decât să sporească

neliniştile lui Stalin, dar nervii săi erau mult mai rezistenţi. Scrisorile ei nu s-au păstrat: poate le-a distrus el, poate că ea nu a scris niciuna, dar ştim că fusese influenţată împotriva campaniei: „Se lăsa uşor convinsă de Buharin şi Enukidze”.

Voroşilov i s-a împotrivit lui Stalin, sugerând că politicile sale ar fi putut întâmpina rezistenţă din partea unui efort concertat al Biroului Politic. Când un tovarăş ucrainean pe nume Korneiev a împuşcat un hoţ (poate înfometat) şi a fost arestat, Stalin a considerat că nu ar trebui pedepsit. Dar Voroşilov, un improbabil susţinător al moralităţii, a cercetat cazul, a descoperit că victima era un adolescent şi i-a scris lui Stalin să sprijine condamnarea lui Korneiev, chiar şi dacă ar fi fost închis doar pentru o scurtă perioadă. În ziua în care a primit scrisoarea lui Klim, pe 15 august, Stalin a respins nervos propunerea lui Voroşilov, l-a eliberat pe Korneiev şi l-a avansat.

La şase zile după această luare de poziţie de către Voroşilov, pe 21 august, Riutin, care fusese anterior arestat pentru că l-a criticat pe Stalin, s-a întâlnit cu anumiţi tovarăşi pentru a cădea de acord asupra „Apelului către toţi membrii de partid”, un manifest devastator pentru înlăturarea sa din funcţie. În câteva zile, Riutin fusese denunţat la GPU. Opoziţia lui Riutin, survenită atât de curând după afacerea Sîrţov-Lominadze şi îndoielile lui Voroşilov, l-a năucit pe Stalin. Pe 27 august, se întorsese la Kremlin ca să se întâlnească cu Kaganovici. Poate că s-a întors, de asemenea, pentru a se vedea cu Nadia.

Indiferent de situaţia îngrozitoare din ţară, doar problemele ei de sănătate ar fi fost suficiente pentru a submina moralul unei persoane puternice. Era foarte bolnavă, suferind de „dureri acute în regiunea abdominală”, doctorul adăugând pe fişele sale: „Să revină pentru examinări suplimentare”. Acestea nu erau cauzate doar de tensiunea psihosomatică pricinuită de criză, ci şi de avortul din 1926.

Pe 31 august, Nadia a fost examinată din nou: Stalin a însoţit-o oare la clinica Kremliovka? Nu a avut decât două

întâlniri programate, la 4 după-amiază şi la 9 seara, de parcă ziua sa ar fi fost lăsată liberă în mod intenţionat. Doctorii au notat: „Examinare pentru a lua în calcul o operaţie în trei-patru săptămâni”. Se refereau la abdomenul sau la capul ei? Totuşi, nu au operat-o.

Pe 30 septembrie, Riutin a fost arestat. Este posibil ca Stalin, sprijinit de Kaganovici, să fi cerut pedeapsa cu moartea pentru Riutin, dar executarea unui tovarăş – un „purtător de spadă” de-al lor – era un pas periculos, la care Sergo şi Kirov s-au opus. Nu există dovezi că s-a luat măcar în calcul în mod formal – Kirov nu a participat la şedinţele Biroului Politic de la sfârşitul lui septembrie şi din octombrie. Mai mult, Stalin nu ar fi propus o astfel de măsură fără să le fi cerut mai întâi sprijinul lui Sergo şi Kirov, aşa cum o făcuse în cazul lui Tuhacevski, în 1930. Probabil nu a propus niciodată acest lucru în mod specific. Pe 11 octombrie, Riutin a fost condamnat la zece ani de lagăr.

„Platforma” lui Riutin a afectat căsnicia lui Stalin. După spusele gărzii de corp Vlasik, Nadia a făcut rost de o copie a documentului lui Riutin de la prietenii săi de la Academie şi i l-a arătat lui Stalin. Acest lucru nu înseamnă că ea s-a alăturat opoziţiei, dar sună destul de agresiv, deşi este posibil, de asemenea, să fi încercat să fie de folos. Ulterior, documentul a fost descoperit în camera sa. În anii ‘50, Stalin a recunoscut că nu îi acordase suficientă atenţie în acele ultime luni: „Era atâta presiune pe mine... atâţia duşmani. Trebuia să muncim zi şi noapte...”. Poate că aspectele literare s-au dovedit o modalitate bine-venită de a-şi mai abate gândurile de la toate astea.

1. Mikoian a fost „vicarul din Bray” al politicii sovietice. „De la Ilici [Lenin] la Ilici [Leonid Ilici Brejnev]”, spunea o vorbă rusească, „fără niciun accident sau atac cerebral!”. Un oficial sovietic veteran l-a descris pe Mikoian astfel:

„Hoţomanul se putea plimba prin Piaţa Roşie într-o zi ploioasă, fără umbrelă, fără să se ude”.

2. Când Beal, americanul, i-a trimis un raport preşedintelui Comitetului Executiv Central al Ucrainei (preşedintele titular), Petrovski, acesta a replicat: „Ştim că mor milioane de oameni. Este păcat, dar viitorul glorios al Uniunii Sovietice va justifica acest lucru”. În 1933, se estimează că 1,1 milioane de familii, respectiv şapte milioane de oameni şi-au pierdut proprietăţile şi jumătate din ei au fost deportaţi. Nu mai puţin de trei milioane de gospodării au fost lichidate. La începutul acestui proces, în 1931, erau 13 milioane de gospodării colectivizate din aproximativ 25 de milioane. În 1937, 18,5 milioane erau colectivizate, dar nu mai existau acum decât 19,9 milioane de gospodării: 5,7 milioane de familii – vreo 15 milioane de oameni – fuseseră deportate, iar mulţi oameni au murit.

3. Nadejda Mandelştam, *Fără speranţă. Memorii*, cartea I, traducere, note şi indice de Nicolae Iliescu, postfaţă de Livia Cotorcea, Polirom, Iaşi, 2003, p. 226 (n.red.).

4. Din contră, vechii bolşevici aveau o educaţie religioasă: Stalin, Enukidze şi Mikoian au fost seminarişti, Voroşilov a cântat în corul bisericii; Kalinin mergea la biserică în adolescenţă. Mama lui Beria petrecea atât de mult timp în biserică, încât acolo a şi murit. Părinţii evrei ai lui Kaganovici erau *frum*: când l-au vizitat la Kremlin, mama sa nu a fost impresionată – „Dar sunteţi atei cu toţii!”, a spus ea.

5. *Ibidem*, p. 221 (n.red.).

6. Familia Alliluev tocmai se întorsese din Germania şi toţi erau şocaţi de schimbări: „Erau bariere şi cozi pretutindeni”, îşi amintea Kira. „Toată lumea era înfometată şi speriată. Mamei îi era ruşine să poarte rochiile pe care le adusese cu ea. Toată lumea râdea de moda europeană.”

7. Margaret Thatcher a folosit o expresie similară referindu-se la ministrul său preferat, lordul Young: „El îmi oferă soluţii: alţii îmi creează probleme”. Fiecare lider apreciază astfel de locotenenţi.

8. Stalin simţea că „cercul de prieteni”, temperaţi de lupta cu opoziţiile, se destrăma sub presiunea crizei şi a certurilor dintre Sergo şi Molotov, aşa cum i-a mărturisit lui Kaganovici: tovarăşul Kuibîşev, deja alcoolic, „creează o impresie proastă. Pare că fuge de muncă... Şi mai rău se comportă Tovarăşul Ordjonikidze. Cel din urmă nu ia în calcul, evident, faptul că purtarea sa (atitudinea tăioasă faţă de Tovarăşii Molotov şi Kuibîşev) duce la subminarea grupului nostru aflat la conducere”. Mai mult, Stalin era nemulţumit de Kosior şi Rudjutak, printre alţii din Biroul Politic.

9. La fel cum cerealele alimentau motorul industriei, aşa o făceau şi ţăranii înşişi. În aceeaşi săptămână, Stalin şi Sergo, aflaţi în vacanţă la Soci, i-au ordonat lui Kaganovici şi Molotov să transfere alţi 20.000 de muncitori din lagăre, probabil culaci, să muncească la noul lor oraş industrial, Magnitogorsk. Represiunea asigura, probabil în mod deliberat, forţă de muncă silnică.

7

Stalin intelectualul

Pe 26 octombrie 1932, o elită aleasă de 50 de scriitori au primit o invitaţie misterioasă la vila în stil art deco a celui mai mare romancier rus în viaţă, Maxim Gorki[1]. Scriitorul înalt, tras la faţă, cu o mustaţă sură, acum în vârstă de 64 de ani, şi-a întâmpinat oaspeţii pe scări. În camera de zi erau întinse mese acoperite cu feţe de masă albe, elegante. Aşteptau toţi plini de emoţie. Apoi a sosit Stalin însoţit de Molotov, Voroşilov şi Kaganovici. Partidul lua literatura în serios, în aşa măsură, încât potentaţii editau personal lucrările scriitorilor faimoşi. După ce au făcut puţină conversaţie, Stalin şi tovarăşii săi s-au aşezat la masa din

capăt, lângă Gorki însuşi. Stalin şi-a şters zâmbetul de pe faţă şi a început să vorbească despre crearea unei noi literaturi.

A fost un eveniment memorabil: Stalin şi Gorki erau cei mai celebri oameni din Rusia, iar relaţia lor un barometru al literaturii sovietice însăşi. Încă de la sfârşitul anilor ‘20, Gorki fusese atât de apropiat de Stalin, încât mergea în vacanţe cu el şi Nadia. Pe numele său adevărat Aleksei Peşkov, se născuse în 1868; de experienţele sale amare (de unde şi pseudonimul ales, Gorki) ca orfan vagabond care supravieţuise unor „situaţii abominabile”, trăind ca vai de el printre proscrişii din sate, se folosise atunci când a scris capodopere care au inspirat Revoluţia. Dar în 1921, dezamăgit de dictatura lui Lenin, a plecat în exil, locuind într-o vilă din Sorrento, Italia. Stalin şi-a întins antenele, încercând să îl atragă înapoi. Între timp Stalin plasase literatura sovietică sub controlul RAPP (Asociaţia Rusă a Scriitorilor Proletari), „aripa literară a Cincinalului lui Stalin pentru industrie”, care îl hărţuia şi îl ataca pe orice scriitor care nu descria Marea Cotitură cu un entuziasm extatic. Gorki şi Stalin au început un complex pas-de-deux, în care vanitatea, banii şi puterea au jucat un rol în încurajarea scriitorului să revină în ţară. Experienţa lui Gorki legată de înapoierea brutală a ţărănimii l-a făcut să sprijine războiul lui Stalin împotriva satelor, dar el considera că standardul literaturii RAPP era îngrozitor. În 1930, viaţa lui Gorki era deja îndulcită cu daruri generoase din partea GPU.

Stalin şi-a concentrat farmecele de felină asupra lui Gorki[2]. În 1931, acesta s-a întors pentru a deveni ornamentul literar al lui Stalin, oferindu-i-se o indemnizaţie generoasă, pe lângă milioanele câştigate din cărţile sale. Locuia în casa din Moscova care îi aparţinuse marelui industriaş Riabuşinski, o vilă mare din afara capitalei şi o vilă somptuoasă din Crimeea, împreună cu o grămadă de servitori, toţi agenţi GPU. Casele lui Gorki au devenit sediile elitei intelectuale, unde îi ajuta pe tinerii scriitori talentaţi precum Isaak Babel şi Vasili Grossman.

Potentaţii l-au acceptat pe Gorki ca pe o celebritate literară care le aparţinea, iar cekistul Iagoda s-a ocupat de detaliile de gestionare a casei lui Gorki, petrecând el însuşi din ce în ce mai mult timp acolo. Stalin îşi ducea copiii în vizită la Gorki, unde ei se jucau cu nepoţii acestuia; Mikoian îi aducea pe fiii lui ca să se joace cu maimuţa pe care o avea Gorki. Voroşilov venea pentru concertele improvizate. Nepoata lui Gorki, Marta, cânta cu Babel într-o zi şi cu Iagoda în alta.

Lui Stalin îi plăcea de el: „Gorki a fost aici", îi scria lui Voroşilov într-un bileţel nedatat. „Am vorbit despre lucruri. Un om bun, inteligent, prietenos. Îi place foarte mult politica noastră. Înţelege tot... În politică este de partea noastră, împotriva dreptei." Dar era conştient, de asemenea, că Gorki era un bun care putea fi cumpărat. În 1932, Stalin a ordonat sărbătorirea a 40 de ani de carieră literară a lui Gorki. Oraşul său natal, Nijni Novgorod, a fost redenumit după el. La fel şi principala stradă din Moscova, Tverskaia. Când Stalin a dat Teatrului de Artă din Moscova numele scriitorului, birocratul literar Ivan Gronski a replicat: „Dar, Tovarăşe Stalin, Teatrul de Artă din Moscova este mai mult asociat cu Cehov". „Nu contează. Gorki este vanitos. Trebuie să îl ancorăm de Partid", a replicat Stalin. A funcţionat: în timpul lichidării culacilor, Gorki şi-a dezlănţuit ura împotriva ţăranilor înapoiaţi în *Pravda*: „Dacă duşmanul nu se predă, trebuie exterminat". A făcut turul lagărelor de concentrare şi le-a admirat valoarea de reeducare. Sprijinea proiectele care implicau muncă forţată, precum Canalul Marea Albă – Marea Baltică (Belomor), pe care l-a vizitat cu Iagoda, felicitându-l: „Voi, durilor, nici măcar nu vă daţi seama ce treabă excelentă faceţi!".

Iagoda, membrul dominant al poliţiei secrete, păşea pe urmele lui Stalin. „Prima generaţie de cekişti tineri... se distingea prin gusturi dintre cele mai rafinate şi prin slăbiciune pentru literatură", scria Nadejda Mandelştam. „Cekiştii erau într-adevăr detaşamentul de avangardă al «oamenilor noi»."[3] *Grand seigneur*-ul acestei avangărzi era Iagoda, în vârstă de 39 de ani, care s-a îndrăgostit de nora

lui Gorki, Timoşa; aceasta era „tânără, foarte frumoasă, veselă, simplă, încântătoare” şi căsătorită cu Max Peşkov.

Fiu de bijutier, de formaţie statistician şi învăţând farmacie ca ajutor de farmacist, Ghenrih Iagoda (pe numele său adevărat Enoh), care a intrat în Partid în 1907, era tot din Nijni Novgorod, o adevărată carte de vizită pentru el. „Superior” indivizilor care i-au urmat, în opinia Annei Larina, Iagoda a devenit „un carierist... corupt”, dar nu a fost niciodată omul lui Stalin. Fusese mai apropiat de cei de dreapta, dar a schimbat tabăra în 1929. Marea sa realizare, sprijinită de Stalin, a fost crearea, prin intermediul muncii forţate, a vastului imperiu economic al gulagurilor. Iagoda era duplicitar, mic de statură şi cu început de chelie, întotdeauna în uniformă, cu o predilecţie pentru vinuri franţuzeşti şi jucării sexuale: un alt ucigaş cu talent de grădinar, se lăuda că la vila sa uriaşă înfloreau „2.000 de orhidee şi trandafiri”, cheltuind aproape patru milioane de ruble cu decorarea reşedinţelor sale[4]. Frecventa casele lui Gorki, făcându-i curte Timoşei, căreia îi trimitea buchete de orhidee cultivate de el. Gorki a fost numit şef al Uniunii Scriitorilor şi l-a sfătuit pe Stalin să renunţe la RAPP, care a fost desfiinţată în aprilie 1932, provocând încântare şi în acelaşi timp confuzie în rândul intelighenţiei, care spera din toată inima să se schimbe ceva în bine. Apoi a venit această invitaţie.

Jucându-se, sinistru, cu un briceag cu mâner de sidef, dintr-odată „serios”, cu o „inflexiune metalică” în voce, Stalin a propus: „Artistul ar trebui să reprezinte viaţa în mod realist. Iar dacă reprezintă viaţa în mod realist, nu se poate să nu o descrie îndreptându-se către socialism. Acesta este şi va fi realismul socialist”. Cu alte cuvinte, scriitorii trebuiau să descrie cum ar trebui să fie viaţa, un panegiric al viitorului utopic, nu ceea ce era viaţa. Apoi a existat un moment ilar, asigurat, ca de obicei, de Voroşilov, fără să îşi dea seama: „Voi produceţi bunurile de care avem nevoie”, a spus Stalin. „Chiar mai mult decât de maşini, tancuri, aeroplane, avem nevoie de suflete umane.” Dar Voroşilov, greu de cap

ca întotdeauna, a luat-o literal şi l-a întrerupt pe Stalin, obiectând că şi tancurile sunt „foarte importante”.

Scriitorii, a declarat Stalin, erau „ingineri ai sufletului omenesc”, o expresie ce frapa prin îndrăzneala şi cruzimea ei – şi i-a arătat cu degetul pe cei care stăteau mai aproape de el. „Eu? De ce eu?”, a replicat scriitorul aşezat cel mai aproape. „Eu nu neg acest lucru.” „Şi ce folos dacă nu faci decât să nu negi?”, a intervenit iarăşi Voroşilov. „Trebuie să te descurci cu asta.” Unii dintre scriitori erau deja ameţiţi de vinul lui Gorki şi de aroma îmbătătoare a puterii. Stalin le-a umplut paharele. Aleksandr Fadeev, romancierul beţiv şi cel mai celebru dintre birocraţii literari, i-a cerut romancierului cazac preferat al lui Stalin, Mihail Şolohov, să cânte. Scriitorii au ciocnit cu Stalin.

„Să bem în sănătatea Tovarăşului Stalin!”, a strigat poetul Lugovskoi. Romancierul Nikoforov a sărit în picioare şi a spus: „M-am săturat de toate astea! Am băut în sănătatea lui Stalin de un milion o sută patruzeci şi şapte de mii de ori. Probabil s-a săturat şi el...”. S-a lăsat tăcere. Dar Stalin i-a strâns mâna lui Nikoforov: „Mulţumesc, Nikoforov, mulţumesc. Chiar că m-am săturat”.

*

Cu toate acestea, Stalin nu se sătura niciodată să aibă de-a face cu scriitori. Când Mandelştam se gândea că poezia era mai respectată în Rusia, unde „oamenii sunt ucişi pentru ea”, decât în oricare altă parte, avea dreptate. Literatura conta foarte mult pentru Stalin. Poate că a cerut „ingineri ai sufletului omenesc”, dar el era departe de filistinul bădăran pe care l-ar sugera felul său de a se purta. Nu doar admira şi aprecia literatura bună, ci făcea şi diferenţa între amatorism şi geniu. De când intrase la Seminar, în anii 1890, citise cu lăcomie, susţinând că ajungea la cinci sute de pagini pe zi: în exil, când a murit un prizonier, Stalin i-a furat biblioteca şi a refuzat să o împartă cu tovarăşii săi indignaţi. Setea sa de cunoştinţe literare era aproape la fel de intensă ca şi credinţa lui marxistă şi megalomania: s-ar putea spune că acestea erau pasiunile principale din viaţa

sa. El nu avea talente literare, dar în ceea ce priveşte lecturile, era un intelectual, în ciuda faptului că era fiul unui cizmar şi al unei spălătorese. Într-adevăr, nu ar fi nicio exagerare să spunem că Stalin a fost cel mai citit conducător al Rusiei de la Ecaterina cea Mare până la Vladimir Putin, incluzându-l chiar şi pe Lenin, care nici el nu a fost un intelectual oarecare şi s-a bucurat şi de avantajele educaţiei unui nobil.

„Făcea mari eforturi să se perfecţioneze”, spunea Molotov. Biblioteca sa era formată din 20.000 de volume citite şi răscitite. „Dacă vrei să îi cunoşti pe oamenii din jurul tău”, spunea Stalin, „vezi ce citesc”. Svetlana găsea aici cărţi de la *Viaţa lui Iisus* la romanele lui Galsworthy[5], Wilde, Maupassant şi mai târziu Steinbeck şi Hemingway. Nepoata sa l-a văzut mai apoi citind Gogol, Cehov, Hugo, Thackeray şi Balzac. La bătrâneţe, încă îl descoperea pe Goethe. Îl „venera” pe Zola.

Bolşevicii, care credeau în perfectibilitatea Omului Nou, erau autodidacţi avizi, Stalin fiind cel mai desăvârşit şi mai zelos dintre toţi. Citea în mod conştiincios, luând notiţe, învăţând citate, ca un student omnipotent, lăsându-şi comentariile revelatoare în cărţi care variau de la Anatole France la *Istoria Greciei antice* de Vipper. Avea „cunoştinţe foarte temeinice despre Antichitate şi mitologie”, îşi amintea Molotov. Putea cita din Biblie, Cehov şi *Peripeţiile bravului soldat Ĺ vejk*, precum şi din Napoleon, Bismarck şi Talleyrand. Cunoştinţele sale de literatură georgiană erau atât de vaste, încât discuta despre poezii obscure cu filozoful Şalva Nuţubidze, care a afirmat, la mult timp după ce Stalin nu mai era un zeu, că făcea nişte comentarii editoriale extraordinare. Citea literatură cu voce tare pentru cei din cercul său – de obicei Saltîkov-Şcedrin sau o nouă ediţie a poemului epic georgian medieval scris de Rustaveli, *Viteazul în piele de tigru*. Era înnebunit după *Ultimul mohican*, uimindu-l pe un tânăr traducător pe care l-a întâmpinat parodiind stilul unei piei-roşii: „Mare şef salută pe faţă palidă!”.

Gusturile sale profund conservatoare au rămas axate pe secolul al XIX-lea chiar în perioada de înflorire a modernismului, în anii ‘20: era întotdeauna mult mai fericit cu Puşkin şi Ceaikovski decât cu Ahmatova şi Şostakovici. Îi respecta pe intelectuali, tonul său schimbându-se complet atunci când avea de-a face cu un profesor celebru. „Îmi pare nespus de rău că nu vă pot satisface cererea acum, ilustre Nikolai Iakovlevici”, îi scria profesorului de lingvistică, Marr. „După conferinţă, vom putea sta de vorbă 40-50 de minute, dacă sunteţi de acord...”

Stalin era, cu siguranţă, în stare să aprecieze geniul, dar, ca şi în cazul dragostei şi al familiei, credinţa sa în progresul marxist prima în mod brutal. Îl admira pe „marele psiholog” Dostoievski, dar l-a interzis deoarece era „nociv pentru tineri”. Îi plăceau atât de mult satirele leningrădeanului Mihail Zoşcenko, deşi făceau haz de birocraţii sovietici, încât le citea fragmente celor doi băieţi ai săi, Vasili şi Artem, şi râdea la sfârşit: „Aici Tovarăşul Zoşcenko şi-a amintit de GPU şi a schimbat finalul!” – o glumă tipică pentru cinismul său brutal amestecat cu umor negru, sec. Recunoştea că Mandelştam, Pasternak şi Bulgakov erau genii, dar operele lor au fost interzise. Totuşi, îi tolera pe maeştrii capricioşi: Bulgakov şi Pasternak nu au fost arestaţi niciodată. Dar năpasta se abătea asupra oricui, geniu sau biet scriitoraş, care insulta persoana sau politica lui Stalin – deoarece cele două erau sinonime.

Comentariile sale sunt cele mai fascinante în cazurile când avea de-a face cu un maestru precum Bulgakov, a cărui dramă despre Războiului Civil, *Zilele Turbinilor*, bazată pe romanul său *Garda albă*, era preferata lui Stalin: a văzut-o de 15 ori. Când piesa lui Bulgakov *Fuga* a fost atacată ca „antisovietică şi de dreapta”, Stalin i-a scris directorului teatrului: „Nu este bine să numeşti literatura de stânga sau de dreapta. Acestea sunt cuvinte de partid. În literatură, foloseşte *clasă*, *antisovietic*, *revoluţionar* sau *antirevoluţionar*, dar nu *dreapta* sau *stânga*... Dacă Bulgakov ar adăuga celor opt vise unul sau două în care ar descoperi conţinutul social internaţional al Războiului Civil,

spectatorul ar înţelege că cinstita «Serafima» şi profesorul au fost izgoniţi din Rusia nu de capriciul bolşevicilor, ci deoarece trăiau pe spinarea oamenilor. Este uşor să critici *Zilele Turbinilor* – este uşor să respingi ceva, dar e foarte greu să scrii piese bune. Impresia finală a piesei este bună pentru bolşevism". Când lui Bulgakov nu i s-a mai permis să lucreze, el a apelat la Stalin, care i-a telefonat ca să îi spună: „Vom încerca să facem ceva pentru dumneata".

Talentul lui Stalin, dincolo de ritmurile catehetice ale întrebărilor şi răspunsurilor, era capacitatea de a reduce probleme complexe la o simplitate lucidă, un talent de nepreţuit pentru un politician. Putea redacta pe loc, de obicei scriind cu mâna lui, o telegramă diplomatică, un discurs sau un articol într-un stil cât se poate de clar, dar adesea subtil (aşa cum a demonstrat în timpul războiului) – însă era capabil să demonstreze şi o lipsă crasă de fineţe, deşi acest lucru reflecta parţial machismul său proletar[6].

Stalin nu era doar cenzorul suprem; se delecta cu rolul său de redactor-şef imperial, corectând la nesfârşit prozele altora, plăcându-i nespus să mâzgălească expresia care acoperă pagini întregi din biblioteca sa – chicotitul acela melancolic: „Ha-ha-ha!".

*

Şicanările lui Stalin nu au ajutat-o pe Nadia, a cărei depresie, alimentată de cafeină şi de stresul lui Stalin, s-a agravat. Cu toate acestea, existau şi momente de tandreţe înduioşătoare: Nadia a băut ceva cu care nu era obişnuită şi i s-a făcut rău. Stalin a dus-o în pat, iar ea s-a uitat la el şi i-a spus duios: „Deci tot mă iubeşti un pic până la urmă". Peste ani, Stalin i-a povestit această întâmplare fiicei sale.

La Zubalovo, la sfârşit de săptămână, Nadia, care niciodată nu o lăuda pe Svetlana, a avertizat-o să refuze dacă Stalin îi oferea vin: „Să nu bei alcool!". Dacă Nadia privea mica indulgenţă a lui Stalin faţă de copii ca pe un păcat grav, ne putem imagina cât de disperată se simţea în faţa brutalităţii sale, ca să nu mai vorbim despre tragedia

ţăranilor. În acele ultime zile, Nadia i-a vizitat pe fratele său Pavel şi pe soţia acestuia, Jenea, care tocmai se întorseseră de la Berlin, în apartamentul lor din Casa de pe Chei: „M-a salutat cu foarte multă răceală”, a observat fiica lor, Kira, dar, la urma urmei, Nadia era o femeie foarte serioasă. Nadia şi-a petrecut câteva seri lucrând la nişte modele cu Dora Hazan, vorbind în şoaptă în dormitorul fiicei acesteia, Natalia Andreeva.

Avem astfel imaginea tulburătoare a unor soţi care alternau între tandreţe plină de iubire şi izbucniri violente de furie, a unor părinţi care îi tratau diferit pe copiii lor. Amândoi erau tentaţi să îl umilească pe celălalt în public, dar Nadia părea încă să îşi iubească „bărbatul”, cum îi spunea ea. Era o perioadă tensionată, dar exista o diferenţă între aceşti doi parteneri foarte sensibili şi cu nervii întinşi la maximum. Stalin era zdrobitor de puternic, după cum i-a spus Nadia mamei sale: „Pot spune că mă minunez de puterea şi energia lui. Doar un om cu adevărat sănătos ar putea rezista la volumul de muncă pe care reuşeşte să o facă”. Ea, în schimb, era slabă. Dacă era să cedeze cineva, ea era aceea. Faptul că el nu se implica emoţional îi permitea să facă faţă chiar şi celor mai dure lovituri.

Kaganovici şi-a părăsit iarăşi fieful din Moscova pentru a zdrobi opoziţia din zona Kubanului, ordonând represalii în masă împotriva cazacilor şi deportându-i pe locuitorii din 15 sate în Siberia. Kaganovici a numit aceasta „rezistenţa ultimelor rămăşiţe ale claselor aflate pe moarte care duc la o formă concretă a luptei de clasă”. Clasele erau, într-adevăr, pe moarte. Kopelev vedea „femei şi copii cu burţi umflate, învineţindu-se, respirând încă, dar cu ochii goi, lipsiţi de viaţă. Şi cadavre – cadavre în haine zdrenţuite din piele de oaie şi cizme ieftine din fetru; cadavre în colibele ţăranilor, în zăpada care se topea în vechea Vologda, sub podurile din Harkov”. „Comisarul de fier” a aranjat o serie de execuţii ale celor ce refuzau să predea cerealele şi s-a întors la timp pentru cina fatală cu ocazia aniversării Revoluţiei.

Pe 7 noiembrie, potentaţii au primit onorul din mausoleul de marmură gri dedicat lui Lenin, care tocmai fusese terminat. S-au adunat devreme în apartamentul lui Stalin, cu paltoane şi căciuli, deoarece temperatura era sub zero grade. Nadia îşi ocupa deja locul în cadrul paradei ca reprezentant al Academiei. Menajera şi dădacele se asigurau că Vasili şi Artem erau îmbrăcaţi şi pregătiţi; Svetlana era încă la vilă.

Chiar înainte de 8 seara, liderii au ieşit discutând între ei din Palatul Poteşnîi, traversând piaţa centrală, pe lângă Palatul Galben, spre treptele care duceau către Mausoleu. Era un ger de crăpau pietrele; parada a durat patru ore[7]. Voroşilov şi Budionnîi aşteptau călare la două din porţile Kremlinului. Când a bătut orologiul din Turnul Spaski, echivalentul moscovit al Big Benului, au pornit la trap pentru a se întâlni în faţa Mausoleului, apoi au descălecat şi s-au alăturat celorlalţi lideri.

Multe persoane au văzut-o pe Nadia în acea zi. Nu părea nici deprimată, nici nefericită cu Stalin. A trecut în marş, înălţându-şi faţa ovală spre conducători. După aceea s-a întâlnit cu Vasili şi Artem în tribuna din dreapta Mausoleului şi a dat peste Hruşciov, pe care i-l prezentase lui Stalin. S-a uitat la soţul său, îmbrăcat în mantaua sa, dar, ca orice soţie, s-a îngrijorat pentru că haina lui Stalin era descheiată: „Bărbatul meu nu şi-a luat fularul. O să răcească şi o să se îmbolnăvească”, a spus ea – dar a apucat-o brusc una dintre durerile sale de cap înfiorătoare. „A început să se plângă:«Au, ce tare mă doare capul!»„, îşi aminteşte Artem. După paradă, băieţii au rugat-o pe menajeră să o întrebe pe Nadia dacă îi lasă să-şi petreacă vacanţa la Zubalovo. Era mai uşor să o convingă pe menajeră decât să o abordeze pe mama lor cea severă.

„Lasă-i să meargă la vilă”, a replicat Nadia, adăugând voios: „Voi absolvi curând Academia şi apoi va fi cu adevărat vacanţă pentru toată lumea!”. Apoi a tresărit. „Au! Ce tare mă doare capul!” Stalin, Voroşilov şi alţii

chefuiau în cămăruţa din spatele Mausoleului, unde exista întotdeauna un bufet.

În dimineaţa următoare, băieţii au fost duşi cu maşina la Zubalovo. Stalin lucra ca de obicei în biroul său, întâlnindu-se cu Molotov, Kuibîşev şi secretarul Comitetului Central, Pavel Postîşev. Iagoda a prezentat stenogramele altei întâlniri antistaliniste a vechilor bolşevici, Smirnov şi Eismont, unul din ei zicând: „Nu-mi spune mie că nu există nimeni în ţara asta capabil să îl dea la o parte”. Au ordonat arestarea lor, apoi s-au dus acasă la Voroşilov ca să ia cina. Nadia se îndrepta şi ea într-acolo. Arăta foarte bine.

La un moment dat, spre dimineaţă, Nadia a luat pistolul Mauser pe care i-l dăruise fratele său Pavel şi s-a întins pe patul din camera sa. Sinuciderea era o moarte bolşevică: ea fusese la înmormântarea lui Adolf Ioffe, troţkistul care a protestat împotriva înfrângerii opoziţiei de către Stalin împuşcându-se în 1929. În 1930, poetul modernist Maiakovski a manifestat, de asemenea, protestul suprem. Ea a dus pistolul la piept şi a apăsat o singură dată pe trăgaci. Nimeni nu a auzit zgomotul acelei arme micuţe; zidurile Kremlinului sunt groase. Trupul ei s-a rostogolit, căzând pe podea.

1. Niciunul dintre marii scriitori, precum Ahmatova, Mandelştam, Pasternak, Bulgakov sau Babel, nu era prezent, dar Şolohov, pe care Stalin îl considera „un mare talent artistic”, era acolo.

2. „În timpul Congresului am avut o grămadă de treabă”, i-a scris el lui Gorki în 1930, pe un ton prietenos, confidenţial. „Acum lucrurile s-au mai liniştit şi pot să scriu. Nu este ceva de calitate, desigur, dar acum avem ocazia de a mai netezi greşelile. «Fără greşeală, nu există pocăinţă, iar fără pocăinţă, nu există mântuire.» Aud că scrii o piesă despre duşmanii ascunşi şi ai nevoie de materiale noi. Adun

materiale şi ţi le voi trimite... Când vii în URSS?” Îl trata pe Gorki aproape ca pe un membru al guvernului sovietic, consultându-l în legătură cu promovarea lui Molotov. Dacă întârzia cu răspunsul, Stalin îşi cerea scuze pentru purtarea sa „mojicească”.

3. *Ibidem*, p. 107 (n.red.).

4. Voroşilov, alt *seigneur* bolşevic, îi trimitea cadouri în mod regulat lui Iagoda: „Am primit calul”, îi mulţumea Iagoda lui Voroşilov într-un bileţel. „Nu este un simplu cal, ci un pursânge viguros. Cele mai calde mulţumiri. G.I.” Dar Iagoda era căsătorit cu o membră a familiei regale revoluţionare: Ida, soţia sa, era nepoata lui Sverdlov, geniul organizator şi primul şef al statului. Printr-o coincidenţă, Gorki îl adoptase pe unchiul Idei. Cumnatul lui Iagoda era Leopold Averbah, un scriitor proletar, care fusese preşedinte al RAPP, care a contribuit la atragerea lui Gorki înapoi la Moscova şi care a făcut parte din cercul său când acesta s-a întors.

5. *Forsyte Saga* de Galsworthy şi *Ultimul mohican* de Fenimore Cooper erau probabil cele mai populare cărţi străine printre membrii Biroului Politic, care păreau să citească cu toţii ceea ce considerau o acuzare la adresa unei familii capitaliste şi a represiunii imperialiste britanice din Americi.

6. Boris Pilniak, cel mai respectat romancier al Rusiei până la întoarcerea lui Gorki, care căzuse în dizgraţie, i-a scris cu nervozitate lui Stalin, întrebându-l dacă poate pleca din ţară: „Stimate Tovarăşe Pilniak”, a replicat liderul (sarcastic, deoarece nu îl suferea pe Pilniak de când scrisese nuvela „Povestea lunii nestinse”, care sugera că Stalin pusese la cale asasinarea comisarului pentru apărare Frunze, în 1925), „am aflat că organele de control nu se opun plecării dumitale din ţară. Ele au avut unele îndoieli, dar acum nu se mai îndoiesc. Aşa că... plecarea dumitale în străinătate este hotărâtă. Mult noroc. Stalin”. Pilniak a fost executat pe 21 aprilie 1938.

7. Erau nişte scaune ascunse acolo pentru cei care nu se simţeau foarte bine, ca să se odihnească, şi, mai mult, exista o încăpere în spate cu un bar pentru cei care aveau nevoie de o tărie. Primul şef de stat bolşevic, Iakov Sverdlov, a murit în 1919 după o paradă care a avut loc pe ger; membrul Biroului Politic Aleksandr Şcerbakov a murit după ce a participat la parada triumfală din 1945; preşedintele ceh Klement Gottwald a murit după ce a stat în frig mai multe ore la funeraliile lui Stalin, la Mausoleu.

Partea a II-a

Chefliii: Stalin şi Kirov, 1932-1934

8

Funeraliile

Nadia a murit pe loc. Câteva ore mai târziu, Stalin stătea în camera de zi, încercând să asimileze vestea. A întrebat-o pe cumnata sa Jenea Allilueva „ce îi lipseşte lui". Membrii familiei au fost şocaţi când el a ameninţat că se sinucide, ceva ce „nu mai auziseră niciodată". A jelit închis în camera sa zile întregi: Jenea şi Pavel s-au hotărât să stea cu el pentru a se asigura că nu face vreun gest necugetat. Nu putea înţelege de ce se întâmplase asta, întrebând, într-un acces de mânie, ce însemna acest lucru. De ce tocmai el fusese atât de îngrozitor înjunghiat pe la spate? „Era prea inteligent să nu ştie că oamenii se sinucid întotdeauna pentru a pedepsi pe cineva...", scria fiica sa, Svetlana, aşa că se tot întreba: oare chiar nu fusese suficient de atent cu ea, oare nu o iubise? „Am fost un soţ îngrozitor", i-a mărturisit lui Molotov, „Nu mi-am făcut timp să o duc la cinema". Lui Vlasik i-a zis: „Mi-a dat complet viaţa peste cap!". S-a uitat trist la Pavel, mârâind: „Straşnic cadou i-ai mai făcut! Un pistol!".

În jurul orei 1 după-amiază, profesorul Kuşner şi un coleg au examinat trupul Nadejdei Stalin în micul ei dormitor. „Poziţia corpului”, a scris profesorul pe o foaie pătrată de hârtie ruptă dintr-un caiet al copiilor, „era cu capul pe pernă, întors spre dreapta. Lângă pernă, pe pat, se află un pistol mic”. Menajera trebuie să fi pus din nou pistolul pe pat. „Expresia feţei este absolut liniştită, ochii întredeschişi. Pe partea dreaptă a feţei şi gâtului, sunt urme vinete şi roşii şi sânge...” Avea echimoze pe faţă: oare Stalin chiar avea ceva de ascuns? Se întorsese oare în apartament, se certase cu ea, o lovise şi apoi o împuşcase? Având în vedere câte crime comisese, încă o ucidere nu este de neconceput. Totuşi, vânătaia ar fi putut fi provocată de căderea din pat. Nimeni care ştia cât de cât ce se întâmplase în acea noapte nu a sugerat vreodată că Stalin ar fi ucis-o. Dar el era conştient, cu siguranţă, că duşmanii săi aveau să susţină în şoaptă că aşa a fost.

„Există un orificiu de cinci milimetri deasupra inimii – o gaură deschisă”, a notat profesorul. „Concluzia – decesul a survenit rapid ca urmare a unei răni deschise în inimă.” Această foiţă de hârtie, care poate fi astăzi consultată la Arhiva de Stat, nu avea să mai fie văzută timp de şase decenii.

Molotov, Kaganovici şi Sergo tot veneau şi plecau, hotărând ce să facă: ca de obicei în astfel de momente, instinctul bolşevic era de a minţi şi de a muşamaliza, deşi în acest caz, dacă ar fi fost mai deschişi, ar fi putut evita calomniile cele mai dăunătoare. Era suficient de clar că Nadia se sinucisese, dar Molotov, Kaganovici şi naşul ei, Enukidze, l-au convins pe Stalin că această autodistrugere nu putea fi anunţată public. Avea să fie luată ca un protest politic. Aveau să anunţe că murise de apendicită. Doctorii, o profesie al cărei jurământ hipocratic avea să fie subminat de bolşevici la fel de mult ca şi de nazişti, au semnat falsul certificat de deces. Servitorii au fost informaţi că Stalin se aflase la vilă împreună cu Molotov şi Kalinin – dar, deloc surprinzător, aceştia au răspândit zvonuri periculoase.

Enukidze a întocmit anunţul privitor la moartea ei şi apoi a scris o scrisoare de condoleanţe, care să fie publicată a doua zi în *Pravda*, semnată de toate soţiile liderilor şi apoi de liderii înşişi, începând cu cele mai bune patru prietene ale Nadiei – Ekaterina Voroşilova, Polina Molotova, Dora Hazan şi Maria Kaganovicia: „Prietena noastră apropiată, o persoană cu un suflet minunat... tânără, puternică şi devotată partidului bolşevic şi Revoluţiei”. Chiar şi moartea sa era văzută de aceşti dogmatişti degeneraţi în termenii bolşevismului.

Deoarece Stalin nu prea era în stare să facă nimic, Enukidze şi potentaţii au discutat cum să organizeze aceste funeralii unice. Ritualul de înmormântare bolşevic combina elemente din tradiţia funerară ţaristă cu propria cultură idiosincrazică. Morţii erau machiaţi şi aranjaţi de cei mai buni cosmeticieni de cadavre, de obicei profesorii care s-au ocupat de cadavrul lui Lenin, apoi erau expuşi pe un catafalc, feţele lor albe fiind adesea îmbujorate cu fard de obraz, în mijlocul unei *mise-en-scène* ireale, cu frunze luxuriante de palmier, buchete de flori, steaguri roşii, toate iluminate nefiresc de nişte lămpi cu arc. Membrii Biroului Politic purtau sicriul deschis spre şi de la Sala Coloanelor, unde stăteau de strajă, ca nişte cavaleri din vechime. Corpul neînsufleţit al persoanei de rang înalt era apoi incinerat şi se organizau funeralii militare de amploare, membrii Biroului Politic purtând de această dată un catafalc elaborat în care se afla urna cu cenuşă pe care o depuneau în zidul Kremlinului. Dar Stalin trebuie să fi cerut o înmormântare tradiţională.

Enukidze a prezidat comisia care se ocupa de înmormântare împreună cu Dora Hazan, soţia lui Andreev, şi Pauker, cekistul care era atât de apropiat de Stalin. Ei s-au întâlnit în ziua următoare la prima oră şi au pus la punct amănuntele cu privire la procesiune, locul de înmormântare şi garda de onoare. Pauker, specialistul în spectacole – fostul bărbier de la Opera din Budapesta –, se ocupa de orchestre: urmau să fie două, una militară şi una simfonică, de 50 de instrumente.

Stalin nu era în stare să vorbească. I-a cerut lui Kaganovici, cel mai bun orator din Politburo, să ţină discursul. Chiar şi această brută nestăpânită, care tocmai se întorsese din regiunea Kubanului, unde împuşcase în masă cazaci nevinovaţi, era copleşită de sarcina de a ţine un astfel de discurs în faţa lui Stalin însuşi, dar, la fel ca în cazul atâtor sarcini macabre, „Stalin mi-a cerut şi eu am făcut”.

Copiilor, aflaţi la Zubalovo, li s-a spus că Nadia murise de apendicită: Artem a fost îndurerat, dar Vasili nu şi-a revenit niciodată. Svetlana, care avea 6 ani, nu a realizat că mama ei nu avea să se mai întoarcă niciodată. Voroşilov, care era atât de blând în toate problemele ce nu ţineau de politică, a vizitat-o, dar nu a putut vorbi cu ea pentru că îl îneca plânsul. Copiii mai mari au fost duşi cu maşina la Moscova. Svetlana a rămas la ţară până la înmormântare.

Când trupul neînsufleţit a fost scos din apartament, în dimineaţa zilei de 10, o fetiţă din clădirea Regimentului de Gardă Călare, aflată vizavi de Palatul Poteşnîi, unde locuia Stalin, stătea cu nasul lipit de fereastra apartamentului său. Natalia Andreeva, fiica lui Andreev şi a Dorei Hazan, care se ocupa de funeralii împreună cu Enukidze, se uita cum un grup de bărbaţi cărau sicriul. Stalin mergea lângă el, fără mănuşi pe un ger cumplit, ţinând strâns marginea sicriului, cu lacrimile curgându-i pe obraji. Trupul era probabil dus la Kremliovka pentru a i se masca vânătăile.

Băieţii, Vasili Stalin şi Artem, au ajuns în apartamentul lui Stalin, unde Pavel, Jenea şi sora Nadiei, Anna, îl supravegheau cu rândul pe văduv, care stătea închis în camera sa şi nu a vrut să iasă nici măcar la cină. Apartamentul mohorât era plin de şoapte: când a venit mama lui Artem, i-a spus fiului său, în mod nesăbuit, adevărul despre sinucidere. Artem s-a grăbit să o întrebe pe menajeră. Atât el, cât şi mama sa au fost mustraţi sever. „Ce lucruri am văzut în casa aia!”, îşi aminteşte Artem.

În timpul nopţii, trupul neînsufleţit a fost dus în Sala Coloanelor, în apropiere de Piaţa Roşie şi Kremlin. Aceasta avea să fie scena unora dintre marile procese şi expuneri

pe catafalc din timpul domniei lui Stalin. La ora 8 a doua zi dimineaţă, Iagoda s-a alăturat comisiei care se ocupa de înmormântare.

Cei trei copii mai mici au fost duşi în sala unde Nadejda Alliluеva Stalina era aşezată într-un sicriu deschis, cu faţa sa rotundă înconjurată de buchete de flori; vânătăile îi fuseseră acoperite cu pudră şi mascate cu fard de obraz de către maeştrii macabri ai Moscovei. „Era foarte frumoasă în sicriul ei, foarte tânără, cu faţa luminoasă şi fermecătoare”, îşi aminteşte nepoata sa, Kira Alliluеva. Zina Ordjonikidze, dolofana soţie a nestăvilitului Sergo, a luat-o de mână pe Svetlana şi a dus-o la sicriu. Ea a început să plângă şi au scos-o afară în grabă. Enukidze a liniştit-o, trimiţând-o înapoi la Zubalovo. Ea a aflat despre sinucidere abia peste un deceniu, în mod absurd, din *Illustrated London News*.

Stalin a sosit însoţit de membrii Biroului Politic, care s-au pus de strajă în jurul catafalcului, o îndatorire cu care aveau să se obişnuiască în următorii ani cumpliţi. Stalin plângea. Vasili a plecat de lângă Artem, a fugit spre Stalin şi „s-a agăţat de tatăl său, spunând: «Tătucă, nu mai plânge!»„. Într-un cor de suspine ale membrilor familiei Nadiei şi ale durilor din Politburo şi CEKA, *Vojd*-ul s-a apropiat de sicriu cu Vasili ţinându-se de el. Stalin s-a uitat la această femeie care îl iubise, îl urâse, îl pedepsise şi îl respinsese. „Nu îl mai văzusem niciodată pe Stalin plângând”, a spus Molotov, „dar, cât a stat acolo, lângă sicriu, lacrimile îi curgeau şiroaie pe obraji”.

„M-a părăsit ca pe un duşman”, a spus amar Stalin, dar apoi Molotov l-a auzit zicând: „Nu te-am salvat”. Erau pe punctul de a bate în cuie capacul sicriului când Stalin i-a oprit brusc. Spre surpriza tuturor, s-a aplecat, a ridicat capul Nadiei şi a început să o sărute pătimaş. Asta i-a făcut pe cei de faţă să plângă şi mai amarnic.

Sicriul a fost scos afară, în Piaţa Roşie, unde a fost aşezat pe un dric negru cu câte patru mici protuberanţe în fiecare colţ care semănau cu cupolele bisericilor ruseşti şi care susţineau un baldachin elaborat, un cortegiu parcă de pe

vremea ţarilor. Era înconjurat de o gardă de onoare şi marginile străzilor erau străjuite de soldaţi. Şase bărbaţi îmbrăcaţi în negru ţineau de căpăstru cei şase cai şi în faţa lor o fanfară militară cânta marşul funerar. Buharin, care a fost apropiat de Nadia, dar care o compromisese politic, i-a prezentat lui Stalin condoleanţele sale. Văduvul a insistat în mod ciudat că după banchet se dusese la vilă; nu se aflase în apartament. Nu avea nicio legătură cu moartea ei. Astfel, Stalin a propagat ideea unui alibi.

Procesiunea a pornit pe străzi, publicul fiind ţinut la distanţă de forţele de ordine. Aceasta a fost prima dintre numeroasele funeralii la care cauza decesului le-a fost ascunsă celor mai multe dintre persoanele îndoliate. Stalin mergea între Molotov şi vicleanul armean cu ochi de vultur, Mikoian, la rândul lor flancaţi de Kaganovici şi Voroşilov. Pauker, splendid în uniforma sa, cu pântecele strâns de corsetul purtat pe dedesubt, mergea mai într-o parte, ţinând pasul. Vasili şi Artem mergeau în spatele lor împreună cu familia, crema mişcării bolşevice şi reprezentanţii Academiei unde studiase Nadia. Mama sa, Olga, o învinovăţea pe Nadia: „Cum ai putut face una ca asta?”, îşi întreba ea fiica absentă. „Cum i-ai putut lăsa pe copii?” Cea mai mare parte a familiei şi liderii erau de acord şi empatizau cu Stalin.

„Nadia a greşit”, a declarat Polina direct. „L-a părăsit într-un moment atât de dificil!”

Artem şi Vasili au rămas în urma fanfarei şi l-au pierdut din vedere pe Stalin. S-a susţinut adesea că Stalin fie nu a participat la înmormântare, fie că a mers pe jos tot drumul până la cimitirul Novodevici. Niciuna din variante nu este adevărată. Iagoda a insistat că este riscant ca Stalin să meargă pe jos tot drumul. Când cortegiul a ajuns în Piaţa Manej, Stalin, împreună cu mama decedatei, au fost duşi cu maşina până la cimitir.

La Novodevici, Stalin a stat de o parte a mormântului şi cei doi băieţi, Vasili şi Artem, îl priveau de pe partea cealaltă. A luat cuvântul Buharin, apoi Enukidze l-a prezentat pe

vorbitorul principal: „A fost atât de greu”, îşi amintea Kaganovici, „cu Stalin acolo!”. Comisarul de fier, mai obişnuit cu oratoria bombastică, şi-a susţinut discursul în acel limbaj de lemn al bolşevicilor: „Tovarăşi, ne aflăm la funeraliile unuia din cei mai buni dintre membrii Partidului nostru. A crescut în familia unui muncitor bolşevic... a fost legată organic de Partidul nostru... a fost prietena devotată a celor de la conducere... ducând marea luptă. S-a distins prin cele mai valoroase caracteristici ale unui bolşevic – fermitate, îndârjire în luptă...”. Apoi a trecut la lider: „Suntem prieteni apropiaţi şi tovarăşi ai Tovarăşului Stalin. Înţelegem durerea pierderii suferite de Tovarăşul Stalin... Înţelegem că trebuie să împărtăşim povara pierderii suferite de Tovarăşul Stalin”.

Stalin a luat un pumn de ţărână şi a aruncat-o peste sicriu. Lui Artem şi Vasili li s-a spus să facă la fel. Artem a întrebat de ce trebuie să facă asta. „Ca să aibă puţin pământ din mâna ta”, i s-a spus. Ulterior Stalin a ales monumentul care a fost aşezat la căpătâiul mormântului său, cu un trandafir care să amintească de cel pe care îl purtase în păr şi împodobit mândru cu cuvintele sacre: „Membră a partidului bolşevic”. Pentru tot restul vieţii sale, Stalin s-a tot gândit la moartea ei. „Of, Nadia, Nadia, ce ai făcut?”, întreba el la bătrâneţe, scuzându-se: „Era întotdeauna atâta presiune pe mine!”. Sinuciderea unuia din soţi îl afectează de obicei pe cel rămas în viaţă, adesea lăsând în urmă gustul amar al vinovăţiei, trădării şi, mai presus de toate, al abandonului. Abandonarea lui Stalin de către Nadia l-a rănit şi l-a umilit, rupând încă una dintre firavele sale legături cu compasiunea umană, accentuându-i brutalitatea, gelozia, răceala şi autocompătimirea. Dar provocările politice din 1932, în special ceea ce Stalin considera trădările unora dintre tovarăşii săi, au jucat şi ele un rol. „După 1932”, a observat Kaganovici, „Stalin s-a schimbat”.

*

Familia l-a supravegheat pe Stalin, intrând în apartament ca să vadă dacă nu are nevoie de ceva. Într-o seară, l-a

vizitat Jenea Allilueva, dar nu se auzea nimic. Apoi a auzit un zgomot strident şi l-a descoperit pe *Vojd* întins pe o canapea, în semiîntuneric, scuipând pe perete. Ştia că stătea acolo de foarte mult timp deoarece de pe perete se prelingeau o grămadă de pârâiaşe de salivă.

„Ce Dumnezeu faci, Iosif?”, l-a întrebat. „Nu poţi sta aşa.” El nu a spus nimic, uitându-se fix la saliva care se prelingea pe perete.

La vremea aceea, Maria Svanidze, soţia lui Alioşa, fostul său cumnat, care acum a început să ţină un jurnal remarcabil[1], credea că moartea Nadiei îl transformase într-un „erou mai uman”. În disperarea sa, tot repeta două întrebări: „Lasă-i pe copii, ei au uitat-o în câteva zile, dar cum a putut să îmi facă mie una ca asta?”. Uneori vedea situaţia exact pe dos, întrebându-l pe Budionnîi: „Înţeleg că mi-a putut face mie una ca asta, dar copiii?”. Conversaţia se încheia întotdeauna astfel: „Mi-a distrus viaţa. M-a făcut neom”. Era un eşec personal umilitor care îi submina încrederea. Stalin, scria Svetlana, „a vrut să demisioneze, dar membrii Biroului Politic au spus: «Nu, nu, trebuie să rămâi!»„.

Şi-a recăpătat rapid încrederea mesianică în misiunea sa: războiul împotriva ţăranilor şi a duşmanilor săi din interiorul Partidului. Îi rămăsese gândul la cei arestaţi de curând, Eismont, Smirnov şi Riutin, a cărui „Platformă” fusese descoperită în camera soţiei sale. Bea mult, suferind de insomnie. La o lună după moartea ei, pe 17 decembrie, i-a trimis un bilet ciudat lui Voroşilov: „Cazurile lui Eismont, Smirnov şi Riutin sunt îmbibate de alcool. Vedem o opoziţie înecată în votcă. Eismont, Rîkov. Vânătoare de sălbăticiuni. Tomski, repet, Tomski. Sălbăticiuni nimicitoare ce mârâie. Smirnov şi alte zvonuri din Moscova. Ca un deşert. Mă simt groaznic, nu prea dorm”. Această scrisoare arată cât de tulburat a fost Stalin după moartea Nadiei. Duhneşte a alcool şi a disperare.

A rămas neînduplecat vizavi de ţărani. Pe 28 decembrie, Postîşev i-a trimis un bilet lui Stalin cu privire la plasarea

unor gărzi GPU la magaziile de cereale deoarece oamenii flămânzi furau foarte multă pâine. Apoi a adăugat: „Au existat elemente puternice de sabotare a livrărilor de pâine la staţiunile colective de mecanizare şi tractoare... Lasă-mă să trimit două-trei sute de culaci din Dnepropetrovsk în nord, din ordinul GPU”. „Bine! *Pravilno!*”, a fost de acord Stalin, entuziast, scriind cu creionul său albastru.

Nadia l-a bântuit pe Stalin până la moartea acestuia. Ori de câte ori se întâlnea cu cineva care o cunoscuse bine pe Nadia, vorbea despre ea. Doi ani mai târziu, când s-a întâlnit cu Buharin la teatru, a ratat un act întreg, vorbind despre Nadia, spunând că nu poate trăi fără ea. Vorbea adesea despre ea cu Budionnîi[2]. Familia se reunea în fiecare an pe 8 noiembrie pentru a o comemora, dar el ura aceste aniversări, rămânând în sud – totuşi, a păstrat întotdeauna fotografii ale ei, unele mai mari decât altele, peste tot în casele sale. A susţinut că nu a mai dansat niciodată după ce a murit Nadia.

Mii de scrisori de condoleanţe ajungeau la biroul lui Stalin, astfel încât cele câteva pe care a ales să le păstreze sunt interesante: „Era fragilă ca o floare”, scria în una din ele. Poate a păstrat-o deoarece încheierea era despre el: „Nu uita, avem nevoie de tine, aşa că trebuie să ai grijă de tine”. A păstrat şi o poezie care i-a fost trimisă, dedicată ei, şi care, de asemenea, se potrivea cu viziunea sa despre sine:

Oceanul noaptea, furtună puternică...

O siluetă bântuită pe puntea vasului.

Este căpitanul. Cine e?

Un om în carne şi oase.

Sau este din fier şi oţel?

Când studenţii au dorit să numească institutul după ea, el nu a fost de acord, dar i-a trimis pur şi simplu cererea surorii Nadiei, Anna: „După ce citeşti acest bilet, lasă-l pe biroul meu!”. Subiectul rămăsese la fel de dureros 16 ani mai târziu, când un sculptor i-a scris că doreşte să îi ofere lui Stalin un bust al Nadiei. Stalin i-a scris laconic lui Poskrebîşev, şeful său de cabinet: „Spune-i că ai primit scrisoarea şi că i-o trimiţi înapoi. Stalin”.

Nu era timp de jelit. Partidul era în război.

*

La 4 după-amiaza, pe data de 12 noiembrie, a doua zi după înmormântare, Stalin a sosit la biroul său pentru a se întâlni cu Kaganovici, Voroşilov, Molotov şi Sergo. Alături de ei era cel mai apropiat prieten al lui Stalin, Serghei Mironovici Kirov, prim-secretarul Comitetului gubernial din Leningrad şi membru al Biroului Politic. „După moartea tragică a Nadiei”, Maria Svanidze a observat că „Kirov era singurul dintre apropiaţi ce reuşea să ajungă la sufletul lui Stalin şi, pur şi simplu, să îi ofere căldura şi confortul care îi lipseau”. Stalin a căutat sprijin în Kirov, care, a spus el, „ţinea la mine ca un copil”.

Cântând mereu arii din opere, debordând de voie bună şi entuziasm adolescentin, Kirov era unul dintre oamenii aceia simpli care îşi face prieteni uşor. Mic de statură, chipeş, cu ochi căprui, ca de tătar, înfundaţi în orbite, ciupit de vărsat, cu părul şaten şi pomeţi înalţi, părea să fie simpatizat atât de femei, cât şi de bărbaţi. Căsătorit, fără copii, se spunea că e un afemeiat, având o predilecţie pentru balerinele din Baletul „Mariinski”, pe care îl controla la Leningrad[3]. Cu siguranţă, urmărea atent baletul şi opera, ascultând muzica din propriul apartament printr-o conexiune specială. Obsedat de muncă, la fel ca şi tovarăşii săi, lui Kirov îi plăcea să îşi petreacă timpul în natură şi să vâneze cu bunul său prieten Sergo. Ca şi Andreev, Kirov era un împătimit al muntelui, un hobby potrivit pentru un bolşevic. Se simţea bine în pielea lui. Poate acest lucru îl făcea să i se pară atât de simpatic lui Stalin, ale cărui prietenii

semănau cu nişte pasiuni – şi, ca orice pasiune, se puteau transforma rapid în invidie amară. Acum voia să fie cu Kirov tot timpul: Kirov intra şi ieşea din biroul său de cinci ori pe zi după înmormântarea Nadiei.

Pe numele său adevărat Serghei Kostrikov, se născuse în 1886; era fiul unui funcţionar mărunt care l-a lăsat orfan, în Urjum, la vreo opt sute de kilometri nord-est de Moscova. Un grup de binefăcători bogaţi i-au asigurat lui Kirov o bursă pentru a urma Şcoala Industrială din Kazan, unde a excelat. Dar Revoluţia din 1905 s-a interpus planurilor sale de a-şi continua studiile la universitate şi a aderat la Partidului Social-Democrat, devenind revoluţionar profesionist. Între exiluri, s-a căsătorit cu fiica unui ceasornicar evreu, dar, ca în cazul tuturor bolşevicilor adevăraţi, viaţa sa personală „era subordonată cauzei revoluţionare”, după spusele soţiei sale. În perioada de acalmie de dinaintea războiului, Kirov lucrase ca jurnalist în presa burgheză, care a fost strict interzisă de Partid, iar acest lucru era o pată neagră pe pedigriul său bolşevic. În anul 1917 punea bazele puterii în regiunea Terek din Caucazul de Nord. În timpul Războiului Civil, Kirov a fost unul dintre bravii comisari din Caucazul de Nord, alături de Sergo şi Mikoian. În Astrahan a impus puterea bolşevică în martie 1919 cu preţul unui măcel monstruos: peste patru mii de oameni au fost ucişi. Când un burghez era prins că îşi ascunde mobila, Kirov ordona să fie împuşcat. El şi Sergo, ale căror viaţă şi moarte au urmat un curs paralel, au pus la cale anexarea Georgiei în 1921, rămânând în Baku după aceea, doi bolşevici brutali din generaţia Războiului Civil. Îl întâlnise probabil pe Stalin în 1917, dar a ajuns să îşi cunoască ocrotitorul abia în vacanţa din 1925: „Dragă Koba, sunt în Kislovodsk... Mă simt din ce în ce mai bine. Într-o săptămână, vin la tine... Cele bune tuturor. Transmite salutări Nadiei”, scria el. Kirov era un preferat al familiei. Stalin a scris o dedicaţie pe un exemplar din cartea sa *Lenin şi leninismul*: „Lui S.M. Kirov, prietenul şi fratele meu drag”. În 1926, Stalin l-a înlăturat pe Zinoviev din funcţia de putere pe care o deţinea în Leningrad şi l-a promovat pe Kirov pentru a prelua controlul capitalei lui

Petru cel Mare, acum al doilea partid ca mărime din stat. A devenit membru al Biroului Politic în 1930.

Când Kirov a întrebat dacă poate să vină în sud cu avionul ca să îşi petreacă împreună vacanţa din 1931, Stalin a replicat: „Nu am dreptul şi nu aş sfătui pe nimeni să autorizeze zboruri. Aşa că te rog să vii cu trenul”. Artem, prezent adesea şi el în aceste vacanţe, îşi aminteşte: „Stalin ţinea atât de mult la Kirov, încât îl aştepta personal la gara din Soci”. Stalin întotdeauna „se distra de minune cu Kirov”, chiar înotau şi mergeau la saună împreună. Uneori, când Kirov înota, „Stalin mergea pe plajă şi îl aştepta pe Kirov”, spune Artem.

După moartea Nadiei, prietenia lui Stalin cu „Kirici” a devenit mai insistentă. Stalin îl suna adesea la Leningrad la orice oră din noapte: telefonul *vertuşka* (o linie internă specială) poate fi văzut încă lângă patul lui Kirov din apartamentul său. Când venea la Moscova, Kirov prefera să stea la Sergo, căruia îi plăcea atât de mult de tovarăşul său de chefuri, încât văduva acestuia îşi aminteşte că o dată a înscenat un accident de maşină pentru a se asigura că Kirov pierde trenul[4]. Totuşi, Stalin şi Kirov erau „ca doi fraţi egali, tachinându-se unul pe altul, spunând poveşti porcoase, râzând împreună”, spune Artem. „Prieteni buni, fraţi – şi aveau nevoie unul de celălalt.”

Acest lucru nu însemna că Stalin avea încredere deplină în Kirov. În toamna anului 1929, Stalin a aranjat să apară o critică a lui Kirov în *Pravda*. Oricât de mult ar fi ţinut la Kirov, Stalin putea şi să se supere pe el. În iunie 1928, unul dintre articolele sale a părut să fi fost revizuit când a apărut în *Leningradskaia Pravda*, făcându-l pe Stalin să scrie o scrisoare ce îi dezvăluia firea paranoică şi susceptibilă chiar şi atunci când era vorba despre lucruri mărunte: „Înţeleg... motivele tehnice... Totuşi, nu am mai auzit de alte astfel de exemple de articole scrise de membrii Biroului Politic... Pare ciudat că cele 40-50 de cuvinte eliminate explică cel mai bine în ce sens ţărănimea este o clasă capitalistă... Aştept o explicaţie de la tine”.

Kirov nu îl considera pe Stalin un sfânt: în timpul celebrării zilei de naştere din 1929, care l-a ridicat pe Stalin la rangul de *Vojd*, leningrădenii au îndrăznit să menţioneze părerile lui Lenin despre brutalitatea lui Stalin. Kirov cunoştea foarte bine mentalitatea ieşită din comun a lui Stalin: când un student i-a trimis nişte întrebări despre ideologie, i le-a înaintat lui Kirov, cu observaţia: „Kirov! Trebuie să citeşti scrisoarea de la studentul Fedotov... un tânăr complet analfabet din punct de vedere politic. Poate îi dai telefon şi vorbeşti cu el, probabil este un «membru de partid» corupt şi beţiv. Nu trebuie să amestecăm şi GPU în treaba asta, cred. Apropo, studentul este un şarlatan foarte priceput, cu o faţă antisovietică pe care o ascunde cu mare artă sub o mască de simplitate care spune: «Ajută-mă să înţeleg. Poate tu înţelegi tot – eu nu». Salutări! Stalin". Fără îndoială, familiaritatea lui Kirov cu Sergo, Kuibîşev şi Mikoian îl îngrijora pe Stalin. Provocările din 1932 – platforma lui Riutin, posibila opoziţie a lui Mikoian faţă de executarea lui Riutin, foametea, sinuciderea Nadejdei – arătaseră că Stalin are nevoie de o loialitate mai fermă.

După moartea Nadiei, Kirov aproape că a ajuns să facă parte din familie: Stalin insista să stea la el, nu la Sergo. Kirov stătea în apartamentul lui Stalin atât de des, încât ştia unde sunt cearşafurile şi pernele şi îşi întindea singur aşternuturile când dormea pe canapea. Copiii îl iubeau pe Kirov şi uneori, când era acolo, Svetlana făcea teatru de păpuşi pentru el. Jocul ei preferat era o imitaţie a guvernului. Tatăl său era „prim-secretarul". Această variantă în miniatură a lui Stalin scria ordine precum: „În atenţia Prim-Secretarului, îţi ordon să mă laşi să merg cu tine la teatru". Semna „Stăpâna (*hoziaika*) Setanka". Lipea bileţelele în camera de zi, deasupra măsuţei pe care stătea telefonul. Stalin replica: „Mă supun". Kaganovici, Molotov şi Sergo erau secretarii secunzi ai Setankăi, dar „ea are o relaţie specială cu Kirov", a observat Maria Svanidze, „deoarece Iosif este atât de bun şi de apropiat faţă de el".

Stalin s-a întors la viaţa ascetică de nomad din timpul ilegalităţii bolşevice, cu tensiunea şi diversitatea de care

are parte revoluţionarul aflat mereu pe fugă, numai că acum marşul său neobosit înainte semăna mai mult cu convoiul unui han mongol. Deşi era un sclav al rutinei, avea nevoie să se deplaseze continuu: existau paturi în casele sale, dar erau şi nişte divane mari, grele, în fiecare cameră. „Nu dorm niciodată pe pat”, i-a spus unui vizitator. „Întotdeauna pe un divan”, pe oricare îl prindea somnul când citea. „Ce personaj istoric avea acelaşi obicei spartan?”, a întrebat el, răspunzând cu omniscienţa sa autodidactă: „Nicolae I”. Moartea Nadiei a schimbat, firește, stilul de viaţă al lui Stalin şi al copiilor săi.

1. Maria „Marusea” Svanidze avea să devină un personaj crucial în anturajul lui Stalin: jurnalul său scris de mână, care este unul dintre cele mai revelatoare documente din anii ‘30, a fost păstrat de Stalin în propria arhivă.

2. Şi Budionnîi îşi pierduse prima soţie în urma unei posibile sinucideri, poate atunci când ea a descoperit relaţia acestuia cu viitoarea lui soţie, cântăreaţa Olga. În mod ironic, celălalt lider sovietic a cărui soţie se sinucisese era genialul comandant pe care Stalin nu îl suferea deloc – Mihail Tuhacevski.

3. Prin urmare, a fost cât se poate de potrivit ca Baletul „Mariinski” să primească numele lui Kirov după moartea acestuia.

4. Accidentele de maşină simulate, adesea cu efecte fatale, aveau să devină o caracteristică bizară a domniei lui Stalin.

9

Văduvul omnipotent şi familia sa iubitoare: Sergo, prinţul bolşevic

Stalin nu mai putea suporta să locuiască în apartamentul din Palatul Poteşnîi şi vila de la Zubalovo deoarece casele

Nadiei erau prea dureroase pentru el. Buharin s-a oferit să facă schimb de apartamente. Stalin a acceptat această ofertă camaraderească şi s-a mutat în apartamentul lui Buharin de la primul etaj al triunghiularului Palat Galben, fostul Senat[1], aproximativ sub biroul său. Deoarece biroul său se afla în punctul unde se uneau cele două aripi ale clădirii Senatului, formând un unghi, cunoscătorii îl numeau „Colţişorul”. Podelele sale lustruite, cu covoarele roşii şi verzi pe centru, lambriurile de lemn până la nivelul umărului, draperiile sale mohorâte erau păstrate la fel de curate ca într-un spital, iar liniştea era tot ca de spital. Secretarul său, Poskrebîşev, stătea în partea din faţă a anticamerei, la biroul său imaculat, controlând accesul. Biroul lui Stalin era lung, spaţios şi dreptunghiular, cu draperii grele şi sobe ruseşti bogat ornamentate de care obişnuia să se rezeme ca să îşi mai ostoiască durerea din membre. Un birou imens era aşezat în colţul îndepărtat din dreapta în timp ce o masă lungă, acoperită cu postav verde, înconjurată de scaune cu spătar drept, îmbrăcate în huse albe, trona la stânga, sub portretele lui Marx şi Lenin.

Cu un etaj mai jos, apartamentul său întunecos, „formal”, cu „tavanele boltite”, avea să fie reşedinţa sa din Moscova până la moartea lui. „Nu semăna cu o casă de om”, scria Svetlana. Fusese cândva un coridor. În fiecare seară copiii trebuiau să fie acolo când se întorcea să ia cina, să le verifice şi să le semneze temele, ca orice părinte. Până la război, a respectat cu conştiinciozitate această rutină – unele dintre scrisorile sale adresate profesorilor copiilor se păstrează în arhive.

Copiii iubeau Zubalovo – era adevăratul lor cămin, astfel încât Stalin a decis să nu îi dezrădăcineze şi şi-a construit altă vilă „minunată, spaţioasă, modernă, cu un singur etaj”, la Kunţevo, la nouă kilometri de Kremlin. Aceasta a devenit acum principala sa reşedinţă, şi tot acolo a şi murit 20 de ani mai târziu, transformându-se de-a lungul anilor într-o vilă mare, dar austeră, cu două etaje, vopsită într-un verde posomorât, de camuflaj, cu un complex de gherete pentru santinele, vile pentru oaspeţi, sere, o baie rusească şi o

căbănuţă specială pentru biblioteca sa, toate înconjurate de o pădure de pini, două garduri concentrice, nenumărate puncte de control şi cel puţin o sută de gărzi[2]. Aici avea parte de toată intimitatea pe care şi-o dorise, expresia exterioară a detaşării sale emoţionale: în casă nu locuia nicio gardă de corp şi niciun servitor; dacă nu rămâneau prieteni peste noapte, se închidea acolo singur. Stalin mergea la Kunţevo după cină – era atât de aproape, încât era adesea numită „Aproape” de cei din cercul său, deoarece uneori mai stătea la cealaltă casă a sa, „Departe”, la Semionovski. Viaţa idilică îşi urma cursul la Zubalovo, „paradisul ca o insulă fermecată” al Svetlanei.

Stalin nu a devenit un pustnic bântuit după moartea Nadiei. Este adevărat că petrecea tot mai mult timp cu potentaţii săi, toţi bărbaţi, aproape ca o curte segregată a unui ţar din secolul al XVII-lea. Dar atotputernicul văduv era prins şi în îmbrăţişarea iubitoare, dar copleşitoare a unei familii proaspăt reconstruite. Pavel şi Jenea Alliluev, întorşi recent de la Berlin, erau tot timpul lângă el. Sora Nadiei, Anna, şi soţul ei, Stanislav Redens, se întorseseră de la Harkov pentru ca el să îşi ia în primire noua funcţie de şef al GPU din Moscova. Redens, un polonez robust, chipeş, cu o buclă pe frunte, îmbrăcat mereu în uniforma sa de cekist, fusese secretarul organizatorului poliţiei secrete, Dzerjinski. El şi Anna s-au îndrăgostit în timpul expediţiei lui Stalin şi Dzerjinski pentru investigarea căderii Permului, în 1919. Redens avea reputaţia, în rândul vechilor bolşevici austeri, că „îşi dă aere” şi că este alcoolic din cauza unui incident nefericit. Până în 1931, fusese şeful GPU în Georgia. Totuşi, adjunctul său, Beria, fusese mai deştept ca Redens – după spusele familiei – într-o farsă demnă mai degrabă de o petrecere a burlacilor decât de o intrigă a poliţiei secrete – dar care a funcţionat. Beria l-a îmbătat pe Redens şi l-a trimis acasă gol puşcă. Legendele de familie rareori spun întreaga poveste: scrisorile lui Stalin dezvăluie faptul că Redens şi liderii locali au încercat să îl înlăture pe Beria, trimiţându-l undeva, pe cursul inferior al Volgăi, dar cineva, probabil Stalin, a intervenit. Beria nu l-a iertat niciodată. Dar până la urmă Redens, nu Beria a fost cel care a plecat.

Lui Stalin îi plăcea de cumnatul său cel vesel, dar se îndoia de competenţa sa în calitate de cekist, îndepărtându-l din Ucraina. Anna, o mamă iubitoare ce avea doi fii, era o femeie bună la suflet, dar imprudentă care, după cum recunosc chiar copiii săi, vorbea prea mult. Stalin o numea „moară stricată”.

Un al treilea cuplu completa acest sextet de rude iubitoare. Alioşa Svanidze, şi el abia întors din străinătate, era fratele primei soţii a lui Stalin, Kato, care a murit în 1907. „Chipeş, blond, cu ochi albaştri şi nas acvilin”, era un dandy georgian, care vorbea franceza şi germana şi care deţinea funcţii înalte în Banca de Stat. Stalin îl iubea – „Erau ca fraţii”, scria Mikoian. Soţia sa, Maria, era o soprană georgiană evreică „cârnă, cu tenul ca piersica şi ochi mari, albaştri”, care a fost *prima donna* în opera completă a propriei vieţi[3]. Svetlana spunea că acest cuplu făţarnic era fără ruşine, aducând întotdeauna cadouri din străinătate. Această diaristă avidă, Maria, ca toate doamnele de la curtea lui Stalin, părea cumva îndrăgostită de *Vojd*-ul lor. Exista o concurenţă constantă, îndârjită pentru a-i intra în graţii în rândul acestor doamne care erau atât de preocupate să se simtă superioare celorlalte şi să le submineze, încât adesea nu erau atente la indiciile periculoase ale stărilor de furie pe care le mai avea Stalin.

Între timp, Iakov, acum în vârstă de 27 de ani, studia ca să devină inginer electrician, deşi Stalin ar fi vrut să urmeze o carieră militară. Iaşa „semăna cu tatăl său la voce şi la înfăţişare”, dar îl scotea din sărite. Uneori Stalin reuşea să manifeste o afecţiune aspră: i-a trimis una dintre cărţile sale, *Cucerirea naturii*, scriind pe ea: „Iaşa, citeşte imediat cartea asta. I. Stalin”.

Când pistruiata şi roşcata Svetlana a mai crescut, Stalin spunea că semăna leit cu mama lui, care întotdeauna era cea mai mare laudă din partea sa – dar de fapt ea era ca el: inteligentă, încăpăţânată şi hotărâtă. „Eram animalul său de companie. După moartea mamei, a încercat să se apropie mai mult de mine. Era foarte afectuos – nu voia

decât să vadă cum mă descurc. Acum apreciez faptul că era un tată foarte iubitor...” Maria Svanidze nota cum ciripea Svetlana în preajma tatălui său. „El o săruta, o admira, îi dădea să mănânce din farfuria lui, alegând cele mai bune bucăţi pentru ea.” Svetlana, la 7 ani, declara adesea: „Dacă tata mă iubeşte, nu îmi pasă dacă toată lumea mă urăşte! Dacă tata mi-ar spune: «Zboară până la Lună», aş face-o!”. Cu toate acestea, considera că afecţiunea lui este sufocantă – „Mereu mirosul ăla de tutun, scoţând nori de fum, cu mustaţa aia a lui, când mă tot strângea în braţe şi mă pupa”. Svetlana a fost crescută de fapt de iubita sa dădacă, voinica Aleksandra Bîcikova, şi de loiala menajeră Karolina Til.

La o lună după moartea Nadiei, Artem îşi aminteşte că ea încă întreba când se întoarce mama ei din străinătate. Svetlanei îi era foarte frică de întuneric, despre care credea că are legătură cu moartea. A recunoscut că nu îl putea iubi pe Vasili, care fie o brusca, stricându-i joaca, fie îi povestea detalii sexuale deranjante care, credea ea, i-au afectat părerea despre sex.

Vasili, acum în vârstă de 12 ani, a fost cel mai afectat: „A suferit un şoc teribil”, scria Svetlana, „care l-a dărâmat complet”. A devenit un bădăran agresiv, arogant şi violent, care înjura chiar şi atunci când erau şi femei de faţă şi se aştepta să fie tratat ca un prinţişor, dar care era incapabil şi nefericit. Îşi făcea de cap la Zubalovo. Nimeni nu îi spunea lui Stalin despre obrăzniciile sale revoltătoare. Cu toate acestea, Artem spune că Vasili era de fapt „bun, blând, dulce, neinteresat de lucrurile materiale; putea fi şi bătăuş, dar îi apăra, de asemenea, pe băieţii mai mici”. Dar era îngrozit de Stalin, pe care îl respecta cum „îl respectă creştinii pe Hristos”. În absenţa tatălui său dezamăgit, Vasili a crescut în lumea tristă şi lipsită de afecţiune a gărzilor de corp, membri duri şi servili ai poliţiei secrete, în locul unor dădace iubitoare, dar ferme. Pauker îl supraveghea pe acest Fauntleroy sovietic. Comandantul de la Zubalovo, Efimov, îi trimitea rapoarte despre el lui Vlasik, care îl informa apoi pe „Şef”.

Stalin avea încredere în devotata sa gardă de corp, un ţăran vânjos, care trăia viaţa din plin, dar lipsit de educaţie, Nikolai Vlasik, în vârstă de 37 de ani, care intrase în rândurile CEKA în 1919 şi i-a apărat pe membrii Biroului Politic, iar apoi exclusiv pe *Vojd*, începând din 1927. A devenit un vizir puternic al lui Stalin, dar a rămas un fel de tată-surogat pentru Vasili: acesta i le prezenta lui Vlasik pe prietenele lui pentru a-i obţine aprobarea.

Când comportamentul său de la şcoală a devenit inacceptabil, Pauker a fost cel care i-a scris lui Vlasik că „mutarea lui la altă şcoală este absolut necesară". Vasili îşi dorea cu ardoare ca Stalin să fie mulţumit de el: „Bună, tată!", îi scria el într-o scrisoare tipică folosind o versiune copilăroasă a jargonului bolşevic. „Merg la şcoala cea nouă, este foarte bună şi cred că voi deveni un bun Vaska bolşevic! Tată, scrie-mi ce mai faci şi cum e în vacanţă. Svetlana e bine şi învaţă şi ea la şcoală. Salutări din partea colectivului nostru. Bolşevicul Vaska". Dar le trimitea scrisori şi membrilor poliţiei secrete: „Bună, Tovarăşe Pauker. Eu sunt bine. Nu mă mai bat cu Tom [Artem]. Prind mulţi [peşti] şi o fac foarte bine. Dacă nu eşti prea ocupat, vino să ne vezi. Tovarăşe Pauker, te rog să îmi trimiţi o călimară de cerneală pentru stiloul meu". Iar Pauker, care era atât de apropiat de Stalin, încât îl bărbierea, i-a trimis copilului cerneala cerută. Când a sosit, Vasili i-a mulţumit „Tovarăşului Pauker", a susţinut că nu e adevărat că îl făcuse pe alt băiat să plângă şi l-a denunţat pe Vlasik că l-a acuzat de acest lucru. Deja viaţa în mijlocul şcolarilor şi al membrilor poliţiei secrete îl făcea pe copilul acesta răzgâiat să îi denunţe pe alţii, obicei care se putea dovedi fatal pentru victimele sale mai târziu. Tonul poruncitor este inconfundabil: „Tovarăşul Efimov te-a informat că ţi-am cerut să îmi trimiţi un pistol, dar nu l-am primit. Poate ai uitat, aşa că te rog să mi-l trimiţi. Vasea".

Stalin era nedumerit de nesupunerea lui Vasili şi a recomandat mai multă disciplină. Pe 12 septembrie 1933, Karolina Til a plecat în vacanţă, astfel că Stalin, care se afla în sud, i-a trimis următoarele instrucţiuni lui Efimov, la

Zubalovo: „Dădaca va sta în casa din Moscova. Ai grijă ca Vasea să nu sară calul. Nu-l lăsa să se joace de capul lui şi fii strict. Dacă Vasea nu ascultă de dădacă şi este agresiv, ţine-l «din scurt»„, scria Stalin, adăugând: „Ţine-l pe Vasea departe de Anna Sergheevna [Redens, sora Nadiei] – îl răsfaţă prea tare făcându-i concesii dăunătoare şi periculoase”. Când era în vacanţă, tatăl i-a trimis fiului o scrisoare şi nişte piersici. „Bolşevicul Vaska” i-a mulţumit. Totuşi, era o problemă cu Vasili. Pistolul care o ucisese pe Nadia a rămas în casa lui Stalin. Vasili i l-a arătat lui Artem şi i-a dat tocul din piele ca amintire.

Abia după mulţi ani a înţeles Stalin cât rău le făcuseră copiilor absenţa sa şi lăsarea lor în grija gărzilor de corp – ceea ce numea „cel mai adânc secret din inima sa”: „Copiii care cresc fără mamă pot fi educaţi perfect de dădace, dar ele nu o pot înlocui pe mamă...”.

*

În ianuarie 1933, Stalin a ţinut o tiradă emfatică tipic bolşevică în faţa Plenului: Cincinalul fusese un succes remarcabil. Partidul asigurase o industrie a tractoarelor, energie electrică şi producerea de cărbune, oţel şi petrol. Fuseseră construite oraşe noi. Barajul şi hidrocentrala de pe fluviul Nipru şi calea ferată care lega Turkestanul de Siberia fuseseră finalizate (construite de tot mai numeroşii sclavi ai lui Iagoda, care făceau muncă forţată). Orice dificultate era din vina opoziţiei duşmănoase. Totuşi, era anul foametei 1933, când milioane de oameni mureau de foame şi sute de mii erau deportaţi.

În iulie 1933, Kirov s-a alăturat lui Stalin, Voroşilov, vicepreşedintelui OGPU Iagoda şi lui Berman, şeful Gulagului, sistemul lagărelor de muncă forţată, pe vasul *Anohin* pentru a sărbători inaugurarea unui proiect gargantuesc al muncii socialiste: Canalul Marea Albă – Marea Baltică sau, folosind acronimul bolşevic, Belomor[4], un canal de 227 de kilometri început în decembrie 1931 şi încheiat prin eforturile faraonice a 170.000 de prizonieri, dintre care aproximativ 25.000 au murit într-un an şi

jumătate. Voroşilov i-a lăudat ulterior pe Kirov şi Iagoda pentru contribuţiile lor la această crimă.

În vară, potentaţii erau epuizaţi după cinci ani de muncă herculeană pentru a realiza triumfătorul plan cincinal, a învinge opoziţia şi, mai ales, a zdrobi ţărănimea. După ce îndureseră o astfel de tensiune, trebuiau să se relaxeze, ca să nu cedeze nervos – dar, deşi făcuseră faţă crizei foametei din 1933 datorită represiunilor masive, nu era vreme pentru odihnă. Sergo, care a coordonat realizarea planului cincinal în calitate de comisar al poporului pentru industria grea, suferea de probleme cardiace şi circulatorii – Stalin însuşi îi supraveghea tratamentele. Nici Kirov nu mai făcea faţă tensiunii, suferind de „palpitaţii... iritabilitate severă şi insomnie". Doctorii i-au prescris odihnă. Prietenul lui Kirov, Kuibîşev, şeful Gosplanului, care avea sarcina imposibilă de a face să se potrivească cifrele planului, bea mult şi umbla după femei: Stalin i s-a plâns lui Molotov, bodogănind mai târziu că devenise un „destrăbălat".

Pe 17 august, Stalin şi Voroşilov au plecat cu trenul lor special[5]. Ştim dintr-o notă nepublicată că *Vojd*-ul era deja paranoic cu privire la deplasările sale, plictisit până în gât de cumnata sa Anna Redens şi dornic ca Klim să fie mai discret: „Ieri, de faţă cu cumnata mea (o moară stricată) şi cu doctorii (ăştia nu îşi ţin gura), nu am vrut să spun care este data exactă a plecării mele. Acum te informez că m-am hotărât să plec mâine... Mai bine să nu ştie toată lumea. Suntem amândoi subiecte numai bune de bârfă şi nu ar trebui să le dăm apă la moară numai pentru că ne trezim vorbind. Deci, dacă eşti de acord, plecăm mâine la ora 2. Îi voi ordona lui Iuzis [garda de corp lituaniană a lui Stalin, care împărţea sarcinile cu Vlasik] să îi ceară deîndată şefului gării să mai adauge un vagon, fără să spună pentru cine este. Până mâine la 2...". Aceasta avea să fie o vacanţă plină de evenimente: a existat chiar şi un atentat.

*

La Krasnaia Poliana, în Soci, l-a găsit pe Lakoba, liderul abhaz, aşteptând pe verandă împreună cu preşedintele

Kalinin şi Poskrebîşev. Când Stalin şi Lakoba au făcut o plimbare prin grădini, Beria, acum guvernator *de facto* al Caucazului, i-a însoţit. Lakoba şi Beria, deja duşmani, veniseră separat. După micul dejun luat pe verandă, *Vojd*-ul, urmat de acest anturaj tot mai numeros, căruia i s-a alăturat curând şi Ian Rudjutak, un vechi bolşevic leton care conducea Comisia de Control, dar în care Stalin avea tot mai puţină încredere, a făcut turul grădinilor sale.

„Nu mai leneviţi”, a spus grădinarul Stalin. „Tufele astea sălbatice de aici trebuie smulse.” Liderii şi gărzile s-au pus pe treabă, adunând lemne şi tăind rugi în timp ce Stalin, în tunica sa albă, cu pantalonii albi, bufanţi băgaţi în cizme, îi supraveghea, pufăind din pipă. Punând mâna pe o furcă, a făcut şi el ceva treabă. Beria muncea cu o greblă, în timp ce unul dintre liderii de la Moscova tăia lăstari cu o toporişcă. Beria a înşfăcat toporişca şi, retezând de zor pentru a-l impresiona pe Stalin, a făcut o glumă, cu un dublu înţeles destul de evident: „Tocmai îi arăt stăpânului grădinii, Iosif Vissarionovici, că pot tăia orice copac”. Niciun lider nu era prea mare ca să nu fie doborât de Beria. Avea să i se ofere curând şansa de a-şi folosi toporişca.

Stalin s-a aşezat pe scaunul său de răchită, iar Beria în spatele lui, ca un curtean medieval, cu toporişca la centură. Svetlana, care îi spunea acum lui Beria „Unchiul Lara”, a fost adusă să stea cu ei. Cât timp Stalin a lucrat la nişte hârtii, Lakoba a ascultat muzică la căşti, iar Beria a chemat-o pe Svetlana, a aşezat-o pe genunchi şi a fost fotografiat într-o ipostază celebră, cu monoclul său sclipind în soare şi cu mâinile pe copil, în timp ce liderul lucra calm în fundal.

Voroşilov şi Budionnîi, care îşi făcuseră şi ei apariţia, l-au luat pe Stalin pe locul din faţă al unui Packard decapotabil, ca să îi arate caii de la herghelia armatei. Au făcut o plimbare pe mare şi apoi au mers la vânătoare, Stalin ducându-şi voios puşca pe umăr, cu chipiul dat pe spate, în timp ce garda de corp cekistă îi ştergea sudoarea de pe frunte. După ce au vânat o zi întreagă, au instalat corturi, ca să facă un picnic şi un grătar *al fresco*. Mai târziu, Stalin

s-a dus la pescuit. Lipsa de formalism a întregii excursii este evidentă: nu va mai avea multe ocazii să ducă o astfel de viaţă.

*

Apoi, Stalin a fost scandalizat aflând că, în absenţa lui, Sergo a reuşit să manipuleze Biroul Politic împotriva sa. Kaganovici a rămas la conducere în timp ce tot mai mulţi lideri plecau în vacanţă. Îi scria lui Stalin practic în fiecare zi, încheind mereu cu aceeaşi rugăminte: „Te rugăm să ne spui părerea ta”. Potentaţii se luptau permanent unii cu ceilalţi pentru resurse: cu cât era mai dură lupta pentru colectivizare, cu atât creştea ritmul industrializării, cu atât apăreau mai multe accidente şi greşeli în fabrici şi cu atât mai acerbă era lupta din cadrul Biroului Politic pentru controlul fiefurilor. „Cur de fier” Molotov, premierul, se certa cu Ordjonikidze, temperamentalul comisar pentru industria grea, şi cu Kaganovici, care se certa cu Kirov, care avea conflicte cu Voroşilov şi aşa mai departe. Dar, deodată, membrii Biroului Politic s-au unit împotriva voinţei lui Stalin,

În vara anului 1933, Molotov a primit un raport conform căruia o fabrică din Zaporoje produce piese defecte pentru combine agricole din cauza unui sabotaj. Molotov, care era de acord cu Stalin că, de vreme ce sistemul lor era perfect şi ideologia lor corectă din punct de vedere ştiinţific, toate greşelile industriale trebuie să fie rezultatul sabotajului comis de duşmanii ascunşi, i-a ordonat procurorului general Akulov să îi aresteze pe cei vinovaţi. Liderii locali au făcut apel la Sergo. Când cazul a ajuns în faţa Curţii Supreme, statul a fost reprezentat de adjunctul procurorului general, un fost avocat menşevic, Andrei Vîşinski, care avea să fie unul dintre cei mai celebri funcţionari ai lui Stalin în timpul „Marii terori”. Dar, Stalin fiind în vacanţă, Sergo i-a apărat cu înverşunare pe oficialii din industrie şi a convins Biroul Politic, inclusiv pe Molotov şi pe Kaganovici, să condamne rechizitoriul lui Vîşinski.

Pe 29 august, Stalin a aflat ce prostie făcuse Sergo şi a trimis imediat o telegramă încărcată de o furie fariseică: „Consider că poziţia adoptată de Politburo este incorectă şi periculoasă... Mi se pare lamentabil că Kaganovici şi Molotov nu au fost în stare să reziste presiunilor birocratice exercitate de Comisariatul Poporului pentru Industria Grea”. Două zile mai târziu, Kaganovici, Andreev, Kuibîşev şi Mikoian şi-au anulat oficial hotărârea. Stalin a reflectat la pericolul reprezentat de capacitatea lui Sergo de a se folosi de prestigiul său neîndoielnic şi de forţa personalităţii sale pentru a-i convinge pe potentaţi, vărsându-şi furia pe Molotov: „Consider că Sergo s-a purtat ca un huligan. Cum l-ai putut lăsa să facă ce vrea?”. Stalin era uluit că Molotov şi Kaganovici au putut să se lase duşi de nas. „Care-i problema? Kaganovici a încercat să ne înşele?... Şi nu este singurul.” I-a dojenit aspru: „I-am scris lui Kaganovici ca să îmi exprim uimirea că s-a situat, de data aceasta, în tabăra elementelor reacţionare”.

Două săptămâni mai târziu, pe 12 septembrie, îi făcea încă scandal lui Molotov că Sergo manifesta tendinţe antipartinice apărând „elemente reacţionare ale Partidului împotriva Comitetului Central”. L-a pedepsit pe Molotov chemându-l din Crimeea, unde îşi petrecea vacanţa – „Nici mie, nici lui Voroşilov nu ne place că stai în vacanţă şase săptămâni în loc de două săptămâni” –, şi apoi s-a simţit vinovat că a făcut asta: „Mă simt cam prost că din cauza mea te întorci mai devreme”, s-a scuzat el, dar apoi a continuat să spumege împotriva lui Kaganovici şi Kuibîşev: „Este evident că ar fi imprudent să lăsăm toată treaba de la centru doar în sarcina lui Kaganovici (Kuibîşev se poate apuca de băut)”. Molotov s-a întors nefericit la Moscova.

Stalin l-a înfrânt uşor pe Sergo, dar vehemenţa atacului său împotriva „huliganului” arată că îl lua în serios pe cel mai puternic lider după el. Irascibil şi ciufut, totuşi în acelaşi timp personificarea administratorului stalinist dur, Sergo Ordjonikidze s-a născut în 1886, într-o familie de nobili georgieni. Rămas orfan la 10 ani, nu era un om foarte educat, având doar o pregătire ca infirmier[6]. Intrase deja în

Partid la vârsta de 17 ani şi a fost arestat de cel puţin patru ori înainte de a se întâlni cu Lenin la Paris, în 1911 – unul dintre puţinii stalinişti care au avut experienţa emigraţiei (pentru scurt timp). Membru al Comitetului Central din 1912 (ca şi Stalin), a fost responsabil de anexarea şi bolşevizarea în mod brutal, în 1921, a Georgiei şi Azerbaidjanului, unde i se spunea „Fundul lui Stalin”. Lenin l-a atacat pentru că l-a pălmuit pe un tovarăş şi pentru că participa la orgii cu multă băutură şi femei uşoare, dar i-a şi luat apărarea când cineva a spus despre el că mai mult ţipă decât vorbeşte, zicând în glumă: „Aşa-i, ţipă... dar e cam surd de o ureche”.

În Războiul Civil, Sergo fusese un erou curajos ca un leu, simţindu-se în şa ca peştele în apă (a fost acuzat că a străbătut Tiflisul cucerit călare pe un cal alb), atât de „tânăr şi puternic”, de parcă „s-ar fi născut în manta şi cizme milităreşti”. Avea un temperament vulcanic. La începutul anilor ‘20, i-a dat un pumn lui Molotov în timp ce se contraziceau din cauza cărţii lui Zinoviev *Leninismul*, incident care demonstrează cât de în serios luau tot ce ţinea de ideologie: Kirov îi despărţise atunci. Fiica lui Sergo, Eteri, îşi aminteşte că acest georgian năvalnic se aprindea uneori atât de tare, încât îi pălmuia pe tovarăşii săi, dar se calma repede – „Şi-ar fi dat viaţa pentru cineva pe care îl iubea şi l-ar fi împuşcat pe un om pe care îl ura”, spunea soţia lui, Zina.

Promovat la conducerea Comisiei de Control în 1926, Sergo a fost cel mai agresiv aliat al lui Stalin în lupta împotriva opozanţilor până când a fost numit comisar al poporului pentru industria grea. El nu înţelegea subtilităţile economiei, dar se folosea de experţi, conducându-i cu şarm, dar şi cu o mână forte. „Îi terorizezi pe tovarăşi la muncă”, s-a lamentat unul dintre subordonaţii săi care se plângeau constant de ieşirile sale. „Sergo chiar le-a dat vreo două palme!”, îi scria Stalin aprobator lui Voroşilov în 1928. „Opoziţia era înspăimântată!”

Sergo, care cochetase cu Buharin şi apoi îl trădase, era un susţinător puternic al Marii Cotituri a lui Stalin – „Era trup şi suflet de partea acestei politici”, spunea Kaganovici. Iubit de prieteni, de la Kaganovici la Buharin şi Kirov, Sergo era „bolşevicul perfect”, credea Maria Svanidze, şi „curtenitor”, în opinia lui Hruşciov. „Ochii săi plini de bunătate, părul grizonant şi mustaţa mare”, scria fiul lui Beria, „îl făceau să arate ca un prinţ georgian”. Datorându-şi cariera lui Stalin, el a rămas ultima mare fiară din Politburo, sceptic cu privire la cultul lui Stalin, având propria clientelă în industrie şi în Caucaz, pe care era capabil să o apere. Cu siguranţă, nu-i era teamă niciodată să îl contrazică pe Stalin[7], pe care îl trata ca pe un frate mai mare ţâfnos: uneori, aproape că îi dădea ordine.

În septembrie 1933, Sergo se afla în vacanţă în Kislovodsk, staţiunea sa preferată, de unde a început curând o corespondenţă intensă cu Stalin, care îi purta pică acestui „prinţ” cu inimă mare. Sergo era, se plângea Stalin, „vanitos până la nebunie”.

*

„Aici, în vacanţă”, scria Stalin, „nu stau într-un loc, ci mă mut de ici colo...”. După o lună, Stalin s-a mutat mai spre sud, în casa lui nou-construită de la Museri. Amplasată pe vârful unui deal, într-un parc semitropical, era o clădire urâtă, cenuşie, cu două etaje, cu lambriuri de lemn, verande largi şi sufragerie mare, aşa cum îi plăcea lui, şi o privelişte frumoasă spre un port unde Lakoba construise un mic debarcader. Era înconjurată de alei sinuoase care duceau la un pavilion rotund, unde lucra Stalin, şi de trepte care coborau spre mare. Adesea Lakoba şi Stalin mergeau pe jos până într-un sat din apropiere unde localnicii organizau festinuri abhaze *al fresco*.

Pe 23 septembrie, Lakoba a organizat o excursie de pescuit şi tras cu arma: Stalin şi Vlasik au navigat de-a lungul coastei, pornind de la debarcaderul special construit, într-un iaht cu motor, *Steaua Roşie*, cu puştile pe genunchi. Deodată s-a auzit o rafală de mitralieră de pe ţărm.

1. Preşedintele Putin îşi are biroul tot în această clădire, sediul puterii din Rusia încă de pe vremea lui Lenin. Şeful Statului-Major al lui Putin ocupă vechiul birou al lui Stalin. Până în 1930, Stalin şi-a păstrat biroul principal de la etajul al cincilea al clădirii de granit cenuşiu a Comitetului Central din Piaţa Veche, mai sus de Kremlin, unde lucrase foarte bine cu secretarii săi succesivi, Lev Mehlis, care a avansat apoi, şi Tovstuha, care a murit prematur. Aici şi-a plănuit Stalin campaniile împotriva lui Troţki, Zinoviev şi Buharin. În 1930, Poskrebîşev şi Secţia Specială, pivotul dictaturii lui Stalin, s-au mutat în Palatul Galben (cunoscut, de asemenea, drept sediul Sovnarkomului sau al Consiliului de Miniştri), unde se întruneau membrii Biroului Politic şi unde lucra – iar acum şi locuia – Stalin.

2. Casa de la Kunţevo a fost construită, ca majoritatea celorlalte reşedinţe ale sale, de Merjanov: Stalin ordona permanent să se facă renovări şi, după război, a cerut să se construiască al doilea etaj. După moartea lui s-a strâns tot din casă, dar în timpul lui Brejnev lucrurile au fost puse la loc de personalul reunit al lui Stalin. Reşedinţa rămâne astăzi închisă, sub egida organismului de securitate FSB, dar exact aşa cum era când trăia Stalin, chiar şi la nivel de detalii, cum ar fi pământufurile sale de bărbierit şi gramofonul.

3. L-au procopsit pe fiul lor cu absurdul nume bolşevic Johnreed, în onoarea autorului cărţii *Zece zile care au zguduit lumea*.

4. Ţigările Belomor au devenit acum una dintre mărcile cele mai populare, din care fuma chiar şi Stalin atunci când nu găsea marca sa preferată, Herzegovina Flor. Canalul Belomor a fost unul dintre triumfurile celebrate de scriitori şi cineaşti: Gorki, romancierul care devenise un infam apologet al celor mai grave excese ale bolşevismului, a

publicat o carte, *Canalul numit Stalin*, care lăuda în mod uimitor aspectele umanitare ale Canalului Belomor.

5. Ştim foarte multe despre această vacanţă nu doar pentru că avem la dispoziţie corespondenţa lui Stalin cu Kaganovici, care rămăsese să îi ţină locul la Moscova, ci şi pentru că GPU a făcut fotografii pe care le-au aranjat într-un album special pentru Stalin, iar Lakoba, gazda lui din Abhazia, şi-a notat şi el unele lucruri: prin urmare, avem şi sunet, şi imagini.

6. După al Doilea Război Mondial, Stalin şi-a amintit cum, în exil, „mie, care eram ţăran, mi se dădeau opt ruble pe lună. Ordjonikidze, care era nobil, primea 12 ruble, astfel că nobilii deportaţi costau trezoreria cu 50% mai mult decât ţăranii". Celălalt bărbat cu pregătire de infirmier aflat în conducere era Poskrebîşev.

7. Stalin îl trata pe Sergo ca pe un frate mai mic, imposibil de controlat: „Ai fost obraznic săptămâna asta", îi scria de obicei Stalin, „şi ai avut succes. Să te felicit sau nu?". Iar cu altă ocazie: „Mâine, şedinţa legată de reforma bancară. Eşti pregătit? Trebuie să fii". Când Stalin îl certa, adăuga: „Să nu te-aud că spui că sunt aspru... De fapt, n-ai decât". Se semna de obicei „Koba". Scrisorile lui Sergo se opun aproape întotdeauna vreunei decizii a lui Stalin: „Dragă Soso", se lamenta în una dintre ele, „oare noua Rusie este construită de americani?". Nu se ferea nici să îi dea instrucţiuni lui Stalin: „Soso, vor să îl pună pe Kaganovici la aviaţia civilă... Scrie-le lui Molotov şi Kaganovici şi spune-le să nu facă asta!".

10

Victoria întinată: Kirov, complotul şi Congresul al XVII-lea

Pe puntea iahtului *Steaua Roşie*, Vlasik s-a aruncat spre Stalin, protejându-l cu corpul lui şi cerând permisiunea să tragă şi el. În timp ce trăgeau spre ţărm, barca a cotit spre larg. Stalin a crezut iniţial că fuseseră doar nişte georgieni

care trăgeau o salvă de întâmpinare, dar s-a răzgândit. A primit o scrisoare de la grăniceri, ce recunoşteau că ei trăseseră, crezând că era un vas străin. Beria a condus ancheta personal, etalându-şi cruzimea pentru a obţine rezultate, ceea ce l-a impresionat pe Stalin, dar a stârnit bănuiala că el pusese la cale atacul pentru a-l submina pe Lakoba, care răspundea de securitate în Abhazia. Grănicerii au fost trimişi în Siberia. Vlasik şi Beria au devenit mai apropiaţi de Stalin.

Când s-a întors pe uscat, grupul a mers până la Gagra, unde GPU descoperise o nouă vilă între dealuri, pe care Lakoba începuse să o reconstruiască. Aceasta a devenit una dintre reşedinţele preferate, Holodnaia Recika, Pârâul Rece, un cuib de vulturi stalinist, construit pe o stâncă, cu privelişti de o frumuseţe naturală impresionantă[1]. Revenind la Soci, Svetlana a mai stat cu Stalin, dar, când ea a început din nou şcoala, el a rămas „singur ca un huhurez” şi a început să tânjească după compania lui Enukidze. „Ce te ţine la Moscova?”, i-a scris lui Avel. „Vino la Soci, fă o baie în mare şi mai odihneşte-ţi inima. Transmite-i lui Kalinin din partea mea că, dacă nu te trimite în vacanţă imediat, comite o crimă... Ai putea sta cu mine la vilă... Am vizitat vila cea nouă de la Gagra astăzi... Voroşilov şi nevastă-sa au rămas fermecaţi... Al tău, Koba”.

*

După această vacanţă prelungită, „huhurezul” s-a întors la Moscova, pe 4 noiembrie, pentru a organiza iminentul Congres al Învingătorilor, la care avea să fie încoronat pentru triumfurile din ultimii patru ani. Moscova parcă se trezea după un lung coşmar. Foametea trecuse. Recolta era mai bună. Milioanele de oameni care muriseră de foame fuseseră îngropaţi şi uitaţi în sate ce dispăruseră pentru totdeauna de pe hartă.

Erau multe de sărbătorit când au început să sosească delegaţii la al XVII-lea Congres, la sfârşitul lunii ianuarie. Trebuie să fi fost o perioadă plină de emoţie şi mândrie pentru cei 1.966 de delegaţi cu drept de vot care urmau să

viziteze Moscova, venind din toate colţurile imensului paradis al muncitorilor. Congresul era cel mai înalt organ al Partidului, care, teoretic, alegea Comitetul Central pentru a guverna în locul său până la următorul congres, de obicei peste patru ani. Dar în 1934 acesta era o pantomimă a triumfalismului, supravegheată de Stalin şi Kaganovici, în coregrafia atentă a lui Poskrebîşev.

Totuşi, un Congres nu însemna doar treburi serioase: Marele Palat al Kremlinului se umplea deodată cu costumaţii bizare, pe măsură ce cazaci bărboşi, kazahi purtând veşminte de mătase şi georgieni intrau maiestuos în marea sală. Aici, guvernatorii Siberiei, Ucrainei sau Transcaucaziei îşi reînnoiau contactele cu aliaţii lor de la centru în timp ce delegaţii mai tineri îşi găseau protectori[2]. Generaţia lui Lenin, care îl considera pe Stalin liderul lor, dar nu Dumnezeul lor, predomina încă, dar *Vojd*-ul s-a îngrijit în mod deosebit de protejaţii săi mai tineri.

I-a invitat pe Beria, pe blonda lui soţie, Nina, şi pe fiul lor la Kremlin, să vadă un film împreună cu membrii Biroului Politic. Sergo Beria[3], în vârstă de 10 ani, şi Svetlana Stalina, care aveau să devină prieteni, s-au uitat la desenul animat *Cei trei purceluşi* împreună cu Stalin înainte de a pleca la Zubalovo, unde familia Beria s-a alăturat potentaţilor la o petrecere cu cântece georgiene. Când lui Sergo Beria i s-a făcut frig, Stalin l-a luat în braţe şi l-a lăsat să se cuibărească în haina sa căptuşită cu blană de lup înainte de a-l duce la culcare. Trebuie să fi fost ceva senzaţional pentru Beria, ambiţiosul provincial care intra în cercurile de la vârf ale puterii.

„STALIN!”, scria *Pravda* cu emoţie, când acesta a mers la Teatrul Bolşoi. „Apariţia mult iubitului *Vojd*, al cărui nume este inseparabil legat de toate victoriile înregistrate de proletariat, de Uniunea Sovietică, a fost întâmpinat cu ovaţii”, spectatorii „strigând la nesfârşit «Uraa!» şi «Trăiască Stalin!»„.

Totuşi, unii lideri regionali fuseseră şocaţi de conducerea proastă şi brutală a lui Stalin. Se pare că un grup de

conspiratori se întâlniseră în apartamentele prietenilor pentru a discuta despre înlăturarea sa. Fiecare avea propriile motive: în Caucaz, Orahelaşvili se simţea jignit de promovarea încrezutului Beria. Strigătele de ajutor ale lui Kosior, care cerea alimente pentru Ucraina, nu fuseseră luate în seamă. Se pare că unele dintre aceste întâlniri au avut loc în apartamentul lui Sergo din clădirea Regimentului de Gardă Călare, unde stătea şi Orahelaşvili. Dar cine să îl înlocuiască pe Stalin? Kirov, popular, puternic şi rus, era candidatul lor. În cultura bolşevică, obsedată de puritatea ideologică, fostul *kadet* (membru al Partidului Constituţional Democratic) şi jurnalist burghez fără nicio calificare ideologică, datorându-şi cariera lui Stalin, era un candidat cu puţine şanse. Molotov, la fel de loial lui Stalin ca întotdeauna, a afirmat batjocoritor că Kirov nu a fost niciodată un candidat serios.

Când a fost abordat în apartamentul lui Sergo, Kirov a trebuit să se decidă rapid ce să facă: i-a informat că nu avea niciun interes să îl înlocuiască pe Stalin, dar că se putea asigura că plângerile lor erau ascultate. Kirov era încă bolnav, revenindu-şi după o gripă, iar reacţia sa arată că îi lipsea tăria de caracter necesară pentru a accepta această cupă cu otravă. Instinctul său imediat a fost să îi spună lui Stalin, ceea ce a şi făcut, probabil în noul său apartament, unde a denunţat complotul, a reprodus plângerile şi a afirmat că pe el nu îl interesează să ajungă la conducere.

„Mulţumesc”, se spune că ar fi replicat Stalin, „nu voi uita cât de mult îţi datorez”. Stalin era cu siguranţă tulburat de faptul că aceşti vechi bolşevici se gândiseră la „Kirici al meu” ca la succesorul său. Mikoian, prietenul lui Kirov, a afirmat că Stalin a reacţionat cu „ostilitate şi spirit de răzbunare faţă de întregul Congres şi, bineînţeles, faţă de Kirov însuşi”. Kirov s-a simţit ameninţat, dar nu a arătat asta în public. Stalin şi-a mascat neliniştea.

În sala Congresului, Kirov s-a aşezat ostentativ, glumind, alături de delegaţia sa, nu sus, la prezidiu, genul acela de

demagogie ce îl enerva la culme pe Stalin, care tot întreba de ce râd. Victoria sa fusese întinată. Totuşi, lupta sa constantă împotriva trădătorilor se potrivea cu caracterul şi ideologia lui. Niciun alt lider politic nu era atât de setat pe această luptă perpetuă împotriva duşmanilor, Stalin considerându-se cavalerul singuratic al istoriei, îndreptându-se, resemnat, către altă misiune nobilă, versiunea bolşevică a cowboy-ului misterios care ajunge într-un orăşel de frontieră corupt.

Nu a existat niciun indiciu despre această situaţie în triumful public: „Ţara noastră a devenit o ţară cu o industrie puternică, o ţară a colectivizării, o ţară a socialismului victorios”, declara Molotov, în cuvântarea de deschidere de pe 26 ianuarie. Stalin se delecta văzându-şi duşmanii, de la Zinoviev la Rîkov, vechi şi noi, lăudându-l din plin: „Gloriosul feldmareşal al forţelor proletare, cel mai bun dintre cei mai buni – Tovarăşul Stalin”, a declarat Buharin, acum editor al cotidianului *Izvestia*. Dar, atunci când Postîşev, alt vechi bolşevic fără scrupule promovat de curând la conducerea Ucrainei, l-a chemat pe Kirov, participanţii la Congres l-au primit cu aplauze furtunoase. Kirov s-a dovedit la înălţimea situaţiei, menţionându-l pe Stalin („marele strateg al eliberării poporului muncitor din ţara noastră şi al întregii lumi”) de 29 de ori, încheind cu entuziasm: „Succesele noastre sunt cu adevărat monumentale. La naiba... voi nu vreţi decât să vă vedeţi de viaţă şi asta şi faceţi – dar fiţi atenţi la ce se întâmplă în jur. Este o realitate!”. Stalin s-a alăturat „aplauzelor furtunoase”.

Ultima sarcină a Congresului a fost de a vota noua componenţă a Comitetului Central. De regulă, aceasta era o formalitate. Delegaţilor li se dădea buletinul de vot, o listă cu nume pregătită de Secretariat (Stalin şi Kaganovici), candidaţi propuşi dintre cei aflaţi în sală: Kirov a trebuit să îl propună pe Beria. Votanţii tăiau numele celor cărora li se opuneau şi votau numele lăsate nemarcate. La încheierea lucrărilor Congresului, pe 8 februarie, delegaţii şi-au primit buletinul de vot, dar, când comisia a început să numere

voturile, a fost un şoc. Încă nu se ştie foarte bine cum s-au derulat lucrurile, dar se pare că Kirov a primit numai unul sau două voturi împotrivă, în timp ce Kaganovici şi Molotov au adunat peste 100 fiecare. Stalin a avut între 123 şi 292 de voturi împotrivă. Erau aleşi automat, dar aceasta a fost încă o lovitură dată stimei de sine a lui Stalin, confirmându-i că era singur printre aceste „cutre ipocrite”.

Când lui Kaganovici, care organizase Congresul, i s-a adus la cunoştinţă rezultatul comisiei de votare, a alergat într-un suflet la Stalin ca să-l întrebe ce să facă. Stalin i-a ordonat, mai mult ca sigur, să distrugă cea mai mare parte a voturilor împotrivă (deşi, evident, Kaganovici a negat acest lucru, chiar şi la bătrâneţe). Sigur e că 166 de voturi încă lipsesc. Pe data de 10, s-a anunţat care sunt cei 71 de membri ai Comitetului Central: Stalin a primit 1.056 de voturi şi Kirov 1.055 din 1.059. Noua generaţie, întruchipată de Beria şi Hruşciov, a primit statutul de membru, în timp ce Budionnîi şi Poskrebîşev au fost candidaţi aleşi. Plenul acestui nou organism s-a întrunit imediat după aceea pentru a se ocupa de problemele reale.

Stalin a conceput un plan pentru a contracara popularitatea periculoasă a lui Kirov, propunând rechemarea sa de la Leningrad pentru a deveni unul dintre cei patru secretari, astfel satisfăcându-i în mod inteligent pe cei care doreau ca el să fie promovat în Secretariat: pe hârtie, o promovare remarcabilă; în realitate, astfel Stalin îl putea supraveghea mai bine, rupându-l de clientela sa din Leningrad. În anturajul lui Stalin, o promovare la centru era o sabie cu două tăişuri. Kirov nu a fost nici primul, nici ultimul care a protestat vehement – dar, în opinia lui Stalin, un refuz însemna plasarea puterii personale mai presus de loialitatea datorată Partidului, un păcat capital. Cererea lui Kirov de a rămâne la Leningrad încă doi ani a fost susţinută de Sergo şi Kuibîşev. Stalin a ieşit din sală furios.

Sergo şi Kuibîşev l-au sfătuit pe Kirov să ajungă la un compromis cu Stalin: Kirov a devenit al treilea secretar, dar a rămas temporar în Leningrad. Deoarece urma să nu aibă

prea mult timp pentru Moscova, Stalin s-a îndreptat spre alt membru nou-ales al Comitetului Central, care avea să devină cel mai apropiat de Stalin dintre toţi liderii: Andrei Jdanov, liderul din Gorki (Nijni Novgorod), s-a mutat la Moscova, ca al patrulea secretar.

Kirov s-a întors ca vai de el la Leningrad, suferind de gripă, congestie a plămânului drept şi palpitaţii. În martie, Sergo i-a scris: „Ascultă, prietene, trebuie să te odihneşti. Serios, n-o să se facă gaură în cer dacă lipseşti 10-15 zile... Compatriotul nostru [numele lor de cod pentru Stalin] crede că eşti sănătos... cu toate acestea, trebuie să te odihneşti puţin!”. Kirov şi-a dat seama că Stalin nu avea să îl ierte pentru complot. Totuşi, Stalin era sufocant de prietenos, mai mult ca niciodată, insistând să se întâlnească mai mereu la Moscova. Lui Sergo, nu lui Stalin simţea Kirov că trebuie de fapt să îi împărtăşească temerile. „Îmi doresc foarte mult să discut cu tine despre multe probleme, dar nu pot spune nimic într-o scrisoare, aşa că mai bine aşteptăm până ne întâlnim.” Cu siguranţă, discutau politică în particular, atenţi să nu pună nimic pe hârtie.

Existau indicii despre scepticismul lui Kirov legat de cultul lui Stalin: pe 15 iulie 1933, Kirov i-a scris formal „Tovarăşului Stalin” (nu Koba, ca de obicei) că portretele făcute după fotografia lui Stalin fuseseră tipărite la Leningrad pe „hârtie cam subţire”. Din păcate, nu se putea face mai mult. Ni-i putem imagina pe Kirov şi Sergo bătându-şi joc de vanitatea lui Stalin. În particular[4], Kirov imita accentul lui Stalin ca să îi amuze pe leningrădenii lui.

Când Kirov îl vizita pe Stalin la Moscova, erau tovarăşi de petreceri, dar Artem îşi aminteşte că exista un ton de competiţie în glumele lor. O dată, la o cină în familie, au ţinut toasturi ironice: „Un toast pentru Stalin, marele conducător al tuturor popoarelor şi al tuturor timpurilor. Eu sunt un om ocupat, dar probabil am uitat unele dintre celelalte lucruri măreţe pe care le-ai mai făcut!”. Kirov, care adesea „monopoliza conversaţiile pentru a fi în centrul atenţiei”, a închinat paharul în cinstea lui Stalin, bătându-şi

joc de cultul acestuia. Kirov putea vorbi cu Stalin într-un mod de neimaginat pentru Beria sau Hruşciov.

„Un toast pentru iubitul nostru lider al Partidului din Leningrad şi poate şi al proletariatului din Baku, deşi se jură că nu poate citi toate ziarele – şi al cui conducător iubit mai eşti?”, a replicat Stalin. Chiar şi persiflările făcute la beţie dintre Stalin şi Kirov musteau de furie şi resentimente prost mascate, dar nimeni din familie nu s-a gândit că ei nu sunt prieteni la cataramă. Totuşi, „anii vegetarieni”, aşa cum i-a numit poeta Ahmatova, se cam duseseră: începeau „anii carnivori”.

Pe 30 iunie, Adolf Hitler, cancelarul nou-ales al Germaniei, şi-a măcelărit duşmanii din cadrul partidului nazist, în „Noaptea cuţitelor lungi” – ispravă care l-a fascinat pe Stalin.

„Ai auzit ce s-a întâmplat în Germania?”, l-a întrebat pe Mikoian. „Foarte tare, Hitler ăsta! Splendid! Asta da ispravă!” Mikoian a fost surprins că Stalin îl admira pe fascistul german, dar nici bolşevicii nu erau chiar străini de crime.

1. Casa de la Gagra este una dintre cele mai frumoase reşedinţe ale lui Stalin, dar şi una dintre cele mai greu accesibile. Copiilor li s-au construit ulterior alte case. O cărare şerpuită cu trepte coboară până la mare. Totuşi, nu este vizibilă. Ca majoritatea acestor case, se află încă sub controlul securităţii prezidenţiale abhaze, ascunsă, sinistră, dar perfect conservată. Museri se învecinează cu aceeaşi staţiune secretă a Comitetului Central, Pitsunda, unde Hruşciov avea o casă când era prim-secretar şi unde, în anii ‘80, Mihail Gorbaciov şi Raisa, soţia sa, au construit o casă de vacanţă de câteva milioane de lire în ultimii ani ai perioadei sovietice, fiind criticaţi pentru asta. Toate sunt goale, dar păzite, în căldura sufocantă abhază.

2. Aceşti provinciali voiau să îi cunoască pe eroii lor şi se pierdea mult timp stând de poză în sala în care se adunau în grupuri nerăbdătoare, roind, cu cizmele, tunicile şi căciulile lor, în jurul lui Stalin, Kalinin, Voroşilov, Kaganovici şi Budionnîi. La al XV-lea Congres din 1927, Stalin era doar unul dintre lideri care făcea poze cu admiratorii săi. La al XVII-lea, Stalin este întotdeauna în centru. Albumul este mutilat de numărul uriaş de personaje ale căror figuri fie au fost tăiate, fie decupate: din 1.966 de delegaţi, 1.108 aveau să fie arestaţi. Puţini au supravieţuit.

3. Botezat, evident, după fostul protector al lui Beria, Ordjonikidze, o prietenie care se transformase într-o ură reciprocă.

4. Printre bunurile personale din apartamentul său, conservat la Leningrad, se află şi una dintre tabacherele lui, decorată cu un portret nu foarte reuşit al lui Stalin cu un nas foarte lung. Tabachera se deschide apăsând pe nas.

11

Asasinarea favoritului

În vara aceea, represiunea lor părea să se domolească. În mai, preşedintele OGPU, Menjinski, un savant ursuz care era mai tot timpul bolnav şi care îşi petrecea cea mai mare parte a timpului în izolare, studiind manuscrise persane traduse în una dintre cele 12 limbi străine pe care le stăpânea, a murit. Presa a anunţat că detestata OGPU pierise odată cu el, înghiţită de un nou Comisariat al Poporului pentru Afaceri Interne – NKVD. Acest lucru a născut speranţe că începutul epocii jazzului vestea cu adevărat o nouă libertate în Rusia – dar noul comisar era Iagoda, care fusese o perioadă la conducerea OGPU.

Iluzia acestui dezgheţ a fost confirmată atunci când Iagoda a venit la Stalin şi i-a recitat un poem de Osip Mandelştam, care, ca şi prietena sa, frumoasa poetă leningrădeană Anna Ahmatova, scria versuri de o limpezime emoţională arzătoare ce strălucesc încă prin acel amurg al umanităţii

ca nişte raze de onestitate sfâşietoare. În mod firesc, nu puteau accepta mediocritatea sovietică.

Iagoda i-a făcut lui Mandelştam falsul compliment de a învăţa poezia sa pe de rost, 16 versuri care îl condamnau pe Stalin şi îşi băteau joc de el, numindu-l „plăieş” mustăcios „urcat în Kremlin” cu „degete groase şi grele”. Poetul Demian Bednîi i se plânsese lui Mandelştam că Stalin lăsa urme unsuroase de degete pe cărţile pe care le împrumuta în mod constant. Ceilalţi de la conducere erau „o turmă de sfetnici cu gâturi subţiri”, vers pe care l-a scris după ce a observat gâtul lui Molotov ieşind din guler şi capul său mic. Stalin a fost indignat – dar înţelegea valoarea lui Mandelştam. Aşa se explică ordinul crud dat lui Iagoda, care sună de parcă s-ar fi referit la o vază nepreţuită: „Păstrează-l, dar izolează-l”.

În noaptea de 16-17 mai, Mandelştam a fost arestat şi condamnat la trei ani de exil. În acest timp prietenii poetului au alergat într-un suflet la protectorii săi din rândul potentaţilor bolşevici, pledând în favoarea lui. Soţia sa, Nadejda, şi confratele lui Boris Pasternak au apelat la Buharin, de la *Izvestia*, în timp ce Ahmatova a fost primită de Enukidze. Buharin i-a scris lui Stalin că Mandelştam era un „poet de primă clasă... dar nu tocmai normal... P.S.: Boris Pasternak este neliniştit de arestarea lui Mandelştam şi nimeni altcineva nu ştie nimic”. Poate cel mai convingător, i-a amintit lui Stalin că „poeţii au întotdeauna dreptate, istoria este de partea lor...”. „Cine a autorizat arestarea lui Mandelştam?”, a bolborosit Stalin. „Ruşinos!” În iulie, ştiind că veştile despre interesul său aveau să se întindă precum undele pe un eleşteu înainte de următorul Congres al Scriitorilor, Stalin i-a telefonat lui Pasternak. Exista deja un ritual când îi suna pe scriitori. Poskrebîşev suna mai întâi pentru a-l avertiza pe respectivul scriitor că tovarăşul Stalin doreşte să îi vorbească: trebuie să stea lângă telefon. Când a sunat telefonul, Pasternak a răspuns din apartamentul în care mai locuia o familie şi i-a spus lui Stalin că nu îl aude bine deoarece copiii ţipă pe hol.

„Cazul lui Mandelştam este reanalizat. Totul va fi în regulă”, a spus Stalin, înainte de a adăuga: „Dacă aş fi poet şi prietenul meu poet ar avea necazuri, aş face orice să îl ajut”. Pasternak a încercat, în mod caracteristic, să definească conceptul de *prietenie*, dar Stalin l-a întrerupt: „Dar el este un geniu, nu-i aşa?”. „Dar nu despre asta este vorba.” „Despre ce este vorba atunci?” Pasternak, care era fascinat de Stalin, a spus că dorea să vină să vorbească cu el. „Despre ce?”, a întrebat Stalin. „Despre viaţă şi despre moarte”, a spus Pasternak. Stalin, derutat, a închis. Totuşi, cea mai semnificativă conversaţie a avut loc după aceea, când Pasternak a încercat să îl convingă pe Poskrebîşev să îi facă iarăşi legătura. Poskrebîşev a refuzat. Pasternak a întrebat dacă ar putea repeta ce s-a spus. Răspunsul a fost un mare „da”.

Stalin se mândrea că înţelege excelenţa: „Este, fără îndoială, un mare talent”, nota el despre alt scriitor. „Este foarte capricios, dar aşa e firea oamenilor talentaţi. Lăsaţi-l să scrie ce vrea şi când vrea!”

Capriciul lui Pasternak se poate să îi fi salvat viaţa căci, mai târziu, când s-a propus arestarea sa, Stalin se spune că a replicat: „Lăsaţi-l în pace pe omul ăsta cu capul în nori”.

*

Intervenţia lui Stalin este celebră, dar asta nu era ceva nou: aşa cum a fost Nicolae I pentru Puşkin, la fel era Stalin pentru toţi scriitorii săi. Stalin pretindea că se consideră un simplu observator: „Te vor ajuta tovarăşii care se pricep la artă – eu sunt doar un diletant”, dar era şi gurmet, şi gurmand. În arhive găsim criticile sale omnipotente despre scriitori, care îi scriau cu duiumul.

Scriitorul favorit al lui Stalin era „poetul proletar” Demian Bednîi, un poetastru falstafian, cu ochi blajini şi un cap ce „semăna cu un cazan uriaş de cupru”, ale cărui creaţii apăreau regulat în *Pravda* şi care îl însoţea pe Stalin în vacanţe, având un repertoriu nesfârşit de anecdote obscene. Răsplătit cu un apartament la Kremlin, era

membru al Biroului Politic literar. Dar Bednîi a început să îl enerveze pe Stalin: îl bombarda cu plângeri şi cu poeziile sale stridente, într-o îndelungată corespondenţă ridicolă, în timp ce o făcea lată în Kremlin: „Ha-ha-ha! Ce cintezoi!”, a exclamat Stalin citind o astfel de scrisoare. Mai grav, Bednîi se încăpăţâna să nu accepte criticile lui Stalin: „Dar cu prezentul în Rusia cum rămâne?”, i-a scris Stalin. „Bednîi stăruie în greşeală!” „Sunt de acord”, a adăugat Molotov. „Nu mai trebuie publicat dacă nu se îndreaptă.” Stalin s-a săturat de poetul lui beţiv şi l-a alungat de la Kremlin: „Nu trebuie să mai existe scandaluri în incinta Kremlinului”, scria el în septembrie 1932. Bednîi s-a simţit jignit, dar Stalin l-a liniştit: „Nu trebuie să te gândeşti că, dacă pleci din Kremlin, eşti dat afară şi din Partid. Mii de tovarăşi respectabili locuiesc în afara Kremlinului şi la fel face şi Gorki!”. Vladimir Kirşon era alt apropiat al lui Gorki şi destinatar al fondurilor GPU căruia îi plăcea să îi trimită lui Stalin tot ce scria. Când era bine văzut, nu avea cum să dea greş: „Publică-l imediat”, a scris Stalin pe ultimul articol al lui Kirşon atunci când l-a înapoiat editorului ziarului *Pravda*. Când Kirşon i-a trimis noua sa piesă de teatru, Stalin a citit-o în şase zile şi i-a răspuns: „Tovarăşe Kirşon, piesa dumitale nu e rea. Trebuie pusă în scenă imediat”. Dar Kirşon era răsplătit pentru loialitatea sa politică: a fost unul dintre argaţii literari care i-au distrus cu răutate cariera lui Bulgakov. Totuşi, după crearea realismului socialist, Kirşon le-a scris lui Stalin şi Kaganovici ca să întrebe dacă nu cumva căzuse în dizgraţie: „De ce pui problema încrederii?”, i-a replicat Stalin într-o scrisoare. „Comitetul Central, te asigur, este cât se poate de mulţumit de munca dumitale şi are încredere în dumneata.” Scriitorii apelau la Stalin şi pentru a-şi rezolva disputele: Panfiorov i-a scris lui Stalin ca să se plângă de faptul că Gorki îşi bătea joc de operele sale. Comentariul lui Stalin? „Prostii. Înregistraţi în arhiva mea. Stalin.”

Când nu-i plăcea de un scriitor, o spunea pe şleau: „Klim”, i-a scris lui Voroşilov despre un articol, „impresia mea: un palavragiu de primă clasă care crede că e Mesia. Da! Chiar aşa! Stalin”[1]. Când romancierul american Upton Sinclair i-a

scris lui Stalin cerându-i să îl elibereze pe un cineast pe care îl arestase, Stalin a comentat: „Presiuni capitaliste!”. Teatrul preferat al lui Stalin era Teatrul de Artă din Moscova, astfel încât se purta mai blând cu celebrul său director, Stanislavski, acuzându-i pe colegii săi pentru opinia sa. „Nu prea mi-a plăcut piesa *Suicid* (de N. Erdman)... Tovarăşii mei cei mai apropiaţi cred că este nerealistă şi chiar dăunătoare...”.

„Cei mai apropiaţi tovarăşi” ai săi, mult mai puţin educaţi decât el, au devenit şi ei nişte tirani literari neverosimili: Stalin, Molotov şi Kaganovici (un cizmar needucat) luau decizii în problemele artistice. Molotov s-a luat de Bednîi, de exemplu, într-un amestec absurd de ameninţare personală şi critică literară. Bednîi, care era un clevetitor, a îndrăznit chiar să îl instige pe Stalin împotriva lui Molotov, care i-a ţinut morală, solemn: „Am citit scrisoarea pe care ţi-a trimis-o Stalin. Sunt total de acord. A spus-o mai bine ca nimeni altul...”. Molotov l-a avertizat cu privire la zvonurile legate de dezacordurile dintre lideri – „Ai avut şi dumneata o contribuţie, Tovarăşe Bednîi. Nu mă aşteptam la aşa ceva. Nu este bine pentru un poet proletar...”. Molotov dădea chiar sfaturi privind poeziile: „Este foarte pesimistă... trebuie să incluzi o fereastră prin care să strălucească soarele (eroismul socialismului)”.

Stalin îi informa adesea pe Gorki şi pe alţi scriitori că le corecta articolele împreună cu Kaganovici, perspectivă care trebuie să îi fi îngrozit. La teatru, Stalin a dezvoltat o gestică prin care îşi exprima părerea despre o piesă nouă, urmată *ad litteram* de Kaganovici şi Molotov. În loja Biroului Politic şi în încăperea din spatele ei, unde mâncau în pauzele dintre acte, Stalin făcea comentarii despre actori, despre piese, chiar şi despre decorul foaierului. Fiecare comentariu devenea subiectul unor zvonuri, mituri şi decizii care afectau carierele anumitor oameni.

Stalin a mers la o nouă piesă despre Petru cel Mare scrisă de Aleksei Tolstoi, alt scriitor emigrat care se întorsese recent în ţară şi care, în afară de Gorki, era cel mai bogat

autor din imperiu. Contele Tolstoi, un nobil ilegitim şi renegat, se întorsese în Rusia în 1923, unde a fost aclamat drept „contele-muncitor-ţăran”. Acest acrobat literar a încercat să îl înţeleagă cât mai bine pe Stalin, lăudându-se: „Chiar că trebuie să fii acrobat!”. Piesa lui *Pe scaunul de tortură* a fost atacată de unii scriitori bolşevici. Stalin a plecat cu puţin înainte de final, însoţit până la maşină de regizorul demoralizat. Intuindu-se dezaprobarea de către „împărat”, piesa a fost atacată dur în interiorul teatrului până când regizorul s-a întors triumfător, ca să anunţe: „Tovarăşul Stalin, vorbind cu mine, a făcut următoarea afirmaţie: «O piesă splendidă. Păcat doar că Petru nu a fost descris într-un mod suficient de eroic»„. Stalin l-a primit în audienţă pe Tolstoi şi i-a sugerat „abordarea istorică corectă” pentru următorul său proiect, romanul *Petru cel Mare*.

Acest spectacol a fost repetat exact atunci când Kaganovici a respins o nouă producţie a regizorului de teatru avangardist Meierhold şi artistul dezamăgit s-a dus după el până la maşină. Totuşi, l-a protejat pe actorul evreu Solomon Mihoels. Ca acei *grands seigneurs* din secolul al XVIII-lea, potentaţii îşi protejau teatrele, poeţii, cântăreţii şi scriitorii şi îşi apărau protejaţii[2], pe care îi „primeau” la vilele lor şi îi vizitau acasă. „Toţi «se duc în vizită»„, scria Nadejda Mandelştam în memoriile sale, care ne oferă un ghid moral inegalabil al acestei epoci. „Pesemne că altfel nu se poate.”[3] Dar, când Partidul se întorcea împotriva protejaţilor lor, liderii îi abandonau rapid.

Artiştii erau fascinaţi de Stalin: Pasternak dorea cu ardoare să îl întâlnească. „Pot să vă văd?”, îi scria nerăbdător poetul Ghidoş. Meierhold i-a cerut lui Stalin o întrevedere care, spunea el, „mi-ar alunga depresia în calitate de artist”, semnând: „Cu afecţiune”. „Stalin nu este aici acum”, i-a scris Poskrebîşev.

*

Pe 30 iulie, la o lună după „Noaptea cuţitelor lungi” a lui Hitler, Stalin a plecat la vila sa de la Soci, unde se întâlnea

cu fostul său favorit, Kirov, care nu avea niciun chef să se afle acolo, şi noul său favorit, Andrei Jdanov, care trebuie să se fi simţit onorat de invitaţie. Erau patru cu toţii, deoarece Jdanov l-a adus şi pe fiul lui, Iuri, viitorul ginere al lui Stalin, un tânăr pe care *Vojd*-ul avea să îl considere un bărbat sovietic ideal. Se adunaseră ca să scrie noua istorie a Rusiei.

Deja bolnav şi epuizat, Kirov prefera să meargă cu cortul şi la vânătoare împreună cu prieteni precum Sergo. Nu era nimic relaxant la o vacanţă cu Stalin. Într-adevăr, încercarea de a scăpa de vacanţele cu Stalin avea să devină o experienţă comună pentru toţi oaspeţii săi. Kirov a încercat să se eschiveze, dar Stalin a insistat. Kirov, dându-şi seama că „Stalin purta un război al voinţelor", nu putea refuza. „Nu am o dispoziţie prea bună", i-a spus soţiei sale. „Mă plictisesc aici... Niciodată nu pot să am şi eu o vacanţă liniştită. La naiba!" Nu de atitudinea asta avea nevoie Stalin, nu asta aştepta de la „Kirici al meu", dar, dacă ar fi citit aceste scrisori, ele i-ar fi confirmat sentimentele deja ambigue faţă de Kirov.

Cei trei lideri şi băiatul „s-au aşezat la o masă, pe o vreme superbă, pe veranda închisă" a imensei case de la Soci, cu curte şi o mică piscină interioară pentru Stalin. Servitorii au adus aperitive şi băuturi. „Toţi patru intram şi ieşeam", spune Iuri Jdanov. „Uneori intram în birou, alteori mergeam în grădină, în chioşcul de lemn." Atmosfera era relaxantă, destinsă. În pauze, Kirov îl lua pe Iuri să culeagă mure, pe care le aduceau lui Stalin şi Jdanov. În fiecare seară Kirov se întorcea la vila sa şi Jdanov cu fiul lui la a lor. Uneori, când se simţea singur, Stalin mergea cu ei. „Nu erau gărzi de corp, nicio maşină de escortă, nicio maşină a NKVD", spune Iuri Jdanov. „Nu eram decât eu în faţă, lângă şofer, şi tata cu Stalin în spate." Au pornit la drum la amurg şi, când au aprins farurile, au văzut două fete care făceau autostopul pe marginea drumului.

„Opreşte!", a spus Stalin. A deschis portiera şi le-a lăsat pe fete să intre pe bancheta din mijloc a Packardului cu şapte

locuri. Fetele l-au recunoscut pe Stalin: „E Stalin!”, a auzit-o Iuri pe una şoptind. Le-au lăsat pe fete la Soci. „Aşa era atmosfera pe vremea aceea.” Dar lucrurile aveau să se schimbe.

Oricât de lipsită de formalism ar fi fost atmosfera, Jdanov, ca şi Beria, era unul dintre puţinii potentaţi care şi-ar fi putut aduce fiul să participe la o întâlnire cu Stalin, deşi adolescentul îl cunoştea pe acesta de când avea 5 ani. „Doar Jdanov primea din partea lui Stalin acelaşi tratament de care se bucura Kirov”, explica Molotov. „După Kirov, Stalin a ţinut cel mai mult la Jdanov. Îl aprecia mai mult ca pe oricine altcineva.”

Atrăgător, cu ochii căprui, cu pieptul larg şi atletic, deşi astmatic, Jdanov era întotdeauna entuziast şi surâzător şi ştia o grămadă de bancuri. Ca şi Kirov, era un tip optimist, căruia îi plăcea să cânte cu vocea şi la pian. Jdanov îl cunoştea deja foarte bine pe Stalin. Născut într-un port de la Marea Azov, Mariupol, în 1896, Andrei Aleksandrovici Jdanov, care făcea parte dintr-o familie nobilă (ca Lenin şi Molotov), era vlăstarul unor intelectuali cehovieni. Fiu al unui profesor de la Academia de Studii Religioase din Moscova, care a lucrat, ca şi tatăl lui Lenin, ca inspector al şcolilor publice (teza sa se intitula „Socrate ca pedagog”), şi al unei absolvente a Conservatorului din Moscova, ea însăşi fiica rectorului unei academii de studii religioase, Jdanov era, în cercurile de la vârf ale Partidului, singurul reprezentant al clasei de mijloc educate din secolul al XIX-lea. Mama sa, o pianistă talentată, l-a învăţat şi pe Jdanov să cânte bine la pian.

Jdanov a făcut o şcoală teologică (precum Stalin), a visat să devină agricultor, apoi, la 20 de ani, s-a înscris la Şcoala de Subofiţeri de la Tiflis. Aici „s-a familiarizat cu cultura şi cântecele georgiene”. A crescut alături de trei surori care au devenit bolşevice: două dintre ele nu s-au căsătorit niciodată şi au ajuns fete bătrâne revoluţionare care locuiau în casa lui, dominându-l pe Jdanov şi iritându-l peste măsură pe Stalin. Intrând în Partid în 1915, Jdanov şi-a

făcut un nume în timpul Războiului Civil în calitate de comisar, la fel ca atâţia alţii. În 1922, a condus Tverul, apoi Nijni Novgorodul, de unde a fost chemat pentru a înfăptui lucruri mai măreţe.

Puritan şi rigid în tot ceea ce ţinea de Partid, articolele sale dezvăluie un om de o sârguinţă meticuloasă care nu putea aborda un subiect fără a deveni un expert care să cunoască acel subiect într-o manieră exhaustivă. În ciuda faptului că nu şi-a finalizat niciodată studiile superioare, deşi a fost la Facultatea de Agronomie, Jdanov era şi el un obsedat de muncă, care studia cu pasiune muzica, istoria şi literatura. Stalin „îl respecta pe Jdanov", spune Artem, „considerându-l un intelectual ca şi el", pe care îl suna mereu ca să-l întrebe: „Andrei, ai citit cartea asta nouă?". Cei doi scoteau întotdeauna vreo carte de Cehov sau Saltîkov-Şcedrin din care citeau cu voce tare. Rivalii geloşi îşi băteau joc de aerele sale: Beria l-a poreclit „Pianistul". Jdanov şi Stalin aveau în comun educaţia religioasă, cântecele georgiene, dragostea pentru istorie şi cultura rusă clasică, obsesiile autodidactice şi ideologice şi simţul umorului – numai că Jdanov era pedant[4]. Îi era foarte devotat lui Stalin, căruia îi spunea „Iosif Vissarionovici", dar niciodată Koba. „Tovarăşul Stalin şi eu am hotărât..." – acesta era modul său pompos preferat de a începe o şedinţă.

Pe verandă sau în foişor, discutau despre istorie, epocă după epocă, la o masă plină de manuale de istorie revoluţionare şi ţariste. Jdanov lua notiţe. Pedagogul suprem nu se putea abţine să se laude cu cunoştinţele sale[5]. Misiunea lor era de a crea noua istorie care a devenit ortodoxia stalinistă. Lui Stalin îi plăcea foarte mult să studieze istoria, având amintiri atât de frumoase cu profesorul său de istorie de la Seminar, încât s-a ostenit în septembrie 1931 să îi scrie lui Beria: „Nikolai Dimitrievici Mahatadze, în vârstă de 73 de ani, se află în închisoarea Meteci... Îl cunosc de când eram la Seminar şi nu cred că poate reprezenta un pericol pentru puterea sovietică. Îţi cer să îl eliberezi pe bătrân şi să mă ţii la curent cu rezultatul". Încă de pe vremea aceea rămăsese obsedat de istorie. În

1931, Stalin a intervenit decisiv în mediul academic pentru a crea precursorul istoric al „realismului socialist” în ficţiune: din acel moment, istoria nu a mai fost ceea ce spuneau arhivele, ci ceea ce decreta Partidul într-o vacanţă precum aceasta. „Vorbiţi despre istorie”, le-a spus Stalin potentaţilor lui. „Dar uneori trebuie să corectăm istoria.” Cărţile de istorie din biblioteca lui Stalin erau citite şi adnotate meticulos: acorda o atenţie deosebită Războaielor Napoleoniene, Greciei antice, relaţiilor dintre Germania, Marea Britanie şi Rusia în secolul al XIX-lea şi tuturor şahilor persani şi ţarilor ruşi. Având o înclinaţie înnăscută spre studiu, întotdeauna citea despre istoria problemei care era la ordinea zilei.

În timp ce Jdanov era în elementul său în timpul discuţiilor de la Soci, Kirov era depăşit. Se spune că Kirov a încercat să scape zicând: „Iosif Vissarionovici, dar eu nu sunt istoric”. „Nu contează. Stai jos”, a replicat Stalin, „şi ascultă”. Kirov a ajuns să fie atât de ars de soare, încât nu mai putea nici măcar juca *gorodki* (popice): „Oricât de ciudat ar părea, suntem ocupaţi în cea mai mare parte a zilei. Nu aşa mă aşteptam să mă recreez. La naiba!”, i-a scris unui prieten din Leningrad. „Mă voi căra de aici cât de repede posibil.” Cu toate acestea, Iuri Jdanov îşi amintea de o „căldură plină de afecţiune” între Stalin şi Kirov, care schimbau între ei glume deocheate pe care Jdanov le asculta fără să scoată o vorbă. Iuri încă îşi aminteşte gluma lui Stalin despre Iisus: lucrau în foişor, care se afla sub un stejar imens, când Stalin s-a uitat la prietenii săi cei mai apropiaţi: „Ia uite cum staţi aici cu mine!”, a spus, arătând spre copac. „Acesta este copacul Mamre.” Jdanov ştia din Biblie că acesta era copacul sub care Iisus i-a adunat pe apostoli[6].

S-a întâmplat şi un lucru mai sinistru care este posibil să fi constituit un motiv de îngrijorare pentru Kirov: la un moment dat, când era plecat din oraş, Moscova a încercat să îl înlăture pe şeful lui de încredere de la cârma NKVD din Leningrad, Medved, un prieten de familie apropiat, şi să îl înlocuiască cu un fost infractor violent, Evdokimov, unul

dintre cei mai duri tovarăşi de beţie ai lui Stalin în timpul vacanţelor petrecute în sud. Stalin încerca să slăbească autoritatea lui Kirov la nivel local şi poate chiar să îi controleze securitatea. Kirov a refuzat să îl accepte pe Evdokimov.

Când Kirov a plecat la Leningrad, Stalin la trimis pe Jdanov la Moscova pentru a supraveghea primul Congres al Scriitorilor. Acesta a fost primul test al lui Jdanov, pe care l-a trecut cu brio, reuşind, cu ajutorul lui Kaganovici, să facă faţă pretenţiilor lui Gorki şi isteriei lui Buharin. Jdanov îi raporta fiecare detaliu lui Stalin în scrisori de câte 20 de pagini cu o caligrafie îngrijită care demonstrau relaţia lor apropiată şi importanţa dobândită de tânăr. (Se pare că, fără a recunoaşte deschis, oamenii săi se întreceau să-i trimită scrisori cât mai lungi: dacă este adevărat, atunci Jdanov era câştigătorul.) Ca un şcolar care îi scrie profesorului său, Jdanov se lăuda, povestind ce treabă bună făcuse: „Toţi scriitorii – ai noştri şi cei străini – au avut o părere bună. Toţi scepticii care au prezis eşecul trebuie acum să recunoască faptul că a fost un succes colosal. Toţi scriitorii au văzut şi au înţeles atitudinea Partidului". A recunoscut: „Congresul m-a costat mulţi nervi, dar cred că m-am descurcat bine". Stalin aprecia francheţea sa în ceea ce priveşte slăbiciunile lui. Odată ce lucrările Congresului s-au încheiat, Jdanov a trebuit chiar să îi ceară scuze lui Stalin pentru că „nu ţi-am scris. Congresul a durat atât de mult...", dar i-a cerut scuze, de asemenea, pentru că a „scris o scrisoare atât de lungă – nu pot altfel".

Ceilalţi lideri plecaseră deja în vacanţă: „Molotov, Kaganovici, Ciubar şi Mikoian au plecat astăzi. Eu, Kuibîşev şi Andreev am rămas". Jdanov, care nici măcar nu era candidat la Politburo şi care era nou în Secretariat, a fost lăsat la cârma ţării, semnând el însuşi decrete. Acesta era alt semn că importanţa Biroului Politic se diminua: apropierea de Stalin era sursa puterii reale[7]. Rusia sovietică se bucura de ultimele luni de oligarhie şi se apropia de primele luni de dictatură.

Jdanov, unul dintre cei mai fragili sclavi ai lui Stalin, era epuizat: „Am nevoie de o lună de vacanţă la Soci... Mă simt foarte obosit”, i-a scris el lui Stalin. Bineînţeles, avea să lucreze la istoria lor preţioasă: „În timpul vacanţei, aş vrea să mă mai uit prin manualele de istorie... Am răsfoit deja manualele de gimnaziu – nu sunt bune. Un salut călduros, dragă Tovarăşe Stalin!”.

Care era starea de spirit a lui Stalin în această perioadă de acalmie de dinaintea furtunii? Era frustrat de gafele făcute de NKVD şi de „smiorcăiala” marilor ştabi din Partid. Pe 11 septembrie, Stalin li s-a plâns lui Jdanov şi Kuibîşev de coerciţia nechibzuită a poliţiei secrete: „Căutaţi toate greşelile metodelor de deducţie ale celor din GPU... Eliberaţi persoanele persecutate care sunt nevinovate dacă sunt nevinovate şi... curăţaţi OGPU” de oamenii cu anumite „metode de deducţie” şi „pedepsiţi-i pe toţi – oricine ar fi ei” [în cuvintele lui Stalin: „fără să vă uitaţi la faţa lor”]. Câteva zile mai târziu, un marinar a fugit în Polonia.

Stalin le-a ordonat imediat lui Jdanov şi Iagoda să treacă la pedepsirea familiei marinarului: „Informaţi-mă imediat că: 1. membrii familiei marinarului au fost arestaţi; şi 2. dacă nu, atunci cine este vinovat pentru greşeală [aceea de a nu fi făcut acest lucru] din rândul Organelor noastre şi vinovatul să fie pedepsit pentru trădare de Patrie”. Şi relaţia sa cu Kirov devenea tot mai tensionată.

*

Pe 1 septembrie, Stalin i-a trimis în provincie pe membrii Biroului Politic ca să vadă cum stă treaba cu recolta: Kirov a fost trimis în Kazahstan, unde a avut loc un incident ciudat care ar fi putut fi un atentat la viaţa lui sau era menit să lase această impresie. Circumstanţele sunt neclare, dar, când s-a întors la Leningrad, garda sa formată din membri ai NKVD a fost suplimentată cu încă patru cekişti, ajungând să numere vreo nouă oameni care lucrau în schimburi, în diferite locuri. Astfel, Kirov a devenit unul dintre cei mai bine păziţi lideri sovietici şi lui nu îi plăcea deloc acest lucru, simţind că era tot o încercare de a-l separa de cekiştii

lui de încredere de la nivel local, în special garda sa de corp Borisov, un bărbat între două vârste şi cam gras, dar loial. După ce au făcut un tur prin ţară, Sergo şi Voroşilov au plecat să se întâlnească cu Stalin în vacanţă, în timp ce Jdanov a inspectat Stalingradul, de unde a conceput altă scrisoare de 13 pagini, în care îşi arăta duritatea cerând ca „unii muncitori să fie trimişi în judecată aici". A încheiat voios: „De o sută de ori: la naiba cu detaliile!".

Când s-a întors Stalin la Moscova, pe 31 octombrie, a vrut iarăşi să îl vadă pe Kirov, care se opunea planului lui Stalin de a nu mai da pâinea pe cartelă, sistem de care el depindea pentru a hrăni populaţia uriaşă a Leningradului. Kuibîşev era aliatul lui Kirov: „Am nevoie de sprijinul tău", i-a scris el din Leningrad. Pe 3 noiembrie, Maria Svanidze a notat că Stalin a venit în apartamentul său cu Kaganovici, în timp ce Jdanov, „grăsanul acela absurd", alerga în urma lui. I-a telefonat lui Kirov, care nu avea nicio tragere de inimă, şi l-a invitat la Moscova „pentru a apăra interesele Leningradului". Stalin i-a dat receptorul lui Kaganovici, care „l-a convins pe Kirov să vină". Maria a spus că Stalin nu voia decât să „meargă la saună şi să mai glumească cu el".

Câteva zile mai târziu, Kirov a plecat cu maşina, împreună cu Stalin şi fiul său, Vasili, la Zubalovo, ca să vadă un spectacol de marionete pus în scenă de Svetlana şi apoi au jucat biliard. Hruşciov, care participa la şedinţele Biroului Politic ca stea în plină ascensiune, a fost martorul „unui schimb de replici tăioase" între Stalin şi Kirov. Hruşciov a fost şocat că *Vojd*-ul se purta „nepoliticos cu alt membru al Partidului". Svanidze a observat că Stalin „era într-o dispoziţie proastă". Kirov s-a întors nerăbdător la Leningrad: abia aştepta să discute cu prietenul său despre tensiunea din ce în ce mai mare: „Nu l-am mai văzut pe Sergo de atâta timp!".

Pe 7 noiembrie, a mai apărut un semn de aparent dezgheţ. La recepţia diplomatică din Sala Andreevski, prezidată de Stalin, Kalinin şi Voroşilov, fanfara tradiţională a Armatei Roşii şi-a strâns catrafusele şi a fost înlocuită, spre uimirea

tuturor, de Antonin Ziegler şi orchestra sa, Jazz Revue. Dezlănţuita muzică swing părea complet deplasată şi nimeni nu ştia dacă ar trebui să danseze sau nu. Apoi sprintenul Voroşilov, care luase lecţii de dans şi cunoştea jazzul de cabaret, a început să danseze încordat foxtrot cu soţia sa, Ekaterina Davidovna.

Pe 25 noiembrie, Kirov s-a grăbit să ajungă înapoi la Moscova pentru plenară, sperând să se consulte cu Ordjonikidze. Sergo nu a ajuns la şedinţă. La începutul aceleiaşi luni, în timp ce vizita oraşul Baku împreună cu Beria, i s-a făcut brusc rău după cină. Beria l-a dus pe Sergo înapoi la Tiflis cu trenul. După parada de pe 7 noiembrie, Sergo s-a îmbolnăvit iarăşi, având hemoragie intestinală, apoi a suferit un infarct grav. Biroul Politic a trimis trei specialişti să îl consulte, dar aceştia au fost nedumeriţi de simptomele sale misterioase. Sergo era totuşi hotărât să se întoarcă pentru plenară, dar Stalin i-a ordonat oficial să respecte „cu stricteţe recomandările doctorului” şi să nu se întoarcă „la Moscova înainte de 26 noiembrie. Trebuie să îţi tratezi boala cu seriozitate. Cele bune. Stalin”.

Când se implica Beria, era într-adevăr o prostie să nu îţi iei boala în serios: poate că Stalin nu voia ca Sergo şi Kirov să se întâlnească la plenară. Beria, care se oferise să îşi folosească toporişca pentru Stalin, ştia deja că liderul e dezamăgit de Sergo. Avea să se dovedească a fi un specialist în otrăvuri. Într-adevăr, NKVD se lăuda deja cu un departament specializat, condus de dr. Grigori Mairanovski, dar Beria nu avea nevoie de prea mare ajutor în astfel de probleme. El a adus efectiv veninul familiei Borgia la curtea bolşevicilor. Dar şi Stalin se gândea la otravă; meditând la intrigile veninoase de la curtea persană din secolul al XVIII-lea, pe care o studia, scrisese pe caietul său în timpul unei şedinţe a Biroului Politic: „Otravă, otravă, Nadir Şah”.

După plenară, pe 28, Stalin l-a escortat personal pe Kirov la trenul Săgeata Roşie, îmbrăţişându-l în compartimentul său. Kirov şi-a reluat munca la Leningrad a doua zi. Pe 1 decembrie, a început să lucreze acasă, pregătind un

discurs, apoi, punându-şi şapca muncitorească şi pelerina de ploaie, a plecat din apartamentul său spre birou, pe jos. A pătruns în marea clădire neoclasică a Institutului Smolnîi pe intrarea principală. La 4.30 după-amiază, Kirov, urmat de garda sa de corp Borisov, a urcat pe scări până la biroul său de la etajul al treilea. Bătrânul Borisov a rămas în urmă, fie din cauza condiţiei fizice proaste, fie pentru că a fost întârziat în mod curios de nişte cekişti de la Moscova care au apărut în pragul uşii.

Kirov a luat-o la dreapta de la casa scării şi a trecut pe lângă un tânăr brunet pe numele Leonid Nikolaev, care s-a lipit de perete pentru a-l lăsa pe Kirov să treacă – şi apoi s-a luat după el. Nikolaev a scos un revolver Nagan şi l-a împuşcat pe Kirov de la un metru distanţă, în ceafă. Glonţul a trecut prin şapcă. Nikolaev a întors apoi pistolul spre el însuşi şi a apăsat pe trăgaci, dar un electrician care lucra ceva în apropiere a reuşit să îl doboare cumva şi al doilea glonţ a lovit tavanul. Borisov, garda de corp, a ajuns şi el sus, împleticindu-se, fără suflare, cu pistolul în mână – dar degeaba. Kirov a căzut cu faţa în jos, cu capul întors spre dreapta, cu cozorocul şepcii atingând podeaua, ţinându-şi încă în mână servieta – un bolşevic obsedat de muncă până în ultima clipă.

Au urmat câteva minute de haos în care martorii şi poliţiştii alergau în toate direcţiile, fiecare având o perspectivă diferită asupra aceloraşi evenimente şi oferind mărturii contradictorii: chiar şi pistolul a fost văzut ba pe podea, ba în mâna asasinului. În momentele când se întâmplă lucruri îngrozitoare pare să plutească în aer un fel de miasmă şi la fel s-a întâmplat şi acum. Ce contează este că Kirov zăcea fără suflare pe podea, alături de Nikolaev, care îşi pierduse cunoştinţa. Prietenul lui Kirov, Rosliakov, a îngenuncheat lângă el, ridicându-i capul şi şoptind: „Kirov, Mironîci”. L-au ridicat pe Kirov, în timp ce Rosliakov îi ţinea capul inert, şi l-au aşezat pe o masă de conferinţe, dâra lăsată pe coridor de sângele care îi curgea din ceafă părând un simbol bolşevic plin de eroism. I-au slăbit cureaua şi i-au descheiat

cămaşa la guler. Medved, şeful NKVD din Leningrad, a ajuns şi el, dar a fost oprit la uşă de cekiştii din Moscova.

Au venit trei doctori, inclusiv unul georgian, Djanelidze. Toţi l-au declarat mort pe Kirov, dar au continuat să îi facă respiraţie artificială până aproape de ora 5.45 după-amiaza. Doctorii din statele totalitare sunt îngroziţi de pacienţii de vază morţi – şi pe bună dreptate. Pe măsură ce doctorii renunţau, cei prezenţi şi-au dat seama că cineva va trebui să îl anunţe pe Stalin. Toată lumea şi-a amintit unde se afla atunci când a fost asasinat Kirov: pe JFK-ul sovietic.

1. Când Stalin a citit satira lui Andrei Platonov despre „menirea mai înaltă" a colectivizării, „Ca să fie", se spune că a scris „Canalie!" pe manuscris şi i-a spus lui Fadeev: „Ar trebui pedepsit, «ca să fie»„. Platonov nu a fost niciodată arestat, dar a murit, în condiţii mizere, de tuberculoză.

2. A mai existat un emigrant întors în ţară care a fost favoritul lui Stalin. Ilya Ehrenburg, un boem evreu, prieten cu Picasso şi Malraux, s-a plâns că este persecutat de Partid. Fostul său coleg de şcoală Buharin a pus o vorbă pentru el. Stalin a notat pe scrisoare: „Către Tovarăşul Kaganovici, fii atent la documentul anexat – nu îi lăsa pe comunişti să îl înnebunească pe Ehrenburg. I. Stalin". Molotov şi Buharin l-au ajutat pe Mandelştam. Voroşilov l-a ajutat pe „pictorul său de curte", Gherasimov. Kirov proteja Baletul „Mariinski", Enukidze Teatrul Bolşoi. Iagoda avea şi el scriitori şi arhitecţi pe care îi proteja, întâlnindu-se adesea cu ei la vila lui Gorki. Poskrebîşev îl primea acasă pe tenorul Kozlovski.

3. *Ibidem*, p. 153 (n.red.).

4. Soţia sa, Zinaida, era chiar şi mai şi: ea i-a spus o dată Svetlanei Stalina că Ehrenburg, cosmopolitul romancier, „iubeşte Parisul deoarece acolo sunt femei goale". Zinaida

a fost cea suficient de lipsită de tact pentru a-i spune Svetlanei că mama sa era „bolnavă” mental.

5. Iuri Jdanov, băiatul aflat la masă cu Stalin, Kirov şi tatăl său, este principala sursă de informaţii pentru această relatare şi acum locuieşte în Rostov pe Don, unde a acceptat cu generozitate să fie intervievat pentru această carte. Vacanţa aceasta a devenit celebră din cauza sorţii care îl aştepta pe Kirov imediat după aceea: ea este surprinsă şi într-o scenă din romanul lui Anatoli Rîbakov, *Copiii din Arbat*. Iuri Jdanov îşi aminteşte că Stalin l-a întrebat: „În ce consta geniul Ecaterinei cea Mare?”. Şi a răspuns tot el la întrebare. „Măreţia sa a constat în alegerea prinţului Potemkin şi a altor asemenea amanţi şi demnitari talentaţi pentru a guverna statul.”

6. Când scriitorul Mihail Şolohov a criticat laudele aduse conducătorului, Stalin a replicat cu un zâmbet şiret: „Ce pot să fac? Oamenii au nevoie de un zeu”.

7. După al XVII-lea Congres, şedinţele formale ale Biroului Politic au devenit treptat tot mai rare. Adesea o şedinţă a Biroului Politic însemna că Stalin pălăvrăgea cu vreo doi tovarăşi: pe minutele lui Poskrebîşev scrie simplu: „Tovarăşii Stalin, Molotov, Kaganovici – pentru”, iar ceilalţi era uneori sunaţi de Poskrebîşev, care le consemna voturile şi semna cu un „P” dedesubt. Până la sfârşitul anului, au avut loc o singură şedinţă în septembrie, niciuna în octombrie şi una în noiembrie.

Partea a III-a

Pe marginea prăpastiei, 1934-1936

12

„Am rămas orfan”: expertul în funeralii

Poskrebîşev a răspuns la telefonul lui Stalin în biroul său. Adjunctul lui Kirov, Ciudov, a fost cel care a anunţat ce se întâmplase la Leningrad. Poskrebîşev a încercat să îl sune pe Stalin, dar nu i-a răspuns nimeni, aşa că a trimis un secretar să îl caute. *Vojd*-ul, conform jurnalului său, era într-o întâlnire cu Molotov, Kaganovici, Voroşilov şi Jdanov, dar a sunat imediat la Leningrad, insistând să îl interogheze pe doctorul georgian în limba sa natală. Apoi a mai sunat o dată ca să întrebe cu ce era îmbrăcat asasinul. O şapcă? Avea la el obiecte străine? Iagoda, care sunase deja ca să întrebe dacă se găsiseră articole străine asupra asasinului, a ajuns în biroul lui Stalin la 5.50 după-amiază.

Mikoian, Sergo şi Buharin au sosit şi ei de îndată. Mikoian şi-a amintit exact că „Stalin a anunţat că Kirov fusese asasinat şi imediat, fără nicio anchetă, a spus că susţinătorii lui Zinoviev [fostul lider al Leningradului şi al opoziţiei de stânga împotriva lui Stalin] pornise o teroare împotriva Partidului”. Sergo şi Mikoian, atât de apropiaţi de Kirov, erau cei mai afectaţi, deoarece Sergo nu mai apucase să îl vadă pe prietenul său pentru ultima dată. Kaganovici a observat că Stalin „a fost şocat la început”.

Stalin, fără să trădeze acum nicio emoţie, i-a ordonat lui Enukidze, care era secretar al Comitetului Executiv Central, să semneze o lege de urgenţă privind judecarea teroriştilor acuzaţi în termen de zece zile şi executarea lor imediată, fără drept de apel după proces. Probabil că Stalin a formulat el însuşi legea respectivă. Această Lege din 1 decembrie – sau mai curând cele două directive din acea noapte – a fost echivalentul Legii de Împuternicire a lui Hitler deoarece a pus bazele unei terori aleatorii, fără măcar să dea impresia că s-ar respecta statul de drept. În trei ani, două milioane de oameni au fost condamnaţi la moarte sau trimişi în lagăre de muncă forţată în baza acestei legi. Mikoian a spus că nu au existat discuţii şi nici obiecţii. La fel de uşor precum trăgeau piedica pistoalelor Mauser, membrii Biroului Politic au adoptat mentalitatea stării de urgenţă militare a Războiului Civil.

Singurul care s-a opus a fost Enukidze, acel personaj neobişnuit de blând printre toţi aceşti bandiţi amorali, dar până la urmă tot el a semnat-o. Ziarele au scris că legile au fost votate de o adunare a prezidiului Comitetului Executiv Central – ceea ce a însemnat probabil că Stalin l-a ameninţat pe Enukidze într-o cameră plină de fum de ţigară, după această întâlnire. Rămâne, de asemenea, un mister de ce laşul Kalinin, preşedintele, care era prezent, nu a semnat-o. Semnătura sa apăruse la momentul în care a fost anunţată în ziare. În orice caz, Biroul Politic a votat în mod oficial abia peste câteva zile.

Stalin a decis imediat că avea să conducă personal o delegaţie care urma să meargă la Leningrad pentru a ancheta crima. Sergo a vrut şi el să meargă, dar Stalin i-a ordonat să rămână la Moscova din cauza problemelor sale cardiace. Sergo se îmbolnăvise, într-adevăr, de inimă rea şi se poate să fi suferit încă un atac de cord. Fiica lui şi-a amintit că „a fost singura dată când a plâns de faţă cu alţii”. Soţia sa, Zina, s-a dus la Leningrad pentru a o consola pe văduva lui Kirov.

Şi Kaganovici a vrut să meargă, dar Stalin i-a spus că trebuia să rămână cineva la conducerea ţării. I-a luat cu el pe Molotov, Voroşilov şi Jdanov, împreună cu Iagoda şi Andrei Vîşinski, adjunctul procurorului general, care i se opusese lui Sergo în anul acela. Evident, erau însoţiţi de un tren întreg de membri ai poliţiei secrete şi de oamenii de încredere ai lui Stalin, Pauker şi Vlasik. Privind retrospectiv, cel mai important om pe care l-a ales Stalin ca să îl însoţească a fost Nikolai Ejov, şeful Departamentului de Personal al Comitetului Central. Ejov era unul dintre acei tineri speciali, ca şi Jdanov, pe care Stalin începea să se bazeze.

Liderii locali s-au adunat, morţi de îngrijorare, la gară. Stalin şi-a jucat rolul, cel de Lancelot cu inima frântă şi furios pentru că murise unul dintre iubiţii lui cavaleri, cu un tespianism[1] conştient şi dinainte plănuit. Când a coborât din

tren, Stalin s-a îndreptat spre Medved, şeful NKVD din Leningrad, şi l-a pălmuit peste faţă cu mâna înmănuşată.

Stalin s-a dus imediat în celălalt capăt al oraşului, la spital, pentru a inspecta cadavrul, apoi şi-a instalat cartierul general în biroul lui Kirov, de unde şi-a început propria anchetă ciudată, ignorând orice dovadă care nu indica un complot terorist pus la cale de Zinoviev şi opoziţia de stânga. Bietul Medved, cekistul voios pălmuit de Stalin, a fost interogat primul şi criticat pentru că nu a împiedicat crima. Apoi însuşi criminalul, Nikolaev, „mic de statură şi zdrenţăros", a fost târât înăuntru. Nikolaev a fost una dintre acele victime simple, tragice ale istoriei, precum olandezul care a dat foc clădirii Reichstagului din Berlin, cu care acest caz are multe asemănări. Piticania asta plăpândă de 30 de ani fusese dată afară din Partid şi apoi reprimită, dar le scrisese lui Kirov şi lui Stalin, plângându-se de necazul său. Se pare că era complet năuc şi nu l-a recunoscut nici măcar pe Stalin până când nu i-au arătat o fotografie. Căzând în genunchi în faţa liderului cu cizme de luptă, a spus suspinând: „Ce am făcut, ce am făcut?". Hruşciov, care nu se afla în încăpere, a susţinut că Nikolaev a îngenunchiat şi a spus că făcuse asta pentru că era o sarcină de partid. O sursă apropiată lui Voroşilov susţine că Nikolaev a bâiguit: „Dar chiar dumneavoastră mi-aţi spus...". Unele relatări susţin că a fost lovit cu pumnul şi picioarele de cekiştii prezenţi acolo.

„Luaţi-l de aici!", a ordonat Stalin. Dezertorul din NKVD, Orlov, bine informat, a scris că Nikolaev a arătat spre Zaporojeţ, adjunctul şefului NKVD din Leningrad, şi a spus: „De ce mă întrebaţi pe mine? Întrebaţi-l pe el".

Zaporojeţ fusese impus lui Kirov şi Leningradului în 1932, fiind omul lui Stalin şi al lui Iagoda în fieful lui Kirov. Motivul pentru care trebuia întrebat Zaporojeţ era că Nikolaev fusese deja reţinut în octombrie în timp ce se învârtea cu intenţii suspecte pe lângă casa lui Kirov, având asupra sa un revolver, dar fusese eliberat fără a fi măcar percheziţionat. Cu o altă ocazie, gărzile de corp îl

împiedicaseră să tragă. Dar patru ani mai târziu, când a fost judecat Iagoda, el a mărturisit, într-o declaraţie plină şi de minciuni, şi de adevăruri, că i-ar fi ordonat lui Zaporojeţ „să nu pună nicio piedică în calea actului terorist împotriva lui Kirov”.

Apoi a fost adusă soţia asasinului, Milda Draule. NKVD a propagat povestea că fapta lui Nikolaev a fost o crimă pasională, în urma legăturii ei amoroase cu Kirov. Draule era o femeie ştearsă. Lui Kirov îi plăceau balerinele, dar soţia sa nu era nici ea frumoasă: este imposibil de descifrat misterul impenetrabil al gusturilor sexuale, dar cei care îi cunoşteau pe amândoi credeau că era puţin probabil să fi fost împreună. Draule a susţinut că nu ştie nimic. Stalin a ieşit în anticameră şi a ordonat ca Nikolaev să fie pus pe picioare cu ajutorul medicilor.

„Pentru mine este deja clar că în Leningrad este activă o organizaţie teroristă contrarevoluţionară bine organizată... Trebuie făcută o anchetă migăloasă.” Nu a existat nicio încercare reală de a investiga crima cu mijloace criminalistice. Stalin nu dorea cu siguranţă să afle dacă NKVD îl încurajase pe Nikolaev să îl ucidă pe Kirov.

Mai târziu, se spune că Stalin l-a vizitat pe „nenorocit” în celula sa şi a petrecut o oră singur cu el, spunându-i că îi va cruţa viaţa dacă va depune mărturie împotriva lui Zinoviev la proces. După aceea Nikolaev s-a întrebat dacă avea să fie înşelat.

Lipsa de limpezime se transformă acum în mod deliberat într-o negură groasă. A existat o întârziere. Garda de corp a lui Kirov, Borisov, a fost adusă pentru a fi interogată de Stalin. Doar el putea spune dacă a fost întârziat la intrarea în clădirea Institutului Smolnîi şi ce ştia despre maşinaţiunile NKVD. Borisov se afla pe bancheta din spate a unei maşini Black Crow care ţinea de NKVD. În timp ce şoferul se îndrepta spre Institutul Smolnîi, pasagerul care stătea în dreapta lui s-a întins şi a tras de volan, astfel încât maşina a derapat şi a şters peretele unei clădiri. Cumva, în acest accident de maşină dubios, Borisov şi-a pierdut viaţa.

Pauker, „şocat”, a pătruns în anticameră cu vestea că avusese loc accidentul. Astfel de „accidente de maşină” stângace aveau să devină curând un risc profesional pentru bolşevicii importanţi. Cu siguranţă, oricine ar fi vrut să ascundă un complot i-ar fi putut dori moartea lui Borisov. Când Stalin a fost informat despre această moarte extrem de suspectă, el a denunţat organizaţia CEKA locală: „Nici măcar asta nu au reuşit să facă cum trebuie”.

Misterul nu va mai fi niciodată descâlcit. A ordonat Stalin asasinarea lui Kirov? Nu există nicio dovadă că a făcut-o, dar încă persistă impresia că nu a fost cu totul străin de acest asasinat. Hruşciov, care a ajuns la Leningrad cu alt tren, ca delegat de la Moscova, a susţinut peste mai mulţi ani că Stalin a ordonat crima. Mikoian, un martor mai demn de încredere în multe privinţe decât Hruşciov şi care avea mai puţine de demonstrat, a ajuns să creadă că Stalin a avut o oarecare implicare în această crimă.

Cu siguranţă, Stalin nu mai avea încredere în Kirov, a cărui ucidere a servit drept pretext pentru distrugerea clicilor vechilor bolşevici. Faptul că a redactat Legea din 1 decembrie la doar câteva minute după crimă pare la fel de suspectă ca decizia sa de a da vina pe Zinoviev. Stalin încercase, într-adevăr, să îl înlocuiască pe prietenul lui Kirov, Medved, şi îl cunoştea pe suspiciosul Zaporojeţ, care, cu puţin timp înainte de crimă, plecase în permisie fără acordul Moscovei, poate pentru a nu fi prezent la locul crimei. Nikolaev implica o combinaţie jalnică de circumstanţe suspecte. Şi au mai fost şi întâmplările ciudate din ziua crimei: de ce a fost întârziat Borisov la uşă şi de ce erau deja ofiţeri NKVD de la Moscova în clădirea Institutului Smolnîi imediat după asasinat? Moartea lui Borisov este foarte suspectă. Iar Stalin, adesea atât de prudent, era capabil şi de un astfel de pariu nebunesc, în special după ce îşi exprimase admiraţia faţă de reacţia lui Hitler la incendierea Reichstagului şi faţă de epurarea pe care o realizase acesta.

Totuşi, la o analiză mai atentă, multe dintre acestea nu mai par atât de sinistre. Neregularităţile în materie de securitate în preajma lui Kirov nu dovedesc nimic, de vreme ce însuşi Stalin era însoţit adesea doar de o singură gardă de corp sau de două. Pistolul este mai puţin suspect dacă ne gândim că toţi membrii partidului aveau o armă asupra lor. Relaţia din ce în ce mai proastă a lui Stalin cu Kirov era un exemplu tipic al fricţiunilor din anturajul său. Reacţia promptă a lui Stalin la crimă şi ancheta lui suprarealistă nu însemnau că el a pus-o la cale. Atunci când, pe 27 iunie 1927, Voikov, ambasadorul sovietic în Polonia, a fost asasinat, Stalin reacţionase cu aceeaşi viteză şi cu aceeaşi lipsă de interes faţă de adevăraţii vinovaţi. În acel caz, i-a spus lui Molotov că „simţea mâna Marii Britanii" şi a ordonat imediat executarea prin împuşcare a zeci de aşa-zişi „monarhişti". Bolşevicii au considerat întotdeauna justiţia un instrument politic. Este foarte posibil ca membrii NKVD din Leningrad, disperaţi să îşi ascundă incompetenţa, să fi pus la cale uciderea lui Borisov. Toate acestea pot fi explicate prin stângăcia obişnuită a panicii totalitare.

Totuşi, este naiv, cu siguranţă, să te aştepţi la dovezi scrise privind crima secolului. Ştim că, în cazul altor crime, Stalin a dat ordine verbal în numele *Instanţia*, un eufemism aproape magic pentru autoritatea supremă, de care vom mai auzi foarte des[2]. Implicarea directă a lui Iagoda pare puţin probabilă, deoarece el nu era foarte apropiat de Stalin, dar existau mulţi cekişti, de la Agranov la Zaporojeţ, care se bucurau şi de încredere şi erau şi suficient de amorali pentru a face orice le cerea Partidul. Este puţin probabil să fi fost un „Scapă-mă de acest preot turbulent" henrician, deoarece Stalin trebuia să supravegheze totul cu atenţie. Prin urmare, se poate să fi citit scrisoarea pe care i-o trimisese Nikolaev şi să fi exploatat resentimentele acestui ratat faţă de Kirov.

Prietenia lui Stalin cu Kirov a fost unilaterală şi şubredă, dar nu este nicio îndoială că „Stalin pur şi simplu îl iubea", după spusele „Comisarului de fier", care a adăugat că „trata pe toată lumea prin prisma politicii". Prieteniile sale, ca şi

pasiunile adolescentine, oscilau între dragoste, admiraţie şi gelozie înveninată. Era o ilustrare dusă la extrem a maximei lui Gore Vidal: „De fiecare dată când un prieten are succes, o părticică din mine moare”. Îl adorase pe Buharin, a cărui văduvă explică faptul că Stalin putea să iubească şi să urască aceeaşi persoană „deoarece dragostea şi ura născute din invidie... se luptau una cu cealaltă în aceeaşi inimă”. Poate că trădarea de către Kirov a prieteniei sale sincere a provocat o furie ca de femeie dispreţuită, urmată de o vinovăţie teribilă după crimă. Însă, chiar şi cu „prietenii” săi, Stalin îşi cultiva izolarea şi detaşarea: voia să fie cât mai evaziv.

Stalin le-a fost întotdeauna un prieten mai loial celor pe care îi cunoştea mult mai puţin. Când i-a scris un elev de 16 ani, Stalin i-a trimis un cadou de zece ruble şi băiatul i-a răspuns printr-o scrisoare de mulţumire. Îl apucau adesea crize de sentimentalism când se gândea la prietenii din tinereţea lui: „Îţi trimit 2.000 de ruble”, i-a scris el lui Piotr Kapanaev, prietenul său de la Seminar care a devenit preot, apoi învăţător, în decembrie 1933. „Nu am mai mult în momentul ăsta... Nevoile tale sunt foarte importante pentru mine, astfel încât îţi trimit drepturile mele [de autor]. Vei primi [de asemenea] 3.000 de ruble sub formă de împrumut... Îţi urez o viaţă lungă şi fericită” şi a semnat scrisoarea cu numele tatălui său, „Beso”.

O scrisoare ciudată, nepublicată ilustrează această căldură distantă: în 1930, Stalin a primit o întrebare de la conducătorul unui colectiv din îndepărtata Siberie dacă să îl angajeze pe un poliţist ţarist care pretindea că îl cunoscuse pe Stalin. Acest bătrân jandarm fusese de fapt însărcinat să îl păzească pe Stalin în exil. Dar Stalin a scris de mână o lungă recomandare: „În timpul exilului meu în Kureika, în 1914-1916, Mihail Merzlikov a fost poliţistul însărcinat cu paza mea. La acea vreme, primise un singur ordin – să mă păzească... Este evident că nu puteam avea relaţii «de prietenie» cu Merzlikov. Totuşi, trebuie să mărturisesc că, deşi nu eram prieteni, relaţiile noastre nu erau atât de ostile ca relaţiile obişnuite dintre un exilat şi cel care îl

păzea. Trebuie explicat de ce, după părerea mea, Merzlikov şi-a exercitat îndatoririle fără zelul obişnuit al poliţiştilor, de ce nu m-a spionat şi nu m-a persecutat, de ce a trecut cu vederea plecările mele şi adesea i-a certat pe ofiţerii de poliţie pentru că îi încălcau «ordinele»... Este de datoria mea să mărturisesc toate acestea. Aşa era în 1914-1916, când Merzlikov a fost paznicul meu, fiind diferit de alţi poliţişti într-un sens pozitiv. Nu ştiu ce a făcut în timpul lui Kolceak şi al puterii sovietice, nu ştiu cum este acum".

Acolo, în omul care şi-a ucis cei mai buni prieteni, exista prietenie adevărată. Indiferent dacă l-a ucis sau nu pe Kirov, Stalin s-a folosit cu siguranţă de această crimă pentru a-i distruge nu doar pe cei care i se opuneau, ci şi pe cei mai puţin radicali dintre aliaţi.

*

Kirov a fost aşezat pe catafalc într-un sicriu deschis, îmbrăcat cu o tunică închisă la culoare şi înconjurat de steagurile roşii, coroanele cu panglici inscripţionate şi palmierii tropicali tipici unei înmormântări bolşevice, în mijlocul grandorii neoclasice potemkiniene a Palatului Taurida[3]. La 9.30 seara, pe 3 decembrie, Stalin şi Biroul Politic au format garda de onoare, alt element al necroritualului bolşevic. Voroşilov şi Jdanov păreau supăraţi, dar Molotov era ca de piatră. „Uimitor de calmă şi de impenetrabilă era faţa lui I.V. Stalin", a notat Hruşciov, „dând impresia că era dus pe gânduri, cu ochii aţintiţi asupra cadavrului lui Kirov, doborât de glonţ". Înainte de a pleca, Stalin l-a numit pe Jdanov lider al Leningradului, rămânând în acelaşi timp şi secretar al Comitetului Central. A rămas şi Ejov pentru a supraveghea ancheta.

La 10, Stalin şi ceilalţi au purtat sicriul lui Kirov până la un afet. Corpul neînsufleţit a fost purtat pe străzi până la gară, unde a fost mutat în trenul care avea să îl ducă pe Stalin înapoi la Moscova. Acoperit cu ghirlande, acest tren al morţii s-a pierdut în întuneric după miezul nopţii, fără creierul lui Kirov, care avea să fie cercetat, căutându-se indicii ale geniului revoluţionar, la Institutul din Leningrad[4].

Chiar înainte de sosirea trenului la Moscova, Agranov, cekistul care conducea ancheta, l-a interogat pe asasin: „Încăpăţânat ca un catâr”, i-a raportat el lui Stalin. „Daţi-i lui Nikolaev să mănânce bine, cumpăraţi-i un pui”, a replicat Stalin, căruia îi plăcea carnea de pui. „Hrăniţi-l bine, ca să se înzdrăvenească, şi apoi o să ne spună cine s-a aflat în spatele lui. Iar dacă nu vorbeşte, ne ocupăm noi de el şi va spune... totul.”

La Gara Octombrie din Moscova, coşciugul a fost pus iarăşi pe un afet şi depus în Sala Coloanelor pentru funeraliile de a doua zi. La scurt timp după aceea, Stalin a informat Biroul Politic despre ancheta sa neconvingătoare. Mikoian, care ţinuse foarte mult la Kirov, era atât de supărat, încât a întrebat cum a fost posibil ca Nikolaev să scape de două ori nearestat deşi avea un pistol şi cum de fusese ucis Borisov.

„Cum a fost posibil?”, a întrebat şi Stalin, indignat. „Cineva ar trebui să răspundă pentru asta, nu-i aşa?”, a exclamat Mikoian, insistând pe comportamentul ciudat al celor de la NKVD. „Nu preşedintele OGPU [Iagoda] răspunde de securitatea Biroului Politic? El ar trebui să dea socoteală.” Dar Stalin l-a protejat pe Iagoda, concentrându-se asupra adevăratelor sale ţinte, vechii bolşevici, ca Zinoviev. După aceea, Sergo, Kuibîşev şi Mikoian au devenit extrem de bănuitori: Mikoian a discutat despre „comportamentul incert” al lui Stalin cu Sergo, probabil în timpul plimbărilor lor în jurul Kremlinului, locul tradiţional pentru astfel de discuţii interzise. Amândoi erau „surprinşi şi uluiţi şi nu puteau înţelege”. Sergo şi-a pierdut vocea de supărare. Aparent, Kuibîşev a propus o anchetă a Comitetului Central pentru a o verifica pe cea întreprinsă de NKVD. Este, cu siguranţă, îndoielnic că Mikoian, care încă îl admira fervent pe Stalin şi care l-a slujit cu loialitate până la moartea sa, credea la acea dată că şeful său era responsabil. Aceşti bolşevici erau obişnuiţi să se amăgească singuri şi să evite astfel de îndoieli sâcâitoare.

În noaptea aceea, Pavel Alliluev a jucat din nou rolul pe care îl avusese după moartea Nadiei, rămânând cu Stalin la

Kunţevo. Sprijinindu-şi bărbia în palmă, Stalin a murmurat că acum, că murise şi Kirov, „am rămas orfan de tot”. A spus-o atât de emoţionant, încât Pavel l-a îmbrăţişat. Nu există niciun motiv să ne îndoim de sinceritatea durerii sale provocate de faptul că cineva îi făcuse asta lui Kirov – sau că trebuiseră să facă acest lucru.

La 10 dimineaţa, pe data de 5, după ce Strada Gorki a fost închisă circulaţiei şi securitatea sporită sub comanda lui Pauker (cum s-a întâmplat şi la înmormântarea Nadiei), cei din anturajul lui Stalin s-au adunat în Sala Coloanelor. Funeraliile au fost o bufonadă de kitsch bolşevic sentimental – cu torţe aprinse, draperii de catifea şi flamuri stacojii care se întindeau din tavan până la podea şi încă mai mulţi palmieri – şi frenezia mass-media moderne, cu un grup de jurnalişti care făceau fotografii şi lămpi cu arc ce luminau trupul neînsufleţit de parcă ar fi fost un element de recuzită într-un teatru iluminat cu neoane. Orchestra de la Teatrul Bolşoi a cântat marşurile funerare. Nu doar naziştii ştiau să pună în scenă funeralii uimitoare pentru cavalerii lor căzuţi la datorie; chiar şi culorile erau aceleaşi: totul era roşu şi negru. Stalin îl declarase deja pe Kirov cel mai apropiat tovarăş al său care murise ca un martir: oraşul său natal, Viatka, Baletul „Mariinski” din Leningrad şi sute de străzi au fost redenumite „Kirov”.

Sicriul era aşezat pe o pânză stacojie, iar faţa avea o „culoare verzuie”, cu o vânătaie albăstruie la tâmplă, unde se lovise când a căzut. Văduva lui Kirov stătea la un loc cu surorile lui, pe care nu le văzuse şi pe care nu se ostenise să le contacteze timp de 30 de ani. Redens, şeful NKVD din Moscova, i-a condus pe nevasta sa gravidă, Anna Allilueva, şi pe soţii Svanidze la locurile lor, lângă soţiile membrilor Biroului Politic. S-a aşternut tăcerea. În sală nu se auzeau decât paşii santinelei. Apoi Maria Svanidze a auzit „paşii acelui grup de hultani duri şi hotărâţi”: membrii Biroului Politic şi-au ocupat poziţiile la căpătâiul lui Kirov.

Orchestra Teatrului Bolşoi a început să cânte *Marşul funerar* al lui Chopin. După aceea, în tăcerea care s-a lăsat, se

auzeau doar ţăcănitul şi bâzâitul camerelor de filmat: Stalin, cu degetele încrucişate pe abdomen, stătea în picioare lângă ţanţoşul Kaganovici, încins cu o centură de piele peste burtă. Gărzile au început să fixeze în şuruburi capacul sicriului. Dar, la fel ca la înmormântarea Nadiei, Stalin i-a oprit teatral, urcând treptele spre catafalc. Cu toate privirile aţintite pe chipul său „îndurerat”, s-a aplecat încet şi l-a sărutat pe frunte pe Kirov. „Era o imagine tulburătoare, ştiind cât de apropiaţi erau” – şi toată lumea a izbucnit în plâns; chiar şi bărbaţii suspinau.

„Adio, prieten drag, te vom răzbuna”, a şoptit Stalin spre cadavru. Începea să devină un expert în funeralii.

Unul câte unul, liderii şi-au luat rămas-bun de la Kirov: palizi la faţă, Molotov, Jdanov şi Kaganovici s-au înclinat puţin, dar nu l-au sărutat pe Kirov, în timp ce Mikoian şi-a pus mâna pe marginea sicriului şi s-a aplecat spre mort. Soţia lui Kirov a căzut din picioare şi doctorii au trebuit să îi administreze câteva picături de valeriană. Pentru familia lui Stalin, pierderea lui Kirov, „omul ăsta absolut fermecător, iubit de toţi”, era legată de moartea Nadiei deoarece ştiau că el îşi „transferase toată durerea şi toată povara pierderii” soţiei sale către acest prieten drag.

Liderii au plecat şi coşciugul a fost închis şi dus la crematoriu, unde Pavel şi Jenea Alliluev l-au privit cum dispare în flăcări. Soţii Svanidze şi alţii s-au întors în apartamentul lui Voroşilov din clădirea Regimentului de Gardă Călare, scena ultimei cine a Nadiei, ca să ia masa. Molotov şi ceilalţi potentaţi au luat cina împreună cu Stalin la Kunţevo.

A doua zi dimineaţă, Stalin, purtând vechea lui manta şi chipiul, Voroşilov, Molotov şi Kalinin au purtat urna cu cenuşă, aşezată într-un templu clasic miniatural bogat ornamentat, de mărimea unui sicriu, îngropat în flori, traversând Piaţa Roşie, unde un milion de muncitori stăteau într-o tăcere ca de gheaţă. Kaganovici a luat cuvântul – o altă paralelă cu înmormântarea Nadiei, înainte ca trompetele să dea onorul, toţi şi-au plecat capetele şi

drapelele, iar acel „bolşevic perfect”, Sergo, a aşezat urna acolo unde se află şi astăzi, în zidul Kremlinului. „Am crezut că Kirov o să mă îngroape pe mine, dar până la urmă a fost exact pe dos”, i-a spus apoi soţiei sale.

Execuţiile începuseră deja: pe 6 decembrie, 66 de „albgardişti” arestaţi pentru că ar fi pus la cale acte teroriste chiar înainte de asasinarea lui Kirov au fost condamnaţi la moarte de Colegiul Militar al Curţii Supreme, prezidat de Vasili Ulrih, un nobil german din zona baltică ce a devenit judecătorul-călău al lui Stalin. Alţi 28 au fost împuşcaţi în Kiev. Pe data de 8, Nikolai Ejov, însoţit de Agranov, s-a întors la Moscova de la Leningrad pentru a raporta timp de trei ore despre vânătoarea de „terorişti”.

În ciuda tragediei şi a semnelor periculoase că până şi unii bolşevici aveau să fie în curând împuşcaţi pentru uciderea lui Kirov, viaţa anturajului lui Stalin şi-a reluat cursul normal, deşi într-o atmosferă mai sumbră. După întâlnirea cu Ejov, Molotov, Sergo, Kaganovici şi Jdanov au luat cina împreună cu Stalin, Svetlana şi Vasili, soţii Svanidze şi Alliluevii în apartamentul său, ca de obicei, pe 8 decembrie. Svetlana a primit cadouri pentru a o ajuta să treacă mai uşor peste pierderea iubitului ei „secretar adjunct”, Kirov. Stalin „slăbise, devenise mai palid, cu o privire absentă. Suferă atât de mult!”. Maria Svanidze şi Anna Allilueva erau tot timpul în preajma lui Stalin. Alioşa Svanidze a avertizat-o pe Maria să păstreze distanţa. Era un sfat bun, dar ea nu l-a urmat deoarece credea că este gelos pe o relaţie care includea poate şi o aventură mai veche. Nu ajungea mâncarea, aşa că Stalin a chemat-o pe Karolina Til şi i-a ordonat să mai aducă. În seara aceea, l-a luat pe Alioşa Svanidze, împreună cu Svetlana şi Vasili, să doarmă la Kunţevo, iar ceilalţi s-au dus acasă la Sergo.

Deoarece Stalin declarase în mai puţin de două ore de la moartea lui Kirov că Zinoviev şi susţinătorii acestuia erau răspunzători, nu a fost de mirare că Ejov şi NKVD au arestat suspecţi care ar fi aparţinut unui „Centru din Leningrad” şi unui „Centru din Moscova”, listele cu nume fiind întocmite

de Stalin însuşi. Nikolaev, interogat pentru a „dovedi” conexiunea cu Zinoviev, a recunoscut o legătură pe 6 decembrie. Zinoviev şi Kamenev, cei mai apropiaţi tovarăşi ai lui Lenin, amândoi foşti membri ai Biroului Politic care salvaseră cariera lui Stalin în 1925, au fost arestaţi. Membrilor Biroului Politic li s-au arătat mărturiile „teroriştilor”. Stalin le-a ordonat personal adjunctului procurorului general, Vîşinski, şi lui Ulrih să îi condamne la moarte.

Toţi martorii îşi amintesc că, aşa cum s-a exprimat Iuri Jdanov, „totul s-a schimbat după moartea lui Kirov”. Securitatea a fost înăsprită într-un moment în care lipsa de formalism de la curtea lui Stalin, cu înclinaţia spre distracţie, femeile ambiţioase care roiau în jur şi copiii care alergau de colo colo, părea mai importantă ca niciodată pentru a-l consola pe îndoliatul *Vojd*. Cu toate acestea, atmosfera se schimbase pentru totdeauna: pe 5 decembrie, Rudjutak a crezut că l-a văzut pe Stalin arătându-l cu degetul şi acuzându-l pe acest vechi bolşevic mândru că avea o oarecare educaţie de faptul că „a fost la facultate, deci cum era posibil ca tatăl său să fie muncitor?”. Rudjutak i-a scris lui Stalin: „Nu v-aş necăji cu astfel de mărunţişuri, dar aud că, din păcate, au ajuns la urechea dumneavoastră multe bârfe despre mine”. Ian Rudjutak era un leton inteligent, membru al Biroului Politic şi aliat al lui Stalin, care stătuse zece ani în închisorile ţariste, cu „ochi expresivi, obosiţi”, „şchiopătând uşor după anii de muncă forţată”, fiind şi un entuziast fotograf al naturii, dar a simţit în mod clar o anumită răceală în atitudinea lui Stalin, care nu mai avea încredere în el.

„Te înşeli, Rudjutak”, i-a replicat Stalin, „arătam spre Jdanov, nu spre tine. Ştiu foarte bine că tu nu ai fost la facultate. Am citit scrisoarea ta în prezenţa lui Molotov şi Jdanov. Şi ei au spus că te înşeli”.

La scurtă vreme după asasinat, Stalin se plimba prin Kremlin împreună cu un ofiţer de marină, pe lângă gărzile de securitate care erau acum postate din zece în zece metri

de-a lungul coridoarelor, instruite să urmărească cu privirea pe oricine trecea prin faţa lor.

„Îi vezi?”, l-a întrebat Stalin pe ofiţer. „Mergi pe coridor şi te gândeşti: «Care dintre ei o fi?». Dacă e ăsta, o să te împuşte în spate imediat ce te-ai întors; dacă e celălalt, o să te împuşte în faţă.”

*

Pe 21 decembrie, cu puţin timp înaintea acestor execuţii, cei din anturaj s-au dus la Kunţevo pentru a sărbători cea de-a 55-a aniversare a lui Stalin. Când nu au mai încăput toţi, Stalin şi bărbaţii au început să mute scaunele şi să mai aducă mese. Mikoian şi Sergo au fost aleşi *tamada*. Stalin era încă deprimat din cauza morţii lui Kirov, dar, treptat, şi-a recăpătat buna dispoziţie. Cu toate acestea, când Maria Svanidze se pregătea să citească o poezie, Alioşa nu a lăsat-o, ştiind poate că linguşeala sau cererea evidentă de a le permite doamnelor să meargă în Occident avea să îl irite pe Stalin[5].

Cina era formată din *şci*, supă de varză, apoi carne de vită. Stalin i-a servit pe oaspeţi cu ciorbă, de la familia Molotov, Poskrebîşev (cu noua sa soţie) şi Enukidze până la copiii săi. „Stalin a mâncat direct din bolul pentru supă, scoţând carnea cu furculiţa”, îşi aminteşte Artem. Beria şi fostul său protector, surdul Lakoba, stăpânul Abhaziei, au ajuns în toiul cinei.

Stalin a închinat în cinstea lui Saşko Svanidze, sora primei sale soţii, Kato, şi a lui Alioşa. Acest lucru a înfuriat-o pe soţia lui Alioşa, Maria Svanidze: exista un război constant între femei pentru a intra în graţiile lui Stalin. Apoi Stalin i-a observat pe copii şi „ne-a turnat mie şi lui Vasili puţin vin”, îşi aminteşte Artem, „întrebând: «Ce-aveţi? Beţi nişte vin!»„. Anna Redens şi Maria Svanidze au mormăit că nu le face bine, ca şi Nadia, dar Stalin a râs: „Nu ştiţi că e doctorie? Poate vindeca tot felul de lucruri!”.

Apoi seara a luat-o pe o pantă sentimentală: la fel cum familia se gândise la Nadia în timpul funeraliilor lui Kirov, acum acest Banquo feminin şi-a făcut apariţia şi la petrecere. Maestrul de ceremonii Sergo a închinat un pahar pentru Kirov: „Un ticălos l-a ucis, l-a luat de lângă noi!”. Nişte plânsete au rupt tăcerea. Cineva a băut în cinstea Dorei Hazan, soţia lui Andreev, una dintre favoritele lui Stalin, şi a studiilor sale de la Academie. Acest lucru i-a amintit lui Stalin de Nadia, căci s-a ridicat în picioare: „Am vorbit de trei ori despre Academie”, a spus el, „aşadar, să bem în memoria Nadiei!”. Toată lumea s-a ridicat, cu lacrimile şiroind pe obraji. Unul câte unul, fiecare a dat ocol mesei în tăcere şi a ciocnit cu Stalin, care părea tulburat peste măsură. Anna Redens şi Maria Svanidze l-au sărutat pe obraz. Mariei i s-a părut că Stalin era „mai blând, mai bun”. Mai târziu, Stalin şi-a asumat rolul de DJ, punând discurile sale preferate la gramofon în timp ce toată lumea dansa. Apoi caucazienii au cântat doine alături de atotputernicul băiat de cor.

După aceea, relaxându-se după atâta tristeţe, Vlasik, garda de corp, care juca şi rolul de fotograf al curţii, i-a adunat pe oaspeţi pentru o fotografie, o imagine remarcabilă a curţii lui Stalin înainte de „Marea teroare”: chiar şi această fotografie avea să provoace şi mai multe certuri între ambiţioasele femei.

Stalin stătea în mijloc, înconjurat de adoratoarele lui – la dreapta lui stătea agresiva Saşko Svanidze, apoi Maria Kaganovicia şi pieptoasa soprană Maria Svanidze, iar la stânga sa, zvelta şi eleganta primă doamnă, Polina Molotova. Uniformele se amestecau cu tunicile de partid: Voroşilov, întotdeauna splendid ca prim ofiţer al ţării, Redens în uniforma albastră a NKVD, Pavel Alliluev în uniforma sa militară de comisar. Pe podea stăteau zâmbitori caucazienii Sergo, Mikoian şi Lakoba, în timp ce Beria şi Poskrebîşev abia au reuşit să intre în cadru, stând aproape întinşi pe jos. Dar la picioarele lui Stalin, ieşind şi mai mult în evidenţă când a pozat din nou doar cu femeile,

stătea o pisică de Cheshire, zâmbind la cameră de parcă tocmai gustase din oala cu smântână: Jenea Allilueva.

1. Aluzie la Thespis din Icaria, considerat primul actor al lumii (n.tr.).

2. *Instanţia* derivă din utilizarea din secolului al XIX-lea a termenului *aller instanzen*, însemnând apelul la cea mai înaltă curte.

3. Palatul Taurida fusese scena extravagantului bal organizat de prinţul Potemkin în cinstea Ecaterinei cea Mare în 1791, dar era şi sediul Dumei, parlamentul aprobat cu prudenţă de Nicolae al II-lea după Revoluţia din 1905. În 1918, palatul a găzduit Adunarea Constitutivă, pe care Lenin a ordonat să fie dizolvată de nişte soldaţi beţi ai Armatei Roşii. A fost, astfel, atât locul de naştere, cât şi cimitirul primelor două democraţii ale Rusiei înainte de 1991.

4. Această studiere a creierului era parte a ritualului raţionalist-ştiinţific de la moartea marilor bolşevici. Şi creierul lui Lenin fusese extras şi era cercetat la Institutul Creierului. Când a murit Gorki, creierul său a ajuns tot aici. Aceasta era, cu siguranţă, o distorsionare marxistă ştiinţifică a tradiţiei din epoca romantică conform căreia inimile marilor oameni, fie că era vorba despre Mirabeau, fie despre Potemkin, trebuiau să fie îngropate separat. Dar epoca inimii se încheiase.

5. Poeziile Mariei dezvăluie atât devotamentul, cât şi tupeul curtenelor lui Stalin: „Îi urăm multă sănătate Conducătorului nostru iubit şi viaţă nesfârşită. Fie ca duşmanii să se sperie. Să fie lichidaţi toţi fasciştii... La anul, extindeţi-vă dominaţia asupra întregii lumi şi domniţi peste întreaga omenire. Păcat că doamnele nu pot merge în Occident, la Karlsbad. La Soci e mereu la fel”.

13

O prietenie secretă: trandafirul din Novgorod

„Te îmbraci atât de frumos!”, i-a spus Stalin admirativ cumnatei sale Jenea Allilueva. „Ar trebui să îţi faci o carieră în modă.” „Ce? Nu pot nici măcar să cos un nasture”, a răspuns chicotind Jenea. „Toţi nasturii mei sunt cusuţi de fiică-mea.” „Şi ce? Ar trebui să le înveţi pe femeile sovietice cum să se îmbrace!”, a replicat Stalin.

După moartea Nadiei, Jenea aproape că s-a mutat în apartamentul lui ca să aibă grijă de el. În 1934, se pare, această relaţie a devenit mai intimă. Impunătoare, cu ochi albaştri, păr blond, ondulat, gropiţe în obraji, nasul cârn şi o gură largă, zâmbitoare, Jenea, în vârstă de 36 de ani, era fiica unui preot din Novgorod. Nu era frumoasă, dar acest „trandafir de pe câmpiile Novgorodului”, cu pielea aurie şi firea sa maliţioasă, neastâmpărată, strălucea de sănătate. Când era însărcinată cu fiica sa, Kira, a despicat nişte butuci chiar înainte de a naşte. În timp ce Dora Hazan se îmbrăca în rochii austere şi Voroşilova se îngrăşa, Jenea era încă tânără, proaspătă şi foarte feminină cu rochiile sale cu volănaşe, gulerele flamboaiante şi eşarfele de mătase.

Aceste femei îl considerau pe Stalin cu atât mai atrăgător cu cât era, în mod evident, aşa de singur după moartea Nadiei şi, acum, a lui Kirov: „Nu poţi să nu te gândeşti mereu la cât de singur este”, scria Maria Svanidze. Dacă puterea în sine este marele afrodiziac, combinarea acesteia cu forţă fizică, singurătate şi tragedie se dovedea a fi un cocteil ameţitor. Totuşi, Jenea era altfel. Îl cunoştea pe Stalin de când se căsătorise cu fratele Nadiei, Pavel, în preajma Revoluţiei, dar fuseseră plecaţi în străinătate mult timp şi se întorseseră de la Berlin chiar înainte de sinucidere. Apoi s-a dezvoltat o nouă relaţie între Stalin, care rămăsese văduv, şi această femeie amuzantă şi lipsită de griji. Căsnicia lui Pavel şi Jenea nu fusese uşoară. Nepotrivit pentru viaţa militară, Pavel era un om blând, dar isteric, ca Nadia. Jenea se plângea că e un om slab. Căsătoria lor aproape se destrămase la începutul anilor ‘30,

când Stalin le-a ordonat să rămână împreună. În ciuda faptului că îi dăruise pistolul Nadiei, Pavel rămânea adesea peste noapte la Stalin.

Stalin admira bucuria de a trăi a acestei femei. Ei nu îi era frică de el: prima dată când a venit la Zubalovo, după ce se întorsese de la Berlin, a găsit nişte mâncare pe masă şi a mâncat-o pe toată. Stalin a intrat apoi şi a întrebat: „Unde este supa mea de ceapă?”. Jenea a recunoscut că ea o mâncase. Acest episod ar fi putut provoca un adevărat scandal, dar Stalin a zâmbit doar şi a spus: „Data viitoare, ar fi mai bine să facă două”. Ea îi spunea pe şleau ce gândea – şi ea, printre alţii, i-a spus despre foamete în 1932 şi totuşi Stalin a iertat-o pentru acest lucru. Era o persoană foarte citită şi Stalin o întreba ce să mai citească. Ea i-a sugerat o istorie a Egiptului, dar a glumit, spunând că „a început să îi copieze pe faraoni”. Jenea îl făcea să râdă în hohote cu umorul său. Conversaţia lor semăna cu tachinările lui cu prietenii săi necioplţi. Se pricepea foarte bine la cântat *ciastuşki*, cuplete obscene cu calambururi care semănau cu *limerick*-urile. Sunt greu de tradus, dar preferatele lui Stalin erau perle precum „Nu-i greu să te caci de pe un pod, dar cineva a făcut-o şi a căzut” sau „Când stai în propriul căcat, te simţi în siguranţă, ca într-o fortăreaţă”.

Lipsită de tact, Jenea nu se putea abţine să le înţepe pe băţoasele femei ale membrilor de partid şi lui Stalin îi plăcea întotdeauna să le instige pe curtenele sale. Când Polina Molotova, stăpâna industriei parfumurilor, s-a lăudat în faţa lui Stalin că tocmai se dăduse cu ultimul său produs, Moscova Roşie, Stalin a adulmecat-o: „De asta miroşi atât de bine!”, a spus el.

„Fii serios, Iosif”, a intervenit Jenea. „Miroase a Chanel No. 5!” După aceea, Jenea şi-a dat seama că făcuse o greşeală: „De ce naiba am spus asta?”. În felul acesta, familia îşi atrăgea duşmani printre politicieni într-o perioadă în care politica avea să devină un sport sângeros. Cu toate

acestea, doar ea putea scăpa nepedepsită după astfel de comentarii deoarece Stalin „îi respecta lipsa de cuviinţă”.

Când Stalin a inaugurat Constituţia din 1936, Jenea, care întârzia mereu, a întârziat şi de data asta. S-a furişat înăuntru şi a crezut că nu băgase nimeni de seamă până când Stalin însuşi a salutat-o după aceea: „Cum de m-ai văzut?”, a întrebat ea. „Eu văd tot, văd şi de la doi kilometri”, a replicat Stalin, ale cărui simţuri erau la fel de ascuţite ca ale unui animal sălbatic. „Eşti singura care ar îndrăzni să întârzie.”

Stalin avea nevoie de sfaturile unei femei în privinţa copiilor săi. Când Svetlana, care s-a maturizat repede, a apărut prima dată în fustă, Stalin i-a ţinut o predică despre „modestia bolşevică”, dar a întrebat-o pe Jenea: „O fată poate să poarte aşa ceva? Nu vreau să umble cu genunchii dezgoliţi”. „E firesc să umble aşa”, a replicat Jenea. „Şi îmi cere bani”, a spus tatăl. „E normal, nu?” „La ce-i trebuie bani?”, a insistat el. „Poţi să trăieşti foarte bine şi cu zece copeici!” „Fii serios, Iosif!”, l-a tachinat Jenea. „Asta se întâmpla înainte de Revoluţie!” „Eu credeam că poţi să trăieşti cu zece copeici”, a murmurat Stalin. „Ce fac ăştia? Tipăresc nişte ziare speciale pentru tine?” Doar Jenea îi putea spune aşa ceva.

Stalin şi Jenea au devenit probabil amanţi în această perioadă. Istoricii nu ştiu niciodată ce se întâmplă în spatele uşilor dormitoarelor, iar discreţia conspirativă şi moralitatea puritană bolşevice fac şi mai greu de cercetat astfel de aspecte[1]. Dar Maria Svanidze a observat relaţia lor şi a notat amănunte în jurnalul său, pe care l-a păstrat chiar Stalin: în acea vară, Maria a observat că Jenea făcea orice ca să rămână singură cu Stalin. În iarna care a urmat, ea notează că Stalin a ajuns în apartamentul său, găsindu-le acolo pe Maria şi pe Jenea. „A tachinat-o pe Jenea că iarăşi s-a îngrăşat. Se purta foarte afectuos cu ea. *Acum, că ştiu totul, i-am urmărit cu atenţie*...”

„Stalin era îndrăgostit de mama mea”, afirmă fiica Jenei, Kira. Fiicele au, poate, tendinţa de a crede că marii oameni

sunt îndrăgostiţi de mamele lor, dar vărul ei Leonid Redens crede şi el că era „mai mult decât o prietenie”. Există şi alte dovezi: la sfârşitul anilor ‘30, Beria a abordat-o pe Jenea cu o ofertă care semăna cu o cerere stângace în căsătorie din partea lui Stalin. Când ea s-a recăsătorit, după moartea soţului său, Stalin a reacţionat cu o furie plină de gelozie.

Stalin însuşi era întotdeauna oarecum curtenitor faţă de Jenea. Deşi rareori le telefona Annei Redens sau Mariei Svanidze, Svetlana îşi aminteşte că pe ea o suna adesea ca să mai stea de vorbă, chiar şi după ce relaţia lor luase sfârşit.

Jenea nu era însă singura femeie atrăgătoare din preajma lui Stalin. La mijlocul anilor ‘30, el se bucura încă de o viaţă socială normală, cu un anturaj care includea un cerc cosmopolit de femei tinere şi capricioase. Dar pentru moment doar Jenea stătea la picioarele lui Stalin.

*

Imediat după petrecere, pe 28 şi 29 decembrie, asasinul Nikolaev şi ceilalţi 14 acuzaţi au fost judecaţi de Ulrih la Leningrad. Acest şarpe de judecător l-a sunat pe Stalin ca să primească ordine.

„Mergi până la capăt”, i-a ordonat *Vojd*-ul laconic. După adoptarea Legii din 1 decembrie, au fost împuşcaţi în mai puţin de o oră – iar familiile lor nevinovate la scurtă vreme după aceea. În luna decembrie, 6.501 oameni au fost împuşcaţi. Stalin nu avea un plan precis pentru teroarea care lua naştere, ci doar convingerea că Partidul trebuie terorizat pentru a se supune şi că vechii duşmani trebuie eradicaţi. Oportunist şi hipersensibil, Stalin şi-a croit drumul spre ţelul său. NKVD nu putea lega Leningradul de „Centrul de la Moscova” format din Zinoviev şi Kamenev, dar avea mijloacele de a-i convinge pe prizonierii săi să facă acest lucru. La mijlocul lunii ianuarie, îl încurajase, într-adevăr, pe un prizonier să îi implice pe Zinoviev şi Kamenev, care au fost condamnaţi la zece, respectiv cinci ani de închisoare.

Stalin a făcut să circule o scrisoare secretă care avertiza că orice opozant trebuie să fie „tratat ca un albgardist”, fiind „arestat şi izolat”. Valul de arestări a fost atât de mare, încât lagărele au fost inundate de „Torentul lui Kirov” şi totuşi Stalin a orchestrat, în acelaşi timp, un „dezgheţ” pe ritm de jazz: „Viaţa a devenit mai veselă, tovarăşi”, a spus el. „Viaţa a devenit mai bună.”[2]

*

Pe 11 ianuarie, Stalin şi cei mai mulţi membri ai Biroului Politic au luat parte la o gală a industriei filmului sovietic la Teatrul Bolşoi, un fel de „Oscar fără glume”. Regizorilor li s-a înmânat Ordinul lui Lenin.

„Pentru noi”, spusese Lenin, „cea mai importantă dintre toate artele este cinematograful”, forma de artă a noii societăţi. Stalin controla personal un „Hollywood sovietic” prin intermediul Consiliului de Stat al Cinematografiei, condus de Boris Şumiaţki, împreună cu care fusese în exil. Stalin nu intervenea doar în producţia de film, ci supraveghea atent regizorii şi filmele încă din faza de scenariu: arhiva sa ne dezvăluie chiar că el contribuia la scrierea cântecelor. Vorbea despre filme cu cei din anturajul său şi aviza fiecare film înainte de a fi vizionat de public, devenind propriul cenzor suprem. Stalin era Joseph Goebbels combinat cu Alexander Korda, o pereche neverosimilă unită de dragostea pentru celuloid, unită într-un singur om.

Era obsedat de filme. În 1934, vizionase deja noul „western sovietic” cazac *Ciapaev* şi *Vesiolîe rebiata* (*Băieţii veseli*) de atâtea ori, încât le ştia pe de rost. Regizat de Grigori Aleksandrov, cel din urmă a fost supervizat personal de Stalin. Când acest regizor a terminat *Vesiolîe rebiata*[3], Şumiaţki a decis să îl tachineze pe Stalin proiectând doar prima rolă, pretinzând că a doua nu era gata. *Vojd*-ului i-a plăcut la nebunie: „Arată-mi şi restul!”. Şumiaţki l-a chemat pe Aleksandrov, care aştepta nerăbdător afară: „Eşti chemat la tribunal!”. „Este un film vesel”, i-a spus Stalin lui Aleksandrov. „Mă simt de parcă aş fi fost o lună în vacanţă.

Ţine-l departe de regizor. S-ar putea să îl strice!”, a spus el sarcastic.

Aleksandrov a început imediat o serie de astfel de comedii muzicale uşurele: *Ţirk* (*Circul*) a fost urmat de preferatul lui Stalin, *Volga, Volga*. Când regizorul a ajuns să facă ultimul film din serie, l-a numit *Zoluşka* (*Cenuşăreasa*), dar Stalin a întocmit o listă cu 12 titluri posibile, inclusiv *Svetlîi puti* (*Calea luminoasă*), pe care Aleksandrov l-a acceptat. Stalin a lucrat chiar şi la versurile cântecelor: există o notă interesantă în arhiva sa, din iulie 1935, unde scrie cu creionul versurile unuia dintre cântece, modificând şi tăind pentru a face textul să sune bine:

Un cântec vesel place inimii;

Nu te plictiseşte niciodată;

Iar satele, mari şi mici, adoră cântecul;

Oraşele mari iubesc melodia.

Sub text, a mâzgălit: „Pentru primăvară. Spirit. Mikoian” şi apoi „Mulţumesc, tovarăşi”.

Când regizorul Aleksandr Dovjenko a apelat la ajutorul lui Stalin pentru filmul său *Aerograd*, a fost chemat în Colţişor în mai puţin de o zi şi i s-a cerut să le citească întregul scenariu lui Voroşilov şi Molotov. Mai târziu Stalin i-a sugerat următorul film, adăugând că „nici cuvintele mele, nici articolele din ziare nu te obligă în niciun fel. Eşti un om liber... Dacă ai alte planuri, fă altceva. Nu te jena. Te-am chemat ca să îţi spun toate acestea”. L-a sfătuit pe regizor să folosească „cântece populare ruseşti – cântece minunate” pe care îi plăcea să le asculte la gramofon. „Le-ai mai ascultat vreodată?”, a întrebat Stalin. „Nu”, a replicat regizorul, care nu avea fonograf.

„La o oră după această discuţie, mi-au adus un gramofon acasă, un cadou de la conducătorul nostru, pe care”, a încheiat Dovjenko, „îl voi preţui toată viaţa”.

Între timp, membrii elitei discutau ce să facă cu Serghei Eisenstein, în vârstă de 36 de ani, regizorul avangardist letono-germano-evreu al filmului *Bronenoseţ Potemkin* (*Crucişătorul Potemkin*). Petrecuse prea mult timp la Hollywood şi, aşa cum i-a spus Stalin romancierului american Upton Sinclair, „pierduse încrederea prietenilor săi din URSS”. Stalin i-a spus lui Kaganovici că era un „troţkist, dacă nu chiar mai rău”. Eisenstein a fost ademenit să se întoarcă în ţară şi pus să lucreze la *Bejin lug* (*Lunca Bejin*), inspirat de povestea lui Pavlik Morozov, băiatul erou care şi-a denunţat tatăl că era culac. Acest proiect josnic nu a ieşit aşa cum sperase Stalin. Kaganovici a denunţat vehement încrederea colegilor săi: „Nu putem avea încredere în Eisenstein. Va irosi iarăşi milioane şi nu ne va oferi nimic... deoarece se opune socialismului. Eisenstein a fost salvat de Veaceslav [Molotov] şi Andrei Jdanov, care erau dispuşi să îi mai dea regizorului o a doua şansă”. Dar Stalin ştia că este „foarte talentat”. Pe fondul tensiunilor tot mai mari în relaţiile cu Germania, l-a însărcinat pe Eisenstein să facă un film despre acel învingător al invadatorilor străini, *Aleksandr Nevski*, promovând noua sa paradigmă de socialism şi naţionalism. Stalin a fost încântat de film.

Atunci când Stalin i-a scris un lung memoriu regizorului Fridrih Ermler legat de filmul său *Veliki grajdanin* (*Marele cetăţean*), la al treilea punct menţiona: „Referinţa la Stalin trebuie exclusă. În loc de Stalin, menţionează Comitetul Central”.

*

Modestia lui Stalin era, în felul său, la fel de ostentativă ca şi excesele cultului personalităţii sale. Liderii înşişi promovaseră cultul personalităţii lui Stalin, un triumf al complexului său de inferioritate. Mikoian şi Hruşciov dădeau vina pe Kaganovici pentru că a încurajat vanitatea

mascată a lui Stalin şi pentru că a inventat stalinismul: „Să înlocuim «Trăiască leninismul!» cu «Trăiască stalinismul!»„. Stalin l-a criticat pe Kaganovici, dar el îl cunoştea foarte bine pe Stalin şi a continuat să promoveze „stalinismul”.

„De ce mă elogiezi de parcă o singură persoană ar decide totul?!”, a întrebat Stalin. În acelaşi timp, el însuşi superviza cultul personalităţii care înflorea în ziare: în *Pravda*, Stalin a fost menţionat în jumătate din editorialele dintre 1933 şi 1939. I se ofereau mereu flori şi era fotografiat împreună cu copiii. Apăreau articole de genul: „Cum l-am cunoscut pe Tovarăşul Stalin”. Avioanele care zburau deasupra Pieţei Roşii formau cuvântul *Stalin* pe cer. *Pravda* declara: „Viaţa lui Stalin este viaţa noastră, prezentul şi viitorul nostru minunat”. Când a apărut la al VII-lea Congres al Sovietelor, două mii de delegaţi au izbucnit în urale şi ovaţii. Un scriitor a descris reacţia ca „dragoste, devotament, abnegaţie”. O muncitoare a şoptit: „Cât de simplu este, cât de modest!”.

Existau culte similare şi ale celorlalţi: Kaganovici era numit „Comisarul de fier” şi la parade erau mii de fotografii cu el. Lui Voroşilov i se aducea un omagiu prin „raţiile Voroşilov” pentru armată şi „Premiul Voroşilov pentru cel mai bun ţintaş”, iar manifestările organizate de ziua sa de naştere erau atât de grandioase, încât Stalin a susţinut unul dintre cele mai celebre discursuri ale sale cu această ocazie. Şcolarii făceau schimb de cartonaşe cu portretele acestor eroi ca şi cum ar fi fost cartonaşe cu jucători de fotbal, neînfricatul Voroşilov având o valoare mult mai mare decât posacul Molotov.

Modestia lui Stalin nu era complet asumată: în numeroasele bătălii dintre vanitate şi umilinţă, el încuraja şi dispreţuia elogiile în acelaşi timp. Când Muzeul Revoluţiei a întrebat dacă poate expune manuscrisele originale ale operelor sale, el a răspuns: „Nu credeam că la vârsta dumitale poţi să fii atât de prost. Dacă o carte este publicată în milioane de exemplare, la ce îţi mai trebuie manuscrisul? Am ars toate manuscrisele!”. Când editorii unor memorii georgiene

care descriau copilăria sa i-au trimis o notă lui Poskrebîşev, cerând permisiunea de publicare, Stalin i-a interzis lui Jdanov să publice cartea, plângându-se că este „lipsită de tact şi prostească” şi cerând „pedepsirea” vinovaţilor. Dar unul dintre motive era intenţia sa de a controla modul în care este prezentată prima parte a vieţii sale.

Era conştient de absurdităţile cultului personalităţii, fiind suficient de inteligent ca să ştie că veneraţia sclavilor nu valorează nimic. Un student de la o facultate tehnică a fost ameninţat cu închisoarea pentru că a aruncat o săgeată de hârtie care a lovit portretul lui Stalin. Studentul a făcut apel la Stalin, care l-a sprijinit: „Au greşit faţă de tine”, a scris el. „Vă cer... nu îl pedepsiţi!” Apoi, a glumit: „Un bun ţintaş care nimereşte ţinta ar trebui lăudat!” Totuşi, Stalin avea nevoie de cultul personalităţii şi, în secret, îl încuraja. Cu şeful său de cabinet în care avea încredere, putea fi sincer. Două note îngropate în dosarele lui Poskrebîşev sunt deosebit de revelatoare: când un colectiv a cerut să se numească „Stalin”, el i-a acordat lui Poskrebîşev autorizarea absolută de a numi orice după el: „Nu mă opun dorinţei lor de «a li se permite să folosească numele Stalin» sau altora... Îţi dau permisiunea de a răspunde afirmativ unor astfel de propuneri [subliniat] în numele meu”. Un admirator i-a scris următoarele: „M-am hotărât să îmi schimb numele după cel mai bun elev al lui Lenin, Stalin” şi a cerut permisiunea titanului.

„Nu mă opun”, a replicat Stalin. „Sunt chiar de acord. Aş fi chiar fericit deoarece asta mi-ar da şansa de a avea un frate mai tânăr. (Eu nu am niciun frate.) Stalin.” Imediat după acordarea premiilor pentru film, moartea a poposit din nou în Politburo.

1. Chiar şi astăzi, cei care cunosc astfel de secrete continuă să creadă, cum spunea fiul adoptiv al lui Stalin, generalul Artem Sergheev, acum în vârstă de 80 de ani, că „viaţa sa

privată este secretă şi irelevantă pentru locul său din istorie”. Până acum nu au ieşit la iveală alte scrisori de dragoste decât cele adresate Nadiei.

2. Aceasta era versiunea stalinistă a afirmaţiei lui Harold Macmillan „Niciodată nu v-a fost atât de bine”.

3. În rolul principal juca soţia sa, Liubov Orlova, iar cântecele erau scrise de compozitorul evreu Isaak Dunaevski. Ruşii, după o perioadă de foamete şi asasinate, se înghesuiau la cinema să vadă filme muzicale şi comedii – ca şi americanii în timpul Marii Depresiuni. Stilul era o combinaţie de cântece, dansuri şi comedie burlescă: un porc sare pe o masă de banchet, provocând râsete zgomotoase prin dezastrul pe care îl produce cu copitele şi râtul.

14

Piticul ajunge la putere; Casanova se prăbuşeşte

Pe data de 25 ianuarie 1935, Valerian Kuibîşev, în vârstă de 47 de ani, a murit pe neaşteptate din cauza problemelor cardiace şi a alcoolismului, la doar opt săptămâni după moartea prietenului său, Kirov. Deoarece pusese la îndoială ancheta NKVD şi se aliase cu Kirov şi Sergo, s-a afirmat că a fost ucis de doctorii săi, ipoteză ce nu este neapărat confirmată de includerea sa pe lista celor despre care se presupune că au fost otrăviţi de Iagoda. Intrăm acum într-o etapă de o criminalitate atât de diabolică şi un gangsterism atât de neruşinat, încât toate morţile personalităţilor sunt suspecte. Dar nu orice moarte numită „crimă” în procesele-spectacol ale lui Stalin a fost într-adevăr rezultatul unui act criminal: trebuie să tragem concluzia că au existat şi decese din cauze naturale în anii ‘30. Fiul lui Kuibîşev, Vladimir, credea că tatăl său a fost ucis, dar acest băutor înrăit era deja bolnav de ceva timp. Potentaţii duceau o viaţă atât de nesănătoasă, încât este de mirare că atât de mulţi au ajuns la bătrâneţe.

Cu toate acestea, s-a potrivit la ţanc pentru Stalin, care a profitat de ocazie, pe 1 februarie[1], ca să promoveze două tinere talente care întruchipau exact spiritul vremurilor. Deoarece Kaganovici a preluat colosala sarcină de a administra căile ferate, a lăsat Moscova în seama lui Nikita Hruşciov, muncitorul semianalfabet care avea să îi succeadă într-o zi lui Stalin.

Kaganovici l-a cunoscut pe Hruşciov în timpul Revoluţiei din februarie 1917, în orăşelul minier ucrainean Iuzovka. Deşi cochetase cu troţkismul, protectorii lui Hruşciov erau de necombătut: „Lui Kaganovici îi plăcea foarte mult de mine”, îşi amintea el. La fel şi Nadiei („lozul meu câştigător”, a spus Hruşciov) şi lui Stalin însuşi. Semănând mai mult cu o ghiulea decât cu un vârtej, ochii ca de porc ai lui Hruşciov, corpul îndesat şi zâmbetul care îi dezvelea dinţii de aur trădau o vulgaritate primitivă şi o energie prometeică, dar îi camuflau viclenia. Ca prim-secretar al capitalei, a coordonat transformarea „Moscovei staliniste”; printr-un amplu program edilitar, distrugerea unor biserici vechi şi crearea metroului, a intrat în rândul elitei. Deja o prezenţă obişnuită la Kunţevo, acest partizan fără milă, ambiţios se considera „fiul” lui Stalin. Născut în 1894, fiu de miner, acest ţăran meteoric a devenit protejatul lui Stalin.

Celălalt protejat al lui Kaganovici a fost cel care s-a afirmat brusc ca viitor lider. Ejov se ocupase deja de cazul Kirov. Acum, a fost promovat în locul lui Kirov ca secretar al Comitetului Central şi, pe 31 martie, a fost desemnat în mod oficial şef al NKVD. Urmând să ajungă curând unul dintre celebrii monştri ai istoriei, „piticul sângeros”, şi o fantomă de care nimeni nu-şi amintea, Ejov era de fapt simpatizat de aproape toată lumea care l-a cunoscut pe vremea aceea. Era un „om receptiv, milos, blând, plin de tact” care încerca să ajute în „orice problemă personală neplăcută”, îşi aminteau colegii săi. Mai ales femeilor le plăceau de el. Avea o faţă aproape „frumoasă”, îşi amintea o doamnă, zâmbet larg, ochi inteligenţi de un verde-albăstrui strălucitor, păr des şi negru. Îi plăcea să flirteze şi era glumeţ, „modest şi plăcut”. Nu era doar obsedat de

muncă şi plin de energie; acest „bărbat subţirel, mic de statură, îmbrăcat întotdeauna într-un costum ieftin, şifonat şi o cămaşă albastră de satin”, îi fermeca pe oameni cu accentul leningrădean. Era timid la început, dar putea fi amuzant, exuberant, cu un ascuţit simţ al umorului. Şchiopăta puţin, dar avea o voce frumoasă, baritonală, cânta la chitară şi dansa gopak. Totuşi, era slab şi mărunţel: într-un guvern format din oameni mici de statură, el era aproape un pigmeu de numai 1,51 metri.

Născut în 1895, era fiul unui pădurar care avea o ceainărie-bordel şi al unei servitoare, într-un mic oraş lituanian. Ejov, ca şi Kaganovici şi Voroşilov, a făcut doar câţiva ani de şcoală elementară înainte de a ajunge să muncească la uzinele „Putilov” din Sankt-Petersburg. Deşi nu era un intelectual, era şi el un autodidact obsesiv, poreclit „Kolea, iubitorul de cărţi” – dar avea calităţile manageriale bolşevice: entuziasm, duritate, talent organizatoric şi o memorie excelentă, acel avantaj birocratic descris de Stalin ca un „semn de inteligenţă superioară”. Prea scund pentru a face serviciul militar în armata ţaristă, repara puşti, intrând în rândurile Armatei Roşii în 1919: la Vitebsk, l-a cunoscut pe Kaganovici, protectorul său. În 1921, lucra în Republica Tătară, unde şi-a atras ura localnicilor pentru că şi-a manifestat dispreţul pentru cultura lor şi s-a îmbolnăvit, primul dintre numeroasele semne ale fragilităţii sale. Cam în această perioadă l-ar fi cunoscut pe Stalin. În iunie 1925, a ajuns unul dintre secretarii din Kîrgîzstan. După ce a studiat la Academia Comunistă, a fost promovat, ajungând să lucreze în cadrul Comitetului Central, apoi în funcţia de adjunct al comisarului poporului pentru agricultură. În noiembrie 1930, Stalin l-a primit în biroul său. La sugestia lui Kaganovici, Ejov a început să participe la şedinţele Biroului Politic. La începutul anilor ‘30, a fost şeful de personal al Comitetului Central şi l-a ajutat pe Kaganovici să epureze Partidul în 1933, într-o activitate frenetică de un dinamism birocratic epuizant. Totuşi, apăruseră deja semnele pericolului şi complexităţii.

„Nu cunosc alt muncitor ideal”, observa un coleg. „După ce îi încredinţezi o sarcină, poţi să îl laşi nesupravegheat şi să fii sigur că o va duce la îndeplinire”, dar exista o singură problemă: „Nu mai ştie să se oprească”. Aceasta era o caracteristică admirabilă şi letală la un bolşevic în timpul „Marii terori”, dar era valabilă şi în viaţa personală a lui Ejov.

Umorul său era extrem de pueril: prezida concursuri în care comisarii fără nădragi trăgeau vânturi, întrecându-se să spulbere cât mai departe nişte scrum de ţigară adunat într-o grămăjoară. Participa la orgii cu prostituate, dar era şi un bisexual entuziast, având în trecut întâlniri pătimaşe cu ceilalţi ajutori de croitor, soldaţi de pe front şi chiar bolşevici cu funcţii înalte, precum Filip Goloşcekin, care pusese la cale uciderea Romanovilor. Singurul său hobby, în afară de distracţii şi desfrâu, îl constituiau colecţionarea şi construirea machetelor de iahturi. Labil, cu un comportament sexual deviant şi foarte sensibil, era prea slab ca să se măsoare cu tirani precum Kaganovici, ca să nu mai vorbim de Stalin însuşi. Ejov suferea tot timpul de boli pe fond nervos, având inclusiv inflamaţii şi mâncărimi, tuberculoză, anginã, sciatică, psoriazis (afecţiune pe fond nervos pe care o avea probabil şi Stalin) şi ceea ce se numea „neurastenie”. Cădea adesea în depresie, bea prea mult şi trebuia îngrijit de Stalin, doar pentru a-l ţine ocupat.

Stalin l-a primit în cercul său: Ejov se epuizase, astfel încât Stalin a insistat să facă mai multe cure de odihnă. „Ejov nu vrea, dar se pare că are nevoie”, scria el în septembrie 1931. „Hai să îi prelungim vacanţa şi să îl lăsăm să stea la Abastumani încă două luni”. Stalin le dădea porecle favoriţilor săi: lui Ejov îi spunea „mura” (*ejevika*) mea. Notele lui Stalin erau adesea nişte indicaţii seci: „Către Tovarăşul Ejov. Daţi-i ceva de muncă” sau „Ascultă-l şi ajută-l”. Totuşi, înţelegea instinctiv esenţa lui Ejov: există în arhivă o notă nepublicată din august 1935 adresată locotenentului său care sintetizează relaţia lor. „Când spui că faci ceva”, scria Stalin, „o faci întotdeauna!”. În aceasta consta esenţa parteneriatului lor. Când Vera Trail, ale cărei

memorii legate de întâlnirea lor rămân nepublicate, l-a cunoscut, în perioada lui de glorie, a observat că Ejov era atât de atent la dorinţele altora, încât putea efectiv să „termine fraza cuiva”. Ejov era needucat, dar şiret, capabil şi lipsit de scrupule.

Ejov nu s-a ridicat de unul singur: i-a stat alături soţia sa, care avea să devină unul dintre flirturile cele mai flamboaiante şi, literalmente, fatale din anturajul lui Stalin. S-a întâmplat ca Mandelştam, poetul, să fie martorul jocului lor amoros. În una dintre acele întâlniri aproape incredibile, întâlnirea dintre cel mai talentat poet al Rusiei şi cel mai mare ucigaş al ei, Mandelştam se afla la acelaşi sanatoriu din Suhumi unde stăteau şi Ejov şi soţia sa de atunci, Tonia, în 1930. Soţii Mandelştam stăteau la mansarda vilei din parcul Dedra, care avea forma unui imens tort de nuntă alb[2].

Ejov se căsătorise în 1919 cu Antonina Titova, o femeie educată care credea sincer în marxism. În 1930, Tonia stătea la plajă într-un şezlong la vila din Suhumi, citind *Das Kapital* şi bucurându-se de atenţiile unui vechi bolşevic în timp ce soţul său se trezea devreme în fiecare dimineaţă ca să culeagă trandafiri pentru o fată, şi ea căsătorită, care stătea tot acolo. Trandafiri, adulter, cântece şi gopak – ne putem face o idee despre lumea incestuoasă a bolşevicilor aflaţi în vacanţă. Dar noua amantă a lui Ejov nu era o veche bolşevică, ci versiunea sovietică a unei fetişcane care îl prezentase deja prietenilor săi scriitori din Moscova. Ejov s-a căsătorit cu ea în acelaşi an, după ce a divorţat de Tonia.

Zveltă, cu ochi sclipitori, Evghenia Feigenberg, la 26 de ani, era o evreică seducătoare şi plină de viaţă din Gomel. Această fană înfocată a scriitorilor era la fel de promiscuă ca şi noul ei soţ: avea entuziasmul amoros al Mesalinei, dar nimic din şiretenia sa. Se măritase prima dată cu un oficial, Haiutin, apoi cu Gadun, care a fost detaşat la Ambasada sovietică din Londra. Ea l-a însoţit, dar, când el a fost trimis acasă, ea a mai rămas în străinătate, ca dactilografă la misiunea diplomatică de la Berlin. Aici a cunoscut pentru

prima dată un scriitor celebru, pe Isaak Babel, pe care l-a sedus cu replica pe care o folosesc atâtea fane uşuratice când îşi întâlnesc eroii: „Dumneata nu mă cunoşti, dar eu te cunosc foarte bine”. Aceste cuvinte au dobândit ulterior o semnificaţie înfricoşătoare. Întoarsă la Moscova, l-a cunoscut pe „Kolea” Ejov. Evghenia îşi dorea foarte mult să fie gazda unui salon literar: de acum înainte, Babel şi cântăreţul de jazz Leonid Utiosov erau adesea *chez* Ejov. Ea a fost cea care i-a întrebat pe soţii Mandelştam: „La noi vine în vizită Pilniak. Dar dumneavoastră la cine vă duceţi?”[3]. Dar Ejov avea un devotament obsesiv faţă de opera lui Stalin – scriitorii nu îl interesau. Singurul potentat care era prieten cu ambii soţi Ejov era Sergo, ca şi soţia sa, Zina: în fotografii vedem cele două cupluri la vilele lor. Fiica lui Sergo, Eteri, îşi aminteşte că Evghenia „era mult mai elegant îmbrăcată decât celelalte soţii ale bolşevicilor”.

În 1934, Ejov a ajuns iarăşi în pragul epuizării, încât abia se mai ţinea pe picioare, plin de furuncule. Stalin, aflat în vacanţă împreună cu Kirov şi Jdanov, l-a trimis pe Ejov să se bucure de cea mai luxoasă îngrijire medicală din Mitteleuropa şi i-a ordonat adjunctului lui Poskrebîşev, Dvinski, să trimită Ambasadei de la Berlin acest bilet codificat: „Vă cer să îi acordaţi o atenţie specială lui Ejov. Este foarte bolnav şi nu pot estima gravitatea situaţiei. Ajutaţi-l şi îngrijiţi-l cu mare atenţie... Este un om bun şi un muncitor foarte preţios. V-aş fi recunoscător dacă veţi informa regulat Comitetul Central[4] cu privire la tratamentul său”.

Nimeni nu s-a împotrivit ascensiunii lui Ejov. Dimpotrivă, Hruşciov îl considera omul potrivit pentru acea funcţie. Buharin îi respecta „buna dispoziţie şi conştiinţa curată” deşi a observat că se ploconea în faţa lui Stalin – dar nu era singurul. „Mura” a colaborat stingherit cu Iagoda pentru a-i forţa pe Zinoviev, Kamenev şi nefericiţii lor aliaţi să îşi asume vina pentru uciderea lui Kirov şi tot felul de alte fapte mişeleşti.

*

Nu peste mult timp pumnul de oţel al „Murei” l-a zdrobit pe unul dintre cei mai vechi prieteni ai lui Stalin: Avel Enukidze. Acest sibarit jovial se fălea cu aventurile sale sexuale cu fete din ce în ce mai tinere, inclusiv balerine adolescente. Biroul acestuia era plin de fete, ajungând să semene cu un fel de agenţie matrimonială bolşevică pentru amante viitoare şi părăsite.

Toţi cei din cercul lui Stalin vorbeau deja despre isprăvile sale: „Desfrânat şi senzual”, Enukidze lăsa „o duhoare peste tot în urma lui, făcându-şi poftele cu femei, destrămând familii, seducând fete”, scria Maria Svanidze. „Având la dispoziţia lui toate bunătăţile vieţii... le folosea pentru a-şi urmări interesele personale dezgustătoare, cumpărând fete şi femei”. Mai mult, Enukidze era „anormal din punct de vedere sexual”, alegând fete din ce în ce mai tinere şi ajungând în cele din urmă la copile de 9-11 ani. Mamele erau plătite ca să îşi ţină gura. Maria i s-a plâns lui Stalin, care, cu siguranţă, a început să o asculte: Stalin nu mai avea încredere în el încă din 1929.

Naşul Nadiei depăşise graniţa dintre familie şi politică în viaţa lui Stalin şi aceasta s-a dovedit a fi o cascadorie periculoasă. Un prieten generos şi pentru stânga, şi pentru dreapta, poate că s-a opus Legii din 1 decembrie, dar personifica, de asemenea, decadenţa noii nobilimi. Avel nu era singurul: Stalin se simţea înconjurat de nişte porci la troacă. Stalin era întotdeauna singur chiar şi în mijlocul celor mai conviviali membri ai anturajului său, convins de caracterul său aparte şi adesea simţindu-se stingher. Chiar şi în 1933, îl rugase pe Enukidze să meargă în vacanţă cu el. La Moscova, Stalin îi ruga adesea pe Mikoian şi pe Alioşa Svanidze, care era ca un „frate” pentru el, să rămână la el peste noapte. Mikoian a rămas de câteva ori, dar soţiei sale nu prea i-a convenit: „Cum ar putea verifica dacă într-adevăr am dormit la Stalin?”. Svanidze rămânea mai des.

Catalizatorul căderii lui Enukidze a fost subiectul preferat al lui Stalin: pentru bolşevici istoria personală era ceea ce reprezenta genealogia pentru cavalerii medievali. Când a

fost publicată cartea sa, *Editurile secrete ale bolşevicilor*, aceasta i-a fost trimisă imediat lui Stalin de editorul său de la *Pravda* cu trăsături ascuţite, Mehlis, cu menţiunea că „unele pasaje sunt... marcate”. Comentariile notate de Stalin pe marginile paginilor acestui exemplar arată iritarea sa aproape refractară: „Fals!”, „Gogoşi!” şi „Tâmpenii!”. Când Enukidze a scris un articol despre activităţile sale din Baku, Stalin l-a distribuit membrilor Biroului Politic, condimentat cu „Ha-ha-ha!”-uri. Enukidze a făcut marea greşeală de a nu minţi în legătură cu faptele eroice ale lui Stalin. Ceea ce era de înţeles, deoarece rolul principal în crearea mişcării din Baku îl jucase chiar el.

„Ce mai vrea?”, se plângea Enukidze. „Fac tot ce mi-a cerut, dar nu-i suficient pentru el. Vrea să recunosc că este un geniu.”

Alţii nu erau atât de mândri. În 1934, Lakoba a publicat o istorie linguşitoare a rolului eroic jucat de Stalin la Batumi. Ca să nu se lase mai prejos, Beria a mobilizat o armată de istorici pentru a falsifica lucrarea sa *Despre istoria organizaţiilor bolşevice din Transcaucazia*, care a fost publicată în cursul aceluiaşi an sub numele său.

„Iubitului, adoratului meu stăpân”, a scris Beria pe carte, „Marelui Stalin!”.

*

Acum moartea Nadiei l-a ajuns din urmă pe Enukidze: o celulă teroristă a fost „denunţată” de Ejov la Kremlin, condusă de Avel. Kaganovici a izbucnit, în stil shakespearian: „Era ceva putred acolo”. NKVD a arestat 110 dintre angajatele lui Enukidze, bibliotecare şi slujnice, pentru terorism. Comploturile staliniste implicau întotdeauna o frumuseţe crudă: sigur a existat o „contesă”, despre care se spune că ar fi otrăvit anumite pagini din cărţi pentru a-l ucide pe Stalin. Două persoane au fost condamnate la moarte, iar restul au primit între cinci şi zece ani în lagăre. Ca tot ce se întâmpla în jurul lui Stalin, „cazul Kremlin” avea efecte variate: parţial era îndreptat

împotriva lui Enukidze, parţial avea rolul de a curăţa Kremlinul de elemente posibil neloiale, dar avea şi o oarecare legătură cu Nadia. O slujnică, al cărei apel către preşedintele Kalinin se află în arhive, a fost arestată pentru că a bârfit cu prietenele sale despre sinuciderea Nadiei. Stalin nu uitase, cu siguranţă, că Enukidze o „influenţase" pe Nadia din punct de vedere politic şi că fusese primul care a văzut cadavrul.

Enukidze a fost concediat, obligat să publice o „erată", retrogradat în funcţia de director al unui sanatoriu caucazian şi atacat cu răutate de Ejov (şi Beria) în cadrul unei Plenare. „Mura" a ridicat mai întâi miza: Zinoviev şi Kamenev nu erau doar autorii *morali* ai asasinării lui Kirov – ci chiar o planificaseră. Apoi şi-a îndreptat atenţia spre bietul „Unchi Avel", pe care l-a acuzat de cecitate politică şi complacere criminală pentru că le-a permis „contrarevoluţionarilor Zinoviev şi Kamenev, precum şi teroriştilor troţkişti" să îşi facă cuib la Kremlin, punând la cale uciderea lui Stalin. „Acest lucru aproape că l-a costat viaţa pe Tovarăşul Stalin", a susţinut el. Enukidze era „reprezentantul cel mai tipic al comuniştilor corupţi şi plini de sine, care face pe gentlemanul «liberal» pe cheltuiala Partidului şi a Statului". Enukidze s-a apărat dând vina pe Iagoda: „Nimeni nu a fost angajat să muncească fără o autorizaţie din partea securităţii!". „Nu este adevărat!", a replicat Iagoda. „Ba da!... Eu – mai mult ca oricine altcineva – văd o mulţime de erori grave. Acestea pot fi caracterizate revoltător – ca trădare şi duplicitate". „Totuşi", a intervenit Beria, atacându-l pe Enukidze pentru obiceiul său generos de a-i ajuta pe tovarăşii aflaţi la ananghie, „de ce ai oferit împrumuturi şi asistenţă?". „O clipă...", a răspuns Enukidze, citându-l pe un vechi prieten care fusese în opoziţie, „îi cunoşteam prezentul şi trecutul mai bine decât Beria". „Noi îi cunoşteam situaţia prezentă la fel de bine ca dumneata." „Nu l-am ajutat personal." „Este un troţkist activ", a replicat Beria. „Deportat de autorităţile sovietice", a intervenit Stalin însuşi. „Ai acţionat greşit", a adăugat Mikoian.

Enukidze a recunoscut că i-a dat nişte bani altui membru al opoziţiei deoarece soţia sa a apelat la el.

„Şi ce dacă moare de foame?”, a spus Sergo. „Ce dacă dă ortul popii? Ce treabă ai dumneata?” „Ce eşti? Copil?”, a strigat Voroşilov. Atacurile împotriva neregularităţilor lui Enukidze în materie de securitate erau, de asemenea, şi nişte atacuri la adresa lui Iagoda: „Îmi recunosc vina”, a mărturisit el, „de a nu-l fi... strâns de gât pe Enukidze...”. Cât despre pedeapsa pe care să o primească Enukidze, au existat dezacorduri: „Trebuie să recunosc”, a spus Kaganovici, „că nu toată lumea ştia pe ce lume se află în această problemă... dar Tovarăşul Stalin şi-a dat imediat seama că este ceva putred...”. Putregaiul a fost exclus în cele din urmă din Comitetul Central şi din Partid (temporar).

Peste câteva zile, la Kunţevo, un Stalin morocănos i-a zâmbit deodată Mariei Svanidze: „Nu te bucuri că Avel a fost pedepsit?”. Maria a fost încântată că, deşi cu mare întârziere, rana supurândă a depravării a fost curăţată. De 1 mai, Jenea şi soţii Svanidze s-au întâlnit cu Stalin şi Kaganovici şi au mâncat frigărui cu ceapă şi sos, dar *Vojd*-ul a rămas tensionat până când femeile au început să se ciorovăiască. Apoi au băut în cinstea Nadiei: „M-a făcut neom”, a reflectat Stalin. „După ce l-a condamnat pe Iaşa că s-a împuşcat, cum a putut Nadia să îşi ia viaţa?”[5].

1. Mikoian şi Ciubar, un înalt funcţionar din Ucraina, în calitate de principali candidaţi la Politburo, au fost făcuţi membri cu drepturi depline, Jdanov şi Eihe, liderul din Siberia de Vest, devenind candidaţi în locul lor.

2. Această vilă, construită de un milionar evreu, numită ulterior Dom (casa lui) Ordjonikidze şi cunoscută acum drept „casa lui Stalin”, era unul dintre locurile preferate ale celor din conducere: fondatorul CEKA, Feliks Dzerjinski, trăgea adesea aici. Troţki se recupera acolo la momentul în

care a murit Lenin, când Stalin şi Ordjonikidze au reuşit să se asigure că el nu ajunge la înmormântare. Stalin (şi Beria) a stat aici după război: marea sală de biliard a fost instalată special pentru el şi manifesta un interes deosebit faţă de copacii şi florile luxuriante plantate de liderii locali ai Partidului până la moartea sa. În una dintre cele mai sinistre etape ale cercetării efectuate pentru această carte, autorul a stat aproape singur în această casă ciudată, dar istorică, probabil în mansarda lui Mandelştam.

3. *Ibidem*, p. 153 (n.red.).

4. În timp ce Stalin îşi scria cărţile de istorie împreună cu dragii săi prieteni, Jdanov şi Kirov, primea rapoarte detaliate despre sănătatea „preţiosului" său tovarăş. Cazul lui Ejov este o ilustrare clasică a controlului obsesiv exercitat de Partid asupra fiecărui detaliu legat de liderii acestuia. „Băile radioactive de la Bad Gastein" mai ameliorase starea de sănătate a lui Ejov, raporta după cinci zile Ambasada. Câteva zile mai târziu, pacientul se simţea fără vlagă după băi, era la regim, dar tot fuma ţigară de la ţigară – iar bubele de pe coapse şi picioare aproape dispăruseră. CC a votat să i se trimită uriaşa sumă de 1.000 de ruble. Apoi a acuzat dureri de apendice, dar, după ce i-a consultat pe doctorii de la Moscova, Kaganovici a trimis un ordin conform căruia nu avea să fie supus unei operaţii chirurgicale „decât dacă este absolut necesar". După o altă perioadă de odihnă într-un sanatoriu italian, soţii Ejov s-au întors în toamnă.

5. Neştiind că Unchiul Avel căzuse în dizgraţie, Svetlana a hotărât că vrea să meargă la vila de la Lipki, casa de vacanţă preferată a Nadiei, decorată toată după gustul ei. Stalin a fost de acord, deşi „lui Iosif îi venea greu să meargă acolo", scria Maria. Întreaga familie extinsă, împreună cu Mikoian, a plecat într-un convoi de maşini. Stalin s-a arătat foarte prietenos cu Mikoian. Svetlana a întrebat dacă poate rămâne la cină şi Stalin a lăsat-o. Şi Vasili lua adesea cina împreună cu adulţii.

15

Ţarul se plimbă cu metroul

În mijlocul agitaţiei produsă de cazul Enukidze, Stalin, Kaganovici şi Sergo au participat la petrecerea organizată de ziua iubitei doici a Svetlanei, în apartamentul lui. „Iosif a cumpărat o pălărie şi ciorapi de lână” pentru dădacă. Vesel şi afectuos, i-a dat Svetlanei să mănânce din farfuria lui. Toată lumea era cuprinsă de emoţie şi optimism deoarece marele metrou din Moscova, denumit Metroul Kaganovici, un magnific punct de atracţie sovietic cu săli de marmură ca nişte palate, tocmai fusese inaugurat. Creatorul său, Kaganovici, adusese zece bilete pentru Svetlana, mătuşile sale şi gărzile de corp ca să facă o tură cu metroul. Pe neaşteptate, Stalin, încurajat de Jenea şi Maria, s-a hotărât să meargă şi el.

Această schimbare de planuri a provocat o „agitaţie” în rândul curtenilor lui Stalin, descrisă ilar în jurnalul Mariei. Au devenit atât de agitaţi la gândul acestei excursii neplanificate, încât l-au sunat chiar şi pe premier; aproape jumătate din conducerea Biroului Politic a fost implicată într-un interval de doar câteva minute. Toţi se aflau deja în limuzinele lor când Molotov a traversat în goană curtea pentru a-l informa pe Stalin că „o astfel de excursie ar putea fi periculoasă fără să să fie dinainte pregătită”. Kaganovici, „cel mai îngrijorat dintre toţi, s-a îngălbenit la faţă” şi a sugerat să facă excursia la miezul nopţii, când metroul este închis, dar Stalin a insistat. Trei limuzine pline cu potentaţi, doamne, copii şi gărzi de corp au plecat în trombă din Kremlin spre staţia de metrou, unde toţi au ieşit din maşini şi au coborât în tunelurile lui Kaganovici. Când au ajuns pe peron, nu era niciun metrou acolo. Ne putem imagina eforturile disperate ale lui Kaganovici de a face rost de unul rapid. Oamenii din staţie l-au observat pe Stalin şi i-au strigat urări. Stalin a început să îşi piardă răbdarea. Când a sosit în sfârşit un metrou, membrii partidului au urcat la bord în urale.

Au coborât la Ohotnîi Riad pentru a inspecta staţia. Stalin a fost asaltat de admiratori şi Maria aproape strivită de un stâlp, dar agenţii NKVD i-au ajuns din urmă într-un final. Vasili s-a speriat, a observat Maria, dar Stalin era jovial. A urmat o zăpăceală tipic rusească când Stalin s-a hotărât să meargă acasă, s-a răzgândit şi a coborât la Arbat, unde s-a produs altă busculadă înainte ca toată lumea să se întoarcă la Kremlin. Vasili a fost atât de speriat de întreaga experienţă, încât s-a dus la culcare plângând şi a trebuit să i se administreze câteva picături de valeriană.

Excursia a marcat alt declin al relaţiilor dintre lideri şi doamnele Svanidze şi Allilueva, acele actriţe nonbolşevice, toate „pudrate şi rujate", ca să o citǎm pe Maria. Kaganovici era furios pe femei pentru că l-au convins pe Stalin să meargă cu metroul fără să îl avertizeze dinainte: le-a spus printre dinţi că ar fi aranjat excursia dacă l-ar fi anunţat şi pe el mai din timp. Doar Sergo ar fi dat din cap în faţa acestei scene ridicole. Dora Hazan, urcând pe scara ierarhică din cadrul Comisariatului pentru Industria Uşoară, credea că erau nişte „femei frivole care nu făceau nimic, doar pierdeau timpul". Familia a început să simtă că „noi eram doar nişte rude sărace", a spus Kira Allilueva. „Aşa ne făceau să ne simţim. Chiar şi Poskrebîşev ne privea de sus, de parcă îi stăteam în cale." Faţă de Beria, familia, făcând o greşeală fatală, nu s-a sfiit să îşi manifeste antipatia. Femeile se amestecau unde nu le fierbea oala şi bârfeau cum Nadia nu făcuse niciodată. Dar, în severa lume bolşevică şi mai ales date fiind părerile lui Stalin despre familie, ele au mers prea departe. Maria, care îl informase în secret pe Stalin despre amorurile lui Enukidze, se lăuda în jurnalul ei: „Se spune chiar că sunt mai puternică decât Biroul Politic deoarece pot anula decretele sale".

Mai rău, femeile se răzbunau una pe cealaltă: fotografia de la petrecerea sa aniversară din 1934 a provocat acum altă ceartă care a subminat încrederea lui Stalin. Când Saşko Svanidze a rămas cu el la Kunţevo, a găsit fotografia pe biroul lui Stalin şi a împrumutat-o pentru a face câteva copii, genul acela de comportament arogant întâlnit adesea

la femeile ambiţioase de la curţile imperiale, sugerând că aceste femei citeau de multe ori hârtiile de pe biroul lui Stalin. Maria, care nu putea să sufere tupeul neobrăzat al lui Saşko, a descoperit acest lucru şi l-a avertizat pe Stalin: „Nu o poţi lăsa să-ţi transforme casa într-o dugheană şi să înceapă să profite de pe urma bunătăţii tale”. Era, într-adevăr, una dintre rarele ocazii când Stalin a fost criticat pentru bunătatea sa. El s-a enervat, dând vina pe secretarii săi şi pe Vlasik pentru că a pierdut fotografiile. În cele din urmă, a spus că Saşko „poate să se ducă la dracu’”, dar furia lui s-a extins asupra întregii familii: „Ştiu că a făcut unele lucruri minunate pentru mine şi pentru vechii bolşevici... dar e foarte supărăcioasă, una-două îmi scrie scrisori şi îmi solicită atenţia. Eu nu am timp să am grijă nici de mine şi nu am avut nici măcar timp de soţia mea...”. Nadia era mereu prezentă în gândurile sale în această perioadă.

S-a renunţat la compania lui Saşko, ceea ce le-a încântat pe Jenea şi pe Maria, dar şi ele îşi permiteau anumite familiarităţi. Soţii Svanidze se purtau încă de parcă Iosif era bunul lor *pater familias*, nu Marele Stalin. Când Stalin i-a invitat pe soţii Svanidze şi Alliluev să ia cina împreună cu el după ce au urmărit un spectacol al Baletului Kirov, „am calculat greşit şi am ajuns abia pe la miezul nopţii, deşi baletul s-a terminat la 10. Lui Iosif nu îi place să aştepte”. Aceasta este o exprimare eufemistică: nu ne-am putea imagina că cineva ar pierde noţiunea timpului şi ar lăsa un preşedinte american să aştepte două ore. Aici îl vedem pe Stalin prin ochii prietenilor săi înainte ca „Marea teroare” să îl transforme într-un Ivan cel Groaznic modern: îl vedem în ipostaza de a fi lăsat să aştepte două ore de către cei pe care îi invitase la cină, abandonat la Kunţevo să joace biliard cu gărzile sale de corp! Stalin, lipsit de sentimentul misiunii sale istorice şi sacerdotale, trebuie să fi reflectat la lipsa de respect a acestor aristocraţi sovietici: ăştia nu se temeau deloc de el.

Când au ajuns, bărbaţii s-au dus să joace biliard cu morocănosul Stalin, care s-a purtat foarte rece cu femeile.

Dar după vin radia de mândrie vorbind de Svetlana, povestind perlele încântătoare ale fetiţei, ca orice tată. Cu toate acestea, ei aveau să plătească pentru că întârziaseră.

*

Lui Stalin îi plăcuse la nebunie excursia neplanificată cu metroul, spunându-i Mariei cât de impresionat a fost de „dragostea poporului pentru conducătorul lor. Aici nimic nu a fost dinainte pregătit sau stabilit. După cum a spus... poporul are nevoie de un ţar, pe care să îl venereze şi pentru care să poată să trăiască şi să muncească". El crezuse dintotdeauna că „poporul rus este ţarist". În diferite momente, s-a comparat cu Petru cel Mare, Aleksandru I şi Nicolae I, dar acest fiu al Georgiei, o satrapie persană timp de secole, se identifica şi cu şahii. Pe doi monarhi i-a numit „învăţătorii" săi în însemnările lui; unul era Nadir Şah, persanul care a creat un imperiu în secolul al XVIII-lea şi despre care a scris: „Hanul Nadir. Învăţător". (Era interesat şi de alt şah, Abbas, care i-a decapitat pe cei doi fii ai unui om şi i-a trimis capetele acestora: „Sunt eu ca şahul?", l-a întrebat el pe Beria.)

Dar pe Ivan cel Groaznic îl considera adevăratul său alter ego, „învăţătorul"[1] său, afirmând mereu acest lucru în faţa tovarăşilor săi, precum Molotov, Jdanov şi Mikoian, şi aprobând uciderea necesară a boierilor care ajunseseră să deţină prea multă putere. Şi Ivan o pierduse pe iubita sa soţie, ucisă de boieri. Se ridică astfel întrebarea cum de potentaţii săi au putut afirma că nu şi-au dat seama de adevărata faţă a lui Stalin când ridica în slăvi un ţar care şi-a ucis în mod sistematic nobilii.

Acum, spre sfârşitul anului 1935, a început să afişeze şi unele dintre însemnele ţarilor: în septembrie, a reinstituit titlul de mareşal al Uniunii Sovietice (deşi nu feldmareşal), promovându-i pe Voroşilov şi Budionnîi şi pe alţi trei eroi ai Războiului Civil, inclusiv pe Tuhacevski, pe care îl ura, şi pe Aleksandr Egorov, noul şef al Statului-Major, a cărui soţie o supărase atât de tare pe Nadia în noaptea când s-a sinucis. Pentru NKVD, a creat un rang echivalent cu cel de mareşal,

promovându-l pe Iagoda în funcţia de comisar general pentru securitatea statului. Splendoarea hainelor a început să conteze din nou: Voroşilov şi Iagoda se făleau în uniformele lor. Când Stalin l-a trimis pe Buharin într-o delegaţie la Paris, i-a spus: „Costumul tău este jerpelit. Nu poţi pleca aşa... Lucrurile s-au mai schimbat acum la noi; trebuie să fii bine îmbrăcat". Stalin era atât de atent la detalii, încât croitorul de la Comisariatul pentru Afaceri Externe a fost chemat în acea după-amiază. Mai mult, membrii NKVD aveau acces la cele mai moderne articole luxoase, bani şi case. „Aprobă-mi 60.000 de ruble de aur ca să cumpăr maşini pentru agenţii noştri din NKVD", îi scria Iagoda cu o cerneală roz lui Molotov pe 15 iunie 1935. Interesant este că Stalin (cu albastru) şi Molotov (cu roşu) au semnat cererea, dar au redus suma la 40.000. Dar asta tot însemna încă o mulţime de Cadillacuri. Stalin ordonase deja ca Rolls-Royce-urile de la Kremlin să fie adunate în „garajul special".

Stalin devenise ţar: copiii cântau acum „Mulţumim, Tovarăşe Stalin, pentru copilăria noastră fericită", poate pentru că a îngăduit din nou brazii de Crăciun. Dar, spre deosebire de Romanovii plini de pietre scumpe, identificaţi atât de intim cu vechiul sat rusesc şi cu ţărănimea, Stalin a creat alt tip de ţar, modest, auster, misterios şi urban. Nu exista nicio contradicţie cu marxismul său.

Uneori grija iubitoare a lui Stalin faţă de poporul său era uşor absurdă. În noiembrie 1935, de exemplu, Mikoian i-a anunţat pe stahanoviştii de la Kremlin că pe Stalin îl interesa foarte mult săpunul şi ceruse mostre, „după care am primit un decret special din partea Comitetului Central privind gama şi compoziţia săpunului", a anunţat el, aclamat de cei prezenţi. Apoi Stalin a trecut de la săpun la toalete. Hruşciov se afla la conducerea Moscovei împreună cu primarul Nikolai Bulganin, o altă stea în plină ascensiune, un fost cekist blond, cu barbişon, chipeş, dar necruţător: Stalin îi poreclea „părinţii oraşului". Acum l-a chemat pe Hruşciov: „Vorbeşte cu Bulganin şi fă ceva... Oamenii caută disperaţi peste tot şi nu pot găsi niciun loc

unde să se uşureze...”. Dar îi plăcea să îşi asume rolul de „tătucă”, intervenind de sus pentru binele poporului său. În aprilie, un învăţător din Kazahstan pe nume Karenkov a făcut apel la Stalin deoarece îşi pierduse locul de muncă.

„Vă ordon să încetaţi imediat persecutarea învăţătorului Karenkov”, le-a ordonat[2] el liderilor kazahi. E greu să ni-i imaginăm fie pe Hitler, fie chiar pe preşedintele Roosevelt investigând situaţia pisoarelor, a săpunurilor sau a acelui învăţător dintr-un mic oraş de provincie.

Idiotul, dar simpaticul Voroşilov s-a afundat şi mai adânc în mlaştina depravării sovietice atunci când a citit un articol despre huliganismul adolescenţilor. A trimis o notă Biroului Politic, spunând că Hruşciov, Bulganin şi Iagoda „sunt de acord că nu avem de ales: trebuie să îi băgăm la închisoare pe micii vagabonzi... Nu înţeleg de ce nu-i împuşcăm pe netrebnici”. Stalin şi Molotov au profitat imediat de această ocazie pentru a adăuga o nouă armă îngrozitoare la arsenalul lor de luptă contra oponenţilor politici, decretând că şi copiii de 12 ani pot fi acum executaţi.

*

Aflat în vacanţă la Soci, Stalin era încă înfuriat de isprăvile anumitor prieteni căzuţi în dizgraţie şi copii agresivi. Neobositul petrecăreţ Enukidze încă discuta politică cu vechiul său amic, Sergo. Odată ce un personaj intra în dizgraţie, Stalin nu putea înţelege cum era posibil ca cineva fidel regimului să rămână prieten cu el. Stalin nu mai avea încredere în Sergo şi i-a mărturisit asta lui Kaganovici (prietenul lui Sergo): „Este ciudat că Sergo... este în continuare prieten” cu Enukidze. Stalin a ordonat ca Avel, acest „ciudat”, să fie alungat din staţiunea lui. Spumegând împotriva „grupului lui Enukidze”, spunând că sunt toţi „nişte netrebnici”, şi împotriva vechilor bolşevici, despre care spunea că sunt nişte „băşinoşi”, vorba lui Lenin, Kaganovici l-a mutat pe Avel la Harkov.

Vasili, acum în vârstă de 14 ani, îl îngrijora şi el: cu cât Stalin devenea mai absolutist, cu atât Vasili devenea mai

înclinat spre delincvenţă. Acest Stalin în miniatură îi imita pe cekiştii care îl aveau în grijă, denunţându-le pe nevestele profesorilor: „Tată, i-am cerut deja Comandantului să o înlăture pe soţia profesorului, dar el a refuzat...”, scria el. Hărţuitul comandant de la Zubalovo a raportat că, în timp ce „Svetlana învaţă bine, Vasili nu prea – este leneş”. Profesorii au chemat-o pe Karolina Til ca să o întrebe ce să facă. Băiatul chiulea de la lecţii sau susţinea că „Tovarăşul Stalin” îi ordonase să nu lucreze cu anumiţi profesori. Când menajera i-a găsit bani în buzunar, Vasili nu a vrut să spună de unde îi avea. Pe 9 septembrie 1935, Efimov i-a raportat în mod şocant lui Stalin că Vasili scrisese: „Vasea Stalin, născut în martie 1921, decedat în 1935”. Suicidul era o realitate în această familie, dar şi în cultura bolşevică: pe măsură ce Stalin epura Partidul, oponenţii săi au început să se sinucidă, ceea ce nu făcea decât să îl înfurie şi mai mult – dacă făceai aşa ceva, „scuipai Partidul în ochi”, spunea el. Curând după aceea, Vasili a intrat la o şcoală de artilerie, împreună cu copiii altor lideri, printre care şi Stepan Mikoian; şi profesorul de aici i-a scris lui Stalin pentru a se plânge că Vasili ameninţă cu sinuciderea: „Am primit scrisoarea dumneavoastră despre trucurile lui Vasili”, i-a scris Stalin lui V.V. Martîşin. „Vă răspund cu foarte mare întârziere deoarece sunt foarte ocupat. Vasili este un băiat răzgâiat, mediocru, sălbatic (un fel de scit), nu întotdeauna sincer, foloseşte şantajul când dă de «reguli» slabe, adesea obraznic cu cei slabi... Este răzgâiat de diferiţi ocrotitori care îi amintesc la tot pasul că este «fiul lui Stalin». Mă bucur să văd că sunteţi un profesor bun care îl tratează pe Vasili ca pe orice alt copil şi îi cere să respecte regimul şcolii... Dacă Vasili nu a luat-o razna de tot până acum este pentru că în ţara noastră există profesori care nu sunt toleranţi cu acest băiat capricios al unui conducător. Sfatul meu este următorul: fiţi ŞI MAI EXIGENT cu Vasili şi nu vă temeţi de aceste false ameninţări cu «sinuciderea». Eu vă voi oferi sprijinul meu...”.

Svetlana, aflată în vacanţă cu tatăl său, a rămas preferata lui: „vrăbiuţa mea, bucuria vieţii mele”, cum îi scria Stalin

atât de afectuos. Dacă citim scrisorile lui Stalin către Kaganovici (de regulă despre persecutarea lui Enukidze), parcă o vedem stând lângă el pe verandă în timp ce el îşi scrie ordinele cu creion roşu, afundat în scaunul său de răchită, la masa de răchită, cu vrafuri de hârtii înfăşurate în ziarele aduse zilnic de Poskrebîşev. O menţionează adesea. Se pare că Kaganovici îl înlocuise pe Kirov ca „Secretar de Partid" al Svetlanei, transmiţându-i salutări în scrisorile sale către Stalin şi adăugând: „Salutări Stăpânei noastre Svetlana! Aştept instrucţiuni... cu privire la amânarea cu 15-20 zile a începerii şcolii. Unul dintre Secretari, L.M. Kaganovici". Vasili era „colegul Stăpânei Svetlana".

Trei zile mai târziu, Stalin l-a informat pe Kaganovici că „Stăpâna[3] Svetlana... cere decizii... pentru a-şi verifica Secretarii". „Salutări Stăpânei Svetlana!", a răspuns Kaganovici. „O aşteptăm cu nerăbdare." Când ea s-a întors la Moscova, l-a vizitat pe Kaganovici, care i-a raportat tatălui ei: „Astăzi Stăpâna noastră Svetlana ne-a făcut o inspecţie...". Într-adevăr, Stalin îi încuraja interesul faţă de politică: „Micii tăi Secretari au primit scrisoarea ta şi am discutat despre ea cu mare satisfacţie. Scrisoarea ta ne-a permis să găsim o rezolvare la nişte probleme complicate legate de politica internaţională şi cea internă. Scrie-ne cât mai des". Curând îi trimitea „Ordinul zilnic nr. 3. Îţi ordon să îmi arăţi ce se întâmplă în Comitetul Central! Strict confidenţial. Stalina, stăpâna casei".

Apoi Stalin a auzit de la Beria că mama sa, Keke, nu prea se simte bine. Pe 17 octombrie, s-a dus la Tiflis pentru a-i face o vizită, a treia după Revoluţie.

Beria îşi asumase sarcina de a se îngriji de bătrână ca un curtean ce are grijă de o împărătească văduvă. De mulţi ani locuia în nişte camere confortabile în aripa servitorilor din palatul guvernatorului ţarist din secolul al XIX-lea, prinţul Mihail Voronţov, unde îi ţineau de urât două femei în vârstă. Toate erau îmbrăcate în negru, conform tradiţiei, purtând batic şi o rochie lungă, ca toate văduvele georgiene. Beria şi soţia sa, Nina, o vizitau frecvent pe Keke, amintindu-şi de

preferinţa sa pentru bârfele picante cu tentă sexuală: „De ce nu îţi iei un ibovnic?”, a întrebat-o ea pe Nina. Stalin o cam neglija, dar îi trimitea scrisori pline de devotament: „Dragă mamă, să trăieşti 10.000 de ani. Sărutări, Soso”. Îi cerea scuze: „Ştiu că te-am dezamăgit, dar ce să fac? Sunt ocupat şi nu îţi pot scrie des”. Mama îi trimitea dulciuri; Soso bani; dar, deoarece fiul îl înlocuise pe soţul ei în rolul de cap al familiei, el întotdeauna făcea pe eroul, dezvăluindu-i visurile sale despre destin şi curaj: „Bună, mamă, copiii îţi mulţumesc pentru dulciuri. Eu sunt bine sănătos, nu-ţi face griji pentru mine... Îmi voi privi destinul în ochi! Mai ai nevoie de bani? Îţi trimit 500 de ruble şi nişte fotografii cu mine şi copiii. P.S. Copiii îţi transmit sărut-mâna. După moartea Nadiei, viaţa mea personală este foarte grea, dar un bărbat puternic trebuie să fie *întotdeauna* curajos”.

Stalin şi-a dat osteneala să îi protejeze pe fraţii Egnataşvili, copiii hangiului care fusese binefăcătorul mamei sale. Aleksandr Egnataşvili, ofiţer cekist la Moscova (cel care ar fi gustat din mâncarea lui Stalin înainte de a se înfrupta acesta, poreclit „Iepurele”), a păstrat vie această veche legătură: „Draga mea mamă spirituală”, scria Egnataşvili în aprilie 1934, „ieri i-am făcut o vizită lui Soso şi am vorbit o grămadă... s-a mai îngrăşat... În ultimii patru ani, nu l-am mai văzut niciodată atât de sănătos... Era foarte glumeţ. Cine-ar spune că a îmbătrânit? Nimeni nu-i dă mai mult de 47 de ani!”. Dar ea suferea.

„Ştiu că eşti bolnavă”, i-a scris Stalin. „Fii tare. Îi trimit pe copii la tine...” Vasili şi Svetlana stăteau la Beria, vizitând-o pe bătrână în „odăiţa sa”, plină cu portretele fiului său. Svetlana şi-a amintit că Nina Beria sporovăia cu ea în georgiană, dar bătrâna nu vorbea deloc ruseşte.

În această perioadă Stalin i-a luat cu el pe fostul său cumnat Alioşa Svanidze şi pe Lakoba ca să îi facă o vizită mamei lui, în timp ce Beria făcea în grabă pregătirile. Nu a stat mult. Dacă s-ar fi uitat prin camere, ar fi observat că ea nu avea fotografii doar cu Stalin, ci era şi un portret al lui

Beria în dormitor. Beria avea şi el un cult al personalităţii în Georgia, dar, mai mult decât atât, probabil că ajunsese să fie ca un fiu pentru ea.

Sentimentele reale ale lui Stalin faţă de mama sa erau complicate de faptul că ea îl cam bătea şi de presupusele ei aventuri cu bărbaţii pentru care lucrase. Există un indiciu spre acest posibil complex al sfintei desfrânate în biblioteca sa, unde a subliniat un pasaj din *Învierea* lui Tolstoi despre o mamă care era în acelaşi timp bună şi haină. Dar ea avea şi tendinţa de a face comentarii lipsite de tact, deşi pline de un umor sec. Se întreba de ce Stalin se certase cu Troţki: ar fi trebuit să conducă ţara împreună. Acum, când Stalin şedea zâmbind lângă ea, a întrebat-o direct: „De ce mă băteai aşa de tare?”. „De asta ai ajuns unde ai ajuns”, a replicat ea, întrebând apoi: „Iosif, ce anume eşti tu acuma?”. „Ei bine, îţi mai aminteşti de ţar? Eu sunt un fel de ţar.” „Mai bine te făceai preot”, a spus ea, comentariu care l-a amuzat pe Stalin.

Ziarele au relatat vizita cu sentimentalismul greţos al unei versiuni bolşevice a revistei *Hello!*: „Keke, în vârstă de 75 de ani, este o femeie blândă şi plină de viaţă”, a exagerat *Pravda*. „Pare că se luminează la faţă când vorbeşte despre momentele de neuitat ale întâlnirii lor. «Întreaga lume se bucură când se uită la fiul meu şi la ţara noastră. Cum aţi vrea să mă simt eu, ca mamă?»„.

Stalin s-a enervat văzând acest acces de *Hello!*-ism stalinist. Când Poskrebîşev i-a trimis articolul, Stalin a răspuns: „Nu are nici o legătură cu mine”. Dar apoi le-a trimis o notă reticentă lui Molotov şi Kaganovici: „Cer să interzicem dulcegăriile mic-burgheze care au umplut presa noastră... precum interviul cu mama mea şi toate tâmpeniile alea. Vreau să fiu scutit de bolboroseala publicitară fără contenire a acestor ticăloşi!”. Dar se bucura că mama sa e sănătoasă, spunându-i: „Neamul nostru este, evident, foarte puternic” şi trimiţându-i nişte cadouri: un batic, o jachetă şi ceva medicamente.

Întors la Moscova[4], Stalin s-a decis să redeschidă şi să exploateze cazul Kirov, care fusese închis odată cu împuşcarea lui Nikolaev şi condamnarea lui Zinoviev şi Kamenev, la începutul anului 1935. Acum cei doi vechi bolşevici au fost interogaţi din nou şi năvodul arestărilor a fost aruncat şi mai departe. Apoi un fost colaborator al lui Troţki pe nume Valentin Olberg a fost arestat de NKVD în Gorki. În urma interogării sale, s-a „stabilit" că şi Troţki a fost implicat în uciderea lui Kirov. Au urmat şi mai multe arestări.

1. În anturajul său, Stalin îl numea chiar pe Buharin „Şuiski", după spusele lui Kaganovici, referindu-se fie la familia de boieri Şuiski care au încercat să îl domine pe tânărul Ivan, fie la aşa-numitul „ţar al boierilor" de după moartea lui Ivan. În orice caz, Stalin îşi identifica poziţia cu cea a lui Ivan împotriva boierilor săi.

2. Când nu a primit niciun răspuns, ceea ce a demonstrat iarăşi atitudinea liderilor locali faţă de centru, Poskrebîşev l-a zorit pe prim-secretarul kazah: „Nu am primit confirmarea ordinului nostru". De data aceasta, liderul local a răspuns imediat. Dar acest episod arată cum liderii locali ignorau Moscova atât în chestiuni mărunte, cât şi în cele importante, respectând vechea tradiţie rusă de obedienţă aparentă, dar fără să execute ordinele.

3. *Hoziaika* înseamnă „stăpână", femininul termenului *hoziain*, „şef, stăpân", porecla lui Stalin printre birocraţi, deşi înseamnă şi „gospodină".

4. În caz că am uitat că acesta era un stat bazat pe represiune, Jdanov şi Mikoian inspectau proiectele bazate pe muncă forţată ale NKVD din regiunea arctică, precum Canalul Belomor: „Cekiştii de aici au făcut o treabă excelentă", îi scria Jdanov entuziasmat lui Stalin. „Ei le permit foştilor culaci şi elementelor criminale să muncească

pentru socialism şi poate aşa vor deveni oameni adevăraţi...”

16

Alegeţi-vă partenerii; călăriţi-i pe prizonieri: procesul-spectacol

Indiferentă la aceste umbre din ce în ce mai ameninţătoare, petrecerea de ziua lui Stalin, la care participau potentaţii, Beria şi membrii familiei, a fost „zgomotoasă şi plină de voioşie”. Voroşilov era magnific în noua sa uniformă albă de mareşal, în timp ce soţia sa îmbrăcată fără gust se holba plină de invidie la rochia Mariei Svanidze, adusă de la Berlin. După cină, s-a cântat şi s-a dansat ca în vremurile bune: cu Jdanov, care dădea tonul, au cântat cântece abhaze, ucrainene, studenţeşti şi hazlii. Stalin s-a hotărât să poruncească să fie adus un pian, ca să cânte Jdanov la el. În mijlocul râsetelor generale, Postîşev, unul dintre liderii ucraineni, a dansat „la sentiment” cu Molotov – iar „acest cuplu i-a amuzat teribil pe Iosif şi pe toţi invitaţii”. Aceasta a fost prima ilustrare a celebrului dans lent între bărbaţi care avea să devină mai forţat după război.

Stalin a pus stăpânire pe gramofon şi chiar a participat la nişte dansuri ruseşti. Mikoian a dansat săltăreţul lezghinka. Soţii Svanidze au dansat foxtrot şi l-au chemat şi pe Stalin să li se alăture, dar acesta a spus că se lăsase de dansat de când murise Nadia. Au dansat până la 4 dimineaţa.

În vara anului 1936, arestările foştilor troţkişti au luat o amploare şi mai mare, iar cei aflaţi deja în lagăre au primit noi pedepse. Cei condamnaţi pentru acte „teroriste” aveau să fie împuşcaţi. Dar adevărata realizare a fost crearea unui nou tip de spectacol politic: primul dintre marile procese ale lui Stalin. Ejov a supervizat acest caz – acest teoretician promiţător a scris chiar şi o carte despre zinovievişti, corectată personal de Stalin. Iagoda, comisarul general pentru securitatea statului, care era sceptic cu privire la aceste „inepţii”, s-a ocupat în continuare de caz, dar Ejov îl

submina constant. Acest proces l-a epuizat pe fragilul Ejov. Curând, a ajuns iarăşi atât de slăbit, încât Kaganovici a sugerat – iar Stalin a aprobat – să fie trimis din nou într-o vacanţă specială de două luni, primind încă 3.000 de ruble.

Principalii acuzaţi aveau să fie Zinoviev şi Kamenev. Vechii lor prieteni au fost arestaţi pentru a-i convinge să colaboreze. Stalin urmărea fiecare detaliu al interogatoriilor. Anchetatorii NKVD urmau să se dedice trup şi suflet smulgerii mărturisirilor. Instrucţiunile lui Stalin către NKVD erau ilustrative pentru acest proces teribil: „Călăriţi-l pe prizonier până când mărturiseşte". Dezertorul din NKVD, Aleksandr Orlov, ne-a lăsat cea mai bună descriere a modului în care Ejov a montat acest proces, promiţându-le „martorilor" că îi lasă în viaţă dacă depun mărturie împotriva lui Zinoviev şi Kamenev, care refuzau să coopereze. De la biroul lui Stalin se telefona din oră în oră pentru a afla noutăţi.

„Crezi că se poate ca Lev Kamenev să nu mărturisească?", l-a întrebat Stalin pe Mironov, unul dintre cekiştii lui Iagoda. „Nu ştiu", a răspuns Mironov. „Nu ştii?", a întrebat Stalin. „Ştii cât cântăreşte Statul nostru, cu toate fabricile, maşinile, armata cu tot armamentul şi marina militară?" Mironov credea că glumeşte, dar Stalin nu zâmbea. „Te gândeşti şi îmi spui?" Stalin continua să îl ţintuiască cu privirea.

„Nimeni nu poate şti acest lucru, Iosif Vissarionovici; probabil sunt nişte cifre astronomice." „Ei bine, şi este posibil ca un om să reziste la presiunea acestei greutăţi astronomice?" „Nu", a replicat Mironov. „Ei bine, atunci... Nu mai veni să îmi raportezi nimic până când nu ai în servietă mărturisirea lui Kamenev." Chiar dacă nu au fost torturaţi fizic, regimul de ameninţări şi privare de somn i-a demoralizat pe Zinoviev, care suferea de astm, şi pe Kamenev. Căldura era dată la maximum în celulele lor în toiul verii. Ejov a ameninţat că îl va împuşca pe fiul lui Kamenev.

*

În timp ce anchetatorii îi prelucrau pe Zinoviev şi Kamenev, Maxim Gorki murea de gripă şi bronhopneumonie. Bătrânul scriitor era acum complet deziluzionat. Pericolele reprezentate de tovarăşii săi cekişti au devenit evidente atunci când fiul lui Gorki, Maxim, a murit în mod misterios din cauza unei gripe. Mai târziu, Iagoda avea să fie acuzat, împreună cu doctorii familiei, că l-a ucis. După moartea scriitorului, fiica lui Maxim, Marta, îşi aminteşte că Iagoda venea acasă la familia Gorki în fiecare dimineaţă ca să bea o cafea şi să flirteze puţin cu mama ei, în drumul lui spre Lubianka: „Era îndrăgostit de Timoşa şi voia ca ea să îi împărtăşească sentimentele”, a spus soţia lui Aleksei Tolstoi.

„Nu mă cunoşti încă, eu pot face orice”, a ameninţat-o el pe îndurerata Timoşa: scriitorul Aleksandr Tihonov a afirmat că au avut o relaţie; fiica ei neagă acest lucru. Când Stalin a venit în vizită, Iagoda a mai zăbovit, încă îndrăgostit de Timoşa şi din ce în ce mai îngrijorat în legătură cu soarta lui. După ce membrii Biroul Politic au plecat, a întrebat-o pe secretara lui Gorki: „Au venit? Au plecat deja? Despre ce au vorbit?... Au spus ceva despre noi...?”.

Stalin îi ceruse lui Gorki să îi scrie biografia, dar acesta s-a eschivat. În schimb l-a bombardat pe Stalin şi Biroul Politic cu propuneri nebuneşti, precum un proiect de a le cere scriitorilor realismului socialist să „rescrie cu totul cărţile lumii”. Scuzele lui Stalin pentru răspunsurile întârziate au devenit din ce în ce mai extreme: „Sunt leneş ca un porc în privinţa lucrurilor de la capitolul «corespondenţă»„, i-a mărturisit Stalin lui Gorki. „Cum te simţi? Eşti sănătos? Cum merge treaba? Eu şi prietenii mei suntem bine.” NKVD tipărea chiar o ediţie specială a ziarului *Pravda*, exclusiv pentru Gorki, în care nu se găsea nicio ştire despre persecutarea prietenului său, Kamenev[1]. Gorki şi-a dat seama că se afla acum sub arest la domiciliu: „Sunt înconjurat”, a murmurat el, „prins în capcană”.

În prima săptămână din iunie, Gorki dormea în cea mai mare parte a timpului deoarece starea sa se agrava. Era

ţinut sub observaţie de cei mai buni doctori, dar organismul său începea să cedeze.

„Spune-le să vină dacă pot ajunge aici la timp”, a spus Gorki. Stalin, Molotov şi Voroşilov au observat încântaţi că îşi revenise – după o injecţie cu camfor. Stalin a preluat controlul asupra camerei bolnavului: „De ce sunt atâţia oameni aici?”, a întrebat el. „Cine este persoana aceea care stă lângă Aleksei Maksimovici, îmbrăcată în negru? O măicuţă? Nu-i mai lipseşte decât o lumânare în mână”. Era baroneasa Moura Budberg, ibovnica pe care Gorki o împărţise cu H.G. Wells. „Scoateţi-i pe toţi de aici, cu excepţia acelei femei, aia în alb, care îl îngrijeşte... Ce-i cu atmosfera asta de înmormântare? Şi un om sănătos ar putea muri într-o asemenea atmosferă.” Stalin l-a oprit pe Gorki atunci când acesta a început să vorbească despre literatură, dar a cerut vin şi au toastat, apoi s-au îmbrăţişat. După o zi, Stalin a venit din nou, dar i s-a spus că Gorki se simţea prea rău ca să îl primească: „Aleksei Maksimovici, ţi-am făcut o vizită la 2 dimineaţa”, i-a scris el. „Zic că aveai pulsul 82. Doctorii nu ne-au lăsat să intrăm la tine. Ne-am supus. Salutări din partea noastră, a tuturor, salutări călduroase. Stalin.” Molotov şi Voroşilov au semnat dedesubt.

Gorki a început să scuipe sânge şi a murit pe 18 iunie, de tuberculoză, pneumonie şi insuficienţă cardiacă. Ulterior s-a afirmat că doctorii săi şi Iagoda l-au ucis cu premeditare: cel puţin aşa au mărturisit ei. Moartea sa pica numai bine înainte de procesul lui Zinoviev, dar fişele sale medicale din arhivele NKVD sugerează că a murit din cauze naturale.

Iagoda dădea târcoale în camera de zi din casa lui Gorki, dar Stalin începuse deja să îl ia la ochi. „Şi individul ăsta de ce mai stă pe-aici? Ia scăpaţi de el.”

*

În cele din urmă, în iulie, Zinoviev a cerut să fie lăsat să vorbească cu Kamenev între patru ochi. Apoi au cerut să vorbească cu membrii Biroului Politic: dacă Partidul garanta

că nu va mai fi executat nimeni, aveau să mărturisească. Voroşilov abia aştepta să pună mâna pe „netrebnici”: atunci când a primit o parte dintre mărturiile împotriva lor, i-a scris lui Stalin că „aceşti oameni răi... toţi reprezentanţi tipici ai mic-burghezului cu chipul lui Troţki... sunt terminaţi. Nu avem loc pentru ei în ţara noastră şi nici în rândul milioanelor de oameni gata să îşi dea viaţa pentru Patria Mamă. Aceşti netrebnici trebuie lichidaţi complet... trebuie să ne asigurăm că NKVD începe epurarea cum trebuie...”. Iată, prin urmare, un lider care chiar părea să aprobe teroarea şi lichidarea fostei opoziţii. Pe 3 iulie, Stalin i-a răspuns: „Dragă Klim, ai citit mărturiile...? Cum ţi se par puii de burghez ai lui Troţki...? Au vrut să îi şteargă de pe faţa pământului pe toţi membrii Biroului Politic... Nu e ciudat? Cât de jos pot ajunge unii? I. St.”.

Iagoda i-a însoţit pe aceşti doi oameni înfrânţi pe scurtul drum de la Lubianka la Kremlin, unde locuiseră cândva amândoi. Când au ajuns în încăperea în care Kamenev prezidase atâtea şedinţe ale Biroului Politic, au descoperit că doar Stalin, Voroşilov şi Ejov erau prezenţi. Unde erau ceilalţi membri ai Biroului Politic?

Stalin a replicat că el şi Voroşilov formau o comisie a Biroului Politic. Dată fiind înveninarea lui Klim, este uşor de înţeles de ce el se afla acolo, dar unde era Molotov? Poate că pedantul Cur de fier avea scrupule privind lipsa de etichetă pe care o implica minţirea unor vechi bolşevici: însă nu avea nimic de comentat când venea vorba de omorât nişte oameni.

Kamenev a implorat Biroul să le ofere o garanţie că vor rămâne în viaţă.

„O garanţie?”, a replicat Stalin, conform lui Orlov. „Ce garanţie ar putea exista? Este pur şi simplu ridicol! Poate vreţi un tratat oficial certificat de Liga Naţiunilor? Zinoviev şi Kamenev uită că nu sunt la piaţă, ciorovăindu-se după ce s-a furat un cal, ci la Biroul Politic al Partidului Comunist bolşevic. Dacă o asigurare din partea Biroului Politic nu este de ajuns, nu văd niciun rost să mai continuăm discuţia.”

„Zinoviev şi Kamenev se poartă de parcă s-ar afla în poziţia de a pune condiţii Biroului Politic!”, a exclamat Voroşilov. „Dacă ar avea un pic de bun-simţ, ar cădea în genunchi în faţa lui Stalin...”

Stalin a prezentat trei motive pentru care nu aveau fie executaţi – era, de fapt, un proces al lui Troţki; dacă nu îi împuşcase când se opuneau Partidului, de ce i-ar împuşca atunci când îl ajută?; şi, în fine, „tovarăşii uită că suntem bolşevici, discipoli şi urmaşi ai lui Lenin, şi nu vrem să vărsăm sângele vechilor bolşevici, indiferent cât de grave ar fi păcatele lor din trecut...”.

Istoviţi, Zinoviev şi Kamenev au fost de acord să se declare vinovaţi, cu condiţia să nu fie nimeni împuşcat şi familiile lor să fie protejate.

„Asta se înţelege de la sine”, a pus Stalin capăt întâlnirii.

Stalin s-a apucat să lucreze la scenariul pentru procesul lui Zinoviev, dezlănţuindu-şi talentul hiperbolic de dramaturg amator. Noile arhive dezvăluie că el chiar a dictat cuvintele pe care trebuia să le rostească noul procuror general, Andrei Vîşinski, care şi-a notat peroraţiile conducătorului.

Stalin a emis o circulară secretă pe 29 iulie care anunţa că un leviatan terorist numit „Centrul troţkist-zinovievist unit” încercase să îi asasineze pe Stalin, Voroşilov, Kaganovici, Kirov, Sergo, Jdanov şi alţii. Aceste liste de presupuse ţinte au devenit un fel de titluri de onoare bizare deoarece includerea pe liste însemna apropierea de Stalin. Ni-i putem imagina pe conducători verificând listele ca nişte şcolari care se grăbeau să ajungă la afişier pentru a se asigura că fac parte din echipa de fotbal. În mod semnificativ, Molotov nu făcea parte din echipă, ceea ce a fost interpretat ca un semn al faptului că s-ar fi opus „Marii terori”, dar se pare că de fapt căzuse temporar în dizgraţie din cauza altui dezacord cu Stalin. Molotov se lăuda: „Am susţinut întotdeauna măsurile luate”, dar există un indiciu interesant în arhive că Molotov era ţinta atacurilor lui Ejov. NKVD o arestase pe doica de origine germană a fiicei sale,

Svetlana Molotova[2], iar tatăl ei protestase faţă de Iagoda. Un cekist l-a denunţat pe Molotov pentru „comportament necorespunzător... Molotov s-a comportat greşit”. Pe 3 noiembrie, Ejov i-a trimis denunţul lui Molotov, poate pentru a-l scoate din sărite.

Ejov a fost cel mai intim colaborator al lui Stalin în zilele dinaintea procesului, în timp ce Iagoda, care căzuse acum în dizgraţie pentru că i se opusese, nu a fost primit decât o singură dată. Stalin se plângea de activitatea lui: „Calitatea muncii tale lasă de dorit. NKVD suferă de o boală gravă”. În cele din urmă l-a chemat pe Iagoda, ţipând că avea să „îl pocnească peste nas” dacă nu îşi vine în fire. Avem însemnările lui Stalin despre întâlnirile sale cu Ejov din 13 august, care surprind starea lui de spirit. La un moment dat, se gândeşte să îl dea afară pe un oficial: „Să îl dau afară? *Da, îl dau afară!* De vorbit cu Ejov”. Iar de mai multe ori: „De întrebat Ejov”.

*

Primul dintre celebrele procese-spectacol a început pe 19 august, în Sala Octombrie de la etajul Casei Sindicatelor. Cei 350 de spectatori erau în principal agenţi NKVD în haine civile, jurnalişti străini şi diplomaţi. Pe un podium din centru, cei trei judecători, conduşi de Ulrih, stăteau aşezaţi pe nişte jilţuri ameninţătoare, tapiţate cu roşu. Adevărata vedetă a acestui spectacol de teatru, procurorul general Andrei Vîşinski, a cărui reprezentaţie plină de tirade mânioase şi pedanterie expresivă avea să îl transforme într-un personaj cunoscut în toată Europa, stătea în stânga publicului. Inculpaţii, 16 inşi zdrenţăroşi, păziţi de soldaţi ai NKVD cu baionetele la armă, erau aşezaţi în dreapta. În spatele lor era o uşă care ducea spre apartamentul ce putea fi comparat cu „foaierul celebrităţilor” din studiourile de televiziune. Aici, într-un salon, cu sandviciuri şi răcoritoare, se afla Iagoda, care se putea consulta cu Vîşinski şi cu inculpaţii în timpul procesului.

Se spune că Stalin urmărea totul din umbră, dintr-o galerie cu geamuri fumurii, aflată în spate, unde cântau altădată

orchestrele la balurile aristocraţilor şi de unde se spune că ieşea fum de pipă.

Pe data de 13, cu şase zile înainte de începerea procesului, Stalin a plecat la Soci cu trenul, după o întâlnire cu Ejov. Este un semn al secretoşeniei impenetrabile a sistemului sovietic faptul că abia după mai mult de 60 de ani s-a descoperit că Stalin era de fapt plecat în acel moment, deşi a urmărit melodrama juridică aproape ca şi cum ar fi ascultat-o din biroul său. Pe masa de răchită de pe verandă au ajuns 87 de pachete cu transcrierile interogatoriilor efectuate de NKVD, plus înregistrări ale confruntărilor şi obişnuitul teanc de ziare, memorii şi telegrame.

Kaganovici şi Ejov îl consultau pe Stalin pentru orice detaliu. Protejatul era acum mai puternic decât fostul său protector – Ejov se semna înaintea lui Kaganovici în fiecare telegramă. În timp ce voinţa marelui actor-director controla totul de la distanţă, cei doi rămaşi la Moscova aveau dublul rol de PR-işti şi impresari. Pe data de 17, Kaganovici şi Ejov l-au anunţat pe *Hoziain* că „am aranjat relatările în presă... astfel: 1. *Pravda* şi *Izvestia* vor publica o relatare de o pagină despre proces în fiecare zi”. Pe data de 18, Stalin a ordonat ca procesul să înceapă în ziua următoare.

Capetele de acuzare au reprezentat o înşiruire fantastică de infracţiuni formulate adesea de mântuială, comise la ordinul imaginarei conspiraţii coordonate de Troţki, Zinoviev şi Kamenev („Centrul troţkist-zinovievist unit”), care reuşiseră să îl ucidă pe Kirov, dar nu şi pe Stalin şi pe ceilalţi (deşi nu s-au legat niciodată de Molotov). Timp de şase zile, ei au recunoscut că au comis aceste infracţiuni cu o docilitate care i-a uimit pe spectatorii occidentali.

Limbajul acestor procese era la fel de obscur ca hieroglifele şi nu putea fi înţeles decât folosind imagistica esopiană a universului bolşevic închis al conspiraţiilor răului împotriva binelui, în care „terorism” însemna pur şi simplu „orice umbră de îndoială cu privire la politicile sau caracterul lui Stalin”. Toţi opozanţii săi politici erau, *per se*, asasini. Mai mult de doi „terorişti” formau o „conspiraţie” şi, plasând

laolaltă astfel de ucigaşi din facţiuni diferite, se crea un „Centru unificat” care avea o uimitoare influenţă la nivel global, aproape blofeldiană, care ne dezvăluie multe atât despre melodrama interioară a lui Stalin, cât şi despre paranoia bolşevicilor, dezvoltată în urma deceniilor petrecute în ilegalitate.

În timp ce aceşti oameni înfrânţi îşi spuneau replicile, procurorul general Vîşinski combina într-un mod strălucit balivernele indignate ale unui predicator din epoca victoriană cu blestemele diabolice ale unui vraci. Mic de statură, cu „ochi negri, strălucitori” în spatele unor ochelari cu ramă de baga, un păr rar, roşcat, nas ascuţit şi spilcuit, cu „guler alb, cravată în carouri, un costum bine croit şi o mustaţă căruntă, îngrijită” – un martor occidental spunea că seamănă cu „un agent de bursă prosper, obişnuit să ia masa la Simpson’s şi să joace golf la Sunningdale”. Născut într-o familie de nobili polonezi înstăriţi din Odessa, Vîşinski fusese cândva coleg de celulă cu Stalin, cu care împărţea coşurile cu alimente primite de la părinţii săi, investiţie care se poate să îi fi salvat viaţa. Dar, ca fost menşevic, manifesta o supunere absolută şi era însetat de sânge: în anii ‘30, în notele trimise lui Stalin propune în mod constant să fie împuşcaţi anumiţi inculpaţi, de regulă „troţkişti care puneau la cale uciderea lui Stalin”, încheind întotdeauna cu cuvintele: „Recomand VMN – moartea prin împuşcare”.

Vîşinski, în vârstă de 53 de ani, se purta foarte urât cu subordonaţii săi, dar era extrem de servil cu superiorii: folosea cuvântul *ilustru* în scrisorile sale către Molotov şi chiar şi către Poskrebîşev (a cărui bunăvoinţă căuta să o câştige). Chiar şi subordonaţii săi îl considerau un „personaj sinistru” care, în ciuda „educaţiei sale excelente”, credea în regula esenţială a managementului stalinist: „Cred în împingerea oamenilor până la limită”, dar şi el era mereu la limită, umplându-se de eczeme, trăind mereu cu frica în sân şi ajutând la propagarea acesteia. Vigilent, viguros, vanitos şi inteligent, i-a impresionat şi i-a înspăimântat pe occidentali în egală măsură cu manierismele sale medico-legale şi ironiile pline de răutate: el a fost cel care a spus

mai târziu că românii nu sunt o naţiune, ci o profesie”. Era foarte mândru de celebritatea sa: în faţa prinţesei Margaret la Londra în 1947, i-a şoptit diplomatului care îl prezenta: „Adaugă, te rog, faptul că am fost procuror în celebrele procese de la Moscova”.

În fiecare zi, Ejov şi Kaganovici, care trebuie să fi ascultat procesul din „apartamentul de protocol”, îi raportau lui Stalin după cum urmează: „Zinoviev a declarat că el confirmă depoziţiile lui Bakaiev conform cărora acesta din urmă îi trimisese un raport lui Zinoviev privind pregătirea unui act terorist împotriva lui Kirov...”. Aveau o plăcere deosebită să îi raporteze dramaturgului-actor-director „desfăşurarea” cu succes a piesei sale de teatru.

Cu toate acestea, au existau serioase îndoieli în rândul multora dintre jurnalişti, exacerbate de gafele comice ale NKVD: s-a afirmat că fiul lui Troţki, Sedov, a ordonat asasinatele în timpul unei întâlniri la Hotel Bristol din Danemarca – dar s-a dovedit că acel hotel fusese demolat în 1917.

„La ce naiba v-a trebuit hotelul?”, se spune că a ţipat Stalin. „Trebuia să fi spus «gară». Gara rămâne tot acolo întotdeauna.”

Distribuţia acestui spectacol nu s-a limitat la actorii aflaţi pe scenă deoarece au fost implicaţi şi alţii preventiv, dând naştere perspectivei ca şi alţi „terorişti” celebri să apară în procese ulterioare. Acuzaţii au avut grijă să implice şi vreo doi comandanţi militari şi nişte adepţi ai politicii de stânga, precum Karl Radek, dar şi de dreapta, precum Buharin, Rîkov şi Tomski. Vîşinski a anunţat că va deschide noi cazuri împotriva acestor nume cunoscute.

Aceşti actori din culise îşi jucau foarte diferit rolurile: talentatul jurnalist Karl Radek, un revoluţionar internaţional celebru care crea o impresie absurdă cu ochelarii săi rotunzi, favoriţi, pipă, cizme şi haine de piele, fusese apropiat de Stalin la începutul anilor ‘30, dându-i sfaturi legate de politica Germaniei. Scriitorii îşi imaginează

întotdeauna că pot scăpa de pericol prin scris. Acum Stalin a decretat că, „deşi nu este foarte convingător, sugerez să se amâne deocamdată problema arestării lui Radek şi să fie lăsat să publice în *Izvestia* un articol semnat...”. Oportunităţile, chiar şi indulgenţa temporară faţă de vechii prieteni, puteau schimba atitudinea sinuoasă a lui Stalin[3].

Pe data de 22, acuzaţii au refuzat să se apere. Biroul Politic – Kaganovici, Sergo, Voroşilov şi Ciubar –, ca şi cu Ejov, a cerut instrucţiuni: „Nu este convenabil să autorizăm vreun apel”, a răspuns Stalin, la 11.10 în seara următoare dând instrucţiuni exacte cu privire la articolele din presă despre sentinţe. În mod relevant, dramaturgul credea că verdictul ar mai trebui „şlefuit din punct de vedere stilistic”. O jumătate de oră mai târziu, a scris iarăşi, îngrijorându-se că procesul avea să fie privit doar ca o *mise-en-scène*.

Manipulatorii lui Stalin au aranjat o manifestare a indignării populaţiei faţă de terorişti. Hruşciov, un susţinător înverşunat al proceselor şi execuţiilor, a ajuns într-o seară la Comitetul Central, unde i-a găsit pe Kaganovici şi pe Sergo încercând să îl oblige pe poetul Demian Bednîi să compună o poezioară înfiorătoare pentru *Pravda*. Bednîi şi-a recitat creaţia. A urmat o tăcere stânjenită: „Nu la asta ne gândeam noi, Tovarăşe Bednîi”, a spus Kaganovici. Sergo şi-a pierdut cumpătul şi s-a apucat să ţipe la Bednîi. Hruşciov s-a uitat lung la el.

„Nu pot!”, a protestat Bednîi, dar până la urmă a putut. Poemul său „Poşciadî net” („Fără milă”) a fost publicat a doua zi, în timp ce *Pravda* titra: „Zdrobiţi creaturile odioase! Câinii turbaţi trebuie împuşcaţi!”.

La tribunal, Vîşinski a sintetizat: „Aceşti câini turbaţi ai capitalismului au încercat să îl sfâşie în bucăţi pe cel mai bun din patria noastră sovietică” – Kirov. „Cer ca aceşti câini turbaţi să fie împuşcaţi – toţi!” În acest moment câinii şi-au prezentat pledoariile şi mărturiile patetice. Chiar şi 70 de ani mai târziu, ele rămân o lectură plină de tragism. Kamenev şi-a încheiat mărturia, dar apoi s-a ridicat din nou în picioare, uitând indicaţiile oficiale, ca să pledeze pentru

copiii săi, cărora nu le putea transmite altfel niciun mesaj: „Indiferent ce sentinţă voi primi, eu o consider dinainte o sentinţă dreaptă. Nu priviţi în urmă”, le-a spus fiilor săi. „Mergeţi înainte... Urmaţi-l pe Stalin.” Judecătorii s-au retras pentru a se preface că iau un verdict decis dinainte, revenind la 2.30 pentru a-i condamna pe toţi la moarte, la care unul dintre acuzaţi a strigat: „Trăiască cauza lui Marx, Engels, Lenin şi Stalin!”.

Ajunşi înapoi în închisoare, „teroriştii” înspăimântaţi au cerut tremurând îndurare, amintind de promisiunea lui Stalin că îi va cruţa. În timp ce Zinoviev şi Kamenev aşteptau în celule, Stalin, aşteptând în însoritul Soci, a primit o telegramă la 8.48 seara de la Kaganovici, Sergo, Voroşilov şi Ejov, care îl informau că acuzaţii făcuseră apel. „Biroul Politic a propus respingerea cererilor şi executarea verdictului în această seară.”[4] Stalin nu a răspuns, poate deoarece se felicita pentru răzbunarea sa iminentă, poate pentru că lua cina, dar cu siguranţă conştient de faptul că uciderea a doi dintre cei mai apropiaţi tovarăşi ai lui Lenin marca un pas uriaş spre următorul său pariu colosal, o domnie a terorii împotriva Partidului însuşi, un măcel care avea să îi secere chiar şi pe unii dintre prietenii şi membrii familiei sale. Stalin a aşteptat trei ore nesfârşite.

1. Un truc vechi: Kuibîşev venise cu ideea de a tipări numere false ale ziarului *Pravda* pentru a-l dezinforma pe Lenin când acesta era pe moarte.

2. Multe dintre familiile aflate la conducere angajau nemţoaice de pe Volga ca menajere şi dădace: Karolina Til avea grijă de casa lui Stalin; o altă femeie de origine germană de pe Volga administra casa lui Molotov şi soţii Beria au angajat-o pe Ella ca dădacă-menajeră. Toate aveau să se dovedească vulnerabile la Teroarea antigermană din 1937.

3. Nu toţi actorii din culise se comportau atât de convenabil. La 5.46 după-amiază, pe 22 august, Stalin a primit următoarea telegramă de la Kaganovici, Ejov şi Ordjonikidze: „În dimineaţa asta, Tomski s-a împuşcat. A lăsat o scrisoare pentru dumneata în care a încercat să îşi dovedească nevinovăţia... Noi nu avem nicio îndoială că Tomski... ştiind că acum nu mai este posibil să ascundă că făcea parte din banda zinoviev-troţkistă, se hotărâse să disimuleze acest lucru... sinucigându-se". Ca întotdeauna, comunicatul de presă era cel mai important lucru.

4. Stalin îl trimisese pe Mikoian într-o călătorie de 20.000 de kilometri pentru a se familiariza cu industria alimentară americană. Vicleanul armean s-a asigurat că Stalin ştie că el sprijină verdictul, scriindu-i „dragului Lazar" Kaganovici din Chicago. „Nu uita să menţionezi în următoarea scrisoare pe care i-o trimiţi că îi transmit cele mai calde salutări Stăpânului Nostru. Ce bine că am scăpat atât de repede de banda troţkistă a lui Zinoviev şi Kamenev!". Mikoian s-a întâlnit cu secretarul de stat Cordell Hull în DC, a discutat cu Henry Ford – şi a inspectat magazinele Macy's din New York. Delegaţia a avut două rezultate: Mikoian le-a oferit ruşilor hamburgeri şi îngheţată americană – şi şi-a pierdut dorinţa de a mai purta tunica Partidului, îmbrăcând costume şic în stil american pentru tot restul carierei sale.

Partea a IV-a

Măcelul: Ejov, piticul otrăvii, 1937-1938

17

Călăul: otrava lui Beria şi dozajul lui Buharin

Cu câteva minute înainte de miezul nopţii, Stalin a trimis această telegramă laconică: „Bine". În prima oră din ziua de 25 august, mai multe limuzine au intrat pe poarta

închisorii Lubianka, ducându-i pe oficiali să asiste la execuţii.

Kamenev, demn, şi Zinoviev, febril, au fost scoşi din celule şi puşi să coboare scările. Ejov şi Iagoda erau însoţiţi de fostul bărbier Pauker. Vîşinski, ca procuror general, ar fi trebuit să participe la execuţiile importante, dar se spune că era atât de impresionabil, încât de obicei îl trimitea pe unul dintre principalii săi anchetatori, Lev Şeinin. Se spune că Mikoian a afirmat că Voroşilov reprezintă Biroul Politic.

Stalin nu asista niciodată la torturi sau execuţii (deşi fusese martor la o spânzurare când era copil şi trebuie să fi văzut ce înseamnă moarte violentă în Ţariţîn), dar îi respecta pe călăii săi. Execuţia era numită oficial „pedeapsa supremă”, prescurtată de obicei prin literele îngrozitoare „VMN” sau acronimul *Vîşka*, dar Stalin o numea „munca neagră”, pe care o privea ca pe un nobil serviciu adus Partidului. Maestrul „muncii negre” subordonat lui Stalin prezida acest ritual sumbru, dar energic: Blohin, un cekist bătăios de 41 de ani, cu o faţă împietrită şi părul negru pieptănat pe spate, a fost unul din cei mai prolifici călăi ai secolului, omorând mii de oameni cu mâna lui, purtând uneori un şorţ de măcelar, din piele, pentru a-şi proteja uniforma. Totuşi, numele acestui monstru a scăpat printre degetele istoriei[1]. În teatrul curţii lui Stalin, Blohin rămâne de acum mereu la pândă în fundal, dar rareori părăseşte scena.

Zinoviev a strigat că asta este o „lovitură de stat fascistă” şi i-a implorat pe călăi: „Te rog, tovarăşe, pentru numele lui Dumnezeu, sună-l pe Iosif Vissarionovici! Iosif Vissarionovici a promis că ne salvează viaţa!”. Unele relatări susţin chiar că a căzut în genunchi şi a lins cizmele cekiştilor. Kamenev ar fi răspuns: „Meritǎm asta din cauza atitudinii noastre nedemne de la proces” şi i-a spus lui Zinoviev să tacă din gură şi să moară cu demnitate. Zinoviev făcea atâta tămbălău, încât un locotenent din NKVD l-a dus într-o celulă alăturată şi l-a executat chiar acolo. Au primit câte un glonţ în ceafă.

Gloanţele, deformate, au fost extrase din craniul acestora, curăţate de sânge şi materie cenuşie şi date lui Iagoda, probabil calde încă. Nu-i de mirare că lui Vîşinski i se făcea greaţă la astfel de evenimente. Iagoda a etichetat gloanţele, „Zinoviev” şi „Kamenev”, şi a păstrat cu sfinţenie aceste relicve macabre, dar sacre, luându-le acasă pentru a le adăuga mândru la colecţia sa de articole erotice şi ciorapi de damă[2]. Cadavrele au fost incinerate.

Stalin era întotdeauna fascinat de comportamentul duşmanilor săi în momentul suprem, savurând umilirea şi distrugerea lor: „Este posibil ca un om să fie curajos din punct de vedere fizic, dar laş din punct de vedere politic”, spunea el. Câteva săptămâni mai târziu, la o cină la care se aniversa înfiinţarea organizaţiei CEKA, Pauker, actorul lui Stalin, a mimat moartea şi implorările lui Zinoviev. Pe fundalul hohotelor răguşite ale *Vojd*-ului şi ale lui Ejov, Pauker, grăsuţ, încorsetat şi cu chelia lucioasă, a fost târât înapoi în încăpere de doi prieteni care jucau rolul gardienilor. Aici a început să strige, ca Zinoviev: „Pentru numele lui Dumnezeu, sunaţi-l pe Stalin!”, dar a mai improvizat un amănunt. Pauker, care şi el era evreu, luase obiceiul de a-i spune lui Stalin bancuri cu evrei, graseind şi adoptând o atitudine servilă. Acum a combinat aceste două caracteristici, jucând rolul lui Zinoviev ridicându-şi mâinile către cer şi plângând. „Ascultă, Israele, Domnul Dumnezeul nostru este singurul Domn.”[3] Stalin a râs atât de tare, încât Pauker a repetat scena. Lui Stalin i s-a făcut aproape rău de atât râs şi i-a făcut semn lui Pauker să se oprească.

*

Buharin se afla în excursie în munţii Pamir când a citit în ziare că fusese implicat în procesul lui Zinoviev. S-a grăbit să se întoarcă imediat la Moscova. Păruse că lui Buharin i se iertaseră păcatele din trecut. Ca editor al ziarului *Izvestia*, revenise în prim-plan, având acces frecvent la Stalin. În 1935, la un banchet, Stalin chiar toastase public în cinstea lui Buharin: „Să bem pentru Nikolai Ivanovici Buharin. Cu toţii îl iubim... pe Buharcik. Fie ca oricui îşi

aminteşte trecutul să îi sară ochii din cap!”. Fie pentru a-l păstra pe Buharin pentru propriul proces (după sinuciderea lui Tomski), fie din cauză că încă ţinea la el sau chiar dintr-un sadism de felină, Stalin a început să se joace cu iubitul lui Buharcik, care aştepta plin de nervozitate în apartamentul său din Kremlin.

Pe data de 8 septembrie, Comitetul Central l-a convocat pe Buharin la o întâlnire cu Kaganovici, unde, pe lângă Ejov şi Vîşinski, acesta a fost uimit să îl vadă şi pe prietenul său din copilărie, Grigori Sokolnikov, un vechi bolşevic venerabil, care a fost adus în încăpere de nişte agenţi NKVD. „Confruntarea” era unul dintre ritualurile bizare ale lui Stalin în care, ca într-un fel de exorcizare, Binele trebuia să înfrunte şi să învingă Răul. Aceste confruntări aveau probabil rolul de a-l înspăimânta pe acuzat, dar şi – iar aceasta se poate să fi fost funcţia lor principală – de a-i convinge pe membrii din prezidiul Biroului Politic de vinovăţia victimei. Kaganovici a jucat rolul observatorului imparţial în timp ce Sokolnikov a declarat că exista un Centru al stângii şi al dreptei, implicându-l pe Buharin, care punea la cale uciderea lui Stalin.

„Este posibil să îţi fi pierdut minţile şi să nu mai ştii ce spui?” Buharin „a început să dea apă la şoareci”. Când prizonierul a fost escortat afară, Kaganovici a izbucnit: „Minte, târâtura, de la cap la coadă! Întoarce-te la ziar, Nikolai Ivanovici, şi vezi-ţi liniştit de munca dumitale”. „Dar de ce minte, Lazar Moisevici?” „Vom afla”, a răspuns fără convingere Kaganovici, care îl „adora” încă pe Buharin, dar i-a spus lui Stalin că „rolul său va fi dat în vileag în cele din urmă”. Antenele lui Stalin au simţit că nu era momentul potrivit: pe 10 septembrie, Vîşinski a anunţat că ancheta în cazul lui Buharin şi Rîkov a fost închisă din cauza lipsei implicării penale. Buharin s-a reîntors la muncă, scăpând şi de data asta, în timp ce anchetatorii şi-au concentrat atenţia asupra următorului lor proces – dar pisica nu a încetat să se joace cu şoarecele.

*

Stalin a rămas în vacanţă, regizând o serie de tragedii paralele în campania sa din ce în ce mai intensă de eliminare a duşmanilor, în timp ce îşi dedica o mare parte din energie Războiului Civil din Spania. Pe 15 octombrie, au început să sosească în Spania tancuri, avioane şi „consilieri” sovietici pentru a sprijini guvernul republican împotriva generalului Francisco Franco, susţinut de Hitler şi Mussolini. Stalin nu a tratat episodul atât ca pe o repetiţie pentru al Doilea Război Mondial, cât ca pe o repunere în scenă a propriului Război Civil. Luptele intestine cu troţkiştii, pe de o parte, şi cu fasciştii, pe de altă parte, au generat o febră a războiului la Moscova, alimentând „Marea teroare”. Adevăratul interes al lui Stalin era de a prelungi războiul cât mai mult posibil, implicându-l pe Hitler fără a supăra puterile occidentale, mai degrabă decât ajutându-i pe republicani să câştige. Mai mult, ca un adevărat „negustor”, Stalin i-a escrocat sistematic pe spanioli de câteva sute de milioane de dolari salvându-le rezervele de aur şi apoi păcălindu-i să plătească preţuri umflate pentru armele lor[4].

Treptat, dându-le instrucţiuni de la Soci prin telefon lui Voroşilov în problemele militare, lui Kaganovici în cele politice şi lui Ejov în cele de securitate, el a condus preluarea efectivă a Republicii înseşi de către NKVD, el ajungând să se lupte efectiv cu troţkiştii. A început lichidarea troţkiştilor, laolaltă cu propriii oameni. Diplomaţii, jurnaliştii şi soldaţii sovietici care se aflau în Spania îşi petreceau timpul nu doar luptând împotriva fasciştilor, ci şi denunţându-se unii pe alţii.

După un scurt sejur la noua viluţă construită pentru el de Lakoba la Novîi Afon (Noul Athos)[5], în sudul Abhaziei, chiar lângă mănăstirea lui Aleksandru al III-lea, Stalin s-a întors la Soci, unde au venit şi Jdanov şi preşedintele Kalinin. Ejov extindea listele de suspecţi, incluzând nu doar întreaga opoziţie din vechea gardă, ci şi naţionalităţi întregi, în special pe polonezi. În acelaşi timp făcea presiuni pentru a obţine rolul de şef al NKVD, acuzându-l pe Iagoda de „complacere, pasivitate şi bravadă”, într-o scrisoare care

este posibil să îi fi fost trimisă lui Stalin într-o încercare neruşinată de solicitare a postului: „Fără intervenţia dumneavoastră, lucrurile vor sfârşi prost”. În acest timp Iagoda a interceptat apelurile telefonice ale lui Ejov către Stalin, aflând că Mura fusese convocat la Soci. Iagoda a plecat imediat la Soci, dar, când a ajuns, Pauker nu l-a lăsat să treacă de porţile vilei lui Stalin.

Pe 25 septembrie Stalin, susţinut de Jdanov, s-a decis să îl înlăture din funcţie pe Iagoda şi să îl promoveze pe Ejov: „Credem că este absolut necesar şi urgent să îl numim pe Tovarăşul Ejov în funcţia de Comisar al Poporului pentru Afaceri Interne. Iagoda nu face faţă sarcinii de a demasca blocul troţkist-zinovievist... Stalin, Jdanov”.

Sergo a făcut o vizită la vilă pentru a discuta despre numirea lui Ejov şi despre propriile lupte cu NKVD. Stalin simţea că trebuie să îl convingă pe Sergo în legătură cu numirea lui Ejov, chiar dacă Mura şi soţia sa erau prieteni de familie cu Sergo. „Această decizie remarcabil de înţeleaptă luată de tătuca se potriveşte de minune cu atitudinea Partidului şi a ţării”, îi scria vesel Kaganovici lui Sergo după ce îl dăduse afară pe Iagoda şi îl numise pe el comisar pentru comunicaţii în locul lui Rîkov.

Unii au răsuflat uşuraţi la numirea lui Ejov: mulţi, inclusiv Buharin, au considerat că aceasta anunţa sfârşitul „Marii terori”, nu începutul acesteia, dar Kaganovici îl cunoştea mai bine pe protejatul lui: a lăudat „interogatoriile... superbe” ale lui Ejov în faţa lui Stalin, sugerându-i să îl avanseze în funcţia de comisar general. „Tovarăşul Ejov îşi face bine treaba”, i-a spus Kaganovici lui Sergo. „A scăpat de bandiţii troţkişti contrarevoluţionari în stil bolşevic.” Pipernicitul Mura era acum al doilea cel mai puternic om din URSS.

Stalin era profund nemulţumit de „boala” din interiorul NKVD, pe care îl considera, pe bună dreptate, reţeaua supremă a vechilor bolşevici, plină de polonezi, evrei şi letoni dubioşi. Avea nevoie ca cineva din afară să preia controlul acestei elite mulţumite de sine şi să o transforme

în reţeaua lui. Există dovezi că în anii ‘30 a discutat despre numirea atât a lui Kaganovici, cât şi a lui Mikoian la conducerea NKVD şi că recent îi oferise postul lui Lakoba[6].

Lakoba a refuzat să se mute la Moscova din fieful său paradiziac. Deşi loial lui Stalin, Lakoba era mai potrivit să joace rolul de gazdă primitoare în staţiunile din Abhazia decât să tortureze oameni nevinovaţi în celulele de la Lubianka. Dar refuzul său a atras atenţia asupra domniei clanului lui Lakoba în Abhazia, numită „Lakobistan”, pe care dorea să o transforme într-o republică sovietică cu drepturi depline, o idee periculoasă în fragila Uniune Sovietică multinaţională. Nu exista „prinţ” mai mare decât Lakoba. Stalin interzisese deja utilizarea numelor abhaze în fieful lui Lakoba şi a zădărnicit planul acestuia de a schimba statutul constituţional al Abhaziei.

Pe 31 octombrie, Stalin s-a întors la Moscova, unde a luat cina împreună cu Lakoba. Totul părea în regulă. Dar nu era. Când Lakoba s-a întors în Abhazia, Beria l-a invitat la cină în Tiflis. Lakoba a refuzat, până când l-a sunat mama lui Beria, insistând să vină. Au luat cina împreună pe 27 decembrie şi apoi au mers la teatru, unde lui Lakoba i s-a făcut rău. Întorcându-se la hotel, s-a aşezat lângă fereastră, gemând: „Şarpele ăla de Beria m-a ucis”. La 4.20 dimineaţa, Lakoba a murit în urma unui „atac de cord”, la vârsta de 43 de ani. Beria a însoţit sicriul transportat cu trenul înapoi la Suhumi. Doctorii lui Lakoba erau convinşi că fusese otrăvit, dar Beria pusese să i se scoată organele, ulterior deshumând şi distrugând cadavrul. Şi membrii familiei lui Lakoba au fost ucişi. El a fost denunţat ca duşman al poporului. Lakoba a fost primul din cercul lui Stalin care a fost ucis. „Otravă, otravă”, cum a scris Stalin. Îi dăduse lui Beria *carte blanche* să regleze situaţia din Caucaz. În Armenia, Beria îl vizitase anterior pe prim-secretar, Agasi Hangian, care fie s-a sinucis, fie a fost omorât. În tot Imperiul, în diferite regiuni, au început să fie date în vileag conspiraţii ale unor „duşmani ascunşi”[7] pentru a justifica ineficienţa şi corupţia. Ţara se îndrepta spre un război cu Germania lui Hitler. Dar, în timp ce relaţiile cu agresiva Japonie în Extremul Orient

deveneau tot mai tensionate şi „consilierii” sovietici luptau în Spania, URSS se afla deja în război.

*

La scurt timp după moartea sinistră a lui Lakoba, Beria l-a arestat pe Papulia Ordjonikidze, fratele mai mare al lui Sergo, care lucra la căile ferate. Beria ştia că fostul său protector, Sergo, îl avertizase pe Stalin că el e un „ticălos”. Sergo refuza să dea mâna cu Beria şi a construit un gard special între vilele lor.

Răzbunarea lui Beria era doar unul dintre modurile prin care Stalin a început să strângă şurubul în cazul emotivului Sergo, acest *magnifico* industrial care sprijinise politicile draconice ale regimului, dar care se opusese arestării propriilor directori. Vedeta următorului proces-spectacol avea să fie adjunctul lui Sergo, comisarul Iuri Piatakov, fost troţkist şi manager abil. Cei doi ţineau unul la altul şi le plăcea să lucreze împreună.

În iulie, soţia lui Piatakov fusese arestată pentru legăturile sale cu Troţki. Cu puţin timp înainte de procesul lui Zinoviev, Ejov l-a convocat pe Piatakov, i-a citit toate declaraţiile care îl implicau în terorismul troţkist şi l-a informat că era eliberat din funcţia de comisar adjunct. Piatakov s-a oferit să îşi dovedească nevinovăţia cerând să i se „permită să îi împuşte personal pe toţi cei condamnaţi la moarte în proces, inclusiv pe fosta sa soţie, şi să publice acest lucru în presă”. Ca bolşevic, era gata să o execute chiar şi pe soţia lui.

„I-am spus că propunerea sa e absurdă”, i-a raportat sec Ejov lui Stalin. Pe 12 septembrie, Piatakov a fost arestat. Sergo, aflat în convalescenţă la Kislovodsk, a votat pentru excluderea sa din Comitetul Central, dar probabil era foarte îngrijorat. Doar o umbră a celui care fusese cândva, încărunţit şi epuizat, era atât de bolnav, încât Biroul Politic i-a limitat activitatea la trei zile pe săptămână. Acum NKVD a început să îi aresteze pe consilierii săi specialişti nonbolşevici şi el a făcut apel la Mura: „Tovarăşe Ejov, vă

rog să analizaţi această problemă”. Nu era singurul. Kaganovici şi Sergo, care erau „prieteni la cataramă”, nu împărtăşeau doar acelaşi dinamism mândru, ci conduceau amândoi comisariate industriale gigantice. Şi experţii în căi ferate ai lui Kaganovici erau arestaţi. Între timp Stalin i-a trimis lui Sergo transcrieri ale interogatoriilor lui Piatakov, în care adjunctul său mărturisea că e un „sabotor”. Distrugerea „experţilor” era dintotdeauna un sport al bolşevicilor, dar arestarea fratelui lui Sergo a demonstrat implicarea lui Stalin: „Acest lucru nu s-ar fi putut produce fără acordul lui Stalin. Dar Stalin şi-a dat acordul fără măcar să îmi dea un telefon”, i-a spus Sergo lui Mikoian. „Eram prieteni atât de apropiaţi! Şi, deodată, îi lasă să facă aşa ceva!” A dat vina pe Beria.

Sergo a făcut apel la Stalin, făcând tot ce era posibilul pentru a-şi salva fratele. Dar a făcut prea mult: arestarea clanului unei persoane era un test de loialitate. Stalin nu era singurul care nu privea cu ochi buni acest sentimentalism burghez: şi Molotov l-a acuzat pe Sergo că este „ghidat doar de emoţii... se gândeşte numai la el”.

Pe 9 noiembrie, Sergo a suferit încă un atac de cord. Între timp, al treilea frate din familia Ordjonikidze, Valiko, a fost dat afară din Sovietul din Tiflis pentru că a afirmat că Papulia era nevinovat. Sergo şi-a lăsat mândria la o parte şi l-a sunat pe Beria, care a replicat: „Dragă Tovarăşe Sergo! După ce mi-ai telefonat, l-am convocat imediat pe Valiko... Astăzi Valiko a fost repus în funcţie. Al dumitale, L. Beria”. Această atitudine poartă amprenta jocului de-a şoarecele şi pisica în care se implicase Stalin, traseul său sinuos spre distrugerea făţişă, poate momentele sale de simpatie nostalgică, testarea extrem de sensibilă a limitelor. Dar Stalin îl considera acum pe Sergo duşman: tocmai fusese publicată biografia lui cu ocazia celei de-a cincizecea aniversări şi Stalin a studiat-o cu atenţie, mâzgălind sarcastic lângă pasajele care lăudau eroismul lui Sergo: „Dar Comitetul Central? Partidul?”. Stalin şi Sergo s-au întors separat la Moscova, unde 56 dintre oamenii celui din urmă căzuseră în plasa întinsă de NKVD. Sergo a rămas

totuşi un ghimpe în coasta lui Stalin, făcând mici gesturi eroice faţă de adepţii politicii de dreapta, asaltaţi din toate părţile. „Dragul meu Sergo”, îl încuraja Buharin: „Rămâi ferm pe poziţie!”. La teatru, în timp ce Stalin şi membrii Biroului Politic ocupau rândurile din faţă, Sergo i-a observat în sală pe fostul premier Rîkov şi pe fiica acestuia, Natalia (care ne spune povestea), singuri şi ignoraţi, aşezaţi cu 20 de rânduri mai în spate. Lăsându-l baltă pe Stalin, Sergo s-a dus repede la ei să-i pupe. Aceştia au fost mişcaţi până la lacrimi, plini de recunoştinţă[8].

În timpul paradei de pe 7 noiembrie, Stalin, aflat în balconul Mausoleului, l-a observat pe Buharin stând mai la o parte şi a trimis un cekist să-i spună: „Tovarăşul Stalin v-a invitat în Mausoleu”. Buharin a crezut că era arestat, dar apoi a urcat recunoscător treptele.

Buharin, intelectualul încântător, dar isteric pe care toată lumea îl adora îl bombarda pe Stalin cu scrisori din ce în ce mai frenetice din care se simte cum se strângea şurubul. Când scriitorii se tem să nu îşi piardă viaţa, nu se mai opresc din scris: „Un copil mare!”, a notat Stalin pe o scrisoare; „Nebun!” pe alta. Buharin îi cerea continuu sprijinul lui Stalin, pe care îl visa şi noaptea: „Tot ce are legătură cu mine este criticat”, scria el pe 19 octombrie 1936. „Nici măcar de ziua lui Sergo nu mi-au propus să scriu un articol... Poate nu sunt o persoană onorabilă. La cine mă pot duce, la o persoană pe care o iubesc, fără să mă aştept la un pumn în faţă? Înţeleg intenţia ta, dar îţi scriu aşa cum i-am scris lui Ilici [Lenin], ca unui om iubit cu adevărat şi pe care îl văd în visele mele, aşa cum îl vedeam pe Ilici. Poate este ciudat, dar aşa se întâmplă. Îmi este greu să trăiesc fiind mereu suspectat şi nervii mei sunt întinşi la maximum”. În fine, într-o noapte fără somn, a scris o poezie, un imn jenant închinat „Marelui Stalin!”.

Celălalt vechi prieten al lui Buharin era Voroşilov. Cei doi fuseseră atât de apropiaţi, încât Buharin îl numea „pescăruşul meu drag” şi chiar îi scria discursurile. Klim îi făcuse cadou un pistol gravat care evidenţia dragostea şi

prietenia pe care i le purta. Voroşilov a încercat să evite scrisorile lui Buharin: „De ce mă răneşti aşa de tare?”, l-a întrebat pe Klim într-o scrisoare.

Aflat acum cu adevărat în pericol, Buharin i-a scris lui Klim o lungă pledoarie în care anunţa chiar că e „încântat că acei câini [Zinoviev şi Kamenev] au fost împuşcaţi... Iartă-mi această scrisoare confuză: îmi trec prin cap o mie de gânduri ca nişte cai dezlănţuiţi pentru care nu am hamuri pe măsură. Te îmbrăţişez pentru că sunt curat. N. Buharin”. Voroşilov s-a hotărât că trebuie să pună punct acestei prietenii-fantomă, astfel încât i-a ordonat aghiotantului să copieze scrisoarea pentru Politburo şi să menţioneze: „Ataşez aici, la ordinul Tovarăşului Voroşilov, răspunsul Tovarăşului Voroşilov pentru Buharin”. Răspunsul lui Voroşilov a fost un exemplu de amoralitate, cruzime, teamă şi laşitate:

Tovarăşului Buharin

Îţi înapoiez scrisoarea în care îţi permiţi să ataci în mod abject conducerea Partidului. Dacă sperai... să mă convingi de nevinovăţia ta deplină, nu m-ai convins decât că de acum înainte trebuie să mă ţin departe de tine... Şi, dacă nu retractezi în scris epitetele murdare împotriva conducerii Partidului, te voi considera chiar un ticălos.

K. Voroşilov, 3 septembrie 1936

Buharin a rămas cu inima frântă în urma „scrisorii tale îngrozitoare. Scrisoarea mea se încheia cu «Te îmbrăţişez». Scrisoarea ta se termină cu «ticălos»„.

Ejov strângea probe împotriva aşa-zişilor stângişti Radek şi Piatakov, dar în decembrie reuşise să procure dovezi şi împotriva lui Buharin şi Rîkov. Plenul din decembrie a fost un fel de punere sub acuzare a acestor victime şi, aşa cum se întâmpla mereu în cazul lui Stalin, un test al condiţiilor

necesare pentru a-i distruge. Stalin era voinţa dominantă, dar „Marea teroare” nu a fost opera unui singur om. Aproape că putem auzi entuziasmul evanghelic al setei lor de sânge care uneori ajunge la limita tragicomicului. Kaganovici a spus chiar o anecdotă stalinistă încâlcită.

Ejov a făcut, mândru, o listă cu cele două sute de persoane arestate din centrul troţkist al organizaţiei Marea Azov – Marea Neagră, alte trei sute din Georgia şi patru sute din Leningrad. Molotov nu era singurul care evitase asasinarea: Kaganovici tocmai fusese la un pas de moarte în Ural. Mai întâi Ejov s-a ocupat de procesul Piatakov-Radek, care era pe punctul de a începe. Când a citit cu voce tare descrierea muncitorilor de către Piatakov ca „o turmă de oi”, aceşti fanatici înspăimântaţi au reacţionat de parcă ar fi fost la o adunare religioasă coşmarescă.

„Porcul!”, a strigat Beria. S-a produs „un val de indignare în încăpere”. Apoi înregistrările ne dezvăluie următoarele. O voce: „Brutele!”. „Atât de mult a decăzut acest agent fascist corupt, acest comunist degenerat şi cine ştie ce altceva mai este?! Porcii aceştia trebuie strânşi de gât!” „Dar Buharin?”, s-a auzit o voce. „Trebuie să vorbim despre ei”, a fost de acord Stalin. „Un alt ticălos”, a mârâit Beria. „Ce porc!”, a exclamat alt tovarăş. Ejov a anunţat că Buharin şi Rîkov erau, într-adevăr, membri ai „Centrului de susţinere”. Erau, de fapt, terorişti şi totuşi aceşti asasini stăteau acolo împreună cu ei. Buharin trebuia acum să îşi mărturisească păcatele şi să îşi implice şi prietenii. Nu a făcut acest lucru.

„Prin urmare, crezi că şi eu am aspirat la putere? Vorbeşti serios?”, l-a întrebat pe Ejov. „La urma urmelor, există mulţi tovarăşi vechi care mă ştiu bine... îmi cunosc sufletul, viaţa interioară.” „Este greu să cunoşti sufletul cuiva”, a spus batjocoritor Beria. „Nu-i nimic adevărat din ce se spune împotriva mea... Kamenev a afirmat la procesul său că s-a întâlnit cu mine în fiecare an până în 1936. I-am cerut lui Ejov să afle când şi unde pentru a putea respinge această

minciună. Mi-au spus că nu l-au întrebat pe Kamenev... şi acum nu se mai poate vorbi cu el."

„L-au împuşcat", a adăugat Rîkov cu tristeţe. Puţini dintre vechii lideri au lovit în Buharin, dar Kaganovici, Molotov şi Beria l-au vânat cu zel. Apoi, în mijlocul unor acuzaţii grave, Kaganovici şi-a amintit de câinele lui Zinoviev: „În 1934 Zinoviev l-a invitat pe Tomski la vila sa... După ce au băut ceai, Tomski şi Zinoviev s-au urcat în maşina lui Tomski ca să aleagă un câine pentru Zinoviev. Vedeţi ce prietenie, cum se ajutau, au mers împreună să aleagă un câine". „Ce fel de câine?", a spus Stalin. „Era un câine de vânătoare sau un câine de pază?" „A fost imposibil să aflăm", a continuat Kaganovici cu un umor care îţi dădea fiori. „Dar au adus câinele?", a insistat Stalin. „L-au luat", a răspuns Kaganovici. „Căutau un companion cu patru picioare, nu foarte diferit de ei înşişi." „Era un câine bun sau un câine rău?", a întrebat Stalin. „Ştie cineva?" S-au auzit „râsete în sală". „A fost dificil de stabilit acest lucru la interogatoriu", a replicat Kaganovici. În cele din urmă, Stalin, simţind că foarte mulţi dintre vechii membri nu se raliau împotriva lui Buharin, a sintetizat, mai mult cu tristeţe decât cu furie: „Noi am crezut în tine şi ne-am înşelat... Am crezut în tine... te-am avansat pe scara ierarhică şi ne-am înşelat. Nu-i aşa, Tovarăşe Buharin?". Totuşi, Stalin a pus capăt Plenarei fără a se vota în favoarea lui Ejov; doar o decizie de rău augur de a considera „problema lui Buharin şi Rîkov neîncheiată". „Prinţii" regionali şi-au dat seama că până şi un astfel de gigant putea fi distrus.

Stalin, asistat de Ejov, a transformat teama de un război cu Polonia şi Germania şi pericolele foarte reale ale Războiului Civil din Spania, eşecurile industriale inexplicabile provocate de incompetenţa sovieticilor şi rezistenţa „prinţilor" de la nivel regional într-o reţea de conspiraţii care se potriveau perfect cu spiritul paranoic, brutalitatea nostalgică şi glorioasă a Războiului Civil rus şi feudele personale ale bolşevicilor. Stalin era deosebit de suspicios faţă de infiltrarea unor spioni care ar putea trece graniţa mai permeabilă cu Polonia, duşmanul tradiţional al Rusiei,

care învinsese Rusia (şi pe Stalin personal) în 1920[9]. La Plenară, Hruşciov a fost acuzat că de fapt ar fi „polonez”. În timp ce vorbea cu prietenul său Ejov pe coridor, a trecut Stalin, împungându-l pe Hruşciov cu degetul în umăr: „Cum te cheamă?”. „Tovarăşe Stalin, mă cheamă Hruşciov.” „Ba nu, nu te cheamă Hruşciov... Cutare şi cutare spun că nu eşti.” „Cum puteţi crede aşa ceva? Mama încă trăieşte... Verificaţi.” Stalin a zis că Ejov îi spusese asta, dar el a negat. Stalin a lăsat-o baltă atunci, dar îi verifica pe cei din jurul său.

Stalin se hotărâse în cele din urmă să îi îngenuncheze pe „prinţii” regionali: Ucraina era un caz special, era grânarul, a doua republică ce avea un sentiment puternic al propriei culturi. Kosior şi Ciubar îşi demonstraseră slăbiciunea în timpul foametei, iar al doilea secretar, Postîşev, se comporta ca un „prinţ” cu cei din anturajul lui. Pe 13 ianuarie, Stalin a trimis o telegramă în care îl acuza pe Postîşev că i-ar lipsi „complet vigilenţa de Partid”. Kaganovici, deja o năpastă pentru Ucraina, pe care o guvernase la sfârşitul anilor ‘20, a plecat la Kiev, unde a reuşit curând să găsească un „om de rând” călcat în picioare de „prinţul” local. O babă pe jumătate nebună şi băgăreaţă care era membră de partid, pe nume Polia Nikolaenko, îi criticase pe Postîşev şi pe soţia acestuia, care avea şi ea o funcţie importantă. Doamna Postîşev a exclus-o pe enervanta Nikolaenko din Partid. Când Kaganovici l-a informat pe Stalin despre această „denunţătoare eroică”, el şi-a dat imediat seama că i-ar putea fi utilă.

Pe 21 decembrie, familia şi potentaţii au dansat până în zori la petrecerea de ziua lui Stalin. Dar luptele şi conspiraţiile şi-au pus amprenta asupra actorului-producător: Stalin suferea adesea de amigdalită cronică atunci când era stresat. Profesorul Valedinski, specialistul de la Băile Maţesta, pe care îl adusese la Moscova, s-a alăturat medicului său personal, distinsul Vladimir Vinogradov, care fusese un doctor la modă înainte de Revoluţie şi care locuia încă într-un apartament plin de antichităţi şi tablouri deosebite. Pacientul stătea întins pe o canapea, cu febră,

de cinci zile, înconjurat de specialişti şi de membri ai Biroului Politic. Specialiştii îl vizitau de două ori pe zi şi îl vegheau noaptea. În ajunul Anului Nou, se simţea destul de bine pentru a participa la petrecerea la care toţi membrii familiei au dansat pentru ultima dată împreună. Când l-au vizitat doctorii în ziua de Anul Nou din 1937, el şi-a amintit de prima sa slujbă ca meteorolog şi de aventurile sale la pescuit din timpul exilurilor în Siberia. Dar duelul lui Stalin cu Sergo l-a afectat iarăşi în timp ce se pregătea pentru mutarea sa cea mai nesăbuită de după colectivizare: masacrarea membrilor Partidului lui Lenin.

*

Stalin a pus la cale o „confruntare” între Buharin şi Piatakov în faţa membrilor Biroului Politic. Piatakov, necioplitul responsabil industrial care avea să fie curând vedeta propriului proces-spectacol, a depus mărturie confirmând acuzaţia de terorism adusă lui Buharin, dar purta acum urmele metodelor NKVD. „Un mort viu”, i-a spus Buharin soţiei sale, „nu mai e Piatakov, ci umbra lui, un schelet care nici măcar nu mai are dinţi”. Vorbea cu capul plecat, încercând să îşi acopere ochii cu mâinile. Sergo l-a privit fix pe fostul său adjunct şi prieten: „Mărturiseşti de bunăvoie şi nesilit de nimeni?”, a întrebat el. „Mărturisesc de bunăvoie şi nesilit de nimeni”, a răspuns Piatakov. Pare absurd că Sergo a trebuit să pună această întrebare, dar a face mai mult însemna a te întoarce împotriva Biroului Politic, unde oameni precum Voroşilov acumulau o ură imensă: „Adjunctul tău s-a dovedit a fi un porc de primă clasă”, i-a spus Klim. „Trebuie să vezi ce ne-a spus, porcul, ticălosul!” Când Sergo a citit paginile semnate ale interogatoriului lui Piatakov, „a crezut ceea ce scria acolo şi a ajuns să îl urască”, dar nu a fost un moment prea fericit pentru el.

Stalin supraveghea procesul iminent al lui Piatakov legat de „Centrul troţkist antisovietic paralel”, care era, de fapt, un atac împotriva Comisariatului pentru Industria Grea al lui Sergo, unde lucrau zece dintre cei 17 inculpaţi. Rolul direct al lui Stalin în celebrele procese a fost cunoscut

dintotdeauna, dar arhivele ne dezvăluie că el chiar a dictat chiar cuvântul de încheiere al lui Vîşinski. Recuperându-se după amigdalita sa, Stalin trebuie să se fi întâlnit cu Vîşinski la Kunţevo. Ni-l putem imagina pe Stalin plimbându-se de colo colo, fumând, în timp ce servilul procuror îşi nota în carnet: „Aceşti ticăloşi nu ştiu nici măcar ce înseamnă să fii cetăţean... se tem de naţiune, se tem de popor... Înţelegerile lor cu Japonia şi Germania sunt ca înţelegerea dintre iepure şi lup...". Vîşinski a notat cuvintele lui Stalin: „Cât timp a trăit Lenin, ei au fost împotriva lui Lenin". A folosit exact aceleaşi cuvinte la tribunal pe 28 ianuarie. Dar ideile lui Stalin din 1937 ne dezvăluie motivul cel mai general pentru uciderea iminentă a sute de mii de oameni aparent fără justificare: „Poate se explică prin faptul că v-aţi pierdut credinţa", li s-a adresat Stalin vechilor bolşevici. Iată esenţa freneziei religioase a măcelului ce avea să urmeze.

Amigdalele lui Stalin s-au inflamat din nou. El s-a întins pe masa din camera de zi pentru ca specialiştii să îi examineze gâtul. Apoi membrii Biroului Politic au venit să ia cina împreună cu Stalin şi cu doctorii. S-au ţinut toasturi şi după cină doctorii au fost uimiţi să îi vadă pe lideri dansând. Dar Stalin se gândea la sarcinile brutale din anul acela îngrozitor. A închinat paharul pentru medicina sovietică, apoi a adăugat că există „duşmani în rândul doctorilor – veţi afla în curând!". Era gata să înceapă.

1. Au fost mulţi cekişti care preluau uneori şi rolul de călău, dar Blohin însuşi, asistat de doi fraţi sângeroşi, Vasili şi Ivan Jigariov, se ocupa de cazurile importante. V.M. Blohin era un veteran care luptase în armata ţaristă în Primul Război Mondial şi cekist din martie 1921, care ajunsese la conducerea aşa-numitei Kommandatura, care ţinea de Departamentul Executiv Administrativ. Acest lucru însemna că se ocupa de închisoarea Lubianka; printre altele, răspundea de execuţii. General-maiorul Blohin a fost trimis

în rezervă după moartea lui Stalin şi lăudat pentru „serviciul său ireproşabil” de Beria însuşi. După căderea în dizgraţie a lui Beria, a fost degradat în noiembrie 1954 şi a murit pe 3 februarie 1955.

2. Când a fost arestat, gloanţele au fost găsite printre bunurile sale personale şi date lui Ejov, care le-a păstrat şi el până la căderea sa în dizgraţie.

3. Este puţin probabil ca Zinoviev să fi recitat rugăciunea Şema Israel, cea mai sfântă din credinţa iudaică, deoarece şi el, ca toţi evreii din rândul acestor bolşevici internaţionalişti, dispreţuia religia, dar, în acelaşi timp, ar fi putut să şi-o amintească din copilăria lui.

4. Cu privire la subiectul tendinţelor „negustoreşti” ale lui Stalin, el se arăta întotdeauna interesat de reducerile de preţ la achiziţiile străine: „Cât a costat cumpărarea navei de război italiene?”, i-a scris el lui Voroşilov. „Dacă cumpărăm două, ce reducere ne oferă? Stalin.”

5. Stalin începuse să folosească această viluţă încântătoare, un bungalow pitoresc vopsit în galben pe coasta dealului din Novîi Afon, în 1935. Existau nişte poteci care urcau până la un pavilion unde Stalin mai făcea un grătar. Ulterior avea să mai construiască o casă lângă prima, care avea să devină una dintre reşedinţele sale preferate la bătrâneţe. Folosită acum de preşedintele Abhaziei, este complet funcţională. Când a vizitat-o autorul, în 2002, administratoarea l-a invitat să stea peste noapte şi s-a oferit să organizeze un banchet în onoarea sa, în camera de zi a lui Stalin.

6. Interesant este faptul că niciunul dintre aceşti candidaţi nu erau ruşi la origine, ci unul era evreu, unul armean şi unul abhaz. Unii istorici cred că a existat dintotdeauna o politică secretă de a plasa polonezi, persoane de origine baltică, evrei şi alte minorităţi în roluri dezgustătoare din NKVD. Este credibil, dar e adevărat şi că Stalin avea nevoie disperată de agenţi NKVD în care să aibă încredere: foarte adesea era mai apropiat de tovarăşii săi caucazieni. Nu

avea niciun interes să stârnească resentimentul ruşilor faţă de georgienii aflaţi în funcţii înalte.

7. În Siberia de Vest, a avut loc un proces-spectacol regional al unor „duşmani ascunşi” acuzaţi că ar fi încercat să îl ucidă pe liderul local Eihe – şi că ar fi încercat să îl asasineze pe Molotov în timpul vizitei pe care o făcuse anterior acolo. Şoferul său a mărturisit că plănuise să se sacrifice şi să îl ucidă pe Molotov aruncându-se cu maşina într-o prăpastie, dar că s-a pierdut cu firea şi nu a reuşit decât să răstoarne maşina într-un şanţ cu noroi. Fără îndoială, acest basm cu cocoşul roşu l-a consolat pe Molotov pentru că nu a fost inclus pe lista de la procesul lui Zinoviev.

8. „Oamenii au ajuns în rai pentru gesturi mai simple decât acestea”, scria Oscar Wilde în *De Profundis* despre Robbie Ross, care a aşteptat în mijlocul unei mulţimi la gara Reading şi care a fost singurul ce a făcut un pas în faţă şi şi-a scos pălăria când scriitorul căzut în dizgraţie era dus spre închisoarea Reading [ed. rom.: *De Profundis şi alte scrisori*, selecţie, traducere şi note de Magda Teodorescu, prefaţă de Mircea Mihăieş, Polirom, Iaşi, 2003, p. 209]. Miza era chiar mai mare pentru Sergo.

9. Obsesiile politice şi personale ale lui Stalin găseau adesea o paralelă în operele sale preferate: mergea adesea la *Ivan Susanin* de Glinka, dar nu aştepta decât până la scena în care polonezii sunt ademeniţi într-o pădure de un rus şi mor de frig acolo. După aceea ieşea din sală şi pleca acasă.

18

Sergo: moartea unui „bolşevic perfect”

Melodrama juridică a început pe 23 ianuarie şi a extins imediat „Marea teroare” la mii de noi victime potenţiale. Radek, care este posibil să fi fost instruit chiar de Stalin, se delecta cu umorul său negru, spunând în glumă că nu a fost torturat în timpul interogatoriilor; dimpotrivă, el îi torturase

pe anchetatori atâtea luni refuzând să coopereze. Apoi a reprodus probabil cuvintele lui Stalin însuşi: „Dar există în ţara noastră oameni care sunt pe jumătate troţkişti, pe un sfert troţkişti, o optime troţkişti, oameni care ne-au ajutat [pe noi, troţkiştii] fără să ştie de organizaţia teroristă, dar simpatizând cu noi”. Mesajul era clar şi, combinat cu notele lui Vîşinski, misterul aleatorismul nebunesc al „Marii terori” se lămureşte. Cei care nu aveau o credinţă oarbă urmau să moară.

La 7.13 după-amiaza, pe 29 ianuarie, judecătorii s-au retras pentru a delibera şi la ora 3.00 în dimineaţa următoare au revenit. 13 dintre inculpaţi, inclusiv Piatakov, au fost condamnaţi la moarte, dar Radek a primit zece ani. Blohin a supervizat şi de data aceasta execuţiile. Ejov a fost răsplătit cu funcţia de comisar general pentru securitatea statului şi un apartament la Kremlin.

În Moscova, 200.000 de oameni, orbiţi de propagandă, s-au adunat în Piaţa Roşie, în ciuda temperaturilor de –27 şC, purtând pancarte pe care scria: „Verdictul tribunalului este verdictul poporului”. Hruşciov li s-a adresat, denunţându-l pe „Iuda-Troţki”, formulare ce implica ideea că Stalin era Iisus, metaforic vorbind. (Ştim de la Iuri Jdanov că el se compara în glumă cu Iisus.) „Ridicând mâna împotriva Tovarăşului Stalin”, a spus Hruşciov mulţimii, „au ridicat mâna împotriva a tot ceea ce are mai bun umanitatea, deoarece Stalin înseamnă speranţă... Stalin este stindardul nostru. Stalin este voinţa noastră, Stalin este victoria noastră”. Ţara era cuprinsă de „efervescenţa emoţională” a urii, a fricii şi a setei de sânge. Maria Svanidze a scris în jurnalul său că „josnicia lui Radek ca om... întrecea orice închipuire. Aceşti monştri morali şi-au meritat sfârşitul... Cum de am putut avea o încredere atât de oarbă în şleahta aceasta de ticăloşi?”.

Astăzi pare imposibil ca practic fiecare fabrică şi linie de cale ferată să fi fost sabotată de terorişti troţkişti infiltraţi în conducere, dar industria sovietică era plină de erori şi se întâmplau tot felul de accidente din cauza gestionării

necorespunzătoare şi a vitezei ameţitoare pentru realizarea planurilor cincinale. Au avut loc mii de accidente: de exemplu, doar în 1934, au fost 62.000 de accidente feroviare! Cum se putea întâmpla aşa ceva într-o ţară perfectă? Duşmanii din rândul elitei corupte justificau eşecurile. Arestarea sabotorilor şi a duşmanilor ascunşi din fabricile industriale şi din domeniul feroviar a luat amploare. Personalul lui Sergo şi Kaganovici a primit iarăşi o lovitură grea.

Stalin s-a pregătit cu grijă pentru Plenara care avea să inaugureze formal „Marea teroare" împotriva Partidului însuşi. Pe 31 ianuarie, Biroul Politic le-a cerut celor doi lideri ai industriei să vorbească despre accidentele din domeniile lor. Stalin le-a revizuit discursurile. Sergo a acceptat că duşmanii ascunşi trebuiau opriţi, dar a ţinut să spună că acum, după ce fuseseră arestaţi, era timpul să se revină la normalitate. Stalin a notat nervos pe discursul lui Sergo: „Arată cu exemple concrete care ramuri sunt afectate de sabotaj şi cum sunt afectate". Când s-au întâlnit, Sergo a părut să fie de acord, dar şi-a trimis pe ascuns directorii de încredere în regiuni pentru a afla dacă NKVD fabrica dovezi: o provocare directă la adresa lui Stalin.

Din ce în ce mai suferind, Sergo şi-a dat seama că prăpastia dintre ei se adâncea. Se confrunta cu o ruptură de Partidul căruia îi dedicase întreaga viaţă.

„Nu înţeleg de ce Stalin nu are încredere în mine", i-a mărturisit lui Mikoian, plimbându-se probabil noaptea prin Kremlinul acoperit de nămeţi. „Îi sunt complet loial, nu vreau să mă cert cu el. Intrigile lui Beria au un cuvânt greu de spus aici – îi furnizează lui Stalin informaţii greşite, dar Stalin are încredere în el." Amândoi erau uluiţi, după spusele lui Mikoian, „de ceea ce se întâmpla cu Stalin, de faptul că aruncau în închisoare oameni cinstiţi şi apoi îi împuşcau pentru sabotaj".

„Stalin s-a apucat de ceva ce nu e bine", a spus Sergo. „Am fost întotdeauna un prieten foarte apropiat al lui Stalin. Aveam încredere în el şi el avea încredere în mine. Şi acum

nu mai pot să lucrez cu el, o să mă sinucid.” Mikoian i-a spus că sinuciderea nu rezolvă niciodată nimic, dar la acea dată erau foarte multe astfel de cazuri. Pe 17 februarie, Sergo şi Stalin au discutat timp de câteva ore. Sergo s-a dus apoi în biroul său înainte de a reveni la 3 după-amiaza pentru o şedinţă a Biroului Politic.

Stalin a aprobat raportul lui Ejov, dar i-a criticat pe Sergo şi Kaganovici, care s-au retras în biroul lui Poskrebîşev, ca nişte şcolari, pentru a-şi rescrie eseurile. La 7, şi ei se plimbau prin Kremlin, discutând: „Era bolnav, era cu nervii la pământ”, a spus Kaganovici.

Stalin a strâns şurubul în mod deliberat: NKVD a percheziţionat apartamentul lui Sergo. Doar Stalin ar fi putut ordona o asemenea infamie. În plus, familia Ordjonikidze îşi petrecea weekendurile împreună cu familia Ejov, dar prietenia nu însemna nimic în comparaţie cu ordinele de partid. Sergo, furios şi umilit, aşa cum se dorise, i-a telefonat lui Stalin: „Sergo, dar de ce te-ai supărat aşa?”, a spus Stalin. „Acest Organ poate face oricând o percheziţie şi la mine acasă.” Stalin l-a chemat la el pe Sergo, care a ieşit într-o grabă atât de mare, încât şi-a uitat paltonul. Soţia sa, Zina, a alergat după el cu paltonul şi căciula de blană, dar el ajunsese deja în apartamentul lui Stalin. Zina a aşteptat afară o oră şi jumătate. Provocările lui Stalin nu au făcut decât să confirme neputinţa lui Sergo, deoarece acesta „a ieşit ca din puşcă din apartamentul lui Stalin, foarte agitat, nu şi-a pus paltonul sau căciula şi a alergat spre casă”. A început să îşi rescrie discursul, apoi, după spusele soţiei sale, s-a grăbit înapoi la Stalin, care l-a luat iar peste picior notând pe marginea foii: „Ha-ha!”.

Sergo i-a spus Zinei că nu se mai putea înţelege cu Koba, pe care îl iubea. În dimineaţa următoare, a rămas în pat, refuzând micul dejun. „Mă simt rău”, a spus. A cerut doar să nu-l deranjeze nimeni şi a lucrat în camera sa. La 5.30, Zinaida a auzit un zgomot înfundat şi a intrat repede în dormitorul lui.

Sergo era mort, întins pe pat, cu pieptul dezgolit. Se împuşcase în inimă, pe piept având urme de praf de puşcă. Zina i-a sărutat cu înflăcărare mâinile, pieptul, buzele şi apoi a chemat doctorul, care a confirmat decesul. Apoi ea i-a telefonat lui Stalin, care era la Kunţevo. Gărzile de corp i-au spus că el este la plimbare, dar ea a ţipat: „Spuneţi-i lui Stalin că e Zina! Spuneţi-i să vină la telefon imediat. Aştept la telefon". „Care-i graba?", a întrebat Stalin. Zina i-a cerut să vină imediat: „Sergo a făcut la fel ca Nadia!". Stalin a trântit receptorul auzind această teribilă insultă.

S-a întâmplat ca unul dintre fraţii lui Sergo, Konstantin Ordjonikidze, să sosească în acest moment. La intrare, şoferul lui Sergo i-a spus să se grăbească. Când a ajuns la uşa de la intrare, unul dintre oamenii lui Sergo a spus simplu: „Sergo al nostru nu mai e". Într-o jumătate de oră, Stalin, Molotov şi Jdanov (care, din cine ştie ce motiv, avea un bandaj negru pe frunte) s-au întors în oraş pentru a se întâlni cu Voroşilov, Kaganovici şi Ejov. Când Mikoian a aflat vestea, a exclamat: „Nu pot să cred" şi s-a grăbit să ajungă într-un suflet. Familia de la Kremlin îşi jelea din nou un membru, dar sinuciderea a provocat în egală măsură şi durere, şi furie.

Zinaida stătea pe marginea patului, lângă cadavrul lui Sergo. Liderii au intrat în cameră, s-au uitat la trupul neînsufleţit şi s-au aşezat. Voroşilov, atât de sensibil când era vorba despre aspecte personale, a încercat să o consoleze pe Zina: „De ce să mă consolezi", a răbufnit ea, „când nu l-ai putut salva pentru Partid?". Stalin i-a căutat privirea Zinei şi i-a făcut semn să îl urmeze în birou. Stăteau unul în faţa celuilalt. Stalin părea zdrobit şi demn de milă, trădat încă o dată.

„Ce le vom spune acum oamenilor?", a întrebat ea. „În presă trebuie să apară un anunţ", a replicat Stalin. „Vom spune că a murit în urma unui atac de cord." „Nimeni nu va crede asta", a răbufnit văduva. „Sergo iubea adevărul. Ziarele trebuie să publice adevărul." „De ce să nu creadă? Toată lumea ştia că are probleme cu inima şi toată lumea

va crede”, a conchis Stalin. Uşa la camera unde se afla mortul era închisă, dar Konstantin Ordjonikidze a aruncat o privire înăuntru şi l-a văzut pe Kaganovici consultându-se cu Ejov, stând la picioarele cadavrului prietenului lor comun. Deodată Beria, aflat la Moscova pentru Plenară, şi-a făcut apariţia în camera de zi. Zinaida s-a năpustit spre el, încercând să îl pălmuiască, şi a strigat: „Năpârcă!”. Beria „s-a făcut imediat nevăzut”.

Au cărat corpul mătăhălos al lui Sergo din dormitor şi l-au aşezat pe masă. Fratele lui Molotov, care era fotograf, a venit cu aparatul său. Stalin şi potentaţii au făcut poze cu cadavrul.

Pe data de 19, ziarele au anunţat moartea lui Sergo în urma unui atac de cord. O grămadă de doctori au semnat falsul certificat de deces: „La 17.30, în timp ce îşi făcea siesta de după-amiază, s-a simţit brusc rău şi, câteva minute mai târziu, a murit în urma unei paralizii a inimii”. Plenara a fost amânată din cauza înmormântării lui Sergo, dar obstacolul din calea lui Stalin fusese înlăturat. Moartea „bolşevicului perfect” a şocat-o pe Maria Svanidze, care a descris expunerea acestuia pe catafalc în Sala Coloanelor, înconjurat de „ghirlande, muzică, mirosul florilor, lacrimi, garda de onoare. Mii şi mii de persoane s-au perindat” prin faţa sicriului deschis. Sergo a fost sanctificat printr-un cult. Unii l-au jelit mai mult decât alţii. Buharin a scris o poezie: „S-a frânt ca fulgerul în valurile înspumate”, dar i-a mai trimis încă o scrisoare patetică lui Stalin: „Voiam să le scriu lui Klim şi Mikoian. Şi ce dacă şi ei mi-au făcut rău? Deoarece calomniile şi-au făcut treaba. Nu mai sunt eu însumi. Nu pot nici măcar să plâng la căpătâiul unui vechi tovarăş... Koba, nu mai pot trăi aşa... Chiar te iubesc din toată inima... Îţi doresc victorii rapide şi ferme”. Sinuciderea a rămas un secret păstrat cu sfinţenie. Stalin şi alţii, ca soţii Voroşilov[1], credeau că Sergo a fost o dezamăgire decadentă. La Plenară, Stalin l-a atacat pe acest nobil bolşevic pentru că s-a comportat ca un „prinţ”.

Stalin a purtat urna cu cenuşă care a fost înmormântată lângă Kirov, în zidul Kremlinului. Dar antenele sale au perceput şi alţi sceptici care ar fi putut merge pe linia lui Sergo. În timpul funeraliilor, i-a amintit lui Mikoian despre faptul că scăpase de execuţia celor 26 de comisari din timpul Războiului Civil: „Ai fost singurul care ai scăpat” din acea „poveste nedesluşită şi încâlcită. Anastas, nu ne forţa să încercăm să lămurim povestea”. Mikoian trebuie să se fi decis să nu facă valuri, dar nu putea ignora avertismentul şi laţul care se strângea în jurul său.

„Nu mai pot trăi aşa…”, îi scria Buharin lui Stalin câteva zile mai târziu. „Nu sunt în stare nici fizic, nici moral să vin la Plenară... Voi intra în greva foamei până când se renunţă la acuzaţiile de trădare, sabotaj şi terorism.” Dar agonia lui Buharin abia începea: Anna, soţia sa, l-a însoţit pe viscol la prima şedinţă. Este surprinzător faptul că principalele victime ale Plenarei, Buharin şi Iagoda, locuiau amândoi în Kremlin, la doar câteva apartamente de Stalin şi de Politburo şi în acelaşi timp erau acuzaţi că puneau la cale uciderea liderilor. Kremlinul a rămas un sat – dar unul în care domnea o maliţie fără egal.

La 6 seara, pe 23 februarie, această Plenară febrilă, crudă şi-a deschis lucrările sub spectrul morţii lui Sergo, al execuţiei lui Piatakov, al arestărilor din ce în ce mai numeroase şi al efervescenţei populaţiei însetate de sânge, aţâţată de presă. Dacă a existat vreun moment în care Stalin s-a impus ca dictator cu puteri depline de viaţă şi de moarte, acesta a fost. Ejov a început cu o acuzare violentă a lui Buharin şi a faptului că intrase în greva foamei.

„Eu n-o să mă împuşc”, a replicat el, „deoarece oamenii vor spune că mi-am luat viaţa pentru a face rău Partidului. Dar, dacă mor, să spunem, de o boală, ce aveţi de pierdut?”. „Şantajistule!”, au răsunat câteva voci. „Ticălosule!”, a strigat Voroşilov la fostul său prieten. „Tacă-ţi fleanca! Cât e de abject! Cum îndrăzneşti să vorbeşti aşa?!” „Îmi este foarte greu să mai trăiesc aşa.” „Şi pentru noi e uşor?”, a întrebat Stalin. „Chiar că spui numai prostii.” „Ai abuzat de

încrederea Partidului!”, a declamat Andreev. Ura aceasta i-a încurajat pe demnitarii de rang mai mic să îşi dovedească loialitatea: „Nu sunt sigur dacă avem vreun motiv să mai discutăm despre asta”, a declarat I.P. Jukov (nicio legătură cu mareşalul). „Oamenii ăştia... trebuie împuşcaţi la fel cum au fost împuşcaţi [şi ceilalţi] ticăloşi!” Atacul a fost atât de încrâncenat, încât liderii au izbucnit în hohote de râs: în toiul vânătorii de vrăjitoare, era poate o uşurare să poţi râde. Dar s-au mai făcut şi alte glume. Buharin a remarcat sarcastic că mărturiile împotriva sa erau false: „Cererea produce ofertă – asta înseamnă că aceia care depun mărturie cunosc natura atmosferei generale!”. Alte râsete. Dar totul a fost în zadar: o comisie formată din potentaţi, prezidată de Mikoian, s-a întrunit pentru a decide soarta lui Buharin şi Rîkov, dar, când au revenit, după multe nopţi nedormite, nimeni nu mai voia să le strângă mâna. Chiar înainte ca Ejov să dea lovitura finală, Stalin l-a luat peste picior pe Buharin: „Buharin a intrat în greva foamei. Cui îi adresezi ultimatumul, Nikolai, Comitetului Central?”. „O să mă dai afară din Partid.” „Cere iertare Comitetului Central!” „Eu nu sunt Zinoviev şi nici Kamenev şi nu voi spune minciuni despre mine însumi.” „Dacă nu mărturiseşti”, a replicat Mikoian, „nu faci decât să dovedeşti eşti o lichea fascistă”.

„Lichelele” au aşteptat verdictul acasă. În fostul apartament al lui Stalin şi al Nadiei din Palatul Poteşnîi, Buharin lucra frenetic la o scrisoare adresată unui viitor Comitet Central şi Posterităţii, cerându-i frumoasei sale soţii, Anna, în vârstă de doar 23 de ani, să o înveţe pe de rost. „Nikolai Ivanovici mi-a citit scrisoarea iar şi iar, în şoaptă, şi eu trebuia să repet după el”, scria ea. „Apoi am citit-o şi recitit-o singură, rostind frazele cu voce tare. Ah, cum mă apuca de braţ când uitam ceva!”

Dincolo de râu, în apartamentul său din Casa de pe Chei, Rîkov spunea doar: „O să mă bage în închisoare!”. Soţia sa a suferit un atac cerebral în timp ce atacurile împotriva lui s-au înteţit. Devotata lui fiică, în vârstă de 21 de ani,

Natalia, îl ajuta în fiecare zi să se îmbrace pentru Plenară – aşa făcuse şi mama ei.

Comisia le-a decis soarta. Mulţi dintre cei devotaţi lui Stalin, precum Hruşciov, voiau un proces, dar „fără aplicarea pedepsei cu moartea”. Ejov, Budionnîi şi Postîşev, el însuşi aflat deja în vizor, au votat pentru pedeapsa cu moartea. Molotov şi Voroşilov au susţinut servil „sugestia Tovarăşului Stalin”, care era enigmatică, deoarece votul său sugerase iniţial „exilul”, dar apoi a fost modificat de mână în „transferaţi cazul către NKVD”.

Au foat convocaţi Buharin şi Rîkov. Amândoi au avut de înfruntat panica chinuitoare şi regretele triste ale despărţirii de familie. Rîkov i-a cerut fiicei sale să îl sune pe Poskrebîşev pentru a afla ce soartă i s-a hotărât.

„Când o să am nevoie de el”, a replicat Poskrebîşev, „o să trimit o maşină”. Spre înserat, acest vestitor al morţii a sunat: „Trimit maşina”. Natalia l-a ajutat pe iubitul ei tată să îşi pună costumul, cravata, vesta şi paltonul. El nu a scos nicio vorbă în timp ce au coborât cu liftul, mergând pe jos spre Chei. Când s-au uitat spre Kremlin, au văzut limuzina neagră. Tatăl şi fiica s-au întors unul spre celălalt pe trotuar. Şi-au strâns mâna, stângaci, şi apoi s-au sărutat formal, *à la russe*, de trei ori pe obraz. Fără un cuvânt, „tatăl meu a urcat în maşina care a demarat în trombă spre Kremlin”. Natalia nu a uitat niciodată acel moment: „Şi apoi nu l-am mai văzut niciodată – decât în vis”.

Când Poskrebîşev l-a sunat pe Buharin, Anna a „început să îşi ia rămas-bun”, în acel moment sfâşietor al despărţirii pentru totdeauna, care avea să fie cunoscut de milioane de oameni în anii următori. Poskrebîşev a sunat iarăşi: Plenul aştepta, dar Buharin nu se grăbea. A căzut în genunchi în faţa tinerei sale Anna: „Cu lacrimi în ochi, mi-a cerut iertare pentru că mi-a distrus viaţa. Dar m-a implorat să îl educ pe fiul nostru ca pe un bolşevic – «Un bolşevic fără cusur», a spus el de două ori”. A pus-o să jure că va trimite Partidului scrisoarea pe care o învăţase pe de rost: „Eşti tânără şi vei apuca să o vezi şi pe asta”. Apoi s-a ridicat, a îmbrăţişat-o,

a sărutat-o şi a spus: „Să nu te mânii, Aniutka. Există greşeli de tipar supărătoare în istorie, dar adevărul va triumfa”.

„Înţelegeam”, scria Anna, „că ne despărţeam pentru totdeauna”. Ea nu a putut să spună decât: „Vezi să nu spui minciuni despre tine”, dar îi cerea mult. Trăgându-şi pe el haina de piele, a dispărut pe aleile din jurul Marelui Palat al Kremlinului.

Câteva momente după aceea, Boris Berman, un cekist gras, de modă veche, îmbrăcat strident cu un „costum elegant”, cu ghiuluri pe degete şi o unghie lăsată mai lungă, a venit împreună cu agenţii NKVD să percheziţioneze apartamentul. Între timp, în plen, Stalin a propus ca ei să fie „daţi pe mâna NKVD”. „Doreşte cineva să ia cuvântul?”, a întrebat Andreev. „Nu. Mai sunt şi alte propuneri în afară de cea făcută de Tovarăşul Stalin? Nu. Să votăm... Împotrivă? Nimeni. Abţineri? Două. Aşadar, moţiunea este votată cu două abţineri – Buharin şi Rîkov.” Cei doi, care conduseseră cândva Rusia alături de Stalin, au fost arestaţi la ieşirea din sală. Buharin a făcut acel pas similar cu o cădere de la mii de kilometri înălţime: acum locuia la Kremlin, având maşini, vile şi servitori. În momentul următor, intra pe poarta închisorii Lubianka, îşi preda obiectele personale, era dezbrăcat, percheziţionat până şi în rect, după care i s-au dat înapoi hainele, dar fără curea şi şireturi, şi apoi a fost închis într-o celulă cu obişnuitul informator pus acolo ca să îl provoace. Dar Buharin nu a fost torturat.

Anna lui Buharin şi soţia pe jumătate paralizată a lui Rîkov, precum şi fiica acestuia, Natalia, au fost arestate la scurt timp după aceea, fiind închise aproape două decenii în lagăre de muncă forţată[2].

La această şedinţă urâtă au fost loviţi şi alţii: Ejov l-a atacat pe Iagoda. Molotov, citind raportul lui Sergo, a numit 585 de duşmani ascunşi din industria grea; Kaganovici a vituperat despre „demascarea” duşmanilor din domeniul feroviar.

Stalin s-a folosit de „denunţătoarea eroică” din Kiev, Polia Nikolaenko, împotriva potentatului ucrainean, Postîşev. Stalin a salutat-o ca pe „un simplu membru de Partid” tratat de Postîşev ca „o muscă enervantă... Uneori oamenii simpli sunt mult mai aproape de adevăr decât anumite personaje mai importante”. Postîşev a fost mutat în altă funcţie, nu arestat. Avertismentul era clar: niciun „prinţ” din Politburo şi „familia lui” nu erau în siguranţă. „Noi, vechii membri ai Biroului Politic, vom ieşi curând din scenă”, a explicat ameninţător Stalin. „Este o lege a naturii. Am dori să avem câteva echipe de înlocuitori”.

Stalin, ca politician şi bărbat, era perfect înzestrat pentru intensificarea constantă a luptei pe care a formulat-o în crezul său despre „Marea teroare”: „Cu cât mergem înainte, cu atât avem mai mult succes; cu cât mai înverşunate vor deveni rămăşiţele claselor exploatatoare distruse, cu atât mai curând vor recurge la forme extreme de luptă”.

*

Mura a început să transforme NKVD într-o „sectă secretă” de călăi sacri. Ejov i-a trimis pe ofiţerii lui Iagoda să inspecteze provinciile şi apoi i-a arestat în timp ce erau în tren. Trei mii de cekişti urmau să fie executaţi. Şeful securităţii, Pauker, şi cumnatul lui Stalin, Redens, şi-au păstrat funcţiile. Între 19 şi 21 martie, Ejov i-a convocat pe cekiştii rămaşi în viaţă la Casa Armatei. Aici, micul comisar general a anunţat că Iagoda era spion german din 1907 (când a intrat în Partid) şi un hoţ corupt. Ejov s-a referit, în mod absurd, la faptul că el nu era prea înlt: „Poate că sunt mai mic de statură, dar am braţe puternice – braţele lui Stalin”. Execuţiile aveau să fie în mod deliberat aleatorii: „Vor exista şi victime nevinovate în lupta aceasta împotriva agenţilor fascişti”, le-a spus Ejov. „Lansăm un atac major împotriva Duşmanului; să nu aibă nimeni resentimente dacă mai dăm un cot cuiva. Mai bine să sufere zece oameni nevinovaţi decât să scape un spion. Când tai lemne, mai sar şi aşchii.”

1. Ekaterina Voroşilova a scris în jurnalele sale 20 de ani mai târziu: Zinaida „o fi avut dreptate când spunea că Ordjonikidze a fost un om cu un suflet mare, dar eu am părerea mea despre asta”. Fiica lui Sergo, Eteri, şi-a amintit că Stalin a sunat de vreo două ori pentru a o consola pe văduvă şi că apoi nu a mai sunat nimeni. Nu le mai vizita decât Kaganovici. Peste ani, Hruşciov l-a lăudat pe Sergo la Kunţevo. Beria vorbea urât despre el. Stalin nu a spus nimic. Dar, când au plecat, Malenkov l-a tras deoparte pe Hruşciov: „Auzi, de ce te-ai trezit vorbind despre Sergo? S-a împuşcat... Nu ştiai? Nu ai văzut cât de stânjenitoare era atmosfera după ce i-ai rostit numele?”. Cu toate acestea, oraşul Vladikavkaz, din Caucaz, a fost redenumit Ordjonikidze.

2. Natalia Rîkova a supravieţuit celor 15 ani de muncă forţată la Marea Albă datorită „frumuseţii naturii pe care o vedeam în fiecare zi în păduri şi bunătăţii oamenilor de acolo, deoarece erau mai mulţi oameni buni decât răi”. Autorul îi mulţumeşte Nataliei Rîkova, în vârstă de 85 de ani, care trăieşte şi astăzi la Moscova, la fel de neîmblânzită, şi care mi-a spus cu generozitate povestea ei fără încrâncenare, dar cu lacrimi pe obraji. Anna Larina a fost despărţită de ea şi de fiul abia născut al lui Buharin. Dar şi ea a supravieţuit şi şi-a scris memoriile.

19

Masacrul generalilor, căderea lui Iagoda şi moartea unei mame

Ejov a „descoperit” că Iagoda încercase să îl otrăvească pulverizând mercur pe perdelele din biroul său. S-a dovedit ulterior că Ejov înscenase acest atentat odios. Cu toate acestea, Iagoda a fost arestat în apartamentul său din Kremlin, chiar înainte ca Biroul Politic să emită ordinul oficial. Puterea Biroului Politic le-a fost delegată oficial aşa-

numiţilor „Cei cinci”, Stalin, Molotov, Voroşilov, Kaganovici şi Ejov, deşi cel din urmă nu era membru.

Percheziţiile făcute în reşedinţele lui Iagoda – avea două apartamente în centrul Moscovei şi o vilă luxoasă – au scos la iveală dezmăţul elitei din NKVD prin lista posesiunilor sale. Colecţia sa pornografică cuprindea 3.904 fotografii plus 11 filme porno mai vechi. Cariera sa de afemeiat era amplu ilustrată de hainele de damă pe care le păstra în apartament şi care dau impresia mai mult că ar fi condus un magazin de lenjerie decât o forţă poliţienească, dar şefii NKVD nu s-au abţinut niciodată să profite de puterea lor. S-au găsit 9 paltoane de damă de provenienţă străină, 4 haine de blană de veveriţă, 3 pelerine din piele de focă, alta din lână de astrahan, 31 de perechi de pantofi de damă, 91 de berete de damă, 22 de pălării pentru femei, 130 de perechi de ciorapi de mătase din străinătate, 10 curele de damă, 13 poşete, 11 taioare, 57 de bluze, 69 de cămăşi de noapte, 31 de jachete pentru femei, alte 70 de perechi de colanţi de mătase, 4 şaluri de mătase – plus o colecţie de 165 de pipe şi portţigarete pornografice şi un vibrator de cauciuc.

În fine, mai era fetişismul macabru al celor două gloanţe etichetate care fuseseră extrase din creierele lui Zinoviev şi Kamenev. Ca pe nişte moaşte sfinte într-o distorsionare depravată a succesiunii apostolice, Ejov le-a moştenit, păstrându-le în biroul său.

Iagoda, acuzat de trafic cu diamante şi corupţie, a implicat fără să se opună următoarea generaţie de victime, sub îndrumarea lui Ejov, care s-a asigurat ca protejaţii lui să fie lăsaţi în pace, înainte ca mărturiile să îi fie trimise lui Stalin. La trei săptămâni după interogarea sa, care a început pe 2 aprilie, Ejov a raportat că Iagoda a recunoscut că l-ar fi încurajat pe Rîkov să se opună Partidului la sfârşitul anilor ‘20: „Acţionează. Eu nu mă voi atinge de tine”. Apoi l-a denunţat pe Pauker şi a mărturisit că a împrăştiat mercur în biroul lui Mura. Mai important, Iagoda l-a implicat pe Avel Enukidze pe motiv că ar fi pus la cale o lovitură de stat

împreună cu mareşalul Tuhacevski, vechiul duşman al lui Stalin din Războiul Civil. Până la momentul procesului, împreună cu Buharin şi Rîkov, Iagoda mărturisise că Gorki şi fiul său fuseseră omorâţi de medici la ordinul său şi că îl asasinase pe Kirov.

În iadul său personal, ştia că familia şi prietenii săi aveau să se prăbuşească şi ei odată cu el: în lumea lui Stalin regula era ca, atunci când cineva cădea în dizgraţie, să cadă împreună cu el toţi cei cu care avea vreo legătură, fie ei prieteni, iubiţi sau protejaţi. Cumnatul şi socrul lui au fost împuşcaţi în scurt timp, împreună cu toţi scriitorii din cercul lui. Sora şi părinţii lui Iagoda au fost exilaţi. Tatăl lui Iagoda i-a scris lui Stalin, renegându-şi „singurul fiu rămas în viaţă” pentru „crimele sale grave”. Doi fii îşi dăduseră viaţa pentru bolşevism în trecut. Acum bijutierul în vârstă de 78 ani din Nijni Novgorod îl pierdea pe al treilea. Ambii părinţi ai lui Iagoda au murit în lagăr.

Iagoda părea să sufere o convertire totală. „Pentru prima dată în viaţa mea, va trebui să spun tot adevărul despre mine”, a oftat cekistul dezgustat de viaţă, parcă cu uşurare. Vladimir Kirşon, scriitorul căruia Stalin îi dăduse sfaturi cu privire la piesele sale de teatru şi care avea să fie împuşcat la scurtă vreme după aceea, a fost plasat ca informator în celula sa. Iagoda a întrebat ce se spune în oraş despre el, reflectând trist: „Nu vreau decât să te întreb despre Ida [soţia sa] şi Timoşa [amanta sa, nora lui Gorki], despre copil, despre familie şi să mai văd câte o faţă cunoscută înainte să mor”. Vorbea despre moarte. „Dacă aş şti sigur că aş fi lăsat să trăiesc, aş purta povara recunoaşterii că i-am ucis” pe Gorki şi pe fiul său. „Dar este insuportabil de greu să recunosc istoric acest lucru în faţa tuturor, în special în faţa Timoşei.” Iagoda i-a spus anchetatorului său: „Poţi trece în raportul tău către Ejov că am spus că, până la urmă, trebuie să existe un Dumnezeu. Din partea lui Stalin nu am meritat nimic în afară de recunoştinţă pentru că l-am slujit cu loialitate; din partea lui Dumnezeu, am meritat cea mai severă pedeapsă pentru că i-am încălcat poruncile de

mii de ori. Acum uite unde am ajuns şi judecă singur: există sau nu un Dumnezeu?”.

Mătrăguna lui Iagoda a dat roade ucigătoare: frizerul ungur care era preferatul copiilor de la Kremlin, Pauker, în vârstă de 44 de ani, a fost arestat pe 15 aprilie, vinovat pentru că ştia prea multe şi trăia prea bine: Stalin nu mai avea încredere în cekiştii de modă veche cu legături în străinătate. Pauker a fost împuşcat fără mare agitaţie pe 14 august 1937 – primul curtean care a murit. Enukidze a fost arestat şi el şi executat pe 20 decembrie. NKVD îi aparţinea acum lui Stalin, care şi-a îndreptat atenţia spre armată.

*

În seara zilei de 1 mai 1937, după paradă, a fost, ca de obicei, o petrecere la Voroşilov acasă, dar setea de sânge făcea ca atmosfera să fie încordată. Budionnîi[1] nota că Stalin vorbea deschis despre măcelul iminent din cadrul cercului său restrâns: era timpul, spunea el, „să încheiem socotelile cu duşmanii noştri deoarece ei sunt în armată, în rândul personalului administrativ, chiar şi la Kremlin”. Se afirmă adesea că Stalin a pus la cale „Marea teroare” doar împreună cu Ejov şi Molotov: acest lucru dovedeşte faptul că, chiar şi neoficial, a afirmat deschis faţă de tot cercul lui, de la doctorii săi până la membrii Biroului Politic, că urmau să „încheie socotelile” cu duşmanii lor din întregul sistem. „Trebuie să o terminăm cu ei, fără să ne uităm cine sunt.” Budionnîi a ghicit că se referă la mareşalul Tuhacevski şi la înalţi comandanţi precum Iona Iakir şi Ian Gamarnik, care stătuseră împreună cu ei în balconul Mausoleului în ziua aceea. Budionnîi a susţinut că spera să nu fie aşa. Totuşi, arhivele arată că Voroşilov şi Budionnîi îl îndemnau pe Stalin să îi „distrugă” pe duşmanii din Armata Roşie de mai mult de un an. Este mai mult ca sigur că oaspeţii lui Voroşilov nu doar îl susţineau pe Stalin, ci îl încurajau frenetic: cu un an înainte, Voroşilov, de exemplu, i-a trimis lui Stalin o rapoartele Ambasadei germane către Berlin, interceptate de serviciile de informaţii, care afirmau că

Tuhacevski încetase brusc să mai fie „francofil” şi afişa un „mare respect pentru armata germană”.

Tuhacevski, duşmanul lui Stalin din Războiul Civil şi probabil cel mai talentat general al său, avea să fie principala sa ţintă. Acest „nobil rafinat, chipeş, inteligent şi capabil”, cum l-a descris Kaganovici, nu prea îi putea suporta pe proşti, motiv pentru care Voroşilov şi Budionnîi îl urau. Galantul crai era atât de convingător şi de charismatic, încât Stalin l-a poreclit „Napoleoncik”, în timp ce Kaganovici a parafrazat dictonul lui Bonaparte: „Tuhacevski poartă în raniţa sa bastonul de mareşal al lui Napoleon”.

Era la fel de necruţător ca orice bolşevic, folosind gaz otrăvitor împotriva ţăranilor rebeli. La sfârşitul anilor ‘20 şi începutul anilor ‘30, acest „antreprenor de idei militare”, aşa cum îl numeşte un istoric, susţinea o extindere uriaşă a Armatei Roşii şi crearea unor forţe mecanizate care să fie desfăşurate în aşa-numitele „operaţiuni în adâncime”: el înţelegea epoca Panzerelor şi a forţelor aeriene, ceea ce l-a făcut să intre în conflict cu prietenii lui Stalin, care trăiau încă pentru şarje ale cavaleriei şi trenuri blindate. Stalin a încercat să îl acuze pe Tuhacevski de trădare în 1930, dar Sergo, printre alţii, s-a opus şi l-a ajutat să revină la putere în calitate de adjunct al comisarului poporului pentru apărare. Dar a mai urmat o ceartă cu iritabilul şi răzbunătorul Voroşilov în mai 1936. Voroşilov s-a înfierbântat atât de tare la critica justificată a lui Tuhacevski, încât a strigat: „Du-te dracului!”. S-au împăcat, însă chiar atunci primul dintre generalii ai Armatei Roşii a fost arestat şi interogat în încercarea de a-l incrimina pe Tuhacevski. Şi alţi generali au fost menţionaţi în timpul procesului din ianuarie. Iagoda, Enukidze şi generalii ignoranţi au pus şi mai multe paie pe foc.

Pe 11 mai, Tuhacevski a fost destituit din funcţia de adjunct al comisarului şi retrogradat în funcţie în Regiunea Volga. Pe 13, Stalin i-a pus mâna pe umăr lui Tuhacevski şi i-a promis că se va întoarce curând la Moscova. Şi s-a ţinut de

cuvânt, căci pe data de 22 Tuhacevski a fost arestat şi trimis înapoi la Moscova. Ejov şi Voroşilov au orchestrat arestarea aproape tuturor membrilor înaltului comandament.

Ejov s-a ocupat personal de interogatorii. La o întâlnire cu Stalin, Vîşinski a căutat să îi intre în graţii recomandând folosirea torturii.

„Fă cum crezi”, i-a ordonat Stalin lui Mura, care s-a întors grăbit la Lubianka ca să asiste la chinurile mareşalului, „dar Tuhacevski ar trebui forţat să spună tot... Este imposibil să fi acţionat singur”. Tuhacevski a fost torturat.

În toiul acestei drame, a murit şi mama lui Stalin, pe data de 13 mai 1937, la vârsta de 77 de ani. Trei profesori şi doi doctori au semnat certificatul său de deces, indicând drept cauză cardioscleroza. Poskrebîşev a aprobat anunţurile oficiale[2]. Stalin însuşi a scris textul pentru coroană în georgiană: „Dragei şi iubitei mame, din partea fiului său, Iosif Djugaşvili”, folosindu-şi numele adevărat poate pentru a marca distanţa dintre Soso şi Stalin. Prins în complotul împotriva lui Tuhacevski, nu a participat la înmormântare: Beria, soţia acestuia şi fiul lor Sergo au mers în locul său, dar mai târziu Stalin a întrebat cum a fost, de parcă s-ar fi simţit vinovat că a lipsit.

Câteva zile mai târziu, în timp ce Ejov tot intra şi ieşea din biroul lui Stalin, mareşalul Tuhacevski, înfrânt, a recunoscut că Enukidze îl recrutase în 1928, că era agent german şi conspirase cu Buharin să pună mâna pe putere. Mărturisirea lui Tuhacevski, care s-a păstrat în arhive, este acoperită de stropi maronii care s-au dovedit a fi sânge împroşcat de un corp în mişcare.

Stalin trebuia să convingă Biroul Politic de vinovăţia soldaţilor. Iakir, unul dintre comandanţii arestaţi, era prieten foarte bun cu Kaganovici, care a fost chemat la Politburo şi interogat de Stalin cu privire la prietenia lor. Kaganovici i-a amintit lui Stalin că el a fost cel care insistase să îl promoveze pe Iakir, la care *Vojd*-ul a

murmurat: „Corect, îmi amintesc... Chestiunea e rezolvată”. Arătându-i-se mărturisirile uimitoare obţinute prin torturarea generalilor, Kaganovici a crezut că „a existat o conspiraţie a ofiţerilor”. Şi Mikoian era prieten cu mulţi dintre cei arestaţi. Stalin i-a citit fragmente din declaraţia în care Uborevici mărturisea că este spion german: „Este incredibil”, a admis Stalin, „dar este o realitate, recunoscută de ei”. Chiar au semnat pe fiecare pagină pentru a evita „falsificarea”.

„Îl cunosc foarte bine pe Uborevici”, a spus Mikoian. „Un om foarte cinstit.” Astfel încât Stalin l-a asigurat că tot militarii îi vor judeca pe generali: „Ei cunosc cazul şi îşi vor da seama ce este adevărat şi ce nu”.

Stalin l-a aruncat în oală şi pe vicepremierul Rudjutak, probabil *pour encourager les autres*, primul din Politburo (candidat la statutul de membru) care a fost arestat. „S-a destrăbălat prea mult la petrecerile cu prietenii săi filistini”, îşi amintea Molotov, care în limba bolşevică însemna prieteni cultivaţi. Devenind un om de lume, „s-a ţinut la distanţă de noi”. Tipic pentru aliaţii lui Stalin din anii ‘20, nu prezenta încredere, acuzându-l chiar pe Stalin că l-a denigrat imediat după asasinarea lui Kirov. „Te înşeli, Rudjutak”, replicase Stalin. A fost arestat în timp ce lua cina împreună cu câţiva actori – se spune că doamnele încă aveau pe ele zdrenţele rochiilor de seară la Lubianka peste câteva săptămâni. „A fost implicat... s-a înhăitat cu naiba ştie ce fel de oameni, cu femei...”, a spus Molotov şi, a adăugat Kaganovici, „fetiţe”. Poate că a fost împuşcat pentru firea sa convivială. Totuşi, a explicat Molotov, „nu prea cred că era implicat [într-o conspiraţie]”, dar tot era vinovat: „Nu trebuie să acţionăm pe baza impresiilor personale. La urma urmelor, aveam materiale care îl incriminau”. NKVD a început acum să îi aresteze pe mulţi dintre vechii bolşevici, în special acei „băşinoşi bătrâni” care i se opuseseră lui Stalin.

La început celor din conducere li se cerea chiar sprijinul pentru arestări, conform tradiţiei Partidului: voturile

semnate din arhive surprind frenezia josnică a acestui proces. De regulă liderii votau doar „Pentru” sau „De acord”, dar uneori, în disperarea lor de a arăta că sunt însetaţi de sânge, adăugau exclamaţii feroce[3]: „Da, necondiţionat”, a scris Budionnîi când a votat pentru arestarea lui Tuhacevski şi Rudjutak. „Trebuie să terminăm cu aceşti netrebnici.” Mareşalul Egorov, a cărui soţie, ce era actriţă (cu ea flirtase Stalin la acea cină din noiembrie 1932), era deja anchetată, a scris: „Toţi aceşti trădători să fie şterşi de pe faţa pământului, fiind cei mai ostili duşmani şi cei mai dezgustători netrebnici”.

Pe 1 iunie, Stalin, Voroşilov şi Ejov au adunat mai bine de o sută de comandanţi la Kremlin şi i-au informat că înaltul lor comandament era format într-o proporţie covârşitoare din agenţi germani. Voroşilov a dat în vileag această „organizaţie fascistă conspirativă contrarevoluţionară”, recunoscând că şi el fusese un apropiat al conspiratorilor. Era vinovat pentru că nu a vrut să creadă! A doua zi, a luat cuvântul Stalin, emanând o miasmă de mister către audienţa înspăimântată: „Sper că nu se îndoieşte nimeni că a existat o conspiraţie militaro-politică”, a ameninţat el, explicând că Tuhacevski fusese mituit de Troţki, Buharin, Rîkov, Enukidze, Iagoda şi Rudjutak. Ca în orice roman bun cu spioni, Stalin a încercat să aplice principiul *cherchez la femme*, făcând speculaţii despre faptul că Tuhacevski şi Enukidze erau nişte afemeiaţi. „Există o singură spioană experimentată în Germania, la Berlin... Josephine Heinze... e o femeie frumoasă... Ea l-a recrutat pe Enukidze. Şi tot ea a ajutat la recrutarea lui Tuhacevski.” Unii ofiţeri au fost arestaţi chiar în timpul întâlnirii, astfel că nu este de mirare că ceilalţi l-au susţinut pe Stalin.

Voroşilov gusta răzbunarea din plin. „Nu am avut niciodată încredere în Tuhacevski, nu am avut prea mare încredere nici în Uborevici... Erau nişte ticăloşi...”, a declarat el la Comisariatul pentru Apărare, înflorind şi mai mult povestea lui Stalin despre depravarea sexuală a acestora. „Tovarăşi”, a spus el, „nu i-am epurat încă pe toţi. Personal, nu am niciun dubiu că există oameni care credeau că nu face

decât gura de ei. Ce să facă, vorbeau şi ei: «Ce bine ar fi să îi ucidem pe Stalin şi pe Voroşilov!»... Guvernul nostru îi va extermina pe aceşti oameni". „Bine!", au strigat cei cărora li se adresa, aplaudându-l. „Erau nişte degeneraţi", a spus Voroşilov. „Aveau o viaţă personală dezgustătoare!"

Pe 9 iunie, Vîşinski i-a interogat pe acuzaţi şi i-a raportat de două ori lui Stalin, ajungând în Colţişor la 10.45 seara. Biroul Politic a trecut în revistă apelurile ofiţerilor, trecându-le de la unii la alţii în jurul mesei. Pe pledoaria lui Iakir, Stalin a scris: „Un ticălos şi o zdreanţă". „O descriere cât se poate de exactă", a adăugat servil Voroşilov. Molotov a semnat, dar cel mai bun prieten al lui Iakir, Kaganovici, aproape că a trebuit să danseze pe mormântul lui: „Pentru acest trădător, netrebnic şi c---t, nu există decât o singură pedeapsă – execuţia".

Pe data de 11, Curtea Supremă a convocat un tribunal militar special pentru a-i judeca pe „trădători". Reptilianul Ulrih reprezenta Colegiul Militar, dar judecătorii-cheie erau mareşalii înşişi. Budionnîi era unul dintre cei mai activi, acuzându-i de „sabotaj" prin îndemnul de a forma divizii blindate.

„Am impresia că visez", a remarcat Tuhacevski despre acuzaţii. Nici nu s-a făcut pomenit de Josephine, superba spioană germană. Un semn de rău augur a fost că mulţi dintre generali au fost acuzaţi că se puseseră în slujba „unei a doua patrii", Iakir fiind evreu basarabean. Cei mai mulţi dintre judecători erau înspăimântaţi: „Mâine o să fiu eu în locul lor", le-a spus după aceea prietenilor săi unul dintre ei, comandantul Belov. (Avea dreptate.) Toţi au fost condamnaţi la moarte la 23.35 în aceeaşi zi. Ulrih s-a grăbit să îi raporteze lui Stalin, care, aşteptând împreună cu Molotov, Kaganovici şi Ejov, nici nu s-a uitat la sentinţe. A spus doar: „De acord". Ejov s-a întors cu Ulrih ca să supervizeze execuţiile, care au avut loc în mai puţin de o oră, în dimineaţa zilei de 12 iunie. Ca întotdeauna, Stalin avea o curiozitate sadică.

„Care au fost ultimele cuvinte ale lui Tuhacevski?”, l-a întrebat Stalin pe Ejov. „Şarpele a spus că e devotat Patriei Mamă şi Tovarăşului Stalin. A cerut clemenţă. Dar era evident că nu era sincer, nu depusese armele.”

Toţi judecătorii au fost împuşcaţi ulterior, cu excepţia lui Ulrih, Budionnîi şi Şapoşnikov. Dacă Budionnîi avea vreun dubiu cu privire la sprijinirea „Marii terori”, agenţii NKVD au venit să îl aresteze curând după proces. El a scos un pistol şi a ameninţat că îi omoară pe cekişti în timp ce i-a telefonat lui Stalin, care a anulat arestarea. Soţia sa nu a fost atât de norocoasă.

Voroşilov a dezlănţuit o epurare masivă a armatei, cerând personal arestarea a trei sute de ofiţeri prin scrisori adresate NKVD[4]: până pe 29 noiembrie 1938, Voroşilov s-a lăudat că 40.000 fuseseră arestaţi şi 100.000 de noi ofiţeri avansaţi în grad. Trei dintre cei cinci mareşali, 15 dintre cei 16 comandanţi, 60 dintre cei 67 de comandanţi de armată şi toţi cei 17 comisari au fost împuşcaţi. Stalin încuraja foarte serios vânătoarea de vrăjitoare la întâlnirile neoficiale cu ofiţerii: „Încă nu ştim dacă putem vorbi deschis despre Duşmani ai Poporului sau nu...”, a spus comandantul forţelor navale, Lauhin. „Să vorbim în public?”, a răspuns Stalin. „Sau aici, la nivel intern?” „Trebuie – este obligatoriu!”, a răspuns Stalin. Comandanţii discutau despre anumiţi ofiţeri: „Gorbatov este îngrijorat acum”, a raportat Kulikov, un comandant de divizie din Ucraina. „De ce să se îngrijoreze”, a replicat Stalin, „dacă este un om cinstit?”. „Nu aş spune că este imaculat. A fost, în mod clar, implicat”, a spus Kulikov. „E speriat?”, a întrebat Stalin.

Armata fusese ultima forţă capabilă să îl oprească pe Stalin, un motiv suficient pentru distrugerea Înaltului său Comandament. Este posibil ca generalii să fi ştiut despre dosarul lui Stalin ca agent dublu al Ohranei şi să fi luat în calcul o posibilă intervenţie. Explicaţia care se dă de obicei este că dezinformările germanilor l-au convins pe Stalin că ei puneau la cale o lovitură de stat. Şeful reţelei de spionaj

a lui Hitler, Heydrich, inventase astfel de dovezi care i-au fost înmânate lui Stalin de bine intenţionatul preşedinte ceh BeneĹˇ. Dar nu s-a folosit nicio dovadă germană la procesul lui Tuhacevski – şi nici nu a fost necesar. Stalin nu avea nevoie nici de dezinformările naziste, nici de dosarele misterioase ale Ohranei pentru a-l convinge să îl distrugă pe Tuhacevski. La urma urmelor, cochetase cu ideea asta încă din 1930, cu trei ani înainte ca Hitler să ajungă la putere. Mai mult, Stalin şi prietenii săi erau convinşi că ofiţerii trebuie suspectaţi şi exterminaţi fizic la cea mai mică bănuială. I-a amintit lui Voroşilov, într-o notă nedatată, despre ofiţerii arestaţi în vara anului 1918. „Pe aceşti ofiţeri”, scria el, „voiam să îi împuşcăm în masă”. Nu se schimbase nimic.

Voroşilov era asistat în acest măcel de acel om care a întruchipat tragedia ce avea să se abată asupra Armatei Roşii. Stalin şi Ejov au stabilit ce anume avea să apară în presă împreună cu editorul ziarului *Pravda*, Lev Mehlis, unul dintre cei mai extraordinari dintre curtenii săi, care acum şi-a făcut intrarea pe scena naţională, transformat din pleava presei într-un Mefisto militar, comparat cu un „rechin” şi un „diavol întunecat”. Chiar şi Stalin spunea că este „fanatic”, îl considera greu de controlat şi îi plăcea să povestească despre „zelul său ridicol”.

Cu o claie de păr negru ca un nimb şi o faţă cu trăsături ascuţite, de păsăroi, Mehlis a jucat, în felul său, un rol la fel de mare ca şi Molotov sau Beria. Născut la Odessa în 1889, într-o familie de evrei, a abandonat şcoala la 14 ani şi li s-a alăturat bolşevicilor abia în 1918, după ce a activat în cadrul Partidului Democrat Social Evreiesc, dar a fost şi un comisar necruţător în Crimeea în timpul Războiului Civil, executând mii de oameni. L-a cunoscut pe Stalin în timpul campaniei din Polonia, devenind unul dintre asistenţii săi, aflând toate secretele. Devotat „dragului meu Tovarăş Stalin”, pentru care muncea cu o frenezie nevrotică, înfiorătoare, era prea energic şi talentat să rămână în umbră, ca Poskrebîşev. Căsătorit cu o doctoriţă evreică, a aşezat portretul lui Lenin, legat cu o fundă roşie, în pătuţul

copilului său şi a notat reacţiile acestui Om Nou într-un jurnal special. În 1930, Stalin l-a numit editor al ziarului *Pravda*, tratându-i pe scriitori extrem de brutal[5].

Mehlis, care a părăsit armata ţaristă ca bombardier, a fost promovat acum în funcţia de adjunct al comisarului pentru apărare, şef al departamentului său politic, năpustindu-se asupra armatei ca un călăreţ al Apocalipsei. Stalin şi „Cei cinci" au conceput acum o incredibilă loterie a măcelului menită să ucidă o întreagă generaţie.

1. Semion Budionnîi şi-a publicat memoriile convenţionale, prudente la mult timp după moartea lui Stalin, dar notiţele sale personale, 76 de pagini rămase în majoritate nepublicate păstrate de fiica sa, oferă imagini fascinante ale epocii. Îi sunt recunoscător Ninei Budionnîia pentru că mi-a permis să le folosesc.

2. În apartamentul său erau busturi ale lui Stalin şi portrete ale lui Lenin şi Stalin. Avea 505 ruble în obligaţiuni, dar a lăsat 42 de ruble şi 20 de copeici bani gheaţă şi 4.533 de ruble prietenelor sale, plus bilete de loterie în valoare de trei ruble. În dormitorul său, erau câteva pachete de ţigări şi alte portrete ale lui Stalin şi, în mod revelator, ale lui Beria.

3. Uneori îşi dădeau seama că nu fuseseră suficient de violenţi, astfel încât Veinberg a scris: „Astăzi, când am votat pentru excluderea lui Rudjutak şi Tuhacevski din Comitetul Central, mi-am amintit că la votarea pentru excluderea lui... Eliava şi Orahelaşvili, am uitat din întâmplare să adaug cuvintele: «şi trimiterea dosarelor lor la NKVD», astfel încât vă informez că votez pentru exluderea tuturor acestor trădători, dar şi pentru trimiterea dosarelor lor la NKVD".

4. Un bilet sinistru tipic din partea lui Voroşilov către Ejov suna cam aşa: „N(ikolai) I(vanovici)! Nikolaev a întrebat

dacă Uriţki ar trebui arestat. Când îl poţi aresta? Ai reuşit deja să îi aduci pe Slavin şi Bazenkov. Ar fi bine dacă l-ai putea aresta şi pe Todorovski... KV". Toţi cei numiţi, cu excepţia lui Todorovski, au fost împuşcaţi.

5. Imediat după anunţarea împuşcării generalilor, Mehlis a descoperit că „Poetul Proletar" Demian Bednîi nu voia să se supună ordinelor şi scria în secret versuri danteşti sub pseudonimul Konrad Rotkehempfer. Dar Mehlis i-a scris imediat lui Stalin: „Ce să fac? A explicat că asta e metoda sa literară". Stalin i-a replicat sarcastic: „Îţi răspund printr-o scrisoare pe care i-o poţi citi şi lui Demian. Noului Dante aparent, alias Konrad, ah, de fapt lui Demian Bednîi, fabula sau poezia «Luptaţi sau muriţi» este mediocră. Dacă e o critică a fascismului, este lipsită de originalitate şi ştearsă. Dacă e o critică a construcţiei sovietice (fără glumă), este caraghioasă, dar transparentă. Este maculatură, dar, deoarece noi [poporul sovietic] avem multă maculatură, trebuie să creştem producţia de alte tipuri de literatură cu încă o fabulă... Înţeleg că trebuie să îi cer scuze lui Demian-Dante pentru francheţea mea". Mehlis ţinea scrisorile lui Stalin încuiate în seiful său, de unde le scotea pentru a-i impresiona pe jurnalişti, pe care îi întreba dacă recunosc scrisul. „În toiul nopţii de 21 iulie", i-a raportat el de urgenţă lui Stalin, „l-am invitat pe Bednîi ca să îi critic poezia" şi să îi citească scrisoarea incriminatoare a lui Stalin. Bednîi a spus doar: „Sunt nebun... poate că sunt prea bătrân. Poate ar trebui să mă retrag la ţară şi să cultiv varză". Chiar şi acest comentariu i s-a părut suspect lui Mehlis şi a lansat ideea arestării lui Bednîi: „Poate este implicat". Stalin nu i-a dat curs. Bednîi a fost exclus din cercul lui Stalin, dar a rămas liber, murind în 1945.

20

Baia de sânge generalizată

Nici măcar nu menţionau nume, ci doar desemnau pur şi simplu câte mii de oameni trebuiau ucişi. Pe 2 iulie 1937, Biroul Politic le-a ordonat secretarilor de la nivel local să

aresteze şi să împuşte „elementele antisovietice cele mai ostile”, care urmau să fie condamnate de *troika*, tribunalele formate din trei oameni, de regulă secretarul de partid, procurorul şi şeful NKVD din localitate.

Scopul era de a „termina o dată pentru totdeauna” cu toţi duşmanii şi cu cei imposibil de educat în socialism, pentru a accelera ştergerea barierelor de clasă şi, prin urmare, instalarea paradisului maselor. Această soluţie finală a fost un măcel care avea sens în termenii credinţei şi idealismului bolşevismului, ce era o religie bazată pe distrugerea sistematică a claselor. Principiul ordonării unor execuţii ca şi cum ar fi fost norme industriale în cadrul planului cincinal era, prin urmare, firesc. Detaliile nu contau: dacă distrugerea evreilor de către Hitler era genocid, atunci acesta era un democid, lupta de clasă transformată în canibalism. Pe 30 iulie, Ejov şi adjunctul său Mihail Frinovski au propus Biroului Politic Ordinul nr. 00447: ca între 5 şi 15 august regiunile să primească norme pentru două categorii: Categoria Unu – să fie împuşcaţi. Categoria Doi – să fie deportaţi. Au sugerat ca 72.950 de oameni să fie împuşcaţi şi 259.450 să fie arestaţi, deşi au scăpat din vedere unele regiuni. Regiunile puteau trimite liste suplimentare. Şi familiile acestor oameni trebuiau deportate. Biroul Politic a confirmat acest ordin a doua zi.

Curând, această „maşină de tocat carne” a prins un asemenea elan, pe măsură ce vânătoarea de vrăjitoare se apropia de punctul culminant şi pe măsură ce invidiile şi ambiţiile locale o instigau şi mai tare, încât din ce în ce mai mulţi oameni erau aruncaţi în ea. Normele au fost îndeplinite curând de regiuni, care, ca atare, au cerut cifre şi mai mari, astfel încât între 28 august şi 15 decembrie Biroul Politic a fost de acord cu împuşcarea altor 22.500 de oameni şi apoi a încă 48.000. Prin aceasta, „Marea teroare” s-a diferenţiat cel mai mult de crimele lui Hitler, care distrugeau sistematic o ţintă limitată: evreii şi ţiganii. Aici, dimpotrivă, moartea era uneori aleatorie: un comentariu uitat de mult, o cochetare cu opoziţia, invidia provocată de slujba, soţia sau casa altuia, răzbunarea sau pura

coincidenţă aduceau torturarea şi uciderea unor familii întregi. Asta nu conta: „Mai bine prea departe decât nu suficient de departe”, le-a spus Ejov oamenilor săi când normele iniţiale au crescut rapid la 767.397 de arestări şi la 386.798 de execuţii, familii distruse, copii lăsaţi orfani, în conformitate cu Ordinul nr. 00447[1].

În acelaşi timp, Ejov a atacat „contingente naţionale” – uciderea anumitor minorităţi naţionale, polonezi şi etnici germani printre alţii. Pe 11 august, Ejov a semnat Ordinul nr. 00485 pentru a lichida „diversioniştii polonezi şi grupurile de spionaj”, care avea să decimeze cea mai mare parte a Partidului Comunist Polonez, pe cei mai mulţi polonezi din conducerea bolşevică, pe oricine avea „contacte consulare” sau sociale – şi, bineînţeles, pe soţiile şi copiii acestora. Un total de 350.000 de oameni (dintre care 144.000 de polonezi) au fost arestaţi în cursul acestei operaţiuni, 247.157 (110.000 de polonezi) fiind împuşcaţi – un minigenocid. După cum vom vedea, cercul lui Stalin a primit o lovitură foarte mare[2]. Per total, ultimele estimări, punând laolaltă normele şi contingentele naţionale, arată că 1,5 milioane de oameni au fost arestaţi în cadrul acestor operaţiuni şi aproximativ 700.000 împuşcaţi.

„Bateţi, distrugeţi fără discriminare”, le-a ordonat Ejov lacheilor săi. Cei care demonstrau „inerţie operaţională” în arestarea „formaţiunilor contrarevoluţionare dinăuntrul şi din afara Partidului... polonezi, germani şi culaci” urmau să fie şi ei distruşi, dar acum cei mai mulţi „se întreceau raportând cifre uriaşe de oameni arestaţi”. Ejov, imitându-i evident pe „Cei cinci”, a specificat chiar că „dacă în timpul acestei operaţiuni vor fi împuşcaţi încă o mie de oameni nu e mare lucru”. Deoarece Stalin şi Ejov creşteau în mod constant normele, era inevitabil să mai moară încă o mie de oameni aici sau dincolo, dar ideea era că distrugeau în mod deliberat o întreagă „castă”. Şi, la fel ca Holocaustul lui Hitler, aceasta implica un efort colosal din punctul de vedere al organizării. Ejov specifica până şi ce tufe ar trebui plantate pentru a acoperi gropile comune.

Odată început acest masacru, Stalin a devenit mult mai puţin vizibil publicului, făcându-şi apariţia doar pentru a întâmpina copiii şi delegaţiile. S-a răspândit zvonul că el nu ştia ce face Ejov. Stalin a luat cuvântul în public doar de două ori în 1937 şi o singură dată în 1938, anulându-şi toate vacanţele (nu a mai mers în sud până în 1945). Molotov a susţinut discursurile din 6 noiembrie în aceşti doi ani. Scriitorul Ilya Ehrenburg s-a întâlnit cu Pasternak pe stradă: „Dădea din mâini, stând în mijlocul troienelor: «Dacă i-ar putea spune cineva lui Stalin chestia asta!»„. Regizorul de teatru Meierhold i-a spus lui Ehrenburg: „Îi ascund lucrurile astea lui Stalin”. Dar prietenul lor, Isaak Babel, amantul soţiei lui Ejov, a aflat „cheia enigmei”: „Bineînţeles că Ejov are rolul său, dar nu el se află la cârmă”.

Stalin era creierul, dar nu era nici pe departe singur. Într-adevăr, nu este nici corect, nici util să se considere că o singură persoană e responsabilă pentru „Marea teroare” deoarece uciderea sistematică a oamenilor a început imediat după ce Lenin a preluat puterea, în 1917, şi nu a mai încetat până la moartea lui Stalin. Acest „sistem social bazat pe vărsare de sânge” justifica crimele de acum în perspectiva unei fericiri ulterioare. „Marea teroare” nu a fost doar o consecinţă a monstruozităţii lui Stalin, dar, cu siguranţă, a fost creată, extinsă şi accelerată de caracterul său copleşitor, reflectându-i răutatea şi dorinţa de răzbunare. „Cea mai mare desfătare”, i-a spus el lui Kamenev, „este să îl identifici pe duşman, să pregăteşti totul, să te răzbuni şi apoi să te duci la culcare”. „Marea teroare” nu s-ar fi întâmplat dacă nu era Stalin. Totuşi, ea a reflectat şi ura incestuoasei secte bolşevice, în sânul căreia invidiile începuseră să mocnească încă din anii exilului şi războiului. Stalin şi facţiunea sa considerau că Războiul Civil a fost momentul lor de glorie: 1937 a fost ca o reuniune la Ţariţîn, aşa cum le-a amintit Stalin unui grup de ofiţeri: „Eram la Ţariţîn cu Voroşilov”, a început el. „Am demascat [Duşmanii] în mai puţin de o săptămână, deşi nu ne pricepeam la chestiile militare. I-am demascat deoarece i-am judecat în funcţie de munca lor şi, dacă activiştii

politici de astăzi ar judeca oamenii după faptele lor, i-am demasca curând pe Duşmanii din armata noastră". Renaşterea mişcării antibolşevice din Germania era foarte reală, războiul din Spania stabilind noi standarde de trădare şi brutalitate. Dezastrele economice erau flagrante: documentele lui Molotov dezvăluie că existau încă foamete şi canibalism, chiar şi în 1937[3].

Corupţia înalţilor demnitari era notorie: Iagoda părea să aibă palate şi să facă afaceri cu diamante folosind fonduri oficiale, Iakir închiria vile ca un moşier. Soţiile unor mareşali, precum Olga Budionnîi şi prietena sa Galina Egorova, cu care flirtase Stalin la ultima cină a Nadiei, se lăfăiau pe la ambasade şi „saloane, care aminteau de balurile strălucitoare... din Rusia aristocrată", cu „o companie impresionantă, haine elegante".

„De ce au crescut preţurile cu 100% deşi nu se găseşte nimic în magazine?", se întreba Maria Svanidze în jurnalul ei. „Unde sunt bumbacul, inul şi lâna dacă s-au câştigat medalii pentru depăşirea Planului? Şi construcţia vilelor private... bani grei aruncaţi pe vile şi case de vacanţă magnifice?"

Pentru asta sunt răspunzători sutele de mii de oficiali care au ordonat sau au comis omorurile. Stalin şi potentaţii au ucis cu entuziasm, cu nepăsare, aproape cu bucurie şi de obicei ucideau mult mai mulţi oameni decât li se cerea. Nici unul dintre ei nu a fost judecat vreodată pentru aceste crime.

Stalin era surprinzător de deschis faţă de cei din cercul său în legătură cu scopul de a-i „lichida" pe toţi duşmanii lor. Le-a spus asta prietenilor săi destul de deschis la petrecerea de la Voroşilov cu ocazia zilei de 1 Mai, după cum a relatat Budionnîi. Pare să fi comparat mereu „Marea teroare" cu masacrarea boierilor de către Ivan cel Groaznic. „Cine o să îşi mai amintească de toate aceste lepădături peste zece sau douăzeci de ani? Nimeni. Cine îşi mai aminteşte numele boierilor de care a scăpat Ivan cel Groaznic?[4] Nimeni... Lumea trebuia să ştie că se

descotoroseşte de toţi duşmanii săi. În cele din urmă, toţi au primit ce au meritat.” „Lumea înţelege, Iosif Vissarionovici, înţelege şi te sprijină”, a replicat Molotov. În acelaşi fel, i-a spus lui Mikoian, „Ivan a ucis prea puţini boieri. Ar fi trebuit să îi ucidă pe toţi, să creeze un stat puternic”. Potentaţii cunoşteau firea lui Stalin mai bine decât au susţinut ulterior.

În timp ce regiunile îşi îndeplineau normele de anonimi, Stalin ucidea şi mii dintre cei pe care îi cunoştea bine. Ejov îl vizita pe Stalin practic în fiecare zi. Într-un an şi jumătate, cinci dintre cei 15 membri ai Biroului Politic, 98 dintre cei 139 de membri ai Comitetului Central şi 1.108 dintre cei 1.966 de delegaţi de la al XVII-lea Congres fuseseră arestaţi. Ejov a predat 383 de liste cu nume – care erau denumite „albume”, deoarece includeau adesea fotografii şi scurte biografii ale victimelor sugerate – şi a propus: „Cer aprobarea de a-i condamna pe toţi în conformitate cu Categoria Unu”.

Majoritatea listelor morţii erau semnate de Stalin, Molotov, Kaganovici şi Voroşilov, dar multe erau semnate şi de Jdanov şi Mikoian. În unele zile – de exemplu, pe 12 noiembrie 1938 –, Stalin şi Molotov au semnat 3.167 de execuţii. De regulă, scriau doar: „Pentru”, „VMN” sau „*Vîşka*”. Molotov a recunoscut: „Am semnat cea mai mare parte a listelor de arestări – de fapt, aproape pe toate. Dezbăteam şi luam o decizie. Totul se făcea în grabă. Cine putea analiza toate detaliile?... Uneori erau prinşi şi oameni nevinovaţi. Evident, unul sau doi din zece erau prinşi pe nedrept, dar restul pe bună dreptate”. Aşa cum se exprimase Stalin, „mai bine o victimă nevinovată mai puţin decât ezitări pe timp de război”. Au ordonat executarea a 39.000 de oameni de pe aceste liste cu nume. Stalin completa listele cu observaţii pentru Ejov: „Tovarăşe Ejov, cei ale căror nume le-am marcat cu «ar» ar trebui arestaţi dacă încă nu s-a făcut asta”. Uneori Stalin scria doar: „Împuşcaţi-i pe toţi cei 138”. Când Molotov primea liste regionale cu cei condamnaţi la moarte, sublinia doar cifrele, niciodată numele lor. Kaganovici îşi amintea frenezia acelor

vremuri: „Ce emoţii!”. Erau „toţi răspunzători” şi probabil „vinovaţi pentru că au mers prea departe”.

Stalin a declarat că fiul nu ar trebui să sufere pentru păcatele tatălui, dar apoi a avut grijă să ia în colimator şi familiile duşmanilor: poate că aceasta era o reflexie a mentalităţii sale caucaziene sau doar a labirintului incestuos al legăturilor bolşevice. „Trebuiau izolaţi”, a explicat Molotov, „altfel ar fi făcut tot felul de plângeri”. Pe 5 iulie 1937, NKVD a primit ordin de la Politburo să „le închidă pe toate soţiile trădătorilor condamnaţi... în lagăre pentru 5-8 ani” şi să ia sub protecţia statului copiii mai mici de 15 ani: 18.000 de soţii şi 25.000 de copiii au fost ridicaţi din casele lor. Dar nu era de ajuns: pe 15 august, Ejov a decretat ca copiii între 1 şi 3 ani să fie trimişi la orfelinate, dar copiii între 3 şi 15 ani „ce reprezintă un pericol pentru societate” puteau fi trimişi la închisoare „în funcţie de gradul de pericol”. Aproape un milion dintre aceşti copii au fost crescuţi în orfelinate şi adesea nu şi-au văzut mamele timp de 20 de ani[5].

Stalin era motorul acestei maşinării ucigaşe. „Acum totul va fi bine”, îi scria el pe 7 mai 1937 unuia dintre ucigaşii săi, care se plângea că nu „îşi pierduse colţii”, dar că devenise cumva confuz: „Cu cât ai colţi mai ascuţiţi, cu atât mai bine. I. St.”. Aceasta este doar una dintre numeroasele observaţii din arhivele deschise de curând care arată nu atât ordinele birocratice ale lui Stalin, cât implicarea lui personală în încurajarea chiar şi a oficialilor de rang inferior să îşi ucidă camarazii. Colţii nu erau niciodată suficient de ascuţiţi.

În timp ce toţi liderii îi puteau salva pe unii dintre prietenii lor – dar nu şi pe alţii –, Stalin însuşi putea proteja pe oricine dorea: capriciile sale nu au făcut decât să îi sporească misterul. Când a fost arestat vechiul său prieten din Georgia Sergo Kavtaradze, Stalin nu i-a aprobat executarea, ci a tras o liniuţă în dreptul numelui lui Kavtaradze. Această liniuţă trasă cu creionul i-a salvat viaţa. Un alt vechi prieten, ambasadorul Troianovski, a

apărut pe o listă: „Nu vă atingeţi de el”, a scris Stalin[6]. Oricât de mult ar fi fost denunţat cineva, favorurile lui Stalin erau aproape imposibil de combătut, dar, odată ce el îşi pierdea încrederea, erai condamnat, deşi puteau trece ani de zile până atunci. Cel mai bun mod de a supravieţui era să fii invizibil, deoarece uneori anumite coincidenţe înfiorătoare îi făceau pe oameni să intre în contact cu Stalin, ceea ce le era fatal: comunista poloneză Kostyrzewa îşi îngrijea trandafirii în apropiere de Kunţevo când l-a văzut pe Stalin uitându-se peste gardul ei: „Ce trandafiri frumoşi!”, a spus el. Ea a fost arestată chiar în noaptea aceea – deşi era momentul maniei cu spionii polonezi şi este posibil să se fi aflat oricum pe liste.

Stalin uita adesea – sau se făcea că uită – ce se întâmplase cu anumiţi tovarăşi şi peste ani afişa un aer de dezamăgire când auzea că fuseseră împuşcaţi. „Aveaţi nişte prieteni foarte simpatici”, le-a spus el mai târziu unor tovarăşi polonezi. „Vera Kostyrzewa, de exemplu, nu ştiţi ce s-a întâmplat cu ea?” Nici măcar memoria sa de elefant nu putea reţine toate victimele.

Lui Stalin îi plăcea să îi zăpăcească pe colegii lui: o astfel de victimă a fost Steţki, care făcuse parte din pepiniera de tineri protejaţi ai lui Buharin, care ajunsese să lucreze la Departamentul Cultural al Comitetului Central al lui Stalin. Buharin, în timpul uneia dintre „confruntările” cu acuzatorii săi, i-a dat lui Stalin o scrisoare mai veche de la Steţki în care acesta îl critica: „Tovarăşul Buharin”, i-a scris Stalin lui Steţki, „mi-a dat scrisoarea pe care i-ai trimis-o [din 1926-1927] sugerând că nu tot ce e legat de Steţki este întotdeauna curat. Nu am citit scrisoarea. Ţi-o înapoiez. Cu salutări comuniste, Stalin”. Imaginaţi-vă groaza lui Steţki când a primit acest bilet scris de mână. I-a răspuns imediat: „Tovarăşe Stalin, am primit scrisoarea dumneavoastră şi vă mulţumesc pentru încredere. În scrisoarea mea... scrisă pe vremea când nu eram curat... făceam parte din grupul lui Buharin. Acum îmi este ruşine să îmi amintesc...”. A fost arestat şi împuşcat.

Stalin se juca astfel chiar şi cu cei mai apropiaţi tovarăşi ai săi: Budionnîi, de exemplu, se comportase bine la proces, dar când au început să fie arestaţi şi unii dintre ofiţerii lui, s-a dus să i se plângă lui Voroşilov cu o listă de oameni nevinovaţi care erau anchetaţi. Voroşilov era îngrozit: „Vorbeşte tu cu Stalin”. Budionnîi l-a înfruntat pe Stalin: „Dacă aceştia sunt Duşmanul, cine a făcut Revoluţia? Înseamnă că şi noi ar trebui să fim aruncaţi în închisoare!”. „Ce vrei să spui, Semion Mihailovici?”, a râs Stalin. „Eşti nebun?” L-a chemat înăuntru pe Ejov: „Budionnîi susţine că este momentul să ne arestezi”. Budionnîi a afirmat că i-a dat lista lui Ejov, care i-a eliberat pe unii dintre ofiţeri.

Stalin se amuza liniştindu-şi victimele şi apoi ordonând arestarea lor. La începutul anului, soţia unuia dintre adjuncţii lui Ordjonikidze de la Comisariatul pentru Industria Grea a fost chemată de Stalin însuşi: „Am auzit că mergi pe jos. Nu e bine... O să-ţi trimit o maşină”. A doua zi dimineaţă limuzina era acolo. Peste alte două zile, soţul ei a fost arestat.

Generalii, diplomaţii, spionii şi scriitorii, care luptaseră în Războiul Civil din Spania, cufundaţi într-o mlaştină de trădări, asasinate, înfrângeri, intrigi şi denunţări troţkiste, au fost decimaţi chiar şi atunci când, aparent, nu greşiseră cu nimic. Ambasadorul lui Stalin la Madrid, Antonov-Ovseenko, un fost troţkist, a intrat în bucluc încercând să îşi dovedească loialitatea; a fost chemat în ţară, promovat afabil de Stalin şi arestat a doua zi. Când Stalin l-a primit în audienţă pe jurnalistul Mihail Kolţov, l-a tachinat cu aluzii la aventurile sale din Războiul Civil din Spania, numindu-l „Don Miguel”, dar apoi l-a întrebat: „Nu ai de gând să te împuşti? La revedere, Don Miguel”. Dar Kolţov se implicase într-un joc mortal în Spania, denunţându-i pe alţii lui Stalin şi Voroşilov. „Donul” a fost arestat.

Biroul lui Stalin era bombardat cu informări privind execuţiile din regiuni: o astfel de informare tipică, din 21 octombrie 1937, cuprindea o listă cu 11 oameni împuşcaţi în Saratov, opt în Leningrad şi apoi încă 12, şase în Minsk,

urmaţi de alţi cinci... în total 82 de oameni. Există sute de asemenea liste, adresate lui Stalin şi Molotov. În acelaşi timp, Stalin primea o avalanşă de apeluri disperate. Bonci-Bruevici, a cărui fiică era căsătorită cu cineva din cercul lui Iagoda, a insistat: „Crede-mă, dragă Iosif Vissarionovici, mi-aş aduce chiar eu fiul sau fiica la NKVD dacă ar fi contra Partidului...”. Chiar şi secretarul lui Stalin din anii ‘20, Kanner, care se ocupase de trucurile sale murdare împotriva lui Troţki şi a altora, a fost arestat. „Kanner nu poate fi un netrebnic”, scria o oarecare Makarova, poate soţia sa. „Era prieten cu Iagoda, dar cui să-i treacă prin cap că acest Comisar al Securităţii putea fi o asemenea lichea? Credeţi-mă, Tovarăşe Stalin, Kanner chiar a meritat încrederea dumneavoastră!” Kanner a fost împuşcat.

Adesea apelurile veneau din partea unor vechi bolşevici care îi fuseseră prieteni apropiaţi, precum Vano Djaparidze, a cărui scrisoare tragică suna astfel: „Fiica mea a fost arestată. Nu îmi dau seama ce ar fi putut face. Te rog, dragă Iosif Vissarionovici, să uşurezi soarta îngrozitoare a fiicei mele...”.

Primea scrisori şi de la lideri condamnaţi, disperaţi să îşi salveze viaţa: „Nu mai pot munci, nu este vorba despre spiritul de partid, dar îmi este imposibil să nu fac ceva cu privire la situaţia mea, să nu calmez spiritele şi să înţeleg motivele... Vă rog să îmi acordaţi un moment din timpul dumneavoastră pentru a mă primi în audienţă...”, scria Nikolai Krîlenko, care fusese comisar al poporului pentru justiţie şi semnase şi el multe condamnări la moarte. Şi el a fost împuşcat.

Ejov a fost principalul organizator al „Marii terori”, avându-i pe Molotov, Kaganovici şi Voroşilov drept complici entuziaşti. Dar toţi potentaţii aveau puterea de a decide dacă cineva trăeşte sau moare: peste ani, Hruşciov şi-a amintit de puterea pe care o avea asupra unui tânăr agronom care îl călcase pe coadă: „Ei bine, fireşte aş fi putut face orice voiam cu el, l-aş fi putut distruge, l-aş fi putut face să dispară de pe faţa pământului”.

1. A existat o dezbatere între cei precum Robert Conquest, care au insistat că Stalin însuşi a iniţiat şi a dirijat „Marea teroare”, şi aşa-zişii revizionişti, care au susţinut că „Marea teroare” a fost creată la presiunile unor tineri birocraţi ambiţioşi şi din cauza tensiunilor dintre centru şi regiuni. Arhivele i-au dat acum dreptate lui Conquest, deşi este adevărat că regiunile şi-au depăşit normele, demonstrând că şi revizioniştii aveau dreptate, de asemenea, deşi au pierdut din vedere imaginea de ansamblu. Cele două perspective sunt, prin urmare, complet complementare.

2. 170.000 de coreeni au fost, de asemenea, deportaţi. Bulgarii şi macedonenii li s-au alăturat curând. Stalin era încântat de operaţiunea poloneză, scriind pe raportul lui Ejov: „Foarte bine! Daţi în vileag şi epuraţi acest noroi al spionajului polonez şi pe viitor. Distrugeţi-l în interesul Uniunii Sovietice!”. Dacă polonezii şi germanii au fost ţintele principale ale acestei operaţiuni, printre alte naţionalităţi deportate s-au numărat kurzii, grecii, finlandezii, estonii, iranienii, letonii, chinezii, persoanele care se întorseseră după construirea căii ferate Harbin şi românii. Un amănunt mai exotic, NKVD a împuşcat 6.311 preoţi, lideri şi funcţionari comunişti, aproximativ 4% din populaţia statului satelit Mongolia, unde parodia mongoloidă a lui Stalin, mareşalul Cioibalsan, a arestat şi a împuşcat şi el un Tuhacevski, pe mareşalul Demid.

3. Pe 14 aprilie 1937, procurorul general Vîşinski i-a scris premierului pentru a-l informa despre câteva cazuri de canibalism în Celeabinsk, în munţii Ural, în care o femeie a mâncat un copil de 4 luni, o alta a mâncat un copil de 8 ani împreună cu celălalt copil al său, în vârstă de 13 ani, în timp ce alta l-a mâncat pe copilul ei de 3 luni.

4. Seamănă ciudat de mult cu comentariul lui Hitler despre genocidul evreilor, referindu-se la masacrarea armenilor de

către turci în 1915: „La urma urmelor, cine mai vorbeşte astăzi de masacrul armenilor?”.

5. Culmea a fost atinsă atunci când 60 de copii cu vârsta între 10 şi 12 ani au fost acuzaţi că ar fi constituit un „grup terorist contrarevoluţionar” în Leninsk-Kuzneţki şi au fost închişi timp de opt luni, până când au fost arestaţi înşişi membrii NKVD şi copiii eliberaţi.

6. Documentele lui Stalin conţin ilustrări fascinante ale intervenţiilor sale: un tată l-a denunţat la poliţie pe fiul lui pentru că dădea prea multe petreceri scandaloase, dar băiatul a fost arestat şi implicat într-un caz împotriva lui Tomski. Tatăl a făcut apel la Stalin, care a scris pe scrisoarea sa: „Trebuie schimbată pedeapsa!”. Tatăl i-a scris apoi ca să îi mulţumească.

21

„Mura” Ejov la muncă şi la joacă

Stalin l-a primit pe Ejov de 1.100 de ori în timpul „Marii terori”, nefiind întrecut la acest capitol decât de Molotov – iar aici sunt incluse doar întâlnirile oficiale din Colţişor. Trebuie să fi avut loc şi multe alte întâlniri la vilă. Arhivele arată că Stalin îi includea pe cei care aveau să fie arestaţi pe nişte listuţe ce urmau să fie discutate cu „Mura”: pe 2 aprilie 1937, de exemplu, îi scrie cu albastru şi roşu lui Ejov o listă cu şase puncte, multe de rău augur, precum „Epurează Banca de Stat”[1]. Uneori, Stalin îl ducea cu maşina până la vila sa.

Ejov avea un program infernal, intensificat de faptele îngrozitoare pe care le superviza şi de presiunea, atât de sus, cât şi de jos, de a aresta şi a ucide şi mai mulţi oameni: lucra până noaptea târziu, ca toţi staliniştii, şi era constant epuizat, devenind din ce în ce mai palid şi mai nervos. Ştim cum muncea: avea tendinţa să doarmă dimineaţa, lua masa acasă cu soţia sa, se întâlnea cu adjunctul său Frinovski ca să bea ceva la vilele lor – iar apoi mergea cu maşina la Butîrka sau la Lubianka pentru a supraveghea

interogatoriile şi torturile. Deoarece Ejov era în eşaloanele superioare ale Partidului de vreo şapte ani, îşi cunoştea adesea personal victimele. În iunie 1937, a aprobat arestarea „naşului” său, Moskvin, şi a soţiei acestuia, pe care îi vizitase adesea acasă. Amândoi au fost împuşcaţi. Putea fi brutal. Când Bulatov, care condusese un departament al Comitetului Central alături de Ejov, cu care se vizita, era interogat pentru a cincea oară, comisarul general a apărut printr-o uşă mascată în zid: „Ei, ce face Bulatov, mărturiseşte?”. „Ba deloc, Tovarăşe Comisar General!”, a replicat anchetatorul. „Atunci pune biciul bine pe el!”, a răbufnit el şi a plecat. Dar uneori era evident că îi venea greu să îşi facă meseria: când a trebuit să fie martor la execuţia unui prieten, a părut tulburat. „Văd în ochii tăi că îţi pare rău pentru mine!”, a spus prietenul. Ejov a fost afectat, dar a comandat plutonului de execuţie să tragă. Când alt vechi prieten a fost arestat, Ejov părea tulburat, dar le-a ordonat ameţit oamenilor lui să „îi taie urechile şi nasul, să îi scoată ochii, să îl taie în bucăţi”, dar ordinul nu a fost decât de paradă: a stat apoi de vorbă cu prietenul său până noaptea târziu, dar şi acesta a fost împuşcat. Membrii Biroului Politic îl admirau foarte mult pe Ejov, care, credea Molotov, „nu era fără pată, dar era un bun activist de partid”.

Uneori, în mijlocul tuturor acestor crime şi fapte mişeleşti, Ejov îşi arăta vechea faţă. Când l-a primit pe doctorul lui Stalin, Vinogradov, care trebuia să depună mărturie în procesul iminent al lui Buharin împotriva propriului învăţător, Ejov l-a sfătuit: „Eşti un om bun, dar vorbeşti prea mult. Ţine minte că un om din trei este omul meu şi mă ţine la curent cu tot ce se întâmplă. Îţi recomand să vorbeşti mai puţin”.

Comisarul general era la apogeul carierei sale. În vacanţe, Ejov a fost filmat plimbându-se prin Kremlin, râzând cu Stalin în timp ce fuma o ţigară care părea foarte mare. În timpul lungilor discursuri de pe 6 noiembrie de la Teatrul Bolşoi, ambasadorul Statelor Unite, Davies, i-a văzut pe „Stalin, Voroşilov şi Ejov şoptindu-şi ceva la ureche şi

amuzându-se evident între ei". *Pravda* scria că este „un bolşevic de neclintit care, stând la biroul său zi şi noapte, descoperă şi retează iţele conspiraţiei fasciste". Oraşe şi stadioane au fost numite după el[2]. Pentru „bardul" kazah Djambul Djabaev, era „o flacără, care ardea cuiburile de şerpi".

El şi Evghenia duceau acum o viaţă luxoasă într-o vilă, care avea, ca de obicei, o sală de cinema, un teren de tenis şi servitori, la Meşcerino, lângă Leninskie Gorki, unde aveau case mulţi lideri. Adoptaseră o fiică, Nataşa, o orfană de la casa de copii. Ejov era blând cu ea, o învăţa să joace tenis, să patineze şi să meargă cu bicicleta. În fotografii, el apare lângă prietenii săi, îmbrăţişând-o pe Nataşa ca orice alt tată. O răsfăţa cu cadouri şi se juca cu ea când venea de la muncă.

Când Ejov a început să bage în tocătorul de carne comunişti străini şi emigranţi reveniţi în ţară, a primit un apel din partea unei tinere emigrante, o rusoaică agitată, drăguţă şi într-un stadiu avansat al sarcinii, pe nume Vera Trail, care era fiica lui Aleksandr Gucikov, liberalul prerevoluţionar. Ea a primit un telefon după miezul nopţii: „Aici Kremlinul. Tovarăşul Comisar vă poate primi acum". O limuzină a dus-o la Kremlin, unde ea a fost condusă în biroul lui lung, slab luminat de un lampadar verde. Afrodiziacul puterii făcând minuni, ea i-a admirat imediat „faţa cu trăsături fine", „părul şaten, ondulat şi ochii albaştri – albastrul cel mai profund pe care îl văzusem vreodată" şi „mâinile sale mici, graţioase". A menţionat o listă de prieteni, în principal scriitori, care fuseseră arestaţi. El era foarte receptiv, „ştia să asculte". Mura a dat liber gărzilor când a primit-o: „Nu am obiceiul să primesc în birou persoane complet necunoscute fără să fiu protejat". „Eu nu am nici măcar o poşetă", a răspuns ea, continuând flirtul. „Nu, doar ţigări Belomor. Dar ai spus că eşti însărcinată." „Am spus? Nu se vede?" Avea o burtă enormă. „Văd o umflătură", a glumit Ejov, „dar de unde ştiu că nu este o bombă cu ceas ascunsă inteligent într-o pernă? Nu ai fost percheziţionată... nu-i aşa?". Ejov s-a ridicat şi a ocolit biroul, ca şi când avea

de gând să îi pipăie burta, dar la jumătatea drumului s-a oprit şi s-a aşezat, râzând: „Bineînţeles că eşti însărcinată. Glumeam şi eu”. Acesta era un moment ejovian autentic în care comisarul făcea glumiţe puerile (deşi, din fericire, un progres faţă de concursurile de pârţuri), se dădea mare proferând ameninţări – şi îşi manifesta paranoia. A promis că va reanaliza cazul şi o va chema din nou, sugerându-i amabil că ar trebui să se ducă imediat la culcare. În noaptea următoare, a primit iarăşi un telefon de la biroul lui Ejov: „Pleacă imediat la Paris”. Ea a plecat cu trenul a doua zi dimineaţă şi a fost convinsă că, dintr-un motiv sau altul, el se dăduse peste cap ca să îi salveze viaţa. Toţi prietenii săi de pe listă au fost distruşi – dar pe ea a salvat-o.

Totuşi, atracţia personală era rareori un motiv pentru a salva viaţa unui duşman: Mura avusese o aventură cu o altă Evghenia, soţia ambasadorului rus în Polonia, în anii ‘30, oferindu-se să îi aranjeze să rămână la Moscova. Cu toate acestea, Evghenia Podoskaia a refuzat, a fost arestată în noiembrie 1936 şi împuşcată pe 10 martie 1937.

Ejov îl bombarda pe Molotov cu rapoarte despre conspiraţiile pe care le descoperise. El şi Kaganovici erau entuziaşti: „Am crezut întotdeauna că principalii răspunzători eram Stalin şi noi, cei care îl încurajam şi care eram foarte activi. Eu am fost întotdeauna activ, am sprijinit întotdeauna măsurile luate”, a spus Molotov. „Stalin avea dreptate – «mai bine o victimă nevinovată mai puţin...»„. Kaganovici era de acord: „Altfel nu am fi câştigat niciodată războiul!”. Se spune că Molotov a analizat o listă de arestări şi a scris chiar el VMN în dreptul numelui unei femei. Molotov a fost cel care semna şi, aparent, adăuga nume la listele cu soţiile unor duşmani precum Kosior şi Postîşev, care au fost toate împuşcate. Dintre cei 28 de comisari din subordinea premierului Molotov de la începutul anului 1938, 20 au fost ucişi. Când a descoperit pe o listă un bolşevic pe nume G.I. Lomov, Stalin a întrebat: „Cu ăsta ce-i?”. „Pentru arestarea imediată a ticălosului de Lomov”, a scris Molotov. În cazul unui biet profesor, Molotov l-a întrebat pe Ejov: „De ce este acest profesor încă la

Ministerul de Externe, şi nu la NKVD?”. Când nişte cărţi scrise de Stalin şi Lenin au fost arse din greşeală, Molotov i-a ordonat lui Ejov să se grăbească cu ancheta. Când Molotov a auzit că un procuror regional protestase împotriva epurării şi spusese în glumă, pe bună dreptate, că era uimitor că Stalin şi Molotov erau încă în viaţă cu atâţia terorişti care încercau să îi ucidă, a trimis la NKVD acest ordin: „Investigaţi, după ce vă puneţi de acord cu Vîşinski [şeful procurorului respectiv de la Moscova]. Molotov”. Kaganovici se lăuda că nu mai exista nicio cale ferată fără „sabotori troţkişti/japonezi”, trimiţând cel puţin 32 de scrisori la NKVD în care cerea 83 de arestări – şi semnând liste ale morţii care totalizau 36.000 de nume. Au fost ucişi atâţia lucrători feroviari, încât un funcţionar l-a sunat pe Poskrebîşev pentru a-l avertiza că o linie ferată rămăsese complet fără personal.

Însă, în acelaşi timp, toţi liderii ştiau că şi ei sunt în permanenţă testaţi: ambii secretari ai lui Molotov au fost arestaţi.

„Am simţit pericolul acumulându-se în jurul meu”, a spus el în timp ce se adunau probe împotriva lui. „Primul meu asistent s-a aruncat în casa liftului de la NKVD.” Nimeni nu era în siguranţă: trebuiau să se gândească şi la familiile lor. Stalin spusese foarte clar că duşmanii trebuie distruşi „fără să vă uitaţi la faţa lor”. Dacă speraseră că rangul avea să îi protejeze, arestarea unor membri ai Biroului Politic precum Rudjutak le schimbase această impresie. Se pregăteau mărturii împotriva tuturor, inclusiv împotriva lui Molotov, Voroşilov şi Kaganovici. Şoferii lor erau arestaţi atât de frecvent, încât Hruşciov i s-a plâns lui Stalin, care a spus: „Ăştia adună dovezi şi împotriva mea”. Toţi trebuie să fi gândit ca şi Hruşciov, care a întrebat: „Crezi că eu sunt sigur... că mâine nu mă vor transfera din acest birou într-o celulă de închisoare?”.

*

Cazul mareşalului Budionnîi le-a atras, în mod sigura, atenţia: pe 20 iunie 1937, la scurt timp după execuţia lui

Tuhacevski, Stalin i-a spus cavaleristului: „Ejov susţine că soţia ta se comportă necuviincios şi nu uita că nu vom mai permite nimănui, nici măcar unei soţii, să te compromită în ochii Partidului şi ai Statului. Vorbeşte cu Ejov despre asta şi hotărăşte ce-i de făcut dacă este necesar. Nu ai recunoscut un duşman care era chiar lângă tine. De ce îţi pare rău pentru ea?”. „O soţie rea e o chestie care ţine de familie, nu de politică, Tovarăşe Stalin”, a răspuns Budionnîi. „O să am eu grijă de asta.” „Trebuie să fii curajos”, a spus Stalin. „Crezi că mie nu îmi pare rău când cineva din rândul prietenilor apropiaţi se dovedeşte a fi Duşman al Poporului?” Nevasta lui Budionnîi, Olga, era cântăreaţă la Bolşoi, cea mai bună prietenă a soţiei mareşalului Egorov. Se pare că Olga îl înşela pe Budionnîi cu un tenor de la Bolşoi şi flirta cu nişte diplomaţi polonezi. Budionnîi s-a dus la Ejov, care i-a spus că soţia sa, „împreună cu Egorova, face vizite pe la ambasadele străine...”. În timp ce el îşi inspecta trupele, soţia sa a fost ridicată de pe stradă, interogată şi condamnată la opt ani de închisoare şi apoi la încă trei. Budionnîi a plâns, „cu lacrimile şiroaie pe obraji”. Olga a fost închisă la carceră şi şi-a pierdut minţile. Circula o legendă cum că Stalin era mai îngăduitor cu femeile: cu siguranţă, membrele Comitetului Central aveau şanse mai mari să supravieţuiască[3]. Dar Galina Egorova, în vârstă de 40 de ani, a fost împuşcată chiar în faţa soţului său, care era mareşal. Nici urmă de cavalerism aici. Flirtul ei cu Stalin în noaptea când s-a sinucis Nadia sigur i-a înrăutăţit situaţia, dar el era întotdeauna mai necruţător dacă se auzea că ar fi vorba şi despre depravare sexuală.

„Marea teroare” a fost, printre multe alte lucruri importante, triumful moralităţii bolşevice pedante asupra libertăţii sexuale din anii ‘20. Distrugerea lui Enukidze, Tuhacevski şi Rudjutak a implicat ceea ce Molotov numea acel „punct slab... femeile!”. Parfumul actriţelor, vârtejul balurilor diplomatice şi strălucirea decadenţei străine erau uneori suficiente pentru a-i convinge pe singuraticul Stalin şi pedantul Molotov, amândoi debordând de invidie puritană, că trădarea şi duplicitatea stăteau la pândă. Dar

depravarea nu a fost niciodată adevăratul motiv pentru care au fost distruse victimele sale. Motivul era întotdeauna politic. Acuzaţiile de perversiune sexuală erau folosite pentru a-i dezumaniza în faţa foştilor colegi. Se spune că atât Enukidze, cât şi Rudjutak seduceau „fetiţe”, cum le numea Kaganovici. Deoarece este puţin probabil să fi existat o celulă de pedofili în Comitetul Central, precum şi o reţea de terorişti şi spioni, pare mai probabil ca aceşti potentaţi hedonişti doar să le fi „protejat” pe balerine, cum făceau milionarii în trecut şi cum o fac şi în prezent. Cu toate acestea, Stalin tolerase (şi probabil se simţise bine la) petrecerile lui Enukidze mulţi ani. Afemeiaţii, precum Bulganin şi Beria, au continuat să prospere, cu condiţia să fie loiali şi competenţi din punct de vedere politic, dar nimeni nu putea spune că aceasta era o simplă bârfă de la curtea lui Stalin[4]. Dar au murit oameni din cauza unor bârfe.

Stalin era un bărbat stângace care aparţinea secolului al XIX-lea: îi plăcea să flirteze şi aprecia compania femeilor bine îmbrăcate din cercul său de prieteni, făcea pe pudicul cu privire la fiica sa, era şocat de feminismul şi amorul liber de la începutul anilor ‘20 şi totuşi foarte dur şi macho de faţă cu amicii săi. Pudibonderia sa era complet „victoriană”: dezgolirea genunchilor Svetlanei, chiar şi privirea sa îndrăzneaţă într-o fotografie provocau izbucniri absurde. Stalin a dezaprobat „primul sărut” din filmul lui Aleksandrov *Volga, Volga*, care era prea pasional, rezultatul fiind nu doar că acel sărut a fost tăiat la montaj, ci că *săruturile* au fost aproape în întregime interzise în toate filmele sovietice de funcţionari excesiv de zeloşi. În *Ivan Groznîi* (*Ivan cel Groaznic*) al lui Eisenstein, partea a doua, Stalin, care se identifica atât de mult cu ţarul, a fost stânjenit de sărutul lui Ivan, despre care a spus că durează prea mult şi a trebuit tăiat. Când Tatiana a apărut în opera *Oneghin* într-o rochie transparentă, Stalin a exclamat: „Cum se poate prezenta o femeie în faţa unui bărbat îmbrăcată astfel?!”. Regizorul a înlocuit imediat deşertăciunea lui Puşkin cu „modestia bolşevică”. La bătăneţe, când a văzut pe un pachet de ţigări georgiene poza unei femei într-o postură

mai îndrăzneaţă, Stalin a ordonat furios să se refacă designul întregii mărci: „Unde o fi învăţat să pozeze aşa? La Paris?”.

Încuraja moralitatea burgheză în rândul potentaţilor săi: soţia lui Jdanov voia să îl părăsească din cauză că acesta era beţiv, dar, aşa cum Hitler a insistat ca Goebbels să se întoarcă la soţia sa, Stalin le-a ordonat: „Trebuie să rămâneţi împreună”. La fel a fost şi cu Pavel Alliluev. Când Stalin a auzit că Kuibîşev şi-a bătut nevasta, a exclamat: „Dacă ştiam, aveam eu grijă să nu se mai întâmple aşa ceva!”.

Totuşi, dacă un vechi prieten avea nevoie de ajutor într-o situaţie stânjenitoare, pe Stalin îl amuza să le facă un serviciu, aşa cum arată o scrisoare fascinantă din arhivele sale. Aleksandr Troianovski, probabil diplomatul, i-a cerut ajutorul în legătură cu o amantă a lui (o anume F.M. Graţanova) care lucra pentru NKVD şi căreia Iagoda îi oferise un post. Dacă şi-ar fi dat amândoi demisia simultan, „ar apărea bârfe. Prin urmare, pot să plec înaintea ei?... Vă rog să ajutaţi un vechi tovarăş”, i-a scris el lui Stalin, care l-a ajutat amuzat, scriind: „Tovarăşe Iagoda, rezolvă povestea asta a lui Troianovski. Este în bucluc, pezevenghiul, şi e răspunderea noastră [să îl scoatem din încurcătură]. Să-l ia naiba – sau Dumnezeu! Rezolvă povestea asta şi fă-l băiat de treabă [mujic]. Stalin”. În 1938, Troianovski i-a scris din nou lui Stalin, rugându-l să îl convingă pe Ejov să o lase pe doamna respectivă să îşi păstreze apartamentul. Stalin l-a ajutat din nou.

*

Unul dintre misterele „Marii terori” a fost obsesia lui Stalin de a-şi obliga victimele să semneze mărturisiri elaborate ale unor crime neverosimile înainte de a muri. Abia odată cu executarea agenţilor NKVD şi a ofiţerilor între martie şi iulie 1937 Stalin s-a impus ca dictator absolut. Chiar şi atunci, tot trebuia să îi convingă pe potentaţi să facă ce voia el. Cum a reuşit acest lucru?

O explicaţie era însuşi caracterul lui Stalin: cultul personalităţii era atât de generalizat în ţară, încât „cuvântul lui Stalin era lege”, a spus Hruşciov. „El nu putea greşi. Stalin înţelegea totul clar.” Mikoian era de părere că acest cult a fost motivul pentru care nimeni nu îl putea ataca pe Stalin. Dar „Marea teroare” nu a fost realizată doar din voinţa lui Stalin: poate că el a inspirat-o în mare parte şi se poate să îi fi reflectat urile şi complexele, dar potentaţii săi îl îndemnau în mod constant să epureze şi mai mulţi duşmani. Cu toate acestea, când cunoşteau victima, cereau dovezi. Acesta era motivul pentru care Stalin acorda atâta atenţie declaraţiile scrise, semnate de victime.

De îndată ce primea mărturisirile de la Ejov, Stalin le împărţea membrilor Biroului Politic, căruia îi era greu să nege acest potop de autoincriminări şi denunţuri: în martie 1937, Stalin le-a trimis, ca de obicei, o notă internă lui Molotov, Voroşilov, Kaganovici şi Mikoian: „Vă cer să recunoaşteţi mărturisirea spioanelor polono-germane Aleksandra (mama) şi Tamara (fiica) Litzinskaia şi Minervina, fostă secretară a lui A. Enukidze”. Toţi potentaţii îl cunoşteau bine pe Enukidze, astfel încât Stalin s-a asigurat că au văzut probele. Când Mikoian şi-a exprimat îndoielile în legătură cu mărturisirile, Stalin l-a acuzat de slăbiciune, dar apoi l-a chemat înapoi şi i-a arătat mărturisirile semnate: „E scrisul său... semnează pe fiecare pagină”. Aceste mărturisiri absurde erau suficiente pentru a-l convinge pe Kaganovici: „Cum ai putut să nu o semnezi [condamnarea la moarte] dacă, potrivit anchetei... această persoană era un duşman?”. Jdanov, după spusele fiului său, „chiar credea toate denunţurile venite din partea lui Ejov... O perioadă, tatăl meu chiar a crezut că existau agenţi ţarişti printre liderii de la Leningrad”. Dar, când părinţii săi cunoşteau personal victimele, ca prieteni, mama sa spunea: „Dacă el este Duşman al Poporului, atunci şi eu sunt!”. În mod repetat, pe şoptite, liderii şi soţiile lor foloseau aceleaşi cuvinte pentru a-şi exprima îndoielile despre o persoană sau două dintre cele arestate, deşi credeau în vina celor mai multe dintre victime.

Potentaţii doar se prefăceau că sunt şocaţi. Când cunoşteau persoana, fireşte, se interesau în mod deosebit de dovezi, dar toţi înţelegeau şi acceptau că detaliile acuzaţiilor şi mărturisirilor nu contau. Atunci, de ce erau ucişi cu toţii? Nadejda Mandelştam a scris că erau ucişi „degeaba”, în timp ce Maia Kavtaradze, ai cărei părinţi au fost arestaţi, spune pur şi simplu: „Nu întreba de ce!”. Nu erau ucişi din cauza a ceea ce *făcuseră*, ci din cauza a ceea ce *ar fi putut* face. Aşa cum a explicat Molotov, „principalul era că, la momentul decisiv, nu te puteai baza pe ei”. Într-adevăr, unii, precum Rudjutak, nu erau nici măcar „conştient” neloiali. Natura *potenţială* a acestei trădări însemna că Stalin putea încă să admire munca sau chiar personalitatea victimelor sale: după împuşcarea lui Tuhacevski şi a lui Uborevici, încă putea să vorbească în Politburo despre talentul celui dintâi şi îi încuraja pe militari să îşi instruiască „trupele aşa cum a făcut Uborevici”. Dar exista întotdeauna şi un aspect religios special.

Când Stalin l-a instruit pe Vîşinski cu privire la procesul din ianuarie 1937, i s-a adresat acuzatului astfel: „Ţi-ai pierdut credinţa” – şi trebuiau să moară din cauza asta. I-a spus lui Beria: „Un Duşman al Poporului nu este doar o persoană care sabotează, ci şi una care se îndoieşte de justeţea liniei de partid. Şi există mulţi din aceştia şi trebuie să îi lichidăm”. Stalin însuşi a lăsat să se înţeleagă acest lucru când i-a spus unui tovarăş disperat, care întreba dacă mai avea încredere în el: „Am încredere în tine din punct de vedere politic, dar nu mai sunt atât de sigur în privinţa perspectivelor viitoare ale activităţilor Partidului”, ceea ce pare să însemne că avea încredere în el deocamdată, dar nu neapărat şi în viitorul război.

„Există ceva măreţ şi curajos în ideea politică a unei epurări generale”, îi scria Buharin din închisoare lui Stalin, pe care îl înţelegea atât de bine, deoarece ar „provoca o neîncredere permanentă... În acest mod, conducerea îşi creează o garanţie completă”. Cu cât duşmanii statului erau mai puternici, cu atât statul (şi Stalin) trebuia să fie mai puternic. Acest cerc al „neîncrederii permanente” era

habitatul său natural. Credea în fiecare caz în parte? Nu din punct de vedere judiciar, dar acest politician cu inima de piatră credea doar în sanctitatea propriei necesităţi politice, uneori combinată cu răzbunarea personală.

La prânzul de după parada de pe 7 noiembrie, organizat ca de obicei în apartamentul lui Voroşilov, la care au participat toţi potentaţii, inclusiv Ejov, Hruşciov şi Redens, Mikoian a jucat rolul de animator, propunând „toasturi spirituale pentru fiecare pe rând". Apoi „încă o dată (un toast) pentru marele Stalin", care s-a ridicat apoi în picioare pentru a explica şi a încuraja „Marea teroare": oricine îndrăznea să slăbească puterea statului sovietic „cu gândul, da, chiar şi cu gândul", avea să fie considerat duşman şi „vom distruge tot clanul acesta". Apoi a toastat chiar în cinstea masacrului: „Pentru distrugerea completă a tuturor Duşmanilor, cu tot cu neamul lor!", la care potentaţii au „răspuns aprobator: pentru marele Stalin!". Parcă ar fi vorbit o căpetenie caucaziană din Evul Mediu, „un politician genial al Renaşterii italiene" – sau Ivan. A explicat că el, care nu era un mare orator şi cu nimic ieşit din comun, îi succedase la putere „vulturului" Lenin deoarece aceasta a fost voinţa Partidului. El şi oamenii săi erau mânaţi de „teama sfântă" de a nu justifica încrederea maselor. Astfel, a explicat Stalin în continuare, aceasta era de fapt o teroare sfântă care izvora din natura mesianică a bolşevismului. Nu e deci de mirare că Ejov numea NKVD „secta sa secretă".

Meschinăria acestei mârşăvii sacre întrece orice închipuire: distanţa de la camerele de tortură din Lubianka până la Colţişorul lui Stalin este de aproximativ un kilometru şi jumătate, dar pe vremea aceea era mult mai mică.

1. Ejov i-a răspuns, scriind cu negru: „Pe lângă copia raportului lui Uzakovski pe care vi l-am trimis, vă mai trimit

unul al Diviziei 7 a GUGB [Securitatea Statului] cu privire la activităţile chinezo-troţkiştilor. Ejov”.

2. Portretele sale uriaşe erau purtate prin faţa Mausoleului la toate sărbătorile de stat. Cum numele lui semăna cu „mănuşa de oţel”, apăruseră afişe imense care înfăţişau strânsoarea sa de fier „sugrumând şerpii” cu capetele lui Troţki, Rîkov şi Buharin. Celălalt slogan ejovit suna astfel: „*Ejovîe rukaviţî* – conducerea cu o nuia de fier!”.

3. Aleksandra Kollontai, care avea atunci 65 de ani şi era ambasadoare în Suedia, a fost o frumoasă bolşevică dintr-o familie nobilă care a scris manifestul feminismului şi al amorului liber, romanul *Dragostea albinelor lucrătoare*. Viaţa ei sexuală scandaloasă i-a şocat şi i-a amuzat pe Stalin şi pe Molotov. Mai mulţi dintre celebrii săi amanţi bolşevici au fost împuşcaţi în timpul „Marii terori”. Totuşi, ea a supravieţuit. Poate că scrisorile trimise lui Stalin, întotdeauna adresate „stimabilului Iosif Vissarionovici”, cu „urări de bine din partea unui suflet sincer”, cu romantismul cochet al unei femei care fusese odată frumoasă, făceau apel la cavalerismul lui. La fel, Stalin i-a spus lui Dimitrov despre veterana bolşevică Elena Stasova că „probabil o s-o arestăm pe Stasova. S-a dovedit că e o netrebnică”. Totuşi, a fost lăsată în viaţă şi a continuat să îi scrie lui Stalin scrisori calde de recunoştinţă până la o vârstă respectabilă.

4. Din generaţia lor, excepţiile de la această ipocrizie plină de prejudecăţi erau acei rari bolşevici care combinau disciplina de partid cu stilul de viaţă boem european, comisarul pentru afaceri externe Maksim Litvinov şi soţia sa englezoaică, Ivy. Ea le dădea cu tifla unor impostori precum Molotov şi îşi etala promiscuitatea, având o grămadă de amanţi germani: „Nu îmi pasă nici cât negru sub unghie de ce spune lumea... deoarece mă simt cu un cap mai înaltă decât oricui îi poate plăcea să discute despre astfel de subiecte de scandal expirate precum cine se culcă cu cine”. În acest timp, comisarul Litvinov, intelectualul evreu plinuţ, ciufulit şi dur care îl cunoştea pe Stalin de mult, dar care nu

i-a fost niciodată apropiat, a început o aventură cu o fată „foarte drăguţă, categoric vulgară şi foarte sexy, într-adevăr” care stătea la ei în gazdă. Ea îl însoţea chiar la recepţiile diplomatice şi venea la birou cu pantaloni de călărie strânşi pe picior.

22

Mânecile însângerate: cercul intim al crimei

Dimineaţa, Mura îşi făcea apariţia la Politburo şi lua parte la şedinţe, venind direct din camerele de tortură. Hruşciov a observat într-o zi pete de sânge închegat pe tivul şi manşetele rubaştii lui Ejov. Hruşciov, care nici el nu era un sfânt, l-a întrebat pe Ejov ce-i cu petele alea. Ejov a răspuns, cu o sclipire în ochii săi albaştri, că petele alea erau un motiv de mândrie deoarece era sângele duşmanilor revoluţiei.

Stalin scria adesea instrucţiuni în dreptul numelor. În decembrie 1937, a adăugat ordinul: „Bateţi-l, bateţi-l!” lângă un nume. „Nu e timpul să strângem cu uşa pe acest domn şi să îl obligăm să dea raportul cu privire la trebuşoara lui murdară?”, a scris Stalin în dreptul altuia. „Unde se află – în închisoare sau la hotel?”. Biroul Politic a specificat că tortura ar trebui folosită oficial în 1937. După cum a afirmat Stalin mai târziu, „practica NKVD de utilizare a presiunilor fizice... permisă de Comitetul Central” era o „metodă cât se poate de corectă şi foarte eficace”.

Ejov îi supraveghea pe torţionarii săi, care aveau propriul jargon: ei numeau procesul de distrugere a unei fiinţe umane nevinovate „lupte franţuzeşti” – *franţuskaia borba*. Când unii dintre ei au fost interogaţi la rândul lor, peste ani, au dezvăluit modul în care foloseau *jguti*, bâta specială, şi *dubinka*, bastonul, precum şi metode mai tradiţionale – privarea de somn şi interogatoriile permanente pe care le numeau „banda transportoare”. CEKA avusese mult timp un cult al torturii: Leonid Zakovski, unul dintre oamenii lui Iagoda, chiar scrisese un ghid al torturii.

În mod frecvent, membrii Biroului Politic, precum Molotov şi Mikoian, mergeau să îi interogheze pe tovarăşii lor în marele birou al lui Ejov de la Lubianka: „Rudjutak fusese bătut crunt şi torturat”, a spus Molotov despre o astfel de sesiune. „A trebuit să acţionăm fără milă.” Kaganovici credea că „era foarte dificil să *nu* fii crud”, dar că „trebuie să luăm în considerare faptul că erau vechi bolşevici trecuţi prin ciur şi prin dârmon; cum ar fi putut mărturisi de bunăvoie?”. Asta poate lăsa impresia că „Biroul Politic era plin de gangsteri”, cum a spus Molotov. Poate că nu erau nişte ucigaşi mafioţi – puţini, cu excepţia lui Ejov şi, mai târziu, Beria, şi-au ucis sau şi-au torturat personal victimele şi niciun ucigaş mafiot nu ar fi aşa de nebun încât să petreacă atâta timp cu o ideologie plictisitoare –, dar uneori este greu de făcut diferenţa.

Stalin şi potentaţii săi râdeau adesea de capacitatea agenţilor NKVD de a-i face pe oameni să mărturisească. Stalin i-a spus această glumă cuiva care chiar fusese torturat: „Au arestat un băiat şi l-au acuzat că a scris *Evgheni Oneghin*”, a glumit Stalin. „Băiatul a încercat să nege... Câteva zile mai târziu, anchetatorul de la NKVD s-a întâlnit cu părinţii băiatului: «Felicitări!», a spus el. «Fiul dumneavoastră a scris *Evgheni Oneghin*.»„[1] Mulţi dintre prizonieri erau bătuţi atât de crunt, încât efectiv le ieşeau ochii din cap. De multe ori erau omorâţi în bătaie, pe certificatul de deces fiind menţionat drept cauză atacul de cord.

Ejov însuşi a conceput sistemul execuţiilor. În loc să folosească celulele de la Lubianka sau alte închisori, aşa cum făcuseră predecesorii săi, a creat un abator special. A folosit altă clădire a NKVD din spatele închisorii Lubianka, mai în stânga, de pe strada Varsonofievski. Prizonierii erau duşi în maşini Black Crow vizavi de Lubianka (nu exista niciun tunel), în curtea în care fusese construită special o clădire pătrăţoasă, nu foarte înaltă, cu o podea de ciment înclinată spre un perete de buşteni, aflat la celălalt capăt, care să reţină gloanţele, şi fuseseră instalate furtunuri pentru a spăla fluidele corporale. După ce erau împuşcate

în ceafă, victimele erau puse în cutii de metal şi duse la unul dintre crematoriile din Moscova. Cenuşa era de regulă aruncată într-o groapă comună, precum cea de la Cimitirul Donskoi.

Drumul care se sfârşea la Donskoi începea adesea cu o notă de pe biroul lui Stalin. Acesta primea nu doar pledoarii pentru cruţarea vieţii cuiva, ci şi denunţuri care cereau moartea. Odată dezlănţuită „Marea teroare", denunţurile au avut efectul benzinei aruncate pe foc, menţinând vâlvătaia. Aceste denunţuri erau deja o parte crucială a sistemului stalinist: oricine putea denunţa pe oricine. În universul bolşevic, existau doar două moduri prin care greşelile puteau ajunge în atenţia liderilor: accidentele – şi denunţurile. Denunţurile curgeau şuvoi în biroul lui Stalin: unele erau valabile. „Dacă am trăi într-un stat capitalist, s-ar vorbi despre noi în Parlament şi în ziare", a spus Voroşilov. Unele denunţuri erau echivalentul stalinist al unor întrebări incomode puse de parlamentari şi reporteri de investigaţie: „Voi probabil credeţi că este neplăcut faptul că se scriu astfel de scrisori, dar eu mă bucur", a explicat Stalin. „Ar fi rău dacă nimeni nu s-ar plânge. Nu vă fie teamă de dispute... Ele sunt mai bune decât prietenia pe cheltuiala guvernului". Dar de obicei aceste scrisori otrăvite erau rezultatul maniei vânătorii de vrăjitoare, al răutăţii canibalice şi al ambiţiei amorale.

Stalin se delecta cu decizia privind modul de tratare a denunţurilor. Dacă nu îi plăcea persoana, scrisorile către NKVD erau însoţite de indicaţia „Verificaţi!" şi probabil urma moartea. Dacă dorea să „păstreze" persoana, putea să o pună la dosar şi să o scoată iarăşi abia peste câţiva ani. De acum înainte, documentele sale sunt pline de denunţuri, unele din partea unor oameni obişnuiţi, altele din partea unor demnitari de la vârf: un denunţ tipic, de la un oficial al Cominternului, îi denunţa pe duşmanii din Comisariatul pentru Afaceri Externe. Ne putem imagina atmosfera marcată de teamă şi intrigi de la Kremlin: fostul secretar al lui Ordjonikidze, încercând, cu siguranţă, să îşi salveze pielea, i-a scris lui Stalin pentru a o denunţa pe

văduva lui Sergo, Zinaida, care „spusese de mai multe ori că nu poate trăi fără Sergo şi mi-e teamă să nu facă o prostie... Este adesea sunată de soţiile trădătorilor Partidului nostru. Aceste soţii apelează la ea cu cereri (pe care să i le dea Tovarăşului Ejov). Nu este corect şi trebuie să i se spună să nu facă asta... Vă cer instrucţiuni. Fiecare ordin va fi îndeplinit până la ultima picătură de sânge. Al dumneavoastră devotat, Semiuşkin". Uneori farsa se transforma rapid în tragedie, ca în povestea despre modul în care vocea lui Stalin[2] a fost sabotată de duşmani ascunşi.

Un denunţ tipic pe care Stalin l-a citit şi l-a marcat a venit de la un anume Krîlov din îndepărtatul Saratov, care îi spunea conducătorului său că „Duşmanii au prieteni în interiorul NKVD şi al Procuraturii şi ascund duşmani". Cei din armată erau la fel de avizi ca toţi ceilalţi: „Vă cer să îl demiteţi pe Comandantul... Osipov", scria un ofiţer din Tiflis, „care este un individ foarte suspect". Stalin a subliniat „suspect" cu creionul său albastru.

Fulgerul acestui Zeus moscovit lovea regiunile în moduri diferite: în iulie 1937, Liuşkov, un cekist necruţător care făcuse deja ravagii în Rostov, a fost convocat la Kremlin şi detaşat în Extremul Orient. Stalin vorbea despre vieţile oamenilor de parcă ar fi fost nişte haine vechi – pe astea le păstrăm, pe alea le aruncăm: prim-secretarul din Extremul Orient, Vareikis, nu prezenta „încredere deplină", având propria clică, dar era „necesar să fie păstrat" mareşalul Bliuher. Ascultător, Liuşkov l-a arestat pe Vareikis.

Un mod mai puţin fiabil era utilizarea unui instrument local precum Polia Nikolaenko, „eroica denunţătoare din Kiev", lăudată de Stalin. Specialitatea acestei baborniţe îngrozitoare, responsabilă pentru moartea a 8.000 de oameni, era să se ridice în picioare la şedinţe şi să împroaşte cu acuzaţii: Hruşciov a văzut-o „arătând cu degetul şi spunând:: «Nu îl cunosc pe omul ăla, dar vă pot spune după ochi că este un Duşman al Poporului»„. Această menţionare a „ochilor" era încă un semn al freneziei religioase a „Marii terori". Singurul mod de a combate astfel

de acuzaţii era răspunzând rapid: „Nu o cunosc pe această femeie care tocmai m-a denunţat, dar pot să spun după privirea ei că este o prostituată”. Acum Polia Nikolaenko a apelat la Stalin. Nota anexată scrisorii surprinde simplitatea ei: „Către anticamera Tovarăşului Stalin. Vă rog să îi daţi personal această declaraţie Tovarăşului Stalin. Tovarăşul Stalin a vorbit despre mine la Plenara din februarie”. Scrisoarea ei a ajuns, într-adevăr, la Stalin, cu consecinţe devastatoare pentru duşmanii ei: „Iubite conducător, Tovarăşe Stalin”, scria ea pe 17 septembrie 1937, dezvăluind cu şiretenie modul în care liderii locali ignorau ordinele lui Stalin. „Vă cer să interveniţi în nişte probleme legate de Kiev... Duşmanii de aici câştigă iarăşi o putere de neînvins... în aparatul lor, făcând tot felul de mârşăvii. După Plenara în care aţi vorbit despre Kiev şi despre cazul meu ca «om de rând», au organizat activ discreditarea mea pentru a mă distruge din punct de vedere politic.” Înalţii demnitari au tratat-o ca pe un „Duşman” şi au folosit încă o dată limbajul vrăjitoarei chiar împotriva ei: „Cineva care are legături cu Duşmanii Poporului a strigat: «Se vede în ochii săi, are două feţe!»„. Kosior, secretarul general al Partidului Comunist Ucrainean, şi alţii o luat-o peste picior „în mijlocul hohotelor de râs”. „Am fost, sunt şi voi fi devotată Partidului şi Marelui Conducător. M-aţi ajutat să descopăr Adevărul. ADEVĂRUL LUI STALIN ESTE PUTERNIC! De data aceasta vă cer iarăşi să faceţi tot ce puteţi împotriva organizaţiei de la Kiev...” Zece zile mai târziu, Stalin i-a sărit în ajutor, spunându-le liderilor ucraineni: „Aveţi grijă de Tovarăşa Nikolaenko (uitaţi-vă la scrisoarea sa). O puteţi proteja de aceşti huligani? După informaţiile mele, Glaz şi Timofeev nu prea sunt de încredere. Stalin”. Cei doi oameni au fost probabil arestaţi, în timp ce Kosior a scăpat cu viaţă pentru moment.

În regiuni s-a ajuns curând să fie ucişi prea mulţi oameni, prea repede: Hruşciov[3], liderul organizaţiei de partid pe oraşul Moscova, a ordonat efectiv împuşcarea a 55.741 de activişti, ceea ce a depăşit norma iniţială de 50.000 de oameni stabilită de Biroul Politic. Pe 10 iulie 1937, Hruşciov i-a scris lui Stalin cerând aprobarea de a împuşca încă

2.000 de foşti culaci pentru a îndeplini norma. Arhivele NKVD arată că semna multe documente care propuneau arestări. În primăvara anului 1938, supervizase arestarea a 35 dintre cei 38 de secretari din provincii şi din oraşe, ceea ce ne ajută să ne facem o idee despre această febrilitate. Deoarece lucra în Moscova, le aducea liste ale morţii direct lui Stalin şi Molotov.

„Nu se poate să fie atât de mulţi!", a exclamat Stalin. „De fapt, sunt şi mai mulţi", a răspuns Hruşciov, conform lui Molotov. „Nu vă puteţi imagina cât de mulţi sunt." Oraşul Stalinabad (Duşanbe) a primit o normă de 6.277 de oameni care trebuiau împuşcaţi, dar a executat în realitate 13.259.

Dar, cel mai adesea, ucideau oameni nevinovaţi. Liderii regionali selectau victimele, nerezistând dorinţei de a-şi distruge oponenţii şi de a-şi păstra prietenii. Totuşi, tocmai pe aceşti „prinţi" şi anturajele lor dorea Stalin să îi distrugă. Astfel, vărsările de sânge iniţiale comise de primi-secretari nu numai că nu i-a salvat, ci chiar au constituit un pretext pentru eradicarea lor. A fost doar o chestiune de timp până când centrul a dezlănţuit un al doilea val de teroare pentru eradicarea „prinţilor" înşişi.

Doar viceregii personali ai lui Stalin, Jdanov la Leningrad şi Beria în Transcaucazia, nu au avut nevoie de acest „ajutor". Jdanov era alt fanatic care credea că troţkiştii împânziseră Leningradul, deşi uneori reflecta asupra anumitor cazuri: „Ştii, nu am crezut niciodată că Viktorov se va dovedi a fi un Duşman al Poporului", i-a spus Jdanov amiralului Kuzneţov, care „nu a detectat nicio urmă de îndoială în vocea sa, doar surpriză... Vorbeam... ca despre nişte oameni care trecuseră dincolo de mormânt". A supervizat arestarea a 68.000 de oameni la Leningrad. Cât despre Beria, acest cekist profesionist a supervizat îndeplinirea normei sale iniţiale de 268.950 de arestări şi 75.950 de execuţii. Norma a fost apoi crescută. 10% dintre membrii Partidului Comunist Georgian, pe care Stalin îi cunoştea foarte bine, au fost ucişi. Beria s-a remarcat torturând personal familia lui Lakoba, făcând-o pe văduvă să îşi

piardă minţile punându-i un şarpe în celulă şi omorându-i în bătaie copiii adolescenţi.

Soluţia a fost trimiterea favoriţilor lui Stalin pentru a distruge „prinţii”; de asemenea, un test util al loialităţii unui potentat. Nu exista o vărsare de sânge mai atroce decât în urma unei deplasări în regiuni. Ca şi comandanţii din Războiul Civil, au plecat în trenurile lor blindate, însoţiţi de gorilele din NKVD. Mikoian, comisarul pentru comerţ exterior şi aprovizionare, are reputaţia că a fost unul dintre cei mai decenţi lideri: cu siguranţă, a ajutat victimele ulterior şi a făcut mari eforturi pentru a repara distrugerile lui Stalin după moartea acestuia. În 1936, totuşi, Mikoian a lăudat execuţiile lui Zinoviev şi Kamenev – „Ce verdict drept!”, şi-a arătat el entuziasmul faţă de Kaganovici. În 1937, şi el a semnat liste ale morţii şi a propus arestarea a sute dintre funcţionarii săi. Pe toată durata domniei lui Stalin, Mikoian a fost suficient de viclean pentru a evita intrigile, a nu râvni funcţiile cele mai înalte şi, cu mintea sa ascuţită şi extraordinara capacitate de muncă, a se concentra asupra responsabilităţilor sale: cunoştea regulile jocului şi ştia să facă exact atât cât trebuie.

Potentaţii şi-au salvat unii prieteni, dar în cea mai mare parte i-au salvat în 1939, într-un mediu diferit. Anticamera lui Andreev, susţinea fiica sa, „era plină de cei pe care i-a ajutat”, dar Kaganovici a recunoscut cinstit că „era imposibil să îţi salvezi prieteni şi rude” din cauza „stării de spirit din acel moment”. Trebuiau să ucidă mulţi pentru a-i salva pe câţiva. Mikoian a făcut probabil mai mult decât majoritatea, apelând la Stalin când prietenul său Andreasian fusese acuzat că este agent francez de imbecilii de anchetatori deoarece prenumele său era „Napoleon”.

„E la fel de francez ca şi dumneavoastră!”, a glumit Mikoian. Stalin a izbucnit în râs[4]. Voroşilov, care a fost răspunzător pentru moartea atâtor oameni, i-a înaintat chiar lui Stalin cererea fiicei unui prieten arestat, acesta a scris pe ea ca de obicei: „Tovarăşului Ejov: fă verificări!”. Tatăl ei a fost eliberat şi a venit să îi mulţumească lui

Voroşilov, care a întrebat: „A fost rău?”. „Da, a fost îngrozitor.” Cei doi prieteni nu au mai vorbit niciodată despre asta.

Stalin era atât de asaltat de cereri, încât a emis un decret al Biroului Politic care interzicea posibilitatea de a se face apel. Dacă un lider intervenea pentru a salva un prieten, era vital să se evite căderea acestuia în mâinile altui lider. Mikoian a reuşit să îşi salveze un camarad şi l-a implorat să plece imediat din Moscova, dar vechiul bolşevic, cu tot pedantismul unui cavaler care trebuie să îşi primească înapoi sabia, a insistat să i se dea înapoi carnetul de partid. L-a sunat pe Andreev, care l-a arestat din nou.

Poate că bunătatea lui Mikoian a ajuns la urechile lui Stalin, deoarece atitudinea sa faţă de el s-a răcit brusc. La sfârşitul anului 1937, a testat devotamentul lui Mikoian trimiţându-l în Armenia cu o listă de trei sute de victime care trebuiau arestate. Mikoian a semnat lista, dar a tăiat numele unui prieten. Bărbatul a fost arestat oricum. Tocmai când luase cuvântul la şedinţa de partid din Erevan, Beria a intrat în încăpere, atât pentru a-l supraveghea pe el, cât şi pentru a-i teroriza pe localnici. Au fost arestaţi o mie de oameni, inclusiv şapte dintre cei nouă membri armeni ai Biroului Politic. Când Mikoian s-a întors la Moscova, Stalin l-a primit din nou cu căldură.

Toţi potentaţii au plecat în turnee sângeroase prin ţară. Jdanov a epurat munţii Ural şi regiunea Povoljie. Ucraina a avut ghinionul de a primi vizita lui Kaganovici, Molotov şi Ejov. Kaganovici a vizitat Kazahstanul, Celeabinskul, Ivanovo şi alte locuri, semănând teroare: „Prima analiză... arată că Secretarul *Obkom*-ului, Epancikev, trebuie arestat imediat...” – astfel începea prima sa telegramă trimisă din Ivanovo în august 1937. „Sabotajul mişcării de dreapta troţkiste a atins mari proporţii în industrie, agricultură, aprovizionare, sănătate, comerţ, educaţie şi activitatea politică... excepţional de infestată.” Dar asta nu era nimic în comparaţie cu frenezia ucigaşă a celor doi cei mai prolifici monştri plecaţi în delegaţie.

Andrei Andreev, care avea atunci 42 de ani, mic de statură, mustăcios şi mereu posomorât, nu făcuse faţă onorabil în povestea cu căile ferate sovietice, dar a arătat de ce este capabil conducând Secretariatul Comitetului Central, alături de Ejov. Unul dintre rarii proletari din rândul conducerii, acest om tăcut, dependent de Ceaikovski, mare iubitor de drumeţii la munte şi fotograf amator, căsătorit cu Dora Hazan, căreia îi trimitea cărţi poştale afectuoase în care vorbea despre copiii lor, a devenit maestrul de necontestat al acestor turnee sângeroase.

Pe 20 iulie, a sosit în Saratov pentru a face ravagii în Republica Germană de pe Volga[5]: „Sunt necesare toate mijloacele pentru epurarea Saratovului", i-a spus lui Stalin în prima dintr-o serie de telegrame entuziaste, fanatice. „Organizaţia din Saratov întâmpină toate deciziile Comitetului Central cu mare plăcere." Asta era greu de crezut. Peste tot a descoperit că liderii locali „nu doreau să dea în vileag gruparea teroristă" şi că îi „iertaseră pe unii Duşmani identificaţi". A doua zi, Andreev începuse să îi aresteze frenetic pe suspecţi: „A trebuit să îl arestăm pe al Doilea Secretar... Cât despre Freşier, avem dovezi că a fost membrul organizaţiei de dreapta troţkiste. Cerem permisiunea de a-l aresta". Un grup era format din „20 de persoane care lucrau foarte obstructiv la Staţiunea de Mecanizare şi Tractoare. Am hotărât să îi arestăm şi să îi punem sub acuzare pe doi dintre directori" care s-au dovedit a face parte dintr-o „«organizaţie de dreapta a culacilor» ce «sabotaseră tractoare» sau, mai curând, munciseră încet, de vreme ce «doar 14 dintre cele 74 erau gata»„. La 1.38 în acea noapte, Stalin i-a răspuns cu creionul său albastru: „Comitetul Central este de acord cu propunerile dumneavoastră privind acuzarea şi împuşcarea foştilor muncitori de la Staţiunea de Mecanizare şi Tractoare". 20 de oameni au fost împuşcaţi. Trei zile mai târziu, Andreev i se lăuda lui Stalin că descoperise „o organizaţie fascistă – ne propunem să arestăm imediat primul grup de 50-60 de persoane... A trebuit să îl arestăm pe Premierul Republicii, Luf, care s-a dovedit că făcea parte din organizaţia de dreapta troţkistă". A plecat apoi la

Kuibîşev şi apoi în Asia Centrală, unde i-a înlăturat pe toţi cei aflaţi la conducere, deoarece Stalin îi spusese: „În general, poţi să acţionezi după cum crezi de cuviinţă”. Rezultatul a fost că în Stalinabad „am arestat 7 comisari ai poporului, 55 de şefi ai Comitetului Central, 3 secretari ai Comitetului Central” şi, întorcându-se la Voronej, a declarat vesel: „Nu mai există niciun Birou aici. Toţi arestaţi ca Duşmani. Spre Rostov acum!”.

Andreev era însoţit în aceste călătorii frenetice de un tânăr grăsuţ de 35 de ani, Gheorghi Malenkov, birocratul ucigaş a cărui carieră a avut cel mai mult de câştigat de pe urma epurărilor, dar care provenea din inteligheţia provincială, un descendent al funcţionarilor ţarişti şi, pe deasupra, nobil[6]. A mers cu Mikoian în Armenia şi cu Ejov în Belarus. Un istoric estimează că Malenkov a fost răspunzător pentru moartea a 150.000 de oameni.

Mic de statură, gras, palid şi cu o faţa rotundă şi spână, cu pistrui pe nas şi ochi negri, mongoloizi, cu părul negru atârnându-i peste frunte, Malenkov avea şolduri late, ca de femeie, umerii înguşti şi vocea subţire. Nu este de mirare că Jdanov l-a poreclit „Malania” sau Melania. Îţi dădea impresia că un om slab şi flămând încerca să iasă „de sub straturile şi colacii de grăsime”. Stră-străbunicul său venise din Macedonia în timpul domniei lui Nicolae I, dar, cum spunea în glumă Beria, nu era vreun Alexandru cel Mare. Strămoşii lui Malenkov guvernaseră Orenburgul pentru ţari. Descendent al unor generali şi amirali, se considera un fel de posadnic, un administrator ales al vechiului Novgorod, sau un cinovnic, ca antecesorii săi. Spre deosebire de unii bătăuşi stalinişti precum Kaganovici, care ţipa la funcţionari şi îi lovea cu pumnul, Malenkov se ridica în picioare când intrau în încăpere subordonaţii săi şi vorbea fără să ridice tonul, într-o rusă aleasă, fără să înjure, deşi ceea ce spunea îţi dădea adesea fiori.

Tatăl lui Malenkov îşi şocase familia căsătorindu-se cu formidabila fiică a unui fierar, cu care a avut trei fii. Gheorghi, care o iubea pe mama lui dominatoare, era cel

mai mic. A studiat la gimnaziul clasic din oraş, învăţând latina şi franceza. Malenkov, ca şi Jdanov, printre cizmari şi tâmplari, trecea drept un om educat, calificat ca inginer electrician. Ca mulţi alţi tineri ambiţioşi, a intrat în Partid în timpul Războiului Civil: familia sa susţine, nu foarte convingător, că a făcut parte din cavalerie, dar curând a ajuns în siguranţă, în trenurile de propagandă, unde a cunoscut-o pe despotica lui soţie, Valeria Golubtseva, care provenea dintr-un mediu similar.

Având o căsnicie fericită, Malenkov era cunoscut drept un tată minunat pentru copiii săi foarte bine educaţi, pe care îi învăţa chiar el şi cărora le citea poezii chiar şi atunci când era epuizat, în toiul războiului. Soţia sa l-a ajutat să obţină un post la Comitetul Central, unde a fost remarcat de Molotov, a lucrat la Secretariatul lui Stalin şi a devenit secretar al Biroului Politic la începutul anilor ‘30, unul dintre acei tineri activi, ca Ejov, care au atras la început atenţia lui Kaganovici, apoi a lui Stalin datorită devotamentului şi eficienţei lor. Totuşi, în particular, avea un fin simţ al umorului.

Acest potentat şiret, dar „cam eunuc” nu vorbea niciodată decât dacă era necesar şi îl asculta întotdeauna pe Stalin, mâzgălind într-un carneţel pe care scria: „Instrucţiunile Tovarăşului Stalin”. I-a succedat lui Ejov ca şef al Departamentului de Personal din cadrul Comitetului Central, care selecta cadre pentru diferite funcţii. În 1937, a spus Mikoian, a jucat „un rol special”. El a fost maestrul birocratic al „Marii terori”. O notă din documentele lui Stalin ilustrează laconic relaţia lor: „Tovarăşe Malenkov – Moskvin trebuie arestat. I. St.”. Tinerele vedete Malenkov, Hruşciov şi Ejov erau prieteni atât de apropiaţi, încât erau numiţi „Inseparabilii”. Totuşi, în această loterie paranoică, chiar şi unul ca Malenkov putea fi distrus. În 1937, a fost acuzat la o conferinţă de partid din Moscova că era el însuşi un duşman. Povestea cum a fost recrutat în Armata Roşie la Orenburg în timpul Războiului Civil, când o voce a strigat: „Erau albgardişti în Orenburg la vremea aceea?”. „Da.” „Asta înseamnă că erai de-al lor.” Hruşciov a intervenit:

„Poate că erau albgardişti în Orenburg la vremea aceea, dar Tovarăşul Malenkov nu era de-al lor”. Era o perioadă în care orice ezitare putea însemna arestarea. În acelaşi timp, Hruşciov şi-a salvat pielea ducându-se personal la Stalin şi mărturisind că fusese troţkist la începutul anilor ‘20.

Anturajul a încurajat excesiv „Marea teroare”. Chiar şi peste decenii, aceşti „fanatici” îşi justificau încă genocidul. „Sunt responsabil pentru represiune şi o consider corectă”, a spus Molotov. „Toţi membrii Biroului Politic sunt responsabili... Dar 1937 a fost necesar.” Mikoian a fost de acord că „toţi cei care au lucrat cu Stalin... poartă o parte din răspundere”. Era suficient de grav că au ucis atâţia oameni, dar ideea că erau pe deplin conştienţi că mulţi erau nevinovaţi este cel mai greu de suportat, chiar şi după propriile lor standarde oculte: „Suntem vinovaţi că am mers prea departe”, a spus Kaganovici. „Am făcut cu toţii greşeli... Dar am câştigat al Doilea Război Mondial.” Cei care îi cunoşteau pe autorii acestui genocid au ajuns ulterior la concluzia că Malenkov şi Hruşciov „nu erau răi din fire”, nu erau „aşa cum au devenit ulterior”. Au fost oamenii momentului.

În octombrie, altă Plenară a aprobat arestarea şi mai multor membri ai Comitetului Central. „S-a întâmplat treptat”, a spus Molotov. „70 dădeau afară 1-15 oameni şi apoi cei 60 rămaşi dădeau afară încă 15.” Când liderii locali, îngroziţi, au făcut apel la Stalin „pentru a mă primi doar zece minute într-o problemă personală – sunt acuzat de o minciună îngrozitoare”, el i-a scris lui Poskrebîşev cu verde: „Spune că sunt plecat în vacanţă”.

1. Cruzii anchetatori încercau să îi pună infractorului în cârcă o infracţiune potrivită pentru el, cu rezultate adesea absurde: când a fost arestat, prim-secretarul Regiunii Autonome Evreieşti din Birobidjan a fost acuzat în mod corespunzător că ar fi otrăvit peştele umplut al lui

Kaganovici în timpul vizitei sale acolo. Se presupunea că, pe tot teritoriul numeroaselor republici ale Uniunii Sovietice, otrava era ascunsă în felurile tradiţionale de mâncare – de la cârnaţii din regiunea baltică la supele condimentate ale mongolilor şi tocanele cu carne de miel ale tadjicilor.

2. La sfârşitul anului 1936, când Stalin a inaugurat noua Constituţie, Şumiaţki, şeful industriei cinematografice, l-a întrebat pe Molotov dacă poate înregistra discursul lui Stalin. Pe 20 noiembrie, Molotov i-a acordat permisiunea. Malţev, şeful Comitetului Unional de Radioficare şi Radiodifuziune, i-a raportat bucuros lui Stalin că discursul a fost înregistrat cu succes şi aprobat. Acum cerea permisiunea să îl transpună pe un disc de gramofon „ca să îl ascultaţi şi dumneavoastră”. Stalin a fost de acord. Dar, pe 29 aprilie 1937, când funcţionarii înspăimântaţi de la Fabrica de Gramofoane au ascultat discul, ceva era în neregulă cu vocea lui Stalin. I-au raportat imediat lui Poskrebîşev că existau: „1. Zgomote de fond puternice. 2. Intervale mari. 3. Absenţa unor fraze întregi. 4. Şanţuri închise. Şi 5. Salturi şi lipsă de claritate”. Dosarul cuprindea, de asemenea, o analiză anxioasă a sâsâitului vocii lui Stalin şi a dificultăţii de a o reda pe gramofon. Mai rău, fuseseră produse o mie de astfel de discuri de gramofon. Unii oficiali doreau să retragă de pe piaţă discurile, dar, în mod tipic pentru acea perioadă, şeful a acuzat această sugestie de lipsă de respect pentru vocea tovarăşului Stalin. El a crezut că arată mai mult respect distribuindu-le indiferent de pauze, zgomote de fond, întreruperi. Dosarul se încheie cu un raport de la *Komsomlskaia Pravda* care sugera că se întâmplase ceva foarte sinistru cu vocea tovarăşului Stalin la Fabrica de Gramofoane, unde insistenţa tovarăşului Straik de a „distribui discurile mai repede” a fost o „atitudine ciudată”. Era, evident, un sabotor şi toţi sabotorii din fabrică „trebuie aspru pedepsiţi”. Fără îndoială, agenţii NKVD au ajuns să asculte colecţia de discuri a tovarăşului Straik.

3. Hruşciov a fost un fanatic al „Marii terori” staliniste în anii ‘30 şi totuşi abilitatea sa de a distruge documente incriminatoare şi memoriile lui au învăluit adevăratul lui comportament într-un văl de mister. A.N. Şelepin, fostul şef al KGB, a depus mărturie în 1988 că listele morţii întocmite de Hruşciov fuseseră distruse de un agent al poliţiei secrete, I.V. Serov. 261 de pagini de documente ale lui Hruşciov au fost arse între 2 şi 9 iulie 1954.

4. Astfel de absurdităţi erau din belşug: în îngrozitorul lagăr de muncă forţată unde a fost trimisă, văduva lui Buharin s-a confruntat cu această mentalitate atunci când alt prizonier a denunţat-o că are o carte intitulată *Legături periculoase*, despre care presupunea că este un ghid letal pentru spioni.

5. După ce i-a intervievat pe Andreev şi pe fiica Dorei Hazan, Nataşa, care i-au spus că el nu este vinovat de toate aceste crime, autorul a descoperit acest dosar care îl incrimina. Notele şi scrisorile lui Andreev s-au păstrat deoarece, spre deosebire de ceilalţi criminali, precum Kaganovici, Malenkov şi Hruşciov, el nu mai era la putere după moartea lui Stalin, când ceilalţi au reuşit să distrugă atâtea documente care îi incriminau.

6. Lenin, fondatorul CEKA, Feliks Dzerjinski, şi comisarul pentru afacerile externe până în 1930, Cicerin, erau nobili ereditari, ca şi Molotov, Jdanov, Sergo şi Tuhacevski, conform Tabelului rangurilor introdus de Petru cel Mare, care a fost folosit până în 1917. Niciunul nu avea vreun titlu nobiliar.

23

Viaţa socială în timpul „Marii terori”: soţiile şi copiii potentaţilor

Şi totuşi, această tragedie s-a produs într-o atmosferă publică de jubilare, o sărbătorire nesfârşită a unor victorii şi aniversări. Iată o scenă din anii „Marii terori” care ar fi putut avea loc oriunde şi oricând între o fiică, prietena sa

cea mai bună şi tatăl ei penibil. Stalin lua cina în fiecare zi împreună cu fiica sa, Svetlana, în apartamentul lui. În toiul „Marii terori”, Stalin lua cina cu Svetlana, care atunci avea 11 ani, şi cu cea mai bună prietenă a ei, Marta Peşkova, ai cărei bunic, Gorki, şi tată se presupunea că fuseseră amândoi uciși de Iagoda, amantul mamei sale. Stalin a vrut ca Svetlana să se împrietenească cu Marta, făcându-le cunoştinţă. Acum fetele se jucau în camera Svetlanei când menajera a venit şi le-a spus că Stalin venise acasă şi se aşezase la masă. Stalin era singur, dar era foarte binedispus – în mod evident, îi plăcea să vină acasă ca să o vadă pe Svetlana, deoarece adesea intra strigând: „Unde-i *hoziaika* mea?!” şi apoi se aşeza şi o ajuta să îşi facă temele. Cei din afară erau uimiţi că acest om aspru „era atât de blând cu fiica sa”. A luat-o pe genunchi şi i-a spus unui vizitator: „De când a murit mama ei, îi spun mereu că ea este *hoziaika*, dar ea chiar a crezut, aşa că a încercat să dea ordine în bucătărie, dar i s-a spus să plece imediat. S-a apucat de plâns, dar am reuşit să o liniştesc”.

În seara aceea, a tachinat-o pe Marta, care era foarte drăguţă, dar avea tendinţa să se înroşească ca o sfeclă: „Ei, Marfoşka, aud că aleargă toţi băieţii după tine”. Marta a fost atât de stânjenită, încât i-a stat supa în gât şi nu a putut răspunde nimic. „O grămadă de băieți aleargă după tine!”, a insistat Stalin. Svetlana i-a sărit în ajutor: „Hai, tată, las-o în pace”. Stalin a râs şi a fost de acord, spunând că el o ascultă întotdeauna pe draga sa *hoziaika*. Cina, şi-a amintit Marta, „a fost groaznică pentru mine”, dar nu îi era frică de Stalin deoarece îl ştia de când era mică. Totuşi, nimic nu era aşa cum li se părea copiilor: foarte mulţi dintre prietenii părinţilor Svetlanei dispăruseră. Marta tocmai fusese martoră[1] la arestarea noului iubit al mamei sale.

Pentru copiii liderilor care au scăpat de arest, nu existase niciodată o perioadă de mai mare bucurie şi energie. Ţara încă era cuprinsă de nebunia jazz-ului: ultimul film muzical al lui Aleksandrov, *Volga, Volga*, a avut premiera în 1938 şi melodiile sale erau cântate la nesfârşit în sălile de dans. La petrecerile organizate pentru corpurile diplomatice, ucigaşii

dansau pe ritmuri de jazz: Kaganovici spunea că jazz-ul este „mai presus de toate prietenul petrecăreţilor, organizatorul muzical al tineretului nostru îndrăzneţ”. Kaganovici a scris un mic ghid despre jazz împreună cu prietenul său Leonid Utiosov, milionarul cântăreţ de jazz, intitulat *Cum să organizezi ansambluri muzicale şi de dans şi orchestre de jazz*, în care „Locomotiva” afirma că trebuie să existe o orchestră de „jaz” în fiecare gară sovietică. Aveau nevoie, cu siguranţă, să se mai înveselească.

„Era cu adevărat o perioadă plină de speranţă şi bucurie pentru viitor”, îşi aminteşte Stepan Mikoian. „Eram în permanenţă entuziasmaţi şi fericiţi – a fost inaugurat noul metrou, cu candelabrele sale, uriaşul Hotel Moskva, noul oraş Magnitogorsk şi tot felul de alte victorii.” Aparatul de propagandă cânta despre eroi ai muncii precum superminerul Stahanov, despre eroi ai aviaţiei, ai explorărilor. Voroşilov şi Ejov erau numiţi „cavaleri” în balade. Filmele aveau titluri precum *Poveşti despre eroi ai aviaţiei*. „Da, era o epocă a eroilor!”, îşi aminteşte fiica lui Andreev, Nataşa. „Nu ne era frică pe vremea aceea. Viaţa era îmbelşugată – îmi amintesc feţe zâmbitoare şi escaladări ale munţilor, piloţi eroici. Nu toată lumea trăia sub opresiune. Noi, copiii, ştiam că lucrul cel mai important era să îi facem pe oameni puternici, să făurim un Om Nou şi să educăm poporul. La şcoală, învăţam să folosim diferite unelte, mergeam la ţară să ajutăm la strânsul recoltei. Nu ne plătea nimeni – era de datoria noastră.”

Şi cei din NKVD erau eroi: pe 21 decembrie, „Organele” şi-au sărbătorit a 20-a aniversare la o gală organizată la Teatrul Bolşoi. Sub florile şi pancartele cu Stalin şi Ejov, Mikoian, îmbrăcat într-o tunică de partid, declara: „Învăţaţi stilul stalinist de muncă de la Tovarăşul Ejov, aşa cum l-a învăţat el de la Tovarăşul Stalin”. Dar punctul crucial al discursului său a fost următorul: „Fiecare cetăţean al Uniunii Sovietice ar trebui să fie agent NKVD”.

Ţara comemora o sută de ani de la moartea lui Puşkin şi sărbătorea aniversarea poetului georgian Rustaveli,

manifestări organizate de Beria, la care participau Voroşilov şi Mikoian. Stalin combina în mod deliberat cultura rusă tradiţională cu bolşevismul pe măsură ce Europa era din ce în ce mai aproape de izbucnirea unui război. Sovieticii luptau acum cu fasciştii în Războiul Civil din Spania, declanşând o adevărată modă a cântecelor şi şepcilor spaniole, „albastre cu o bordură roşie pe cozoroc", şi beretele mari, „purtate şmechereşte pe o sprânceană". Femeile purtau bluze spaniole. *Esli Zavtra Voina* („Dacă ziua de mâine ne aduce războiul") era unul dintre cele mai populare cântece. Toţi copiii liderilor vroiau să devină piloţi sau soldaţi: „Chiar şi noi, copiii, ştiam că se apropie războiul", îşi aminteşte fiul adoptiv al lui Stalin, Artem, „şi trebuia să fim puternici pentru a nu fi distruşi. Într-o zi, Unchiul Stalin ne-a chemat pe noi, băieţii, şi a spus: «Ce vreţi să vă faceţi când o să fiţi mari?»„. Artem voia să se facă inginer. „Nu, avem nevoie de oameni care se pricep la artilerie." Artem şi Iakov, care era deja inginer, au intrat amândoi la artilerie. „A fost singurul privilegiu de care am avut parte vreodată din partea Unchiului Stalin", spune Artem. Dar aviatorii formau elita: cei mai mulţi copii de potentaţi se alăturau „şoimilor lui Stalin" – Vasili a urmat cursurile şcolii de aviaţie, împreună cu Stepan Mikoian şi Leonid Hruşciov.

Totuşi, familiile liderilor au trecut printr-o experienţă ieşită din comun în acea perioadă. Pentru părinţi, era un chin zilnic: depresie, nesiguranţă, euforie, angoasă pe măsură ce prieteni, colegi şi rude erau arestate. Totuşi, dacă citim istorii occidentale şi memorii sovietice, am putea crede că această nouă elită bolşevică era convinsă că toţi cei arestaţi erau nevinovaţi. Acest lucru reflectă vinovăţia ulterioară a celor ai căror părinţi au luat parte la măcel. Adevărul era altul: Jdanov îi spunea fiului său Iuri că Ejov avea dreptate chiar şi în cele mai neverosimile cazuri: „Dracu' ştie! Îl ştiu de mulţi ani, dar mai era şi Malinovski!", a spus el, referindu-se la celebrul spion ţarist. Andreev ştia că există duşmani, dar credea că trebuie „verificaţi temeinic" înainte de a fi arestaţi. Mikoian a avut rezerve cu privire la multe arestări, dar fiul său Sergo ştia că tatăl său

era, după spusele lui, un „comunist fanatic”. Soţiile erau chiar mai fanatice decât bărbaţii: Mikoian şi-a amintit că soţia sa credea cu tărie în Stalin şi avea tendinţa să nu îi pună niciodată la îndoială acţiunile. „Tatăl meu”, spune Nataşa Andreeva, „credea că duşmanii ascunşi şi agenţii secreţi ne distrugeau Statul şi trebuiau distruşi. Mama era profund convinsă. Ne pregăteam de război”.

Potentaţii nu discutau niciodată despre „Marea teroare” în faţa copiilor, care trăiau într-o lume a minciunilor şi crimelor. „Reticenţa de a-ţi dezvălui gândurile chiar şi faţă de fiul tău era cel mai obsedant semn al acelor vremuri”, îşi amintea fizicianul Andrei Saharov. Totuşi, copiii observau, evident, că unii dintre unchii şi prietenii lor de familie dispăreau, lăsând în viaţa lor un gol despre care nu se putea vorbi şi nu se puteau pune întrebări. Copiii din familiei Mikoian îi auzeau pe părinţii şi unchii lor şuşotind despre arestările din Armenia, dar tatăl lor uneori nu se putea abţine să exclame: „Nu pot să cred!”. Andreev „nu ne vorbea niciodată despre acest lucru – era ceva ce îi privea doar pe părinţi”, îşi aminteşte Nataşa Andreeva. „Dar, dacă cineva important era arestat, tata o chema pe mama: «Dorocika, poţi să vii să vorbim un minut?».” Într-adevăr, Dora a spus familiei că ea îşi dă seama cine este duşman doar după ochi. Şuşoteau în spatele uşii de la bucătărie. Ori de câte ori soţia sa îl întreba ceva periculos, Mikoian răspundea: „Taci din gură”. Înainte de moartea sa, Ordjonikidze şi-a redus soţia la tăcere cu un ferm „Nu acum!”. Părinţii făceau mereu plimbări în păduri sau în jurul Kremlinului.

Locatarii Casei de pe Chei, hidoasa clădire luxoasă pentru liderii mai tineri, inclusiv soţii Hruşciov, cei mai mulţi dintre comisarii poporului şi verii lui Stalin, precum soţii Svanidze şi Redens, se aşteptau în fiecare noapte să audă geamătul lifturilor, bătăile în uşă ale agenţilor NKVD veniţi să îi aresteze pe suspecţi[2]. Aşa cum relatează Trifonov în romanul său *Casa de pe chei*, în fiecare dimineaţă portarul îmbrăcat în livrea le spunea celorlalţi locatari cine mai fusese arestat în timpul nopţii. Curând, în clădire au rămas

foarte multe apartamente goale, cu uşile sigilate lugubru de NKVD. Hruşciov îşi făcea griji din cauza femeilor bârfitoare din familia sa, înfuriindu-se când soacra sa, care era de la ţară, îşi petrecea vremea flecărind la parter, ştiind foarte bine că, dacă nu îţi ţineai gura, asta te putea costa viaţa.

Părinţii stăteau cu bagajele făcute pentru închisoare şi pistoale Mauser şi Chagan sub pernă, gata să se sinucidă. Cei mai înţelepţi puneau îşi învăţau copiii ce să facă în cazul în care erau arestaţi: mama Zoiei Zarubina, fiica vitregă a unui cekist, i-a arătat cum să îşi strângă nişte haine groase şi să o ducă pe sora mai mică, care avea 8 ani, la o rudă îndepărtată de la ţară.

Copiii observau că oamenii se mutau adesea, deoarece după fiecare nouă execuţie rămâneau un apartament şi o vilă vacante pe care cei rămaşi în viaţă şi ambiţioasele lor soţii le ocupau imediat, dornice să aibă locuinţe mai bune. Stalin exploata acest mod de a-i lega pe lideri de măcel. Familia lui Ejov s-a mutat în apartamentele lui Iagoda. Jdanov a primit vila lui Rudjutak, Molotov pe cea al lui Iagoda şi, ulterior, a lui Rîkov. Vîşinski era cel mai hrăpăreţ dintre toţi: râvnise dintotdeauna să aibă vila lui Leonid Serebriakov: „Nu-mi pot lua ochii de la ea... Eşti norocos, Leonid”, spunea el. La câteva zile după arestarea lui Serebriakov, pe 17 august 1936, procurorul a cerut să i se dea lui vila, reuşind chiar să i se deconteze bani pentru vechea sa casă şi apoi să primească încă 600.000 de ruble pentru a o reconstrui pe cea nouă. Această sumă urişă a fost aprobată pe 24 ianuarie 1937, exact în ziua în care Vîşinski îl supunea unui interogatoriu pe Serebriakov în procesul lui Radek[3]. Vai şi amar de cei ce refuzau aceste cadouri de rău augur: mareşalul Egorov a refuzat în mod nechibzuit vila unui tovarăş împuşcat. „Sufletele foştilor proprietari”, scria Svetlana Stalina, „păreau să bântuie între pereţii acelei case”.

„Nu ne-a fost niciodată frică în 1937”, explică Nataşa Andreeva, deoarece ea era absolut convinsă că NKVD nu îi

aresta decât pe duşmani. Prin urmare, ea şi părinţii săi nu aveau să fie niciodată arestaţi. Stepan Mikoian „nu era îngrijorat, dar abia mai târziu” şi-a dat seama „că părinţii mei trăiau permanent cu frica în sân”. Mai mult, membrilor Biroului Politic li se trimiteau toate transcrierile interogatoriilor. Stepan intra pe furiş în cameră şi se uita peste dezvăluirile extraordinare ale prietenilor de familie care se dovediseră a fi duşmani. Fiecare familie avea un „ştergător”: în familia Mikoian, Serghei Şaumian, fiul adoptiv al unui vechi bolşevic care murise, a parcurs toate albumele cu fotografii ale familiei, mâzgălind feţele duşmanilor pe măsură ce aceştia erau arestaţi şi împuşcaţi, o distorsiune îngrozitoare a cărţilor de colorat de care se bucură atât de mult majoritatea copiilor.

Chiar dacă nu îşi dădeau seama de caracterul aleatoriu al morţii, erau conştienţi că aceasta era mereu prezentă şi acceptau faptul că războiul iminent însemna că duşmanii trebuiau ucişi. Copiii vorbeau despre asta între ei: Vasili Stalin le povestea vesel despre arestări lui Artem Sergheev şi verilor săi din familia Redens. Protejaţi de şoapte şi secrete acasă, copiii aflau mai multe de la şcoală. Cei mai mulţi dintre copiii liderilor mergeau la Şcoala nr. 175 (sau 110), duşi de şoferii taţilor lor în Packarduri şi Buickuri, care puteau fi la fel de jenante ca un Rolls-Royce la porţile unei şcoli din Occident. Soţii Mikoian insistau ca maşina să îi lase pe copii mai departe de şcoală pentru ca aceştia să meargă pe jos ultima jumătate de kilometru. La această şcoală de elită, profesorii (printre care se număra şi o profesoară de engleză care era soţia lui Nikolai Bulganin, un lider în plină ascensiune) se prefăceau că nu se întâmplă nimic, în timp ce copiii abia începeau să înţeleagă pericolul, văzându-i pe prietenii lor oprimaţi: cel mai bun prieten al lui Stepan Mikoian era Serioja Metalikov, fiul bătrânului doctor de la Kremliovka şi nepotul lui Poskrebîşev, care şi-a văzut ambii părinţi arestaţi în 1937.

Svetlana era tratată la şcoală ca o fiică de ţar de profesorii servili. O fostă colegă a ei şi-a amintit că pupitrul ei strălucea ca oglinda, singurul care era lustruit. Ori de câte

ori era arestat un părinte, copiii lui dispăreau în mod misterios din clasa Svetlanei, pentru ca această fiică de ţar să nu trebuiască să stea alături de rubedeniile duşmanilor.

Uneori prietenii erau arestaţi chiar la petrecerile adolescenţilor, în faţa tuturor celorlalţi. Vasili Stalin şi Stepan Mikoian chefuiau la o petrecere dată de unul dintre prietenii lor de la Academia Militară când a sunat cineva la uşă. Un bărbat în haine civile a cerut să vorbească cu Vasili Stalin, care a venit la uşă, unde i s-a spus, ca semn al unui respect aproape feudal, că agenţii NKVD veniseră să îl aresteze pe un băiat de la petrecere. Vasili s-a întors şi i-a spus prietenului său să meargă la uşă, şoptindu-i lui Stepan că acesta era arestat. Au privit de la geam cum cekiştii l-au urcat pe băiat într-o maşină neagră, acesta fiind acuzat că este „membru al unei grupări antisovietice de adolescenţi”. Nu l-a mai văzut nimeni niciodată.

Părinţii îi verificau cu atenţie pe prietenii copiilor lor: „Tatăl meu vitreg era foarte prudent cu privire la prietenii mei”, şi-a amintit Zoia Zarubina. „Voia să ştie întotdeauna cine sunt părinţii lor...” şi îi verifica la Lubianka. Soţii Voroşilov erau mai stricţi decât Mikoianii, care erau mai stricţi decât soţii Jdanov: când unul dintre copiii lui Voroşilov a fost sunat de un băiat al cărui tată tocmai fusese arestat, Ekaterina Voroşilova i-a cerut să rupă orice legătură cu el. Fiul lui Jdanov, Iuri, susţine că părinţii săi îi lăsau să îi aducă acasă pe copiii duşmanilor. „Părinţii mei nu se opuneau.” Dar nu era decât o chestiune de moment: în frenezia anilor 1937-1938, este greu de crezut aşa ceva. După ce Stepan Mikoian a început să iasă cu o fată pe nume Katia, a descoperit un raport al NKVD care menţiona că era prietenă cu fiul unui duşman. „Mă aşteptam ca tatăl meu să îmi spună ceva... Dar nu a făcut-o niciodată.” Cu toate acestea, când anumite familii apropiate de Mikoian au intrat în colimator, el a întrerupt orice legătură cu ele.

*

La începutul anului 1937, după apariţia tinerelor şi fermecătoarelor soţii ale lui Poskrebîşev şi Ejov, anturajul

nu mai fusese niciodată atât de plin de culoare şi cosmopolit. La Zubalovo, Stalin îşi scotea încă familia la picnicuri, aducând ciocolate pentru fiica sa şi Marta Peşkova. În timp ce ţara se cutremura în urma ravagiilor făcute de NKVD, Stalin era atent cu copiii: o dată Leonid Redens, care avea 9 ani, s-a rătăcit la Kunţevo şi a venit în cele din urmă alergând când a văzut nişte adulţi, care au râs cu toţii, cu excepţia lui Stalin. „Te-ai rătăcit?”, a întrebat el. „Hai cu mine, îţi arăt eu drumul.” Totuşi, vechea familiaritate cu Stalin se răcea, transformându-se în frică.

1. Marta şi mama ei fuseseră invitate la Tiflis la a 750-a aniversare a poetului Rustaveli de noul iubit al Timoşei, academicianul Lupel. Aici, printr-o crăpătură a uşii, a văzut cum acesta a fost arestat în toiul nopţii: „Am văzut cum l-au luat cinci bărbaţi”, şi-a amintit ea. Relaţia ulterioară a Timoşei cu arhitectul curţii lui Stalin, Merjanov, s-a încheiat tot cu o arestare. „Sunt blestemată”, a exclamat Timoşa Peşkova. „Pe oricine ating este distrus.”

2. Nadejda Mandelştam a descris foarte frumos cum ea şi soţul ei stăteau treji în camera din Casa Scriitorilor până când liftul trecea de etajul lor.

3. După moartea lui Stalin, soţii Serebriakov au reuşit să obţină înapoi jumătate din proprietate, dar familia Vîşinski a păstrat cealaltă jumătate. Astfel că, în 2002, la 60 de ani după ce tatăl lor a fost împuşcat de vecinul lor, copiii soţilor Serebriakov îşi petrec fiecare sfârşit de săptămână lângă familia Vîşinski.

Partea a V-a

Măcelul: Beria intră în scenă, 1938-1939

24

Evreicele lui Stalin şi familia în pericol

O dată, pe când Stalin se odihnea la Zubalovo, Serghei, fiul cel mijlociu al lui Jenea şi Pavel Alliluev, nu se mai oprea din plâns şi părinţii îşi făceau griji că o să îl deranjeze. Pavel, care avea un temperament isteric, ca şi sora sa Nadia, i-a dat o palmă fiicei sale, Kira, pentru că nu îl făcea să tacă. Kira, acum adolescentă, era greu de ţinut în frâu şi, deoarece crescuse în preajma lui Stalin, nu înţelegea pericolul. Când a refuzat să mănânce ceva ce îi oferise Stalin, Pavel a lovit-o cu piciorul pe sub masă. Totuşi, copiii se jucau în preajma lui Stalin şi a ucigaşilor acestuia la fel de lipsiţi de griji ca şi păsările care ciugulesc din gura deschisă a unui crocodil.

Stalin îi mai vizita pe tovarăşii lui, trecând adesea pe la Poskrebîşev ca să ia cina, unde se dansa şi se juca mima. Poskrebîşev se căsătorise de curând cu o fată plină de viaţă care intrase în cercul lui Stalin. În 1934, acest neverosimil erou romantic s-a dus la o petrecere acasă la doctorul Kremlinului, Mihail Metalikov, a cărui soţie, Asia, era rudă prin alianţă cu Troţki, sora ei fiind căsătorită cu fiul acestuia, Sedov. Numele real al lui Metalikov era Masenkis, o familie de lituanieni evrei care erau magnaţi în industria zahărului, o combinaţie periculoasă.

Metalikov avea o soră, Bronislava, brunetă şi vioaie, plină de o energie şi o veselie care le lipseau adesea femeilor bolşevice. Bronka, în vârstă de 24 ani, era căsătorită cu un avocat cu care avea deja o fiică, în timp ce făcea studii de endocrinologie. În fotografii se observă eleganţa fină, zburdalnică a rochiei cu buline. În acea zi, la petrecere, ea juca un fel de joc, alergând în jurul mesei de la care o privea Poskrebîşev, simianul şef de cabinet al lui Stalin, în vârstă de 43 de ani. Când ea a început o bătaie cu mâncare, a aruncat o prăjitură care şi-a greşit ţinta şi a aterizat exact pe tunica de partid a lui Poskrebîşev: el s-a îndrăgostit de Bronka şi s-a căsătorit cu ea la scurt timp după aceea. Fotografiile de familie arată devotamentul plin

de veneraţie al lui Poskrebîşev, care apare în istorie ca un Quasimodo, dar care apare aici ca un soţ iubitor ce îşi odihneşte capul pe umărul splendid al soţiei sale, vârându-şi nasul în părul ei şaten.

Frumoasa şi Bestia erau o sursă de mare amuzament în anturajul lui Stalin: Kira Allilueva a auzit-o pe „frumoasa soţie poloneză a lui Poskrebîşev spunând în glumă că acesta e atât de urât, încât nu se culcă cu el decât pe întuneric”. Dar Poskrebîşev era mândru de urâţenia sa: Stalin l-a ales pentru înfăţişarea lui hidoasă. Îşi juca vesel rolul de bufon al curţii: Stalin îl provoca pe Poskrebîşev să dea pe gât un pahar de votcă fără să bea nicio gură de apă sau să vadă cât timp îşi poate ţine mâinile ridicate în timp ce avea sub unghii hârtii aprinse.

„Ia uitaţi-vă!”, râdea Stalin. „Saşa poate să bea un pahar de votcă fără să strâmbe măcar din nas!” Lui Stalin îi plăcea de Bronka, care făcea parte dintr-o generaţie nouă de fete pline de voie bună, aflată în siguranţă în inima elitei, unde era obişnuită să se întâlnească cu potentaţi. I se adresa lui Stalin cu familiarul *tîi* şi, dacă mergea în străinătate, ca şi femeile din familia Alliluev, îi aducea întotdeauna un cadou Svetlanei, sunându-l pe Stalin ca să îl întrebe dacă i-l poate da. „O să i se potrivească?”, a întrebat el despre un pulover occidental. „O, da!” „Atunci dă-i-l!”

Cea mai bună prietenă a Bronkăi era Evghenia Ejova, editor şi fană nestăvilită a unor scriitori. Aceste două tinere fermecătoare şi capricioase care chicoteau întruna, evreice de origine poloneză sau lituaniană, semănau atât de mult, încât Kira Allilueva a crezut că sunt surori. Aveau chiar şi acelaşi patronim, Solomonova, deşi nu erau rude. Ejov şi Poskrebîşev erau şi ei prieteni apropiaţi – mergeau la pescuit împreună în timp ce soţiile lor stăteau la bârfă.

În timp ce Mura, acum promovat la rangul de candidat la statutul de membru al Biroului Politic, îşi masacra victimele, soţia sa era prietenă cu toate vedetele din domeniul artistic şi se culca cu cele mai multe dintre ele. Fermecătorul Isaak Babel era celebritatea preferată de Ejova: „Dacă inviţi

oamenii «în numele lui Babel», vin toţi”, scria soţia lui Babel, Pirojkova. Solomon Mihoels, actorul evreu care a jucat *Regele Lear* pentru Stalin, liderul unei trupe de jazz, Leonid Utiosov, regizorul de film Eisenstein, romancierul Mihail Şolohov şi jurnalistul Mihail Kolţov frecventau salonul acestei fluşturatice fascinante. La petrecerile de la Kremlin, Ejova dansa cel mai mult foxtrot, fără să piardă niciun dans. Prietena ei cea mai bună, Zinaida Glikina, crease şi ea un salon literar. Când căsnicia ei s-a destrămat, Ejov a invitat-o să locuiască la ei şi a sedus-o. Ea nu era singura lui amantă, în timp ce Evghenia avea aventuri „literare” cu Babel, Kolţov şi Şolohov. Puţini refuzau o invitaţie din partea soţiei lui Ejov: „Gândeşte-te”, a spus Babel, „fata noastră din Odessa a devenit prima doamnă a regatului!”.

După moartea Nadiei, a existat un zvon că Stalin s-a îndrăgostit şi s-a căsătorit cu sora lui Lazar Kaganovici, Roza, nepoata lui (pe care o chema tot Roza) sau fiica lui, Maia. Era un zvon repetat pe care l-au crezut mulţi: au existat chiar fotografii care o înfăţişau pe Roza Kaganovicia, pe o brunetă drăguţă. Membrii familiei Kaganovici erau arătoşi – Lazar însuşi a fost chipeş în tinereţe şi fiica sa, Maia, a ajuns să fie comparată cu Elizabeth Taylor când a crescut. Semnificaţia poveştii este că Stalin avea o soţie evreică, o propagandă folositoare pentru nazişti, care aveau interesul de a reuni diavolul evreu şi cel bolşevic în cuplul. Stalin. Lazar şi Maia Kaganovici au negat cu atâta vehemenţă, încât poate au protestat prea mult, dar se pare că această poveste este un mit[1].

Povestea este cu atât mai ironică având în vedere că naziştii nici nu aveau nevoie să inventeze un astfel de personaj: Stalin era înconjurat de evreice – de la Polina Molotova şi Maria Svanidze până la Poskrebîşeva şi Ejova. Fiul lui Beria, o sursă de încredere la capitolul bârfe, îndoielnic la capitolul politică, îşi amintea că tatăl său enumera vesel aventurile lui Stalin cu tot felul de evreice.

Aceste tinere evreice drăguţe roiau în jurul lui Stalin, dar toate aveau o „origine dubioasă”. Erau mai interesate de

haine, glume şi aventuri decât de materialismul dialectic. Alături de Jenea Allilueva şi Maria Svanidze, ele erau, cu siguranţă, sufletul acestei societăţi fatal întreţesute a familiei şi tovarăşilor lui Stalin. Stanislav Redens, şeful NKVD din Moscova, îşi ducea adesea familia şi pe ceilalţi membri ai familiei Alliluev acasă la soţii Ejov. Copiii erau fascinaţi de şeful NKVD: „Ejov cobora fudul scările în uniforma de gală de comisar general într-un mod oarecum înspăimântător, deoarece era foarte plin de sine”, îşi aminteşte Leonid Redens. „Era atât de ursuz, în timp ce tatăl meu era atât de deschis!” Kirei Allilueva îi plăceau persiflările spumoase ale Evgheniei Ejova şi ale Bronkăi Poskrebîşeva. Ejov, care muncea toată noaptea, era de obicei prea obosit să socializeze, astfel încât Kira şi ceilalţi adolescenţi se ascundeau în spatele unei draperii. Când mărunţelul Mura trecea pe lângă ei, cu cizmele sale, începeau să chicotească. Dar taţii lor, Pavel Alliluev şi Stanislav Redens, care înţelegeau riscurile, se mâniau pe ei – dar cum le puteau explica ce joc periculos joacă? Acum, grosolăniile promiscue ale femeilor din jurul lui Stalin le făceau deodată vulnerabile.

În primăvară, Stalin a început să se distanţeze de familie, a cărei aroganţă nefondată părea brusc suspectă. Când membrii familiei s-au adunat în apartamentul lui la ziua de naştere a Svetlanei, care împlinea 11 ani, pe 28 februarie 1937, Iakov, blajinul fiu georgian al lui Stalin, a adus-o pentru prima dată şi pe Iulia, soţia sa evreică. Era căsătorită cu o gardă de corp cekistă când l-a cunoscut pe Iakov prin soţii Redens, pe care Stalin i-a învinovăţit imediat pentru că l-au cuplat cu „jidauca aia”. Maria Svanidze, intrigantă ca întotdeauna, a spus că Iulia este o „profitoare” şi a încercat să îl convingă pe Stalin: „Iosif, nu se poate aşa ceva. Trebuie să faci ceva!”. Acest lucru a fost suficient pentru ca Stalin să îi ia apărarea fiului său.

„Un bărbat o iubeşte pe femeia pe care o iubeşte!”, a replicat el, indiferent dacă aceasta era o „prinţesă sau o croitoreasă”. După ce s-au căsătorit şi s-a născut fiica lor, Gulia, Stalin a observat câtă grijă avea Iulia de hainele lui

Iakov. Era o *baba*, până la urmă. „Acum îmi dau seama că soţia ta este o alegere bună”, i-a spus Stalin în cele din urmă lui Iaşa, care locuia împreună cu mica sa familie în marele bloc de apartamente de pe strada Granovski. Când Stalin a cunoscut-o în fine pe Iulia, i-a plăcut de ea, a făcut mare caz de ea şi chiar i-a dat să mănânce din furculiţa lui, ca un socru georgian iubitor.

Stalin, pierzându-şi răbdarea cu familia, nu a mers la petrecere. Maria Svanidze credea că înţelege motivul: membrii familiei Alliluev erau inutili – „nebuna de Olga, idiotul de Fiodor, imbecilii de Pavel şi Niura [Anna Redens], obtuzul de Stan [Redens], leneşul de Vasea [Vasili Stalin], melodramaticul Iaşa [Djugaşvili]. Singurii oameni normali sunt Alioşa, Jenea şi eu şi... Svetlana”. Era o ironie, de vreme ce membrii familiei Svanidze aveau să fie primii care urmau să cadă în dizgraţie. Maria însăşi era extrem de egotistă, chinuindu-şi soţul cu scrisori în care se lăuda: „Arăt mai bine decât 70% dintre soţiile bolşevice... Cine mă vede o dată nu mă mai uită niciodată”. Era adevărat, dar departe de a fi un avantaj la curtea lui Stalin. Ţi-e şi milă de femeile astea arogante, de treabă, care s-au împotmolit prinse în mlaştina unui spaţiu şi a unui timp pe care le înţelegeau atât de puţin.

În primăvara aceea, Stalin şi Pavel au jucat biliard cu Svanidze şi Redens. Cei care pierdeau trebuiau, în mod tradiţional, să se târască pe sub masă drept pedeapsă. Când a pierdut echipa lui Stalin, Pavel a sugerat în mod diplomatic ca copiii, Kira şi Serghei, să se târască pe sub masă în locul lor. Pe Serghei nu l-a deranjat – avea doar 9 ani –, dar Kira, care avea 18 ani, a refuzat în mod sfidător. La fel de tranşantă ca şi mama ei, iar pe deasupra şi vitează, a insistat că Stalin şi tatăl ei pierduseră la biliard şi, prin urmare, ei ar trebui să se bage sub masă. Pavel s-a isterizat şi a lovit-o cu tacul.

La scurt timp după aceea, Stalin şi Svanidze, filfizonul cu ochi albaştri, au încetat brusc să mai fie „ca fraţii”. „Alioşa era destul de liberal, un european”, a explicat Molotov.

„Stalin a simţit asta...” Svanidze era vicepreşedinte al Băncii de Stat, o instituţie plină de cosmopoliţi bine educaţi faţă care existau acum suspiciuni serioase. Pe 2 aprilie 1937, Stalin i-a trimis lui Ejov o scrisoare ce nu prevestea nimic bun: „Epurează personalul Băncii de Stat”. Şi Svanidze făcuse unele treburi secrete şi delicate pentru Stalin de-a lungul anilor. Jurnalul Mariei Svanidze s-a oprit la mijlocul anului: brusc, nu a mai avut acces la Stalin. Pe 21 decembrie, erau anchetaţi şi nu au fost invitaţi la ziua lui Stalin, ceea ce trebuie să fi fost o adevărată agonie pentru Maria. Câteva zile mai târziu, soţii Svanidze i-au vizitat pe Jenea şi Pavel Alliluev în Casa de pe Chei (unde locuiau cu toţii). Maria s-a lăudat cu rochia sa de catifea decoltată. După ce au plecat, la miezul nopţii, Jenea şi Kira spălau vasele când a sunat cineva la uşă. Era fiul Mariei din prima ei căsătorie: „Mama şi Alioşa au fost arestaţi. Ea a fost ridicată aşa cum era, îmbrăcată în hainele sale frumoase”. Câteva luni mai târziu, Jenea a primit o scrisoare de la Maria, care o implora să i-o transmită lui Stalin: „Dacă nu plec din lagărul ăsta, o să mor”. I-a dus scrisoarea lui Stalin, care a avertizat-o: „Să nu mai faci asta niciodată!”. Maria a fost mutată într-o închisoare şi mai dură. Jenea a simţit cât este de periculos pentru ea şi copiii ei să fie atât de aproape de Stalin, deşi l-a adorat câte zile a avut, în ciuda nenorocirilor prin care a trecut. S-a ţinut la distanţă de Stalin, bătându-l însă pe Pavel la cap să vorbească cu el despre prietenii lor arestaţi. Se pare că a făcut asta: „Sunt prietenii mei – deci trimite-mă şi pe mine în închisoare!”. Unii au fost eliberaţi.

Şi ceilalţi membri ai familiei Alliluev au contribuit: bunica Olga, care ducea o viaţă de *grande dame* la Kremlin, nu a spus prea multe. Pe când ceilalţi credeau că Stalin nu cunoaşte detaliile şi că era păcălit de NKVD, ea era singura de pe această corabie a nebunilor care înţelegea: „Nu se întâmplă nimic fără ştirea lui”. Dar soţul ei înstrăinat, respectatul Serghei, a apelat de mai multe ori la Stalin, aşteptându-l pe canapeaua din apartamentul său. Adesea adormea acolo şi se trezea după miezul nopţii, dând cu ochii de Stalin, care se întorcea de la cină. Acolo, pe loc, îl

implora să cruţe viaţa cuiva. Stalin îşi tachina socrul repetând expresia lui preferată: „Exact, exact” – „Prin urmare, ai venit să mă vezi, «Exact Exact»„, glumea Stalin.

Imediat după arestarea lui Svanidze, Mikoian a sosit, ca de obicei, la Kunţevo ca să ia cina împreună cu Stalin, care, ştiind cât de apropiat era acesta de Alioşa, s-a dus direct la el şi i-a spus: „Ai auzit că l-am arestat pe Svanidze?”. „Da... dar cum s-a putut întâmpla aşa ceva?” „E spion german”, a replicat Stalin. „Cum e posibil?”, a replicat Mikoian. „Nu există nicio dovadă a sabotajului său. La ce bun un spion care nu face nimic?” Stalin a explicat că Svanidze era un „tip special de spion”, recrutat pe când era prizonier, în timpul Primului Război Mondial, a cărui sarcină era pur şi simplu de a furniza informaţii. Se pare că, după această dezvăluire, cina din casa lui Stalin a continuat ca de obicei.

*

Odată ce un lider era luat în colimator, „teroarea” nu mai putea fi oprită. Abia retrogradat, Postîşev, durul, palidul şi arogantul „prinţ” al Ucrainei, care îl distrase atât de tare pe Stalin dansând la sentiment cu Molotov, şi-a dovedit frenetic ferocitatea eliminând practic întreaga birocraţie din oraşul Kuibîşev, de pe Volga[2]. Acum, la Plenara din ianuarie 1938, avea să fie distrus pentru că a ucis oameni nevinovaţi.

„Conducerea sovietului şi a Partidului se afla în mâinile duşmanilor”, a afirmat Postîşev. „Toată conducerea? De sus până jos?”, a intervenit Mikoian. „Nu mai era niciun om cinstit?”, a întrebat Bulganin. „Nu exagerezi, Tovarăşe Postîşev?”, a adăugat Molotov. „Dar s-au făcut greşeli”, a declarat Kaganovici, la care Postîşev a replicat: „Voi vorbi despre greşelile mele personale”. „Vreau să spui adevărul”, a spus Beria. „Vă rog să mă lăsaţi să termin şi să explic toată povestea cât pot eu de bine”, a pledat Postîşev, la care Kaganovici a strigat: „Păi, nu prea te pricepi să o explici – asta-i toată chestia!”. Postîşev s-a ridicat ca să se apere, dar Andreev a izbucnit: „Tovarăşe Postîşev, ia loc. Aici nu ai voie să umbli cum te taie capul”. Postîşev nu avea

să mai umble niciodată cum îl tăia capul: Malenkov l-a atacat. Stalin a propus demiterea sa din Politburo: Hruşciov, care a fost numit în curând la conducerea Ucrainei, a devenit candidat în locul lui, intrând în primul eşalon. Dar atacurile împotriva lui Postîşev conţineau un avertisment pentru Ejov, ale cărui arestări erau din ce în ce mai frenetice. Între timp Stalin părea nehotărât în legătură cu Postîşev[3]: aroganţa sa i-a atras duşmani care l-au convins poate pe Stalin să îl distrugă. Ultima sa speranţă era un apel personal la Stalin, probabil scris după o confruntare cu acuzatorii săi: „Tovarăşe Stalin, vă rog să mă primiţi în audienţă după şedinţă". „Nu te pot primi astăzi", i-a răspuns Stalin în scris. „Vorbeşte cu Tovarăşul Molotov." În câteva zile, a fost arestat. Stalin a semnat alt ordin stabilind o normă de 48.000 de execuţii, în timp ce mareşalul Egorov a urmat-o pe „frumoasa" lui soţie în „tocătorul de carne". Dar Ejov era deja atât de epuizat, încât pe 1 decembrie 1937 Stalin a trebuit să îi dea o săptămână liberă.

La începutul lunii februarie, Mura, beat criţă, a condus o expediţie pentru epurarea Kievului unde, ajutat de noul guvernator al Ucrainei, Hruşciov[4], au fost arestate încă 30.000 de persoane. Aflând acolo că practic întregul Politburo ucrainean fusese epurat în timpul predecesorului său, Kosior, Hruşciov a arestat mai mulţi comisari şi pe adjuncţii lor. Biroul Politic a aprobat 2.140 de victime de pe listele lui Hruşciov cu oamenii care trebuiau împuşcaţi. Şi aici, şi-a depăşit cu mult norma. În 1938, 106.119 oameni au fost arestaţi în timpul „terorii" ucrainene a lui Hruşciov. Vizita lui Ejov a accelerat baia de sânge: „După vizita lui Nikolai Ivanovici Ejov în Ucraina... a început adevărata distrugere a Duşmanilor ascunşi", anunţa Hruşciov, adulat ca un „stalinist neclintit" pentru „distrugerea fără milă a Duşmanilor". NKVD a dat în vileag o conspiraţie care avea scopul de a otrăvi caii şi a arestat doi profesori acuzaţi că sunt agenţi nazişti. Hruşciov a testat aşa-numita otravă şi a descoperit că nu este letală pentru cai. Abia după ce au fost numite alte trei comisii a dovedit că această conspiraţie era

falsă – dar se bănuieşte că Hruşciov doar a pus la îndoială activitatea NKVD când Stalin i-a semnalat nemulţumirea sa.

Ameţit de băutură la Kiev, Ejov a dat dovadă de o nechibzuinţă alarmantă, lăudându-se că Biroul Politic era „în mâinile sale”. Putea aresta pe oricine voia, chiar şi pe lideri. Într-o seară a fost efectiv cărat acasă de la un chef. Nu mai putea trece mult până Stalin avea să audă de excesele sale, dacă nu şi de laudele sale periculoase.

Ejov s-a întors la timp pentru al treilea şi ultimul proces-spectacol al „Blocului antisovietic al celor de dreapta şi troţkiştilor”, care a început pe 2 martie, avându-i în rolurile principale pe Buharin, Rîkov şi Iagoda, care a recunoscut că i-a ucis, printre alţii, pe Kirov şi Gorki. Buharin a avut un triumf personal printr-o mărturisire a vinovăţiei, presărată cu o zeflemea esopică vizavi de intrigile puerile ale lui Stalin şi Ejov. Dar asta nu a schimbat nimic. Ejov a luat parte la execuţii. Se spune că a ordonat ca Iagoda să fie bătut: „Hai, loviţi-l din partea noastră, a tuturor”. Dar a existat o sclipire de umanitate când a ajuns la executarea vechiului său tovarăş de beţie, fostul secretar al lui Iagoda, Bulanov: lui a pus să i se dea nişte coniac.

Când totul s-a sfârşit, Ejov a propus un al patrulea superproces împotriva spionilor polonezi din Comintern, pe care îl pregătea de câteva luni. Dar Stalin a anulat procesul. Rareori urma o singură politică în detrimentul tuturor celorlalte: antenele lui Stalin au perceput că masacrul îi epuiza locotenenţii, în special pe reprobabilul Mura.

1. Au existat două femei pe nume Roza Kaganovicia: sora lui Lazar, Roza, a murit de tânără, în 1924, în timp ce nepoata lui, Roza, a locuit în Rostov şi apoi s-a mutat la Moscova, unde trăieşte şi astăzi. Este posibil ca ele să îl fi cunoscut pe Stalin, dar nu au fost căsătorite cu el.

2. Vechiul oraş Samara fusese redenumit după Kuibîşev la moartea acestuia, în 1935.

3. Şi-o fi amintit Stalin de mica obrăznicie a lui Postîşev din 1931? Când Stalin i-a scris ca să se plângă de lista celor care urmau să primească Ordinul Lenin: „Îi dăm Ordinul Lenin oricărui căcăcios bătrân", Postîşev a replicat voios că toţi „căcăcioşii" erau aprobaţi de Stalin însuşi.

4. Hruşciov, ca şi alţi lideri regionali, precum Beria şi Jdanov, a devenit obiectul unui extravagant cult al personalităţii la nivel local: „Cântecul lui Hruşciov" s-a alăturat curând „Cântecului lui Beria" şi odelor închinate lui Ejov în repertoriul sovietic.

25

Beria şi oboseala călăilor

Pe 4 aprilie, Ejov a fost numit comisar pentru transportul pe apă, ceea ce nu era lipsit total de noimă deoarece construirea canalelor era sarcina muncii forţate patronate de NKVD. Dar exista o simetrie îngrijorătoare deoarece Iagoda fusese numit la un comisariat similar atunci când a fost demis. Între timp Ejov făcea ravagii chiar în Politburo: Postîşev era interogat; Eihe, din Siberia de Vest, a fost arestat. Stalin l-a promovat pe Kosior de la Kiev la Moscova ca adjunct al prim-ministrului sovietic. Totuşi, în aprilie 1938, a fost arestat şi fratele lui Kosior. Singura lui speranţă era să îşi denunţe propriul frate: „Trăiesc într-o atmosferă de suspiciune şi neîncredere", i-a scris lui Stalin. „Nu vă puteţi imagina cum se poate simţi un om nevinovat în această atmosferă. Arestarea fratelui meu aruncă o umbră de îndoială şi asupra mea... Jur pe viaţa mea că nu numai că nu am bănuit niciodată adevărata natură a lui Kazimierz Kosior, ci şi că nu am fost niciodată apropiaţi... De ce a inventat toate acestea? Nu înţeleg de ce, dar, Tovarăşe Stalin, au fost numai născociri, de la început până la sfârşit... Vă cer, Tovarăşe Stalin, ca şi tuturor membrilor Biroului Politic, să îmi acordaţi şansa să vă explic. Sunt o

victimă a minciunilor unui duşman. Uneori am impresia că nu e decât un vis urât...” De câte ori nu şi-au comparat aceste victime situaţia disperată cu un „vis”... Pe 3 mai a fost arestat, urmat de Ciubar. Kaganovici a afirmat: „Eu i-am protejat pe Kosior şi pe Ciubar”, dar, când i s-au arătat mărturisirile scrise de mâna lor, „am renunţat”.

Ejov, care ducea o viaţă nocturnă vampirică ce alterna beţii şi sesiuni de tortură, era zdrobit sub povara muncii sale. Stalin a observat degenerarea lui Mura. „Suni la minister”, se plângea Stalin, „a plecat la Comitetul Central. Suni la Comitetul Central, a plecat la minister. Trimiţi un mesager la apartamentul său şi îl găseşte acolo, beat mort”. Presiunea exercitată asupra acestor călăi era imensă: la fel cum Himmler le-a vorbit mai târziu măcelarilor săi din SS despre munca lor specială, şi Stalin făcea acum mari eforturi ca să îi liniştească şi să îi încurajeze pe oamenii lui. Dar nu toţi erau suficient de puternici ca să ţină ritmul.

Călăii supravieţuiau cu ajutorul băuturii. Chiar şi cei care nu beau erau ameţiţi de atâta moarte. Funcţionarul care a investigat Regiunea Militară Bielorusă a recunoscut în faţa lui Stalin că „nu mi-am tocit colţii, dar trebuie să recunosc... am fost dezorientat o vreme”. Stalin l-a liniştit. Chiar şi îngrozitorul Mehlis a ajuns pe punctul de a avea o cădere nervoasă la începutul „Marii terori”, când se afla încă la conducerea ziarului *Pravda*, trimiţându-i lui Stalin o scrisoare extraordinară care ne oferă o imagine fascinantă a presiunilor la care erau supuşi potentaţii staliniști prinşi în vârtejul terorii:

Dragă Tovarăşe Stalin,

M-au lăsat nervii. Nu m-am comportat ca un adevărat bolşevic; simt durerea cuvintelor mele în special în „discuţia noastră personală”, căci vă datorez viaţa şi spiritul de partid (*partiinost*). Mă simt complet dărâmat. Aceşti ani iau de lângă noi foarte mulţi oameni... Trebuie să conduc *Pravda* în condiţiile în care nu mai am niciun secretar şi

niciun redactor, când nu am aprobat o temă, când m-am trezit în cele din urmă în rolul „editorului persecutat”. Este un haos organizat care poate înghiţi pe oricine. Şi a înghiţit oameni! În ultimele zile, m-am îmbolnăvit, am insomnii şi nu pot să adorm decât pe la 11-12 dimineaţa... Sunt cu atât mai disperat în apartamentul meu după nopţi întregi nedormite petrecute la ziar. Este momentul să mă eliberaţi [din această funcţie]. Nu pot conduce *Pravda* dacă sunt bolnav şi insomniac, incapabil să urmăresc ce se petrece în ţară, în economie, în artă şi în literatură, nemaiapucând să merg la teatru. Trebuia să vă spun acest lucru personal, dar era o prostie, o minciună. Iertaţi-mă, dragă Tovarăşe Stalin, pentru acest minut neplăcut pe care vi l-am pricinuit. Pentru mine este foarte greu să trec printr-o astfel de traumă!

Procurorul general Vîşinski se simţea şi el presat, găsind următorul bilet pe birou: „Toată lumea ştie că eşti menşevic. După ce o să se folosească de tine, Stalin te va condamna la *Vîşka*... Fugi... Aminteşte-ţi de Iagoda. Asta este şi soarta ta. Maurul şi-a făcut datoria. Maurul poate să plece”.

Mereu beat, Ejov şi-a dat seama că Stalin este, aşa cum i-a scris ulterior stăpânului său, „nemulţumit de munca NKVD, ceea ce mi-a înrăutăţit şi mai mult starea de spirit”. A făcut eforturi disperate de a-şi dovedi valoarea: se spune că ar fi sugerat redenumirea Moscovei ca „Stalinodar”. Propunerea a fost luată în râs. În schimb, lui Ejov i s-a cerut să îşi ucidă propriii agenţi NKVD, pe care îi numise chiar el şi pe care îi protejase. La începutul anului 1938, Stalin şi Ejov s-au hotărât să îl lichideze pe cekistul veteran Abram Sluţki, dar, deoarece se afla la conducerea Departamentului pentru Afaceri Externe, au pus la cale un plan pentru a nu-i speria pe agenţii străini. Pe 17 februarie, Frinovksi l-a invitat pe Sluţki în biroul său, unde alt adjunct al lui Ejov a venit din spate şi i-a pus o mască cu cloroform pe faţă. I s-a injectat apoi otravă şi a murit chiar acolo, în birou. S-a anunţat

oficial că a murit în urma unui atac de cord[1]. Curând epurarea a început să îi ameninţe pe cei mai apropiaţi de Ejov. Când protejatul său Liuşkov a fost rechemat din Extremul Orient, Ejov l-a prevenit. Luşkov a defectat la japonezi. Ejov era atât de tulburat de acest fiasco, încât i-a cerut lui Frinovski să meargă cu el să îi spună lui Stalin: „Singur nu aveam curajul”. Ejov „efectiv şi-a pierdut minţile”. Stalin îl bănuia pe bună dreptate că îl avertizase pe Liuşkov.

Simţindu-i îndoielile din ce în ce mai mari, potentaţii lui Stalin, care dovediseră că sunt gata să ucidă, au început să denunţe degenerarea şi minciunile lui Ejov. Se spunea că mai ales Jdanov se opunea terorii lui Ejov. Fiul său, Iuri, susţine că tatăl său voia să vorbească cu Stalin între patru ochi, dar Ejov era mereu prezent: „Tata a reuşit în cele din urmă să îl vadă pe Stalin între patru ochi şi a spus: «Există anumite provocări politice...»„. Este destul de realist, deoarece Jdanov era cel mai apropiat de Stalin, dar copiii lui Malenkov spun o poveste similară. Molotov şi Ejov au avut o dispută în Politburo la mijlocul anului 1938. Stalin i-a ordonat celui din urmă să îşi ceară scuze. Când alt agent NKVD, Aleksandr Orlov, spionul din Spania, a defectat, Ejov era atât de înspăimântat de Stalin, încât a încercat să îi ascundă această informaţie.

Pe 29 iulie, Stalin a semnat încă o listă a morţii care includea mai mulţi dintre protejaţii lui Ejov. Cuprins de frică şi gânduri negre, Ejov a început să îi împuşte pe prizonierii care l-ar fi putut incrimina. Uspenski, şeful NKVD din Ucraina, se afla la Moscova şi a descoperit că o mie de oameni urmau să fie împuşcaţi în următoarele cinci zile. „Ar trebui să ne acoperim urmele”, l-a avertizat Ejov. „Toate anchetele ar trebui încheiate printr-o procedură accelerată, astfel încât să nu se mai înţeleagă nimic.”

Stalin i-a spus în mod delicat lui Ejov că are nevoie de ajutor la conducerea NKVD şi i-a cerut să aleagă pe cineva. Ejov l-a cerut pe Malenkov, dar Stalin voia să îl păstreze la Comitetul Central, astfel încât cineva, probabil Kaganovici,

l-a propus pe Beria. Stalin este posibil să fi vrut un caucazian, convins poate că tradiţiile sângeroase ale muntenilor – duşmănii, vendete şi crime comise în taină – se potriveau cu această funcţie. Beria avea asta în sânge – singurul prim-secretar care şi-a torturat personal victimele. Bâta – *jgutî* – şi bastonul – *dubinka* – erau jucăriile sale preferate. Era urât de mulţi dintre vechii bolşevici şi membrii familiei din preajma conducătorului. Cu secretosul, intrigantul şi răzbunătorul Beria alături, Stalin se simţea capabil să îşi distrugă lumea intimă poluată.

Ejov a încercat probabil să îl aresteze pe Beria, dar era prea târziu. Stalin se întâlnise deja cu Beria în timpul şedinţei Sovietului Suprem de pe 10 august. Beria venea la Moscova.

Progresase mult din 1931. Beria, acum în vârstă de 36 de ani, era un om complex şi talentat, cu o minte foarte ageră. Era spiritual, un izvor nesecat de bancuri fără perdea, anecdote răutăcioase şi remarci umilitoare. Reuşea să fie atât un torţionar sadic, cât şi un soţ iubitor şi un tată afectuos, dar era deja un afemeiat priapic pe care puterea avea să îl transforme într-un prădător sexual. Un administrator abil, era singurul lider sovietic pe care „ţi-l puteai imagina devenind preşedinte al General Motors”, cum s-a exprimat mai târziu nora sa. Putea coordona proiecte de amploare cu un amestec de ameninţări josnice – „Te pisez până te fac praf” – şi precizie meticuloasă. „Tot ceea ce depindea de Beria trebuia să meargă... strună”, pe când „cele două lucruri pe care nu le suporta erau vorbăria şi exprimările ambigue”[2]. Era „un bun organizator, pragmatic şi capabil”, îi spusese Stalin lui Kaganovici încă din 1932, având „nervii de oţel” şi energia inepuizabilă necesare pentru a supravieţui la curtea lui Stalin. Era un „om foarte inteligent”, recunoştea Molotov, „inuman de energic – putea munci şi o săptămână fără să doarmă”.

Beria avea „capacitatea unică de a inspira atât teamă, cât şi entuziasm”. „Adulat” de propriii acoliţi deşi era adesea dur şi bădăran, obişnuia să strige: „O să te arestăm şi o să

te lăsăm să putrezeşti în lagăre... o să te transformăm în praf de lagăr!”. Un tânăr ca Alioşa Mirţhulava, pe care Beria l-a promovat în ierarhia Partidului Comunist Georgian, îl lăuda încă pe Beria pentru „umanitatea, forţa, eficienţa şi patriotismul” lui când a fost intervievat pentru această carte, în 2002[3]. Totuşi, îi plăcea să se laude cu privire la victimele sale: „Dacă mă laşi o noapte cu el, îl fac să mărturisească şi că este regele Angliei”. Filmele sale preferate erau westernurile, dar se identifica cu bandiţii mexicani. Fiind bine educat pentru un potentat bolşevic, Stalin îl tachina pe acest arhitect ratat că pince-nez-ul său avea lentile fără dioptrii şi că îl purta numai ca să se dea intelectual.

Acest intrigant abil, psihopat brutal şi afemeiat ar fi omorât oameni, le-ar fi sedus pe doamnele de onoare şi ar fi otrăvit pocalele de vin de la curţile lui Ginghis-Han, Suleiman Magnificul sau Lucreţia Borgia. Dar acest „zelot”, cum îl numea Svetlana, îl venera pe Stalin în aceşti primi ani – relaţia dintre ei era ca aceea dintre un monarh şi un vasal –, tratându-l ca pe un ţar, şi nu ca pe primul tovarăş. Potentaţii mai în vârstă îl tratau pe Stalin cu respect, dar şi cu familiaritate, însă chiar şi Kaganovici îl lăuda folosind vocabularul bolşevic. Beria spunea totuşi: „O, da, câtă dreptate aveţi, absolut, aşa este!”, într-un mod slugarnic, şi-a amintit Svetlana. „Sublinia mereu faptul că îi este devotat tatălui meu şi Stalin a auzit că, orice ar fi spus, acest om îl susţinea.” Aducând un iz de erotism abhaz la curtea lui Stalin, Beria avea să devină şi mai complex, mai puternic şi mai depravat, totuşi din ce în ce mai puţin devotat marxismului pe măsură ce trecea timpul, dar în 1938 acest „personaj colosal”, cum îl numeşte Artem, a schimbat totul.

Beria, ca mulţi alţii înaintea sa, a încercat să refuze promovarea. Nu există niciun motiv să ne îndoim de sinceritatea lui – Iagoda tocmai fusese împuşcat şi lui Ejov i se apropia funia de par. Soţia sa, Nina, nu voia să se mute – dar Beria era extrem de ambiţios. Când Stalin l-a propus pe Beria ca prim-adjunct al şefului NKVD, Ejov a sugerat

patetic că georgianul ar putea fi un bun comisar. „Ba nu, un bun adjunct”, l-a liniştit Stalin.

Stalin l-a trimis pe Vlasik să aranjeze mutarea. În august, după ce a mai dat o fugă în Georgia pentru a numi un succesor la conducerea Tiflisului, Beria a sosit la Moscova, unde, pe 22 august 1938, a fost numit prim-adjunct al *narkom*-ului NKVD. Familiei i s-a alocat un apartament în sumbra Casă de pe Chei. Stalin a venit să inspecteze apartamentul şi nu a fost impresionat. Liderii trăiau cel mai bine în însoritul şi fertilul Caucaz, cu luxul, vinul şi fructele tradiţionale din belşug: Beria locuise într-o vilă elegantă din Tiflis. Stalin a sugerat să se mute la Kremlin, dar soţia lui Beria nu s-a arătat prea entuziasmată. Astfel că, în cele din urmă, Stalin a ales pentru nou-venitul georgian o vilă aristocratică pe Malaia Nikitskaia, în centrul oraşului, care fusese cândva casa unui general ţarist pe nume Kuropatkin, unde a locuit în condiţii splendide în comparaţie cu membrii Biroului Politic. Beria a fost singurul care a avut vila lui.

Stalin îi trata pe soţii Beria ca pe nişte membri ai familiei de mult pierduţi. O adora pe impunătoarea blondă Nina Beria, pe care a tratat-o întotdeauna „ca pe o fiică”: când noul lider georgian Kandid Ciarkviani a fost invitat la cină la Beria, a sunat telefonul şi s-a produs o agitaţie bruscă.

„Vine Stalin!”, a spus Nina, pregătind repede nişte mâncare georgiană. Câteva clipe mai târziu, Stalin şi-a făcut apariţia. La *supra* georgiană, Stalin şi Beria cântau împreună. Chiar şi după „Marea teroare”, Stalin încă avea o anumită spontaneitate.

Beria şi Ejov au devenit prieteni, din câte se pare: Beria îi spunea şefului său „dragă Iojik” (aricică), uneori rămânând chiar peste noapte la vila lui de la ţară. Dar aşa ceva nu putea să dureze în jungla de la curtea lui Stalin. Beria a participat la majoritatea şedinţelor alături de Ejov şi a preluat departamentele serviciilor secrete. Beria a purtat o campanie discretă pentru distrugerea lui Mura: l-a invitat pe Hruşciov la cină şi l-a avertizat cu privire la apropierea dintre Malenkov şi Ejov. Hruşciov şi-a dat seama că Beria îl

avertiza, de fapt, cu privire la prietenia dintre el însuşi şi Ejov. Fără îndoială, Beria a avut aceeaşi discuţie şi cu Malenkov. Dar dovada cea mai grăitoare se află în arhive: Beria l-a făcut pe Vîşinski să i se plângă lui Stalin de tărăgănarea lui Ejov[4]. Stalin nu a reacţionat, dar Molotov i-a ordonat lui Ejov: „Trebuie să fii foarte atent la Tovarăşul Beria şi să te grăbeşti. Molotov". Acea giruetă a preferinţelor lui Stalin, Poskrebîşev, a încetat să i se mai adreseze lui Ejov cu familiarul *tîi* şi a început în schimb să îl viziteze pe Beria.

Beria a adus un suflu nou în NKVD: frenezia lui Ejov a fost înlocuită cu un sistem bine pus la punct de administrare prin teroare care a devenit metoda stalinistă de guvernare a Rusiei. Dar această nouă eficienţă nu le aducea nicio consolare victimelor. Beria a colaborat cu Ejov la interogatoriile potentaţilor căzuţi în dizgraţie, Kosior, Ciubar şi Eihe, care au fost torturaţi cu cruzime. Ciubar a făcut apel la Stalin şi Molotov, dezvăluindu-le chinurile prin care trecea.

Stalin, Mura şi Beria şi-au îndreptat acum atenţia spre Extremul Orient, unde armata, sub comanda talentatului mareşal Bliuher, scăpase în mare măsură de „Marea teroare". La sfârşitul lunii iunie, „diavolul" de Mehlis a atacat comanda lui Bliuher, însetat de sânge. Stabilindu-şi cartierul general în vagonul de tren cu care venise, ca un căpitan din Războiul Civil, le trimitea curând lui Stalin şi Voroşilov astfel de telegrame: „Trupele speciale de la căile ferate au indivizi dubioşi peste tot... Sunt 46 de comandanţi germani, polonezi, lituanieni, letoni, galiţieni... Trebuie să merg la Vladivostok şi să epurez trupele". Odată ajuns acolo, i s-a lăudat lui Stalin: „Am dat afară 215 activişti politici, cei mai mulţi fiind arestaţi. Dar epurarea... nu s-a încheiat. Cred că este imposibil să plec din Habarovsk fără să fac o anchetă şi mai severă...". Când Voroşilov şi Budionnîi au încercat să îi protejeze pe anumiţi ofiţeri, Mehlis l-a pârât pe Voroşilov (se urau reciproc) lui Stalin: „Am raportat Comitetului Central şi *Narkom*-ului (Voroşilov) despre situaţia din departamentul serviciilor secrete. Există

acolo o mulţime de indivizi dubioşi şi spioni... Acum Tov. Voroşilov ordonă anularea procesului... Nu pot fi de acord cu această situaţie". Chiar şi Kaganovici credea că Mehlis „era crud, uneori chiar întrecea măsura!".

Pe măsură ce Mehlis se îndrepta spre est, armata japoneză din Guangdong testa apărarea sovietică la vest de lacul Hasan, ajungându-se la o bătălie în toată regula. Bliuher i-a atacat pe japonezi între 6 şi 11 august şi a respins ofensiva, cu pierderi masive. Încurajat de Mehlis şi alarmat de pierderi şi de ezitările lui Bliuher, Stalin l-a mustrat sever pe mareşal la telefon: „Spune-mi cinstit, tovarăşe Bliuher, vrei cu adevărat să te lupţi cu japonezii? Dacă nu, atunci spune-mi cinstit, ca un bun comunist".

„Rechinii au sosit", i-a spus Bliuher soţiei. „Vor să mă mănânce. Ori mă mănâncă ei pe mine, ori îi mănânc eu pe ei, dar varianta a doua e puţin probabilă." Rechinul ucigaş a pecetluit soarta lui Bliuher. Mehlis i-a arestat pe patru dintre ofiţerii lui Bliuher, cerându-le lui Stalin şi Voroşilov să îl lase să „îi împuşte pe toţi patru fără judecată, la ordinul meu special". Bliuher a fost demis, rechemat şi arestat pe 22 octombrie 1938.

„Până aici mi-a fost!", a oftat Ejov în biroul său, continuând să execute orice prizonier care „s-ar putea întoarce împotriva noastră". Pe 29 septembrie, a pierdut mare parte din putere, când Beria a fost numit şef al principalului departament al NKVD: Administraţia Principală a Securităţii Statului (GUGB). Acum transmitea el ordinele lui Ejov. Mura a încercat să riposteze: i-a propus lui Stalin ca Stanislav Redens, duşmanul lui Beria căsătorit cu Anna Allilueva, să devină celălalt adjunct al său: nicio şansă.

Ejov îşi petrecea acum timpul la vila sa, bând cu acoliţii săi abătuţi, avertizându-i că aveau să fie distruşi în curând şi imaginându-şi cum i-ar ucide pe duşmanii lui: „Eliminaţi-i imediat pe toţi cei numiţi la Kremlin de Beria", i-a ordonat el cu voce tare şefului securităţii Kremlinului în timpul unei astfel de crize, „şi înlocuiţi-i cu oameni de încredere". Apoi a bâiguit că şi Stalin ar trebui ucis.

1. Pe splendida sa piatră de mormânt din cimitirul Novodevici, nu departe de mormântul Nadiei Stalina, nu scrie nimic despre acest sfârşit sinistru.

2. Semna de obicei documentele cu un scris mărunt, îngrijit, cu o cerneală turcoaz, distinctivă, sau la o maşină de scris cu tuş turcoaz, care nu intra în conflict cu creioanele albastre sau roşii ale lui Stalin.

3. Autorul îi este recunoscător lui Alioşa Mirţhulava, şeful georgian al Comsomolului şi ulterior prim-secretar în Georgia, pentru interviul acordat în Tbilisi.

4. Cazul respectiv privea o anchetă pentru identificarea persoanei care arsese din greşeală cărţile lui Lenin, Stalin şi Gorki într-un cuptor: o altă ilustrare a absurdităţii şi caracterului letal al „Marii terori”.

26

Tragedia şi depravarea familiei Ejov

La urechea lui Stalin au ajuns brusc vorbe despre viaţa sexuală a Evgheniei Ejova şi despre slăbiciunea ei pentru scriitori. Şolohov, unul dintre romancierii lui preferaţi, începuse o relaţie cu ea. Ejov i-a pus microfoane în camera de la Hotel Naţional şi s-a înfuriat când a citit raportul detaliat care descria cum „s-au sărutat” şi apoi „s-au culcat”. Ejov era atât de beat şi gelos, încât a pălmuit-o pe Evghenia în prezenţa graţioasei Zinaida Glikina, care stătea la ei (şi cu care el se culca), dar ulterior a iertat-o. Şolohov şi-a dat seama că este urmărit şi li s-a plâns lui Stalin şi lui Beria. Stalin l-a chemat pe Mura la Politburo, unde acesta i-a cerut scuze romancierului.

Potentaţii navigau cu prudenţă între Ejov şi Beria. Când Ejov a arestat un comisar, Stalin i-a trimis pe Molotov şi pe Mikoian să investigheze. Întors la Kremlin, Mikoian a afirmat

că omul este nevinovat şi Beria a atacat cazul lui Ejov. „Ejov a afişat un zâmbet ambiguu”, scria Mikoian, „Beria a părut mulţumit”, dar „faţa lui Molotov era ca o mască”. Comisarul[1] a ajuns ceea ce Mikoian numea „un hoit norocos”, revenit dintre morţi. Stalin l-a eliberat.

La un moment dat, când un ofiţer NKVD a avut nevoie de semnătura şefului, ia-l pe Ejov de unde nu-i. Beria i-a spus să meargă cu maşina la vila lui Ejov şi să obţină semnătura. Acolo acesta a găsit un bărbat care era fie „extrem de bolnav, fie băuse toată noaptea”. Şefii NKVD de la nivel regional au început să îl denunţe pe Ejov.

Întunericul a început să coboare asupra familiei Ejov, necugetata şi senzuala soţie urmând să joace fără să vrea rolul teribil al văduvei-negre: cei mai mulţi dintre amanţii săi urmau să moară. Iar ea era o floare prea sensibilă pentru lumea lui Ejov. Atât ea, cât şi Ejov duceau o viaţă promiscuă, dar trăiau într-o lume extrem de tensionată, cu o putere ameţitoare asupra vieţii şi a morţii şi un vârtej în care oamenii se ridicau şi cădeau în jurul lor. Dacă a fost drept ca Ejov să cadă, a fost o tragedie pentru Evghenia şi mica Nataşa, căreia el i-a fost un tată bun. S-a aşternut un linţoliu şi peste salonul literar al Evgheniei. Când un prieten a condus-o acasă, la Kremlin, după o petrecere, ea se gândea că Babel este în pericol deoarece fusese prieten cu nişte generali troţkişti arestaţi: „Doar faima sa la nivel european l-ar mai putea salva...”. Însă ea se afla într-un pericol şi mai mare.

Ejov a aflat că Beria urma să se folosească de Evghenia împotriva sa, pe motiv că ar fi „spioană engleză” de pe vremea pe când a stat la Londra, astfel încât a cerut divorţul în septembrie. Divorţul a fost o alegere raţională: în alte cazuri, chiar a salvat viaţa persoanei părăsite. Dar tensiunea aproape a doborât-o pe Evghenia, care a plecat în vacanţă în Crimeea împreună cu Zinaida, ca să îşi revină. Se pare că Ejov încerca să îşi protejeze soţia de arestare, de unde şi scrisoarea ei plină de iubire şi recunoştinţă pe care i-a trimis-o acestuia.

„Koliuşenka!”, îi scria ea soţului său hărţuit. „Îţi cer cu adevărat – insist să păstrez controlul asupra vieţii mele. Kolea dragă! Te implor din toată inima să verifici tot ce am făcut în viaţa mea, să verifici totul despre mine... Nu mă pot împăca cu ideea că sunt suspectată de a fi comis crime pe care nu le-am comis niciodată...”

Lumea lor se micşora pe zi ce trecea: Ejov reuşise să pună la cale executarea fostului ei soţ, Gladun, înainte ca Beria să preia controlul asupra NKVD, dar alt fost amant, publicistul Uriţki, era anchetat. Acesta a dezvăluit relaţia ei cu Babel. Secretarul şi prietenii lui Ejov au fost şi ei arestaţi. Ejov a chemat-o pe Evghenia înapoi la Moscova.

Evghenia aştepta la vilă cu fiica sa, Nataşa, şi cu prietena ei Zinaida. Era extrem de îngrijorată pentru familia ei – şi pe bună dreptate. Nu au mai ţinut-o nervii. La spital, a primit diagnosticul de „stare astenică depresivă, posibil ciclotimie”, trimiţând-o la un sanatoriu în apropiere de Moscova.

Când a fost arestată Zinaida, Evghenia i-a scris lui Stalin: „Vă implor, Tovarăşe Stalin, să citiţi această scrisoare... Sunt tratată de specialişti, dar ce sens are dacă sunt măcinată de gândul că nu aveţi încredere în mine?... Îmi sunteţi drag şi vă iubesc”. Jurând pe viaţa fiicei sale că este cinstită, a recunoscut că „în viaţa mea personală au existat unele greşeli despre care aş putea să vă povestesc, toate din cauza geloziei”. Stalin ştia deja, fără îndoială, despre toate aventurile sale messaliniene. Ea s-a oferit ca jertfă: „Luaţi-mi libertatea, viaţa... dar nu voi renunţa la dreptul de a vă iubi aşa cum face toată lumea, care iubeşte ţara şi Partidul”. A încheiat astfel: „Mă simt ca un cadavru viu. Ce să fac? Iertaţi-mi scrisoarea scrisă în pat”. Stalin nu i-a răspuns.

Laţul se strângea în jurul Evgheniei şi al lui Koliuşenka. Pe 8 octombrie, Kaganovici a redactat o hotărâre a Biroului Politic privind NKVD. Pe 17 noiembrie, o comisie a Biroului Politic a denunţat „greşeli foarte grave în activitatea Organelor de la NKVD”. Letalele *troika* au fost dizolvate.

Stalin şi Molotov au semnat un raport, dezicându-se de „Marea teroare”.

La parada de pe 7 noiembrie, Ejov a apărut în balconul Mausoleului, dar a rămas în spatele lui Stalin. Apoi a dispărut, fiind înlocuit de Beria, care purta chipiul şi uniforma albastre de comisar pentru securitatea statului. Când Stalin a ordonat arestarea prietenului lui Ejov, Uspenski, şeful NKVD din Ucraina, piticul l-a avertizat. Uspenski şi-a înscenat sinuciderea şi a fugit. Stalin (probabil pe bună dreptate) a bănuit că Ejov îi asculta telefoanele.

În felul ei, Evghenia îl iubea pe Ejov, în ciuda tuturor infidelităţilor lor, şi o adora pe fiica lor, Nataşa, deoarece era gata să se sacrifice pentru a-i salva. Prietena sa, Zinaida Ordjonikidze, văduva lui Sergo, a vizitat-o la spital, un gest eroic de loialitate. Evghenia i-a dat o scrisoare pentru Ejov, în care se oferea să se sinucidă şi cerea un flacon cu somnifere. I-a sugerat să îi trimită un bibelou înfăţişând un gnom când avea să vină momentul. El i-a trimis nişte Luminal, iar apoi, puţin mai târziu, i-a ordonat menajerei să îi ducă soţiei sale bibeloul. Dat fiind faptul că Ejov era mic de statură, acest gnom letal pare ridicol: poate că bibeloul era un vechi suvenir care îl reprezenta pe „dragul Kolea” însuşi de la începutul poveştii lor de dragoste. Când arestarea lui Glikina a făcut-o să înţeleagă că, inevitabil, ea urma la rând, Evghenia i-a trimis lui Ejov o scrisoare de adio. Pe 19 noiembrie, a luat pastilele de Luminal.

La 11 după-amiaza, pe când ea îşi pierdea cunoştinţa, Ejov ajungea în Colţişor, unde i-a găsit pe membrii Biroului Politic, împreună cu Beria şi Malenkov, care l-au atacat timp de cinci ore. Evghenia a murit două zile mai târziu. Ejov s-a gândit că fusese „obligat să o sacrifice pentru a se salva”. Ea se căsătorise cu un monstru, dar murise de tânără pentru a o salva pe fiica lor, ceea ce, în sine, a fost sfârşitul matern al unei vieţi dedicate distracţiilor nevinovate. Babel a auzit că „Stalin nu înţelege de ce ea s-a omorât. El are nervi de oţel, aşa că nu poate înţelege cum pe alţii îi lasă

nervii”. Fiica adoptivă a soţilor Ejov[2], Nataşa, în vârstă de 9 ani, a fost luată în grijă de sora fostei lui soţii şi apoi trimisă în unul dintre acele orfelinate sinistre pentru copiii duşmanilor.

La două zile după moartea Evgheniei, pe 23 noiembrie, Ejov s-a întors pentru alte patru ore de critici din partea lui Stalin, Molotov şi Voroşilov, după care şi-a dat demisia din NKVD. Stalin a acceptat-o, dar el a rămas în suspensie, ca secretar al Comitetului Central, comisar pentru transportul pe apă şi candidat la statutul de membru al Biroului Politic, continuând să locuiască la Kremlin o scurtă perioadă ca o mică fantomă, trecând şi el prin ceea ce trecuseră victimele sale înaintea lui. Prietenii „mi-au întors spatele de parcă aş fi ciumat... Nu mi-am dat niciodată seama cât de răi sunt oamenii ăştia”. A dat vina pe *Vojd* pentru „Marea teroare”, folosind un dicton rus: „Voia lui Dumnezeu – judecata ţarului”, el fiind aici ţarul şi Stalin Dumnezeu.

Ejov s-a consolat cu o serie de orgii bisexuale înecate în băutură, în apartamentul său de la Kremlin. Invitându-i pe doi tovarăşi de băutură şi amanţi homosexuali din tinereţea sa să stea la el, s-a bucurat de „cele mai perverse forme de destrăbălare”. Nepoţii săi îi aduceau şi fete, dar el s-a întors şi la homosexualitate. Când un acolit al său, Konstantinov, şi-a adus soţia la petrecere, Ejov a dansat foxtrot cu ea, şi-a scos membrul la vedere şi apoi s-a culcat cu ea. În noaptea următoare, când a venit răbdătorul Konstantinov, au băut şi au dansat pe muzica de pe discurile gramofonului până când oaspetele a adormit, doar pentru a fi trezit imediat: „Am simţit ceva în gură. Când am deschis ochii, am văzut că Ejov îşi vârâse membrul în gura mea”. Cu fermoarul desfăcut şi distrus, Ejov îşi aştepta soarta.

Beria, pe care Stalin l-a poreclit „Procurorul”, a fost numit comisar pe 25 noiembrie[3] şi şi-a convocat acoliţii georgieni la Moscova. După ce a distrus anturajele „prinţilor” bolşevici din garda veche, Stalin a trebuit acum să importe întreaga bandă a lui Beria pentru a o distruge pe cea a lui Ejov.

În mod ironic, curtenii lui Beria erau mult mai educaţi decât Kaganovici sau Voroşilov, dar educaţia nu este o barieră în calea barbariei. Merkulov, un armean rusificat cu părul grizonant, încântător şi rafinat, care avea să scrie, sub pseudonimul Vsevolod Rok, nişte piese de teatru ce au fost jucate pe scenele din Moscova, îl cunoştea pe Beria de pe vremea când fuseseră colegi la Politehnica din Baku şi de când deveniseră lucrători ai CEKA, în 1920. Beria, care, ca şi Stalin, dădea porecle tuturor, îi spunea „Teoreticianul”. Apoi mai era Şalva Ţereteli, prinţul georgian renegat (deşi aristocraţii sunt la fel de des întâlniţi în Georgia ca şi viţa-de-vie), fost ofiţer ţarist şi membru al Legiunii Georgiene antibolşevice, care avea aerul unui gentleman de modă veche, dar care era asasinul personal al lui Beria, printre celelalte îndatoriri ale sale de la Secţia Specială a NKVD. Altul era uriaşul de 130 de kilograme şi plin de bijuterii – „cel mai rău om pe care l-a lăsat Dumnezeu pe faţa pământului” – Bogdan Kobulov. „Un caucazian enorm, cu ochi încăpăţânaţi, de un căprui tulbure”, cu „faţa grasă a unui om [căruia] îi place să trăiască bine... mâini păroase, picioare scurte, crăcănate” şi o mustaţă spilcuită, era unul dintre acei torţionari entuziaşti care s-ar fi simţit la fel de bine în Gestapo ca şi în NKVD. Era atât de îndesat, încât Beria l-a poreclit „Samovarul”.

Când Kobulov îşi bătea victimele, îşi folosea pumnii, greutatea enormă şi bastoanele preferate. A interceptat telefoanele potentaţilor pentru Stalin, dar a devenit şi un bufon al curţii, înlocuindu-l pe răposatul Pauker, cu accentele sale caraghioase. Şi-a dovedit curând utilitatea: Beria interoga o victimă în biroul său când prizonierul l-a atacat. Kobulov s-a lăudat cu ce s-a întâmplat apoi: „L-am văzut pe şef [a folosit argoul georgian – *hozeni*] pe podea şi atunci m-am aruncat peste individ şi i-am zdrobit gâtul cu mâinile goale”. Totuşi, chiar şi această brută simţea că ceva nu era în regulă cu munca sa, deoarece îşi vizita mama şi i se plângea ca un copil mare: „Mămucă, mămucă, ce facem? Într-o zi, voi plăti pentru asta”.

Sosirea acestor georgieni exotici, ţanţoşi, dintre care unii chiar fuseseră condamnaţi la închisoare pentru crimă, trebuie să fi semănat cu năvălirea lui Pancho Villa şi ai săi *banditos* într-un oraş din nord, din unul dintre filmele preferate ale lui Beria. Stalin a făcut ulterior mare caz trimiţându-i pe unii dintre ei acasă şi înlocuindu-i cu ruşi, dar a rămas el însuşi un adevărat georgian. Oamenii lui Beria au conferit anturajului lui Stalin o culoare caucaziană distinctă. La data oficială a numirii în funcţie a lui Beria, Stalin şi Molotov au aprobat împuşcarea a 3.176 de oameni, astfel încât au avut ce face.

Beria venea în fiecare noapte la închisoarea Lefortovo pentru a-l tortura pe mareşalul Bliuher, asistat de „Teoreticianul" Merkulov, „Samovarul" Kobulov şi principalul său anchetator, Rodos, căruia îi făcea o plăcere atât de mare să lucreze cu mareşalul, încât acesta a strigat: „Stalin, auzi ce îmi fac?!". L-au torturat atât de groaznic, încât au reuşit să îi scoată un ochi şi ulterior el a murit din cauza rănilor. Beria s-a dus să îi spună lui Stalin, care a ordonat incinerarea cadavrului. Între timp, Beria plătea poliţe, arestându-l personal pe Aleksandr Kosarev, şeful Comsomolului, care îl insultase odată. Stalin a aflat mai târziu că aceasta a fost o vendetă personală: „Mi s-a spus că Beria este foarte răzbunător, dar nu exista nicio dovadă în acest sens", a reflectat el peste ani. „În cazul lui Kosarev, Jdanov şi Andreev au verificat probele."

Beria se delecta exercitându-şi puterea: frumoasa văduvă a lui Buharin, Anna Larina, în vârstă încă de doar 24 de ani, a fost adusă în biroul său din Lubianka de Kobulov, care apoi a adus sandviciuri, ca un Jeeves din infern.

„Trebuie să îţi spun că eşti mai frumoasă decât ultima dată când te-am văzut", i-a spus Beria. „Execuţia nu are loc decât o singură dată. Iar Ejov te-ar fi executat cu siguranţă." Când a văzut că ea nu vrea să trădeze pe nimeni, Beria şi Kobulov au renunţat să mai flirteze. „Pe cine încerci să scapi? La urma urmelor, Nikolai Ivanovici [Buharin] nu mai este printre noi... Vrei să trăieşti?... Dacă

nu taci, iată ce primeşti!” I-a pus un deget la tâmplă. „Deci îmi promiţi că o să taci?” Şi-a dat seama că Beria voia să o salveze şi a promis. Dar nu a vrut să mănânce sandviciurile lui Kobulov[4].

*

Stalin a avut grijă să nu se lase cu totul în baza lui Beria: şeful Securităţii Statului (Direcţia Principală), securitatea sa personală, se afla într-o poziţie sensibilă, dar periculoasă. Doi oameni fuseseră împuşcaţi după Pauker, dar acum Stalin l-a numit pe Vlasik, garda sa de corp personală, în această funcţie, răspunzând de securitatea conducătorului, precum şi de cea a vilelor, de alimentele care ajungeau la bucătării, maşini şi milioane de ruble. Începând din acel moment, explică Artem, Stalin „a condus prin intermediul lui Poskrebîşev în problemele politice şi al lui Vlasik în cele personale”. Amândoi erau extrem de muncitori – şi de josnici.

Cei doi duceau vieţi similare: fiicele lor îşi amintesc că stăteau acasă doar duminica. În rest, erau mereu în preajma lui Stalin, întorcându-se epuizaţi acasă doar ca să doarmă. Nimeni nu îl cunoştea mai bine pe Stalin. Acasă nu discutau niciodată despre politică, dar vorbeau despre expediţiile lor la pescuit. Vlasik, care locuia în eleganta vilă de pe Bulevardul Gogolevski, era ca un câine credincios, fără educaţie şi un destrăbălat beţiv: era deja un afemeiat nesătul care o ţinea numai într-un chef cu Poskrebîşev. Avea atâtea „ibovnice”, încât făcea liste, le uita numele şi uneori reuşea să aibă câte una în fiecare cameră la orgiile sale. Îi spunea lui Stalin *Hoziain* când vorbea despre el, dar „Tovarăşe Stalin” când i se adresa direct, rareori stând cu el la masă.

Statutul social al lui Poskrebîşev era mai înalt, luând adesea cina cu potentaţii şi spunându-i lui Stalin „Iosif Vissarionovici”. Era calul de bătaie şi autorul a nenumărate glume. Stătea supus la biroul său de la uşa biroului lui Stalin: Colţişorul era moşia sa. Potentaţii încercau să îi intre în graţii, alimentându-i vanitatea, pentru ca el să îi

avertizeze dacă Stalin este într-o dispoziţie proastă. Poskrebîşev îl suna întotdeauna pe Vîşinski pentru a-i spune că Stalin se îndrepta spre Kunţevo, astfel încât procurorul putea să se culce, iar o dată l-a protejat pe Hruşciov. Era atât de puternic, încât îi putea insulta chiar pe membrii Biroului Politic. „Credinciosul scutier”, cum îl numea Hruşciov, avea şi el un rol atât în cele mai obişnuite activităţi ale lui Stalin, cât şi în cele mai îngrozitoare, lăudându-se ulterior că apelau şi la otravă. O iubea pe soţia lui, Bronka, şi era un tată indulgent pentru cei doi copii, Galea, fetiţa Bronkăi din prima căsătorie, şi fiica lui, Natalia. Dar, când *vertuşka* suna în zilele de duminică, doar el avea voie să răspundă. Era mândru de poziţia sa: când fiica sa a suferit o operaţie, a dăscălit-o că trebuie să se comporte într-un mod corespunzător cu statutul lor. Poskrebîşev colabora îndeaproape cu Beria: se vizitau adesea cu toată familia, dar, dacă aveau de rezolvat ceva, se plimbau prin grădină. Dar, până la urmă, atât Vlasik, cât şi Poskrebîşev erau nişte obstacole în calea puterii lui Beria. Nu acelaşi lucru se mai putea spune şi despre familia Alliluev.

1. Stalin a susţinut propunerea lui Beria de a renunţa la acuzaţiile aduse comisarului pentru transporturi Tevosian, dar i-a spus lui Mikoian: „Spune-i că Comitetul Central ştie că a fost recrutat de Krupp ca agent german. Lumea înţelege când cineva cade în capcană... Dacă mărturiseşte sincer... Comitetul Central îl va ierta”. Mikoian l-a chemat pe Tevosian în biroul său pentru a-i propune tertipul lui Stalin, dar comisarul a refuzat să mărturisească, ceea ce Stalin a acceptat. Tevosian avea să fie unul dintre marii coordonatori ai industriei în timpul celui de-al Doilea Război Mondial.

2. Ea a luat numele primului soţ al Evgheniei, Haiutin – dar i-a rămas loială tatălui său adoptiv până în mileniul următor. Nataşa Ejova a supravieţuit după ce a îndurat chinuri îngrozitoare din cauza tatălui său vitreg. Vasili

Grossman, autorul romanului clasic *Viaţă şi destin*, care a cunoscut familia Ejov pe vremea când frecventa saloanele literare alături de Babel şi alţii, a scris o nuvelă despre copilăria tragică a Nataşei. Ea a devenit muziciană la Penza şi Magadan. În mai 1998 a făcut o cerere pentru reabilitarea lui Ejov. În mod ironic, avea dreptate deoarece în mod sigur el nu a fost vinovat de spionaj, motiv pentru care a fost executat. Cererea ei nu a fost aprobată. La momentul scrierii acestei cărţi, ea este încă în viaţă.

3. Transferul de funcţie dintre cei doi şefi ai poliţiei secrete a fost fără cusur: pe 24, Dimitrov, secretarul general al Kominternului, discuta încă despre anumite arestări cu Ejov la vila lui, dar spre seară, pe data de 25, lucra la aceleaşi cazuri cu Beria, acasă la *acesta*.

4. Anna Larina a petrecut 20 de ani în lagăre. Fiul său, Iuri, avea 11 luni când a fost arestată, în 1937, şi nu l-a mai revăzut până în 1956 – doar una dintre atâtea poveşti sfâşietoare.

27

Moartea familiei Stalin: o propunere ciudată şi menajera

Când Beria a intrat în familie a fost ca şi cum ar fi intrat vulpea în coteţul găinilor, dar Stalin poartă şi el răspunderea pentru soarta rudelor sale. „Toată familia noastră”, scria Svetlana, „era total nedumerită de ce îl adusese Stalin pe Beria – un agent din provincie al poliţiei secrete – atât de aproape de el şi de guvernul de la Moscova”. Ei bine, tocmai de asta îl promovase Stalin: Beria nu avea nimic sfânt.

Potentaţii şi slugile lor se plângeau tot timpul de aroganţa „mătuşicilor”. Impertinent ca urmare a noii sale puteri extraordinare şi suferind de complexul de inferioritate al provincialului dispreţuit, Beria era hotărât să se impună distrugându-i pe aceşti membri fascinanţi, dar snobi ai noii aristocraţii. La începutul anilor ‘30, Beria încercase să

flirteze cu Jenea în timp ce soţul ei şi Stalin erau pe aproape. Atunci Jenea s-a dus la Stalin: „Dacă ticălosul ăsta nu mă lasă în pace, îi sparg pince-nez-ul”. Toată lumea a râs. Beria s-a simţit foarte stânjenit. Dar, când Beria a început să îşi facă apariţia din ce în ce mai des la Kunţevo, a încercat din nou să flirteze cu Jenea, care l-a pârât lui Stalin: „Iosif! Ăsta încearcă să pună mâna pe genunchiul meu!”. Stalin îl privea probabil pe Beria ca pe o carte de joc. Membrii familiei lui erau nişte reprezentanţi tipici ai elitei pe care el încerca să o distrugă. Când Beria şi-a făcut apariţia într-un pulover pe gât la cină, Jenea, care era întotdeauna îmbrăcată la patru ace, ignorând complet modestia bolşevică, a spus cu voce tare: „Cum îndrăzneşti să vii la cină îmbrăcat astfel?”. Bunicul Alliluev spunea tot timpul că Beria este un „Duşman”.

În noiembrie 1938, viaţa de familie a lui Stalin a luat cu adevărat sfârşit. Beria a extins „Marea teroare” asupra oricui avea legătură cu Ejov, care nu doar îl numise pe cumnatul lui Stalin, Stanislav Redens, la conducerea NKVD în Kazahstan, ci îl ceruse chiar ca adjunct: acesta a fost sărutul morţii. Relaţiile fuseseră, cu siguranţă, calde când Stalin a primit în audienţă familia Redens, înainte de a pleca spre Alma-Ata. Nu avem foarte multe informaţii despre rolul lui Redens în „Marea teroare”, dar Moscova şi Kazahstanul fuseseră măcelărite cât timp a fost el în funcţie. Sosirea lui Beria, rivalul său din Tiflis în 1931, era o veste proastă, dar, oricum, Stanislav ar fi fost probabil condamnat.

Între timp funcţia lui Pavel Alliluev, care era comisar pentru trupele de blindate, l-a plasat în calea pericolului: apropiat de generalii executaţi, era implicat şi în spionarea producţiei germane de tancuri. Când l-a văzut pe spionul sovietic Orlov, înainte de defectarea acestuia, Alliluev l-a avertizat: „Nu pune niciodată întrebări despre afacerea Tuhacevski. A şti ceva despre asta e ca şi cum ai inhala un gaz otrăvitor”. Apoi Pavel fusese în Extremul Orient, unde generalii au apelat la el, şi se întorsese, după spusele fiicei sale, Kira, cu dovezi ale nevinovăţiei lor. Nu înţelegea, cu

siguranţă, că dovezile nu aveau decât rolul de a-i convinge pe alţii, nu de a demonstra vinovăţia. Se spune că Pavel i-a trimis o scrisoare lui Stalin, cosemnată de trei generali, în care sugera să se pună capăt „Marii terori”. Momentul ales de generali nu părea să fi fost foarte bine chibzuit: „Marea teroare” scădea în intensitate. Stalin nu i-a pedepsit pe faţă, dar era clar că se săturase de intervenţiile lui Pavel[1].

După o vacanţă la Soci, Pavel s-a întors, pe 1 noiembrie. A doua zi dimineaţă, Pavel a luat micul dejun şi a plecat la birou, unde a descoperit că din departamentul său cei mai mulţi fuseseră arestaţi, după spusele Svetlanei: „A încercat să îi salveze pe anumiţi oameni, încercând să dea de tatăl meu, dar degeaba”. La ora 2 după-masă, Jenea a primit un telefon: „Ce i-ai dat soţului tău să mănânce? Se simte rău”. Jenea a vrut să alerge într-un suflet, dar nu au lăsat-o. El a fost trimis la clinica Kremliovka. Conform raportului medical oficial, „când a fost internat, era inconştient, cianotic şi aparent pe moarte. Pacientul nu şi-a mai recăpătat conştiinţa”. Era ciudat, deoarece doctorul care îi telefonase lui Jenea ca să o anunţe a spus: „De ce a durat atât? Avea să îţi spună ceva. Tot întreba de ce nu vine Jenea. Acum e deja mort”. Aşa a murit fratele care îi dăduse Nadiei pistolul. Contradicţiile unei morţi deja suspecte, într-un moment când crimele medicale erau deja la ordinea zilei, fac plauzibilă varianta unui act criminal. Stalin a păstrat certificatul de deces. Jenea a fost ulterior acuzată că l-a ucis pe Pavel. Stalin îi acuza uneori pe alţii de propriile crime. Nu vom şti niciodată adevărul.

„Data următoare când l-am văzut”, a spus Kira, „era aşezat pe catafalc, în Sala Coloanelor. Avea doar 44 de ani şi zăcea acolo, ars de soare, foarte chipeş cu genele sale lungi”. Uitându-se la sicriu, Serghei Alliluev s-a gândit că nu există nimic mai tragic decât să îţi îngropi propriii copii.

Redens însuşi s-a întors la Moscova, unde a ajuns pe 18 noiembrie. La Kunţevo, Vasili l-a auzit pe Beria cerându-i lui Stalin să îl lase să îl aresteze pe Redens. „Dar eu am încredere în Redens”, a răspuns Stalin „într-un mod foarte

hotărât”. Spre surprinderea lui Vasili, Malenkov l-a susţinut pe Beria. Acesta era începutul unei alianţe între cei doi, care nu ar fi insistat cu arestarea fără să cunoască instinctele lui Stalin: aceste scene de false contraziceri seamănă cu exerciţiile de dezbateri în contradictoriu ale viitorilor avocaţi. Totuşi, Stalin era foarte influenţabil. Redens a avut neşansa, ca şi Pavel Alliluev, de a face parte din două sau trei cercuri suspecte. Beria este învinovăţit întotdeauna pentru că l-ar fi întors pe Stalin împotriva cumnatului său, dar lucrurile nu sunt chiar atât de simple. Stalin îl îndepărtase pe Redens din Ucraina în 1932. Acesta era apropiat de Ejov. Şi era polonez. Stalin i-a ascultat pe Beria şi Malenkov şi apoi a spus: „În cazul ăsta, rezolvaţi problema la Comitetul Central”. Cum a zis Svetlana, „tatăl meu nu a vrut să îl protejeze”. Pe data de 22, Redens a fost arestat în timp ce mergea la serviciu şi nu l-a mai văzut nimeni niciodată.

Anna Redens a început să îl sune pe Stalin. Nu mai era bine-venită la Zubalovo. Nu a reuşit să dea de Stalin. „Atunci o să-i sun pe Voroşilov, Kaganovici şi Molotov”, a suspinat ea. Când au venit copiii, şi-au găsit mama, care se isterizase când dispăruse iubitul ei Stan, stând în pat şi citind Alexandre Dumas. S-a rugat de toată lumea până când, în cele din urmă, Stalin a acceptat să îi răspundă la telefon. Stalin a chemat-o în Colţişor. Redens „va fi adus şi vom face o anchetă în acest caz”, dar a pus o condiţie: „Şi adu-l pe bunicul Serghei Iakovlevici cu tine”. Serghei, care îşi pierduse deja doi copii, nu îl mai aştepta pe Stalin pe canapea în fiecare seară, dar a acceptat să vină. În ultimul moment, s-a răzgândit. Fie l-a ameninţat Beria, fie Serghei a crezut că Redens s-a făcut vinovat de ceva în activitatea sa dubioasă de la Lubianka: Leonid, fiul lui Redens, a subliniat că existau tensiuni între vechii bolşevici, ca Serghei, şi noua elită impertinentă, ca Redens. În schimb, s-a dus bunica Olga, un gest curajos, dar prostesc, deoarece Stalin nu suferea să îşi bage nasul femeile: „De ce ai venit? Nu te-a chemat nimeni!”, a mârâit el. Anna s-a apucat să strige la Stalin, care a pus să fie dată afară. Redens şi familia Svanidze erau în închisoare; Pavel Alliluev murise.

Stalin permisese „Marii terori” să facă ravagii chiar în cercul său de apropiaţi. Când comunistul bulgar Gheorghi Dimitrov a apelat la el în favoarea câtorva tovarăşi arestaţi, Stalin a ridicat din umeri: „Ce pot face eu pentru ei, Gheorghi? Toate rudele mele sunt şi ele în închisoare”. Este o scuză revelatoare. Cu siguranţă, în cazul lui Pavel, pistolul Nadiei trebuie să îi fi rămas întipărit în minte pentru totdeauna, dar Stalin nu a uitat nici de legăturile sale militare şi nici de intervenţiile în favoarea anumitor „Duşmani”. Poate că Stalin le plătea nişte poliţe rudelor sale prea familiare, băgăcioase, care îi aminteau de respingerea Nadiei. Dar nu considera că „Marea teroare” era petrecerea lui privată: el curăţa de spioni ţara sa înconjurată din toate părţile pentru a-şi proteja amplele realizări înainte de izbucnirea războiului. Printre victime se numărau şi rudele sale. Considera că acesta este *sacrificiul lui* ca pontif al bolşevismului. Dar îşi afirma şi ruperea legăturilor personale şi, poate într-un mod revigorant, se descotorosea de anumite obligaţii vechi faţă de familie şi prieteni[2]: vendetele sale erau şi ale Partidului deoarece, aşa cum i-a spus lui Vasili, „nu eu sunt Stalin... Stalin ESTE puterea sovietică!”. Dar erau şi o justificare pentru a le cere tovarăşilor să îşi sacrifice şi *ei* familiile. Oricum, ar fi putut salva pe oricine, dar nu a făcut-o. Universul familial al lui Stalin şi al copiilor se micşora tot mai mult.

Svetlana a mai pierdut un element al schemei sale de sprijin: Karolina Til, vrednica menajeră, legătura aceea intimă cu mama ei, a fost dată afară în timpul epurării germanilor. Beria a înlocuit-o cu nepoata soţiei sale, Nina, din Georgia – deşi, ca întotdeauna, adevăratele sale motive sunt neclare. Noua guvernantă a Svetlanei era Aleksandra Nakaşidze, înaltă, subţire, cu picioare lungi, cu un ten alb perfect şi părul lung şi des, negru-albăstrui. O fată naivă şi fără prea multă carte dintr-un sat georgian, acest locotenent al NKVD a intrat în lumea asta din ce în ce mai monocromă ca un păun cu pene strălucitoare. Băieţii din familiile Alliluev şi Mikoian sunt încă marcaţi de ea şi astăzi.

Svetlana nu putea să o sufere pe aşa-zisa ei guvernantă. Sosirea Aleksandrei Nakaşidze arată rolul special jucat de Beria în familie: oare o fi fost spioana lui în casa lui Stalin, în care Vlasik deţinea controlul? Din câte ştim, cei de la curte îl încurajau pe Stalin să se recăsătorească: oare ea fusese adusă pentru Stalin?[3] Totuşi, exista un candidat mai evident aproape în interiorul familiei.

Jenea Allilueva rămăsese văduvă, dar era convinsă că soţul ei fusese ucis de Beria. Se simţea vinovată din cauza relaţiei sale cu Stalin? Nu există nicio dovadă în acest sens. Soţul ei ştiuse cu siguranţă (sau alesese să nu ştie) ce se întâmplă, dar relaţia cu Stalin, aşa cum a fost ea, se răcise deja în 1938. Dar acum lui Stalin îi era dor de ea şi i-a făcut o propunere ciudată, indirectă. Beria a venit să o vadă pe Jenea şi i-a spus: „Eşti o persoană atât de drăguţă şi arăţi atât de bine, nu vrei să te muţi în casă la Stalin, ca menajeră?”. De obicei această sugestie este interpretată ca o ameninţare misterioasă din partea lui Beria, dar este puţin probabil ca el să fi făcut o astfel de propunere fără permisiunea lui Stalin, mai ales că ea i-ar fi putut telefona acestuia ca să discute cu el. În mintea lui Stalin, o „menajeră” era *baba* sa ideală, *hoziaika*. Era, cu siguranţă, un fel de cerere în căsătorie, o încercare stângace de a salva pasiunea de altădată de distrugerea pe care el însuşi o dezlănţuise. A fost o lipsă de tact inacceptabilă să îl trimită pe Beria, pe care Jenea îl ura, să îndeplinească această misiune delicată, dar este ceva tipic pentru Stalin. Dacă există dubii privind această analiză, reacţia lui Stalin la ceea ce a făcut Jenea după aceea o poate confirma.

Jenea s-a alarmat, temându-se că Beria avea să îi însceneze o încercare de a-l otrăvi pe Stalin. S-a căsătorit în grabă cu un vechi prieten, pe nume N.V. Molocinikov, un inginer evreu pe care îl cunoscuse în Germania, poate amantul care aproape că îi distrusese căsnicia. Stalin a fost oripilat, susţinând că era indecent să facă acest lucru atât de curând după moartea lui Pavel. Propunerea lui Beria pune suferinţa lui Stalin într-o lumină uşor diferită. Beria a pus paie pe foc, sugerând că era posibil ca Jenea să îşi fi otrăvit

soţul, o idee cu rezonanţă în sabatul acestor asasini care nu se dădeau în lături de la utilizarea otrăvurilor. Unii afirmă că i-au dezhumat de două ori cadavrul pentru a face teste. În ciuda acuzaţiilor de otrăvire, Stalin a rămas în continuare fascinat de Jenea, întrebând-o pe fiica ei, Kira, înainte de război: „Ce mai face mama ta?”, ceea ce nu îi stătea în fire. Jenea şi Anna Redens au fost alungate de la Kremlin şi Stalin şi-a căutat „menajeră” în altă parte.

*

O tânără servitoare pe nume Valentina Vasilevna Istomina lucra la Zubalovo încă din adolescenţă, de la începutul anilor ‘30. În 1938, s-a mutat la Kunţevo. Stalin era atras de un anumit ideal: ţăranca rusoaică pieptoasă, cu ochi albaştri, păr lung şi nas cârn, supusă şi practică, o *baba* care să ţină casa fără să se amestece în celelalte aspecte ale vieţii lui. Jenea avea trăsăturile fizice necesare, dar nu era nimic supus în caracterul său. Regăsea aceleaşi trăsături fizice şi la vedetele momentului, dar combinate cu o mare aroganţă. Stalin mergea tot timpul la teatru, la operă şi la balet, stând tot timpul în loja Biroului Politic (fosta lojă imperială) de la Bolşoi sau de la Teatrul de Artă din Moscova. Cântăreţele sale preferate erau soprana Natalia Schpiller, o walkirie cu ochi albaştri, şi mezzosoprana Vera Davidova. Îi plăcea să le dea sfaturi „părinteşti”, dar le şi instiga pe una împotriva celeilalte. Se prefăcea că este îndrăgostit de Davidova, care s-a lăudat ulterior că a cerut-o de nevastă: dacă este adevărat, nu a fost decât o glumă. O tachina sugerându-i să o imite pe Schpiller ca să îşi îmbunătăţească stilul de cântat. Când Davidova şi-a făcut apariţia purtând o centură strălucitoare, el i-a spus: „Uite, şi Schpiller este o femeie încântătoare, dar ea se îmbracă modest la recepţiile oficiale”.

Aceste dive erau mult prea strălucitoare pentru Stalin, dar el avea o grămadă de alte admiratoare, cum i-a spus Vlasik fiicei sale. Există nenumărate poveşti despre femei invitate la Kunţevo: Mirţhulava, un tânăr demnitar georgian, îşi aminteşte că în 1938 Stalin, la o cină de la Kremlin, l-a

trimis să o întrebe pe o fată din delegaţia sa de comsomolişti dacă nu e fiica unui vechi bolşevic, invitând-o apoi la vilă. Stalin a insistat ca Mirţhulava să o întrebe în secret, fără să audă nici potentaţii de la masa lui, nici georgienii. La fel s-a întâmplat şi cu o georgiană tânără şi frumoasă care era pilot, pe care a cunoscut-o la spectacolul aviatic de la Tuşino în 1938 şi care îi făcea vizite regulate lui Stalin.

Acesta era probabil tiparul flirturilor sale mărunte, dar nu avem de unde să ştim ce se întâmpla la Kunţevo. Toţi cei care l-au cunoscut pe Stalin insistă că nu era un afemeiat şi că era extrem de inhibat când venea vorba de corpul său. Nu ştim nimic despre gusturile sale sexuale, dar scrisorile Nadiei sugerează că aveau o relaţie pasională. Atitudinea lui faţă de dans ne ajută să ne facem o idee despre relaţiile sale cu femeile – care au poate legătură cu părerile sale despre sex. Îi plăcea să danseze singur pe melodii ruseşti, dar nu se simţea în largul lui să danseze cu o parteneră. Tenorului Kozlovski i-a spus la o petrecere că nu dansează deoarece îşi vătămase braţul în exil, aşa că „nu putea cuprinde o femeie de după mijloc”.

Stalin l-a avertizat pe fiul său Vasili cu privire la „femeile cu idei”, pe care le considera neatrăgătoare: „Cunoaştem genul ăsta de femei, nişte heringi cu idei, numai piele şi os”. Se simţea cel mai în largul său cu femeile din personalul auxiliar. Toate slujnicele, bucătăresele şi gărzile de corp din casele sale erau angajate de departamentul lui Vlasik şi semnau contracte de confidenţialitate, deşi nici nu mai era nevoie de aşa ceva în acest regat al fricii. Chiar şi după prăbuşirea Uniunii Sovietice, foarte puţini dintre ei au vorbit[4]. Coafeza de la Kremlin, care a supărat-o atât de tare pe Nadia, era una dintre acestea, ca şi slujnica Valentina Istomina, căreia i se spunea Valecika şi care a devenit treptat un sprijin de nădejde în viaţa de familie a lui Stalin.

„Râdea tot timpul şi chiar ne plăcea de ea”, spunea Svetlana, „era foarte tânără, mereu îmbujorată şi o iubea toată lumea. Avea o fizionomie plăcută, tipic rusească”. Era

femeia „ideală” a lui Stalin, pieptoasă şi ordonată, „cu faţa rotundă şi cu nasul cârn”, primitivă, simplă şi needucată; „servea la masă cu dexteritate şi nu se băga niciodată în vorbă”, dar era întotdeauna acolo când aveai nevoie de ea. „Avea părul şaten-deschis – o ţin minte bine de prin 1936, nimic special, nici grasă, nici slabă, dar foarte prietenoasă şi zâmbăreaţă”, spune Artem Sergheev. Când Stalin nu era de faţă, ea era amuzantă într-un fel inofensiv, chiar şireată: „Era isteaţă, vorbăreaţă, o moară stricată”, îşi aminteşte una dintre gărzile de corp ale lui Stalin.

Valecika a fost promovată la statutul de menajeră, având grijă de hainele lui Stalin, de „mâncare, casă şi aşa mai departe, şi îl însoţea peste tot. Avea un suflet bun, care te făcea să te simţi tihnit, iar el avea încredere în ea şi ea îi era devotată”. Stalin era foarte mândru de modul în care ea îi pregătea lenjeria intimă: după război, un demnitar georgian a rămas uimit când el i-a arătat teancurile de indispensabili de un alb imaculat din dulapul său, cu siguranţă un moment unic în istoria dictatorilor.

În apartamentul de la Kremlin, Valecika le servea adesea pe Svetlana şi pe prietena sa, Marta, care îşi aminteşte de ea „cu şorţul său alb, ca o femeie de treabă de la ţară, cu părul său deschis la culoare şi fără forme, deşi nu grasă. Mereu zâmbitoare. Şi Svetlana o iubea”. Artem a fost unul dintre puţinii care au auzit cum i se adresa Stalin: „Spunea despre ziua ei de naştere sau ceva de genul ăsta: «Bineînţeles că trebuie să îţi fac un cadou». «Nu-mi trebuie nimic, Tovarăşe Stalin», a replicat ea. «Ei bine, dacă uit, să îmi aduci aminte»„. La sfârşitul anilor ‘30, Valecika a devenit persoana de încredere a lui Stalin şi, practic, soţia lui secretă, într-o cultură în care majoritatea bolşevicilor nu erau căsătoriţi oficial. „Valea avea grijă de confortul domestic al tatei”, a spus Svetlana. Cei de la curte au înţeles că ea era partenera lui şi nu s-a mai vorbit nimic despre acest lucru. „Nu e treaba nimănui dacă Istomina era sau nu soţia lui Stalin”, a spus Molotov la bătrâneţe. „Şi Engels a trăit cu menajera sa.” La fel, Budionnîi şi Kalinin „s-au căsătorit” cu menajerele lor.

„Tatăl meu spunea că ea îi este foarte apropiată”, afirmă Nadejda Vlasika. Nora lui Kaganovici a auzit de la „Comisarul de fier”: „Nu ştiu decât că Stalin a avut o ibovnică. Valecika, servitoarea lui. Ea îl iubea”[5].

Valecika arăta ca o asistentă veselă, tăcută şi pieptoasă, purtând întotdeauna un şorţ alb la cinele lui Stalin. Nimeni nu a observat că ea a fost prezentă la Ialta şi Potsdam: asta îşi dorise şi Stalin. Din acel moment, viaţa personală a lui Stalin a stagnat până prin 1939: drama Nadiei şi cea a lui Jenea, care îl făcuseră să sufere şi să se înfurie, se încheiaseră. „Chestiile astea”, îşi amintea comunistul polonez Jakub Berman, care mergea adesea la Kunţevo în anii ‘40, „erau rezolvate cu foarte multă discreţie şi nu transpirau niciodată dincolo de cercul său cel mai intim. Stalin era întotdeauna foarte atent să nu apară bârfe despre el... Stalin înţelegea cât de periculoase sunt bârfele”. Dacă alţi bărbaţi puteau fi trădaţi de soţiile lor, aici cel puţin nu exista nici un pericol în cazul lui. Uneori o întreba pe Valecika despre opiniile ei politice ca o om obişnuit. Cu toate acestea, pentru acest om politic, ea nu a fost o parteneră. El a rămas un singuratic.

*

Între 24 februarie şi 16 martie 1939, Beria a supervizat execuţiile a 413 prizonieri importanţi, printre care mareşalul Egorov şi nişte foşti membri ai Biroului Politic, Kosior, Postîşev şi Ciubar: se mutase deja în vila acestuia din urmă. Acum i-a sugerat lui Stalin să se oprească, altfel nu ar mai fi avut pe cine să aresteze. Poskrebîşev a scris VN – „Duşman al Poporului” – şi data execuţiei în dreptul numelor membrilor vechiului Comitet Central. A doua zi, Stalin i-a spus lui Malenkov: „Cred că am scăpat cu adevărat de piatra de moară a opoziţiei. Avem nevoie de forţe noi, de oameni noi...”. Mesajul a fost transmis pe verticala puterii: când Mehlis a cerut să se facă mai multe arestări în rândul militarilor pe motiv de „lipsă de loialitate revoluţionară”, Stalin a răspuns: „Propun să ne limităm la o mustrare oficială... (Nu văd nicio rea intenţie în acţiunile lor

– acestea nu sunt greşeli, ci neînţelegeri)”[6]. Dând vina pe Ejov pentru toate excesele, Stalin şi-a protejat celelalte personaje groteşti. „Denunţătoarea” din Kiev, Nikolaenko, a fost discreditată. Dar ea a făcut din nou apel la Stalin şi la Hruşciov: „Vă cer să verificaţi totul, unde am greşit, unde am fost minţită şi unde am fost provocată, sunt gata să suport pedeapsa”, i-a scris ea lui Hruşciov. Dar apoi, jucând încă la nivel înalt, l-a avertizat pe Stalin: „Sunt sigură că au rămas prea mulţi Duşmani în Kiev... Dragă Iosif Vissarionovici, nu am cuvinte să vă spun cum mă înţelegeţi, dar dumneavoastră ne înţelegeţi pe noi, poporul, fără cuvinte. Vă scriu cu lacrimi amare”. Stalin a protejat-o: „Tovarăşe Hruşciov, vă cer să luaţi măsuri pentru a o lăsa pe Nikolaenko să îşi găsească o activitate liniştită şi fructuoasă, I.St.”.

Victimele uneltelor lui puteau face acum apel la Stalin. Hrulev, care avea să devină remarcabilul cârmaci al Armatei Roşii în al Doilea Război Mondial, i s-a plâns lui Stalin de afectatul Mehlis. „Leul este regele junglei”, a râs Stalin. „Da, dar Mehlis este un animal periculos”, a spus Hrulev, „care mi-a spus că va face tot ce îi stă în putinţă... [ca să mă distrugă]”. Stalin a zâmbit îngăduitor: „Ei bine, dacă tu şi eu... luptăm împreună împotriva lui Mehlis, crezi că ne vom descurca?”, a replicat „regele-leu”.

Stalin nu îl uitase pe cel mai mare duşman al său: Beria şi unul dintre talentaţii specialişti în trucuri murdare ce provocau moartea rapid şi fără mare tam-tam, Pavel Sudoplatov, au fost primiţi în Colţişor, unde, păşind fără zgomot cu cizmele sale moi, georgiene, Stalin a ordonat laconic: „Troţki ar trebui eliminat în cel mult un an”.

*

Pe 10 martie 1939, cei 1.900 de delegaţi la al XVIII-lea Congres s-au adunat[7] pentru a declara sfârşitul unui măcel care fusese un succes, deşi uşor pătat de excesele lui Ejov. Supravieţuitorii, de la Molotov la Jdanov, au rămas la vârf, dar erau ameninţaţi de generaţia mai tânără: Hruşciov a devenit membru al Biroului Politic, în timp ce Beria a fost

ales candidat şi „Melania” Malenkov a devenit secretar al Comitetului Central. Ei au condus ţara în deceniul care a urmat fără nicio victimă: contrar mitului său, Stalin, un geniu al tacticii „dezbină şi stăpâneşte”, le putea fi surprinzător de loial protejaţilor săi. Dar nu şi lui Mura.

Ejov era dat la o parte, dar încă participa la şedinţele Biroului Politic, stătea lângă Stalin la Bolşoi şi se ducea la muncă, la Comisariatul pentru Transportul pe Apă, unde arunca săgeţi din hârtie în timpul şedinţelor. Chefuia în timpul zilei, dar apărea seara la şedinţele Congresului, încercând să obţină permisiunea de a lua cuvântul. „Vă rog insistent să îmi acordaţi un minut”, i-a scris el lui Stalin. „Daţi-mi această şansă.” Fiind încă membru al Comitetului Central, a luat parte la şedinţa veteranilor Partidului unde au fost selectate numele pentru noul organ. Nimeni nu a ridicat obiecţii la numele său până când Stalin nu l-a chemat pe Ejov în faţă: „Ei bine, ce crezi despre dumneata? Eşti capabil să fii membru al Comitetului Central?”. Ejov a protestat, exprimându-şi devotamentul faţă de Partid şi faţă de Stalin – nu îşi putea da seama cu ce greşise. Deoarece toţi ceilalţi ucigaşi erau promovaţi, uimirea piticului este de înţeles.

„Aşa deci?” Stalin a început să menţioneze anumiţi duşmani apropiaţi de Ejov. „Iosif Vissarionovici!”, a strigat Ejov. „Doar ştiţi că eu – eu însumi – am dat în vileag conspiraţia lor! Eu am venit la dumneavoastră şi v-am raportat...” „Da, da, da. Când ai simţit că era cât pe ce să fii prins, ai venit repede la mine. Dar înainte de asta? Organizai şi dumneata o conspiraţie? Ai vrut să îl ucizi pe Stalin? Oficiali de la vârful NKVD complotează, dar dumneata cică nu eşti implicat. Crezi că eu sunt orb? Îţi aminteşti pe cine ai trimis la o anumită dată în serviciul lui Stalin? Pe cine? Cu revolvere? De ce revolvere în preajma lui Stalin? De ce? Pentru a-l ucide pe Stalin? Ei? Ieşi afară! Nu ştiu, tovarăşi, mai este posibil să îl păstrăm ca membru al Comitetului Central? Eu am îndoieli. Bineînţeles, mai gândiţi-vă ... Cum doriţi... Dar eu am îndoieli.”

Ejov era hotărât să îi tragă după el şi pe alţii şi să se răzbune pentru că a fost trădat distrugându-l pe Malenkov, pe care l-a denunţat. Pe 10 aprilie, Stalin i-a ordonat lui Ejov să participe la o şedinţă pentru a asculta aceste acuzaţii. Ejov a ajuns în subordinea lui Malenkov, care, cu un gest ritualic, a scos fotografia lui Ejov dintre portretele liderilor pe care le avea pe perete, în biroul său, de parcă un înger era alungat din rai. Beria şi prinţul călău georgian, Ţereteli, au deschis uşa şi l-au arestat pe Mura, ducându-l pe „Pacientul numărul unu” la infirmeria din închisoarea Suhanov.

În urma percheziţiei s-au găsit în apartamentul lui Ejov sticle de votcă, goale, pe jumătate goale şi pline, împrăştiate peste tot, 115 cărţi contrarevoluţionare, arme şi acele relicve macabre: gloanţele turtite, înfăşurate în hârtie, etichetate „Zinoviev” şi „Kamenev”. Mai important, percheziţia a dezvăluit că Ejov adunase materiale despre cazierul lui Stalin de dinainte de 1917: nu era aceasta o dovadă că el este un spion al Ohranei? S-au găsit şi dovezi împotriva lui Malenkov[8]. Documentele au dispărut în seiful lui Beria.

Stalin era acum omnipotent: atunci când pronunţa greşit un cuvânt de pe podium, toţi vorbitorii de după el repetau greşeala. „Dacă l-aş fi spus corect”, şi-a amintit Molotov, „Stalin ar fi avut impresia că îl corectez”. Era foarte „sensibil şi mândru”[9]. Europa era în pragul războiului şi Stalin şi-a îndreptat atenţia spre echilibristica dintre Germania nazistă şi democraţiile occidentale. Între timp, Jdanov a anunţat sfârşitul măcelului lui Ejov, făcând o glumă (foarte proastă) despre „Duşmanii mari”, „Duşmanii mici” şi „Duşmanii foarte mici”, în timp ce Stalin şi Beria puneau la cale unele dintre cele mai extravagante acte de depravare.

1. Cei trei generali care au semnat scrisoarea erau, se spune, prietenul lui Stalin de la Ţariţîn, Grigori Kulik, comandanţii Mereţkov şi Pavlov, plus comisarul Savcenko. Acesta din urmă a fost executat în octombrie 1941; soarta celorlalţi este povestită în paginile următoare ale cărţii. Toţi au suferit crunt din cauza lui Stalin. Doar Mereţkov i-a supravieţuit.

2. Fosta sa iubită din 1913, „draga" de Tatiana Slavotinskaia, este un exemplu: Stalin o protejase până prin anii '30, promovând-o în aparatul Comitetului Central, dar acum protecţia a încetat brusc. Familia ei a căzut victimă represiunii şi ea a fost dată afară din Casa de pe Chei. Slavotinskaia a fost bunica lui Iuri Trifonov, autorul romanului *Casa de pe chei*.

3. Ea a rămas în casă până la sfârşitul războiului, când s-a căsătorit cu un general NKVD şi s-a întors în Georgia, unde a avut copii. Fiica sa locuieşte şi astăzi în Georgia.

4. Bunicul preşedintelui Vladimir Putin a fost bucătar-şef la una dintre casele lui Stalin şi nu i-a dezvăluit nimic nepotului său: „Bunicul meu nu prea vorbea despre trecutul lui". În copilărie, îşi amintea că i-a dus mâncare lui Rasputin. Apoi a gătit pentru Lenin. A fost, în mod clar, cel mai „istoric" bucătar al Rusiei, deoarece i-a servit pe Lenin, pe Stalin şi pe Călugărul nebun.

5. Gărzile de corp ale lui Stalin, ale căror memorii inexacte, dar revelatoare au fost adunate într-un volum la mult timp după moartea sa, nu erau sigure de relaţia cu Valecika. Când aceasta a mai îmbătrânit, s-a căsătorit şi, în ultimii ani ai lui Stalin, se plângea de reproşurile soţului ei gelos. După moartea lui Stalin, Valecika nu a vorbit niciodată despre relaţia lor, dar, când a fost întrebată dacă Davidova, cântăreaţa de operă, a fost vreodată la Kunţevo, răspunsul său a demonstrat poate o oarecare tentă de iritare: „Nu am văzut-o niciodată la vilă... Ar fi fost dată afară!". Valecika nu a fost membră de partid.

6. Vîşinski a raportat că arestarea a sute de adolescenţi din Novosibirsk fusese o înscenare a NKVD: „Copiii erau nevinovaţi şi au fost eliberaţi, dar trei funcţionari superiori, inclusiv şeful NKVD şi procurorul oraşului, erau vinovaţi de «trădare a loialităţii revoluţionare» şi excluşi din Partid”. Ce era de făcut cu ei? Pe 2 ianuarie 1939, Stalin a scris: „Este necesar să organizăm un proces public al celor vinovaţi”.

7. În sala aceea urâtă, cu lambriuri de lemn, care fusese creată prin vandalizarea somptuoasei Săli Aleksandrovski din Marele Palat al Kremlinului.

8. Acest şantaj împotriva lui Malenkov, acuzat de legături cu nobilii, se poate să fi fost unul dintre motivele alianţei sale cu Beria, deşi Stalin ştia de existenţa dovezilor. „Consideră-te norocos că aceste documente sunt în mâinile mele”, i-a spus Beria. Când acesta din urmă a fost arestat, în iunie 1953, după moartea lui Stalin, aceste documente i-au fost încredinţate lui Malenkov, care le-a distrus.

9. Pe 5 februarie 1939, acel observator perspicace al puterii, Svetlana Stalin, care avea 13 ani, i-a enumerat pe supravieţuitorii „Marii terori” pe un bilet: „1. Lui Stalin. 2. Voroşilov. 3. Jdanov. 4. Molotov. 5. Kaganovici. 6. Hruşciov. Ordinul de Zi Nr. 8. Eu plec la Zubalovo... şi vă las de capul vostru. Ţineţi-vă de burtă cu o mână de fier! Svetlanka, stăpâna casei”. Potentaţii au răspuns fiecare în mod revelator: „Mă supun. Stalin, ţăranul sărac. L. Kaganovici. Obedientul Voroşilov. Harnicul evadat ucrainean N. Hruşciov. V. Molotov”.

Partea a VI-a

„Marele joc”: Hitler şi Stalin, 1939-1941

28

Împărţirea Europei: Molotov, Ribbentrop şi problema evreiască a lui Stalin

Când Stalin şi-a concentrat atenţia asupra diplomaţiei, prima dată i-a luat în colimator pe diplomaţii săi. În noaptea de 3 mai 1939, trupele NKVD au înconjurat Comisariatul pentru Afaceri Externe, arătând astfel că începuse numărătoarea inversă până la începerea războiului şi viitoarea revoluţie a alianţelor. Molotov, Beria şi Malenkov au venit ca să îl informeze pe Maksim „Papaşa” Litvinov, ferventul susţinător al păcii în Europa prin menţinerea „securităţii colective”, că fusese demis. Nu era o surpriză pentru Litvinov: Stalin îl bătuse pe umăr pe comisarul pentru afaceri externe şi îi spusese: „Vezi, putem să ne înţelegem”. „Nu pentru mult timp”, a răspuns Papaşa Litvinov.

Noul comisar pentru afaceri externe era Molotov, care deţinea deja şi funcţia de premier. După „Marea teroare”, Stalin a devenit mai paranoic şi mai încrezător, o stare de spirit care însă îl făcea mai puţin apt să analizeze periculoasa situaţie internaţională. Mikoian a observat că acest nou Stalin „era cu totul alt om – extrem de suspicios, fără cruţare şi având o încredere nelimitată în sine, vorbind adesea despre el la persoana a treia. Cred că s-a scrântit la cap”. Kaganovici îşi amintea că acum nu prea mai convoca Biroul Politic, luând neoficial majoritatea deciziilor. Stalin nu „cunoaşte Occidentul”, credea Litvinov. „Dacă duşmanii noştri ar fi o adunătură de şahi şi şeici, i-ar întrece în isteţime.” Nici principalii săi consilieri, Molotov şi Jdanov, nu erau mai calificaţi. Stalin se instruia citind istorie, în special memoriile lui Bismarck, dar nu şi-a dat seama că aşa-numitul „cancelar de fier” era un om de stat convenţional în

comparaţie cu Hitler. Din acest moment, Stalin avea să citeze frecvent din Talleyrand şi Bismarck.

Molotov a susţinut întotdeauna că politica bolşevică era cea mai bună şcoală pentru diplomaţie şi se considera politician, nu diplomat, dar era mândru de noua sa carieră: „Totul se afla în mâna lui Stalin, în mâna mea”, a spus el. Dar muncea în stilul lui neobosit, metodic, sub o presiune imensă, având discuţii teoretice cu Stalin, în timp ce îşi teroriza subordonaţii cu „accese de furie oarbă”. Totuşi, în scrisorile sale către soţia sa, Polina, îşi dezvăluia vanitatea şi pasiunea interioară: „Trăim într-o tensiune constantă, cu teama de a nu ne scăpa ceva din vedere... Îmi este foarte dor de tine şi de fiica noastră, vreau să vă strâng în braţe, la piept, fetele mele dulci şi frumoase...”. Mai direct şi mai puţin intelectual decât Stalin, i-a spus Polinei că se apucase de citit, nu despre Talleyrand, ci despre Hitler. Dincolo de dorinţa arzătoare de a fi cu Polina, cel mai amuzant aspect al acestor scrisori este plăcerea vădită pe care i-o făcea lui Molotov noua sa celebritate. „Pot să îţi spun, fără să mă laud”, se lăuda el, „că omologii noştri simt... că au de-a face cu oameni care îşi cunosc meseria”.

Stalin şi Molotov s-au transformat într-un cuplu de actori internaţionali din ce în ce mai subtili, stăpânind perfect tactica „poliţistul bun/poliţistul rău”. Stalin era întotdeauna mai radical şi mai nesăbuit, Molotov analistul impasibil al posibilului, dar niciunul din ei nu vedea nicio contradicţie între expansionismul imperial şi cruciada lor marxistă: dimpotrivă, primul era cel mai bun mod de a-l mandata pe al doilea.

Europa era, la începutul anului 1939, folosind chiar cuvintele lui Stalin, un „joc de poker” cu trei jucători, în care fiecare spera să îi convingă pe ceilalţi doi să se distrugă unul pe celălalt şi să îl lase pe al treilea să ia banii. Cei trei jucători erau fasciştii Germaniei naziste a lui Adolf Hitler, capitaliştii Marii Britanii a lui Neville Chamberlain aliaţi cu Franţa lui Daladier – şi bolşevicii. Deşi georgianul admira brutalitatea exagerată a austriacului, îşi dădea

seama de pericolul unei Germanii reînviate din punct de vedere militar şi de ostilitatea fascismului.

Stalin considera că democraţiile occidentale sunt cel puţin la fel de periculoase ca şi Germania. Ajunsese la maturitate politică în timpul intervenţiilor lor din Războiul Civil. Simţea instinctiv că putea colabora cu Hitler. Imediat ce „caporalul austriac" a preluat puterea, Stalin a început să testeze terenul, consiliat de Karl Radek, expertul său în problemele germane, şi folosindu-i ca emisari personali pe Avel Enukidze şi David Kandelaki. Aceste discuţii erau extrem de delicate deoarece Stalin împuşca în acelaşi timp mii de oameni acuzaţi că sunt agenţi germani, ţara pregătindu-se frenetic de război într-o atmosferă prusofobică. Ambasadorii au fost împuşcaţi.

Hitler l-a ţinut pe Stalin la distanţă atât timp cât democraţiile au continuat politica de reconciliere. Dar Acordul de la München l-a convins pe Stalin că Occidentul nu încerca în mod serios să îl oprească pe Hitler. Dimpotrivă, Stalin era convins că era dispus să îl lase pe Hitler să distrugă Rusia sovietică. Acordul de la München a falimentat „securitatea colectivă" a lui Litvinov. Stalin a avertizat Occidentul că Uniunea Sovietică nu avea să îi „scoată castanele din foc". Singura cale era o împărţire a lumii în „sfere de influenţă". Astfel lăsa de înţeles Germaniei că era dispus să încheie o înţelegere cu oricine era dispus să încheie o înţelegere cu el. Berlinul a observat schimbarea de atitudine. După aceea, la Plenară, Stalin l-a atacat pe Litvinov: „Asta înseamnă că mă consideraţi un Duşman al Poporului?", a întrebat curajos Litvinov. Stalin a ezitat, spunând în timp ce părăsea sala: „Nu, nu îl considerăm pe Papaşa un Duşman. Papaşa este un revoluţionar cinstit"[1].

Între timp, Molotov şi Beria îi terorizau pe diplomaţii lor cu experienţă, mulţi dintre ei bolşevici evrei care se simţeau în largul lor în marile capitale ale Europei. Beria s-a uitat la ei: „Nazarov", a spus el, „de ce l-au arestat pe taică-tău?". „Lavrenti Pavlovici, dumneata ştii, fără îndoială, mai bine

decât mine.” „Noi doi vom discuta despre asta mai târziu”, a râs Beria.

Comisariatul pentru Afaceri Externe era foarte aproape de Lubianka şi cele două ministere erau poreclite „Vecinii”. Adjunctul lui Molotov, Vladimir Dekanozov, în vârstă de 41 de ani, un alt acolit inteligent al lui Beria din Caucaz, a supervizat epurarea diplomaţilor. Piticul ăsta roşcat, căruia îi plăceau filmele britanice (şi-a botezat fiul Reginald) şi adolescentele, începuse cândva Facultatea de Medicină şi îl cunoştea pe Beria de la universitate, când au devenit amândoi lucrători ai CEKA. Era georgian rusificat. Molotov spunea în glumă că de fapt era armean, dar se dădea drept georgian pentru a-i face pe plac lui Stalin, care l-a poreclit „Lentul kartvelian”, după regiunea în care se născuse. La Kunţevo, Stalin îşi bătea joc de urâţenia lui. Când apărea în uşă, Stalin spunea sarcastic, spre amuzamentul tuturor: „Ce tip arătos! Uitaţi-vă la el! N-am mai văzut niciodată aşa ceva!”.

Ofiţerul de presă al Comisariatului pentru Afaceri Externe, Evgheni Gnedin, el însuşi o părticică de istorie revoluţionară, fiind fiul lui Parvus, expertul financiar al lui Lenin şi intermediar în relaţiile cu Germania kaizerului, a fost arestat de Dekanozov şi dus în biroul lui Beria, unde i s-a ordonat să mărturisească că este spion. Când a refuzat, Beria i-a spus să se întindă pe podea în timp ce „uriaşul” caucazian Kobulov l-a lovit în cap cu bastonul. Gnedin a fost un „hoit norocos”. În iulie, Beria i-a ordonat prinţului Ţereteli să îi ucidă pe ambasadorul sovietic în China, Bovkun-Luganeţ, şi pe soţia acestuia cu sânge rece, într-un aşa-zis accident de maşină (metoda folosită pentru a-i ucide pe cei prea cunoscuţi, care nu puteau să dispară pur şi simplu)[2].

Teroarea diplomatică a lui Stalin era menită să îl atragă pe Hitler: „Epurează ministerul de evrei”, a spus el. „Curăţă «sinagoga».” „Mulţumesc lui Dumnezeu pentru aceste cuvinte”, a explicat Molotov (căsătorit cu o evreică). „Evreii formau o majoritate absolută şi erau mulţi ambasadori...”

Stalin a fost un antisemit conform majorităţii definiţiilor, dar până după război acesta a fost mai mult un manierism rus decât o obsesie periculoasă. Nu a fost niciodată un rasist biologic, ca naziştii. Cu toate acestea, ura orice naţionalitate care ameninţa loialitatea faţă de multinaţionala Uniune Sovietică. Îi accepta pe ruşi nu deoarece s-ar fi lepădat de originile sale georgiene, ci tocmai din acest motiv: ruşii erau temelia şi liantul Uniunii Sovietice. Dar după război crearea statului Israel, conştiinţa de sine tot mai accentuată a evreilor sovietici şi Războiul Rece cu America s-au combinat cu vechile sale prejudecăţi, transformându-l pe Stalin într-un antisemit ucigaş.

Stalin şi tovarăşii săi evrei, precum Kaganovici, se mândreau că sunt internaţionalişti. Stalin nu se ferea totuşi să se delecteze cu bancuri ce exploatau stereotipurile naţionale. Împărtăşea, cu siguranţă, toate prejudecăţile georgiene tradiţionale faţă de populaţiile musulmane din Caucaz, pe care avea să le deporteze. I-a persecutat şi pe germani. Îi plăceau bancurile cu evrei pe care le spuneau Pauker (care era şi el evreu) şi Kobulov şi se amuza când Beria îi spunea lui Kaganovici „israelitul”. Dar îi plăceau şi bancurile cu armeni şi nemţi şi împărtăşea ura ruşilor faţă de polonezi: până în anii ‘40, Stalin a fost la fel de polonofob pe cât era de antisemit.

Era întotdeauna suspicios deoarece evreii nu aveau o ţară a lor, ceea ce îi făcea „mistici, intangibili, spirituali”. Totuşi, Kaganovici a insistat că perspectiva lui Stalin era influenţată de faptul că duşmanii săi – Troţki, Zinoviev şi Kamenev – erau evrei. În acelaşi timp, majoritatea femeilor din jurul său şi cei mai mulţi dintre colaboratorii săi apropiaţi, de la Iagoda la Mehlis, erau evrei. Diferenţa este evidentă: îl ura pe intelectualul Troţki, dar nu avea nicio problemă cu cizmarul Kaganovici.

Stalin era conştient că regimul său trebuia să ia poziţie împotriva antisemitismului şi găsim în notele sale o însemnare care să-i amintească să ţină un discurs pe această temă: îl numea „canibalism”, l-a scos în afara legii

şi îi critica frecvent pe antisemiţi. Stalin a creat o patrie pentru evrei, cu capitala la Birobidjan, la inospitaliera graniţă cu China, dar s-a lăudat: „Ţarul nu le-a dat evreilor nicio bucată de pământ, dar noi le vom da”.

Totuşi, naţionalitatea a contat întotdeauna în politica sovietică, oricât de internaţionalist pretindea a fi Partidul. În Partid exista un procent ridicat de evrei, alături de georgieni, polonezi şi letoni, deoarece aceştia se numărau printre minorităţile persecutate ale Rusiei ţariste. În 1937, 5,7% dintre membrii Partidului erau evrei, dar formau o majoritate în guvern. Lenin însuşi (care avea şi ascendenţă evreiască) a spus că, dacă un comisar era evreu, adjunctul lui ar trebui să fie rus: Stalin a aplicat această regulă[3].

Totuşi, Stalin era „sensibil” cu privire la iudaismul lui Kaganovici. La cinele de la Kunţevo, Beria a încercat să îl provoace pe Kaganovici să bea mai mult, dar Stalin l-a oprit: „Lasă-l în pace... evreii nu ştiu să bea”. O dată, Stalin l-a întrebat pe Kaganovici de ce avea o mină atât de nefericită în timp ce se spuneau bancuri cu evrei: „Uită-te la Mikoian – când râdem şi de armeni, Mikoian râde împreună cu noi”. „Vedeţi dumneavoastră, Tovarăşe Stalin, suferinţa a afectat caracterul evreilor, astfel încât noi suntem ca o mimoză. Dacă o atingi, se închide imediat.” Întâmplarea făcea ca mimoza, acea floare hipersensibilă care bate în retragere ca un animal, să fie preferata lui Stalin. Nu a mai permis niciodată să se facă astfel de glume de faţă cu Kaganovici.

Cu toate acestea, antisemitismul a început să ia amploare în anii ‘30: chiar şi în public, Stalin întreba dacă cutare era *natsmen* – un eufemism pentru „evreu” format de la al cincilea punct de pe formularele sovietice de personal care se refereau la „naţionalitate”. Când Molotov îşi amintea de Kamenev, spunea că „nu arăta a evreu decât dacă îl priveai în ochi”.

Evreii de la curtea lui Stalin simţeau că trebuie să fie mai ruşi decât ruşii, mai bolşevici decât bolşevicii. Kaganovici dispreţuia cultura idiş, întrebându-l pe Solomon Mihoels,

actorul evreu: „De ce discreditezi poporul?”. Când Biroul discuta dacă să demoleze Templul Mântuitorului, unul dintre actele de vandalism din timpul creării Moscovei staliniste, Stalin, Kirov şi ceilalţi au fost pentru, dar Kaganovici a spus: „Sotniile Negre [bandele antisemite din 1905] vor da vina pe mine!”. În mod similar, Mehlis a reacţionat când Stalin îi înjura pe „jidanii” lui Troţki: „Eu sunt comunist, nu evreu”. Într-un mod mai deschis, şi-a explicat entuziasmul violent: „Ar trebui să vă daţi seama că există un singur mod de a combate [antisemitismul] – să fii curajos; dacă eşti evreu, să fii mai cinstit, curat ca lacrima, un om model, mai ales în privinţa demnităţii umane”.

Stalin şi-a dat seama că, deşi trebuia să fie văzut ca oponent al antisemitismului, evreii săi erau un obstacol în calea apropierii de Hitler, în special Litvinov (Wallah). Mulţi bolşevici evrei foloseau pseudonime ruseşti. Încă din 1936, Stalin i-a ordonat lui Mehlis de la *Pravda* să folosească aceste pseudonime: „Nu-i necesar să-l provocăm pe Hitler!”. Această atmosferă s-a intensificat la Plenara de la începutul anului 1939, când Iakovlev l-a acuzat pe Hruşciov că promovează un cult al personalităţii folosindu-şi numele complet şi patronimul, ca semn de respect. Hruşciov, care era şi el antisemit, a replicat că poate Iakovlev ar trebui să-şi folosească numele adevărat, Epstein. Mehlis a intervenit în sprijinul lui Hruşciov, explicând că Iakovlev, care este evreu, nu poate înţelege acest lucru.

Îndepărtarea evreilor era un semnal pentru Hitler – dar Stalin trimitea întotdeauna mesaje duble: Molotov şi l-a luat ca adjunct pe Solomon Lozovski, care era evreu.

*

Partida de poker europeană se desfăşura cu mişcări rapide, convorbiri secrete şi fără sentimente. Miza era uriaşă. Dictatorii s-au dovedit mult mai pricepuţi la acest joc rapid decât democraţiile care începuseră să joace serios mult prea târziu. Pe măsură ce se intensificau luptele împotriva japonezilor, Hitler mărea miza, după ce înghiţise Austria şi Cehoslovacia, trimiţându-şi Panzerele în Polonia. Într-un

târziu, democraţiile occidentale şi-au dat seama că trebuie oprit: pe 31 martie, Marea Britanie şi Franţa au garantat graniţele Poloniei. Aveau nevoie ca Rusia să li se alăture, dar nu au reuşit să se pună în locul lui Stalin şi nu au înţeles sentimentul lui de slăbiciune şi izolare. În mod ironic, garantarea graniţelor Poloniei a accentuat îndoielile lui Stalin faţă de profunzimea acestui angajament al britanicilor: dacă Hitler invada Polonia, ce avea să oprească „perfidul Albion" să se folosească de această garantare doar ca monedă de schimb pentru a negocia încă o înţelegere ca Acordul de la München, lăsându-l pe Hitler la graniţele sale?

Stalin cerea, prin urmare, o alianţă militară contractuală cu Occidentul ca să nu se alieze cu Hitler. Pe 29 iunie, Jdanov a susţinut opţiunea pentru germani într-un articol din *Pravda* în care îşi afirma „opinia personală" că „îmi permit să spun... deşi nu toţi prietenii mei sunt de acord... Ei încă cred că, începând negocieri cu URSS, guvernul englez şi cel francez au intenţii serioase... Eu cred că guvernul englez şi cel francez nu doresc un tratat pe picior de egalitate cu URSS...". Vulnerabilitatea Leningradului făcea necesar să primească mână liberă în statele baltice: acesta era preţul pentru ceea ce Jdanov numea „egalitate". Fiul lui Jdanov, Iuri, îşi aminteşte că Stalin şi tatăl său au citit *Mein Kampf*, tradusă special pentru ei, şi discutau la nesfârşit avantajele şi dezavantajele unei alianţe cu Germania. Stalin a citit în *Ambassador of the World* (*Ambasadorul lumii*) de D'Abernon că, dacă Germania şi Rusia ar fi aliate, „puterea periculoasă a estului" ar pune în umbră Marea Britanie. „Da!", a notat aprobator Stalin pe marginea paginii.

Marea Britanie şi Franţa trimiseseră la Moscova o delegaţie jalnică şi ridicol de incompetentă cu un vapor cu aburi care abia se mişca, pentru a oferi o alianţă, dar nicio garantare a frontierelor sovietice şi nicio libertate de acţiune în zona baltică. Când amiralul sir Reginald Aylmer Ranfurly Plunkett-Ernle-Erle-Drax (autorul unei cărţi intitulate *Handbook on Solar Heating – Manual privind încălzirea solară*) şi generalul Joseph Doumenc au sosit la Leningrad,

în noaptea de 9/10 august, cochetarea dintre germani şi ruşi devenea o relaţie serioasă. Amiralul şi generalul au luat trenul până la Moscova, unde au fost conduşi să se întâlnească cu Voroşilov şi Molotov.

Stalin nu a fost impresionat de amiralul cu patru nume când a discutat delegaţiile cu Molotov şi Beria: „Nu sunt serioşi. Indivizii ăştia nu cred că au autoritatea necesară. Londra şi Parisul joacă iarăşi poker...". „Totuşi, negocierile ar trebui să continue", a spus Molotov. „Ei bine, dacă trebuie, trebuie." Situaţia se transforma acum într-o licitaţie pentru favorurile lui Stalin, dar cu un singur ofertant serios. În acest timp, în Germania, Hitler s-a hotărât să invadeze Polonia pe 26 august: deodată, acordul cu Stalin trebuia încheiat urgent. Întâlnirile cu puterile occidentale au început abia pe 12 august, dar discrepanţa dintre ceea ce era dispus Occidentul să ofere şi preţul cerut de Stalin era ireconciliabilă. În acea zi, ruşii le-au dat de înţeles germanilor că sunt gata să înceapă negocieri, chiar şi în ceea ce priveşte împărţirea Poloniei. Pe data de 14, Hitler a decis să îl trimită pe Ribbentrop, ministrul său de Externe, la Moscova. Pe data de 15, ambasadorul Germaniei, contele Friedrich Werner von der Schulenburg, a solicitat o întrevedere cu Molotov, care, grăbindu-se să îi ceară părerea lui Stalin, a raportat că Rusia este pregătită. Când vestea aceasta a ajuns la urechile lui Ribbentrop, el s-a grăbit să îl informeze pe Hitler, la Berghof. Pe data de 17, Voroşilov le-a propus britanicilor şi francezilor un tratat de asistenţă militară reciprocă, dar a adăugat că nu are niciun sens să continue discuţiile până când nu îi conving pe polonezi şi pe români să permită trecerea unor trupe sovietice pe teritoriul lor în eventualitatea unui atac din partea Germaniei. Dar Drax nu primise încă ordine de la Londra.

„Gata cu jocurile astea!", i-a spus Stalin lui Molotov. „Englezii şi francezii ne voiau ca mână de lucru fără să îi coste nimic!" În după-amiaza zilei de sâmbătă, pe 19, Molotov l-a chemat în grabă pe Schulenburg, dându-i schiţa a unui pact de neagresiune care era mai formal decât

versiunea germană, dar la care acesta nu a avut nicio obiecţie. După ce au semnat tratatul comercial despre care Stalin spusese că este necesar înainte de a trece la lucruri serioase, germanii, al căror termen-limită se apropia vertiginos, au aşteptat cu nerăbdarea unui parior. Hitler s-a decis în mod viclean să taie nodul gordian al încrederii şi respectului reciproce adresându-i-se direct lui Stalin într-o telegramă din 20 august: „Dragă Domnule Stalin”. Stalin, Molotov şi Voroşilov au căzut de acord asupra răspunsului:

Cancelarului Germaniei, A. Hitler. Vă mulţumim pentru scrisoarea dumneavoastră. Sper ca acordul de neagresiune germano-sovietic să fie un moment de cotitură spre o îmbunătăţire reală a relaţiilor politice dintre ţările noastre... Guvernul sovietic m-a însărcinat să vă informez că este de acord ca Dl Ribbentrop să facă o vizită la Moscova pe 23 august.

I. Stalin

Mai departe, spre est, în acea duminică, în data de 20, Gheorghi Jukov, comandantul armatei sovietice de pe râul Halkin-Gol, a lansat o canonadă formidabilă împotriva japonezilor, apoi a atacat de-a curmezişul frontului. Pe 23, japonezii au fost învinşi, pierzând 61.000 de soldaţi, o lovitură peste nas care era suficientă pentru a-i convinge să nu mai atace Rusia vreodată.

La 3 după-amiaza, în ziua de luni, pe 21, Molotov l-a primit pe Schulenburg, care i-a transmis că Hitler solicita o întrevedere pe 23. Două ore mai târziu, el şi Stalin erau de acord cu vizita istorică a lui Ribbentrop. Dintr-odată, cei doi dictatori nu mai aveau reţineri, ci se grăbeau unul în întâmpinarea celuilalt, cu braţele deschise. În seara următoare, la ora 7, Voroşilov a întrerupt negocierile cu britanicii şi francezii: „Să aşteptăm până când se limpezesc lucrurile...”[4].

Răspunsul lui Stalin a ajuns la Hitler la 8.30 în aceeaşi seară: „Minunat! Vă felicit”, a declamat Hitler, adăugând, cu ostentaţia gazdei: „Am lumea în buzunarul meu”.

În acea seară, Voroşilov conducea o delegaţie crucială a conducerii sovietice la o vânătoare de raţe în provincie. Hruşciov tocmai sosise de la Kiev. Înainte de a pleca să împuşte raţe, Hruşciov a luat cina împreună cu Stalin la vilă. Atunci Stalin, „care zâmbea şi mă urmărea atent”, l-a informat că urma să sosească Ribbentrop. Hruşciov, care nu ştia nimic despre negocieri, a rămas „consternat. M-am holbat la el, crezând că glumeşte”. „De ce ar vrea să ne viziteze Ribbentrop?”, i-a scăpat lui Hruşciov. „Defectează?” Apoi şi-a amintit că mergea la vânătoare cu Voroşilov în acea zi măreaţă. Oare trebuia să anuleze această ieşire?

„Du-te liniştit. Tu nu ai nimic de făcut aici... Eu şi Molotov ne întâlnim cu Ribbentrop. Când o să te întorci, o să-ţi spun ce-i în mintea lui Hitler...” După cină, Hruşciov şi Malenkov au plecat să se întâlnească cu Voroşilov la rezervaţia sa de vânătoare în timp ce Stalin a rămas la vilă ca să se gândească la ziua ce urma. Dacă nu era într-o dispoziţie foarte bună, considera că „vânătoarea este o pierdere de vreme”[5]. Poate în acea noapte, citind *Istoria Greciei antice* de Vipper, a marcat Stalin pasajul despre avantajele dictatorilor care colaborează îndeaproape.

Marţi, pe 22, toţi potentaţii au vizitat pe rând Colţişorul. Dacă detaliile erau secrete, nu acelaşi lucru se poate spune şi despre politică. Arhitectul său a fost Stalin, asistat de Molotov şi Jdanov, dar nu a existat nimeni care să i se opună. Chiar şi Hruşciov şi Mikoian, în memoriile lor menite să-l ponegrească pe Stalin ori de câte ori era posibil, au recunoscut că nu au avut de ales. Aceşti leninişti, aşa cum s-a exprimat Kaganovici, au înţeles că era o răsturnare a Tratatelor de la Brest-Litovsk.

În acea seară, pe când vânătorii de raţe se afundau în mlaştinile de lângă Zavidovo, la o sută de kilometri nord-vest de Moscova, fostul vânzător de şampanie Ribbentrop,

înalt şi afectat, a plecat cu avionul Condor al lui Hitler, Immelmann III, împreună cu o delegaţie formată din 30 de oameni. Ribbentrop a ajuns la 1 după-amiaza, pe 23 august, şi a coborât din Condor îmbrăcat cu o haină din piele, jachetă neagră şi pantaloni în dungi, impresionat să vadă că aeroportul era decorat cu svastici. O fanfară cânta imnul naţional al Germaniei. Ribbentrop a fost condus apoi de Vlasik la un ZiS (un Buick sovietic) blindat. Au plecat în viteză spre oraş, făcând o scurtă oprire la Ambasada Germaniei, unde au fost serviţi cu caviar şi şampanie. La 3, Ribbentrop, care trebuia să se întâlnească cu Molotov, a fost condus prin Poarta Spaski până la Colţişor. Ribbentrop a fost întâmpinat de Poskrebîşev, îmbrăcat în uniformă militară, şi condus sus, într-o încăpere lungă, dreptunghiulară, unde se aflau Stalin, cu tunica de partid şi pantaloni bufanţi băgaţi în cizme, şi Molotov, într-un costum închis la culoare.

Când s-au aşezat la masă, ruşii, cu interpretul lor, V.N. Pavlov, de o parte şi germanii de partea cealaltă, Ribbentrop a declarat: „Germania nu cere nimic de la Rusia – doar pace şi comerţ”. Stalin i-a oferit cuvântul lui Molotov, în calitate de premier.

„Nu, nu, Iosif Vissarionovici, vorbiţi dumneavoastră. Sunt sigur că vă veţi descurca mai bine decât mine.” Au convenit rapid asupra termenilor pactului lor, menit să împartă Polonia şi Europa de Est în sfere de influenţă – Stalin a primit estul Poloniei, Letonia, Estonia, Finlanda şi provincia românească Basarabia, deşi Hitler a păstrat Lituania. Dar, când Ribbentrop a propus un imn dedicat prieteniei germano-sovietice, Stalin a pufnit: „Nu credeţi că trebuie să acordăm mai multă atenţie opiniei publice din ţările noastre? De atâţia ani ne tot porcăim reciproc şi băieţii de la propagandă nu mai pridideau cu asta. Acum, deodată, vrem să ne facem popoarele să creadă că totul a fost uitat şi iertat? Lucrurile nu merg atât de repede”. După ce au convenit asupra atâtor lucruri atât de repede, Ribbentrop s-a întors la Ambasadă pentru a-i telegrafia lui Hitler.

La 10 seara, s-a întors la Colţişor, însoţit de o delegaţie mult mai numeroasă şi de doi fotografi. Când Ribbentrop a anunţat că Hitler aprobase termenii, „Stalin a părut că începe brusc să tremure şi nu a strâns imediat mâna întinsă de partenerul său. Parcă trebuia mai întâi să depăşească un moment de teamă". Stalin a cerut să se aducă votcă şi a toastat: „Ştiu cât de mult îşi iubeşte naţiunea germană führerul. E un tip de treabă. Aş vrea să ridic paharul în sănătatea lui". Molotov a toastat apoi în sănătatea lui Ribbentrop, care a toastat în cinstea lui Stalin. Unul dintre tinerii germani, un ofiţer SS de 1,80 metri, pe nume Richard Schulze, a observat că Stalin îşi bea votca dintr-o sticlă specială şi a reuşit să îşi umple şi el paharul din sticla aceea, descoperind că nu era decât apă chioară. Stalin a schiţat un zâmbet vag când Schulze a băut din pahar, el nefiind ultimul oaspete care avea să afle acest mic secret.

La 2 dimineaţa, pe 24 august, tratatul era gata. Fotografii – germanii cu echipament de ultimă oră, ruşii cu un trepied antic de lemn şi un aparat din lemn şi alamă – au fost escortaţi în încăpere. Şeful Statului-Major al Armatei Roşii, suferindul Şapoşnikov, pe care Stalin îl respecta, a luat notiţe pe un carneţel. Când să fie fotografiaţi, Stalin l-a observat pe înaltul ofiţer SS care gustase din sticla lui şi i-a făcut semn să intre în cadru, plasându-l între Ribbentrop şi Şapoşnikov. Molotov a semnat.

O servitoare a adus şampanie şi gustări. Când unul din fotografii germani le-a făcut o poză lui Stalin şi Ribbentrop ridicându-şi paharele, primul i-a făcut semn că nu şi i-a spus că nu vrea să se publice o astfel de fotografie. Fotograful a vrut să îi dea filmul, dar Stalin a spus că are încredere în cuvântul unui german. La 3 dimineaţa, când liderii entuziasmaţi începeau să plece, Stalin i-a spus lui Ribbentrop: „Vă dau cuvântul meu de onoare că Uniunea Sovietică nu îşi va trăda partenerul".

Stalin s-a dus la Kunţevo, unde îl aşteptau vânătorii. Voroşilov, Hruşciov, Malenkov şi Bulganin aduseseră deja raţele ca să fie gătite în bucătăria lui Stalin. Când Stalin şi

Molotov au sosit, jubilând, cu o copie a tratatului, Hruşciov s-a lăudat că a împuşcat mai multe raţe decât Voroşilov, mult lăudatul „Prim Ţintaş”, înainte ca *Vojd*-ul să-i spună râzând că ei semnaseră Pactul Molotov-Ribbentrop, care avea să zguduie lumea din temelii: „Stalin părea foarte mulţumit de sine”, dar nu îşi făcea iluzii despre noua sa prietenie. În timp ce se ospătau cu fripturi de raţă, Stalin s-a lăudat: „Bineînţeles, nu este decât un joc în care fiecare încearcă să îl păcălească pe celălalt. Ştiu ce pune Hitler la cale. El crede că a fost mai deştept ca mine, dar de fapt eu l-am păcălit pe el”. Războiul, a explicat el, „ne va mai ocoli o perioadă”[6]. Jdanov îşi bătea joc de silueta în formă de pară a lui Ribbentrop: „Are cele mai babane şolduri din toată Europa”, a proclamat el, în timp ce potentaţii râdeau de cingătoarea exagerată a lui Ribbentrop: „Ce şolduri! Ce şolduri!”.

„Marele joc”, cum numea Molotov războiul nervilor dintre Stalin şi Hitler, începuse.

*

La 2 dimineaţa, pe data de 1 septembrie, Poskrebîşev i-a înmânat lui Stalin o telegramă de la Berlin care îl informa că la începutul acelei seri nişte soldaţi „polonezi” (de fapt, soldaţi din forţele de securitate germane deghizaţi) atacaseră postul de radio german din Gleiwitz. Stalin a plecat la vilă şi s-a culcat. Câteva ore mai târziu, Poskrebîşev a sunat din nou: Germania invadase Polonia. Stalin a monitorizat campania în timp ce Marea Britanie şi Franţa declarau război Germaniei, onorându-şi garanţiile. „Nu vedem ce ar fi rău dacă se luptă între ei şi îşi slăbesc reciproc forţele”, le-a spus el lui Molotov şi Jdanov. Stalin punea la cale invadarea de către sovietici a Poloniei împreună cu Voroşilov, Şaposnikov şi Kulik, care avea să comande frontul împreună cu Mehlis, dar aştepta să pună capăt mai întâi războiului cu Japonia. La 2 dimineaţa, pe data de 17 septembrie, Stalin, însoţit de Molotov şi Voroşilov, i-a spus lui Schulenburg: „La 6 dimineaţa, peste patru ore, Armata Roşie va trece graniţa în Polonia”.

Premierul Molotov s-a dus la radio pentru a anunţa „datoria sacră de a-i ajuta pe... fraţii noştri ucraineni şi bieloruşi”. Mehlis i-a spus lui Stalin că locuitorii din vestul Ucrainei i-au primit cu braţele deschise pe soldaţii sovietici, „ca pe nişte adevăraţi eliberatori”, cu „mere, plăcinte, apă de băut... Mulţi plâng de bucurie”.

Hruşciov, prim-secretar al Ucrainei, şi-a pus o uniformă militară şi, însoţit de şeful său de la NKVD, Ivan Serov, s-a alăturat forţelor lui Semion Timoşenko, comandantul Armatei Roşii din Kiev. Timoşenko era un tip dur, ras în cap, veteran al Armatei I de Cavalerie la Ţariţîn; era un ofiţer capabil, totuşi, în timpul „Marii terori”, îl denunţase pe Budionnîi şi fusese la rândul lui denunţat. Hruşciov a susţinut că îi salvase viaţa. Pătrunderea lui Hruşciov în Polonia era o aventură pentru el, dar mai ales pentru soţia sa, Nina Petrovna, care, îmbrăcată şi ea într-o uniformă militară şi având un pistol, şi-a eliberat părinţii, care rămăseseră în Polonia din 1920. Hruşciov, instalat confortabil la Lvov, s-a bucurat când au venit Nina şi părinţii ei, dar şi-a pierdut cumpătul atunci când i-a văzut pistolul[7].

Dacă invazia a fost un motiv de bucurie pentru familia Hruşciov, ea a făcut ravagii în rândul populaţiei poloneze la fel de crude şi de tragice ca şi cele comise de nazişti. Hruşciov a suprimat fără milă orice segment al populaţiei care s-ar fi putut opune puterii sovietice: preoţi, ofiţeri, nobili, intelectuali au fost răpiţi, ucişi sau deportaţi pentru a desfiinţa Polonia ca stat. Până în noiembrie 1940, 1,17 milioane de oameni nevinovaţi – o zecime din populaţie – fuseseră deportaţi. 30% dintre aceştia erau morţi în 1941; 60.000 au fost arestaţi şi 50.000 împuşcaţi. Sovieticii s-au comportat ca nişte cuceritori. Când vreo câţiva soldaţi au fost arestaţi pentru că furaseră lucruri de valoare de la un anume prinţ RadziwiĹ,Ĺ,, Vîşinski s-a consultat cu Stalin.

„Dacă nu este vorba despre reavoinţă”, a notat el pe scrisoare, „pot fi iertaţi. I. St.”.

La 5 după-amiaza, în ziua de miercuri, 27 septembrie, Ribbentrop s-a întors pentru a negocia celebrele protocoale, atât de secrete, încât Molotov şi peste 30 de ani continua să nege că au existat. La 10 seara, el se afla la Kremlin, discutând cu Stalin şi Molotov la masa acoperită cu postav verde. Stalin voia Lituania. Ribbentrop i-a telegrafiat lui Hitler pentru a-i cere permisiunea, astfel încât negocierile au fost amânate până la 3 după-amiaza a doua zi. Dar mesajul lui Hitler nu ajunsese încă în momentul în care Ribbentrop s-a întors să negocieze detaliile cartologice.

În acea noapte, în timp ce Stalin găzduia un dineu organizat în cinstea germanilor, pentru a sărbători împărţirea Europei, ruşii se întâlneau cu nefericitul ministru de Externe eston, pentru a-l forţa să permită trupelor sovietice să intre pe teritoriul ţării sale, primul pas spre o anexare făţişă. Naziştii au fost întâmpinaţi la poarta marelui Palat al Kremlinului, conduşi prin anosta Sală a Congresului care arăta ca o imensă sală de clasă şi apoi uluiţi de sala de recepţie, plină de purpură şi aur, unde îi aşteptau Stalin, Molotov şi membrii Biroului Politic, inclusiv evreul Kaganovici. Purtarea lui Stalin era „simplă şi lipsită de pretenţii”, emanând o „bunăvoinţă părintească” care se putea transforma într-o „răceală ca de gheaţă” când „dădea ordine”, deşi avea „un ton amuzant şi amabil cu asistenţii săi mai tineri”. Germanii au observat cât de respectuoşi erau ruşii cu Stalin: comisarul Tevosian, „hoitul norocos” care scăpase la mustaţă de execuţie în 1938, se ridica în picioare „ca un elev la şcoală” ori de câte ori i se adresa Stalin. Teama din jurul lui Stalin devenise intensă încă din 1937. Dar el era cordial cu Voroşilov, prietenos cu Beria şi Mikoian, prozaic cu Kaganovici, vorbăreţ cu Malenkov. Doar Molotov „vorbea cu şeful său ca între tovarăşi”.

Fanfaronada lor era atât de vulgară, încât Ribbentrop a spus că se simţea în largul său, ca şi în mijlocul vechilor săi camarazi nazişti. În timp ce oaspeţii făceau conversaţie, Stalin s-a dus în somptuoasa Sală Andreevski pentru a

verifica diagrama aranjării lor la masă; asta îi făcea plăcere, chiar şi atunci când se afla la Kunţevo[8]. Cei 22 de invitaţi au fost uimiţi de grandoarea sălii, colosalele aranjamente florale, tacâmurile imperiale din aur şi, mai mult, de cele 24 de feluri de mâncare ce includeau caviar, tot felul de peşti şi cărnuri şi tone de votcă cu piper şi şampanie adusă din Crimeea. Ospătarii îmbrăcaţi în alb erau angajaţii de la Hotelul Metropol care aveau să îi servească pe Churchill şi Roosevelt la Ialta. Înainte de a începe să mănânce, Molotov s-a apucat să ţină câte un toast în cinstea fiecărui invitat. Stalin trecea solemn pe la fiecare ca să cionească cu ei. Era un ritual obositor care avea să devină una dintre tribulaţiile diplomatice ale războiului. După ce Molotov a terminat cu toţi invitaţii, germanii au răsuflat uşuraţi, până când el a anunţat: „Acum vom ridica paharul în cinstea tuturor delegaţiilor care nu au putut lua parte la acest dineu". Stalin a adăugat, glumind: „Să bem în cinstea noului Stalin anti-Comintern" şi i-a făcut cu ochiul lui Molotov. Apoi a ridicat paharul în cinstea lui Kaganovici, „Comisarul Poporului petru Căile Ferate". Stalin ar fi putut ciocni cu potentatul evreu peste masă, dar s-a ridicat în mod deliberat şi a dat ocol mesei ca să ajungă la el, astfel încât Ribbentrop a trebuit să facă la fel şi să bea în cinstea unui evreu, o ironie care l-a amuzat pe Stalin. 40 de ani mai târziu, Kaganovici le spunea încă nepoţilor lui această poveste. Când Molotov s-a pornit să ţină încă un toast în cinstea *Vojd*-ului său, Stalin a chicotit: „Dacă Molotov chiar vrea să bea, nu se opune nimeni, dar nu ar trebui să mă folosească pe mine ca pretext". Stalin nu a băut aproape nimic şi, când Ribbentrop a remarcat că ţine la băutură, i-a mărturisit vesel că el bea de fapt vin alb. Dar Beria, care transformase tradiţia georgiană de ospitalitate forţată într-un despotic test al supunerii, se delecta obligându-şi oaspeţii să bea. Diplomatul german Hilger, care a făcut o vie descriere a acelei seri în memoriile sale, a refuzat să mai bea încă un pahar de votcă. Beria a insistat, atrăgându-i atenţia şi lui Stalin, care stătea în faţa lor la masă.

„De ce vă certaţi?", a întrebat el, adăugând: „Ei bine, dacă nu vreţi să beţi, nu vă poate obliga nimeni". „Nici chiar

însuşi şeful NKVD?”, a zâmbit germanul. „Aici, la această masă”, a replicat Stalin, „nici măcar şeful NKVD nu are un cuvânt mai greu decât altcineva”. La sfârşitul cinei, Stalin şi Molotov s-au scuzat, în timp ce germanii erau trimişi la Bolşoi să vadă *Lacul lebedelor*. Când a plecat, Stalin i-a şoptit lui Kaganovici: „Trebuie să mai câştigăm timp”. Apoi au urcat la etaj, unde ministrul de Externe eston aştepta nefericit ca Stalin să îi emasculeze mica naţiune baltică. Molotov a cerut să se stabilească o garnizoană sovietică de 35.000 de soldaţi, mai mult decât întreaga armată estonă.

„Fii serios, Molotov, eşti cam dur cu prietenii noştri”, a spus Stalin, sugerând 25.000, dar efectul era cam acelaşi. După ce a înghiţit o ţară întreagă în timpul primului act din *Lacul lebedelor*, Stalin li s-a alăturat din nou germanilor la miezul nopţii pentru o discuţie finală în timpul căreia Hitler a telefonat pentru a-şi exprima acordul privind cedarea Lituaniei.

„Hitler e vulpe bătrână”, a murmurat Stalin. Ribbentrop era atât de entuziasmat, încât a declarat că cele două ţări nu trebuie să mai lupte niciodată una împotriva celeilalte: „Aşa ar trebui”, a replicat Stalin, şocându-l pe Ribbentrop, care a cerut să i se traducă din nou răspunsul acestuia. Când germanul a sugerat ca Rusia să adere la o alianţă militară împotriva Occidentului, Stalin a spus doar: „Nu voi permite niciodată ca Germania să devină slabă”. Credea, evident, că Germania avea să fie ţinută în frâu în Occident de Marea Britanie şi Franţa. Când hărţile au fost gata, în cele din urmă, la primele ore ale dimineţii, Stalin le-a semnat cu creionul albastru – o semnătură enormă, lungă de 25 de centimetri, înaltă de 2,5 şi cu o codiţă de 45 de centimetri. „Semnătura mea e suficient de clară pentru voi?”

Până pe 3 octombrie, toate cele trei state baltice acceptaseră garnizoanele sovietice. Stalin şi Molotov şi-au îndreptat tunurile şi ameninţările asupra celei de-a patra ţări baltice din sfera lor de influenţă, Finlanda, pe care se aşteptau să o anexeze ca şi pe celelalte.

1. Acest gen de curaj era oarecum apreciat de Stalin. Litvinov, cu trei ani mai în vârstă decât Stalin, nu şi-a putut măsura niciodată cuvintele. Acest mocofan cosmopolit li se plângea prietenilor de „obtuzitatea, îngâmfarea, ambiţiile şi rigiditatea” lui Stalin, iar despre Molotov spunea că este „idiot”, Beria „carierist” şi Malenkov „obtuz”. Molotov a spus că Litvinov a rămas „în viaţă doar printr-o întâmplare”; totuşi, Stalin l-a păstrat mereu, în ciuda urii lui Molotov faţă de acest diplomat mult mai impresionant, deoarece era atât de respectat în Occident, încât putea deveni din nou util. A circulat o poveste cum că Litvinov îl salvase pe Stalin de nişte docheri care voiau să îl ia la bătaie, în Londra, în 1907: „Nu am uitat episodul acela din Londra”, spunea Stalin.

2. Au pus la cale să facă la fel şi cu Litvinov, dar soţia sa, englezoaică Ivy, era îngrozită că va fi arestată în scurt timp şi, când le-a mărturisit acest lucru unor prieteni americani, scrisoarea a ajuns pe biroul lui Stalin. Acesta l-a sunat pe Papaşa: „Ai o soţie extrem de curajoasă şi de francă. Ar trebui să îi spui să se calmeze. Nu este ameninţată”.

3. Primii trei premieri sovietici au fost ruşi. La moartea lui Lenin, Rîkov i-a urmat în funcţia de *PredSovnarkom* deşi Kamenev, care era evreu, prezida de obicei şedinţele. În 1930, Rîkov a fost succedat de Molotov. Dar Stalin a refuzat să numească anumiţi oameni în funcţia de premier atât din motive politice, cât şi din motive rasiale.

4. Comedia acestor negocieri a fost surprinsă perfect în problema Ordinului Bath. Drax venise fără acreditările relevante, greşeală care l-a făcut pe Stalin să înţeleagă tot ce avea nevoie despre angajamentul occidentalilor. Exact în momentul în care au ajuns în sfârşit scrisorile de acreditare, ele deveniseră complet irelevante. Când Sir Reginald şi-a citit mândru titlurile oficiale şi a ajuns la această nobilă distincţie, interpretul sovietic a declamat: „Ordinul căzii” [în engleză, *bath-tub* înseamnă „cadă”]. Mareşalul Voroşilov, manifestându-şi ambele caracteristici

majore – naivitatea copilărească şi capacitatea de a face gafe monumentale –, l-a întrerupt pentru a întreba: „Ce cadă?”. „În timpul domniei primilor noştri regi”, a bălmăjit Drax, „cavalerii noştri obişnuiau să străbată Europa călare, ucigând dragoni şi salvând domniţe aflate la ananghie. Ei se întorceau acasă murdari de pe drum şi se prezentau... în faţa Regelui, [care] uneori îi mai oferea câte unui cavaler un adevărat lux... O baie în cada regală”. Democraţiile occidentale nu au putut plăti „preţul” unei alianţe cu sovieticii, şi anume să confirme garantarea graniţelor Poloniei şi şi să lase statele baltice în sfera de influenţă a lui Stalin. Poate că au avut dreptate, de vreme ce acest lucru tot nu ar fi garantat oprirea lui Hitler, în timp ce nu părea să aibă vreun rost să salveze Polonia de huni ca să le-o dea tătarilor.

5. Memoriile lui Hruşciov au lăsat o impresie confuză despre Politburo şi despre Pact. Molotov, care era premier şi ministru de Externe, a fost omul de paie în acest joc diplomatic, iar Stalin, în mod clar, motorul din spatele lui. Se afirmă de obicei că membrii Biroului Politic, inclusiv Voroşilov, nu au ştiut nimic despre negocieri până imediat înainte de sosirea lui Ribbentrop, dar la documentele Biroului Politic avuseseră întotdeauna acces doar „Cei cinci” sau „şapte” – acestea nefiindu-le distribuite şi liderilor regionali, precum prim-secretarul ucrainean. Mesajele dintre Stalin şi Hitler erau discutate cu Molotov, Voroşilov şi Beria, care răspundea de serviciile de informaţii şi trebuia să fie informat. Jdanov, având în vedere părerile sale despre Leningrad şi zona baltică, faptul că cunoştea bine cultura germană şi îşi declarase public suspiciunea faţă de intenţiile occidentalilor, avusese legături strânse cu toată această politică şi este posibil să fi fost coarhitectul ei, alături de Stalin. Aspectele comerciale nu puteau fi negociate fără Mikoian. Jdanov a fost de multe ori în biroul lui Stalin în acea săptămână şi i-a spus fiului său că era ţinut la curent cu negocierile.

6. La celălalt capăt al Europei, la Bergof, Hitler a aflat vestea la cină, cerând să se facă linişte şi anunţându-şi

oaspeţii, pe care i-a condus apoi pe balcon, de unde au privit cu înfiorare cum aurora boreală scălda cerul şi munţii Unterberg într-o lumină sângerie, nefirească, înroşind şi feţele spectatorilor. „Se pare că va curge mult sânge”, i-a spus Hitler unui aghiotant. „De data asta n-o s-o scoatem la capăt fără violenţă.”

7. Un moment unic a fost atunci când părinţii Ninei au ajuns în apartamentul lui Hruşciov şi s-au minunat de apa curentă: „Hei, mamaşa, ia uită-te aici”, a strigat tatăl. „Apa vine pe o ţeavă.” Când părinţii Ninei l-au văzut pe impresionantul Timoşenko, cu obrajii lui scofâlciţi, alături de grasul de Hruşciov, au întrebat dacă primul nu era cumva ginerele lor.

8. Stalin a fost filmat de Vlasik în timp ce verifica locurile la Kunţevo. Şi Hitler verifica cu minuţiozitate aranjarea invitaţilor la cină. Amândoi apreciau importanţa mândriei personale în problemele de stat.

29

Uciderea soţiilor

În timp ce lumea se uita cum Stalin şi Hitler îşi împărţeau Estul, *Vojd*-ul testa supunerea tovarăşilor săi anchetându-le şi uneori omorându-le soţiile. Încrederea sa fragilă în femei a fost subminată iremediabil de sinuciderea Nadiei, dar acest lucru fusese exacerbat de distrugerea soţiilor duşmanilor. Aşa cum a afirmat Hruşciov, a ajuns să fie interesat de soţiile altora nu atât ca eventuale amante, cât mai degrabă ca posibile spioane.

Stalin îşi manifestase dintotdeauna interesul faţă de soţiile altora. Când i s-au adus la cunoştinţă rezultatele recensământului din 1939, a marcat cu roşu numele soţiilor şi copiilor anumitor potentaţi. Nu se ştie ce însemnau acele marcaje, dar este tentant să privim tot ce era legat de el ca având o semnificaţie sinistră. Poate doar socotea de câte maşini avea nevoie familia respectivă. Soţiile stăteau acum separat de soţii lor la cinele de la Kremlin. Faţă de fostele

sale favorite, Polina şi Dora, Stalin avea acum o atitudine răutăcioasă şi bănuitoare, reflectând parţial relaţia lor cu Nadia. Dar fusese întotdeauna obsedat de ideea că soţiile ştiu prea multe lucruri. Încă din 1930, i-a sugerat lui Molotov că soţia unui anumit tovarăş „ar trebui verificată... nu se poate să nu ştie despre faptele scandaloase care s-au petrecut în casă la ei". Această bănuială constantă că soţiile au o influenţă prea mare deriva parţial din aversiunea lui Stalin faţă de orice stătea în calea devotamentului orb faţă de Partid şi faţă de el. „Stalin nu recunoştea relaţiile personale", a spus Kaganovici. „Dragostea unei persoane pentru alta nu exista." El le considera pe soţii nişte ostatici de care se folosea pentru a-i determina pe tovarăşii săi să fie supuşi şi prin intermediul cărora îi pedepsea când se comportau necorespunzător: „Dacă cineva îl contrazice pe Stalin", i-a spus Beria Ninei, „rămâne fără nevastă". Dar uciderea soţiilor a coincis cu venirea lui Beria.

Polina Molotova, prima doamnă, era în pericol. Ea era acum comisar pentru industria pescuitului, membru candidat al Comitetului Central şi stăpâna unui imperiu al parfumurilor. Totuşi, Beria a început acum să o ancheteze, descoperind „vandali" şi „sabotori" ascunşi printre oamenii ei. „Fără să îşi dea seama, facilitase activitatea lor de spionaj."[1] Este posibil ca Stalin să îi fi transmis alt semnal antisemit lui Hitler.

Pe 10 august, în timp ce Stalin şi Molotov puneau la cale acrobaţiile lor diplomatice, Biroul Politic a pus-o sub acuzare pe Polina. Stalin a propus excluderea sa din Comitetul Central. Curajos, Molotov s-a abţinut, demonstrându-şi capacitatea de a nu fi de acord cu Stalin, încrederea şi iubirea pentru Polina. Pe 24 octombrie, a fost demisă din funcţia ei de la Comisariat, mustrată pentru „neseriozitate şi nechibzuinţă", dar declarată nevinovată de ceea ce afirmau „calomniile". Promovată la conducerea comisariatului sovietic pentru industria cosmetică, ea a revenit la splendoarea sa de dinainte: fiica sa, Svetlana, era deja celebră ca „prinţesa" sovietică supremă în blănurile şi

hainele ei franţuzeşti, dar familia era supravegheată fără întrerupere[2]. Stalin nu a uitat nici de sfidarea lui Molotov, nici de păcatele Polinei, care aveau să o bântuie mai târziu. Stalin şi Beria luaseră în calcul răpirea şi uciderea ei. A avut noroc că a scăpat cu viaţă.

Pe 25 octombrie 1938, Beria a arestat-o pe soţia preşedintelui Kalinin. Într-o ţară în care soţia şefului statului se afla în închisoare, nimeni nu era ferit de Partid. Incapabilul Kalinin, care nu mai îndrăznise să i se opună lui Stalin după avertismentele din 1930 şi care nu se abţinuse să se încurce cu balerine, deşi era furios că era tratat astfel, trăia de fapt cu altă femeie, menajera sa aristocrată, Aleksandra Gorceakova. Soţia sa, o estoniană cârnă, Ekaterina Ivanovna, s-a apucat împreună cu o prietenă să organizeze o campanie pentru combaterea analfabetismului în Extremul Orient. Când ea şi această prietenă posibil lesbiană s-au întors în apartamentul lui Kalinin, în care erau instalate microfoane ascunse, au fost înregistrate comentând despre setea de sânge a lui Stalin. Prietena sa a fost executată, iar Kalinina trimisă în exil, ca şi soţia lui Budionnîi înaintea sa. Când nişte petiţionari i-au cerut ajutorul preşedintelui, Kalinin s-a folosit de aceeaşi scuză ca şi Stalin însuşi: „Dragul meu, eu sunt în aceeaşi situaţie! Nu o pot ajuta nici măcar pe soţia mea – nici vorbă să o pot ajuta pe a dumitale!”. Însă nu toată lumea a avut norocul lui Molotova şi Kalinina.

În aprilie 1937, dr. Bronka Poskrebîşeva, în vârstă de 27 de ani, frumoasa soţie a şefului de cabinet, l-a sunat pe Stalin şi l-a rugat să o primească într-o audienţă între patru ochi la Kunţevo, îmbrăcându-se cu cea mai bună rochie a sa, poate cea cu buline ce apare în toate fotografiile ei de familie. Soţul ei nu ştia despre această întâlnire şi s-ar fi înfuriat dacă ar fi ştiut. Doar Vlasik ştia despre această întâlnire secretă. Ea a venit să ceară eliberarea fratelui ei arestat, Metalikov, doctorul Kremlinului, având o legătură indirectă cu Troţki, prin soţia sa. După moartea lui Stalin, Vlasik a dezvăluit familiei această întâmplare şi a dat de înţeles, după spusele fiicei lui Poskrebîşev şi a Bronkăi,

Natalia, că cei doi au devenit amanţi. Este puţin probabil, deoarece Stalin nu suferea femeile care interveneau în favoarea unor rude, deşi una dintre tragediile vieţii sovietice în perioada aceea era că femeile chiar îi implorau pe potentaţi să cruţe viaţa unor persoane dragi ale acestora, oferindu-le tot ce puteau, chiar şi corpul lor. Misiunea Bronkăi a eşuat[3]. Era îngrozită că era mânjită de acuzaţii troţkiste.

Înainte de transferarea sa la Moscova, Beria o pipăise pe Bronka la Kunţevo, iar aceasta l-a pălmuit. „N-o să uit asta”, a spus el. Dar Bronka nu a cedat. Pe 27 aprilie 1939, l-a sunat pe Beria şi a întrebat dacă poate veni să discute despre fratele ei. Nu a mai văzut-o nimeni niciodată.

Poskrebîşev a aşteptat până la miezul nopţii, apoi l-a sunat pe Beria acasă, care i-a dezvăluit că ea a fost arestată, dar că nu vrea să vorbească despre acest lucru. Dimineaţa, fără să fi pus geană pe geană, Poskrebîşev i s-a plâns lui Stalin, care a spus: „Nu depinde de mine. Eu nu pot face nimic. Doar NKVD poate rezolva situaţia”, afirmaţie care sigur nu l-a convins pe Poskrebîşev. Stalin l-a sunat pe Beria, care i-a amintit de legăturile troţkiste ale Bronkăi. Cei trei s-au întâlnit, probabil în jurul orei 12 noaptea, pe 3 mai în Colţişor. Beria le-a arătat o mărturisire care o implica pe Bronka. Poskrebîşev l-a implorat pe Stalin să o elibereze, folosind cel mai nebolşevic argument care ar fi mişcat pe oricine în afară de aceste inimi împietrite: „Ce-o să fac cu fetele mele? Ce-o să se întâmple cu ele?” şi apoi gândindu-se la copilul soţiei lui din prima căsătorie: „Galea va ajunge la orfelinat?”. „Nu-ţi mai face atâtea griji, o să-ţi găsim noi altă nevastă”, ar fi răspuns Stalin. Era tipic pentru Stalin, cel care o amenințase pe Krupskaia că, dacă nu se supune Partidului, vor numi pe altcineva în funcţia de văduvă a lui Lenin. După standardele vremii, Poskrebîşev a făcut destule valuri, dar mai mult nu s-a putut. După doi ani, Bronka a fost împuşcată, la doar 31 de ani, pe când germanii se apropiau de Moscova[4].

Fiicei sale, Natalia, i s-a spus că a murit din cauze naturale. Poskrebîşev le-a crescut singur pe fete, cu un devotament plin de afecţiune. A păstrat fotografii cu Bronka în toată casa. Când Natalia a arătat cu degetul spre una dintre fotografii şi a spus „Mama”, Poskrebîşev a izbucnit în lacrimi şi a ieşit repede din cameră. În mod tipic pentru tragediile acelei perioade, Natalia nu a aflat că mama sa a fost împuşcată decât atunci când i-a spus fiica lui Kozlovski, cântăreţul, la şcoală. Atunci s-a închis în toaletă şi a plâns. Poskrebîşev s-a recăsătorit.

Distrugerea Bronkăi nu a afectat relaţia lui Poskrebîşev cu Stalin sau cu Beria: Partidul era drept. Stalin se interesa îndeaproape de fiica Bronkăi: „Ce mai face Nataşa?”, îl întreba el adesea pe şeful său de cabinet. „E dolofană şi dulce?” Peste ani, când ea nu reuşea să îşi facă tema, l-a sunat pe tatăl ei pentru ca să îi ceară ajutorul. A răspuns altcineva.

„Pot vorbi cu tata?”, a întrebat ea. „Nu este aici”, a răspuns Stalin. „Care-i problema?” – şi i-a rezolvat el problemele de matematică. Singurul moment stânjenitor din relaţia de aparentă prietenie dintre Poskrebîşev şi Beria a fost atunci când cel din urmă a îmbrăţişat-o pe mica Natalia şi a spus oftând: „O să fii la fel de frumoasă ca şi mama ta”. Poskrebîşev „s-a înverzit la faţă”, s-a forţat să îşi controleze emoţiile şi a scrâşnit: „Natalia, du-te şi te joacă”.

*

Înainte de a o ucide fără motiv pe soţia altuia dintre prietenii săi, Stalin şi-a salvat de la moarte, dintr-un capriciu, doi vechi prieteni. Sergo Kavtaradze era un vechi bolşevic de stânga, care îl ştia pe Stalin de la începutul secolului. Era un georgian cosmopolit şi inteligent, căsătorit cu prinţesa Sofia Vacinadze, a cărei naşă fusese împărăteasa Maria Fiodorovna, mama lui Nicolae al II-lea. Formau un cuplu ieşit din comun. Kavtaradze a devenit de mai multe ori membru al opoziţiei, dar Stalin îl ierta de fiecare dată. Arestat la sfârşitul anilor ‘20, Stalin l-a adus înapoi şi i-a ordonat lui Kaganovici să îl ajute. Kavtaradze a

fost arestat din nou la sfârşitul anului 1936, apărând pe listele morţii întocmite de Ejov. Şi soţia sa a fost arestată. Fiica sa, Maia, care avea pe atunci 11 ani, a crezut că ambii ei părinţi sunt deja morţi, dar i-a scris cu curaj lui Stalin pentru a-l implora să le cruţe viaţa, semnându-şi scrisorile „Pioniera Maia Kavtaradze". Soţii Kavtaradze au fost torturaţi, dar, deoarece Stalin trăsese o liniuţă în dreptul numelui vechiului său prieten pe lista morţii, li s-a cruţat viaţa. Acum, la sfârşitul anului 1939, scrisorile „Pionierei Kavtaradze" i-au amintit lui Stalin să îl întrebe pe Beria dacă vechiul său prieten mai trăieşte.

La Lubianka, Kavtaradze a fost pe neaşteptate bărbierit, a primit o celulă mai confortabilă şi un meniu din care putea comanda ce mâncare dorea. Dus la Hotel Lux, a găsit-o acolo pe soţia sa, doar o umbră a femeii de altădată – dar era în viaţă. A venit şi fiica lor de la Tiflis. La scurt timp după aceea, Kavtaradze a fost sunat: „Tovarăşul Stalin vă aşteaptă. Dacă sunteţi gata, vă va lua o maşină în jumătate de oră". A fost dus la Kunţevo, unde Koba l-a primit în birou: „Salut, Sergo", a spus el, de parcă Kavtaradze nu ar fi fost găsit vinovat de implicare într-un complot menit să îl ucidă pe Stalin. „Pe unde ai mai umblat?" „Am stat [la închisoare]." „O, ai avut timp să stai?" În argoul rusesc termenul folosit pentru „a fi la închisoare" este *sidet* – „a sta" –, de unde şi gluma lui Stalin, o replică pe care el o folosea frecvent. După cină, Stalin s-a întors spre el încordat: „Totuşi, voiaţi toţi să mă ucideţi?". „Chiar crezi asta?", a replicat Kavtaradze. Stalin a rânjit. După aceea, când a ajuns acasă, Kavtaradze i-a şoptit soţiei sale: „Stalin e bolnav". Câteva săptămâni mai târziu, familia a primit o vizită bizară şi relevatoare[5].

Soţii Kavtaradze aveau nişte prieteni invitaţi la cină când a sunat telefonul, la 11 noaptea. Kavtaradze a spus că trebuie să se ducă până undeva şi a plecat fără nicio explicaţie. Soţia şi fiica lui, Maia, care avea 14 ani, s-au dus la culcare. La 6 dimineaţa, Kavtaradze a intrat clătinându-se în apartamentul lor cu trei camere de pe strada Gorki, ameţit încă de băutură. „Pe unde ai umblat?", l-a certat

nevastă-sa. „Avem oaspeţi”, a anunţat el. „Eşti beat!” Apoi a auzit nişte paşi: au intrat Stalin şi Beria, amândoi beţi, şi s-au aşezat la masa din bucătărie. Vlasik stătea de pază la intrare. În timp ce Kavtaradze umplea paharele, soţia sa a alergat în camera Maiei: „Trezeşte-te!”, a şoptit ea. „Ce s-a întâmplat?”, a întrebat fetiţa. „Au venit să ne aresteze noaptea?” „Nu, a venit Stalin.” „Nu vreau să îl văd”, a răspuns Maia, care, pe bună dreptate, îl ura. „Trebuie”, a replicat mama ei. „Este un personaj istoric.” Aşa că Maia s-a îmbrăcat şi a intrat în bucătărie. Imediat ce şi-a făcut apariţia, Stalin s-a luminat la faţă: „A, tu eşti – «Pioniera Kavtaradze»„. Şi-a amintit de scrisorile prin care îl ruga să le cruţe viaţa părinţilor ei. „Hai la mine în braţe.” Ea s-a aşezat pe genunchiul lui Stalin. „O răsfeţi?” Maia a fost fermecată: „Era aşa de bun, aşa de blând – m-a sărutat pe obraz şi eu l-am privit în ochii săi strălucitori, mierii”, îşi aminteşte ea, „dar eram atât de emoţionată!”. „Nu avem mâncare!”, a exclamat fetiţa. „Nu-ţi face griji”, a spus Beria. În zece minute, a fost adusă nişte mâncare georgiană de la celebrul restaurant Aragvi. Stalin s-a uitat atent la soţia lui Kavtaradze, prinţesa născută la curtea imperială. Femeia albise: „V-am torturat prea mult”, a spus Stalin. „Cine vorbeşte de trecut îşi va pierde un ochi”, a răspuns ea cu viclenie, citând proverbul pe care Stalin i-l spusese lui Buharin. L-a întrebat pe Beria despre fratele lui Kavtaradze, care fusese şi el arestat, dar era prea târziu: murise deja, ca atâţia alţii, în drum spre Magadan.

Kavtaradze a început să cânte un cântec georgian, dar era cam pe lângă.

„Mai bine nu, Tojo”, a spus Stalin, care îl poreclea pe Kavtaradze, cu ochii săi orientali, cu numele generalului japonez Tojo. A început să cânte el, „cu o voce caldă de tenor”. Maia a fost „şocată – stătea acolo, mic de statură şi cu faţa ciupită de vărsat. Acum cânta!”. Apoi el a anunţat: „Vreau să văd apartamentul”, şi l-a inspectat cu atenţie. Cheful a continuat până la 10 dimineaţa şi Maia nu s-a dus la şcoală în ziua aceea.

Stalin l-a numit pe Kavtaradze într-o funcţie la o editură unde mai lucra un prizonier, Şalva Nuţubidze, un filozof georgian cunoscut. În tinereţe, Nuţubidze îl întâlnise o dată pe Stalin. În timp ce se afla în închisoare, Nuţubidze a început să traducă în limba rusă poemul epic georgian scris de Rustaveli, *Viteazul în piele de tigru*. În fiecare zi, i se luau foile la care lucrase, pe care le primea înapoi cu nişte corecturi făcute de cineva cu stiloul. Kobulov l-a torturat, smulgându-i unghiile. Apoi, deodată, a devenit prietenos, spunându-i prizonierului că, în timpul unei vizite recente, Stalin îl întrebase pe Beria dacă ştie ce fel de pasăre este sturzul: „Ai auzit vreodată de un sturz care să cânte când e închis în colivie?”. Beria a dat din cap că nu. „La fel e şi cu poeţii”, a explicat Stalin. „Un poet nu poate cânta când e închis într-o celulă. Dacă vrem ca Rustaveli să fie tradus perfect, eliberaţi-l pe sturz.” Nuţubidze a fost eliberat şi, pe 20 octombrie 1940, Kavtaradze l-a luat cu o limuzină şi cele două „hoituri norocoase” s-au dus în Colţişor pentru a-i da raportul lui Poskrebîşev despre traducerea lui Rustaveli. Când au fost conduşi în birou, Stalin le-a zâmbit: „Dumneata eşti profesorul Nuţubidze?”, a întrebat el. „Ai avut de suferit puţin, dar hai să nu dezgropăm trecutul” – şi apoi a început să ridice în slăvi „magnifica traducere a lui Rustaveli”. Spunându-le celor doi să ia loc, Stalin i-a dat profesorului uluit un exemplar legat în piele al traducerii, adăugând: „Am tradus şi eu un distih. Să vedem dacă îţi place”. Stalin l-a recitat. „Dacă chiar îţi place, ţi-l fac cadou. Foloseşte-l în traducerea dumitale, dar nu îmi menţiona numele. Îmi face o plăcere deosebită să fiu editorul tău.” I-a invitat apoi pe cei doi la cină şi şi-au amintit cum era pe vremuri în Georgia. După multe carafe de vin, Nuţubidze şi-a amintit de reuniunea politică unde îl văzuse pentru prima dată pe Stalin, recitându-i discursul din memorie. Stalin a fost încântat: „Un talent extraordinar merge mână în mână cu o memorie extraordinară!”[6]. A dat ocol mesei şi l-a sărutat pe Nuţubidze pe frunte.

*

Erau nişte „hoituri” extrem de norocoase deoarece, după Pactul Ribbentrop-Molotov, Stalin a lichidat tot ce mai rămăsese din cazurile lui Ejov, inclusiv pe Mura, care a recunoscut că fusese spion pentru englezi, japonezi şi polonezi. Dar i-a denunţat şi pe amanţii soţiei sale din lumea literară. Astfel, semnul de neşters al săruturilor Evgheniei s-a dovedit fatal la mult timp după ieşirea ei din scenă. Şolohov a fost protejat de Stalin însuşi, dar Isaak Babel a fost arestat, spunându-i tinerei sale soţii: „Te rog, ai grijă ca fetiţa noastră să crească fericită”.

Pe 16 ianuarie 1940, Stalin a semnat 346 de condamnări la moarte, o listă cu rămăşiţele tragice ale „Marii terori” care punea în aceeaşi oală monştri şi oameni nevinovaţi, inclusiv unele dintre cele mai mari talente din lumea artelor, precum Babel, regizorul de teatru Meierhold şi amantul lui Ejova, jurnalistul Kolţov (care stă la baza personajului Karpov din romanul lui Hemingway *Pentru cine bat clopotele*), precum şi Ejov însuşi, împreună cu fratele, nepoţii şi amanta lui mondenă, Glikina – toţi nevinovaţi –, şi potentatul căzut în dizgraţie Eihe. Cei mai mulţi (deşi nu şi Ejov) au fost torturaţi fără milă, cu acea plăcere cu care „munceau” Beria şi Kobulov la închisoarea Suhanov, fieful special al lui Beria, care, în mod ironic, fusese cândva mănăstirea de maici Sfânta Ecaterina.

„Anchetatorii au început să folosească forţa împotriva mea, un bătrân bolnav de 65 de ani”, îi scria Meierhold lui Molotov. „Am fost obligat să mă întind cu faţa în jos şi apoi am fost bătut la tălpi şi pe şira spinării cu o curea de cauciuc. M-au aşezat pe un scaun şi m-au lovit peste labele picioarelor... În următoarele câteva zile, cât timp acele zone ale picioarelor mele erau acoperite de hematoame extinse, m-au lovit iarăşi peste vânătăile albastre, roşii şi galbene, iar durerea era atât de intensă, încât parcă turnau pe mine apă clocotită... Am urlat şi am plâns de durere. M-au lovit peste spate... m-au lovit peste faţă cu pumnii, făcându-şi vînt de la mare distanţă... Din cauza durerii fizice şi emoţionale insuportabile, îmi curgeau continuu lacrimi din ochi...”

În următoarele câteva zile, judecătorul-călău al lui Stalin, Ulrih, a hotărât pentru toţi „pedeapsa supremă” în urma unor procese superficiale în închisoarea Lefortovo, înainte de a participa la gala de la Kremlin, la care participau vedete precum tenorul Kozlovski şi balerina Lepeşinskaia. Babel a fost condamnat ca „agent al serviciilor de informaţii franceze şi austriece... având legături cu soţia Duşmanului Poporului, Ejov”. La 1.30 noaptea, pe 27 ianuarie 1940, Babel a fost împuşcat şi incinerat.

Eihe a fost supus unei ultime sesiuni de „lupte franceze” în închisoarea Suhanov. Beria şi Rodos „l-au bătut cu bestialitate pe Eihe cu bastoane de cauciuc; el s-a prăbuşit, dar l-au ridicat şi au continuat să îl bată. Beria îl întreba continuu: «Mărturiseşti că eşti spion?». Eihe a refuzat. Îi scosesră un ochi şi din orbită îi curgea sânge, dar el repeta în continuare: «Nu recunosc nimic». Când Beria s-a convins că nu poate smulge o mărturisire... le-a ordonat să îl scoată afară şi să îl împuşte”.

Era acum rândul lui Ejov. Pe 1 februarie, Beria şi-a chemat predecesorul în biroul său de la Suhanovka spunându-i că, dacă mărturiseşte la proces, Stalin îi va cruţa viaţa. Spre lauda lui, Ejov a refuzat: „Mai bine mor ca un om de onoare”.

Pe 2 februarie, Ulrih l-a judecat în biroul lui Beria. Ejov şi-a citit ultima declaraţie adresată lui Stalin, dedicată ordinului sacru al cavalerilor bolşevici. A negat toate acuzaţiile de spionaj pentru „moşierii polonezi... lorzii englezi şi samuraii japonezi”, dar „nu neg că am băut în exces, însă am şi muncit pe rupte. E clar ce mă aşteaptă”; a cerut totuşi „un lucru: împuşcaţi-mă şi gata, fără să mă chinuiţi”. Apoi le-a cerut să aibă grijă de mama şi de fiica lui şi să îi cruţe pe nepoţii lui, care erau nevinovaţi. A încheiat într-un stil pe care te-ai aştepta să îl regăseşti în adresarea unui cavaler către regele său de pe vremea Mesei Rotunde: „Spuneţi-i lui Stalin că voi muri cu numele său pe buze”.

A înfruntat *Vîşka* cu mai puţin curaj decât multe dintre victimele sale. Când Ulrih a pronunţat sentinţa, Ejov s-a

prăbuşit, dar a fost prins de gardieni, urcat într-o maşină Black Crow la primele ore ale dimineţii de 3 februarie şi dus la locul său special de execuţie, cu podea înclinată şi furtunuri, de pe strada Varsonofievski. Aici îl aşteptau Beria, procurorul adjunct (N.P. Afanasev) şi călăul, Blohin. Ejov, după spusele lui Afanasev, plângea cu sughiţuri. În cele din urmă, i s-au tăiat picioarele şi l-au târât de mâini. În acea zi, Stalin s-a închis în birou cu Beria şi cu Mikoian timp de trei ore, probabil discutând chestiuni economice, dar fără îndoială a dorit să afle detalii despre comportamentul lui Mura din momentul suprem.

Cenuşa acestor oameni, criminalul Ejov, criminalul şi geniul Babel, a fost aruncată într-o groapă marcată „Groapa comună nr. 1 – cenuşa nerevendicată din 1930-1942 inclusiv”, în vechiul Cimitir Donskoi. La doar 20 de paşi mai încolo se află o piatră funerară pe care scrie: „Haiutina, Evghenia Solomonovna, 1904-1938”. Ejov, Evghenia şi Babel îşi dorm somnul de veci aproape unul de celălalt[7].

Importanţa lui Ejov a fost ştearsă din memoriile vremii. Începând din acest moment a fost descris ca un renegat însetat de sânge care ucidea oameni nevinovaţi împotriva voinţei lui Stalin. Epoca aceea a fost numită *Ejovşcina*, epoca lui Ejov, cuvânt născocit probabil de Stalin, deoarece curând l-a folosit el însuşi. Iagoda şi Ejov au fost amândoi nişte „ticăloşi”, credea Stalin. Ejov a fost „un spion care a ucis mulţi oameni nevinovaţi”, i-a spus Stalin lui Iakovlev, constructorul de avioane. „A trebuit să îl împuşcăm”, i-a mărturisit lui Kavtaradze. Dar după război Stalin a recunoscut: „Nu putem avea încredere în multe dintre dovezile din 1937. Ejov nu a putut conduce NKVD cum trebuie şi în el s-au infiltrat elemente antisovietice. Acestea i-au distrus şi pe unii oameni cinstiţi, cele mai bune cadre ale noastre”.

Privind retrospectiv, a pus la îndoială şi teroarea lui Beria: „Beria coordonează prea multe cazuri şi toţi mărturisesc”. Dar Stalin a fost întotdeauna conştient că NKVD inventa probe: făcea glume şi bombănea despre acest lucru, dar

adesea alegea să le creadă deoarece hotărâse deja cine este duşman. Mai adesea, crease el însuşi probele. „Meierhold a fost un talent uriaş”, reflecta Stalin în 1950, dar „cekiştii noştri nu îi înţeleg pe artişti, care au cu toţii metehne. Cekiştii îi adună şi după aia distrug oameni de calitate. Mă îndoiesc că Meierhold a fost un Duşman al Poporului”. A protestat prea mult. Stalin le urmărise cu atenţie carierele. L-a dezaprobat pe „frivolul” Babel şi cartea sa *Armata de cavalerie*, „despre care nu ştie nimic” – şi a semnat listele morţii: niciun conducător nu şi-a supravegheat poliţia secretă atât de atent ca el.

Acum Beria, curăţând grajdurile lui Augias de gunoaiele lăsate de Ejov, i-a cerut lui Stalin să semneze condamnarea la moarte a lui Blohin, călăul însuşi. Stalin a refuzat cererea lui Beria, spunând că această *ciornaia rabota* – muncă neagră – este o meserie dificilă, dar foarte importantă pentru Partid. Blohin a fost cruţat, pentru a ucide alte mii de oameni. Cumnatul lui Stalin, Stanislav Redens (denunţat de Ejov), a fost împuşcat pe 12 februarie 1940[8]. Soţia sa, Anna, încă era convinsă că acesta se va întoarce şi îi suna adesea pe Stalin şi Beria ca să se intereseze. În cele din urmă Beria i-a spus să uite că fusese măritată. La urma urmelor, căsătoria nici nu fusese înregistrată oficial...

1. Polina avea un călcâi al lui Ahile: nu numai că era evreică, ci fratele său, Karp, era un om de afaceri de succes în SUA. Într-adevăr, la mijlocul anilor ‘30, Stalin chiar îl încurajase pe ambasadorul Statelor Unite, Davies, să facă afaceri la Moscova folosindu-l pe Karp, un exemplu rar de nepotism în cazul lui.

2. Să luăm cazul instructoarei de fitness a lui Molotov, un rol care ne dezvăluie o latură cu totul nouă a comisarului pentru afaceri externe. Câteva luni mai târziu, Vlasik, care nu făcea nimic fără ştirea lui Stalin, i-a scris lui Molotov pentru a-l informa că Olga Rostovţeva, instructoarea, se

lăuda că este foarte apropiată de familie: „Cunoaştem situaţii în care nu a vorbit doar despre antrenamentul sportiv... ci şi despre familia şi apartamentele dumneavoastră...”.

3. Într-o poveste presărată cu distorsiuni sentimentale, poate cel mai ciudat este că Natalia Poskrebîşeva, care s-a născut la nouă luni după vizita mamei sale la Stalin, crede că ar putea fi fiica lui Stalin, nu doar din cauza poveştii lui Vlasik, ci şi deoarece s-a întâlnit o dată cu fiica lui Mihail Suslov, ideologul-şef din cea mai mare parte a domniei lui Brejnev, care a spus: „Toată lumea ştie că tatăl tău adevărat este în Mausoleu, lângă Lenin”. Era pe vremea când Stalin era încă depus în Mausoleu. „Semăn cu cineva?”, l-a întrebat pe autor domnişoara Poskrebîşeva. „Cu Svetlana Stalin?” Este ironic faptul că ea crede că ucigaşul mamei sale, Stalin, a fost tatăl ei deoarece, de fapt, ea seamănă leit cu Poskrebîşev.

4. Trupul ei a fost aruncat într-o groapă comună în apropiere de Moscova, în timp ce fratele ei se află în una dintre gropile din Cimitirul Donskoi, alături de mulţi alţii. Fiica doctorului Metalikov a ridicat un monument în memoria lor în Cimitirul Novodevici.

5. Aceasta este menţionată adesea în biografiile lui Stalin, dar niciodată cu mărturia vreuneia dintre cele cinci persoane prezente. Cele ce urmează au la bază interviul luat de autor Maiei Kavtaradze, ultima dintre cei cinci care încă este în viaţă şi a cărei poveste nu a mai fost publicată niciodată. Acum în vârstă de 76 de ani, locuind în apartamentul uriaş al tatălui său din Tbilisi, plin de antichităţi, ea i-a îngăduit cu generozitate autorului să folosească memoriile nepublicate ale tatălui său, o sursă inestimabilă de informaţii. În 1940, Kavtaradze a fost numit la conducerea Editurii de Stat şi apoi în funcţia de adjunct al comisarului pentru afaceri externe, însărcinat cu problemele din Extremul Orient pe toată durata războiului. Deoarece Comisariatul pentru Afaceri Externe era chiar vizavi de Lubianka, Kavtaradze obişnuia să glumească: „Am

traversat strada”. Kavtaradze a fost ambasadorul Uniunii Sovietice în România după război şi a murit în 1971.

6. În tot restul carierei sale, ori de câte ori Nuţubidze era atacat, arăta cu degetul spre frunte şi spunea: „Stalin m-a sărutat aici”. Rustaveli a fost publicat într-o ediţie de lux şi numele lui Stalin nu a fost menţionat niciodată. Stalin s-a asigurat ca Nuţubidze să fie lăsat să locuiască pentru tot restul vieţii într-o vilă somptuoasă din Tiflis, aflată încă în proprietatea familiei. Autorul îi este foarte recunoscător fiului vitreg al profesorului, Zakro Megrelişvili, pentru citatele din autobiografia mamei sale.

7. În anii ‘90, a fost ridicat un monument pe care scrie: „Aici sunt înmormântate rămăşiţele victimelor nevinovate, torturate şi executate ale represiunilor politice. Spre pomenirea lor veşnică”. Antonina Babel a aflat că soţul ei fusese executat abia în 1954, când acesta a fost reabilitat. Ea a trăit mulţi ani în America. Memoriile sale sfâşietoare au devenit clasice, alături de cele ale Nadejdei Mandelştam şi ale Annei Larina.

8. A existat un exemplu ciudat de îndurare: văduva şi copiii lui Redens nu au împărtăşit soarta familiilor altor duşmani, cu toate că şi ei au suferit mai târziu. Deocamdată, îşi petreceau weekendurile la Zubalovo, cu Svetlana, şi viaţa lor îşi urma cursul de parcă nu se întâmplase nimic. Anna chiar a continuat să îl sune pe Stalin şi să îl certe că o lasă pe Svetlana să se îmbrace aşa sau pe Vasili să se îmbete. Curând cei doi chiar s-au împăcat.

30

Cocteilurile Molotov: Războiul de Iarnă şi soţia lui Kulik

Stalin era foarte binedispus după Pactul Ribbentrop-Molotov, dar a rămas în continuare periculos de paranoic, în special faţă de soţiile prietenilor săi. În noiembrie 1939, a sunat telefonul la vila lui Kulik, incompetentul adjunct al comisarului pentru apărare ce comandase invadarea

Poloniei. El şi soţia sa cu picioare lungi şi ochi verzi, Kira Simonici, despre care se spunea că este cea mai frumoasă femeie din cercul lui Stalin, găzduiau o petrecere de ziua lui la care participa toată elita, de la Voroşilov şi muncitorul-ţăran-conte Aleksei Tolstoi până la omniprezentul cântăreţ al curţii, Kozlovski, şi o sumedenie de balerine. Kulik a răspuns la telefon: „Linişte!”, a şuierat el. „E Stalin!” A ascultat. „Ce fac? Îmi sărbătoresc ziua de naştere cu nişte prieteni.” „Aşteaptă-mă şi pe mine”, a răspuns Stalin, care a sosit curând cu Vlasik şi cu nişte sticle de vin. A salutat pe toată lumea şi apoi s-a aşezat la masă, unde a băut din vinul său în timp ce Kozlovski cânta cântecele preferate ale lui Stalin, în special aria ducelui din *Rigoletto*.

Kira Kulik s-a apropiat de Stalin, vorbindu-i ca unui vechi prieten. Cel mai improbabil membru al cercului lui Stalin se numea Kira Simonici şi era fiica unui conte de origine sârbă care condusese serviciile de informaţii ţariste din Finlanda şi apoi fusese împuşcat de CEKA, în 1919. După Revoluţie ea se căsătorise cu un comerciant evreu exilat în Siberia: ea l-a însoţit şi au reuşit apoi să se stabilească în sud, unde l-a cunoscut pe Grigori Kulik, acest *bon vivant* îndesat şi „mereu ameţit” care comandase artileria lui Stalin la Ţariţîn, dar ale cărui cunoştinţe de tehnologie militară se opriseră la nivelul anului 1918. Contesa era a doua sa soţie: s-au îndrăgostit la prima vedere, părăsindu-şi amândoi partenerii de viaţă – dar ea avea trei buline negre, deoarece era o aristocrată ce avusese legături cu serviciile de informaţii ţariste şi fosta soţie a unui comerciant evreu arestat. Ca şi Bronka, Kira Kulik i se adresa fără formalism lui Stalin şi „strălucea la petrecerile de la Kremlin”, îşi amintea o doamnă care era adesea şi ea prezentă. „Era foarte frumoasă. Tuhacevski, Voroşilov, Jdanov, Iagoda, Ejov, Beria – toţi îi făceau curte.” Evident, au existat zvonuri că însuşi Stalin şi-a făcut-o amantă.

Acum, stând lângă pian, la petrecere, Kulik şi alte tinere l-au înconjurat: „Bem în sănătatea dumneavoastră, Iosif Vissarionovici”, a spus o balerină celebră, „şi lăsaţi-mă să

vă sărut în numele tuturor femeilor”. A pupat-o şi el şi a băut în cinstea ei. Dar apoi Kira Kulik a făcut o greşeală.

Când ea şi Stalin au rămas singuri lângă pian, l-a rugat să îl elibereze din lagăr pe fratele ei, un fost ofiţer ţarist. Stalin a ascultat-o afabil, apoi a deschis gramofonul şi a pus discurile cu melodiile sale preferate. Toată lumea a dansat, cu excepţia lui Stalin[1]. Stalin i-a dăruit lui Kulik o carte pe care a scris: „Vechiului meu prieten. I. Stalin”, dar abordarea Kirei, care se baza pe familiaritatea şi farmecele sale, au pus o capcană în mintea sa bănuitoare.

*

Câteva zile mai târziu, Kulik a ordonat barajul de artilerie ce a dat startul invaziei sovietice din Finlanda, a patra ţară din sfera lor de influenţă, care, ca şi statele baltice, făcuse parte din Imperiul Rus până în 1918 şi care acum ameninţa Leningradul.

Pe 12 octombrie, o delegaţie finlandeză s-a întâlnit cu Stalin şi Molotov la Kremlin pentru a i se transmite pretenţiile sovieticilor privind cedarea unei baze navale de la Hangö. Finlandezii au refuzat cererile sovietice, spre marea surpriză a lui Stalin. „Asta nu poate continua mult timp fără pericolul de a se produce accidente”, a spus el. Finlandezii au replicat că aveau nevoie de o majoritate de cinci şesimi în parlament. Stalin a râs: „Veţi obţine sigur 99%!”. „Puneţi şi voturile noastre la socoteală”, a glumit Molotov. Ultima lor întâlnire s-a încheiat într-o notă mai puţin amuzantă: „Noi, civilii”, a ameninţat Molotov, „suntem depăşiţi... Acum este rândul militarilor...”.

În timpul cinei cu Beria şi Hruşciov din apartamentul său, Stalin a transmis Finlandei un ultimatum. Molotov şi Jdanov, care răspundea de politica din zona baltică, marina militară şi apărarea Leningradului, l-au susţinut. Mikoian i-a spus unui diplomat german că el îi avertizase pe finlandezi: „Ar trebui să aveţi grijă să nu-i călcaţi prea tare pe coadă pe ruşi... Au sentimente profunde faţă de această parte a lumii şi... Pot doar să vă spun că noi, caucazienii din Politburo,

abia reuşim să îi ţinem în frâu pe ruşi”. La expirarea ultimatumului, ei încă beau la Kremlin. „Să începem de astăzi”, a spus Stalin, trimiţându-l pe Kulik să comande bombardamentul. Simpla prezenţă a lui Kulik în orice acţiune militară părea să garanteze dezastrul.

Pe 30 noiembrie, cinci armate sovietice au atacat de-a lungul graniţei care măsura aproximativ 1.300 de kilometri. Asalturile lor frontale asupra liniei Mannerheim au fost zădărnicite de ingenioşii finlandezi, care, îmbrăcaţi ca nişte fantome în costume albe de camuflaj, îi măcelăreau pe ruşi. Pădurile au fost decorate cu piramide îngheţate de cadavre ale sovieticilor. Finlandezii au folosit 70.000 de sticle umplute cu benzină împotriva tancurilor ruseşti – primele „cocteiluri Molotov”, o faţetă a cultului personalităţii sale pe care vanitosul premier cu siguranţă nu a apreciat-o. La mijlocul lunii decembrie, Stalin pierduse aproximativ 25.000 de soldaţi. A plănuit ca un amator Războiul de Iarnă ca pe un exerciţiu la nivel local, ignorând planul profesionist al lui Şapoşnikov, şeful Statului-Major. Când locţiitorul lui Kulik, Voronov, care a ajuns mai târziu un mareşal celebru, a întrebat cât timp era alocat acestei operaţiuni, i s-a spus: „Între zece şi douăsprezece zile”. Voronov credea că va dura două sau trei luni. Kulik a „zâmbit batjocoritor” şi i-a ordonat să se încadreze în maximum 12 zile. Stalin şi Jdanov erau atât de încrezători, încât au creat un guvern-marionetă improvizat, format din comunişti finlandezi. După 9 decembrie, Armata a IX-a a fost decimată în apropierea satului distrus Suomussalmi.

Militarii incompetenţi ai lui Stalin au reacţionat prin execuţii şi incriminări. „Consider că o epurare radicală... este esenţială”, a avertizat Voroşilov Divizia 44. Necesitatea unei reforme a Armatei Roşii era evidentă pentru cabinetele Europei. Totuşi, prima soluţie a lui Stalin a fost să îl trimită pe front pe „demonul întunecat” Mehlis, acum la apogeul puterii sale: „Sunt atât de absorbit de muncă, încât nici nu îmi dau seama cum trece timpul. Nu dorm decât două-trei ore pe noapte”, i-a spus el soţiei sale. „Ieri erau –35 de grade... Mă simt foarte bine... Nu am decât un vis – de a-i

distruge pe albgardiştii finlandezi. O vom face. Victoria nu este departe."[2] Pe data de 26, Stalin i-a ordonat în cele din urmă lui Timoşenko să preia comanda frontului de nord-vest şi să reinstaureze ordinea în rândul soldaţilor săi epuizaţi care mureau acum de foame. Chiar şi Beria a adoptat o atitudine mai umană, raportându-i lui Voroşilov despre lipsa proviziilor: „Divizia 139 este în dificultate... nu au alimente... nu au combustibil... soldaţii se împrăştie". Stalin a simţit că armata îi ascunde adevărata amploare a dezastrului. Având încredere doar în Mehlis, el i-a scris: „Albgardiştii finlandezi au dat publicităţii raportul privind operaţiunile lor, care afirmă «anihilarea Diviziei 44... 1.000 de soldaţi ai Armatei Roşii luaţi prizonieri, 102 tunuri, 1.170 de cai şi 43 de tancuri». Spune-mi mai întâi – e adevărat? În al doilea rând – unde sunt Consiliul Militar şi şeful Statului-Major al Diviziei 44? Cum explică ei purtarea lor ruşinoasă? De ce şi-au părăsit divizia? În al treilea rând, de ce nu ne informează Consiliul Militar al Armatei a IX-a...? Aşteptăm un răspuns. Stalin".

Când Mehlis a sosit la Suomussalmi, a văzut scene haotice, pe care le-a înrăutăţit şi mai mult. A confirmat pierderile şi i-a împuşcat pe toţi ofiţerii aflaţi la conducere: „Procesul lui Vinogradov, Volkov şi al şefului Secţiei Politice s-a desfăşurat în aer liber, în prezenţa întregului efectiv al diviziei... Sentinţa de împuşcare a fost aplicată public... Demascarea trădătorilor şi a laşilor continuă". Pe 10 decembrie, Mehlis însuşi a fost cât pe ce să îşi piardă viaţa, când maşina sa a fost atacată prin surprindere, aşa cum i-a relatat mândru lui Stalin: spre deosebire de mulţi dintre comisarii lui Stalin, Mehlis chiar era curajos, dacă nu chiar de o nesăbuinţă sinucigaşă, sub bombardament, în parte deoarece, fiind evreu, voia să fie „mai curat ca lacrima". Într-adevăr, a preluat comanda companiilor împrăştiate şi le-a condus împotriva inamicului. Mehlis şi Kulik nu au ascuns haosul care domnea: „Nu avem pâine în armată", a raportat Mehlis. Kulik a confirmat: „Rigiditatea şi birocraţia sunt omniprezente". Când Kulik a venit în grabă în timpul unei şedinţe a Biroului Politic pentru a raporta alte înfrângeri, Stalin i-a făcut morală: „Începi să intri în

panică... Preoţii greci păgâni erau deştepţi... Când primeau rapoarte îngrijorătoare, se retrăgeau în băile publice, făceau o baie, se spălau bine şi abia după aceea evaluau evenimentele şi luau decizii...".

Pe Stalin l-au întristat aceste dezastre: „Zăpada este mare. Soldaţii noştri mărşăluiesc... plini de entuziasm... Deodată, nişte mitraliere încep să tragă şi oamenii noştri cad seceraţi de gloanţe". Uneori, părea extrem de deprimat. Hruşciov l-a văzut întins pe o canapea, mohorât, anticipând prăbuşirea sa din primele zile ale invaziei naziste. Asta l-a făcut pe Stalin să se îmbolnăvească iar din cauza streptococilor şi stafilococilor, ca de obicei, având febră şi dureri de gât crâncene. Pe 1 februarie, sănătatea lui s-a mai ameliorat, atunci când Timoşenko a testat apărarea finlandeză, lansându-şi marea ofensivă pe data de 11. Superioritatea numerică a sovieticilor a făcut în cele din urmă ravagii în rândul bravilor finlandezi. Când doctorii l-au examinat din nou pe Stalin, el le-a arătat hărţile: „Astăzi vom cuceri Vîborgul". Finlandezii au cerut pacea. Pe 12 martie, Jdanov a semnat un tratat prin care Finlanda ceda Hangö, Istmul Kareliei şi ţărmul nord-estic al lacului Ladoga, aproape 60.000 de kilometri pătraţi, pentru a izola Leningradul. Finlanda a pierdut în jur de 48.000 de soldaţi, Stalin peste 125.000.

„Armata Roşie n-a fost bună de nimic", le-a spus mai târziu Stalin lui Churchill şi Roosevelt. Stalin era furios la culme – şi nu era singurul: Hruşciov a dat ulterior vina pe „neglijenţa criminală" a lui Voroşilov, insinuând batjocoritor că acesta a petrecut mai mult timp în studioul lui Gherasimov, pictorul curţii, decât la Comisariatul pentru Apărare. La Kunţevo, Stalin şi-a ieşit din fire. S-a apucat să ţipe la Voroşilov, care nu s-a lăsat mai prejos. Înroşindu-se ca un curcan, Voroşilov a ţipat la Stalin: „Dumneavoastră sunteţi vinovat pentru toate acestea. Dumneavoastră sunteţi cel care a anihilat vechea gardă a armatei noastre, care a pus să fie uciși cei mai buni dintre generalii noştri!". Stalin l-a contrazis, la care Voroşilov „a luat o tavă cu friptură de purcel şi a trântit-o de masă". Hruşciov a

recunoscut: „A fost singura dată în viaţa mea când am fost martorul unei asemenea ieşiri”. Doar Voroşilov ar fi putut scăpa nepedepsit.

Pe 28 martie 1940, Voroşilov, care a devenit „ţapul ispăşitor” al lui Stalin pentru dezastrele din Finlanda, a mărturisit, la Comitetul Central: „Trebuie să spun că nici eu, nici Statul-Major... nu am avut nicio idee despre particularităţile şi dificultăţile pe care le implica acest război”. Mehlis, care îl ura pe Voroşilov şi râvnea la funcţia acestuia, a declarat: „Nu se poate doar să îşi piardă slujba – trebuie aspru pedepsit”. Dar Stalin nu îşi permitea să îl distrugă pe Voroşilov.

„Mehlis a avut o ieşire isterică”, a spus el, ţinându-l în frâu. În schimb, a organizat un Consiliu Militar Suprem neobişnuit de sincer, uneori comic, la mijlocul lunii aprilie. Un comandant a recunoscut că militarii fuseseră surprinşi să descopere că sunt păduri în Finlanda, la care Stalin a intervenit dispreţuitor: „Ar fi trebuit ca armata noastră să ştie că acolo există păduri... Pe vremea lui Petru, erau păduri. Elisabeta... Ecaterina... Aleksandru – toţi au găsit păduri! Şi acum! Asta-i a patra oară! (Râsete.)”. A fost şi mai indignat atunci când Mehlis a dezvăluit că finlandezii atacau adesea în timpul siestei de după-amiază a Armatei Roşii. „Ce siestă de după-amiază?!”, a explodat Stalin. „O oră de somn”, a confirmat Kulik. „Oamenii îşi fac siesta de după-amiază în staţiune!”, a mârâit Stalin, care a continuat să apere campania în sine: „Am fi putut evita războiul? Cred că războiul a fost inevitabil... O amânare de câteva luni ar fi însemnat o amânare cu 20 de ani”. A câştigat în regiune un teritoriu mai mare decât Petru cel Mare, dar a avertizat cu privire la „cultul tradiţiilor Războiului Civil. Ne amintesc de pieile-roşii care luptau cu bâte împotriva puştilor... şi care au fost toţi ucişi”. Pe 6 mai, Voroşilov a fost dat afară din funcţia de comisar pentru apărare şi înlocuit de Timoşenko[3]. Şapoşnikov a fost dat afară din funcţia de şef al Statului-Major deşi Stalin însuşi a recunoscut că el avusese dreptate, „dar numai noi ştim asta!”. A ridicat moralul militarilor, reinstituind rangul de

general şi comanda exclusivă a militarilor de profesie, ale căror sarcini fuseseră mult îngreunate de faptul că împărţeau controlul cu comisari care se amestecau în luarea deciziilor. A eliberat 11.178 de ofiţeri epuraţi care s-au întors oficial „dintr-o misiune lungă şi periculoasă”. Stalin l-a întrebat pe unul dintre ei, Konstantin Rokossovski, poate observând că nu mai are unghii: „Ai fost torturat în închisoare?”. „Da, Tovarăşe Stalin.” „Sunt prea mulţi linguşitori în ţara asta”, a oftat Stalin. Dar unii nu s-au mai întors: „Unde e Serdici al tău?”, l-a întrebat Stalin pe Budionnîi despre un prieten comun. „Executat!”, a răspuns mareşalul. „Păcat! Voiam să-l numesc ambasador în Iugoslavia...”

Stalin şi-a atacat „pieile-roşii” militare, dar apoi a apelat tot la tribul lui de curajoşi primitivi care au rămas obsedaţi de cavalerie şi ignoranţi în privinţa războiului modern. Budionnîi şi Kulik credeau că tancurile nu vor putea înlocui niciodată caii. „Nu mă puteţi convinge”, declarase recent Budionnîi. „De îndată ce va începe războiul, toată lumea va striga: «Trimiteţi cavaleria!».” Stalin şi Voroşilov desfiinţaseră unităţile speciale de tancuri. Din fericire, Timoşenko l-a convins acum pe *Vojd* să repare această nebunie.

Cu toate acestea, Mikoian a numit dominaţia acestor incompetenţi „triumful Armatei I de Cavalerie” deoarece erau veterani care făcuseră parte din unitatea preferată a lui Stalin din timpul Războiului Civil. În ciuda faptului că trântise purcelul de lapte, Voroşilov a fost promovat în funcţia de vicepremier pe „probleme culturale”, ceea ce Mikoian a luat-o ca pe o glumă, dată fiind plăcerea mareşalului de a i se face portretul.

Mehlis, care a devenit şi el vicepremier, se vedea ajungând mare căpitan: l-a bătut la cap pe Timoşenko să îi ceară lui Stalin să-l numească înapoi în funcţia de adjunct al comisarului pentru apărare. Stalin şi-a bătut joc de naivitatea lui Timoşenko: „Noi vrem să-l ajutăm, dar el nu pricepe. Vrea să i-l dăm pe Mehlis. Dar în trei luni Mehlis o

să-l dea afară. Mehlis vrea să fie el comisar pentru apărare". Mehlis se bucura de „încrederea nelimitată" a lui Stalin. Kulik, ridicolul comandant al artileriei, care îşi încuraja subordonaţii ţipând „Puşcărie sau medalie!", era un Blimp ignorant. Dispreţuia artileria antitanc: „Ce prostie – nu tu bubuituri, nu tu pâlnii...". Nu îi plăceau nici katiuşele, noile lansatoare de rachete, de o valoare inestimabilă: „La ce naiba ne trebuie nouă lansatoare de rachete? Cel mai mult contează tunul tras de cai". A întârziat producţia remarcabilului tanc T-34. Hruşciov, de care lui Stalin îi plăcea pentru neobrăzarea lui, a pus la îndoială calificarea lui Kulik.

„Nici măcar nu-l cunoşti pe Kulik!", a urlat Stalin. „Eu îl cunosc din timpul Războiului Civil, când a comandat artileria la Ţariţîn. Înţelege care-i chestia cu artileria." „Dar câte tunuri aveaţi acolo? Două, trei? Şi acum este responsabil de toată artileria din ţară?" Stalin i-a spus lui Hruşciov să îşi vadă de treaba lui. Deasupra tuturor, Jdanov era acum expertul lui Stalin în probleme navale şi de artilerie. „Existau oameni competenţi", scria Mikoian, „dar Stalin avea din ce în ce mai puţină încredere în oameni, aşa că încrederea era mai importantă decât orice altceva". Stalin a şovăit, a cotit-o şi şi-a anulat propriile decizii. Este remarcabil că s-au luat şi decizii corecte.

*

În mai, Stalin a ordonat răpirea soţiei lui Kulik, Kira, căreia îi fusese oaspete în noiembrie. În numele *Instanţia*, Beria l-a însărcinat pe „Teoreticianul" Merkulov să se ocupe de asta. Pe 5 mai, Kobulov, prinţul-asasin Ţereteli şi unul dintre torţionarii lui preferaţi, Vladzimirski, au urmărit-o pe Kira în timp ce ea se ducea la dentist, apoi au băgat-o pe frumoasa femeie într-o maşină şi au dus-o la Lubianka. Stalin şi Beria împărtăşeau, evident, un sadism ludic şi un gust pervers pentru astfel de jocuri depravate. Nu se cunoaşte motivul răpirii sale, deoarece nu s-au formulat acuzaţii la adresa ei, dar Mehlis a întocmit un dosar împotriva soţilor Kulik în care se menţionează originea

aristocratică a Kirei, precum şi indiscreţiile lui Grigori, incompetenţa, antisemitismul lui, faptul că fusese membru al Partidului Social Revoluţionar, plângerile legate de „Marea teroare” şi legăturile sale cu anumiţi troţkişti. O fi fost răpită pentru că a făcut apel la Stalin sau o fi fost denunţată de ultimul său amant, o altă victimă a pudibonderiei? Se poate ca argumentul cel mai suspect împotriva ei în mintea lui Stalin să fi fost tendinţa periculoasă a lui Kulik de a „da ordine de faţă cu” diferitele sale soţii[4].

La două zile după răpirea Kirei, pe 7 mai, Stalin l-a promovat pe soţul ei la rangul de mareşal, împreună cu Timoşenko şi Şapoşnikov, o mutare pe care am putea-o considera un acces de ironie sadică. A doua zi, încântarea lui Kulik ca urmare a promovării sale s-a mai domolit din cauza îngrijorării pentru soţia sa. L-a sunat pe Beria, care l-a invitat la Lubianka. În timp ce Kulik bea un ceai în biroul lui, Beria l-a sunat pe Stalin: „Mareşalul Kulik se află în faţa mea. Nu, nu ştie nimic de Kira. Doar că a dispărut. Sigur, Tovarăşe Stalin, vom începe să o căutăm în toată Uniunea Sovietică şi vom face tot posibilul să o găsim”. Ştiau amândoi că Kira se afla în beciurile de sub biroul lui Beria. O lună mai târziu, contesa Simonici-Kulik, care avea o fată de 8 ani, a fost mutată în închisoarea specială a lui Beria, Suhanovka, unde Blohin a ucis-o cu sânge rece, trăgându-i un glonţ în cap. Kobulov s-a plâns că Blohin a executat-o înainte de venirea lui. Stalin avea probabil o plăcere perversă să-şi promoveze prietenii apropiaţi, precum Kulik, cunoscând, spre deosebire de ei, soarta celor dragi acestora.

Căutarea publică a Kirei Kulik a continuat timp de 12 ani, dar mareşalul însuşi îşi dăduse seama de mult că legăturile ei dubioase o duseseră la pierzanie. Curând, s-a recăsătorit.

*

Între timp, Stalin şi potentaţii săi dezbăteau soarta ofiţerilor polonezi, arestaţi sau capturaţi în septembrie 1939, ţinuţi în trei lagăre, dintre care unul aproape de pădurea Katîn.

Când Stalin era nehotărât cu privire la ceva, existau discuţii surprinzător de deschise. Kulik, comandantul frontului polonez, a propus eliberarea tuturor polonezilor. Voroşilov a fost de acord, dar Mehlis susţinea neclintit că existau duşmani printre ei. Stalin a ordonat să nu fie eliberaţi, dar Kulik a insistat pe ideea lui. Stalin a făcut un compromis. Polonezii au fost eliberaţi – cu excepţia a aproximativ 26.000 de ofiţeri, a căror soartă a fost în cele din urmă decisă de Politburo pe 5 martie 1940.

Fiul lui Beria a afirmat că tatăl său s-a împotrivit unui masacru, nu din generozitate, ci deoarece polonezii puteau fi folositori mai târziu. Nu există nicio dovadă în acest sens, cu excepţia faptului că Beria avea adesea o abordare mai mult practică decât una ideologică. Dacă este adevărat, Beria a pierdut controversa. A raportat conştiincios că 14.700 de ofiţeri, moşieri şi poliţişti şi aproximativ 11.000 de moşieri „contrarevoluţionari" sunt „spioni şi sabotori... duşmani... înrăiţi ai puterii sovietice" care ar trebui „judecaţi de... Tovarăşii Merkulov, Kobulov şi Baştakov". Stalin a semnat primul şi şi-a subliniat iscălitura, urmat de Voroşilov, Molotov şi Mikoian. Kalinin şi Kaganovici au fost întrebaţi prin telefon şi au votat „Pentru".

Acest măcel era o „muncă neagră" de o amploare nemaiîntâlnită pentru NKVD, obişnuit cu masacrarea doar câtorva victime odată, dar exista omul potrivit pentru această sarcină: Blohin s-a deplasat la lagărul din Ostaşkov unde, împreună cu alţi doi cekişti, au îmbrăcat o colibă în ziduri groase, izolate fonic şi au căzut de acord asupra unei norme stahanoviste de 250 de execuţii pe seară. Şi-a pus un şorţ şi o bonetă de măcelar, din piele, când a început unul dintre cele mai uluitoare genociduri comise de un individ, omorând 7.000 de oameni în exact 28 de nopţi, folosind un pistol german Walther ca să evite o eventuală acuzaţie viitoare. Leşurile au fost îngropate în diverse locuri – dar cele 4.500 din lagărul Kozelsk au fost îngropate în pădurea Katîn[5].

*

În acel iunie, führerul şi-a dezlănţuit celebrul Blitzkrieg împotriva Ţărilor de Jos şi a Franţei. Stalin încă avea o profundă consideraţie faţă de puterea Franţei şi a Marii Britanii, pe care se baza pentru a-l opri pe Hitler în Occident. Pe 17 iunie 1940, Franţa a cerut pacea, un şoc care ar fi trebuit să-l facă pe Stalin să îşi revizuiască alianţa cu Hitler, deşi de-acum nu mai avea de ales. Molotov l-a felicitat pe Schulenburg „călduros", dar printre dinţi, „pentru succesul splendid al Wehrmachtului german". Stalin, năucit, i-a „blestemat" pe Aliaţi: „Nu puteau să opună şi ei rezistenţă?", l-a întrebat pe Hruşciov. „Acum Hitler o să ne bată de-o să ne sune apa în cap!"

Stalin s-a grăbit să invadeze statele baltice şi Basarabia, parte a României. În timp ce trupele treceau graniţele, bombardierele sovietice îi transportau pe proconsulii lui Stalin către fiefurile lor: Dekanozov în Lituania, vicepremierul Vîşinski (fostul procuror care spunea că „câinii turbaţi trebuie împuşcaţi") în Letonia şi Jdanov în Estonia. Jdanov a traversat capitala Estoniei, Tallinn, într-o maşină blindată flancată de două tancuri şi apoi a fost numit „prim-ministru" marionetă, spunându-le într-un discurs estonienilor că „totul se va face în conformitate cu regulile democraţiei parlamentare... Noi nu suntem germani!". Pentru unii cetăţeni baltici, erau chiar mai răi. În total, 34.250 de letoni, aproape 60.000 de estoni şi 75.000 de lituanieni au fost ucişi sau deportaţi. „Tovarăşul Beria", a spus Stalin, „se va ocupa de cazarea oaspeţilor noştri din statele baltice". NKVD a pus cireaşa pe tortul lui Stalin pe 20 august, când agentul lui Beria, Ramón Mercader, i-a zdrobit ţeasta lui Troţki cu un cuţit de spart gheaţa. Este posibil ca Troţki să fi subminat politica externă a lui Stalin, dar în realitate moartea sa a încheiat pur şi simplu capitolul „Marii terori". Stalin se răzbunase.

Stalin ocupase o zonă-tampon între Marea Baltică şi Marea Neagră, dar începea acum să primească informaţii despre intenţia lui Hitler de a ataca Uniunea Sovietică. A devenit mult mai amabil faţă de germani. Totuşi, mai şi râdea de

naziști împreună cu Jdanov, ascultând „Cavalcada walkiriilor” din opera pusă în scenă de evreul Eisenstein.

„Şi cine-l interpretează pe Wotan?”, glumea Jdanov cu Stalin. „Un cântăreţ evreu.” Aceşti wagnerieni evrei nu l-au oprit pe Hitler să-şi deplaseze trupele tot mai mult înspre est. Instinctiv, Stalin nu avea încredere în informaţiile primite de la noul şef al GRU, serviciul secret al armatei, generalul Filipp Golikov, mediocru şi neexperimentat, şi de la NKVD, aflat sub comanda lui Beria şi Merkulov. Îl considera pe Golikov „neexperimentat, naiv. Un spion ar trebui să fie ca diavolul; nimeni nu ar trebui să aibă încredere în el, nici măcar el însuşi”. Merkulov, şeful Secţiei Externe a NKVD, era „abil”, dar încă temător să „nu supere pe cineva”. Era de înţeles că se temeau să nu supere „pe cineva”. Toţi predecesorii lor fuseseră omorâţi[6].

Suspiciunile lui Stalin şi Molotov cu privire la propriii spioni îşi aveau originile în trecutul obscur al ilegalităţii bolşevice în care mulţi tovarăşi (incluzându-l chiar şi pe *Vojd*) erau agenţi dubli sau tripli. Ei evaluau motivele altora după standardele propriei paranoia de criminal: „Cred că nu putem avea niciodată încredere în informaţii”, a recunoscut Molotov peste ani. „Trebuie ţinut cont de ele... dar nu fără a le verifica... Există nenumăraţi agenţi provocatori de ambele părţi.” Acest lucru era ironic deoarece Stalin avea cea mai bună reţea de spionaj din lume: spionii său lucrau pentru Marx, nu pentru Mamona. Totuşi, cu cât ştia mai mult, cu atât avea mai puţină încredere: „Cunoştinţele sale”, scrie un istoric, „n-au făcut decât să-i sporească durerea şi izolarea”. În ciuda dovezilor privind concentrarea forţelor militare germane, spionii sovietici erau presaţi să furnizeze informaţiile pe care le voia Stalin: „Niciodată nu căutam informaţii la întâmplare”, şi-a amintit unul dintre spioni. „De sus veneau ordine de a căuta ceva anume.”

Stalin a reacţionat la această stânjeneală insistând agresiv pe interesele tradiţionale ale ruşilor în Balcani, ceea ce, în sine, l-a alarmat pe Hitler, care se întreba dacă să îşi atace aliatul. S-a hotărât să îl invite pe Molotov la Berlin, pentru

a-i convinge pe sovietici să se îndrepte către Oceanul Indian. În seara de dinaintea plecării, Molotov a stat până târziu cu Stalin şi Beria, discutând cum să menţină Pactul. În directiva sa scrisă de mână, Stalin l-a instruit pe Molotov să insiste pe explicaţiile privind prezenţa trupelor germane în România şi Finlanda, să descopere interesele reale ale lui Hitler şi să afirme interesele ruşilor în Balcani şi Dardanele. Între timp, Molotov i-a spus soţiei sale, „scumpa mea", că îl studiază pe Hitler: „Am citit cartea lui Rauschning *Hitler mi-a spus*... Rauschning explică mult din ceea ce face H. acum... şi în viitor".

1. Kozlovski cânta mereu aceleaşi cântece la toate petrecerile de la Kremlin. Când a inclus şi alte cântece în repertoriu, a venit la Kremlin şi a văzut că programul era tot cel de dinainte. „Tovarăşului Stalin îi place acest repertoriu. Îi place să asculte aceleaşi melodii ca de obicei."

2. Plecându-se în faţa statutului imperial al conducătorului său, Mehlis era obsedat să îi dăruiască lui Stalin o victorie de ziua lui, pe 21 decembrie 1939: „Vreau să o sărbătorim prin înfrângerea deplină a albgardiştilor finlandezi!". Când a sosit ziua cea mare, Mehlis a spus familiei sale: „Vă salut. Astăzi I.V. împlineşte 60 de ani. Sărbătoriţi-l în familie!". La Kremlin, în acea noapte, Stalin şi-a sărbătorit ziua de naştere împreună cu curtenii săi, petrecând până la 8 dimineaţa: „O noapte de neuitat!", a notat Dimitrov în jurnalul său.

3. Un exemplu musculos de masculinitate ţărănească, tipic pentru cavaleriştii lui Stalin, Timoşenko fusese comandant de divizie în Războiul Polono-Sovietic din 1920: el apare drept „fermecătorul Saviţki" în povestirile din *Armata de cavalerie* a lui Isaak Babel, care laudă „frumuseţea corpului său gigantic", forţa pieptului său plin de decoraţii, care „taie încăperea în două cum taie cerul un stindard", şi picioarele sale lungi de cavalerist care „păreau nişte fete,

ferecate până la umeri în botfori strălucitori” [ed. rom.: *Armata de cavalerie. Povestiri din Odessa*, ediţia a II-a, traducere şi note de Victor Kernbach, Polirom, Iaşi, 2012, pp. 64, 42]. Mikoian, mai puţin poetic, îl numeşte pur şi simplu „ţăran curajos”.

4. Nu s-au înregistrat documente sau acuzaţii oficiale, astfel încât răpirea a fost ilegală chiar şi după standardele bolşevice. Când a fost arestat Beria, după moartea lui Stalin, această răpire şi crimă a fost unul dintre capetele de acuzare.

5. În noiembrie 1941, ambasadorul Poloniei, StanisŁ,aw Kot, l-a întrebat pe Stalin despre soarta acestor oameni. Stalin s-a prefăcut că-l sună pe Beria şi apoi a schimbat subiectul. În decembrie 1941, i-a spus generalului Anders că fugiseră în Mongolia. Aşa cum am văzut, acest tip de îngrijorare prefăcută era parte a jocului său cu Beria. Fiul lui Mikoian, Stepan, a scris politicos că semnătura tatălui său pe acest ordin a fost „povara cea mai grea a familiei noastre”.

6. La a XVIII-a Conferinţă a Partidului din februarie 1941, Stalin a împărţit NKVD-ul lui Beria în două comisariate. Beria a păstrat NKVD, în timp ce Securitatea Statului (NKGB) a trecut sub comanda protejatului său Merkulov. Nu era încă o retrogradare directă a lui Beria: el a fost promovat în funcţia de vicepremier şi a rămas supraveghetor sau *curator* asupra ambelor „Organe”.

31

Molotov se întâlneşte cu Hitler: presiuni şi amăgiri

Molotov a plecat târziu, pe data de 10 noiembrie 1940, din staţia Belorusskaia, cu un pistol în buzunar şi o delegaţie formată din 60 de persoane, printre care cei doi protejaţi ai lui Beria, Dekanozov, adjunctul comisarului pentru afaceri externe, şi Merkulov, 16 membri ai poliţiei secrete, trei servitori şi un doctor. Aceasta era a doua călătorie a lui Molotov în Europa. În 1922, el şi Polina vizitaseră Italia, în

perioada de început a fascismului. Acum avea să observe fascismul la apogeu.

La 11.05 dimineaţa, trenul lui Molotov a intrat în gara Anhalter din Berlin, care era împodobită cu ghirlande de flori luminate sinistru de proiectoare şi cu steaguri sovietice ascunse în spatele unor svastici. Când Molotov a coborât – purta o haină închisă la culoare şi o pălărie gri –, a fost întâmpinat de Ribbentrop şi de feldmareşalul Keitel. Cel mai mult a zăbovit strângându-i mâna Reichsführerului-SS, Himmler. Fanfara a cântat intenţionat *Internaţionala* într-un tempo rapid, în caz că li s-ar fi alăturat vreun trecător fost comunist.

Molotov a plecat în viteză într-un Mercedes decapotabil, cu escortă, spre luxosul său hotel, Schloss Bellevue, care fusese cândva palat imperial, în Tiergarten, unde sovieticii au fost fascinaţi de „tapiserii şi picturi”, de „porţelanurile cele mai fine, aşezate pe servante splendid sculptate” şi, mai presus de toate, de „livrelele împodobite cu fir de aur” ale personalului. Toţi cei din delegaţia care îl însoţea pe Molotov purtau costume bleumarin, identice, cravate gri şi pălării ieftine de fetru, comandate evident angro. Deoarece unii purtau pălăriile ca pe nişte berete, unii date pe spate, ca nişte cowboy, alţii trase pe ochi, în stil mafiot, era limpede că mulţi dintre ei nu mai purtaseră pălării occidentale până atunci. Răceala vizitei a devenit evidentă când Molotov s-a întâlnit cu Ribbentrop în fostul birou al lui Bismarck şi au schimbat doar câteva vorbe. „Un zâmbet îngheţat plutea pe faţa lui inteligentă, de jucător de şah”, a observat un diplomat german, amuzat că, aşezat pe scaunul aurit de pe vremea lui Bismarck, picioarele mărunţelului Dekanozov de-abia atingeau podeaua. Când Ribbentrop a încurajat Rusia să îşi canalizeze energiile spre oceane calde, Molotov a întrebat: „La ce mare vă referiţi?”.

După prânzul de la Bellevue, Mercedesul decapotabil l-a dus pe Molotov la cabinetul cancelarului, unde a intrat pe nişte uşi de bronz, păzite de agenţi SS care îşi pocneau călcâiele, ajungând în biroul magnific al lui Hitler. Doi SS-işti

blonzi, uriaşi au deschis uşile şi au format o boltă cu braţele întinse într-un salut nazist impecabil, pe sub care acest rus simplu, zdravăn, a păşit spre biroul gargantuesc al lui Hitler, aflat în celălalt capăt al încăperii. Hitler a ezitat, apoi a ieşit în întâmpinarea ruşiilor cu „paşi mici, rapizi”. S-a oprit şi a schiţat salutul nazist înainte de a le întinde lui Molotov şi celorlalţi o „mână rece şi umedă”, în timp ce „ochii săi febrili” îi sfredeleau „ca nişte burghie”. Spectacolul pus în scenă de Hitler pentru a-şi teroriza şi a-şi impresiona oaspeţii nu l-a afectat pe Molotov, care se considera marxist-leninist şi, prin urmare, superior oricui, în special fasciştilor: „Nu era nimic remarcabil în înfăţişarea sa”. Molotov şi Hitler aveau exact aceeaşi înălţime – „medie”, cum s-a exprimat rusul mărunţel. Dar Hitler „era foarte infatuat... şi vanitos. Era inteligent, dar îngust la minte şi obtuz din cauza egotismului său şi a absurdităţii ideii sale primordiale”.

Hitler l-a condus pe Molotov într-un salon unde el, Dekanozov şi interpreţii s-au aşezat pe canapea, în timp ce Hitler stătea în fotoliul său obişnuit, de unde le-a ţinut un lung discurs despre cum a înfrânt Marea Britanie, despre generozitatea lui faţă de Stalin şi faptul că nu era interesat de zona balcanică – nimic din toate acestea nefiind adevărat. Molotov a răspuns cu o serie de întrebări politicoase, dar stânjenitoare despre relaţiile dintre cele două puteri, indicând în special Finlanda, România, Bulgaria. „Îl presam continuu să îmi dea mai multe detalii. «Trebuie să aveţi un port la mările calde. Iran, India – acesta este viitorul vostru.» Şi eu am spus: «Ce idee interesantă! Pe dumneavoastră nu vă interesează?».” Hitler a încheiat întâlnirea fără să ofere un răspuns.

În acea seară, Ribbentrop l-a invitat pe Molotov la o recepţie organizată la Hotel Kaiserhof, la care au participat şi Reichsmarchall-ul Göring, îmbrăcat într-o costumaţie exagerată, cu fir de argint şi bijuterii, şi adjunctul führerului, Hess. Interpretul rus Berejkov, văzându-l pe Molotov vorbind cu Göring, nu şi-ar fi putut imagina doi oameni mai diferiţi. Îl aştepta o telegramă de la Stalin,

insistând din nou pe Balcani şi strâmtori. A doua zi dimineaţă, Molotov i-a trimis lui Stalin o telegramă: „Plec să iau prânzul şi să vorbesc cu Hitler. Voi insista pe Marea Neagră, strâmtori şi Bulgaria”. Mai întâi l-a vizitat pe Göring la Ministerul Aviaţiei, unde i-a pus „paladinului” lui Hitler şi alte întrebări incomode, pe care Reichsmarchall-ul le-a evitat cu jovialitatea lui mieroasă. Apoi l-a vizitat pe Hess.

„Aveţi un program de partid?”, l-a întrebat pe adjunctul führerului, ştiind că naziştii nu aveau aşa ceva. „Aveţi reguli de partid? Şi aveţi o doctrină?” Ideologul bolşevic era dispreţuitor: „Cum poate să existe un partid fără un program?”.

La ora 2 după-amiaza, Hitler i-a primit pe Molotov, Merkulov şi Dekanozov pentru a lua masa împreună cu Goebbels şi Ribbentrop. Ruşii au fost dezamăgiţi de meniul auster al lui Hitler, pe care scria doar: *Kraftbruhe*, *Fasan*, *Obstsalat* – supă de vită, fazan şi salată de fructe.

„Este război, aşa că nu beau cafea”, a explicat Hitler, „deoarece nici oamenii mei nu beau cafea. Nu fumez, nu beau alcool”. Molotov a adăugat mai târziu: „Se înţelege de la sine că eu nu m-am abţinut de la nimic”.

A doua lor discuţie, de după masă, a durat trei ore „tensionate”. Molotov a insistat ca Hitler să îi răspundă. Hitler a acuzat Rusia de lăcomie. Nimic nu putea şterbi insistenţa imperturbabilă a lui „Cur de fier”. Molotov a respectat instrucţiunile pe care i le transmisese Stalin, explicând că „toate evenimentele de la Războiul Crimeei... până la debarcarea unor trupe străine în timpul Intervenţiei [Războiului Civil] înseamnă că securitatea sovietică nu poate fi garantată fără... strâmtori”. Hitler aproape că şi-a pierdut cumpătul cu privire la trupele sale din Finlanda şi România: „Asta nu-i mare lucru!”.

Molotov a comentat caustic că nu e nevoie să ridice tonul. Dar cum puteau cădea de acord asupra problemelor serioase, atunci când nu reuşeau să se înţeleagă asupra

celor mărunte? Molotov a observat că Hitler „a devenit agitat. Eu am insistat. L-am dat gata”.

Hitler şi-a scos batista, şi-a şters transpiraţia de pe buza de sus şi şi-a condus oaspetele până la uşă.

„Sunt sigur că istoria va aminti pentru totdeauna numele lui Stalin”, a spus el. „Nu mă îndoiesc de acest lucru”, a replicat Molotov. „Prin urmare, ar trebui să ne întâlnim...”, a sugerat Hitler vag. Această întâlnire nu a avut loc niciodată. „Dar sper că istoria va aminti şi de mine”, a adăugat el cu falsă modestie, deoarece cu doar două zile înainte semnase Directiva nr. 18, care făcea din invazia sovietică una dintre priorităţile sale, acţiune ce avea să îi garanteze locul în istorie. „Nu mă îndoiesc.”

Göring, Hess şi Ribbentrop au fost oaspeţii cei mai de seamă de la banchetul lui Molotov, cu caviar şi votcă, de la grandioasa, dar ştearsa ambasadă sovietică, întrerupt de un raid al avioanelor britanice.

„Prietenii noştri britanici se plâng că nu au fost invitaţi şi ei la petrecere”, a glumit Ribbentrop în timp ce Göring s-a îmbulzit prin mulţime ca un bizon parfumat şi plin de bijuterii, fugind afară, spre Mercedesul său. Nu exista niciun adăpost antiaerian la Ambasadă, astfel încât majoritatea ruşilor au fost duşi înapoi la hotel. Mai mulţi dintre ei s-au rătăcit şi Molotov a fost condus în buncărul privat al lui Ribbentrop. Aici, pe muzica bombelor lansate de RAF şi în zgomotul tunurilor antiaeriene, rusul, bâlbâindu-se, a trecut în revistă promisiunile bombastice ale germanilor. Dacă, aşa cum a spus Hitler, Germania ducea un război pe viaţă şi pe moarte împotriva Angliei, Molotov a sugerat că acest lucru înseamnă că Germania lupta „pe viaţă” şi Anglia „pe moarte”. Marea Britanie era „terminată”, a răspuns Ribbentrop. „Dacă aşa stau lucrurile, de ce atunci ne aflăm în acest adăpost şi bombele cui cad peste noi?”, a răspuns Molotov.

Molotov a plecat a doua zi dimineaţă, după ce, aşa cum i-a spus lui Stalin, nu „realizase nimic lăudabil... dar se clarifică starea de spirit a lui Hitler”.

*

Stalin l-a felicitat pe Molotov pentru că l-a sfidat pe Hitler: „Cum”, a întrebat el, „a suportat tot ce i-ai spus?”. Răspunsul era că Hitler nu tolerase toate acestea: ambiţiile încăpăţânate ale lui Molotov în Balcani l-au convins pe Hitler că Stalin avea să îi atace curând hegemonia europeană. După ce ezitase dacă să atace Rusia, acum şi-a accelerat planurile. Pe 4 decembrie, Operaţiunea Barbarossa a fost stabilită pentru mai 1941.

Câteva zile mai târziu, Iakovlev, constructorul de avioane, care fusese cu Molotov la Berlin, a dat peste comisarul pentru afaceri externe în anticamera lui Stalin: „A, uite-l şi pe neamţ!”, a glumit Molotov. „Va trebui să ne pocăim amândoi!” „De ce?”, a întrebat agitat Iakovlev. „Ei bine, am luat masa cu Hitler? Am luat. Am dat mâna cu Goebbels? Am dat. Va trebui să ne pocăim.” Bolşevicii trăiau într-o lume a păcatului şi pocăinţei. Când Stalin l-a primit pe Iakovlev, i-a ordonat să analizeze avioanele naziste: „Învaţă cum să le întreci”.

Pe 29 decembrie 1940, la 11 zile după ce Hitler semnase Directiva nr. 21 privind Operaţiunea Barbarossa, spionii lui Stalin l-au prevenit cu privire la existenţa acesteia. Stalin ştia că URSS nu va fi gata de război până în 1943 şi spera să îl întârzie printr-o reînarmare frenetică şi presiuni agresive în Balcani – dar fără a-l provoca pe Hitler. Führerul, pe de altă parte, şi-a dat seama că trebuie să se mişte rapid şi să îşi asigure Balcanii înainte de a putea ataca Rusia.

Panica lui Stalin de a produce cele mai bune arme şi de a crea cea mai bună strategie a generat o nouă Teroare în jurul său. Numărătoarea inversă până la război a intensificat atmosfera ireală de teamă şi ignoranţă din sânul puterii sovietice. La un prânz de la Kremlin, la care au

luat parte toţi potentaţii, aceştia se pregăteau de plecare când Stalin s-a luat deodată de ei, plângându-se de simptoamele propriei dictaturi. „Eu sunt SINGURUL care se ocupă de toate aceste probleme. Niciunul dintre voi nu se preocupă de ele. Sunt SINGUR în faţa lor. Uitaţi-vă la mine: eu sunt capabil să învăţ... în fiecare zi.” Doar Kalinin a îndrăznit să-i răspundă: „Parcă nu este niciodată timp suficient!”, la care Stalin a replicat furios: „Îi doare undeva pe toţi... MĂ LASĂ SĂ ÎMI BAT GURA DEGEABA ŞI FAC TOT CA ÎNAINTE. Dar lasă că o să vă arăt eu vouă, dacă am să-mi pierd vreodată răbdarea. Ştiţi foarte bine că pot face asta. O să-i lovesc pe barosani aşa de tare, că o să-i auziţi trosnind de la zece kilometri!”. Li se adresa în special lui Kaganovici şi Beria, care ştiau „foarte bine” cât de tare îi putea lovi Stalin pe „barosani”. Spre final, „Voroşilov avea lacrimi în ochi”. Cu cât Stalin îşi dădea mai bine seama de situaţia periculoasă a armatei sale, cu atât să zbătea mai mult să rămână în picioare, convins de infailibilitatea lui, fără să îşi dea seama de ignoranţa sa tehnică. Superviza fiecare detaliu al fiecărei arme. Întâlnirile sale deveneau din ce în ce mai deranjante, purtarea lui, credea Mikoian, din ce în ce mai „dezechilibrată”.

Exista o etichetă clară: dacă-l contraziceai prea mult îţi putea fi fatal, dar, în mod uimitor, administratorii şi generalii săi îşi susţineau cu încăpăţânare părerile de specialişti. „Mi-ar fi fost mai frică dacă aş fi ştiut mai multe”, a spus mai târziu un comisar. Tăcerea era adesea o virtute şi veteranii îi sfătuiau pe neofiţi cum să se comporte ca să supravieţuiască.

Când Stalin l-a trimis pe comisarul pentru problemele marinei, Nikolai Kuzneţov, să inspecteze Extremul Orient, amiralul i s-a plâns lui Jdanov, comandantul suprem al marinei, că este prea ocupat cu noua sa funcţie.

„Hârtiile pot să mai aştepte”, a răspuns Jdanov. „Te sfătuiesc să nu-i sufli nicio vorbă despre ele Tovarăşului Stalin.”[1]

Când a sosit un nou funcţionar care nu mai participase niciodată la o şedinţă cu Stalin, a strigat: „Iosif Vissarionovici!” atunci când a vrut să ia cuvântul. „Stalin s-a uitat înspre mine şi am văzut iarăşi... o expresie neprietenoasă pe faţa sa. Deodată, şoaptele bărbatului care stătea în spatele meu au explicat totul: «Nu i te adresa niciodată folosindu-i prenumele şi patronimicul. Nu permite decât unui cerc foarte restrâns de apropiaţi să facă acest lucru. Pentru noi, ceilalţi, el este Stalin. Tovarăşul Stalin».” Era mai înţelept să taci din gură. Kuzneţov tocmai se pregătea să se opună construirii unei flote de crucişătoare blindate când alt oficial a şoptit binevoitor: „Ai grijă! Nu insista!”.

*

Pe 23 decembrie 1940 Stalin a convocat întruniri ale înaltului comandament, ceea ce ar fi putut fi o idee bună dacă ofiţerii nu ar fi fost paralizaţi de teamă. Mareşalul Timoşenko şi cel mai dinamic general al său, Gheorghi Jukov, comandant al Regiunii Militare Kiev, au criticat punctele slabe evidente ale strategiei sovietice şi au propus revenirea la „operaţiunile în adâncime”, interzise, concepute de talentatul Tuhacevski. Puternicul Jdanov, principalul consilier al lui Stalin în orice problemă, de la obuziere până la vapoare, de la Finlanda până la cultură, a asistat la şedinţe şi i-a raportat lui Stalin, care a doua zi i-a convocat pe generali. Insomniacul Stalin, care era atât de obişnuit cu viaţa de noapte, încât nu putea să adoarmă decât după ora 4 dimineaţa, a mărturisit că nu dormise deloc în noaptea precedentă. Timoşenko a replicat iritat că Stalin îi aprobase discursul: „Doar nu crezi că am timp să citesc toate hârtiile care îmi ajung pe birou”, a răspuns Stalin, care cel puţin a ordonat noi planuri şi strategii urgente de război. Totuşi, acestea nu au făcut decât să dovedească slăbiciunea sovieticilor, ceea ce l-a tulburat pe Stalin atât de mult, încât pe 13 ianuarie 1941 i-a convocat pe generali fără a le mai da timp să se pregătească. Şeful Statului-Major, Mereţkov, s-a tot poticnit în timp ce încerca să raporteze, până când l-a întrerupt Stalin: „Ei bine, cine a

câştigat în cele din urmă?”. Lui Mereţkov i-a fost teamă să vorbească, ceea ce nu a făcut decât să îl înfurie şi mai tare pe Stalin. „Aici, între noi... trebuie să vorbim din punctul de vedere al capacităţilor noastre reale.” În cele din urmă Stalin a izbucnit: „Problema este că nu avem un Şef al Statului-Major bun”. L-a demis chiar atunci pe Mereţkov. Şedinţa a degenerat şi mai mult când Kulik a declarat că tancurile sunt supraestimate: tunurile trase de cai erau viitorul. Era incredibil că după două *Blitzkrieg*-uri cu Panzere şi cu doar şase luni înainte de invazia nazistă sovieticii mai discutau despre aşa ceva. A fost greşeala lui Stalin că Kulik fusese promovat peste capacităţile sale, dar, ca de obicei, el a dat vina pe altcineva: „Tovarăşe Timoşenko, atât timp cât există o astfel de confuzie... nu se poate produce nicio mecanizare a armatei”. Timoşenko a răspuns că singurul confuz era Kulik. Stalin s-a întors împotriva prietenului său: „Kulik se opune motorului. Este ca şi cum s-ar opune tractorului şi ar sprijini plugul de lemn... Războiul modern va fi un război al motoarelor”.

A doua zi după-amiază, generalul Jukov, în vârstă de 45 de ani, a fost chemat de urgenţă în Colţişor, unde Stalin l-a numit şef al Marelui Stat-Major. Jukov a încercat să refuze. Stalin, impresionat de victoria lui Jukov împotriva japonezilor pe Halkin-Gol, a insistat. Generalul emblematic care avea să devină cel mai mare comandant militar în al Doilea Război Mondial fusese şi el cavalerist în timpul Războiului Civil şi un protejat al lui Budionnîi începând de la sfârşitul anilor ‘20. Fiul unui cizmar sărăcit, acest comunist convins abia reuşise să supravieţuiască „Marii terori” cu ajutorul lui Budionnîi. Mic de statură, îndesat, neobosit, cu trăsături grosolane şi un maxilar puternic, Gheorghi Jukov era la fel de violent şi de brutal ca Stalin, combinând represaliile sălbatice şi disciplina romană cu nepăsarea faţă de pierderile suferite. Totuşi, îi lipseau făţărnicia şi sadismul lui Stalin. Era sentimental şi curajos, îndrăznind adesea să îl contrazică pe Stalin, care, intuindu-i meritele, îl ierta.

Câteva zile mai târziu, la Kunţevo, Timoşenko şi Jukov au încercat să îl convingă pe Stalin să înceapă mobilizarea,

convinşi că Hitler avea să pornească invazia. Timoşenko l-a sfătuit cum să îl ia pe Stalin: „Nu o să asculte un discurs lung... doar zece minute”. Stalin lua cina cu Molotov, Jdanov şi Voroşilov, împreună cu Mehlis şi Kulik. Jukov a luat cuvântul: oare nu ar trebui să întărească apărarea de-a lungul frontierei de vest?

„Eşti nerăbdător să te lupţi cu germanii?”, a întrebat sever Molotov. „Ia stai puţin”, l-a calmat Stalin pe premierul bâlbâit. I-a ţinut lui Jukov o predică despre germani: „Se tem de noi. Asta rămâne între noi – ambasadorul nostru a discutat serios cu Hitler personal şi Hitler i-a spus: «Nu vă faceţi griji, vă rog, despre concentrarea trupelor noastre în Polonia. Trupele noastre fac exerciţii...»„. Generalii s-au aşezat apoi la masă lângă potentaţi, înfruptându-se din borşul ucrainean, caşă, apoi carne înăbuşită şi fructe proaspete în loc de budincă, stropite din belşug cu coniac şi vin georgian hvancikara.

*

Sfaturile idioate ale lui Kulik au dezlănţuit un alt punct culminant al terorii care avea să ducă la omorârea familiei unui membru al Biroului Politic. Aflând că germanii creşteau grosimea blindajului lor, el a cerut oprirea întregii producţii de armament şi adoptarea obuzierelor de 107 mm din Primul Război Mondial. Comisarul pentru armament, Boris Vannikov, un administrator evreu formidabil de bun, care fusese coleg cu Beria la Politehnica din Baku, i s-a opus în mod înţelept lui Kulik, dar nu avea acces la Stalin. Kulik a câştigat sprijinul lui Jdanov. Pe 1 martie, Stalin l-a convocat pe Vannikov: „Ce ai de obiectat? Tovarăşul Kulik a spus că nu eşti de acord cu el”. Vannikov a explicat că este puţin probabil ca germanii să îşi fi modernizat blindajul aşa de repede cum sugerase Kulik: calibrul 76 mm rămânea cel mai bun. Apoi Jdanov a intrat în birou.

„Ia auzi”, i-a spus Stalin, „Vannikov nu vrea să producă obuziere de 107 mm... Dar aceste tunuri sunt foarte bune. Le ştiu din Războiul Civil”. „Vannikov”, a răspuns Jdanov, „nu este niciodată de acord cu nimic. Ăsta-i stilul lui”. „Tu

eşti principalul expert în artilerie pe care îl avem”, l-a însărcinat Stalin pe Jdanov să tranşeze problema, „iar obuzierul de 107 mm este foarte bun”. Jdanov a convocat o şedinţă în care Vannikov l-a sfidat pe Kulik. Jdanov l-a acuzat de „sabotaj”. „Morţii îi încurcă pe cei vii”, a adăugat el ameninţător. Vannikov a ţipat la el: „Tolerezi dezarmarea când ne confruntăm cu un război iminent”. Aspru, Jdanov „a declarat că avea să i se plângă lui Stalin în legătură cu mine”. Stalin a acceptat soluţia lui Kulik, care a trebuit anulată atunci când a izbucnit războiul. Vannikov a fost arestat[2]. Doar în împărăţia lui Stalin cel mai bun expert în armament al ţării putea fi întemniţat cu doar câteva săptămâni înainte de izbucnirea unui război. Dar mottoul lui Kulik, „Puşcărie sau medalie”, triumfase iarăşi. Pe măsură ce otrava s-a întins, a ajuns şi la fratele lui Kaganovici. În sacrificarea aproape biblică a unui frate iubit, tăria lui Lazar a fost supusă unui test crâncen.

*

Vannikov a fost torturat cu brutalitate pentru funcţia sa recentă ca adjunct al lui Mihail Kaganovici, fratele mai mare al lui Kaganovici şi comisar pentru producţia de avioane. Forţele aeriene erau în cea mai mare măsură predispuse la accidente. Avioanele nu doar se prăbuşeau îngrijorător de frecvent, reflectând graba şi neglijenţa producţiei sovietice, dar cineva trebuia să plătească pentru aceste accidente. În decurs de un an, patru eroi ai Uniunii Sovietice au murit în accidente aviatice şi Stalin însuşi i-a interogat pe generalii din forţele aeriene şi chiar şi pe inginerii care lucraseră la fiecare avion. „Ce fel de om este?”, a întrebat Stalin despre un tehnician. „O fi un ticălos, un *svoloci.*” Accidentele aviatice trebuiau să fie din cauza unor „ticăloşi”. Vannikov a fost obligat să îl acuze pe Mihail Kaganovici că este „ticălosul” în acest caz.

Vasili Stalin, care era acum pilot şi tânjea să câştige dragostea tatălui său, de obicei denunţându-şi superiorii, a jucat şi el un rol în această tragedie. Era atât de agitat, încât, îşi amintea Svetlana, când tatăl său i se adresa, în

timpul cinei, el tresărea şi adesea nu putea nici măcar să răspundă, bâlbâindu-se: „Nu am auzit ce ai spus, tată... Poftim?”. În 1940, s-a îndrăgostit de o blondă drăguţă care cânta la trompetă, provenind din familia unui membru al NKVD, Galina Bourdonovskaia, şi s-a căsătorit cu ea. Cu toate acestea, era brutal, arogant, beţiv şi, deşi adesea generos, era mai curând periculos. În această lume ciudată, „prinţul moştenitor” a devenit, după spusele Svetlanei, o „ameninţare”.

„Bună, dragă tată”, scria el pe 4 martie 1941. „Eşti bine, sănătos? Am fost trimis recent la Moscova la ordinul lui Rîciagov [şeful Directoratului Principal al Forţelor Aeriene] şi am vrut foarte mult să te văd, dar mi-au spus că eşti ocupat... Nu mă lasă să zbor... Rîciagov m-a chemat şi m-a bruftuluit, spunându-mi că, în loc să studiez teoria, începeam să îi vizitez pe comandanţi ca să le demonstrez că trebuie să zbor. Mi-a ordonat să te informez despre această discuţie”. Vasili trebuia să zboare cu nişte avioane vechi „care arată îngrozitor” şi nici chiar viitorii ofiţeri nu se puteau antrena pe noile avioane: „Tată, scrie-mi măcar două vorbe, dacă ai timp, este cea mai mare bucurie pentru mine deoarece îmi este foarte dor de tine. Al tău, Vasea”.

Această denunţare subtilă nu se poate să îl fi ajutat pe Pavel Rîciagov, în vârstă de 39 de ani, un pilot îndrăzneţ, de-abia promovat în înaltul comandament. Acesta a venit beat la o şedinţă unde se discuta despre avioane. Când Stalin a criticat forţele aeriene, Rîciagov a strigat că rata mortalităţii era atât de ridicată „deoarece ne obligaţi să zburăm în nişte coşciuge!”. S-a lăsat tăcerea, dar Stalin a continuat să se plimbe prin cameră, singurele zgomote care se auzeau fiind pufăitul pipei şi sunetul înfundat al cizmelor sale moi.

„Nu ar fi trebuit să spui asta.” A mai dat o dată ocol mesei peste care se aşternuse o tăcere mormântală şi a repetat: „Nu ar fi trebuit să spui asta”. Rîciagov a fost arestat în mai puţin de o săptămână, împreună cu mai mulţi ofiţeri superiori din cadrul forţelor aeriene şi generalul Ştern,

comandantul din Extremul Orient, toţi fiind împuşcaţi mai târziu. Aceştia, ca şi Vannikov, l-au denunţat pe Mihail Kaganovici.

„Am primit nişte mărturii”, i-a spus Stalin lui Kaganovici. „Fratele tău este implicat în conspiraţie.” Fratele a fost acuzat că a construit fabricile de avioane în apropiere de graniţa rusă pentru a ajuta Berlinul. Stalin a explicat că Mihail, care era evreu, fusese desemnat şef al viitorului guvern-marionetă ce avea să fie instalat de Hitler, o idee atât de absurdă, încât a fost fie solecismul idiot al unui imbecil de la NKVD, fie, mai probabil, o glumă între Stalin şi Beria. Şi-or fi amintit de furia lui Ordjonikidze la arestarea fratelui său? Ordjonikidze fusese cel mai apropiat prieten al lui Kaganovici.

„Este o minciună”, pretindea Kaganovici că ar fi răspuns. „Îmi cunosc fratele. Este bolşevic din 1905, devotat Comitetului Central.” „Cum să fie o minciună?”, a ripostat Stalin. „Am mărturiile.” „Este o minciună. Cer o confruntare cu martorii.” Decenii mai târziu, Kaganovici a negat că şi-ar fi trădat fratele: „Dacă fratele meu ar fi fost un Duşman, aş fi fost împotriva lui... eram sigur că are dreptate. L-am protejat. L-am protejat!”. Kaganovici îşi permitea să îşi spună părerea, dar a trebuit de asemenea să lase clar de înţeles că, dacă Partidul trebuie să îi distrugă fratele, atunci fratele său trebuie să moară. „Ei, şi ce?”, a adăugat el. „Dacă este necesar, arestaţi-l.”

Stalin le-a ordonat lui Mikoian şi sinistrului cuplu Beria-Malenkov să aranjeze o confruntare între Mihail Kaganovici şi acuzatorul său, Vannikov, dar „Comisarul de fier” nu a fost invitat.

„Nu-l enerva, lasă-l în pace”, a spus Stalin. Mikoian a organizat „confruntarea” în biroul său, în aceeaşi clădire în care era şi Colţişorul, unde Mihail s-a apărat „cu fervoare” împotriva lui Vannikov.

„Eşti nebun?”, l-a întrebat pe fostul lui adjunct, care petrecuse atâtea nopţi la el acasă în perioada „Marii terori”,

temându-se să nu fie arestat. „Nu, tu făceai parte din aceeaşi organizaţie ca mine”, a replicat Vannikov.

Beria şi Malenkov i-au spus lui Mihail să aştepte pe hol cât îl mai interoghează ei pe Vannikov. Mihail a intrat în toaleta privată a lui Mikoian (unul dintre avantajele puterii). S-a auzit o împuşcătură. Cei trei l-au găsit mort pe fratele lui Kaganovici. Împuşcându-se înainte de a fi arestat, şi-a salvat familia. Lazar a trecut testul. Se găsise un ţap ispăşitor pentru gafele din industria aviatică[3].

*

În timp ce aceşti comisari făceau ture între Kremlin şi camera de tortură, germanii şi-au desfăşurat pe ascuns trupele de-a lungul frontierei sovietice, Stalin canalizându-şi o mare parte din energie către reafirmarea influenţei ruşilor în Balcani. Dar până în martie Hitler reuşise să atragă Bulgaria, România şi Iugoslavia de partea sa. Apoi, pe 26 martie, guvernul progerman al Iugoslaviei a fost răsturnat, probabil cu ajutorul NKGB şi al serviciilor secrete britanice. Hitler nu-şi putea permite un astfel de ghimpe în coaste, astfel încât germanii s-au pregătit să invadeze Iugoslavia, ceea ce a întârziat Operaţiunea Barbarossa cu o lună.

Pe 4 aprilie, Stalin a început negocieri cu noul guvern iugoslav, sperând că această eroare din planul lui Hitler fie îl va determina să se întoarcă la masa negocierilor, fie, măcar, va amâna invazia până în 1942. Când a semnat un tratat cu iugoslavii, tocmai când Wehrmachtul a început să bombardeze Belgradul, Stalin a negat voios ameninţarea: „N-au decât să vină. Noi stăm bine cu nervii”. Dar Iugoslavia a fost cel mai de succes Blitzkrieg al lui Hitler: zece zile mai târziu, Belgradul s-a predat. Evenimentele se precipitau mai rapid decât destrămarea iluziilor lui Stalin.

În aceeaşi zi, YĹŤsuke Matsuoka, ministrul de Externe japonez, a sosit la Moscova, întorcându-se de la Berlin. Când Wehrmachtul i-a zdrobit pe iugoslavi, Stalin şi-a dat seama că se impunea reluarea negocierilor cu Hitler. Dar era totodată conştient de beneficiul fără egal al unui front

liniştit în Extremul Orient dacă Hitler pornea invazia. Victoria lui Jukov din Extremul Orient convinsese Tokyo că japonezii ar trebui să îşi îndrepte privirile spre sud, către ceea ce mai rămăsese din Imperiul Britanic. Pe 14 aprilie 1941, când Matsouka a semnat un pact de neagresiune cu Uniunea Sovietică, Stalin şi Molotov au reacţionat cu o emoţie aproape febrilă, de parcă ar fi remodelat Europa şi ar fi salvat Rusia cu mâna lor. Stalin a spus cât de rar „găseşti un diplomat care să spună pe şleau ce gândeşte. Se ştia foarte bine ce i-a spus Talleyrand lui Napoleon: «Limba i-a fost dată diplomatului pentru a-şi ascunde gândurile». Noi, ruşii şi bolşevicii, nu suntem aşa...". De data aceasta, Stalin s-a relaxat la banchetul care a urmat, în timp ce Molotov a dat pe gât şampanie până când amândoi s-au îmbătat la fel de tare ca şi Matsuoka.

„Eu şi Stalin l-am făcut să bea foarte mult", s-a lăudat Molotov mai târziu. Până la 6 dimineaţa, Matsuoka „aproape că a trebuit purtat pe braţe până la tren. De-abia ne puteam ţine pe picioare". Stalin, Molotov şi Matsuoka s-au apucat de cântat, fredonând cântecul preferat al ruşilor, „Şumel Kamîş", care sună cam aşa: „Trestiile fremătau, copacii trosnesc în vânt, noaptea era ca de smoală... Iar amanţii au stat treji toată noaptea". La Gara Iaroslavski, diplomaţii adunaţi acolo l-au văzut cu uimire pe Stalin beat, cu manta, şapca cu cozoroc maro şi cizme, însoţit de Matsuoka şi Molotov, care salutau şi ţipau întruna: „Sunt pionier! Sunt gata!" – echivalentul sovietic al devizei cercetaşilor: „Hip, hip! Gata oricând!". Ambasadorul Bulgariei l-a considerat pe Molotov „cel mai puţin ameţit". Stalin, care până atunci nu mai condusese niciun oaspete la gară, l-a îmbrăţişat pe japonezul care abia se ţinea pe picioare, dar, deoarece niciunul nu ştia limba celuilalt, noua lor intimitate se exprima doar prin îmbrăţişări şi mormăieli gen „Ah! Ah!".

Stalin era atât de entuziasmat, încât, jovial, l-a lovit aşa de tare cu pumnul în umăr pe ambasadorul general japonez, chel şi mărunţel, încât acesta „s-a clătinat, dându-se trei sau patru paşi înapoi, ceea ce l-a făcut pe Matsuoka să râdă

în hohote”. Apoi Stalin l-a observat pe înaltul ataşat, colonelul Hans Krebs, şi, lăsându-l baltă pe japonez, l-a bătut cu palma pe piept: „German?”, a întrebat. Krebs a luat poziţia de drepţi, dominându-l pe Stalin, care l-a lovit cu palma peste spate, i-a strâns mâna şi a spus tare: „Am fost prietenii voştri şi vom rămâne întotdeauna prietenii voştri”. „Sunt sigur de asta”, a răspuns Krebs, deşi ambasadorul Suediei a fost de părere că „nu părea prea convins de asta”[4]. În fine, îndreptându-se cu greu spre japonez, Stalin l-a îmbrăţişat iarăşi pe Matsuoka, exclamând: „Noi o să organizăm Europa şi Asia!”. Braţ la braţ, l-a condus pe Matsuoka în vagonul său şi a aşteptat până la plecarea trenului. Diplomaţii japonezi l-au condus pe Stalin la Packardul lui blindat în timp ce ambasadorul lor, „urcat cu picioarele pe o banchetă, îşi flutura batista şi ţipa strident: «Mulţumesc, mulţumesc!»„.

*

Dar cheful nu se încheiase pentru Stalin şi Molotov. Urcând în maşină, Stalin i-a ordonat lui Vlasik să sune la vila de la Zubalovo şi să îi spună Svetlanei, care avea acum 15 ani, să îi cheme pe membrii familiei la o petrecere: „Stalin ajunge dintr-un moment în altul”. Svetlana a alergat să îi spună mătuşii sale, Anna Redens, care se afla acolo cu copiii şi cu Gulea Djugaşvili, în vârstă de 3 ani, fiica lui Iakov: „Vine tata!”. Anna Redens nu îl mai văzuse pe Stalin de la cearta legată de arestarea soţului ei – şi cu siguranţă de la execuţia acestuia. Toată lumea s-a adunat pe trepte. Câteva minute mai târziu, a sosit Stalin, ameţit şi neobişnuit de vesel. Deschizând larg portiera maşinii, l-a anunţat pe Leonid Redens, în vârstă de 12 ani: „Suie-te – hai la plimbare!”. Şoferul a ocolit în viteză rondul de flori. Apoi Stalin a ieşit şi a îmbrăţişat-o pe temătoarea Anna Redens, care îl ţinea în braţe pe fiul său mai mic, Vladimir, de 6 ani. Stalin şi-a admirat nepotul angelic: „Ai un fiu atât de minunat, hai să facem pace! Te iert”. Mica Gulea, prima nepoată a lui Stalin, a fost adusă să o vadă lumea şi pe ea, dar a început să îşi agite braţele şi să ţipe, aşa că a fost repede dusă înapoi în camera ei. Stalin s-a aşezat la masa

în capul căreia stătuse în trecut cu Nadia şi cu tânăra lor familie. S-au adus prăjituri şi ciocolată. Stalin l-a luat pe Vladimir pe genunchi şi a început să desfacă ciocolatele: băieţelul a observat „degetele lungi, foarte frumoase” ale acestuia.

„Răsfăţaţi copiii cumpărându-le cadouri pe care nici măcar nu şi le doresc”, a mustrat Stalin personalul dar, spune Vladimir, „în stilul lui blând care îl făcea să fie foarte iubit de aceştia”.

După ceai, Stalin a urcat la etaj să tragă un pui de somn. Nu dormise în noaptea trecută. Apoi Molotov, Beria şi Mikoian au sosit la cină[5], în timpul căreia „Stalin a aruncat cu coji de portocală în farfuriile celorlalţi. Apoi a aruncat un dop de plută direct în îngheţată”, spre încântarea lui Vladimir Alliluev. Familia nu avea de unde să ştie că invazia iminentă a lui Hitler, precum şi epuizarea şi paranoia lui Stalin aveau să pună capăt unei epoci.

*

A fost o oază de euforie într-o vreme din ce în ce mai tulbure. Prins la mijloc între utopia voinţei sale puternice şi dovezile din ce în ce mai numeroase, Stalin continua să creadă că în scurt timp avea să facă progrese în relaţiile diplomatice cu Hitler, deşi cunoştea de-acum data pentru care era programată Operaţiunea Barbarossa de la şefii reţelei lui de spionaj. Atunci când Stafford Cripps, ambasadorul Marii Britanii, i-a adus o scrisoare de la Winston Churchill în care îl avertiza cu privire la invazie, aceasta a avut exact efectul opus, convingându-l pe Stalin că Marea Britanie încerca să întindă Rusiei o capcană: „Noi suntem ameninţaţi cu germanii, iar germanii sunt ameninţaţi cu Uniunea Sovietică”, i-a spus Stalin lui Jukov. „Ne asmut unii împotriva celorlalţi.”

Cu toate acestea, nu era complet orb: în întrecerea pe care Molotov o numea „marele joc”, Stalin credea că Rusia ar fi putut să nu intre în război până în 1942. „Abia în 1943 am putea să ne confruntăm cu germanii de la egal la egal”, i-a

spus el lui Molotov. Ca de obicei, Stalin încerca să găsească o soluţie în cărţi, studiind cu atenţie o istorie a Războiului Franco-Prusac din 1870. El şi Jdanov citau în mod repetat dictonul rezonabil al lui Bismarck că Germania nu ar trebui să poarte niciodată un război pe două fronturi: Marea Britanie rămăsese neînvinsă şi, astfel, Hitler nu avea să atace. „Hitler nu e aşa de prost", a spus Stalin, „încât să nu înţeleagă diferenţa dintre URSS şi Polonia sau Franţa ori chiar Anglia – sau chiar toate la un loc". Totuşi, întreaga sa carieră a fost un triumf al voinţei asupra realităţii.

A continuat să creadă că Hitler, „somnambulul" istoriei mondiale care îşi asuma riscuri în mod nesăbuit, era un om de stat raţional aflat la conducerea unei mari puteri, ca Bismarck şi ca el însuşi. După război, vorbind cu câteva persoane, printre care şi Dekanozov, ambasadorul său la Berlin în 1941, Stalin, gândind cu voce tare despre această perioadă, şi-a explicat indirect comportamentul: „Când încerci să iei o decizie, să nu te pui NICIODATĂ în postura celeilalte persoane deoarece, dacă faci acest lucru, poţi comite o greşeală îngrozitoare"[6].

Măsurile militare erau agonizant de lente. Jdanov şi Kulik au propus scoaterea vechilor armamente din Zonele Fortificate şi plasarea lor în cele noi, neterminate. Jukov s-a opus: nu era timp. Stalin şi-a susţinut prietenii, astfel încât fortificaţiile nu erau finalizate atunci când a început măcelul.

Pe 20 aprilie, Ilya Ehrenburg, romancierul evreu pe care Stalin îl admira, a aflat că romanul său antigerman, *Căderea Parisului*, nu fusese aprobat de cenzori, care urmau încă ordinele lui Stalin de a nu-l supăra pe Hitler. Patru zile mai târziu, a sunat Poskrebîşev, spunându-i să formeze un număr: „Tovarăşul Stalin vrea să vă vorbească". De îndată ce i s-a făcut legătura, câinii săi au început să latre; soţia sa a trebuit să îi scoată din cameră. Stalin i-a spus că îi place cartea: Ehrenburg a avut intenţia de a denunţa fascismul? Romancierul a răspuns că era dificil să îi atace pe fascişti deoarece nu i se permitea să

folosească termenul. „Continuă să scrii”, a spus Stalin glumeţ, „iar eu şi dumneata vom încerca să facem să treacă de cenzură a treia parte”. Era tipic pentru acest dictator ciudat de intelectual să creadă că asta avea să îi alarmeze pe germani: pe Hitler nu îl interesau nuanţele literare.

Chiar şi cei din cercul intim al lui Stalin simţeau că războiul era iminent. Era atât de evident, încât Jdanov a sugerat să se anuleze parada de 1 mai, care ar fi putut fi considerată prea „provocatoare”. Stalin nu a anulat-o, dar l-a aşezat pe Dekanozov, ambasadorul său în Germania, chiar lângă el în balconul Mausoleului pentru a-şi arăta deschiderea faţă de Berlin.

Pe 4 mai, i-a mai trimis un semnal lui Hitler că era gata să negocieze: Stalin l-a înlocuit pe Molotov din funcţia de premier, făcându-l pe protejatul lui Jdanov, Nikolai Voznesenski, tupeistul specialist în economie, mâna lui dreaptă în Biroul Politic. La 38 de ani, ascensiunea lui Voznesenski fusese meteorică şi acest lucru i-a înfuriat pe ceilalţi: Mikoian, afectat în mod deosebit, credea că acesta „are cunoştinţe de economie, dar este genul de profesor, fără experienţă practică”. Acest leningrădean arătos, inteligent, dar arogant „s-a bucurat în mod naiv că a fost numit în această funcţie”, dar Beria şi Malenkov deja îi purtau pică acestui tehnocrat acid: Stalin „promovează un profesor ca să ne dea lecţii”, i-a şoptit Malenkov lui Beria. Din acel moment, Stalin a condus ca premier prin adjuncţii săi, aşa cum făcuse şi Lenin, echilibrând rivalitatea dintre Beria şi Malenkov, pe de o parte, şi pe cea dintre Jdanov şi Voznesenski, pe de altă parte. Stalin şi-a exprimat prin îmbrăcăminte apariţia sa pe scena mondială, renunţând la pantalonii săi bufanţi şi la cizme. „A început să poarte pantaloni bine călcaţi, peste pantofi cu şireturi.”

În cele din urmă, Stalin i-a pregătit pe militari pentru eventualitatea unui război. Pe 5 mai, a primit un singur om în audienţă: pe Jdanov, recent promovat în funcţia de adjunct al lui Stalin în partid, a stat în biroul acestuia 25 de

minute. La 6 seara, cei doi au mers pe jos de la Colţişor până la Marele Palat al Kremlinului, unde îi aşteptau două mii de ofiţeri: Stalin a intrat împreună cu Jdanov, Timoşenko şi Jukov. Preşedintele Kalinin l-a prezentat pe „gravul" Stalin, care a lăudat mecanizarea modernă a „noii sale armate". Apoi a pus în mod excentric înfrângerea francezilor în seama dezamăgirii în amor: francezii erau „atât de ameţiţi de mulţumirea de sine", încât şi-au dispreţuit proprii luptători în aşa măsură, încât „fetele nici nu voiau să se mărite cu soldaţi". Era armata germană invincibilă? „Nu există armate invincibile în lume", dar războiul era iminent. „Dacă V.M. Molotov... poate întârzia începerea războiului cu două-trei luni, aceasta va fi şansa noastră." La cină, a ţinut un toast: „Trăiască politica ofensivă dinamică a Statului Sovietic!", adăugând: „Oricine nu recunoaşte acest lucru este un filistin şi un fraier". A fost o uşurare pentru militari: Stalin nu era cu capul în nori. Statul era gata de luptă – sau nu? Statul nu prea era sigur[7].

Potentaţii au încercat să găsească o cale de mijloc între infailibilitatea lui Stalin şi realitatea lui Hitler: absurditatea necesităţii de a explica modul în care armata trebuia să fie pregătită să poarte un război de ofensivă ce evident nu avea să se producă, susţinând în acelaşi timp că nu era o schimbare de politică, era atât de ridicolă, încât se încurcau într-o combinaţie de argumente tipic staliniste, care induceau în eroare, şi nebunie în stilul lui Nero. „Avem nevoie de un nou tip de propagandă", a declarat Jdanov la Consiliul Militar Suprem. „Nu există decât un singur pas între război şi pace. Deci propaganda noastră nu poate fi paşnică." „Noi înşine am conceput astfel propaganda", a izbucnit Budionnîi, aşa că au trebuit să explice de ce se schimbă acum. „Nu facem decât să modificăm sloganul", a pretins Jdanov. „De parcă am merge mâine la război!", a pufnit fricosul de Malenkov, cu 18 zile înainte de invazie.

Pe 7 mai, Schulenburg, care se opunea în secret invaziei lui Hitler, a luat micul dejun cu ambasadorul Uniunii Sovietice la Berlin, Dekanozov, pe care a încercat să îl avertizeze într-un mod ambiguu. S-au întâlnit de trei ori, dar „nu l-a

avertizat”, a spus Molotov mai târziu, ci „a făcut aluzii şi a insistat pe negocieri diplomatice”. Dekanozov l-a informat pe Stalin, care devenea din ce în ce mai coleric şi mai agitat. „Prin urmare, dezinformarea a ajuns acum la nivel de ambasadă”, a bombănit el. Dekanozov nu a fost de acord.

„Cum ţi-ai permis să îl contrazici pe Tovarăşul Stalin?! El ştie mai multe şi poate vedea mai departe decât noi toţi!”, l-a ameninţat Voroşilov pe Dekanozov în timpul unei pauze.

Pe 10 mai, Stalin a aflat despre fuga în Scoţia a lui Hess, adjunctul führerului, în încercarea donquijotescă de a negocia pacea. Potentaţii săi, şi-a amintit Hruşciov, care se afla în birou în acea zi, erau cu toţii convinşi, pe bună dreptate, că misiunea lui Hess avea ca ţintă Moscova. Dar Stalin a fost de acord în cele din urmă să se pregătească de război, deşi într-un mod atât de timid, încât a fost aproape total ineficient. Pe 12 mai, Stalin le-a permis generalilor să consolideze frontierele, chemând sub arme 500.000 de rezervişti, dar era îngrozit să nu cumva îi supere pe germani. Când Timoşenko a raportat că germanii au făcut zboruri de recunoaştere, Stalin a reflectat: „Nu sunt sigur că Hitler ştie despre aceste zboruri”. Pe data de 24, a refuzat să ia alte măsuri.

Paralizia a lovit din nou. Stalin nu şi-a cerut scuze niciodată, dar şi-a recunoscut foarte indirect greşelile când a mulţumit ulterior poporului rus pentru „răbdare”. Dar a dat vina pe alţii pentru cele mai multe dintre greşelile lui, recunoscând că „a avut prea multă încredere în cavalerişti”. Jukov şi-a recunoscut greşelile: „Poate că nu am avut destulă influenţă”. De fapt nu de asta tăcuse din gură. Dacă ar fi cerut mobilizarea, Stalin ar fi întrebat: „Pe ce bază? Ei bine, Beria, ia du-l în temniţă!”. Kulik a surprins atitudinea celor mai mulţi dintre soldaţi: „Este politică la nivel înalt. Nu este treaba noastră”.

Informaţiile veneau acum în valuri. Anterior fuseseră prezentate într-un mod ambiguu, dar acum era mai mult decât evident că ceva de rău augur se profila la graniţa

vestică. Merkulov îi raporta zilnic lui Stalin, care sfida acum o avalanşă de informaţii din tot felul de surse. Pe 9 iunie, când Timoşenko şi Jukov au menţionat gama largă de informaţii, Stalin le-a aruncat hârtiile în faţă şi a mârâit: „Iar eu am alte documente”. L-a luat în râs pe Richard Sorge, agentul secret din Tokyo, care şi-a folosit apetitul amoros şi hedonist pentru a-şi ascunde inegalabila activitate de strângere de informaţii: „Mai este şi ticălosul acesta care a înfiinţat fabrici şi bordeluri în Japonia şi chiar a catadicsit să raporteze că data atacul german ar fi 22 iunie. Vreţi să spuneţi că ar trebui să îl cred şi pe el?”.

1. Când amiralul Kuzneţov a ajuns să îl cunoască în timpul călătoriei lor în Extremul Orient, Jdanov i-a spus cât de mult îi place să lucreze cu marina militară. „Mi-ar plăcea să merg [pe un crucişător]. Dar nu este întotdeauna aşa de uşor să scapi”, a spus el, adăugând zâmbind: „Sunt mai degrabă un om al râurilor decât al mării. Un marinar de apă dulce, cum se spune. Dar ador navele”. Kuzneţov îl admira pe Jdanov, care „a făcut multe pentru Marina Militară”. Dar nu a ajutat la fel de mult şi în alte servicii.

2. Asta era departe de a fi singura nebunie de acest gen: cu alte ocazii, Stalin a ordonat construirea unui tanc pe baza principiului că, „fiind distrus, protejează”.

3. Kaganovici a fost dispreţuit pentru că nu şi-a salvat fratele, dar l-a îngropat cu onoruri ca membru al Comitetului Central în cimitirul Novodevici, nu departe de Nadia Stalina. Vannikov a supravieţuit, dar a rămas în închisoare.

4. Krebs a fost şeful Statului-Major al Wehrmachtului în ultimele ore ale celui de-al Treilea Reich, în aprilie 1945.

5. Pe 13 martie 1941, Svetlana îi scria tatălui ei: „Dragul meu mic Secretar! De ce vii atât de târziu acasă în ultima vreme?... Nu contează, nu i-aş supăra pe respectabilii mei

Secretari cu stricteţea mea. Poţi să mănânci cât vrei. Poţi să şi bei. Te rog doar să nu pui legume sau altă mâncare pe scaune, aşteptând să se aşeze cineva pe ele. O să strici scaunele...". Era una dintre primele aluzii la jocurile grosolane care caracterizau cinele lui Stalin după război. „Ne supunem", a răspuns Stalin. „Pupici vrăbiuţei mele. Micul tău Secretar, Stalin."

6. Dekanozov i-a spus această poveste în mod repetat fiului său, Reginald, care a notat-o în memoriile sale înainte de a muri. Nu a fost publicată niciodată. Autorul îi este foarte recunoscător Nadiei Dekanozova din Tbilisi, Georgia, pentru că i-a pus la dispoziţie această sursă.

7. Dar discursurile au dat naştere unei lungi dezbateri: Stalin punea oare la cale un atac preemptiv împotriva lui Hitler? Aceasta a fost aşa-numita Dezbatere Suvorov, în urma articolului lui Victor Suvorov din iunie 1985. Suvorov a susţinut că Stalin era pe punctul de a-l ataca pe Hitler din cauza mobilizării parţiale şi a concentrării de forţe la graniţele vestice, a apropierii aerodromurilor şi deoarece generalul Jukov a conceput un asemenea plan de atac. Părerea lui este acum discreditată. Acum se pare că perspectiva reală a Statului-Major General, inclusiv a generalului Vasilevski, era că vor trebui să se retragă mult spre interiorul ţării – de unde şi propunerea lui Vasilevski de a muta aerodromurile şi infrastructura înapoi spre Volga, propunere atacată drept „defetistă" de Kulik şi Mehlis. Totuşi, Stalin a considerat mereu un război ofensiv o posibilitate reală şi o necesitate ideologică. Cât priveşte discursurile, ele aveau pur şi simplu rolul de a ridica moralul armatei şi de a crea impresia unei abordări realiste a situaţiei sovietice.

32

Numărătoarea inversă: 22 iunie 1941

Pe 13 iunie, Timoşenko şi Jukov, la fel de abătuţi şi dezorientaţi, l-au sfătuit pe Stalin să ordone măsuri

suplimentare la graniţă. „O să ne mai gândim”, a izbucnit Stalin, care a doua zi şi-a pierdut cumpătul la propunerea lui Jukov de a mobiliza oamenii: „Asta înseamnă război. Nu pricepi?”. Apoi a întrebat câte divizii sunt în zonele de graniţă: Jukov i-a spus că sunt 149. „Şi nu-i suficient? Germanii nu au atât de multe...” Dar germanii erau pe picior de război, a replicat Jukov. „Nu trebuie să crezi tot ce scrie în rapoartele serviciilor secrete”, a spus Stalin.

Pe 16, Merkulov a confirmat decizia finală de atac, informaţie pe care o primise de la agentul „Starşina” de la sediul Luftwaffe[1]. „Spune-i «sursei» din Statul-Major al aviaţiei militare germane să se ducă dracului!”, i-a scris el lui Merkulov. „Ăsta nu este o sursă, ci un dezinformator. I. St.” Chiar şi Molotov se străduia să se lase convins: „Ar fi nişte proşti dacă ne-ar ataca”, i-a spus el amiralului Kuzneţov.

Două zile mai târziu, în cadrul unei şedinţe de trei ore descrise de Timoşenko, el şi Jukov l-au implorat pe Stalin să declare stare de alertă generală, în timp ce *Vojd*-ul se foia şi bătea în masă cu pipa, iar potentaţii îi acceptau iluziile maniace sau stăteau tăcuţi şi posaci, unicul mod în care puteau protesta. Stalin a sărit deodată în picioare şi a ţipat la Jukov: „Ai venit să ne sperii cu războiul sau vrei război pentru că nu ai suficiente decoraţii ori vrei să mai urci în grad?”. Jukov s-a îngălbenit şi s-a aşezat, dar Timoşenko l-a avertizat pe Stalin din nou, ceea ce l-a făcut pe acesta să turbeze: „Nu e decât mâna lui Timoşenko, el îi pregăteşte pe toţi de război. Ar fi trebuit să fie împuşcat, dar îl ştiu de soldat bun încă din Războiul Civil”.

Timoşenko a replicat că nu făcea decât să repete discursul lui Stalin despre caracterul inevitabil al războiului.

„Vedeţi deci”, s-a adresat Stalin Biroului Politic. „Timoşenko e un om bun, cu capul mare, dar cu creierul mic, se pare”, şi a ridicat degetul mare. „Eu am spus asta pentru oameni, trebuie să le creştem vigilenţa, dar voi trebuie să vă daţi seama că Germania nu va lupta niciodată singură cu Rusia. Trebuie să pricepeţi asta.” Stalin a ieşit ca o furtună, lăsând

în urmă o tăcere apăsătoare, dar apoi „a deschis uşa, şi-a iţit faţa ciupită de vărsat şi a spus tare: «Dacă aveţi de gând să-i provocaţi pe germani la graniţă masând trupe acolo fără permisiunea noastră, atunci vor cădea capete, ţineţi minte ce vă spun» – şi a trântit uşa în urma lui”.

Stalin l-a chemat la Moscova pe Hruşciov, care ar fi trebuit să monitorizeze graniţa ucraineană, şi nu îl mai lăsa să plece: „Stalin îmi tot ordona să îmi amân plecarea: «Mai stai oleacă», a spus. «Ce te grăbeşti aşa? Nu-i nicio grabă»„. Stalin avea o slăbiciune pentru Hruşciov: poate că optimismul său iremediabil, devotamentul servil şi viclenia pragmatică îl făceau un companion util într-un astfel de moment. Stalin era într-o „stare de confuzie, anxietate, demoralizare, chiar paralizie”, după spusele lui Hruşciov, alinându-şi angoasa cu nopţi albe şi mult alcool în timpul cinelor interminabile de la Kunţevo. „Era o tensiune aproape palpabilă”, a spus Hruşciov, „o descărcare a tensiunii”. Vineri, pe 20, Hruşciov a spus în cele din urmă: „Chiar că trebuie să plec. Războiul este gata să izbucnească. Nu vreau să mă prindă aici, la Moscova, sau în drum spre Ucraina”. „Corect”, a spus Stalin. „Hai, du-te.”

Pe data de 19, Jdanov, care conducea ţara împreună cu Stalin şi Molotov, a plecat într-o vacanţă de o lună şi jumătate. Suferind de astm şi din cauza prieteniei sufocante a lui Stalin, era epuizat. „Dar am o presimţire rea că germanii ar putea începe invazia”, i-a spus Jdanov lui Stalin. „Germanii au ratat deja momentul prielnic”, a răspuns Stalin. „Se pare că vor ataca în 1942. Du-te în vacanţă.”[2] Mikoian credea că era naiv dacă pleca în vacanţă, dar Molotov a ridicat din umeri: „Un om bolnav are nevoie de odihnă”. Aşa că „am plecat în vacanţă”, îşi aminteşte fiul lui Jdanov, Iuri. „Am sosit la Soci sâmbătă, pe 21 iunie.”

Pe 20 iunie, Dekanozov, care se întorsese la Berlin, l-a avertizat ferm pe Beria că atacul era iminent. Beria l-a ameninţat pe protejatul lui, în timp ce Stalin a mormăit că „Kartvelian, care e cam încet la minte”, „nu era suficient de

inteligent ca să îşi dea seama care-i treaba”. Beria i-a transmis „dezinformarea” lui Stalin, cu o notă linguşitoare, dar uşor batjocoritoare: „Eu şi oamenii mei, Iosif Vissarionovici, ne amintim foarte bine de prezicerea dumneavoastră înţeleaptă: Hitler nu ne va ataca în 1941!”.

Pe la 7.30 seara, Mikoian, vicepremierul, care era responsabil de marina comercială, a fost sunat de căpitanul portului din Riga: 25 de vapoare germane se pregăteau de plecare, deşi multe nu îşi descărcaseră încă marfa. S-a dus într-un suflet în biroul lui Stalin, unde erau adunaţi o parte dintre lideri.

„Asta trebuie să fie o provocare”, i-a spus furios Stalin lui Mikoian. „N-au decât să plece.” Membrii Biroului Politic s-au alarmat – dar, evident, nu au spus nimic. Molotov era profund îngrijorat: „Situaţia este incertă, se joacă un mare joc”, i-a mărturisit el comunistului bulgar Dimitrov, sâmbătă, pe 21 iunie. „Nu totul depinde de noi.” Generalul Golikov i-a adus lui Stalin şi alte dovezi: „Aceste informaţii”, a scris Stalin pe foaie, „sunt o provocare din partea englezilor. Află cine este autorul şi pedepseşte-l”. Pompierii au raportat că Ambasada Germaniei ardea nişte documente. Guvernul britanic şi chiar şi Mao Zedong (o sursă surprinzătoare, via Comintern) au transmis avertismente. Stalin i-a telefonat lui Hruşciov ca să îl avertizeze că războiul ar putea izbucni a doua zi şi l-a întrebat pe Tiulenev, comandantul Regiunii Militare Moscova: „Cum stau lucrurile cu apărarea antiaeriană a Moscovei? Acum situaţia este tensionată... Aduceţi trupele din apărarea antiaeriană a Moscovei la un nivel de capacitate de luptă de 75%”.

Sâmbătă, pe 21, a fost o zi caldă şi ciudată la Moscova. Şcolile îşi închiseseră porţile, căci începuse vacanţa. Dinamo Moscova, echipa de fotbal, a pierdut meciul. La teatru şi la operă se jucau *Rigoletto*, *La Traviata* şi *Trei surori* de Cehov. Stalin şi Biroul Politic au ţinut-o într-o şedinţă de dimineaţa până seara, tot intrând şi ieşind pe uşă. La începutul serii, Stalin era profund tulburat de

rapoartele rău-prevestitoare pe care nici măcar prin teroare nu le putea anula. Molotov i s-a alăturat din nou în jurul orei 6.30.

La uşa Colţişorului, Poskrebîşev stătea în faţa geamului deschis, bând apă Narzan: l-a sunat pe Ciadaev, tânărul asistent de la Sovnarkom. „Ceva important?”, a şoptit Ciadaev. „Aşa aş zice”, a răspuns Poskrebîşev. „Şeful a vorbit cu Timoşenko, era foarte agitat... Aşteaptă... ştii... atacul germanilor.”

În jurul orei 7, Stalin i-a ordonat lui Molotov să îl cheme pe Schulenburg ca să protesteze în legătură cu zborurile de recunoaştere germane – şi să mai afle câte ceva. Contele s-a grăbit spre Kremlin. Molotov s-a dus repede în biroul său din aceeaşi clădire. Între timp[3] Timoşenko a sunat pentru a raporta că un dezertor german dezvăluise că nemţii plănuiau să înceapă invazia a doua zi în zori. Stalin oscila între realitatea constrângătoare şi autoiluzionarea că este infailibil.

În biroul lui Molotov, Schulenburg a fost uşurat văzând că comisarul pentru afaceri externe încă nu îşi dădea seama de situaţia disperată în care se afla ţara lui. Rusul l-a întrebat de ce pare Germania nemulţumită de aliaţii ei sovietici. Şi de ce femeile şi copiii de la Ambasada Germaniei părăsiseră Moscova?

„Nu TOATE femeile”, a spus Schulenburg. „Soţia mea este încă în oraş.” Molotov, folosind cuvintele aghiotantului ambasadorului, Hilger, „a ridicat resemnat din umeri” şi s-a întors în biroul lui Stalin.

Apoi a sosit Timoşenko, împreună cu majoritatea potentaţilor: Voroşilov, Beria, Malenkov şi puternicul vicepremier, tânărul Voznesenski. La 8.15 seara, Timoşenko s-a întors la Comisariatul Apărării, de unde l-a informat pe Stalin că încă un dezertor îl avertizase că războiul va începe la 4 dimineaţa. Stalin l-a chemat înapoi. Timoşenko a venit la 8.50 împreună cu Jukov şi Budionnîi, adjunctul comisarului pentru apărare, care îl cunoştea pe Stalin mult

mai bine decât ei şi era mai puţin speriat de *Vojd*. Budionnîi a recunoscut că nu ştia ce se întâmplă la frontieră deoarece el comanda doar frontul intern. Francul Budionnîi jucase un rol ambiguu în timpul „Marii terori”, însă chiar şi atunci era gata să îşi exprime părerea, calitate rară în acele cercuri. Stalin l-a numit comandant al armatei de rezervişti. Apoi Mehlis, de-abia reinstalat în vechea sa funcţie – şef al Secţiei Politice a armatei, cel care punea în aplicare ordinele militare ale lui Stalin –, s-a alăturat acestui priveghi funebru.

„Ei, acum ce facem?”, a întrebat Stalin, plimbându-se prin încăpere. Nu a primit niciun răspuns. Membrii Biroului Politic stăteau tâmpi. Timoşenko a zis răspicat: „Toate trupele din regiunile de graniţă” trebuie să intre „în alertă de război!”. „Oare nu l-or fi trimis pe dezertor intenţionat ca să ne provoace?”, a spus Stalin, dar apoi i-a ordonat lui Jukov: „Citeşte asta cu voce tare”. Când Jukov a ajuns la ordinul de „alertă militară maximă”, Stalin l-a întrerupt: „Ar fi prematur să dăm acest ordin acum. Ar putea fi încă posibil să rezolvăm situaţia prin mijloace paşnice”. Trebuiau să evite orice provocare. Jukov i-a urmat întocmai instrucţiunile – altfel ştia ce îl aşteaptă: „beciul lui Beria!”.

Potentaţii au luat acum cuvântul cu sfială, fiind de acord cu generalii că trupele trebuiau alertate „pentru orice eventualitate”. Stalin le-a făcut semn cu capul generalilor, care s-au precipitat alături, în biroul lui Poskrebîşev, pentru a rescrie ordinul. Când s-au întors, obsesivul corector l-a făcut şi mai vag. Generalii s-au grăbit să se întoarcă la Comisariatul Apărării ca să transmită ordinul către regiunile militare: „Este posibil să se lanseze un atac-surpriză din partea germanilor în 22-23 iunie... Misiunea trupelor noastre este de a se abţine de la orice tip de acţiune provocatoare...”. Acest ordin a fost transmis imediat după miezul nopţii, în ziua de duminică, 22 iunie.

Stalin i-a spus lui Budionnîi că războiul avea să înceapă probabil a doua zi. Budionnîi a plecat la 10, iar Timoşenko, Jukov şi Mehlis mai târziu. Stalin a continuat să măsoare

încăperea cu pasul. A plecat şi Beria, probabil pentru a verifica ultimele rapoarte ale serviciilor de informaţii, întorcându-se la 10.40. La 11, conducătorii s-au mutat sus, în apartamentul lui Stalin, unde s-au aşezat în camera de zi. „Stalin ne tot asigura că Hitler nu va porni războiul”, a susţinut Mikoian.

„Eu cred că Hitler încearcă să ne provoace”, a zis Stalin, după spusele lui Mikoian. „Cu siguranţă nu s-a hotărât să pornească la război.”

Jukov a sunat iarăşi la 12.30: un al treilea dezertor, un muncitor comunist din Berlin pe nume Alfred Liskov, trecuse înot Prutul ca să raporteze că ordinul de a porni invazia a fost citit în unitatea sa. Stalin s-a asigurat că ordinul de „alertă militară maximă” este transmis, apoi a ordonat executarea lui Liskov „pentru dezinformare”. Chiar şi într-o astfel de noapte, era imposibil de ieşit din rutina stalinistă a brutalităţii – şi a distracţiei: membrii Biroului Politic au ieşit pe Poarta Borovitki, într-un convoi de limuzine, escortat de NKGB, străbătând în viteză străzile pustii, în drum spre Kunţevo. Generalii, supravegheaţi de Mehlis, au rămas, tensionaţi, la Comisariatul Apărării. Dar în alte zone ale oraşului comisarii, gărzile de corp şi dactilografii care rămâneau la birou noapte de noapte (chiar şi în zilele de sâmbătă) până când Stalin părăsea Kremlinul, au fost lăsaţi să se târască acasă şi să se odihnească. După standardele lui Stalin, era devreme.

Molotov s-a dus cu maşina la Comisariatul pentru Afaceri Externe pentru a-i trimite o ultimă telegramă lui Dekanozov, la Berlin, care încerca deja să ia legătura cu Ribbentrop, pentru a-i pune întrebările la care Schulenburg nu reuşise să dea un răspuns. Molotov li s-a alăturat apoi celorlalţi la Kunţevo: „Este posibil chiar să ne fi uitat la un film”, a spus el. Pe la 2 dimineaţa, după ce au mâncat, au băut şi au stat de vorbă vreo oră (memoriile lui Jukov, Molotov şi Mikoian sunt ambigue în relatările privind această noapte), s-au întors la apartamentele lor din Kremlin[4].

Departe, de-a lungul întregii graniţe sovietice, bombardierele din Luftwaffe se îndreptau spre ţintele lor. În aceeaşi zi în care Marea Armată a lui Napoleon invadase Rusia cu 129 de ani înainte, cei peste trei milioane de soldaţi ai lui Hitler – germani, croaţi, finlandezi, români, unguri, italieni şi chiar spanioli, susţinuţi de 3.600 de tancuri, 600.000 de vehicule motorizate, 7.000 de piese de artilerie, 2.500 de avioane şi aproximativ 625.000 de cai – treceau graniţa pentru a ataca forţele sovietice, de putere aproape egală, având 14.000 de tancuri (2.000 dintre ele moderne), 34.000 de tunuri şi peste 8.000 de avioane. Începea cel mai mare război al tuturor timpurilor, duelul dintre cei doi maniaci egocentrici, brutali şi nesăbuiţi. Şi probabil amândoi dormeau încă.

1. Pe 14 iunie, Hitler a organizat ultima sa conferinţă militară înainte de lansarea Operaţiunii Barbarossa, generalii venind la Cancelarie la ore diferite, pentru a nu stârni suspiciuni. Pe 16, l-a convocat pe Goebbels ca să-l pună la curent.

2. Poate că Stalin îl încurajase pe Jdanov pentru a-şi întări el însuşi încrederea zdruncinată: când Dimitrov i-a transmis un avertisment din partea austriecilor, Stalin a răspuns că nu sunt motive de îngrijorare dacă Jdanov, care conducea districtul militar Leningrad şi marina militară, plecase în vacanţă.

3. Această relatare are la bază memoriile lui Molotov, Mikoian, Jukov, Timoşenko, Hilger şi ale altora, dar referinţele orare se bazează pe Registrul Kremlinului, care este în mod clar incomplet, dar care – deoarece teama, nesiguranţa şi haosul din noaptea aceea i-au făcut pe toţi să indice momente discordante în relatările lor – cel puţin ne oferă un cadru general. Jukov nu apare ca luând parte la prima şedinţă de la 7.05 şi Vatutin, care era adjunctul şefului Statului-Major şi apare în relatarea lui Jukov, nu este

menţionat deloc. Nici Mikoian. Acest lucru nu înseamnă că ei nu au fost prezenţi: în toată vânzoleala aceea, chiar şi lui Poskrebîşev i se pot ierta câteva greşeli.

4. Cam la aceeaşi oră, Hitler s-a hotărât să fure o oră de somn înainte de începerea invaziei: „Soarta războiului trebuie să se decidă acum”. Mai devreme, un Hitler extenuat şi agitat se plimba prin birou împreună cu Goebbels, lucrând la proclamaţia care avea să fie citită poporului german a doua zi. „Această excrescenţă canceroasă trebuie cauterizată”, i-a spus Hitler lui Goebbels, „Stalin va cădea”. Liskov, dezertorul german, era încă interogat două ore şi jumătate mai târziu, când a început invazia: nu a mai fost împuşcat. Evenimentele din acea noapte au fost atât de dramatice, încât participanţii îşi amintesc cu toţii ore diferite: Molotov a crezut că a plecat de lângă Stalin la miezul nopţii, Mikoian la 3 dimineaţa. Molotov a pretins că Jukov, care este folosit ca sursă de cei mai mulţi istorici, a plasat evenimentele mai târziu, pentru a-şi amplifica rolul. Cel puţin în parte, confuzia este cauzată de diferenţa de fus orar de o oră dintre Germania şi Rusia: această relatare foloseşte ora din Rusia. Dar este mai uşor de urmărit evenimentele luând ca puncte de reper eficienţa teutonă a invaziei germane, care a început la 3.30 dimineaţa, ora de vară în Germania (4.30 dimineaţa, ora Rusiei), şi momentul când Schulenburg a primit instrucţiuni de la Berlin. Este clar din aceste trei memorii că grupul s-a mutat din biroul lui Stalin în apartament şi apoi la Kunţevo între 9 seara şi 3 dimineaţa.

Partea a VII-a

Războiul: geniul gafelor, 1941-1942

33

Optimism şi depresie

Stalin plecase la culcare când Jukov a sunat la Kunţevo.

„Cine-i la telefon?”, a întrebat vocea somnoroasă a generalului din NKGB. „Jukov. Şeful Statului-Major. Fă-mi, te rog, legătura cu Tovarăşul Stalin. Este urgent.” „Chiar acuma? Tovarăşul Stalin doarme.” „Trezeşte-l imediat”, i-a spus Jukov ofiţerului de serviciu. „Germanii ne bombardează oraşele.”

De la celălalt capăt al firului nu s-a mai auzit nimic. Lui Jukov i s-a părut că a aşteptat o veşnicie. Nu era singurul care încerca să îi raporteze lui Stalin despre invazie, dar generalii erau la fel de înspăimântaţi de conducătorul lor ca şi de germani. La 4.17 dimineaţa (ora Rusiei) comandantul de la Marea Neagră l-a sunat pe Jukov la Comisariatul Apărării pentru a raporta că a apărut un roi de bombardiere. La 4.30 frontul de vest era pregătit, la 4.40 era atacată zona baltică. Cam la aceeaşi oră, amiralul Kuzneţov a primit un telefon de la comandantul său din Sevastopol: nemţii începuseră bombardamentul. Kuzneţov a telefonat imediat la Kremlin, unde s-a lovit de obtuzitatea birocratică, atât de caracteristică tiraniilor. Se dorea a fi un secret că Stalin locuia la Kunţevo, astfel încât ofiţerul a răspuns: „Tovarăşul Stalin nu este aici, nu ştiu unde este”. „Am un mesaj extrem de important pe care trebuie să i-l transmit imediat Tovarăşului Stalin personal...” „Nu vă pot ajuta”, a răspuns el şi a închis, astfel încât Kuzneţov l-a sunat pe Timoşenko, care, copleşit de astfel de telefoane, se temea să îl informeze pe Stalin. Kuzneţov a încercat toate numerele pe care le avea încercând să dea de Stalin, dar degeaba, aşa că a sunat iarăşi la Kremlin: „Îţi ordon să îl informezi pe Tovarăşul Stalin că avioanele germane bombardează Sevastopolul. A început războiul!”. „Îi voi raporta cui trebuie.” Câteva minute mai târziu amiralul a aflat cine era această persoană: grăsunul şi rezervatul Malenkov a sunat, întrebând „pe un ton nemulţumit, iritat”: „Îţi dai seama ce raportezi?”. Chiar şi în momentul în care bombardierele germane distrugeau Kievul şi Sevastopolul şi trupele nemţeşti treceau graniţa, curtenii lui Stalin tot mai

încercau să nege realitatea. Malenkov a închis telefonul şi a sunat la Sevastopol ca să afle dacă e adevărat.

Timoşenko nu era singur în birou: Mehlis, „Rechinul”, şi-a petrecut noaptea cu generalii. Ca şi Malenkov, era ferm convins că nu avea să existe nicio invazie în acea noapte. Când şeful apărării antiaeriene, Voronov, a venit grăbit să raporteze, Timoşenko era atât de stresat, încât i-a dat un carneţel şi „mi-a spus în mod absurd să îmi prezint raportul în scris”, astfel încât, dacă aveau să fie arestaţi cu toţii pentru trădare, el să fie răspunzător pentru faptele lui. Mehlis s-a strecurat în spatele lui şi s-a uitat peste umărul acestuia ca să vadă dacă scrie exact ceea ce spusese. Apoi Mehlis l-a pus să semneze. Timoşenko a ordonat forţelor antiaeriene să nu răspundă atacurilor: Voronov şi-a dat seama că „nu îi venea să creadă că războiul începuse”.

Timoşenko a fost chemat de locţiitorul comandantului Regiunii Militare Speciale Vest, Boldin, care a raportat panicat că germanii avansau. Timoşenko i-a ordonat să nu reacţioneze.

„Cum adică?!”, a ţipat Boldin. „Trupele noastre se retrag, oraşele sunt în flăcări, mor oameni...” „Iosif Vissarionovici crede că aceasta ar putea fi o provocare din partea unor generali germani.” Instinctiv, Timoşenko a căutat să convingă pe altcineva să îl anunţe pe Stalin. L-a întrebat pe Budionnîi: „Germanii bombardează Sevastopolul. Să-i spun lui Stalin sau nu?”. „Informează-l imediat!” „Sună-l tu”, l-a implorat Timoşenko. „Mie mi-e frică.” „Nu, sună-l tu”, a răspuns Budionnîi. „Tu eşti comisarul pentru apărare!” În cele din urmă, Budionnîi a acceptat şi a început să sune la Kunţevo. Timoşenko, care nu ştia cum să mai delege sarcina cât mai multor oameni, i-a ordonat şi lui Jukov să îl sune pe Stalin.

Jukov încă aştepta să i se facă legătura cu Kunţevo în timp ce Stalin era trezit din somn. Trei minute mai târziu, acesta a venit la telefon. Jukov a raportat şi a cerut permisiunea să contraatace. Niciun răspuns. Nu auzea decât respiraţia lui Stalin.

„M-aţi înţeles?”, a întrebat Jukov. „Tovarăşe Stalin?” Nu auzea decât respiraţia grea a acestuia. Apoi Stalin i-a spus: „Adu-l pe Timoşenko la Kremlin. Spune-i lui Poskrebîşev să convoace Biroul Politic”. Mikoian şi membrii Biroului Politic erau deja sunaţi: „A început războiul!”. Acum Budionnîi a reuşit să dea de Stalin la vilă şi l-a anunţat că şi Riga era bombardată. Stalin l-a sunat pe Poskrebîşev, care dormea în biroul său: „A început bombardamentul”[1].

Stalin s-a întors imediat în oraş: le interzisese membrilor Biroului Politic să se ducă la vilele lor, astfel încât aceştia erau deja acolo. Stalin a luat liftul până la etajul al doilea, a străbătut în grabă coridoarele cu covoare roşii şi lambriuri de lemn şi i-a spus răstit lui Poskrebîşev în timp ce intra în birou: „Cheamă-i imediat pe ceilalţi aici”. Jukov a susţinut că Biroul Politic s-a întrunit la 4.30 dimineaţa, dar Molotov a crezut că asta s-a întâmplat mai devreme. Totuşi, registrul din biroul lui Stalin arată că şedinţa a început la 5.45 dimineaţa, la peste o oră după atacul masiv al germanilor. Molotov, care locuia în aceeaşi clădire, nu departe de apartamentul lui Stalin, a ajuns primul, urmat la scurt timp de Beria, Timoşenko, Jukov şi Mehlis.

Stalin nu s-a pierdut cu firea: lui Mikoian i s-a părut că este „abătut”. Jukov a observat că era „palid” şi „tulburat”, aşezat la masa acoperită cu postav verde, „cu o pipă în mână”. Lui Voronov i s-a părut „deprimat şi nervos”, dar cel puţin era în sfârşit la comanda biroului său. Afară, pe fronturi, era anarhie. Dar aici Ciadaev, asistentul de la Sovnarkom, şi-a amintit că Stalin „a vorbit rar, alegându-şi cu grijă cuvintele, cu o voce sugrumată. Când a terminat, toţi au rămas tăcuţi o vreme – la fel şi el”. Dar, în mod uimitor, a continuat să insiste pe ideea că războiul putea fi „o provocare din partea ofiţerilor germani”, convins de posibilitatea ca Hitler să aibă un Tuhacevski în înaltul comandament al Wehrmachtului. „Hitler pur şi simplu nu ştie ce s-a întâmplat.” Stalin nu voia să ordone riposta, până nu primea veşti de la Berlin.

„Ticălosul ăla de Ribbentrop ne-a tras pe sfoară”, i-a spus el de mai multe ori lui Mikoian, fără a da încă vina pe Hitler. Era aproape 5: Stalin i-a ordonat lui Molotov: „Trebuie să sunăm imediat la Ambasada Germaniei”. Molotov a sunat de la biroul lui Stalin, încărcat de telefoane, şi a zis bâlbâindu-se: „Spune-i să vină”. Schulenburg fusese deja la biroul lui Molotov, cerând să fie primit în audienţă de comisarul pentru afaceri externe. „Am plecat din biroul lui Stalin şi am urcat în biroul meu”, ceea ce a durat cam trei minute. Schulenburg, însoţit de Hilger, a ajuns în biroul cu vedere spre biserica lui Ivan cel Groaznic pentru a doua oară în acea noapte – şi pentru ultima dată în cariera sa. Kremlinul era scăldat în lumina zorilor şi inundat de parfumul salcâmilor şi trandafirilor din Grădinile Aleksandrovski[2].

Schulenburg a citit telegrama care sosise la 3 dimineaţa, ora Berlinului: concentrările trupelor sovietice forţaseră Reichul să ia „contramăsuri” militare. Asta era tot. Faţa lui Molotov s-a contorsionat de neîncredere şi furie. În fine, a bâiguit: „Asta se vrea a fi o declaraţie de război?”. Şi Schulenburg rămăsese fără cuvinte: a ridicat trist din umeri. Trecând peste şocul iniţial, Molotov s-a înfuriat de-a dreptul: „Mesajul care tocmai mi s-a transmis nu poate fi decât o declaraţie de război, de vreme ce trupele germane au trecut deja graniţa şi oraşe sovietice precum Odessa, Kiev şi Minsk sunt bombardate de avioane germane de o oră şi jumătate”. Molotov ţipa acum. Aceasta era „o încălcare a încrederii fără precedent în istorie”. Acum Germania dezlănţuise un război îngrozitor. „Cu siguranţă, nu meritam asta.” Nu mai era nimic de zis: contele von der Schulenburg, care avea să fie executat de Hitler pentru rolul său în complotul din iulie 1944, i-a strâns mâna şi a plecat, trecând pe lângă limuzinele care intrau în Kremlin, aducându-i pe generali. Molotov s-a grăbit spre biroul lui Stalin, unde a anunţat: „Germania ne-a declarat război”.

Stalin s-a prăbuşit în scaun, „dus pe gânduri”. Tăcerea a fost „lungă şi apăsătoare”. Stalin „părea obosit, epuizat”, şi-a amintit Ciadaev. „Faţa sa ciupită de vărsat era crispată

şi palidă.” Atunci, şi-a amintit Jukov, „a fost singura dată când l-am văzut pe Stalin deprimat”. Apoi s-a ridicat, rostind declamativ şi extrem de optimist: „Duşmanul va fi învins pe toată linia frontului” – şi s-a întors spre generali: „Ce recomandaţi?”. Jukov a sugerat că regiunile de frontieră trebuie să „îi întârzie” pe germani – „Să îi anihileze”, a intervenit Timoşenko, „nu «să îi întârzie»„. „Emiteţi o directivă”, a spus Stalin, încă sub vraja marii sale amăgiri. „Nu treceţi graniţa.” Timoşenko, nu Stalin a semnat seria de directive emise în acea dimineaţă. Ciadaev a observat că starea de spirit se îmbunătăţea: „În acea primă zi a războiului, toată lumea era... destul de optimistă”.

Totuşi, în ciuda tuturor evidenţelor, Stalin continua să se agaţe de rămăşiţele iluziei sale distruse: a spus că speră să rezolve lucrurile pe cale diplomatică. Nimeni nu a îndrăznit să contrazică această absurditate cu excepţia lui Molotov, tovarăşul său din 1912, unul dintre ultimii care i se puteau opune pe faţă.

„Ba nu!”, a răspuns Molotov emfatic. Începuse războiul şi „nu puteam schimba asta”. Amploarea invaziei şi insistenţa încăpăţânată a lui Molotov au reuşit să îl aducă pe Stalin cu picioarele pe pământ. Când a venit Dimitrov, conducătorul Cominternului, celălalt birou era un furnicar, Poskrebîşev, Mehlis (iarăşi în uniformă), mareşalul Timoşenko, amiralul Kuzneţov lucrând de zor – şi Beria „dând ordine prin telefon”. Înăuntru, a observat „calmul, hotărârea şi încrederea izbitoare” ale lui Stalin...

„S-au năpustit asupra noastră, fără să prezinte nicio revendicare, atacând mişeleşte, ca nişte bandiţi”, i-a spus el lui Dimitrov. „Bandiţii” aveau avantajul surprizei depline. Linia frontului sovietic fusese copleşită. Armatele lui Stalin erau mai puternice în sud. Totuşi, în timp ce germanii se îndreptau spre Leningrad şi Ucraina, cea mai puternică armată a lui Hitler trebuia să cucerească Moscova. Dubla învăluire a corpului de armată „Centru” a zdrobit frontul sovietic de vest, sub comanda general-colonelului Pavlov, al

cărui contraatac a fost respins în timp ce Panzerele goneau spre Minsk şi pe drumul spre Moscova.

Stalin a răspuns printr-o serie de ordine care nu prea aveau legătură cu dezastrul de pe front: totuşi, Beria, Malenkov, Mikoian, Kaganovici şi Voroşilov au tot intrat şi ieşit toată dimineaţa pe uşa Colţişorului, astfel încât la amiază toţi fuseseră pe acolo de cel puţin două ori, iar Beria de trei ori. Mehlis a ajuns printre primii, Kulik a venit mai târziu. *Vojd*-ul i-a ordonat lui Kaganovici să pregătească trenurile pentru a îndepărta de front fabricile şi 20 de milioane de oameni – nimic nu trebuia să cadă în mâna germanilor. Mikoian avea să aprovizioneze armatele.

Stalin a controlat totul îndeaproape, de la mărimea şi forma baionetelor la titlurile din *Pravda* şi autorii articolelor, fără a-şi pierde nici invidia faţă de gloria altora, nici instinctul de autoconservare. Când generalul Konev a fost menţionat de mai multe ori în ziare în prima săptămână, Stalin şi-a găsit timp să îi telefoneze editorului şi să se răstească la el: „Ai scris suficient despre Konev”. Când acelaşi editor a întrebat dacă putea publica textele unui scriitor căruia Stalin îi adusese acuzaţii extrem de grave înainte de război, acesta a răspuns: „Le poţi tipări. Tovarăşul Adveenko şi-a ispăşit vina”. În acest timp el a dispărut în mod deliberat din atenţia publicului. Apariţiile sale pe prima pagină din *Pravda* au devenit mult mai rare. În mod uimitor, Uniunea Sovietică nu avea un Mare Cartier General: la ora 9 în acea dimineaţă, Stalin a creat o versiune preliminară, Stavka. Evident, decretul l-a numit pe Stalin comandant suprem, dar el şi-a tăiat numele şi l-a înlocuit cu cel al lui Timoşenko.

Toată lumea era de acord că guvernul trebuie să anunţe războiul. Mikoian şi ceilalţi au propus ca Stalin să facă acest lucru, dar el a refuzat: „Să vorbească Molotov”. La urma urmelor, Molotov fusese cel care semnase tratatul cu Ribbentrop. Ceilalţi nu au fost de acord – cu siguranţă, poporul nu avea să înţeleagă de ce nu le dă această veste chiar premierul. Stalin a insistat că el avea să vorbească cu

o altă ocazie. „Nu a vrut să fie primul care vorbeşte”, a spus Molotov. „Avea nevoie de o imagine clară... Nu putea reacţiona ca un robot la toate astea... Era şi el om.”

Molotov, care se considera încă un jurnalist politic, s-a apucat imediat să redacteze anunţul, dar Stalin a coordonat formularea acestuia, el având darul de a distila idei complexe în frazele simple şi emoţionante care au caracterizat apoi discursurile sale din timpul războiului. La amiază, Molotov s-a dus cu maşina la Biroul Central de Telegrafie de pe strada Gorki, puţin mai sus de Kremlin. A reuşit să nu se mai bâlbâie şi a citit celebrul discurs cu vocea sa fără inflexiuni, dar tremurătoare: „Cauza noastră este dreaptă. Duşmanul va fi zdrobit. Victoria va fi a noastră”.

Când Molotov s-a întors, Stalin a urcat în biroul său ca să-l felicite: „Ei bine, păreai puţin tulburat, dar discursul a mers bine”. Molotov avea nevoie de laude: era mult mai vanitos decât părea. Tocmai atunci a sunat *vertuşka*: era Timoşenko, raportând despre haosul de la frontieră, unde comandanţii, în special Pavlov, de pe vitalul front de vest, care apăra Minskul şi drumul spre Moscova, pierduseră contactul cu trupele lor. Stalin a tunat şi a fulgerat, spunându-i că „atacul prin suprindere este foarte important în război. El le oferă atacatorilor ocazia de a lua iniţiativa... Trebuie să preveniţi cu stricteţe... orice panică. Sunaţi-i pe comandanţi, lămuriţi situaţia şi raportaţi... De cât timp aveţi nevoie? Două ore, bine, dar nu mai mult... Care e situaţia cu Pavlov?”. Dar Pavlov, ducând greul în faţa atacului german, „nu are niciun contact cu ofiţerii armatelor sale...”.

În prezenţa lui Molotov, Malenkov şi Beria, cei trei care aveau să petreacă cea mai mare parte a războiului în Colţişor, Stalin a aflat treptat despre succesele alarmante ale germanilor şi despre colapsul sovieticilor. În acea primă săptămână, Beria, şeful Secţiei Speciale, Osobîi Otdel, poliţia secretă din fiecare unitate militară, care avea misiunea de a vâna trădători, s-a întâlnit cu Stalin de 15 ori, în timp ce Mehlis, liderul politic al armatei, s-a mutat practic

în Colţişor: teroarea a fost soluţia lui Stalin în faţa înfrângerii. Dar aceştia doi, împreună cu acoliţi din Războiul Civil precum Voroşilov şi Kulik, nu i-au fost de prea mare ajutor atunci când Timoşenko a raportat că aproape o mie de avioane fuseseră distruse în timp ce se aflau la sol până la sfârşitul zilei.

„Nu se poate ca forţele aeriene germane să fi ajuns la fiecare aerodrom!”, a spus Stalin patetic. „Ba, din nefericire, au reuşit.” Dar dezastrul frontului de vest, comandat de Pavlov, a fost cel care l-a făcut pe Stalin să turbeze de furie, deşi nu mai avea ce să facă: „Aceasta este o crimă monstruoasă. Cei responsabili trebuie să răspundă cu capul”. Stalin le-a ordonat sec celor mai de încredere acoliţi ai lui să plece pe front şi să afle ce se întâmplă. Când aceştia au ezitat, Stalin a ţipat: „Imediat!”. Şeful Statului-Major, Jukov, a plecat spre frontul de sud-vest, dar a întrebat cine avea să îi ţină locul în lipsa lui.

„Hai, nu mai pierde timpul”, a pufnit Stalin. „Lasă că ne descurcăm noi.” Malenkov şi Budionnîi, un cuplu ciudat, birocratul anemic şi cazacul fanfaron, au luat un avion spre Breansk, iar Kulik spre frontul de vest.

Vârtejul aproape i-a distrus: după o serie de eşecuri semiburleşti, toţi au avut norocul să scape cu viaţă. Între timp, în Colţişor, Stalin îşi irosea timpul la fel de inconsecvent ca şi performanţele armatelor sale. Stalin şi Beria au plecat ultimii, la 4.45 în acea după-amiază, fiind în picioare de când se crăpase de ziuă. Încă mai credeau că acţiunile lor contraofensive aveau să împingă teatrul de război pe teritoriul duşmanului. Probabil au prins câteva ore de somn, dar Stalin s-a întors în birou la 3.20 în dimineaţa zilei de 23 iunie pentru a se întâlni cu Molotov, Mehlis şi Beria, rămânând până după miezul nopţii. Până pe 25, confruntat cu căderea liberă a tuturor fronturilor, Stalin stătea toată noaptea, de la 1.00 până la 5.50, în birou, într-o stare de indignare din ce în ce mai accentuată pe măsură ce, unul câte unul, trimişii săi speciali dispăreau în cataclism.

„Kulik ăsta nu e bun de nimic, merită un şut în fund”, a spus el.

Doar Jukov, brutal, curajos şi energic, a reuşit să contraatace pe frontul de sud-vest, etalând cruzimea stalinistă prin care s-a remarcat în timpul războiului: „Arestaţi-i imediat”, spune unul dintre ordinele sale tipice către secţiile speciale cu privire la ofiţerii care se retrăgeau. „Şi aduceţi-i în faţa justiţiei urgent, ca pe nişte trădători şi laşi ce sunt.”

Mareşalul Kulik, bufonul beţiv a cărui evoluţie în timpul războiului avea să fie cronica unor gafe tragicomice, s-a echipat cu o jachetă şi cască de piele şi ochelari de pilot şi a ajuns pe frontul de vest ca un Biggles stalinist în seara de 23 iunie. Năucit de debandada Armatei a X-a, a fost izolat, înconjurat şi aproape capturat. A trebuit să fugă deghizându-se. „Comportamentul Mareşalului Kulik a fost de neînţeles”, l-a pârât comisarul regimentului pe Kulik lui Mehlis. „Ne-a ordonat tuturor să ne scoatem semnele distinctive ale gradelor militare, să azvârlim documentele, apoi să ne îmbrăcăm în haine ţărăneşti”[3], deghizare ce i se potrivea perfect. Arzându-şi uniforma de mareşal (şi costumaţia de Biggles), „ne-a propus să depunem armele, iar mie personal – ordinele şi documentele...[4] Kulik a pornit într-o căruţă trasă de cai pe drumul pe unde tocmai trecuseră tancurile germane...”. Frontul de vest efectiv se dezintegra. Suferindul mareşal Şapoşnikov s-a prăbuşit în urma epuizării. Cartierul general l-a pierdut şi pe el.

Ca într-un joc de-a v-aţi ascunselea în care din ce în ce mai mulţi copii sunt trimişi să îi caute pe cei ce se ascund, Stalin l-a trimis pe Voroşilov ca să îi caute pe Kulik şi Şapoşnikov. Pe 26 iunie, „Primul Mareşal” a sosit la Moghilev cu un tren special, dar nu a reuşit să găsească nici frontul de vest, nici pe cei doi mareşali. În cele din urmă, aghiotantul său a dat cu ochii de un tablou dezolant care semăna mai mult cu „o şatră de ţigani” decât cu un cartier general şi l-a zărit pe Şapoşnikov întins pe pământ, acoperit cu o haină, părând mort. Apoi l-a văzut pe

comandantul Pavlov, stând singur sub un copac şi mâncând caşă dintr-o gamelă în ploaia torenţială pe care nu părea să o fi observat. Şapoşnikov s-a mişcat. Aghiotantul şi-a dat seama că nu e mort şi s-a prezentat. Şapoşnikov, chircindu-se de durere, i-a mulţumit lui Dumnezeu că venise Voroşilov şi a început să se bărbierească. Pavlov, care terminase de mâncat, era buimac şi disperat: „Sunt terminat!”. Voroşilov a coborât în tabără proferând ameninţări, trimiţându-şi aghiotantul să îl caute pe Kulik. Apoi cei doi mareşali s-au retras în trenul special pentru a decide ce să facă cu bietul Pavlov. Voroşilov a ordonat să se servească cina: un bucătar a adus şuncă, pâine şi ceai, masă care evident l-a dezamăgit pe mareşal, deoarece acesta s-a înfuriat, strigând după bucătarul lui, tovarăşul Franz, care a apărut şi a luat poziţia de drepţi. Voroşilov l-a întrebat cum îndrăzneşte să servească aşa ceva pentru doi mareşali.

„De ce ai tăiat şunca felii? Aşa se taie şunca? Şi într-un han uitat de lume se serveşte mai bine şunca!” Voroşilov l-a chemat pe Pavlov, ocărându-l pentru eşecurile sale. În unul dintre acele momente care dezvăluie importanţa răzbunării personale, i-a amintit lui Pavlov că o dată i se plânsese de el lui Stalin. Pavlov a căzut în genunchi, a cerut iertare şi a sărutat cizmele mareşalului. Voroşilov s-a întors la Moscova.

În zorii zilei de 4 iulie, Mehlis l-a arestat pe Pavlov pentru trădare: „Vă cerem să confirmaţi arestarea şi acuzarea”, a raportat Mehlis. Stalin a considerat că acesta este „unul dintre adevăratele moduri de a îmbunătăţi starea frontului”. Sub tortură, Pavlov l-a denunţat pe generalul Mereţkov, care a fost şi el arestat imediat. Înainte de „procesul” lui Pavlov, Poskrebîşev i-a adus lui Stalin „Sentinţa [Preliminară]”. Văzând că aceasta cuprinde născocirile tradiţionale, Stalin i-a spus lui Poskrebîşev: „Sunt de acord cu sentinţa, dar spune-i lui Ulrih să scoată toate prostiile astea legate de «activitatea conspirativă». Cazul nu trebuie să se lungească. Fără drept de apel. Şi apoi informaţi fronturile, să ştie că defetiştii vor fi pedepsiţi

fără milă”. Mikoian (şi probabil şi restul Biroului Politic) a fost de acord cu sentinţa şi nu şi-a schimbat părerea nici după 30 de ani, când şi-a scris memoriile: „Păcat că l-am pierdut, dar decizia a fost justificată”. Pe 22 iulie, cei patru comandanţi ai frontului de vest au fost împuşcaţi. Au sosit atât de multe telegrame cerând permisiunea de a-i împuşca pe trădători, încât au blocat liniile din biroul lui Mehlis. În acea zi, le-a spus să îi condamne singuri şi să îi împuşte pe trădătorii lor.

Stalin începea să înţeleagă amploarea catastrofei. Fronturile scăpaseră de sub control: naziştii se apropiau de Minsk, forţele aeriene erau decimate, 30 de divizii zdrobite. Pe 26, Stalin l-a chemat de urgenţă de Jukov de pe frontul de sud-vest: şeful Statului-Major i-a găsit pe Timoşenko şi pe generalul Vatutin stând drepţi în faţa lui Stalin, cu „ochii roşii de nesomn”. Stalin a ordonat: „Puneţi-vă minţile la contribuţie şi spuneţi-mi ce se poate face”[5]. Le-a dat 40 de minute pentru a propune noile linii de apărare.

*

Totuşi, nici chiar în aceste vremuri zbuciumate, Stalin nu şi-a neglijat familia. Pe 25 iunie, Stalin era într-o şedinţă cu Timoşenko pentru a discuta o „situaţie extrem de gravă pe toate fronturile” când comisarul pentru apărare şi-a luat inima în dinţi şi l-a întrebat dacă Iakov Djugaşvili, fiul cel mare al conducătorului din prima sa căsătorie, care îl dezamăgise întotdeauna şi pe care îl tratase cu indiferenţă, ar trebui trimis pe front, aşa cum a cerut. Înăbuşindu-şi furia, Stalin a răspuns: „Unii funcţionari care fac, ca să zic aşa, exces de zel exagerează întotdeauna încercând să le facă pe plac superiorilor lor. Nu cred că faci parte dintre ei, dar te sfătuiesc să nu îmi mai pui niciodată astfel de întrebări”. Stalin nu a mai adus vorba despre asta, dar mai târziu a avut grijă ca fiii săi mai mari, Iakov şi Artem, amândoi artilerişti, să fie trimişi în linia întâi. După ce Vasili a făcut o petrecere de adio, soţia lui Iakov, Iulia, l-a condus pe iubitul său Iaşa îmbrăcată în rochia sa roşie, despre care a crezut ulterior că era blestemată.

În una dintre primele zece nopţi ale războiului, Stalin a chemat-o pe Jenea Allilueva, pe care o exclusese din cercul său de când aceasta se recăsătorise. Ajungând la Kunţevo, ea „nu îl mai văzuse niciodată pe Iosif atât de copleşit”. I-a cerut să îi ducă pe Svetlana şi pe copii la vila din Soci şi apoi i-a prezentat un rezumat uimitor de sincer al situaţiei războiului care a şocat-o, deoarece propaganda susţinea încă faptul că eroica Armată Roşie era pe punctul de a-l învinge pe invadatorul fascist: „Războiul va fi lung. Va fi multă vărsare de sânge... Du-o, te rog, pe Svetlana în sud”. Tipic pentru personalitatea puternică a lui Jenea, tocmai lucrul care o făcea să fie atât de atrăgătoare şi de enervantă, aceasta a refuzat. Trebuia să îşi însoţească soţul. Stalin a fost „supărat şi furios”. Nu a mai văzut-o niciodată pe Jenea.

Aşa că Anna Redens i-a dus pe Svetlana, Aleksandra Nakaşidze, soţia lui Vasili, Galina, fiica lui Iakov Gulia, precum şi pe fiii ei la vila din Soci, unde au rămas până când s-a apropiat linia frontului.

*

Pe 28 iunie, germanii, care pătrunseseră aproape cinci sute de kilometri în teritoriul sovietic, au prins ca într-o plasă 400.000 de soldaţi şi au cucerit capitala Bielorusiei, Minsk. Pe măsură ce informaţii fragmentare despre asta ajungeau în Colţişor, în timpul unei lungi şedinţe care a durat de la amiază până la 2.40 dimineaţa, Stalin şi-a ieşit din fire. După un somn de câteva ore, s-a dus la Comisariatul Apărării ca să afle mai multe, însoţit probabil de Molotov, Malenkov şi Budionnîi. Căderea Minskului avea să deschidă calea spre Smolensk şi Moscova, dar debandada era atât de mare, încât Timoşenko a pierdut iarăşi contactul cu armatele sale. Acest lucru l-a înfuriat pe Stalin, care s-a întors în Colţişor la 7.35 seara. În timp ce Timoşenko şi Jukov intrau şi ieşeau cu veşti din ce în ce mai proaste, Beria şi Mikoian li s-au alăturat tovarăşilor lor într-o şedinţă de urgenţă a Biroului Politic. După miezul nopţii, Stalin l-a chemat pe Timoşenko pentru a afla veşti concrete din

Bielorusia: nu a reuşit să afle nimic. Aceasta a fost picătura care-a umplut paharul[6]. Stalin a ieşit ca o furtună din birou. Poskrebîşev şi Ciadaev s-au uitat cum Stalin, Molotov şi Beria au urcat în Packardul care îi aştepta afară.

„E clar, germanii au cucerit Minskul”, a spus Poskrebîşev.

Câteva minute mai târziu, „Cei Cinci” au ajuns la Comisariatul Apărării. Stalin i-a condus pe oamenii lui în biroul lui Timoşenko şi a anunţat că vrea să vadă cu ochii lui rapoartele de pe front. Jukov era pe punctul de a pleca, dar Timoşenko i-a făcut semn să rămână. „Cei Cinci” s-au adunat în jurul hărţii operaţiunilor.

„Ce se întâmplă la Minsk?”, a întrebat Stalin. „Nu pot raporta încă despre această situaţie”, a răspuns Timoşenko. „Este de datoria ta să ai tot timpul o situaţie clară şi să ne ţii la curent”, a spus Stalin. „În momentul ăsta, pur şi simplu te temi să ne spui adevărul.” În acest moment, curajosul Jukov a intervenit obraznic: „Tovarăşe Stalin, permiteţi să ne continuăm treaba?”. „Poate vă încurcăm?”, a insinuat batjocoritor Beria, care trebuie să fi fost şocat să vadă că cineva i se adresează astfel lui Stalin. Întâlnirea a degenerat apoi într-o ceartă între Jukov şi Beria, Stalin stând ţâfnos între ei.

„Ştii că situaţia este critică pe toate fronturile. Comandanţii aşteaptă instrucţiuni şi e mai bine să le primească de la noi”, a răspuns Jukov. „Suntem şi noi în măsură să dăm ordine!”, a ţipat Beria. „Dacă credeţi că puteţi, atunci faceţi-o!”, a replicat Jukov. „Dacă Partidul ne-o va cere, o vom face.” „Aşteptaţi atunci până v-o cere. Până una-alta, nouă ni s-a spus să ne facem treaba.” Jukov s-a întors spre Stalin: „Iertaţi-mi francheţea, Tovarăşe Stalin, dar îi vom da cu siguranţă de capăt. Apoi vom veni la Kremlin şi vom raporta”. Jukov sugera că generalii ar putea fi mai competenţi decât membrii Biroului Politic. Stalin, care până în acel moment tăcuse, nu şi-a mai putut stăpâni furia: „Faci o greşeală crasă încercând să tragi o linie între voi şi noi... Trebuie să ne gândim cu toţii cum putem ajuta fronturile”. Stalin, folosind cuvintele lui Mikoian, a

„explodat” în momentul acela: „Ce este Comandamentul General? Ce fel de şef de Stat-Major avem dacă din prima zi a războiului el nu mai are contact cu trupele sale, nu reprezintă pe nimeni şi nu comandă nimănui?”.

Imperturbabilul Jukov n-a mai rezistat şi a izbucnit în lacrimi, „suspinând ca o femeie”, şi „a fugit în altă încăpere”. Molotov s-a dus după el. Unul dintre cei mai duri bolşevici îl alina pe unul dintre cei mai stricţi soldaţi ai acelui secol sângeros: i-o fi dat Molotov o batistă lui Jukov, i-o fi pus o mână pe umăr? Cinci minute mai târziu, acest cuplu absurd s-a întors. Jukov se „liniştise, dar avea ochii umezi”.

„Suntem cu toţii deprimaţi”, a recunoscut Mikoian. Stalin a sugerat ca Voroşilov sau altcineva să fie trimis pentru a stabili contactul cu frontul bielorus. „Stalin era foarte deprimat.” Apoi s-a uitat la tovarăşii săi.

„Asta-i situaţia”, a spus Stalin. „Să-i lăsăm să rezolve singuri mai întâi. Să mergem, tovarăşi.” Stalin a ieşit primul din birou. Pe când urcau în maşinile care îi aşteptau afară, Stalin a spus pentru prima dată adevărul de când începuse războiul: „Totul e pierdut. Eu mă las păgubaş. Lenin a înfiinţat statul nostru şi noi l-am făcut praf”. Stalin a înjurat tot drumul până la Kunţevo. „Lenin ne-a lăsat o mare moştenire şi noi, succesorii săi, ne-am căcat pe ea...” Chiar şi după ce au ajuns la vilă, îşi amintea Molotov, acesta a continuat să înjure: „«Noi l-am făcut praf!». «Noi» însemna noi toţi!”. Stalin a spus că el nu mai poate fi conducător. A demisionat. La Kunţevo, Molotov a „încercat să îl mai înveselească”. L-au lăsat pe Stalin îmbufnat, la vilă[7].

Mikoian nu a fost impresionat de acest spectacol. În drum spre casă, a discutat despre asta cu Molotov, pe care îl antipatiza, dar în care avea încredere: îl cunoşteau pe Stalin la fel de bine ca oricine. „Am fost şocaţi de această declaraţie a lui Stalin. Şi acuma ce facem, totul este irevocabil pierdut? Am crezut că a spus-o ca să ne impresioneze.” Aveau dreptate crezând că Stalin se dădea, într-o anumită măsură, în spectacol, dar „era şi el om”, în

termenii lui Molotov. Căderea Minskului l-a zdruncinat pe Stalin, autoritatea lui fiind ştirbită în faţa tovarăşilor şi generalilor săi. Aceasta a fost cea mai gravă criză din cariera sa.

A doua zi ei au descoperit că nu fusese doar un spectacol menit „să îi impresioneze”. La amiază, când ajungea de obicei Stalin la Kremlin, nu a venit. Nu a apărut nici mai târziu în cursul zilei. Vidul de putere era palpabil: titanul care, în maratoane de 14 ore, decidea totul în detaliu era de neînlocuit. Când a sunat telefonul lui Stalin, a răspuns Poskrebîşev.

„Tovarăşul Stalin nu este aici şi nu ştiu când îl puteţi găsi.” Când Mehlis a încercat să îl sune pe Stalin la Kunţevo, nu a răspuns nimeni. „Nu înţeleg”, a oftat Poskrebîşev. Spre seară, şeful de cabinet al lui Stalin spunea: „Tovarăşul Stalin nu este aici şi nici nu prea cred că o să mai vină”. „A plecat pe front?”, a întrebat tânărul Ciadaev. „De ce mă tot baţi la cap? Ţi-am spus o dată că nu e aici şi nici nu o să vină.”

Stalin „se izolase de toată lumea, nu primea pe nimeni şi nu răspundea la telefon”. Molotov le-a spus lui Mikoian şi celorlalţi că „Stalin era într-o stare de disperare atât de accentuată de două zile, încât nu îl mai interesa nimic, nu mai avea chef de nimic şi se simţea rău”. Stalin nu putea să doarmă. Nici măcar nu se mai dezbrăcase, rătăcea în jurul vilei. La un moment dat, a deschis uşa gheretei paznicului unde adjunctul lui Vlasik, general-maiorul Rumianţev, a luat imediat poziţia de drepţi, dar Stalin nu a scos niciun cuvânt şi s-a întors în camera sa. Mai târziu i-a spus lui Poskrebîşev că simte gust de pelin în gură. Totuşi, Stalin citise destulă istorie: ştia că şi Ivan cel Groaznic, „învăţătorul” său, se retrăsese de la putere pentru a pune la încercare loialitatea boierilor săi.

Boierii sovietici erau alarmaţi, dar cei cu mai multă experienţă au simţit pericolul. Molotov a avut grijă să nu semneze niciun document. În timp ce germanii avansau, guvernul a fost paralizat două zile nesfârşite.

„Habar n-ai ce atmosferă e aici”, i-a spus Malenkov lui Hruşciov.

Pe 30, spre seară, Ciadaev s-a întors la birou pentru a obţine semnătura lui Stalin ca premier, dar tot nu era niciun semn de la el: „Nu a venit nici ieri”. „Nu, nu a venit nici ieri”, a răspuns Poskrebîşev, fără nicio urmă de sarcasm. Dar trebuia făcut ceva. Nou-venitul, Voznesenski, s-a prezentat şi el la biroul lui Poskrebîşev, ca toţi ceilalţi. Când Ciadaev i-a cerut să semneze documentele, a refuzat şi l-a sunat pe Stalin, dar „Nu răspunde nimeni la vilă”. Aşa că a sunat sus, la Molotov, care i-a sugerat să se întâlnească mai târziu, dar nu i-a spus că era deja în şedinţă cu Beria, Malenkov şi Voroşilov, încercând să decidă ce să facă. Dinamicul Beria a conceput un nou supercabinet de război, un ultra-Politburo, cu un număr redus de membri şi competenţe largi, prezidat de Stalin, dacă avea să accepte, şi care îi includea pe Molotov, Voroşilov, Malenkov şi pe el însuşi: trei vechi bolşevici şi două personalităţi în plină ascensiune. Excluderea multora dintre potentaţi a fost un triumf pentru Beria şi Malenkov, care nu erau nici măcar membri cu drepturi depline ai Biroului Politic.

Odată stabilit acest lucru, Molotov l-a chemat pe Mikoian, care vorbea cu Voznesenski, şi s-a întrunit Biroul Politic. Potentaţii nu mai fuseseră niciodată atât de puternici: aceste manevre semănau cel mai mult cu intrigile care au urmat atacului cerebral al lui Stalin, 12 ani mai târziu, deoarece aceasta a fost singura ocazie reală pe care au avut-o de a-l răsturna pe Stalin de la putere după dezvăluirea Testamentului incriminator al lui Lenin, cu aproape 20 de ani înainte. Molotov le-a spus despre depresia lui Stalin, dar Mikoian a răspuns că, şi dacă *Vojd*-ul nu mai era capabil, „numele lui Stalin era o mare forţă ce putea fi folosită pentru a ridica moralul maselor”. Dar îngâmfatul Voznesenski a făcut ceea ce în final s-a dovedit a fi o greşeală fatală: „Veaceslav!”, i-a spus el lui Molotov. „Preia conducerea şi noi te vom urma!” Molotov trebuie să se fi albit la faţă la această sugestie letală şi s-a întors spre

Beria[8], care a propus un Comitet de Stat pentru Apărare. S-au hotărât să meargă la Kunţevo.

Când au ajuns acolo, au intrat cu prudenţă în casa întunecată, verde-închis, înconjurată de pini, şi au fost conduşi în mica sufragerie. Aici, aşezat într-un fotoliu, se afla Stalin, „mai slab... tras la faţă... întunecat". Când i-a văzut intrând pe cei şapte membri ai Biroului Politic, Stalin „a înlemnit". Conform unei relatări, Stalin i-a întâmpinat cu alte bâiguieli deprimate: „Marele Lenin nu mai este... Dacă ne-ar vedea acum... Dacă i-ar vedea pe cei cărora le-a încredinţat soarta ţării lui... Sunt asaltat de scrisori de la poporul sovietic, care ne critică pe bună dreptate... Poate că pe unii dintre voi nu i-ar deranja să dea vina pe mine". Apoi, i-a cercetat cu privirea şi a întrebat: „De ce aţi venit?".

Stalin „părea vigilent, cumva ciudat", şi-a amintit Mikoian, „iar întrebarea sa era la fel de ciudată. De fapt ar fi trebuit să ne cheme el pe noi. Nu aveam nicio îndoială: ajunsese la concluzia că veniserăm să îl arestăm". Beria a cercetat cu atenţie chipul lui Stalin. „Era evident", i-a spus soţiei sale mai târziu, că „Stalin se aştepta la orice, chiar şi la ce e mai rău".

Şi potentaţii erau înspăimântaţi: Beria l-a tachinat ulterior pe Mikoian că s-a ascuns în spatele celorlalţi. Molotov, care avea funcţia cea mai înaltă şi, prin urmare, era cel mai expus răzbunării lui Stalin, a făcut un pas în faţă: „Vă mulţumim pentru sinceritate", a spus Molotov, conform unui posibil martor indirect, „dar vă spun aici şi acum că, dacă vreun idiot ar încerca să mă întoarcă împotriva dumneavoastră, aş avea grijă să fie pedepsit. Vă rugăm să vă întoarceţi la datorie...". „Da, dar gândiţi-vă bine", a răspuns Stalin. „Mă mai pot ridica oare la nivelul aşteptărilor oamenilor? Mai pot conduce ţara spre victoria finală? Se poate să existe alţi candidaţi mai merituoşi." „Cred că vorbesc în numele tuturor", a intervenit Voroşilov. „Nu există nimeni mai vrednic." „*Pravilno!* Aşa este!", au repetat potentaţii. Molotov i-a spus lui Stalin că Malenkov şi

Beria au propus constituirea unui Comitet de Stat pentru Apărare.

„Sub conducerea cui?”, a întrebat Stalin. „A dumneavoastră, Tovarăşe Stalin.” Uşurarea lui Stalin era evidentă: „Faţa i s-a destins” – dar un timp a rămas tăcut, după care: „Ei bine...”. Beria a făcut un pas în faţă şi a spus: „Dumneavoastră, Tovarăşe Stalin, veţi fi conducătorul” şi i-a enumerat membrii.

Stalin a observat că Mikoian şi Voznesenski fuseseră excluşi, dar Beria a sugerat ca ei să conducă guvernul. Pragmaticul Mikoian, ştiind că responsabilităţile sale privind aprovizionarea armatei erau importante, a cerut să fie reprezentant special. Stalin a împărţit domeniile – Malenkov a preluat avioanele; Molotov tancurile; Voznesenski armamentul. Stalin era din nou la putere.

Prin urmare, chiar avusese Stalin o cădere nervoasă sau doar s-a prefăcut? Nimic nu era simplu în cazul acestui abil actor politic. Căderea nervoasă se poate să fi fost reală: era deprimat şi epuizat. Nu ar fi fost prima dată: mai trecuse prin aşa ceva la moartea Nadiei şi în timpul războiului cu Finlanda. Această cădere era o reacţie de înţeles la faptul că nu reuşise să îl înţeleagă pe Hitler, o greşeală pe care nu le-o putea ascunde curtenilor săi, care îl auziseră în repetate rânduri insistând că nu va fi nicio invazie în 1941. Dar aceasta nu era decât o parte a dezastrului: degringolada militară scosese la iveală prejudiciile pe care le provocase Stalin şi faptul că era un comandant incapabil. Împăratul era dezbrăcat. Doar un dictator care şi-ar fi omorât orice posibili rivali ar fi putut scăpa cu viaţă. În orice alt sistem, s-ar fi produs o schimbare de guvern, dar aici nu era posibilă o astfel de schimbare.

Totuşi, Molotov şi Mikoian au avut dreptate: a fost şi „pentru a impresiona”. Retragerea de la putere era o formulă încercată şi testată, folosită cu succes de la Ahile şi Alexandru cel Mare la Ivan. Retragerea lui Stalin i-a permis chiar să fie reales de Politburo, cu avantajul suplimentar de a se trage linie sub gafele de până atunci. Acestea fuseseră

iertate: „Stalin se bucura iarăşi de sprijinul nostru”, scria Mikoian explicit. Astfel că a fost atât o cădere nervoasă, cât şi o restauraţie politică.

„Am fost martorii momentelor de slăbiciune ale lui Stalin”, a spus Beria după aceea. „Iosif Vissarionovici nu ne va ierta niciodată acest lucru.” Mikoian ştia el ce ştia când se ascunsese în spatele celorlalţi.

*

A doua zi după-amiază, Stalin şi-a făcut din nou apariţia la birou, „cu totul alt om”, hotărât să joace rolul conducătorului războinic, pentru care se credea deosebit de competent. Pe 1 iulie, ziarele au anunţat că Stalin era preşedintele Comitetului de Stat pentru Apărare, GKO. Curând după aceea el l-a trimis pe Timoşenko la comanda frontului de vest, care apăra Moscova: pe 19 iulie Stalin a devenit comisar pentru apărare şi pe 8 august comandant suprem al armatei: din acel moment, generalii l-au numit *Verhovnîi*, Supremul. Pe 16 iulie, a reînfiinţat comanda dublă a comisarilor politici pe care armata o ura atât de mult, abolită după războiul cu Finlanda: comisarii, conduşi de Mehlis, aveau să „lupte neîncetat împotriva laşilor, panicarzilor şi dezertorilor”, dar aceşti amatori înfumuraţi chiar preluau adesea comanda, aşa cum făcea şi stăpânul lor. „Comisariatul Apărării”, a spus Hruşciov, „era ca o cuşcă de câini turbaţi cu Kulik şi Mehlis”[9]. Între timp, Stalin a reunit forţele de securitate, NKVD şi NKGB, sub comanda lui Beria. Pe 3 iulie, Stalin s-a adresat poporului pe un ton diferit, ca lider naţional al ruşilor: „Tovarăşi, cetăţeni”, a început el convenţional, cu vocea scăzută, tot Imperiul auzindu-l la radio cum respiră şi cum soarbe din paharul de apă. „Fraţi şi surori! Ostaşi ai armatei şi marinei! Fac apel la voi, prieteni.” Era un război patriotic, dar patriotismul era întărit prin teroare: „Laşii, dezertorii, panicarzii” aveau să fie zdrobiţi într-o „luptă nemiloasă”. Două zile mai târziu, Stalin şi Kalinin au ieşit din Kremlin la 2 dimineaţa, sub pază strictă, sub comanda lui Vlasik, şi au intrat în Mausoleul lui Lenin pentru a-şi lua rămas-bun de la mumia

fostului lor lider înainte ca aceasta să fie trimisă în secret cu un tren sigilat spre Siberia.

Noua determinare a lui Stalin nu a ameliorat cu nimic situaţia disperată de pe fronturi. În mai puţin de trei săptămâni de război, Rusia pierduse aproximativ 2.000.000 de oameni, 3.500 de tancuri şi peste 6.000 de avioane. Pe 10 iulie, Panzerele germane au reînceput să înainteze spre poarta de acces către Moscova, Smolensk, care a fost cucerit şase zile mai târziu. Germanii au străpuns apărarea, luând prizonieri încă 300.000 de soldaţi ai Armatei Roşii şi capturând 3.000 de tunuri şi 3.000 de tancuri – dar luptele îndârjite ale lui Timoşenko le-au tăiat pentru moment elanul. Hitler a ordonat corpului de armată „Centru” să se regrupeze la sfârşitul lunii iulie. În timp ce îşi continua avansul, în sud spre Kiev şi în nord spre Leningrad, Hitler repurtase victorii răsunătoare, dar niciunul dintre obiectivele Operaţiunii Barbarossa – Moscova, Leningradul şi Bazinul Donețk – nu fusese cucerit. Armata sovietică nu fusese decimată. În timp ce generalii germani îl implorau să îi lase să-şi lanseze Panzerele împotriva Moscovei, Hitler, aducându-şi poate aminte de cucerirea inconsistentă a lui Napoleon, voia să pună mâna pe petrolul şi cerealele din sud. Dar a ajuns la un compromis cu o nouă strategie, „Moscova şi Ucraina”.

Noul Stalin a acceptat chiar unele obrăznicii din partea Biroului Politic. Imediat după căderea Smolenskului, Stalin i-a convocat pe Jukov şi Timoşenko la vilă, unde aceştia l-au găsit îmbrăcat cu o tunică veche, plimbându-se agale, cu pipa stinsă – întotdeauna un semn rău –, însoţit de unii dintre membrii Biroului Politic. „Biroul Politic a luat în discuţie demiterea lui Timoşenko... Ce părere aveţi despre asta?” Timoşenko nu a spus nimic, dar Jukov a obiectat.

„Eu cred că are dreptate”, a spus bătrânul Kalinin, care nu îl mai contrazisese pe Stalin din 1930. Stalin „şi-a aprins pipa încet şi i-a fixat cu privirea pe membrii Biroului Politic”.

„Ce-ar fi dacă am fi de acord cu Tovarăşul Jukov?”, a întrebat. „Aveţi dreptate, Tovarăşe Stalin”, au răspuns ei

într-un glas. Dar Jukov nu reuşea mereu să-şi impună punctul de vedere.

Confruntat cu ameninţarea unor încercuiri de proporţii şi mai mari în sud, Stalin a instituit măsuri draconice pentru a-şi obliga oamenii să lupte. În prima săptămână, a aprobat Ordinul NKGB nr. 246, care stipula distrugerea familiilor soldaţilor capturaţi, iar acum a făcut public acest lucru prin faimosul său Ordin nr. 270. A ordonat ca acesta să fie semnat de Molotov, Budionnîi, Voroşilov şi Jukov, deşi unii dintre ei nu erau prezenţi, dar era, la urma urmelor, o metodă tradiţională a conducerii bolşevice. Aceste măsuri au distrus viaţa a milioane de soldaţi nevinovaţi şi a familiilor lor, inclusiv a familiei lui Stalin[10].

*

Pe 16 iulie, în una dintre acţiunile de încercuire, de data aceasta la Vitebsk, un locotenent de artilerie al Regimentului 14 Howitzer al Diviziei 14 Blindate s-a trezit copleşit de forţe germane. Simţindu-se special, nu s-a retras: „Eu sunt fiul lui Stalin şi nu voi permite divizionului meu să se retragă”, dar nici nu s-a sinucis în mod onorabil. Pe 19 iulie, Berlinul a anunţat că, printre numeroşii prizonieri sovietici, se număra şi Iakov Djugaşvili. Jdanov i-a trimis lui Stalin un pachet sigilat ce conţinea o fotografie a lui Iakov pe care tatăl său a examinat-o cu atenţie, chinuit de gândul că fiul său slab de caracter a cedat şi l-a trădat. Pentru a doua oară în viaţa lui Iakov, Stalin a blestemat faptul că fiul lui nu şi-a putut lua viaţa: „Prostul – nici măcar nu a fost în stare să se împuşte!”, i-a spus el lui Vasili. Stalin a devenit imediat bănuitor faţă de soţia lui Iakov, Iulia. „Nu-i spune nimic soţiei lui Iaşa deocamdată”, i-a spus Stalin lui Svetlana. Curând după aceea, conform Ordinului nr. 270, Iulia a fost arestată. Fiica sa de 3 ani, Gulia, nu şi-a văzut mama timp de doi ani. Totuşi, ştim acum că Stalin s-a îngrijorat de soarta lui Iakov şi gândul acesta l-a chinuit tot restul vieţii.

I-a interzis imediat lui Vasili să plece în misiuni active: „Mi-ajunge că unul din voi a fost luat prizonier!”. Dar s-a

enervat atunci când „Prinţul Moştenitor” a sunat să mai ceară bani de buzunar pentru o uniformă nouă şi mai multă mâncare: „1. După câte ştiu [a scris Stalin], raţiile din aviaţie sunt destul de îndestulătoare. 2. O uniformă specială pentru fiul lui Stalin nu se află pe agenda de lucru”.

Cam pe când a fost capturat Iakov, Stalin a făcut prima încercare de a-l aborda pe Hitler. El şi cu Molotov i-au ordonat lui Beria să îi ceară părerea ambasadorului bulgar, Ivan Stamenov. Beria i-a delegat această sarcină specialistului în asasinate/spionaj Sudoplatov, care a relatat povestea în memoriile sale, nu întru totul credibile: primise instrucţiuni să întrebe de ce Germania încălcase Pactul, în ce condiţii ar fi pus Hitler capăt războiului şi dacă s-ar fi mulţumit cu Ucraina, Bielorusia, Moldova şi statele baltice – un al doilea Brest-Litovsk? Beria i-a spus lui Sudoplatov că această acţiune avea rolul de a trage de timp. Sudoplatov s-a întâlnit cu Stamenov la restaurantul georgian preferat al lui Beria, Aragvi, pe 25 iulie, dar bulgarul nu a transmis niciodată mesajul la Berlin, spunând: „Chiar dacă vă retrageţi spre munţii Ural, tot veţi câştiga până la urmă”.

*

Între timp, avansul germanilor în sud era de neoprit: acţiunile de învăluire ale Panzerelor din cadrul Grupului de Armate Sud, sub comanda lui Guderian şi Kleist, au ocolit Kievul, prinzând la mijloc frontul de sud-vest al generalului Kirponos, cu alte sute de mii de soldaţi. Se impunea abandonarea Kievului, dar pe 29 iulie Stalin l-a convocat pe Jukov ca să discute situaţia de pe toate fronturile. Poskrebîşev a spus, rău-prevestitor, că şedinţa nu va începe până nu vine şi Mehlis. Când „demonul întunecat” şi-a făcut apariţia împreună cu Beria şi Malenkov, şeful Statului-Major a prezis, sub privirile de Meduză ale acestui trio sumbru, că germanii aveau să zdrobească frontul de sud-vest înainte de a se întoarce împotriva Moscovei. Mehlis a intervenit, întrebând, ameninţător, cum de ştie Jukov atât de multe despre planurile germanilor.

„Cum rămâne cu Kievul?”, a întrebat Stalin. Jukov a propus abandonarea acestuia.

„De ce vorbeşti prostii?!”, a zbierat Stalin. „Dacă credeţi că Şeful Statului-Major vorbeşte prostii, atunci vă cer să mă eliberaţi din funcţie şi să mă trimiteţi pe front!”, a strigat Jukov. „Cine ţi-a dat dreptul să îi vorbeşti aşa Tovarăşului Stalin?”, a mârâit Mehlis. „Nu te aprinde aşa”, i-a spus Stalin lui Jukov, dar, „dacă tot ai zis, o să ne descurcăm şi fără tine”. Jukov şi-a strâns hărţile şi a ieşit din încăpere, dar a fost chemat înapoi după 40 de minute ca să i se spună că era demis din funcţia de şef al Marelui Stat-Major, spre norocul lui, pentru că îi permitea acestui general războinic să se întoarcă în habitatul său natural. Stalin l-a liniştit: „Calmează-te, calmează-te”. Şapoşnikov a fost repus în funcţia de şef al Marelui Stat-Major. Stalin ştia că este suferind, dar „îl vom ajuta”. Jukov a cerut permisiunea să plece, dar Stalin l-a invitat la ceai: Stalin îl simpatiza pe Jukov. Dezastrul iminent din jurul Kievului a dovedit curând că „prostiile” sale erau de fapt o recomandare înţeleaptă.

Panzerele se strângeau ca un cleşte în jurul axei de sud-vest, sub comanda mareşalului Budionnîi şi a lui Hruşciov, care au implorat să li se permită să se retragă. Stalin a fost informat de NKVD că Hruşciov era pe punctul de a abandona Kievul şi l-a sunat ca să îl ameninţe: „Să-ţi fie ruşine!... Ce te-a apucat? [Ai cedat] jumătate de Ucrainã. Acuma vrei să cedezi şi cealaltă jumătate... Fă orice este necesar. Dacă nu... vom termina repede cu tine!”. În debandada caracterizată de momente de panică extremă alternând cu cele de anxietate controlată, Hruşciov l-a găsit pe Budionnîi bând coniac cu şeful de operaţiuni al frontului, Bagramian, şi spunându-i acestuia cu simpatie că ar trebui să fie împuşcat.

Pe 11 septembrie, în criză de timp, Budionnîi, mai curajos şi mai competent decât majoritatea „cavalerişti lor”, ştia că putea fi demis sau chiar arestat, dar i-a spus insistent lui Stalin că „întârzierea [va] conduce la pierderi de vieţi omeneşti şi a unei cantităţi uriaşe de echipament”. Stalin l-

a demis a doua zi. Numindu-l pe Timoşenko în funcţia de comandant al frontului, Stalin a făcut un gest rar şi neobişnuit, oferindu-i două pipe gravate cu o căprioară, simbolizând transferarea lui din nord în sud.

„Preia tu comanda”, i-a spus Budionnîi lui Timoşenko pe front. „Dar hai să-l sunăm împreună pe Stalin şi să îi spunem că trebuie să ne retragem din Kiev. Suntem Mareşali, aşa că sigur ne vor crede.” „Nu vreau să-mi pun gâtul în ştreang”, a replicat Timoşenko. Două zile mai târziu, Grupurile 1 şi 2 de Panzere ale lui Kleist şi Guderian s-au întâlnit la ora 18.20, la 160 de kilometri est de Kiev, prinzând cinci armate sovietice într-o încercuire uriaşă, rezultatul încăpăţânării lui Stalin: 452.720 de soldaţi au fost capturaţi. Pe 18, Kievul căzuse. Stalin nu s-a pierdut cu firea: „Limitează pierderile”, i-a ordonat lui Şapoşnikov. „Rapid!”

Stalin şi Beria au intensificat atât represiunea, cât şi reabilitarea. Şi mai multe „hoituri norocoase” au fost eliberate pentru a ajuta la efortul de război. „Nu mai poţi conta pe nimeni”, a murmurat Stalin în timpul unei şedinţe privind apărarea aeriană, când constructorul de avioane Iakovlev a luat cuvântul: „Tovarăşe Stalin, a trecut deja mai mult de o lună de când Balandin, Adjunctul Comisarului Poporului, a fost arestat. Nu ştim de ce a fost arestat, dar nu putem crede că a fost un Duşman. Avem nevoie de el... Vă rugăm să analizaţi cazul”. „Da”, a replicat Stalin, „este deja în închisoare de 40 de zile, dar nu a mărturisit nimic. Poate că nu e vinovat de nimic”. A doua zi, Balandin, „cu obrajii supţi şi capul ras”, s-a prezentat la serviciu „de parcă nu se întâmplase nimic”. Beria şi Mikoian au cerut eliberarea lui Vannikov, arestat pentru cearta cu Kulik legată de artilerie. A fost dus direct din celulă la Stalin, care i-a cerut scuze, recunoscând că Vannikov a avut dreptate, şi apoi l-a promovat într-o funcţie înaltă.

Exista o oarecare stânjeneală atunci când „hoiturile norocoase” se întâlneau cu torţionarii lor. Generalul Mereţkov, cu faţa lată şi părul blond, arestat în primele

săptămâni ale războiului, fusese torturat îngrozitor de nonşalantul Merkulov, „Teoreticianul”, cu care fusese prieten înainte de arestarea sa. Aşa cum a mărturisit mai târziu unul dintre cei care l-au interogat, „Mereţkov a fost torturat brutal şi continuu de înalţi funcţionari... a fost bătut cu bastoane de cauciuc” până l-au umplut de sânge. Acum a fost spălat şi adus în faţa lui Merkulov, dar Mereţkov i-a spus torţionarului său că nu mai pot fi prieteni, o discuţie unică în aceste vremuri ciudate: „Vsevolod Nikolaevici, înainte ne întâlneam în particular, dar acum mă tem de tine”. Merkulov a zâmbit. Câteva minute mai târziu, îmbrăcat în uniformă, generalul Mereţkov s-a prezentat în faţa lui Stalin pentru a afla care va fi următoarea lui misiune: „Bună, Tovarăşe Mereţkov. Cum te simţi?”.

Beria a intensificat şi Teroarea. Pe măsură ce NKVD se retrăgea, nu toţi prizonierii erau eliberaţi – deşi Stalin a avut destule ocazii să facă acest lucru. Acei „spioni germani” care îi fuseseră atât de apropiaţi lui Stalin, Maria şi Alioşa Svanidze, erau în închisoare din decembrie 1937. Stalin şi-a amintit de Alioşa, care, după cum i-a spus lui Mikoian, „a fost condamnat la moarte. I-am ordonat lui Merkulov să îi spună înainte de execuţie că, dacă cere iertare Comitetului Central, va fi graţiat”. Dar Svanidze a răspuns mândru că este nevinovat şi că, prin urmare, „nu pot cere iertare”. L-a scuipat în faţă pe Merkulov: „Iată răspunsul meu pentru el”, a strigat el. Pe 20 august 1941, a fost împuşcat. Câteva zile mai târziu, la Kunţevo, Stalin s-a întors spre Mikoian: „Vrei să ştii ce-i cu Alioşa?”. „Ce?” Mikoian, care îl adorase pe Svanidze, spera că acesta avea să fie eliberat. Dar Stalin l-a anunţat sec că murise.

„Nu a vrut să ceară iertare. Ce mândrie nobilă!”, a spus Stalin. „Când s-a întâmplat asta?”, a întrebat Mikoian. „A fost împuşcat acum, de curând.” Maria Svanidze, care îl venerase pe Stalin, şi sora lui Alioşa, Mariko, au fost împuşcate în anul următor.

1. Suna telefonul şi la vila lui Jdanov din Soci în acea dimineaţă: „Mama a intrat în camera mea cu noaptea în cap”, îşi aminteşte Iuri Jdanov, „şi a spus: «A început războiul!» şi ne-am pornit înapoi spre Moscova împreună cu tata”.

2. În acelaşi timp, la Berlin, ambasadorul Uniunii Sovietice, Dekanozov, a fost chemat la Ministerul de Externe. Când a ajuns, a observat că presa germană era acolo pentru a documenta momentul. Adoptând „atitudinea cea mai glacială”, Ribbentrop l-a primit în biroul prinţului Bismarck, omul de stat care avertizase Germania cu privire la un război pe două fronturi şi care fusese citat în acest sens atât de des de Stalin şi Jdanov. Aparent beat, „vânăt la faţă” şi „clătinându-se puţin”, Ribbentrop şi-a citit declaraţia. „Regret nespus...”, a răspuns Dekanozov. A plecat fără să îi strângă mâna. Dar, pe când pleca, Ribbentrop l-a ajuns din urmă, şoptindu-i că el încercase să îl împiedice pe Hitler să declanşeze războiul, dar că acesta nu vroia să asculte de nimeni. „Spune Moscovei că eu m-am opus atacului”, a şuierat el. Ribbentrop şi-a dat seama că Pactul semnat cu sovieticii fusese momentul de apogeu al carierei sale.

3. *Apud* Mark Solonin, *Butoiul şi cercurile. 22 iunie 1941 sau când a început Marele Război pentru Apărarea Patriei*, traducere din limba rusă de Maria Sîrghe, Polirom, Iaşi, 2012, p. 45 (n.red.).

4. *Ibidem* (n.red.).

5. La un moment dat în ziua aceea, Biroul Politic a ordonat în secret ca trupul neînsufleţit al lui Lenin să fie scos din Mausoleu şi trimis la Tiumen, în Siberia.

6. Acum, când avem acces la atâtea surse privind acest episod remarcabil, de la memoriile lui Molotov şi Mikoian la cele ale lui Ciadaev, asistentul de la Sovnarkom, care a notat relatarea locţiitorului şefului Statului-Major, Vatutin, putem reconstitui această poveste până în prezent obscură. Mikoian spune că scena de la Comisariatul Apărării s-a

petrecut pe 29 şi Ciadaev pe 27 iunie, un indiciu al haosului din acele zile. De fapt, a fost pe 28, deoarece ştim din registrul lui Stalin că acesta s-a aflat în birou toată ziua pe 28, dar nu a venit pe 29 sau 30. Jukov susţine că Stalin a fost la Comisariat de două ori în acea zi, dar cel mai probabil scena s-a petrecut spre seară, aşa cum îşi aminteşte Mikoian.

7. Variantele folosite aici sunt ale lui: Molotov – „Noi l-am făcut praf"; Mikoian – „Lenin ne-a lăsat o mare moştenire şi noi, succesorii săi, ne-am căcat pe ea"; Beria (conform lui Hruşciov, care nu se afla atunci la Moscova) – „Totul e pierdut. Eu mă las păgubaş. Lenin ne-a lăsat un stat proletar şi acum am fost prinşi cu pantalonii în vine şi lăsăm totul să se ducă dracului"; Ciadaev – „Lenin a întemeiat statul nostru şi noi l-am făcut praf".

8. Fiul lui Beria, Sergo, ale cărui memorii sunt o sursă de încredere în ceea ce priveşte anecdotele legate de viaţa lui personală, dar nu şi în privinţa chestiunilor politice, susţine că Aleksandr Şcerbakov, lider de partid la Moscova, a făcut această greşeală şi îl întreba pe Beria dacă avea să îl pârască vreodată lui Stalin. Mikoian, care era prezent, este mult mai demn de încredere, dar este posibil ca Şcerbakov să îşi fi pierdut cumpătul altă dată, când Moscova era ameninţată, în octombrie.

9. Pendularea între „comanda unică", tradiţională a unui general şi „comanda dublă" a generalilor şi comisarilor Partidului a marcat evoluţia Partidului: comisarii au fost introduşi de trei ori – în 1918, 1937 şi 1941 – şi eliminaţi de trei ori când prestigiul soldaţilor trebuia să crească – în 1925, 1940 şi 1942.

10. Ordinul nr. 270 este scris cam în stilul lui Stalin: „Ordon: 1. Comandanţii şi cadrele politice care, în timpul luptelor, îşi smulg însemnele distinctive ale gradelor şi... se predau inamicului să fie consideraţi dezertori de rea-credinţă, ale căror familii sunt pasibile de arest ca familii ale dezertorilor care au încălcat jurământul şi şi-au trădat Patria. Toţi comandanţii superiori şi comisarii sunt obligaţi să-i împuşte

pe loc pe dezertori. 2. Unităţile şi subunităţile care nimeresc în încercuirea inamicului să lupte cu abnegaţie până la ultimele puteri... iar dacă acel şef sau acea unitate, în loc să organizeze rezistenţa în faţa inamicului, preferă să se predea, atunci să fie nimiciţi cu toate mijloacele, atât terestre, cât şi aeriene, iar familiile militarilor care se predau să fie private de ajutor şi sprijin de la stat" [*apud Ibidem*, p. 326].

34

„Feroce ca un câine": Jdanov şi asediul Leningradului

În timp ce Molotov stătea lângă Stalin în Colţişor, Jdanov conducea Leningradul asediat ca un Stalin în miniatură. Dar acum Stalin şi-a îndreptat furia spre comandanţii oraşului lui Lenin[1]. Până pe 21 august 1941, pătrunderea germanilor spre nord-est aproape că a tăiat orice legătură a Leningradului cu restul Rusiei. Voroşilov, care împlinise 60 de ani, a preluat comanda împreună cu Jdanov. Amândoi aveau multe de dovedit, dar, pe măsură ce Leningradul era încercuit treptat, ei se străduiau să nu-l dezamăgească pe Stalin.

Cu fiecare zi, germanii îşi sporeau strânsoarea şi Stalin a simţit defetismul. Într-un acces de angoasă, i-a acuzat că nu îşi dau seama de „acest pericol fatal. Stavka nu poate fi de acord cu starea de spirit pesimistă, cu imposibilitatea de a lua măsuri ferme şi cu afirmaţiile că s-a făcut tot posibilul şi că nu se mai poate face nimic altceva...". Apoi Stalin a auzit că Voroşilov, retrăindu-şi momentele de glorie de la Ţariţîn, din 1918, plănuia să ridice moralul organizând alegerea unor ofiţeri – dar de data aceasta comisarul de război indignat nu mai era Troţki.

„Opreşte imediat alegerile, deoarece vor paraliza armata şi vor fi aleşi lideri incapabili", a ordonat Stalin, împreună cu Molotov şi Mikoian. „Avem nevoie de lideri atotputernici. Se va întinde ca o molimă. Ăsta nu-i Vologda – este al doilea

oraş ca mărime al ţării!”. Şi a adăugat: „Le cerem lui Voroşilov şi Jdanov să ne informeze asupra operaţiunilor. Nu au făcut încă acest lucru. Păcat”. „Am înţeles”, a răspuns Leningradul. „La revedere, Tovarăşe Stalin. Ne este de mare ajutor. Cu recunoştinţă deosebită!”

Jdanov a preluat controlul asupra fiecărui aspect al vieţii din Leningrad, declarând, după cum se ştie: „Inamicul e aproape”. Plinuţ acum, astmatic şi epuizat, fumând una după alta ţigări Belomor, îmbrăcat într-o tunică kaki, cu centiron şi cu pistolul în toc, Jdanov comanda frontul de la etajul al treilea al aripei drepte a Institutului Smolnîi, dintr-un birou care avea pe pereţi portretele lui Stalin, Marx şi Engels. Masa lui lungă era acoperită cu postav roşu, nu verde, ca a lui Stalin. Biroul său era încrustat cu rocă din Ural, un cadou de la o fabrică din Leningrad. Îşi bea ceaiul, ca şi Stalin, dintr-un pahar cu suport din argint, mestecând cubuleţe de zahăr şi, ca şi el, dormea pe canapeaua din birou. Scria editorialele ziarelor, aloca personal fiecare volt de electricitate, îi ameninţa pe „panicarzi” cu executarea imediată şi participa la comanda frontului.

În acest timp Voroşilov dădea dovadă de curajul admirabil pe care îl demonstrase şi la Ţariţîn. Când a apărut pe front la Ivanovskoie, soldaţii se uitau cum Primul Mareşal se plimba ţanţos sub bombardamentul masiv al artileriei: „El e! Voroşilov! Klim!”, şopteau soldaţii cu răsuflarea tăiată. „Uite la el ce falnic stă, de parcă ar fi crescut din pământ!” La câţiva kilometri distanţă, mareşalul a dat peste câţiva soldaţi care se retrăgeau în urma unui atac german. A oprit maşina comandamentului, şi-a scos pistolul şi i-a condus pe soldaţi împotriva germanilor, strigând „Uraaa!”. Bătrânul cavalerist putea face oricât pe viteazul, dar era incapabil să stabilizeze frontul.

Stalin nu a fost impresionat de inepţia eroică a acestui *beau sabreur*. Afecţiunea lui faţă de Jdanov se diminua rapid. Când leningrădenii l-au numit în mod respectuos pe conducătorul lor „Andrei Aleksandrovici”, Stalin a întrebat glacial : „Andrei Aleksandrovici? Care Andrei

Aleksandrovici?”. Îndeplinirea îngrozită a ordinelor sale nu ajuta la nimic: „Dacă nu eşti de acord”, i-a spus el lui Jdanov, „spune-mi verde în faţă”. Dar îşi arăta şi iritarea sarcastică, mâzgălind cu creionul său roşu: „Nu mi-ai răspuns la propunere. Nu ai răspuns? De ce?... S-a înţeles? Când începi atacul? Cerem un răspuns imediat în două cuvinte: «Da» înseamnă un răspuns afirmativ şi implementarea imediată şi «Nu» înseamnă un răspuns negativ. Răspunde – da sau nu. Stalin”. Cu toate acestea, s-a opus oricăror încercări de a-l demite pe Jdanov, deşi acesta se clătina sub povara situaţiei dezastruoase a Leningradului.

Pe 21, Stalin, dându-şi seama de situaţia disperată, le-a ordonat lui Molotov şi Malenkov, cărora le-a acordat autoritate deplină, să meargă la Leningrad şi să caute un ţap ispăşitor, marcând căderea în dizgraţie a lui Jdanov. „Către Voroşilov, Malenkov, Jdanov... Frontul Leningrad nu se gândeşte decât la un lucru: retragerea cu orice preţ... Nu e timpul să scăpaţi de aceşti eroi ai retragerii?” Dar ei aveau şi o misiune mai importantă, nerostită: oare Leningradul chiar trebuia abandonat?

Chiar şi călătoria lor în sine a fost o aventură: au mers cu avionul până la Cerepoveţ, de unde au luat un tren special spre vest, dar, deodată, trenul nu a mai putut înainta şi s-a oprit în mica gară din Mga, la 40 de kilometri est de oraş. Potentaţii au observat raidul aerian al bombardierelor germane, dar nu şi-au dat seama că acesta era începutul avansului germanilor, care aveau să încercuiască Leningradul peste doar două zile: Mga fusese ultima cale de acces în oraş. Molotov şi Malenkov nu prea ştiau ce să facă. Au mers pe jos de-a lungul şinelor spre Leningrad până când au găsit un troleu de la periferie şi au urcat în el, ca nişte navetişti. Au fost aşteptaţi pe traseu de un tren blindat.

L-au găsit pe Jdanov încercând să ţină situaţia în frâu, dar găsindu-şi alinarea în băutură şi luptându-se cu astmul. Jdanov nu a fost niciodată unul dintre cei mai puternici

oameni ai lui Stalin: „puţin cam lipsit de coloană vertebrală”, credea Molotov. Alcoolul a devenit singurul cusur al acestui stalinist perfect. Era acum în pragul colapsului, recunoscând deschis faţă de Stalin că la un moment dat îşi pierduse cumpătul, se panicase în timpul bombardamentului şi se ascunsese în buncărul de la Smolnîi, continuând să bea. Dar tocmai această mărturisire l-a ajutat să rămână în graţiile lui Stalin. Muncea ca un posedat, dar nu şi-a mai ameliorat niciodată sănătatea.

Lui Malenkov îi făcea plăcere să răspândească povestea laşităţii înecate în alcool a lui Jdanov, lăudându-se în acelaşi timp că nu i-a raportat niciodată lui Stalin acest lucru, ceea ce este greu de crezut. Jdanov se înţelegea bine cu Molotov, dar îl dispreţuia pe Malenkov încă de la sfârşitul anilor ‘30. El fusese cel care lansase porecla acestui birocrat gras, care semăna cu un eunuc: „Malania”. Ura reciprocă a acestor doi nobili fii de intelectuali provinciali avea să mocnească până când s-a încheiat cu un masacru. Malenkov a propus probabil arestarea lui Jdanov, dar Beria, cunoscând febleţea lui Stalin pentru „Pianist”, a spus că nu era momentul pentru trimiterea membrilor Biroului Politic în faţa curţii marţiale. Molotov era de acord: „Jdanov a fost un bun tovarăş”, dar era „foarte demoralizat”.

În afară de vânătoarea de ţapi ispăşitori, plenipotenţiarii lui Stalin nu prea au făcut nimic ca să îmbunătăţească situaţia: „Mă tem”, le scria Stalin isteric lui Molotov şi Malenkov, „că vom pierde Leningradul din cauza prostiei crase şi că toată zona Leningradului riscă să fie încercuită. Ce fac Popov [comandantul frontului] şi Voroşilov? Nici măcar nu ne spun ce măsuri iau împotriva pericolului. Sunt ocupaţi să caute noi căi de retragere. După câte văd, acesta este singurul lor scop... Acesta este fatalism ţărănesc curat... Ce oameni! Nu mai înţeleg nimic. Nu credeţi că cineva le deschide calea germanilor în această direcţie importantă? Intenţionat? Ce-i cu individul ăsta, Popov? Ce face Voroşilov? Cum ajută el Leningradul? Vă scriu toate acestea pentru că sunt deranjat de lipsa de activitate a comandantului Leningradului... întoarceţi-vă la Moscova. Nu întârziaţi. Stalin”.

La întoarcerea lor, emisarii l-au sfătuit pe Stalin să renunţe la Axa de nord-vest şi să îl demită pe Primul Mareşal, care îşi petrecea „tot timpul în tranşee”. Între timp, Şlusselburg, fortăreaţa de pe Neva, şi Mga au fost cucerite. Voroşilov nu a informat Moscova, iar când Stalin a aflat, şi-a ieşit din fire.

„Suntem profund indignaţi de comportamentul vostru”, le-a spus lui Voroşilov şi Jdanov. „Ne spuneţi doar despre pierderi, dar niciun cuvânt despre măsurile de a salva oraşele... şi despre pierderea Şlusselburgului? Până când vom avea pierderi? V-aţi hotărât să predaţi Leningradul?”

Pe 8 septembrie, Stalin l-a chemat pe Jukov în apartamentul său, unde lua masa cu tovarăşii săi obişnuiţi – Molotov, Malenkov şi liderul partidului din Moscova, Aleksandr Şcerbakov[2].

„Unde te duci acum?”, a întrebat Stalin degajat. „Înapoi pe front”, a răspuns Jukov. „Pe care front?” „Unde consideraţi că e cea mai mare nevoie.” „Atunci du-te imediat la Leningrad... Situaţia este aproape disperată acolo...”, a spus şi i-a dat lui Jukov un bilet pentru Voroşilov, unde scria: „Predă-i comanda lui Jukov şi întoarce-te imediat la Moscova”. Stalin i-a scris în grabă lui Jdanov: „Astăzi Voroşilov este revocat!”.

Jukov a preluat comanda la Smolnîi, cartierul general din Leningrad, cu profesionalism şi o cruzime draconică, ţipând la ofiţeri: „Nu înţelegeţi că, dacă divizia lui Antonov nu ocupă linia... germanii vor pătrunde în oraş? Şi atunci o să pun să vă împuşte în faţa Institutului Smolnîi ca pe nişte trădători”. Jdanov, care era alături de noul său partener cu care împărţea comanda frontului, s-a încruntat: el nu era de acord cu înjurăturile.

Voroşilov, demoralizat, li s-a adresat ofiţerilor: „La revedere, tovarăşi”, a spus el. „Stavka m-a chemat înapoi.” A făcut o pauză. „Asta merită un moşneag ca mine. Ăsta nu-i Războiul Civil. Acum trebuie să luptăm altfel... Dar să nu vă îndoiţi nicio clipă că îi vom zdrobi pe ticăloşii de fascişti!”

La Moscova, Stalin a recunoscut: „S-ar putea să fim nevoiţi să abandonăm «Petersburgul»„. Dar Jukov a întărit rezistenţa în faţa atacului germanilor şi apoi a contraatacat. Jdanov, colaborând îndeaproape cu Jukov, şi-a arătat acum încrâncenarea, plângându-se că „tribunalele nu iau măsuri împotriva celor care răspândesc zvonuri false şi provocatoare... Secţiile Speciale ar trebui să-i aducă pe provocatori şi alarmişti în faţa justiţiei. Populaţia ar trebui să ştie ce credem noi despre aceşti ticăloşi”. Orice sugera Stalin era pus în practică[3]. Pe 13 noiembrie, Stalin i-a spus că germanii construiau adăposturi în pivniţele caselor oamenilor obişnuiţi: „Comisarul Poporului pentru Apărare, Tovarăşul Stalin, ne dă următoarele instrucţiuni”, scria Jdanov. „Când avansaţi, nu încercaţi să capturaţi un obiectiv sau altul, ci... ardeţi până în temelii aceste zone populate. Astfel, ofiţerii şi unităţile germane vor fi îngropate... Renunţaţi la orice sentimentalism şi distrugeţi toate zonele populate pe care le întâlniţi în cale!”

Jukov şi Jdanov au reuşit să facă astfel încât atacarea Leningradului să fie foarte costisitoare pentru germani. Hitler a ezitat, a anulat atacul şi a ordonat în schimb ca Leningradul să fie înfometat până când se predă şi apoi ras de pe faţa pământului: începuse asediul de 900 de zile asupra oraşului. Jdanov nu îşi pierduse obiceiul de a-i scrie lui Stalin scrisori personale cu un stilou cu peniţa subţire: „Principala cauză a eşecului nostru a fost prestaţia slabă a infanteriei noastre... Ne-am amintit ce ne-aţi spus în timpul Războiului cu Finlanda”, dar „poporul nostru are prostul obicei de a nu face o treabă până la capăt, ci de a se apuca să despice firul în patru – şi apoi de a trage unul hăis şi altul cea... Astăzi facem mari eforturi ca să ne schimbăm stilul de atac... Cel mai rău este că foametea se răspândeşte”.

2,2 milioane de oameni erau blocaţi în Leningrad. Doar în decembrie, au murit 53.000 şi aveau să urmeze mult mai mulţi. Oamenii mureau pe stradă, în patul lor, familii întregi mureau una după alta. Erau prea multe cadavre şi oamenii erau prea slăbiţi ca să le îngroape. Canibalismul a luat amploare: vedeai adesea câte un cadavru cu coapsele şi

sânii tăiaţi, zăcând în holul vreunui bloc. Până în iulie 1942, au murit aproximativ un milion de oameni în Leningrad, conform estimărilor.

Jdanov, cu ajutorul respectatului său secretar II, Aleksei Kuzneţov, a reuşit să îşi câştige din nou consideraţia lui Stalin şi a leningrădenilor. Ei au devenit treptat eroi, împărtăşind soarta crudă a concetăţenilor lor, mâncând aceleaşi raţii militare ca şi soldaţii, de 450 de grame de pâine şi un castron cu supă de carne sau de peşte pe zi şi ceva caşă. În timp ce sute de mii de oameni mureau pe străzi, liderii munceau zi şi noapte. Kuzneţov, un tânăr înalt, slăbănog, cu o faţă prelungă, frumoasă, a ţinut Leningradul în frâu în momentele de slăbiciune ale lui Jdanov, făcând turul tranşeelor însoţit de băieţelul său. Până şi Stalin l-a lăudat pe Kuzneţov: „Patria nu te va uita!”, a scris el.

În noiembrie, au ordonat construirea „Drumului Vieţii” peste suprafaţa îngheţată a lacului Ladoga, care a devenit singura cale de aprovizionare a oraşului cu alimente. În timpul foametei, Jdanov a raţionalizat atât de amănunţit alimentele, încât, la un moment dat, era singurul care avea dreptul de a înlocui o cartelă pierdută. Uneori avea sclipiri de decenţă umană: când a izbucnit o epidemie de dizenterie la o şcoală, a crezut că personalul fură mâncarea copiilor şi a trimis acolo un general, care a raportat că copiii erau cei care luau mâncarea acasă în borcane pentru a o duce familiilor lor – dar nu i-a oprit.

„Şi eu aş fi făcut la fel”, a recunoscut Jdanov şi a ordonat evacuarea copiilor. După război, se spunea că Jdanov ar fi afirmat că „oamenii mureau pe capete”, dar „istoria nu m-ar fi iertat niciodată dacă aş fi abandonat Leningradul”.

Totuşi, Stalin s-a înfuriat când Jdanov a manifestat o independenţă periculoasă: „Îţi închipui că Leningradul sub conducerea lui Jdanov nu este situat în URSS, ci undeva, pe o insulă, în mijlocul Pacificului?”. „Ne recunoaştem greşeala”, a răspuns Jdanov, care apoi a raportat o problemă cu operaţiunile de pe lacul Lagoda, pe care a pus-o pe seama „laşităţii şi trădării” comandanţilor Diviziei 80.

„Vă trimitem o cerere de a ne permite... să îi împuşcăm pe Diviziei 80, Frolov, şi pe comisarul său, Ivanov... Consiliul trebuie să lupte împotriva panicii şi a laşităţii chiar şi în rândul ofiţerilor”. „Frolov şi Ivanov ar trebui împuşcaţi şi acest lucru făcut public”, a răspuns Stalin. „Am înţeles. Aşa vom face.” „Nu pierdeţi timpul”, a spus Stalin. „Fiecare clipă este preţioasă. Duşmanul îşi adună forţele împotriva Moscovei. Toate celelalte fronturi au şansa de a contraataca. Profitaţi de ocazie!” Jdanov şi-a încheiat astfel răspunsul scris de mână: „Aşteptăm să înceapă contraofensiva în apropiere de Moscova. Multă sănătate!”. Apoi a adăugat: „P.S.: Am devenit feroce ca un câine!”[4].

*

Hitler şi-a folosit Panzerele pentru a iniţia Operaţiunea Taifun, ampla ofensivă împotriva Moscovei, menită să dea lovitura de graţie Rusiei sovietice. Panzerele lui Guderian au atacat prin surprindere şi apoi au învăluit frontul Breansk exact în momentul în care Stalin îi primea pe lordul Beaverbrook, răutăciosul magnat de presă canadian şi membru al cabinetului de război britanic, şi pe Averell Harriman, chipeşul moştenitor cu obraji scofâlciţi al unui imperiu feroviar şi ambasador al Statelor Unite, care veniseră să negocieze acordarea de ajutor militar pentru a menţine Rusia în război.

Cei doi plutocraţi se uitau cum o făcea Stalin pe gazda amabilă în timp ce se confrunta cu o catastrofă. „Stalin era extrem de agitat, măsurând încăperea cu paşii şi fumând încontinuu, şi ni s-a părut amândurora că se află într-o stare de maximă tensiune”, şi-a amintit Beaverbrook. Ca întotdeauna, Stalin a oscilat între mitocănie şi şarm, acum desenând lupi pe carneţelul său, acum dând la o parte o scrisoare de la Churchill pe care nici nu o deschisese, exclamând: „Ofertele voastre modeste arată în mod clar că vreţi să vedeţi Uniunea Sovietică învinsă”. Era „pământiu, obosit, cu faţa ciupită de vărsat... aproape emaciat”. Pe 1 octombrie, frontul Moscovei cădea în timp ce Stalin găzduia un banchet extravagant în Marele Palat al Kremlinului. La

7.30 seara, sutele de invitaţi sporovăiau zgomotos în Sala Ecaterina, din secolul al XVIII-lea, cu scaunele şi divanele sale însemnate cu monograma Ecaterinei cea Mare, tapet de mătase verde şi portretele vechi în rame aurite. Chiar înainte de ora 8, invitaţii ruşi au început să privească îngrijoraţi spre uşa înaltă, aurită şi la 8 fix s-a lăsat tăcerea, în timp ce Stalin, purtând o tunică ce „părea să stea pe el ca pe gard", trecea încet pe lângă ei.

La cină, s-a aşezat între magnaţi, Molotov stând, ca de obicei, în faţa lui, alături de Voroşilov şi Mikoian, care au început să negocieze acordarea unui ajutor din partea occidentalilor[5]. În timp ce ospătarii îi asaltau pe invitaţi cu un regal de aperitive, caviar, supă şi peşte, purceluş de lapte, pui şi vânat, îngheţată şi prăjituri, stropite cu şampanie, votcă, vin şi coniac armenesc, Stalin a toastat pentru victorie înainte ca Molotov să preia ştafeta. Au fost 32 de toasturi până la sfârşitul banchetului. Când lui Stalin îi plăcea un toast, aplauda înainte de a închina paharul, dar nu se jena să vorbească în timp ce alţii îşi ţineau discursurile. „A băut continuu dintr-un păhăruţ (lichior)", scria Beaverbrook, care a notat totul cu aviditatea unuia dintre redactorii săi de la *Daily Express*. „A mâncat bine şi cu poftă", gustând caviar de pe vârful cuţitului, fără pâine şi unt. Stalin şi Beaverbrook, doi pezevenghi ageri la minte, au început să se întreacă în glume răutăcioase. Arătând spre preşedintele Kalinin, Beaverbrook, care auzise de preferinţa sa pentru balerine, a întrebat dacă moşul avea vreo amantă. „E prea bătrân", a chicotit Stalin. „Dar dumneata?"

Stalin i-a condus apoi pe toţi, cu mâinile la spate, spre cinematograf, unde a urmărit cu atenţie două filme, bând şampanie şi râzând. Deşi era deja 1.30 dimineaţa, omnipotentul insomniac a sugerat să se mai uite la un film, dar Beaverbrook era prea obosit. În timp ce occidentalii plecau, germanii avansau spre Moscova.

Pe 3 octombrie, Guderian a cucerit Orelul, aflat la 200 de kilometri în spatele presupusei linii întâi a frontului rus.

Frontul Breansk al lui Eremenko şi frontul de rezervă al lui Budionnîi au fost zdrobite: 665.000 de ruşi au fost înconjuraţi. Pe 4, Stalin a pierdut legătura cu frontul de vest, distrus, sub comanda lui Konev, lăsând o breşă de 20 de kilometri descoperiţi în apărarea Moscovei. În dimineaţa zilei de 5, comandantul forţelor aeriene ale Regiunii Militare Moscova, Sbîtov, a raportat vestea aproape incredibilă că o coloană lungă de tancuri germane se îndrepta spre Moscova pe şoseaua Uhnovo, la 100 de kilometri de Kremlin. Un al doilea avion de recunoaştere a confirmat. „Foarte bine", i-a spus Stalin comisarului Teleghin. „Acţionaţi hotărât şi energic... mobilizaţi toate resursele disponibile pentru a-l opri pe duşman..."

În acelaşi timp, anturajul lui Stalin a încercat să nege această veste la fel cum încercase să nege invazia germană. „Ascultă", l-a ameninţat Beria pe Teleghin, „iei de bună orice absurditate? În mod evident, ai primit informaţii de la panicarzi şi provocatori!". Câteva minute mai târziu, bietul colonel Sbîtov a dat buzna în biroul lui Teleghin, „palid şi tremurând". Beria îi ordonase să îi raporteze imediat temutului şef al Secţiei Speciale, Viktor Abakumov, care i-a ameninţat pe Sbîtov şi pe piloţii săi că vor fi arestaţi pentru „laşitate şi alarmism". Când un al treilea avion a confirmat că toate cele trei fronturi se prăbuşiseră, hienele au fost chemate înapoi.

Stalin i-a telefonat lui Jukov la Leningrad: „Nu am decât o rugăminte. Poţi să urci într-un avion şi să vii la Moscova?". „Cer permisiunea de decolare în zori." „Te aşteptăm la Moscova." „Voi fi acolo." „Toate cele bune", a spus Stalin. Între timp, l-a trimis pe Voroşilov să vadă ce e cu fronturile şi să afle noutăţi.

La apus, pe 7 octombrie, Vlasik l-a condus pe Jukov în viteză până la apartamentul din Kremlin unde Stalin, gripat, stătea de vorbă cu Beria. Probabil „fără să-şi dea seama că ajunsesem", după spusele lui Jukov, Stalin îi ordona lui Beria să „îşi folosească «Organul» pentru a tatona posibilităţile de a încheia o pace separată cu Germania,

dată fiind situaţia critică...”. Stalin punea la încercare hotărârea germanilor, însă, în momentul în care Moscova risca să cadă în mâinile nemţilor, nu prea erau şanse ca Hitler să fie dispus să încheie pace[6]. Se spune că Beria ar mai fi făcut o încercare de tatonare, folosindu-se fie de un „bancher” bulgar, fie, din nou, de ambasador, dar fără niciun rezultat.

Fără nicio introducere, Stalin i-a ordonat lui Jukov să plece pe fronturile lui Konev şi Budionnîi. Stalin avea nevoie de un ţap ispăşitor, întrebându-se dacă Konev nu era cumva un „trădător”. Îndreptându-se spre vâltoare, Jukov i-a găsit pe buimăciţii comandanţi ai frontului de vest, durul Konev, cu capul ras, şi comisarul Bulganin, într-o cameră sărăcăcioasă, luminată slab de nişte lumânări. Bulganin tocmai vorbise cu Stalin, dar nu i-a putut spune nimic, „deoarece nici noi nu ştim”. La 2.30 dimineaţa, pe data de 8, Jukov l-a sunat pe Stalin, care era tot bolnav: „Pericolul principal este acum că drumurile spre Moscova sunt practic lipsite de apărare”. „Dar unităţile?” – a întrebat Stalin. „Încercuite.” „Ce ai de gând să faci?” „O să mă duc la Budionnîi...” „Dar ştii unde îşi are cartierul general?”, a întrebat Stalin. „Nu, o să-l caut...”

Stalin i-a trimis pe Molotov şi pe Malenkov în miezul fierbinte al evenimentelor ca să preia controlul – şi să găsească vinovaţi. Haosul era atât de mare, încât Jukov nu reuşea să îl găsească pe Budionnîi. La Maloiaroslaveţ, a descoperit un orăşel complet părăsit, cu excepţia unui şofer care dormea într-un jeep şi care s-a dovedit a fi şoferul lui Budionnîi. Mareşalul era în clădirea Sovietului regional, încercând să îşi identifice armatele pe hartă. Cei doi cavalerişti s-au îmbrăţişat cu căldură. Budionnîi îl salvase pe Jukov de la arest în timpul „Marii terori”, dar acum era confuz şi epuizat. A doua zi dimineaţă, Stalin i-a ordonat lui Jukov să se întoarcă la cartierul central al frontului de vest, la nord de Mojaisk, şi să preia comanda.

Aici i-a găsit pe Molotov, Malenkov, Voroşilov şi Bulganin, care căutau ţapi ispăşitori: s-a iscat o ceartă între Konev şi

Voroşilov despre cine ordonase cutare retragere. Viaţa lui Konev a atârnat de un fir de păr atunci când Voroşilov a strigat că este „un trădător”. Era susţinut de Nikolai Bulganin, acel fost cekist blond, cu barbişon, care fusese primarul Moscovei şi director al Băncii de Stat. Acest afemeiat aparent afabil, care afişa o eleganţă aristocratică, dar care era poreclit „Instalatorul” de Beria din cauză că modernizase canlizarea Moscovei, era extrem de ambiţios şi necruţător într-un mod afabil: îl voia pe Konev împuşcat, poate ca să-şi salveze el pielea.

Stalin a telefonat ca să ordone arestarea lui Konev, dar Jukov l-a convins pe Suprem că are nevoie de Konev ca adjunct: „Dacă o să pierdem Moscova”, a ameninţat Stalin, „o să plătiţi amândoi cu capul... Organizaţi frontul de vest rapid şi acţionaţi!”. Două zile mai târziu, Molotov a telefonat şi a ameninţat că îl împuşcă pe Jukov dacă nu opreşte retragerea. Dacă Molotov se putea descurca mai bine, nu avea decât să încerce, a replicat Jukov. Molotov a închis telefonul.

Jukov a întărit rezistenţa deşi nu avea decât 90.000 de soldaţi pentru a apăra Moscova. A tras de timp, în încleştări de o sălbăticie fără precedent. Până pe 18, Kalininul fusese cucerit în nord şi Kaluga în sud, iar Panzerele au ajuns pe câmpul de luptă de la Borodino. A căzut zăpada, apoi s-a topit, formând o mocirlă care i-a oprit temporar pe germani. Ambele tabere au luptat eroic, tanc lângă tanc, ca doi giganţi încleştaţi într-o mare de noroi.

1. Accesul la documentele lui Stalin şi Jdanov ne permite acum pentru prima dată să le înţelegem eforturile frenetice de a salva Leningradul.

2. Şcerbakov era unul dintre acei Oameni Noi care călcaseră pe cadavre în anii ‘30 ca să ajungă la putere. „Cu faţa sa impasibilă, ca de Buddha, cu ochelari cu rame

groase pe nasul cârn”, Şcerbakov, cumnatul lui Jdanov – un alt exemplu de căsătorie din interiorul elitelor –, se distinsese în gestionarea unor probleme culturale, apoi i-a succedat lui Hruşciov în funcţia de prim-secretar al organizaţiei de partid a oraşului Moscova, devenind membru candidat la Biroul Politic în 1941, odată cu Malenkov şi Voznesenski. Un antisemit alcoolic şi necioplit, Hruşciov spunea că este „şarpe... unul dintre cei mai periculoşi”.

3. Pe 31 octombrie, când Stalin a auzit că naziştii folosesc „delegaţii” de ruşi, bărbaţi şi femei, ca scuturi umane, i-a ordonat lui Jdanov: „Se spune că printre bolşevicii din Leningrad sunt unii care cred că nu se poate face uz de armă împotriva acestor «delegaţi». Dacă există astfel de oameni... ei trebuie lichidaţi primii, deoarece sunt mai periculoşi decât soldaţii germani. Sfatul meu – fără sentimentalisme... Distrugeţi-i şi pe germani, şi pe delegaţii lor!”.

4. Poate ca răsplată pentru ferocitatea sa, pe 11 decembrie, Jdanov, care nu îl mai văzuse pe Stalin de pe 24 iunie, s-a întors la Moscova şi a reînceput să urce pe scara politică.

5. Chiar şi Stalin a recunoscut că acest sprijin din partea Occidentului a contribuit decisiv la efortul său de război. Mikoian îi trimitea rapoarte detaliate pe măsură ce soseau ajutoarele, fie camioane prin Persia, fie arme prin Arhanghelsk. Urgenţa era atât de mare, încât în noiembrie 1941 Stalin a făcut totalul avioanelor (432) cu creionul său roşu pe notiţele lui Mikoian.

6. În 1966, când au fost publicate memoriile lui Jukov la Moscova, acest lucru a fost considerat prea periculos pentru a fi inclus. Această informaţie a apărut abia în 1990, când a fost publicată versiunea completă.

35

„Poţi apăra Moscova?”

Stalin controla fiecare aspect al bătăliei, păstrând o listă a efectivelor şi tancurilor în carneţelul său din piele. „Iarăşi ascund arme de mine?”, l-a întrebat pe Voroşilov. Încă de pe 3 august, ordonase în secret crearea unei rezerve speciale de tancuri pentru Moscova: aceste tancuri nu „trebuiau date nimănui”, a specificat el. Dar vizitatorii erau uimiţi de „tonul lui Jukov”: i se adresa lui Stalin „pe un ton ridicat, poruncitor, de parcă i-ar fi fost superior în grad, iar Stalin accepta acest lucru”.

Iar şi iar, a intensificat nivelul cruzimii. Poate acum a fost momentul care a marcat pasajul din d’Abernon în care se afirma că germanii erau mai înspăimântaţi de ofiţerii lor decât de inamic. Mai întâi a dezlănţuit politica „pământului pârjolit” ca să „distrugă şi să incendieze toate zonele populate din spatele germanilor până la 40-60 de kilometri de linia frontului”. Beria, Mehlis şi şeful în plină ascensiune al secţiilor speciale, Abakumov, raportau săptămânal arestările şi execuţiile soldaţilor sovietici: de exemplu, Beria i-a scris lui Mehlis în timpul bătăliei de la Moscova, raportându-i că 638.112 de militari fuseseră reţinuţi în ariergardă de la începutul războiului, 82.865 dintre ei fiind arestaţi, în timp ce Abakumov i-a raportat lui Stalin că în decurs de o săptămână secţiile sale speciale au arestat 1.189 de dezertori şi au împuşcat 505. Acum, pe frontul din apropiere de Moscova, „batalioanele de interceptare” ale lui Bulganin, înfiinţate ca să îi terorizeze pe laşi, au arestat 23.064 de „dezertori” în doar trei zile. Există un mit potrivit căruia Stalin a întrerupt războiul împotriva propriului său popor doar în 1941 şi 1942; dar în această perioadă 994.000 de soldaţi au fost condamnaţi, iar 157.000 împuşcaţi, mai mult de 15 divizii.

Beria îi lichida şi pe foştii prizonieri: pe 13 octombrie, soţia lui Poskrebîşev, Bronka, odinioară atât de plină de viaţă, a fost împuşcată, eveniment care, ca şi uciderea membrilor familiei Svanidze, nu s-ar fi putut produce decât la ordinul lui Stalin. În timp ce se retrăgeau, agenţii NKVD aruncau grenade în propriile închisori sau transferau prizonieri spre interiorul ţării. Pe 3 octombrie, Beria a lichidat 157 de

prizonieri „celebri”, precum Kameneva, sora lui Troţki şi văduva lui Kamenev, în pădurea Medvedev, de lângă Orel. Pe 28, Beria a ordonat împuşcarea altor 25 de persoane, inclusiv fostul comandant al Forţelor Aeriene, Rîciagov, care îi răspunsese obraznic lui Stalin în legătură cu „sicriele zburătoare”. Cei 4.905 de nefericiţi condamnaţi la moarte au fost executaţi în mai puţin de opt zile.

Pe străzile Moscovei, lanţurile de control staliniste au cedat din cauza fricii de armatele germane. Legea nu se mai aplica. Pe 14 octombrie, magazinele alimentare erau jefuite; apartamentele goale erau devastate. Refugiaţii blocau străzile, hărţuiţi de bande de tâlhari. Deasupra oraşului se înălţau nori de fum când funcţionarii ardeau documente. La gara Kursk, „o puzderie de femei, copii şi bătrâni umpleau piaţa. Era un frig pătrunzător. Copiii plângeau”, dar masele de oameni aşteptau „răbdători şi supuşi”. O sută de soldaţi şi-au unit forţele pentru a ţine gloata pe loc. Unele comisariate şi familiile celor mai mulţi oficiali au fost evacuate la Kuibîşev. Tunurile antiaeriene luminau cerul, în timp ce Kremlinul, pe jumătate părăsit, era învăluit în întuneric şi camuflat într-un mod ciudat: o pânză uriaşă pe care erau pictate faţadele unui şir de case, un veritabil exemplu de potemkiniadă, fusese întinsă peste zidurile care dădeau spre râu.

Beria, Malenkov şi Kaganovici, după spusele gărzilor de corp ale lui Stalin, „şi-au pierdut cumpătul”, încurajând populaţia să fugă. „O să fim împuşcaţi ca potârnichile”, a spus Beria într-o şedinţă, susţinând abandonarea urgentă a Moscovei. Aceşti potentaţi l-au sfătuit pe Stalin să evacueze oraşul şi să plece la Kuibîşev. Beria l-a chemat pe Sudoplatov, expertul său în „misiuni speciale”, în biroul său de la Lubianka, unde se afla împreună cu Malenkov, şi i-a ordonat să dinamiteze toate clădirile principale, de la Metroul Kaganovici până la stadion. În noaptea de 15, Beria a agravat şi mai mult lucrurile, convocând o întâlnire a liderilor locali de partid în biroul său din subsolul de pe strada Dzerjinski nr. 2, care era şi adăpost antiaerian, şi anunţând: „Am pierdut legătura cu frontul”. Le-a ordonat să

îi „evacueze pe toţi cei care nu pot apăra Moscova. Distribuiţi alimente populaţiei”. Au izbucnit revolte în fabrici deoarece muncitorii nu puteau intra la lucru, clădirile fiind minate. Molotov le-a spus ambasadorilor că aveau să fie evacuaţi imediat.

Stalin aborda un aer de impenetrabilitate solitară, nedezvăluind nimănui planurile sale, în timp ce potentaţii se pregăteau de evacuare. În timp ce raidurile asupra Moscovei se intensificau, Stalin urca pe acoperiş la Kunţevo şi privea luptele dintre avioanele de vânătoare. O dată o bucată de şrapnel a căzut lângă el în timp ce privea din grădină şi Vlasik i-a dat fragmentele calde. Într-o noapte Vasili Stalin şi-a vizitat tatăl. Când un avion german a trecut pe deasupra casei, gărzile nu au deschis focul deoarece nu doreau să atragă atenţia asupra reşedinţei lui Stalin.

„Laşilor!”, a strigat Vasili, trăgând el însuşi cu puşca. Stalin a ieşit din casă: „A nimerit ceva?”, a întrebat. „Nu.” „Câştigătorul Premiului Voroşilov pentru cel mai bun ţintaş”, a spus el sec. Dar stresul îl afecta şi pe el: nimănui nu îi venea să creadă cât de mult îmbătrânise. Stalin era acum un „bărbat scund, cu o faţă palidă şi obosită... ochii îşi pierduseră fermitatea de altădată, vocea îi trăda nesiguranţa”. Hruşciov a fost îngrozit când a văzut că a ajuns „piele şi os”. Când Andreev şi fiica sa, Nataşa, se plimbau în jurul Kremlinului îngheţat, l-au văzut pe Stalin umblând în spatele parapetelor, singur şi, ca de obicei, îmbrăcat subţire, fără mănuşi şi cu faţa vânătă de frig. În clipele sale libere, citea în continuu cărţi de istorie: acum a notat pe o nouă biografie a lui Ivan cel Groaznic: „învăţător, învăţător” şi apoi: „Vom învinge!”. Stările sale de spirit oscilau între o hotărâre spartană şi ieşiri isterice. Konev a fost uimit când a primt un telefon de la Stalin, care a ţipat la el: „Tovarăşul Stalin nu este un trădător. Tovarăşul Stalin este un om de onoare; singura sa greşeală a fost că a avut prea multă încredere în cavalerişti”. Era hăituit de „observarea” constantă a unor paraşutişti nazişti care aterizau în mijlocul Moscovei: „Paraşutişti? Câţi? O companie?”. Stalin ţipa la telefon când a venit un general

să îi dea raportul. „Şi cine i-a văzut? I-ai văzut tu? Şi unde au aterizat? Eşti nebun... Îţi spun că nu te cred. Urmează să-mi spui că au aterizat deja pe biroul tău!”. A trântit receptorul. „De câteva ore mă tot bat la cap cu lamentări despre paraşutişti germani. Nu mă lasă să lucrez. Parcă sunt nişte mori stricate!”

Personalul lui Stalin îi pregătea plecarea, fără să se consulte efectiv cu el. Vilele erau dinamitate. S-a pregătit un tren special, pe o linie ascunsă, plin până la refuz cu lucruri personale din casele sale, precum cărţile sale iubite. Patru avioane americane Douglas DC-3 stăteau pregătite.

La sfârşitul zilei de 15 octombrie, Stalin le-a ordonat gărzilor de corp să îl ducă la Kunţevo, care fusese închis şi minat. Comandantul i-a spus că nu poate intra, dar Stalin a ordonat: „Deminaţi casa în două-trei ore, scormoniţi focul în soba din casa mică şi voi lucra acolo”.

A doua zi dimineaţă s-a îndreptat spre Kremlin mai devreme ca de obicei. Pe drum, acest fanatic al ordinii a fost şocat să vadă cum mase de oameni jefuiesc magazine pe străzile pe unde trecea. Gărzile sale au afirmat că le-a ordonat să oprească maşina în Piaţa Smolensk, unde a fost înconjurat de o mulţime de oameni care au pus întrebări destul de pertinente, precum: „Când îl va opri Armata Sovietică pe inamic?”. „Ziua aceea e aproape”, a replicat el înainte de a-şi continua drumul spre Kremlin.

La 8 dimineaţa, Mikoian, care lucrase, ca de obicei, până la 6 dimineaţa, a fost trezit şi chemat. La 9, potentaţii s-au adunat în apartamentul lui Stalin pentru a dezbate marea decizie a războiului. Stalin a propus ca tot guvernul să fie evacuat la Kuibîşev, să se ordone armatei să apere capitala şi să îi ţină pe germani în loc până când îşi putea arunca în luptă rezervele. Lui Molotov şi Mikoian li s-a ordonat să gestioneze evacuarea, Kaganovici punând la dispoziţie trenurile. Stalin a propus ca toţi membrii Biroului Politic să plece în acea zi şi apoi a adăugat, făcând senzaţie: „Eu voi pleca mâine dimineaţă”.

„De ce trebuie noi să plecăm astăzi dacă dumneavoastră plecaţi mâine?”, l-a întrebat indignat Mikoian pe Stalin. „Şi noi putem pleca mâine. Şcerbakov şi Beria nu ar trebui să plece până nu organizează mişcarea de rezistenţă. Eu rămân, voi pleca mâine, odată cu dumneavoastră.” Stalin a fost de acord. Molotov şi Mikoian au început să îi instruiască pe comisari: la 11 dimineaţa s-a sunat la Comisariatul de Externe şi s-a ordonat personalului să se prezinte imediat la Gara Kazan. În lift, când plecau din biroul lui Stalin, Kaganovici i-a spus lui Mikoian: „Auzi, când pleci, zi-mi şi mie, ca să nu rămân de căruţă”. În timp ce liderii intrau şi ieşeau în grabă din biroul lui Stalin, familiilor lor li s-a spus doar cu o oră înainte să evacueze oraşul[1]. La ora 7, în seara următoare, Aşhen Mikoian şi cei trei membri mai tineri ai familiei, împreună cu preşedintele Kalinin şi familiile altor lideri, s-au îmbarcat în trenul Comitetului Central. În gara bine păzită, femei în haine de blană stăteau la taclale cu copiii lor bine îmbrăcaţi în mijlocul aburului locomotivelor în timp ce soldaţii încărcau cu atenţie în tren lăzi pe care scria „Fragil – cristal”. Poskrebîşev plângea cu sughiţuri în timp ce a urcat-o în tren pe Nataşa, în vârstă de 3 ani, împreună cu dădaca sa, fără să ştie că mama ei, Bronka, fusese executată cu trei zile înainte. I-a promis fiicei sale că o va vizita de îndată ce va fi posibil – şi s-a grăbit să se întoarcă la Stalin. În timp ce aştepta, Valentin Berejkov, interpretul lui Molotov, a observat că bălţile de zăpadă topită îngheţau. Panzerele germane puteau avansa din nou.

Jukov era hotărât să apere frontul. Dar simţea panica instalată la vârf. Era convins că poate salva Moscova, i-a spus el unui editor care l-a vizitat, „dar EI sunt convinşi, acolo?”, a întrebat, referindu-se la Stalin, aflat la Kremlin.

În acea seară, liderii au ajuns într-un Kremlin înfiorător de pustiu. Când un comisar a intrat în apartamentul lui Stalin, acesta a ieşit încet din dormitorul lui, fumând, îmbrăcat cu vechea sa tunică şi pantalonii bufanţi, băgaţi în cizme. Au observat că rafturile erau goale, toate cărţile fiind încărcate în tren. Nu s-a aşezat nimeni pe scaune. Apoi Stalin s-a oprit: „Care este situaţia la Moscova?”. Potentaţii nu au

scos nicio vorbă, dar un tânăr comisar a luat cuvântul: metroul nu mai funcţiona, brutăriile erau închise. În fabrici se credea că guvernul fugise. Jumătate dintre muncitori nu îşi primiseră banii. Muncitorii credeau că directorul Băncii de Stat fugise cu banii.

„Ei bine, nu e chiar aşa de rău. Am crezut că o să fie mai grav.” Stalin a ordonat ca banii să fie trimişi înapoi de la Gorki. Şcerbakov şi Pronin, şeful organizaţiei de partid din Moscova şi primarul capitalei, trebuie să reinstaureze ordinea şi să anunţe public că Moscova avea să fie apărată până la ultima picătură de sânge: Stalin a rămas la Kremlin. Liderii au plecat în oraş: Mikoian a apărut în faţa a cinci mii de muncitori agitaţi, de la Fabrica de Automobile „Stalin”, care nu îşi primiseră salariile. Dar panica a continuat: străzile erau pline de vagabonzi şi hoţi. Chiar şi Ambasada Marii Britanii, aflată vizavi de Kremlin, pe malul celălalt al râului Moscova, a fost prădată, după ce gărzile sale fugiseră. Unităţile de demolare au minat cele 16 poduri din Moscova.

*

Stalin a ezitat două zile întregi. Nimeni nu ştie ce a făcut exact, dat nu a mai venit la birou. În toiul legendarei lupte pentru apărarea Moscovei Supremul dormea îmbrăcat în manta pe o saltea, în subteranele metroului, ca un vagabond în toată regula. Modul de lucru al lui Stalin dezvăluie îngrozitoarea lipsă de pregătire pentru război. Erau raiduri aeriene frecvente, dar nu existau buncăre nici la Kremlin, nici la Kunţevo. În timp ce Kaganovici supraveghea construirea urgentă a unor buncăre concepute exact după modelul biroului lui Stalin, Supremul s-a mutat să lucreze în singurul post de comandă adecvat disponibil la acea dată, cartierul general al apărării antiaeriene din casa de pe strada Kirov nr. 33 (strada Miasniţkaia), unde avea un dormitor. În timpul raidurilor aeriene, cobora cu liftul ca să lucreze în staţia de metrou Kirov (acum Cistîie Prudî) până pe 28 octombrie, când o bombă a căzut în curtea casei. După aceea Stalin a început

să lucreze în permanenţă în staţia de metrou, unde şi dormea.

La metrou, s-a instalat într-un compartiment special construit, izolat prin panouri din placaj de trenurile care circulau. Mulţi membri ai personalului său dormeau în vagoane obişnuite de metrou garate în staţie, în timp ce Statul-Major lucra în staţia de metrou Belorusskaia. Acest cartier general subteran era împărţit în birouri şi compartimente pentru dormit, întinzându-se până în dreptul străzii Kirov. Trenurile care treceau făceau să le zboare foile, astfel încât acestea erau prinse cu pioneze de birouri. După ce lucra toată ziua în birourile sale subterane, într-un final, după miezul nopţii, Stalin mergea, împletic indu-se, spre compartimentul unde dormea. Vlasik şi gărzile sale stăteau de strajă în jurul acestui refugiu fragil şi probabil dormeau în prag, ca nişte scutieri care păzeau un rege medieval. Un colonel din Statul-Major, Serghei Ştemenko, un cazac eficient, charismatic în vârstă de 34 de ani, cu o mustaţă neagră şi deasă, colabora îndeaproape cu Stalin şi uneori „dormeau amândoi”, îmbrăcaţi în mantale, pe nişte saltele puse pe jos în birou. Este greu de imaginat că vreunul dintre ceilalţi conducători militari ar fi trăit în astfel de condiţii, dar Stalin era obişnuit să doarmă ca în tinereţe, în timpul revoluţiei.

*

Pe 17 octombrie Şcerbakov a făcut un anunţ la radio pentru a ridica moralul moscoviţilor. Nu a avut prea mult efect, străzile fiind pline de bande de dezertori şi refugiaţi care îşi înghesuiau bunurile în căruţe. Stalin încă nu se hotărâse dacă să părăsească sau nu Moscova, dar în cele din urmă a venit şi momentul să ia această decizie, probabil pe 18, seara târziu. Generalul de aviaţie Golovanov şi-a amintit că Stalin era deprimat şi nehotărât. „Ce e de făcut?”, repeta el întruna. „Ce e de făcut?”

În momentul decisiv din cariera sa, Stalin a discutat despre această decizie cu generali şi comisari, gărzi de corp şi servitori şi, bineînţeles, a căutat răspunsul şi în cărţi de

istorie. Citea biografia, publicată în 1941, a lui Kutuzov – care abandonase Moscova. „Până în ultima clipă”, a subliniat el cu o linie apăsată, „nimeni nu a ştiut ce avea de gând să facă Kutuzov”. Întorşi în apartamentul său, Stalin şi potentaţii luau cina, serviţi de Valecika, veselă, cu şorţul ei alb. Când unii dintre ei păreau să încline înspre evacuare, privirea lui Stalin s-a oprit asupra ibovnicei sale „mereu zâmbitoare”.

„Valentina Vasilevna”, a întrebat-o Stalin brusc. „Tu te pregăteşti să părăseşti Moscova?” „Tovarăşe Stalin”, a răspuns ea în graiul de la ţară, „Moscova este Maica noastră, casa noastră. Ar trebui apărată”. „Ei, uite cum vorbesc moscoviţii!”, le-a spus Stalin membrilor Biroului Politic.

Nici Svetlana nu părea să fie de acord cu abandonarea Moscovei când i-a scris din Kuibîşev: „Dragă tătucă, dragostea mea... te salut... Tătucă, de ce germanii continuă mereu să se apropie? Când or s-o încaseze, aşa cum merită? La urma urmelor, nu putem continua să le cedăm toate oraşele noastre industriale”.

Stalin l-a sunat pe Jukov şi l-a întrebat: „Suntem siguri că putem apăra Moscova? Te întreb asta cu durere în suflet. Spune adevărul, ca un bolşevic”[2]. Jukov a răspuns că putea fi apărată. „Este încurajator faptul că eşti atât de sigur.”

Stalin le-a ordonat gărzilor să îl ducă la vila lui de „Departe”, de la Semionovski, care se afla mai departe de iureşul luptelor decât Kunţevo. Beria i-a răspuns în georgiană că şi aceasta era dinamitată. Dar Stalin a insistat nervos să meargă acolo. Odată ajuns, l-a găsit pe comandant împachetând ultimele lucruri.

„Ce-i cu toate astea?”, a întrebat aspru. „Ne pregătim, Tovarăşe Stalin, pentru evacuare şi plecarea spre Kuibîşev.” Stalin se poate să îi fi ordinat şoferului să îl ducă şi la trenul special care era staţionat sub pază strictă la nodul de cale ferată Abelmanovski, folosit în mod normal pentru depozitarea traverselor de lemn. O sursă din biroul

lui Stalin şi-a amintit că acesta s-a plimbat de-a lungul trenului. Mikoian şi Molotov nu menţionează acest lucru – până şi o simplă aluzie la apropierea lui Stalin de un tren ar fi provocat panică, dar era acel tip de scenă melodramatică pe gustul lui Stalin. Dacă s-a întâmplat cu adevărat, imaginea acestui om mic de statură, slab, cu „faţa palidă şi obosită”, cu mantaua şi cizmele militare ponosite, plimbându-se de-a lungul liniei secundare, aproape părăsită, dar bine păzită, prin aburul locomotivei mereu gata de plecare, are un impact emoţional la fel de puternic pe cât de hotărâtoare avea să fie din punct de vedere istoric. Căci Stalin le-a ordonat comandanţilor acestei vile să oprească încărcarea. „Nu va fi nicio evacuare. Vom rămâne aici până obţinem victoria”, a ordonat el, „calm, dar ferm”.

Când s-a întors la Kremlin, şi-a adunat gărzile şi le-a spus: „Nu plec din Moscova. Veţi rămâne aici, cu mine”. I-a ordonat lui Kaganovici să anuleze trenul special. Sistemul stalinist le permitea potentaţilor, care oscilau între defetism şi sfidare, să îşi urmeze propriile politici până când îşi spunea Stalin părerea. Apoi cuvântul lui era lege. În seara „umedă şi rece” de 18 octombrie, echipa însărcinată cu apărarea oraşului a fost chemată în biroul lui Beria, unde georgianul „a încercat să ne convingă că Moscova trebuie abandonată. El considera”, scria unul dintre cei prezenţi, „că trebuie să ne retragem dincolo de Volga. Cu ce să apărăm Moscova? Nu avem nimic... O să ne înăbuşe pe toţi aici”. Malenkov era de acord cu el. Molotov, spre meritul său, a „mormăit nişte obiecţii”. Ceilalţi „au rămas tăcuţi”. Se spune că Beria a fost principalul susţinător al retragerii, deşi el a devenit ţapul ispăşitor pentru toate lucrurile dubioase care s-au întâmplat în timpul lui Stalin. Beţivul şef al directoratului politic al Armatei Roşii din Moscova, Şcerbakov, voia şi el să se retragă şi se pare că şi-a pierdut cumpătul: după aceea, „îngrozit”, l-a întrebat pe Beria ce s-ar întâmpla dacă ar afla Stalin.

Pe data de 19, la ora 3.40 după-amiază, Stalin i-a convocat pe potentaţi şi generali în Colţişor. Stalin „s-a apropiat de

masă şi a spus: «Ştiţi cu toţii care este situaţia. Ar trebui sau nu să apărăm Moscova?»„. Nu a răspuns nimeni. Era o tăcere „lugubră”. Stalin a aşteptat puţin, apoi a spus: „Dacă nu vreţi să vorbiţi, îl voi întreba pe fiecare dintre voi ce părere are”. A început cu Molotov, care şi-a susţinut părerea: „Trebuie să apărăm Moscova”. Toată lumea, inclusiv Beria şi Malenkov, a dat acelaşi răspuns. Beria adoptase punctul de vedere al lui Stalin, aşa cum a recunoscut fiul său: „Tata nu ar fi acţionat niciodată aşa cum a făcut-o dacă nu ar fi cunoscut... [şi] nu ar fi anticipat reacţiile [lui Stalin]”.

„Dacă plecaţi dumneavoastră, Moscova va fi pierdută”, a declarat Beria. Şcerbakov a fost unul dintre cei care păreau că au îndoieli.

„Atitudinea voastră poate fi explicată în două feluri”, a spus Stalin. „Fie sunteţi pămpălăi şi trădători, fie idioţi. Prefer să vă consider idioţi.” Apoi şi-a exprimat părerea şi i-a cerut lui Poskrebîşev să îi cheme înăuntru pe generali. Când au sosit Teleghin şi comandantul Regiunii Militare Moscova, generalul NKVD Artemev, Stalin se plimba tensionat încolo şi încoace pe covorul îngust, fumând pipă. „Chipurile celor prezenţi”, şi-a amintit comisarul Teleghin, „trădau faptul că avusese loc o discuţie furtunoasă şi că spiritele erau agitate încă. Întorcându-se spre noi fără să ne salute, Stalin a întrebat: „Care este situaţia în Moscova?”. „Situaţia e alarmantă”, a raportat Artemev. „Ce vrei să spui cu asta?”, a izbucnit Stalin. Ar trebui declarată „stare de asediu” în Moscova, a răspuns Artemev. „Corect!” şi Stalin i-a ordonat „celui mai bun funcţionar” al său, Malenkov, să redacteze decretul. Când Malenkov a citit cu voce tare decretul său prolix, Stalin s-a enervat atât de tare, încât s-a repezit la el şi „i-a smuls efectiv foile din mână”. Apoi i-a dictat abrupt decretul lui Şcerbakov, ordonând „împuşcarea pe loc” a infractorilor suspectaţi.

Stalin a adus în discuţie diviziile pentru apărarea Moscovei, numindu-le pe multe dintre ele din memorie, apoi sunându-i pe comandanţii lor direct. Agenţii NKVD au fost trimişi pe

străzi, executând dezertori şi chiar portari ai unor imobile care încercaseră să plece. Se luase decizia de a rămâne şi a lupta. Prezenţa lui Stalin la Moscova, a spus secretarul general al Cominternului, Dimitrov, „valora cât o armată mărişoară”. Faptul că se pusese capăt incertitudinii l-a înviorat pe Stalin: când un comisar l-a sunat de pe front pentru a discuta despre evacuarea spre est, Stalin l-a întrerupt: „Ia vedeţi, tovarăşii dumneavoastră au nişte lopeţi?”. „Ce anume, Tovarăşe Stalin?” „Au lopeţi?” Comisarul a întrebat pe cineva de lângă el dacă au lopeţi. „De care lopeţi, Tovarăşe Stalin – din cele obişnuite sau de cele pentru săpat?” „Indiferent de care.” „Da, avem lopeţi! Ce să facem cu ele?” „Transmiteţi-le tovarăşilor de acolo”, a rostit Stalin liniştit, „să ia lopeţile şi să-şi sape singuri mormintele. Noi rămânem la Moscova. Şi ei la fel...”.

Chiar şi acum curtenii lui Stalin se certau între ei: Stalin i-a ordonat lui Molotov să se ducă la Kuibîşev ca să vadă ce e cu Voznesenski, care conducea guvernul de acolo.

„Zi-i lui Mikoian să vină cu mine”, a spus Molotov. „Da’ ce-s eu, escorta ta?!”, a ţipat Mikoian.

„De ce nu te duci şi tu?”, a sugerat Stalin. Cinci zile mai târziu Stalin i-a chemat înapoi.

Panzerele avansau în continuare pe zăpada îngheţată şi ameninţau să încercuiască Moscova. Jukov nu mai avea rezerve. După ce pierduse trei milioane de soldaţi din iunie, carneţelul lui Stalin era aproape gol. Ca un prăvăliaş despotic, Stalin îşi păzea rezervele secrete ca pe ochii din cap în timp ce Malenkov stătea lângă el, ţinând socoteala. Când Stalin l-a întrebat pe un general ce ar putea salva capitala, acesta a răspuns: „Nişte rezerve”.

„Orice idiot”, a izbucnit Stalin, „ar putea apăra oraşul cu rezerve militare”. Stalin i-a dat cu generozitate 15 tancuri, Malenkov remarcând că asta era tot ce le mai rămăsese. În mod uimitor, în doar câteva luni, vastele resurse militare ale acestui imperiu imens fuseseră reduse la 15 tancuri dintr-un carneţel. La Berlin, Biroul de Presă al Reichului a

declarat că „Rusia era terminată”, dar administrarea strictă a rezervelor de către Stalin, combinată cu geniul militar şi brutalitatea lui Jukov, avea un efect negativ asupra germanilor, ale căror maşini începeau să aibă de suferit din cauza noroiului şi a gheţii, în timp ce soldaţii erau îngheţaţi şi epuizaţi. S-au oprit iarăşi pentru a se pregăti pentru un asalt final, convinşi că resursele lui Stalin erau epuizate. Dar mai exista o pagină în carneţelul lui de care ei uitaseră.

Armata lui Stalin din Extremul Orient, de 700.000 de soldaţi, păzea ţara împotriva Japoniei, dar la sfârşitul lunii septembrie Richard Sorge, spionul pe care Stalin îl numea codoş, a raportat că Japonia nu avea să atace Rusia. Pe 12 octombrie, Stalin a discutat despre acest lucru cu satrapii săi din Extremul Orient, care i-au confirmat absenţa vreunor intenţii ostile la Tokyo, potrivit unor surse locale de informaţii. Kaganovici a organizat o serie de trenuri care să circule continuu şi care, în câteva zile, au adus rapid 400.000 de soldaţi cu forţe proaspete, 1.000 de tancuri şi 1.000 de avioane străbătând vastele pustiuri eurasiatice, în unul dintre cele mai decisive miracole logistice ale războiului. Ultimul tren a plecat pe data de 17 şi aceste legiuni secrete au început să se concentreze în spatele Moscovei.

*

Stalin s-a mutat în noul său buncăr din Kremlin, o copie exactă a Colţişorului, până la lambriurile de lemn, deşi coridoarele sale lungi nu semănau decât cu un „vagon de dormit. În dreapta erau un rând de uşi” „bine păzite”. Ofiţerii aşteptau în „una dintre cuşetele din stânga” până când apărea Poskrebîşev, care îi conducea într-o „încăpere spaţioasă, luminată puternic, cu un birou mare în colţ”, unde dădeau peste Stalin, care se plimba încoace şi încolo, de regulă însoţit de şeful Statului-Major, suferindul mareşal Şapoşnikov.

Puţin mai tânăr decât Stalin, cu părul din ce în ce mai rar pieptănat cu cărare pe mijloc, cu faţa galbenă şi obosită, cu pometi tătărăşti, Şapoşnikov părea „un cadavru (mort de

cel puţin trei luni) pus în mişcare de un ritual voodoo şi, chiar şi atunci când era în viaţă, trebuie să fi fost foarte-foarte bătrân", după spusele unui diplomat britanic. Şapoşnikov le spunea tuturor *golubcik*, *măi dragă*, iar Stalin era fermecat de rafinamentul acestui colonel ţarist. Când nişte generali nu au dat raportul într-o zi, Stalin l-a întrebat nervos pe Şapoşnikov dacă i-a pedepsit. O, da, a răspuns Şapoşnikov: îi „mustrase sever". Acest răspuns nu l-a impresionat pe Stalin: „Pentru un soldat aceasta nu e o pedeapsă!". Dar Şapoşnikov i-a explicat răbdător „vechea tradiţie militară conform căreia, dacă Şeful Statului-Major îl mustră [pe un ofiţer], cel vinovat trebuie să îşi dea demisia". Stalin a râs în faţa acestei atitudini demodate. Dar Şapoşnikov era un supravieţuitor: îl atacase pe Tuhacevski în anii '20, îi fusese judecător în 1937 şi chiar îl denunţase pe un bucătar sabotor pentru că punea prea multă sare pe carne. Nu semna niciodată nimic fără să verifice mai întâi. În prezenţa lui Stalin, „nu îşi exprima vreo părere". Deşi nu a renunţat niciodată la punctele sale de vedere, nu obiecta niciodată când i se ordona să facă altceva. Era singurul general căruia Stalin i se adresa cu prenumele şi patronimul şi singurul căruia i se permitea să fumeze[3] în biroul său.

Războiul ajunsese cu adevărat la Kremlin, care era acum presărat cu cratere de pe urma bombardamentelor. Mikoian a fost doborât la pământ de o bombă. Pe 28 octombrie, Malenkov avea treabă în Piaţa Veche când Stalin l-a chemat la Kremlin: nici nu a plecat bine, când o bombă germană a distrus clădirea. „Ţi-am salvat viaţa", i-a spus Stalin.

Într-o zi, Stalin a insistat că vrea să vadă un baraj al artileriei împotriva poziţiilor germane. Beria, care era de faţă, era foarte speriat că avea să fie învinovăţit dacă ceva mergea prost. Maşina lui Stalin şi gărzile de corp au pornit pe şoseaua Volokalamskului, spre front, dar, în timp ce se apropiau de câmpul de luptă, Vlasik nu i-a lăsat să meargă mai departe. Stalin a fost nevoit să urmărească exploziile de la distanţă. Apoi un tanc i-a împroşcat cu noroi limuzina, ceea ce le-a dat palpitaţii gărzilor de corp. Beria l-a obligat

pe Stalin să schimbe maşina şi să se întoarcă acasă. Totuşi, starea de spirit a lui Stalin se mai îmbunătăţise: a lăsat-o chiar pe Svetlana să vină în vizită vreo două zile, dar apoi a ignorat-o în mod grosolan în buncăr, înjurând privilegiile „castei blestemate" a elitei de la Kuibîşev. Mai important, marele actor-director a pus acum la punct o scenă de o măiestrie artistică nesăbuită, dar inspirată.

*

Pe 30 octombrie, Stalin l-a întrebat brusc pe generalul Artemev: „Cum vom organiza parada militară?".

Nu putea fi nicio paradă, a răspuns Artemev. Germanii se aflau la mai puţin de 80 de kilometri depărtare. Molotov şi Beria credeau că glumeşte. Dar Stalin i-a ignorat calm: „Se va organiza o paradă pe 7 noiembrie... Mă voi ocupa personal de acest lucru. În cazul unui raid aerian în timpul paradei, cu morţi şi răniţi, aceştia vor fi îndepărtaţi rapid, iar parada va continua. Ar trebui făcut un jurnal de ştiri care să fie distribuit în toată ţara. Eu voi ţine un discurs... Ce credeţi?". „Dar cu riscurile cum rămâne?", a reflectat Molotov. „Deşi recunosc că răspunsul politic... ar fi enorm." „Deci aşa rămâne!"

Artemev a întrebat când ar trebui să înceapă parada. „Ai grijă să nu ştie nimeni, nici măcar eu", a spus Stalin, „până în ultima clipă". O săptămână mai târziu, se poate ca spionii germani să fi zărit imaginea ciudată a moscoviţilor, supravegheaţi de cekişti, adunând scaune din Teatrul Bolşoi şi coborându-le apoi pe scări în staţia de metrou Maiakovskaia. În acea seară, magnaţii au luat liftul spre staţia Maiakovskaia, unde au găsit un tren garat într-o parte, cu uşile deschise. Înăuntru erau mese cu sandviciuri şi băuturi răcoritoare. După aceste aperitive, au luat loc pe acele scaune de teatru. Apoi, cu o uşoară nuanţă de vodevil, Stalin, însoţit de Molotov, Mikoian, Beria, Kaganovici şi Malenkov, s-au întâlnit în staţia următoare şi au luat metroul spre Maiakovskaia. Şi-au ocupat locurile la tribuna Biroului Politic în ropote de aplauze. Crainicul Levitan a anunţat programul dintr-un vagon transformat în

staţie de radio. Ansamblul NKVD a interpretat cântece de Dunaevski şi Aleksandrov. A cântat Kozlovski. Stalin a vorbit o jumătate de oră pe un ton care inspira calm, avertizând: „Dacă vor un război de exterminare, îl vor avea”. După aceea, generalul Artemev s-a apropiat de Stalin: parada era pregătită pentru 8 dimineaţa. Nici măcar ofiţerii implicaţi nu aveau să ştie detaliile până la ora 2 dimineaţa.

Chiar înainte de ora 8, pe un viscol cu un vânt muşcător care i-a ferit de un atac aerian german, Stalin a urcat treptele Mausoleului în fruntea membrilor Biroului Politic, ca pe vremuri – cu excepţia faptului că era mai devreme şi toată lumea era extrem de îngrijorată. Beria şi Malenkov i-au ordonat specialistului în misiuni speciale, Sudoplatov, să-i anunţe la Mausoleu în cazul unui atac al germanilor. Preferatul publicului la parade, Budionnîi, cu sabia scoasă din teacă, pe un armăsar alb, a ieşit călare pe Porţile Spaski, a dat onorul şi apoi li s-a alăturat pentru a urmări parada. Tancurile, inclusiv T-34, remarcabila maşinărie din acest război, şi soldaţii au defilat în coloane, făcând stânga împrejur la catedrala Sfântul Vasile, iar apoi au luat-o pe strada Gorki, îndreptându-se spre front.

A existat un moment tensionat când un tanc greu Kliment Voroşilov s-a oprit brusc şi s-a întors într-o direcţie greşită, urmat de un altul. Deoarece aveau armament complet şi Stalin urmărea cu atenţie această gafă, Artemev le-a ordonat subordonaţilor lui să vadă imediat ce se întâmplă. După ce au ajuns din urmă tancurile, echipajele acestora au fost interogate şi au declarat cu inocenţă că primul tanc pur şi simplu primise un mesaj că alt tanc avea probleme; ca la instrucţie, celelalte tancuri porniseră în ajutorul lui. Când Artemev a raportat aceste lucruri pe balconul Mausoleului, potentaţii au fost atât de uşuraţi, încât au izbucnit în râs: nu a fost pedepsit nimeni. Stalin a ţinut un scurt discurs despre lupta patriotică a Rusiei lui Suvorov, Kutuzov şi Aleksandr Nevski. Patria era în pericol, dar sfidătoare. S-a nimerit ca exact în aceaşi noapte să se instaleze cu adevărat gerul rusesc.

Pe 13 noiembrie, Stalin l-a sunat pe Jukov ca să planifice contraatacurile menite să destabilizeze atacurile germanilor. Jukov şi comisarul Bulganin ştiau că resursele lor erau atât de reduse, încât nu puteau ataca, dar Stalin a insistat. „Cu ce forţe o să atacăm?”, a întrebat Jukov. „Consideră problema rezolvată!”, a spus Stalin şi a închis telefonul, dar l-a sunat imediat pe Bulganin: „Tu şi Jukov vă daţi aere. Dar lasă că vă pun eu la punct”.

După aceea, Bulganin a alergat în biroul lui Jukov: „Ei bine, de data aceasta mi-am luat-o rău de tot!”, a spus el.

Contraatacurile au început pe fondul ofensivei germane chinuitoare de pe 15 noiembrie, ultima sforţare de a cuceri Moscova. Germanii au reuşit să răzbată. Stalin l-a întrebat din nou pe Jukov: putea apăra Moscova?

„Vom apăra Moscova, fără îndoială. Dar ne mai trebuie cel puţin două armate şi două sute de tancuri.” Stalin i-a pus la dispoziţie armatele, „dar, deocamdată, nu avem niciun tanc”. Jukov a luptat cu germanii până când le-a oprit înaintarea, pe 5 decembrie, pierzând 155.000 de soldaţi în 20 de zile. În mod cert, Blitzkriegul lui Hitler dăduse greş. Pe 6 decembrie, Stalin i-a trimis lui Jukov trei noi armate şi a ordonat o amplă contraofensivă pe patru dintre cele mai apropiate fronturi. A doua zi, Japonia a atacat America la Pearl Harbor.

Jukov i-a împins înapoi pe germani trei sute de kilometri. Totuşi, nici chiar în toiul unei bătălii atât de disperate, generalii nu au uitat nicio clipă de vanitatea imperială a lui Stalin: aşa cum Mehlis încercase să obţină victoria în Finlanda de ziua lui Stalin, Jukov şi Bulganin i-au ordonat acum lui Golubev, comandantul Armatei a X-a: „Mâine este ziua lui Stalin. În cinstea acestei zile, încearcă să cucereşti Balabanovo. Pentru a include acest mesaj în raportul nostru către Stalin, informează-ne despre îndeplinirea misiunii nu mai târziu de ora 7 dimineaţa, pe 21 decembrie”. Bătălia de la Moscova a fost prima victorie a lui Stalin, dar una limitată. Totuşi, aceasta l-a făcut să devină imediat periculos de optimist, spunându-i ministrului de Externe

britanic, Anthony Eden: „Ruşii au fost deja în Berlin de două ori şi vor intra şi a treia oară”[4]. Aveau să mai moară milioane de oameni şi să mai treacă aproape patru ani până să intre în Berlin. Jukov era atât de epuizat, încât, chiar şi atunci când a sunat Stalin, aghiotanţii lui au trebuit să îi spună: „Jukov doarme şi nu îl putem trezi”. „Nu-l treziţi”, a răspuns binevoitor Supremul. „Lăsaţi-l să doarmă.”

*

Pe 5 ianuarie, mult prea încrezătorul Suprem i-a chemat pe Jukov şi pe generali ca să îi anunţe că plănuia o contraofensivă generală, care urma să fie declanşată simultan de la Leningrad până la Marea Neagră, pentru a valorifica înfrângerea germanilor în faţa Moscovei.

„Cine doreşte să vorbească?”, a întrebat Stalin. Jukov a avut obiecţii, spunând că armata are nevoie de mai mulţi soldaţi şi de mai multe tancuri. Şi Voznesenski s-a opus, spunând că el nu poate furniza tancurile necesare. Stalin a insistat pe ideea ofensivei, la care Malenkov şi Beria l-au atacat pe Voznesenski pentru că „găsea mereu obiecţii de insurmontabile şi neprevăzute”. „Cu acestea”, a spus Stalin, „vom încheia şedinţa”. În anticamera lui Stalin, bătrânul Şapoşnikov a încercat să îl consoleze pe Jukov: „Ţi-ai răcit gura degeaba. Chestiile astea au fost hotărâte dinainte de Suprem...”. „Păi, atunci de ce ni s-a mai cerut părerea?” „Nu ştiu, măi dragă.”

Inteligentul şi neobositul Beria, care avea acum 43 de ani, s-a dovedit un profitor vorace în administrarea războiului, dar a livrat tancurile şi puştile de care avea nevoie Stalin. Beria dorea cu ardoare să îl devanseze pe Voznesenski, pe care îl ura, şi curând i-a întrecut pe Molotov şi generaţia veche. Nicio industrie nu era prea complexă sau prea vastă ca Beria să nu o poată gestiona: în multe privinţe, nu a fost doar Himmlerul anturajului lui Stalin, ci a jucat şi rolul lui Speer, care era tot arhitect. Apela la cele mai colorate ameninţări care îi veneau în minte, întrebându-i pe

subordonaţii lui: „Vreţi să vedeţi cum răsare şi apune soarele în fiecare zi? Aveţi grijă!”.

La începutul lunii ianuarie 1942, în apartamentul său, Stalin i-a consultat pe cei din *troika* sa care se ocupa de industrie, Beria, Malenkov şi Mikoian, cu privire la absenţa armamentului.

„Care este problema?!”, a exclamat Stalin. Beria a scos o diagramă care demonstra că Voznesenski nu producea suficiente arme. „Şi ce ar trebui făcut?” „Nu ştiu, Tovarăşe Stalin”, a răspuns Beria, viclean. Stalin i-a acordat imediat controlul asupra acestei industrii vitale.

„Tovarăşe Stalin, nu ştiu dacă mă pot descurca... Nu am experienţă cu astfel de lucruri...” „Nu e nevoie de experienţă, ci de cineva cu bune capacităţi de organizare... Foloseşte prizonieri ca forţă de muncă.”

Căile ferate au rămas imposibil de gestionat, chiar şi de energicul şi fiorosul Kaganovici. Atunci când un comisar, Baibakov, i-a raportat lui Kaganovici, „Locomotiva” a sărit şi l-a înşfăcat de revere. Beria i-a raportat lui Stalin despre ieşirile lui Kaganovici: „Căile ferate se deteriorează deoarece [Kaganovici] nu vrea să primească sfaturi... răspunde doar cu crize de isterie”. Kaganovici a fost criticat pentru proasta gestionare a evacuărilor din industrie şi concediat de două ori „pentru incapacitatea de a face faţă sarcinilor în condiţii de război”, dar curând a fost repus în funcţie. Nici Molotov nu se descurca mai bine cu coordonarea producţiei de tancuri: „Cum se descurcă [Molotov]?”, l-a întrebat Stalin pe Beria, însoţit şi de data aceasta de Malenkov şi Mikoian. „Nu comunică deloc cu fabricile, nu le gestionează cum trebuie... şi ţine şedinţe nesfârşite...”, a răspuns Beria, care şi-a adăugat şi tancurile imperiului său. Molotov a pierdut tancurile, dar a câştigat lumea.

1. În îndepărtatul Kuibîşev, vechiul oraş Samara de pe Volga, care fusese ales să fie noua capitală în cazul în care Moscova trebuia abandonată, mai multe clădiri, inclusiv sediul local al Partidului şi o vilă situată într-un defileu îngust, lângă malurile abrupte ale Volgăi, înconjurată de alei pavate cu vedere spre fluviu, au fost pregătite pentru Stalin. A fost construit un adăpost antiaerian special, la care se ajungea cu un lift, de unde el putea conduce ceea ce mai rămânea din Rusia. Svetlana Stalina a fost instalată într-o căsuţă din oraş, cu curte, împreună cu menajera ei, Aleksandra Nakaşidze, iar Galina, soţia însărcinată a lui Vasili, şi fiica lui Iakov, Gulia (fără mama sa, care fusese arestată), Kalinin şi amanta sa împărţeau o casă cu familia Mikoian, în timp ce soţii Hruşciov locuiau împreună cu soţii Malenkov. Familiile Poskrebîşev, Litvinov şi altele locuiau la sanatoriul din localitate.

2. Jukov şi-a amintit că l-a întrebat din nou acelaşi lucru la mijlocul lunii noiembrie, dar V.P. Pronin, preşedintele Sovietului din Moscova (primarul), îşi amintea că întrebarea a fost pusă pe „16 sau 17 octombrie”. Cu siguranţă, Stalin a pus de mai multe ori această întrebare.

3. Nimeni altcineva nu a fost invitat vreodată de Stalin să fumeze cu el. Această onoare acordată lui Şapoşnikov seamănă cu permisiunea acordată de regina Victoria bătrânului Disraeli să stea jos în timpul audienţelor lor, singurul prim-ministru care s-a bucurat de un asemenea privilegiu.

4. În 1760, în timpul Războiului de Şapte Ani, generalul Todtleben al împărătesei Elisabeta cucerise Berlinul. Aleksandru I a cucerit capitala prusacă în 1813.

36

Molotov la Londra, Mehlis în Crimeea, Hruşciov în colaps

Pe 8 mai, comisarul pentru afaceri externe a plecat spre Londra cu un bombardier cu patru motoare. Stalin l-a

instruit să smulgă promisiunea că britanicii vor deschide un al doilea front – şi recunoaşterea graniţelor sovietice din 1941, incluzând ţările baltice.

L-a însărcinat personal pe generalul său preferat de aviaţie, Golovanov, să planifice ruta. „Stalin era un mare conspirator”, şi-a amintit Golovanov. „Călătoria a fost planificată în cea mai mare taină. A trebuit să ascund harta rutei în birou chiar şi atunci când intra asistentul meu. Stalin... mi-a spus: «Doar trei oameni ştiu despre asta – eu, tu şi Molotov».”

„Mr. Brown”, numele de cod al lui Molotov, a aterizat în Scoţia şi a fost întâmpinat de Eden, împreună cu care a luat trenul de la Glasgow la Londra. Când a aflat că un al doilea front ieşea din discuţie, Molotov a refuzat să discute propunerea lui Eden cu privire la un tratat care nu menţiona graniţele sovietice. Molotov i-a raportat imediat lui Stalin: „Considerăm tratatul inacceptabil... o declaraţie goală de conţinut”, dar Supremul s-a răzgândit: „1. Nu o considerăm o declaraţie goală de conţinut, ci o privim ca pe una importantă... Poate nu tocmai rea. Ne dă mână liberă. Problema graniţelor se va tranşa făcând uz de forţă. 2. Este de dorit să semnezi tratatul cât mai curând şi să pleci în America”.

Între timp Molotov începuse să prindă gustul vieţii la ţară din Anglia: ceruse să fie cazat în afara Londrei, poate din motive de securitate, astfel încât Churchill i-a pus la dispoziţie Chequers, reşedinţa sa oficială de la ţară. „Mr. Brown” nu a fost impresionat de eleganţa sa din epoca Tudorilor. „Nu e o clădire veche prea ieşită din comun”, a reflectat el. „Un fel de grădină mică. Se pare că nu ştiu ce nobil[1] a oferit-o Guvernului.” Stalin şi Molotov erau extrem de snobi când venea vorba de superioritatea grandorii ruse: la urma urmelor, ei locuiau şi lucrau în palatele Ecaterinei cea Mare. Cu toate acestea, Molotov se pricepea la băi: şi-a amintit de toalete cu mult timp după ce uitase de negocieri. „Exista o baie”, s-a plâns el, „dar fără duş”. Imediat ce a sosit, gărzile sale au cerut „cheile de la toate dormitoarele”

şi el se încuia în cameră în fiecare noapte. „Când angajaţii de la Chequers au reuşit să intre ca să facă paturile”, scria Churchill, „au fost şocaţi să descopere pistoale sub perne. Noaptea, un revolver era aşezat lângă halatul său şi serviete”. Când Molotov era plecat, „slujnicele” sale îi păzeau dormitorul ca nişte cerberi.

După semnarea tratatului, pe 26 mai, Molotov a plecat la Washington ca să se întâlnească cu preşedintele Roosevelt, care i-a făcut cadou o fotografie cu autograf, înrămată în mătase verde, pe care scria: „Prietenului meu Veaceslav Molotov, de la Franklin Roosevelt, 30 mai 1942”. Considerându-l pe F.D.R. „sociabil şi plăcut”, a fost mai impresionat de Casa Albă decât de Chequers, mai ales la capitolul băi: „Totul era acolo aşa cum trebuie”, a spus el. „Era şi o baie cu duş.”

Pe 9 iunie, s-a oprit la Londra în drum spre casă. Înainte de a porni în periculoasa călătorie spre Moscova, a existat un moment emoţionant, pe când Churchill vorbea cu rusul cu „cur de fier” în poarta grădinii de pe Downing Street nr. 10: „L-am luat de braţ”, scria Churchill, „şi ne-am uitat unul în ochii celuilalt. Deodată, el a părut profund mişcat. Dincolo de faţadă, am văzut omul. M-a strâns şi el la fel de tare. Fără o vorbă, ne-am strâns mâinile... Eram cu toţii băgaţi în asta şi era o problemă de viaţă şi de moarte pentru noi toţi”. Molotov a recunoscut că s-a înţeles bine cu Churchill: „Da, am băut un pahar, două”, şi-a amintit el. „Am stat toată noaptea de vorbă.” Dar nu putea să-şi scoată din minte că Churchill este „un imperialist, cel mai puternic, cel mai inteligent dintre toţi... 100% imperialist. Aşa am ajuns să mă împrietenesc cu burghezia”. S-a întors cu promisiunea vagă a unui al doilea front, un inestimabil tratat de împrumut-închiriere cu America şi o alianţă cu Marea Britanie: „Călătoria mea şi rezultatele obţinute au constituit o mare victorie pentru noi”. În drum spre Moscova, avionul lui Molotov a fost atacat de avioane de luptă ale inamicului, apoi de unele ruseşti.

*

În timp ce Molotov se îndrepta spre Occident, Stalin lansa un val de contraatacuri de-a lungul întregului front. A presupus, din motive bine întemeiate, că Hitler va ataca iarăşi Moscova, dar führerul planifica de fapt o ofensivă puternică pe timpul verii pentru a pune mâna pe cerealele din Ucraina şi, mai important, pe petrolul din Caucaz. Dar adevărata greşeală a lui Stalin consta în încrederea sa exacerbată: îi lipseau resursele pentru această acţiune de amploare ce, în loc să valorifice victoria de la Moscova, i-a înlesnit lui Hitler seria de victorii uluitoare ce au condus la criza supremă de la Stalingrad.

Cu siguranţă a agravat situaţia acordând puteri draconice echipei sale de amatori în domeniul militar. În afară de Stalin, nimeni nu a contribuit mai mult la aceste înfrângeri decât bravul şi neobositul Mehlis, acum la apogeul puterii sale şi însetat de sânge. „Rechinul” nu putea să nu se împăuneze cu accesul său privilegiat: „Când ajungea în anticamera biroului lui Stalin”, îşi amintea un comisar, Mehlis „nici măcar nu aştepta să fie invitat să intre, ci străbătea anticamera şi intra direct”. Dar „nu i-a ascuns niciodată nimic lui Stalin... care ştia acest lucru şi avea încredere în el”. Acest lucru îi asigura puterea de a rezolva orice: „Dacă Mehlis îi scria Supremului, se luau măsuri foarte rapid”. Totuşi, isprăvile sale pendulau mereu în mod jenant între burlesc şi diabolic: o dată, când Stalin a întrebat ce front are nevoie de provizii, generalii au tăcut, cu excepţia lui Mehlis, care s-a apucat să îl critice pe ofiţerul de intendenţă Hrulev. Stalin a ridicat mânios privirea şi a întrebat cine se plânge.

„Mehlis, cel mai probabil”, a răspuns Hrulev, stârnind hohote de râs. Stalin i-a cerut lui Mehlis să enumere ce-i lipseşte. „Nu avem oţet, piper şi muştar”, a răspuns Mehlis. Chiar şi Stalin a râs.

Când Mehlis a aflat că fusese capturat un întreg arsenal de pornografie germană, a luat imediat măsuri de ostilitate împotriva materialelor erotice naziste, scriind o broşură intitulată „Cum îşi corupe Hitler armata”. Consilierii săi au

sugerat că pornografia era ceva firesc într-o armată burgheză şi că obiceiurile nocturne ale naziştilor nu erau dictate de Hitler personal, dar Mehlis i-a ignorat şi a tipărit 11 milioane de exemplare ale acestui document atât de ridiculizat.

A început anul cu o vizită pe frontul Volhovski, căruia i se ordonase să pună capăt asediului Leningradului. Acesta nu era în stare să lanseze o ofensivă care în mod sigur s-ar fi încheiat cu un dezastru. Mehlis s-a dus să facă cercetări, să îi aresteze şi să îi împuşte pe vinovaţi. Stalin i-a oferit apoi frontul lui Voroşilov, care, conştientizându-şi în sfârşit limitele, l-a refuzat curajos. Acest lucru l-a înfuriat pe Stalin, care a dictat o denunţare sarcastică a „falimentului conducerii" lui Klim. Concluzia era umilitoare, dar nu fatală: „Ca Tovarăşul Voroşilov să fie trimis... în spatele frontului"[2]. La sfârşitul lunii iunie, niciunul dintre aceşti amatori criminali nu mai putea salva Frontul Volhovski: armata a fost pierdută, împreună cu tânărul şi talentatul său general, Vlasov. Epuizat şi sătul de gafele lui Stalin, a trădat. Stalin a luat foc auzind asta, în prezenţa lui Beria şi Molotov, care a întrebat în mod revelator: „Cum de ne-a scăpat înainte de război?". Stalin a încercat să dea vina pe Hruşciov pentru Vlasov, dar liderul Ucrainei a ripostat, spunând „că Stalin îl însărcinase cu contraofensiva de la Moscova". Stalin, care reacţiona bine la sfidările curajoase, a lăsat-o baltă.

Voroşilov fusese discreditat în cele din urmă, dar Mehlis şi Kulik, în ciuda şirului de dezastre produse de cel din urmă, încă stăteau bine. În octombrie 1941, Kulik eşuase în încercarea de a salva Leningradul; în noiembrie fusese trimis la celălalt capăt al frontului ca să salveze oraşul Kerci din Crimeea. Kulik a ajuns prea târziu şi Kerci a căzut temporar în mâinile lui Manstein, unul dintre cei mai buni ofiţeri ai lui Hitler. Acum Stalin se gândea să-l execute pe Kulik şi a scris o notă: „Astăzi. Kulik în Siberia?", dar în cele din urmă s-a hotărât să îl retrogradeze la gradul de general-maior şi l-a trimis pe Mehlis să investigheze întârzierea lui Kulik cu avionul său DC-3.

„Demonul întunecat” a dat în vileag excesele hedoniste ale lui Kulik, implicând butoaie de vin şi votcă, 85.898 de ruble lipsă şi noua soţie adolescentă a mareşalului. Kulik îşi revenise rapid după dispariţia ultimei sale soţii şi o vrăjise pe această prietenă a fiicei sale, mezalianţă catalogată de Stalin ca pedofilie. L-a demis pe Kulik din funcţia de adjunct al comisarului poporului, dar Jukov a intervenit pentru el. Acest zbir primitiv, dar popular a fost păsuit iarăşi şi, în mod uimitor, chiar promovat. Totuşi, vechea sa prietenie cu Stalin nu avea să se termine cu bine.

În martie, Stalin a ordonat un asalt dinspre Kerci înspre centrul Crimeei pentru a veni în ajutorul Sevastopolului asediat. Mehlis, care, ca şi Supremul, se credea un adevărat militar, a preluat bucuros comanda acestor 250.000 de soldaţi, terorizându-l pe generalul lor, Kozlov, şi ignorându-l pe comandantul frontului, Budionnîi. În această bătălie delicată şi complicată, Stalin înlocuise un beţiv incapabil şi corupt cu un maniac incapabil şi incoruptibil. În timp ce Stalin îl presa pe Mehlis să lanseze ofensiva la timp, „Rechinul” a răspuns că are puţine muniţii, dar „îl voi aresta [pe ofiţer] dacă nu lămureşte situaţia în două zile... O să organizăm o mare petrecere pentru germani!”.

Pe 2 martie, Mehlis şi-a lansat „marea petrecere”, un adevărat fiasco, apogeul dement al terorii aplicate ştiinţei militare. A interzis săparea tranşeelor „pentru ca spiritul ofensiv al soldaţilor să nu fie subminat” şi a subliniat că oricine ia „măsuri elementare de siguranţă” este un „panicard”. Toţi au fost „făcuţi terci”. L-a bombardat pe Stalin cu cereri pentru sporirea terorii: „Tovarăşe Beria”, a scris Stalin pe una dintre notele lui Mehlis. „Corect! În Novorossisk, asigură-te că niciun ticălos, nicio jigodie nu mai respiră.”

Însuşi Mehlis, patrulând în viteză de-a lungul liniei frontului în jeepul său, agitând un pistol în încercarea de a opri retragerea, a dat dovadă de un „curaj ireproşabil şi nu a făcut nimic pentru gloria personală”, dar „tirania stupidă şi modurile extrem de arbitrare de a acţiona ale acestui

analfabet militar”, folosind cuvintele poetului Konstantin Simonov, unul dintre martori, s-au dovedit dezastruoase.

Pe 7 mai, contraatacul lui Manstein l-a împins pe Mehlis cu totul afară din Crimeea, capturând impresionantul număr de 176.000 de soldaţi, 400 de avioane şi 347 de tancuri. Mehlis a început să arunce acuzaţii în dreapta şi-n stânga, dând vina pe Kozlov şi cerându-i lui Stalin un mare general, un Hindenburg. Stalin şi-a ieşit din fire: „Adopţi atitudinea ciudată a unui observator din afară care nu este răspunzător pentru frontul din Crimeea”, l-a amendat el pe Mehlis. „Este o poziţie foarte confortabilă – dar inacceptabilă! Nu eşti un outsider, ci reprezentantul Stavka... Ceri înlocuirea lui Kozlov cu cineva ca Hindenburg. Dar... noi nu avem niciun Hindenburg... Dacă ai fi folosit aviaţia împotriva tancurilor şi a soldaţilor inamici, şi nu pentru spectacole de circ, inamicul nu ar fi cucerit frontul... Nu trebuie să fii Hindenburg ca să înţelegi ceva atât de elementar...” Era un semn al standardelor învechite de la curtea lui Stalin că Hindenburg, eroul german de la 1914, era încă un exemplu de urmat în 1942: aveau nevoie de un Guderian, nu de un Hindenburg.

Pe 28 mai, Mehlis, tras la faţă, se afla în anticamera lui Stalin, unde îţi dădeai seama întotdeauna de dispoziţia Supremului din atitudinile asistenţilor săi. Poskrebîşev l-a ignorat, apoi a spus: „Şeful este foarte ocupat astăzi. La naiba, sunt foarte multe probleme”. „Probabil s-a întâmplat ceva rău pe front?”, a întrebat Mehlis cu şiretenie. „Dumneata ar trebui să ştii”, a replicat Poskrebîşev. „Da, vreau să îi raportez Tovarăşului Stalin despre situaţia noastră nefericită.” „Se pare”, a spus Poskrebîşev, că „gestionarea operaţiunii nu s-a ridicat la nivelul cerut. Tovarăşul Stalin este foarte nemulţumit...”.

Mehlis s-a înroşit. Tânărul Ciadaev a intrat şi el în vorbă: „Adică dumneata crezi că înfrângerea a fost cauzată de circumstanţe?”. „Ce-ai spus?”, s-a întors Mehlis spre tânărul parvenit. „Tu nu eşti militar! Eu sunt un militar adevărat. Cum îndrăzneşti...” Apoi Stalin a ieşit din birou.

„Bună ziua, Tovarăşe Stalin, permiteţi-mi să raportez...”, a spus Mehlis. „Du-te la naiba!”, a mârâit Stalin, trântind uşa. Mehlis, după spusele lui Poskrebîşev, „aproape că s-a aruncat la picioarele lui Stalin” mai târziu. A fost trimis în faţa curţii marţiale, retrogradat, demis din funcţia de adjunct al comisarului pentru apărare.

„S-a sfârşit totul!”, a suspinat Mehlis, dar Stalin a rămas surprinzător de loial: peste 24 de zile a fost numit comisar politic al frontului şi ulterior avansat la gradul de general-colonel.

*

De parcă Stalin, Kulik şi Mehlis nu ar fi cauzat suficiente înfrângeri, ce era mai rău urma să se abată asupra frontului de sud-vest, unde Timoşenko şi Hruşciov îşi lansau ofensiva dintr-un soviet important pentru a recuceri Harkovul, fără să-şi dea seama de atacul iminent al lui Hitler. Jukov şi Şapoşnikov s-au pronunţat în mod înţelept împotriva ofensivei, dar Timoşenko, generalul preferat al lui Stalin, a insistat să se treacă la acţiune şi Supremul a fost de acord.

Pe 12 mai, Timoşenko şi Hruşciov, amândoi needucaţi, aspri şi energici, au reuşit să îi atace pe germani şi să îi oblige să se retragă. Dacă Stalin era încântat, lui Hitler nu-i venea să creadă ce noroc avusese. Cinci zile mai târziu, Panzerele sale au zdrobit flancurile lui Timoşenko, prinzând trupele sovietice ca într-un cleşte de oţel, astfel încât ruşii nu mai puteau avansa, ci se afundau şi mai tare în capcană. Statul-Major l-a implorat pe Stalin să anuleze operaţiunea şi el l-a avertizat pe Timoşenko cu privire la forţele germane din flancul său, dar mareşalul l-a asigurat jovial că totul e în regulă. Pe 18, 250.000 de oameni erau aproape încercuiţi, când Timoşenko şi Hruşciov şi-au dat seama în sfârşit de situaţia lor disperată.

Pe la miezul nopţii, Timoşenko, „bravul ţăran”, îngrozit de Stalin, l-a convins pe Hruşciov să îl implore pe Suprem să anuleze ofensiva. La Kunţevo, Stalin i-a cerut lui Malenkov

să răspundă la telefon. Hruşciov a cerut să vorbească cu Stalin.

„Spune-mi MIE!”, a spus Malenkov. „Cine-i la telefon?!”, a strigat Stalin. „Hruşciov”, a răspuns Malenkov. „Întreabă-l ce vrea!” „Tovarăşul Stalin insistă să îmi spui mie”, a spus Malenkov. Apoi: „Cică înaintarea spre Harkov ar trebui anulată...”. „Închide receptorul!”, a strigat Stalin. „De parcă ar şti ce vorbeşte! Ordinele nu se discută, se execută... Hruşciov îşi bagă nasul unde nu-i fierbe oala... Consilierii mei militari ştiu ce şi cum.” Mikoian a fost şocat că Hruşciov „îl suna de pe linia întâi a frontului, unde mureau oameni în jurul său”, iar Stalin „nu a vrut să se deplaseze zece paşi până la telefon”.

Capcana s-a închis, prinzând înăuntru un sfert de milion de soldaţi şi 1.200 de tancuri. A doua zi, Stalin a anulat ofensiva, dar era prea târziu. Germanii, exaltaţi, au avansat spre Volga şi Caucaz: drumul spre Stalingrad era liber.

*

Timoşenko şi Hruşciov se temeau că vor fi împuşcaţi. Cei doi prieteni au început curând să se certe în încercarea de a-şi salva cariera şi viaţa. Se spune că Hruşciov ar fi avut o cădere nervoasă după încercuire şi a plecat la Baku, unde a stat la Baghirov, aliatul lui Beria, care, evident, i-a raportat despre sosirea lui Hruşciov. Dărâmat, Hruşciov a început să îl acuze vehement pe Timoşenko, care i-a răspuns cu aceeaşi monedă: „Tovarăşe Stalin”, a scris Timoşenko, „trebuie să adaug ceva la raportul nostru. Starea de agitaţie tot mai accentuată a Tovarăşului Hruşciov ne afectează activitatea. Tovarăşul Hruşciov nu are încredere în nimic – nu se pot lua decizii dacă există îndoieli... Întregul Consiliu crede că acesta este motivul eşecului nostru!”. Pare să confirme că Hruşciov a avut, într-adevăr, o cădere nervoasă: „Este un subiect delicat – Tovarăşul Hruşciov este foarte bolnav... Noi am trimis raportul fără a spune cine este vinovat. Tovarăşul Hruşciov vrea să dea vina doar pe mine”.

Stalin a cochetat cu ideea de a-l pune pe Bulganin să investigheze situaţia. Bulganin, simţind ezitarea şi, poate, vinovăţia lui Stalin, a implorat să fie scutit pe motivul deloc bolşevic că el şi Hruşciov erau foarte buni prieteni. Stalin nu a insistat, dar a reflectat asupra simplităţii lui Hruşciov: „El nu înţelege statisticile", a spus Stalin, „dar trebuie să îl tolerăm", deoarece doar el, Kalinin şi Andreev erau „proletari adevăraţi". În schimb, Stalin l-a chemat pe Hruşciov ca să-i dea o lecţie terifiantă de istorie: „Ştii, în Primul Război Mondial, după ce armata noastră a fost prinsă în încercuirea germanilor, generalul a fost trimis în faţa curţii marţiale de Ţar şi spânzurat". Dar Stalin l-a iertat şi l-a trimis înapoi pe front. Hruşciov era încă înspăimântat deoarece „ştiam de multe cazuri în care Stalin i-a liniştit pe oameni şi i-a lăsat să plece din biroul său după ce le dădea vestea cea bună şi apoi a pus să fie arestaţi".

Stalin a fost, de asemenea, uimitor de tolerant când Timoşenko a cerut mai mulţi soldaţi, după ce irosise atâţia: „Poate a venit timpul să porţi un război cu mai puţine pierderi de vieţi omeneşti, aşa cum fac germanii? Încearcă să câştigi războiul nu prin cantitate, ci prin îndemânare. Dacă nu vei învăţa cum să lupţi mai bine, nu o să-ţi ajungă nici tot armamentul produs în ţara noastră...". Era o ironie, având în vedere că venea din partea celui mai risipitor comandant suprem din istorie. Chiar şi atunci când s-au retras, Stalin şi-a păstrat un sarcasm rezervat faţă de Timoşenko: „Nu-ţi fie teamă de germani – Hitler nu e chiar aşa de rău pe cât se spune".

Hruşciov a crezut că au fost cruţaţi deoarece Mikoian şi Malenkov fuseseră de faţă când el sunase la Kunţevo, dar poate că motivele au fost mai simple: Stalin avea drept de viaţă şi de moarte, iar el îi simpatiza[3] pe Hruşciov şi Timoşenko. În orice caz, aceasta a fost cea mai mare criză a lui Hruşciov până când, ca succesor al lui Stalin, a dat-o în bară cu criza rachetelor din Cuba, 20 de ani mai târziu. Ulterior, Stalin şi-a golit, în mod umilitor, pipa în capul lui Hruşciov: „Aşa era tradiţia la romani", a spus el. „Când un comandant roman pierdea o bătălie, îşi turna cenuşă în

cap... cea mai mare ruşine pe care o putea suferi un comandant.”

*

Pe 19 iunie, un avion din Luftwaffe s-a prăbuşit dincolo de liniile germane, conţinând o servietă cu planurile ofensivei din vară a lui Hitler, prin care intenţiona să se folosească de dezastrul de la Harkov şi să avanseze spre Stalingrad şi Caucazul de Nord. Dar Stalin a decis că informaţiile erau fie incomplete, fie o cursă. O săptămână mai târziu, germanii au atacat exact aşa cum prevedeau planurile, creând o spărtură între frontul Breanks şi cel de sud-vest, îndreptându-se spre Voronej şi apoi spre Stalingrad. Dar Hitler râvnea de fapt la câmpurile petrolifere. Când s-a dus la cartierul general de la Poltava, i-a spus feldmareşalului von Bock: „Dacă nu cucerim oraşele Maikop şi Groznîi, atunci trebuie să pun capăt războiului”.

Timoşenko şi Hruşciov s-au retras spre Stalingrad. Când Timoşenko a cerut mai multe divizii, Stalin a replicat aspru: „Dacă s-ar vinde divizii la piaţă, ţi-aş cumpăra una sau două, dar, din păcate, nu e cazul”. Din nou, frontul lui Timoşenko era în cădere liberă. Pe 4 iulie, Stalin l-a întrebat sarcastic pe mareşal: „Deci este adevărat că Diviziile 301 şi 227 sunt acum încercuite şi că vă predaţi duşmanului?”. „Divizia 227 se retrage”, a răspuns Timoşenko patetic, „dar Divizia 301 – nu-i de găsit...”. „Bănuielile tale cam miros a minciună. Dacă vei continua să pierzi divizii în felul ăsta, ai să ajungi curând comandant peste nimic. Diviziile nu sunt nişte ace pe care să le pierzi în carul cu fân.”

Mult prea încrezător, Hitler şi-a împărţit forţele în două: o parte care să traverseze Donul spre Stalingrad, iar restul să se îndrepte spre sud, către câmpurile petrolifere din Caucaz. Când a căzut Rostov-pe-Don, Stalin a emis alt ordin brutal: „Niciun pas înapoi”, decretând că „panicarzii şi laşii trebuie lichidaţi pe loc” şi în spatele frontului trebuie formate „unităţi de blocare” pentru a-i ucide pe cei care ezită. Cu toate acestea, corpul de armată A din sud al lui Hitler a pătruns în Caucaz. Pe 4 şi 5 august, Stalin, Beria şi

Molotov şi-au petrecut cea mai mare parte a nopţilor în birou în timp ce germanii cucereau Voroşilovsk (Stravopol), îndreptându-se în viteză spre Groznîi şi Ordjonikidze (Vladikavkaz), în Caucaz, şi, pe Volga, se apropiau de Stalingrad. Armata a VI-a a lui Paulus era gata să cucerească oraşul şi să rupă Rusia în două.

*

Pe 12 august, în mijlocul evenimentelor dezastruoase din timpul bătăliei decisive din acest război, Winston Churchill a venit la Moscova ca să îi spună lui Stalin că nu avea să existe niciun al doilea front prea curând, misiune pe care a comparat-o cu „ducerea unui cub de gheaţă la Polul Nord”. Molotov l-a aşteptat la aeroport şi apoi l-a escortat la reşedinţa care îi fusese desemnată. Pe drum, Churchill a observat că geamurile Packardului aveau peste cinci centimetri grosime: „Este mai prudent aşa”, a spus Molotov. Stalin şi Beria au luat foarte în serios vizita lui Churchill, ordonând să fie păzit de 120 de gărzi de corp. Măsurile de apărare din jurul Kremlinului au fost întărite. Stalin i-a cedat propria reşedinţă, Kunţevo, vila nr. 7. Este o dovadă a secretoşeniei sovieticilor faptul că britanicilor nu li s-a spus niciodată acest lucru, care s-a aflat abia peste 60 de ani. Este posibil ca Stalin să fi făcut asta deoarece Churchill îi cedase reşedinţa sa, Chequers, lui Molotov.

1. Descrierea aceasta a fost, cu siguranţă, un compliment pentru Arthur Lee, pitorescul aventurier şi membru conservator al Parlamentului care a cumpărat casa cu averea moştenită de soţia lui americană. El a fost ridicat la rangul de baron (ulterior viconte) Lee de Fareham de către Lloyd George.

2. Nepotul lui Stalin, Leonid Redens, l-a găsit pe mareşalul demoralizat scăldându-se în Volga la Kuibîşev, împreună cu nişte copii.

3. Scrisorile lui Timoşenko către Stalin, mâzgâlite pe nişte pagini rupte dintr-un caiet, care se găsesc în arhiva recent deschisă a lui Stalin, au aruncat lumină asupra ofensivei de la Harkov şi asupra căderii nervoase a lui Hruşciov.

37

Churchill îl vizitează pe Stalin: Marlborough vs. Wellington

Un aghiotant voinic, de viţă nobilă, după spusele lui Churchill, a jucat rolul de gazdă la Kunţevo. Churchill a fost condus în sufrageria lui Stalin, unde masa lungă era încărcată cu „toate delicatesele şi energizantele pe care le poate comanda această putere supremă". Britanicul a explorat curios casa[1]. Fără să-şi dea seama, Churchill a descris casa lui Stalin: înconjurată de o îngrăditură înaltă de patru metri şi jumătate, păzită de ambele părţi, era o „casă mare frumoasă, cu gazon şi grădini imense, într-o pădure de brazi de vreo opt hectare. Avea alei plăcute... fântâni arteziene... şi un acvariu mare de sticlă cu... peştişori aurii. Am fost condus printr-o sală de primire spaţioasă către un dormitor şi o baie[2] de dimensiuni aproape egale. Becurile puternice, aproape orbitoare, dezvăluiau o curăţenie impecabilă".

În mai puţin de trei ore, Churchill, Harriman şi ambasadorul Marii Britanii, Sir Archibald Clark Kerr, au fost duşi cu maşina la Kremlin pentru a se întâlni cu Stalin, Molotov şi Voroşilov, care, după ce i s-a interzis accesul la comanda primelor linii ale frontului, a devenit acum marioneta diplomatică a *Vojd*-ului, o distragere comică a atenţiei de la duoul diplomatic Stalin-Molotov. Churchill s-a hotărât să le dea mai întâi veştile proaste: nu avea să existe un al doilea front în acel an. Stalin, care se confrunta cu o bătălie pe viaţă şi pe moarte pe Volga, a reacţionat sarcastic: „Nu poţi câştiga războaie fără să îţi asumi riscuri", a spus şi a continuat apoi: „Nu trebuie să vă fie atât de frică de germani". Churchill a mârâit că Marea Britanie luptase singură în 1940. După ce a scăpat de ce era mai greu,

Churchill a dezvăluit că britanicii şi americanii erau pe punctul de a lansa Operaţiunea Torţa pentru a cuceri nordul Africii, pe care a ilustrat-o desenând un crocodil şi cu ajutorul globului mare aflat într-o încăpere alăturată biroului lui Stalin. Într-o demonstraţie impresionantă a instinctelor sale geopolitice, Stalin a enumerat rapid motivele pentru care această operaţiune avea sens. Acest lucru, scria Churchill, „a demonstrat că dictatorul rus stăpânea perfect" strategia militară. Apoi Stalin i-a surprins şi mai mult: „Să dea Dumnezeu ca această accţiune să aibă succes!".

A doua zi dimineaţă, Churchill s-a întâlnit doar cu Molotov, „diplomatul cosmopolit, rigid", pentru a-l avertiza: „Stalin va face o greşeală foarte mare dacă ne va trata dur când am ajuns atât de departe". „Stalin este un om foarte înţelept", a replicat Molotov. „Puteţi fi sigur că, indiferent ce spune, înţelege totul."

La 11, Stalin şi Molotov, însoţiţi de interpretul lor obişnuit, Pavlov, l-au primit pe Churchill în Colţişor, unde *Vojd*-ul i-a înmânat oaspetelui său un memoriu în care ataca Occidentul pentru că nu lansa un al doilea front şi în care îşi bătea iarăşi joc de laşitatea britanicilor.

„Voi ierta această remarcă doar datorită curajului soldaţilor ruşi", a răspuns prim-ministrul, lansându-se apoi într-un magnific monolog churchillian despre implicarea Occidentului în război. Când Churchill l-a împuns cu degetul pe interpretul său, Dunlop, de care nu era mulţumit: „I-ai spus asta? Dar asta?", în cele din urmă Stalin a zâmbit: „Cuvintele dumneavoastră nu au nicio importanţă. Ce contează este spiritul dumneavoastră". Dar convivialitatea era extrem de fragilă: insultele lui Stalin l-au înfuriat pe Churchill, care după aceea s-a întors mânios la Kunţevo, frământat de gânduri negre şi de răutate, ameninţând că pleacă acasă.

Încă furios şi îmbufnat, Churchill a trebuit să se prezinte în Sala Ecaterina pentru banchetul organizat de Stalin în onoarea sa. Stalin era aşezat în mijloc, cu Churchill la

dreapta lui, Harriman la stânga, apoi un interpret, urmat de generalul Alan Brooke, şeful Statului-Major Imperial, şi Voroşilov. Molotov a ţinut toasturi mai mult de trei ore, în timp ce 19 feluri de mâncare au fost îngrămădite pe masa care „gemea de tot felul de aperitive şi mâncăruri din peşte etc.”, scria Brooke, „o adevărată orgie... Printre numeroasele feluri de peşte era şi un purceluş de lapte... Nu a mâncat nimeni din el şi, toată seara, ochiul său negru m-a privit fix, iar gura umplută cu coji de portocală rânjea sardonic!”.

Stalin era într-o dispoziţie încântătoare, afirmând clar că „voia să facă unele compromisuri”, credea Clark Kerr, dar „Prim-Ministrul... i-a întors spatele”. Stalin a încercat să îl linguşească: „Acum câţiva ani, ne-a vizitat Lady Astor”, şi-a amintit răutăcios Stalin. Când aceasta a sugerat să fie invitat în Rusia şi Lloyd George, Stalin răspunsese: „De ce să-l invităm... pe autorul intervenţiei?”. Lady Astor l-a corectat: „Nu este adevărat... A fost Churchill”. Stalin i-a spus lui Astor: „Dacă survine o mare criză, englezii... ar putea apela la bătrânul veteran”. În plus, a adăugat el, „noi preferăm un inamic pe faţă decât un fals prieten”. „M-aţi iertat?”, a întrebat Churchill. „Ce-a fost a fost”, a replicat fostul seminarist, „iar trecutul îi aparţine lui Dumnezeu. Istoria ne va judeca”. S-a produs apoi un accident, când garda de corp a lui Churchill, comandantul Thompson, a căzut pe spate, dând peste îngheţata pe care o aducea un chelner, care apoi aproape că l-a nimerit pe Stalin.

„Apoi”, a notat sumbru interpretul sovietic în carneţelul său, „Stalin a luat cuvântul”. În timpul toasturilor Supremului, Voroşilov, despre care Brooke credea că este „un bătrân simpatic, plin de viaţă, gata să vorbească despre orice cu mare vivacitate”, deşi avea competenţa militară a unui „copil”, a observat că irlandezul bea apă în loc de votcă. Voroşilov a comandat o sticlă de votcă galbenă cu piper, în care plutea amenințător un ardei iute, şi a umplut ambele pahare: „Până la fund!”, a spus el – dar Brooke doar a gustat din paharul său. Voroşilov a dat apoi pe gât două pahare din această apă de foc: „Rezultatul nu

s-a lăsat aşteptat prea mult. Fruntea i s-a acoperit cu broboane de sudoare ce au început curând să i se prelingă pe faţă. A amuţit, privind fix în faţă, şi m-am întrebat dacă avea să cadă sub masă. Dar nu, a rămas pe scaun...". Dar, exact în momentul în care acest alcoolic angelic a intrat într-o stare de inconştienţă bahică, Stalin, care observa totul, „s-a dus direct la el", ţinând un toast a cărui ironie nu a fost înţeleasă de occidentali.

„Unul dintre principalii organizatori ai Armatei Roşii a fost mareşalul Voroşilov şi el, Stalin, ar dori să bea în cinstea Mareşalului Voroşilov." Stalin a rânjit ca un satir bătrân şi răutăcios deoarece, aşa cum Molotov şi ceilalţi ştiau foarte bine, nu trecuseră mai mult de trei luni de când el denunţase „falimentul" lui Voroşilov. Acesta a făcut eforturi să se ridice în picioare, ţinându-se strâns de masă cu ambele mâini, „clătinându-se uşor înainte şi înapoi, cu o privire pierdută şi goală". Când Stalin a ridicat paharul, Voroşilov a încercat să se concentreze şi apoi a mers împleticit, abia reuşind să ciocnească. În timp ce Stalin a plecat mai departe să toasteze în cinstea lui Şaposnikov, „Voroşilov, oftând, s-a prăbuşit înapoi pe scaun".

După cină, Stalin l-a invitat pe Churchill să vadă un film – *Înfrângerea germanilor în faţa Moscovei* –, dar Churchill era prea enervat şi obosit. Şi-a luat rămas-bun şi ajunsese deja în mijlocul încăperii aglomerate până să îl ajungă Stalin din urmă şi să îl însoţească la maşină.

Churchill s-a trezit îmbufnat ca „un copil răsfăţat", după spusele lui Clark Kerr, care, când a ajuns la vilă, a descoperit că „Prim-Ministrul se hotărâse să-şi facă bagajele şi să plece". Având pe cap o „pălărie ridicolă, ca de cowboy", cu siguranţă cea mai bizară pălărie văzută vreodată la Kunţevo, Churchill a ieşit cu paşi apăsaţi în grădină, întorcându-i spatele lui Clark Kerr, care s-a trezit vorbind cu „o ceafă groasă, rozalie". Ambasadorul a explicat că Churchill „era un aristocrat şi un om de lume şi se aştepta ca oamenii ăştia să fie ca el. Dar nu erau aşa. Ei erau veniţi direct de la plug sau de la strung".

„Omul acesta m-a insultat”, a răspuns Churchill. „De acum înainte, n-are decât să lupte singur.” Până la urmă s-a oprit: „Ei, şi ce ai vrea să fac?”.

În mai puţin de o oră, oamenii lui Churchill sunau la Kremlin pentru a cere o întrevedere între patru ochi cu Stalin. Singurul răspuns a fost că „Stalin a ieşit la plimbare”, cu siguranţă o promenadă diplomatică de vreme ce criza lui Churchill s-a suprapus cu anumite evenimente importante care aveau să conducă direct la bătălia de la Stalingrad: la 4.30 în acea dimineaţă, Armata a VI-a germană atacase şi zdrobise Armata a IV-a Tancuri în bucla pe care o făcea Donul, o criză mai presantă decât un englez gras care spumega sub „pălăria lui de cowboy”.

La 6 seara, Stalin a fost de acord să se întâlnească. Churchill şi-a luat rămas-bun de la Stalin în Colţişor. Când era pe picior de plecare, Stalin „părea stânjenit” şi apoi a întrebat când se vor mai întâlni: „Hai până la mine acasă să bem ceva”.

„Am răspuns”, a scris Churchill, „că în principiu eram întotdeauna de acord cu o asemenea politică”. Aşa că Stalin i-a condus pe Churchill şi pe interpretul acestuia, maiorul Birse, „prin nenumărate coridoare şi încăperi, până când am ieşit pe un drum liniştit din interiorul Kremlinului şi am ajuns, după vreo două sute de metri, la apartamentul în care locuia”. Stalin i-a arătat englezului apartamentul său „simplu, demn”, cu patru camere şi rafturile goale: biblioteca era la Kuibîşev. O menajeră, nu Valecika, deoarece Churchill a spus că e „bătrână”, a început să servească cina în sufragerie. Stalin pusese la cale această cină: în acea după-amiază, Aleksandra Nakaşidze a sunat la Zubalovo şi a anunţat că Stalin ordonase ca Svetlana să fie pregătită în acea seară „să-i fie prezentată lui Churchill”. Stalin a adus în discuţie fiicele. Churchill a spus că fiica lui, Sarah, e roşcată. La fel şi a mea, a spus Stalin, căruia atât i-a trebuit: i-a cerut menajerei să o aducă pe Svetlana.

A venit o „roşcată frumoasă” ce şi-a sărutat tatăl, care i-a oferit oarecum ostentativ un cadouaş. A mângâiat-o pe cap:

„E roşcată”, a zâmbit el. Churchill a spus că şi el fusese roşcat în tinereţe.

„Tata”, scria Svetlana, „era în una dintre acele dispoziţii cordiale şi ospitaliere când putea fermeca pe oricine”. Ea a ajutat la pus masa în timp ce Stalin a destupat vinul. Svetlana spera să rămână la cină, dar, când au început să discute despre „tunuri şi obuziere”, Stalin a sărutat-o şi „mi-a spus să-mi văd de treabă”. Ea a fost dezamăgită, dar a plecat, ascultătoare.

„Nu-l chemăm şi pe Molotov?”, a întrebat Stalin. „Îşi face griji în privinţa comunicatului. Am putea să mai discutăm aici despre asta. Un lucru trebuie spus despre Molotov – bea de rupe.” Când a venit şi Molotov, urmat de o paradă de mâncăruri grele, culminând cu inevitabilul purceluş de lapte, Stalin a început să îl tachineze „fără cruţare” pe comisarul pentru afaceri externe. Churchill s-a prins şi el în joc: „Ştia dl Stalin că Secretarul său de Externe, în timpul recentei sale vizite la Washington, spusese că era hotărât să tragă o fugă de capul lui până la New York şi că s-a întors mai târziu nu din cauza vreunei defecţiuni la avion, ci pentru că plecase în excursie?”.

Molotov s-a încruntat, a observat Churchill, fără să-şi dea seama că poate tocmai atunci arunca sămânţa neîncrederii care aproape că l-a costat viaţa pe Molotov. Dar faţa lui Stalin s-a înveselit: „Nu la New York s-a dus, ci la Chicago, acolo unde trăiesc şi ceilalţi gangsteri”. „V-a afectat acest război la fel de mult ca şi implementarea politicii de colectivizare?”, a întrebat Churchill. „A, nu”, a răspuns Stalin în mod revelator. Aceea fusese o „bătălie teribilă”.

Churchill l-a invitat pe Stalin la Londra şi *Vojd*-ul şi-a amintit de vizita sa din 1907, împreună cu Lenin, Gorki şi Troţki. Că tot venise vorba de marile personaje istorice, Churchill şi-a lăudat strămoşul, pe ducele de Marlborough, spunând că este o sursă de inspiraţie pentru el deoarece, „la vremea lui, a pus capăt ameninţărilor la adresa libertăţii europene, în timpul Războiului pentru Succesiunea la tronul Spaniei”. Churchill s-a „lăsat dus de val”, lăudând geniul militar al lui

Marlborough. Dar un „zâmbet maliţios a apărut pe faţa lui Stalin”: „Eu cred că Marea Britanie a avut un lider militar şi mai talentat”, l-a tachinat Stalin, „în persoana lui Wellington, care l-a învins pe Napoleon, care a reprezentat cel mai mare pericol din istorie”. La 1.30 noaptea, încă nu se apucaseră de mâncat, dar Stalin a ieşit puţin, probabil pentru a afla ultimele veşti îngrozitoare din Caucaz. Când Sir Alexander Cadogan, subsecretarul permanent la Ministerul de Externe, a venit cu o ciornă a comunicatului de presă, Stalin i-a oferit purceluşul de lapte. „Când prietenul meu a refuzat politicos”, scria Churchill, „gazda noastră s-a năpustit asupra victimei de unul singur”. Cina a luat în cele din urmă sfârşit pe la 3 dimineaţa. Churchill l-a rugat pe Molotov să nu îl conducă în zori, deoarece era „evident obosit”. „Chiar credeţi că o să lipsesc?”, a răspuns Molotov politicos.

Întors la Kunţevo, Churchill s-a întins cât era de lung pe divanul lui Stalin, „a început să chicotească şi să dea vesel din picioare: Stalin se purtase admirabil... Ce plăcere să lucrezi cu «acest mare om»„. Ca şi mai înainte, Churchill s-a dezbrăcat, rămânând într-o „flanelă strâmtă, boţită”, de sub care „se vedeau o pereche de fese albe, zbârcite”, şi a continuat să bată câmpii în timp ce intra în cadă: „Stalin în sus, Stalin în jos”. Deja se crăpa de ziuă; alianţa era salvată; Molotov a venit ca să-l conducă la aeroport.

1. Mobila de la Kunţevo era „în stil «utilitar», somptuoasă şi viu colorată”, credea un tânăr diplomat britanic, John Reed, „împodobită vulgar şi echipată cu tot confortul pe care şi l-ar fi putut dori un comisar sovietic. Chiar şi toaletele erau moderne şi... curate”. La 90 de metri de casă se afla noul adăpost antiaerian al lui Stalin, „extrem de modern şi foarte luxos”, cu lifturi care coborau vreo 30 de metri sub pământ, unde se găseau opt sau zece camere într-o carcasă din ciment de o grosime uriaşă, separate prin uşi glisante.

„Totul avea aer condiţionat şi era mobilat execrabil... ca o cafenea Lyons Corner... monstruoasă”, scria Reed.

2. Băile din toate vilele lui Stalin erau mari, cu căzi special construite pentru a se potrivi perfect cu statura sa.

38

Stalingradul şi Munţii Caucaz: Beria şi Kaganovici în război

Stalin a rămas acasă, să îşi revină după cheful cu Churchill, dar, la 11.30 seara, a ajuns la birou ca să gestioneze criza din ce în ce mai gravă din Caucazul de Nord, unde germanii se apropiau de Ordjonikidze şi Groznîi. Lui Budionnîi, comandantul frontului din Caucazul de Nord, tocmai i se alăturase Kaganovici, care ceruse permisiunea să plece pe front ca să îşi răscumpere greşeala după ce fusese dat afară din funcţia de şef al căilor ferate. Stalin a fost de acord, spunând că el „cunoaşte bine Caucazul de Nord şi s-a înţeles bine cu Budionnîi în Războiul Civil”. Cazacul crăcănat şi „Comisarul de fier” evreu s-au străduit să îi oprească pe germani. Budionnîi nu şi-a pierdut deloc „energia şi simţul ironiei”, refuzând să intre în adăpost în timpul raidurilor: „Nu contează: n-au decât să bombardeze!”, dar „Locomotiva” în acţiune nu era o privelişte prea plăcută.

Înconjurat de o „suită de ofiţeri, de la garda sa de corp şi consultanţi de la Moscova... linguşitori, gâlcevitori şi intriganţi”, lucrând toată noaptea într-o stare continuă de isterie presărată de urlete, jucându-se mereu cu rozariul lui caracteristic sau cu o legătură de chei, Kaganovici se credea „un mare strateg... dând ordine de capul lui” şi insista să se amestece în fiecare plan militar, stabilind termene imposibile, strigând: „Raportezi personal... dacă ordinul a fost executat – altfel...!”. Când nişte camioane au tăiat calea limuzinei sale, „Lazăr”, cum îi spuneau ofiţerii, şi-a ieşit din fire, urlând: „Vă retrogradez! Vă arestez! Curtea marţială! Vă împuşc!”. Dar aceste zbierete nu i-au

oprit pe germani: „Ce rost mai are o culme defensivă dacă nu este apărată?”, l-a certat Stalin pe Kaganovici. „Şi se pare că nu ai reuşit să schimbi situaţia nici acum, când nu există panică şi trupele luptă destul de bine.”

Kaganovici a fost totuşi mai aproape de război decât mulţi alţii. A fost lovit de şrapnel la mână, lucru de care era foarte mândru. A fost singurul membru al Biroului Politic care a fost rănit[1]. Când Kaganovici s-a întors la Moscova ca să participe la nişte şedinţe, Stalin, pe care îl considera „tătuca”, l-a întrebat amabil de sănătate şi apoi a toastat pentru rana sa. Totuşi, s-a mâniat că unul dintre cei mai apropiaţi tovarăşi ai săi îşi riscase viaţa în felul ăsta.

În timp ce germanii avansau spre sud, Stalin se temea că frontul din Transcaucazia avea să se prăbuşească, el pierzând astfel câmpurile petrolifere şi poate atrăgând şi Turcia în război şi tentând populaţiile caucaziene agitate să se răzvrătească. La patru zile după plecarea lui Churchill, Stalin a apelat la Beria: „Lavrenti Pavlovici”, i s-a adresat el respectuos. „Ia cu dumneata pe oricine vrei şi tot armamentul de care crezi că ai nevoie, dar opreşte-i, te rog, pe germani.” În timp ce germanii cucereau Muntele Elbrus, Beria şi Merkulov l-au recrutat pe un ofiţer din Statul-Major al lui Stalin, Ştemenko, şi i-au ordonat lui Sudoplatov să aducă 150 de alpinişti georgieni. Beria şi-a convocat anturajul vulgar, precum şi pe fiul său Sergo, în vârstă de 18 ani – şi au plecat toţi cu o flotă de avioane americane C-47, făcând escală la Tiflis. Generalii se gândeau la abandonarea strategică a oraşului Ordjonikidze, dar pe 22 a ajuns Beria, însoţit de clica lui, şi a început să îi terorizeze pe comandanţii din Transcaucazia. Ciarkviani, prim-secretarul Partidului Comunist georgian, era de faţă când Beria „s-a uitat glacial la cei din jurul mesei, cu o privire pătrunzătoare”, şi le-a spus: „Vă rup gâtul dacă mai pomeniţi de retragere. Veţi apăra oraşul!”. Când un general a sugerat să plaseze 20.000 de oameni ai NKVD în linia întâi, Beria a sărit în sus, „înjurând, şi a ameninţat că îmi rupe spinarea dacă mai amintesc vreodată acest lucru”. Deşi Ciarkviani (care nu era un mare admirator al lui Beria)

a considerat că şeful NKVD a salvat situaţia, toţi generalii, scriind după căderea sa în dizgraţie, s-au plâns că implicarea lui pe front a fost doar „ostentaţie şi aiureli” care le-au perturbat serios activitatea.

Beria mai trebuia să distrugă orice câmp petrolifer care ar fi căzut în mâinile naziştilor. La Moscova, Stalin l-a chemat în biroul său pe Nikolai Baibakov, în vârstă de 30 de ani, adjunct al comisarului pentru producţia de petrol. Era singur: „Tovarăşe Baibakov, ştii că Hitler vrea petrolul din Caucaz. Iată de ce te trimit acolo – răspunzi cu capul să nu mai rămână nicio picătură de petrol în urmă”. Dar avea să „plătească cu capul” şi dacă distrugea petrolul prea devreme. În timp ce pleca, ameţit de cap, Stalin a adăugat: „Ştii că Hitler a afirmat că fără petrol va pierde războiul?”.

Beria a adăugat şi alte ameninţări groaznice. „Am fost pur şi simplu copleşit de o responsabilitate atât de mare”, spune Baibakov, care nu se temea, deşi poate ar fi trebuit. „Am subestimat pericolul poziţiei mele.” Anumite câmpuri petrolifere au fost dinamitate în ultima clipă. Baibakov a scăpat cu viaţă[2].

Cealaltă misiune a lui Beria a fost să înăbuşe în faşă orice tendinţă de trădare în rândul grupurilor etnice din Caucazul de Nord. Astfel, şi-a instalat propria comandă NKVD. Ca megrel georgian crescut printre abhazi care nu erau georgieni, Beria avea toate prejudecăţile unei minuscule populaţii caucaziene faţă de alta. Georgienii se arătaseră dintotdeauna deosebit de bănuitori faţă de populaţiile musulmane, precum cecenii: în Groznîi, Beria a anchetat rapoartele conform cărora unii ceceni îi întâmpinaseră pe germani cu braţele deschise. Sergo Beria, care l-a însoţit pe tatăl său, a scris că aceştia au trimis delegaţii pentru a-şi arăta sprijinul faţă de Moscova, promiţând să lupte ca eroul lor naţional, Şamil. Deoarece Şamil sfidase Rusia timp de 30 de ani, această analogie nu i-a ajutat deloc. În spatele bunăvoinţei arătate de Beria cecenilor se ascundea neîncrederea.

Beria i-a inspectat pe Kaganovici şi Budionnîi în Novorossiisk, dar nu a fost impresionat de comportamentul lor: „Idioţii ăştia doi au creat numai haos”, scria Sergo Beria, exagerând oarecum. L-au găsit pe Budionnîi „beat turtă” şi „într-o stare de letargie”, în timp ce Kaganovici era „treaz”, dar „tremura ca frunza şi s-a târât în genunchi în faţa tatălui meu”.

„Nu te mai da în spectacol”, i-a spus Beria lui Kaganovici.

Avansul germanilor se oprise la porţile oraşelor Ordjonikidze şi Groznîi, subminat de rezistenţa sovieticilor la Stalingrad. Beria s-a întors triumfător la Moscova, unde Stalin, extrem de invidios pe gloria militară a oricui altcuiva, l-a auzit întâmplător lăudându-se în faţa lui Malenkov cu isprăvile sale.

„Acum Beria o să se creadă lider militar”, i-a spus Stalin printre dinţi lui Şapoşnikov. Beria a recomandat demiterea lui Budionnîi, care s-a întors la Moscova din ultima sa funcţie de comandă activă, fiind pus la comanda cavaleriei. Dar a făcut apel la Stalin: „Sufletul meu tânjeşte după luptă. Lasă-mă să mă duc la Stalingrad!”. Într-adevăr, Stalingradul avea să devină bătălia bătăliilor, epicentrul lumii.

*

Germanii au atacat cu forţele terestre şi avioanele au devastat oraşul lui Stalin, distrugând acest leviatan industrial printr-un bombardament infernal care a transformat fabricile sale staliniste într-un peisaj de început de lume, presărat cu peşteri şi canioane. Stalin, aflat la birou după miezul nopţii, era surescitat, ocărându-i pe Malenkov şi pe şeful Statului-Major, Vasilevski, pe care îi trimisese la Stalingrad: „Inamicul a străpuns frontul... cu forţe reduse. Aveţi destule trupe ca să zdrobiţi inamicul... Mobilizaţi trenuri blindate... Folosiţi perdele de fum... Luptaţi zi şi noapte... Cel mai important lucru acum este să nu vă panicaţi, să nu vă fie teamă de duşmanul neruşinat şi să vă păstraţi încrederea în victorie”.

Gravitatea situaţiei din Stalingrad l-a determinat, în fine, pe Stalin să se concentreze şi a dus la o schimbare radicală în modul său de a gestiona războiul. Acum şi-a dat seama că drumul spre supravieţuire şi glorie depinde de generali de profesie, şi nu de amatorismul său nerăbdător şi de cavalerişţii lui care făceau numai gafe. Pe 27 august, i-a ordonat lui Jukov să plece imediat la Stalingrad şi l-a promovat în funcţia de locţiitor al comandantului suprem. Jukov a refuzat promovarea: „Am o fire ce ne-ar împiedica să colaborăm". „Ţara este ameninţată de dezastru", a răspuns Stalin. „Trebuie să salvăm Patria prin orice mijloace, indiferent de sacrificii. Şi ce dacă avem firi diferite? Să punem pe primul loc interesele Patriei. Când pleci?" „Am nevoie de o zi." „Bine, e în regulă. Dar nu ţi-e foame? Nu ţi-ar strica să iei o gustare." Au fost aduse ceai şi prăjituri pentru a sărbători începutul celui mai de succes parteneriat din acest război.

Jukov s-a întâlnit cu Vasilevski la Stalingrad, unde a descoperit că germanii se strecurau în oraş. Stalin a cerut contraatacuri, dar forţele sale nu erau încă pregătite. Stalin era atât de neliniştit, încât acum dormea pe o canapea în biroul său, Poskrebîşev trezindu-l din două în două ore. Era atât de palid, obosit şi slab, încât Poskrebîşev l-a lăsat să mai doarmă o jumătate de oră deoarece nu s-a îndurat să îl trezească: „Te-a apucat brusc filantropia! Fă-mi legătura cu Vasilevski. Repede! Filantrop chel ce eşti!".

Stalin a urlat la Vasilevski: „Ce-i cu ăştia? Nu înţeleg că, dacă cedăm Stalingradul, sudul ţării va fi izolat de centru şi probabil că nu îl vom mai putea apăra? Nu îşi dau seama că nu este o catastrofă doar pentru Stalingrad? Ne-am pierde principalul fluviu navigabil şi curând şi petrolul!". Dar importanţa sa nu mai era pur strategică: Stalingrad îi purta numele deoarece jucase un rol formator în viaţa sa. Aici, la Ţariţîn, în 1918, îşi câştigase încrederea ca om de acţiune, învăţase să guverneze prin intermediul terorii, îşi atrăsese încrederea lui Lenin şi ura lui Troţki. La „Verdunul roşu", îi cunoscuse pe tovarăşii lui, de la Voroşilov la Budionnîi, şi se hotărâse să se însoare cu Nadia.

„Cred că mai avem o şansă să nu pierdem oraşul”, a răspuns Vasilevski precaut. Stalin l-a sunat pe Jukov şi a ordonat atacul: „Orice întârziere ar fi o crimă”. Când Jukov a raportat că va exista o întârziere, Stalin a spus batjocoritor: „Crezi că duşmanul o să aştepte până când vă urniţi voi?”.

În zori ruşii au atacat din nou – dar nu au câştigat mare lucru. Germanii aproape cuceriseră oraşul, dar le mai stătea în cale o forţă: Armata a LXII-a, sub comanda generalului Vasili Ciuikov, cu părul ţepos, nas cârn şi dinţi de aur, a apărat malul drept al Volgăi. Acesta a dat ordine din buncăre şi a luptat printre ruinele scheletice ale unui peisaj industrial apocaliptic. Armata a LXII-a era aprovizionată doar de feriboturile care traversau Volga incendiată, oglindind soarta Rusiei. Eroismul, nobleţea, disperarea şi brutalitatea sunt cel mai bine descrise în romanul lui Vasili Grossman *Viaţă şi destin*. A luptat cu arme moderne şi vechi, puşti cu lunetă şi grenade, lopeţi, ţevi şi chiar cu mâinile goale, dându-şi viaţa pentru a mai câştiga timp: „Sângele”, a spus Ciuikov, „înseamnă timp”.

În fiecare clipă întreaga atenţie a lui Stalin era practic concentrată asupra uneia dintre cele mai aprige bătălii purtate vreodată: superiorii direcţi ai lui Ciuikov erau generalul Andrei Eremenko şi comisarul Hruşciov, care intrase din nou în graţiile lui Stalin, dar misiunea era mult prea importantă pentru a fi lăsată doar în seama lor. Stalin însuşi supraveghea frontul, cu Jukov şi Vasilevski la comanda activă a acestuia, în timp ce Malenkov era spionul său personal. Aceştia aveau să îşi facă apariţia în buncărul lui Eremenko. „Îi vedeam pe Vasilevski şi Malenkov şuşotind”, a spus Hruşciov, „pregătindu-se să denunţe pe cineva”. Malenkov i-a chemat pe ofiţeri ca să îi muştruluiască. Când aceştia au intrat în buncăr, au văzut un „bărbat scund, cu o faţă moale, grăsuţă, îmbrăcat în tunică”, alături de ticăloşi precum Jukov şi Eremenko. În timpul unei astfel de muştruluieli, Malenkov s-a trezit că în faţa lui se află Vasili Stalin, care, deşi i se interzisese să ia parte la misiuni active, comanda o divizie: „Tovarăşe

Colonel Stalin!", a spus Malenkov. „Acţiunile piloţilor dumitale sunt revoltătoare..." Apoi s-a întors spre alt ofiţer: „Şi tu, generalul cu bonetă? Aveai de gând să lupţi sau doar să te prosteşti?". După plecarea lui Malenkov, Hruşciov şi Eremenko rămâneau iarăşi singuri în buncărul lor, „într-o tăcere sinistră... ca o pădure după furtună". A fost momentul de glorie al lui Hruşciov[3], care a stat într-un buncăr şi a legat prietenii cu generali care aveau să fie foarte utili după moartea lui Stalin.

Pe 12 septembrie, comandanţii rivali de la Stalingrad au plecat în acelaşi timp ca să se întâlnească fiecare cu comandantul lui suprem, de o simetrie dictatorială perfectă. În timp ce Paulus s-a întâlnit cu führerul la cartierul său general, *Werwolf*, o serie de barăci de lemn şi buncăre de la Vinniţa, Jukov şi Vasilevski mergeau să se întâlnească cu *Vojd*-ul lor. În timp ce Hitler îi ordona lui Paulus să „cucerească tot Stalingradul cât mai repede cu putinţă", Jukov şi Malenkov, soldăţoiul necizelat şi curteanul cu mâini catifelate, i-au prezentat un raport lui Stalin propunând alte acţiuni ofensive „pentru a-l măcina pe inamic... şi pentru a pregăti în acelaşi timp... o lovitură mai puternică". Dar ce lovitură? Stalin s-a uitat pe harta lui şi a studiat-o în tăcere, ignorându-i o vreme pe militari, adâncit în gânduri.

Jukov şi Vasilevski s-au retras de la masa acoperită cu postav verde, vorbind între ei cu voce scăzută. Ar fi putut exista „altă soluţie". „Şi ce înseamnă «altă soluţie»?", a întrebat Stalin, ridicând brusc capul. „Nu am crezut niciodată că are un auz atât de fin", a notat Jukov. Înainte ca generalii să apuce să răspundă, Stalin a adăugat: „Duceţi-vă la Statul-Major şi gândiţi-vă bine ce trebuie făcut... Ne întâlnim aici mâine seară la 9". După război mulţi viteji se-arată şi mulţi au pretins că lor li se datorează victoria de la Stalingrad, dar în realitate ea a fost rodul colaborării unice dintre Stalin, Vasilevski şi Jukov, fiecare cu talentul lui.

La 10 seara, pe 13 septembrie, Stalin i-a întâmpinat pe Jukov şi pe Vasilevski în biroul său cu un gest neobişnuit – o

strângere de mână: „Ei bine, ce părere aveţi? La ce concluzie aţi ajuns? Cine dă raportul?”. „Oricare din noi”, a răspuns Vasilevski. I-au prezentat harta lor, pe care era schiţat planul de bază de a ataca masiv flancurile nemţilor, apărate de trupele române, mai slab echipate, lovindu-i din spate şi de a închide cercul pentru a-i prinde în capcană: Operaţiunea Uranus. Exact în momentul acela, atacul germanilor, ordonat de Hitler la Vinniţa mai devreme în aceeaşi zi, a avut ca ţintă Armata a LXII-a, care era asediată. Poskrebîşev a intrat în încăpere – Eremenko aştepta la telefon, sunând de la Stalingrad. Ciuikov continua să apere cu mâinile goale malul drept al Volgăi în timp ce Stavka pregătea operaţiunea. Trimiţându-şi ambii generali înapoi la Stalingrad imediat, într-o misiune de recunoaştere pentru Operaţiunea Uranus, Stalin a spus ameninţător: „Nu mai ştie nimeni ce am discutat noi trei aici. Nimeni în afară de noi trei nu trebuie să ştie deocamdată nimic despre asta”.

Pe 9 octombrie, Stalin le-a redat generalilor întreaga comandă asupra armatelor. A marcat din nou momentul strângându-le mâna lui Jukov şi Vasilevski, pe care i-a folosit ca reprezentanţi speciali pe fronturi: nu îi plăcea ca ei „să stea degeaba” la Moscova. Şef al Statului-Major încă din mai, Aleksandr Vasilevski, în vârstă de 47 de ani, a fost al treilea membru al extraordinarei echipe de la Stalingrad. În multe privinţe, a fost chiar mai apropiat de Stalin decât Jukov.

*

Cu umerii largi şi pieptul lat, dar cu o expresie sensibilă şi un farmec blând, curtenitor, Vasilevski fusese pregătit de Şapoşnikov. Acest remarcabil ofiţer de Stat-Major a fost succesorul său nu doar din punct de vedere profesional, ci şi ca singurul gentleman printre atâţia cuţitari, dar şi în calitate de confident al lui Stalin. Decenţa sa îl uimea, îl impresiona şi îl amuza pe Stalin, căruia îi lipsea cu desăvârşire: „Comanzi atâtea armate”, a reflectat el, „şi totuşi nu ai omorî nici o muscă”. Vasilevski provenea, de

asemenea, dintr-o lume dispărută care îl fascina pe Stalin: tatăl său fusese un preot înstărit dintr-un sat de pe Volga şi el a făcut seminarul, dar a ajuns căpitan în armata ţarului. Când a fost mobilizat în rândurile Armatei Roşii, a trebuit să rupă legăturile cu tatăl său, care era preot. După şedinţe, Stalin îi cerea adesea lui Vasilevski să mai rămână şi îl întreba dacă nu fusese tentat să se facă preot: „Bine, bine, nu mi-aş fi dorit asta", râdea Stalin. „Asta e clar. Dar eu şi Mikoian am vrut să ne facem preoţi, însă am fost respinşi. Nici acum nu înţeleg de ce!" Apoi: „Te-a ajutat în vreun fel educaţia ta religioasă?". „Nicio cunoaştere nu este în zadar", a răspuns prudent Vasilevski. „O parte din informaţii s-au dovedit utile în viaţa militară." „De la preoţi cel mai uşor înveţi să îi înţelegi pe oameni", a reflectat Stalin, care a afirmat o dată că tatăl său a fost preot. Poate uneori se gândea la propria paternitate deoarece cam în această perioadă i-a spus lui Vasilevski: „Nimeni nu trebuie să-şi uite părinţii". Altă dată l-a întrebat: „Când ţi-ai văzut părinţii ultima dată?". „M-am lepădat de ei", a răspuns generalul, îngrijorat că era supus la un test. „Tatăl meu este preot, Tovarăşe Stalin." „Dar e contrarevoluţionar?" „Nu, Tovarăşe Stalin, crede în Dumnezeu ca orice preot, dar nu este contrarevoluţionar." „Când se mai linişteşte războiul, cred că ar trebui să te urci într-un avion, să îţi vizitezi părinţii şi să le ceri iertare." Stalin nu a uitat de tatăl lui Vasilevski: „Te-ai mai dus să-ţi vezi părinţii şi să le ceri binecuvântarea?", a întrebat el mai târziu. „Da, Tovarăşe Stalin", a răspuns Vasilevski. „Va trece multă vreme până când te vei putea achita faţă de mine." Stalin şi-a deschis apoi seiful şi i-a arătat nişte documente. Erau ordine de plată pe numele lui Stalin care îi fuseseră trimise tatălui lui Vasilevski pe toată durata războiului. Fiul, uimit şi oarecum emoţionat, i-a mulţumit lui Stalin din suflet. Acum, răspunderea specială a lui Vasilevski era Stalingradul.

*

Cei doi tirani mesianici şi-au pregătit aproape simultan popoarele pentru victorie. „Va ieşi soarele şi pe strada noastră", a făcut Stalin o aluzie în discursul său din 7

noiembrie. A doua zi, Hitler se lăuda în faţa poporului său: „Am vrut să ajung la Volga... într-un oraş anume. Întâmplător, purta chiar numele lui Stalin... Am vrut să îl cuceresc şi... aproape că am pus mâna pe el!”.

Colţişorul fremăta acum de tensiune. Stalin era terorizat de gândul că germanii ar putea ghici ce li se pregătea. Pe 11 îşi făcea griji că nu are suficiente avioane. Pe 13, în timp ce Paulus a făcut o ultimă încercare de a-l înlătura pe Ciuikov, care apăra o fâşie de teritoriu în ruină de numai 45 de metri lăţime, Jukov şi Vasilevski s-au dus la Moscova pentru ultimele instrucţiuni. „Din felul în care Stalin îşi fuma pipa, îşi netezea mustaţa şi pentru că nu ne-a întrerupt nici o dată, ne-am dat seama că este mulţumit”, scria Jukov. După aceea, Vasilevski s-a întors la Stalingrad.

Pe 18, Stalin, însoţit de Beria, Molotov, Malenkov şi Jukov, care a rămas să comande Operaţiunea Marte[4] din apropierea Moscovei, au lucrat în Colţişor până la 11.50 seara. Cu trei ore înaintea atacului, cele trei fronturi din faţa Stalingradului, sub comanda generalilor Eremenko, Rokossovski şi Vatutin, au fost informate că urmează să atace dintr-un moment în altul. Probabil că Stalin şi tovarăşii săi au mers la masă ori s-au uitat la un film ca să îşi umple timpul până atunci. Stalin rareori se culca mai devreme de 4 dimineaţa – „Nu mai simţeam nevoia”, i-a spus mai târziu lui Churchill –, astfel încât cu siguranţă a stat treaz până a aflat că trupele porniseră la atac. La 7.20, în dimineaţa ceţoasă din 19 noiembrie, cele 3.500 de tunuri din sectorul de nord au deschis focul. Când s-a dezlănţuit acest tunet jupiterian, pământul s-a cutremurat pe o rază de 50 de kilometri. Un milion de soldaţi, 13.541 de tunuri, 1.400 de tancuri şi 1.115 avioane s-au năpustit asupra trupelor lui Hitler.

1. A primit un ceas gravat pe front, în semn de recunoştinţă: acesta se află acum în arhiva lui Kaganovici

de la RGASPI. Interesant este faptul că atât Leonid Brejnev, cât şi Mihail Suslov, care au condus împreună Uniunea Sovietică timp de aproape două decenii după 1964, l-au cunoscut pe Kaganovici pe acest front.

2. Interviul cu Baibakov pentru această carte a fost nepreţuit deoarece el este unul dintre ultimii miniştri ai lui Stalin care mai trăiesc. Baibakov a devenit un membru stabil al guvernului sovietic: Stalin l-a numit comisar pentru petrol în 1944 şi mai târziu el a condus Gosplanul, principala agenţie economică, cu excepţia unei scurte perioade, până când a fost dat afară de Gorbaciov în anii ‘80. Faptul că tinerii numiţi de Stalin erau încă la conducerea economiei sovietice 40 de ani mai târziu denotă desuetudinea acesteia. La momentul scrierii acestei cărţi, acest nonagenar neobosit lucrează încă în industria petrochimică, participând la conferinţe telefonice cu un dinamism stalinist, cu medaliile pe piept, sub un portret al lui Lenin.

3. Când Hruşciov a ajuns la putere, le-a ordonat tovarăşilor săi, precum Eremenko, să exagereze rolul său eroic la Stalingrad, aşa cum făcuse şi Stalin.

4. Simultan cu Operaţiunea Uranus de la Stalingrad, Jukov a lansat minimalizata Operaţiune Martie împotriva „pungii” de la Rjev din apropierea Moscovei, probabil cel mai mare eşec al său: sute de mii de oameni au pierit în doar două zile într-o operaţiune care a ilustrat stilul său curajos, dar crud.

Partea a VIII-a

Războiul: geniul triumfător, 1942-1945

39

Supremul de la Stalingrad

În timpul bătăliei de la Stalingrad, Supremul adormea de obicei îmbrăcat pe patul de campanie din metal aşezat sub scările care duceau la al doilea etaj al vilei de la Kunţevo. În caz de urgenţă, îl suna „filantropul chel”, Poskrebîşev, care dormea în biroul său. S-a trezit pe la 11, când a sunat Ştemenko de la Departamentul Operaţional pentru a-i da primul raport din ziua aceea. Membrii Biroului Politic şi ofiţerii Statului-Major lucrau deja de câteva ore deoarece nu trebuiau doar să stea treji alături de Stalin, ci trebuiau săi conducă şi propriile imperii oneroase: Mikoian muncea de la 10 dimineaţa până aproape de 5 dimineaţa, trăgând câte un pui de somn în biroul său.

La amiază, Stalin lua un mic dejun uşor, servit de Valecika, rămânând adesea acasă, fie la Kunţevo, fie la Kremlin, ca să lucreze în primele ore ale după-amiezii. Dar, oriunde s-ar fi aflat, Supremul, acum în vârstă de 63 de ani, îşi petrecea următoarele 16 ore coordonând războiul. Primea acum informări de la toţi plenipotenţiarii săi itineranţi din Stavka, obligaţi să raporteze de două ori pe zi, la prânz şi la 9 seara: raportul lui Vasilevski de la Stalingrad era aşteptat cu cea mai mare nerăbdare în acea zi. Stalin se enerva foarte tare dacă trimişii săi nu îi dădeau raportul. O dată, când Vasilevski nu i-a raportat, Stalin i-a scris:

Este deja 3.30... şi nu ai catadicsit încă să raportezi... Nu poţi folosi scuza că nu ai timp, deoarece Jukov face la fel de mult ca şi tine pe front şi totuşi îşi trimite zilnic raportul. Diferenţa dintre tine şi Jukov este că el e disciplinat... în timp ce ţie îţi lipseşte disciplina... Te avertizez pentru ultima dată că, dacă îţi mai permiţi să îţi neglijezi datoria... încă o dată, vei fi demis din funcţia de Şef al Statului-Major şi trimis pe front.

Malenkov era întotdeauna atent la detalii în rapoartele sale, însă chiar şi meticulosul Jdanov era uneori distras de lupte, fiind mustrat din nou: „Este extrem de ciudat că Tovarăşul

Jdanov nu simte nevoia să pună mâna pe telefon sau să ne ceară sfatul în aceste momente periculoase pentru Leningrad”. Independenţa era periculoasă din punctul de vedere al lui Stalin.

La 4 după-amiaza, generalul Aleksei Antonov – „tânăr, foarte chipeş, brunet şi sprinten”, care a devenit şeful său de operaţiuni în care avea încredere după promovarea lui Vasilevski şi după ce s-au făcut încercări cu o serie de ofiţeri ce au fost toţi demişi rapid – a venit cu următorul raport. Antonov era un „general extraordinar de capabil şi un bărbat foarte cult şi şarmant”, scria Jukov. Stalin era obsedat ca rapoartele să fie exacte şi, după cum îşi amintea Ştemenko, „nu tolera nici cea mai mică... edulcorare”. Antonov ştia cum să îl ia: întotdeauna calm, „un maestru în evaluarea situaţiei”, marca urgenţa fişierelor sale cu ajutorul culorilor şi „ştia când să spună: «Dă-mi dosarul verde»„. Apoi Stalin replica zâmbitor: „Ei bine, hai să ne uităm acum la «dosarul tău verde»„.

La primele ore ale serii, Stalin sosea la Kremlin cu convoiul său de maşini Packard sau cobora din apartamentul său în Colţişor, unde anticamera „intimă”, cu fotoliile sale confortabile, păzită cu stricteţe de Poskrebîşev, era deja plină. Vizitatorii se trezeau într-o lume a controlului, austerităţii şi curăţeniei. Nu exista nimic inutil nicăieri. Toţi îşi prezentaseră documentele de mai multe ori şi fuseseră percheziţionaţi ca să nu aibă arme asupra lor. Chiar şi Jukov trebuia să-şi predea pistolul. „Procedura de verificare era repetată de fiecare dată.” Poskrebîşev, acum în uniformă de general NKVD, îi întâmpina la biroul său. Aşteptau în tăcere, deşi cei care erau de-ai casei se salutau înainte de a amuţi. Atmosfera era încordată. Cei care nu îl cunoşteau pe Stalin erau plini de nerăbdare, dar, aşa cum şi-a amintit un colonel, „am observat că aceia care... *nu* se aflau acolo pentru prima dată erau mult mai tulburaţi decât cei ce... veneau pentru prima dată”.

Pe la 8 seara, când venea Stalin, un freamăt străbătea încăperea. Nu spunea nimic, dar le făcea unora un semn de

salut. Colonelul a observat că „omul de lângă mine îşi ştergea broboane de sudoare de pe frunte şi palmele cu o batistă”. Într-o cămăruţă se aflau ultimele gărzi de corp, care stăteau la o masă, la uşa biroului. Stalin intra în acea „încăpere spaţioasă şi luminoasă”, cu masa lungă, verde. La celălalt capăt al încăperii era biroul lui, pe care se afla întotdeauna un vraf de documente puse în *papki*, un telefon cu bandă largă, un şir de telefoane de culori diferite şi o mulţime de creioane ascuţite. În spatele biroului, era o uşă care dădea spre baia lui Stalin şi camera de transmisie, unde erau fotolii, toate echipamentele de codare Baudot şi de telegrafiere necesare pentru a-i face legătura lui Stalin cu fronturile şi celebrul glob pământesc de când discutase Operaţiunea Torţa cu Churchill.

*

În acea noapte, Molotov, Beria şi Malenkov, veşnicul trio, aşteptau împreună cu Voroşilov şi Kaganovici. Stalin a făcut un semn de salut şi a deschis şedinţa GKO fără nicio introducere; şedinţa a continuat până la plecarea sa, după multe ore. Stalin stătea la birou şi apoi se plimba încoace şi încolo, întorcându-se ca să îşi ia ţigările Herţegovina Flor, pe care le desfăcea ca să-şi umple pipa. Civilii, ca de obicei, stăteau cu spatele la perete, uitându-se la noile portrete ale lui Suvorov şi Kutuzov, în timp ce generalii stăteau de partea cealaltă a mesei, având-i în faţă pe Marx şi Lenin, o dispunere ce reflecta războiul permanent dintre ei. Generalii îşi întindeau imediat hărţile pe masă şi Stalin continua să se plimbe, cu mersul lui puţin legănat. „Se oprea în faţa persoanei căreia i se adresa şi se uita drept în ochii acesteia”, conform lui Jukov, cu „o privire limpede, stăruitoare, care părea să îl învăluie şi să îl străpungă pe vizitator”.

Poskrebîşev începea să îi cheme înăuntru pe experţii din anticameră: „Curând s-a ridicat şi cel de lângă mine... secretarul de cabinet i-a rostit numele, el s-a făcut livid, şi-a şters mâinile tremurânde cu batista, şi-a luat dosarul... şi a intrat cu paşi şovăitori”. În timp ce îi conducea înăuntru,

Poskrebîşev îi sfătuia: „Nu te entuziasma. Nici să nu te gândeşti să îl contrazici. Tovarăşul Stalin ştie tot”. Vizitatorul trebuia să îşi prezinte raportul rapid, fără alte discuţii, şi apoi să plece. Înăuntru, *troika* sinistră formată din Molotov, Beria şi Malenkov îl privea rece pe nou-venit.

Stalin emana forţă şi energie. „Te simţeai copleşit de forţa lui Stalin”, scria noul său comisar pentru căile ferate care i-a dat raportul de sute de ori, „dar şi de memoria sa fenomenală şi de faptul că ştia atât de multe. Te făcea să te simţi şi mai neînsemnat decât erai”. Stalin impunea ritmul, neobosit, fără astâmpăr, gata să izbucnească în orice clipă. De cele mai multe ori era laconic, inepuizabil şi rece ca gheaţa. Dacă era nemulţumit, scria Jukov, „îşi ieşea din fire şi devenea subiectiv”.

Vizitatorii simţeau întotdeauna pericolul, totuşi erau surprinşi şi de tonul realmente informal al acestor şedinţe. Mikoian îşi amintea de „atmosfera grozav de prietenoasă” dintre potentaţi în primii trei ani ai războiului. Ţara era condusă ca şi GKO, prin şedinţele lui Stalin cu lideri-cheie în prezenţa oricui s-ar fi aflat în biroul lui – de obicei, membrii GKO, cu Mikoian şi, mai târziu, cu Jdanov, Kaganovici şi Voznesenski.

„Aveau loc discuţii aprinse”, îşi amintea Jukov, cu „păreri exprimate în termeni tranşanţi şi duri”, în timp ce Stalin se plimba încolo şi încoace. Stalin le cerea părerea generalilor: „Stalin asculta mai atent” când „ei nu erau de acord. Presupun”, credea amiralul Kuzneţov, „că îi plăceau oamenii care aveau un punct de vedere şi nu se temeau să îl susţină”. După ce crease un mediu de pupincurişti, Stalin era acum iritat de acesta.

„Ce rost mai are să vorbesc cu tine?”, striga el. „Orice spun, tu răspunzi: «Da, Tovarăşe Stalin; desigur, Tovarăşe Stalin... înţeleaptă decizie, Tovarăşe Stalin»„. Generalii au observat că „colaboratorii săi erau mereu de acord cu el”, în timp ce generalii puteau susţine alt punct de vedere, deşi trebuiau să fie foarte precauţi. Dar Molotov şi insolentul nou-venit, Voznesenski, chiar îl contraziceau: „Se

discuta deschis”, îşi amintea Mikoian. Când Stalin, citind una dintre scrisorile lui Churchill, a spus că englezul crede că „pusese şaua pe cal şi acum se poate bucura de o plimbare gratuită... Am dreptate, Veaceslav?”, Molotov a răspuns: „Nu cred”. Jukov „a asistat la nişte certuri şi la... rezistenţa încăpăţânată... în special din partea lui Molotov, când situaţia ajungea în punctul în care Stalin trebuia să ridice vocea şi chiar îşi ieşea din fire, în timp ce Molotov se ridica în picioare zâmbind şi susţinându-şi punctul de vedere”. Când Stalin i-a cerut lui Hrulev să preia căile ferate, i-a tolerat refuzul: „Nu cred că mă respecţi dacă îmi refuzi propunerea”, a spus el, făcându-i pe plac ofiţerului de intendenţă, unul dintre preferaţii săi. În toiul disputelor, Stalin insista: „Treci la subiect” sau „Fii mai clar!”.

Odată ce Stalin îşi forma o părere şi disputa lua sfârşit, numea pe cineva să îndeplinească sarcina, ameninţându-l, ca de obicei, cu moartea, ca să îl mai stimuleze. „Acest om foarte sever controla executarea fiecărui ordin”, îşi aminteşte Baibakov, inginerul din industria petrochimică. „Când dădea ordinul, te ajuta întotdeauna să îl execuţi, astfel încât primeai toate mijloacele necesare. De aceea, mie nu îmi era teamă de Stalin – eram direcţi unul cu celălalt. Eu mi-am îndeplinit sarcinile.” Dar Stalin se „pricepea să descopere punctele slabe din rapoarte”. Era vai şi-amar de cel care se prezenta în faţa lui fără să fie sigur pe domeniul său. „Cobora brusc tonul, ameninţător, şi spunea: «Nu ştii? Păi, atunci care-i treaba ta?».”

Operaţiunea Uranus a părut să-l revigoreze pe Stalin, care, a observat Hruşciov, a început să acţioneze ca un „adevărat militar”, considerându-se „un mare strateg militar”. Nu a fost niciodată general, ca să nu mai vorbim de geniu militar, dar, după spusele lui Jukov, care ştia cel mai bine, acest „organizator extraordinar... şi-a demonstrat capacitatea de comandant suprem începând cu Stalingradul”. „Stăpânea tehnica organizării operaţiunilor de pe front... şi le îndruma cu pricepere, înţelegând perfect probleme strategice complicate”, demonstrându-şi mereu „inteligenţa înnăscută... intuiţia profesională” şi o „memorie

excelentă”. Era „complex şi talentat”, dar „nu cunoştea toate detaliile”. Mikoian a avut probabil dreptate atunci când a rezumat pragmatic că Stalin „ştia despre problemele militare atât cât ar trebui să ştie un om de stat – dar nu mai mult”.

*

Pe la 10 seara, Antonov şi-a prezentat al doilea raport. Atmosfera nu era chiar aşa de amicală cum o descrisese Mikoian. Războiul era starea naturală a bolşevicilor şi se pricepeau la asta. Şedinţele erau impregnate de teroare şi conflicte, de pasiunile bolşevice predominante. Stalin folosea teroarea din plin, însă chiar şi el era cu nervii întinşi la maximum: când a venit noul comisar pentru căile ferate, Stalin a spus simplu: „Transportul este o chestiune de viaţă şi de moarte... Ţine minte, dacă nu execuţi... ordinele, vei fi judecat de Tribunalul Militar”; auzind acestea, tânărul a simţit „un fior pe şira spinării”. Când s-a pierdut un tren în labirintul de fronturi şi căi ferate, Stalin a ameninţat: „Dacă nu-l găseşti acum, când eşti general, o să ajungi pe front ca soldat”. Câteva secunde mai târziu comisarul, „alb la faţă ca varul”, era condus afară de Poskrebîşev, care a adăugat: „Vezi să nu faci o gafă. Şeful e la capătul răbdării”. Stalin se plimba tot timpul prin birou. Existau tot felul de semne care anunţau o dispoziţie proastă: dacă pipa era stinsă era de rău. Dacă Stalin o punea jos, era pe punctul de a izbucni. Însă dacă îşi mângâia mustaţa cu muştiucul pipei, era mulţumit. Pipa era atât element de recuzită, cât şi barometru pentru starea lui de spirit[1]. Izbucnirile sale erau înspăimântătoare: „Se transforma efectiv sub ochii tăi”, scria Jukov, „albindu-se la faţă, cu o expresie aprigă în ochi, cu privirea intensă şi dispreţuitoare”. Când nişte armate s-au plâns că nu primiseră provizii, Stalin şi-a revărsat furia pe Hrulev: „Eşti mai rău ca Duşmanul: lucrezi pentru Hitler”.

Cei trei câini de pază ai Colţişorului, Molotov, Malenkov şi Beria, „nu puneau niciodată întrebări, doar stăteau şi ascultau, uneori luând notiţe... şi uitându-se ori la Stalin, ori

la cine intra. Parcă Stalin ar fi avut nevoie de ei fie pentru a se ocupa de orice problemă ar fi apărut, fie ca martori ai istoriei". Scopul lor era să întreţină iluzia de guvernare colectivă şi să îi terorizeze pe generali. Stalin şi potentaţii se considerau nişte comandanţi amatori şi, la fel ca pe timpul Războiului Civil, erau cu toţii suspicioşi faţă de „experţii militari".

„Uită-te la un birjar bătrân", a explicat Mehlis. „Iubeşte animalele şi îi este milă de ele, dar are biciul mereu pregătit. Calul îl vede şi trage singur concluzii." Iată, pe scurt, în cuvintele unuia dintre minidictatorii lui Stalin, esenţa stilului de conducere al Supremului. „Ne aminteam cu toţii de 1937", a spus Jukov. Dacă ceva mergea prost, ştiau că „vei ajunge pe mâna lui Beria şi Beria era mereu prezent la întâlnirile mele cu Stalin". Păcatele generalilor erau la dosar: Mehlis îl acuzase pe Konev în 1938 că părinţii săi erau culaci. Rokossovski şi Mereţkov nu doreau, evident, să se întoarcă în camerele de tortură ale lui Beria. Stalin primea informaţii, plângeri şi denunţuri de la poliţia secretă şi de la generalii săi.

Când şi-au scris memoriile, în anii '60, generalii s-au descris drept nişte victime nevinovate ale lui Beria. Se aflau, cu siguranţă, tot timpul în pericol de a fi arestaţi, dar şi ei erau nişte denunţători avizi. Timoşenko îi denunţase pe Budionnîi şi pe Hruşciov. Chiar şi acum Operaţiunea Uranus a fost lansată pe fundalul unei febre a denunţurilor: Golikov (nefericitul şef al Serviciilor de Informaţii Militare de dinainte de război) l-a denunţat pe comandantul Eremenko. Stalin l-a folosit pe Malenkov ca să-i monitorizeze atât pe Hruşciov, cât şi pe Eremenko. Când Stalin l-a acuzat pe Hruşciov că vrea să cedeze Stalingradul, comisarul a început să nu mai aibă încredere în oamenii săi. Dar nici Hruşciov nu se dădea înapoi de la denunţarea unor generali, dând vina pe Timoşenko pentru Harkov. În acelaşi timp, la Stalingrad, unul dintre ofiţerii generalului Malinovski, aflat în plină ascensiune, se sinucisese, lăsând un bilet pe care scria „Trăiască Lenin!", dar fără să-l menţioneze pe Stalin: poate că Malinovski, care slujise în

Legiunea Rusă din Franţa în timpul Primului Război Mondial, era un duşman?

„Ar fi bine să îl ţii sub observaţie pe Malinovski”, i-a ordonat Stalin lui Hruşciov, care îl proteja pe general.

Potentaţii se luptau cu sălbăticie pentru putere şi resurse unii cu alţii şi cu generalii. Când Beria a cerut 50.000 de puşti suplimentare pentru NKVD, generalul Voronov i-a arătat cererea lui Stalin.

„Cine a făcut cererea asta?”, a izbucnit. „Tovarăşul Beria.” „Chemaţi-l pe Beria.” Când a venit Beria, a încercat să îl convingă pe Stalin, vorbind în georgiană. Stalin l-a întrerupt nervos şi i-a cerut să vorbească în ruseşte.

„Jumătate o să fie de ajuns”, a hotărât Stalin, dar Beria l-a contrazis. Stalin, „iritat la culme”, a redus iarăşi numărul de puşti. După aceea, Beria l-a ajuns din urmă pe Voronov afară.

„Ei, las’ că o să vezi tu”, a şuierat el, „o să te aranjăm noi la maţe”. Voronov a sperat că aceasta era o „glumă orientală”. Dar nu era o glumă.

Stalin acţiona frecvent ca mediator în disputele privind resursele: când a ordonat ca artileria să primească 900 de camioane, Beria şi Malenkov, care formau un duo îngrozitor, l-au ajuns din urmă pe Voronov. „Mulţumeşte-te cu 400 de camioane.” „Să ştiţi că mă întorc şi îi raportez Supremului”, a ameninţat generalul. Malenkov i-a livrat toate camioanele.

Trăind în această atmosferă de teamă şi rivalitate, şi potentaţii erau frământaţi de invidii reciproce: „Molotov era tot timpul cu Stalin”, scria Mikoian dispreţuitor, „stătea acolo, în birou, dându-şi importanţă, dar de fapt nu avea niciun cuvânt de spus”. Stalin avea nevoie de el doar „ca secundant, deoarece era rus”, dar îl ţinea „izolat”. Molotov îl asista în probleme de politică externă, dar nu avea aceleaşi responsabilităţi ca şi ceilalţi. Mikoian era unul dintre principalii cai de povară, administrând spatele

frontului, raţiile, aprovizionarea cu medicamente, muniţiile, marina comercială, alimentele, combustibilul, hainele pentru populaţie şi pentru armate, fiind în acelaşi timp şi comisar pentru comerţul exterior, negociind acordul de împrumut şi închiriere cu Aliaţii, un portofoliu uluitor. „Doar Molotov se întâlnea cu Stalin la fel de des ca mine”, se lăuda el, uitându-l pe neobositul, omniprezentul Beria.

„Teroarea Partidului”, Beria, care se comporta ca un personaj negativ dintr-un *film noir*, a înflorit în timpul războiului[2], folosind cei 1,7 milioane de oameni din Gulag ca să fabrice armele şi căile ferate ale lui Stalin. Se estimează că aproximativ 930.000 dintre aceşti muncitori au pierit în timpul războiului. Dar NKVD era stâlpul regimului lui Stalin, reprezentând supremaţia Partidului asupra armatei. După ce generalul Voronov îl sfidase de două ori în faţa lui Stalin, lui Beria i s-a permis în cele din urmă să îl aresteze. Când Voronov nu a mai apărut la o şedinţă, Stalin l-a întrebat în treacăt pe Beria: „Voronov e la tine?”. Beria a răspuns că se va întoarce în două zile. Se spune că generalii lansaseră un eufemism pentru aceste interludii înspăimântătoare: „A merge la o cafea cu Beria”. Lacheii săi îi supravegheau pe soldaţi pe toate fronturile, rapoartele lor ajungând la Beria şi adesea chiar şi la Stalin. În 1942, Stalin a împins supravegherea şi mai departe, ordonându-i lui Kobulov să planteze microfoane în preajma lui Voroşilov, Budionnîi – şi chiar a lui Jukov, ai cărui ofiţeri au fost hărţuiţi şi arestaţi.

Totuşi, Stalin era precaut faţă de imperiul pe care şi-l construia Beria. Când Beria a obţinut demiterea lui Kaganovici de la căile ferate, a încercat să propună el un înlocuitor. „Crezi că voi fi de acord cu candidatul... pe care mi-l bagă pe gât Beria? Nu voi fi niciodată de acord...” Dar căile ferate creau tot timpul dureri de cap şi doar Kaganovici, care „chiar era de fier”, folosind cuvintele admirative ale lui Stalin, putea face minuni aici.

*

Timp de 16 ore, Stalin „a dat instrucţiuni, a vorbit la telefon, a semnat documente, l-a chemat pe Poskrebîşev ca să-i dea ordine”. Când a auzit de la Mikoian şi Hrulev că soldaţii nu mai aveau ţigări, şi-a făcut timp, în toiul bătăliei de la Stalingrad, să îl sune pe Akaki Mgheladze, şeful de partid din Abhazia, unde se cultiva tutunul: „Soldaţii noştri nu mai au ce să fumeze! Tutunul este absolut necesar pe front!”. Concepea el însuşi fiecare comunicat de presă, fiind specialist în formulări succinte şi totuşi exaltante, precum „Sânge pentru sânge!”, inserând citate din Suvorov. Cu toate acestea, deşi urmărea înciudat victoriile generalilor săi, era scrupulos când venea vorba să le recunoască meritele.

Orele de tensiune şi de muncă intensă ale lui Stalin erau uimitoare, dar comisarii şi generalii săi erau în picioare, în mod invariabil, încă din zori, un stil de viaţă care necesita „resurse fizice şi psihice uriaşe”, „epuizarea nervoasă” fiind un pericol real. Stalin le controla viaţa generalilor săi, stabilindu-le chiar el lista de sarcini şi orele de odihnă. Vasilevski trebuia să doarmă de la 4 la 10 dimineaţa, obligatoriu. Stalin îl suna uneori pe Vasilevski, ca o dădacă severă, ca să verifice dacă doarme. Dacă răspundea la telefon, Stalin îl înjura. Totuşi, lui Vasilevski îi era imposibil să participe noaptea la cinele şi filmele lui Stalin şi apoi să îşi facă toată treaba, astfel încât era forţat să încalce regulile, punându-şi aghiotantul să răspundă la telefon: „Tovarăşul Vasilevski se odihneşte până la ora 10”. Ceilalţi sclavi ai lui Stalin, Beria şi Mikoian, trebuiau să-şi petreacă majoritatea nopţilor cu el, muncind, în acelaşi timp, ca pe plantaţie, şi totuşi se descurcau, conducând nişte imperii administrative vaste unde nu se dormea niciodată, energizaţi de adrenalina războiului şi patriotismului, a ameninţărilor bolşevice şi a talentului de supravieţuitori.

Stalin bea puţin şi se aştepta ca şi ceilalţi să fie treji. Generalul de artilerie Iakovlev a venit o dată să dea raportul, după ce băuse nişte coniac ca să îşi facă curaj. De la birou, Stalin i-a spus, fără să ridice capul: „Vino mai aproape, Tovarăşe Iakovlev”. Iakovlev a făcut un pas în

faţă. „Mai aproape.” Apoi: „Eşti cam abţiguit, nu-i aşa?”. „Da, puţin, Tovarăşe Stalin.” Stalin nu a mai deschis acest subiect.

*

La miezul nopţii, Vasilevski a raportat triumfător de la Stalingrad: aliaţii români ai lui Hitler erau spulberaţi. În timp ce asculta, Stalin l-a chemat pe Poskrebîşev şi a cerut ceai. Când era adus ceaiul, într-un pahar cu suport ornamental de argint, comisarul sau generalul, de regulă Antonov, tăcea. Toţi urmăreau ritualul lui Stalin în timp ce acesta îşi storcea lămâia în ceai, apoi se ridica încet, deschidea uşa din spatele său ce dădea spre toaletă, deschidea dulapul, încastrat în perete, şi scotea o sticlă de coniac armenesc. Apoi se întorcea, îşi turna jumătate de linguriţă în ceai, punea sticla de coniac la loc, se aşeza, amesteca cu linguriţa şi spunea: „Continuă”.

Entuziasmaţi de acest succes imediat, Stalin şi însoţitorii săi au plecat din Colţişor şi probabil s-au îndreptat spre Kunţevo ca să ia cina şi apoi să vadă un film, dar aceste cine nu mai erau zaiafeturile înecate în băutură din anii anteriori. Când Beria şi Molotov, epuizaţi, se îndreptau împleticindu-se spre casă, având doar câteva ore de odihnă înainte de a reîncepe munca, Stalin îşi citea cărţile de istorie pe divan până când adormea, după miezul nopţii.

*

În patru zile de la lansarea Operaţiunii Uranus, Armata a VI-a germană, 330.000 de soldaţi, era încercuită, în ceea ce Stalin a numit „momentul decisiv al războiului”. În timp ce ruşii îi prindeau tot mai strâns în cleşte, contraatacul lui von Manstein a eşuat. Luftwaffe s-a dovedit incapabilă să livreze provizii pe cale aeriană. Germanii încercuiţi erau condamnaţi la o moarte lentă din cauza foamei, a frigului şi a dinamitei. Pe 16 decembrie, ruşii au contraatacat în spatele lui Manstein, ameninţând să izoleze corpul de armată „Don” şi să avanseze spre Rostov. În Colţişor, Stalin, nerăbdător, l-a ales pe generalul Rokossovski, nu pe

comandantul Stalingradului, Eremenko, să supravegheze Operaţiunea *Kolţo*, distrugerea Armatei a VI-a.

„De ce nu spui nimic?”, l-a întrebat el pe Jukov, care se încruntase. „Eremenko o să se simtă foarte jignit”, a răspuns Jukov. „Nu e vreme pentru aşa ceva”, a spus Stalin. „Nu suntem nişte fetiţe. Suntem bolşevici!”

Pe 10 ianuarie, Rokossovski i-a atacat pe germanii ameţiţi, împărţindu-i în două. Armata a VI-a se micşora pe zi ce trecea. Înfrângerea militară s-a transformat într-o luptă pentru supravieţuire, germanii începând să mănânce carne de cal, pisici, şobolani, carne de om şi în cele din urmă au rămas fără nimic. Pe 31 ianuarie, feldmareşalul Paulus s-a predat şi 92.000 de sperietori înfometate, degerate, care nu mai semănau nici a oameni, darămite a soldaţi, au devenit prizonieri. Stalin însuşi a scris această ştire: „Astăzi armatele noastre l-au încolţit pe comandantul Armatei a VI-a în apropiere de Stalingrad, împreună cu toţi oamenii săi...”.

*

Acum şi-a făcut apariţia un Stalin încrezător, dichisit şi a luat naştere o Rusie bolşevică imperială, plină de galoane şi medalii, stropită cu sânge, dar călcând cu mândrie, din spatele măştii de fier a austerităţii sovietice, pentru a-şi croi drum în Europa[3].

Pe 6 ianuarie 1943, Stalin, după ce s-a sfătuit cu doi vechi tovarăşi, Kalinin şi Budionnîi, a renunţat la sloganul bolşevic „Jos cu însemnele aurite!” şi a revenit la epoleţii şi tresele aurii ale ofiţerilor ţarişti. L-a tachinat pe Hrulev „pentru că sugera restaurarea vechiului regim”, dar a instruit personal ziarele cum să prezinte situaţia: tresa aurie nu era „doar de ornament, ci însemna şi ordine şi disciplină: scrieţi despre asta”.

Două săptămâni mai târziu, l-a avansat pe Jukov la gradul de mareşal. Pe 23 februarie, atotştiutorul amator în arta

militară omniscient a devenit el însuşi mareşal: în următorii doi ani, Stalin rareori a apărut fără uniformă.

În acelaşi timp, a mai retezat aripile puternice ale lui Beria: în aprilie[4], a adus contrainformaţiile militare, cu temutele sale Secţii Speciale, sub egida sa, în calitate de comisar pentru apărare. Le-a redenumit *Smerş*, un acronim pentru „Moarte spionilor!” pe care l-a inventat chiar el, dar l-a păstrat pe Abakumov la conducere. Acest ofiţer al poliţiei secrete, abil, dar viclean, în vârstă de 35 de ani, colaborase îndeaproape cu Beria, dar Stalin, protectorul suprem, l-a luat acum sub aripa sa.

Totuşi, triumfurile istorice ale lui Stalin erau întotdeauna umbrite de dezamăgirile din viaţa privată. Curând după Stalingrad, Stalin a primit două mesaje tulburătoare: o scrisoare care denunţa depravarea fiului său Vasili şi dezvăluia seducerea adoratei sale Svetlana şi o ofertă din partea germanilor de a face schimb de prizonieri, oferindu-l pe fiul său Iakov.

1. În timpul războiului, aceasta a devenit un simbol al imaginii sale de unchi în Occident – Unchiul Joe – şi diferiţi oameni de stat tindeau să îi trimită pipe cadou. Maiski, ambasadorul Uniunii Sovietice la Londra, de exemplu, i-a scris lui Stalin: „După ce Dl Kerr [ambasadorul Marii Britanii] v-a făcut cadou o pipă şi s-a relatat despre asta în presă, am primit pipe cadou pentru dumneavoastră de la două firme... şi vă trimit ataşat o mostră...”.

2. Printre comisarii săi se numărau Boris Vannikov şi I.F. Tevosian, amândoi arestaţi şi eliberaţi, precum şi D.F. Ustinov, care avea doar 33 de ani şi avea să ajungă stăpânul suprem al complexului militaro-industrial sovietic, devenind secretar al Comitetului Central, mareşal – şi ministrul Apărării care avea să ordone invazia sovietică din Afganistan în 1979.

3. Această încredere s-a reflectat imediat în modul lipsit de recunoştinţă în care Stalin şi-a tratat aliaţii occidentali, în ciuda curajului cu care şi-au riscat viaţa pentru a furniza ajutor Rusiei: Mikoian a povestit că britanicii aduseseră echipamente de radiorecepţie la misiunea lor diplomatică din Murmansk „fără documentaţie. Fie le cerem să le ia înapoi, fie să ni le dea nouă. Cer instrucţiuni". Molotov a scris doar: „De acord". Dar Stalin a mâzgălit nervos cu creionul său albastru: „Tovarăşul Molotov a fost de acord – în timp ce Mikoian nu a sugerat nimic!". Cât despre radioul Marinei Militare Regale: „Propun confiscarea echipamentului pe motiv de contrabandă!".

4. Pe 16 aprilie 1943, Stalin a împărţit iarăşi enormul NKVD în două agenţii independente – NKGB, sub conducerea lui Merkulov, care cuprindea Securitatea Statului, şi NKVD, sub comanda lui Beria, care controla poliţia normală şi imensele lagăre de muncă silnică. Totuşi, Beria a rămas *curator* sau supraveghetor al ambelor „Organe".

40

Fii şi fiice: Stalin şi copiii membrilor Biroului Politic în război

Capitularea fără precedent a unui feldmareşal german l-a umilit pe Hitler la fel de serios pe cât l-a expus pe Stalin capturarea lui Iakov: ambii dictatori se aşteptau ca aceste evenimente stânjenitoare să îi pună într-o situaţie delicată. Acum contele Bernadotte de la Crucea Roşie l-a abordat pe Molotov, oferindu-l pe Iakov în schimbul lui Paulus. Molotov i-a spus lui Stalin despre această ofertă, dar el a refuzat să dea un mareşal la schimb pentru un soldat: „Toţi sunt copiii mei", a răspuns Stalin ca un ţar bun, spunându-i Svetlanei: „Războiul e război!".

Faptul că a refuzat acest schimb a fost catalogat drept o dovadă a cruzimii lui Stalin, care nu l-a iubit pe Iakov, dar este o apreciere nedreaptă. Stalin a comis genociduri, dar în acest caz este greu de imaginat că Churchill sau

Roosevelt şi-ar fi putut salva fiii dacă ar fi fost capturaţi – când mii de oameni obişnuiţi erau ucişi sau capturaţi[1]. După război, un confident georgian şi-a luat inima în dinţi şi l-a întrebat pe Stalin dacă oferta în cazul lui Paulus a fost un mit. El „a dat din cap”, răspunzând „cu o voce tristă, pătrunzătoare”: „Nu a fost un mit... Dar ia gândeşte-te câţi fii au ajuns în lagăre! Cine i-ar fi oferit la schimb pentru Paulus? Erau ei mai prejos decât Iakov? A trebuit să refuz... Ce ar fi spus despre mine milioanele de taţi ai Partidului dacă aş fi fost de acord cu schimbul lui Iakov, uitând de ei? Nu, nu aveam niciun drept...”. Apoi şi-a trădat iarăşi lupta interioară dintre bărbatul cutezător, furios, chinuit şi masca pe care o afişa: „Altfel, nu aş mai fi «Stalin»„. Şi a adăugat: „Mi-a fost atât de milă de Iaşa!”.

Câteva săptămâni mai târziu, pe 14 aprilie, într-un lagăr pentru prizonieri de război din apropiere de Lübeck, Iakov, care a refuzat în mod curajos să coopereze cu germanii, s-a sinucis aruncându-se în gardul electrificat al lagărului. În Colţişor, în acea seară, fără să ştie de eroismul lui Iaşa, Stalin a lucrat împreună cu Molotov şi Beria înainte de a merge la cină, pe la 1 noaptea. Nu a ştiut mult timp ce se întâmplase, dar, când a aflat, a fost mândru de fiul lui. O dată, la Kunţevo, s-a ridicat de la masă şi s-a dus să se uite la fotografia lui Iaşa.

„L-ai văzut vreodată pe Iaşa?”, l-a întrebat pe georgian după război, scoţând fotografia. „Uite! Un bărbat adevărat! Nobil până la capăt! Soarta a fost nedreaptă cu el...” A ordonat eliberarea soţiei lui Iakov, Iulia (deşi aceasta a rămas traumatizată). Ca şi Nadia, Iakov l-a afectat pentru totdeauna.

*

Stalin a primit acum o scrisoare de la celebrul regizor de documentare Roman Karmen, care îl acuza pe colonelul Vasili Stalin că-i sedusese soţia şi se lăuda cu asta. Această scrisoare a deschis o cutie a Pandorei care a stricat relaţiile lui Stalin atât cu beţivul de Vasili, cât şi cu iubita lui

Svetlana. Stalin a început să se intereseze de intimităţile lor şi a fost profund şocat de ceea ce a descoperit.

În toiul bătăliei de la Stalingrad, Vasili se întorsese la Moscova, stilul lui de viaţă fiind o caricatură a petrecerilor decadente ale aristocraţilor din *Oneghin* de Puşkin. Răsfăţat de linguşeala propriei curţi de ţarevici, traumatizat de pierderea mamei şi de iritarea tatălui, promovat excesiv şi arogant, dar îngrozit de importanţa sa şi extrem de generos cu prietenii, Vasili a preluat Zubalovo, care fusese cândva căminul mamei sale ascetice şi al tatălui său sever, şi a transformat această vilă (reconstruită după ce fusese dinamitată) într-un cuib al plăcerilor, dedicat băuturii, dansurilor şi femeilor. Anturajul ţareviciului era format din staruri de cinema, scenarişti, piloţi, balerine şi profitori, un fel de „Rat Pack" stalinist: Karmen şi frumoasa lui soţie, Nina, care era actriţă, formau nucleul grupului, alături de îndrăzneţul poet Konstantin Simonov şi soţia sa, Valentina Serova, o vedetă de cinema. Stalin îi cunoştea pe toţi personal şi îi plăcea volumul de poezii de dragoste – foarte bine vândut – al lui Simonov *Cu tine şi fără tine*.

„Ce tiraj scoţi?", l-a întrebat Stalin pe Merkulov. „Două sute de mii de exemplare", a răspuns acesta. „Am citit cartea", a glumit Stalin, „şi cred că ar fi fost suficient să tipărim doar două exemplare: unul pentru ea şi unul pentru el". Lui Stalin i-a plăcut atât de mult gluma, încât a repetat-o până la sfârşitul războiului.

Distracţia de la orgiile lui Vasili era adesea oarecum disperată. El era „mereu beat" şi îşi lovea adesea soţia, pe Galina, care îi născuse de curând un fiu, Aleksandr. Îşi scotea mereu revolverul şi trăgea în candelabre împreună cu prietenii săi dornici de aventură. Frustrat de faptul că Stalin îi interzisese să participe la misiuni active, nepăsător la siguranţa lui şi a celor din jur, lui Vasili îi plăcea să piloteze avioane ameţit de băutură, o versiune aerodinamică a ruletei ruseşti. Vrând să o impresioneze pe frumoasa prietenă a surorii sale, Marta Peşkova, a venit beat la Taşkent şi a insistat să o ducă cu avionul să o vadă

pe Svetlana în Kuibîşev. „M-a dus cu avionul, deşi abia se ţinea pe picioare, cu un echipaj la fel de beat”, îşi aminteşte ea. „Deşi era gheaţă pe aripi, au băut alcoolul în loc să îl folosească la degivrare, astfel încât avionul nu reuşea să îşi menţină altitudinea. În cele din urmă a trebuit să aterizăm forţat şi am intrat într-o căpiţă de fân de pe o pajişte.” Marta s-a speriat îngrozitor. Vasili a mers pe jos până la cea mai apropiată cooperativă agricolă, de unde a trimis o echipă de salvare; şeful prezidiului local a dat un chef la el acasă în cinstea lui Vasili. Acesta era atât de beat, încât soţia preşedintelui a încuiat-o pe Marta în camera ei, pentru a o proteja. Chiar şi prietenul său Vladimir Mikoian, ucis la Stalingrad, se plângea de „băutele, încăpăţânarea şi ieşirile grosolane” ale lui Vasili: „Un cretin!”.

Totuşi, pentru tinerii eroi şi vedetele din lumea artistică, în timpul războiului, Zubalovo era „un rai”, spune vărul lui Vasili, Leonid Redens, „deoarece era ticsit de mâncare şi băutură şi departe de front!”. Prinţul moştenitor a avut parte de multe fete la Zubalovo, dar, după ce s-a încurcat cu Nina Karmen, s-a îndrăgostit de ea şi adus-o să stea cu el la vilă. Deşi soţia lui, Galina, şi copilul se întorseseră de mult de la Kuibîşev, împreună cu Svetlana, şi trebuiau să locuiască la Zubalovo, el se lăuda cu aventura lui, care, spune Redens, „depăşise orice limită”. Nimeni nu îl putea opri pe ţarevici, cu excepţia ţarului însuşi, astfel încât soţul nedreptăţit i-a scris lui Stalin, care a fost indignat peste măsură. Când a ordonat ca NKGB să investigheze anturajul lui Vasili, a descoperit lucruri care l-ar fi făcut pe orice tată georgian să pună mâna pe puşcă.

*

Svetlana, care avea 16 ani, între austeritatea sterilă a apartamentului de la Kremlin şi degenerarea searbădă de la Zubalovo, se simţea „singură” şi neapreciată atât de tatăl său ocupat, cât şi de fratele ei „nesuferit”, dar această roşcată pistruiată se maturizase înainte de vreme, transformându-se într-o fată voluptuoasă, inteligentă şi sensibilă care semăna cu mama lui Stalin şi moştenise mult

din încăpăţânarea şi duritatea tatălui ei. Într-adevăr, verii săi din familia Redens credeau că Vasili, în ciuda defectelor sale, era „mult mai blând şi mai slab”. Cititoare împătimită care vorbea engleza fluent, Svetlana a găsit un număr din *The Illustrated London News*, poate acasă la Beria, unde mergea adesea în vizită, aflând astfel că mama ei s-a sinucis: „Ceva din mine s-a rupt”, scria ea. „Nu am mai putut să-mi ascult tatăl... fără crâcnire.”

La una dintre petrecerile lui Vasili din timpul bătăliei de la Stalingrad, a venit la Zubalovo şi un scenarist chipeş, versat şi celebru pe nume Aleksei Kapler. Acesta, poreclit Liusia, era un povestitor candid şi fascinant, dar şi un donjuan, deşi era căsătorit: „O, ştia să vorbească şi avea darul de a comunica cu oameni de orice vârstă, era ca un copil”, scria Svetlana. Stalin însuşi era ocrotitorul său, supraveghindu-şi descrierea în scenariile lui Kapler pentru filmele *Lenin în octombrie* şi *Lenin în 1918*. Kapler a adus o peliculă cu Greta Garbo, *Regina Christina*. A fost fermecat pe loc de Svetlana, închipuindu-şi că situaţia lor semăna cu cea din film. „Ea era marea doamnă şi eu bietul Don Antonio. Ea era cutezătoare şi fără pretenţii. Eu aveam 40 de ani şi eram un nume în lumea filmului”; totuşi, „ea era înconjurată şi oprimată de o atmosferă demnă de o divinitate”. Inteligenta dar visătoarea Svetlana îl privea ca pe un personaj din unul dintre romanele lui Dumas.

„Ştii să dansezi foxtrot?”, a întrebat-o el. Svetlana se simţea ciudat în pantofii fără toc – dar „Kapler m-a asigurat că dansez foarte bine... Eram îmbrăcată cu prima mea rochie frumoasă, făcută de o croitoreasă”, şi aveam „o broşă veche, cu granate, care fusese a mamei”. Avea încredere în el.

„De ce eşti atât de tristă azi?”, a întrebat-o el. Svetlana i-a explicat că „se împlineau zece ani de la moartea mamei, dar nimeni nu părea să-şi amintească”. Cei doi s-au simţit „atraşi unul de celălalt în mod irezistibil” – era război „şi ne-am deschis unul faţă de celălalt”. El i-a împrumutat cărţi „pentru adulţi” şi poezii despre dragoste care au ajutat-o să

îşi învingă teama privind vulgaritatea sexului, despre care Vasili îi vorbea constant: „Îmi era teamă de acest aspect al vieţii care îmi era prezentat aşa de urât de către Vasili, într-un limbaj vulgar”.

Relaţia lor a fost pasională, dar niciodată împlinită în plan sexual: „Un sărut, atât”, şi-a amintit Kapler. Totuşi, pentru Svetlana a fost senzaţională: „Romantică şi pură. Am fost educată să cred că sexul era rezervat doar cuplurilor căsătorite”, a dezvăluit ea mai târziu. „Tata nici nu s-ar fi gândit să îmi permită ceva în afara căsătoriei.” Dar războiul schimbase totul: în orice alt moment, Kapler s-ar fi gândit de două ori înainte de a o seduce pe unica fiică a lui Stalin, dar „am crezut că are într-adevăr nevoie de mine”.

„Pentru mine”, a spus Svetlana, „Kapler era cel mai inteligent, cel mai bun, cel mai minunat om de pe pământ. Ştia o grămadă de lucruri şi asta îl făcea fascinant”, iniţiind-o pe şcolăriţă în libertăţile captivante ale războiului: a dus-o la teatru, i-a împrumutat o traducere ilegală a romanului lui Hemingway *Pentru cine bat clopotele*. Vasili organiza petreceri deşănţate la restaurantul Aragvi, unde dansau foxtrot pe ritmurile unei orchestre de jazz. Svetlana îi povestea cu sufletul la gură idila sa Martei Peşkova, la şcoală, în fiecare zi: Kapler i-a dăruit o broşă scumpă – o frunză cu o gânganie pe ea.

Pe acest afemeiat charismatic l-a emoţionat situaţia disperată a Svetlanei, dar se şi delecta cu această nouă aventură, lăudându-se regizorului de film Mihail Romm că acum era apropiat de Stalin. A fost trimis la Stalingrad să scrie reportaje pentru *Pravda*, la rubrica „Scrisorile Locotenentului L din Stalingrad”, în care a avut curajul să se dea mare cu aventura sa folosind cuvintele: „Probabil că la Moscova ninge. De la geamul tău se vede zidul crenelat al Kremlinului”. Cei care ştiau de relaţia lor erau uluiţi de nebunia de a lua peste picior un tată georgian răzbunător pe prima pagină a cotidianului *Pravda*, dar pentru Svetlana a fost „un gest extraordinar prin cavalerismul şi nesăbuinţa lui. În clipa când am văzut ziarul, am îngheţat”, dar „am

simţit că toată povestea asta s-ar putea sfârşi foarte prost". La şcoală, Svetlana i-a arătat Martei articolul pe sub bancă.

Când s-a întors Kapler, Svetlana l-a implorat să nu se mai întâlnească, dar, aşa cum a spus el, „nu-mi amintesc cine a sugerat să îşi asume totuşi riscul unui rămas-bun sfâşietor". S-au întâlnit într-un apartament gol, în apropiere de gara Kursk, unde prietenii lui Vasili se întâlneau în secret cu amantele. Klimov, garda ei de corp, aştepta agitat alături.

Beria îl informase deja pe Stalin, care a avertizat-o pe Svetlana „pe un ton de nemulţumire profundă că mă purtam într-un mod intolerabil", dar a dat vina pe Vasili pentru că ar fi corupt-o. Spumegând din cauza depravării lui Vasili, Stalin şi-a demis fiul din funcţia de inspector pentru aviaţie pe motiv de comportament inadecvat şi a ordonat să fie pus sub arest timp de zece zile, apoi trimis pe frontul de nord-vest. Vlasik, bonzul din casa lui Stalin, i-a sugerat lui Kapler să părăsească Moscova. Kapler i-a spus să „se ducă la naiba", dar a aranjat să primească o misiune în alt oraş.

Între timp, Merkulov i-a dat lui Stalin transcrierea convorbirilor telefonice interceptate dintre Svetlana şi Kapler, instrument care nu era de obicei la îndemâna taţilor mânioşi ai căror fete o iau razna. Stalin s-a înfuriat. Pe 2 martie, Kapler a fost băgat într-o maşină urmată de un Packard negru, sinistru, „în care stătea Generalul Vlasik, dându-şi aere". La Lubianka, Vlasik şi Kobulov au supravegheat condamnarea sa la cinci ani la Vorkuta, pentru „opinii antisovietice".

A doua zi, deja tensionat deoarece contraofensiva lui Manstein recucerise Harkovul şi ameninţa succesul bătăliei de la Stalingrad, Stalin era atât de furios, încât s-a trezit cu câteva ore mai devreme ca de obicei. Svetlana era cu dădaca sa, îmbrăcându-se ca să plece la şcoală, când Stalin „a intrat brusc în dormitorul meu, ceea ce nu mai făcuse niciodată până atunci". Avea o privire care „a fost de-ajuns ca să o facă pe dădaca mea să rămână stană de piatră". Svetlana nu îl mai văzuse „niciodată pe tata aşa". Stalin, cu

un temperament georgian vulcanic, se „sufoca de furie şi aproape că nu-şi găsea cuvintele”.

„Unde-s, unde-s?”, a îngăimat el. „Unde-s toate scrisorile alea de la «scriitorul» tău? Ştiu tot! Am aici tot ce aţi vorbit la telefon!” A bătut cu palma peste buzunarul tunicii. „Hai! Dă-le încoace! Kapler al tău e spion britanic. A fost arestat!” Svetlana i-a dat scrisorile şi scenariile lui Kapler, însă a strigat: „Dar îl iubesc!”.

„Iubire!”, a ţipat Stalin, „cu ură”, şi, „pentru prima dată în viaţa mea”, i-a dat două palme. Apoi s-a întors spre dădacă: „Gândeşte-te, doică, cât de jos a ajuns. Noi suntem în toiul războiului şi ei îi arde să şi-o tragă!”. „Nu, nu, nu”, a încercat dădaca să explice, dând din mâinile ei dolofane. „Ce «nu»„, a întrebat Stalin mai calm, „când eu ştiu tot?”. Apoi spre Svetlana: „Uită-te la tine! Cine te-ar vrea pe tine? Proasto! Roiesc femeile în jurul lui!”. Stalin a strâns scrisorile şi le-a luat cu el în sufragerie, unde s-a aşezat la masa la care mâncase Churchill – şi, fără să se mai gândească deloc că e război, a început să le citească. Nu şi-a făcut apariţia în Colţişor în acea zi.

În acea după-amiază, când Svetlana s-a întors de la şcoală, Stalin o aştepta în sufragerie, rupând scrisorile şi fotografiile lui Kapler. „Halal scriitor!”, a rostit el zeflemitor. „Nu ştie nici măcar să scrie corect ruseşte! N-a fost în stare să-şi găsească şi ea un rus!” Faptul că Kapler era evreu îl scotea din sărite. Ea a ieşit din cameră şi nu şi-au mai vorbit multe luni: relaţia lor apropiată era distrusă pentru totdeauna.

Acest episod este prezentat adesea ca momentul de apogeu al brutalităţii lui Stalin şi totuşi, nici măcar astăzi, niciun părinte nu ar fi încântat să le fie sedusă (aşa cum a crezut el) fiica de vârstă şcolară, mai ales de un donjuan între două vârste, şi căsătorit pe deasupra. Totuşi, Stalin era un georgian tradiţionalist, impregnat de pudibonderia de secol XIX şi chiar şi astăzi unii taţi georgieni tind să pună mâna pe puşcă la cea mai mică provocare. „Ca georgian, AR FI TREBUIT să îl împuşte pe afemeiatul ăla”, spune

Vladimir Redens. La mult timp după ce şi-a scris memoriile, Svetlana a înţeles că „tatăl meu a avut o reacţie exagerată”: credea că „îşi protejează fiica de un moş libidinos”[2].

Câteva zile mai târziu, Vasili a plecat cu tot alaiul său pe frontul de nord-vest, unde a participat în cele din urmă la vreo două misiuni de luptă, dar isprăvile sale revoltătoare au continuat. În mai, a plecat la pescuit, iar piloţii, toţi beţi, prindeau peşte aruncând într-un iaz rachete aeriene cu explozie întârziată. Una dintre rachete a explodat, ucigând un erou al Uniunii Sovietice.

Pe 26 mai, Stalin i-a ordonat comandantului Forţelor Aeriene, Novikov, „1. să îl elibereze imediat pe Colonelul V.I. Stalin... de la comanda regimentului de aviaţie; 2. să îi anunţe pe ofiţerii regimentului şi pe V.I. Stalin că Colonelul Stalin este demis pentru alcoolism, depravare şi coruperea regimentului”. Dar era imposibil ca fiul unui dictator să fie ţinut într-o funcţie de nivel inferior: până la sfârşitul anului, puşlamaua fusese iarăşi promovată şi curând se plimba cu Rolls-Royce-ul de-a lungul frontului, împrumutând avioane oficiale ori de câte ori avea chef. Unul dintre tovarăşii săi de petrecere s-a alarmat când el a insistat să încerce să depăşească un camion militar pe drumurile aglomerate ale frontului baltic. Când camionul a refuzat să îi facă loc, Vasili pur şi simplu a tras cu arma în cauciucuri.

Cât despre Svetlana, ea s-a îndrăgostit curând de cineva al cărui nume era atât de temut, încât, în cele două volume de memorii pe care le-a publicat şi numeroasele interviuri pe care le-a acordat în peste 50 de ani, încă nu i-a dezvăluit identitatea.

*

Abia în martie 1943, la scurt timp după episodul Kapler, a reuşit Stalin să oprească contraatacul lui Manstein, sovieticii pătrunzând în adâncime dincolo de liniile germanilor din jurul oraşului Kursk. Hitler a aprobat Operaţiunea Citadela pentru eliminarea pungii sovietice, în

timp ce Stalin şi generalii săi dezbăteau ce să facă. Instinctul îl împingea întotdeauna să propună ca sovieticii să atace primii, totuşi Jukov şi Vasilevski au reuşit să îl convingă să aştepte mai întâi ca germanii să îşi epuizeze energia. Acest lucru l-a făcut pe Stalin şi mai agitat şi mai nervos, dar îşi învăţase lecţia cea mai importantă la Stalingrad: le-a ascultat sfatul în privinţa a ceea ce avea să devină cea mai mare bătălie de blindate din toate timpurile, bătălia de la Kursk.

După o cină cu Stalin care a durat de la 3 noaptea până la 7 dimineaţa, Jukov şi Vasilevski au plecat repede pe front pentru a planifica bătălia. Malenkov i-a supervizat pe generali, Mikoian a masat rezervele, Beria a adus 300.000 de prizonieri din lagărele de muncă silnică ca să sape 5.000 de kilometri de tranşee. Peste un milion de soldaţi şi, cu tot cu rezerve, 6.000 de tancuri erau în aşteptare.

Aşteptarea însemna o adevărată agonie pentru Supremul nervos, care s-a descărcat în capul constructorului său de avioane. Când Iakovlev a ajuns la birou, i-a găsit pe Stalin şi Vasilevski examinând nişte fragmente din aripa avionului său de vânătoare Yak-9. Stalin a arătat cu degetul fragmentele... şi a întrebat: „Ştii ceva despre asta?”. Apoi a izbucnit într-o criză de furie: „Nu îl mai văzusem niciodată pe Stalin atât de furios”, şi-a amintit Iakovlev. Stalin a vrut să ştie când se descoperise acest defect. Când a auzit că fusese observat abia „în faţa inamicului”, „şi-a ieşit şi mai mult din fire”.

„Ştii că doar cel mai viclean duşman putea face aşa ceva – să facă avioane astfel încât să pară bune la fabrică, dar să nu fie bune pe front. Lui Hitler îi convine! Ştii ce serviciu i-aţi făcut lui Hitler? Hitleriştilor!”

„Era greu de imaginat cum ne simţeam acel moment... Eu tremuram”, a recunoscut Iakovlev. S-a lăsat o linişte „mormântală” în timp ce Stalin măsura încăperea cu paşii, până când a întrebat: „Ce-i de făcut?”.

În zori, pe 5 iulie, germanii au aruncat 900.000 de oameni şi 2.700 de tancuri în această colosală bătălie a maşinilor în care flote de giganţi metalici s-au încleştat, turelă la turelă, ţeavă la ţeavă. Pe 9, germanii ajunseseră la limită. Pe 12, Jukov a lansat contraatacul costisitor, dar cu un succes răsunător. Bătălia de la Kursk a fost apogeul epocii Panzerelor, „echivalentul mecanizat al luptei corp la corp”, care a lăsat în urmă un cimitir cu 700 de tancuri şi trupuri arse. Anulând Operaţiunea Citadela, Hitler pierduse şi ultima şansă de a câştiga războiul.

În după-amiaza de 24 iulie, Stalin i-a primit pe Antonov şi Ştemenko în Colţişor într-o „dispoziţie de zile mari”. Stalin nu a vrut nici măcar să le asculte raportul – doar a răsfoit voios comunicatul care anunţa victoria, adăugând: „Slavă eroilor căzuţi pe câmpul de luptă în războiul pentru libertatea şi onoarea Patriei!”.

*

Stalin nu era singurul căruia îi era greu să îşi controleze copiii în timpul războiului: Hruşciov şi Mikoian au jucat roluri cruciale în victoria de la Kursk, primul în calitate de comisar al frontului, al doilea în calitate de maestru al aprovizionării, dar amândoi au descoperit în acelaşi timp că copiii erau implicaţi în nişte crize periculoase. Stalin era deopotrivă înţelegător şi crud când venea vorba de tragediile din familiile membrilor Biroului Politic.

Leonid Hruşciov, fiul cel mare al lui Nikita din prima căsătorie, era deja un pierde-vară recunoscut. Acum a devenit un Wilhelm Tell stalinist. Mustrat de Comsomol pentru „beţie”, se liniştise, se căsătorise cu Liubov Kutuzova, cu care avea o fetiţă, Iulia, şi dăduse dovadă de curaj ca pilot de bombardier, deşi a rămas un scandalagiu beţiv[3]. Leonid s-a lăudat la beţie că este un mare ţintaş şi a fost provocat să nimerească o sticlă aşezată pe capul unui pilot. A nimerit gâtul sticlei. Dar asta nu i-a mulţumit pe aceşti aventurieri. Leonid a tras iarăşi, împuşcându-l mortal pe ofiţer drept în frunte. A fost judecat la curtea marţială.

Este posibil ca Hruşciov să fi apelat la Stalin, cerându-i clemenţă, amintind de curajul băiatului. Dar Stalin, care nu a vrut să îl salveze nici pe Iakov, „nu a vrut să-l ierte pe fiul lui Hruşciov”, după cum şi-a amintit Molotov. Totuşi, nu a fost condamnat, ci i s-a permis să urmeze cursuri de instrucţie pentru a deveni pilot pe avioane de vânătoare. Pe 11 martie 1943, a fost doborât în timpul unei lupte aeriene cu două avioane Focke-Wulf Fw 190, în apropiere de Smolensk. Nu a fost găsit niciodată. S-a răspândit zvonul că defectase – ceea ce, în sistemul lui Stalin, a aruncat o umbră de îndoială asupra văduvei sale, Liubov, care vizitase teatrul din Kuibîşev cu un ataşat militar francez „incredibil de atrăgător”. Liubov a fost probabil denunţată de şeful gărzilor de corp ale lui Hruşciov. A fost arestată şi interogată chiar de Abakumov, apoi condamnată.

O altă tragedie a vieţii de familie staliniste a fost că micuţei Iulia i s-a spus că mama sa a murit. Amintirea părinţilor ei s-a şters şi ea a fost adoptată de bunicul său, însuşi Hruşciov, căreia îi spunea *Papa*[4]. Soţii Hruşciov erau severi ca părinţi. Se pare că Nikita chiar a crezut acuzaţiile aduse lui Liubov. „Stalin juca acest joc”, îşi aminteşte Iulia, „iar Hruşciov a intrat în joc ca să rămână în viaţă”, dar „Nikita nu a vorbit niciodată despre asta şi, chiar şi după ce s-a pensionat, nu aducea vorba decât vag despre asta. Era foarte umilitor şi dureros pentru el”. Poate că, spune Iulia Hruşciova, acest lucru a contribuit la decizia sa ulterioară de a-l denunţa pe Stalin.

*

În acea vară, a fost rândul lui Mikoian. Doi dintre fiii săi erau piloţi. Stepan a fost rănit, apoi, în timpul bătăliei de la Stalingrad, Vladimir, care avea 18 ani, a fost ucis. Aşa că Stalin „i-a ordonat în mod expres” fiului său Vasili să îl ia pe Stepan în divizia sa şi „să se asigure că nu mai pierde şi alţi Mikoiani”. La ordinele lui Vasili, inginerul care se ocupa de avionul lui Stepan îi tot spunea că nu este gata de zbor. Dar această indulgenţă nu a durat prea mult.

Dintre toţi ceilalţi copii de la Kuibîşev, băieţii mai mici ai lui Mikoian, Vano, de 15 ani, şi Sergo, de 14 ani, erau prieteni cu dezechilibratul fiu al lui Şahurin, comisarul pentru producţia de avioane. Volodia Şahurin a jucat un joc inocent, dar riscant în care se făcea că „numeşte” un guvern, cu fiii adolescenţi ai soţilor Mikoian ca miniştri, notând toate acestea în caietul său de teme. Când s-au întors la Moscova, acest Volodia Şahurin s-a îndrăgostit de Nina, fiica ambasadorului Umanski, care tocmai pleca în următoarea sa misiune.

„Nu te las să pleci”, i-a spus tânărul Şahurin Ninei. Copiii se plimbau pe lângă Kamennîi Most, în apropiere de Kremlin, când Şahurin a împrumutat pistolul lui Vano Mikoian, pe care i-l împrumutaseră gărzile de corp ale tatălui său. Băiatul a fugit înainte cu Nina, iar pe pod, a împuşcat-o şi apoi s-a sinucis. Vano Mikoian, şocat, a alergat înapoi la Kremlin ca să îi spună mamei sale ce s-a întâmplat. NKGB a descoperit că arma le aparţinea băieţilor celor mici ai familiei Mikoian, care erau, de asemenea, „miniştri” în „guvernul” lui Şahurin, ceea ce era, evident, o conspiraţie. Vano a fost arestat.

„Vano pur şi simplu a dispărut”, îşi aminteşte Sergo. „Mama era disperată, au sunat la secţiile de poliţie.” Mikoian, care lucra pe acelaşi coridor cu însuşi Stalin, mai jos puţin, i-a dat un telefon lui Beria, apoi a sunat-o pe soţia lui, Aşhen: „Nu te îngrijora. Vano este la Lubianka”. Mikoian ştia că acest lucru nu se poate întâmpla decât cu permisiunea lui Stalin. Şiretul armean a decis să nu apeleze la Stalin „ca să nu înrăutăţească şi mai mult lucrurile”. Zece zile mai târziu, Sergo a fost şi el arestat la Zubalovo şi dus la Lubianka în pijamale: „Trebuie să îi spun mamei”. „Nu durează mai mult de o oră”, i-au răspuns. Au fost arestaţi 26 de băieţi, inclusiv nepotul lui Stalin, Leonid Redens, al cărui tată fusese împuşcat în 1940. Poliţia secretă a raportat că toţi copiii erau nevinovaţi, dar Stalin a replicat: „Trebuie pedepsiţi”. Era un răspuns atât de vag, încât nimeni nu ştia ce să facă cu micii prizonieri. Băieţii au fost interogaţi de general-locotenentul Vlodzirmirski, unul dintre cei mai cruzi

torţionari ai lui Beria, „înalt şi arătos în uniforma sa”, care era, spune Sergo, „foarte rău. A ţipat la noi”. Sergo a fost închis la carceră timp de o săptămână. În decembrie, după şase luni petrecute la Lubianka, interogatoriile au încetat şi copiii s-au speriat cu adevărat. Anchetatorul lui Sergo i-a arătat o mărturisire în care se afirma că el făcuse „parte dintr-o organizaţie... pentru a răsturna guvernul existent”.

„Semnează şi îşi vei putea vedea mama din nou!” „Nu semnez, nu este adevărat”, a spus Sergo. „Nu contează”, a zbierat generalul. „Semnezi – mergi acasă. Nu semnezi, înapoi în celulă. Ascultă!” Auzea vocea mamei sale în încăperea alăturată. Toţi copiii şi-au semnat mărturisirile. „Bineînţeles, acest lucru ar fi putut fi folosit împotriva tatălui meu.” Sergo şi Vano au fost duşi cu maşina, împreună cu mama lor, înapoi la Kremlin. „M-am bucurat foarte tare că tatăl meu nu era acolo – îmi era frică că o să se înfurie”, spune Sergo.

Mikoian i-a spus băiatului mai mare: „Dacă ai fi vinovat, te-aş strânge de gât cu mâinile mele. Du-te şi te odihneşte”. Celui mic nu i-a spus nimic. Dar lucrurile nu s-au oprit aici: după trei zile petrecute acasă, copiii au trebuit să plece în exil. Copiii familiei Mikoian au petrecut un an la Stalinabad, în grija menajerei lor. Stalin nu a uitat niciodată de cazul acesta şi s-a gândit mai târziu să îl folosească împotriva lui Mikoian.

1. Fiica lui Iakov, Gulia, crede că Stalin „a procedat corect”. Svetlana Stalina compară comportamentul lui cu refuzul lui Margaret Thatcher de a negocia cu teroriştii care îl luaseră ostatic pe Terry Waite: „Nu discutăm cu astfel de oameni”. Iakov nu a fost singurul din familia lui Stalin prins în încercuiri: şi Artem Sergheev a fost prins – dar a reuşit să evadeze şi a ajuns înapoi la Moscova, unde i-a povestit lui Mikoian ce i se întâmplase. A fost trimis la un adjunct al comisarului pentru apărare, care i-a spus: „Dumneata eşti

locotenent, iar eu sunt Adjunct al Comisarului. Nu trebuie să mai spui acest lucru niciunui alt superior. Uită tot. Sunt unii care nu ar înţelege şi asta ţi-ar putea distruge viaţa, aşa că scrie şi semnează aici: «Nu am fost acolo şi nu am văzut nimic»„.

2. Diferenţa de vârstă dintre ei era de 24 de ani, nu cu mult mai mare decât cea dintre Stalin şi Nadia în 1918, dar această comparaţie se poate să îl fi înfuriat şi mai tare. Cele două palme nu sunt cele mai rele fapte ale lui Stalin. Sentinţa de cinci ani a lui Kapler a fost crudă, dar el a avut noroc că nu a fost împuşcat fără prea mare tam-tam. La eliberarea sa, în 1948, s-a întors la Moscova, în ciuda termenilor eliberării condiţionate, a fost arestat din nou şi condamnat la încă cinci ani la ocnă. S-a întors după moartea lui Stalin, s-a recăsătorit şi apoi s-a reîntâlnit cu Svetlana, cu care a avut în cele din urmă o relaţie pasională. A murit în 1979.

3. În 1941, Leonid strigase că Stalin era departe de a fi „cel mai grozav şi tătuca popoarelor” – era un „ticălos blestemat” şi ucigaşul lui Kirov!

4. Mama sa a fost închisă cinci ani într-un lagăr de muncă forţată din Mordovia, urmaţi de alţi cinci ani în exil. Când s-a întors, în 1954, Hruşciov a refuzat să se întâlnească cu ea. Iulia şi-a revăzut mama abia în 1956. Erau două străine – şi aşa au şi rămas: mama ei trăieşte încă, în Kiev. În 1995, în apropiere de Smolensk s-a descoperit un avion în care era un schelet ce avea încă pe craniu ochelarii şi casca de pilot: era probabil Leonid.

41

Concursul muzical al lui Stalin

În jurul orei 11 noaptea, pe 1 august 1943, Stalin şi Beria au ajuns la gara Kunţevo şi s-au îmbarcat într-un tren special, camuflat cu ramuri de mesteacăn, înarmat cu obuziere şi plin ochi cu provizii special testate. Trenul – care, cu toate crengile acelea teatrale din care ieşeau ţevile

armelor, trebuie să fi semănat cu pădurea umblătoare din *Macbeth*, dar pe roţi – a pornit spre vest. Contraatacurile de la Kursk, Operaţiunile Polkovodeţ Rumianţev, la nord, şi Kutuzov, la sud, ambele denumite după eroi ţarişti, au fost atât de un succes atât de răsunător, încât Stalin a considerat că nu este niciun pericol să facă această vizită pe front, ridicol de amănunţit regizată.

Stalin a dormit la Gjatsk, apoi s-a îndreptat spre Rjev, pe frontul Kalinin. Urcând apoi în Packardul lui, şi-a stabilit cartierul general într-o căbănuţă de lemn ostentativ modestă, cu o verandă pitorească (care se poate vizita şi astăzi), în cătunul Horoşevo, unde i-a primit pe generali. Ştiind de la Jukov că Orelul şi Belgorodul aveau să fie cucerite dintr-un moment în altul, Stalin a avut „o cină plină de veselie” împreună cu cei din anturajul său.

Bătrâna care locuia acolo dădea o notă de autenticitate populară, până când Stalin, care se mândrea că are grijă de oamenii de rând, a insistat deodată că trebuie să îi dea nişte bani pentru că îl găzduieşte în casa ei. Nu a reuşit să se hotărască la o sumă rezonabilă deoarece nu mai lucrase cu bani din 1917, dar, oricum, nu avea niciun ban la el. Stalin le-a cerut bani lacheilor săi. A fost un moment clasic al farsei statului muncitoresc când, după ce s-au căutat îndelung prin buzunarele tunicilor, zornăindu-şi medaliile şi foşnindu-şi tresele aurite, niciunul dintre comisarii beţivi şi pântecoşi nu a reuşit să găsească nici măcar o copeică pentru a o plăti pe femeie. Stalin i-a înjurat pe „paraziţi”. Deoarece nu i-a putut plăti cu bani gheaţă, i-a lăsat în schimb babei proviziile lui.

Apoi Stalin a privit ţâfnos spre sat, observând imediat că acesta colcăia de cekişti prost deghizaţi: a întrebat câţi sunt, dar NKVD a încercat să ascundă numărul lor real. Când Stalin şi-a ieşit din fire, au recunoscut că era o divizie întreagă. Într-adevăr, generalii au observat că satul fusese evacuat complet: nu mai era nimeni în afară de agenţii NKVD pe o rază de câţiva kilometri.

A dormit în patul bătrânei, acoperit cu mantaua. Eremenko i-a prezentat situaţia. A fost chemat Voronov, care a parcurs câţiva kilometri pentru a ajunge la misterioasa întâlnire. „În cele din urmă am ajuns într-un crâng frumos, cu mici construcţii din lemn cuibărite printre copaci.” Condus în căsuţă, l-a văzut pe Stalin stând în picioare în faţa unei „mese de lemn ca vai de ea care fusese încropită în grabă” şi a două bănci negeluite. Fusese instalată o linie telefonică specială pentru a-i face legătura lui Stalin cu fronturile, cablurile ieşind pe fereastră. Aşteptând să îi raporteze Supremului, generalii nu au fost impresionaţi de această *mise-en-scène*.

„Ei bine, asta-i o mare chestie!”, i-a şoptit un general lui Voronov, care şi-a dat seama deodată: „Totul e făcut intenţionat – ca să semene cu situaţia de pe front”. Stalin a întrerupt raportul, mulţumindu-se să dea nişte ordine, apoi i-a lăsat să plece pe generali, care au fost nevoiţi să se întoarcă pe adevăratul front. Stalin a întrebat dacă se poate apropia mai mult de front, dar Beria i-a interzis. A vizitat spitalul de la Iukono, după spusele gărzilor sale de corp, şi a fost deprimat de numărul mare de soldaţi care aveau membre amputate. După aceea, s-a simţit rău şi a început să îl sâcâie artrita[1]. Stalin s-a întors pe şosea, în Packardul lui blindat, însoţit de un convoi de maşini de escortă.

Deodată, maşinile s-au oprit. „Trebuia să îşi facă nevoile”, a scris Mikoian, care a auzit povestea de la cineva care a fost de faţă. Stalin a ieşit din maşină şi a întrebat „dacă tufişurile de pe marginea drumului erau minate. Bineînţeles, nimeni nu îi putea oferi o astfel de garanţie... Atunci, comandantul suprem al armatei şi-a dat jos pantalonii de faţă cu toată lumea”. Ca un comentariu metaforic asupra modului în care a tratat poporul sovietic şi asupra performanţelor sale în calitate de comandant militar, „s-a făcut de ruşine în faţa generalilor şi ofiţerilor... şi a făcut treaba mare chiar acolo, în drum”.

La întoarcere, Stalin a putut imediat să descrie această călătorie eroică într-o scrisoare adresată preşedintelui

Franklin D. Roosevelt, cu care încerca să stabilească locul primei întâlniri a celor trei lideri ai Marii Alianţe: „Tocmai m-am întors de pe front, aşa că vă pot răspunde la scrisoare abia acum...”. Nu se putea întâlni cu F.D.R. şi Churchill la Scapa Flow, în Orkney – „Trebuie să merg personal pe... front din ce în ce mai des”. A propus să se întâlnească într-un loc mai convenabil – Teheran, capitala Iranului, ocupată de forţe anglo-sovietice.

Curtenii lui Stalin cunoşteau semnificaţia acestei vizite pe front. O lună mai târziu, Eremenko, gazda sa, împins de la spate de Beria şi Malenkov, a propus ca Stalin să primească Ordinul Suvorov clasa I pentru Stalingrad şi pentru că a dat „ordine atât de preţioase, încât au garantat victoria pe frontul Kalinin... inspirată de vizita pe front a Comandantului Suprem al Armatei...”.

Pe 5 august, când au fost cucerite Orelul şi Belgorodul, Stalin i-a întrebat jovial pe Antonov şi Ştemenko: „Voi citiţi istorie militară?”. Ştemenko a recunoscut că era „nedumerit, neştiind ce să răspundă”. Stalin, care recitea *Istoria Greciei antice* de Vipper, a continuat: „În vremurile străvechi, când trupele repurtau victorii, se trăgeau clopotele în onoarea comandanţilor şi a soldaţilor lor. Nu ar fi o idee rea să marcăm şi noi victoriile într-un mod mai impresionant... Noi” – şi a arătat cu capul spre tovarăşii săi – „ne gândim la nişte salve de tun şi nişte artificii, ceva...”. În acea zi, tunurile de la Kremlin au tras prima salvă în cinstea victoriei. De atunci înainte, Stalin a organizat meticulos salvele care trebuiau trase pentru fiecare victorie şi ofiţerii trebuiau să respecte exact fiecare detaliu. Chiar înainte de ora 11 noaptea i se transmiteau în grabă mesajele crainicului cu voce răsunătoare, Levitan, care îl suna pe Poskrebîşev pentru a primi acordul lui Stalin. Apoi se auzeau salve de tun pe tot cuprinsul Patriei.

„Hai să ascultăm”, sugera adesea Stalin în Colţişor. Generalii se întreceau acum să-i dea primii veştile bune lui Stalin. Pe 28, Konev a sunat ca să anunţe că cucerise Harkovul, dar i s-a spus că Stalin doarme întotdeauna

dimineaţa. Konev a sunat cu îndrăzneală direct la Kunţevo. Stalin, încântat, a răspuns chiar el la telefon. Dar, când s-a făcut o eroare în anunţul despre victorie, Stalin a ţipat: „De ce Levitan nu a pomenit numele lui Konev? Dă-mi să văd mesajul!”. Ştemenko îl omisese. Stalin era „furios la culme”. „Ce fel de mesaj anonim este ăsta? Ce ai pe umeri? Întrerupe difuzarea anunţului şi citeşte totul de la capăt. Poţi pleca!”

Data următoare, i-a cerut lui Ştemenko să aducă el însuşi comunicatul, întrebând: „Nu ai mai uitat vreun nume?”. Ştemenko a fost iertat.

În timp ce masa 58 de armate, din Finlanda până la Marea Neagră, pentru a lansa un val uriaş de ofensive, Stalin, în culmea fericirii, după ce desfiinţase Cominternul şi îşi asigurase sprijinul Bisericii numind un patriarh, s-a hotărât să creeze un nou imn naţional pentru a înlocui *Internaţionala*. Acesta trebuia să surprindă noua încredere euforică a Rusiei. Stalin a decis că modul cel mai rapid de a găsi o melodie şi nişte versuri era să organizeze un concurs care semăna cu un Eurovision dictatorial, Molotov şi Voroşilov aducându-şi contribuţia la versuri, iar Şostakovici şi Prokofiev la muzică.

*

Într-o săptămână de la sfârşitul lunii octombrie, în timp ce miniştrii de Externe ai Aliaţilor se aflau la Moscova, pregătindu-se pentru întâlnirea „Celor trei mari”, imnul era creat cu frenezia incandescentă a stahanovismului muzical pentru a fi gata pentru sărbătorirea zilei de 7 noiembrie. La sfârşitul lunii septembrie, Stalin a invitat compozitori din întreaga Uniunea Sovietică să îşi prezinte propunerile. La mijlocul lunii octombrie, 54 de compozitori, inclusiv uzbeci, georgieni şi nişte evrei, îmbrăcaţi în costume populare, au sosit la Moscova pentru a participa la runda întâi a concursului muzical al lui Stalin. Înainte chiar de a se hotărî asupra muzicii, Stalin i-a desemnat pe textieri, Serghei Mihalkov şi El-Registan, ale căror însemnări din arhive ne spun povestea. Ei au predat prima variantă. La ora

prânzului, pe data de 23, textierii au fost chemaţi de la Hotelul Moskva, acea construcţie stalinistă colosală, vizavi, la Kremlin, unde au fost primiţi de Molotov şi Voroşilov. „Intraţi”, le-au spus ei. „El citeşte versurile.” Nu au trebuit să întrebe cine este „el”. Peste două minute, a sunat Stalin. Voroşilov, care era „voios şi zâmbitor”, i-a luat mâinile lui El-Registan în mâinile lui: „Tovarăşul Stalin”, a anunţat el, „a făcut unele corecţii”. În următoarele două săptămâni aveau să audă des aceste cuvinte. În acelaşi timp şi posacul Molotov sugera unele modificări.

„Trebuie să adăugaţi nişte idei despre pace, nu ştiu unde, dar trebuie adăugate.” „Vă vom pune la dispoziţie o cameră”, a spus Voroşilov. „Trebuie să fie cald. Daţi-le ceai, altfel or să se apuce de băut! Şi nu-i lăsaţi să plece până nu termină.” Au lucrat patru ore.

„Trebuie să ne mai gândim până mâine”, a spus Mihalkov. „Gândiţi-vă cât vreţi”, a izbucnit Molotov, „dar noi nu putem aştepta”. În timp ce plecau, l-au auzit ordonând: „Trimiteţi-i asta lui Stalin!”.

Cu un sfert de oră înainte de miezul nopţii, Stalin a modificat noua variantă cu creionul său roşu, schimbând cuvintele versurilor, iar apoi le-a trimis-o lui Molotov şi Voroşilov: „Uitaţi-vă şi voi. Sunteţi de acord?”. Pe 26 octombrie, Voroşilov, mareşalul retrogradat la rolul de jurat în concursul muzical, asculta conştiincios alte 30 de imnuri în Sala Beethoven de la Bolşoi, când deodată „a venit Stalin şi totul s-a terminat foarte repede”. Se adunase acum un auditoriu remarcabil, cu Stalin, Voroşilov şi Beria aşezaţi alături de Şostakovici şi Prokofiev pentru a discuta despre compoziţie. Când au venit textierii, l-au găsit pe Stalin „foarte palid şi foarte energic” în noua sa uniformă de mareşal. Plimbându-se în timp ce asculta melodiile, Stalin i-a întrebat pe Şostakovici şi pe Prokofiev care orchestră era cea mai bună – oare ar trebui să fie una bisericească? Era greu de ales fără o orchestră. Stalin le-a dat cinci zile ca să mai compună şi alte imnuri, a salutat şi a părăsit sala.

La ora 3 dimineaţa, Poskrebîşev i-a sunat pe textieri, făcându-le legătura cu Compozitorul Suprem, care a spus că acum îi place textul, dar că este prea „subţire” şi scurt. Trebuie să mai adauge un vers, un vers înălţător despre Armata Roşie, putere, „înfrângerea hoardelor fasciste”[2].

Stalin a sărbătorit conferinţa Aliaţilor cu un banchet pe 30 octombrie şi apoi s-a întors la muzică. La ora 9 dimineaţa, pe 1 noiembrie, flancat de Molotov, Beria şi Voroşilov, a intrat în Sala Beethoven şi a ascultat 40 de imnuri în patru ore. După aceea, la cină, potentaţii au luat în cele din urmă o decizie: Voroşilov i-a sunat pe cei doi textieri în toiul nopţii ca să îi anunţe că le place imnul lui A.V. Aleksandrov. Apoi i-a dat receptorul lui Stalin, care încă făcea modificări: „Puteţi lăsa strofele aşa cum sunt”, a spus el, „dar rescrieţi refrenele. «Ţara Sovietelor» – dacă nu este nicio problemă, schimbaţi-o cu «ţara socialismului». Statut: secret!”. Textierii au muncit toată noaptea, acum pe muzica lui Aleksandrov. Voroşilov i-a trimis imnul lui Stalin şi i-a invitat pe compozitori la vila lui, unde a stat în capul mesei ca „un unchi foarte amuzant şi vesel”, oferindu-le un festin somptuos.

La ora 9 în seara următoare, Stalin era pregătit. Au venit şi compozitorii. Beria, Voroşilov şi Malenkov stăteau aşezaţi în jurul mesei. Stalin le-a strâns mâna oficial, acel semn special al bătăliilor câştigate şi al cântecelor scrise: „Cum merge treaba?”, a întrebat el prietenos, dar încă nu terminase de făcut modificări. Voia să scoată în evidenţă rolul „Patriei! Patria este bună!”. Textierii s-au grăbit să dactilografieze schimbările. Stalin voia ca Şostakovici să contribuie la orchestraţie.

„În regulă. Gata!”, a izbucnit Beria. Apoi Malenkov a sugerat în mod înţelept că ar trebui să asculte o dată tot imnul. Stalin i-a dat această sarcină lui Voroşilov, care, cu lipsa lui gălăgioasă de respect care ţinea de alte vremuri, a replicat: „Pune pe altcineva să facă asta – l-am auzit de sute de ori până când am făcut spume la gură!”. Noul imn naţional sovietic, delira Stalin, „răzbate până în cer şi în rai

ca un val nesfârşit". Prima dată când a fost cântat la Teatrul Bolşoi, Stalin a venit ca să ridice paharul în cinstea compozitorilor, care au fost invitaţi în lojă şi apoi la o cină în *avant-loge*. Când Mihalkov[3] şi El-Registan şi-au dat votca pe gât, Stalin i-a luat peste picior: „De ce vă goliţi paharele? N-o să mai puteţi face conversaţie!".

*

Starea de euforie s-a răspândit în jos pe toată scara ierarhică. În timp ce se lansa imnul naţional, Molotov găzduia o petrecere de 7 noiembrie pe care puţini aveau să o uite vreodată. Elita a ieşit în acea noapte din asprimea anilor '30 şi austeritatea anilor de înfrângeri. „Toată petrecerea", scria jurnalistul Alexander Werth, „sclipea de bijuterii, blănuri, trese aurii şi celebrităţi... Petrecerea avea ceva din acea extravaganţă sălbatică şi iresponsabilă asociată de obicei cu Moscova dinainte de Revoluţie". Era obligatorie ţinuta de seară, care îl făcea pe Şostakovici să arate ca „un student care îmbrăcase fracul pentru prima dată". Din acest moment, cei de la curtea lui Stalin au început să se comporte mai mult ca nişte conducători de imperiu decât ca nişte bolşevici posaci. Molotov s-a îmbrăcat cu noua uniformă diplomatică marcând, la fel ca tresele aurii, noua eră imperială: era „neagră, tivită cu auriu, cu un mic pumnal la cingătoare... cam ca uniforma elitei SS a lui Hitler", credea diplomatul american Chip Bohlen.

Molotov, Vîşinski şi vechiul prieten al lui Stalin, Sergo „Tojo" Kavtaradze, i-au întâmpinat pe oaspeţi, aliniaţi la intrare. Kavtaradze era însoţit de frumoasa lui fiică Maia, care avea acum 18 ani şi era îmbrăcată cu o rochie lungă de bal, cum se purta atunci. Ea şi-a încrucişat privirea cu Vîşinski, care „s-a apropiat de ea" şi a invitat-o să deschidă dansul împreună.

Un Molotov „jovial" s-a îmbătat şi a început să facă scandal, mergând împleticit până la fiica lui Averell Harriman, Kathleen, şi întrebând-o cu dificultate de ce doar ea nu îl complimentase referitor la minunata sa uniformă. Nu-i

plăcea? Aceasta s-a convins că ruşii erau la fel de entuziasmaţi de hainele lor de gală „ca un băieţel îmbrăcat în noul său costum de pompier primit cadou de Crăciun”. Când l-a zărit pe ambasadorul Suediei, Molotov s-a dus la el clătinându-se şi a declarat că lui nu îi plac neutrii.

Membrii Biroului s-au concentrat apoi fiecare asupra unui ambasador occidental pe care încercau să îl îmbete la fel de tare cum ajunseseră ei: Mikoian, „vestit pentru că putea băga pe oricine sub masă”, după spusele lui Kathleen Harriman, se ţinea de capul tatălui ei împreună cu Şcerbakov, care era şi el beat criţă. Molotov, care „ţinea la băutură mai mult ca alţii”, a reuşit să se ţină pe picioare în timp ce Clark Kerr, ambasadorul Marii Britanii, „a căzut cu faţa în jos pe o masă plină de sticle şi pahare de vin”, tăindu-şi obrazul în cioburi. Maia Kavtaradze a văzut un general american venind însoţit de două prostituate. Mai târziu, a observat că toţi potentaţii dispăruseră şi s-a dus să îl caute pe tatăl ei. L-a găsit într-o sală roşie, echivalentul bolşevic al „sălii pentru VIP-uri”, împreună cu galantul şi exuberantul Mikoian, care se pusese într-un genunchi şi le cânta serenade prostituatelor.

A doua zi, Roosevelt a acceptat în sfârşit să se întâlnească la Teheran 20 de zile mai târziu: „Întreaga lume aşteaptă această întâlnire a noastră...”.

1. Scena seamănă cu momentul în care Hitler, aflat în trenul său, s-a trezit uitându-se într-un tren sanitar când se întorcea de pe frontul de est: el şi răniţii s-au uitat o clipă unii la alţii, apoi el a ordonat să se tragă storurile.

2. Când au cântat „hoardele fasciste au fost învinse, sunt învinse şi vor fi învinse”, au început să râdă, deoarece cuvintele „sunt învinse” în rusă sună ca „ne-o trag” atunci când sunt cântate. Râzând, au schimbat rapid cuvintele cu „Îi vom zdrobi şi îi vom învinge”. Mareşalul Voroşilov s-a

întors de la întâlnirile sale şi „i-a plăcut foarte mult”, aşa că i-au spus despre problema cu „trasul” şi „învinsul”. Evident, asta i-a plăcut foarte tare lui Voroşilov, cu umorul lui vulgar de cavalerist: „Minunat pentru un cântec de mahala, dar nu e prea bun pentru un imn naţional!”, a râs el şi apoi au început să-şi amintească toate fazele amuzante din timpul concursului muzical. Ăia patru cântăreţi evrei îmbrăcaţi în costume tradiţionale care intonau cântecul lor evreiesc privindu-l ţintă în ochi pe Voroşilov! Mareşalul a râs în hohote: „Aduceţi-mi nişte votcă! Trebuie să bem. Din partea noastră în cinstea voastră! Ridic paharul pentru voi!”. Spre seară, au părăsit Kremlinul epuizaţi.

3. Serghei Mihalkov a rămas un scriitor stalinist preferat: în arhive se găseşte biletul trimis de el lui Stalin: „La Teatrul Bolşoi, pe 30 decembrie 1943, v-am promis dumneavoastră şi Tovarăşului Molotov să scriu o poezie pentru copii. Vă trimit «O fabulă pentru copii»„. Lui Stalin i-a plăcut: „Este o poezie foarte bună”, i-a scris el lui Molotov. „Trebuie publicată astăzi în *Pravda* şi într-o altă ediţie pentru copii...” Fiul lui Mihalkov, Nikita, este astăzi cel mai mare regizor de film al Rusiei, autorul peliculelor *Soare înşelător* şi *Bărbierul din Siberia*.

42

Teheran: Roosevelt şi Stalin

Pe 26 noiembrie 1943, general-colonelul Golovanov, comandantul bombardierelor care urma să fie pilotul lui Stalin, a plecat cu maşina la Kunţevo pentru a porni apoi în lunga călătorie spre Iran. Când a ajuns, a auzit urlete şi l-a găsit pe Stalin „făcându-l pe Beria cu ou şi cu oţet”, în timp ce Molotov stătea şi se uita, cocoţat pe pervazul ferestrei. Beria stătea pe un scaun „cu urechile roşii” în timp ce Stalin îşi bătea joc de el: „Uită-te la el, Tovarăşe Golovanov! Are ochi de şarpe!”. Molotov se plânsese în glumă că nu înţelege scrisul foarte mărunt al lui Beria. „Veaceslav Mihailovici al nostru nu vede prea bine. Beria îi tot trimite mesaje şi el continuă să poarte pince-nez-ul lui fără

dioptrii!” Era un semn că Stalin începea să îl dispreţuiască tot mai mult pe dinamicul georgian.

După aceea, s-au îmbarcat în trenul lor, care a sosit la Baku la 8 dimineaţa, mergând apoi cu maşina direct la aerodrom, unde erau adunate patru avioane SI-47, sub comanda mareşalului de aviaţie Novikov. Stalin nu mai zburase niciodată cu avionul – şi nu era foarte entuziasmat. Dar nu se putea ajunge altfel din Baku. În timp ce se apropia de avionul său împreună cu Golovanov, s-a uitat la avionul lui Beria, care se afla alături, cu pilotul lui, colonelul Gracev, şi s-a hotărât să schimbe avioanele.

„Generalii-colonei nu pilotează prea des avioane”, a spus el, „mai bine mergem cu colonelul”, liniştindu-l pe Golovanov: „Nu te supăra” – şi a urcat în avionul lui Beria. Păzit de 27 de avioane de vânătoare, Stalin s-a speriat îngrozitor când avionul a intrat într-un gol de aer.

Câteva ore mai târziu, Stalin a ajuns în căldurosul şi prăfuitul Teheran („Un oraş foarte murdar, sărăcie mare”, scria Roosevelt), fiind dus rapid cu maşina cei opt kilometri până la Ambasada Uniunii Sovietice, care era separată de Legaţia britanică de două ziduri şi o stradă îngustă. Doar Legaţia americană era în afara oraşului.

La Teheran a avut loc cea mai intimă întâlnire a „Celor trei mari”: chiar şi Stalin a fost însoţit de o delegaţie puţin numeroasă. Nu erau decât Molotov şi Voroşilov, delegaţii lui oficiali din timpul negocierilor, Beria ca şef al securităţii, Vlasik ca şef al gărzilor personale şi doctorul său personal, profesorul Vinogradov. Garda de corp a lui Stalin, formată din 12 georgieni, era condusă de Ţereteli, pe care occidentalii l-au considerat „atrăgător, foarte inteligent şi curtenitor”. Cu toate acestea, nu părea deplasat ca stăpânul acestui imperiu oriental să fie protejat de conaţionalii lui conduşi de un prinţ ucigaş. Poate Churchill a gândit la fel, deoarece garda sa de corp de acolo era formată din sikhi cu turbane şi puşti automate.

Ambasada Uniunii Sovietice era o proprietate elegantă, construită pentru un magnat persan, înconjurată de un zid înalt. Existau mai multe căsuţe şi vile în incintă: Stalin s-a cazat într-o casă, în timp ce Molotov şi Voroşilov au împărţit reşedinţa cu două etaje a ambasadorului. Agenţii NKVD care veniseră dinainte pregăteau frenetic ambasada de două săptămâni. „Nimeni nu îndrăznea să nu-l asculte" pe Beria, scria tânăra Zoia Zarubina, ofiţer NKGB la Teheran[1].

Imediat ce a ajuns Roosevelt, Stalin l-a invitat să se mute în complexul sovietic. Era imposibil de asigurat paza în cazul unei deplasări cu maşina de la Ambasada Uniunii Sovietice până la Legaţia americană pe străzile orientale înguste – şi, fără îndoială, Beria era mai preocupat de siguranţa lui Stalin decât de a lui Roosevelt. Serviciile secrete sovietice ar fi descoperit deja un complot nazist urmărind să îi asasineze pe lideri. Stalin era hotărât, de asemenea, să-i separe pe occidentali, de la care se aştepta să facă front comun împotriva sa. Întâmplător, această ofertă s-a potrivit perfect cu strategia lui Roosevelt de a-l aborda pe Stalin direct, în lipsa britanicilor, pentru a-i demonta suspiciunile. Harriman a venit în grabă. Molotov i-a explicat îngrijorările legate de securitate. Molotov i-a ordonat ulterior lui Zarubina să sune ca să afle când se va muta F.D.R. Amiralul William Leahy, şeful de Stat-Major al Casei Albe, a răspuns: „Vom veni mâine".

Când Zarubina i-a raportat acest lucru lui Molotov, acesta a explodat: „Ce crezi că faci? Cine naiba te crezi? Cine ţi-a ordonat să faci asta? Eşti sigură? Ce-o să-i spun lui Stalin?".

Între timp, în una dintre acele întâlniri uitate ale potentaţilor care par să aparţină altor epoci, Stalin i-a făcut o vizită mândrului Mohammed Pahlavi, şahul de 21 de ani al unui Iran ocupat, al cărui tată, şahul Reza, fost ofiţer al unei brigăzi căzăceşti şi fondatorul dinastiei, fusese silit să abdice în 1941 din cauza orientării sale progermane. Stalin credea că îl poate convinge pe acest prinţ, al cărui imperiu cuprinsese cândva şi Georgia, să îi asigure un avanpost iranian. Molotov, deja un maestru al lucrurilor posibile din

punct de vedere diplomatic, era sceptic. Beria l-a sfătuit pe Stalin să nu facă această excursie din motive de securitate. Stalin a insistat. Regele Regilor a fost plăcut „surprins” de felinul Stalin, care a fost „deosebit de politicos şi de manierat şi părea hotărât să îmi lase o impresie bună”. Pe şah l-a impresionat şi faptul că Stalin i-a oferit „un regiment de tancuri T-34 şi unul dintre avioanele noastre de vânătoare”. „Am fost foarte tentat”, a scris el mai târziu, dar a simţit pericolul reprezentat de acest georgian care aducea daruri. Molotov a bombănit că Stalin „nu l-a înţeles pe Şah şi a ajuns într-o situaţie oarecum jenantă. Stalin a crezut că îl poate impresiona, dar nu a funcţionat”. Darurile urmau să vină la pachet cu nişte ofiţeri sovietici. „I-am mulţumit, dar am refuzat”, a scris şahul.

A doua zi dimineaţă, Beria patrula personal în faţa porţilor, aşteptându-l pe Roosevelt, care a ajuns în cele din urmă la Ambasada Uniunii Sovietie cu agenţii serviciilor secrete în picioare pe scările maşinilor, afişând ostentativ nişte puşti automate, ca nişte gangsteri, ceea ce ofiţerilor NKVD li s-a părut lipsit de profesionalism. Un jeep plin cu camaroţii filipinezi ai lui Roosevelt i-a cam încurcat pe membrii NKVD, dar în cele din urmă i-au lăsat şi pe ei să intre.

Stalin a trimis vorbă că ar vrea să îi facă o vizită preşedintelui, întâlnire pentru care se pregătise cu grijă. Evident, Beria a plantat microfoane în apartamentul preşedintelui. Fiul savant al lui Beria, chipeşul Sergo, pe care Stalin îl cunoştea bine, se număra printre cei care ascultau. Stalin l-a chemat la el: „Ce mai face mama ta?”, a întrebat, Nina Beria fiind una dintre favoritele sale. După ce au terminat cu discuţia de complezenţă, i-a ordonat lui Sergo să îndeplinească misiunea „delicată şi reprobabilă” de a-i da raportul în fiecare dimineaţă la ora 8. Stalin îi punea mereu întrebări, chiar şi despre tonul lui Roosevelt: „A spus asta cu convingere sau fără entuziasm? Cum a reacţionat Roosevelt?”. Era surprins de naivitatea americanilor: „Ştiu că îi ascultăm?”[2]. Stalin a pus la cale nişte strategii împreună cu Molotov şi Beria, stabilind dinainte chiar şi scaunul pe care avea să stea[3]. A procedat

la fel şi înainte de întâlnirile sale cu Churchill, conform fiului lui Beria, spunând: „Nu ştii niciodată la ce să te aştepţi de la el”.

Chiar înainte de ora 3, într-o „frumoasă după-amiază frumoasă de duminică iraniană, aurie şi azurie, blândă şi însorită”, Stalin, însoţit de Vlasik şi Pavlov, interpretul său, şi înconjurat de gărzile sale de corp georgiene, care mergeau la zece metri în faţă şi în spate, aşa cum făceau şi la Kremlin, a ieşit „stângaci, ca un ursuleţ”, din reşedinţa sa, îmbrăcat în tunica sa de mareşal, de culoarea muştarului, cu Ordinul Lenin pe piept, şi a traversat curtea, pentru a-i face o vizită lui Roosevelt în vila în care stătea. Un tânăr ofiţer american l-a salutat pe Stalin şi l-a condus în camera preşedintelui, dar apoi s-a trezit în sala de şedinţe doar cu cei doi lideri şi interpreţii lor. Era pe punctul de a intra în panică, dar Bohlen, care juca rolul de interpret, i-a şoptit să plece.

„Bună ziua, domnule mareşal Stalin”, a spus Roosevelt pe când cei doi bărbaţi îşi strângeau mâinile. „Omul acela rotunjor, plinuţ”, cu faţa tuciurie ciupită de vărsat, păr grizonant, dinţi pătaţi şi stricaţi şi ochi galbeni, orientali era la distanţe astronomice de preşedintele aristocrat, îmbrăcat cu un costum albastru, stând drept în scaunul său cu rotile: „Dacă s-ar îmbrăca într-un chimonou chinezesc”, a scris Bohlen, „ar fi modelul perfect pentru portretul strămoşului unui chinez”.

Stalin a accentuat necesitatea unui al doilea front înainte ca Roosevelt să stabilească o conexiune prin subminarea Imperiului Britanic. India era gata de o revoluţie „din temelii”, ca şi Rusia, a spus F.D.R., care era la fel de prost informat despre leninism ca şi despre paria. Stalin a demonstrat că ştie mai multe despre India, răspunzând că problema castelor e mai complicată. Acest scurt *tour d’horizon* a pus bazele parteneriatului improbabil dintre infirmul aristocrat newyorkez şi bolşevicul georgian. Având amândoi un farmec legendar atunci când îşi propuneau asta, febleţea lui Stalin pentru Roosevelt a fost o prietenie

diplomatică cât se poate de veritabilă având în vedere că avea de-a face cu un imperialist. Stalin l-a lăsat pe Roosevelt să se odihnească.

La 4 după-amiaza, „Cei trei mari” s-au adunat în jurul „mesei de nuntă” special comandate, într-o sală mare decorată în stil imperial, încărcat, cu fotolii îmbrăcate în mătase cu dungi: Stalin s-a aşezat lângă Molotov şi Pavlov. Voroşilov şedea adesea pe un scaun din rândul al doilea. Stalin şi Churchill au căzut de acord ca Roosevelt să prezideze şedinţa: „Pentru că sunt cel mai tânăr!”, a glumit preşedintele. „În mâinile noastre”, a declamat Churchill, „stă viitorul omenirii”. Stalin a completat acest triumvirat declamator: „Istoria ne-a răsfăţat”, a spus el. „Ne-a oferit o putere foarte mare şi oportunităţi uriaşe... Să trecem la treabă!” Când au ajuns la problema Operaţiunii Overlord, invadarea Franţei, Stalin s-a plâns că nu se aşteptase să discute aspecte militare, aşa că nu adusese cu el militari. „Nu-l am decât pe Mareşalul Voroşilov”, a spus el nepoliticos. „Sper să se descurce.” Apoi l-a ignorat pe Voroşilov şi s-a ocupat singur de toate problemele militare. Un tânăr interpret britanic, Hugh Lunghi[4], a fost şocat văzând că Stalin îl tratează pe Voroşilov „ca pe un câine”. Stalin a insistat pe varianta preferată iniţial pentru Operaţiunea Overlord, invazia presupunând traversarea Canalului Mânecii – şi apoi şi-a umplut în linişte pipa. Churchill nu era convins încă, preferând o operaţiune preliminară în Mediterana, folosind trupe care erau deja în zonă. Totuşi, F.D.R. se hotărâse deja pentru varianta cu Canalul Mânecii. Când Churchill, tulburat, şi-a dat seama că este depăşit ca număr de voturi, Roosevelt i-a făcut cu ochiul lui Stalin, începutul cochetării sale stângace care a întărit mult poziţia mareşalului ca arbitru al Marii Alianţe. Churchill se descurca cu Stalin mult mai bine fiind el însuşi.

Stalin a fost extraordinar de fermecător cu străinii, dar morocănos cu propriii delegaţi. Când Bohlen s-a apropiat de el din spate, în toiul şedinţei, Stalin a izbucnit fără să se întoarcă: „Pentru numele lui Dumnezeu, lasă-ne să ne terminăm treaba”. A fost stânjenit când şi-a dat seama că

era tânărul american. În seara aceea, Roosevelt i-a invitat la cină la reşedinţa sa. Camaroţii săi au gătit fripturi şi cartofi copţi, în timp ce preşedintele agita cocteilurile cu vermut, gin şi gheaţă. Stalin a luat o gură şi a tresărit: „Este foarte bun, dar rece pentru stomac”. Roosevelt s-a „înverzit brusc şi broboane mari de sudoare au început să îi picure de pe faţă”. A fost dus în camera sa. Când Churchill a spus că Dumnezeu este de partea Aliaţilor, Stalin l-a tachinat: „Şi Diavolul este de partea mea. Diavolul este comunist şi Dumnezeu e un bun Conservator!”.

Pe 29, Stalin şi Roosevelt s-au întâlnit iarăşi: Supremul ştia din rapoartele lui Sergo Beria că farmecul lui funcţionase. „Roosevelt a vorbit întotdeauna frumos despre Stalin”, şi-a amintit Sergo, ceea ce i-a permis să facă presiuni asupra lui Churchill. În acea dimineaţă, preşedintele a propus crearea unei organizaţii internaţionale care a devenit Naţiunile Unite. În acelaşi timp, generalii discutau cu Voroşilov, care, după spusele lui Lunghi, nu putea să priceapă provocarea unei invazii a Franţei pe apă şi pe uscat, crezând că era ca traversarea unui râu din Rusia pe o plută.

Înainte de următoarea discuţie, Churchill, singurul prim-ministru britanic care a purtat uniformă militară, şi-a făcut apariţia îmbrăcat într-o uniformă albastră a RAF, cu insignă de pilot, pentru a deschide o ceremonie solemnă în cinstea victoriei de la Stalingrad. La 3.30 după-amiaza, toate delegaţiile s-au reunit în holul ambasadei. Apoi au sosit şi „Cei trei mari”. S-a format o gardă de onoare din infanterişti britanici cu baionete şi ofiţeri ai NKVD cu uniforme albastre, petliţe roşii şi puşti automate. O fanfară a cântat imnurile lor naţionale, cel vechi în cazul sovieticilor. Apoi muzica s-a oprit. S-a făcut linişte. Atunci ofiţerul din garda britanică s-a apropiat de o cutie mare, neagră, aşezată pe masă şi a deschis-o. Pe „catifeaua roşu-închis” era o sabie strălucitoare. El i-a înmânat-o lui Churchill, care, purtând sabia pe palme, s-a întors spre Stalin: „Majestatea Sa, Regele George al VI-lea, mi-a ordonat să vă ofer cadou... această sabie de onoare... Pe lama săbiei este gravat: «Cetăţenilor cu inimi de oţel ai

Stalingradului, un dar din partea Regelui George al VI-lea, în semn de omagiu adus de poporul britanic»„. Churchill a făcut un pas în faţă şi i-a oferit sabia lui Stalin, care a ţinut-o respectuos în mâini, prelungind momentul, şi apoi, cu lacrimi în ochi, a ridicat-o până la buze şi a sărutat-o. Stalin a fost emoţionat.

„În numele cetăţenilor Stalingradului”, a răspuns el cu „o voce gravă, răguşită”, „doresc să îmi exprim aprecierea…”. S-a dus la Roosevelt ca să îi arate sabia. Americanul a citit cu voce tare inscripţia: „Cu adevărat au avut inimi de oţel”. Stalin i-a dat sabia lui Voroşilov. S-a produs un mic accident, Voroşilov scăpând teaca de pe sabie, care i-a căzut peste degetele de la picioare. Cavaleristul neîndemânatic, care se avântase în luptă de nenumărate ori fluturându-şi sabia, reuşise să producă un moment comic în cel mai solemn moment din cariera internaţională a lui Stalin. Tot roşu la faţă, Klim a ridicat-o de jos. Supremul, a observat Lunghi, s-a încruntat enervat şi apoi a afişat „un zâmbet îngheţat, aspru, forţat”. Locotenentul NKVD a ridicat sabia şi a dus-o de acolo. Stalin a mârâit probabil că Voroşilov ar trebui să îşi ceară scuze deoarece, atunci când s-a întors, a alergat după Churchill, apelând la Lunghi să-l ajute cu traducerea. Roşu la faţă, „a îngăimat nişte scuze”, dar apoi i-a urat brusc lui Churchill „La mulţi ani” pentru ziua următoare. La Legaţia britanică se pregătea un banchet special cu ocazia zilei lui de naştere. „Vă doresc să mai trăiţi o sută de ani”, a spus mareşalul, „cu aceeaşi energie şi aceeaşi vigoare”. Churchill i-a mulţumit, dar i-a şoptit lui Lunghi: „Nu se cam grăbeşte? Probabil speră să fie invitat”.[5] Apoi „Cei trei mari” au ieşit ca să facă celebra fotografie a conferinţei.

Nu după mult timp, delegaţiile s-au întors la masa rotundă pentru următoarea sesiune de discuţii. Ca întotdeauna, Stalin s-a asigurat că ajunge ultimul. Când toată lumea era gata, cekista Zoia Zarubina, care era de gardă în faţa uşii, a primit o sarcină. A coborât scările în fugă şi a „lovit pe cineva în umăr”. Spre groaza sa, era Stalin. „Am îngheţat, luând poziţia de drepţi…”, a scris ea. „Am fost sigură că mă

vor împuşca pe loc.” Stalin nu a reacţionat în niciun fel şi şi-a văzut de drum, urmat de Molotov. Dar Voroşilov, mereu de treabă cu cei tineri şi având mai multe motive decât alţii să se arate înţelegător cu cei care făceau gafe, „m-a bătut uşurel pe mână şi a spus: «E în regulă, copilă, e în regulă»„.

Stalin, „întotdeauna fumând şi mâzgălind capete de lupi pe un carneţel cu creionul său roşu”, nu s-a agitat deloc, rareori a gesticulat şi nu s-a consultat decât de câteva ori cu Molotov şi Voroşilov. Dar a continuat să îl preseze pe Churchill să deschidă un al doilea front: „Britanicii chiar cred în Operaţiunea Overlord sau spuneţi doar aşa, ca să-i liniştiţi pe ruşi?”. Când a auzit că Aliaţii nu căzuseră încă de acord asupra unui comandant, a mormăit: „Atunci se va alege praful de aceste operaţiuni”. Uniunea Sovietică încercase conducerea comună şi aflase că nu funcţionează. Un singur om trebuia să ia deciziile. În fine, când Churchill nu a vrut să propună o dată, Stalin s-a ridicat brusc în picioare şi, întorcându-se spre Molotov şi Voroşilov, a spus: „Să nu ne mai pierdem vremea aici. Avem destule de făcut pe front”. Roosevelt a reuşit să mai calmeze spiritele.

În seara aceea, a fost rândul lui Stalin să fie gazda unui banchet în stilul sovietic obişnuit, cu „o cantitate incredibilă de mâncare”. Un „chelner” rus uriaş, cu haină albă, a stat în spatele scaunului Supremului pe toată durata mesei[6]. Stalin „a băut puţin”, dar s-a distrat sâcâindu-l pe Churchill, schimburi de replici care au părut să-i facă o plăcere lui Roosevelt. Stalin a spus zeflemitor că se bucură că Churchill nu este „liberal”, cea mai detestabilă creatură de pe lista bolşevicilor, dar apoi i-a testat severitatea spunând în glumă că 50.000 sau poate 100.000 de ofiţeri germani ar trebui executaţi. Churchill s-a înfuriat: împingându-şi paharul în faţă, l-a răsturnat, vărsând coniacul pe masă, şi a mârâit: „O astfel de atitudine este contrară simţului dreptăţii pe care îl au britanicii. Parlamentul şi populaţia britanice nu ar aproba niciodată executarea unor oameni cinstiţi care au luptat pentru ţara lor”. Roosevelt a replicat sarcastic că el ar face un compromis: ar împuşca numai 49.000. Elliott Roosevelt, fiul bun de nimic al preşedintelui,

prezent şi el la discuţie, s-a ridicat ameţit în picioare, glumind: cei 50.000 nu ar cădea oricum în luptă?

„În sănătatea ta, Elliott!” – Stalin a ciocnit cu el. Dar Churchill a mârâit la fiul lui Roosevelt: „Vrei să deteriorezi relaţiile dintre Aliaţi?... Cum îndrăzneşti?!”[7]. S-a îndreptat spre uşă, dar, când a ajuns, „am simţit că cineva mă apucă de umeri: era Stalin, cu Molotov alături, rânjind larg şi insistând că au glumit doar... Stalin are un stil foarte captivant atunci când alege să se folosească de el”. Consideraţia deosebită arătată de Roosevelt lui Stalin şi atitudinea sa meschină faţă de Churchill erau deopotrivă scandaloase şi contraproductive, dar buna dispoziţie a fost restabilită de Stalin, care a început să îl chinuie pe Molotov: „Vino-ncoace, Molotov, şi povesteşte-ne despre pactul tău cu Hitler”.

Finalul grandios a fost petrecerea de ziua lui Churchill – care împlinea 69 de ani –, organizată în sala de recepţii a Legaţiei britanice, care, aşa cum a scris Alan Brooke în jurnalul său, semăna cu „un templu persan”, cu pereţii „acoperiţi de un mozaic de cioburi de oglindă” şi „draperii grele, roşu-închis. Ospătarii persani erau îmbrăcaţi în livrele albastre cu roşu”, cu „mănuşi albe din bumbac”, prea mari, „care atârnau în vârful degetelor”. Uşile erau păzite de sikhi.

Beria, care era acolo incognito, a insistat ca agenţii NKVD să percheziţioneze Legaţia britanică, operaţiune supravegheată chiar de el, împreună cu ticălosul acela mieros de Ţereteli. „Pur şi simplu nu există nicio îndoială”, scria un ofiţer de securitate britanic, că Beria „era un om extrem de inteligent şi de şiret, cu o voinţă imensă şi capabil să îi impresioneze, să îi comande şi să îi conducă pe alţii”. Dispreţuia părerile altora, devenind „foarte nervos dacă cineva... nu îi accepta propunerile”. Ceilalţi ruşi „se purtau ca nişte sclavi în prezenţa sa”.

Odată ce Beria a dat undă verde, a venit şi Stalin, dar, atunci când un valet a încercat să îi ia haina, o gardă de corp a dus mâna la pistol. Incidentul a fost aplanat apoi

rapid. Pe masa principală trona un tort cu 69 de lumânări. Stalin a ridicat paharul în cinstea lui „Churchill, prietenul meu de război, dacă pot să îl consider pe Dl Churchill prietenul meu”, şi apoi a ocolit masa ca să ciocnească cu englezul, luându-l de după umeri. Churchill a răspuns: „În cinstea lui Stalin cel Mare!”. Când Churchill a spus în glumă că Marea Britanie „se îmbujora”, Stalin i-a răspuns râzând: „Ăsta-i semn de sănătate”.

La momentul de apogeu, bucătarul-şef al Legaţiei a adus o creaţie culinară care a fost mult mai aproape să îl asasineze pe Stalin decât toţi agenţii germani din toate sukurile din Iran. Stalin tocmai ţinea un toast când două piramide imense de îngheţată au fost aduse pe un cărucior, având „o temelie de gheaţă de 30 de centimetri pătraţi şi groasă de zece centimetri”, cu o mică lampă în interior şi un tub de 25 de centimetri care ieşea din mijloc, pe care fusese fixată o farfurie cu „o îngheţată uriaşă”, acoperită cu zahăr pudră. Dar, pe măsură ce aceste creaţii se apropiau de Stalin, Brooke a observat că lampa topea gheaţa şi „acum semăna mai mult cu Turnul din Pisa”. Deodată, îngheţata s-a înclinat periculos de mult şi şeful Statului-Major britanic le-a strigat vecinilor de masă să se ferească. „Cu un zgomot de avalanşă, tot eşafodajul acela minunat a alunecat peste capetele noastre şi a explodat într-un zornăit de farfurii”. Lunghi l-a văzut pe chelnerul persan agitat „dându-se la o parte în ultimul moment”. Pavlov, în noua sa uniformă diplomatică, „a fost nimerit în plin! ...stropit din cap până în picioare”, dar Brooke a bănuit că „a trebuit să se oprească din tradus, chiar dacă risca să plătească cu viaţa”. Stalin nu a fost atins.

„A ratat ţinta”, a şoptit mareşalul de aviaţie Sir Charles Portal.

La discuţiile finale de a doua zi, Roosevelt i-a explicat în particular lui Stalin că, deoarece se apropiau alegerile prezidenţiale, nu putea discuta despre Polonia la această întâlnire. Faptul că soarta ţării pentru care s-a pornit războiul depindea de maşinăria politică americană nu poate

decât să fi încurajat planurile lui Stalin de a îmblânzi Polonia. La ultima rundă de discuţii, un semn al amatorismului şi al urgenţei acestei conferinţe secrete a fost faptul că Churchill şi Stalin au discutat despre graniţele Poloniei folosind o hartă ruptă din *The Times*. Pericolele acestor întâlniri pentru cei din anturajul lui Stalin au fost subestimate de occidentali, până când interpretul lui Churchill, Birse, i-a făcut cadou omologului său Pavlov nişte cărţi de Charles Dickens. Pavlov a acceptat stânjenit cadoul.

„Te apropii FOARTE tare de prietenii noştri occidentali”, a zâmbit Stalin, alarmându-l pe Pavlov.

Pe 2 decembrie, Stalin, „mulţumit” că Aliaţii promiseseră în sfârşit să lanseze Operaţiunea Overlord în primăvară, a părăsit Teheranul şi a renunţat la uniforma de mareşal în aeroportul din Baku, făcându-şi iarăşi apariţia îmbrăcat în manta, cu chipiu şi cizme. S-a dus cu trenul la Stalingrad, singura sa vizită de după bătălie în oraşul care jucase un rol decisiv în viaţa sa. A vizitat cartierul general al lui Paulus, dar limuzina sa mergea cu o viteză prea mare pe străzile înguste presărate cu mormane de echipamente germane. S-a ciocnit cu o şoferiţă care aproape că a leşinat când şi-a dat seama cu cine se tamponase. Femeia a început să plângă: „Este numai vina mea”. Stalin a coborât din maşină şi a calmat-o: „Nu plânge. Nu este vina dumitale. Războiul e de vină. Maşina noastră este blindată şi nu a păţit nimic. Iar pe a dumitale o poţi repara”. După aceea el s-a întors la Moscova.

*

Stalingradul, Kurskul şi Teheranul i-au redat lui Stalin credinţa oarbă în măreţia lui infailibilă. „Când victoria a devenit evidentă”, scria Mikoian, „lui Stalin i s-a urcat la cap şi a devenit capricios”. Lungile cine înecate în băutură au reapărut: Stalin a început să bea din nou, jucând rolul de maestru de manej al unui circ de petreceri destrăbălate, dar printre nenumăratele informaţii pe care le primea de la Beria existau întotdeauna multe motive de îngrijorare.

Beria a arestat 931.544 de persoane din teritoriile eliberate în 1943. Nu mai puţin de 250.000 de oameni din Moscova luau parte la slujba de Paşti. Îi trimitea interceptările telefonice şi rapoartele informatorilor lui Stalin, care le citea cu atenţie. De aici a aflat Supremul că Eisenstein îşi monta noul film, *Ivan cel Groaznic, partea a II-a*, deoarece crimele ţarului îi aminteau de „Marea teroare" a lui Ejov, „de care nu-şi putea aminti fără să tremure...". Mesajul era clar: liberalismul şi indisciplina ameninţau statul. Costurile victoriilor lui Stalin erau imense: aproape 26 de milioane de oameni muriseră, alţi 26 de milioane rămăseseră fără casă. Foametea făcea ravagii, existau trădători în rândul populaţiilor din Caucaz, un război civil naţionalist în Ucraina şi un liberalism periculos în rândul ruşilor înşişi. Toate acestea trebuiau rezolvate cu ajutorul soluţiei bolşevice tradiţionale, teroarea.

Înainte de a se apuca de terorizarea sistematică a Rusiei, Beria şi liderul local, Hruşciov, purtau un nou război în Ucraina, unde trei armate naţionaliste luptau împotriva unor forţe sovietice. Apoi mai exista loialitatea îndoielnică din Caucaz şi Crimeea.

În februarie 1944, Beria a propus deportarea cecenilor şi inguşilor musulmani. Existaseră unele cazuri de trădare, dar cei mai mulţi rămăseseră loiali. Cu toate acestea, Stalin şi GKO au căzut de acord – deşi Mikoian a afirmat că s-a opus. Pe 20 februarie, Beria, Kobulov şi expertul în deportări, Serov, au ajuns la Groznîi împreună cu 19.000 de cekişti şi 100.000 de soldaţi ai NKVD. Pe 23 februarie, localnicilor li s-a ordonat să se adune în pieţe, fiind arestaţi imediat şi îngrămădiţi în trenuri care s-au îndreptat spre est. Până pe 7 martie, Beria i-a raportat lui Stalin că 500.000 de oameni nevinovaţi erau pe drum.

Alte populaţii, karaceaii şi calmucii, li s-au alăturat germanilor de pe Volga care fuseseră deportaţi în 1941. Beria lărgea în mod constant plasa: „Balkarii sunt nişte bandiţi şi... au atacat Armata Roşie", i-a scris el lui Stalin pe 25 februarie. „Dacă sunteţi de acord, înainte de a mă

întoarce la Moscova, pot lua măsurile necesare pentru a-i strămuta pe balkari. Aştept ordine.” Peste 300.000 dintre aceşti oameni au fost deportaţi, dar unde puteau fi trimişi cu toţii? Cum au procedat şi naziştii cu evreii lor, oamenii lui Stalin au trebuit să îi împrăştie pe aceşti nedoriţi fără căpătâi pe tot cuprinsul imperiului. Molotov a sugerat ca 40.000 de persoane să fie trimise în Kazahstan, iar 14.000 în altă parte. Kaganovici a făcut rost de trenuri. Andreev, aflat acum la conducerea agriculturii, s-a ocupat de echipamentele lor agricole. Toţi au fost implicaţi. Când un funcţionar a observat că în Rostov mai locuiau 1.300 de calmuci, Molotov a răspuns că trebuie deportaţi imediat. Este posibil ca Mikoian să se fi opus, dar capitala Republicii Karaceaevo, Karaceaevsk, a fost acum redenumită după el. Din limbajul de lemn al acestor note birocratice, nu putem decât să întrezărim tragedia şi suferinţele îndurate în urma acestei crime monumentale.

Apoi Beria a raportat trădarea tătarilor din Crimeea şi curând 160.000 se aflau în drum spre est, în 45 de trenuri: i-a prezentat lui Stalin alocaţiile lor alimentare, dar, având în vedere miile de oameni care au murit, probabil că nu au primit decât o mică parte din acestea. În tot acest an, Beria tot mai găsea alte grupuri de oameni din rândul acestor sărmane populaţii: pe 20 mai, „existau încă susţinători germani în Kabardino-Balkaria după strămutarea balkarilor” şi a întrebat dacă mai poate „îndepărta” alţi 2.467 de oameni: „De acord. I. Stalin”, scrie în partea de jos a foii. Când a terminat, triumfătorul Beria strămutase 1,5 milioane de oameni. Stalin a aprobat 413 medalii pentru cekiştii lui Beria. Peste un sfert dintre aceşti deportaţi au murit, conform datelor NKVD, dar nu mai puţin de 530.000 au pierit pe drum sau la sosirea în lagăre. Pentru fiecare din aceste populaţii, a fost o apocalipsă care s-a apropiat de dimensiunile Holocaustului.

În timp ce aceste vagoane de vite încărcate cu oameni se îndreptau spre est, foametea făcea ravagii în Rusia, Asia Centrală şi Ucraina. Ca şi în cazul colectivizării, Stalin a simţit slăbiciune printre membrii Biroului său Politic. Există

indicii despre lucruri tulburătoare în arhive: în noiembrie 1943, Andreev i-a raportat lui Malenkov din Saratov că „situaţia este foarte proastă aici... Ieri, venind cu maşina de la Stalingrad... am văzut lucruri îngrozitoare...”. Pe 22 noiembrie 1944, Beria i-a raportat lui Stalin alt caz de canibalism în munţii Ural, când două femei au răpit şi au mâncat patru copii. Mikoian şi Andreev au sugerat să li se dea ţăranilor seminţe: „Către Molotov şi Mikoian”, a scris Stalin pe nota lor, „votez împotrivă. Comportamentul lui Mikoian este împotriva statului... l-a corupt complet pe Andreev. Mikoian ar trebui demis de la conducerea *Narkomzag*-ului [Comisariatul pentru Aprovizionare] şi înlocuit cu Malenkov...”. Acesta a fost începutul unei răciri din ce în ce mai accentuate a relaţiilor dintre Stalin şi Mikoian care avea să devină tot mai periculoasă.

*

Pe 20 mai 1944, Stalin s-a întâlnit cu generalii pentru a coordona vasta ofensivă din vară care avea să îi alunge în cele din urmă pe germani de pe teritoriul sovietic. O mare parte a Ucrainei fusese deja eliberată şi asediul asupra Leningradului încetase în sfârşit. Stalin i-a propus un singur atac înspre Bobruisk lui Rokossovski, care ştia că este necesară o dublă ofensivă pentru a evita pierderile nesăbuite de vieţi omeneşti. Dar Stalin se hotărâse deja. Rokossovski, generalul înalt şi elegant, pe jumătate polonez, care era preferatul lui Stalin, dar fusese torturat chiar înainte de război, a avut curajul să insiste asupra punctului său de vedere.

„Ieşi afară şi mai gândeşte-te”, a spus Stalin, care mai târziu l-a chemat înapoi: „Te-ai mai gândit, Tovarăşe General?”, a întrebat Stalin din nou. „Da, Tovarăşe Stalin.” „Ei bine, atunci... un singur atac?” – şi Stalin l-a marcat pe hartă. S-a lăsat tăcerea până când a răspuns Rokossovski: „Două atacuri sunt mai indicate, Tovarăşe Stalin”. S-a lăsat din nou tăcerea.

„Ieşi afară şi mai gândeşte-te. Nu fi încăpăţânat, Rokossovski.” Generalul s-a aşezat din nou în încăperea de

alături, până când şi-a dat seama că nu era singur: Molotov şi Malenkov îi dădeau târcoale. Rokossovski s-a ridicat în picioare.

„Nu uita cine eşti şi cu cine vorbeşti, Tovarăşe General”, l-a amenințat Malenkov. „Îl contrazici pe Tovarăşul Stalin.” „Va trebui să fii de acord, Rokossovski”, a adăugat Molotov. „Fii de acord – asta-i tot!” Generalul a fost chemat din nou în birou: „Ei, cum e mai bine?”, a întrebat Stalin. „Două”, a răspuns Rokossovski. S-a lăsat tăcerea până când Stalin a întrebat: „Oare chiar ar fi mai bună o dublă ofensivă?”. Stalin a acceptat planul lui Rokossovski. Pe 23 iunie, ofensiva a zdrobit forţele germane. Minskul şi apoi Lvovul au fost recucerite. Pe 8 iulie, Jukov l-a găsit pe Stalin la Kunţevo „foarte vesel”. Ordonând avansarea spre Vistula, Stalin era hotărât să îşi impună propriul guvern în Polonia, astfel încât să nu mai amenințe niciodată Rusia: pe 22 iulie, a înființat un Comitet Polonez sub comanda lui BolesŁ,aw Bierut pentru a forma noul guvern.

„Hitler este ca un parior care mizează tot ce mai are!”, a jubilat Stalin. „Germania va încerca să facă pace cu Churchill şi Roosevelt”, a spus Molotov. „Corect”, a spus Stalin, „dar Roosevelt şi Churchill nu vor fi de acord”. Apoi polonezii au pus beţe în roate Marii Alianţe.

*

Ofensiva Armatei Roşii, epuizată, s-a oprit pe Vistula, la est de Varşovia, când, pe 1 august, generalul Tadeusz Bór-Komorowski şi cei 20.000 de patrioţi din Armata Teritorială poloneză s-au ridicat împotriva germanilor în timpul Revoltei din Varşovia. Dar patrioţii, folosind cuvintele unui distins istoric, urmăreau „nu să ajute avansul sovieticilor, ci să-l oprească”. Hitler a ordonat ca Varşovia să fie rasă de pe faţa pământului, desfăşurând o echipă macabră formată din fanatici SS, deţinuţi şi dezertori ruşi care au măcelărit 225.000 de civili, într-un infern necruţător.

Exterminarea Armatei Teritoriale a completat „munca neagră” din pădurea Katîn în locul lui Stalin, care nu avea

niciun interes să le sară polonezilor în ajutor. Totuşi, revolta şi, în special, simpatia Occidentului faţă de aceasta l-au debusolat pe Stalin. Dacă succesul acesteia ameninţa planurile lui din Polonia, atunci furia anglo-americanilor provocată de eşecul ei ameninţa Marea Alianţă.

Pe 1 august, Jukov şi Rokossovski l-au găsit pe Stalin „agitat", apropiindu-se şi apoi îndepărtându-se iarăşi de hărţi, chiar punându-şi pe masă pipa stinsă, întotdeauna un semn de furtună. Stalin i-a presat pe generali – armatele lor puteau avansa? Jukov şi Rokossovski au spus că soldaţii au nevoie de odihnă. Stalin a părut să se înfurie. Beria şi Molotov i-au ameninţat. Stalin i-a trimis pe generali alături, în bibliotecă, unde aceştia au discutat agitaţi despre situaţia lor delicată. Rokossovski era de părere că Beria îl instiga pe Stalin. Lucrurile se puteau sfârşi rău: „Eu ştiu foarte bine de ce e în stare Beria", a şoptit Rokossovski, extrem de prudent, căci era fiul unui ofiţer polonez. „Eu am fost în închisorile lui." Peste 20 de minute şi-a făcut apariţia Malenkov, susţinând că îi sprijină pe generali. Nu avea să existe nicio acţiune de salvare a Varşoviei.

Jukov a bănuit că Supremul pusese în scenă această şaradă ca să aibă un alibi. Dar forţele sovietice erau epuizate: după cum i-a spus Rokossovski unui jurnalist occidental, „Revolta ar fi avut sens doar dacă am fi fost pe punctul de a cuceri Varşovia. Acest punct nu fusese atins în niciun moment... Eram împinşi înapoi". Între timp, pe când Churchill şi Roosevelt exercitau mari presiuni asupra aliatului lor pentru a-i ajuta pe polonezi, Stalin a afirmat cu răceală că relatările lor despre revoltă au fost „mult exagerate". În momentul în care armatele sale au pătruns în Polonia, Ungaria şi România, era mult prea târziu pentru patrioţii din Varşovia.

*

La şapte zile după capitularea Armatei Teritoriale, Churchill a sosit la Moscova pentru a împărţi prăzile de război din Europa de Est. Stalin îi spusese lui Molotov în 1942 ce crede cu adevărat: „Problema graniţelor se va tranşa făcând uz

de forţă”. În apartamentul lui Stalin de la Kremlin, Churchill, care stătea de această dată într-o casă din oraş, a propus un „document obraznic” care să prezinte procentual interesele lor în micile ţări. Documentele sovietice din arhivele lui Stalin arătau că, la fel cum Roosevelt îl subminase pe Churchill la Teheran, acum englezul a deschis discuţia spunând că „americanii, inclusiv Preşedintele, ar fi şocaţi de împărţirea Europei în sfere de influenţă”. În România, Rusia avea 90%, Marea Britanie 10%; în Grecia, Marea Britanie avea 90%, iar Rusia 10%. Stalin a bifat înţelegerea.

„Oare nu s-ar putea considera o dovadă de cinism dacă am da impresia că ne-am spălat pe mâini de aceste aspecte, atât de dezastruoase pentru milioane de oameni, cu atâta dezinvoltură?”, a spus Churchill, pe jumătate vinovat, pe jumătate încântat de aroganţa Marilor Puteri. „Nu, păstrează-l”, a răspuns Stalin. Documentul a fost luat foarte în serios, Eden şi Molotov negociind încă două zile cu privire la procentajul influenţei sovietice în Bulgaria şi Ungaria, în ambele cazuri ajungându-se la 80%, iar Stalin chiar respectându-şi partea de înţelegere privind Grecia, dar numai pentru că îi convenea situaţia. Acordul de procentaj a fost, din punctul de vedere al lui Stalin, doar o încercare amuzantă de a negocia ceea ce era deja un *fait accompli*.

Punctul culminant al vizitei a fost prima apariţie publică a lui Stalin la Bolşoi de când începuse războiul, însoţit de Churchill, Molotov, Harriman şi de fiica acestuia, Kathleen. Când au ajuns la teatru, luminile erau deja difuze – Stalin se strecura de obicei în sală după ce începea piesa. Când s-au aprins luminile şi publicul i-a văzut pe Stalin şi pe Churchill, s-au iscat „ovaţii şi aplauze furtunoase”. Stalin s-a retras, modest, dar Churchill l-a trimis pe Vîşinski să îl aducă înapoi. Cei doi au stat unul lângă celălalt, radiind de bucurie în mijlocul unor aplauze atât de puternice, încât semănau cu „o rafală de ploaie pe un acoperiş de tablă”. Stalin şi Molotov i-au condus apoi pe oaspeţi în *avant-loge*, unde a fost pusă masa pentru 12 persoane. Bând cu poftă şampanie, Stalin s-a purtat ca un satir bătrân şi maliţios,

fermecându-şi şi îngrozindu-şi oaspeţii în aceeaşi măsură. Când Molotov a ridicat paharul în cinstea „marelui conducător”, Stalin a intervenit zeflemitor: „Am crezut că o să spună ceva nou despre mine”. Cineva a spus în glumă că „Cei trei mari” erau ca Sfânta Treime. „Dacă e adevărat”, a spus Stalin, „Churchill trebuie să fie Duhul Sfânt. Zboară o grămadă!”[8]. Când Churchill a plecat în cele din urmă, pe 19 octombrie, după ce nu făcuse prea mari progrese în privinţa Poloniei, Stalin a venit personal la aeroport ca să îl conducă, fluturându-şi batista.

Stalin se bucura acum de puterea victoriei – iar comediantul neobrăzat în care s-a transformat nu era o imagine prea plăcută. Voioşia sa respectuoasă pe care o manifesta faţă de Churchill s-a transformat într-o stare de beţie ameninţătoare faţă de cei mai puţin puternici, precum Charles de Gaulle. În decembrie, francezul a făcut o vizită la Moscova pentru a semna un tratat de alianţă şi ajutor reciproc. În schimb, Stalin voia recunoaşterea de către francezi a guvernului polonez condus de Bierut, însă de Gaulle a refuzat. Când a început banchetul, negocierile erau într-un impas. Acest lucru nu l-a împiedicat pe Stalin să se îmbete criţă, spre groaza deprimatului de Gaulle. Stalin i s-a plâns lui Harriman că de Gaulle este „un împiedicat”, dar acest lucru nu conta deoarece „trebuie să bem mai mult vin şi apoi toate se vor îndrepta”.

Sorbind din şampanie, Stalin a preluat de la Molotov rolul de maestru al toasturilor. După ce i-a lăudat pe Roosevelt şi pe Churchill, ignorându-l în mod explicit pe de Gaulle, Stalin s-a apucat să facă o serie de glume sinistre pe seama celor din anturajul său: a băut în cinstea lui Kaganovici, „un bărbat curajos. Ştie că, dacă trenurile nu ajung la timp” – a făcut o pauză – „îl împuşcăm!”. Apoi: „Vino-ncoace!”. Kaganovici s-a ridicat şi au ciocnit jovial. Apoi Stalin l-a lăudat pe comandantul Forţelor Aeriene Novikov, acest „bun Mareşal, să bem în cinstea lui! Şi, dacă nu-şi face treaba ca lumea, îl spânzurăm”. (Novikov avea să fie arestat şi torturat în scurt timp.) Apoi l-a zărit pe Hrulev: „Ar face bine să se străduiască, altfel va fi spânzurat, aşa-i

obiceiul la noi!”. Apoi: „Vino-ncoace!”. Observând dezgustul de pe faţa lui de Gaulle, Stalin a chicotit: „Oamenii spun că sunt un monstru, dar, după cum vedeţi, eu iau asta în glumă. Poate că nu sunt chiar aşa de îngrozitor”.

Molotov l-a acaparat pe omologul său francez, Bidault, cu care a început să discute în contradictoriu despre tratat. Stalin le-a făcut semn cu mâna, strigând la Bulganin: „Adu mitralierele! Să-i lichidăm pe diplomaţi!”. Conducându-şi oaspeţii pentru a servi cafeaua şi a se uita la un film, Stalin „îi tot îmbrăţişa pe francezi şi umbla împleticit”, a observat Hruşciov, care era şi el prezent, dar scăpase de un toast ameninţător. Era „beat turtă”. Cât timp diplomaţii au negociat, Stalin a mai băut nişte şampanie. În cele din urmă, după miezul nopţii, când de Gaulle plecase la culcare, ruşii au fost brusc de acord să semneze tratatul fără recunoaşterea lui Bierut. Charles de Gaulle a fost adus din nou în grabă la Kremlin, unde Stalin i-a cerut mai întâi să semneze tratatul iniţial. Când de Gaulle a replicat furios: „Franţa a fost insultată”, Stalin a cerut voios să i se aducă noul acord, care a fost semnat apoi la 6.30 dimineaţa.

În timp ce cusurgiul francez pleca, Stalin şi-a chemat interpretul şi i-a spus râzând: „Ştii prea multe. Ar trebui să te trimit în Siberia!”. Charles de Gaulle s-a mai uitat o dată în urmă: „L-am văzut pe Stalin stând singur la o masă. Începuse iarăşi să mănânce”.

Acelaşi învingător exuberant a găzduit o serie de dineuri şi banchete şi pentru delegaţii iugoslavi în acea iarnă. Stalin a fost scandalizat că membrul Biroului Politic iugoslav Milovan Djilas se plânsese de violurile şi jafurile comise de soldaţii Armatei Roşii. Stalin privea orice critică la adresa armatei ca pe un atac împotriva sa personal. Beat, le-a ţinut iugoslavilor o predică despre armata sa „care şi-a croit drum pe mii de kilometri” doar pentru a fi atacată „de nimeni altul decât Djilas! Djilas, pe care eu l-am primit atât de bine!”. În absenţa acestuia, soţia lui Djilas, Mitra MitroviÄ‡, care făcea parte din delegaţie, i-a sărit în ochi şi el „a ţinut toasturi, a glumit, a tachinat-o, a plâns” înainte

de a o pupa de mai multe ori, glumind vulgar: „O să te sărut chiar dacă or să mă acuze iugoslavii şi Djilas că te-am violat!”.

Când Stalin i-a invitat pe nişte oficiali americani la cinematograful de la Kremlin, s-a mutat între occidentali, dar s-a întors spre Kavtaradze: „Vino, băiete, stai lângă mine!”. „Cum aş putea?”, a replicat Kavtaradze. „Aveţi oaspeţi.” Stalin a dat din mână, adăugând în georgiană: „Dă-i dracului!”.

De revelionul acela, Stalin şi potentaţii săi, împreună cu generalul Hrulev, au întâmpinat anul 1945 cu o petrecere destrăbălată, cântând şi dansând toată noaptea.

1. Beria i-a ordonat personal unuia dintre cekişti, tinerei Zoia Zarubina, fiica vitregă a generalului NKGB Leonid Eitington (care aranjase asasinarea lui Troţki) să aleagă mobila pentru conferinţă. Nu era nicio masă rotundă, astfel încât a trebuit să se facă una. Deoarece conferinţa era un secret bine păzit, Beria i-a spus lui Zarubina să meargă în Teheran şi să se prefacă că face comandă de o masă pentru 22 de persoane „pentru o nuntă”.

2. Roosevelt a bănuit că era ascultat, dar spera ca rezultatele să îl convingă pe Stalin că el nu are nimic de ascuns. Relatarea lui Sergo Beria sugerează că strategia a funcţionat.

3. Într-un exemplu de şarlatanie a interpretului, celălalt interpret sovietic, Valentin Berejkov, a descris modul în care Stalin s-a pregătit pentru întâlnire şi Roosevelt a venit la reşedinţa lui Stalin fără interpret. De fapt, Stalin s-a dus în apartamentul lui Roosevelt, unde Chip Bohlen a tradus pentru americani şi Pavlov pentru sovietici. Pavlov era interpretul lui Stalin şi Molotov pentru engleză şi germană; Berejkov mai lucra ocazional pentru Molotov. Singurul lucru din toată această poveste care stă în picioare este că Stalin

a stabilit poziţiile pe scaune, ceea ce era tipic pentru el. Poate Berejkov chiar a fost martor la această scenă.

4. Maiorul Hugh Lunghi, al cărui interviu mi-a fost de mare ajutor în această relatare, este probabil ultimul supravieţuitor dintre cei care au participat la toate întâlnirile „Celor trei mari” de la Teheran, Ialta şi Potsdam.

5. Hugh Lunghi a dactilografiat acest schimb amuzant de replici şi l-a rugat pe Churchill să îl semneze a doua zi. Ca interpret pentru şefii Statului-Major britanic, îi ţinea locul şi principalului interpret al lui Churchill, maiorul Arthur Birse.

6. Americanii au crezut că era *maitre d'* şi la sfârşitul conferinţei aveau de gând să îi ofere cadou nişte ţigări, când l-au descoperit în toată splendoarea, în uniforma de general-maior al NKVD.

7. Stalin îl invitase special pe Elliott la cină. Poate că simţise similitudinea cu propria pramatie, Vasili. Amândoi erau piloţi, incapabili, dar aroganţi şi beţivi, intimidaţi şi dominaţi de taţii lor geniali. Amândoi s-au folosit de numele de familie şi i-au făcut de ruşine pe taţii lor. Amândoi au fost căsătoriţi de mai multe ori şi şi-au părăsit soţiile. Poate că nu există blestem mai mare decât să ai un tată colosal.

8. Stalin a făcut o glumă despre Maiski, fostul ambasador sovietic la Londra, care era de faţă, glumă ce nu a fost tradusă. Ruşii au râs însă în hohote, astfel încât Brooke a întrebat ce e atât de amuzant. Maiski a explicat sumbru: „Mareşalul m-a numit Poetul-Diplomat deoarece am mai scris şi eu versuri uneori, dar ultimul nostru poet-diplomat a fost lichidat – asta este gluma”. Poetul-diplomat la care se făcea referire era ambasadorul rus în Persia, Griboedov, care a fost sfâşiat în bucăţi de mulţimea din Teheran în 1829. Maiski a fost ulterior arestat şi torturat.

43

Cuceritorul arogant: Ialta şi Berlin

Când Stalin a pus ochii pe marele premiu, Berlinul, s-a hotărât să schimbe modul în care coordona războiul: fronturile nu aveau să mai fie conduse de reprezentanţii Stavka. Din acel moment, Supremul avea să comande direct.

Jukov avea să fie comandantul frontului I bielorus, care urma să lupte pentru a cuceri cei opt sute de kilometri ce îi despărţeau de Berlin. Şase milioane de soldaţi sovietici au fost concentraţi pentru ofensiva de pe Vistula-Oder. Două săptămâni mai târziu, Konev se cufunda în „aurul" Sileziei industriale, Jukov îi alungase pe germani din Polonia centrală şi Malinovski purta lupte aprige pentru Budapesta. Fronturile II şi III bieloruse au pătruns în Prusia Răsăriteană, Germania însăşi, într-o fiestă a răzbunării: două milioane de nemţoaice aveau să fie violate în lunile următoare. Soldaţii ruşi le-au violat chiar şi pe rusoaicele proaspăt eliberate din lagăre naziste. Lui Stalin nu-i păsa deloc de toate astea, spunându-i lui Djilas: „L-ai citit, bănuiesc, pe Dostoievski? Înţelegi ce lucru complicat este sufletul bărbatului...? Ei bine, atunci, imaginează-ţi un bărbat care a luptat de la Stalingrad până la Belgrad – pe mii de kilometri din patria lui devastată, călcând peste cadavrele camarazilor săi căzuţi şi ale persoanelor iubite. Cum poate reacţiona normal un astfel de bărbat? Şi ce este atât de îngrozitor să se distreze şi el cu o femeie după asemenea orori?".

Roosevelt şi Churchill discutau despre următoarea întâlnire a „Celor trei mari" încă din iulie 1944. Stalin se codea: în septembrie, când Harriman a sugerat o întâlnire pe Mediterana, Stalin a răspuns că doctorii săi i-au spus că „orice schimbare a climei ar avea un efect negativ", acest lucru venind de la un om care nu avea deloc încredere în medici. În schimb, putea merge Molotov. Acesta a insistat politicos că nu l-ar putea înlocui niciodată pe mareşalul Stalin.

„Eşti prea modest", a spus Stalin sec. Au căzut de acord asupra oraşului Ialta. Pe 29 ianuarie, Jukov era pe Oder. Pe măsură ce forţele germane lansau contraatacuri asupra

capetelor de pod sovietice, Roosevelt şi Churchill erau întâmpinaţi, pe 3 februarie, la baza aeriană de la Saki, în Crimeea, de Molotov, cu un guler alb, apretat, palton negru şi căciulă de blană, şi de Vîşinski, strălucitor în uniforma sa diplomatică, care au fost gazda unui „prânz magnific” în drum spre Ialta.

*

Stalin încă nu părăsise Moscova, dar aprobase aranjamentele lui Beria printr-un memorandum atât de secret, încât numele-cheie au fost completate după aceea, de mână. Conferinţa avea să fie păzită de patru regimente ale NKVD, de nenumărate tunuri antiaeriene şi 160 de avioane de vânătoare. Securitatea lui Stalin era descrisă astfel: „Pentru paza şefului delegaţiei sovietice, pe lângă gărzile de corp de sub comanda Tovarăşului Vlasik, mai sunt 100 de lucrători operativi şi un detaşament special format din 500 de oameni din regimente ale NKVD”. Cu alte cuvinte, Stalin însuşi avea o gardă de corp de aproximativ 620 de oameni, dar, în plus, mai existau două cercuri de gărzi ziua, trei cercuri noaptea şi câini de pază. Cinci raioane care se întindeau pe 20 de kilometri fuseseră „epurate de elemente suspecte” – 74.000 de oameni fuseseră verificaţi şi 835 arestaţi. Cu oraşele părăsite şi ruinate după jafurile naziştilor şi deportarea tătarilor, nu este de mirare că Churchill a botezat Ialta „Riviera Hadesului”.

Duminică dimineaţa, pe 4 februarie, Stalin a urcat în vagonul său verde, însoţit de Poskrebîşev şi de Vlasik, şi a plecat spre sud, via Harkov. Reşedinţa sa, Palatul Iusupov, care îi aparţinuse cândva prinţului travestit care îl asasinase pe Rasputin, era pregătită pentru delegaţia sovietică, cu cele 20 de camere ale sale şi holul de şapte metri pătraţi. Totul fusese adus de la Moscova, inclusiv farfuriile, tacâmurile şi ospătarii de încredere de la hotelurile Metropol şi Naţional. Anumite brutării făceau pâinea şi anumiţi pescari aduceau peşte proaspăt. „Un telefon special *Vch* de înaltă frecvenţă şi un telegraf

Baudot, precum şi un post telefonic automat cu 20 de numere... care putea creşte la 50” fuseseră instalate pentru ca Stalin să poată „suna la Moscova, pe fronturi şi în toate oraşele”. Se putea servi de un adăpost antiaerian care putea rezista la bombe de 500 de kilograme.

Stalin i-a primit imediat pe delegaţii săi în birou, camera lui Beria fiind foarte aproape, în timp ce diplomaţii mai tineri stăteau în aripa alăturată. Sudoplatov a făcut portretele psihologice ale liderilor occidentali, Molotov evalua informaţiile serviciilor secrete şi, din nou, Sergo Beria a susţinut că avea sarcina să se ocupe de interceptări. De data aceasta, au folosit chiar şi microfoane direcţionale pentru a-l asculta pe F.D.R. când era plimbat pe afară în scaunul lui cu rotile.

La ora 3 după-amiaza, Stalin[1] i-a făcut o vizită lui Churchill la reşedinţa acestuia, palatul fantastic al prinţului Mihail Voronţov, un anglofil care crease un potpuriu arhitectural unic în stil seniorial scoţian, neogotic şi cu arabescuri maure. Apoi s-a dus cu maşina la Palatul Livadia, din granit alb, unde stătea Roosevelt, palat construit în 1911 ca reşedinţă de vară a ultimului ţar[2]. La cină, în acea seară, Roosevelt a judecat greşit subiectul delicat al imaginii de sine a lui Stalin când i-a mărturisit că porecla sa era „Unchiul Joe”. Stalin s-a supărat, bolborosind: „Când pot pleca de la masa asta?”. A fost asigurat că nu era decât o glumă. La 4 după-amiază, a doua zi, a început conferinţa în sala de bal din Palatul Livadia. Aşezat între Molotov şi Maiski, fumând ţigară de la ţigară, Stalin l-a impresionat profund pe tânărul Andrei Gromîko, ambasadorul său în SUA, care a devenit ulterior veşnicul ministru de Externe al lui Brejnev: „Nu-i scăpa nimic” şi vorbea „fără hârtii, fără notiţe”, folosindu-şi „memoria ca de calculator”. În timpul acestor discuţii a spus Stalin cea mai celebră replică a sa. Cum făcea mereu cu poantele sale, a repetat-o adesea şi aceasta a intrat în limbajul politic ca o expresie a forţei împotriva sentimentelor. Discutau despre papă: „Să ni-l facem aliat”, a propus Churchill. „În regulă”, a zâmbit Stalin, „dar, după cum ştiţi, domnilor, războiul se face cu

soldaţi, tunuri, tancuri. Câte divizii are Papa? Dacă ne spune... ni-l facem aliat”[3].

Seara, Stalin organiza mici petreceri pentru a se întâlni cu cei din anturajul său, unde Gromîko a observat că „schimba câteva cuvinte cu fiecare membru” şi trecea de la un grup la altul, glumind, amintindu-şi numele tuturor celor 53 de delegaţi. Se ţineau şedinţe în fiecare dimineaţă şi seară: îi desfiinţa adesea pe consilierii săi dacă aceştia nu îşi făceau treaba. Hugh Lunghi, care era interpret şi la această conferinţă, l-a auzit spunând: „Nu am încredere în Vîşinski, dar cu el orice este posibil. Va sări în ce direcţie îi spunem noi”. Vîşinski reacţiona faţă de Stalin „ca un câine speriat”.

Când Roosevelt s-a simţit rău, Stalin, Molotov şi Gromîko i-au făcut o vizită de 20 de minute. După aceea, în timp ce cobora scările, „Stalin s-a oprit brusc, şi-a scos pipa din buzunar, a umplut-o fără grabă şi a spus încet, ca pentru el: «De ce a trebuit natura să-l pedepsească astfel? Doar nu-i mai rău decât alţii»„. Nu avusese niciodată încredere în Churchill, dar Roosevelt părea să îl fascineze: „Spune-mi”, l-a întrebat el pe Gromîko, „ce crezi despre Roosevelt? E deştept?”. Stalin nu şi-a ascuns faţă de Gromîko simpatia pe care o simţea pentru F.D.R., ceea ce l-a uimit pe tânărul diplomat deoarece avea o fire atât de aspră, încât „rareori îşi manifesta simpatia faţă de cineva din alt sistem social”. Rareori se întâmpla să „se lase cuprins de emoţii umane pozitive”.

A doua zi, pe 6 februarie, s-au întâlnit pentru a discuta subiectul fierbinte al Poloniei şi organizaţia mondială ce avea să devină Naţiunile Unite. Rusia avea să primească nişte porţiuni din estul Poloniei, cedând în schimb anumite teritorii germane din vest. Stalin a fost de acord doar să includă câţiva naţionalişti polonezi în guvernul său dominat de comunişti. Când F.D.R. a spus că alegerile din Polonia trebuie să fie „dincolo de orice îndoială, ca soţia lui Cezar”, Stalin a replicat muşcător: „Aşa s-a spus, dar a avut şi ea păcatele ei”. Stalin a explicat obsesia Rusiei faţă de Polonia: „De-a lungul istoriei, Polonia a servit drept coridor

pentru duşmani care veneau să atace Rusia” – aşa că voia o Polonie puternică. Dacă îi putem da crezare fiului lui Beria, tatăl său a intrat în cameră în acea zi spunând: „Iosif Vissarionovici nu a dat un pas înapoi în privinţa Poloniei”. Au căzut de acord asupra celor trei zone de ocupaţie dintr-o Germanie demilitarizată şi denazificată. Americanii au fost încântaţi de promisiunea repetată a lui Stalin de a interveni împotriva Japoniei, fiind de acord cu cererile sale privind insulele Sahalin şi Kurile.

Pe data de 8, după încă o rundă de discuţii, au luat cina împreună cu Stalin la Palatul Iusupov, unde discursurile de deschidere au devenit din ce în ce mai emoţionante pe măsură ce „Cei trei mari”, toţi îmbătrâniţi de război, îşi contemplau victoria. Stalin s-a ridicat la înălţimea aşteptărilor, toastând pentru Churchill: „Aşa un om se naşte o dată la o sută de ani; el a ţinut sus, cu curaj, stindardul Marii Britanii. Am spus ceea ce simt, ceea ce este în sufletul meu şi de care sunt conştient”. Stalin era „în cea mai bună formă”, scria Brooke, „era foarte amuzant şi într-o dispoziţie foarte bună”. Stalin, care nu păcălea pe nimeni când a spus că el este un „bătrân naiv şi guraliv”, a toastat sumbru în cinstea generalilor „care sunt recunoscuţi doar pe timp de război şi ale căror servicii după război sunt uitate rapid. După război, prestigiul lor scade şi doamnele le întorc spatele”. Generalii nu îşi dădeau încă seama că voia să spună că urma să îi uite chiar el.

La această cină epică a participat şi un oaspete neobişnuit: Stalin l-a invitat pe Beria, care începea să se simtă limitat de rolul său secret şi care a fost aşadar încântat. Roosevelt l-a observat şi l-a întrebat pe Stalin: „Cine e omul acela cu pince-nez care stă în faţa Ambasadorului Gromîko?”. „A, ăla. E Himmler al nostru”, a răspuns Stalin cu răutate deliberată. „E Beria.” Şeful poliţiei secrete „nu a spus nimic, doar a zâmbit, arătându-şi dinţii galbeni”, dar „trebuie să îl fi atins unde îl durea cel mai tare”, scria fiul său, care ştia cât de mult îşi dorea acesta să păşească pe scena mondială. Roosevelt a fost deranjat de remarcă, a observat Gromîko, mai ales că şi Beria a auzit-o. Americanii se uitau

fascinaţi la acest personaj misterios: „Este mic de statură şi gras, cu lentile groase care îi dau un aer sinistru, dar destul de prietenos”, a spus Kathleen Harriman, în timp ce Bohlen îl considera „plinuţ, palid, cu un pince-nez ca de profesor”. Beria, care era obsedat sexual, discuta curând despre viaţa sexuală a peştilor cu beţivul şi afemeiatul Sir Archibald Clark Kerr. Când s-a îmbătat criţă, Sir Archibald s-a ridicat în picioare şi a ţinut un toast pentru Beria – „omul care are grijă de trupurile noastre”, compliment care nu era doar nelalocul lui, ci de-a dreptul o gafă. Churchill îl considera pe Beria un prieten nepotrivit pentru Ambasadorul Maiestăţii Sale: „Nu, Archie, nu-i aşa. Ai grijă”, i-a spus el făcându-i semn cu degetul.

Pe 10 februarie, la cina dată de Churchill, Stalin a ridicat paharul în sănătatea lui George al VI-lea, cu menţiunea că el fusese dintotdeauna împotriva regilor deoarece el era de partea poporului. Churchill, oarecum iritat, i-a sugerat lui Molotov ca pe viitor să ţină toasturi doar pentru „cei trei Şefi de Stat”. Fiind doar vreo 12 persoane la cină, au discutat despre viitoarele alegeri din Marea Britanie, pe care Stalin era sigur că Churchill avea să le câştige: „Cine ar putea fi un conducător mai bun decât cel care a obţinut victoria?”. Churchill a explicat că sunt două partide. „Cu un singur partid e mult mai bine”, a spus Stalin. Când au început să vorbească despre Germania, Stalin i-a desfătat cu o poveste despre „simţul exagerat al disciplinei” din această ţară, pe care le-o tot repetase la nesfârşit celor din cercul său. O dată, când a ajuns la Leipzig pentru o conferinţă a comuniştilor, germanii sosiseră la gară, dar nu au găsit niciun controlor de bilete, aşa că au aşteptat pe peron două ore, până când a venit acesta.

După o ultimă cină în salonul de biliard al ţarului din Palatul Livadia, Molotov l-a escortat pe Roosevelt înapoi la Saki, urcând în avionul prezidenţial, *Sacred Cow*, pentru a-şi lua rămas-bun.

Churchill şi-a petrecut noaptea pe *Franconia*, în portul Sevastopol, plecând cu avionul a doua zi. Stalin era deja în

tren, în drum spre Moscova. Budapesta a capitulat două zile mai târziu[4].

Stalin obţinuse practic tot ce a vrut de la Aliaţi şi acest lucru este pus adesea pe seama bolii lui Roosevelt şi a susceptibilităţii lui la farmecul lui Stalin. Ambii occidentali sunt acuzaţi că „i-au vândut Europa de Est lui Stalin”[5]. Curtarea lui Stalin de către Roosevelt şi nepoliteţea faţă de Churchill au fost nechibzuite. F.D.R. era, cu siguranţă, bolnav şi epuizat. Dar Stalin a crezut dintotdeauna că forţa avea să decidă cine conduce Europa de Est, care era ocupată de zece milioane de soldaţi sovietici. El însuşi a spus un banc după război care dezvăluie părerea sa despre Ialta. „Churchill, Roosevelt şi Stalin au plecat la vânătoare”, a spus Stalin. „În cele din urmă, au omorât ursul. Churchill a spus: «Eu voi lua blana ursului. Îi las pe Roosevelt şi Stalin să îşi împartă carnea». Roosevelt a spus: «Nu, iau eu blana. Îi las pe Churchill şi Stalin să-şi împartă carnea». Stalin tăcea, astfel încât Churchill şi Roosevelt îl întreabă: «Domnule Stalin, dumneata ce spui?». Stalin a răspuns simplu: «Ursul e al meu – la urma urmelor, eu l-am omorât».” Ursul e Hitler, iar blana ursului este Europa de Est.

Pe 8 martie, în toiul operaţiunilor de curăţare a Pomeraniei, Stalin l-a chemat pe Jukov la Kunţevo, la o întâlnire ciudată care a marcat apoteoza colaborării lor strânse şi delicate. Supremul era bolnav şi „foarte epuizat”. Părea deprimat. „Muncise prea mult şi dormise prea puţin”, s-a gândit Jukov. Bătălia Berlinului a fost ultima lui sforţare. După aceea, nu a mai putut munci în acel ritm. Nu era singurul: Roosevelt era pe moarte; Hitler aproape senil; Churchill adesea bolnav. Războiul total le-a pricinuit liderilor pierderi totale. După război Stalin a devenit mai sentimental, dar şi mai ucigător.

„Hai să ne dezmorţim puţin picioarele, parcă mă ţine ceva”, a spus Stalin. În timp ce se plimbau, Stalin a vorbit o oră despre copilăria lui. „Hai să ne întoarcem şi să bem un ceai. Vreau să discut ceva cu tine.” Încurajat de această

intimitate surprinzătoare, Jukov l-a întrebat despre Iakov: „Aţi mai auzit ceva veşti despre soarta lui?”.

Stalin nu a răspuns. Gândul la fiul său, Iakov, îl chinuia. După ce au făcut vreo sută de paşi în tăcere, a răspuns cu o „voce stinsă”: „Iakov nu va reuşi să scape din captivitate. Or să-l împuşte, ucigaşii. Din câte ştim, îl ţin separat... şi încearcă să-l convingă să-şi trădeze ţara”. Stalin a tăcut iarăşi, apoi a spus: „Nu, Iakov ar prefera orice tip de moarte în loc să-şi trădeze Patria”. Era în sfârşit mândru de fiul său, dar nu ştia că murise de aproape doi ani. Stalin nu a mâncat, dar s-a aşezat la masă: „Ce război îngrozitor! Cât de mulţi dintre oamenii noştri şi-au pierdut viaţa! Au rămas probabil puţine familii care nu au pierdut pe cineva drag”. A vorbit despre simpatia sa faţă de Roosevelt. Ialta fusese un succes. Tocmai atunci a ajuns Poskrebîşev cu servieta lui plină de hârtii şi Stalin şi-a îndreptat atenţia spre Berlin: „Du-te la Stavka şi uită-te pe calculele privind operaţiunea Berlin...”. Trei săptămâni mai târziu, în dimineaţa zilei de 1 aprilie, Stalin a discutat cu cei mai agresivi mareşali ai săi, Jukov, comandantul frontului I bielorus, şi Konev, cel al frontului I ucrainean, în Colţişor. „Ei, cine va cuceri Berlinul: noi sau Aliaţii?”. „Noi vom cuceri Berlinul!”, a zbierat Konev înainte ca Jukov să apuce să răspundă. „Prin urmare, aşa om eşti”, a rânjit Stalin aprobator. Jukov urma să atace Berlinul pornind de la capetele de pod de pe Oder, peste Înălţimile Seelow; Konev avea să avanseze spre Leipzig şi Dresden, cu flancul său nordic pătrunzând spre sudul Berlinului, paralel cu Jukov. Supremul maestru al ambiguităţii i-a lăsat pe amândoi să creadă că fiecare putea cuceri Berlinul: „fără să spună niciun cuvânt”, Stalin a trasat linia de demarcaţie dintre fronturi până în Berlin – apoi s-a oprit şi a şters linia la sud de Berlin. Konev a înţeles că acest lucru îi permitea să participe la atacul asupra Berlinului – dacă era în stare. „Cine ajunge primul”, i-a zgândărit Stalin, „n-are decât să cucerească Berlinul”. Chiar în aceeaşi zi, numită de un istoric „cea mai mare zi a păcălelilor din istoria modernă”, Stalin l-a asigurat pe Eisenhower că „Berlinul şi-a pierdut importanţa strategică pe care o avea”. Două zile mai târziu, cei doi mareşali au

alergat efectiv spre aeroport, avioanele lor decolând la doar două minute unul după celălalt. Atât de mare era, a recunoscut Konev, „dorinţa lor fierbinte” de a pune mâna pe premiu.

În timp ce ei îşi conduceau armatele, Roosevelt se stingea din viaţă, marcând sfârşitul unei epoci pentru Stalin. Înţelegerea dintre ei îi câştigase încrederea şi stârnise în el o urmă de compasiune umană. Molotov „părea profund mişcat şi tulburat”. Harriman „nu îl mai auzise niciodată pe Molotov vorbind atât de serios”. Stalin, „foarte supărat”, l-a primit pe Harriman, ţinându-i mâna în mâna lui jumătate de minut. Peste ani, Stalin, aflat în vacanţă la vila sa, Noul Athos, a spus că „Roosevelt a fost un mare om de stat, un lider inteligent, educat, vizionar şi liberal care a prelungit viaţa capitalismului...”.

La 5 dimineaţa, pe 16 aprilie, Jukov a dezlănţuit un baraj de 14.600 de tunuri împotriva Înălţimilor Seelow. Cei doi mareşali aveau împreună 2,5 milioane de oameni, 41.600 de piese de artilerie, 6.250 de tancuri şi 7.500 de avioane, „cea mai mare concentrare de arme de foc din toate timpurile”. Dar Înălţimile erau un obstacol bine apărat. Pierderile lui Jukov au fost uriaşe. La miezul nopţii, i-a telefonat lui Stalin, care l-a luat peste picior: „Deci ai subestimat duşmanul pe axa Berlinului? Toată treaba a început cu mai mult succes pentru Konev”. Supremul l-a sunat apoi pe Konev: „Lucrurile stau destul de prost pentru Jukov. Încă ia cu asalt fortificaţiile”. Stalin s-a oprit. Konev, care înţelegea cum funcţionează Supremul, a rămas tăcut până când Stalin a întrebat: „Este posibil să transferăm armatele de tancuri ale lui Jukov şi să le trimitem să atace Berlinul prin breşa de pe frontul tău?”. Konev a răspuns entuziasmat că şi armatele sale de tancuri se pot îndrepta spre Berlin. Stalin s-a uitat pe hartă. „De acord. Îndreaptă-ţi armatele de tancuri spre Berlin.” Jukov era hotărât să cucerească el Berlinul: ignorând ceea ce se ştia despre tancuri, a atacat Înălţimile cu tancuri, care s-au împotmolit într-o mlaştină de pământ mocirlos amestecat cu cadavre.

A pierdut 30.000 de oameni. Stalin nu l-a mai sunat timp de trei zile.

Pe 20 aprilie, Jukov a ajuns în suburbiile din estul Berlinului. Ambii mareşali şi-au croit drum, casă cu casă, stradă cu stradă, spre Cancelaria lui Hitler. Pe 25, Konev a ordonat un asalt către Reichstag. La vreo trei sute de metri de clădirea Reichstagului, Ciuikov, care conducea atacul lui Jukov, s-a întâlnit cu forţe ruseşti – tancurile lui Konev. Jukov însuşi a accelerat ritmul şi a strigat la Rîbalko, comandantul tancurilor lui Konev: „De ce aţi apărut aici?”. Konev, dezamăgit, s-a îndreptat spre vest, lăsându-i Reichstagul lui Jukov, dar Stalin le-a oferit alt premiu: „Cine va cuceri Praga?”.

Stalin aştepta la Kunţevo, făcându-şi apariţia la birou doar vreo două ore pe la miezul nopţii, în fiecare zi. Pe 28 aprilie, în *Führerbunker*, Hitler s-a căsătorit cu Eva Braun, şi-a dictat testamentul şi au băut şampanie[6]. Două zile mai târziu, în timp ce Jukov se apropia, Hitler a testat nişte fiole de cianură pe căţeaua lui alsaciană, Blondi. Pe la 3.15 după-amiaza, pe fundalul zumzetului îndepărtat al petrecerii de sus, Hitler s-a sinucis, împuşcându-se în cap. Eva s-a otrăvit. Goebbels şi Bormann au schiţat un ultim salut hitlerist în faţa cadavrului lui Hitler pe care l-au incinerat în grădina Cancelariei. La 7.30 seara, Stalin, care nu ştia nimic, ajungea la birou pentru a discuta cu Malenkov şi Vîşinski timp de 45 de minute înainte de a se întoarce la Kunţevo.

În primele ore ale zilei de 1 mai, şeful Statului-Major german l-a vizitat pe Ciuikov, anunţându-l despre moartea lui Hitler şi cerând încetarea focului. În mod ironic, acesta era Hans Krebs, înaltul ofiţer german căruia Stalin, care îl conducea pe japonez la tren, în aprilie 1941, îi spusese: „Vom rămâne întotdeauna prieteni”. Ciuikov nu a acceptat încetarea focului. Krebs a plecat şi s-a sinucis. Într-o variantă răsturnată a zilei de 22 iunie 1941, Jukov, nerăbdător să transmită această veste istorică, a telefonat

la Kunţevo. Şi de data asta, agenţii de securitate au refuzat să îl ajute.

„Tovarăşul Stalin tocmai s-a dus la culcare”, a replicat generalul Vlasik. „Te rog să îl trezeşti”, a răspuns Jukov. „Este o chestiune urgentă care nu poate aştepta până dimineaţă.”

Stalin a ridicat receptorul şi a aflat că Hitler era mort.

„Deci s-a zis cu ticălosul ăsta.”

1. O lună mai târziu, editorul cotidianului *Izvestia* a pregătit un album fotografic special pe care i l-a trimis lui Poskrebîşev: „Stimate Aleksandr Nikolaevici, vă trimit fotografiile conferinţei din Crimeea pentru I.V. Stalin”. Pe copertă era gofrată o dedicaţie, cu litere mari. Stalin arăta cam ponosit pe lângă spilcuitul Molotov: în albumul său de fotografii de la Ialta se văd buzunarele prost cârpite ale vechii mantale mototolite la care ţinea aşa de mult. Grasul de Vlasik era întotdeauna doar la un pas în urma lui, zâmbind afabil, dar paza lui Stalin era la fel de strictă ca întotdeauna. O dată, când Bohlen a observat că Stalin s-a dus la toaletă, două gărzi de corp sovietice au început să alerge prin jur, strigând: „Unde e Stalin! Unde s-a dus?”. Bohlen a arătat spre veceu.

2. Preşedintele era epuizat şi suferind. Apartamentul său avea o cameră de zi, o sufragerie (salonul de biliard al ţarului), un dormitor şi o baie. Consilierul său cel mai apropiat, Harry Hopkins, era atât de bolnav, încât a stat mai tot timpul în pat. După relatarea lui Alan Brooke, generalul Marshall „stă în dormitorul Ţarinei” şi amiralul King „în budoarul ei, cu scara specială pe unde venea Rasputin să o viziteze!”.

3. Stalin i-a spus versiunea sa lui Enver Hoxha, liderul albanez.

4. Există o notiţă interesantă în arhive legată de Churchill: un anume general Gorbatov îi raportează lui Beria pe 5 mai că agenţilor NKVD care însoţeau armata mareşalului Malinovski din Ungaria li se transmisese ordinul de a localiza o rudă a lui Winston Churchill pe nume Betsy Pongrantz şi că aceasta fusese găsită. Nu se ştie foarte clar ce înseamnă asta, dar niciunul dintre membrii familiei Churchill nu a auzit de această „rudă". Fiica lui Sir Winston, Lady Soames, care încă trăieşte, nu are cunoştinţă despre existenţa acestei posibile rude unguroaice: „Poate că Dl Beria şi NKVD au înţeles greşit!", sugerează ea.

5. Dacă a existat o astfel de vânzare, ea avusese loc probabil cu mult înainte, la Conferinţa Miniştrilor de Externe de la Moscova, din octombrie 1943. Cu toate acestea, Stalin a fost mai mult ca sigur încântat să părăsească Ialta cu semnătura ministrului de Externe Eden pe acordul de a-i restitui pe toţi foştii prizonieri de război „sovietici", mulţi dintre ei cazaci „albi" care emigraseră în timpul Războiului Civil şi care luptaseră pentru nazişti. Mulţi au fost împuşcaţi sau au pierit în gulagurile lui Stalin.

6. La nivelurile superioare ale buncărului, secretarul lui Hitler a descoperit că „o febră erotică părea să cuprindă pe toată lumea. Peste tot, chiar şi pe scaunul dentistului, am văzut corpuri încleştate în îmbrăţişări lascive. Femeile dăduseră la o parte orice modestie şi îşi expuneau fără nicio jenă zonele intime".

Partea a IX-a

Jocul periculos al succesiunii, 1945-1949

44

Bomba

„Păcat că nu l-am prins viu”, i-a spus Stalin lui Jukov. „Unde e cadavrul lui Hitler?” „Conform Generalului Krebs, corpul său a fost incinerat.” Stalin a interzis orice negocieri, insistând pentru capitulare necondiţionată. „Şi nu mă suna până dimineaţă dacă nu e ceva urgent. Vreau să mă odihnesc înainte de parada de mâine.”

La 10.15 dimineaţa, artileria lui Jukov a bombardat centrul Berlinului. În zorii zilei de 2 mai, câştiga Berlinul. Pe 4 mai, un colonel din Smerş descoperea rămăşiţele uscate, arse ale lui Hitler şi ale Evei. Cadavrele au dispărut în mod misterios. Jukov nu a fost informat. Într-adevăr, lui Stalin i-a făcut plăcere să îl umilească pe mareşal întrebându-l dacă aflase ceva despre cadavrul lui Hitler[1]. Între timp, Stalin era fascinat de conducerea nazistă: „Vă trimit... corespondenţa nemţilor cu funcţii înalte... descoperită la Berlin”, îi scria Beria, prezentându-i scrisorile lui Himmler către Ribbentrop.

După război, în timpul unei cine târzii pe ţărmul Mării Negre, Stalin a fost întrebat dacă Hitler a fost un nebun sau un aventurier: „Sunt de acord că a fost un aventurier, dar nu pot fi de acord că a fost nebun. Hitler a fost un om talentat. Doar un om talentat putea uni poporul german. Vă place sau nu... Armata Sovietică şi-a croit drum pe teritoriul german... şi a ajuns la Berlin fără ca clasa muncitoare germană să se ridice vreo dată împotriva... regimului fascist. Putea un nebun să îşi unească astfel naţiunea?”.

Pe 9 mai, Moscova a sărbătorit Ziua Victoriei, dar dificilul cuceritor aştepta cu nerăbdare să se bucure de triumf. Stalin s-a înfuriat când un tânăr general a semnat capitularea Germaniei la Reims şi, plimbându-se de colo colo, i-a ordonat lui Jukov să semneze capitularea aşa cum trebuie, la Berlin, „de unde a izvorât agresiunea germană”. Dar zilele de glorie ale generalilor apuseseră: Vîşinski s-a întors pentru a „se ocupa de problemele politice” şi pe tot parcursul ceremoniei „a tot apărut ca să îi şoptească instrucţiuni la ureche lui Jukov”. Stalin îl urmărea atent pe Jukov şi presupusele sale iluzii de grandoare. În acelaşi an, l-a chemat la Kremlin pentru a-l avertiza că Beria şi

Abakumov strâng probe împotriva lui: „Eu nu cred toate bazaconiile acestea, dar stai departe de Moscova”. Asta nu era o problemă de vreme ce Jukov era guvernatorul militar al lui Stalin la Berlin. Stalin şi-a trimis satrapii ca să îi conducă noul imperiu. Mikoian s-a dus să îi hrănească pe germani. Când au venit Malenkov şi Voznesenski, au început să se certe dacă să jefuiască industria germană sau să o păstreze pentru a construi un regim sovietic satelit. Jdanov domnea în Finlanda, Voroşilov în Ungaria, Bulganin în Polonia, Vîşinski în România. Când Hruşciov a sunat ca să îl felicite, Stalin i-a retezat-o pentru că „îl făcea să îşi piardă timpul”.

Un telefon de la Svetlana l-a înveselit pe Stalin: „Felicitări pentru victorie, tătucă!”. „Da, am câştigat”, a râs el. „Felicitări şi ţie!”

La 8 seara, pe 24 mai, Stalin a organizat un banchet la care au fost invitaţi membrii Biroului Politic şi mareşali, cântăreţi, actori şi chiar mineri polonezi, în Sala Gheorghevski. Traficul era blocat din cauza limuzinelor tocmai până la Poarta Borovitki. Oaspeţii şi-au căutat locurile şi apoi au aşteptat nerăbdători. Când a apărut Stalin, „ovaţiile şi uralele au zguduit sălile boltite... cu un vuiet asurzitor”. Molotov a închinat în cinstea mareşalilor, care au ciocnit cu membrii Biroului. Când s-a toastat pentru amiralul Isakov, care îşi pierduse piciorul în 1942, Stalin, care încă ştia să impresioneze, s-a dus până la masa lui, care se afla mai departe, ca să ciocnească paharul cu el. Apoi Stalin a lăudat poporul rus şi a făcut referire la propriile greşeli: „Un alt popor ar fi putut spune guvernului: nu v-aţi ridicat la înălţimea aşteptărilor noastre, plecaţi, noi vom numi alt guvern care va face pace cu Germania şi ne va garanta o viaţă liniştită”.

Mai târziu, Stalin i-a întrebat pe Jukov şi pe mareşali: „Nu credeţi că ar trebui să sărbătorim înfrângerea Germaniei fasciste cu o paradă triumfală?”. Stalin s-a hotărât să meargă la paradă călare pe cal. Nu ştia să călărească, dar setea sa de glorie era nepotolită şi a început în secret să ia

lecţii de călărie pe un armăsar arab alb, ales de Budionnîi. În jurul datei de 15 iunie, cu o săptămână înainte de paradă, Stalin, cu cizme, pinteni şi în pantaloni de călărie, însoţit, se pare, de fiul său Vasili, a încălecat pe armăsar. I-a dat pinteni. Calul s-a ridicat în două picioare. Stalin l-a apucat de coamă şi a încercat să se ţină în şa, dar a fost aruncat, învineţindu-şi umărul. Ridicându-se în picioare, a spus răstit: „N-are decât să conducă Jukov parada. El e cavalerist". La Kunţevo, l-a întrebat pe Jukov dacă mai ştie să călărească. „Mai ştiu", a răspuns Jukov. „Mai călăresc uneori." „Bine... Tu vei conduce parada." „Mulţumesc, mă simt foarte onorat. Dar... dumneavoastră sunteţi Supremul şi se cuvine să faceţi asta." „Eu sunt prea bătrân... Fă-o tu. Eşti mai tânăr." Jukov avea să călărească un armăsar arab alb pe care urma să i-l arate Budionnîi. A doua zi, Jukov supraveghea repetiţiile la aerodromul central când Vasili Stalin a intrat în vorbă cu el: „Îţi spun ceva, dar e mare secret. Tata se pregătise el însuşi pentru a conduce parada, însă... acum trei zile, calul s-a smucit...". „Şi ce cal călărea tatăl tău?" „Un armăsar arab alb, cel pe care o să-l călăreşti dumneata la paradă. Dar te implor să nu sufli nicio vorbă despre asta." Jukov a reuşit să stăpânească armăsarul.

La 9.57 dimineaţa, pe 24 iunie, Jukov a urcat pe cal, la Poarta Spaski. Ploua torenţial. A bătut ora 10: „Paradă, atenţie!".

„Inima îmi bătea mai repede", scria Jukov. În acelaşi timp, mareşalul Rokossovski aştepta pe armăsarul negru al lui Budionnîi, botezat Polus – Polonul – la Poarta Nikolski. Stalin, în manta, fără nicio expresie pe faţă, s-a apropiat încet, de unul singur, apoi a urcat cu uşurinţă treptele spre Mausoleu, cu Beria şi Malenkov chinuindu-se să ţină pasul cu el, asudaţi şi aproape fără suflu. Când l-a văzut mulţimea, piaţa s-a umplut de urale. Ploua cu găleata, apa prelingându-i-se pe cozoroc. Nu şi-a şters faţa. Când sunetul clopotelor s-a stins, Jukov şi Rokossovski şi-au făcut apariţia călare, amândoi uzi leoarcă, fanfarele au cântat *Slavsia!* – *Slavă ţie* – al lui Glinka, iar tancuri şi katiuşe au început să huruie pe caldarâm. În Piaţa Roşie s-a lăsat

tăcerea. „Apoi s-a auzit ritmul sacadat, amenințător a sute de tobe”, scria Iakovlev. „Mărşăluind în formaţie perfect aliniată şi în cadenţă, s-a apropiat o coloană de ostaşi sovietici.” Două sute de veterani ţineau fiecare în mână câte un drapel nazist. La Mausoleu au cotit la dreapta şi au aruncat steagurile cu svastici negre şi stacojii la picioarele lui Stalin, unde ploaia le-a udat fleaşcă. Acesta a fost momentul de apogeu din viaţa lui Stalin.

De îndată ce s-a terminat, Stalin şi ofiţerii superiori au dat năvală în încăperea din spatele Mausoleului, unde îi aşteptau gustări şi băutură. Aici, după relatările amiralului Kuzneţov, unul dintre mareşali, probabil Konev, a propus pentru prima dată avansarea lui Stalin la gradul de generalisim. El a făcut semn că nu îl interesează oferta, dar apoi a spus că are 67 de ani şi că este obosit: „Mai muncesc încă vreo doi-trei ani, apoi va trebui să mă retrag”. Membrii Biroului Politic şi mareşalii au strigat într-un glas că el avea să conducă încă mult timp. În timpul festivităţilor stropite cu băutură din belşug, Stalin a râs când Poskrebîşev a sustras pumnalul de ceremonie care era parte a uniformei diplomatice a lui Vîşinski şi l-a înlocuit cu o murătură. Spre marele amuzament al lui Stalin, afectatul fost procuror a umblat ţanţoş tot restul zilei fără să ştie că are o legumă în teacă şi că potentaţii râd de el.

În acea seară, la un banchet organizat pentru 2.500 de ofiţeri, Stalin, care se gândea deja cum să întărească disciplina şi să sudeze Uniunea, a ţinut un toast pentru „poporul rus...” şi pentru „şuruburi”, oamenii obişnuiţi, „fără de care noi toţi, mareşali şi comandanţi de fronturi şi de armate... nu am valora nici cât o ceapă degerată”.

Prin aceste toasturi atent formulate, Stalin le transmitea ceva curtenilor săi. Mareşalii „nu valorau nici cât o ceapă degerată” în comparaţie cu poporul rus, pe care doar Partidul (Stalin) îl putea reprezenta. Aluziile sale la faptul că s-ar retrage au dezlănţuit o luptă brutală între nişte oameni necruţători ce voiau să îi urmeze la tron unui împărat de secol XX care nu avea nicio intenţie să se retragă vreodată.

În mai puţin de cinci ani, trei dintre candidaţi aveau să fie morţi.

Propunerea făcută de Konev lui Molotov şi Malenkov de a-l avansa pe Stalin la gradul de generalisim pentru a-l distinge de mareşali nu era complet ruritaniană – şi Suvorov fusese generalisim –, dar avea acum un aer de juntă sud-americană. Stalin se opunea ideii. El se bucura de tot prestigiul unui cuceritor al lumii, o „zeitate... o stârpitură de om care călca în săli imperiale de aur şi marmură", dar potentaţii erau hotărâţi să îi acorde titlul onorific de Erou al Uniunii Sovietice, încă un Ordin al Victoriei şi gradul de generalisim.

„Tovarăşul Stalin nu are nevoie de aşa ceva", i-a răspuns el lui Konev. „Tovarăşul Stalin are autoritate şi fără asta. Bun titlu ţi-a mai trecut prin cap! Jiang Jieshi este Generalisim, Franco este Generalisim – halal companie pentru mine!" Kaganovici, mândrul inventator al „stalinismului", a sugerat, de asemenea, redenumirea Moscovei Stalinodar, idee care fusese sugerată prima dată de Ejov în 1938. Beria l-a susţinut. Această propunere pur şi simplu l-a „indignat" pe Stalin: „La ce-mi trebuie aşa ceva?".

Curteanul înţelept simte când stăpânul său doreşte în secret ca el să nu se supună. Malenkov şi Beria l-au pus pe Kalinin să semneze decretul. La trei zile după paradă, *Pravda* a anunţat noul grad al lui Stalin şi faptul că i se acorda steaua de aur a distincţiei de Erou al Uniunii Sovietice. Acesta s-a enervat şi i-a chemat pe Molotov, Malenkov, Beria, Jdanov şi pe bătrânul Kalinin, care era deja extrem de bolnav, având cancer la stomac. „Eu nu am condus regimente pe câmpul de luptă... Refuz steaua pentru că nu o merit." Ei l-au contrazis, dar el a insistat. „N-aveţi decât să spuneţi ce vreţi. Nu voi accepta decoraţiile." Dar ei au observat că avusese grijă să accepte gradul de generalisim.

Deoarece mareşalii semănau acum cu nişte pomi de Crăciun, împodobiţi cu trese şi medalii zăngănitoare, uniforma generalisimului trebuia să fie mai ceva decât

toate acestea: croitorul elitei, Lerner, a creat o uniformă extravagantă brodată cu fir de aur şi cu o mantie aurie. Hrulev a îmbrăcat trei ofiţeri zdraveni în aceste veştminte göringeşti. Când Stalin a ieşit din birou ca să vorbească ceva cu Poskrebîşev, a mârâit: „Cine-s ăştia? Ce face păunul ăsta aici?”. „Trei modele ale uniformei de Generalisim.” „Nu-s bune pentru mine. Mie îmi trebuie ceva mai modest... Vreţi să arăt ca un portar de hotel?” Stalin a acceptat în cele din urmă o tunică albă cu fir de aur, cu guler înalt, şi nişte pantaloni negri şi vipuşcă roşie care îl făceau să arate ca un şef de orchestră, dacă nu ca un portar de pe Park Avenue. Când s-a îmbrăcat cu uniforma, i-a părut rău, şoptindu-i lui Molotov: „Oare de ce am acceptat asta?”.

Malenkov şi Beria au rămas cu steaua ordinului Erou al Uniunii Sovietice: cum să îl convingă să o accepte? Acum curtea lui Stalin se transformă într-o farsă tip *opéra bouffe*, în care arţăgosul generalisim era practic urmărit prin Moscova de curteni care încercau să îi prindă medalia pe piept. Mai întâi Malenkov a fost de acord să încerce, dar Stalin nici nu a vrut să audă. Apoi Malenkov l-a recrutat pe Poskrebîşev, care a acceptat misiunea, dar a renunţat când Stalin s-a opus cu încăpăţânare. Beria şi Malenkov au încercat cu Vlasik, dar nici el nu a reuşit. Au decis că e cel mai bine să îl încolţească pe Stalin în timp ce se ocupă de grădinărit, deoarece îşi iubea trandafirii şi lămâii, astfel încât l-au convins pe Orlov, comandantul de la Kunţevo, să îi ofere medalia. Când Stalin a cerut o foarfecă pentru a tăia crenguţele uscate ale iubiţilor lui trandafiri, Orlov a adus foarfecele, dar ţinea medalia la spate, întrebându-se ce să facă cu ea.

„Ce ascunzi acolo?”, l-a întrebat Stalin. „Ia să văd!” Orlov a scos prudent steaua. Stalin l-a înjurat: „Dă-le-o înapoi celor care au pus la cale tâmpenia asta!”. În cele din urmă, a acceptat medalia: „Răsfăţaţi un om bătrân. Nu o să-mi ajute cu nimic la sănătate!”. Stalin nu a acceptat gradul de generalisim doar pentru a fi pe picior de egalitate cu Franco. Vanitatea s-a combinat cu politica: a ajutat la

diminuarea prestigiului periculos al gradului de mareşal. Pe 9 iulie, le-a diminuat şi mai mult onorurile avansându-l pe Beria, năpasta lor, la gradul de mareşal, la fel ca Jukov şi Vasilevski.

Buna dispoziţie a învingătorului putea totuşi să dea fiori. Ori de câte ori îl vedea pe comisarul pentru industria navală, Nosenko, glumea: „Nu te-au arestat încă?”. Altă dată când s-au întâlnit, a chicotit: „Nosenko, încă nu te-au împuşcat?”. Nosenko zâmbea stresat de fiecare dată. În cele din urmă, la o şedinţă festivă a Sovnarkomului, Stalin a declarat: „Am crezut în victorie şi... nu ne-am pierdut niciodată simţul umorului. Nu-i aşa, Tovarăşe Nosenko?”.

*

O săptămână mai târziu, Stalin, care, după relatările lui Gromîko, „arăta acum mereu obosit”, a urcat în trenul său blindat cu 11 vagoane, pornind către Potsdam: a călătorit în patru vagoane verzi care fuseseră luate din trenul ţarului aflat în cine ştie ce muzeu, pe o rută acoperind exact 1.923 de kilometri, după Beria, care a organizat poate cea mai strictă pază din toate timpurile pentru un potentat aflat în deplasare. „Pentru a asigura o pază adecvată”, îi scria el lui Stalin pe 2 iulie, „1.515 de agenţi ai NKVD/GB din personalul operativ şi 17.409 de soldaţi ai NKVD sunt plasaţi astfel: pe teritoriile Uniunii Sovietice, şase oameni pe kilometru; pe teritoriul Poloniei, zece oameni pe kilometru; pe teritoriul Germaniei, 15 oameni pe kilometru. În plus, pe ruta trenului special, vor patrula opt trenuri blindate – două în URSS, două în Polonia şi patru în Germania”. „Pentru a asigura paza şefului delegaţiei sovietice”, erau şapte regimente ale NKVD şi 900 de gărzi de corp. Securitatea internă „va fi asigurată de personalul operativ al Secţiei a 6-a a NKGB”, dispus „în trei cercuri concentrice de securitate, totalizând 2.041 de agenţi ai NKVD”. 16 companii ale NKVD răspundeau doar de apărarea liniilor lui telefonice în timp ce 11 avioane asigurau legături rapide cu Moscova. În caz de urgenţă, cele trei avioane ale lui Stalin, printre care şi un Dakota,

erau pregătite. Poliţia secretă avea „să garanteze ordinea şi epurarea elementelor antisovietice” din toate gările şi aeroporturile[2].

Cu o noapte înainte de a ajunge la Potsdam, Stalin l-a sunat pe Jukov: „Să nu cumva să-ţi treacă prin cap să ne întâmpini cu gardă de onoare şi fanfară. Vino singur la gară şi adu cu tine pe cine crezi că este necesar”.

La 5.30 dimineaţa, pe 16 iulie, în ziua sosirii lui Stalin, Statele Unite au testat o bombă nucleară în New Mexico ce avea să schimbe totul şi, în multe privinţe, avea să afecteze triumful lui Stalin. Vestea i-a fost telegrafiată lui Harry S. Truman, care îi urmase lui Roosevelt în funcţia de preşedinte, cu jumătatea de adevăr a secolului: „Copii născuţi satisfăcător”.

Stalin şi Molotov, însoţiţi de Poskrebîşev, Vlasik şi Valecika, au găsit peronul aproape gol, cu excepţia lui Jukov, Vîşinski şi o masă pe care se aflau trei telefoane, conectate la Kremlin şi la armate. „Binedispus”, Stalin şi-a scos chipiul şi a urcat în limuzina blindată ZiS-101 care îl aştepta, dar apoi a deschis portiera şi l-a invitat pe Jukov să îl însoţească la reşedinţa sa din Babelsberg, „o vilă din piatră cu două etaje”, cu „15 camere şi o verandă deschisă”, după cum l-a informat Beria, „dotată cu toate utilităţile: curent electric, încălzire şi posturi telefonice organizate cu *Vch* pentru 100 de numere”. Fusese casa lui Ludendorff. Lui Stalin nu i-a plăcut mobila extravagantă şi a ordonat ca mare parte din ea să fie scoasă – aşa cum făcuse cândva şi în apartamentul său din Kremlin.

Stalin a întârziat la conferinţă, dar asta conta prea puţin: marile decizii fuseseră luate la Ialta. Ceilalţi lideri sosiseră pe data de 15 şi se duseseră să viziteze Cancelaria lui Hitler. Beria, care se afla deja la Berlin pentru a supraveghea aranjamentele, însoţit de fiul său, Sergo, tânjea să viziteze şi el ruinele, dar a aşteptat ascultător pentru a-i cere permisiunea lui Stalin. Acesta nu a vrut să meargă şi el, neavând înclinaţii turistice. Aşa că Beria,

îmbrăca cu un costum lăbărţat şi o cămaşă descheiată la gât, s-a dus împreună cu impecabilul Molotov.

La prânz, în ziua de marţi, pe 17, Stalin, strălucitor într-o uniformă cafenie de generalisim, a ajuns la „Căsuţa Albă” a lui Truman pentru prima lor întâlnire. Noul preşedinte nu a adus în discuţie subiectul care a dominat conferinţa. Sergo Beria a scris că tatăl său, informat de nişte spioni infiltraţi în proiectul nuclear american, i-a dat vestea lui Stalin în această săptămână: „Eu nu ştiam la acea dată, cel puţin nu de la americani”, astfel s-a exprimat Stalin. Beria îl informase prima dată despre Proiectul Manhattan în martie 1942: „Trebuie să începem şi noi”, a spus Stalin, însărcinându-l pe Molotov cu asta. Dar, sub conducerea lui „Cur de fier”, proiectul avansa cu o lentoare chinuitoare. În cele din urmă, în septembrie 1944, şeful şcolii ruse de cercetări nucleare, profesorul Igor Kurceatov, i-a scris lui Stalin pentru a-l pârî pe Molotov că abia se mişcă şi pentru a-l implora ca Beria să preia conducerea. Stalin nu prea avea habar nici de importanţa mondială crucială a fisiunii nucleare, nici de resursele vaste pe care avea să le necesite. Nici el, nici Beria nu aveau încredere în oamenii de ştiinţă şi spionii lor. Cu toate acestea, erau conştienţi de faptul că trebuie să facă rost urgent de uraniu, iar de două ori în timpul Conferinţei, Stalin şi Beria s-au sfătuit cum să reacţioneze faţă de americani[3]. Căzuseră de acord ca Stalin să „se facă că nu înţelege”, când subiectul avea să fie adus în discuţie. Dar deocamdată Truman nu a spus nimic. Au discutat despre intrarea Rusiei în război împotriva Japoniei. Truman l-a invitat pe Stalin să rămână la masă, dar el a refuzat: „Aţi putea, dacă aţi vrea”, a spus Truman. Stalin a rămas, fără să fie impresionat de negustorul de mărunţişuri din Missouri, care nu se ridica la nivelul lui F.D.R.: „Nu exista comparaţie”, a spus el mai târziu. „Truman nu este nici educat, nici deştept.” (Cu toate acestea, Truman a rămas fermecat: „Îmi place Stalin!”, dar, în mod revelator, Stalin îi amintea preşedintelui de patronul său, T.J. Pendergast, şeful maşinăriei politice din Kansas City.)

Stalin, din ce în ce mai atent la ţinută, s-a schimbat în uniforma sa magnifică de generalisim, albă cu auriu, prinzându-şi pe piept doar steaua de aur a ordinului de Erou al Uniunii Sovietice, şi a ajuns ultimul la prima rundă de discuţii de la Palatul Cecilienhof, construit în 1917 pentru ultimul prinţ moştenitor, luând peste picior grandoarea specifică kaizerului: „Hmm. Nu-i cine ştie ce", i-a spus el lui Gromîko. „Sărăcuţ. Ţarii ruşi şi-au construit ceva mult mai solid." La Conferinţă, Stalin a stat între Molotov şi interpretul său Pavlov, flancaţi de Vîşinski şi Gromîko. Au fost aduse pahare de şampanie pentru a bea în cinstea Conferinţei. Churchill, pufăind dintr-un trabuc, s-a apropiat de Stalin, care fuma şi el un trabuc. Dacă cineva l-ar fotografia pe generalisim cu un trabuc, ar „crea senzaţie", a zâmbit Churchill, „toată lumea ar spune că este influenţa mea". În realitate influenţa britanicilor se diminuase mult în noua ordine mondială a superputerilor, în care acestea au putut cădea de acord asupra denazificării Germaniei, dar nu şi a despăgubirilor de război sau a Poloniei. Acum, fără Hitler, diferenţele erau uriaşe.

Când Stalin s-a hotărât că vrea să facă o plimbare prin grădini după o rundă de discuţii, un delegat britanic a văzut cu uimire „un pluton de ruşi cu arme automate în poziţie de tragere, apoi mai multe gărzi şi unităţi ale armatei NKVD. În cele din urmă a apărut Unchiul Joe, mergând pe jos, înconjurat, ca de obicei, de gorilele lui, urmat de alt cordon de puşcaşi. Ofiţerul uriaş care stătea întotdeauna în spatele Unchiului la discuţii se ocupa, se pare, de operaţiuni şi alerga de colo colo, trimiţându-i pe soldaţii cu mitraliere pe toate aleile". După câteva sute de metri, Stalin a fost luat de maşina sa.

La 8.30 seara, pe data de 18, Churchill a luat cina la vila lui Ludendorff, observând că Stalin era bolnav, „copleşit fizic". Fumând împreună un trabuc, au discutat despre putere şi despre moarte. Stalin a recunoscut că monarhia menţinea unit Imperiul Britanic, poate gândindu-se cum să menţină unitatea propriului imperiu[4]. Deşi nu era psefolog, a prezis că Churchill avea să câştige alegerile cu mai mult de 80 de

voturi. Apoi a spus că oamenii din Occident se întreabă ce se va întâmpla după moartea lui, dar că „totul era aranjat”. Promovase „oameni buni, gata să iasă în faţă”, în locul său.

În cele din urmă, pe 24 iulie, două momente monumentale au marcat sfârşitul iminent al Marii Alianţe. Mai întâi Churchill l-a atacat pe Stalin pentru izolarea Europei de Est, citând problemele misiunii britanice din Bucureşti: „A fost ridicat un gard de fier în jurul lor”, a spus el, încercând formularea care avea să devină „cortina de fier”. „Poveşti!”, a izbucnit Stalin. Discuţiile s-au încheiat la 7.30 seara. Stalin a ieşit din încăpere, dar se pare că Truman s-a grăbit să îl ajungă din urmă. Interpretul Pavlov a apărut imediat lângă Stalin. Churchill, care discutase despre acest moment cu preşedintele, a privit fascinat cum Truman se apropie de generalisim „ca din întâmplare”, folosind cuvintele lui Stalin: „SUA”, a spus Truman, „au testat o nouă bombă cu o putere de distrugere extraordinară”. Pavlov l-a privit pe Stalin atent: „Niciun muşchi nu i s-a clintit pe faţă”. A spus doar că îi pare bine să audă acest lucru: „O nouă bombă! De o putere extraordinară! Probabil decisivă împotriva japonezilor! Ce noroc!”. Stalin a respectat planul convenit cu Beria de a nu le da satisfacţie americanilor, dar credea în continuare că americanii îşi râdeau de ei: „O bombă atomică este o armă cu totul nouă şi Truman nu a spus-o chiar aşa”. A observat şi expresia de satisfacţie a lui Churchill: Truman „nu a vorbit fără ştirea lui Churchill”.

Întorcându-se la vila lui Ludendorff, Stalin, însoţit de Jukov şi Gromîko, i-a spus imediat lui Molotov despre această conversaţie. Dar Stalin ştia că, deocamdată, americanii nu aveau decât o bombă sau două – aveau timp să îi ajungă din urmă.

„Ridică miza”, a spus Molotov, care răspundea de proiectul nuclear. „N-au decât”, a spus Stalin. „Va trebui să vorbim cu Kurceatov să grăbească lucrurile.” Profesorul Kurceatov i-a spus lui Stalin că nu are curent electric şi nici tractoare suficiente. Stalin a ordonat imediat să fie oprit curentul în

mai multe zone populate şi i-a dat două divizii de tancuri pe post de tractoare. Importanţa revoluţionară a bombei nu era încă înţeleasă pe deplin când prima bombă a fost lansată asupra Hiroshimei. Stalin abia începea să înţeleagă nivelul resurselor necesare.

A convocat atunci o întâlnire cu Molotov şi Gromîko, în care a anunţat: „Aliaţii noştri ne-au spus că SUA au o nouă armă. Am vorbit cu fizicianul nostru, Kurceatov, de îndată ce m-a informat Truman. Adevărata întrebare este... ar trebui ca ţările care au Bomba să intre pur şi simplu în competiţie una cu cealaltă sau... ar trebui să găsească o soluţie care să însemne interzicerea producerii şi utilizării ei?”. Şi-a dat seama că America şi Marea Britanie „speră că noi nu vom fi în stare să dezvoltăm singuri Bomba o perioadă...” şi „doresc să ne forţeze să le acceptăm planurile. Ei bine, n-o să se întâmple asta”. I-a înjurat într-un „limbaj colorat”, cum a spus Gromîko, apoi l-a întrebat pe diplomat dacă Aliaţii erau satisfăcuţi de toate acordurile.

„Churchill este atât de fascinat de fetele noastre de la poliţia rutieră, cu uniformele lor minunate, încât a uitat să mai scrumeze trabucul şi s-a mânjit tot pe costum”, a răspuns Gromîko. Stalin a zâmbit.

A doua zi dimineaţă, Churchill şi liderul Partidului Laburist, Clement Attlee, s-au întors la Londra, unde au descoperit că primul fusese învins clar în alegerile generale, punându-se astfel capăt triumviratului de la Teheran şi Ialta. Stalin îl prefera pe Roosevelt, dar cel mai mult îl admira pe Churchill: „Un politician puternic şi abil”, şi-a amintit el în 1950. „În anii de război, s-a purtat ca un gentleman şi a realizat foarte multe. A fost cea mai puternică personalitate din lumea capitalistă.”

În această perioadă, Stalin s-a întâlnit cu fiul său Vasili, postat acum în Germania, care i-a raportat că avioanele sovietice erau încă inferioare celor ale americanilor şi periculos de folosit. Este posibil ca denunţurile lui Vasili să fi fost bine intenţionate, dar Stalin le găsea întotdeauna o utilizare letală. La prânz, pe data de 25, Stalin s-a întâlnit

cu strănepotul reginei Victoria, un văr al lui Nicolae al II-lea, şi şeful operaţiunilor navale combinate ale Forţelor Aliate în Asia de Sud-Est, exuberantul amiral Louis de Mountbatten, care l-a flatat spunându-i că făcuse un ocol în drumul său din India spre Marea Britanie „special pentru a se întâlni cu Generalisimul”, fiind de mult „un admirator al realizărilor Generalisimului nu doar pe timp de război, ci şi pe timp de pace”.

Stalin a răspuns că făcuse tot ce i-a stat în putere. „Nu totul” fusese „făcut bine”, dar poporul rus era cel „care a realizat toate astea”. Adevăratul motiv al lui Mountbatten era să smulgă o invitaţie de a vizita Rusia, unde era convins că legăturile sale cu Romanovii aveau să fie apreciate, explicând că îl vizitase frecvent pe ţar când era copil, „rămânând câte trei-patru săptămâni”.

Stalin a întrebat sec, cu un zâmbet superior, dacă „nu a mai fost de mult”. Mountbatten „avea să vadă că lucrurile s-au schimbat considerabil”. Mountbatten a sugerat în mod repetat că aşteaptă o invitaţie şi a menţionat din nou legăturile sale cu familia imperială, aşteptându-se ca asta să îl impresioneze pe Stalin. „De fapt”, spune Lunghi, interpretul lui Mountbatten, „întâlnirea a fost stânjenitoare deoarece Stalin nu era deloc impresionat. Nu i-a făcut nicio invitaţie. Mountbatten a plecat cu coada între picioare”[5].

Conferinţa de la Potsdam a ajuns într-un impas afabil, dar din ce în ce mai descurajator: Stalin pusese stăpânire pe Europa de Est, dar Truman avea bomba. Înainte de a pleca, pe 2 august, şi-a dat seama că bomba avea să necesite un efort colosal şi un manager cât mai dinamic. A renunţat la Molotov şi l-a însărcinat pe Beria să creeze bomba sovietică. Sergo Beria a observat că tatăl său „nota ceva pe o foaie de hârtie... organizând viitoarea comisie şi selectându-i membrii”. Beria i-a inclus pe Malenkov şi alţii pe listă.

„La ce îţi trebuie oamenii ăştia?”, a întrebat Sergo Beria. „Prefer să fie incluşi. Dacă rămân în afară, vor pune beţe în roate.” A fost punctul culminant al carierei lui Beria.

1. Maxilarul şi o parte din craniu au fost păstrate la Moscova; restul cadavrului a fost testat de Smerş şi apoi îngropat lângă un garaj dintr-o bază militară sovietică din Magdeburg, unde a rămas până când şeful KGB, Iuri Andropov, a ordonat să fie incinerat şi cenuşa împrăştiată, în aprilie 1970.

2. NKVD reparase toate sistemele electrice din Babelsberg şi, ca şi la Ialta, a adus chiar şi pompierii săi. Mai mult, Stalin avea propriul „depozit organizat de alimente cu 20 de frigidere... şi trei ferme – o fermă de vite, o fermă de păsări şi o fermă de legume", plus „două brutării speciale, la care lucrau oameni de încredere şi care puteau produce 850 de kilograme de pâine pe zi".

3. Beria strânsese, de asemenea, cât uraniu a găsit în urma unei operaţiuni speciale în ruinele Berlinului: el şi Malenkov i-au raportat lui Stalin că descoperiseră „250 de kilograme de uraniu metalic, două tone de oxid de uraniu şi 20 de litri de apă grea" la Kaiser-Wilhelm-Institute, strânseseră nişte fizicieni germani de top şi trimiseseră în secret toată această comoară în URSS. Roi Medvedev, în cartea sa *Neizvestnîi Stalin*, susţine că Beria nu i-a spus lui Stalin despre testul americanilor până pe 20 sau 21 august, dar nu cunoaştem data precisă.

4. Stalin a fost un regicid care s-a comparat mereu cu anumiţi monarhi: chiar le-a spus în glumă oaspeţilor săi iugoslavi: „Poate că eu şi Molotov ar trebui să ne însurăm cu nişte prinţese", posibilitate care, fără îndoială, a dat fiori *Almanahului de Gotha*. Se folosea bucuros de monarhii când era necesar, îndemnându-l pe Tito să îl repună pe tron pe tânărul rege iugoslav: „Îi poţi implânta oricând un pumnal în spate când nu se uită nimeni".

5. Acesta poate fi motivul pentru care povestea nu apare în niciuna dintre biografiile lui Mountbatten şi este relatată

aici pentru prima dată. Îi sunt recunoscător lui Hugh Lunghi atât pentru interviul acordat cu privire la acest episod, cât şi pentru darul său generos, procesele sale verbale oficiale nepublicate.

45

Beria: potentat, soţ, tată, amant, ucigaş, violator

Pe 6 august 1945, America şi-a lansat bomba asupra Hiroshimei. Stalin nu a vrut să piardă partea lui din prada de război şi şi-a trimis armatele împotriva Japoniei, dar distrugerea Hiroshimei a avut un impact mult mai mare decât avertismentul lui Truman. Svetlana a fost pe la Kunţevo în acea zi: „Toată lumea era ocupată şi nu mă băga nimeni în seamă", a mormăit ea. „Războiul e barbar", a reflectat Stalin, „dar utilizarea bombei atomice este o superbarbarie. Şi nici nu era nevoie să fie folosită. Japonia era deja condamnată!". Nu avea nicio îndoială că Hiroshima era un mesaj pentru el: „Un şantaj cu bomba atomică este politica americană".

A doua zi, Stalin a avut o serie de discuţii la Kunţevo cu Beria şi cu oamenii de ştiinţă: „Hiroshima a zguduit întreaga lume. Echilibrul a fost distrus", le-a spus el. „Nu putem tolera aşa ceva." Acum Stalin a înţeles că proiectul era cel mai important din lumea sa; având numele de cod „Sarcina Numărul Unu", avea să fie coordonat „la o scară rusească" de „Comitetul Special" al lui Beria care funcţiona ca un „Politburo atomic". Savanţii trebuiau convinşi cu vorba bună şi cu ameninţări. Recompensele şi luxul erau vitale: „Cu siguranţă este posibil să le asigurăm câtorva mii de oameni o viaţă foarte îndestulată... şi chiar mai mult decât atât". Pe Stalin îl „plictisea" ştiinţa, dar s-a purtat frumos cu Kurceatov: „Dacă copilul nu plânge, mama nu ştie de ce are el nevoie. Cere ce vrei. Nu vei fi refuzat".

Beria s-a dedicat trup şi suflet Sarcinii Numărul Unu, de parcă viaţa sa depindea de proiect – ceea ce era adevărat. Proiectul s-a desfăşurat la o scară cu adevărat sovietică,

Beria coordonând între 330.000 şi 460.000 de oameni şi 10.000 de tehnicieni. Beria era principalul responsabil al „Marii terori”, spunându-i unuia dintre directorii săi: „Eşti un om muncitor, dar, dacă ai petrece şase ani în lagăre, ai munci şi mai bine”. Îi controla pe savanţii din *şaraşki*, nişte închisori speciale pentru experţi tehnici, descrise în *Primul cerc* al lui Soljeniţîn – când un specialist a sugerat că ar putea lucra mai bine dacă ar fi liber, Beria i-a spus zeflemitor: „Cu siguranţă. Dar ar fi riscant. Traficul de pe străzi e infernal şi ai putea fi călcat de o maşină”.

Totuşi, putea fi şi „servil”, întrebându-l linguşitor pe fizicianul Andrei Saharov: „Există ceva ce ai vrea să-mi ceri?”. Strângerea sa de mână, „cărnoasă, umedă şi extrem de rece”, l-a făcut pe Saharov să se gândească la moarte: „Nu uita că avem o grămadă de loc în închisorile noastre!”. Doar la auzul numelui său, cei mai mulţi erau îngroziţi: „O singură remarcă precum «Beria a ordonat» nu dădea niciodată greş”, îşi amintea Mikoian. Când îl chema pe Vîşinski, acesta „sărea respectuos în picioare” şi „se pleca precum un servitor în faţa stăpânului”.

Sarcina Numărul Unu, ca toate proiectele lui Beria, a mers „cu precizia unui ceas elveţian”. Kurceatov credea că Beria însuşi era „neobişnuit de energic”. Dar a câştigat, de asemenea, loialitatea savanţilor protejându-i, făcând apel la Stalin, care a fost de acord: „Lasă-i în pace. Putem să-i împuşcăm şi mai târziu”. Brutalitatea mefistofelică, precizia elveţiană şi energia inepuizabilă erau caracteristicile lui Beria, care era „incredibil de inteligent... un om ieşit din comun şi, de asemenea, un mare criminal”.

Beria a fost unul dintre puţinii stalinişti care au înţeles instinctiv dinamismul american: când Saharov a întrebat de ce proiectele lor sunt „atât de mult în urma Statelor Unite”, doar Beria ar fi răspuns ca un director de la IBM: „ne lipsesc R şi D” (*research and development*). Dar complexităţile ştiinţifice îi depăşeau atât pe Beria însuşi, cât şi pe principalul său administrator, Vannikov, fostul şef de la armament. „Mi-au împuiat capul într-o clipită”, a

recunoscut Vannikov. „Cuvintele par a fi în rusă, dar le aud pentru prima dată.” Cât despre Beria, un savant i-a spus în glumă lui Saharov: „Chiar şi Lavrenti Pavlovici ştie ce sunt mezonii”. Soluţiile sale erau aroganţa arbitrară şi ameninţările: „Dacă asta e dezinformare, o să înfunzi puşcăria!”.

Fuziunea dintre ciomagul lui Beria şi mezonii lui Kurceatov a dus la nişte certuri exagerate. În noiembrie 1945, Piotr Kapiţa, unul dintre cei mai străluciţi oameni de ştiinţă ruşi, i s-a plâns lui Stalin că Beria şi ceilalţi se poartă „ca nişte supraoameni”. Kapiţa i-a relatat cearta sa cu Beria: „I-am spus direct: «Nu înţelegi fizica»„. Beria „a răspuns că eu nu ştiu nimic despre oameni”. Beria avea „bagheta dirijorului”, dar dirijorul „nu ar trebui doar să dea din baghetă, ci să şi înţeleagă partitura”. Beria nu înţelegea ştiinţa. Kapiţa a sugerat că ar trebui să studieze fizica şi şi-a încheiat şiret scrisoarea astfel: „Sper ca Tovarăşului Beria să i se arate această scrisoare deoarece nu este un denunţ, ci o critică constructivă. I-aş fi spus direct toate acestea, dar este extrem de dificil să dai de el”. Stalin i-a spus lui Beria că trebuie să se înţeleagă cu oamenii de ştiinţă. Beria l-a chemat pe Kapiţa, care, în mod incredibil, l-a refuzat: „Dacă vrei să vorbeşti cu mine, atunci vino la Institut”. Beria a înghiţit găluşca şi a luat o puşcă de vânătoare în semn de împăcare. Dar Kapiţa a refuzat să îl mai ajute. Între timp, Stalin i-a scris un bilet: „Am primit toate scrisorile dumitale... Sunt multe lucruri instructive în ele şi mă gândesc să ne întâlnim la un moment dat...”. Dar nu s-au întâlnit niciodată.

*

Beria se afla nu doar în centrul lumii politice a lui Stalin, ci şi în cel al lumii sale personale. Acum familiile lor aproape că au fuzionat într-o alianţă dinastică georgiană. Svetlana, suferind încă din cauză că se pusese capăt primei sale poveşti de dragoste cu Kapler, petrecea mult timp în casele lui Beria împreună cu soţia acestuia, Nina, blondă, frumoasă (deşi avea picioarele scurte şi groase) şi o

savantă calificată dintr-o familie aristocrată ce reuşea să fie o soţie georgiană tradiţională. Stalin încă avea o atitudine paternă faţă de ea deşi începuse să îl urască pe Beria. „Stalin a rugat-o pe Nina să aibă grijă de Svetlana deoarece rămăsese fără mamă”, a spus nora lui Beria.

Beria avusese dintotdeauna o slăbiciune pentru femeile atletice, vânând vestiarele înotătoarelor şi jucătoarelor de baschet sovietice. Şi Nina era un fel de amazoană, făcând mereu mişcare fizică, jucând tenis cu gărzile de corp, mergând pe o bicicletă tandem. Beria era, ca mulţi afemeiaţi, un soţ foarte gelos şi gărzile de corp erau singurii bărbaţi care aveau voie să se afle în preajma ei. Beria trăia cu stil: şi-a împărţit marea vilă din oraş în două: birouri şi încăperi private într-o parte şi apartamente pentru soţie şi familie în cealaltă parte. Soţia şi fiul lui locuiau în cea mai mare parte a timpului la vila sa albă, „somptuoasă, imensă” de la Sosnovka, în apropiere de Barviha, „în Jugendstil, cu multă sticlă şi piatră, ca un fel de art deco, cu o terasă şi o mulţime de gărzi împrejur”, având drept animale de companie pui de urs şi vulpi[1]. Totuşi, Nina reuşea să o transforme într-un cămin „intim”, mereu plin de reviste şi cărţi englezeşti şi germane. În timpul vacanţelor petrecute în sud, Beria, care făcuse Facultatea de Arhitectură, şi-a proiectat singur vila de la Gagra, în apropiere de cea a lui Stalin. Stăpânul îi invita adesea la el pe soţii Beria, care îl luau cu ei şi pe fiul lor, Sergo.

Spre sfârşitul războiului, Beria, cu început de chelie şi faţa lată, cu buze cărnoase, umede şi ochi căprui, tulburi, era „urât, gras şi părea bolnav, cu tenul lui galben-cenuşiu”. Un potentat stalinist nu avea o viaţă sănătoasă. Nimeni nu muncea mai mult decât Beria, „neomenesc de energic”, dar tot juca volei la fiecare sfârşit de săptămână împreună cu Nina şi echipa ei de gărzi de corp: „Deşi era într-o formă fizică atât de proastă, era uimitor de iute”. Ca şi alţi prădători umani, Beria a devenit vegetarian, consumând „verdeţuri” şi mâncăruri georgiene, dar numai rareori carne. Venea acasă la sfârşit de săptămână, se antrena

trăgând cu pistolul în grădină, se uita la un film în sala lui de cinema şi apoi pleca iarăşi cu maşina.

Îmbrăcându-se ca un viticultor din sud, Beria ura uniformele, purtându-şi uniforma sa de mareşal doar în 1945: de obicei purta un pulover pe gât, o jachetă subţire, pantaloni bufanţi şi o şapcă moale. Beria era mai inteligent, mai cutezător şi mai ambiţios decât ceilalţi potentaţi şi nu se putea abţine să le dea de înţeles acest lucru. Îl tachina pe Hruşciov cu privire la aspectul său fizic şi la faptul că era afemeiat, spunând: „Ia uite la Nikita, nu prea e mare lucru de capul lui, dar mor femeile după el!”, îi chinuia pe Andreev cu bolile sale, pe Voroşilov pentru că era prost, pe Malenkov că era moale şi i-a spus lui Kobulov că se îmbracă la fel ca Göring. Nimeni nu a uitat vreodată glumele răutăcioase ale lui Beria. Nina îl implora să aibă mai multă grijă: „Nu îi plăcea deloc felul lui de a-i răni pe oameni”, scria fiul lor. Curtenii lui, care „îl idealizau”, se întâlneau ca directorii corporatişti moderni în loja sa de la stadionul Dinamo. Principalele organizaţii aveau propriile echipe de fotbal – MVD-ul lui Beria avea Dinamo, sindicatele aveau Spartak. Concurenţa era atât de crâncenă în 1942, încât Beria a ordonat ca antrenorul de succes al echipei Spartak, Nikolai Starostin, să fie arestat şi trimis în exil. Pentru un tânăr cekist o invitaţie de a urmări un meci în loja lui Beria însemna că intra în cercul său.

Un inventar al obiectelor de pe biroul său după ce a fost arestat, mai târziu, a dezvăluit interesele sale: putere, teroare şi sex. În biroul său, Beria avea bastoane pentru torturarea oamenilor şi arsenalul de lenjerie intimă de damă, jucării sexuale şi pornografie care părea a fi obligatoriu pentru şefii poliţiei secrete. S-a descoperit că păstra 11 perechi de ciorapi de mătase, 11 corsete de mătase, şapte cămăşi de noapte din mătase, echipamente sportive de damă, echivalentul sovietic al unor costume de majoretă, bluze, eşarfe de mătase, nenumărate scrisori de amor obscene şi o „cantitate vastă de obiecte menite destrăbălării bărbaţilor”.

În ciuda volumului de muncă imens, Beria îşi găsea timp pentru o viaţă sexuală demnă de un Dracula, care combina dragostea, violul şi perversitatea în proporţii aproape egale. Războiul îi dăduse posibilitatea de a se deda unei vieţi de brigandaj sexual chiar mai intensă şi mai nesăbuită decât cea de care se bucuraseră predecesorii săi în această funcţie. Şefii poliţiei secrete au avut dintotdeauna cea mai mare libertate sexuală: doar Smerş îl supraveghea pe Beria; în rest, putea face tot ce voia. Se credea că seducţiile şi violurile lui Beria au fost exagerate, dar deschiderea arhivelor care conţin transcrierea interogatoriului său, precum şi mărturiile unor martori şi chiar ale femeilor violate de el ne dezvăluie un prădător sexual care s-a folosit de putere pentru a se deda unei depravări obsesive. Este adesea imposibil de făcut diferenţa între femeile pe care le seducea, care mergeau la el ca să pledeze pentru persoanele lor iubite, şi acele femei pe care pur şi simplu le răpea şi le viola. Totuşi, unele mame îşi dădeau adesea fiicele la schimb pentru limuzine şi privilegii. Beria putea fi şi gentleman, tratându-le pe unele dintre amantele sale atât de frumos, încât acestea nu l-au criticat niciodată, nici chiar atunci când a fost acuzat că ar fi fost un Barbă-Albastră sovietic[2]. A combinat seducţia cu spionajul: a sedus o prietenă a Kirei Allilueva spunându-i: „Ce buze cireşii minunate ai! Un chip ca de Venus!”. După aceea, i-a pus nişte întrebări despre cercul ei de prieteni, recrutând-o pentru a-i spiona pe membrii familiei Alliluev.

Îl vedeai adesea prin Moscova trecând pe străzi în Packardul lui blindat sau îi trimitea pe caucazienii care îi serveau drept gărzi de corp, coloneii Sarkisov şi Nadaraia, să îi facă rost de femei. Coloneii nu erau întotdeauna încântaţi de rolul lor – într-adevăr, Sarkisov a ţinut evidenţa perversiunilor lui Beria, urmând să îl denunţe lui Stalin. Fetele erau duse de obicei în casa din oraş, unde le aştepta un festin georgian şi vin, într-o caricatură a cavalerismului caucazian. Unul din colonei le oferea întotdeauna un buchet de flori în drum spre casă. Dacă se opuneau, riscau să fie arestate. Actriţa Zoia Fedorova a fost ridicată de aceşti cekişti când încă îşi alăpta copilul. Dusă la o petrecere unde

nu mai erau alţi invitaţi, a venit apoi Beria, pe care l-a implorat să o lase să plece deoarece o dureau sânii. „Beria s-a înfuriat.” Ofiţerul care o ducea acasă i-a înmânat, din greşeală, un buchet de flori la uşă. Când a văzut Beria, a strigat: „E o coroană, nu un buchet! Fie să putrezească pe mormântul tău!”. Ea a fost arestată după aceea.

Actriţa de film Tatiana Okunevskaia nu a fost aşa de norocoasă: la sfârşitul războiului, Beria a invitat-o pentru un spectacol la Politburo. Însă au mers la o vilă. Beria a presat-o să bea, „numai nu turna vin în mine. El a mâncat lacom, rupând mâncarea cu mâinile, flecărind”. Apoi „se dezbracă, se apropie de mine, cu o privire pofticioasă, o broască râioasă urâtă, diformă. «N-ai decât să ţipi, nu contează», a spus el. «Gândeşte şi comportă-te cum vrei»„. Beria a mai înmuiat-o promiţându-i că îi va elibera pe tatăl şi pe bunicul ei din închisoare şi apoi a violat-o. El ştia foarte bine că amândoi fuseseră executaţi deja. Şi ea a fost arestată la scurt timp după aceea şi condamnată la detenţie în regim de izolare. Trimisă să taie copaci în taigaua siberiană, a fost salvată, ca mulţi alţii, de bunătatea unor oameni de rând.

Aceste femei erau doar vârful unui aisberg degenerat. Energia priapică a lui Beria era la fel de frenetică şi de inepuizabilă ca şi zelul său birocratic. „M-am molipsit de sifilis în timpul războiului, în 1943 cred, şi am făcut tratament”, a mărturisit el ulterior. După război, Vlasik şi Poskrebîşev, amintindu-şi de Bronka, i-au spus lui Stalin despre sifilis. Listele erau deja o obsesie stalinistă, astfel încât acest obsedat sexual simţea nevoia să ţină evidenţa cuceririlor sale. Coloneii săi ţineau socoteala; unii spun că pe listă erau 39, alţii 79: „Majoritatea acestor femei au fost amantele mele”, a recunoscut el. Beria i-a ordonat lui Sarkisov să distrugă lista, iar acesta s-a conformat, dar, fiind cekist, garda de corp a păstrat o copie, folosită mai târziu împotriva stăpânului său...

Unele amante, ca „Sofia” şi „Maia”, studentă la Institutul de Relaţii Externe, au rămas, din nefericire, însărcinate. Şi în aceste situaţii, au fost chemaţi coloneii Sarkisov şi Nadaraia

ca să aranjeze pentru ele avorturi la Secţia Medicală a MVD – şi, când se năştea un copil, coloneii îl plasau într-un orfelinat[3].

Beria era notoriu şi în rândul potentaţilor: şi Stalin tolera micile păcate ale potentaţilor săi atât timp cât se putea baza pe ei din punct de vedere politic. În timpul războiului, când Beria conducea jumătate din economie şi Stalin a fost informat despre priapismul său, acesta a răspuns indulgent: „Tovarăşul Beria este obosit şi epuizat”. Dar, pe măsură ce îşi pierdea încrederea în Beria, devenea tot mai puţin tolerant. O dată, auzind că Svetlana era acasă la Beria, Stalin s-a panicat, a sunat şi i-a spus să plece imediat. „Nu am încredere în Beria.” Nu este clar dacă se referea la sexualitatea sau la politica acestuia. Când Beria i-a spus lui Poskrebîşev că fiica sa era la fel de drăguţă ca şi mama ei, şeful de cabinet i-a spus fetei: „Să nu accepţi niciodată ca Beria să te ducă undeva cu maşina”. Nora lui Voroşilov a fost urmărită de maşina lui Beria tot drumul până la Kremlin. Soţia lui Voroşilov era îngrozită: „E Beria! Nu spune nimic! Nu spune nimănui!”. Soţiile liderilor îl urau pe Beria: „Cum poţi lucra cu un astfel de om?”, îl întreba Aşhen Mikoian pe soţul ei. „Taci”, îi răspundea Mikoian, dar Aşhen nu voia să meargă la ceremonii dacă venea şi Beria: „Spune că mă doare capul!”.

Soţia lui Beria, Nina, le-a spus Svetlanei şi altor prietene că „era îngrozitor de nefericită. Lavrenti nu este niciodată acasă. Sunt mereu singură”. Dar nora ei îşi aminteşte că „niciodată nu a încetat să-l iubească pe Beria”. Ea ştia că el are şi alte femei, „dar a adoptat o perspectivă georgiană tolerantă asupra acestui aspect”. Când el venea acasă, la sfârşit de săptămână, „ea petrecea ore întregi făcându-şi manichiura şi machindu-se. Ea locuia într-o cameră de la parter, dar, când venea el acasă, Nina se muta sus, dormind cu el în pat”. „Stăteau în tihnă lângă foc, uitându-se la westernuri, de obicei despre cowboy şi bandiţi mexicani. Preferatul lui era *Viva Villa!*, despre Pancho Villa. Îşi vorbeau drăgăstos în megrelă.” Nina nu a crezut niciodată tot ce se spunea despre el: „Când să fi avut

Lavrenti timp să şi le facă ibovnice pe aceste hoarde de femei? Stătea zi şi noapte la muncă”, astfel încât presupunea că aceste femei trebuie să fi fost „agenţii săi secreţi”.

*

Sergo Beria, care avea acum 21 de ani, botezat după Ordjonikidze, fusese la Şcoala nr. 175, cu Svetlana Stalin, Marta Peşkova şi cei mai mulţi dintre copiii elitei. Ca tată, Beria era absent în cea mai mare parte a timpului, dar era extrem de mândru de Sergo. Aveau o relaţie tipic formală între un bolşevic şi fiul lui. „Dacă Sergo voia să vorbească cu tatăl său”, şi-a amintit soţia sa, „Lavrenti spunea: «Vino la mine la birou»„. Ca şi Malenkov şi majoritarea celorlalţi lideri, Beria era hotărât ca fiul său să nu intre în politică.

Ca toţi părinţii din Politburo, l-a încurajat să devină om de ştiinţă: colonelul Beria a ieşit în evidenţă în domeniul tehnologiei militare ca şef al uriaşului Birou de Proiectare a rachetelor nr. 1. Sergo crescuse în preajma lui Stalin şi, prin urmare, Beria nu l-a putut împiedica pe generalisim să îl invite la conferinţele din timpul războiului.

Sergo era inteligent, cultivat şi, după Marta Peşkova, cea mai bună prietenă a Svetlanei Stalina, „atât de chipeş, încât era ca un vis – toate fetele erau îndrăgostite de el”. În 1944, şi Svetlana s-a îndrăgostit de el, fapt de care nu aminteşte în nici unul din cele două volume de memorii, nici în interviuri. Când Sergo şi-a scris şi el memoriile şi a afirmat că aşa a fost, mulţi istorici nu l-au crezut. Totuşi, Svetlana a vrut să se mărite cu el, ambiţie la care nu a renunţat niciodată, nici chiar atunci când acesta s-a căsătorit cu altcineva. Pe când el se afla în Sverdlovsk, în timpul războiului, Svetlana l-a convins pe fratele ei să o ducă acolo cu avionul. După aventura cu Kapler, această pasiune i-a îngrijorat pe soţii Beria: „Nu-ţi dai seama ce faci?”, i-a spus Nina Beria Svetlanei. „Dacă află tatăl tău, o să-l jupoaie pe Sergo de viu.”

Stalin voia ca ea să se căsătorească cu fiul unuia dintre potentaţii lui, specificându-i Svetlanei că ar trebui să se căsătorească fie cu Iuri Jdanov, fie cu Sergo Beria, fie cu Stepan Mikoian. Dar această onoare îl înspăimânta pe Beria.

„Ar fi îngrozitor”, i-a spus el lui Mikoian. Deşi Stalin se arătase interesat de idee, amândoi ştiau că de fapt avea să „interpreteze acest lucru ca pe o încercare de a pătrunde în familia lui”, cum i-a spus Beria lui Sergo. Svetlana era hotărâtă să se mărite cu Sergo, dar soţii Beria s-au opus ferm. Aşa cum a recunoscut ea indirect, „am vrut să mă căsătoresc cu cineva pe când eram tânără... Dar părinţii săi nu voiau să mă accepte pentru că sunt cine sunt. A fost o lovitură foarte dureroasă”.

Dar ce era mai rău abia urma: Marta Peşkova se făcuse acum „grăsuţă şi frumoasă ca o prepeliţă” şi părea să trăiască într-un „norişor călduţ şi parfumat de atracţie ciudată”: era, îşi amintea Gulia Djugaşvili, „greu să o ai pe Marta ca prietenă”. Prietenul Martei era Rem Merkulov, fiul şefului NKGB. Poate că, crescând în preajma lui Iagoda, dezvoltase o predilecţie pentru prinţişorii CEKA deoarece acum s-a îndrăgostit de Sergo Beria, cu care s-a căsătorit curând după aceea. Soţii Beria nu au organizat o nuntă mare: „Nu se obişnuia pe vremea aceea”, spune Marta. Beria i-a spus lui Sergo că Stalin nu ar fi de acord „să ai legături cu familia aia” – familia Gorki. Cum era de aşteptat, Stalin l-a invitat pe Sergo la Kunţevo: „Gorki nu a fost rău, dar avea în jurul lui o mulţime de indivizi antisovietici. Să nu cazi sub influenţa soţiei tale”, l-a avertizat Stalin, mereu suspicios faţă de neveste. „Dar e destul de apolitică”, a răspuns Sergo. „Ştiu. Dar consider acest mariaj un act de neloialitate din partea ta... nu faţă de mine, ci faţă de Statul Sovietic. Te-a... obligat tatăl tău să faci asta?” L-a acuzat pe Beria că stabilea legături cu „inteligheţia opoziţionistă”. Dar Sergo a spus că Svetlana i-a făcut cunoştinţă cu Marta.

„Nu i-ai suflat nicio vorbă Svetlanei despre asta”, a răspuns Stalin. „Mi-a spus chiar ea însăşi.” Apoi i-a zâmbit lui Sergo:

„Nu mă băga în seamă, moşnegii sunt întotdeauna arţăgoşi... Cât despre Marfocika, o ştiu de când era atâtica”.

Marta s-a mutat în vila familiei Beria, unde a ajuns să îl cunoască şi să îl iubească pe cel mai infam om al vremii sale[4]. Beria s-a purtat foarte frumos cu ea: „Îmi era foarte drag. Era foarte vesel şi foarte amuzant, cântând mereu cântecul mexican *La Paloma* şi povestind anecdote comice din viaţa sa” – de exemplu, cum şi-a pierdut virginitatea în România, încurcându-se în chiloţii imenşi ai femeii. Susţinea că în copilărie l-au găsit mergând de-a buşilea prin grădină strângând în mâini un şarpe, ca în mitul lui Hercule. Duminica, în singura sa zi de odihnă, el şi Nina dormeau până târziu şi apoi jucau volei cu Marta şi Sergo, fiecare asistat de gărzile de corp. Când Marta i-a dăruit lui Beria primul nepot, „era foarte dulce, stând ore în şir lângă pătuţ şi uitându-se la fetiţă. Dimineaţa, cerea să îi fie adusă copila în camera lui şi a Ninei, o aşeza între ei şi o privea zâmbind”. Era atât de indulgent cu copilul, încât „o lăsa să-şi bage mâna până la cot în torturile de ziua ei”.

Marta nu era la fel de încântată de Nina. Soacra ei s-a dovedit a fi la fel de despotică în casă pe cât era socrul ei în afară. Nina se simţea singură şi Marta a descoperit curând că o vede mai mult pe soacra sa decât pe soţul ei. A vrut ca ei să se mute separat, dar Nina i-a spus: „Dacă mai pomeneşti vreodată de asta, o să te trezeşti foarte departe de copiii tăi”.

Beria, spune Marta, era „cea mai inteligentă persoană din preajma lui Stalin. Într-un fel, îmi pare rău pentru el deoarece soarta l-a adus acolo în acea perioadă. În altă epocă, ar fi fost foarte diferit. Dacă s-ar fi născut în America, ar fi ajuns ceva gen preşedinte al companiei General Motors”. Era sigură că el nu a fost niciodată un adevărat comunist: o dată a surprins-o în timp ce se juca cu nepoata lui. „Fetiţa asta”, a spus el, „va avea profesori acasă şi apoi va merge la Oxford University!”. Niciun alt membru al Biroului Politic nu ar fi spus aşa ceva.

*

Svetlana Stalina şi-a revenit după decepţia cu Sergo printr-un mariaj nepotrivit. În apartamentul lui Vasili din Casa de pe Chei, Svetlana l-a cunoscut pe Grişa Morozov, care în timpul războiului a fost în poliţia rutieră. „S-a dezvoltat o prietenie”, îşi aminteşte Svetlana, dar „nu eram îndrăgostită de el”. Însă el era îndrăgostit de ea. Stalin avea dubii în privinţa lui Morozov, care era tot evreu: după Kapler, a început să aibă sentimentul că aceşti evrei voiau să pătrundă în familia sa. Dar Svetlana era atrasă de căldura şi cultura lor, astfel încât Stalin a spus: „E primăvară... Vrei să te măriţi. Naiba să te ia! Fă ce vrei”.

„Eu nu voiam decât să trec peste faptul că fusesem respinsă”, a explicat Svetlana peste ani, „aşa că ne-am căsătorit, dar, în alte circumstanţe, nu l-aş fi ales pe el. Primul meu soţ a fost un om foarte bun, care m-a iubit întotdeauna”. Nu a fost nicio ceremonie: s-au dus doar la Starea Civilă, unde funcţionarul s-a uitat la paşaportul ei şi a întrebat: „Tatăl dumitale ştie?”. Intrând în familia lui Stalin, Morozov „a devenit imediat foarte important”, spune Leonid Redens. Primul lor copil s-a născut curând – un fiu botezat Iosif, bineînţeles. Svetlana şi-a dat seama că nu era pregătită pentru căsătorie: „Am născut un băiat când aveam 19 ani... Tânărul meu soţ era şi el student. Aveam pe cineva care avea grijă de copil. Am făcut trei avorturi şi apoi am pierdut o sarcină, cu complicaţii”. În tot acest timp Stalin a refuzat să se întâlnească cu Morozov.

Svetlana era încă îndrăgostită de Sergo Beria. „Nu m-a iertat niciodată pentru că m-am căsătorit cu el”, spune Marta. Svetlana i-a amintit lui Sergo că Stalin „era furios” din cauza căsătoriei. O mai vizita pe Nina, mama ei surogat. O dată Svetlana a sugerat să o alunge pe Marta, care o putea lua cu ea pe fiica ei mai mare, şi ea s-ar fi mutat apoi cu Sergo şi ar fi crescut-o pe cea mică. „Este exact ca tatăl ei”, a spus Mikoian. „Obţine întotdeauna ce doreşte!”

Cu toate acestea, putea fi şi foarte bună la suflet. Când s-a dovedit că Iakov, luat prizonier de germani, a fost un erou,

văduva sa, Iulia, a fost eliberată, dar a descoperit că fiica ei de 7 ani, Gulia, o uitase. Svetlana a fost de acord să aibă grijă de Gulia şi într-o zi a anunţat-o: „Astăzi o să ne întâlnim cu Mama”. Dar copila se temea de străină, aşa că zi de zi, cu o sensibilitate înduioşătoare, Svetlana o ducea să îşi vadă mama, până când, treptat, cele două au început să se apropie. Acest lucru trebuia făcut pe ascuns deoarece, în timp ce Gulia era crescută de dădace, mama sa a rămas în afara familiei. În cele din urmă, ea i-a scris lui Stalin: „Iosif Vissarionovici, te rog foarte mult să nu refuzi cererea mea deoarece este greu să o vezi pe Gulia. Trăim cu speranţa că ne vom vedea şi vom vorbi despre lucruri nespuse în această scrisoare. Am dori să o cunoşti pe Gulia...”. Mai târziu, mulţumită Svetlanei, Stalin a acceptat să o vadă pe prima nepoată.

1. Mulţi dintre liderii sovietici aveau propriile grădini zoologice sau menajerii: Buharin adunase pui de urs şi vulpi. Hruşciov avea pui de vulpe şi căprioare; Budionnîi, Mikoian şi Kaganovici aveau cai.

2. În decembrie 2003, la 50 de ani de la moartea lui Beria, ambasadorul Tunisiei la Moscova a dezvăluit că fuseseră descoperite nişte rămăşiţe umane în pivniţele ambasadei sale, care fusese casa lui Beria: probabil victimele lui Beria. Nu vom şti, poate, niciodată dacă erau victime ale unor violuri sau duşmani executaţi. Pe 17 ianuarie 2003, procuratura rusă a confirmat existenţa a 47 de volume de dosare privind activităţile infracţionale ale lui Beria care au fost întocmite la arestarea sa, după moartea lui Stalin. Chiar dacă procesul împotriva sa a fost în întregime politic, cu acuzaţii false, dosarele confirmă afirmaţiile zecilor de femei care l-au acuzat de viol. Televiziunea de stat RTR a avut permisiunea de a filma lista scrisă de mână cu numele şi numerele lor de telefon. Dosarele vor rămâne închise încă 25 de ani.

3. Şi astăzi, copiii ilegitimi ai lui Beria sunt bine-cunoscuţi în înalta societate din Moscova şi Tbilisi: printre ei se numără şi un foarte respectat membru georgian al parlamentului şi o soră medicală sovietică măritată cu fiul unui membru al Biroului Politic al lui Brejnev. După război, Stalin a transformat comisariatele poporului în ministere, astfel încât NKVD şi NKGB au devenit MVD şi MGB. Comitetul de Stat pentru Apărare, GKO, a fost desfiinţat pe 4 septembrie 1945. Biroul Politic a ajuns iarăşi cel mai înalt organ al Partidului, deşi Stalin conducea ca premier, lăsând Secretariatul Partidului în sarcina lui Malenkov.

4. Am avut norocul ca Marta Peşkova, nepoata lui Gorki, cea mai bună prietenă a Svetlanei şi nora lui Beria, să mă ajute cu amintirile sale unice şi să îmi facă cunoştinţă cu familia Gorki/Beria, inclusiv nepoatele lui Beria (vezi post-scriptumul). Drept cadou de nuntă, Stalin le-a dat lui Sergo şi Martei un exemplar din *Viteazul în piele de tigru* de Rustaveli, pe care o editase el însuşi împreună cu profesorul Nuţubidze, pe care a scris tachinându-i: „Aţi face bine să stabiliţi legături cu inteligheţia georgiană!”.

46

O noapte din viaţa nocturnă a lui Iosif Vissarionovici: tiranie prin intermediul filmelor şi cinelor

Adevăratul învingător al războiului, Stalin se bucura de prestigiul unui cuceritor, dar discrepanţa dintre puterea sa politică şi epuizarea sa personală îl făcea să se simtă vulnerabil.

Generalisimul şi Molotov erau mulţumiţi, deşi niciodată sătui de premiile lor. La o cină în sud, Stalin l-a trimis pe Poskrebîşev să aducă noua hartă. Au întins-o pe masă. Folosindu-şi pipa pe post de indicator, Stalin şi-a trecut în revistă imperiul: „Să vedem deci ce am obţinut: în nord, totul e în regulă, Finlanda ne-a adus o mare ofensă, aşa că am mutat frontiera mai departe de Leningrad. Statele baltice, care au fost teritorii ruseşti din timpuri străvechi,

sunt iarăşi ale noastre, toţi bieloruşii sunt acum ai noştri, la fel şi ucrainenii, iar moldovenii s-au întors la noi. Aşadar, spre vest totul este în regulă". Dar s-a întors spre est: „Ce avem noi aici? Insulele Kurile sunt ale noastre şi tot Sahalinul... China, Mongolia, totul e aşa cum ar trebui să fie". Pipa Dunhill a coborât spre sud: „Ei, frontiera asta nu-mi place deloc. Dardanelele... Avem pretenţii şi la nişte teritorii ale turcilor şi la Libia". Acesta putea fi discursul unui ţar rus – nu al unui bolşevic georgian. Molotov era părtaş la această misiune: „Sarcina mea ca Ministru de Externe a fost de a lărgi graniţele Patriei. Şi se pare că eu şi Stalin ne-am descurcat... destul de bine. Da, nu m-aş supăra dacă am primi şi Alaska înapoi", a glumit el. Dar Molotov înţelegea că nu există nicio contradicţie între bolşevism şi construirea unui imperiu: „Este bine că Ţarii ruşi au ocupat un teritoriu atât de întins în timpul războiului. Acest lucru ne facilitează lupta cu capitalismul".

Dar curtenii lui Stalin au observat că triumful i se urcase la cap. „A devenit îngâmfat", a spus Molotov, „o trăsătură nu prea bună la un om de stat". Prestigiul său era atât de mare, încât avea autoritate absolută în orice problemă: cuvintele sale erau considerate „ordine de Partid şi executate imediat". Totuşi, acum îşi schimbase foarte mult stilul de conducere: „S-a dat deoparte de la conducerea directă", a spus unul dintre funcţionarii săi, şi şi-a asumat responsabilitatea olimpiană a unui lider suprem, ca bătrânul preşedinte Mao, căruia îi plăcea să îşi dirijeze oamenii prin anecdote, semne şi indicii. Se folosea de tăinuire, capricii şi neclaritate pentru a-şi menţine autoritatea asupra potentaţilor săi mai tineri, mai puternici şi mai ambiţioşi. Îşi domina anturajul prin mister.

„Nu dădea niciodată ordine directe", scria prim-secretarul georgian Ciarkviani, „aşa că trebuia să tragi singur concluzii". Stalin a înţeles că „nu contează în ce parte a iazului arunci o piatră, undele se vor întinde". O dată i-a arătat tot liderului Abhaziei, Mgheladze, dragii săi lămâi până când aparatcicul a înţeles în cele din urmă şi a

declarat că Abhazia avea să producă lămâi pentru întreaga Uniune Sovietică.

„Acum ai priceput!”, a zâmbit Stalin. Dacă nu era într-o pasă proastă, îşi încheia de obicei ordinele cu: „Fă cum vrei”, dar nimeni nu îşi făcea iluzii. Dacă, în schimb, dădea un ordin direct, scriind „Nu cred că motivele mele mai trebuie discutate, sunt perfect clare”, sau pur şi simplu zbiera, era imediat ascultat. În MGB, simpla menţiune a *Instanţia* justifica orice act de barbarism.

Totuşi, generalisimul era acum mai slab şi mai bătrân. Cu puţin timp înainte de parada triumfală, Stalin a avut un fel de atac de cord sau ceea ce Svetlana a numit „un accident vascular minor”, deloc surprinzător dată fiind presiunea exercitată de gestionarea războiului asupra metabolismului său remarcabil de rezistent. „Cu siguranţă epuizat peste măsură”, a observat Molotov, Stalin suferea deja de artrită, dar îngroşarea pereţilor arterelor, arterioscleroza, era cea care îi diminua fluxul de sânge ce ajungea la creier şi nu putea decât să îi afecteze facultăţile mentale. După ce s-a întors de la Potsdam, s-a îmbolnăvit iarăşi, ceea ce l-a făcut să se simtă mai slab exact în momentul în care poziţia sa era cea mai puternică. A ajuns pe mâna medicilor, profesie pe care o dispreţuia şi pe care o corupsese (făcându-l pe doctorul lui, Vinogradov, să depună mărturie la procesele-spectacol din anii ‘30). Poskrebîşev, fostul asistent medical, a devenit doctorul său secret, prescriindu-i pastile şi cure.

Aceste contradicţii îi confereau lui Stalin o imprevizibilitate letală, el atacându-i pe cei din jurul lui. Speranţele şi libertăţile războiului nu i-au afectat deloc convingerea că problemele Uniunii Sovietice erau cel mai bine rezolvate prin eliminarea indivizilor. Sărăcia imperiului său în comparaţie cu bogăţia dezlănţuită a Americii se îmbina perfect cu sentimentul lui că îl lasă puterile şi cu complexele de inferioritate pe care le avea dintotdeauna.

De obicei „calm, rezervat şi răbdător”, adesea „izbucnea deodată şi lua decizii irelevante şi greşite”. Hruşciov a spus că, „după război, nu a mai fost întreg la minte”. A rămas

manipulatorul suprem, deşi este probabil ca arterioscleroza să îi fi exacerbat crizele, depresia şi paranoia. Nu a fost niciodată nebun: într-adevăr, cele mai ciudate obsesii ale sale au avut întotdeauna o bază în politica reală. Totuşi, mortalitatea l-a făcut să îşi dea seama de sterilitatea pe care o crease în sine: „Sunt un om extrem de nefericit”, i-a spus el lui Jukov, „mă tem şi de umbra mea”. Dar tocmai această suprasensibilitate îl făcea să fie un politician atât de înspăimântător, dar abil. Teama că ar putea pierde controlul asupra imperiului său avea o bază în realitate: chiar şi în Biroul lui Politic, Mikoian simţea că războiul a fost „o mare şcoală a libertăţii”, fără a mai fi necesară o „întoarcere la teroare”.

Stalin dispreţuia această laxitate. A glumit chiar pe seama ei când i-a trimis pe câţiva scriitori să facă un turneu în Japonia cucerită şi l-a întrebat pe Molotov dacă plecaseră. S-a dovedit că aceştia amânaseră deplasarea: „De ce nu au plecat?”, a întrebat el. „A fost o decizie a Biroului Politic. Poate nu au fost de acord cu deplasarea şi au vrut să facă apel la Congresul Partidului?” Scriitorii au plecat imediat. Dar el simţea peste tot în jur această atitudine laxă.

„Era foarte nervos”, a spus Molotov. „Ultimii săi ani au fost cei mai periculoşi. Trecea de la o extremă la alta.” Era invidios pe prestigiul lui Molotov şi al lui Jukov, suspicios faţă de puterea lui Beria şi dezgustat de îngâmfarea bleagă a potentaţilor săi: chiar şi atunci când a fost bolnav şi bătrân, nu a fost niciodată mai fericit ca atunci când orchestra o luptă. Ăsta era talentul său, starea lui naturală. Trebuiau rupte câteva spinări. Stalin conducea „prin intermediul unui grup restrâns care îi era aproape în orice moment” şi guvernul formal „încetase să funcţioneze”. Chiar şi atunci când era plecat în lungi vacanţe departe de Moscova, îşi păstra puterea supremă dirijând fiecare portofoliu prin relaţia lui directă cu oficialul respectiv, fără niciun intermediar. Intervenţiile sale erau capricioase şi neaşteptate aproape în mod deliberat.

Mai mult ca niciodată, curtenii lui trebuiau să ştie cum să îl ia, dar mai întâi trebuiau să supravieţuiască rutinei sale nocturne. Nu este nicio exagerare să afirmăm că de acum înainte Stalin a guvernat, de la Berlin până în insulele Kurile, de la masă şi din cinematograf. Sfidarea timpului însuşi este măsura supremă a tiraniei: luminile din capitalele sale – de la Varşovia la Ulan Bator, de la Budapesta la Sofia – străluceau toată noaptea.

*

Potentaţii se întâlneau în Colţişor, după care generalisimul propunea întotdeauna un film. Îşi conducea oaspeţii de-a lungul coridoarelor cu mochete roşu cu albastru spre cinematograful luxos care fusese construit în sera cu plante ornamentale de la etajul al doilea al Marelui Palat al Kremlinului. Beria, Molotov, Mikoian şi Malenkov au rămas tovarăşii săi constanţi, dar proconsulii săi din Finlanda şi Ucraina, Jdanov şi Hruşciov, îl vizitau şi ei adesea.

Apoi mai era noua curte de vasali europeni: preferaţii săi erau liderul polonez BolesŁ,aw Bierut, „politicos, bine îmbrăcat, manierat”, un „gentleman desăvârşit cu femeile”, dar un stalinist nemilos cu „o credinţă fanatică în dogmă”, adjunctul său Jakub Berman, preşedintele ceh, Klement Gottwald, şi cel al Ungariei, Mátyas Rákosi. Iugoslavii, mareşalul Tito şi Milovan Djilas, mai mândri, erau mai puţin apreciaţi. Fiecare dintre ei era onorat să vină la Moscova pentru a aduce un omagiu şi a primi înţelepciunea sacerdotală a lui Stalin şi poruncile lui imperiale. Şi ei au fost nevoiţi să înveţe cum să se comporte în cinematograf şi la cină.

Orice tânăr funcţionar care se afla din întâmplare pe aceste coridoare era îngrozit dacă vedea că se apropie generalisimul şi gărzile lui de corp. Acestea, în haine civile, mergeau la 25 de paşi în faţă şi la doi metri în spatele lui Stalin, în timp ce gărzile în uniformă îl urmăreau cu privirea. În mijlocul acestei falange de mirmidoni, mergând fără zgomot, dar repede şi nepăsător, cu un pas greu, călcând strâmb, venea împăratul burduhănos, cu capul său

semeţ de muntean, umerii căzuţi, cutele feroce ale zâmbetului său maliţios. Oricine îl vedea apropiindu-se trebuia să se dea la perete şi să îşi arate mâinile. Anatoli Dobrînin, un tânăr diplomat, s-a aflat o dată în următoarea dilemă: „Mi-am lipit spatele de perete”. Lui Stalin „nu i-a scăpat că sunt confuz” şi a întrebat „cine sunt şi unde lucrez”. Apoi, „subliniindu-şi cuvintele cu o mişcare lentă a degetului de la mâna dreaptă” în faţa lui Dobrînin, a declarat: „Tinerilor nu trebuie să le fie teamă de Tovarăşul Stalin. El este prietenul lor”. Dobrînin s-a cutremurat.

La cinematograf se ajungea în câteva minute. Decorat în albastru, erau mai multe rânduri de fotolii capitonate, moi, aşezate în perechi, cu mese între scaune pe care se aflau apă minerală, vin, ţigări, cutii cu bomboane de ciocolată. Covorul era gri, cu traverse puse peste el. Înainte să ajungă Stalin, membrii Biroului Politic îşi ocupau locurile, lăsând liber primul rând. Erau întâmpinaţi de ministrul Cinematografiei, Ivan Bolşakov, care conducea industria filmului din 1939 şi devenise o prezenţă vitală, dar comică în acest anturaj. Bolşakov era îngrozit de Stalin întrucât cei doi predecesori ai săi în această funcţie fuseseră împuşcaţi. Pe măsură ce Stalin îmbătrânea, cinematograful a devenit un ritual obsesiv, precum şi un sprijin şi un sediu pentru guvernare.

Marea decizie a lui Bolşakov era ce film să proiecteze. Hotăra asta încercând să ghicească starea de spirit a lui Stalin. Urmărea mersul liderului, intonaţia vocii şi uneori, dacă avea noroc, Vlasik sau Poskrebîşev îi dădea un indiciu. Dacă Stalin era într-o dispoziţie proastă, Bolşakov ştia că nu e o idee bună să proiecteze un film nou. Stalin avea tabieturile lui: iubea filmele sale preferate vechi din anii ‘30, precum *Volga, Volga*, sau unele filme străine, precum *In Old Chicago*, *Mission to Moscow*, comedia *It Happened One Night* sau orice film cu Charlie Chaplin.

Stalin avea acum o filmotecă nouă cu producţii americane, englezeşti şi germane care până nu demult îi aparţinuseră lui Goebbels. Dacă Stalin era într-o dispoziţie proastă, unul

dintre filmele lui Goebbels îl mulţumea. Îi plăceau filmele poliţiste, westernurile, filmele cu gangsteri – şi îi plăceau bătăile. Interzicea orice aluzie la sexualitate. Când Bolşakov i-a arătat o dată o scenă puţin mai îndrăzneaţă în care apărea o fată dezbrăcată, el a izbit cu pumnul în masă şi a spus: „Ce faci aici, Bolşakov, bordel?”. Apoi a ieşit, urmat de membrii Biroului Politic, lăsându-l acolo pe bietul Bolşakov, care aştepta să fie arestat. Din acel moment, elimina chiar şi cele mai scurte scene de nuditate.

Stalin îi ordona lui Bolşakov să traducă filmele străine. Însă Bolşakov nu vorbea decât o engleză stricată. Prin urmare, îşi petrecea mare parte din timp pregătindu-se pentru aceste vizionări de la miezul nopţii, punând nişte traducători să vadă filmul în locul lui şi apoi învăţând transcrierea. Era o provocare deoarece în orice moment avea sute de filme pe care să i le prezinte lui Stalin. Aşa că traducerea sa era de obicei absurd de evidentă şi venea cu foarte mare întârziere, la mult timp după ce era clar ce spusese deja personajul. Membrii Biroului Politic râdeau şi îl tachinau pe agitatul Bolşakov cu privire la traducerile lui. Beria arăta spre ecran şi striga: „Uite, a început să alerge...”. Toţi râdeau – dar Stalin, căruia evident îi plăcea toată această bătaie de joc, nu a cerut niciodată un interpret adevărat. În 1951, Bolşakov i-a cerut lui Stalin să aprobe filmul *Tarzan*: ne putem imagina că traducerea strigătului pe care îl scotea Tarzan în timp ce se legăna pe o liană prin junglă şi avansurile guturale pe care i le făcea lui Jane au amuzat copios audienţa. Dacă Bolşakov proiecta vechiul film preferat *Volga, Volga*, lui Stalin îi plăcea să se dea mare cât de bine îl ştia şi rostea fiecare replică chiar înaintea actorului.

Dacă Stalin era într-o dispoziţie bună, Bolşakov avea şansa de a alege un film nou sovietic. Stalin a rămas cenzorul întregii industrii: niciun film nu putea fi difuzat fără acordul lui personal. Când stătea în sud câteva luni, nu se putea lua nicio decizie, aşa că trebuia să vadă toate filmele noi când se întorcea.

Când se apropia Stalin, Bolşakov îşi ocupa poziţia în afara sălii de cinema. O dată l-a speriat pe Stalin bâjbâind prin întuneric: „Cine eşti? Ce faci?”, a urlat Stalin. „De ce te ascunzi?” Stalin s-a uitat urât la Bolşakov câteva săptămâni după aceea. Ocupându-şi locul din primul rând, cu oaspeţii aşezaţi în jurul lui, de obicei făcându-şi un şpriţ cu vin georgian şi apă minerală, întreba mereu: „Ce ne arată astăzi Tovarăşul Bolşakov?”. Acesta anunţa filmul, se aşeza în spate şi le ordona proiecţioniştilor să înceapă. O dată, unul dintre ei a scăpat şi a stricat o parte a proiectorului, vărsând mercur pe podea. Au fost acuzaţi că au încercat să îl asasineze pe generalisim[1].

Stalin vorbea tot timpul filmului. Îi plăceau filmele cu cowboy, mai ales cele regizate de John Ford, şi îi admira pe Spencer Tracy şi Clark Gable, dar „le şi înjura, făcându-le o evaluare ideologică”, îşi amintea Hruşciov, „apoi comandând altele noi”[2].

Stalin îi admira pe actori, întrebând frecvent: „Unde l-am mai văzut pe actorul ăsta?”. După război, unii actori şi regizori erau adesea invitaţi la cină de Stalin, în special regizorul georgian al unor filme care îl aveau ca protagonist pe liderul eroic, Mihail Ciaureli, şi actorii care îi jucau adesea rolul, Mihail Gelovani (care îl juca pe Stalin cu accent georgian) şi Aleksei Diki (din ce în ce mai mult după război, cu accent rusesc). „Mă analizezi cu atenţie”, i-a spus Stalin lui Gelovani. „Nu pierzi timpul, nu-i aşa?” O dată l-a întrebat pe Diki cum are de gând să îl „joace pe Stalin”. „Aşa cum îl văd oamenii”, a răspuns actorul. „Răspuns corect”, a spus Stalin, oferindu-i o sticlă de coniac.

Când se termina filmul, Stalin îl întreba mereu pe tovarăşul său intelectual: „Ce are să ne spună Tovarăşul Jdanov?”. Acesta îşi rostea verdictul pompos, urmat de aprecierea laconică a lui Molotov şi de glumele sarcastice ale lui Beria. Lui Stalin îi plăceau glumele despre *auteurs*: „Dacă Tovarăşul [regizor sau scenarist] nu este bun de nimic, Tovarăşul Ulrih îi va semna sentinţa la moarte”. Bolşakov i-a sunat o dată pe Beria şi pe Molotov ca să îi întrebe dacă

Jukovski, un film despre savant, poate fi lansat de Ziua Aviaţiei, dar Stalin, aflat în vacanţă, nu îl văzuse încă. Era decizia lui, nu a lor, au răspuns ei, aşa că Bolşakov a lansat filmul. Când s-a întors Stalin, s-a uitat la *Jukovski* şi apoi a spus: „Ştim că ai luat decizia de a-l rula pe ecranele din URSS! Vor să mă păcălească, dar este imposibil". Bolşakov a îngheţat. Din ordinul cui? – a întrebat Stalin. Bolşakov a răspuns că „se consultase şi hotărâse el". „Te-ai consultat şi ai hotărât tu", a repetat Stalin încet. S-a ridicat şi s-a îndreptat spre uşă, a deschis-o şi a repetat: „Ai hotărât tu". A ieşit, lăsând în urmă o tăcere mormântală. Apoi a deschis uşa din nou, zâmbind: „Ai hotărât bine". Dacă lui Stalin nu îi plăcea filmul, ieşea pur şi simplu din sală, dar nu înainte de a-l tachina pe Bolşakov.

Bolşakov îşi nota toate aceste critici auguste. Dimineaţa, îi suna pe regizori sau pe scenarişti şi le transmitea comentariile fără a le specifica sursa lor, dar fără îndoială că era evident din vocea sa tremurătoare şi groaza care îi tăia respiraţia[3].

Stalin impunea filmului politica, dar şi filmul realităţii. Djilas a observat că Stalin părea să amestece evenimentele „ca un om needucat care încurcă realitatea artistică cu starea reală de lucruri". Îi plăceau la nebunie filmele despre uciderea unor prieteni şi asociaţi. Hruşciov şi Mikoian s-au uitat de mai multe ori la un film britanic, fără îndoială unul din colecţia lui Goebbels, despre un pirat care a furat nişte aur şi apoi, „unul câte unul", şi-a ucis complicii pentru a-şi păstra toată prada. „Ce tip, ia uitaţi-vă cum a făcut!", a exclamat Stalin. Era „deprimant" pentru tovarăşii săi, care nu puteau uita că, aşa cum s-a exprimat Hruşciov, „eram cu toţii interimari". Poziţia izolată a lui Stalin făcea aceste filme din ce în ce mai puternice. După război, Stalin a vrut să le perceapă impozite ţăranilor deşi zonele rurale erau lovite de foamete. Întregul Politburo s-a opus în mod înţelept acestei idei, ceea ce l-a înfuriat pe Stalin. El era convins că ţăranii aveau de unde plăti: a menţionat abundenţa prezentată în filmele sale de propagandă, care îi permiteau să ignore foametea. După ce a văzut filmul

despre amiralul Ecaterinei cea Mare, *Uşakov*, Stalin a devenit obsedat de construirea unei flote puternice, citând un personaj din film care spune: „Forţele terestre sunt o sabie într-o mână, forţele maritime o sabie în cealaltă”.

Insista adesea să vadă două filme la rând şi apoi, pe la 2 noaptea, spunea: „Hai să mâncăm ceva”, adăugând: „dacă aveţi timp”, de parcă ar fi avut cineva de ales. „Dacă e o invitaţie”, răspundea Molotov, „cu cea mai mare plăcere”. Apoi Stalin se întorcea spre oaspeţii săi, adesea Tito sau Bierut: „Ce planuri aveţi pentru seara aceasta?”, de parcă ar fi avut vreun plan la ora aia. Stalin râdea. „Hmm, un guvern fără un plan de stat. Să îmbucăm ceva.” „Îmbucatul” dura în medie cam şase ore interminabile, până în zori.

*

Stalin îi ordona omniprezentului Poskrebîşev să cheme maşinile, dar, când acestea întârziau, tremura „de furie, ţipa, trăsăturile i se schimonoseau, gesticula agresiv şi îl potopea cu înjurături pe secretarul care... pălea de parcă ar fi avut insuficienţă cardiacă”. Poskrebîşev îi aduna pe alţi oaspeţi. Oaspeţii trebuiau să se pregătească pentru cine, odihnindu-se după-amiază, deoarece „aceia care adormeau la masă cu Stalin sfârşeau prost”, a spus Hruşciov[4]. Uneori îi invita pe regizorii şi actorii săi georgieni ca să mai însufleţească petrecerea: „Nu ştii dacă Ciaureli şi Gelovani sunt la Moscova acum?”.

Oaspeţii străini mergeau în maşină cu Stalin, care stătea mereu pe scaunul pliabil din spatele şoferului şi uneori aprindea un beculeţ de deasupra lui ca să citească. Molotov ocupa, de regulă, celălalt scaun pliabil, împreună cu favoritul, Jdanov, şi eventualii alţi oaspeţi stăteau pe locurile din spate. Beria şi Malenkov, „perechea aia de ticăloşi”, cum îi numea Stalin, mergeau întotdeauna în aceeaşi maşină[5]. În timp ce maşinile ieşeau în trombă din oraş, cu viteza care îi plăcea lui Stalin, el stabilea ruta, făcând „ocoluri ciudate” pentru a-i deruta pe terorişti.

După ce mergeau vreo 16 kilometri până la şoseaua guvernului, ajungeau la o barieră, făceau stânga şi se apropiau de un pâlc de brazi tineri. După alt punct de control, intrau pe porţile de la Kunţevo. Odată ajunşi înăuntru, treceau pe lângă o hartă mare în hol unde Stalin, Jdanov şi Molotov se opreau ca să facă afirmaţii geopolitice grandioase şi să ia decizii capricioase. Jdanov, rivalul său, Malenkov, şi Voznesenski aveau mereu pregătite carneţelele pentru a nota ordinele lui Stalin în timp ce Molotov şi Mikoian, vechi bolşevici, se considerau mai presus de o asemenea linguşire.

Toaletele se aflau la subsol şi, când oaspeţii se spălau, înainte de cină, Molotov glumea la pisoar: „Asta se cheamă descărcarea de dinaintea încărcării!”. Această toaletă era una dintre singurele încăperi din Moscova unde potentaţii se puteau angaja într-o discuţie sinceră: Beria şi ceilalţi îşi spuneau unul altuia în şoaptă cât de plictisitoare sunt poveştile lui Stalin despre exilul său siberian. Când el a afirmat că a mers pe schiuri 12 kilometri ca să împuşte 12 potârnichi, Beria, care începea deja să îl urască pe Stalin, a insistat: „Spune minciuni!”.

Intrau în sufrageria spaţioasă, unde era o masă lungă, cu câte 14 scaune acoperite cu huse de fiecare parte; încăperea avea scaune confortabile, ferestre înalte cu draperii lungi, două candelabre şi becuri fixate în pereţi. Ca în toate casele lui Stalin, pereţii, podelele şi tavanele erau acoperite cu lambriuri deschise la culoare din lemn de brad din Karelia. Vila era atât de curată, de „tăcută” şi de „izolată de restul lumii”, încât vizitatorii aveau impresia că se află „într-un spital”.

Stalin se aşeza întotdeauna în stânga lui Beria, care stătea în capul mesei, având adesea rolul de *tamada*, iar invitatul de onoare la stânga lui Stalin. Imediat ce se aşezau, începeau să bea. La început erau civilizaţi, cu câteva sticle de vin, uneori un rachiu georgian slab şi nişte şampanie, care îi plăcea foarte mult lui Stalin. Mikoian şi Beria aduceau vin.

„Fiind caucazieni, voi înţelegeţi vinul mai bine decât ceilalţi, gustaţi-l...”, spunea Stalin: a devenit curând limpede că el voia să vadă dacă vinul nu e otrăvit, astfel încât ei nu au mai adus. Stalin avea vinul lui şi desfunda binevoitor sticlele chiar el. Pe măsură ce trecea timpul, toasturile cu votcă, votcă cu piper şi coniac deveneau din ce în ce mai insistente, până când chiar şi aceşti băutori cu stomac de fier se îmbătau criţă. Lui Stalin îi plăcea să îl acuze pe Beria că bea prea mult. La cinele georgiene, gazdele îşi forţează de regulă oaspeţii să bea, supărându-se dacă sunt refuzate. Dar acum această ospitalitate era puternic distorsionată şi nu mai reprezenta decât putere şi frică. După chiolhanurile lui Stalin din 1944-1945, profesorul Vinogradov l-a avertizat să mai reducă băutura şi el a început să îşi dilueze vinul cu apă minerală. Cu toate acestea, uneori se îmbăta peste măsură şi Svetlana l-a văzut cântând în duet cu infirmul, dar mândrul ministru al Sănătăţii. Forţarea durilor săi tovarăşi să îşi piardă autocontrolul a devenit sportul său preferat şi o măsură a dominaţiei.

Băutul începea cu Stalin, nu cu Beria: „Ne forţa să bem ca să ne dăm drumul la gură”, scria Mikoian. Lui Stalin îi plăcea vechiul joc de pahar cu ghicirea temperaturii. O dată, când era de faţă şi Djilas, Beria s-a înşelat cu trei grade şi a trebuit să bea trei votci. Beria, pe care Svetlana îl numea „un magnific specimen modern al curteanului şiret”, îi cânta în strună lui Stalin, care abia aştepta să îşi vadă curtenii umilindu-se, şi stătea cu ochii pe ei, asigurându-se că nimeni nu trage chiulul de la băut.

„Hai, bea cum fac toţi ceilalţi”, îl chinuia Beria pe Molotov deoarece „dorea întotdeauna să facă spectacol în faţa lui Stalin – nu zăbovea niciodată dacă Stalin spunea ceva”. Uneori Stalin îi apăra pe vizitatorii străini şi îl scutea pe Kaganovici deoarece „evreii nu erau mari băutori”. Chiar şi în timpul acestor chiolhanuri, mintea lui Beria colcăia de imagini sexuale: după ce l-a forţat pe Djilas să dea pe gât un pahar de votcă cu piper, a spus zeflemitor că „face rău glandelor sexuale”. Stalin s-a uitat la oaspetele său, să vadă dacă e şocat, „gata să izbucnească în râs”.

În secret, Beria ura aceste băute – i se plângea plin de năduf Ninei, lui Hruşciov şi lui Molotov. Nina l-a întrebat de ce o face: „Trebuie să ajungi la acelaşi nivel cu oamenii cu care eşti”, a răspuns el, dar lucrurile erau mai complicate. Beria se delecta cu puterea lui: în acest aspect, ca în multe altele, „nu mă puteam abţine”. Hruşciov a afirmat şi el că cinele erau „înspăimântătoare”.

Uneori beţiile de la aceste petreceri bahice erau atât de crâncene, încât potentaţii, ca nişte studenţi bătrâni, buhavi, ieşeau clătinându-se ca să vomite, se murdăreau sau trebuiau pur şi simplu să fie căraţi acasă de gărzile lor. Stalin lăuda rezistenţa lui Molotov, dar uneori chiar şi acesta se îmbăta. Poskrebîşev voma cel mai mult. Hruşciov ţinea la băutură, la fel de doritor să îi facă pe plac lui Stalin ca şi Beria. Uneori se îmbăta atât de tare, încât Beria îl ducea acasă şi îl punea în pat, pe care acesta îl uda imediat. Jdanov şi Şcerbakov nu s-au mai putut controla şi au devenit alcoolici: cel din urmă a murit din această cauză în mai 1945, dar Jdanov a încercat să lupte cu boala. Bulganin era „practic un alcoolic”. Malenkov a devenit şi mai buhăit.

Beria, Malenkov şi Mikoian au reuşit să mituiască o chelneriţă ca să îi servească cu „apă colorată”, dar Şcerbakov i-a pârât lui Stalin. După ce a dat pe gât câteva pahare imense de coniac, Mikoian a ieşit clătinându-se din încăpere şi a descoperit o cămăruţă chiar alături, cu o canapea şi un lighean. Şi-a dat cu apă pe faţă, s-a întins şi a reuşit să adoarmă câteva minute – apoi şi-a făcut din asta un obicei secret. Dar Beria l-a pârât lui Stalin, care deja se întorcea împotriva armeanului: „Vrei să fii mai deştept decât ceilalţi, nu-i aşa?”, a spus Stalin încet. „Vezi să nu-ţi pară rău mai târziu!” Aceasta era întotdeauna ameninţarea *chez* Stalin.

Nici vasalii mitteleuropeni ai lui Stalin nu se descurcau mai bine. Gottwald s-a îmbătat atât de tare, încât a cerut ca Cehoslovacia să fie inclusă în URSS. Soţia sa, care a venit cu el, s-a oferit voluntară în mod eroic: „Permiteţi-mi,

Tovarăşe Stalin, să beau în locul soţului mei. Voi bea cât pentru amândoi”. Rákosi i-a spus în mod nesăbuit lui Beria că sovieticii erau „nişte beţivi”. „Mai vedem noi!”, a spus dispreţuitor Stalin, care s-a apucat, împreună cu Beria, „să toarne” băutură în ungur.

*

Vara, oaspeţii ieşeau împleticindu-se pe verande. Stalin îi cerea sfaturi lui Beria sau lui Hruşciov în privinţa trandafirilor (pe care îi tundea cu grijă), a lămâilor şi a grădinii de zarzavat. Stalin a supravegheat cultivarea unei grădini de legume unde a creat noi soiuri – de exemplu, încrucişând dovleac cu pepene. Dădea mâncare la păsări în fiecare zi. O dată Beria i-a construit lui Stalin o seră drept cadou: „Ce prost a comandat asta?”, a întrebat Stalin. „Cât curent se consumă pe proiectoare?” A ordonat să fie desfiinţată.

Grosolăniile comise la aceste beţii nu prea se deosebeau de cele de la un chef studenţesc. După ce s-au făcut criţă, Hruşciov şi Poskrebîşev l-au împins pe Kulik în iaz – ştiau că Stalin îşi pierduse respectul pentru acest bufon. Kulik, care era un bărbat zdravăn, a sărit afară ud leoarcă şi a alergat după Poskrebîşev, care s-a ascuns în boscheţi. Beria i-a avertizat: „Dacă cineva ar încerca să îmi facă mie aşa ceva, l-aş face carne tocată”. Poskrebîşev era împins în iaz în mod frecvent, până când gărzile au devenit atât de îngrijorate că un potentat beat ar putea să se înece, încât au secat iazul în mod discret. Infantilismul îl încânta pe Stalin: „Parcă sunteţi copii!”.

Într-o seară, Beria a sugerat să tragă cu arma în grădină. Într-o cuşcă erau nişte prepeliţe. „Dacă nu le împuşcăm noi”, a spus Beria, „or să le mănânce gărzile!”. Liderul, care era deja beat probabil, a ieşit clătinându-se şi a cerut să li se aducă arme. Stalin, bătrân, slab şi cherchelit, ca să nu mai vorbim că avea braţul stâng firav, la început a „ameţit” şi a tras spre pământ, cât pe ce să îl nimerească pe Mikoian. Apoi a tras în aer şi a reuşit să-şi împroaşte cu

alice gărzile de corp, pe coloneii Tuhov şi Hrustaliov. După aceea Stalin le-a cerut scuze, dar a dat vina pe Beria[6].

*

În sufragerie, slujnicele, nişte ţărănci plinuţe cu şorţuri albe, ca infirmierele din epoca victoriană, aduceau tot felul de mâncăruri georgiene, pe care le aşezau pe bufet sau pe celălalt capăt al mesei lungi, apoi dispăreau. Când una din ele îi servea cu ceai pe Stalin şi pe polonezi, s-a oprit şi a ezitat. Stalin a observat imediat: „Ce face, trage cu urechea?”. Dacă nu era invitată nicio eminenţă străină, cina era servită de una dintre menajere, de obicei Valecika, şi o gardă de corp. Oaspeţii îşi puneau singuri în farfurii, apoi se aşezau la masă cu Stalin.

„Treptat, Stalin a început să se intereseze foarte mult de mâncarea sa”, şi-a amintit Mikoian. Generalisimul epuizat îşi alimenta energia insuficientă cu „cantităţi enorme de mâncare, potrivite pentru cineva mult mai masiv”. „Mânca cel puţin de două ori mai mult decât mine”, scria Mikoian. „Lua o farfurie adâncă, combina două feluri de supă în ea, apoi, după un obicei de la ţară pe care îl ştiam din satul meu natal, punea bucăţi de pâine în supa fierbinte şi o acoperea cu altă farfurie – şi apoi o mânca pe toată. Urmau antreurile, felul principal şi o grămadă de carne.” Îi plăcea peştele, în special heringul, dar „îi plăcea şi carnea de pasăre – bibilică, raţă, pui” şi prepeliţe fierte. A inventat chiar un nou fel de mâncare pe care l-a botezat *Aragvi*, cu carne de oaie, vinete, roşii, cartofi şi piper negru, toate într-un sos picant, pe care îl comanda frecvent. Totuşi, era atât de bănuitor, încât încerca de obicei să îl convingă pe Hruşciov, cel mai lacom dintre potentaţi, să guste el întâi din mielul sau heringul lui.

Cinele erau un fel de imperialism culinar, menite să impresioneze prin simplitate şi totuşi să copleşească prin forţă – şi reuşeau. În timp ce iugoslavii independenţi au fost oripilaţi de vulgaritatea comesenilor lor, polonezii, mai flexibili, au fost impresionaţi de „delicioasa friptură de urs” şi considerau că gazda lor este un „bărbat fermecător” care

i-a tratat cu o căldură paternă, întrebând mereu dacă familiile lor se simt bine în vacanţele petrecute în Crimeea. Cu cei din afară, Stalin şi-a păstra talentul de a face „gesturi umane”. Dar şi farmecul acesta al său avea limitele lui. Bierut îl tot întreba insistent pe Stalin ce se întâmplase cu comuniştii polonezi care dispăruseră în 1937. „Lavrenti, unde sunt?”, l-a întrebat Stalin pe Beria. „Ţi-am spus să îi cauţi, de ce nu i-ai găsit?” Lui Stalin şi Beria le plăcea la nebunie să facă astfel de jocuri sinistre. Beria a promis să îi caute pe polonezii dispăruţi, dar, când Stalin nu era atent, s-a întors spre Bierut: „De ce îl tot baţi la cap pe Iosif Vissarionovici? Du-te dracului şi lasă-l în pace. Altfel o să-ţi pară rău”. Bierut nu a mai adus niciodată vorba despre prietenii lui pierduţi.

Stalin avea probleme cu dinţii, ceea ce îi afecta şi pe curtenii lui deoarece el nu mânca decât mielul cel mai fraged sau fructele cele mai coapte. Proteza sa dentară, odată fixată, a dezlănţuit altă competiţie denaturată. Acest gurmand insista, de asemenea, pe austeritatea bolşevică, două instincte care erau greu de împăcat în timp ce curtenii săi se luau la întrecere să îi procure delicatese. O dată s-a delectat cu un miel delicios, dar a întrebat o gardă de corp: „De unde aţi luat mielul?”. „Din Caucaz”, a răspuns garda de corp. „Cu ce aţi alimentat avionul? Cu apă? Aceasta e una dintre năzbâtiile lui Vlasik!”[7] Stalin a ordonat să se construiască o fermă la Kunţevo, unde puteau fi crescute vaci, oi şi găini, şi iazul să fie umplut cu peşte, iar toate acestea erau coordonate de trei specialişti în domeniul agriculturii. Când Beria a trimis 30 de calcani, Stalin şi-a tachinat gărzile: „*Voi* nu aţi găsit calcan, dar Beria a putut”. Gărzile au trimis peştii să fie analizaţi la laborator şi s-a descoperit că peştii lui Beria erau putrezi.

„Nu poţi să ai încredere în şarlatanul ăla”, a spus Stalin. Deşi îi creştea şi lui burta, Stalin l-a criticat pe „Malania” Malenkov că e prea gras, ordonându-i să facă mişcare ca să „semene din nou a om”. Beria s-a apucat să îl tachineze şi el pe aliatul lui: „Ei, parcă era vorba că o să semeni a om. Ai mai slăbit?”. Dar lăcomia lui Hruşciov îl amuza pe Stalin,

care le şoptea gărzilor: „Nu i-au ajuns doi peşti şi nişte fazan, haplea!”. Totuşi, îl încuraja pe grăsanul de Hruşciov să mănânce şi mai mult: „Ia uite! Potroace, Nikita. Ai gustat din ele?”. Potentaţii încercau să îşi controleze regimul consumând fructe şi sucuri o zi pe săptămână pentru a mai „da jos”, dar nu părea să meargă. Beria insista să mănânce legume, căci se îngrăşase deja cât Malenkov.

„Ei, Tovarăşe Beria, poftim iarba”, anunţa menajera lui Stalin.

*

Stalin credea că cinele sale seamănă cu un „*dining club* politic”, dar „celălalt intelectual”, Jdanov, l-a convins că amplele lor dezbateri echivalau cu simpozioanele grecilor antici. Totuşi, ideea de guvernare cu ajutorul unui cabinet s-a limitat, în cazul lui, la aceşti cheflii pătaţi de vomă. Imperiul era de fapt „guvernat de la masă”, a spus Molotov. Conducerea era ca „o familie patriarhală cu un lider iritabil ale cărui metehne îi făceau pe membrii familiei să fie temători”, dar „neoficial şi în realitate”, scria Djilas, „o parte semnificativă a politicii sovietice era stabilită la aceste cine. Aici se hotăra soarta vastului teritoriu rus, al teritoriilor nou-dobândite şi... al întregii rase umane”. Conversaţia trecea de la glume şi literatură la „cele mai grave subiecte politice”. Membrii Biroului îşi spuneau unii altora noutăţi din fiefurile lor, dar caracterul neprotocolar era iluzoriu: „Un vizitator neavizat nu putea detecta vreo diferenţă între Stalin şi ceilalţi, dar aceasta exista”.

La cină, Jdanov, „Pianistul”, era cel mai volubil, lăudându-se cu ultima sa campanie culturală sau bombănind că Molotov ar fi trebuit să îl lase să anexeze Finlanda, în timp ce principalul său rival, superfuncţionarul obez Malenkov, de obicei nu spunea nimic – politica sa era „prudenţă extremă cu Stalin”. Beria, cel mai linguşitor, dar cel mai impertinent, se pricepea să îl provoace şi să îl manipuleze pe Stalin sau, aşa cum s-a exprimat soţia sa, „să se joace cu tigrul”: putea demonta propunerea oricui dacă nu îl consultase pe el în prealabil. Beria era „foarte puternic” deoarece „ştia

exact când... să se folosească de bunăvoinţa sau reavoinţa lui Stalin în avantajul său”.

Când nu erau străini de faţă, se hotăra adesea soarta anumitor oameni. Totuşi, Stalin vorbea despre cunoştinţele lor ucise în anii ‘30 „cu detaşarea calmă a unui istoric, fără părere de rău şi fără mânie, doar uşor amuzat”. O dată s-a îndreptat spre unul dintre mareşalii lui care fusese arestat şi apoi eliberat: „Am auzit că ai fost închis recent”. „Da, Tovarăşe Stalin, am fost, dar mi-au analizat cazul şi m-au eliberat. Dar câţi oameni buni şi remarcabili au pierit acolo!” „Da”, a spus Stalin gânditor, „am pierdut o mulţime de oameni buni şi remarcabili”. Apoi a ieşit în grădină. Curtenii s-au întors spre mareşal: „Ce i-ai spus Tovarăşului Stalin?”, l-a întrebat Malenkov, care se purta întotdeauna ca un monitor şcolar. „De ce?” Apoi a intrat din nou Stalin cu un buchet de trandafiri în mână, pe care i l-a oferit mareşalului de parcă i-ar fi cerut scuze într-un mod ciudat.

*

Puterea supremă este adesea puterea supremă de a plictisi: nimic nu întrece plictiseala obligatorie şi limbuţia care îl apucă la beţie pe monarhul absolut aflat în declin. Bătrânul generalisim începuse să se repete, să irite şi să uite. Beria şi Hruşciov ştiau pe de rost toate poveştile exagerate despre isprăvile lui Stalin din exil, călătoriile sale la Londra şi Viena, bătăile primite de la tatăl lui în copilărie. Stalin zăbovea din ce în ce mai mult cu gândul la fericirea curioasă din timpul exilului, poate singura dată când fusese cu adevărat fericit. Acum un prieten din exilul său la Turuhansk din timpul Primului Război Mondial îi cerea ajutorul: „Îndrăznesc să te deranjez din satul Kureika”, scria un bătrân învăţător pe nume Vasili Solomin, care avea o pensie de 150 de ruble. „Îmi amintesc când... ai prins un sturion. Ce fericit m-ai făcut!”

„Am primit scrisoarea ta”, i-a răspuns Stalin. „Nu v-am uitat nici pe tine, nici pe prietenii mei din Turuhansk şi fii sigur că nu vă voi uita niciodată. Îţi trimit 6.000 de ruble din salariul

adjunctului meu. Nu sunt foarte mulţi bani, dar îţi vor prinde bine. Multă sănătate, Stalin.”

Fiecare potentat îi supraveghea pe ceilalţi, mereu atenţi să îşi apere interesele şi să nu îl provoace pe bătrânul tigru. A devenit din ce în ce mai dificil de discutat politică cu adevărat. Când Mikoian i-a spus lui Stalin că exista o criză de alimente, Stalin şi-a pierdut răbdarea şi, în timp ce se îndopa din nenumăratele feluri de mâncare, tot întreba: „De ce nu este mâncare?”. „Întrebaţi-l pe Malenkov, el se ocupă de agricultură”, a răspuns Mikoian. În acelaşi moment, şi Beria, şi Malenkov l-au călcat tare pe picior pe Mikoian pe sub masă.

„Ce rost are?”, i-au sărit Beria şi Malenkov în cap lui Mikoian după aceea. „Nu faci decât să-l enervezi pe Stalin. După aia începe să se ia de unul dintre noi. Nu ar trebui să i se spună decât ceea ce îi place să audă, ca să fie o atmosferă plăcută, nu să-i strici cheful!”

*

Îl studiau pe Stalin ca nişte zoologi pentru a-i ghici dispoziţia, a-i intra în graţii şi a supravieţui. Secretul era să înţelegi combinaţia lui unică de stingherealã ultrasensibilă şi aroganţă de personaj care schimbase istoria lumii, dorinţa sa de a fi simpatizat şi cruzimea lui împietrită: era vital să nu-l faci să se simtă neliniştit. Când fratele lui Mikoian, unul dintre pionierii construcţiei de avioane de vânătoare, a avut probleme, l-a „sfătuit pe Artem cum să îl abordeze pe Stalin”. Hruşciov a observat că polonezul, Bierut, „reuşea să evite dezastrul deoarece ştia cum să îl ia pe Stalin”.

Existau anumite reguli-cheie care seamănă cu sfaturile date unui turist cu privire la ceea ce ar trebui să facă dacă are ghinionul să dea peste un animal sălbatic când merge în vacanţă cu cortul. Prima regulă era să-l priveşti drept în ochi. Altfel întreba: „De ce nu te uiţi în ochii mei azi?”. Dar era periculos să te uiţi prea mult în ochii lui: GomuĹ,ka, unul dintre liderii polonezi, lua notiţe şi avea o atitudine

plină de respect, dar intensitatea privirii sale îl neliniştea pe Stalin: „Ce fel de om e GomuĹ‚ka? Stă acolo tot timpul şi se uită în ochii mei de parcă ar căuta ceva”. Oare o fi fost un agent?

Vizitatorul trebuia să rămână tot timpul calm: panica îl alarma pe Stalin. Bierut „nu îl făcea niciodată pe Stalin să se simtă agitat şi stânjenit”. Vizitatorii trebuiau să arate respect luând notiţe, ca Malenkov, dar nu prea frenetic, ca GomuĹ‚ka: „De ce are carneţel la el?”, întreba Stalin. Dacă gărzile deveneau prea formale când îşi pocneau călcâiele, Stalin tresărea: „Cine te crezi? Soldatul Ĺ vejk?”, izbucnea el. Totuşi, fermitatea şi umorul prindeau la Stalin de obicei: îl admira şi îl proteja pe Jukov şi îl aprecia pe Hruşciov pentru convingerile lor ferme.

Ştia că Beria şi Malenkov încercau să influenţeze dinainte deciziile, astfel încât aprecia onestitatea lui Voznesenski. Dar nu mai aprecia francheţea unor vechi tovarăşi. Voroşilov, „cel mai celebru dintre ştabii sovietici”, în care acum nu mai avea încredere din cauza gustului său pentru fast şi a anturajului boem, a încercat să îi amintească de vechea lor prietenie: „Nu-mi amintesc”, a răspuns Stalin. Mikoian era unul dintre cei mai sinceri şi îl contrazicea adesea pe Stalin, ceea ce fusese acceptabil în timpul războiului, dar nu mai era şi acum: o dată, când discutau despre ofensiva de la Harkov, Mikoian a spus curajos că Stalin e vinovat pentru dezastru. Geniul militar s-a enervat, devenind şi mai bănuitor faţă de Molotov şi de Mikoian.

Potentaţii nu se puteau întâlni în particular: „Prietenii şi prieteniile erau periculoase”, scria Serghei Hruşciov. „O întâlnire nevinovată se putea sfârşi tragic.” Deşi Hruşciov, Malenkov, Mehlis, Budionnîi şi alţii locuiau pe strada Granovski, practic nu îşi vizitau niciodată vecinii. Stalin se delecta cu faptul că ei se urau reciproc: Beria şi Malenkov îi urau pe Jdanov şi Voznesenski; Mikoian îl ura pe Beria; Bulganin îl ura pe Malenkov. Toate casele lor erau acum pline de microfoane. („Am fost ascultat toată viaţa mea”, a recunoscut Molotov când garda sa de corp i-a mărturisit că

au fost instalate microfoane şi în casa lui.) Dar Beria a susţinut că acasă critica în mod deliberat politica deoarece altfel Stalin ar fi intrat la bănuieli. Importanţa lor nu depindea de vechime, ci pur şi simplu de relaţia cu Stalin. Astfel, factotumul Poskrebîşev, deşi era membru al Comitetului Central, l-a înjurat în faţă pe Mikoian, care era membru al Biroului Politic, când acesta era în dizgraţie.

Stalin trebuia să fie consultat în legătură cu orice problemă, oricât de mică, dar nu voia să fie hărţuit să ia toate deciziile deoarece şi asta îl făcea să devină agitat. Beria se lăuda că, în timp ce Ejov alerga la Stalin pentru orice detaliu, el nu îl consulta decât în legătură cu aspecte importante. Dacă Stalin era plecat în vacanţă, cel mai sigur era să nu se ia nicio decizie, strategie perfecţionată de Bulganin, care a promovat astfel nestingherit. Dacă existau dubii, se apela la sagacitatea lui Stalin: „Fără dumneavoastră nimeni nu va rezolva această problemă”, se afirma într-o notă. Lui Stalin îi plăcea să asculte părerea fiecăruia înainte de a şi-o exprima pe a sa, dar Mikoian prefera „să aştepte să audă ce are de spus Stalin”.

Beria spunea că singurul mod de a supravieţui era „să loveşti primul întotdeauna”. Era o alegere înţeleaptă să îţi denunţi oricând colegii de la conducere sau, aşa cum s-a exprimat Vîşinski, să „îi ţii pe oameni cu nervii întinşi la maxim”. Când Molotov făcea o greşeală, Vîşinski jubila. Dar şi denunţătorii trăiau periculos: Manuilski a scris un denunţ de zece pagini împotriva lui Vîşinski: „Dragă Tovarăşe Stalin, vă supun atenţiei cazul lui Vîşinski... Plecat în străinătate, fără control din partea Comitetului Central, este un om de o aroganţă fără margini şi mic-burgheză, pentru care propriile interese au prioritate”. Stalin s-a hotărât să nu ia nicio decizie în acest caz, dar, ca întotdeauna, şi-a informat victima: în aceeaşi zi, Vîşinski a fost găsit privind în gol: „Sunt doar teoretic în viaţă. Abia am trecut cu bine de ziua asta. Tot e ceva, mulţumesc lui Dumnezeu!”.

Regula primordială era să nu i se ascundă nimic lui Stalin: Jdanov a neutralizat criza din Leningrad şi Hruşciov

troţkismul lui din tinereţe prin faptul că i-au mărturisit supuşi lui Stalin. Stalin recunoştea imediat orice slăbiciune: când Vîşinski s-a simţit rău şi a plecat de la o întâlnire diplomatică, Stalin a aflat imediat şi i-a telefonat subordonatului său, Gromîko: „Ce s-a întâmplat cu Vîşinski? Era beat?”. Gromîko a negat. „Dar doctorii spun că e alcoolic... A, bine, în regulă!”

*

După cină, Stalin toasta pentru Lenin, al cărui bust iluminat licărea lângă perete: „Pentru Vladimir Ilici, conducătorul nostru, învăţătorul nostru, modelul nostru în toate!”. Dar această binecuvântare sacerdotală punea capăt oricărei decenţe. Când nu erau străini de faţă, Stalin îl critica pe Lenin, eroul care se întorsese împotriva lui: chiar i-a povestit tânărului Sergo Beria despre aventurile lui Lenin cu secretarele sale. „Spre sfârşitul vieţii”, credea Hruşciov, „nu se mai controla când vorbea”. Asta era probabil după 4 dimineaţa; oaspeţii erau beţi, obosiţi şi îngreţoşaţi peste măsură, dar atotputernicul insomniac era treaz, vigilent şi aproape deloc ameţit.

Făceau o scurtă pauză ca să se spele pe mâini, încă o ocazie să îşi dea ochii peste cap bârfind despre ce mai făcuse Stalin: potentaţii râdeau pe înfundate de numărul tot mai mare de încuietori de la uşi şi şuşoteau despre altă poveste exagerată în care Stalin se lăuda ce făcuse o dată la băutură: „Vezi, chiar şi când era tânăr bea prea mult!”. Apoi se întorceau la cină, care se transforma acum într-un fel de petrecere a unor burlaci neandertalieni.

Uneori şi Stalin „se îmbăta atât de tare, încât îşi permitea unele familiarităţi”, spunea Hruşciov. „Arunca cu o roşie în tine.” Beria era maestrul farselor, împreună cu Poskrebîşev. Cei mai demni invitaţi, Molotov şi Mikoian, deveneau victime pe măsură ce neîncrederea lui Stalin faţă de ei se acutiza. Beria se lega de hainele splendide ale „elegantului” Mikoian. Stalin îl tachina, spunându-i că e „fiţos”, în timp ce Beria se delecta aruncându-i pălăria lui Mikoian în pini, unde rămânea agăţată de crengi. Îi strecura

roşii moi în costum lui Mikoian şi apoi „îl lipea de perete”, astfel încât acestea îi explodau în buzunar. Mikoian a început să îşi aducă pantaloni de schimb la cină. Acasă, Aşhen îi găsea oase de pui prin buzunare. Stalin zâmbea când Mikoian se aşeza pe o roşie sau când Poskrebîşev dădea pe gât un pahar de votcă cu sare ce îl făcea să vomite. Poskrebîşev cădea adesea pe jos şi trebuia cărat afară de alţii. Beria a scris o dată „CRETIN” pe o foaie de hârtie şi i-a lipit-o lui Hruşciov pe spate. Hruşciov nu şi-a dat seama, dar toată lumea a râs în hohote. Hruşciov nu a uitat niciodată această umilinţă.

Uneori apărea şi Svetlana în timpul cinei, dar nu îşi putea ascunde jena şi dezgustul. Credea că potentaţii seamănă cu „boierii lui Petru cel Mare” ce aproape că se omorâseră bând pentru a-l amuza pe ţar la „sinodul” lui muiat în alcool.

După cină, „Stalin punea un disc la gramofon, considerând că asta e datoria sa de cetăţean. Nu pleca niciodată de lângă el”, spunea Berman. Îi plăceau discurile sale comice, printre care şi unul în care „un cântăreţ scotea triluri acompaniat de urlete şi lătrat de câini”, care îl făcea mereu să râdă în hohote. „Ei, încă e fain, al naibii de fain!” Îşi marca discurile cu comentarii: „Foarte bun!”.

Stalin îi îndemna pe ştabi să danseze, dar nu se mai ajungea la vârtejurile fantastice ale lui Voroşilov şi Mikoian. Şi acest aspect devenise un test al puterii şi al rezistenţei. Stalin însuşi „ma dansa cu braţele întinse, târşâindu-şi picioarele”, în stil georgian, deşi el avea „simţul ritmului”.

„Tovarăşe Iosif Vissarionovici, ce voinic sunteţi!”, ciripeau membrii Biroului Politic. Atunci el se oprea şi se întrista: „O, nu, nu mai am mult de trăit. Legile fiziologiei îşi spun cuvântul”. „Nu, nu!”, striga Molotov. „Tovarăşe Iosif Vissarionovici, avem nevoie de dumneata, mai ai încă mult de trăit!” „Vârsta m-a ajuns din urmă, sunt deja moşneag!” „Aiurea! Arăţi minunat. Te ţii foarte bine...”

O dată, când era şi Tito de faţă, Stalin a ignorat aceste asigurări şi s-a uitat la oaspetele său, a cărui asasinare avea să o ordone mai târziu: „Tito ar trebui să aibă grijă de el, ca să nu i se întâmple ceva. Că nu mai am mult de trăit”. Apoi s-a întors spre Molotov: „Dar Veaceslav Mihailovici va rămâne aici”. Molotov s-a simţit jenat. Apoi, ca o demonstraţie bizară a virilităţii sale, Stalin a declarat: „Dar mai am ceva putere!”. L-a cuprins pe Tito cu braţele şi l-a ridicat de trei ori de la podea în ritmul cântecului popular rusesc care se auzea din gramofon, un pas-de-deux care era echivalentul tiranic al lui Nureiev şi Fonteyn.

„Când Stalin spune să dansăm”, i-a spus Hruşciov lui Mikoian, „cine e înţelept dansează”. Îl punea pe transpiratul Hruşciov să se aşeze pe vine şi să danseze gopakul, ceea ce îl făcea să semene cu „o vacă dansând pe gheaţă”. Bulganin „dansa cu paşi apăsaţi”. Mikoian, „dansatorul recunoscut”, se descurca încă bine cu sălbaticul său lezghinka, iar „dansatorul nostru de oraş”, Molotov, valsa impecabil, demonstrându-şi neaşteptatul talent în arta Terpsiforei. Încă din anii ‘30, trucul lui Molotov la petreceri era să danseze „la sentiment” cu alţi bărbaţi, în hohotele de râs ale lui Stalin: ultimul său partener masculin, Postîşev, fusese împuşcat cu mult timp în urmă.

Şeful securităţii poloneze, Berman, a fost uluit când ministrul de Externe sovietic i-a cerut să danseze cu el un vals. „Mi-am mişcat picioarele pe ritm ca o femeie” a spus Berman. „Molotov conducea. Nu dansa rău. Am încercat să ţin pasul, dar ce făceam eu semăna mai mult cu o maimuţăreală decât cu un dans. A fost plăcut, dar a existat o tensiune interioară.” Stalin se uita de lângă gramofon, rânjind maliţios în timp ce Molotov şi Berman se roteau pe ringul de dans. Stalin era cel care „se amuza cu adevărat. Pentru noi”, a spus Berman, „aceste dansuri erau o bună ocazie de a ne şopti unul altuia lucruri care nu puteau fi spuse cu voce tare”. Molotov l-a avertizat pe Berman „că avea agenţi infiltraţi de diverse organizaţii ostile”, avertisment pus la cale dinainte cu Stalin[8].

Rareori participau şi femei la aceste cine, dar ele mai erau invitate uneori de revelion sau de ziua lui Stalin. O dată, când Nina Beria venise la Kunţevo cu soţul ei, Stalin a întrebat-o de ce nu dansează. Ea a răspuns că nu are chef, aşa că Stalin s-a dus la un tânăr actor şi i-a ordonat să o invite pe Nina la dans. Asta pentru a-l tachina pe gelosul Beria, care s-a înfuriat. Svetlanei nu îi plăcea deloc să facă vizite în timpul acestor orgii. Stalin insista să danseze şi ea: „Hai, Svetlana, dansează! Eşti gazdă, aşa că dansează!”. „Am dansat deja, tătucă. Sunt obosită.” Stalin a tras-o de păr, exprimându-şi „afecţiunea pervertită sub o formă brutală”. Când ea a încercat să o şteargă, el a strigat: „Tovarăşă Gazdă, de ce ne-ai lăsat pe noi, aceste biete creaturi ignorante, fără... direcţie? Condu-ne! Arată-ne calea!”.

Când Jdanov se aşeza la pian, cântau imnuri religioase şi cântece populare georgiene, precum „Suliko”. Când erau prezenţi actori şi regizori georgieni, precum Ciaureli, distracţia era şi mai mare. „Imitaţiile, cântecele, anecdotele” lui Ciaureli „îl făceau pe Stalin să râdă”. Lui Stalin îi plăcea mult să cânte şi cânta foarte bine. Cei doi băieţi de cor, Stalin şi Voroşilov, li se alăturau lui Mikoian, Beria şi Jdanov de la pian[9].

Nu mai era mult până în zori, dar nostalgia obsedantă a acestor cântece de pe vremea seminarelor şi a corurilor de biserică era spulberată brusc de izbucnirile de furie şi dispreţ ale lui Stalin. „Un anchetator normal”, spunea Hruşciov, „nu se comporta nici cu un criminal înrăit aşa cum se purta Stalin cu prietenii săi la masă”. Când Mikoian nu era de acord cu Stalin, acesta izbucnea: „Aţi îmbătrânit toţi. O să vă înlocuiesc pe toţi”.

Pe la 5 dimineaţa, Stalin îi lăsa să plece pe tovarăşii lui epuizaţi, care erau adesea atât de beţi, încât abia se mai puteau mişca. Gărzile chemau maşinile în faţă şi şoferii „îi încărcau în maşini”. În drum spre casă, Hruşciov şi Bulganin se relaxau, uşuraţi că scăpaseră cu viaţă: „Nu ştii

niciodată”, a şoptit Bulganin, „dacă mergi acasă sau la închisoare”.

Gărzile încuiau uşile vilei şi se retrăgeau în postul de gardă. Stalin se întindea pe unul dintre divanele lui şi începea să citească. În cele din urmă, băutura şi epuizarea îl biruiau pe acest om de o energie obsedantă şi îl lua somnul. Gărzile sale de corp vedeau cum se stinge lumina în camera lui Stalin: „Nicio mişcare”.

1. Otrăvirea cu mercur avea o istorie specială la curtea lui Stalin: Ejov îşi pulverizase mercur în propriul birou şi susţinuse că Iagoda încerca să îl otrăvească.

2. O biografie recentă a lui John Wayne susţine că simbolismul vedetei ca erou american şi duşman al comunismului l-a înfuriat pe Stalin, care a sugerat că „Ducele” ar trebui să fie asasinat. Când Hruşciov a vizitat Hollywoodul, în 1958, se spune că i-ar fi explicat lui Wayne: „Aceasta a fost decizia lui Stalin în ultimii săi ani, când era nebun. Când a murit Stalin, eu am anulat ordinul”. Povestea se bazează pe zvonuri; pare a fi genul de glumă sinistră pe care o făcea Stalin la băutură. Dacă este adevărat, e greu de imaginat de ce a supravieţuit Wayne – şi de ce Hruşciov nu a folosit această poveste împotriva lui Stalin în memoriile sale.

3. Bolşakov i-a supravieţuit lui Stalin, slujindu-l pe Hruşciov ca ministru adjunct al Comerţului. A murit în 1980.

4. Familiile potentaţilor recunoşteau că aşteptau în tensiune o invitaţie la cinematograf sau la vilă din partea secretarilor lui Stalin. La sfârşit de săptămână, singurul moment când mai apucau să îşi vadă familia, liderii erau deosebit de stresaţi ori de câte ori suna telefonul. Nu mâncau nimic toată ziua ca să lase loc nesfârşitei procesiuni de mâncăruri. Dar, când era lansată invitaţia, Serghei Hruşciov vedea cât de grăbit pleca tatăl său.

5. Şoferii liderilor erau foarte încântaţi când şefii lor erau invitaţi acasă la Stalin. Voroşilov era acum invitat mai rar ca înainte de război. „Moşul meu nu mai e invitat acolo prea des”, se plângea şoferul lui veteran.

6. Episodul seamănă cu rănirea mareşalului Masséna de către împăratul Napoleon la o partidă de vânătoare, acesta lăsându-l fără un ochi. Incidentul i-a convins şi mai mult pe Beria şi pe Hruşciov că poveştile vânătoreşti ale lui Stalin sunt nişte minciuni şi că el habar nu are să tragă cu arma.

7. Vlasik şi generalul-locotenent Saşa Egnataşvili, fiul de încredere al hangiului din Gori şi protectorul lui Keke, răspundeau probabil de alimentele lui Stalin, care erau pregătite la un laborator al MGB denumit „Baza” şi apoi marcate cu „Nu au fost găsite elemente otrăvitoare”. O carte recentă afirmă că Egnataşvili era cel care gusta mâncarea lui Stalin, ceea ce aparent este un mit. Stalin îi punea totuşi adesea pe cei din anturaj să îi guste mâncarea şi vinul înaintea lui. Când ajungea la o petrecere, îşi aducea propria ladă de vin şi propriile ţigări, pe care le desfăcea chiar el. Nu mânca şi nu bea nimic decât dacă desigila chiar el ambalajul, lăsându-l pe Vlasik să împartă mâncarea, vinul şi ţigările care mai rămâneau. Se irosea foarte mult; tentaţia către venalitate era irezistibilă, dar periculoasă. Vlasik nu se putea abţine niciodată de la astfel de bunătăţi.

8. Aceste dansuri „la sentiment” între bărbaţi simbolizează degenerarea sinistră a dictaturii lui Stalin, dar nu constituiau un fenomen unic. În noiembrie 1943, la petrecerea găzduită de preşedintele Roosevelt la Cairo de Ziua Recunoştinţei, chiar înainte de a pleca să se întâlnească cu Stalin la Teheran, nu erau îndeajuns de multe femei pentru ca toţi să aibă partenere de dans. Astfel încât Churchill a dansat bucuros cu asistentul militar al lui F.D.R., generalul Edwin „Pa” Watson.

9. Erau atât de încântaţi de aceste „producţii”, încât o dată chiar au înregistrat acest *boy band* criminal, cu Voroşilov ca solist, acompaniat de Jdanov la pian. Chiar se aud vocile frumoase şi sunetul cristalin al pianului într-o noapte

petrecută la Kunţevo. Această remarcabilă înregistrare se află în posesia familiei Jdanov.

47

Şansa lui Molotov: „Faci orice când eşti beat!”

„Războiul”, a recunoscut Stalin, „m-a terminat”. În octombrie 1945, s-a îmbolnăvit din nou. Deodată, în timpul unei cine, a declarat: „Să-l lăsăm pe Veaceslav să facă treabă acum. El e mai tânăr”. Kaganovici, suspinând, l-a implorat pe Stalin să nu se retragă. Nu există onoare mai puţin demnă de invidiat decât să fii numit moştenitorul unui tiran criminal. Dar acum Molotov, primul dintr-o serie ucigătoare de potenţiali succesori, a căpătat şansa de a acţiona ca lider mandatat.

Pe 9 octombrie Stalin, Molotov şi Malenkov au votat „să îi aprobe Tovarăşului Stalin o vacanţă de o lună şi jumătate” – iar generalisimul a plecat cu trenul său special la Soci şi apoi la Gagra, pe ţărmul Mării Negre. La un moment dat, între 9 şi 15 octombrie, Stalin a suferit un grav atac de cord. Într-o fotografie din arhiva familiei Vlasik se vede clar că Stalin este bolnav, urmat de Vlasik, îngrijorat, probabil când ajungeau la Soci, la vila mare, cu două etaje, verde, construită în jurul unei curţi interioare. Apoi a plecat în sud, la Pârâul Rece, în apropiere de Gagra. Acesta era cuibul impenetrabil al lui Stalin, săpat în stâncă, sus, pe o faleză, deasupra mării. Reconstruit de Merjanov, o casă verde cum sunt cele din sud care semăna mult cu Kunţevo, a devenit de-acum principala sa reşedinţă din sud, un fel de Camp David secret. La porţile sale de lemn ghintuite nu se putea ajunge decât pe un „drum îngust, cu multe serpentine”. Pe toate laturile era o verandă georgiană şi avea un acoperiş mare, plat. Pe coasta muntelui era cocoţat un chioşc şubred din lemn[1].

În această minunată izolare, Stalin s-a însănătoşit, într-un ritm odihnitor şi ermetic de vacanţă, dormind toată dimineaţa, plimbându-se ziua, luând micul dejun pe terasă,

citind până târziu, primind mereu o grămadă de hârţoage, inclusiv cele două dosare peste care nu trecea niciodată: rapoarte ale NKGB şi traduceri din presa străină. Poate pentru că supraveghea îndeaproape presa sovietică, avea o încredere surprinzătoare în jurnaliştii străini.

În absenţa sa, Molotov a condus guvernul împreună cu Beria, Mikoian şi Malenkov, cei patru din Politburo. Dar momentul de glorie al lui Molotov a fost umbrit curând de zvonurile neliniştitoare că Stalin este pe moarte sau că a murit deja. Pe 10 octombrie, TASS, agenţia sovietică de presă, a anunţat că „Tovarăşul Stalin a plecat să se odihnească". Dar asta nu a făcut decât să stârnească curiozitatea şi să îi sporească vigilenţa lui Stalin. *Chicago Tribune* a relatat că Stalin nu mai era apt. Succesorii săi aveau să fie cu siguranţă Molotov şi mareşalul Jukov – un raport trimis în sud cu titlul „Zvonuri din presa străină privind starea de sănătate a Tovarăşului Stalin". Suspiciunile lui Stalin s-au accentuat când a citit un interviu cu Jukov în care mareşalul îşi asuma meritul pentru câştigarea războiului, abia catadicsind să îl laude pe Stalin spre sfârşit. Stalin s-a concentrat pe motivul apariţiei acestor zvonuri. Cine le răspândise şi de ce fusese pângărită onoarea sovietică, reprezentată de persoana sa?

Poate că „Veaceslav al nostru" era în sfârşit atât de entuziasmat că e în această funcţie de răspundere, încât nu a băgat de seamă situaţia gravă din Abhazia. Molotov era în culmea prestigiului său ca om de stat internaţional. Tocmai se întorsese de la o serie de reuniuni internaţionale. Apăruseră nişte tensiuni între ei când Stalin îi ceruse ministrului său să facă presiuni asupra Turciei pentru a le ceda o parte din teritoriu: Molotov s-a opus, dar Stalin a insistat – cererile sovieticilor au fost refuzate. În aprilie, Molotov vizitase New Yorkul, Washingtonul şi San Francisco, pentru a se întâlni cu preşedintele Truman şi a participa la inaugurarea Naţiunilor Unite. În cadrul unei întâlniri dezagreabile, Truman l-a înfruntat pe Molotov, amintind de perfidia sovieticilor faţă de Polonia. „Trăim sub o presiune constantă, să nu ne scape nimic", îi scria Molotov lui

„Polinka, dragostea mea”, dar, ca întotdeauna, se făIea cu eminenţa lui: „Aici, în mijlocul acestor burghezi”, se lăuda el, „am fost centrul atenţiei, pe când ceilalţi miniştri nu prea au fost băgaţi în seamă!”. Ca întotdeauna, „îmi este dor de tine şi de fetiţa noastră. Nu voi ascunde faptul că uneori sunt cuprins de o dorinţă nestăpânită de a-ţi simţi atingerea şi mângâierile”. Dar esenţial era că „Moscova [adică Stalin] ne sprijină cu adevărat munca şi o încurajează”.

În septembrie, Molotov se afla la Londra, la Consiliul Miniştrilor de Externe, unde a făcut presiuni pentru o tutelă sovietică în Libia italiană, amintind, cu un umor sec, de talentul sovieticilor în administrarea coloniilor. Spre deosebire de Stalin, care cerea necontenit salturi radicale, Molotov era un adept realist al paşilor mici în politica externă şi ştia că Occidentul nu avea să fie niciodată de acord cu o Libie sovietică. A făcut şi nişte gafe, dar Stalin l-a iertat pentru eşecul conferinţei, dând vina pe intransigenţa americanilor. Molotov i s-a plâns iar Polinei în legătură cu „presiunea de a nu da greş”. Nu a ieşit aproape deloc din ambasada sovietică, uitându-se la filme precum *An Ideal Husband* de Wilde, dar „o dată, o singură dată, am fost la mormântul lui Karl Marx”. Într-un stil tipic sovietic, a felicitat-o pe Polina pentru „performanţa sa la îndeplinirea planului anual [din industria textilă]”, dar „vreau să te ţin strâns în braţe şi să îmi descarc sufletul”.

Acum, în timp ce Stalin se însănătoşea şi Molotov acţiona puţin mai independent, atmosfera se cam înfierbânta. Molotov simţea că venise momentul pentru a încheia o înţelegere cu Occidentul. Stalin l-a contrazis: era momentul să „rupă vălul prieteniei”. Când Molotov a continuat să se comporte prea blând cu Aliaţii, Stalin, adresându-i-se cu formalul *vîi*, l-a atacat dur. „Modul lui Molotov de a se separa de Guvern pentru a se prezenta ca fiind mai liberal... nu foloseşte la nimic.” Molotov a dat înapoi, făcându-şi autocritica: „Recunosc că am avut o scăpare gravă”. Era un moment revelator pentru potentaţi: nici

măcar Stalin şi Molotov nu se mai tutuiau – gata cu „Koba”, de-acum doar „Tovarăşe Stalin”.

Pe 9 noiembrie, Molotov a ordonat cotidianului *Pravda* să publice un discurs al lui Churchill în care acesta îl lăuda pe Stalin, afirmând că este „într-adevăr un mare om, părintele naţiunii sale”. Molotov nu pricepuse noua perspectivă a lui Stalin asupra Occidentului. Acesta a telegrafiat un mesaj furios: „Consider că publicarea discursului lui Churchill, care laudă Rusia şi pe Stalin, este o greşeală”, atacând această „extaziere infantilă” care „zămisleşte... servilism în faţa personajelor străine. Împotriva acestui servilism, trebuie să luptăm cu înverşunare... Inutil să mai spun că conducătorii sovietici nu au nevoie de laude din partea conducătorilor străini. Cât despre mine, această laudă nu face decât să mă şocheze. Stalin”.

Tocmai când presa străină anunţa boala lui Stalin şi succesiunea lui Molotov, acesta s-a îmbătat la recepţia de pe 7 noiembrie şi a propus diminuarea cenzurii asupra presei străine. Stalin l-a sunat pe Molotov, care a sugerat tratarea „mai liberală a corespondenţilor străini”. Ipohondrul s-a înfuriat: „Scoţi numai tâmpenii pe gură când eşti beat!”.

Stalin şi-a dedicat următoarele trei zile de vacanţă distrugerii lui Molotov. Când *The New York Times* a scris despre boala lui Stalin „într-un mod mai grosolan chiar decât presa bulevardieră din Franţa”, el s-a hotărât să îi dea lui Molotov o lecţie, ordonându-le celor patru să cerceteze – era greşeala lui Molotov? Ceilalţi trei au încercat să îl protejeze pe Molotov dând vina pe un diplomat mărunt, dar au recunoscut că acesta urma instrucţiunile lui Molotov. Pe 6 decembrie, Stalin le-a telegrafiat lui Malenkov, Beria şi Mikoian, ignorându-l pe Molotov, şi i-a acuzat că sunt „naivi” pentru că încearcă să „muşamalizeze problema” acoperind „dexteritatea celui de-al patrulea”. Pe Stalin îl înfuria la culme acest „ultraj” adus „prestigiului” guvernului sovietic. „Probabil aţi încercat să muşamalizaţi cazul pentru a-l pedepsi pe ţapul ispăşitor... şi

cam atât. Dar aţi comis o greşeală.” Referindu-se în mod ipocrit la aşa-zisa guvernare a Biroului Politic, Stalin a declarat: „Niciunul dintre noi nu are dreptul să acţioneze de unul singur... Dar Molotov şi-a însuşit acest drept. De ce?... Deoarece calomniile erau parte a planului său?”. O mustrare nu mai era suficientă deoarece lui Molotov „îi pasă mai mult să câştige popularitate în anumite cercuri străine. Nu pot accepta un astfel de tovarăş ca Prim Adjunct al meu”. A încheiat spunând că nu îi trimite acest mesaj lui Molotov „deoarece nu am încredere în unii oameni din cercul său”. (Era una dintre primele referiri la Polina, care era evreică.)

Beria, Malenkov şi Mikoian, care îl compătimeau pe bietul Molotov, l-au convocat, ca nişte judecători, i-au citit telegrama lui Stalin şi l-au atacat pentru gafele sale. Molotov şi-a recunoscut greşelile, dar considera că e suspectat pe nedrept. Cei trei i-au raportat lui Stalin că Molotov chiar „vărsase câteva lacrimi”, ceea ce trebuie să îl fi satisfăcut puţin pe generalisim. Molotov a scris apoi o scrisoare în care îi cerea scuze lui Stalin şi care, afirmă un istoric, a fost „poate cel mai emoţionant document din cariera lui politică”.

„Telegrama dumneavoastră cifrată este impregnată de o profundă lipsă de încredere în mine, ca bolşevic şi ca om”, scria lacrimogenul Molotov, „şi o accept ca pe un avertisment foarte serios din partea Partidului pentru toată activitatea mea ulterioară, indiferent ce sarcină mi se va da. Voi căuta să excelez în ceea ce fac pentru a vă recâştiga încrederea, în care orice bolşevic sincer nu vede doar încrederea personală, ci şi încrederea Partidului – ceva ce preţuiesc mai mult decât viaţa însăşi”.

Stalin l-a lăsat pe Molotov să se perpelească două zile, apoi, la 1.15 noaptea, pe 8 decembrie, le-a răspuns din nou celor patru, reinstalându-l pe adjunctul său rătăcitor în funcţia lui de prim-vicepremier. Dar Stalin nu a mai vorbit niciodată de Molotov ca succesor al său şi avea să folosească aceste greşeli mai târziu împotriva lui[2].

*

Acesta nu era decât începutul. Stalin se simţea mai bine, dar reflectase mânios la provocările din afară, indisciplina din ţară, lipsa de loialitate din cercul său, impertinenţa din rândul mareşalilor lui. Era plictisit şi deprimat de lipsa de activitate şi singurătate, dar energia sa furioasă şi pofta de viaţă erau stimulate de luptă. Îl entuziasmau manipularea oamenilor şi conflictul ideologic. Întorcându-se în decembrie cu o strălucire în ochii săi galbeni şi un pas mai sprinten, s-a decis să revigoreze bolşevismul şi să diminueze puterea boierilor săi prea puternici printr-un val de arestări şi retrogradări.

După ce l-a scuturat pe Molotov, Stalin s-a întors împotriva lui Beria şi Malenkov. Nici nu trebuia să mai inventeze un scandal. Când îl vizitase Vasili Stalin la Potsdam, i-a raportat despre bilanţul dezastruos al avioanelor sovietice: din 80.300 de avioane pierdute în război, în 47% din cazuri cauzele fuseseră accidentele, nu artileria inamicului sau erorile de pilotaj. Stalin reflectase asupra acestui aspect în vacanţă, invitându-l chiar pe ministrul Industriei Aviatice, Şahurin[3], la Soci. Apoi a ordonat anchetarea unui „Caz al Aviatorilor" împotriva lui Şahurin şi a comandantului Forţelor Aeriene, mareşalul de aviaţie Novikov, unul dintre eroii războiului, pe care îl ameninţase în glumă la banchetul lui de Gaulle.

Pe 2 martie, Vasili Stalin a fost avansat la gradul de general-maior. Pe 18 martie, Beria şi Malenkov, cei doi potentaţi din timpul războiului, au devenit membri cu drepturi depline ai Biroului Politic – tocmai când Cazul Aviatorilor le submina autoritatea. Apoi Şahurin şi mareşalul de aviaţie Novikov au fost arestaţi şi torturaţi. Agonia lor a fost atent orchestrată pentru a împuşca doi iepuri odată: suzeranul industriei aviatice era Malenkov.

Abakumov, şeful Smerş şi protejatul lui Stalin, a aranjat Cazul Aviatorilor, care îl viza şi pe Beria. Febleţea de altădată a lui Stalin pentru megrel se transformase de mult într-un dispreţ ursuz. Linguşeala teatrală a lui Beria şi

creativitatea lui criminală îl dezgustau la fel de mult pe Stalin pe cât îl impresiona geniul său administrativ. Stalin nu mai avea încredere în „Ochi de Şarpe”. Prima sa regulă era să controleze chiar el poliţia secretă. „Ştie prea multe”, i-a spus Stalin lui Mikoian. Resentimentele lui Stalin ardeau mocnit. Se plimbau prin grădinile de la Kunţevo împreună cu Kavtaradze când Stalin i-a şuierat plin de venin lui Beria în dialectul megrel (pe care nu îl înţelegea nimeni în afară de georgieni): „Trădătorule, Lavrenti Beria!”. Apoi a adăugat, „cu un zâmbet ironic”: „Trădătorule!”. Când a luat cina acasă la Beria, a fost fermecător cu Nina, dar i-a retezat-o scurt lui Lavrenti: în toasturile sale, nu l-a lăudat deloc pe Beria. Acesta a amintit cum l-a cunoscut pe Stalin în 1926: „Nu-mi aduc aminte”, a răspuns Stalin zdrobitor. Încercarea lui Beria de a vorbi în georgiană cu el în timpul şedinţelor îl irita acum pe Stalin: „Nu am niciun secret faţă de aceşti tovarăşi. Ce fel de provocare mai e şi asta?! Vorbeşte în limba pe care o înţelege toată lumea!”.

Stalin a simţit, în mod corect, că Beria, mai-marele sectorului industrial şi nuclear, voia să devină om de stat. „Ambiţiile lui ajung la scară mondială”, i-a mărturisit unui protejat georgian, „dar muniţia sa nu face doi bani!”. Stalin a hotărât că ceva era putred în organele statului. În timpul vacanţei, l-a întrebat pe Vlasik despre comportamentul lui Beria. Vlasik, încântat să îl distrugă pe Beria, l-a acuzat de corupţie, incompetenţă şi poate chiar şi de faptul că avusese boli cu transmitere sexuală. La o cină din sud, Stalin a spus un banc cu Beria: „Stalin îşi pierde pipa preferată. Peste câteva zile, Lavrenti îl sună pe Stalin: «V-aţi găsit pipa?». «Da», răspunde Stalin. «Am găsit-o sub canapea.» «Imposibil!», exclamă Beria. «Trei oameni au recunoscut deja această infracţiune!»„. Lui Stalin îi plăceau poveştile despre puterea CEKA de a-i face pe oamenii nevinovaţi să mărturisească. Dar apoi a devenit serios: „Toată lumea râde când aude povestea asta. Dar nu e deloc amuzantă. Cei care încalcă legea nu au fost extirpaţi din MVD!”.

Stalin l-a atacat rapid: Beria a fost demis din funcţia de ministru de Interne în ianuarie, dar a rămas *curator* al Organelor, Merkulov fiind şef al MGB. Apoi Merkulov a fost denunţat de secretarul său. Beria s-a spălat pe mâini de el. Pe 4 mai, Stalin, sprijinit de Jdanov, a pus la cale promovarea lui Abakumov în funcţia de ministru al Securităţii Statului: îl calificau pentru această funcţie supunerea oarbă şi independenţa faţă de Beria. Când Abakumov a refuzat, modest, Stalin l-a întrebat în glumă dacă ar „prefera Ministerul Ceaiului”.

Abakumov rămâne cel mai obscur dintre şefii poliţiei secrete a lui Stalin, la fel cum anii de după război rămân cei mai neguroşi din domnia lui Stalin, deşi acum ştim mult mai multe despre ei. Atrocităţile care au urmat au fost opera lui Abakumov, nu a lui Beria, deşi cele mai multe istorii dau vina pe acesta din urmă. Beria, care, ca vicepremier însărcinat cu construirea bombei atomice şi industria rachetelor, şi-a mutat acum biroul de la Lubianka la Kremlin, a fost deci „dat afară” din Organe. Iar asta nu i-a plăcut deloc.

„Lui Beria îi era foarte frică de Abakumov şi încerca cu orice preţ să fie în relaţii bune cu el...”, îşi amintea Merkulov. „Beria şi-a găsit naşul cu Abakumov.” Ca un şobolan pe un vapor care se scufundă, colonelul care îi aducea fete lui Beria, Sarkisov, s-a dus la Abakumov şi l-a acuzat pe bolşevicul „Barbă-Albastră” că este un degenerat sexual. Abakumov i-a raportat imediat lui Stalin: „Adu-mi tot ce scrie cu mâna lui idiotul ăsta!”, a răbufnit Stalin.

1. Mai era o vilă pentru Svetlana, la care se ajungea coborând treptele de pe versant. Când a văzut-o Stalin, a mormăit: „Dar ce-i ea? Membră a Biroului Politic?”. Cabana lui Vasili era lângă clădirea gărzilor: vizitatorii mergeau cu maşina printr-un tunel lung care trecea prin această clădire pentru a ajunge la casa lui Stalin.

2. Şi Mikoian a simţit această atitudine dezaprobatoare glacială. Şi-a dat seama că cei doi vechi tovarăşi ai săi aveau în secret simpatii de dreapta, ceea ce era absurd în cazul lui Molotov. Dar, în timpul discuţiilor complexe privind spolierea industriei Germaniei sau construirea unui sector estic ca satelit şi despre crizele nesfârşite legate de foamete şi cereale, Mikoian căpătase un rol moderator. Când Mikoian nu a raportat corect din Extremul Orient, a primit încă o notă tăioasă din partea lui Stalin: „Nu te-am trimis în Extremul Orient ca să-ţi clăteşti gura cu apă [să nu spui nimic] şi să nu trimiţi informaţii la Moscova”.

3. Fiul lui Şahurin îşi ucisese prietena şi apoi se sinucisese pe Kamennîi Most în 1943.

48

Moştenitorul Jdanov şi covorul pătat de sânge al lui Abakumov

Abakumov, înalt, cu faţa cărnoasă, în formă de inimă, ochi decoloraţi, părul negru-albăstrui, *broussant*, buzele strânse şi sprâncene groase, era alt torţionar pitoresc, ţanţoş, un *condottiere* amoral şi un „carierist zoologic”, la fel de sadic ca şi Beria, dar mai puţin inteligent[1]. Abakumov întindea un covor pătat de sânge în biroul său înainte de a se apuca să îşi tortureze victimele, ca să nu îşi murdărească covoarele persane scumpe. „Vezi tu”, i-a spus spionului său Leopold Trepper, „nu sunt decât două moduri de a-i mulţumi unui agent: să-i umpli pieptul de medalii sau să-i tai capul”. Nu era singurul care împărtăşea această viziune bolşevică.

Până când să îl facă Stalin cekistul lui personal, Viktor Abakumov a fost un ofiţer de securitate tipic care îşi câştigase o reputaţie în urma epurării Rostovului, în 1938. Născut în 1908, fiul unui muncitor din Moscova, era un *bon viveur* şi un afemeiat. În timpul războiului, şi-a ascuns amantele în Hotelul Moscova şi a adus în ţară trenuri pline de bunuri jefuite din Berlin. Apartamentul său splendid îi aparţinuse unei soprane pe care o arestase şi el folosea în

mod regulat case conspirative ale MGB pentru întâlniri amoroase. Îi plăcea foarte mult jazzul. Şeful trupei, Eddie Rosner, a cântat la petrecerile sale până când jazzul a fost interzis.

Abakumov trata direct cu Stalin, căutându-l săptămânal, dar nu a intrat niciodată în clubul celor invitaţi la cină: „Nu am făcut nimic de capul meu", a susţinut el după moartea lui Stalin. „Stalin dădea ordine şi eu le executam." Nu avem niciun motiv să nu îl credem. Căuta să le câştige simpatia copiilor lui Stalin. La o cină de la Kremlin, „a tresărit brusc, a sărit în picioare şi s-a înclinat slugarnic în faţa unei fete scunde şi roşcate" – Svetlana Stalin. Grandoarea lui Stalin era atât de nemăsurată, încât acum oamenii se înclinau în faţa fiicei sale. Abakumov mergea la băut cu Vasili Stalin. Împreună, au agitat apele în Cazul Aviatorilor. Vasili şi-a însuşit vila lui Novikov în timp ce „părintele forţelor aeriene sovietice" era torturat. Stalin l-a întrebat pe Abakumov ce recomandă: „Ar trebui împuşcaţi". „E uşor să împuşti oamenii", a răspuns Stalin. „Mai greu e să-i faci să colaboreze. Fă-i să colaboreze." Şahurin a primit şapte ani de muncă silnică, Novikov zece – dar mărturisirile lor au implicat personaje mai importante.

Pe 4 mai, Malenkov a fost dat afară pe neaşteptate din Secretariat. Membrii familiei sale îşi aminteau că au trebuit să se mute din vila lor. Mama i-a dus într-o lungă vacanţă la Marea Baltică. Malenkov a fost trimis să vadă ce e cu recolta din Asia Centrală timp de câteva luni, dar nu a fost arestat niciodată. Beria a încercat să îl convingă pe Stalin să îl aducă înapoi, ceea ce l-a amuzat pe generalisim: „De ce îţi baţi capul cu imbecilul ăla? O să fii primul care o să-l trădeze".

*

Beria îşi pierduse Organele şi aliatul, pe Malenkov, astfel încât succesul bombei atomice era de o importanţă crucială. În acelaşi an, a tras o fugă până la la Elektrostal, Noghinsk, în apropiere de Moscova, pentru a vedea cum reactorul nuclear experimental al profesorului Kurceatov

creează prima reacţie nucleară autoîntreţinută din Uniunea Sovietică. Beria l-a urmărit pe Kurceatov ridicând bara de control de pe panou şi a ascultat pârâiturile care marcau reacţia neutronilor.

„A început!”, au spus ei. „Asta-i tot?”, s-a răstit Beria, temându-se să nu fie păcălit de tocilarii ăia. „Nimic altceva? Pot să mă duc la reactor?” Ar fi fost o perspectivă încântătoare pentru milioane dintre victimele lui Beria, dar ei l-au oprit respectuos, ajutându-l astfel să rămână în viaţă, deşi cu puteri mult diminuate.

*

Faptul că se întorsese roata pentru Beria şi Malenkov a marcat renaşterea duşmanului lor, Andrei Jdanov, prietenul special al lui Stalin, acel intelectual entuziast, snob care, după stresul cu Leningradul, devenise un alcoolic durduliu cu ochi apoşi şi ten livid. Stalin vorbea deschis despre Jdanov ca succesor al său. În acest timp, Beria nu îşi putea ascunde dezgustul faţă de snobismul lui Jdanov: „De-abia reuşeşte să cânte la pian cu două degete şi să facă diferenţa între un om şi un bou într-un tablou, dar perorează despre pictura abstractă!”.

„Pianistul” devenise erou la Leningrad, unde se putea lăuda că asediul fusese mai important decât bătălia pentru Stalingrad. Trimis ca proconsul al lui Stalin în Finlanda, în 1945, cunoştea bine istoria acelei ţări, deţinea cunoştinţe enciclopedice despre politica de la Helsinki şi chiar l-a fermecat pe reprezentantul britanic de acolo. Când a făcut presiuni pentru anexarea Finlandei (ducat rusesc până în 1917), Molotov l-a mustrat: „Ai mers prea departe... Eşti prea sentimental!”. Dar nimic din toate acestea nu i-au afectat statutul în faţa lui Stalin, care l-a chemat de la Leningrad şi l-a promovat în funcţia de vicepreşedinte al Partidului însărcinat atât cu Agitprop, cât şi cu relaţiile cu partidele din străinătate, făcându-l şi mai puternic decât fusese înainte de război. Familia sa, în special fiul său, Iuri, s-a apropiat din nou de Stalin. Într-adevăr, îi scriau *en famille*: „Dragă Iosif Vissarionovici, vă felicităm cordial cu

ocazia... aniversării victoriei bolşevismului şi vă rugăm să acceptaţi cele mai calde urări, Zinaida, Andrei, Anna şi Iuri Jdanov”.

Jdanov dirijase lucrurile în mod inteligent în favoarea lui după ce se întorsese, în ianuarie 1945. Şi-a consolidat triumful asupra lui Malenkov şi Beria convingându-l pe Stalin să îi promoveze la putere, în Moscova, propria camarilă de leningrădeni: Aleksei Kuzneţov, eroul din timpul asediului, cu faţa prelungă, palidă şi voce groasă, a fost numit secretar în locul lui Malenkov. Jdanov a înţeles că Stalin nu vrea ca Beria să controleze MGB, aşa că l-a sugerat pe Kuzneţov ca înlocuitor al acestuia în funcţia de *curator* al Organelor. A fost „naiv” din partea lui Kuzneţov să accepte această cupă otrăvită; „Ar fi trebuit să refuze”, a spus Mikoian, dar era „naiv”. Promovările lui Kuzneţov i-au atras ura permanentă a celor mai răzbunători prădători din jungla stalinistă: Beria şi Malenkov.

În februarie 1946, când Stalin se retrăsese pe jumătate din activitate, Jdanov părea să aibă controlul asupra Partidului, precum şi asupra problemelor culturale de politică externă şi să fi neutralizat Organele şi armata[2]. Jdanov a fost aclamat ca „al doilea om din Partid”, „cel mai mare muncitor” al său, iar cei din personalul lui îl numeau în şoaptă „Prinţul nostru Moştenitor”, Stalin cocheta cu ideea de a-l numi secretar general. În 1946, Jdanov a semnat decrete ca „Secretar”, alături de Stalin, care era premier: „Pianistul” era atât de important, încât ambasadorul lugoslaviei a observat că, atunci când un birocrat a intrat în biroul său, s-a plecat „în faţa lui Jdanov când se apropia” şi apoi s-a retras cu spatele, reuşind să străbată „vreo cinci-şase metri şi, în timp ce se tot ploconea în drum spre ieşire, a dat cu spatele de uşă, bâjbâind stresat cu mâna în căutarea clanţei”. La parada din noiembrie, Jdanov, în absenţa lui Stalin, a primit onorul împreună cu camarila sa din Leningrad, care umplea Mausoleul.

Totuşi, sănătatea sa era şubredă[3]. Jdanov nu a vrut niciodată să fie el succesorul. Cât Stalin a fost grav bolnav,

el a fost îngrozit de această perspectivă, spunându-i fiului său: „Doamne fereşte să trăiesc mai mult decât Stalin!”.

*

Stalin şi Jdanov şi-au reluat planurile de dinainte de război, dezbătând cum să combine naţionalismul ruşilor din timpul războiului cu bolşevismul Revoluţiei pentru a eradica influenţele externe şi a restabili moralitatea, mândria şi disciplina. Ca doi profesori ursuzi, obsedaţi de măreţia culturii secolului al XIX-lea şi dezgustaţi de degenerarea artei şi moravurilor moderne, fostul seminarist şi fiul de intelectuali din provincie şi-au amintit de tinereţea lor, punând la cale un atac sălbatic asupra modernismului („formalismul”) şi a influenţei străine asupra culturii ruse („cosmopolitismul”). Absorbiţi de poezii şi reviste literare până noaptea târziu, aceşti doi „intelectuali” meticuloşi, care împărtăşeau apetitul bolşevic vorace pentru educaţie, au ticluit măsurile de represiune a libertăţii culturale din timpul războiului.

Impregnat de clasici, dispreţuind arta modernă, Jdanov s-a angajat într-o politică ce le-ar fi fost familiară ţarilor Aleksandru I şi Nicolae I. Victoria binecuvântase mariajul dintre naţionalismul rus şi bolşevism: Stalin considera că poporul rus este liantul Uniunii Sovietice, „fratele mai mare” al popoarelor sovietice, un tip nou şi personalizat de naţionalism rus, foarte diferit de strămoşul său din secolul al XIX-lea. Nu aveau să mai existe libertăţi noi, nici influenţe străine, ci aceste impulsuri aveau să fie reprimate într-o celebrare forţată a naţionalismului rus.

Publicaţiile din Leningrad erau locul firesc de pornire deoarece aici apăreau textele satiristului Mihail Zoşcenko, din care Stalin le citise cândva copiilor săi, şi ale poetei Anna Ahmatova, ale cărei versuri înflăcărate simbolizau demnitatea şi sensibilitatea indestructibile ale umanităţii în timpul terorii şi al războiului. Documentele lui Jdanov ne dezvăluie în cuvintele lui ce voia Stalin: „Vă rog să aruncaţi o privire”, i-a cerut Jdanov stăpânului, „este bun pentru publicare şi ce trebuie îmbunătăţit?”.

„Am citit raportul tău. Cred că este perfect”, i-a răspuns Stalin în creion. „Trebuie să te grăbeşti să-l publici, iar apoi şi în volum. Salutări!” Dar „mai sunt unele corecţii” – care erau expresia gândirii lui Stalin: „Dacă tinerii noştri ar fi citit Ahmatova şi ar fi fost educaţi într-o astfel de atmosferă, ce s-ar fi întâmplat în Marele Război pentru Apărarea Patriei? Tinerii noştri [au fost] educaţi într-un spirit optimist care a asigurat victoria împotriva Germaniei şi Japoniei... Această revistă îi ajută pe duşmanii noştri să ne distrugă tinerii”[4].

Pe 18 aprilie, Jdanov şi-a lansat teroarea culturală, cunoscută sub numele de *jdanovşcina*, cu un atac împotriva publicaţiilor din Leningrad. În august, inchizitorul literar s-a dus la Leningrad pentru a reclama: „Cât de slabă a fost vigilenţa acelor cetăţeni din Leningrad, sub forma conducerii revistei *Zvezda*, încât au publicat, în această revistă, texte... otrăvite cu veninul ostilităţii zoologice faţă de conducerea sovietică”. A criticat-o aspru pe Ahmatova, această „combinaţie de târfă şi călugăriţă sau mai curând târfă-călugăriţă, al cărei păcat este amestecat cu rugăciunea”, o distorsiune grotescă a versurilor ei. Au urmat atacuri la adresa cineaştilor şi muzicienilor. La o celebră întâlnire cu Şostakovici şi alţii, „Pianistul” a zăngănit la pian pentru a ilustra melodii populare uşor de fredonat, o imagine la fel de absurdă ca aceea în care Iosif al II-lea îl atenţiona pe Mozart că folosea „prea multe note”. Iuri Jdanov mergea la teatru împreună cu tatăl său şi cu Stalin. Când au vorbit cu actorii după o piesă, aceştia s-au lăudat că spectacolul lor fusese lăudat şi la Paris: „Francezii aceia nu fac doi bani pe lângă voi”, a răspuns Stalin. „Nu există nimic mai important decât teatrul rus.”

Într-o persiflare jucăuşă, omnipotentul cuplu de comici, Stalin şi Jdanov, au făcut *conversazione* pentru a-i îndruma pe scriitori şi pe regizorii de film. În seara de 14 mai 1947, i-au primit pe doi dintre birocraţii literari preferaţi ai lui Stalin, poetul Simonov şi „romancierul” Fadeev, şeful Uniunii Scriitorilor. Stalin a stabilit mai întâi plata pentru scriitori: „Dacă scriu o carte bună, îşi construiesc o vilă şi nu mai produc nimic. Nu le purtăm pică pentru că au bani”,

a râs Stalin, „dar nu se poate aşa ceva”. Aşa că a sugerat stabilirea unui comision: „Subscriu!”, a declarat Jdanov, demonstrându-şi independenţa. „Foarte modest!”, a chicotit Stalin. În timp ce discutau despre comision, Jdanov l-a contrazis de trei ori pe Stalin până să fie redus la tăcere, un alt exemplu al modului în care favoritul său putea discuta cu el. Stalin îl tachina pe Jdanov cu afecţiune. Când „Pianistul” a spus că primise o scrisoare patetică de la un scriitor, Stalin a glumit: „Să nu crezi în scrisori patetice, Tovarăşe Jdanov!”. Stalin i-a întrebat pe scriitori: „Dacă asta e tot, am o întrebare pentru voi: ce fel de teme folosesc scriitorii?”. S-a lansat într-un discurs despre „patriotismul sovietic”. Oamenii erau mândri, dar „intelectualii noştri din clasa de mijloc, doctorii şi profesorii, nu au o educaţie patriotică. Au o admiraţie nejustificată pentru cultura străină... Această tradiţie vine de la Petru... admiraţia pentru germani, francezi, pentru străini, pentru netrebnici”, a râs el. „Spiritul umilirii de sine trebuie distrus. Ar trebui să scrieţi un roman pe această temă.”

Stalin se gândea la un scandal recent. Doi profesori de la Facultatea de Medicină specializaţi în tratarea cancerului îşi publicaseră cercetările într-o revistă americană. Stalin şi Jdanov au creat nişte „tribunale de onoare”, un alt regres spre clasa ofiţerilor ţarişti, pentru a-i judeca pe profesori. (Jdanov prezida tribunalul.) Stalin l-a pus pe Simonov să scrie o piesă despre acest caz. Jdanov a stat o oră întreagă făcându-i critici literare lui Simonov, iar până la urmă însuşi Stalin a rescris finalul piesei[5].

În august, Bolşakov, impresarul din domeniul cinematografiei, i-a prezentat lui Stalin un film nou, *Ivan cel Groaznic. Partea a II-a*. Ştiind din rapoartele MGB că Eisenstein îl compara pe Ivan cel Groaznic cu Ejov, Stalin a respins acest „coşmar”, dispreţuindu-l pentru lipsa de mândrie rusească, portretizarea lui Ivan (şi pentru lungimea săruturilor şi a bărbii sale). Eisenstein, şiret, a făcut apel la Stalin. La 11 noaptea, pe 25 februarie 1947, Eisenstein şi scenaristul lui au venit în Colţişor, unde Stalin şi Jdanov le-au ţinut o prelegere despre bolşevismul naţional, un *tour*

d'horizon extrem de revelator asupra istoriei, a terorii şi chiar a sexului. Stalin a condamnat filmul pentru că făcea MGB-ul Ţarului, *Opricinina*, să semene cu Ku Klux Klanul. Cât despre Ivan însuşi, „Ţarul vostru este nehotărât – seamănă cu Hamlet", a spus Stalin. „Ţarul Ivan a fost un mare conducător înţelept... îndeajuns de înţelept... ca să nu-i lase pe străini în ţară. Şi Petru cel Mare a fost un mare Ţar, dar i-a tratat pe străini prea liberal... Ecaterina şi mai mult. Curtea lui Aleksandru I era rusă?... Nu, era germană..." Apoi şi-a spus şi Jdanov părerea, cu o reflecţie interesantă asupra firii lui Stalin: „Ivan cel Groaznic pare isteric în versiunea lui Eisenstein!". „Personajele istorice", a adăugat Stalin, „trebuie prezentate corect... Ivan cel Groaznic o săruta prea mult timp pe soţia lui". Iarăşi săruturi. „Aşa ceva nu era permis la vremea aceea." Apoi a venit punctul crucial: „Ivan cel Groaznic a fost foarte crud", a spus Stalin. „Puteţi arăta că a fost crud. Dar trebuie să arătaţi de ce *a trebuit să fie crud.*" Apoi Jdanov a ridicat problema crucială a bărbii lui Ivan. Eisenstein a promis să o scurteze, după care a întrebat dacă poate fuma. „Mi se pare că nu există nicio interdicţie privind fumatul. Poate vom supune chestiunea asta la vot." Stalin i-a zâmbit lui Eisenstein. „Eu nu-ţi dau instrucţiuni, îţi prezint doar comentariile unui spectator."[6]

Campania lui Jdanov de promovare a patriotismului rus a devenit curând atât de absurdă, încât Saharov şi-a amintit că oamenii făceau bancuri despre „Rusia, patria elefantului". Mai grav, dezlănţuirea naţionalismului rus şi atacurile la adresa „cosmopoliţilor" s-au îndreptat împotriva evreilor.

1. Abakumov este înfăţişat drept curteanul viclean perfect, care se conforma supus tuturor capriciilor ciudate ale lui Stalin, în romanul lui Soljeniţîn despre „Marea teroare" postbelică *Primul cerc*, şi ca un carierist şiret şi destrăbălat

din poliţia secretă în romanul lui Rîbakov *Foc şi cenuşă*, ultimul volum al trilogiei sale *Copiii din Arbat*.

2. Stalin însuşi s-a retras curând din funcţia de ministru al Apărării, lăsându-l în locul lui pe Bulganin, alt aliat al lui Jdanov care îl ura pe Malenkov deoarece îl îndepărtase de pe frontul de vest în 1943. Cercul restrâns al conducerii format din „Cei cinci” (Stalin, Molotov, Mikoian, Malenkov şi Beria) s-a lărgit treptat, incluzându-i şi pe Jdanov, Voznesenski, Bulganin şi Kuzneţov, indiferent dacă erau sau nu oficial membri ai Biroului.

3. La sfârşitul anului 1946, Jdanov a avut probleme cu inima şi a trebuit să se odinească la Soci, raportându-i lui Stalin pe 5 ianuarie 1947: „Acum mă simt mult mai bine... nu vreau să întrerup tratamentul... Vă rog să îmi mai prelungiţi vacanţa cu zece zile... Permiteţi-mi să mă întorc pe 25... V-aş fi extrem de recunoscător. Salutări! Al dumneavoastră, Andrei Jdanov”.

4. Jdanov a discutat despre campanie cu fiul său, Iuri, care studiase chimia, avea un masterat în filozofie – şi a rămas tânărul ideal pentru Stalin şi ginerele său preferat. Jdanov a explicat că, „după război, cu milioane de morţi şi economia distrusă, trebuie să creăm un nou concept despre valorile spirituale pentru a oferi o temelie unei ţări devastate, bazată pe cultura clasică...”. Jdanov, care crescuse cu autori din secolul al XIX-lea, „de la Puşkin la Tolstoi, compozitori precum Haydn şi Mozart”, căuta „o bază ideologică în clasici”.

5. „Am îndeplinit ordinele conform instrucţiunilor Tovarăşului Stalin, pe care le-am notat, despre piesă”, i-a scris Simonov lui Poskrebîşev pe 9 februarie 1949, predând lucrarea pentru verificare.

6. Eisenstein a murit înainte de a mai apuca să scurteze barba şi sărutul şi să arate de ce Ivan cel Groaznic „a trebuit să fie crud”. Aparent, a fost o binecuvântare, deoarece este puţin probabil că ar fi supravieţuit epurării antisemite din 1951-1953.

49

Eclipsa lui Jukov şi jefuitorii Europei: elita imperială

La începutul războiului, Stalin şi-a dat seama de utilitatea evreimii sovietice pentru atragerea ajutorului americanilor, dar chiar şi atunci proiectul a fost pătat de sânge[1]. Stalin i-a ordonat apoi lui Beria să înfiinţeze Comitetul antifascist evreiesc, controlat de NKVD, dar condus oficial de celebrul actor evreu Solomon Mihoels, „scund, cu faţă de intelectual neastâmpărat, cu fruntea şi buza de jos proeminente”, pe care Kaganovici îl pusese să joace în *Regele Lear* pentru Stalin. Când Mihoels a făcut un turneu în America ca să câştige sprijin pentru Rusia, în aprilie 1943, Molotov l-a instruit şi Stalin a ieşit din biroul său ca să-i facă cu mâna. Comitetul antifascist evreiesc era supravegheat de Solomon Lozovski, un vechi bolşevic cărunt, cu o barbă biblică, reprezentantul evreilor în eşaloanele superioare ale Comisariatului pentru Afaceri Externe condus de Molotov.

Descoperirile înfiorătoare privind Holocaustul nazist, turneul lui Mihoels şi forţa de atracţie a sionismului care promitea să ofere poporului evreu un refugiu sigur au mai atenuat internaţionalismul sever chiar şi al bolşevicilor de la cele mai înalte niveluri. Stalin a tolerat asta, dar a încurajat o reacţie antisemită tradiţională. Când a ales distribuţia pentru *Ivan cel Groaznic. Partea a II-a*, Bolşakov a respins-o în mod făţiş pe o actriţă deoarece „trăsăturile sale semitice sunt clar vizibile”. Oricine arăta prea tare a evreu a fost dat afară.

Când avansul armatei sovietice a dat în vileag genocidul uluitor comis de Hitler împotriva evreilor, Hruşciov, liderul Ucrainei, nu a vrut să le acorde un tratament special evreilor care se întorceau acasă din lagărele de exterminare. A refuzat chiar să le înapoieze casele, care fuseseră ocupate între timp de ucraineni. Acest antisemit convins a bombănit că „Abramovicii” îi vânau fieful „ca nişte ciori”.

Acest lucru a dat naştere unei adevărate dezbateri în preajma lui Stalin. Mihoels i s-a plâns lui Molotov că „după catastrofa evreilor autorităţile locale nu le acordă nicio atenţie”. Molotov i-a transmis mesajul lui Beria, care, spre meritul său, a arătat înţelegere. Beria a cerut ca Hruşciov să îi ajute pe evreii care „au fost mai oprimaţi decât oricare alţii de germani”. Îşi asuma astfel un risc, deoarece Stalin decretase că *toţi* cetăţenii sovietici au suferit *în mod egal*. Stalin l-a suspectat ulterior pe Beria că era prea apropiat de evrei, posibila sursă a zvonului că Beria însuşi era de fapt evreu. Molotov a transmis ordinul lui Beria. Hruşciov a fost de acord să îi ajute pe „Abramovicii” lui.

Încurajat de această simpatie crescândă, Mihoels şi colegul său Fefer, care era poet[2] şi spion al MGB, le-a sugerat lui Molotov şi adjunctului acestuia responsabil cu Comitetul antifascist evreiesc, Lozovski, crearea unei republici evreieşti în Crimeea (în care acum nu mai existau tătari) sau în Saratov (din care fuseseră deportaţi germanii de pe Volga). Lui Molotov i s-a părut ridicolă ideea regiunii germanilor de pe Volga, „n-ai cum să vezi un evreu pe tractor”, preferând Crimeea: „De ce nu scrii un memoriu adresat mie şi Tovarăşului Stalin şi mai vedem”.

„Toată lumea”, îşi aminteşte Vladimir Redens, „credea că va exista o Crimee a evreilor”. Se poate ca Molotov, manifestând o independenţă mai mare decât înainte, să fi discutat acest lucru cu Beria, dar părerea lui era să îl coste viaţa. Cei mai mulţi dintre cei implicaţi au murit în mai puţin de cinci ani.

Pe 2 februarie 1944 Mihoels i-a trimis scrisoarea lui Molotov, cu o copie lui Stalin, care a decis acum că actorul trecuse de la propaganda sovietică la cea evreiască. Stalin, foarte conştient de antisemitism, l-a trimis pe Kaganovici să descurajeze ideea acestei „Californii a evreilor”: „Doar nişte actori şi poeţi puteau inventa aşa un proiect”, a spus el, care „nu valora nimic în practică!”. Jdanov a supravegheat elaborarea unor liste cu evrei din diverse departamente şi a recomandat desfiinţarea Comitetului antifascist evreiesc[3].

Ca şi Molotov în 1939, Jdanov şi-a asmuţit dulăii împotriva evreilor din aparat, care, a spus el, devenise „un fel de sinagogă”.

Antisemitismul lui Stalin a rămas un amestec de prejudecăţi demodate, suspiciune faţă de un popor fără ţară şi neîncredere, deoarece duşmanii săi erau adesea evrei. Nici măcar nu se ascundea – lui Roosevelt i-a spus în faţă la Ialta că evreii sunt nişte „samsari, profitori şi paraziţi”. Dar după 1945 s-a produs o schimbare: Stalin a devenit un antisemit violent şi obsesiv.

Întotdeauna o judecată în primul rând politică, era şi parţial pragmatică: se potrivea cu noul lui naţionalism rus. Supremaţia Americii, cu puternica sa comunitate de evrei, i-a făcut pe evreii lui, care îşi restabiliseră legăturile cu cei din America în timpul războiului, să pară o coloană a cincea neloială. Suspiciunea sa faţă de evrei a fost altă faţetă a complexului său de inferioritate faţă de America, precum şi un simptom al fricii de noua încredere ambiţioasă a poporului său victorios. A fost, de asemenea, un mod de a-i controla pe vechii săi tovarăşi ale căror legături cu evreii simbolizau noua lor încredere cosmopolită de după victorie. În aceeaşi măsură, ura orice popor cu o loialitate incertă: a observat că Holocaustul afectase şi trezise evreimea sovietică până şi în rândul potentaţilor. Noul său antisemitism izvora din paranoia lui mocnită, exacerbată atunci când soarta i-a adus evrei în familie.

Totuşi, făcea încă pe internaţionalistul, acuzându-i adesea pe unii de antisemitism şi recompensându-i pe evrei în public, de la Mehlis până la romancierul Ehrenburg. Curând acest vârtej răuvoitor ameninţa să îi înghită pe Molotov, Beria şi propriul clan.

*

„De îndată ce se încheie ostilităţile”, a spus Stalin la Ialta, „soldaţii sunt uitaţi şi cad în uitare”. Îşi dorea să se fi întâmplat astfel, dar prestigiul mareşalului Jukov nu fusese niciodată mai mare. Presa occidentală îl aclama chiar ca

succesor al lui Stalin. Lui Stalin îi plăcea de Jukov, dar „nu recunoştea legăturile personale” şi a sondat terenul pentru a vedea dacă această idee se bucură de vreun sprijin.

„Eu îmbătrânesc”, i-a spus el în particular lui Budionnîi, vechiul său amic şi prietenul lui Jukov. „Ce ai zice de Jukov ca succesor al meu?” „Sunt de acord cu Jukov”, a răspuns el, „dar are o fire complicată”. „Tu ai reuşit să-l stăpâneşti”, a spus Stalin, „şi eu mă descurc cu el”.

Stalin „s-a descurcat” cu Jukov folosind „Cazul Aviatorilor” împotriva sa, torturându-l pe mareşalul de aviaţie Novikov pentru a-l denunţa[4]. „Distrus din punct de vedere moral, adus în pragul disperării, după multe nopţi nedormite, am semnat”, a recunoscut ulterior Novikov. Abakumov a mai torturat alţi 70 de generali pentru a obţine dovezile necesare. În martie, Jukov a fost chemat la Moscova. În loc să răspundă direct în faţa generalisimului, a fost chemat de adjunctul lui Stalin în funcţia de ministru al Apărării, Bulganin, „Instalatorul” (cum îi spunea Beria), care avea mare trecere. Jukov a bombănit ceva despre aroganţa lui Bulganin şi Bulganin a bombănit că Jukov s-a folosit de gradul său superior faţă de el, nesocotind ordinele Partidului. Stalin i-a ordonat „Instalatorului” să organizeze o parodie de proces împotriva lui Jukov. Abakumov a percheziţionat casele lui Jukov, care s-au dovedit a fi o adevărată peşteră a comorilor lui Aladin: „Putem spune doar”, i-a raportat vesel Abakumov lui Stalin, „că vila lui Jukov este un muzeu”, plin de aur, 323 de blănuri, 400 de metri de catifea şi mătase. Erau şi foarte multe picturi, unele atârnate chiar pe pereţii bucătăriei. Jukov a mers până acolo încât a atârnat deasupra patului o pânză imensă pe care erau pictate două femei goale... nu am găsit nici măcar o carte sovietică”. Apoi mai erau „20 de puşti deosebite de la Holland & Holland”. Au lăsat trofeele (întorcându-se după ele în 1948), dar deocamdată au confiscat, în mod bizar, păpuşa uneia dintre fiicele mareşalului şi memoriile acestuia: „Lasă-i pe istorici să scrie istorie”, l-a avertizat Stalin pe Jukov.

La începutul lunii iunie, Jukov a fost chemat la Consiliul Militar Suprem. Stalin a intrat „întunecat ca un nor negru”. Fără să spună un cuvânt, i-a aruncat o foaie de hârtie lui Ştemenko. „Citeşte”, a izbucnit el. Ştemenko a citit mărturia lui Novikov conform căreia Jukov îşi asumase meritul pentru victoria Uniunii Sovietice, îl criticase pe Stalin şi îşi crease propria clică. Îi acordase chiar o medalie starletei Lidia Ruslanova, cu care este posibil să fi avut o aventură.

Era „intolerabil”, a declarat Stalin, întorcându-se spre generali. Budionnîi (care fusese instruit de Bulganin) şi-a criticat vag prietenul, dar nu fără a-l incrimina. Rivalul lui Jukov, Konev, a spus că este un om dificil, dar cinstit. Doar Golikov, pe care Jukov îl îndepărtase de la comanda frontului Voronej în 1943, l-a denunţat cu adevărat. Dar Molotov, Beria şi Bulganin l-au acuzat pe mareşal de „bonapartism”, cerând ca Jukov „să fie pus la locul lui”. Jukov s-a apărat, dar a recunoscut că şi-a exagerat importanţa.

„Ce să ne facem cu Jukov?”, a întrebat Stalin, care, ca de obicei, nu îşi exprimase nicio părere. Potentaţii doreau ca acesta să fie pedepsit, militarii nu. Stalin, dându-şi seama că nu mai era în 1937, a sugerat retrogradarea lui Jukov şi trimiterea lui în Regiunea Militară Odessa. Teroarea împotriva învingătorilor era o politică deliberată, amiralul Kuzneţov, printre alţii, fiind şi el arestat (deşi, de asemenea, doar retrogradat). S-a interceptat o convorbire telefonică a fostului mareşal Kulik în care afirma că politicienii îşi însuşesc meritele militarilor. Era o adevărată erezie: a fost împuşcat fără mare tam-tam în 1950. Jukov însuşi a fost exclus din Comitetul Central, trofeele sale au fost confiscate, prietenii torturaţi şi apoi trimişi în munţii Ural. El a suferit un atac de cord, dar Stalin nu l-a lăsat niciodată pe Abakumov să îl aresteze sub acuzaţia că ar fi pus la cale o lovitură de stat bonapartistă: „Nu cred pe nimeni care susţine că Jukov ar fi putut face aşa ceva. Eu îl cunosc foarte bine. Este un om sincer, tăios, care poate

vorbi deschis cu oricine, dar nu s-ar opune niciodată Comitetului Central”.

În cele din urmă Stalin a demonstrat subordonarea generalilor scriind această notă adresată Biroului Politic: „Propun ca Tovarăşul Bulganin să fie avansat la gradul de Mareşal pentru faptele prin care s-a distins în Războiul pentru Apărarea Patriei”. În cazul în care cineva ar fi dorit să pună sub semnul îndoielii palmaresul extrem de lipsit de distincţie din timpul războiului – şi din viaţa civilă – al „Instalatorului”, Stalin a adăugat: „Cred că motivaţia mea nu mai necesită discuţii suplimentare – este cât se poate de clară”.

*

Jukov nu era singur în acest „muzeu” plin de aur şi picturi. Corupţia este povestea nespusă a terorii postbelice a lui Stalin: potentaţii şi mareşalii au jefuit Europa cu avariţia lui Göring, deşi având o oarecare justificare după ceea ce făcuseră germanii Rusiei. Această elită imperială a renunţat la o mare parte din vechea „modestie bolşevică”. Totuşi, „Tovarăşul Stalin”, li se spunea vizitatorilor străini, „nu poate tolera imoralitatea”, deşi crezuse întotdeauna că cuceritorii au dreptul la o parte din prăzile de război şi fetele din teritoriile cucerite. Râdea de luxul generalilor săi, cu curtezanele şi ordonanţele lor, dar arhivele sale sunt pline de acuzaţii de corupţie pe care de obicei le punea la dosar pentru mai târziu.

Mareşalii profitau de eticheta feudală a prăzii de război pe baza căreia ofiţerii furau comorile şi apoi le plăteau un fel de tribut superiorilor. Unii nici nu aveau nevoie de ajutor: mareşalul de aviaţie Golovanov, unul dintre favoriţii lui Stalin, a demontat casa de la ţară a lui Goebbels şi a trimis-o la Moscova cu avionul, ispravă care i-a distrus cariera.

Soldaţii ajungeau primii la comori, dar cekiştii erau cei care se bucurau de prăzile cele mai bune. La Gagra, Beria a urmărit şi a impresionat nişte sportive cu o flotă de bărci cu motor furate. Abakumov mergea prin Moscova cu maşini

sport italiene, a jefuit Germania cu o extravaganţă demnă de Göring, a trimis avioane la Berlin ca să rechiziţioneze cantităţi potemkineşti de lenjerie intimă, adunând antichităţi cât să umple un magazin universal. A adus-o cu avionul pe actriţa germană de film, misterioasa Olga Cehova, pentru a avea o aventură cu ea. Când actriţa Tatiana Okunevskaia (care fusese violată de Beria) l-a refuzat, a fost trimisă pentru şapte ani în gulag. Personalul lui Stalin era corupt până în albul ochilor. Vlasik, vizirul care conducea un imperiu somptuos al mâncărurilor, băuturilor şi vilelor, se întreţinea cu curtezanele sale în casele oficiale de vacanţă, însoţit de o gaşcă de pictori destrăbălaţi, cekişti brutali şi birocraţi hedonişti. Limuzinele le aduceau pe „ibovnicele" care primeau apartamente, caviar, bilete la paradele din Piaţa Roşie şi meciurile de fotbal. Vlasik le seducea pe soţiile prietenilor lui arătându-le fotografiile sale cu Stalin şi hărţi de la Potsdam. Fura chiar şi din casele lui Stalin, devalizându-i vila din Potsdam, furând 100 de articole din porţelan, piane, ceasuri, maşini, trei tauri şi doi cai, transportându-le în ţară cu trenuri şi avioane ale MGB. La Conferinţa de la Potsdam şi-a petrecut mare parte a timpului bând, făcând sex sau furând.

Apoi, mai era şi uriaşa risipă de mâncare de la vilele lui Stalin. Vlasik a fost denunţat curând pentru că vindea caviarul care rămânea, probabil de Beria, pe care îl denunţase şi el. În 1947, aproape că a fost arestat, dar Stalin l-a lăsat să-şi motiveze păcatele: „De fiecare dată, ora mesei era schimbată [de Stalin], o parte din felurile de mâncare nu erau folosite. Acestea erau împărţite de membrii personalului". Stalin l-a iertat – şi a comandat mai puţină mâncare decât înainte. Vlasik şi-a păstrat slujba.

Totuşi, amantele lui Vlasik, ca şi proxeneţii lui Beria, l-au turnat lui Abakumov, care la rândul său a fost denunţat de rivalul său din MGB, generalul Serov, care i-a scris lui Stalin despre corupţia şi destrăbălarea ministrului. Stalin a păstrat scrisorile pentru a le folosi mai târziu. Se spunea că Serov a furat coroana regelui Belgiei. În această perioadă

curtezanele, proxeneţii şi generalii din MGB se turnau unii pe alţii într-un carusel de favoruri sexuale şi trădări.

*

Potentaţii lui Stalin trăiau acum într-o seră unde creşteau privilegii selecte, birourile lor fiind împodobite cu frumoase covoare persane şi picturi în ulei de dimensiuni mari[5]. Casele lor erau ca nişte palate: liderul Moscovei ocupa acum tot palatul marelui duce Serghei Aleksandrovici. Stalin însuşi a încurajat această nouă eră imperială când, după Ialta, s-a îndrăgostit de Livadia lui Nicolae al II-lea şi de palatul din Alupka al prinţului Voronţov: „Aranjaţi palatele astea", i-a scris Stalin lui Beria pe 27 februarie 1945. „Pregătiţi-le pentru cei cu funcţii de răspundere." I-a plăcut atât de mult palatul lui Aleksandru al III-lea de la Sosnovka, în Crimeea, încât a pus să i se construiască acolo o vilă pe care a vizitat-o o singură dată. Din acest moment, potentaţii şi copiii lor rezervau aceste palate prin intermediul Secţiei a 9-a a MGB: Stepan Mikoian şi-a petrecut luna de miere la palatul lui Voronţov; Stalin însuşi mergea în vacanţă la Livadia. Familiile zburau spre sud într-o secţiune specială a avioanelor companiei aeriene de stat – Sergo Mikoian îşi aminteşte că a zburat astfel spre casă împreună cu Poskrebîşev. Copiii se bucurau de privilegii, dar trebuiau să se comporte exemplar şi să urmeze dictoanele Partidului: când Jdanov a denunţat jazzul, Hruşciov, la nervi, a distrus discurile cu jazz la care ţinea atât de mult fiul său.

Svetlana Stalina a observat că vilele familiilor Mikoian, Molotov şi Voroşilov erau „pline ochi de cadouri din partea muncitorilor... covoare, arme caucaziene aurite, porţelanuri", pe care le primeau după „obiceiul medieval al vasalilor care plăteau tribut". Potentaţii călătoreau în limuzine ZiS blindate, care aveau ca model Packardurile americane, la ordinele lui Stalin, urmaţi de o escortă de cekişti, cu sirenele răsunând. Moscoviţii numeau această procesiune „nuntă de câine".

Un întreg detaşament, comandat de un colonel sau de un general, îi era alocat fiecărui lider, locuind efectiv la vilele lor, pe jumătate o familie extinsă, pe jumătate informatori ai MGB. Erau atât de mulţi, încât fiecare membru al Biroului Politic îşi putea face propria echipă de volei, familia Beria jucând împotriva familiei Kaganovici. Dar Kaganovici refuza să joace în echipa sa: „Beria câştigă întotdeauna şi vreau să fiu şi eu în tabăra câştigătoare", spunea el. În jargonul MGB, potentatul era numit „subiectul", casa lui „obiectul" şi gărzile „anexe ale subiectului", astfel încât copiii râdeau când îi auzeau spunând: „Subiectul este în drum spre obiect". Malenkov mergea adesea din strada Granovski până la Kremlin, înconjurat de o falangă de „anexe".

Doamnele din familiile membrilor Biroului Politic aveau acum propriul designer haute couture. Toate „familiile din top zece" mergeau la atelierul de pe Kutuzovski Prospekt, controlat de un departament al MGB, unde Abram (Donjat Ignatovici, după spusele Ninei Hruşciova) Lerner şi Nina Adjubei creau costumele bărbaţilor şi rochiile femeilor. Lerner era un croitor evreu tradiţional care a creat uniforme, inclusiv extravaganta uniformă de generalisim a lui Stalin. Dacă el era Diorul Biroului Politic, Nina Adjubei, „scundă, grasă, cu nasul cârn şi foarte puternică", care învăţase meserie de la „nişte călugări dintr-o mănăstire", era madame Chanel a acestuia. Peste tot erau teancuri de numere din *Harper's Bazaar* şi *Vogue.* Fie copia modele de la Dior, din *Vogue* sau *Harper's*, fie crea ea însăşi modele, „dar era la fel de bună ca Chanel", spune clienta sa Marta Peşkova, nora lui Beria. „Nu trebuia să plăteşti dacă nu întrebai care este preţul", explică Sergo Mikoian. „Mama plătea întotdeauna, Polina Molotova nu". Această practică i-a fost denunţată în cele din urmă, ca şi toate celelalte, lui Stalin, care i-a mustrat pe membrii Biroului Politic: Aşhen Mikoian i-a aruncat facturile în faţă lui Anastas, dovedind că ea plătea întotdeauna. Adjubei „a făcut prima rochie a Svetlanei Stalina"[6].

Croitoreasa a fost descoperită de Nina Beria, dar Polina Molotova, „prima doamnă", era cea mai bună clientă a ei.

Altădată persoanele cu rang înalt ai Europei victoriene făceau cure cu ape minerale în staţiunea Karlsbad din Boemia. Acum Zinaida Jdanova şi Nina Beria se întreţineau cu admiratorii lor acolo. „Îmbrăcată luxos şi cuibărită în blănuri”, fiica sa purtând o „etolă de nurcă”, Polina sosea adesea în aceeaşi staţiune cu un avion oficial, însoţită de o suită de vreo 50 de persoane. Fiica sa, Svetlana, „o adevărată prinţesă bolşevică”, era dusă cu maşina zilnic la Institutul de Relaţii Externe, unde studiau mulţi dintre copiii elitei, lăsând în urma ei o trenă de Chanel No. 5 şi „purtând alte haine în fiecare zi”.

Stalin a păstrat controlul asupra acestor privilegii, continuând să aleagă maşinile pentru fiecare lider, astfel încât Jdanov a primit un Packard blindat, un Packard normal şi un ZiS-110, Beria a primit un Packard blindat, un ZiS şi un Mercedes, în timp ce Poskrebîşev a primit un Cadillac şi un Buick. A consolat familia lui Şcerbakov, liderul Moscovei care a murit din cauza alcoolismului, cu o grămadă de bani gheaţă[7]. Stalin a specificat: „Daţi-le un apartament şi o vilă, drepturi la Spitalul Kremlin, limuzină... personal special NKVD... profesor pentru copii...”. Le-a oferit văduvei lui Şcerbakov 2.000 de ruble pe lună, fiilor săi 1.000 ruble pe lună până la absolvire, mamei lui 700 pe lună, surorii 300. Soţia sa a mai primit o sumă de 200.000 de ruble şi mama lui 50.000 de ruble – sume de o generozitate inimaginabilă pentru muncitorul mediu. Aceasta era noua ordine imperială a lui Stalin.

*

„Prinţul moştenitor” Vasili a dus corupţia, destrăbălarea şi capriciile pe noi culmi. Chiar şi atunci când ofiţerii i se plângeau de el lui Stalin, foloseau o formulă specială pentru a defini locul sacru al lui Vasili: „Este apropiat de poporul sovietic deoarece este fiul dumneavoastră”. Totuşi, dincolo de aroganţă, Vasili era cel mai îngrozit dintre toţi curtenii: Stalin spunea batjocoritor că ar „trece şi prin foc” dacă i-ar ordona să facă asta. Lui Vasili îi era teamă, în special, de viitor: „Nu am decât două căi de scăpare”, i-a spus el lui

Artem. „Pistolul sau băutura! Dacă folosesc pistolul, îi fac o grămadă de probleme tatei. Dar, când o să moară el, Hruşciov, Beria şi Bulganin o să mă facă bucăţi. Îţi dai seama cum e să trăieşti cu securea deasupra capului?”

A abandonat-o cu nesimţire pe soţia lui, Galina, luându-l pe fiul lor Saşa să locuiască cu el în Casa de pe Chei. Ei îi era atât de dor de Saşa, încât dădaca se întâlnea cu ea în secret pentru ca ea să se joace puţin cu el. Dar Galina era prea înspăimântată pentru a-i cere un apartament sau o menajeră. Vasili s-a căsătorit apoi cu fiica mareşalului Timoşenko, Ekaterina, „o ucraineană drăguţă”. Apartamentul său nu era suficient de mare pentru vlăstarele generalisimului şi mareşalului, aşa că el a cerut eleganta vilă a generalului Vlasik de pe Gogolevski. S-a întors din Germania cu un avion plin de „prăzi”: „ornamente din aur, diamante, smaralde, zeci de covoare, o grămadă de lenjerie de damă, un număr imens de costume bărbăteşti, paltoane, haine de blană, etole din blană, astrahanuri”, până când casa lui Vasili „a ajuns să fie ticsită de aur, covoare nemţeşti şi cristaluri”. Erau atât de multe, încât soţia sa, Timoşenka, le-a vândut treptat şi a băgat banii în buzunar. Când căsnicia lui cu Timoşenka s-a destrămat, s-a însurat cu o celebră înotătoare, impunătoarea Kapitolina Vasileva, cu care a fost cel mai fericit. Svetlana credea că o căuta pe mama sa în soţiile lui deoarece îi spunea „mamă” şi chiar ea îşi purta părul strâns într-un coc, ca Nadia.

Vasili comanda Forţele Aeriene din Regiunea Militară Moscova, sarcină care îl depăşea. Le-a cerut celor din anturajul lui să îi spună *Hoziain*, ca tatălui său. „Vasili bea mult aproape în fiecare zi”, a mărturisit aghiotantul său mai târziu, „nu venea la muncă cu săptămânile şi nu lăsa femeile în pace”.

Altădată prinţii moştenitori îşi instruiau mândri regimentele. Acum, ca un fiu de milionar occidental, Vasili era hotărât să aducă echipa de fotbal, VVS (Forţele Aeriene Sovietice), în fruntea clasamentului. L-a demis imediat pe antrenorul

echipei, după ce s-a hotărât să îl salveze din Gulag pe Starostin, cel mai important antrenor de fotbal al Rusiei, exilat de Beria, acuzat că ar fi complotat să îl asasineze pe Stalin. Starostin a fost chemat în biroul comandantului lagărului în care se afla şi acesta i-a întins *vertuşka*: „Salut, Nikolai, Vasili Stalin la telefon”. Avionul generalului Stalin l-a dus pe Starostin înapoi la Moscova, unde Vasili l-a ascuns în timp ce încerca să îi anuleze sentinţa.

Abakumov, noul şef al echipei Dinamo, era furios. MGB l-a răpit pe Starostin. Vasili, folosind ofiţerii din serviciile de informaţii ale Forţelor Aeriene, a pus din nou mâna pe el. Abakumov l-a răpit iarăşi. Când Vasili l-a sunat pe ministru, acesta a spus că nu ştie nimic despre fotbalist, dar Starostin a reuşit să îi transmită un mesaj lui Vasili, care l-a trimis pe şeful securităţii Forţelor Aeriene să îl aducă iarăşi înapoi. În acea zi, Vasili a urmărit meciul echipei Dinamo din tribuna oficială, cu Starostin lângă el. Planurile ofiţerilor MGB erau zădărnicite. Vasili l-a sunat pe adjunctul lui Abakumov şi a ţipat la el: „Acum două ore mi-ai spus că nu ştii unde este Starostin... E chiar aici, lângă mine. Băieţii tăi l-au săltat. Ţine minte, în familia mea, nu uităm niciodată o insultă. Îţi spune asta Generalul Stalin!”[8].

Când a vizitat Tiflisul, s-a îmbătat, a zburat cu un avion de vânătoare pe deasupra oraşului şi a creat panică coborând în picaj de-a lungul străzilor. Dacă nu ieşea cum voia el, îi denunţa pe ofiţeri lui Abakumov sau lui Bulganin. Singura cale de scăpare era să fie denunţat el însuşi lui Stalin: „Dragă Iosif Vissarionovici, vă rog să îi spuneţi lui Vasili Iosefovici să nu se atingă de mine”, scria ofiţerul de aviaţie N. Sbitov, care observase primele tancuri germane apropiindu-se de Moscova. „Eu aş putea să îl ajut.” Sbitov a dezvăluit că Vasili se folosea în mod constant de numele său: „Când tata a aprobat această funcţie, a vrut să am o comandă independentă”, se plângea el.

Vasili se purta, cu siguranţă, ca un băiat crescut de cekişti: când au fost descoperiţi nişte „Duşmani” sub comanda sa, a creat o cameră de tortură improvizată în apartamentul lui

şi a început „să îl bată pe om la tălpi cu o nuia subţire” până când acest surogat de Lubianka s-a sfârşit cu o petrecere.

*

La câteva zile după exilarea lui Jukov, starea preşedintelui Kalinin, bolnav de cancer la stomac, a început să se deterioreze. Lui Stalin îi plăcea de Deduşka Kalinin, ocupându-se personal de trimiterea sa în Abhazia ca să se recupereze, sunându-l pe liderul local ca să îi ceară „atenţie maximă” şi apoi ordonându-le gărzilor lui de corp să aibă grijă de el. Dar îl mai şi chinuia pe Kalinin, pe jumătate orb, amintindu-i de opoziţia acestuia din anii ‘20 pentru care îl exclusese de la guvernarea activă timp de două decenii. Când Tito i-a oferit lui Kalinin nişte ţigări la un banchet, Stalin a spus în glumă: „Nu pune mâna pe ţigările alea occidentale!”. Kalinin „le-a lăsat tulburat să cadă din mâna tremurătoare”.

Având 71 de ani, Kalinin locuia împreună cu menajera şi doi copii adoptivi în timp ce adorata sa soţie putrezea în lagăre. Îmboldit de moartea sa iminentă, Kalinin a făcut apel la Stalin: „Privesc calm viitorul ţării noastre... şi îmi doresc un singur lucru – să vă păstraţi puterea şi rezistenţa, cea mai bună garanţie a succesului Statului Sovietic”, şi-a început el scrisoarea. „Apelez personal la dumneavoastră cu două cereri – să o graţiaţi pe Ekaterina Ivanovna Kalinina şi să o desemnaţi pe sora mea să se ocupe de educaţia celor doi orfani care trăiesc în casa mea. Din tot sufletul, un ultim rămas-bun. M. Kalinin.” Stalin, Malenkov şi Jdanov au votat să o graţieze pe soţia lui Kalinin după ce aceasta şi-a recunoscut greşeala, care era de obicei condiţia pentru a obţine iertarea: „Am făcut lucruri rele şi am fost pedepsită aspru... dar nu am fost niciodată un duşman al Partidului Comunist – vă rog să mă graţiaţi!”.

„Graţiaţi şi eliberaţi deîndată şi aduceţi-o pe graţiată la Moscova. I. Stalin.”

Înainte de a muri, pe 24 iunie, Kalinin i-a scris o scrisoare extraordinară, dar patetică lui Stalin, inspirată de nevoia sa amară de izbăvire bolşevică: „Aşteptându-mi moartea... trebuie să spun că pe toată durata opoziţiei nimeni din opoziţie nu a propus vreodată ostilitate faţă de linia Partidului. Acest lucru v-ar putea surprinde deoarece am fost prieten cu unii dintre ei... Totuşi, am fost criticat şi discreditat... deoarece Iagoda s-a străduit mult să dovedească apropierea mea de opoziţie". Acum a dezvăluit un secret pe care îl ţinuse ascuns timp de 22 de ani: „În anul de după moartea lui Lenin, după cearta cu Troţki, Buharin m-a invitat în apartamentul său pentru a-i admira trofeele şi m-a întrebat – ce aş zice «să conduc fără Stalin?»; i-am răspuns că nu pot concepe aşa ceva. Orice combinaţie fără Stalin era de neînchipuit... După moartea lui Lenin, eu am crezut în politica lui Stalin... Pe Zinoviev îl consideram extrem de periculos". Apoi i-a cerut din nou lui Stalin să aibă grijă de sora sa şi de orfani şi să „păstreze această scrisoare în arhivă".

La funeralii, când fotografii îl sâcâiau pe Stalin, el le-a arătat sicriul, mârâind: „Fotografiaţi-l pe Kalinin!".

*

Pe 8 septembrie, Stalin a plecat în vacanţă, în timp ce Molotov călătorea prin toată lumea ca să participe la întâlniri cu Aliaţii pentru a negocia noua Europă. La Paris, a apărat interesele sovietice în Germania, încercând în acelaşi timp să câştige un protectorat asupra Libiei, lovindu-se de opoziţia din ce în ce mai dură a aliaţilor occidentali. Se pare că Stalin spera încă să îşi consolideze poziţia prin negocieri cu foştii lui aliaţi.

Stalin, sub numele de cod „Drujkov" sau *Instanţia*, lăuda sfidarea neîmblânzită a lui Molotov. Şi Molotov era foarte mulţumit de sine. Când a descoperit că fusese surghiunit în al doilea rând la o paradă a francezilor, a părăsit în trombă podiumul, dar apoi i-a scris lui Stalin pentru a-i cere aprobarea: „Sunt sigur că am făcut ceea ce trebuia". „Ai procedat cât se poate de corect", a răspuns Stalin.

„Demnitatea Uniunii Sovietice trebuie apărată nu doar când este vorba despre problemele majore, ci şi despre detalii.”

„Dragă Polinka mea mult iubită”, scria jubilând vanitosul Molotov. „Îţi trimit salutări şi poze din ziar în care se vede cum plecam de la parada de duminică! Îţi trimit *Paris-Midi*, în care sunt cele trei poze cu 1. mine la tribună; 2. când mă pregătesc să plec; şi 3. părăsesc tribuna şi intru în maşină. Te sărut şi te îmbrăţişez tare! Sărut-o pe Svetusia din partea mea!” Molotov a plecat mai departe, la altă rundă de discuţii, la New York, pe care Stalin a supravegheat-o de la Pârâul Rece din Gagra: lui Stalin îi păsa mai puţin de detaliile despăgubirilor de război plătite de italieni decât de statutul Uniunii Sovietice ca mare putere. Molotov îi intrase iarăşi în graţii: pe 28 noiembrie, Stalin i-a scris amabil: „Îmi dau seama că eşti agitat şi te supără soarta propunerii sovietice... Fii mai calm!”. Dar, confruntat cu foametea din Ucraina şi rivalitatea americanilor, argăţosul *Vojd* simţea slăbiciunea, corupţia şi lipsa de loialitate periculoase din jurul lui.

*

În timp ce Molotov era triumfător pentru că semnase tratatele de pace cu naţiunile învinse, Stalin a mai născocit o umilinţă. Stalin era deja membru al Academiei de Ştiinţe şi acum lui Molotov i s-a oferit aceeaşi onoare, cu binecuvântarea *Vojd*-ului. Molotov a trimis ascultător Academiei o telegramă plină de recunoştinţă, asupra căreia Stalin s-a năpustit cu un dispreţ acvilin: „Am fost şocat de telegrama ta... Chiar eşti aşa de entuziasmat de alegerea ta ca membru onorific al Academiei? Ce înseamnă semnătura asta, «cu respect, Molotov»? Nu am crezut niciodată că ai putea deveni atât de sentimental privind astfel de mărunţişuri... Mi se pare că, în calitate de om de stat de la cel mai înalt nivel, trebuie să îţi pese mai mult de demnitatea ta”.

Stalin a continuat să se frământe în legătură cu faptul că poporul său murea de foame, o reiterare a foametei din ‘33[9]. La început a încercat să glumească, numindu-l pe un

oficial „Fratele Distrofie”. Apoi, când şi Jdanov i-a raportat despre foamete, Stalin a dat vina pe Hruşciov, viceregele său ucrainean, aşa cum făcuse şi în 1932: „Te induc în eroare...”. Totuşi, 282.000 de oameni au murit în 1946, 520.000 în 1947. În cele din urmă s-a întors împotriva şefului de la Aprovizionare, Mikoian. I-a ordonat lui Mehlis, reinstalat în funcţie ca ministru al Controlului de Stat, să cerceteze: „Să nu ai încredere în Mikoian în nicio chestiune deoarece faptul că nu e om cinstit a transformat Aprovizionarea într-un cuib de hoţi!”.

Mikoian a fost suficient de inteligent ca să îi ceară scuze: „Am văzut multe greşeli în munca mea şi sunt sigur că dumneavoastră vedeţi totul foarte clar”, i-a scris el lui Stalin cu o ironie supusă. „Bineînţeles, nici eu, nici oricine altcineva în afară de dumneavoastră nu putem ridica problema atât de bine ca dumneavoastră. Voi încerca din răsputeri să învăţ de la dumneavoastră să muncesc aşa cum trebuie. Voi face totul pentru a învăţa... ca să mă ajute în munca mea ulterioară sub conducerea dumneavoastră părintească.” Ca şi în cazul lui Molotov, vechea intimitate dintre Mikoian şi Stalin nu mai exista. Şi Hruşciov a intrat în dizgraţie din cauza atitudinii sale faţă de foamete: „Fără coloană vertebrală!”, l-a criticat Stalin şi, în februarie 1947, l-a demis din funcţia de prim-secretar al Ucrainei (a rămas premier). Kaganovici, care semăna acum cu un „moşier gras”, l-a înlocuit şi a ajuns la Kiev pentru a-l pune la punct. Dizgraţia lui Stalin le provoca întotdeauna un stres debilitant potentaţilor săi: Hruşciov s-a îmbolnăvit de pneumonie. Numele său a dispărut din ziarele ucrainene, cultul personalităţii lui a pălit. Dar Kaganovici le-a ordonat doctorilor să îl trateze pe Hruşciov cu penicilină, unul dintre medicamentele occidentale cu care Stalin nu era deloc de acord. Chiar dacă şi-a revenit, era oare condamnat „animalul de companie” al lui Stalin?

1. Primii doi candidaţi la conducerea acestei campanii de PR din timpul războiului, liderii polonezi ai aşa-numitului Bund (Partidul Socialist Evreu), V. Alter şi G. Ehlich, au cerut prea mult şi au fost arestaţi, unul fiind împuşcat şi celălalt sinucigându-se în închisoare.

2. Fefer a fost autorul unei poezii absurde în timpul celui de-al Doilea Război Mondial intitulată „Eu, evreul", în care îi lăuda pe marii bolşevici evrei, de la regele Solomon până la Marx, Sverdlov şi „prietenul lui Stalin, Kaganovici", ceea ce, fără îndoială, l-a stingherit foarte mult pe cel din urmă.

3. Principalul antisemit ideologic al lui Jdanov era secretarul înalt, slab şi ascetic al Comitetului Central, Mihail Suslov, care jucase un rol-cheie în deportările din Caucaz şi apoi fusese guvernatorul lui Stalin în ţările baltice, pe care le-a epurat brutal după război. Lucrând alternativ când pentru Jdanov, când pentru Malenkov, a devenit unul dintre tinerii protejaţi ai lui Stalin.

4. Şi Churchill avea accese de invidie faţă de generalii săi: „Monty vrea să umple bulevardul când îşi primeşte bastonul de mareşal! Şi nu va umple bulevardul", i-a spus Churchill lui Sir Alan Brooke când se întorceau de la Moscova, în octombrie 1944. „Va umple bulevardul pentru că e Monty şi eu n-o să-i permit să umple bulevardul!" A fost, scria Brooke, „o criză ciudată de invidie meschină aproape de necrezut din partea sa... Cei care se interpuneau între el şi soare nu se bucurau de aprobarea lui". Exista o tradiţie îndelungată de conducători invidioşi pe generali geniali, dar prea puternici şi ameninţaţi de ei: împăratul Iustinian l-a umilit pe Belizarir; împăratul Pavel i-a făcut acelaşi lucru lui Suvorov.

5. Dimensiunea şi calitatea portretului lui Stalin indicau în aceeaşi măsură rangul ca şi stelele de pe epoleţii ofiţerilor: un portret original în mărime naturală pictat de un artist al curţii precum Gherasimov era semnul distinctiv al unui potentat. Budionnîi şi Voroşilov se lăudau şi cu portretele lor în mărime naturală, în uniformă militară, călare şi cu sabia în mână, pictate de Gherasimov. Aceşti „ştabi" erau

acum atât de pompoşi, îşi amintea Svetlana, încât ţineau „discursuri autoritare” cu „orice pretext”, chiar şi atunci când luau prânzul acasă la ei, în timp ce familiile lor „căscau de plictiseală”.

6. Nina Adjubei s-a alăturat ea însăşi elitei când fiul ei s-a căsătorit cu fiica lui Hruşciov, Rada. Când Hruşciov a devenit conducătorul Uniunii Sovietice, Aleksei Adjubei a ajuns la putere, fiind consilier al liderului şi redactor la *Izvestia*.

7. Deşi Stalin era cinic cu privire la redenumirea unor locuri după potentaţii care mureau, a decis să ridice o statuie şi să redenumească o regiune, o stradă şi o fabrică după Şcerbakov. Proiectul iniţial sugera şi numirea unui oraş după el, dar Stalin a tăiat propunerea, mâzgălind: „Botezaţi după el o fabrică de textile”. Pe 9 decembrie 1947, Biroul a stabilit salariile anuale ale premierului şi preşedintelui la 10.000 de ruble; vicepremierii şi secretarii Comitetului Central primeau 8.000 de ruble. Plicurile cu salariile lui Stalin se acumulau, necheltuite, în biroul său de la Kunţevo.

8. Când Starostin a fost dus în cele din urmă înapoi în lagăr (unde a antrenat echipa de fotbal), Vasili l-a angajat pe celebrul antrenor al echipei Dinamo Tiflis şi a reuşit să ajungă pe locul al patrulea în 1950 şi în semifinalele Cupei URSS. Avea o predilecţie pentru pedepsele staliniste şi stimulentele plutocrate: când echipa sa a pierdut cu 0-2, a ordonat ca avionul să îi lase în mijlocul pustietăţii, departe de Moscova, ca pedeapsă; când echipa a câştigat, pe terenul de fotbal a aterizat un elicopter plin cu daruri. Când catadicsea să îşi facă apariţia la comanda Forţelor Aeriene, şi aici conducea cu o generozitate extravagantă şi o teroare sinistră. Îi mulţumesc lui Zurab Karumidze pentru aceste întâmplări cu socrul său, antrenorul de fotbal al lui Vasili.

9. Nu numai că Stalin nu îi putea hrăni pe civili, ci corespondenţa sa cu Beria şi Serov (din Germania) arată că sovieticii erau îngrijoraţi că nu îşi pot hrăni armata din Germania, ca să nu mai vorbim de est-germani.

50

„Sioniştii te-au păcălit!”

În 1947, secretarul de stat american, George Marshall, a dezvăluit un program masiv de sprijin economic pentru Europa care iniţial a părut atractiv pentru imperiul zdruncinat. Molotov a fost trimis imediat la Paris pentru a afla mai multe. La început liderii s-au gândit că planul este un acord de împrumut şi închiriere fără nicio obligaţie, dar Stalin şi-a dat curând seama că acesta avea să resusciteze Germania şi să îi submineze hegemonia est-europeană. Molotov a fost la început în favoarea planului şi înclina încă spre o soluţie negociată, dar Stalin l-a respins pe Marshall.

Stalin şi Jdanov s-au hotărât să îşi întărească controlul asupra Europei de Est. În acelaşi timp, Stalin a sprijinit înfiinţarea statului evreu, despre care spera să devină un satelit din Orientul Mijlociu. Pe 29 noiembrie, a votat în favoarea sa la ONU şi a fost primul care a recunoscut Israelul. I-a acordat lui Mihoels Premiul Stalin. Dar a devenit curând limpede că Israelul avea să devină un aliat al americanilor, nu al ruşilor.

În combinaţia de prejudecăţi iraţionale, instincte politice ascuţite şi sensibilităţi agresive ruseşti ale lui Stalin, visul lui Mihoels privind o Crimee a evreilor a devenit un cal troian sionist/american sinistru[1], un Plan Marshall ebraic. Sionismul, iudaismul şi America au devenit interşanjabile în mintea lui Stalin. El era, evident, susţinut de magnaţii săi: chiar şi după moartea lui Stalin, Hruşciov le explica înţelegător unor comunişti polonezi: „Ştim cu toţii cum sunt evreii; au cu toţii o oarecare legătură cu lumea capitalistă deoarece au rude care trăiesc în străinătate. Ăsta are o bunică... a început Războiul Rece; imperialiştii unelteau cum să atace Uniunea Sovietică; apoi evreii vor să se stabilească în Crimeea... iată Crimeea şi Baku... Prin legăturile lor, evreii creaseră o reţea pentru a pune în practică planurile americanilor. Aşa că el a înăbuşit totul”. Această părere nu era comună doar în rândul consilierilor lui Stalin: şi nepotul său, Vladimir Redens, era de acord cu

plângerile conform cărora „Comitetul răspândea o propagandă sionistă teribilă... de parcă evreii ar fi fost singurul popor care a suferit”. Antisemitismul lui Stalin se îmbina perfect cu campania sa care încuraja naţionalismul tradiţional. Chiar şi prejudecăţile sale erau subordonate şi complementare aşa-numitei *Realpolitik*.

Stalin i-a ordonat lui Abakumov să adune dovezi că Mihoels şi Comitetul evreiesc sunt „naţionalişti activi îndrumaţi de americani să desfăşoare o activitate antisovietică”, în special în timpul deplasării lui Mihoels în America, când „au stabilit contacte cu evrei celebri care aveau legături cu serviciile secrete americane”. Mihoels a acţionat conform aşteptărilor lui Stalin.

Mihoels, actorul evreu complet depăşit în acest duel cu golemul stalinist, a vrut să facă apel la Stalin. A sunat-o pe cea mai influentă evreică după Kaganovici, Polina Molotova, pentru a o întreba dacă să apeleze la Jdanov sau la Malenkov.

„Jdanov şi Malenkov nu te vor ajuta”, a răspuns Polina. „Toată puterea din ţară se află doar în mâinile lui Stalin şi pe el nu-l poate influenţa nimeni. Nu te sfătuiesc să-i scrii lui Stalin. Are o atitudine negativă faţă de evrei şi nu ne va sprijini.” Ar fi fost de neconceput ca ea să vorbească astfel înainte de război.

Mihoels a luat decizia tentantă, dar într-un moment extrem de prost ales, de a ajunge la Stalin prin Svetlana. Pe Stalin îl frământa deja predilecţia Svetlanei pentru evrei. După Kapler, a fost Morozov, cu care ea se căsătorise în încercarea de a-şi reveni după Sergo Beria. Stalin nu avea nimic personal împotriva lui Morozov – „un tip de treabă”, a spus el –, dar nu luptase în război şi era evreu. „Sionişţii te-au păcălit”, i-a spus Stalin. Fiica lui Malenkov, Volea, tocmai se căsătorise cu nepotul evreu al lui Lozovski, care conducea Comitetul evreiesc al lui Mihoels. Molotov a fost cel care propus scrisoarea lui Mihoels despre Crimeea evreilor şi fratele soţiei sale, Polina, era un om de afaceri

evreu american. Agenţii ăştia americani erau pretutindeni. Acum lucrurile s-au agravat.

Mihoels, dorind cu disperare să protejeze comunitatea evreiască, a întrebat-o pe Jenea Allilueva, care avea legături cu inteligheţia evreiască, dacă îi poate aranja o întâlnire cu Svetlana. Copiii membrilor elitei erau circumspecţi faţă de pretendenţi care îi foloseau pentru relaţile lor: „Unul dintre lucrurile neplăcute ale faptului că eram fiica unui *cinovnik* era că nu puteam avea încredere în tinerii din jurul meu”, spune Volea Malenkova. „Mulţi voiau să se însoare cu mine. Nu ştiam dacă mă vor pe mine sau influenţa tatălui meu.”

Membrii familiei Alliluev au avertizat-o pe Jenea să nu se amestece în periculoasele treburi legate de evrei: „Toate s-au amestecat în această oală”, spune Vladimir Redens. „Ştiam că nu avea să se termine bine.” Dar se pare că Jenea i-a făcut într-adevăr cunoştinţă lui Mihoels cu Svetlana şi Morozov. Stalin a aflat imediat[2] şi a făcut o criză de nervi: evreii „pătrundeau în familie”. Mai mult, Anna Redens a început iarăşi să îl irite pe Stalin, publicând, lipsită de tact, un volum de memorii despre perioada lui de început şi sâcâindu-l pe Vasili, care i s-a plâns lui Stalin. Astfel că Mihoels a nimerit, fără să-şi dea seama, într-un cuib de viespi.

Stalin i-a ordonat lui Abakumov să cerceteze ce legături are familia Alliluev cu spionajul americano-sionist, spunându-i Svetlanei că Jenea îl otrăvise pe soţul ei, Pavel, în 1938. Oamenii inteligenţi au început să divorţeze de partenerii lor evrei. Svetlana Stalin a divorţat de Morozov: toate cărţile de istorie repetă că Stalin a ordonat asta şi vărul Svetlanei, Leonid Redens, susţine şi el că aşa au stat lucrurile. Dar ea a explicat: „Tatăl meu nu mi-a cerut niciodată să divorţez de el”, adăugând în interviurile mai recente că nu fusese îndrăgostită de Morozov: „Am divorţat deoarece eu nu îl iubeam”. Pare destul de adevărat: Leonid Redens adaugă că „existau mulţi bărbaţi în viaţa Svetlanei; ea se săturase de Morozov”. Dar Stalin însuşi i-a spus lui Mikoian că, „dacă

ea nu divorţează de Morozov, îl vor aresta”. Ea l-a părăsit pe Morozov: „Nimeni nu m-ar fi părăsit pe mine”, a spus această ţarevnă. Se pare că Stalin l-a pus fiul lui să rezolve problema. „Vasili i-a luat paşaportul lui Morozov”[3], spune Redens, „şi i-a adus altul, unde nu mai era menţionat faptul că e căsătorit”.

Abakumov a început să aresteze persoanele din cercul de evrei al familiei Alliluev. Pe 10 decembrie, a arestat-o pe Jenea Allilueva, cândva atât de apropiată de Stalin, acuzând-o de „diseminarea unor calomnii privindu-l pe Şeful Guvernului sovietic”. Soţul lui Jenea, fiica sa Kira, care era actriţă, şi Anna Redens i s-au alăturat. Au fost arestaţi tot felul de evrei celebri.

Instanţia, acest eufemism de temut pentru eminenţa sacră de la Kremlin, credea că membrii familiei Alliluev împreună cu evreii îşi „exprimaseră interesul faţă de viaţa personală a Şefului Guvernului sovietic, susţinuţi de servicii secrete străine”. Stalin a permis folosirea unor „metode de convingere” pentru a-l implica pe Mihoels. „Luptele franţuzeşti”, cum le numeau torţionarii, au fost conduse de Komarov, un psihopat antisemit violent, care îşi anunţa victimele: „Soarta ta este în mâinile mele şi eu nu sunt om, sunt o fiară”, adăugând: „Toţi evreii sunt nişte ticăloşi mizerabili!”. Abakumov îl supraveghea pe acest sadic diabolic, ordonând o „bătaie soră cu moartea” pentru prizonieri.

Goldştein, care îi făcuse cunoştinţă lui Mihoels cu familia Alliluev, a mărturisit ulterior că „au început să mă bată cu un baston de cauciuc în zonele moi ale corpului şi la călcâiele goale... până când nu am mai putut sta nici aşezat, nici în picioare”. L-au lovit peste cap atât de rău, încât „faţa îmi era groaznic de umflată şi mi-a fost afectat auzul. Epuizat de interogatoriile care durau zi şi noapte, terorizat de bătăi, înjurături şi ameninţări, am căzut într-o depresie adâncă, o stare de confuzie morală totală şi am început să ofer dovezi împotriva mea şi a altora”.

„Deci spui că Mihoels e un porc?!”, a strigat Abakumov. „Da”, a răspuns Goldştein înfrânt, care a recunoscut că Mihoels îl rugase să „observe toate detaliile relaţiei dintre Svetlana şi Grigori... [pentru] a-i informa pe prietenii noştri americani”. Când Stalin a citit acest lucru, i-a confirmat cele mai negre temeri ale sale legate de Mihoels.

Vladimir Redens, care avea 12 ani, îşi pierduse acum şi mama, şi tatăl. Verii săi mai mici, băieţii lui Jenea, îşi pierduseră părinţii şi sora. Vladimir a alergat să îi spună Olgăi, bunica sa, care continuase să locuiască la Kremlin şi după moartea soţului ei, Serghei, în 1946. Spre uimirea lui, ea nu o iertase niciodată pe Jenea pentru că s-a căsătorit atât de repede: „Mulţumesc lui Dumnezeu!”, a spus ea auzind că Jenea a fost arestată şi şi-a făcut cruce. Dar l-a sunat pe Stalin în legătură cu arestarea Annei: „Au fost folosiţi de Duşman”, a răspuns Stalin. Când familia a vrut ca „cineva să-i spună lui Stalin”, bătrâna doamnă a răspuns: „Nu se întâmpla nimic fără ca el să ştie”. Au dat vina în mod naiv pe Beria, fără să îşi dea seama că Abakumov răspundea direct în faţa lui Stalin.

Svetlana a încercat să intervină pentru „mătuşici”, dar Stalin a avertizat-o că „ele vorbesc prea mult. Şi tu faci comentarii antisovietice”. Kira Allilueva, vara primară a Svetlanei, arestată şi ea, susţine că Stalin a avertizat-o pe fiica lui: „Dacă le iei apărarea, te băgăm şi pe tine la închisoare”. Atât ea, cât şi Vasili au rupt legătura cu copiii familiei Alliluev.

Acum, când Svetlana era iarăşi necăsătorită, Stalin a început să vorbească despre cel cu care ar trebui să se mărite, spunându-le potentaţilor: „A spus că s-ar căsători fie cu Stepan Mikoian, fie cu Sergo Beria”. Taţii din Politburo s-au alarmat. Ţarevnei nu părea să îi pese că ambii băieţi nu numai că erau deja căsătoriţi, ci îşi şi iubeau soţiile. Stalin le-a spus lui Mikoian şi Beria, care erau stresaţi: „Eu i-am spus că nici unul, nici altul. Ar trebui să se mărite cu Iuri Jdanov”. În acelaşi timp, acest peţitor

neîndemânatic şi tiranic i-a spus lui Iuri să se însoare cu Svetlana.

Pe 16 iulie, Stalin a pornit într-un turneu pentru a-i cunoaşte pe oameni şi a vedea ţara, ceva ce nu mai făcuse din 1933. Avea să fie o vacanţă de trei luni meditativă şi nostalgică, un semn al epuizării sale şi al noului stil ca lider distant, dar suprem. L-a lăsat pe nehotărâtul Bulganin la conducere.

În timp ce Abakumov îi tortura pe evrei pentru a crea o nouă conspiraţie „americană” şi a-l distruge pe Mihoels, Stalin şi convoiul său de maşini ZiS-110 blindate se îndreptau spre sud, însoţiţi de Valecika, către Harkov.

1. Ca atâtea dintre temerile febrile ale lui Stalin, şi în acest caz exista un sâmbure de adevăr: sultanii otomani controlaseră Marea Neagră prin controlarea Crimeei. Ecaterina cea Mare şi Prinţul Potemkin au anexat Crimeea în 1783 din acelaşi motiv, la fel cum armatele anglo-franceze au debarcat aici în 1853 pentru a submina Rusia. Hruşciov a donat în mod controversat Crimeea Ucrainei în 1954, decizie care aproape că a dus la un război civil în anii ‘90 între ucraineni şi cei care doreau să fie conduşi de Rusia.

2. Asta s-a întâmplat cu puţin timp înainte ca Jenea să afle că soţul ei era agent al MGB şi că o turnase încă de când se căsătoriseră, dar fiecare familie din cadrul elitei avea turnătorul ei. Jenea a divorţat de el.

3. Grigori Morozov, care a devenit un respectabil avocat sovietic şi s-a comportat întotdeauna cu mare discreţie şi demnitate, a refuzat să fie intervievat pentru această carte, spunând: „Nu vreau să mai retrăiesc vreodată anul 1947”. A murit în 2002.

51

Un bătrân singur în vacanţă

Generalisimul a ordonat să nu se organizeze nicio ceremonie obositoare şi totul s-a petrecut „fără nimic senzaţional – ceea ce i-a plăcut foarte mult lui Stalin”, scria Vlasik, căruia turneul i s-a părut epuizant. Nici Stalin nu dormise decât vreo două ore, dar era „într-o dispoziţie bună, ceea ce ne făcea fericiţi pe toţi”. A inspectat totul, murmurând că nu ar fi văzut nimic „de la birou”.

A experimentat chiar unele aspecte ale vieţii obişnuite: i s-a stricat maşina în apropiere de Orel. Stalin a coborât ca să facă o plimbare, înconjurat de „anexele” sale, şi a dat peste nişte camioane parcate ale căror şoferi au rămas interzişi când el s-a prezentat. La Kursk, Stalin şi-a petrecut noaptea în apartamentul unui cekist din localitate. Dimineaţa, s-a gândit să le facă celor doi soţi un cadou, aşa că a lăsat pe măsuţa de toaletă a doamnei o sticluţă de parfum. La Harkov, Stalin a observat că oamenii locuiau încă în buncăre. I-a spus lui Valecika cât de mult îl supără acest lucru. Când a sosit şi Hruşciov, care căzuse în dizgraţie, asigurându-l iarăşi pe Stalin că foametea era mult exagerată, şi i-a oferit nişte pepeni zemoşi, Valecika a fost îngrozită, în mod naiv, spunându-i Svetlanei că l-au amăgit „pe tatăl tău – şi-au găsit şi pe cine!”.

În cele din urmă, Vlasik l-a urcat uşurat pe Stalin în trenul special care i-a dus în sud, la Ialta, unde el a rămas probabil la Livadia înainte ca crucişătorul *Molotov* să îl ducă la Soci. Vremea era superbă, echipajul emoţionat de prezenţa unui astfel de pasager. Vlasik, fotograful curţii, a făcut atâtea fotografii, încât Stalin, „întotdeauna sensibil”, a observat: „Vlasik se descurcă bine, dar nimeni nu-i face şi lui poze. Trebuie să îl pozeze cineva şi pe el cu noi”.

La Soci, Stalin s-a plimbat prin oraş, urmat de Vlasik, Poskrebîşev şi gărzile de corp înnebunite, care se străduiau să îi ţină sub control pe turiştii aflaţi în vacanţă pe litoral. Când nişte copii s-au strâns în jurul maşinii, el s-a oferit să îi

ducă cu maşina până la cafeneaua din localitate, unde o fetiţă a început să plângă deoarece nu primise nimic dulce. Stalin a luat-o pe genunchi şi i-a spus să aleagă orice doreşte. Grasul de Vlasik a plătit nota, apoi s-a întors spre copii şi a strigat: „Acum, copii! Un «Ura» pionieresc pentru Tovarăşul Stalin!” – versiunea sovietică a exclamaţiei americane „Hip, hip, ura!”. Ni-l imaginăm ridicând pumnii în timp ce „copiii strigau «ura» într-un glas!”.

*

Apoi s-au dus cu maşina în patria spirituală a lui Stalin din aceşti ani de amurg, Abhazia, el crezând că aerul şi mâncarea de aici îi ajutau pe oameni să trăiască mai mult: „Îţi mai aminteşti cât de uimit a fost scriitorul ăla englez, J.B. Priestley, când a întâlnit un ţăran abhaz care avea 150 de ani?”, a meditat el. „Dacă aş locui aici, aş putea trăi 150 de ani!”[1] Stalin îi spunea adesea lui Molotov ce dor îi era de patria sa. Stalin promovase poporul rus ca liantul care unea imperiul; el era cel care asigura puterea dinamică de a promova bolşevismul şi de a-i garanta gloria. Destinul său era rusesc. Iată de ce Vasili a spus: „Tătuca a fost cândva georgian”. Dar naţionalismul său rus fusese exagerat. Stilul de viaţă şi mentalitatea lui au rămas georgiene. Vorbea în georgiană, mânca mâncare georgiană, cânta cântece georgiene, conducea personal Georgia prin intermediul liderilor locali, implicându-se în politici înguste, îi era dor de prietenii săi din copilărie şi şi-a petrecut aproape jumătate din ultimii săi opt ani de viaţă în Georgia lui izolată, închipuită.

Stalin şi-a stabilit cartierul general la Pârâul Rece, dar se muta mereu în alte case. Se spune că acestea erau sumbre. Cu siguranţă, lambriurile din lemn erau sumbre, dar, dacă le vizitezi vara, sunt încântătoare. Stalin mânca şi lucra de obicei afară, pe verande, şi toate casele aveau grădini luxuriante pline de flori, unde adora să se plimbe. Mai presus de toate, casele erau alese pentru privelişte: peisajele care se văd din toate aceste case sumbre sunt atât de frumoase, încât îţi taie răsuflarea.

A început acum să locuiască în vila albă care imita stilul baroc din grădinile luxuriante ale Parcului Dedra din Suhum, unde Mandelştam îl văzuse pe Ejov dansând gopak. În anii ‘30, îşi petrecuse vacanţa într-o viluţă construită de Lakoba, la Noul Athos; acum a pus să se construiască altă vilă în stil cubanez lângă aceasta, cu un singur etaj şi cu o privelişte splendidă către mare. Exista deja un sanatoriu al Comitetului Central pe malul lacului Riţa, la care nu se putea ajunge decât după un drum lung cu maşina printr-un defileu pitoresc, ce trecea pe lângă un torent învolburat. În 1948, a ordonat ca noua casă să fie unită de cea veche[2].

Stalin avea acces la oricare dintre nenumăratele vile ale statului, dar se pare că erau vreo cinci în jurul Moscovei, mai multe în Crimeea, inclusiv două palate imperiale, trei chiar pe teritoriul Georgiei şi vreo cinci în Abhazia pe care le folosea în mod regulat. Cel puţin 15 aveau personal complet. Totuşi, în multe privinţe, el a rămas revoluţionarul georgian hoinar, fără odihnă din tinereţe. Însoţit de Poskrebîşev, aducându-i-se mereu cu avionul cele mai recente documente ale Comitetului Central, convocându-i pe potentaţi când avea chef, trimiţând telegrame în toată lumea, el a fost întotdeauna punctul central al puterii.

*

Când ajungea el, exista un ritual care părea un ecou al vremurilor vechi: Stalin pusese pe perete la Kunţevo masca mortuară a lui Lenin, unde era iluminată ca o icoană, cu o candelă. Ori de câte ori pleca în vacanţă, icoana îl însoţea. Îi ordona comandantului Orlov „să agaţe chipul în cel mai vizibil loc”.

Când se instala, potentaţii şi întreaga conducere georgiană soseau în acelaşi timp la casele lor din zonă, aşteptând să fie chemaţi. Abakumov era gata să vină cu avionul în orice moment, cu noutăţi despre ultimele interogatorii. Dacă existau certuri între membrii Biroului Politic, îi chema pe potentaţi la judecată, ca regele Solomon. Erau îngroziţi de obligaţia de a-şi petrece timpul cu Stalin în vacanţă, când era „mai rău decât la cine”, după relatarea lui Hruşciov,

care a trebuit o dată să sufere o lună întreagă. Luptând cu foametea şi separatismul din Ucraina, Hruşciov a rămas temporar în umbra suspiciunii în timp ce se recupera. Stalin i-a ordonat lui Kaganovici să îl supravegheze pe Hruşciov şi să elimine orice naţionalism din rândul ucrainenilor, lucru pe care îl mai făcuse la sfârşitul anilor ‘20. Hruşciov şi Kaganovici, vechi aliaţi, aveau o relaţie foarte strânsă, familiile lor mergând la plimbare la fiecare sfârşit de săptămână. În mod inevitabil, au devenit curând duşmani de moarte. Amândoi au făcut apel la Stalin, care i-a chemat la Pârâul Rece. În timpul unei cine şi al unui film, le-a aţâţat ura, i-a obligat să se împace şi în cele din urmă l-a trimis pe Kaganovici la Moscova.

Vasalii săi est-europeni, în special Gottwald, Bierut şi Hoxha, nu îndrăzneau să nu vină când erau chemaţi. Dar cei doi favoriţi erau liderii locali cu care Stalin se putea simţi în largul lui, în parte pentru că amândoi aveau în jur de 35 de ani, în parte pentru că erau georgieni. Având mai multă încredere în ei ca în propriii copii, acestora li se părea deopotrivă divin şi patern.

Kandid Ciarkviani, cultivatul prim-secretar georgian, îl vizita „o dată la două zile”. Contribuia şi faptul că Stalin învăţase alfabetul de la un preot pe nume Ciarkviani, deşi nu avea nicio legătură cu Kandid. Avea atâta încredere în Ciarkviani, încât nu doar îi dezvăluia cum doarme, ci, atunci când Kandid i-a povestit despre un prinţ georgian care îşi schimba lenjeria zilnic, Stalin i-a arătat un scrin cu sertarele pline de „indispensabili din bumbac alb”: „Nu este greu pentru un prinţ”, a glumit Stalin. „Dar eu sunt ţăran şi fac la fel.”

Celălalt confident era Akaki Mgheladze, liderul nemilos şi extrem de chipeş al Abhaziei, pe care Stalin l-a poreclit „Tovarăşul Lup”. Lui Stalin îi plăcea de Ciarkviani datorită cunoştinţelor sale de literatură şi de Mgheladze datorită intrigilor sale politice. Uneori îl provoca pe Mgheladze să vină de la biroul său din Suhum până la vilă în 17 minute.

Ciarkviani şi Mgheladze se urau, la fel ca predecesorii lor, Beria şi Lakoba[3].

Valecika, Vlasik şi Poskrebîşev, care locuiau în nişte vile din apropiere, plus o stenografă şi un ofiţer de transmisiuni, erau ceilalţi însoţitori permanenţi ai lui. Cu „faţa sa tristă, privirea cercetătoare şi isteţimea lui”, Poskrebîşev sorta documentele care soseau zilnic cu avionul de la Moscova şi apoi le aducea la vilă. Poskrebîşev, pe care Stalin îl poreclise în ultima vreme „Comandantul Suprem”, îl apăra pe generalisim de telefoanele nedorite. Când a sunat Mikoian, în octombrie 1947, Poskrebîşev l-a muştruluit: „Ţi s-a spus deja să nu-l deranjezi pe Tovarăşul Stalin cu această problemă şi o faci iarăşi”. Pentru cei din afară, cărora li se părea că Biroul Politic era cel mai sfânt loc, aceasta era o atitudine şocantă.

Stalin lua masa afară, pe verande, în foişor sau pe malul lacului Riţa, în timp ce citea ziarele. Fiecare suprafaţă era acoperită practic de reviste şi cărţi deschise şi de vrafuri de documente. Înainte de a pleca spre sud, i-a scris lui Poskrebîşev: „Comandă toate aceste cărţi. Stalin. *Scrisorile* lui Goethe, *Poezia Revoluţiei franceze*, Puşkin, Konstantin Simonov, Shakespeare, Herzen, *Istoria Războiului celor Şapte Ani* – şi *The Battle of the Narroe Seas 1939-1945* de Peter Scott”. Încă lucra până noaptea, aşezându-se târziu la masă. Vlasik şi Poskrebîşev nu luau mereu cina cu el, dar şeful de cabinet îi invita pe oaspeţi cu aceste vorbe deprimante: „Stalin te aşteaptă”. Când Poskrebîşev îi conducea pe oaspeţi la uşă, Stalin glumea: „Ei, ce mai face Comandantul nostru Suprem?”. Ars de soare, cărunt, cu un început de chelie, faţa prelungă, o burtă mare şi umerii căzuţi, Stalin îi întâmpina pe verandă, ca un ţăran georgian afabil, purtând un costum civil care semăna cu un costum de safari. Când era foarte cald, exista un aspersor pe terasa de la Pârâul Rece care răcorea aerul, pulverizând un jet de apă peste acoperiş.

Uneori, menajera îi îndruma pe oaspeţi spre grădină, unde îl găseau pe Stalin cu mâna pe sapă, plivindu-şi lămâii,

asistat de generalul Vlasik: „Vă arăt cum se munceşte!”. Se lăuda cu lămâii şi trandafirii săi: „Era un romantic când venea vorba de natură”, scria Mgheladze. Dar floarea sa preferată, mimoza, era o metaforă organică a propriei sensibilităţi secretoase deoarece, când era atinsă, se închidea ca o gură. „Mimoza este cea mai timpurie floare care anunţă venirea primăverii”, i-a spus Stalin lui Mgheladze. „Ce mult iubesc moscoviţii mimozele, stau la rând pentru ele. Gândeşte-te cum să cultivăm mai multe, ca să-i facem fericiţi pe moscoviţi!” Se plimbau adesea şi uneori mergeau pe jos prin Suhum, unde Stalin le punea copiilor întrebări precum: „Ce vrei să faci când o să fii mare?”.

*

La ospăţul georgian organizat adesea afară, Stalin deschidea amabil sticlele. „Mesele nesfârşite” erau agonizante pentru potentaţi, dar fascinante pentru georgienii mai tineri. Se aduceau hărţi, se admirau imperii, se discuta despre personaje din trecut, se spuneau glume, se ţineau toasturi. Poskrebîşev a băut în cinstea lui Stalin pentru că i-a distrus pe Buharin şi pe Rîkov: „Aţi avut dreptate, Tovarăşe Stalin – dacă ar fi câştigat...”. Poskrebîşev îşi putea permite o oarecare familiaritate cu Stalin, care adesea îl punea să joace rolul de *tamada*. „Acum veţi bea în sănătatea mea!”, ordona Poskrebîşev. Stalin se supunea. Molotov îl lăuda laborios pe Stalin: „Dacă nu ar fi fost Stalin”, toasta Cur de fier, „Uniunea Sovietică nu l-ar fi învins pe Troţki, nu ar fi câştigat războiul, nu ar fi făcut Bomba şi nu ar fi cucerit un astfel de Imperiu pentru Socialism”. Asta i-a plăcut gazdei. Băutele luau adesea o întorsătură urâtă când oaspeţii erau membri ai Biroului Politic sau vasali străini, dar cu georgienii atmosfera era mult mai veselă şi mai nostalgică.

Când cânta Stalin, Poskrebîşev şi Vlasik îi ţineau isonul ca doi băieţi de cor groteşti. După cină, oaspeţii rămâneau de regulă să doarmă acolo. Stalin putea fi îngrijorător de amabil: când fratele lui Mikoian, Artem, proiectantul

avionului MiG (Mikoian-Gurev), suferind de angină, a fost aşezat în pat, a simţit pe cineva intrând în cameră şi aşezând blând o pătură peste el. A observat cu uimire că era Stalin.

Un singur lucru îi unea practic pe toţi oaspeţii lui: dorinţa de a scăpa de acest bătrân ciudat, surescitat, cu alternanţele sale de izbucniri răutăcioase, periculoase, regrete autocompătimitoare şi amintiri agonizant de plicticoase. Eforturile lor frenetice şi creative de a găsi pretexte pentru a-şi părăsi gazda atotputernică, dar extrem de sensibilă fără a o ofensa constituie o temă comică a acestor nopţi lungi.

În acel an, Svetlana a fost unul dintre primii oaspeţi, rămânând timp de trei săptămâni în căsuţa sa. Considera că cinele stânjenitoare cu Beria şi Malenkov sunt obositoare. Pentru ea era mai simplu să scape, dar tot implica anumite eforturi: aflată o dată la cină cu Molotov, Mikoian şi Ciarkviani, ea a cerut brusc: „Lasă-mă să mă întorc la Moscova!”. „De ce te grăbeşti aşa?”, a întrebat-o tatăl ei, ofensat. „Mai stai zece zile. Te plictiseşti aici?” „Tată, este urgent! Lasă-mă să plec, te rog!” Stalin s-a înfuriat: „Să nu te mai aud! O să rămâi aici!”. Apoi, mai târziu, Svetlana a început iarăşi. „Du-te dacă vrei”, a mârâit Stalin. „Nu te pot ţine cu forţa!” Nu îşi dădea seama de măsura în care crimele sale politice îi sterilizaseră şi îi otrăviseră lumea, dar poate că a simţit acest lucru când i-a spus patetic Svetlanei: „Nu eşti în casa unui străin”. Svetlana era încă acolo când a sosit Jdanov. Ea a reuşit să plece în termeni prieteneşti, trimiţând „Tatei” o scrisoare caldă, la care acesta a răspuns: „Bună, Svetka... Mă bucur că nu ţi-ai uitat tatăl. Eu sunt bine... Nu sunt singur. Îţi trimit câteva mici cadouri – mandarine. Te pup”.

Jdanov a venit să ajute la formularea politicii lui Stalin pentru a-şi consolida influenţa asupra Europei de Est. Tendinţa lui Molotov de a negocia cu Occidentul se sfârşise cu respingerea Planului Marshall. Acum Jdanov părea să câştige autoritate în politica externă, precum şi în cea

internă sau mai curând era în mod firesc mai apropiat de vocea stăpânului său. Relaţia lor a rămas aproape paternă. Stalin făcea comentarii pe discursurile lui Jdanov, ca un profesor: „Trebuie să incluzi citate din Lenin!”, a mâzgălit pe unul cu un creion maro.

Împreună au creat discursul lui Jdanov care a împărţit Europa în „două tabere”, baza ideologică a Cortinei de Fier din următorii 40 de ani. Pentru a contracara Planul Marshall şi independenţa deconcertantă a Iugoslaviei lui Tito, Stalin i-a ordonat lui Jdanov să creeze o nouă Internaţională Comunistă, Cominformul, pentru a întări hegemonia sovieticilor asupra Europei de Est.

Jdanov, însoţit de detestatul său rival, Malenkov, numit recent într-o funcţie inferioară, s-a dus apoi în oraşul polonez Szklarska PorÄ™ba, unde partidele comuniste aflate la conducere din Polonia până în Iugoslavia aşteptau instrucţiunile Moscovei. Consfătuirea a avut loc într-un sanatoriu al poliţiei secrete, Jdanov şi restul delegaţilor fiind cazaţi la etaj. În afară de faptul că şi-a rostit discursul cu „cele două tabere” de pe 25 septembrie, Jdanov s-a purtat cu toată aroganţa lăudăroasă a unui viceregе imperial. Când Berman, unul dintre liderii polonezi (cel care valsase cu Molotov), şi-a exprimat dubiile privind Cominformul, Jdanov a replicat arogant: „Nu mai face pe grozavul. La Moscova ştim mai bine cum să aplicăm marxism-leninismul”. În fiecare etapă, „Tovarăşul Filipov” sau Stalin în vacanţă îi instruia pe „Sergheev şi Borisov” (Jdanov şi Malenkov) cum să procedeze. Acesta a fost punctul culminant al carierei lui Jdanov şi cea mai mare realizare durabilă a sa, dacă se poate numi astfel. Faptul că întâlnirea a fost organizată într-un sanatoriu era cum nu se poate mai potrivit deoarece, la sfârşitul acesteia, „Pianistul” a fost copleşit de alcoolism şi a suferit un atac de cord. Poate că s-a impus în faţa lui Molotov, Malenkov şi Beria, dar nu-şi putea controla forţele fizice. Jdanov, care nu avea decât 51 de ani, dar era extenuat, ştia că „nu este suficient de puternic pentru a-şi asuma responsabilitatea de a-i succeda lui Stalin. Nu a vrut niciodată să ajungă la putere”,

afirmă fiul său. S-a întors pe litoral ca să se recupereze alături de Stalin, unde cei doi se vizitau reciproc, dar apoi a suferit un atac de cord[4].

Boala lui Jdanov a creat un gol ce a fost umplut imediat de Malenkov şi Beria, care au devenit atât de apropiaţi, încât i-au transmis împreună felicitări lui Stalin în noiembrie, scriind: „Suntem foarte fericiţi să muncim sub comanda dumneavoastră... Ai dumneavoastră devotaţi, L. Beria şi G. Malenkov”. Totuşi, prietenia lor a fost întotdeauna politică: Beria îl considera pe Malenkov de fapt „fără coloană vertebrală... un ţap!”. Cu toate acestea, Jdanov a observat că renăscuseră, spunându-i fiului său: „S-a format o facţiune”. Odihnindu-se până în decembrie, era prea slab să poarte această bătălie dură.

*

După ce au plecat şi Molotov şi Mikoian, după umilinţele lor recente, Stalin a rămas iarăşi singur. Tânjea după compania tinerilor. Beria, după relatările fiului său, credea că singurătatea lui Stalin era doar teatru. El voia să îi aibă în jur pe cei cu care colabora „pentru a-i ţine sub observaţie, nu din teama de singurătate”, dar aceasta nu explică dorinţa sa de a avea drept companie tineri lipsiţi de importanţă. „În timp ce toată lumea vorbeşte despre marele om, geniu în toate”, i-a spus Stalin lui Golovanov, „eu nu am cu cine să beau un ceai”. Jdanov, în timpul uneia dintre vizitele sale, a venit însoţit de fiul său, Iuri, ginerele ideal al lui Stalin. Acesta îi telefona adesea pentru a-i da sfaturi în carieră: „Se spune că îţi petreci mult timp cu activităţile politice”, îi spusese o dată lui Iuri, „dar vreau să-ţi spun că politica este o treabă murdară – avem nevoie de chimişti!”. Iuri a obţinut o diplomă în chimie, apoi a făcut un masterat în filozofie.

Având acum 28 de ani, Iuri şi una din mătuşile sale mergeau cu maşina de-a lungul litoralului Mării Negre şi, când au trecut de drumul care ducea la vila de la Gagra, au văzut cu surprindere mai multe gărzi alergând spre ei: „Vă cheamă Tovarăşul Stalin, Tovarăşe Jdanov!”, i-au spus. Iuri

a trimis un mesaj, spunând că este însoţit de mătuşa lui, şi garda a venit înapoi alergând: „Sunteţi amândoi invitaţi”. Pe veranda închisă, îi aştepta Stalin, relaxat şi bronzat. După ce a întrebat de sănătatea tatălui său, Stalin, turnând vinul, a trecut la subiect: „Poate ar trebui să munceşti pentru Partid”. „Tovarăşe Stalin”, a răspuns Iuri, „mi-aţi spus o dată că politica este o treabă murdară”. „Erau alte vremuri. Vremurile se schimbă. O să faci muncă de partid, o să călătoreşti şi o să vezi regiunile. O să vezi cum luăm decizii şi cum oamenii li se opun imediat.” „Mai bine mă consult cu mama şi cu tata”, a spus Iuri Jdanov, care ştia că niciun potentat nu dorea ca copiii lor să ajungă în balamucul de la curtea lui Stalin. Dar Jdanov a fost de acord: Stalin l-a numit pe Iuri în funcţia importantă – pentru cineva atât de tânăr – de şef al Secţiei Ştiinţifice a Comitetului Central. Fără să îşi dea seama, Iuri îşi băga capul în gura leului chiar în momentul în care lupta pentru succesiune era pe cale să se lase cu vărsare de sânge. „Nu-mi era frică de el”, spune acum Iuri, „îl cunoşteam din copilărie. Abia mai târziu mi-am dat seama că *ar fi trebuit* să-mi fie frică”.

Iuri nu a trebuit să rămână la vilă, dar alt tânăr a fost mai puţin norocos şi a trebuit să sufere nouă zile până a reuşit să scape. În octombrie, Oleg Troianovski, un interpret de la Ministerul de Externe în vârstă de 26 de ani, a fost trimis la Gagra pentru a traduce pentru Stalin la o întâlnire cu nişte membri laburişti ai parlamentului britanic[5].

Chipeş, cu părul castaniu şi erudit, Troianovski era şi el fiul unui membru al elitei. Când l-a cunoscut Stalin pe tânărul Troianovski, i-a plăcut atât de mult de el, încât a folosit accentul pieilor roşii din *Ultimul mohican*: „Trimite-i salutări fratelui faţă-palidă de la căpetenia pieilor-roşii!”. Când Stalin îi condusese pe membrii parlamentului britanic, i-a spus lui Troianovski: „De ce nu mai rămâi la noi puţin? O să te îmbătăm şi după aceea o să vedem ce fel de om eşti”.

Era o propunere atât de neaşteptată şi de alarmantă, încât Troianovski a răspuns, bâlbâindu-se, că ar fi cu siguranţă „o

povară pentru Tovarăşul Stalin”, dar acesta a insistat. Troianovski era stânjenit, evident, dar Stalin l-a chemat de câteva ori să joace biliard, la care se pricepea foarte bine, fără să dea măcar senzaţia că ţinteşte bila. Se întâlneau mai ales la cină, unde li se alăturau uneori Poskrebîşev sau unii membri ai Biroului Politic. Gazda îl servea personal pe Troianovski. Conversaţia nu era „niciodată stângace, nu existau momente de tăcere”, deşi Troianovski era suficient de isteţ ca să nu pună întrebări şi să nu îşi exprime nicio părere. Stalin a vorbit mai tot timpul, amintindu-şi de vremea când a stat cu tatăl lui Oleg la Viena, în 1913, „prima dată când a locuit la o familie în stil occidental”. În rest, Stalin îi spunea doar să se odihnească, dar „era imposibil să spui că ceva legat de Stalin este odihnitor”.

Troianovski, ca orice alt oaspete, se frământa cum să scape fără a-l ofensa pe Stalin. După nouă nopţi, şi-a luat inima în dinţi şi l-a întrebat pe Stalin dacă poate pleca. Stalin a părut surprins, până când Troianovski i-a explicat că se întoarce la Moscova pentru a deveni membru de partid.

„Un eveniment important”, a spus Stalin. „Noroc!” Oferindu-i lui Troianovski un coş cu fructe, a existat un moment stânjenitor, dar grăitor în timp ce îl conducea: „Probabil că te plictiseşti aici. Eu m-am obişnuit cu singurătatea. M-am obişnuit cu ea în închisoare”.

Când s-a întors la Moscova, pe 21 noiembrie, această gazdă bătrână şi amabilă i-a ordonat lui Abakumov să îl ucidă pe actorul evreu Mihoels. Nouă zile mai târziu, a sprijinit votul Naţiunilor Unite pentru crearea statului Israel.

1. Stalin fusese mereu foarte interesat de longevitate. În 1937, sponsorizase cercetările profesorului Aleksandr Bogomolov privind fenomenul duratei extraordinare de viaţă a georgienilor şi abhazilor. Se spune că Stalin credea

că asta se datora apei din gheţari şi alimentaţiei lor – aşa că bea o apă specială, din gheţari.

2. La cele mai multe dintre casele lui Stalin se ajungea pe sub o arcadă a clădirii gărzilor (deşi nu şi în vilele de la lacul Riţa şi Noul Athos), care dădea într-o grădină luxuriantă cu gard viu de lemn-câinesc şi o alee care ducea la o vilă în stil mediteranean, înconjurată de o verandă. Cea mai mare cameră era întotdeauna sufrageria cu tavan înalt şi lambriuri de lemn în care se afla o masă imensă ce se putea strânge. Toate erau zugrăvite într-un fel de verde militar, poate pentru a le camufla împotriva avioanelor. Toate erau practic invizibile, ascunse la capătul unor alei înguste şi atât de bine mascate de palmieri şi brazi, încât erau greu de observat chiar şi din grădină. Practic, toate aveau propriul debarcader şi toate aveau sere unde Stalin lucra şi lua cina. În toate exista salonul de biliard care era de regulă şi sală de cinema, filmul fiind proiectat pe peretele opus prin nişte ferestruici de lemn pe deasupra mesei de biliard. Toate aveau multe dormitoare cu divane şi camere de baie imense, cu nişte căzi mici, făcute pe măsura lui Stalin. Toate fuseseră construite sau refăcute pentru Stalin de arhitectul curţii, Miron Merjanov, care trăia cu mama Martei Beria, Timoşa, nora lui Gorki şi iubirea lui Iagoda. Merjanov a fost arestat la sfârşitul anilor ‘40, ca toţi amanţii pe care îi avusese Timoşa.

3. Aceste relatări au la bază memoriile lui Ciarkviani. Memoriile lui Mgheladze, care aproape le egalează pe cele ale lui Mikoian prin intimitatea lor, abia au fost publicate în Georgia. Liderul georgian şi cel abhaz erau în mod firesc rivali: în cazul lui Beria versus Lakoba, liderul din Tbilisi l-a distrus pe liderul din Suhum, dar în cazul lui Ciarkviani şi Mgheladze a fost exact invers.

4. Jdanov nu era singurul: Andreev, de doar 52 de ani, s-a îmbolnăvit în 1947, deşi a rămas membru activ al Biroului Politic până în 1950; şi-a pierdut poziţia în 1952.

5. Stalin locuise împreună cu tatăl lui Troianovski, Aleksandr, la Viena în 1913, l-a numit primul ambasador al

Uniunii Sovietice la Washington şi l-a protejat în timpul „Marii terori”. Lui Stalin i-a plăcut de Troianovski, dar nu a avut niciodată prea mare încredere în el, pentru că fusese menşevic. O dată s-a furişat în spatele lui, i-a acoperit ochii cu mâinile şi a şoptit: „Prieten sau duşman?”. În 1948, cariera lui Troianovski ca interpret al lui Stalin s-a sfârşit brusc când Molotov l-a transferat pentru a-l proteja. Tatăl lui, bătrânul diplomat, jucase bridge şi criticase conducerea cu neîmblânzitul Litvinov. Era un moment periculos. Mai târziu Troianovski a fost interpretul lui Hruşciov. Această relatare are la bază un interviu cu el.

52

Două morţi ciudate: actorul evreu şi moştenitorul prezumtiv

Comitetul de acordare a Premiului Stalin l-a trimis pe Mihoels la Minsk pentru a juriza piesele din teatrele din Bielorusia. Când i s-a raportat acest lucru lui Stalin, el i-a ordonat verbal lui Abakumov să îl omoare imediat pe Mihoels, specificând unele detalii când era şi Malenkov de faţă. Abakumov le-a delegat sarcina adjunctului său şi şefului MGB din Minsk, invocând *Instanţia*. Planul lui Abakumov era să îl „invite pe Mihoels să viziteze nişte cunoştinţe seara, să-i asigure o maşină... să-l aducă în apropierea vilei lui Ţanava [şeful MGB din Bielorusia] şi să-l ucidă acolo; apoi, să ducă cadavrul pe o stradă pustie, să-l aşeze pe drumul care ducea spre hotel şi să pună să treacă un camion peste el...”. Planul are toate trăsăturile jocurilor neghioabe, în stil mafiot, pe care Stalin le născocea împreună cu Beria pentru a-i lichida pe cei prea celebri pentru a fi arestaţi. Tsavana a transmis mai departe ordinele, aducând mereu în discuţie acel cuvânt magic – *Instanţia*.

Pe 12 ianuarie, Mihoels şi prietenul lui, Vladimir Golubov-Potapov, critic de teatru şi agent al MGB, şi-au petrecut ziua întâlnindu-se cu nişte actori, apoi au cinat la hotelul lor. La ora 8 seara, au plecat de la hotel pentru a se întâlni

cu „prietenul” lui Golubov. Se presupune că maşina MGB i-a dus la vila lui Ţanava, unde lui Mihoels i s-a injectat, probabil, otravă, pentru a-l imobiliza, altă sarcină de serviciu a doctorilor din MGB. Probabil că el s-a luptat. Acest artist exuberant, ultima legătură cu excelenţa intelectuală a lui Mandelştam şi Babel, iubea viaţa şi trebuie să se fi opus. A fost lovit în tâmplă cu un obiect contondent şi apoi împuşcat. Golubov, spectatorul duplicitar, a fost ucis şi el. Trupurile lor au fost duse apoi cu maşina în oraş, călcate cu un camion şi lăsate în zăpadă[1].

Stalin a fost informat de crime probabil înainte ca trupurile neînsufleţite să fie aruncate în stradă, tocmai când Svetlana venise în vizită la Kunţevo. Stalin vorbea la telefon, cel mai probabil cu Ţanava: „Cineva îi raporta şi el asculta. Apoi, pentru a sintetiza, a spus: «Păi, un accident de maşină». Îmi amintesc foarte bine intonaţia lui – nu era o întrebare, era o confirmare... Nu întreba, ci propunea accidentul de maşină”. După ce a pus receptorul în furcă, a sărutat-o pe Svetlana şi a spus: „Mihoels a fost ucis într-un accident de maşină”.

La ora 7, a doua zi dimineaţă, două cadavre au fost observate în zăpadă. Trupul lui Mihoels a fost adus înapoi la Moscova şi trimis la laboratorul profesorului Boris Zbarski, biochimistul (evreu) care s-a ocupat de mumia lui Lenin: deşi a observat craniul lovit şi gaura de glonţ, i s-a ordonat să pregătească victima „accidentului rutier” pentru a fi depusă pe catafalc la Teatrul Evreiesc, unde nimeni nu a fost păcălit de „faţa sa distrusă” şi „trăsăturile mutilate machiate cu fard”.

Mihoels a fost un artist erou pentru unii dintre curtenii lui Stalin, precum şi pentru public: pe data de 15, cu o seară înainte de înmormântare, Polina Molotova, care îşi redescoperise rădăcinile evreieşti în timpul războiului, a participat în tăcere la priveghi şi a şoptit: „A fost crimă”. După înmormântare, Iulia Kaganovicia, nepoata lui Lazar şi fiica lui Mihail, care se sinucisese în 1941, a ajuns acasă la Mihoels şi a dus-o pe fiica lui în baie. Aici, cu robinetele de

apă deschise, a şoptit: „Unchiul îţi trimite salutări”, adăugând un ordin din partea lui Kaganovici: „M-a rugat să îţi spun – să nu întrebi nimic, niciodată, pe nimeni”. Teatrul Evreiesc a fost redenumit Mihoels; s-a deschis o anchetă judiciară. Comitetul evreiesc şi-a continuat activitatea şi Stalin avea să fie primul care a recunoscut Israelul.

Totuşi, departe de ochii publicului, ucigaşul lui Mihoels, Ţanava, a primit Ordinul Lenin „pentru îndeplinirea exemplară a unei sarcini speciale din partea Guvernului”. Jenea Allilueva a fost condamnată la zece ani, fiica ei, Kira, la cinci ani, „pentru transmiterea unor informaţii despre viaţa personală a familiei [lui Stalin] Ambasadei americane”. Anna Redens a primit şi ea cinci ani. Au fost închise în regim de izolare[2].

MGB a început acum să adune dovezi împotriva ministrului adjunct de Externe, Solomon Lozovski, şi a altor evrei celebri: Polina Molotova a fost demisă fără mare tam-tam. Stalin glumea deschis despre antisemitismul lui, tachinându-l pe Djilas în legătură cu evreii din conducerea Iugoslaviei: „Şi tu eşti antisemit, şi tu...”.

*

Jdanov, în ciuda „feţei sale roşii, umflate şi a mişcărilor vioaie”, şi-a recuperat vigoarea şi puterea: „S-ar putea să mor dintr-un moment în altul, dar s-ar putea să trăiesc foarte mult”, i-a spus el lui Djilas. În timpul cinelor, încerca să stea departe de alcool şi nu mânca decât o farfurie de supă limpede.

Pentru un om bolnav, următoarele câteva luni nu ar fi putut fi mai agitate: Stalin se confrunta acum cu prima opoziţie reală după aproape 20 de ani. Mareşalul Tito nu era un vasal. Partizanii lui luptaseră cu vitejie împotriva germanilor şi nu depinseseră de Armata Roşie pentru a fi eliberaţi. Acum, iugoslavii au denunţat cu îndârjire „comportamentul dictatorial” al lui Jdanov la conferinţa Cominformului. Când Stalin a citit despre asta, nu i-a venit să creadă această

impertinenţă, mâzgălind cu un creion maro: „O informaţie foarte stranie!”.

Stalin fusese de acord să lase Grecia Occidentului, păstrându-şi dreptul de a alege unde şi când să se confrunte cu America. Tito i-a nesocotit ordinele şi a început să îi aprovizioneze pe comuniştii greci. Stalin era hotărât să testeze determinarea americanilor la Berlin, nu într-un sat obscur din Balcani. Picătura care a umplut paharul a fost planificata federaţie balcanică convenită de liderul bulgar, Dimitrov, şi Tito, fără permisiunea lui Stalin. Pe măsură ce disputa s-a încins, Tito i-a trimis pe tovarăşii lui, Milovan Djilas şi Edvard Kardelj, să negocieze cu Stalin. În timpul cinelor sinistre de la Kunţevo, Stalin, Jdanov şi Beria au încercat să intimideze Iugoslavia cu supremaţia sovietică. Djilas a fost fascinant, dar sfidător. Astfel, pe 28 ianuarie, *Pravda* a denunţat planul lui Dimitrov.

Pe 10 februarie, Stalin i-a chemat pe iugoslavi şi pe bulgari în Colţişor pentru a-i umili, de parcă ar fi fost nişte membri insolenţi ai Biroului Politic. În loc să se opună planului bulgaro-iugoslav, el a propus un colaj de federaţii mici, care să cuprindă ţări ce se urau deja reciproc. Stalin „se uita încruntat şi mâzgălea fără încetare”.

„Când spun nu înseamnă nu!”, a zis Stalin, care a propus în schimb ca Iugoslavia să înghită Albania, mimând că înfulecă ceva. Trioul încruntat – Stalin, Jdanov şi Molotov – nu a făcut decât să întărească rezistenţa lui Tito.

Stalin şi Molotov au trimis o scrisoare de opt pagini care susţinea că Tito se făcea vinovat de acel păcat hidos – troţkismul. „În opinia noastră, opinia politică a lui Troţki este suficient de instructivă”, scriau ei ameninţător, dar iugoslavilor nu le păsa. Pe 12 aprilie, au respins scrisoarea. Stalin s-a hotărât să îl zdrobească pe Tito.

„Dacă fac un semn cu degetul meu mic”, i-a spus el cu îngâmfare lui Hruşciov, „nu va mai fi nici urmă de Tito!”. Dar Tito s-a dovedit mai greu de eliminat decât Troţki sau Buharin.

*

La cinele de la Kunţevo, Jdanov, moştenitorul prezumtiv, un alcoolic din ce în ce mai plăpând, cu o inimă bolnavă, „uneori nu se mai putea controla” şi întindea mâna după băutură. Atunci, Stalin „ţipa la el să nu mai bea”, unul dintre rarele momente în care încerca să limiteze băutura, semn al poziţiei speciale a lui Jdanov. Dar în alte momente Jdanov, cu faţa lui bolnăvicioasă şi cu alură de sfânt, pedant şi sobru în timp ce Stalin îl înjura pe Tito şi rânjind la glumele scatologice, îl scotea din sărite: „Uită-te la el cum stă acolo ca Hristos, de parcă nu l-ar interesa nimic! Ia – se uită la mine de parcă ar fi Hristos!”. Jdanov s-a albit, cu faţa acoperită de broboane de sudoare. Svetlana, care era de faţă, i-a dat un pahar cu apă, dar aceasta nu era decât o izbucnire obişnuită a firii straşnice a lui Stalin, care dispărea de obicei la fel de brusc cum apărea. Totuşi, Stalin era din ce în ce mai iritat de îngâmfarea mult prea familiară şi mentalitatea independentă ale lui Jdanov. Planurile de răzbunare ale lui Beria şi Malenkov au primit un ajutor dintr-o direcţie neaşteptată.

Ales de Stalin, din ce în ce mai apropiat de Svetlana şi, la vârsta de 28 de ani, şef al Secţiei Ştiinţifice a Comitetului Central, Iuri Jdanov era un personaj de frunte. Lua ştiinţa în serios, tot aşa cum tatăl său lua cultura în serios. Lui Iuri îi displăcea profund dominaţia absurdă a lui Trofim Lîsenko în domeniul geneticii: acest aşa-zis om de ştiinţă se folosise de sprijinul lui Stalin în timpul „Marii terori” pentru a epura domeniul geneticii de adevăraţii savanţi.

„Iuri, nu te pune cu Lîsenko”, l-a avertizat în glumă Jdanov pe fiul său. „O să te încrucişeze cu un castravete.” Dar se poate ca Jdanov să fi fost prea bolnav pentru a-l opri.

Pe 10 aprilie 1948, tânărul Jdanov a atacat atât aşa-numitul darwinism creator al lui Lîsenko, cât şi reprimarea oamenilor de ştiinţă şi a ideilor lor, într-un discurs ţinut la Politehnica din Moscova. Lîsenko a ascultat, dintr-un birou alăturat, prelegerea prin intermediul unui microfon. Acest curtean versat a făcut apel la Stalin, atacând neobrăzarea

lui Iuri de a vorbi în numele Partidului „de capul lui”. Lîsenko i-a trimis scrisoarea şi lui Malenkov, care l-a sprijinit. Rotiţele începeau să se pună în mişcare. Malenkov i-a trimis discursul lui Stalin, care se credea acum „Corifeul” – „conducătorul corului” – ştiinţei. A citit prelegerea lui Iuri cu un dispreţ din ce în ce mai mare: „Ha, ha, ha!” a notat el furios. „Prostii!” şi „Ieşi afară!”. Căţeluşul impertinent contrazisese părerile lui Stalin despre ereditate şi evoluţie şi îi subminase autoritatea. Când Iuri a afirmat că acestea erau părerile lui personale, Stalin a exclamat: „Aha!” şi i-a trimis comentariile sale lui Malenkov, care a fost încântat.

Frustrat de rezistenţa iugoslavilor, tensiunea de la Berlin şi intrigile sioniste, Stalin s-a hotărât că acesta era momentul confruntării cu America în Europa. El a cerut disciplină de partid; Iuri îşi bătuse joc de ea. Într-o izbucnire olimpiană, ce a schimbat ştiinţa şi politica sovietice, Corifeul a intervenit. Pe 10 iunie, Stalin a ţinut una dintre sesiunile sale de umilire într-un singur act în Colţişor. Andrei Jdanov lua notiţe umil în faţă, iar fiul său stătea mai în spate, în timp ce Stalin, plimbându-se „cu pipa în mână şi pufăind frecvent”, a mormăit: „Cum de-a îndrăznit cineva să-l insulte pe Tovarăşul Lîsenko?”. Jdanov şi-a notat nefericit cuvintele lui Stalin în caietul său: „Raportul este greşit. JDANOV S-A ÎNŞELAT”. Apoi, Stalin s-a oprit şi a întrebat: „Cine l-a autorizat?”.

Avea o privire glacială. „S-a lăsat o tăcere mormântală”, a scris Şepilov, un protejat al lui Jdanov. Toată lumea se uita în pământ. Şepilov a recunoscut: „A fost decizia mea, Tovarăşe Stalin”.

Stalin s-a dus la el şi l-a fixat cu privirea. „Pot spune cu mâna pe inimă”, şi-a amintit Şepilov, „că nu am mai văzut niciodată o astfel de privire... Ochii săi păreau să aibă o forţă incredibilă. Pupilele galbene mă fixau... ca o cobră pregătită de atac”. Stalin „m-a privit fără să clipească un timp care mi s-a părut o veşnicie”. Apoi a întrebat: „De ce ai făcut asta?”. Şepilov a încercat să explice, dar Stalin l-a întrerupt: „Vom înfiinţa un comitet pentru a clarifica tot ce

s-a întâmplat. Vinovaţii trebuie pedepsiţi. Nu Iuri Jdanov, el este încă tânăr", dar şi-a îndreptat pipa spre „Pianist": „Trebuie să-i pedepsim pe taţi". Apoi, într-o tăcere cumplită, plimbându-se încet, i-a înşiruit pe membrii comitetului – Malenkov... dar niciun Jdanov! Stalin a aşteptat în mod deliberat până la sfârşit. Însemna oare că *jdanovcina* se încheiase? „După ce a cugetat îndelung, Stalin a rostit: «Şi Jdanov», lăsând o pauză lungă înainte de a adăuga: «Senior»."

Iuri i-a trimis lui Stalin o scrisoare pentru a-i cere scuze, motivaţia sa fiind „lipsa de experienţă": „Am comis, fără îndoială, o serie întreagă de greşeli grave". Malenkov a manipulat abil impertinenţa neintenţionată a lui Jdanov junior pentru a ajunge din nou în centru: scuzele au fost publicate în *Pravda*. Dar Stalin însuşi orchestrase eclipsarea lui Jdanov. Umilinţa a agravat starea de sănătate a lui Jdanov: trebuie să îşi fi dorit să fi făcut la fel ca Beria şi Malenkov, care şi-au ţinut copiii departe de politică.

Pe 19 iunie Jdanov, epuizat, însoţit de rivalul său, Malenkov, a ajuns la a doua întrunire a Cominformului, la Bucureşti, pentru a prezida expulzarea Iugoslaviei din organizaţie. „Avem informaţii", a declarat Jdanov în mod absurd, „că Tito este spion imperialist". Iugoslavii au fost excomunicaţi.

Pe 24 iunie, Stalin a impus Blocada Berlinului, provocându-i pe Aliaţii occidentali şi sperând să îi oblige să plece dacă blochează aprovizionarea pe căi terestre spre zona lor din interiorul Germaniei de Est sovietice. Aceste două provocări nu puteau decât să accelereze campania violentă împotriva evreilor din Moscova şi lupta înverşunată pentru succedarea lui Stalin. Se afirmă de obicei că Jdanov i-a sprijinit pe iugoslavi şi, prin urmare, a fost învinovăţit pentru ruptură. Jdanov şi Voznesenski îi cunoşteau bine pe iugoslavi, într-adevăr, din 1945, dar nu numai că au sprijinit abordarea lui Stalin, ci au şi accelerat-o informându-l pe Stalin despre isprăvile lui Tito.

Schisma iugoslavă a fost rezultatul inutil al încăpăţânării lui Stalin. În timp ce ţara îl venera pe Stalin ca pe Dumnezeu,

familiaritatea a dat naştere la nesupunere. În 1948, Djilas credea că „dă semne evidente de senilitate”, comparând totul cu amintirile îndepărtate din copilăria lui sau cu exilurile din Siberia: „Da, îmi amintesc aceleaşi lucruri...”, apoi „râdea la inepţii şi glume proaste”. Şi oamenii lui au observat declinul său intelectual şi imprevizibilitatea periculoasă: „Fiind bătrân şi zăpăcit, am început să ne pierdem respectul faţă de el”, a spus Hruşciov. Şi Beria trecuse prin aceeaşi „evoluţie” – care a început cu o venerare plină de zel şi s-a sfârşit în deziluzie. Dar cea mai mare parte a potentaţilor, în special Molotov, Mikoian, Kaganovici şi Hruşciov, au continuat să creadă cu fanatism în marxism-leninism, în timp ce aproape toţi, inclusiv Malenkov, care se considera *cinovnik*, credea că Stalin era încă de partea istoriei, cu toate greşelile sale.

În iunie, Jdanov, întors de la Bucureşti, a suferit încă o criză cardiacă şi un atac cerebral minor, care i-au provocat dificultăţi de respiraţie şi paralizie pe partea dreaptă. „Mi s-a spus să mă tratez şi să mă odihnesc”, i-a spus el unui protejat. „Nu cred că voi lipsi mult timp.” Pe 1 iulie, Stalin l-a înlocuit pe Jdanov cu duşmanul său, Malenkov, în funcţia de secretar adjunct. A fost un ţap ispăşitor util, dar, pe orbita lui Stalin, nu era necesară distrugerea lui Jdanov pentru a-l promova pe Malenkov: lui Stalin i-a convenit să îi plaseze pe orbite paralele. Jdanov a leşinat în timp ce se întorcea de la Kunţevo: acum, grav bolnav, nu-şi mai putea îndeplini atribuţiunile. Iuri explică faptul că tatăl lui „nu a fost dat afară – pur şi simplu s-a îmbolnăvit şi nu-şi mai putea apăra interesele”, fapt confirmat de doctori: „Tovarăşul Jdanov are nevoie să se odihnească două săptămâni, o săptămână repaus la pat”, i-a scris profesorul Egorov lui Stalin într-un raport strict secret pe care Stalin a notat: „Vacanţă unde? Tratament unde?”.

Stalin, îşi aminteşte Iuri, „s-a îngrijorat. Boala tatălui meu a provocat o schimbare în echilibrul puterii”. Mikoian a confirmat acest lucru. Într-adevăr, aliaţii lui Jdanov, Voznesenski şi Kuzneţov, şi-au continuat ascensiunea. Iuri şi-a păstrat funcţia.

Stalin şi-a trimis propriii doctori să îl monitorizeze pe Jdanov, care a fost mutat la un sanatoriu din Valdai, în apropiere de Novgorod. Cu toate acestea, Jdanov simţea cum puterea i se scurge printre degetele sale sclerotice: pe 23 iulie, când Şepilov l-a sunat ca să îl informeze despre întoarcerea lui Malenkov, Jdanov a ţipat la telefon. În acea noapte, a suferit un atac de cord. Stalin i-a trimis pe adjunctul său, Voznesenski, şi pe doctorul lui, Vinogradov, să îl viziteze pe pacient.

Simptomele evidente de arterioscleroză şi insuficienţă cardiacă ale lui Jdanov au fost diagnosticate greşit. În loc de cardiograme zilnice şi odihnă, i s-au prescris exerciţii fizice şi masaje care i-au făcut mai rău. Pe 29 august, el a suferit încă un atac sever. Încă o dată, Stalin l-a trimis pe Vinogradov şi le-a ordonat lui Voznesenski şi Kuzneţov să verifice tratamentul. Înainte de sosirea politicienilor, s-a iscat o ceartă cu privire la pacient. Doctoriţa Lidia Timaşuk, care era specialistă în cardiografie, i-a pus diagnosticul de „infarct miocardic” (atac de cord) şi avea, mai mult ca sigur, dreptate, dar distinşii profesori au obligat-o să îşi rescrie raportul şi să specifice o „disfuncţie mult mai vagă cauzată de arterioscleroză şi hipertensiune”, într-un exemplu tipic de conflict birocratic intern. Doctorii au desconsiderat diagnosticul ei grav şi au prescris plimbări în parc. Astfel că Jdanov a suferit încă un atac de cord.

Timaşuk şi-a denunţat superiorii şi l-a pus pe şeful gărzilor de corp ale lui Jdanov să îi trimită scrisoarea generalului Vlasik, care să i-o dea personal lui Stalin. Atunci când a văzut că nu se întâmplă nimic, Timaşuk, care era agentă a MGB, a scris poliţiei secrete. Abakumov i-a înmânat scrisoarea lui Stalin în aceeaşi zi. Stalin a semnat-o, a scris „de arhivat”, dar nu a făcut nimic. Dar era „foarte neliniştit şi l-a trimis înapoi pe Voznesenski să-l verifice pe tata”, spune Iuri, care era deja acolo.

Pe data de 31, favoritul căzut în dizgraţie al lui Stalin s-a dat jos din pat ca să se ducă la toaletă şi a murit în urma unui puternic atac de cord. La ordinul lui Poskrebîşev,

autopsia a fost efectuată într-o baie murdară, prost iluminată, în prezenţa lui Kuzneţov. Profesorii erau îngroziţi că diagnosticul lor greşit şi încercarea de muşamalizare aveau să iasă la iveală, astfel încât au dat-o afară şi au denunţat-o pe Timaşuk, care le-a scris apoi şi alte scrisori incriminatoare lui Stalin şi lui Kuzneţov, *curatorul* MGB. Dar, de data aceasta, Vlasik nu a expediat scrisoarea şi Kuzneţov a ignorat incidentul.

Timaşuk a devenit personajul negativ în Complotul Doctorilor deoarece scrisorile ei au fost folosite ulterior de Stalin, dar aceasta a fost o ironie de vreme ce ea a avut dreptate din punct de vedere medical. Este posibil ca Jdanov să fi fost tratat greşit, dar zvonurile privind crima par puţin probabile. Kremliovka se dorea a fi cel mai bun spital sovietic, dar era astfel condus de teama de greşeli, înapoiere ştiinţifică şi concurenţă politică, încât comitete de doctori înspăimântaţi luau decizii incompetente. Pacienţi celebri, de la Mehlis la Konev, erau în mod frecvent trataţi greşit. Chiar şi în democraţii doctorii încearcă să muşamalizeze greşelile prosteşti. Dacă Stalin ar fi vrut cu adevărat să îl ucidă pe Jdanov, nu ar fi fost necesare cinci atacuri de cord în mai mulţi ani, ci o injecţie rapidă. Văduva şi fiul lui Jdanov erau convinşi că nu a fost ucis: „Totul a fost mai simplu”, îşi aminteşte Iuri. „Îi cunoşteam bine pe doctori. Tata era foarte bolnav. Inima lui era epuizată.”

Totuşi, de ce Stalin, care era manic de paranoic, a ignorat denunţul? Boala lui Jdanov era, evident, gravă şi Stalin s-ar fi putut mulţumi să lase tratamentul pe seama doctorilor de top de la Kremlin: mai mult, era iritat de Jdanov. Dar, la un nivel mai profund, aceste dispute medicale erau o oportunitate pentru Stalin. Se folosise şi el de crima medicală şi îi forţase pe doctori în anii ‘30 să mărturisească că îi omorâseră pe Kuibîşev şi pe Gorki. Acest oportunist meticulos şi uneltitor răbdător, mai bătrân, dar încă un geniu în născocirea unor maşinaţiuni complexe, avea să exploateze moartea lui Jdanov când urma să fie pregătit să creeze Teroarea care era convins că este necesară. Un an mai târziu, vechiul său tovarăş Dimitrov, liderul bulgar, a

murit în timp ce era tratat de acelaşi doctor. Plimbându-se prin grădina de la Soci împreună cu ministrul Sănătăţii, Stalin s-a oprit să admire trandafirii şi a reflectat: „Nu e ciudat? I-a tratat acelaşi doctor şi au murit amândoi”. Se gândea deja la Complotul Doctorilor, dar abia peste trei ani avea să se întoarcă la scrisorile lui Timaşuk.

Stalin a fost unul dintre cei care au purtat sicriului lui Jdanov la înmormântare, purtându-se frumos cu familia. La cina de după aceea, Stalin s-a îmbătat[3].

Se spunea că restaurantul Aragvi s-a umplut de georgienii lui Beria în acea noapte, toastând de bucurie că murise Jdanov.

*

Pe 8 septembrie Stalin, întârziat la Moscova de criza din Berlin şi înmormântarea lui Jdanov, a plecat într-o vacanţă de trei luni, mutându-se necontenit între Suhum şi Livadia, unde l-a primit pe preşedintele ceh Gottwald. La Museri, vechea vilă construită de Lakoba, a fost vizitat de Molotov şi Mikoian. La cină, Poskrebîşev s-a ridicat în picioare şi l-a denunţat pe Mikoian: „Tovarăşe Stalin, cât timp dumneavoastră vă odihniţi aici, în sud, Molotov şi Mikoian au pus la cale un complot împotriva dumneavoastră la Moscova”. Mikoian a sărit în picioare, fulgerându-l din priviri: „Ticălosule!”, a strigat el, ridicând pumnul pentru a-l lovi pe Poskrebîşev. Stalin i-a prins mâna: „De ce ţipi aşa?”, l-a liniştit el pe Mikoian. „Eşti oaspetele meu!” Molotov s-a aşezat, „palid ca o statuie”. Mikoian a spus că el e nevinovat. „Dacă este adevărat, nu-l băga în seamă”, a adăugat Stalin, deşi tot el îl instruise pe Poskrebîşev.

Stalin a declarat că aceşti veterani erau prea bătrâni pentru a-i succeda. Mikoian, care avea doar 52 de ani, fiind mult mai tânăr decât Stalin, credea că asta este o prostie, dar nu a spus nimic. Succesorul, a spus Stalin, trebuie să fie rus, nu caucazian. Molotov a rămas „persoana evidentă”, dar Stalin era nemulţumit de el. Apoi, într-o binecuvântare letală, Stalin a arătat spre faţa prelungă, blajină a

protejatului lui Jdanov, Kuzneţov: „El este omul” care dorea să îi succeadă în funcţia de secretar general. Voznesenski avea să îi succeadă în funcţia de premier. Mikoian şi-a dat seama „că era un deserviciu grav adus lui Kuzneţov, gândindu-se la cei care visau în secret la un astfel de rol”.

Stalin însuşi era obligat să fie bănuitor faţă de orice succesor uns, mai ales dat fiind eşecul Blocadei Berlinului, care a trebuit anulată când Occidentul a aprovizionat energic zonele sale cu ajutorul unor forţe aeriene remarcabile. Acest lucru nu a făcut decât să alimenteze paranoia mocnindă a lui Stalin, deja stimulată de boala sa, de sfidarea lui Tito şi de agitaţiile sioniste din rândul evreilor ruşi. Beria şi Malenkov şi-au ascuţit cuţitele.

1. Cel responsabil de operaţiune a fost Lavrenti Ţanava, un bărbat brunet, cu mustaţă spilcuită, unul dintre georgienii pe care Beria îi adusese la Moscova. Ca mulţi alţii din CEKA, era un criminal. Cei care îl cunoşteau bine nu spuneau decât că „era o bestie”. Numele său adevărat era Djandjugava şi fusese condamnat pentru crimă până când l-a salvat Beria şi a devenit şeful MGB din Bielorusia. Nu s-a dovedit a fi un protejat foarte loial, deoarece acum era apropiat de Abakumov. După moartea lui Stalin, a fost arestat şi executat.

2. „Mătuşile” au ajuns în închisoarea Vladimir. Jenea Allilueva a vrut să se sinucidă şi a înghiţit nişte pietre, dar a supravieţuit. Ca multe alte persoane, a fost ţinută în viaţă datorită bunătăţii unor străini. Un prizonier polonez dintr-o celulă învecinată i-a transmis, folosind codul închisorii: „Trăieşte pentru copiii tăi”.

3. Poate că Stalin a fost afectat de moartea lui Jdanov. A redenumit oraşul natal al răposatului, Mariupol, de la Marea Neagră, Jdanov. Conform gărzilor sale de corp, după înmormântarea lui Jdanov, Molotov şi-a făcut griji în

legătură cu sănătatea lui Stalin şi le-a cerut să nu-l mai lase să lucreze la grădină. Când Stalin a descoperit acest amestec în viaţa sa privată, şi-a pierdut şi mai mult încrederea în Molotov.

Partea a X-a

Tigrul jigărit, 1949-1953

53

Arestarea doamnei Molotova

În timp ce Stalin numea succesori în sud, nesupusul trimis plenipotenţiar al noului stat Israel, Golda Meyerson (cunoscută în istorie ca Meir), a sosit la Moscova, pe 3 septembrie, stârnind rumoare în rândul evreilor sovietici. Holocaustul şi înfiinţarea Israelului îi emoţionase până şi pe vechii internaţionalişti bolşevici, precum Polina Molotova. Soţia lui Voroşilov (născută Golda Gorbman) şi-a uimit familia spunând: „Acum avem şi noi o Patrie a noastră”.

De Anul Nou evreiesc, Meir a participat la slujba de la marea sinagogă din Moscova: mulţi evrei aşteptau jubilând afară, deoarece sinagoga era plină, dar nu a fost nicio revoltă. Şi-a făcut apariţia chiar şi Polina Molotova, care avea acum 53 de ani. La recepţia diplomatică de pe 7 noiembrie organizată de Molotov, Polina a cunoscut-o pe Golda Meir, două femei formidabile, inteligente, din medii aproape identice.

Polina vorbea idiş, limba copilăriei sale, pe care o folosea întotdeauna când se întâlnea cu *mitteleuropeni*, deşi o numea, plină de tact, „limba austriacă”. Meir a întrebat-o cum de cunoştea limba idiş. *Ikh bin a yidishe tokhhter*, a răspuns Polina. „Sunt o fiică a poporului evreu.” Când şi-au luat rămas-bun, Polina a spus: „Dacă dumitale îţi va merge bine, atunci evreilor din toată lumea le va merge bine”.

Poate nu ştia că Stalin nu putea suferi inteligenţa ei cutezătoare, eleganţa snoabă, originea evreiască, pe fratele său american afacerist şi, cum i-a spus Svetlanei, „influenţa proastă asupra Nadiei”. Demiterea sa din mai a fost un avertisment, dar ea nu ştia că Stalin luase în calcul uciderea ei în 1939[1].

„Demonstraţia” de la sinagogă şi *schtick*-ul idiş al Polinei l-au indignat pe bătrânul aflat în vacanţă, confirmându-i că evreii sovietici deveneau o coloană a cincea americană. Nu era de mirare că Molotov susţinuse o Crimee evreiască. Pe 20 noiembrie, Biroul Politic a desfiinţat Comitetul evreiesc şi a dezlănţuit o teroare antisemită, condusă de Malenkov şi Abakumov. Colegii lui Mihoels au fost arestaţi acum, împreună cu unii scriitori şi oameni de ştiinţă evrei geniali, de la poetul Pereţ Markiş la biochimista Lina Ştern. L-au arestat, de asemenea, pe tatăl celui de care tocmai divorţase Svetlana. „Toată generaţia veche este contaminată de sionism”, i-a ţinut Stalin o prelegere, „şi acum îi învaţă şi pe cei tineri”.

Stalin a ordonat torturarea prizonierilor pentru a o implica pe Polina Molotova, în timp ce el lua cina la Pârâul Rece, spunându-i lui Ciarkviani poveşti populare din copilăria sa. Deodată, i s-a făcut dor de foştii prieteni, în special de un preot pe nume Piotr Kapanadze, cu care fusese coleg la seminar. După Revoluţie, preotul devenise profesor, dar Stalin i-a trimis uneori bani. Acum, i-a invitat pe Kapanadze şi pe general-locotenentul MGB Saşa Egnataşvili, prietenul de familie din Gori pe care Stalin îl numea „fiul hangiului”, la o cină festivă. Ciarkviani s-a întors rapid la Tiflis pentru a-i aduna pe oaspeţi. Cei şapte vechi prieteni cântau curând cântece georgiene, în frunte cu „gazda cu voce dulce”. Stalin a insistat ca unii dintre ei să mai rămână o săptămână, timp în care, ca toţi oaspeţii săi, au căutat disperaţi o cale de scăpare. În cele din urmă, unul dintre ei a dat dovadă de o ingeniozitate deosebită, cântând la cină un cântec popular cu refrenul: „Mai bine plec decât să rămân!”. „O, înţeleg”, a spus Stalin, „te-ai plictisit. Probabil ţi-e dor de nepoţi”. „Nu, Soso”, a răspuns oaspetele. „Este

imposibil să te plictiseşti aici, dar stăm deja de aproape o săptămână, irosindu-ţi timpul...” Stalin i-a lăsat să plece, întorcându-se la Moscova pe 2 decembrie, cu gândul la duplicitatea periculoasă a lui Molotov. Aflase (probabil de la Vîşinski) că Molotov călătorise singur într-un vagon special de la New York la Washington, unde primise, poate, instrucţiuni pentru a submina Uniunea Sovietică prin crearea unei patrii a evreilor. Poskrebîşev, alter ego-ul lui Stalin, a fost cel care „a început să-i facă aluzii” lui Molotov: „De ce ţi-au dat un vagon special?”. Molotov a încercat „să pună lucrurile cap la cap”, dar nu putea face nimic.

În mod uimitor, o operă l-a convins pe Stalin în cele din urmă să acţioneze împotriva soţilor Molotov. La scurt timp de la întoarcerea sa, Stalin a văzut o operă armenească, *Almast*, ce spunea povestea unui prinţ a cărui soţie îl trădează. „A înţeles că trădarea se poate afla oriunde, în persoana oricui”, dar mai ales în rândul soţiilor celor importanţi. Stalin, convins de operă şi înarmat cu dovezile lui Abakumov, l-a confruntat pe Molotov cu vinovăţia Polinei. „Ne-am certat pe acest subiect”, a spus Molotov. „Este momentul să divorţezi de soţia ta”, a zis Stalin. Molotov a fost de acord, în parte deoarece era bolşevic, dar şi pentru că supunerea ar fi putut-o salva pe femeia pe care o iubea. Când i-a spus care erau acuzaţiile împotriva ei, aceasta a strigat: „Şi tu îi crezi! Dacă de asta are nevoie Partidul, vom divorţa”, a fost ea de acord. În felul său straniu, a fost un divorţ extrem de romantic, fiecare sacrificându-se pentru a-l salva pe celălalt. „Au discutat despre ce ar trebui să facă pentru a salva familia”, spune nepotul lor. Polina s-a mutat cu sora ei. Au aşteptat îngrijoraţi, dar, a spus Molotov, „o pisică neagră ne tăiase calea”.

*

Stalin le-a ordonat lui Malenkov şi Abakumov să strângă probe în dosarul evreilor. Malenkov a insistat în faţa lui Beria că nu era antisemit: „Lavrenti, ştii că sunt macedonean. Cum mă poţi suspecta de şovinism rus?”.

Deoarece la baza cazului se afla planul Crimeei evreieşti, pe 13 ianuarie 1949 Malenkov l-a chemat la audieri pe Lozovski, fostul lider al Comitetului evreiesc, în Piaţa Veche. Era deja o chestiune de viaţă şi de moarte pentru Lozovski – dar exista un pericol suplimentar pentru acel funcţionar scrupulos, dar criminal, Malenkov, deoarece sora sa cea mai mare, Volea, era căsătorită cu fiul unui funcţionar evreu pe nume Şamberg, a cărui soră era măritată cu Lozovski.

„Ai simpatizat...” ideea unei Crimei evreieşti, a spus Malenkov, „iar ideea a fost nocivă!”. Stalin a ordonat arestarea lui Lozovski.

Malenkov a scăpat familia de legăturile sale cu evreii. Volea Malenkova a divorţat de Şamberg. Toate cărţile de istorie susţin că Stalin a ordonat acest divorţ şi că Malenkov a executat ordinul. Volea Malenkova neagă cu tărie acest lucru, susţinând că mariajul nu funcţionase deoarece Şamberg se căsătorise cu ea din motive greşite – şi că avea un „gust artistic dubios”. „Tatăl meu chiar m-a descurajat, spunând: «Gândeşte-te bine şi serios. Te-ai pripit cu căsătoria. Vezi să nu te pripeşti şi cu divorţul»„. Dar nu aşa i s-a părut şi lui Şamberg, care a fost chemat în biroul lui Malenkov. La fel cum Vasili Stalin accelerase divorţul Svetlanei, garda de corp a lui Malenkov l-a aranjat pe al lui Volea[2].

Nu mai puţin de 110 prizonieri, majoritatea evrei, erau prinşi în „luptele franţuzeşti” ale violentului Komarov de la Lubianka. „Am fost necruţător cu ei”, s-a lăudat mai târziu Komarov, „le-am distrus sufletele... Nici măcar ministrul însuşi nu-i speria aşa de tare ca mine... cel mai nemilos am fost cu naţionaliştii evrei (pe care îi uram cel mai mult)”. Când Abakumov a interogat-o pe distinsa femeie de ştiinţă Lina Ştern, a ţipat la ea: „Curvă bătrână... Mărturiseşte! Eşti agent sionist!”. Komarov l-a întrebat pe Lozovski care lideri „aveau soţii evreice”, adăugând: „Nimeni nu este intangibil”. Prizonierii au fost încurajaţi, de asemenea, să îi implice pe potentaţii evrei Kaganovici şi Mehlis, dar

adevărata ţintă a fost Polina Molotova. Abakumov i-a spus lui Stalin că aceasta avea „contacte cu persoane care s-au dovedit a fi Duşmani ai Poporului”; a fost la sinagogă o dată, i-a dat sfaturi lui Mihoels, „a participat la înmormântare şi a arătat interes pentru această familie”.

Cinci zile mai târziu, Stalin i-a adunat pe membrii Biroului Politic pentru a le citi bizarele acuzaţii sexualo-semite împotriva Polinei. Un tânăr a mărturisit că avusese o aventură şi că făcuse „sex în grup” cu această matroană bolşevică. Lui Molotov nu îi venea să creadă această „mizerie îngrozitoare”, dar, în timp ce Stalin continua să citească, şi-a dat seama că „Securitatea se ocupase pe îndelete de ea!”. Chiar şi Molotov cel cu cur de fier era înspăimântat: „Îmi tremurau genunchii”. Kaganovici, căruia nu-i plăcea de Molotov şi care, fiind evreu, trebuia să îşi dovedească loialitatea, l-a atacat violent pe „Cur de fier”, amintindu-şi că „Molotov nu mai putea spune nimic!”.

Polina a fost exclusă din Partid pentru „relaţii strânse cu naţionaliştii evrei”, în ciuda faptului că fusese avertizată în 1939, când Molotov se abţinuse la un vot similar. Acum, în mod remarcabil, s-a abţinut iarăşi, dar, simţind gravitatea cazului, şi-a luat măsuri de siguranţă. „Când Comitetul Central a votat propunerea de expulzare a Polinei S. Jemciujina... m-am abţinut, ceea ce recunosc acum că a fost o greşeală politică”, i-a scris el lui Stalin pe 20 ianuarie 1949. „Declar prin prezenta că, după ce m-am gândit mai bine, votez acum pentru... Recunosc că am greşit profund deoarece nu am împiedicat la timp o persoană apropiată mie să facă paşi greşiţi şi să aibă de-a face cu naţionalişti antisovietici, precum Mihoels...”

Pe 21 ianuarie, Polina a fost arestată în haina sa din blană de veveriţă. Surorile sale, doctorul şi secretarii au fost şi ei arestaţi. Una dintre surorile sale şi un frate aveau să moară în închisoare. Arestarea sa a fost de rău augur pentru alţi lideri care simpatizau în secret cu ea.

Polina, care nu a fost torturată, a negat totul: „Nu eu am fost la sinagogă... Era sora mea”. Dar acum s-a confruntat

şi cu mai multe acuzaţii de depravare sexuală: confruntarea cu Ivan X pare o glumă proastă: „Polina, m-ai chemat în birou [şi] mi-ai propus să avem legături intime!”. „Ivan Alekseevici!”, a exclamat Polina. „Nu nega!” „Nu am avut nicio relaţie cu X”, a afirmat ea. „L-am considerat întotdeauna pe Ivan Alekseevici X o persoană în care nu poţi avea încredere, dar nu am crezut niciodată că este un ticălos.” Dar X a făcut apel la clemenţa ei: „Îţi amintesc de copiii mei şi de familia mea distrusă pentru a te convinge să-ţi recunoşti vina faţă de mine... M-ai obligat la o relaţie intimă”. Între timp, Polina a continuat să joace rolul de *grande dame* în infern. Un alt prizonier a auzit-o strigând: „Sunaţi-l pe soţul meu! Spuneţi-i să-mi trimită pastilele de diabet! Sunt invalidă! Nu aveţi niciun drept să îmi daţi să mănânc mizeriile astea!”.

Nimeni nu a mai auzit de Polina, care a devenit Obiectul nr. 12. Mulţi au crezut că a murit, dar Beria, care a jucat un mic rol în Cazul Evreilor, ştia mai bine de la contactele sale. „Polina TRĂIEŞTE!”, îi şoptea lui Molotov la şedinţele Biroului Politic.

Stalin şi Abakumov au discutat despre posibilitatea de a o transforma în inculpatul principal în procesul lor împotriva evreilor, dar apoi s-au hotărât ca Lozovski să fie vedeta. Polina a fost condamnată la cinci ani de exil – o sentinţă blândă dacă luăm în considerare soarta celorlalţi prizonieri – în Kustanai, Asia Centrală. S-a apucat de băut, dar a reuşit să scape de dependenţă. „Ai nevoie de trei lucruri” în închisoare, le-a spus ea fiicelor sale mai târziu, „săpun pentru a te curăţa, pâine pentru a te hrăni, ceapă pentru a te menţine sănătos”. În mod ironic, s-a împrietenit cu nişte culaci deportaţi, astfel încât ţăranii nevinovaţi pe care ea şi soţul ei doriseră atât de mult să îi lichideze au fost străinii de treabă care i-au salvat viaţa. Nu a încetat niciodată să îl iubească pe Molotov, deoarece a scris, în timpul încarcerării sale: „Odată cu aceşti patru ani de separare, patru veşnicii s-au scurs peste viaţa mea ciudată şi îngrozitoare. Doar gândul la tine mă mai ţine în viaţă şi gândul că ai încă nevoie de rămăşiţele inimii mele chinuite şi de imensa mea

dragoste pentru tine”. Nici Molotov nu a încetat niciodată să o iubească: în mod emoţionant, le-a ordonat slujnicelor să aşeze o farfurie şi pentru ea la masă în fiecare seară, iar el mânca singur, conştient că „ea suferea din cauza mea...”.

Stalin l-a exclus acum pe Molotov din eşaloanele de la vârf, dispunând ca documentele să fie semnate de Voznesenski, Beria şi Malenkov, „dar nu şi de Tovarăşul Molotov, care nu participă la activităţile Biroului Consiliului Miniştrilor”. Totuşi, mai avea suficientă încredere în Mikoian pentru a-l trimite pe acest armean versat într-o misiune secretă ca să vadă care-i treaba cu Mao Zedong, care era pe punctul de a finaliza cucerirea Chinei.

Războiul Civil din China ajunsese la ultimele sale spasme. Stalin calculase greşit cât de repede avea să se prăbuşească regimul lui Jiang Jieshi. Până în 1948, succesul lui Mao Zedong a fost o piedică în calea politicii lui Stalin privind un parteneriat *Realpolitik* cu Occidentul, dar Războiul Rece l-a făcut să se răzgândească. A început să se gândească la Mao ca la un aliat potenţial, deşi i-a spus lui Beria că preşedintele era un „marxist surogat”.

Pe 31 ianuarie 1949, în mare secret, Mikoian a ajuns la sediul lui Mao din Xibaipo, în provincia Hopei, unde s-a întâlnit cu Mao şi Chou En-lai şi le-a oferit cadourile din partea lui Stalin. Un cadou era în mod tipic otrăvitor: Mikoian a trebuit să îi spună lui Mao că un american de la curtea sa este spion şi că ar trebui arestat. Stalin (tovarăşul Filipov) păstra legătura cu Mikoian (tovarăşul Andreev) prin intermediul doctorului rus al lui Mao, Terebin, care juca şi rolul de decriptor. Vizita a fost un succes, deşi Mikoian a recunoscut că sperase să ia o pauză de la obiceiurile nocturne ale lui Stalin, doar pentru a descoperi că Mao are acelaşi program.

La întoarcere, Mikoian urma să aibă un şoc. Stalin i-a demis pe Molotov şi pe Mikoian din funcţia de ministru de Externe şi, respectiv, ministru al Comerţului Exterior, deşi amândoi au rămas vicepremieri. Apoi, l-a acuzat pe Mikoian că a

încălcat secretul profesional al delegaţiei sale în China. Mikoian nu îi zisese decât fiului său, Stepan: „Ai spus cuiva despre delegaţia mea în China?”, l-a întrebat el. „Svetlanei”, a răspuns Stepan. „Să nu te mai ia gura pe dinainte.” Un comentariu nevinovat al Svetlanei în faţa tatălui îi pusese în pericol pe membrii familiei Mikoian. Stalin nu uitase de arestarea copiilor lui Mikoian în 1943. Ei erau încă supravegheaţi.

„Ce s-a întâmplat cu copiii tăi, care au fost arestaţi?”, l-a întrebat deodată Stalin, ameninţător. „Crezi că merită să studieze în instituţii sovietice?” Mikoian a avut grijă să nu răspundă – dar a înţeles ameninţarea, mai ales după arestarea Polinei. Se aştepta ca băieţii lui să fie arestaţi, însă nu s-a întâmplat nimic. Stalin a început să susţină că Voroşilov este „spion englez” şi nu prea a mai fost văzut[3], în timp ce Molotov şi Mikoian, cu un statut mult diminuat, au rezistat. Dar acum succesorii aleşi de Stalin au cedat în faţa vendetei brutale a lui Beria şi Malenkov într-o baie de sânge neaşteptată.

1. Unii evrei au fost daţi afară. Kaganovici a rămas în funcţiile de vicepremier şi membru al Biroului Politic, dar fratele său mai mare, Iuli, a fost dat afară. Ca şi Polina, nepotul lui Kaganovici îşi aminteşte că şi Lazar îşi amintea limba idiş din copilărie: când l-a cunoscut pe comunistul german Ernest Thalman, a încercat să o folosească. „A doua doamnă”, soţia lui Andreev, Dora Hazan, a fost dată afară din funcţia de ministru adjunct al Industriei Textile şi soţia evreică a generalului Hrulev a fost arestată. Mehlis, ca şi Kaganovici, a rămas în funcţia de ministru al Controlului de Stat şi s-a retras din activitate abia în 1950, după un accident cerebral. Evreul Boris Vannikov a rămas la conducerea Primului Directorat al Sovminului, însărcinat cu proiectul nuclear.

2. Şamberg a rămas cu „inima frântă”, după spusele prietenei sale, Iulia Hruşciova. Atât Svetlana Stalina, cât şi Volea Malenkova susţin cu tărie că au pus capăt unor căsnicii nefericite, dar nu se poate să fi existat un stimulent mai mare de a pune punct unei căsnicii evreieşti nefericite decât paranoia antisemitică clocotitoare a lui Stalin. Acesta nu a trebuit să spună nimic. Tinerii ştiau ce să facă. Spre firavul merit al lui Malenkov, el a reuşit să îi protejeze pe membrii familiei Şamberg, ascunzându-l pe tatăl băiatului, Mihail, în provincie. „Volea” era un nume inventat de Malenkov, însemnând „Voinţă”, ca în Voinţa Poporului.

3. Pe 22 august 1946, Stalin a ascultat prognoza meteo şi s-a enervat auzind că este complet greşită. I-a ordonat, prin urmare, lui Voroşilov să investigheze prognozele meteo pentru a descoperi dacă exista vreun „sabotaj” în rândul meteorologilor. Era o sarcină absurdă ce reflecta dispreţul lui Stalin pentru Primul Mareşal, care a raportat a doua zi că e nedrept să dea vina pe meteorologi pentru greşeli.

54

Crimă şi căsătorie: Cazul Leningrad

Cei „doi ticăloşi” jucau doar pe miza supremă: moartea. Dar Stalin însuşi era pregătit să secere chiar şi cele mai înalte capete – acei leningrădeni talentaţi – pentru a-şi menţine supremaţia.

Succesorul prezumtiv al lui Stalin în funcţia de premier, Nikolai Voznesenski, „se credea cea mai inteligentă persoană după Stalin”, îşi amintea directorul Sovminului, Ciadaev. În vârstă de 44 de ani, cel mai tânăr membru al Biroului Politic se distingea ca un planificator strălucit care se bucura de o relaţie neobişnuit de onestă cu Stalin. Însă acest lucru l-a făcut atât de arogant, încât „nu se mai chinuia să-şi ascundă emoţiile” sau naţionalismul rus strident. Bădăran cu colegii, nimeni nu şi-a făcut atâţia duşmani ca Voznesenski. Acum, ocrotitorul său, Jdanov, era mort şi duşmanul lui, Malenkov, repus în drepturi. Lui Beria

„îi era teamă de el” şi râvnea la puterile sale economice. Aroganţa lui Voznesenski şi sensibilitatea lui Stalin l-au făcut vulnerabil.

În 1948, Stalin a observat că producţia a crescut în ultimul trimestru al anului, dar a înregistrat un declin în primul trimestru. Era o variaţie sezonieră normală, dar Stalin i-a cerut lui Voznesenski să uniformizeze creşterea. Voznesenski, care coordona Gosplanul, a promis că va realiza acest lucru. Totuşi, nu a reuşit şi, temându-se de Stalin, a ascuns statisticile. Într-un fel sau altul, acest truc a ajuns la urechile lui Beria, care a descoperit că lipsesc sute de documente secrete ale Gosplanului. Într-o seară, la Kunţevo, Beria i-a dezvăluit asta lui Stalin, care, a observat Mikoian, „a fost uimit”, apoi „furios”.

„Asta înseamnă că Voznesenski înşală Biroul Politic şi ne păcăleşte ca pe nişte proşti?” Beria a dezvăluit apoi acel secret blestemat despre Voznesenski pe care îl păstrase cu sfinţenie încă din 1941: în timpul căderii nervoase a lui Stalin, Voznesenski îi spusese lui Molotov: „Veaceslav, preia tu conducerea, noi te vom urma!”. Această trădare a pus capac. Andreev, acel ucigaş birocratic neobosit, a fost pus să deschidă o anchetă. Cuprins de disperare, Voznesenski l-a sunat pe Stalin, dar nimeni nu voia să îl primească. Exclus din Politburo pe 7 martie 1949, şi-a petrecut zilele în apartamentul său de pe Granovski, scriind un tratat economic. Încă o dată, teribilul duet Malenkov-Abakumov a preluat Cazul Gosplan.

Celălalt succesor uns era „tânărul şi frumosul” Kuzneţov, care îl ajutase pe Jdanov să îl înlăture pe Malenkov în 1946 şi îl înlocuise pe Beria în funcţia de *curator* al MGB, atrăgându-şi astfel ura acestuia. Sincer şi afabil, Kuzneţov era opusul lui Voznesenski: practic, toată lumea îl iubea. Dar decenţa era ceva relativ la curtea lui Stalin: Kuzneţov îl ajutase pe Jdanov în probleme antisemite şi i-a înmânat lui Stalin un raport despre micile păcate sexule ale unor activişti de partid. Îl venera pe Stalin, păstrând cu sfinţenie biletul pe care îl primise de la el în timpul războiului –

totuşi, nu îl înţelegea. A făcut greşeala de a examina dosarele vechi ale MGB despre uciderea lui Kirov şi procesele-spectacol. Gafa grosolană a lui Kuzneţov de a cerceta astfel de probleme sensibile i-a stârnit bănuieli lui Stalin.

În acelaşi timp, Malenkov l-a alertat pe Stalin că organizaţia de partid de la Leningrad muşamalizase un scandal legat de votare şi organizase un târg comercial fără permisiunea guvernului. A reuşit să lege aceste păcate de un plan vag adus în discuţie de Jdanov de a crea un partid *rus* (opus celui sovietic) pe lângă cel sovietic şi de a transforma Leningradul în capitala Rusiei. Aceste banalităţi nu pot fi considerate nişte infracţiuni pasibile de pedeapsa cu moartea, dar ele mascau faliile dintre imperiul sovietic şi dictatura lui Stalin[1]. Mai mult, un partid rus nu putea fi condus de un georgian. Stalin aclama poporul rus ca fiind liantul Uniunii Sovietice, dar a rămas un internaţionalist. Naţionalismul lui Voznesenski îi îngrijora pe caucazieni: „Pentru el, nu doar georgienii şi armenii, ci nici măcar ucrainenii nu fac parte din popor”, i-a spus Stalin lui Mikoian. Beria trebuie să îşi fi făcut griji pentru viitorul lui sub conducerea leningrădenilor.

Malenkov adunase cu viclenie un colaj de greşeli care atingeau toate punctele sensibile ale lui Stalin. „Mergeţi acolo şi vedeţi ce se petrece”, le-a ordonat Stalin lui Malenkov şi Abakumov, care au ajuns la Leningrad cu două trenuri, ce transportau cinci sute de ofiţeri ai MGB şi 20 de anchetatori din *Sled-Chast*, departamentul pentru „Investigarea Cazurilor Foarte Importante”. Când „Stalin îi ordonă să ucidă o persoană”, a spus Beria, „Malenkov ucide 1.000!”. Malenkov i-a atacat pe liderii locali, unind fire disparate într-o conspiraţie letală. Au început arestările, dar Voznesenski şi Kuzneţov se cantonaseră în apartamentele lor din blocul roz de pe Granovski, convinşi că Stalin avea să îi ierte: anul 1937 părea foarte departe. Chiar şi Mikoian credea că vărsarea de sânge ţine de domeniul trecutului.

*

Avea motive să spere, deoarece fiul său cel mai mic, Sergo, acum în vârstă de 18 ani, era logodit cu „fermecătoarea, frumoasa” fiică a lui Kuzneţov, Alla. Când tatăl său a căzut în dizgraţie, Alla i-a oferit lui Sergo şansa de a evita căsătoria cu o persoană aflată în afara legii: „Asta îţi schimbă intenţiile?”. Dar Sergo o iubea pe Alla şi părinţii săi au ajuns să o adore „ca pe fiica noastră”. Mikoian i-a încurajat să se căsătorească.

„Şi tu permiţi această căsătorie? Ai înnebunit?”, i-a şoptit laşul de Kaganovici lui Mikoian. „Nu înţelegi că Kuzneţov e condamnat? Nu-i lăsa să se căsătorească.” Mikoian era de neclintit. Pe 15 februarie 1949, Kuzneţov a fost demis din funcţia de secretar al Partidului şi acuzat de „deviere nonbolşevică” şi separatism „antistatal”. Trei zile mai târziu, cei doi tineri s-au căsătorit. Kuzneţov a ignorat vesel situaţia, „un om curajos”, credea Mikoian, „care habar n-are de obiceiurile lui Stalin”. Mikoian a dat o petrecere în cinstea tinerilor căsătoriţi la Zubalovo, dar Kuzneţov, dându-şi în cele din urmă seama de situaţia gravă în care se afla, i-a telefonat lui Mikoian ca să îi spună că nu poate veni deoarece „îl doare stomacul”. Mikoian nici nu a vrut să audă: „Avem suficiente toalete în casă! Vino!”. „Nu am maşină”, a răspuns Kuzneţov. „Vă va fi mai bine fără mine.” „Nu se cade ca un tată să lipsească de la nunta fiicei sale”, a răspuns Mikoian, care i-a trimis limuzina sa[2]. La petrecere, Kuzneţov nu s-a putut relaxa. Simţea că o pune în pericol pe fiica sa.

„Nu mă simt bine”, a spus el, „aşa că hai să bem pentru copiii noştri!”. Apoi a plecat.

*

În acea primăvară periculoasă, bietul Kuzneţov a mai participat la o nuntă în Politburo, care implica asuprita facţiune Jdanov. „Stalin îşi dorise dintotdeauna să mă căsătoresc cu Svetlana”, îşi aminteşte Iuri Jdanov, aflat încă în Comitetul Central. „Eram prieteni din copilărie, astfel încât nu era descurajant.” Dar căsătoria cu fiica unui dictator nu era atât de simplă: Iuri nu era sigur cui să îi

ceară mâna, dictatorului sau fiicei. S-a dus la Stalin, care a încercat să îl descurajeze: „Nu o cunoşti. Îţi va arăta imediat uşa”. Dar Iuri a insistat. „Stalin nu mi-a ţinut nicio prelegere, dar mi-a spus că are încredere că voi avea grijă de Svetlana”, spune Iuri.

Stalin a jucat acum rolul peţitorului, după relatarea lui Sergo Beria: „Îmi place de omul ăsta”, i-a spus Stalin Svetlanei. „Are un viitor şi te iubeşte. Mărită-te cu el.” „Ţi-a făcut ţie declaraţia asta de dragoste?”, a răspuns ea. „La mine nu s-a uitat niciodată.” „Vorbeşte cu el şi ai să vezi”, a spus Stalin.

Svetlana îl iubea încă pe Sergo Beria şi i-a spus acestuia: „Nu m-ai vrut? Ei bine, am să mă mărit cu Iuri Jdanov”.

Totuşi, a ajuns să îi placă de „piosul meu Iurocika” şi s-au înţeles să se căsătorească. Dar „a doua mea căsnicie a fost alegerea tatălui meu”, a explicat Svetlana, „şi mă săturasem să lupt, aşa că am făcut-o”.

Generalisimul nu a participat la petrecerea de nuntă de la vila familiei Jdanov, aflată la vreo zece kilometri dincolo de Zubalovo, pe drumul spre Uspenskoe. Printre oaspeţi s-a numărat şi alt cuplu legat de Politburo: Nataşa, fiica lui Andreev şi a Dorei Hazan, a venit cu soţul ei, Vladimir Kuibîşev, fiul răposatului potentat. „Mai erau, de asemenea, colegi de şcoală... din familii relativ obişnuite”, îşi aminteşte Stepan Mikoian, care se număra şi el printre invitaţi. Aceştia au dansat şi s-au ospătat: Iuri, ca şi tatăl său, ştia să cânte la pian. Era normal ca şi Kuzneţov să fie prezent, deoarece fusese cel mai apropiat aliat al lui Jdanov, dar toată lumea ştia că el căzuse în dizgraţie.

Iuri şi Svetlana, împreună cu fiul ei, Iosif Morozov, care avea acum 4 ani, locuiau împreună cu văduva lui Jdanov la Kremlin. „Nu îl vedeam niciodată pe adevăratul meu tată”, îşi amintea Iosif. „Îi spuneam «tată» lui Iuri. Iuri mă iubea!”

Câteva zile mai târziu, erau în vizită la Zubalovo când a sunat Vlasik: Stalin era în drum spre vilă. „De ce vrei să te

muţi la Jdanovi?”, a întrebat-o el. „Or să te mănânce de vie femeile alea. Sunt prea multe femei în casa aia.” El ar fi vrut ca tinerii căsătoriţi să se mute la Kunţevo, unde ar fi construit încă un etaj, dar în felul său stângace nu putea cere direct acest lucru şi probabil nici nu voia să fie deranjat.

Svetlana a rămas cu văduvele pedante ale lui Jdanov şi Şcerbakov: curând, a ajuns să o urască pe soacra sa, Zinaida, care combina „bigotismul de partid” cu „îngâmfarea burgheză”. Căsătoria sa nu a fost bazată pe iubire: „Lecţia pe care am învăţat-o a fost să nu închei niciodată o căsătorie ca pe o afacere”. Din punct de vedere sexual, folosind cuvintele ei, nu a fost „un mare succes”. Nu a iertat-o niciodată pe Zinaida Jdanova pentru că i-a spus că mama ei fusese „nebună”. Totuşi, li s-a născut o fiică, Katea, deşi Svetlana a fost atât de bolnavă în timpul naşterii, încât i-a scris tatălui că se simte abandonată şi a fost încântată să primească un răspuns prompt de la el[3].

Mai mult, momentul căsătoriei nu a fost bine ales pentru familia Jdanov. Kuzneţov şi Voznesenski erau pe marginea prăpastiei. Iuri şi-a dat seama că Cazul Leningrad „îl viza, fără îndoială, pe tatăl meu”, dar „nu-mi era frică atunci. Am descoperit ulterior că ar fi trebuit să fiu distrus...”. Avea dreptate: deţinuţii au fost torturaţi mai târziu pentru a-l implica pe Jdanov.

*

Stalin a reflectat la soarta lui Kuzneţov. Poskrebîşev l-a invitat pe leningrădean la cină, la Kunţevo, dar Stalin nu a vrut să îi strângă mâna: „Nu eu te-am chemat”. Kuzneţov „a părut că se face mic”. Stalin aştepta o scrisoare autocritică de la Kuzneţov, dar naivul leningrădean nu i-a trimis aşa ceva. „Înseamnă că e vinovat”, i-a şoptit Stalin lui Mikoian.

Totuşi, Stalin avea dubii. „Nu-i păcat să nu-l lăsăm pe Voznesenski să muncească până ne hotărâm ce să facem cu el?”, i-a întrebat pe Malenkov şi pe Beria, care nu au

spus nimic. Apoi, Stalin şi-a amintit că mareşalul de aviaţie Novikov şi Şahurin erau încă în închisoare. „Nu credeţi că este momentul să-i eliberăm?” Dar cei doi nu au spus nimic nici de data asta, şoptind în baie că, dacă i-ar elibera pe Şahurin şi Novikov, „s-ar putea molipsi şi alţii” – leningrădenii. În timp ce analiza aceste probleme de viaţă şi de moarte, Stalin s-a dus cu maşina la vila lui de la Semionovskoe, trecând pe lângă nişte cetăţeni care stăteau uzi în ploaie într-o staţie de autobuz. Stalin a oprit maşina şi le-a ordonat gărzilor să îi ia pe oameni cu maşina, dar ei se temeau. „Nu ştiţi cum să vorbiţi cu oamenii”, a mormăit Stalin, coborând şi poftindu-i în limuzină. Le-a povestit despre moartea fiului său Iakov şi o fetiţă i-a povestit şi ea cum murise tatăl ei. După aceea, Stalin i-a trimis o uniformă de şcoală şi un ghiozdan. Trei săptămâni mai târziu, i-a ordonat lui Abakumov să îi aresteze, să îi tortureze şi să îi distrugă pe leningrădenii care nu demult fuseseră aleşi ca succesori ai lui.

Pe 13 august, Kuzneţov a fost chemat în biroul lui Malenkov. „Mă voi întoarce”, le-a spus soţiei şi fiului Valeri. „Nu luaţi cina fără mine.” Băiatul l-a privit ieşind din clădirea de pe Granovski şi îndreptându-se spre Kremlin: „S-a întors şi mi-a făcut semn cu mâna. A fost ultima dată când l-am văzut”, spune Valeri. A fost arestat de garda de corp a lui Malenkov.

Totuşi, Stalin ezita în privinţa lui Voznesenski, a cărui arestare l-ar fi lăsat la mâna lui Malenkov şi Beria. Stalin îl invita totuşi la Kunţevo, la cinele lui obişnuite, şi vorbea despre numirea lui la Banca de Stat. Pe 17 august, Voznesenski i-a scris patetic lui Stalin, cerşindu-i un loc de muncă: „Este greu să stau departe de tovarăşi... Mi-am învăţat lecţia privind spiritul de partid... Vă rog să aveţi încredere în mine”, semnând: „Al dumneavoastră devotat”. Stalin i-a trimis scrisoarea lui Malenkov. Cei doi au menţinut presiunea. Andreev, bolnav şi mohorât, a dat în vileag tot felul de „dezordini în această organizaţie”: 526 de documente dispăruseră din Gosplan. Acest caz inventat a fost una dintre ultimele realizări ale lui Andreev.

Voznesenski a recunoscut că nu îi pusese sub acuzare pe cei vinovaţi deoarece nu existau „fapte... Acum înţeleg... Am fost vinovat”. Hruşciov l-a acuzat ulterior pe Malenkov că „i-a şoptit lui Stalin” să se asigure că Voznesenski este exterminat. „Ce?!”, a replicat Malenkov. „Îl manipulam pe Stalin? Cred că glumeşti!” Stalin era imposibil de manipulat, dar era foarte influenţabil: el şi-a păstrat comanda absolută.

Patru luni mai târziu, Voznesenski a fost arestat în cadrul acestei acţiuni împotriva jdanoviştilor, alăturându-i-se lui Kuzneţov şi altor 214 deţinuţi care au fost torturaţi într-o frenezie de „lupte franţuzeşti”. Fraţi, soţii şi copii au fost înghiţiţi şi ei de MGB-ul lui Abakumov. Kuzneţov a fost bătut atât de tare, încât i-au fost sparte timpanele. „Am fost bătut până când mi-a dat sângele pe urechi”, a mărturisit Turko, unul dintre deţinuţi, după moartea lui Stalin. „Komarov m-a dat cu capul de perete.” Turko l-a denunţat pe Kuzneţov. Torţionarii l-au întrebat pe Abakumov dacă ar trebui să o bată pe deţinuta Zakrijevskaia, care era însărcinată: „O apăraţi?”, a urlat Abakumov. „Legea nu interzice asta. Faceţi-vă treaba!” Femeia a fost torturată şi a pierdut sarcina: „Mărturiseşte tot”, i-au spus torţionarii. „Noi suntem avangarda Partidului!”

Membrii avangardei căzuţi în dizgraţie, Kuzneţov şi Voznesenski, au fost trimişi într-o închisoare specială de pe strada Matrosskaia Tişina, înfiinţată de Malenkov, care a venit incognito împreună cu Beria şi membrii Biroului Politic pentru a-i interoga pe deţinuţi.

Bulganin, sinistru de amabil, care era ameninţat şi el, a primit sarcina de a-l interoga pe vechiul său prieten, fratele lui Voznesenski, Aleksandr, care fusese rectorul Universităţii din Leningrad. Când l-a văzut acesta, a crezut că e salvat: „A venit repede spre mine”, a recunoscut el ulterior, „şi a strigat: «Tovarăşe Bulganin, dragul meu, în sfârşit! Nu sunt vinovat. Este minunat că ai venit! Acum Tovarăşul Stalin va afla adevărul!»„. Bulganin s-a răstit la prietenul său de odinioară: „Lupul din Tambov e prietenul

tău”, o vorbă rusească ce însemna „nu sunt prietenul tău”. Bulganin simţea că nu are de ales: „Ce puteam să fac?”, s-a plâns el. „Ştiam că Beria şi Malenkov stau într-un colţ şi se uită la mine.” Ca în toate cazurile lui Stalin, vinovăţia era elastică şi se putea extinde după bunul lui plac: Molotov, care era apropiat de Voznesenski, a fost şi el vag implicat.

*

La momentul în care fiica lui Kuzneţov, Alla, şi noul său soţ, Sergo Mikoian, s-au întors în grabă din luna de miere, după doar câteva zile, tatăl ei fusese deja bătut pentru a semna o mărturisire. Anastas Mikoian a primit-o pe nora sa în biroul lui de la Kremlin. „Îmi era foarte greu să vorbesc cu Alla”, a scris Mikoian. „Bineînţeles, a trebuit să-i spun versiunea oficială.” Alla a ieşit în fugă, plângând.

„Am alergat după ea”, îşi aminteşte Sergo, „temându-mă să nu se sinucidă”[4]. Mikoian l-a chemat înapoi pe Sergo şi i-a arătat mărturisirea lui Kuzneţov, pe care Stalin le-o distribuise. Sergo nu a crezut acuzaţiile.

„Fiecare pagină este semnată”, a spus Mikoian. „Sunt sigur că acest caz se va rezolva şi el se va întoarce”, a replicat Sergo. „Nu puteam să-i spun”, a scris Mikoian, „că soarta lui Kuzneţov era deja hotărâtă de Stalin. Nu avea să se mai întoarcă niciodată”.

*

Cazul Leningrad nu a fost singurul succes al lui Beria: imediat după arestarea lui Kuzneţov, la sfârşitul lui august 1949, Beria a plecat cu un tren special blindat spre un loc secret din mijlocul stepelor kazahe, unde urma să se testeze bomba nucleră. Beria era nebun de îngrijorare deoarece, dacă lucrurile mergeau prost, „cu toţii”, aşa cum s-a exprimat unul dintre administratorii săi, „va trebui să dăm socoteală în faţa poporului”. Familia lui Beria ar fi fost distrusă. Malenkov l-a liniştit.

Beria a ajuns la Semipalatinsk-21 pentru testarea „articolului”. S-a instalat într-o baracă, lângă postul de

comandă al profesorului Kurceatov. În dimineaţa zilei de 29 august, Beria a privit cum o macara a coborât reflectorul neutronic din uraniu în poziţie; a fost aşezată emisfera de plutoniu. Au fost instalate explozibilul şi declanşatorul. „Articolul” a fost dus apoi afară pe o platformă, unde avea să fie ridicat în vârful turnului. Beria şi oamenii de ştiinţă au plecat.

La ora 6 seara, s-au adunat la postul de comandă, aflat la zece kilometri distanţă, cu panoul său de control şi telefoanele care îl legau de Moscova, ascunşi toţi în spatele unui zid de pământ pentru a devia unda de şoc. Kurceatov a ordonat detonarea. S-a produs o lumină puternică. După ce a trecut unda de şoc, s-au grăbit să iasă ca să admire ciuperca atomică ridicându-se maiestuos în faţa lor.

Beria era emoţionat la culme şi l-a sărutat pe frunte pe Kurceatov, dar tot întreba: „A arătat ca a americanilor? Nu am dat-o în bară? Kurceatov nu ne trage pe sfoară, nu-i aşa?”. A fost foarte uşurat când a auzit că distrugerile de la locul deflagraţiei erau apocaliptice. „Ar fi fost un ghinion teribil dacă nu ar fi funcţionat”, a spus el. S-a grăbit să îl sune pe Stalin, ca să fie primul care îi dă vestea. Dar, când a sunat, Stalin i-a răspuns sec că ştie deja şi a închis. Stalin avea sursele lui. Beria l-a lovit cu pumnul pe generalul care îndrăznise să îi spună primul lui Stalin, ţipând: „Mi-ai pus beţe în roate, trădătorule, te fac bucăţi!”. Dar a fost extrem de mândru de „realizarea sa colosală”. La patru ani după Hiroshima, Stalin avea şi el Bomba.

Beria mai avea un motiv să fie fericit: cunoscuse o femeie atrăgătoare, pe nume Drojdova, al cărei soţ lucra la Kremlin. Este posibil să fi avut o aventură cu ea înainte ca ea să îi facă cunoştinţă cu fiica sa, Lilia, în vârstă de doar 14 ani, dar deja un „model de perfecţiune al rusoaicei frumoase, cu ochi albaştri, picioare lungi şi păr blond”, îşi aminteşte Marta Peşkova. Beria a fost vrăjit: „ultima sa mare dragoste”. Mama voia toate avantajele: „Nu-l lăsa să o facă până când nu ai apartament, maşină, vilă”, i-a spus Liliei, după relatarea lui Peşkova. Beria a instalat-o în lux.

Nina Beria a tolerat această aventură, dar vara, când ea şi Marta erau la Gagra, soţul ei a adus-o pe Lilia la vilă. „Ştia toată Moscova”, spune Marta. Beria şi Malenkov erau pe cai mari, dar se pare că altcineva avea să profite cel mai mult de vidul de putere lăsat în urmă de leningrădeni.

*

Stalin l-a chemat pe Hruşciov de la Kiev. „Nu puteam să nu fiu îngrijorat”, a recunoscut el, când Kuzneţov şi Voznesenski erau torturaţi. L-a sunat pe Malenkov, care l-a liniştit: „Nu-ţi face griji. Nu-ţi pot spune acum de ce eşti chemat, dar îţi promit că nu ai de ce să te temi”. Hruşciov guverna Ucraina din 1938, epurându-i fără milă pe culaci înainte de război, zdrobindu-i pe naţionaliştii ucraineni, ordonând asasinarea episcopilor uniaţi după aceea şi, în februarie 1948, organizând expulzarea „elementelor nocive” din sate: aproape un milion de oameni au fost arestaţi la iniţiativa lui Hruşciov, o crimă colosală care se apropia de deportarea culacilor ca brutalitate şi amploare. Nu este de mirare că, după ce a ieşit la pensie, reflecta: „Sunt mânjit de sânge până la coate”. În afară de scurta perioadă din 1947 când Stalin l-a trimis pe Kaganovici să îl înlocuiască la Kiev, Hruşciov, „jovial, energic, cu cap de porc”, dar chel acum şi aproape sferic, rămăsese unul dintre favoriţi. Vorbirea sa directă făcea ca linguşirile lui să pară autentice. Stalin îl considera pe acest om dinamic un ţăran semiliterat – „Hruşciov e la fel de ignorant ca negusul Ethiopiei”, i-a spus el lui Malenkov. Totuşi, nu îi subestima complet „naturaleţea profundă, masculinitatea pură, viclenia tenace, bunul-simţ şi tăria de caracter”.

„Pe ăsta”, reflecta Stalin, „trebuie să-l ţii din scurt”. Când Hruşciov a ajuns la Moscova, s-a dus imediat acasă la Beria, pentru a primi asigurări suplimetare. Exista o solidaritate din ce în ce mai mare între curtenii lui Stalin. Beria l-a liniştit şi el.

Stalin l-a numit pe Hruşciov secretar al Comitetului Central şi şef al partidului pe oraşul Moscova, dar i-a mărturisit: „Lucrurile nu merg prea bine... Am dat în vileag o

conspiraţie la Leningrad. Iar Moscova geme de elemente antipartinice”. Voia ca Hruşciov „să verifice”. Aşa cum a demonstrat Cazul Leningrad, sistemul încuraja spiritul întreprinzător al Terorii. Potentaţii puteau fie să muşamalizeze un caz, fie să îl alimenteze până ajungea la dimensiunea unui masacru: Stalin avea apoi posibilitatea de a alege să îşi protejeze victimele, să păstreze dovezile pentru mai târziu sau să le ucidă imediat.

„Este opera unui provocator”, a răspuns Hruşciov. Stalin a acceptat judecata acestuia. L-a plasat curând la conducerea Agriculturii. „Stalin s-a purtat frumos cu mine.” După ce distruseseră legăturile din Leningrad şi îi subminaseră pe Molotov şi Mikoian, „cei doi ticăloşi” erau perfect poziţionaţi pentru succesiune. Hruşciov a fost chemat pentru a contrabalansa puterea lor. Totuşi, acest plan nu a prea funcţionat, deoarece Hruşciov a devenit „inseparabil” de Beria şi Malenkov. Familia Hruşciov şi familia Malenkov[5] locuiau aproape, în clădirea din Granovski, în timp ce limuzina lui Beria părea să fie mereu parcată în stradă, aşteptându-i. Uneori, îi saluta pe membrii mai tineri ai familiei Hruşciov când plecau la şcoală: „Ia uite! Eşti leit Nikita!”.

Cei trei făceau glume despre planul lui Stalin, în timp ce se trădau unul pe celălalt în faţa lui. Malenkov, nereuşind să îndeplinească misiunea imposibilă de la Agricultură, a fost înlocuit de Andreev, dar apoi acesta a fost discreditat şi obligat să se retragă, ceea ce a pus capăt carierei sale. Acum, Hruşciov era la conducere, dar planul său privind nişte centre agricole gigantice, „agro-oraşe”, s-a întors împotriva lui. Stalin, Beria şi Malenkov l-au forţat să se dezică public de propunerea lui. Molotov şi Malenkov ar fi vrut să fie demis, dar Beria, care l-a subestimat pe „prostul cu cap rotund”, a intervenit pentru a-l salva. Stalin l-a protejat pe Hruşciov, ciocănindu-şi pipa de capul lui – „Sună a gol!” a glumit el.

*

Pe 5 septembrie, Stalin şi-a început vacanţa la Soci, unde Beria i s-a alăturat la un grătar cu *şaşlîki*, pentru a sărbători Bomba, care, alături de distrugerea leningrădenilor, l-a readus temporar în graţii. Dar nu avea să dureze prea mult. Neîncrederea lui Stalin faţă de oamenii din jurul lui era acum copleşitoare. El s-a mutat mai în sud, la Noul Athos, cea mai mică şi mai intimă dintre casele sale, unde şi-a petrecut în mare parte ultimele vacanţe.

Când Sovietul Suprem a anunţat vestea despre Bomba sovietică, Stalin i-a destăinuit tânărului său confident Mgheladze noua ordine mondială: „Dacă ar izbucni un război, folosirea bombelor atomice ar depinde de Trumanii şi Hitlerii de la putere. Poporul nu va permite accederea la putere a unor astfel de oameni. Armele atomice nu pot fi folosite fără a provoca sfârşitul lumii". Era atât de fericit, încât a început să cânte „Suliko", acompaniat de Vlasik şi Poskrebîşev, într-o interpretare ce reproducea perfect notele, la fel ca Bomba lui Beria.

„Şaliapin îl cânta puţin mai bine", a zâmbit Stalin. „Dar nu mult mai bine", au răspuns într-un glas tovarăşii săi.

Bătrânul Stalin se gândea din ce în ce mai mult la Nadia. Plimbându-se prin grădini cu Mgheladze, Stalin s-a plâns de faptul că a eşuat dezastruos ca părinte. Mai întâi cu Iaşa: „Soarta a fost crudă cu Iakov... dar a murit ca un erou", a spus el. Vasili era alcoolic: „Nu face nimic, dar bea foarte mult". Apoi Svetlana, alter ego-ul său feminin, „face ce vrea". Cel mai distrugător dintre soţi era foarte sensibil faţă de căsniciile Svetlanei: „Morozov era un tip cumsecade, dar, pentru Svetlana, nu a fost dragoste... Doar s-a distrat. L-a călcat în picioare... Evident, asta a făcut ca mariajul să nu aibă succes. Apoi s-a căsătorit din nou. Cine ştie ce mai urmează?... Svetlana nu ştie nici să coasă un nasture, dădacele nu au învăţat-o. Dacă ar fi crescut-o mama ei, ar fi fost mai disciplinată. Înţelegi, a existat mereu prea multă presiune pe mine... Eu nu am avut timp de copii, uneori nu îi vedeam cu lunile... Copiii nu au avut noroc. Ekaterina!". A amintit-o cu drag pe prima sa soţie, Kato, apoi: „Of, Nadia,

Nadia!”. Mgheladze nu îl mai văzuse niciodată pe Stalin atât de trist. „Tovarăşe Lup, te rog să nu spui niciun cuvânt despre ce ai auzit”.

1. Aceste pericole au fost perfect demonstrate în 1991, când Boris Elţîn s-a folosit de preşedinţia rusă pentru a demola Uniunea Sovietică a lui Gorbaciov. Mutarea capitalei înapoi la Leningrad, oraşul lui Zinoviev şi Kirov, fusese un aspect letal în politica rusă încă din vremea lui Petru cel Mare. Au murit oameni din cauza asta în secolul al XVIII-lea şi aveau să moară şi în 1949. Stalin era bănuitor, de asemenea, cu privire la eroismul popular al lui Kuzneţov şi la oraşul Leningrad însuşi în timpul celui de-al Doilea Război Mondial. Era un totem al patriotismului militar ce reprezenta o alternativă la el şi Moscova.

2. Între timp, vizavi, în alt apartament de pe Granovski, avea loc o discuţie similară în această lume minusculă: Rada Hruşciova, al cărei tată se afla încă în Kiev, locuia la prietenii tatălui ei, familia Malenkov. A vrut să meargă la nuntă, dar Malenkov, care ştia că soarta lui Kuzneţov este pecetluită, a refuzat să îi dea limuzina ca să se ducă la eveniment. „Nu-ţi dau maşina – nu înveţi bine.” Dar Rada s-a descurcat singură.

3. „Dragă Svetocika”, i-a scris Stalin Svetlanei, care se afla în spital, în mai 1950. „Am primit scrisoarea ta. Mă bucur că ai scăpat atât de uşor. Problemele la rinichi sunt foarte grave. Ca să nu mai vorbesc de naştere. De unde ţi-a venit ideea că te-am abandonat? E genul de lucruri care este doar în mintea oamenilor. Te sfătuiesc să nu crezi în născocirile tale. Ai grijă de tine. Ai grijă şi de fiica ta. Statul are nevoie de oameni, chiar şi de cei născuţi prematur. Mai ai puţină răbdare – ne vom vedea curând. Te sărut, Svetocika mea. Al tău «tătucă».” Nu şi-a dedicat tot timpul Cazului Leningrad. În aceste zile, a supravegheat şi crearea noii Enciclopedii sovietice, hotărând fiecare detaliu, de la

calitatea hârtiei până la conţinutul ei. Când editorul a întrebat dacă ar trebui să includă „persoanele negative”, precum Troţki, el a răspuns glumind: „Îl vom include pe Napoleon, dar a fost un mare ticălos!”.

4. Sergo şi Alla erau convinşi că „era o uneltire a lui Malenkov şi Beria, care îl păcăliseră pe Stalin. E incredibil că eram convinşi de acest lucru”, îşi aminteşte Sergo. „Dar nu am vorbit NICIODATĂ despre acest caz până după moartea lui Stalin.” Tatăl lui Sergo l-a lăsat să se întâlnească cu fiul lui Kuzneţov, dar nu şi cu soţia acestuia, deoarece ştia că şi ea urma să fie arestată. Cât despre copiii Kremlinului care locuiau pe strada Granovski, aceştia au observat că, deodată, vecinii lor, soţii Voznesenski şi Kuzneţov, dispăruseră. „Dar nimeni nu vorbea despre asta”, a spus Igor Malenkov, al cărui tată era răspunzător. „Mă concentram doar pe citirea articolelor sportive.” Iulia Hruşciova „se juca cu Nataşa, fiica lui Voznesenski. Curând după arestarea tatălui ei, am adus-o la noi acasă. Dar mama nu a spus nimic”. Eticheta faţă de cei oficial acuzaţi diferea de la o familie la alta: în timp ce Nataşa Poskrebîşeva a continuat să se joace cu Nataşa Voznesenskaia, Nadia Vlasik „trecea pe celălalt trotuar când o vedea”. Îi sunt foarte recunoscător lui Sergo Mikoian pentru că mi-a împărtăşit punctul său de vedere asupra acestei relatări.

5. Se aflau acum în centrul noului „cvintet” din jurul lui Stalin, alături de Beria şi Bulganin. Kaganovici i-a reintrat parţial în graţii lui Stalin. În zilele de duminică, cei doi prieteni birocraţi, grăsanii Hruşciov şi Malenkov, făceau plimbări pe strada Gorki, înconjuraţi de agenţi ai poliţiei secrete.

55

Mao, ziua lui Stalin şi Războiul din Coreea

Pe 7 decembrie 1949, Stalin s-a întors la Moscova, la timp pentru două evenimente importante: sosirea noului lider

chinez, preşedintele Mao Zedong, şi aniversarea sa de 70 de ani. La prânz, pe 16 decembrie, Mao, care cucerise Beijingul în ianuarie, a sosit la gara Iaroslavski, unde a fost întâmpinat de Molotov şi Bulganin, îmbrăcat în uniforma sa de mareşal[1]. Vizita a început la fel de stânjenitor pe cât s-a încheiat. Mao i-a invitat pe ruşi la o masă chinezească în tren, dar Molotov a refuzat. Mao s-a îmbufnat, începutul unei proaste dispoziţii în felul său la fel de monumentale ca şi Marele Zid Chinezesc. Profund impresionat de măreţia lui Stalin, dar şi dispreţuitor faţă de lipsa sa constantă de sprijin şi interpretarea greşită a Chinei, Mao, înalt şi deşirat, a fost condus direct la una dintre vilele lui Stalin, Lipki.

La 6 seara, Mao şi Stalin s-au întâlnit pentru prima dată în Colţişor. Cei doi titani comunişti ai secolului, amândoi fanatici, poeţi, paranoici, ţărani ajunşi la conducerea imperiilor a căror istorie îi obseda, ucigaşi necruţători a milioane de oameni şi comandanţi militari amatori, aveau scopul de a parafa cel mai urât coşmar al Americii: un tratat sino-sovietic care avea să fie ultima realizare semnificativă a lui Stalin. Totuşi, se studiau unul pe altul cu răceală, de pe înălţimile olimpiene ale stimei de sine. Mao s-a plâns că „a fost dat la o parte mult timp”. „Învingătorii nu sunt învinovăţiţi niciodată”, a răspuns Stalin. „Ceva idei sau dorinţe?” „Am venit să realizăm o anumită sarcină”, a spus Mao. „Trebuie să fie atât frumoasă, cât şi apetisantă.”

S-a lăsat o tăcere arţăgoasă. Stalin a părut încurcat de această aluzie enigmatică la un tratat care era deopotrivă simbolic şi practic, însemnând atât o revoluţie mondială, cât şi apărarea intereselor naţionale chineze. Prioritatea lui Stalin a fost să apere ceea ce câştigase în Extremul Orient, aspecte convenite la Ialta şi confirmate prin vechiul tratat sino-sovietic. Avea să semneze un nou tratat dacă nu îl modifica pe cel vechi. Mao dorea să salveze aparenţele înainte de a ceda teritorii chinezeşti. S-a ajuns într-un impas. Mao a sugerat să îl cheme pe Chou En-lai, premierul său, pentru a finaliza negocierile.

„Dacă nu putem stabili ce trebuie să facem, de ce să-l mai chemăm pe Chou?”, a întrebat Stalin.

S-au despărţit: Mao a afirmat că Stalin a refuzat să îl vadă, dar avea motivele lui să aştepte. A rămas, nefericit, la Moscova, câteva săptămâni înainte ca cele două tabere să ajungă la o înţelegere, mormăind înverşunat că nu aveai „nimic de făcut acolo, doar să mănânci, să dormi şi să te caci”. Liderii ruşi au fost şocaţi de glumele scatologice ale lui Mao, pe care le auzeau şi direct, şi în discuţiile pe care le interceptau.

„Tovarăşi”, a spus Stalin, „bătălia pentru China nu s-a încheiat încă. Abia începe”. Beria le-a spus în glumă celorlalţi că Stalin era gelos pe Mao deoarece acesta conducea o naţiune mai mare.

Mao nu a fost ignorat complet: Molotov, Bulganin şi Mikoian l-au vizitat la vilă. Stalin se întreba dacă enigmaticul chinez era un „marxist adevărat”. Ca un stareţ care pune la încercare un novice, Molotov a testat cu superioritate cunoştinţele de marxism ale lui Mao, ajungând la concluzia că preşedintele era „un om inteligent, un conducător ţăran, un fel de Pugaciov[2] chinez”, dar nu un marxist adevărat. La urma urmelor, după cum i-a spus pedant Molotov lui Stalin, în repetate rânduri, Mao „mărturisise că nu citise niciodată *Das Kapital*”.

*

Pe 21 decembrie, Mao şi întreaga lume comunistă s-au adunat la Bolşoi pentru a sărbători ziua de naştere a pontifului lor suprem. O combinaţie de pelerinaj religios şi triumf imperial, o nuntă regală şi o petrecere corporatistă, festivităţile au costat 5,6 milioane de ruble şi au atras mii de pelerini. Stalin, luptându-se în sinea sa cu dispreţul faţă de veneraţia lor şi dorinţa de aceasta, a jucat rolul bădăranului modest, în timp ce Malenkov, întotdeauna în fruntea celor mai josnice acte de idolatrie, încerca să îl convingă că „poporul” se aştepta la o celebrare – şi la o a doua medalie de Erou al Uniunii Sovietice. „Să nu cumva să

vă treacă prin cap să-mi acordaţi încă o stea", a mârâit el. „Dar, Tovarăşe Stalin, poporul..." „Lasă tu poporul." Dar, în cele din urmă, a acceptat a doua stea şi a trecut fericit în revistă pregătirile. Arhivele descriu aceste pregătiri extraordinare: preşedintele Şvernik conducea „Comitetul pentru Pregătirile Aniversării Tovarăşului Stalin", din care făceau parte „muncitori de rând", potentaţi, mareşali şi artişti precum Şostakovici, care propunea grav crearea unui Ordin Stalin, lista de invitaţi, dispunerea – şi cadouri din partea lui Stalin. Costurile totale ajungând la 487.000 de ruble, fiecare delegat avea să primească un halat de baie, papuci de casă, un aparat de bărbierit şi un set de cosmetice Moscova, cu săpun, pudră de talc şi parfum (creaţia de care Polina Molotova, aflată acum în închisoare, era cea mai mândră).

În *Pravda*, Hruşciov a aclamat „intransigenţa [lui Stalin] faţă de cosmopoliţii fără rădăcini", evreii. Poskrebîşev a lăudat geniul lui Stalin în ceea ce priveşte cultivarea lămâilor. Soţiile potentaţilor au adus şi ele cadouri – Nina Beria a făcut dulceaţă de nuci „în amintirea... mamei dumneavoastră", pentru care Stalin i-a trimis o scrisoare de mulţumire: „În timp ce mâncam din dulceaţa ta, mi-am amintit de tinereţe".

Beria şi-a dat ochii peste cap: „Acum, vei fi pusă să faci dulceaţă în fiecare an".

Artiştii celebri şi copiii membrilor elitei îşi repetau omagiile. Părinţii nu fuseseră niciodată mai insistenţi: Poskrebîşev a reuşit să îi asigure fiicei sale, Nataşa, invidiatul rol de a cânta un cântec plin de admiraţie nemărginită şi apoi de a-i oferi lui Stalin (care ordonase uciderea mamei sale) un buchet de flori. La Bolşoi, balerinele exersau „reverenţe în faţa Dumnezeului".

În Colţişor, cu o seară înainte, Stalin a schimbat dispunerea invitaţilor, astfel încât el nu mai stătea în centru, dar Malenkov a insistat că trebuie să se aşeze în primul rând. A ales să stea între Mao şi Hruşciov, noul lui favorit. Mai târziu, a simţit o presiune în ceafă, apoi s-a clătinat, uşor

ameţit, dar Poskrebîşev l-a sprijinit. Nu a vrut să cheme doctorii. Poskrebîşev i-a prescris unul dintre remediile sale.

A doua seară, Teatrul Bolşoi, ticsit de lume, îi aştepta pe potentaţi. Anturajul exotic al lui Stalin, care îi includea pe Mao, Ulbricht al Germaniei, Rákosi al Ungariei şi Bierut al Poloniei, s-a adunat în *avant-loge* până era totul gata. Când şi-au făcut apariţia, publicul a aplaudat frenetic. Stalin stătea în centru stânga, sub o junglă de steaguri stacojii şi un imens portret al lui. Apoi au început discursurile interminabile, care îl aclamau pe sărbătorit ca pe un geniu. Stalin i-a făcut semn generalului Vlasik şi i-a spus în şoaptă ca oaspeţii să vorbească pe limba lor, un gest internaţionalist din partea „părintelui popoarelor". Togliatti a vorbit în italiană, traducând singur în rusă. Cuvântarea lui Mao, cu vocea sa surprinzător de stridentă, a fost răsplătită cu aplauze furtunoase. Stalin a obosit de câte ori s-a ridicat în picioare. Apoi au apărut fetele în uniforme de pionier, conduse de Nataşa Poskrebîşeva, pentru a-şi recita poezia. Poskrebîşev i-a făcut cu ochiul fiicei sale, care a urcat în grabă şi i-a oferit lui Stalin buchetul de trandafiri roşii. „Şi tatei, şi lui Stalin le plăceau trandafirii roşii", spune ea.

„Mulţumesc, *rîjik*, roşcato, pentru trandafiri!", a spus Stalin şi a arătat cu degetul spre devotatul său Poskrebîşev, care radia de mândrie.

Oaspeţii s-au adunat pentru un banchet uriaş în Sala Gheorghevski din Kremlin şi pentru un concert la care participau, printre alte vedete, tenorul Kozlovski, balerina Maia Pliseţkaia şi soprana Vera Davidova. Vlasik le-a percheziţionat personal vestiarele, căutând asasini sau bombe. Când a dansat, Maia a observat „faţa mustăcioasă a Împăratului în primul rând, la masa festivă, lungă, uitându-se în altă parte şi pe jumătate întors spre mine, [cu] Mao lângă el".

Bosumflarea lui Mao începuse să se mai risipească. Aparenţele fuseseră salvate. Când a încercat să îl sune pe Stalin, i s-a spus că „nu e acasă şi că mai bine ar vorbi cu Mikoian". În cele din urmă, pe 2 ianuarie, Stalin i-a trimis pe

Molotov şi pe Mikoian să înceapă negocierile. Chou En-lai[3] a sosit pe 20 şi a început să negocieze cu noul ministru de Externe, Vîşinski, şi cu Mikoian. Mao şi Chou au fost invitaţi la Kremlin, unde Stalin le-a reproşat că nu au semnat o critică la adresa recentului discurs al secretarului de stat american, Dean Acheson. Când Mao a bombănit ceva despre opoziţia lui Stalin faţă de tratat, acesta a replicat: „La naiba cu asta! Trebuie să mergem până la capăt". Mao s-a bosumflat şi mai mult. În limuzina care îi ducea spre Kunţevo, interpretul chinez l-a invitat pe Stalin să îl viziteze pe Mao. „Retrage-ţi cuvintele!", i-a şuierat Mao în chineză interpretului. „Nu-l invita!" Niciunul din titani nu a vorbit în cele 30 de minute cât a durat drumul. Când Stalin l-a invitat pe Mao să danseze pe melodiile puse la gramofonul lui, o onoare unică pentru un lider aflat în vizită, acesta a refuzat. Nu mai conta: jocul de pocher se sfârşise. Păstrându-şi sacerdoţiul suprem al comunismului internaţional, Stalin i-a îngăduit lui Mao un rol principal în Asia.

La banchetul de la Hotelul Metropolitan, de pe 14 februarie, după semnarea tratatului, Stalin a denunţat în mod subliniat titoismul – iar Mao a continuat să se bosumfle eroic. Cei doi giganţi abia dacă îşi vorbeau: schimburile de replici „sporadice" făceau loc unor „pauze nesfârşite". Gromîko se străduia să întreţină conversaţia. Poate că lui Stalin nu i-a plăcut de Mao, dar a fost impresionat: „Din toată lumea marxistă, cel mai de seamă este Mao... Totul în viaţa sa marxist-leninistă ne arată principii şi determinare, un luptător coerent". Alianţa a fost imediat testată pe câmpurile de luptă din Coreea.

*

Kim Il Sung, tânărul lider al Coreei de Nord comuniste, a venit apoi la Moscova pentru a-i cere lui Stalin permisiunea de a invada Coreea de Sud. Stalin l-a încurajat pe Kim, dar a pasat viclean mingea în terenul lui Mao, spunându-i coreeanului că poate „trece la treabă" doar după consultarea „personală a Tovarăşului Mao Zedong". La Beijing, Mao, stresat, l-a trimis înapoi la Stalin. Pe 14 mai,

Stalin a răspuns şiret: „Problema trebuie decisă în cele din urmă împreună de tovarăşii chinezi şi coreeni”. El şi-a păstrat astfel rolul dominant, dar a scăpat de răspundere. Cu toate acestea, potentaţii săi erau îngrijoraţi de provocarea nesăbuită la adresa Americii şi de judecata sa din ce în ce mai slabă. La 4 dimineaţa, în ziua de duminică, 25 iunie 1950, Coreea de Nord a atacat Coreea de Sud. Mânându-i pe toţi înainte, comuniştii erau curând gata de cucerire.

Pe 5 august Stalin, epuizat, îmbătrânit, a plecat cu un tren special în cea mai lungă vacanţă de până atunci. Aceasta avea să dureze patru luni şi jumătate, în care el s-a gândit la atitudinea sa antievreiască, la furia sa împotriva lui Molotov şi Mikoian, la neîncrederea faţă de Beria şi la nemulţumirea legată de caracterul necruţător al MGB-ului lui Abakumov – în timp ce lumea se afla pe marginea prăpastiei, la mii de kilomentri distanţă, în Coreea.

Imediat ce a ajuns pentru a se odihni, s-a produs dezastrul în îndepărtata peninsulă. Stalin se retrăsese din Naţiunile Unite în semn de protest faţă de refuzul organizaţiei de a recunoaşte China lui Mao în loc de Taiwan ca guvernare legitimă, dar preşedintele Truman a răspuns la cacealmaua lui Stalin convocând Consiliul de Securitate pentru a aproba intervenţia Naţiunilor Unite împotriva Coreei de Nord. Uniunea Sovietică ar fi putut evita acest lucru, dar Stalin a insistat în mod greşit pe boicotarea discuţiilor, în ciuda sfatului lui Gromîko. „Stalin s-a ghidat de data aceasta după sentimente”, şi-a amintit Gromîko. În septembrie, puternicul contraatac american de la Inch’ĹŹn, sub flamura Naţiunilor Unite, i-a prins în capcană pe nord-coreenii lui Kim în sud şi apoi le-a distrus armata. Încă o dată, testarea de către Stalin a hotărârii americanilor avusese puternice efecte nedorite – dar bătrânul a oftat doar, spunându-i lui Hruşciov că, dacă Kim era învins, „şi ce dacă? N-are decât. O să fim vecini cu americanii”. Dacă nu avea să obţină ce dorea, Rusia tot nu urma să intervină.

Pe măsură ce americanii avansau în Coreea de Nord spre graniţa chineză, Mao se uita disperat spre Stalin, temându-se că, dacă intervin şi luptă împotriva americanilor, tratatul lor sino-sovietic avea să implice şi Rusia. Stalin a răspuns, cu o nonşalanţă ca a lui Nero, că e „departe de Moscova şi oarecum izolat de evenimentele din Coreea". Dar, pe 5 octombrie, Stalin a expediat o telegramă în stil *Realpolitik* fără menajamente, o cacealma neruşinată: America nu „era pregătită... pentru un război de amploare", dar, dacă se ajungea la război, „ar fi mai bine să fie acum, şi nu peste câţiva ani, când militarismul japonez avea să fie restaurat". Astfel, a demontat rezervele lui Mao şi şi-a împins aliatul cu un pas mai aproape de război.

Mao a mobilizat nouă divizii, dar l-a trimis pe Chou la casa de vacanţă a lui Stalin, probabil la Noul Athos, pentru a discuta despre ajutorul aerian sovietic promis trupelor chineze. Pe 9 octombrie, Chou, tensionat, însoţit de protejatul de încredere al lui Mao, fragilul, dar talentatul Lin Piao, ulterior succesorul său prezumtiv care nu a avut nicio şansă, s-a întâlnit cu Stalin, Malenkov, Beria, Kaganovici, Bulganin, Mikoian şi Molotov.

„Astăzi dorim să ascultăm opiniile şi gândirea tovarăşilor noştri chinezi", a deschis Stalin discuţiile. Când Chou a prezentat situaţia, Stalin a răspuns că Rusia nu poate intra în război – dar China ar trebui să facă acest lucru. Cu toate acestea, în cazul în care Kim era învins, el le oferea azil nord-coreenilor. Nu îi putea ajuta decât cu echipament militar. Lui Chou, care contase pe sprijin aerian sovietic, i s-a tăiat respiraţia. După aceea, Stalin l-a invitat pe chinez la un chiolhan, de unde doar Lin Piao a plecat treaz. Aceasta a fost una dintre ocaziile în care Beria nu a fost de acord cu Stalin şi, ca întotdeauna, şi-a exprimat părerea cu multă îndrăzneală. Când a plecat de la discuţiile despre trimiterea forţelor chineze în Coreea, l-a găsit pe şeful georgian, Ciarkviani, aşteptând afară: „Ce face?". Beria, care înţelegea ameninţarea nucleară, a exclamat nervos: „Americanii vor fi furioşi! El o să ni-i facă duşmani!". Ciarkviani a rămas uimit la auzul unei astfel de erezii.

„Îmi este greu să am încredere 100% într-un om, dar cred că mă pot baza pe el”, i-a spus Stalin lui Mgheladze la cină, după ce l-a manipulat pe Mao să lupte împotriva americanilor fără ajutor aerian sovietic.

Pe 19 octombrie, Mao şi-a trimis valurile de carne de tun pentru a-i alunga înapoi pe americanii luaţi prin surprindere. Din acest moment, chiar şi atunci când frontul s-a stabilizat, în cele din urmă, de-a lungul paralelei 38 şi nord-coreenii au cerut pacea, Stalin a refuzat să fie de acord: războiul de uzură îi convenea. Aşa cum i-a spus lui Chou la o întâlnire ulterioară, într-o exprimare ce ilustrează întreaga carieră monstruoasă a lui Stalin, nord-coreenii puteau să lupte la infinit deoarece „nu au nimic de pierdut, *în afară de oameni*”.

*

În timp ce generalisimul stătea la soare şi trăgea sforile în Coreea, el îi ucidea şi pe oamenii lui. Pe 29 septembrie, Kuzneţov şi Voznesenski au fost judecaţi la Clubul Ofiţerilor din Leningrad, în faţa unui public format din membri ai MGB. Înainte să înceapă procesul, în cele din urmă, acuzaţilor li s-a ordonat să nu îl menţioneze pe Jdanov în declaraţiile lor. Principalii acuzaţi au fost condamnaţi la moarte prin împuşcare a doua zi şi Biroul Politic a susţinut sentinţele. „El semna primul”, a recunoscut Hruşciov, „şi apoi le dădea documentul şi celorlalţi să-l semneze. Semnam fără măcar să ne uităm...”. Or fi semnat lista morţii la cină, pe verandă?

Kuzneţov a refuzat sfidător să mărturisească, iar asta l-a enervat la culme pe Stalin şi l-a pus într-o situaţie stânjenitoare pe Abakumov: „Sunt bolşevic şi voi rămâne bolşevic, în ciuda sentinţei pe care am primit-o. Istoria ne va face dreptate”. Se spunea că acuzaţii au fost îngrămădiţi în nişte saci albi de către cekişti şi târâţi afară pentru a fi împuşcaţi. Au fost ucişi la 59 de minute după miezul nopţii, pe 1 octombrie, iar familiile lor au fost deportate în lagăre. Există dovezi conform cărora Stalin marca listele cu simboluri, specificând cum aveau să moară. Se poate ca

Voznesenski să fi fost ţinut în viaţă o perioadă, deoarece Stalin l-a întrebat mai târziu pe Malenkov: „E în Ural? Daţi-i ceva de făcut!”. Malenkov l-a informat pe Stalin că Voznesenski murise îngheţat în remorca unui camion al închisorii, când temperatura era sub zero grade. După moartea lui Stalin, Rada Hruşciova a întrebat ce s-a întâmplat cu Kuzneţov: „A avut o moarte îngrozitoare”, i-a răspuns tatăl ei, „cu un cârlig înfipt în gât”.

Acest mic masacru a consolidat puterea lui Malenkov, Beria, Hruşciov şi Bulganin – ultimii rămaşi în picioare spre sfârşitul vieţii lui Stalin –, dar a fost cântecul de lebădă al lui Abakumov. Acest sadic senzual, vulgar avea să îşi strângă pentru totdeauna covorul pătat de sânge. Poate faptul că se simţea prea încrezător l-a făcut să claseze Cazul Evreilor în martie 1950: nimeni nu a fost eliberat. Torturile au fost atât de cumplite, încât o victimă a spus că i s-au aplicat două mii de lovituri pe fese şi la călcâie.

Totuşi, pe măsură ce acest caz important se estompa pentru moment, Stalin orchestra alt spasm antisemit în timp ce era în vacanţă. Antisemitismul „creştea acum ca o tumoare în mintea lui Stalin”, a spus Hruşciov, totuşi şi el îl lăuda în *Pravda*. Stalin i-a chemat pe liderii ucraineni la cină, unde i-a instruit să orchestreze o campanie antisemită similară la Kiev. Vânătoarea „pericolului sionist” a vizat guvernul, mii de evrei fiind demişi[4].

Stalin a fost deosebit de fascinat de un proces împotriva directorilor evrei ai celebrei Fabrici de Automobile „Stalin”, unde erau produse limuzinele lui: îi trimiseseră lui Mihoels o telegramă care celebra înfiinţarea statului Israel.

„Muncitorilor de la fabrică ar trebui să li se dea nişte bâte ca să-i bată zdravăn pe evreii ăia la sfârşitul zilei de muncă”, i-a spus Stalin lui Hruşciov în februarie.

„Ei, aţi primit ordinele?”, a întrebat Beria sardonic. Hruşciov, Malenkov şi Beria, acest trio inseparabil, i-au chemat pe directorii evrei la Kremlin şi i-au acuzat de „lipsă de atenţie” şi complicitate la un „grup de sabotaj

naţionalist evreu antisovietic”. Directorul, înspăimântat, a leşinat. Cei trei au trebuit să îl aducă în simţiri stropindu-l cu apă rece. Stalin l-a dat afară pe director, dar cei doi jurnalişti evrei, între care şi o femeie, care scriseseră despre fabrică au fost executaţi. Intervenţia sa personală făcea diferenţa dintre viaţă şi moarte. Un alt manager evreu, Zaltsman, a fost salvat deoarece, în timpul războiului, îi trimisese lui Stalin un set de birou sub formă de tanc, creioanele formând tunurile.

Evreii nu au fost singurii vizaţi de Stalin: suspiciunile sale faţă de Beria erau permanent aţâţate de ambiţiosul Mgheladze, ştabul lui din Abhazia, care i-a dezvăluit viclean crimele şi vendetele lui Beria de la sfârşitul anilor ‘30. Stalin l-a încurajat şi l-a denunţat pe Beria în timpul discuţiilor lor de la cină. Mgheladze nu era decât una dintre vocile care îl informau pe Stalin despre corupţia megrelilor ce conduceau Georgia. Beria era megrel, la fel şi Ciarkviani, care o condusese din 1938. Stalin i-a ordonat lui Abakumov să verifice coruptibila Georgie şi să adune dovezi împotriva megrelilor, fără a-l uita pe Beria: „Concentrează-te asupra Marelui Megrel”.

Pe 18 noiembrie, spre sfârşitul vacanţei sale, Stalin a fost de acord cu arestarea primului doctor evreu. A fost interceptată o discuţie în care profesorul Iakov Etingher, care îi tratase pe lideri, vorbea prea deschis despre Stalin. Etingher a fost torturat pentru tendinţele sale „naţionaliste” de unul dintre ofiţerii lui Abakumov, locotenent-colonelul Mihail Riumin, care l-a forţat să îi denunţe pe cei mai respectabili doctori evrei din Moscova, dar, cumva, nu a reuşit să îi facă pe plac şefului său. Abakumov i-a ordonat lui Riumin să înceteze, dar ofiţerul l-a torturat pe Etingher cu atâta entuziasm, încât acesta a murit de „paralizie a inimii” – un eufemism pentru moartea în timpul torturii. Riumin o încurcase – dacă nu îl putea distruge el pe Abakumov.

Despre Abakumov nu se putea spune că este leneş: Stalin îşi întensifica acum represiunea. Au fost arestaţi şi mai

mulţi oameni. În 1950, erau mai mulţi sclavi în gulaguri ca niciodată – 2,6 milioane. Dar Abakumov ştia prea multe despre Cazul Leningrad şi despre Cazul Evreilor. Mai rău, Stalin simţea că MGB – şi Abakumov însuşi – tergiversează lucrurile. Era un alt Iagoda – şi el avea nevoie de Ejov.

Frânele puse în Cazul Evreilor, zvonurile de corupţie, şoaptele lui Beria şi Malenkov, poate chiar îngâmfarea lui Abakumov l-au făcut pe Stalin să se întoarcă împotriva lui. Nu a existat o ruptură bruscă, dar, când Stalin s-a întors din vacanţă[5], imediat după ce a împlinit 71 de ani, pe 22 decembrie, nu l-a chemat la el pe Abakumov. Întâlnirile săptămânale au încetat, aşa cum se întâmplase şi cu Iagoda şi Ejov. În gaura de şarpe a MGB, căderea în dizgraţie şi moartea lui Etingher i-au oferit lui Riumin o oportunitate. „Micul Mişka" sau, aşa cum îl poreclea Stalin, „Piticul" ori „Pigmeul" – *Şibsdik* –, a fost al doilea pitic ucigaş al *Vojd*-ului.

1. Mao adusese cu el o grămadă de cadouri chinezeşti şi mai multe vagoane de orez. Ornamentele de lac sunt şi astăzi pe pereţii apartamentului în care Molotov s-a retras la pensie, din Granovski, iar Stalin le-a împărţit orezul curtenilor săi. În schimb, Stalin i-a făcut cadou numele agenţilor sovietici din Biroul Politic chinezesc. Revenit la Beijing, Mao i-a lichidat rapid.

2. Emelian Pugaciov a fost liderul cazacilor care a pretins că era răposatul împărat Petru al III-lea şi care a condus un război ţărănesc împotriva Ecaterinei cea Mare în 1773-1774.

3. Stalin îi admira pe Chou şi pe preşedintele Liu Shaoqi, considerându-i cei mai „distinşi" dintre oamenii lui Mao, dar credea că mareşalul Chu-Teh era versiunea chineză a „lui Voroşilov şi Budionnîi".

4. Chiar şi soţul Svetlanei a fost implicat acum. În maşinăria Comitetului Central, Iuri Jdanov, ginerele lui Stalin, acel model înalt calificat de perfecţiune al educaţiei sovietice, i-a raportat celui care orchestrase vânătoarea antisemită, Malenkov, că unii savanţi „umpluseră departamentele teoretice ale... Institutelor de susţinători ai săi, evrei la origine”.

5. „Vreau să îmi amân întoarcerea din cauza vremii rele de la Moscova şi a pericolului de gripă. Voi veni la Moscova după ce dă îngheţul”, i-a scris Stalin lui Malenkov în decembrie 1950.

56

Piticul şi doctorii ucigaşi: bate-i, bate-i şi apoi bate-i din nou!

Riumin, în vârstă de 38 de ani, plinuţ şi cu început de chelie, prost şi rău, era ultimul din seria de torţionari ambiţioşi care abia aşteptau să îi facă pe plac lui Stalin şi să îl încurajeze descoperind noi duşmani şi ucigându-i pentru el. Spre deosebire de Ejov, care fusese atât de popular înainte de a deveni inchizitor, Riumin era deja un ucigaş entuziast deşi avea opt clase, având pregătire de contabil. Aşa cum a demonstrat Malenkov, educaţia nu era o piedică în calea genocidului. Avea şi el problemele lui. Demis pentru însuşirea unor sume de bani în 1937 – şi acum în pericol deoarece îl ucisese pe bătrânul doctor evreu –, Piticul s-a hotărât să acţioneze. Poate chiar şi spre surprinderea lui, a aprins fitilul Complotului Doctorilor.

Pe 2 iulie 1951, Riumin i-a scris lui Stalin şi l-a acuzat pe Abakumov că l-a ucis în mod deliberat pe Etingher pentru a ascunde o conspiraţie a doctorilor care ar fi urmărit eliminarea fizică a conducătorilor, precum răposatul Şcerbakov. Aceasta combina teama lui Stalin de bătrâneţe, teama de doctori şi teama de evrei. Nu Beria, ci Malenkov a fost cel care i-a trimis lui Stalin scrisoarea lui Riumin. Acest lucru este confirmat de asistentul lui Malenkov, deşi el a

susţinut că Riumin a scris scrisoarea „din motivele lui”. Complotul Doctorilor lupta împotriva lui Beria şi a celor din garda veche, precum Molotov, dar acest caz care lua amploare îi putea ameninţa şi pe Malenkov şi Hruşciov. De multe ori la curtea lui Stalin, un caz începea întâmplător, era încurajat de un potentat şi apoi Stalin îl întorcea împotriva acestuia, ca pe un bumerang sângeros. Uneori Malenkov se alia cu Hruşciov, alteori cu Beria, dar Stalin era întotdeauna cel care lua deciziile majore. Este posibil ca ipoteza lui Riumin privind o crimă medicală să fi fost sugerată de Stalin însuşi – sau se poate să fi fost scânteia care l-a inspirat să se lege de moartea lui Jdanov şi să creeze un labirint de conspiraţii pentru a provoca o Teroare ce avea să unească ţara împotriva Americii din afară şi împotriva aliaţilor evrei ai acesteia din interior.

Le-a ordonat acum lui Beria şi Malenkov să examineze „situaţia gravă de la MGB”, acuzându-l pe Abakumov că este corupt, incapabil şi depravat. Pe la miezul nopţii, în 5 iulie, în Colţişor, Stalin a fost de acord cu propunerea lui Malenkov de a-l numi pe Semion Ignatiev, în vârstă de 47 de ani, ca nou şef. La ora 1 noaptea, Abakumov a fost chemat pentru a fi informat despre demiterea sa. La 1.40, a venit Riumin pentru a-şi primi răsplata: avansarea la gradul de general şi, mai târziu, în funcţia de ministru adjunct. Fiind o scurtă perioadă cekist, în 1920, Ignatiev era un birocrat zelos din CC, cu ochelari, prieten cu Hruşciov şi Malenkov. Într-adevăr, Hruşciov l-a descris pe Ignatiev ca fiind „blând şi atent”, deşi doctorii evrei nu prea i-ar fi dat dreptate. Beria nu a reuşit nici de data asta să recâştige controlul asupra poliţiei secrete. Din acest moment, Stalin însuşi a gestionat Complotul Doctorilor prin Ignatiev. Stalin l-a trimis pe Malenkov să le spună celor de la MGB că vrea să descopere „o mare reţea de spionaj a Statelor Unite” care avea legătură cu „sioniştii”.

A doua zi, pe 12 iulie, Abakumov a fost arestat. În tradiţia membrilor poliţiei secrete căzuţi în dizgraţie, şi semnele corupţiei sale au fost notate: în casele lui s-au găsit 3.000 de metri de pânzeturi scumpe, haine, seturi de porţelanuri,

vaze de cristal – „cât să umpli un magazin”. Pentru a-şi construi apartamentele, Abakumov a dat afară 16 familii şi a cheltuit un milion de ruble pentru a face un „palat” folosind două sute de muncitori, şase ingineri şi întregul Departament de Construcţii al MGB. Totuşi, prăbuşirea monştrilor distrugea şi oameni nevinovaţi: tânăra soţie a lui Abakumov, Antonina Smirnova, cu care avea un băieţel de 2 luni, primise cadouri în valoare de 70.000 de ruble, inclusiv un cărucior preţios pentru copii, vienez. Aşa că a fost şi ea arestată: nu se ştie ce soartă au avut fata şi copilul[1].

Abakumov, care acum nu mai era ministru, ci doar un număr, Obiectul nr. 15, a petrecut trei luni încătuşat în celula friguroasă, fiind supus la torturi de rivalul său răzbunător, Piticul: „Dragă L.P.”, îi scria el jalnic lui Beria, „mă simt atât de îngrozitor... Tu îmi eşti cel mai apropiat şi aştept să mă ceri înapoi... O să mai ai nevoie de mine”. Abakumov fusese distrus pentru încercarea de a tărăgăna anchetarea medicilor evrei. Ignatiev şi neruşinatul „Pitic” Riumin s-au apucat să îi tortureze pe funcţionarii evrei din Comitetul antifascist evreiesc şi pe doctori pentru „a verifica dovezile de spionaj şi activităţi naţionaliste”.

*

Impresarul acestui teatru al comploturilor şi suferinţei îmbătrânea pe zi ce trecea. Uneori devenea atât de bezmetic, încât cădea pe jos în apartamentul său din Kremlin. Gărzile de corp trebuiau să îl supravegheze îndeaproape deoarece „nu avea grijă de el”. Nici nu îşi mai bătea capul să citească toate documentele. Kunţevo era plin de cutii nedeschise. Corecta încă discursurile lui Bulganin ca un profesor, dar apoi uita numele lui Bulganin în faţa celorlalţi membri ai Biroului Politic: „Auzi, cum te cheamă?”. „Bulganin.” „A, da... aşa voiam să spun şi eu.”

Doborât de artroză, redus din cauza arteriosclerozei, buimac din cauza episoadelor de leşin, stânjenit de pierderea memoriei, chinuit de gingiile dureroase şi dantura falsă, imprevizibil, paranoic şi furios, Stalin a plecat pe 10

august în ultima sa vacanţă şi cea mai lungă. „Blestemata asta de bătrâneţe m-a ajuns din urmă”, a murmurat el. Era şi mai agitat decât de obicei, mergând de la Gagra la Noul Athos, de la Ţhaltubo la Borjomi şi înapoi. La lacul Riţa, pădurile, malul şi potecile erau împânzite de nişte cutii ciudate, verzi, din metal, în care erau nişte telefoane speciale, astfel încât Stalin să poată chema pe cineva în ajutor dacă i s-ar fi făcut rău în timpul unei plimbări.

Dar ameţelile nu aveau să îl împiedice să îşi epureze anturajul: „Eu, Molotov, Kaganovici, Voroşilov – am îmbătrânit toţi... trebuie să umplem... Biroul Politic cu cadre... mai tinere”, i-a spus el sumbru lui Mgheladze. Totuşi, paranoia sa nu-i dădea pace: „Sunt terminat”, le-a spus lui Mikoian şi Hruşciov, care, ca toţi potentaţii, se aflau în vacanţă undeva în apropiere, astfel încât să îl poată vizita pe Stalin de două ori pe săptămână. „Nu am încredere nici măcar în mine.”

La cină, şi-a măsurat cu privirea curtenii şi, „umflându-şi pieptul ca un curcan”, a deschis acel subiect preferat, dar letal – succesorul său. Nu putea fi Beria deoarece „nu era rus”, nici Kaganovici, care era evreu. Voroşilov era prea bătrân. Nici măcar nu i-a menţionat pe Mikoian (care era armean) sau pe Molotov. Nu putea fi nici Hruşciov deoarece era un „băiat de la ţară” şi Rusia avea nevoie de un lider din rândul inteligheţiei. Apoi l-a numit pe Bulganin, chiar cel al cărui nume avea tendinţa de a-l uita, succesorul său în funcţia de premier. Nimeni nu era calificat din punct de vedere ideologic să conducă Partidul, dar nu îl menţionase pe Malenkov, care a luat probabil acest lucru ca pe un semn încurajator. A comandat cărţi şi a început să studieze frenetic.

„Ei bine, Tovarăşul Stalin îmi cere să studiez ştiinţa politică.” Malania, surprins în timp ce citea Adam Smith, l-a întrebat pe un coleg: „Cât timp va dura până voi stăpâni bine subiectul?”.

Potentaţii erau convinşi că Stalin se seniliza, dar de fapt el nu a fost niciodată mai periculos, mai hotărât şi mai stăpân

pe situaţie. Înjura pe toată lumea, pe tovarăşii săi, pe evrei, pe megreli, chiar şi pe importatorii de banane. Povestea cu bananele sintetizează stilul de guvernare al lui Stalin la bătrâneţe.

Vlasik a aflat că tocmai sosise un transport de banane şi, dornic să aline durerile de dinţi ale Stăpânului, a cumpărat nişte banane pentru Stalin. La cină, la Pârâul Rece, unde erau prezenţi toţi potentaţii, Vlasik a adus mândru bananele. Stalin a desfăcut una şi a văzut că nu e coaptă. A mai încercat două. Nici astea nu erau coapte. „Aţi gustat bananele?", i-a întrebat el pe oaspeţii săi. Stalin l-a chemat pe Vlasik: „De unde ai bananele astea?". Vlasik a încercat să explice, dar Stalin a strigat: „Escrocii ăştia iau mită şi jefuiesc ţara. Cum se chema vasul care a adus bananele?". „Nu ştiu", a spus Vlasik. „Nu m-am interesat..." „Interesează-te! Te trimit în judecată împreună cu ceilalţi!", a urlat Stalin. Poskrebîşev a plecat grăbit să afle numele vasului şi să ordone arestările. Malenkov şi-a scos carneţelul şi a luat notiţe. Stalin i-a ordonat lui Mikoian să-l dea afară pe noul ministru al Comerţului. Dar Beria era dornic să-l întreacă pe Mikoian la banane, cum s-ar spune.

Cina s-a încheiat la 5 dimineaţa. La 6, Stalin l-a sunat pe Beria ca să îi spună să îl dea afară pe ministru. Când Mikoian a sunat la Moscova, imediat după ora 6, a aflat că Beria îl mustrase deja pe nefericit. Câteva zile mai târziu, când Mikoian a venit să îşi ia rămas-bun, Stalin vorbea tot despre bananele alea. Ministrul a fost demis. Ciarkviani scria că acesta era un exemplu tipic de „izbucnire a lui Stalin care ducea la decizii irelevante". Lui Stalin, a conchis Mikoian sec, „pur şi simplu îi plăceau foarte mult bananele".

Pe Stalin îl dureau mâinile şi picioarele, dar, când făcea o cură de ape minerale la Ţhaltubo, era prea cald afară. S-a decis să facă cura la Borjomi şi să viziteze o casă plină de amintiri speciale. Stătuse la Palatul Likani, o vilă în stil neogotic care îi aparţinuse marelui duce Mihail, fratele lui Nicolae al II-lea, cu vedere spre fluviul Kura, împreună cu

Nadia, în vremuri mai fericite. Fusese transformat în muzeu şi era aproape nelocuibil, fără dormitoare, ceea ce îi convenea lui Stalin. Potentaţilor lui nu prea le convenea: le-a ordonat şi lui Hruşciov şi Mikoian să vină şi ei. Au venit în grabă de la Soci şi Suhum, dar, neavând paturi, au trebuit să se cazeze împreună, în aceeaşi cameră, precum cercetaşii.

Stalin mânca în fiecare zi la o masă aşezată sub un copac, lângă fluviul Kura, în peisajul idilic de ţară. Când mergea la plimbare, înjura gărzile de corp, ciocnindu-se de ele când schimba brusc direcţia. S-a hotărât să viziteze Bakuriani, dar localnicii s-au îmbulzit în jurul maşinii sale, întinzând covoare şi mese lungi de-a curmezişul drumului. Bădăranul suprem a trebuit să coboare din maşină şi să se alăture fanilor lui entuziasmaţi peste măsură la un festin georgian. „Deschid gura şi ţipă ca proştii!”, a murmurat el, schimonosit la faţă. Nu a mai ajuns niciodată la Bakuriani, ci s-a întors în Abhazia.

La Palat, unde Nadia se odihnise după naşterea lui Vasili, Stalin s-a gândit la familia sa. Vasili, acum într-o stare jalnică din cauza alcoolismului, i-a făcut o vizită. „Sănătatea sa este foarte şubredă, îl doare stomacul, nu poate nici măcar să mănânce”, i-a mărturisit Stalin lui Ciarkviani. Ca un milionar occidental care îl internează pe băiatul său la Clinica Betty Ford, Stalin a intervenit pentru a-l include pe Vasili într-un program de dezalcoolizare, dar şi de data asta a căutat un ţap ispăşitor şi a găsit unul în persoana celui care îi adusese bananele: „Vlasik şi prietenii lui au făcut asta, l-au făcut dependent de băutură!”. Stalin îl înjura pe Vlasik de mulţi ani pentru că era corupt. O scrisoare de denunţ şi ancheta lui Malenkov privind venalitatea MGB au dezvăluit orgiile şi escrocheriile lui Vlasik. Stalin era supărat, dar se simţea întinat de corupţie. În cele din urmă a dat-o afară pe sluga lui cea mai credincioasă[2].

Căsnicia Svetlanei cu Iuri s-a destrămat după doar doi ani. Într-o scrisoare adresată tatălui ei, îl numea pe Iuri „şoarece de bibliotecă fără inimă” şi „aisberg”. Stalin i-a

spus lui Mgheladze că Svetlana era cocoşul în casă: „Iuri Jdanov nu este capul familiei – el nu are niciun cuvânt de spus. El nu ascultă de ea şi nici ea de el. Soţul ar trebui să fie capul familiei... ăsta e cel mai important lucru”. Dar Iuri nu ar fi îndrăznit niciodată să îi ceară lui Stalin să îi aprobe divorţul, aşa că a venit Svetlana la el.

„Ştiu ce vrei să spui”, a zis el. „Te-ai hotărât să divorţezi de el.” „Tată”, a răspuns Svetlana pe un ton implorator. Ciarkviani, care era de faţă, se simţea stânjenit şi s-a scuzat, dar Stalin a insistat să rămână.

„Deci de ce divorţezi de el?”, a întrebat Stalin. „Nu pot locui cu soacră-mea. E imposibilă!” „Bărbată-tu ce zice?” „Îi ţine partea maică-sii!” Stalin a oftat: „Dacă ai hotărât să divorţezi de el, eu nu pot să te oblig să te răzgândeşti, dar comportamentul tău este inacceptabil”. Ea s-a înroşit şi a plecat, mutându-se de la familia Jdanov într-un apartament din Casa de pe Chei, cu tot cu cei doi copii ai ei.

„Cine ştie ce-o să se mai întâmple?”, a murmurat Stalin.

„Stalin nu a fost prea fericit când s-a terminat”, recunoaşte Iuri, dar nici prea surprins nu a fost. Nu i-a purtat pică lui Iuri, dar l-a invitat la lacul Riţa, unde au vorbit jumătate de noapte despre vizita lui Stalin la Londra din 1907. Când discuţia a ajuns în mod firesc la campania sa împotriva cosmopolitismului, Jdanov, care jucase şi el un rol în vânarea oamenilor de ştiinţă evrei, l-a întrebat pe Stalin dacă crede că „asumă un caracter naţional inegal”, însemnând că era îndreptat prea mult împotriva evreilor. „Cosmopolitismul este un fenomen larg răspândit”, a răspuns Stalin. Când s-a ridicat în sfârşit ca să se ducă la culcare, în zori, a amintit de o evreică pe care o admira: „Maria Kaganovicia – iată o bolşevică adevărată! Ar trebui să acordăm atenţie poziţiei sociale, nu condiţiei naţionale!” şi a plecat împleticindu-se la culcare. Dimineaţă a fost întinsă masa pe malul lacului Riţa şi Iuri s-a uitat cum Stalin citea *Pravda*. „Despre ce scriu?”, a mârâit el, citind cu voce tare: „Trăiască Tovarăşul Stalin, conducătorul tuturor naţiunilor!” – şi a aruncat dezgustat ziarul.

După ce s-a întreţinut şi cu alţi vechi prieteni, care s-au plâns că mengrelii sunt extrem de corupţi, Stalin s-a întors la Noul Athos şi apoi l-a provocat pe Mgheladze să ajungă acolo în mai puţin de 17 minute. Ambiţiosul lider abhaz, care simţea că orele cât stătuse la taclale cu bătrânul începeau să dea roade, a ajuns în 15 minute şi l-a convins în cele din urmă pe Stalin că Ciarkviani conducea „un bordel”!

El l-a chemat furios pe şeful georgian al MGB, durul Ruhadze. „Megrelii nu prezintă deloc încredere”, a spus Stalin, care la bătrâneţe a împărtăşit duşmăniile locale ale diferitelor regiuni din Georgia. Au fost arestaţi mii de megreli, dar Stalin voia să îl distrugă pe Beria. Poate bănuia că Lavrenti nu este marxist: „A devenit foarte pretenţios... nu mai este cum era odată... Tovarăşii care mai iau masa cu el spun că este extrem de burghez”.

Lui Stalin „îi era frică de Beria”, credea Hruşciov, „şi ar fi fost bucuros să scape de el, dar nu ştia cum”. Şi Stalin a confirmat asta, simţind că Beria câştigă sprijin: „Beria este atât de viclean şi de alunecos! Cei din Politburo au ajuns să aibă atâta încredere în el, încât îl apără. Nu-şi dau seama că le-a aruncat praf în ochi. De exemplu – Veaceslav [Molotov] şi Lazar [Kaganovici]. Eu cred că Bria urmăreşte un anumit ţel. Dar este limitat. La vremea lui, a făcut o treabă excelentă, dar acum... nu sunt sigur că nu ar face abuz de putere”. Apoi Stalin şi-a amintit de cei mai apropiaţi aliaţi ai săi: „Jdanov şi Kirov aveau o părere proastă despre el, dar... nouă ne plăcea de Beria pentru că era modest şi eficient. Mai târziu şi-a pierdut aceste calităţi. Nu mai e decât un poliţist”.

Ignatiev a trimis la Tiflis 60 de anchetatori ai MGB şi un specialist în torturi care a luat cu el o trusă medicală plină cu instrumente. Stalin l-a sunat pe Ciarkviani, cu care petrecuse ore întregi discutând despre literatură şi despre familie, şi, fără măcar să spună „alo”, l-a ameninţat: „Ai închis ochii la corupţia din Georgia... N-o să-ţi fie bine, Tovarăşe Ciarkviani”. A închis. Ciarkviani a fost îngrozit.

Familia Beria, Nina şi Sergo, au simţit că se strânge laţul. Stalin l-a însărcinat pe Beria să susţină prestigiosul discurs de pe 6 noiembrie, dar la trei zile după aceea a dictat un ordin legat de o conspiraţie megrelă care îl ameninţa direct pe Beria, folosindu-se de legăturile soţiei sale, Nina, cu emigranţii menşevici din Paris.

Vasili Stalin i-a mărturisit în mod naiv lui Sergo Beria că relaţiile dintre taţii lor erau „tensionate", din cauza ruşilor antigeorgieni din Politburo, credea el. Svetlana, care era foarte apropiată de Nina, a avertizat-o că se pregătea ceva. Căsnicia lui Beria cu Nina era tensionată deoarece Lilia Drojdova îi născuse acestuia o fiică pe care au botezat-o Marta, după mama lui. Lilia avea acum vreo 17 ani şi reuşise să rămână amanta lui Beria de doi ani. Gărzile de corp i-au spus Martei Peşkova că, atunci când Lilia era la conac, copilul era pus în aceleaşi leagăne ca şi copiii lui Sergo. Nu este de mirare că venirea pe lume a copilului a supărat-o pe Nina. Nefericită, s-a hotărât că trebuie să se despartă şi şi-a construit o căsuţă în Suhum.

*

Pe 22 decembrie 1951, Stalin, ca un tigru şchiop, agitat şi flămând, s-a întors la Moscova, clar hotărât să aplice o nouă teroare, cu trăsături antisemite specifice. Camerele de tortură ale lui Ignatiev şi Riumin gemeau de noi victime, evrei şi megreli, pentru a-i distruge pe Molotov şi Beria. Stalin ştia cum să „scape" de Beria, dar „maestrul dozajului" lucrase dintotdeauna cu o răbdare agonizantă. Dar acum îmbătrânise. Stalin îl ura pe Beria, dar Sergo îşi aminteşte că, „atunci când era posac, venea la noi, în căutare de căldură umană". Stalin a recunoscut faţă de Nina că nu prea mai putea să doarmă: „Nu-ţi imaginezi ce obosit sunt. Trebuie să dorm ca un câine de vânătoare".

Beria l-a jucat bine pe Stalin: s-a oferit cu viclenie să epureze el însuşi Georgia. În martie 1952, Beria l-a dat afară pe Ciarkviani[3], l-a înlocuit cu Mgheladze şi a recunoscut public: „Şi eu sunt vinovat".

Stalin şi Beria se dispreţuiau reciproc, dar erau legaţi de firele invizibile ale crimelor din trecut, invidie reciprocă şi viclenie complementară. Stalin discuta încă despre politica externă cu Beria, lăsându-l chiar să scrie o lucrare care propunea o Germanie neutră, unificată. Beria îl putea manipula încă pe generalisim cu ceea ce Hruşciov numea „şiretenie iezuită", dar era mult prea deştept, enervându-l pe Stalin. „Te joci cu un tigru", l-a avertizat Nina. „Nu am putut să mă abţin", a răspuns Beria.

Discrepanţa dintre visurile lui Beria şi realitate îl transformase într-un „om profund nefericit", scria fiul lui. Fără fanatismul ideologic care îi lega pe ceilalţi de Stalin, Beria se îndoia acum de întregul sistem sovietic: „URSS nu poate avea succes până când nu avem proprietate privată", i-a spus el lui Ciarkviani. Îl dispreţuia pe Stalin, despre care considera că „nu mai este uman. Cred că există un singur cuvânt care descrie ce simţea tatăl meu în acele zile", scria Sergo Beria. „Ură." Beria a devenit din ce în ce mai îndrăzneţ în denunţurile sale la adresa lui Stalin: „Mult timp", a rânjit el sarcastic, „Statul Sovietic fusese prea mic pentru Iosif Vissarionovici!". Întotdeauna cel mai laş şi mai lipsit de respect, îl denunţa pe Stalin, dar celorlalţi lideri le era frică să i se alăture: „Am considerat-o o încercare de a ne provoca", a spus Mikoian.

Totuşi, treptat, temerile lor comune şi imprevizibilitatea lui Stalin au creat un „sentiment de solidaritate", o schemă de sprijin între nişte ucigaşi ambiţioşi care voiau să supravieţuiască şi să îşi protejeze familiile. Chiar Beria a devenit sprijinul de nădejde al unor matahale precum Hruşciov şi Mikoian în aceste vremuri tulburi. Ceilalţi se bucurau de eclipsa lui Beria – şi îi împărtăşeau temerile. Malenkov l-a avertizat, Hruşciov l-a tachinat. Molotov şi Kaganovici erau atât de impresionaţi de Beria, încât, chiar şi atunci când Stalin îl critica, ei îl apărau. Totuşi, toţi erau gata să îi distrugă pe ceilalţi. Nu a trecut mult până când Ignatiev şi torţionarii săi din MGB au încercat chiar să fuzioneze cele două obsesii ale lui Stalin: Beria, şopteau ei, era de fapt evreu.

În acea primăvară, Stalin a fost examinat de bătrânul său doctor, Vinogradov, care a fost şocat de deteriorarea sănătăţii lui. Suferea de hipertensiune şi arterioscleroză, cu tulburări ocazionale ale circulaţiei cerebrale, care produceau atacuri minore şi chisturi de mici dimensiuni în ţesutul cerebral al lobului frontal. Acestea exacerbau furia, amnezia şi paranoia lui Stalin. „Odihnă completă, fără muncă deloc”, a scris Vinogradov pe dosar, dar menţiunea pensionării l-a înfuriat pe Stalin, care a ordonat ca dosarele sale medicale să fie distruse şi a hotărât că nu mai are nevoie de doctori. Vinogradov era un duşman.

Pe 15 februarie, Stalin a ordonat arestarea mai multor doctori care au recunoscut că au ajutat la uciderea lui Şcerbakov, ceea ce, la rândul său, a condus la doctoriţa Lidia Timaşuk, cardiologul care îi scrisese lui Stalin despre tratarea necorespunzătoare a lui Jdanov. Stalin l-a chemat pe Ignatiev şi i-a spus că, dacă nu accelerează interogarea doctorilor evrei aflaţi deja în arest, avea să i se alăture lui Abakumov la închisoare. MGB era plin de „imbecili!”.

„Eu nu mă rog de MGB!”, a mârâit Stalin la Ignatiev. „Te dau afară dacă nu-mi execuţi ordinele... Las’ că vă spargem noi gaşca!” Vorbea acum mai mult cu gărzile sale de corp şi cu Valecika decât cu tovarăşii lui. Moartea dictatorului mongol, Mareşalul Cioibalsan, la Moscova, în acea primăvară, l-a îngrijorat suficient de mult ca să îi mărturisească şoferului său: „Mor pe capete. Şcerbakov, Jdanov, Dimitrov, Cioibalsan... mor atât de repede![4] Trebuie să-i schimbăm pe vechii doctori cu unii noi”. Gărzile de corp vorbeau destul de liber cu Stalin şi Colonelul Tukov a răspuns că acei doctori erau lipsiţi de experienţă. „Nu, trebuie să-i schimbăm cu alţii noi... MVD insistă să-i arestăm ca fiind sabotori.” Valecika l-a auzit spunând că nu e sigur de caz. Dar Stalin nu voia să dea înapoi: voia ca procesul Crimeei evreieşti să fie judecat imediat. Lozovski şi o distribuţie distinsă de intelectuali evrei au devenit iarăşi jucăriile lui Riumin şi Komarov.

Între timp, tratamentul lui Vasili Stalin împotriva alcoolismului nu avusese efect. La parada de 1 Mai, vremea a fost urâtă şi avioanele nu ar fi trebuit să primească autorizaţie de zbor, dar Vasili, beat, a ordonat echipajelor să pornească în survolare. Două bombardiere Tupolev-4 s-au prăbuşit. Stalin a urmărit scena de la Mausoleu şi după aceea l-a demis pe Vasili din funcţia de comandant al Forţelor Aeriene ale Moscovei, trimiţându-l înapoi la Academia de Aviaţie.

Opt zile mai târziu, la prânz, pe 8 mai, „procesul poeţilor evrei", în care rolul principal îl jucau Solomon Lozovski, fostul ministru adjunct de Externe, şi poetul evreu Pereţ Markiş, a început în Clubul Ofiţerilor Dzerjinski de la Lubianka. Stalin specificase deja că practic toţi inculpaţii aveau să fie împuşcaţi.

Lozovski fusese torturat, dar mândria pe care o simţea datorită pedigriului său bolşevic şi, mai surprinzător, cel evreiesc a rămas neştirbită. Discursul său străluceşte în acest întuneric primordial ca pledoaria cea mai remarcabilă şi mai emoţionantă prin demnitate şi curaj din toate procesele lui Stalin. A demontat şi teoriile imbecile ale lui Riumin despre o conspiraţie a evreilor din Crimeea.

„Chiar dacă aş fi vrut să mă implic într-o astfel de activitate... aş fi luat legătura cu un poet şi un actor?... La urma urmelor, există o Ambasadă americană... care colcăie de ofiţeri ai serviciilor de informaţii. Nici uşierul de la Comisariatul pentru Finanţe nu ar face aşa ceva, ca să nu mai vorbim de Ministrul Adjunct de Externe!"

Lozovski a fost atât de convingător, încât judecătorul, generalul-locotenent Aleksandr Cepţov, a oprit procesul, un lucru extraordinar care sugerează că Stalin încerca să introducă cu forţa o nouă Teroare prin intermediul unei birocraţii îndărătnice care nu se mai supunea orbeşte. Cepţov i s-a plâns lui Malenkov de şubrezenia acuzaţiilor în prezenţa unui Ignatiev năuc – şi l-a umilit pe Riumin. Malenkov a ordonat ca procesul să continue. Pe 18 iulie, Cepţov a condamnat la moarte 13 acuzaţi (inclusiv două

femei), cruţând-o doar pe savanta Lina Ştern, poate din cauza cercetărilor sale în domeniul longevităţii. Dar Cepţov nu i-a executat, ignorând ordinele stridente ale lui Riumin, şi a apelat la Malenkov.

„Vrei să îngenunchem în faţa acestor criminali?”, a replicat Malenkov. „Biroul Politic a anchetat cazul acesta de trei ori. Aplică decizia Biroului Politic.” Malenkov a recunoscut ulterior că nu îi spusese totul lui Stalin: „Nu am îndrăznit!”.

Stalin a respins recursurile oficiale. Lozovski[5] şi poeţii evrei au fost împuşcaţi pe 12 august 1952.

*

Stalin a refuzat să plece în vacanţă în august: în schimb, nemulţumit de predominanţa lui Malenkov şi Hruşciov, a hotărât să convoace un Congres în octombrie, primul după 1939, pentru a numi noi lideri, mai tineri, şi a-i distruge pe vechii lui tovarăşi.

În septembrie, Ignatiev, asistat de „Piticul” Riumin, obţinuse prin tortură probe de la prizonierii săi pentru a „dovedi” că doctorii de la Kremlin, în frunte cu doctorul lui Stalin, îi uciseseră într-adevăr pe Jdanov, Şcerbakov, Dimitrov şi Cioibalsan. Au fost arestaţi şi alţii, dar nu şi Vinogradov. Pe data de 18, Stalin i-a spus lui Riumin să îi tortureze pe doctori. Riumin, care avea un dar macabru pentru teatrul primitiv, a proiectat o cameră de tortură specială la Lefertovo, mobilată ca o sală de disecţie şi de operaţii, pentru a-i intimida pe doctori. Cu mult timp înainte ca Laurence Olivier să joace rolul dentistului nazist din *Marathon Man*, Stalin îşi tortura doctorii într-o îngrozitoare parodie chirurgicală.

„Te porţi ca o târfă! Eşti un spion josnic, un terorist!”, a ţipat Riumin la unul dintre doctori. „O să te torturăm cu un fier roşu. Avem toate echipamentele necesare pentru asta...” Familia lui Stalin a fost inclusă într-o melodramă medicală bizară, născocită de imaginaţia furioasă a lui Stalin şi de obedienţa diabolică a lui Riumin: doctorii

sabotaseră în mod deliberat tratamentul lui Vasili Stalin pentru „afecţiuni neurologice” şi nu reuşiseră să prevină toxicoza în cazul Svetlanei Stalin după ce o născuse pe fetiţa ei, Katea Jdanov, în primăvara anului 1950. O notă suprarealistă, dacă mai era nevoie de aşa ceva, a fost adăugată de cazul lui Andreev, care era bolnav din 1947: doctorii i-au prescris cocaină pentru insomnie, aşa că nu era de mirare că el nu putea dormi. Andreev[6] devenise dependent de drog, unul dintre dependenţii de cocaină ai istoriei mai puţin probabili.

Oricât de absurde ar putea părea detaliile, Complotul Doctorilor avea frumoasa simetrie învăluitoare a unui panaceu, una dintre capodoperele fantastice ale lui Stalin: acţionând singur, informându-şi potentaţii doar când avea rezultate şi păstrând controlul deplin asupra tuturor iţelor paralele prin intermediul „Piticului”, a ţesut o tapiserie care îngloba toate intrigile şi victimele importante de după război, pentru a mobiliza poporul sovietic împotriva duşmanului din afară, America, şi a agenţilor săi din interior, evreii, şi, prin urmare, pentru a justifica o nouă Teroare. Unele noi cercetări arată că Stalin voia să arunce în aceeaşi oală tot felul de evrei şi doctori „ucigaşi”, pe Abakumov şi pe „imbecilii” lui cekişti „lipsiţi de vigilenţă”, precum şi pe leningrădeanul executat, Kuzneţov, care avea să fie legătura dintre evrei, moartea lui Jdanov şi potentaţi – în special Mikoian, prin căsătoria copiilor lor. La fel cum în 1937 nu trebuia să fii troţkist ca să fii împuşcat ca troţkist, nici acum victimele nu trebuiau să fie evrei pentru a fi acuzate de „sionism”: Abakumov, departe de a fi vreun filosemit, a fost mânjit acum cu acuzaţia de sionism. Cât despre Molotov, care era rus până în măduva oaselor, Stalin nu îl poreclise degeaba „Molotstein” în anii ‘20.

Chiar credea Stalin toate acestea? Da, cu ardoare, deoarece era necesar din punct de vedere politic, ceea ce era mai bun decât simplul adevăr. „Noi înşine vom putea hotărî”, i-a spus Stalin lui Ignatiev, „ce este adevărat şi ce nu”.

Stimulat de labirintul său de investigaţii secrete, Stalin nu a renunţat la interesele sale literare şi ştiinţifice. Pe măsură ce creierul i se atrofia, Stalin „încă buchisea ca un elev conştiincios”, cum s-a exprimat Beria, studiind pentru a stăpâni noi domenii şi a soluţiona probleme ideologice. „Am 70 de ani şi continui să învăţ la fel ca înainte”, i s-a lăudat Stalin Svetlanei. A citit toate nominalizările la Premiul Stalin şi a prezidat Comitetul pentru alegerea câştigătorilor în biroul său. În acel an, plimbându-se prin birou ca de obicei, a decretat ca un romancier pe nume Stepan Zlobin să fie câştigătorul. Malenkov a scos însă un dosar şi a spus: „Tovarăşe Stalin, Zlobin s-a comportat foarte rău când era într-un lagăr de concentrare german...”. Stalin a ocolit masa de trei ori într-o linişte mormântală şi apoi a întrebat: „A ierta?”. A continuat să se plimbe în tăcere pe lângă masă. „Sau a nu ierta? A ierta sau a nu ierta?” În fine, a răspuns: „Să-l iertăm!”. Zlobin a câştigat premiul. Stalin a atacat apoi antisemitismul: insistase în ultima vreme că numele semitice ale scriitorilor evrei ar trebui puse în paranteză după pseudonimele lor ruseşti. Acum i-a întrebat pe membrii Comitetului, surprinşi: „Asta pentru ce e? Îi face cuiva plăcere să sublinieze că omul acesta e evreu? De ce? Pentru a promova antisemitismul?”. Ca de obicei, vulpea bătrână juca mai multe jocuri în paralel.

Fusese întotdeauna interesat de teoria lingvisticii: domeniul era dominat de profesorul Marr, care consacrase ortodoxia stalinistă afirmând că limbile, ca şi clasele, vor dispărea în cele din urmă, având tendinţa să se unească într-o singură limbă odată cu apropierea comunismului. Un savant georgian din domeniul lingvisticii, Arnold Cikobava, i-a scris lui Stalin pentru a ataca teoria. Stalin, dornic să îşi sprijine bolşevismul naţional prin înlăturarea marrismului, l-a chemat pe Cikobava la o cină care a durat de la 9 seara la 7 dimineaţa, luând conştiincios notiţe, ca un student. A organizat apoi o dezbatere deschisă în *Pravda*, intervenind în cele din urmă şi el cu un articol, „Marxismul şi problemele lingvisticii”, care a schimbat imediat întregul domeniu al ştiinţei şi ideologiei sovietice[7].

Chiar înainte de deschiderea lucrărilor Congresului, Stalin a distribuit cu mândrie celălalt rod al studiilor sale, grandilocventa capodoperă *Problemele economice ale socialismului în URSS*, care afirma „obiectivitatea" legilor economice şi reitera ortodoxia conform căreia statele imperialiste aveau să pornească din nou un război, dar, de asemenea, sărea unele dintre etapele marxismului, pentru a susţine că comunismul putea fi atins în timpul vieţii sale. Credinţa în ideologie era întotdeauna un aspect vital în cazul lui Stalin, dar acei vechi credincioşi, Molotov şi Mikoian, nu erau de acord cu această „deviere stângistă". Când au venit la cină la Kunţevo, Stalin a întrebat: „Ceva întrebări? Comentarii?!". Beria şi Malenkov, niciodată ideologi, au lăudat-o. Dar nici chiar acum, cu riscul de a-şi pierde viaţa, Molotov nu era de acord cu o deviere ideologică. El a mormăit ceva, iar Mikoian nu a spus nimic. Stalin a observat tăcerea lor şi, mai târziu, i-a zâmbit răutăcios lui Mikoian: „A, ai rămas în urmă! Chiar acum, a sosit timpul!". Când s-au întâlnit pentru a discuta despre componenţa Prezidiului Congresului, Stalin a spus: „Nu-i necesar să-i includem pe Mikoian şi Andreev – ei sunt membri inactivi ai Biroului Politic!". Cum Mikoian era extrem de ocupat, membrii Biroului Politic au chicotit. „Nu glumesc", a izbucnit Stalin. „Vorbesc foarte serios." Râsetele s-au oprit brusc, dar Mikoian a fost inclus. Chiar şi la apogeul tiraniei sale, Stalin trebuia să procedeze cu prudenţă în această oligarhie cu legături puternice: Mikoian şi Molotov erau titani prestigioşi ai Biroului Politic, respectaţi nu doar de colegii lor, ci şi de populaţie. Stalin a propus să extindă Biroul Politic la un Prezidiu cu 25 de membri. Mikoian şi-a dat seama că acest lucru ar uşura îndepărtarea vechilor membri ai Biroului Politic. „M-am gândit: «Se întâmplă ceva»„. Lui Mikoian i s-a făcut brusc frică: „Mi s-au tăiat picioarele". Şi-au dat seama că Stalin vorbise serios atunci când a strigat: „Aţi îmbătrânit! O să vă înlocuiesc pe toţi!".

La 7 seara (pentru a se potrivi cu programul lui Stalin), pe 5 octombrie 1952, s-au deschis lucrările celui de-al XIX-lea Congres. Liderii stăteau adunaţi la un loc în stânga, iar

bătrânul Stalin, singur, în dreapta. Stalin nu a luat parte decât la începutul şi sfârşitul Congresului, dar, oferindu-le principalele rapoarte lui Malenkov şi Hruşciov, i-a plasat în *pole position* pentru succesiune[8]. Nu a vorbit decât la sfârşitul Congresului, aiurind vreo câteva minute, dar Stalin, ameţit, i s-a lăudat lui Hruşciov: „Ia uite! Încă pot s-o fac!”. Hruşciov a fost bolnav pe durata Congresului: când un doctor bătrân l-a vizitat la Granovski şi s-a purtat frumos cu el, „eram tulburat, deoarece aveam deja mărturia împotriva doctorului. Ştiam că, indiferent ce spun, Stalin nu avea să-l cruţe”. Dar adevărata acţiune s-a produs pe 16 octombrie, la Plenara pentru alegerea Prezidiului şi a Secretariatului. Nimeni nu era pregătit pentru ambuscada lui Stalin.

1. Ca şi în 1937, teroarea a distrus mai întâi conducerea MGB, toţi membrii acesteia fiind acum arestaţi. Colonelul Naum Şvarţman, unul dintre cei mai cruzi torţionari după sfârşitul anilor ‘30 şi jurnalist specializat în redactarea mărturisirilor, a declarat nu numai că făcuse sex cu fiul şi cu fiica lui, ci şi cu Abakumov însuşi, iar noaptea, când intra în Ambasada Marii Britanii, cu Sir Archibald Clark Kerr, o evoluţie diplomatică monumentală a relaţiilor anglo-sovietice care a trecut în mod misterios neobservată la curtea Sfântului Iacob. Şvarţman a susţinut că fusese otrăvit cu „supă sionistă” – idee ce duce cu gândul la complotul infam al unor duşmani din Regiunea Autonomă Evreiască din anii ‘30 care ar fi urmărit să otrăvească peştele umplut al lui Kaganovici. Dar a făcut şi declaraţia pe care o urmărea Stalin, implicându-l pe Abakumov, acest improbabil simpatizant sionist.

2. Vlasik a fost numit locţiitor al comandantului unui lagăr de muncă forţată din munţii Ural de unde s-a apucat imediat să îl bombardeze pe Stalin cu proteste, susţinând că este nevinovat. Dar Beria nu a ajuns la conducerea gărzilor de corp ale lui Stalin, care au rămas în subordinea MGB-ului lui Ignatiev.

3. Stalin l-a protejat pe Ciarkviani deoarece conducătorul învăţase alfabetul în copilărie de la un preot pe nume Ciarkviani. Stalin l-a mutat în funcţia de inspector al Comitetului Central la Moscova. Dar Beria nu se putea apăra – şi nici nu îşi putea apăra protejaţii. Când a fost arestat membrul megrel al poliţiei secrete, Rapava, prieten de familie cu Beria, soţia sa, curajoasă, a plecat în taină la Moscova pentru a-i cere ajutorul Ninei Beria. Dar, când femeia, disperată, a sunat acasă la Beria, Nina era prea speriată ca să vină la telefon. Menajera nemţoaică, Ella, a spus: „Nina nu poate veni la telefon”. Aşa şi-au dat seama megrelii că şi Beria avea probleme.

4. Gheorghi Dimitrov, liderul bulgar, a murit în 1949.

5. Unul dintre supravieţuitorii epocii lui Stalin, evreul Maksim Litvinov, fost comisar al poporului pentru afacerile externe, a murit în patul său pe 31 decembrie 1951. El a fost tot timpul luat în vizor în cazurile antisemite ale MGB. Molotov a recunoscut că Litvinov ar fi trebuit împuşcat pentru indiscreţiile sale nedisciplinate din ultimii ani de război: „Doar şansa a făcut să rămână în viaţă”, a spus rece Molotov. A existat un plan de a aranja un accident rutier *à la* Mihoels, dar în cele din urmă Litvinov a murit cu soţia sa englezoaică la căpătâi: „Englezoaico, du-te acasă!” – acestea au fost ultimele sale cuvinte. „Nu au pus mâna pe el”, a spus Ivy Litvinov, care s-a întors la Londra. Fiica lor locuieşte acum în Brighton.

6. Andreev făcuse apel la Malenkov în ianuarie 1949 pentru „a verifica tratamentul... nu mă simt bine, în ciuda faptului că am respectat recomandările doctorilor. Mă simt ameţit... aproape că pic din picioare. Sunt terminat. Am senzaţia că tratamentul şi diagnosticul sunt greşite...”. Avea probabil dreptate deoarece cocaina era, evident, leacul greşit. A încheiat astfel: „Sunt extrem de nefericit să nu am de lucru”.

7. Cikobava i-a spus lui Stalin că unii dintre colegii săi armeni fuseseră daţi afară pentru că îi împărtăşeau părerile, aşa că Stalin l-a sunat imediat pe liderul armean,

Arutinov, şi l-a întrebat despre profesori. „Au fost înlăturaţi din funcţiile lor”, a răspuns Arutinov. „Te-ai grăbit prea tare”, a răspuns Stalin şi a închis. Profesorii au fost treziţi imediat şi repuşi în funcţie. Întâlnirea sa cu Cikobava a avut loc probabil pe 12 aprilie 1950, tocmai când discuta despre momentul declanşării Războiului din Coreea; articolul lui Stalin a fost publicat pe 20 iunie în acel an. Scrisoarea originală a lui Cikobava i-a fost trimisă lui Stalin de Kandid Ciarkviani, pe atunci prim-secretar al Georgiei, ceea ce ne arată puterea celor care aveau acces direct la *Vojd*.

8. Molotov a deschis Congresul, Kaganovici a vorbit despre regulile Partidului, iar Voroşilov a închis lucrările, reprezentând statu-quoul, de unde puţini au ghicit că Stalin plănuia să îl răstoarne radical. Dar au existat unele indicii. În mod semnificativ, Stalin a schimbat numele Partidului din bolşevic în comunist. În noul Prezidiu, Beria a coborât de pe locul lui obişnuit, al treilea, după Molotov şi Malenkov, la poziţia a cincea, după Voroşilov. Acoliţii lui Beria, Merkulov şi Dekanozov, au fost îndepărtaţi din noul CC.

57

Pisoii orbi şi hipopotamii: distrugerea vechii gărzi

Stalin a mers cu pas întins până la tribuna aflată la doi metri în faţa scaunelor ca nişte bănci pe care stăteau potentaţii. Plenul îl urmărea cu o fascinaţie încremenită pe acest bătrân când a început să vorbească „cu înverşunare”, uitându-se în ochii celor câţiva oameni „atent şi stăruitor, de parcă ar fi încercat să le ghicească gândurile”.

„Prin urmare, am organizat Congresul Partidului”, a spus el. „A fost bine şi, pentru cei mai mulţi oameni, s-ar părea că suntem uniţi. Totuşi, nu există unitate. Unii îşi exprimă dezacordul faţă de deciziile noastre. De ce i-am exclus pe unii miniştri din funcţii importante... Molotov, Kaganovici, Voroşilov?... Munca miniştrilor... necesită foarte multă rezistenţă, cunoştinţe şi sănătate.” Aşa că recomanda „oameni tineri, puternici şi plini de energie”. Dar apoi şi-a

dezlănţuit trăsnetele: „Dacă tot vorbim despre unitate, nu pot să nu menţionez comportamentul incorect al unor politicieni onorabili. Şi mă refer la Tovarăşii Molotov şi Mikoian”.

Aşezaţi chiar în spatele lui Stalin, feţele acestora „au căpătat o paloare cadaverică” în „tăcerea îngrozitoare”. Potentaţii, „împietriţi, tensionaţi şi gravi”, se întrebau „unde şi când avea să se oprească Stalin, oare avea să se mai refere şi la alţii după Molotov şi Mikoian?”.

Mai întâi s-a ocupat de Molotov: „Molotov este loial cauzei noastre. Dacă îl întrebaţi, nu mă îndoiesc că şi-ar da şi viaţa pentru Partid, fără ezitare. Dar nu putem trece cu vederea anumite fapte nedemne”. Stalin a amintit de greşeala lui Molotov privind cenzura: „Tovarăşul Molotov, Ministrul nostru de Externe, îmbătat cu chartreuse la o recepţie diplomatică, l-a lăsat pe Ambasadorul Marii Britanii să publice ziare burgheze în ţara noastră... Aceasta este prima greşeală politică. Şi ce valoare are propunerea Tovarăşului Molotov de a le da Crimeea evreilor? Asta este o greşeală imensă... a doua greşeală politică a Tovarăşului Molotov”. A treia era Polina: „Tovarăşul Molotov îşi respectă soţia atât de mult, încât, imediat ce adoptăm o decizie în Politburo... ea ajunge imediat la cunoştinţa Tovarăşei Jemciujina... Un fir ascuns leagă Biroul Politic de soţia lui Molotov – şi de prietenele acesteia... care nu sunt de încredere. Un astfel de comportament este inacceptabil la un membru al Biroului Politic”. Apoi l-a atacat pe Mikoian pentru că se opunea unor impozite mai mari pentru ţărani: „Cine se crede Anastas Mikoian al nostru? Ce nu-i este clar?”.

Apoi a scos o foaie de hârtie din buzunarul tunicii şi a citit numele celor 36 de membri ai noului Prezidiu, printre care şi multe nume noi. Hruşciov şi Malenkov s-au uitat unul la altul: unde îi găsise Stalin pe oamenii ăştia? Când a propus Biroul intern, toată lumea a observat cu uimire că Molotov şi Mikoian erau excluşi[1]. Apoi, întorcându-se la locul său de la tribună, a explicat declinul acestora: „Sunt speriaţi de puterea copleşitoare pe care au văzut-o în America”. I-a

legat în mod sinistru pe Molotov şi pe Mikoian de adepţii dreptei, Rîkov şi Frumkin, împuşcaţi cu mult timp în urmă, şi de Lozovski, care fusese executat în august.

Molotov s-a ridicat în picioare şi a mărturisit: „Sunt şi voi rămâne un discipol loial al lui Stalin”, dar generalisimul şi-a pus mâinile la urechi şi a mârâit: „Prostii! Eu nu am niciun discipol! Suntem cu toţii discipoli ai lui Lenin. Ai lui Lenin!”.

Mikoian a contraatacat sfidător: „Nu se poate să nu vă amintiţi, Tovarăşe Stalin... Am dovedit că nu sunt vinovat de nimic”. Malenkov şi Beria l-au întrerupt, şoptind: „Mincinosule”, dar el a continuat. „Iar cât priveşte preţul pâinii, neg această acuzaţie” – dar Stalin l-a întrerupt: „Ia uitaţi-vă la Mikoian! E noul nostru Frumkin!”.

Apoi s-a auzit o voce: „Trebuie să-l alegem pe Tovarăşul Stalin Secretar General!”. „Nu”, a răspuns Stalin. „Nu mă realegeţi în funcţiile de Secretar General şi Preşedinte al Consiliului de Miniştri [premier].” Malenkov s-a ridicat şi a alergat în faţă, cu bărbiile tremurând, cu graţia disperată a unui ogar prins într-o budincă. „Expresia sa îngrozitoare” nu era de teamă, a observat Simonov, ci de „înţelegere profundă a pericolului mortal care îi ameninţa pe toţi: era imposibil să accepţi cererea lui Stalin”. Malenkov, împleticindu-se pe marginea scenei, şi-a ridicat mâinile ca şi cum s-ar fi rugat şi şi-a spus părerea: „Tovarăşi! Trebuie să cerem în unanimitate ca Tovarăşul Stalin, liderul şi învăţătorul nostru, să rămână Secretar General!”. A făcut semn cu degetul. Toţi cei din sală au înţeles şi au început să strige că Stalin trebuie să rămână în funcţie. Fălcile lui Malenkov s-au relaxat, de parcă „scăpase de un pericol direct, cu adevărat mortal”. Dar nu era încă în siguranţă.

„Nu sunt necesare aplauzele Plenului”, a răspuns Stalin. „Vă cer să mă eliberaţi din funcţie... Eu sunt bătrân deja. Nu citesc documentele. Alegeţi-vă alt Secretar.” Mareşalul Timoşenko a răspuns: „Tovarăşe Stalin, poporul nu va înţelege. Noi vă alegem în unanimitate ca lider al nostru – Secretarul General!”. Uralele au continuat mult timp. Stalin a aşteptat, apoi, făcând modest semn cu mâna, s-a aşezat.

Decizia lui Stalin de a-i distruge pe cei mai vechi tovarăşi ai săi nu a fost un act de nebunie, ci distrugerea raţională a succesorilor lui cei mai probabili. Aşa cum bine îşi amintea Stalin, suferindul Lenin îl atacase pe succesorul lui probabil (Stalin însuşi) şi propusese un Comitet Central extins din care nu ar fi făcut parte niciunul dintre lideri. Acum şi-au dat seama potentaţii că „erau cu toţii în aceeaşi barcă”, deoarece, aşa cum i-a spus Beria fiului său, „niciunul dintre ei nu avea să fie succesorul lui Stalin: el intenţiona să aleagă un moştenitor din generaţia mai tânără”. Nu a existat probabil niciun moştenitor secret: doar un „colectiv” îi putea succeda lui Stalin[2].

Stalin a fost mulţumit de supunerea rituală a lui Molotov, dar i-a cerut să returneze protocoalele secrete ale Pactului Ribbentrop-Molotov, evident, încă un argument împotriva sa. Cât despre Mikoian, Stalin a fost şocat de sfidarea lui. La Kunţevo, în absenţa celor doi ce reprezentau sursa problemelor, Stalin a bombănit de faţă cu Malenkov şi Beria: „Ia uite, Mikoian chiar a îndrăznit să îmi răspundă!”. În zilele de după Plenară, Molotov şi Mikoian au continuat să îşi joace rolurile obişnuite în guvern, dar Stalin supraveghea acum punctul culminant al Complotului Doctorilor, spumegând de furie împotriva profesorului Vinogradov deoarece i-a recomandat să se pensioneze. Totuşi, în mod tipic pentru acest bătrân conspirator ascuns, îşi mascase furia şi aşteptase 11 luni ca să adune dovezile necesare pentru a-l distruge pe doctorul său. Acum, totul a explodat. Ordonându-i lui Ignatiev să îl aresteze pe Vinogradov, a strigat: „Lanţuri la picioare! Puneţi-l în lanţuri!”.

Pe 4 noiembrie, Vinogradov a fost arestat, lucru care a afectat familia fiecărui membru al Biroului Politic deoarece, aşa cum a scris Sergo Beria, era „doctorul nostru de familie”.

*

Trei zile mai târziu, Svetlana, implicată acum în altă relaţie periculoasă, de data aceasta cu Johnreed Svanidze, fiul acelor „spioni” care fuseseră executaţi, Alioşa şi Maria, i-a adus pe cei doi copii ai ei să se joace cu bunicul lor. Era ziua Revoluţiei, trecuseră 20 de ani de la sinuciderea Nadiei. În toiul Terorii împotriva evreilor, Stalin „s-a înţeles de minune” cu nepotul său pe jumătate evreu, Iosif Morozov, acum în vârstă de 7 ani, cu „ochii săi sclipitori de evreu, cu genele lungi”.

„Ce ochi serioşi!”, a spus Stalin, turnându-le copiilor câte un deget de vin, „ca în Caucaz”. „E un băiat isteţ.” Svetlana a fost emoţionată. El o cunoscuse recent pe fiica lui Iakov, Gulia Djugaşvili, care avea 15 ani şi pe care a fermecat-o, lăsând-o să servească ceaiul.

„Las-o pe *hoziaika* să facă asta!”, a spus el, ciufulindu-i părul şi pupând-o pe obraz. Gulia, mai bine ca oricine altcineva, îi surprinde nerăbdarea febrilă la ideea măreaţă a unei noi lupte: „Avea faţa obosită, dar nu putea sta locului”.

Stalin s-a enervat pentru că dura prea mult ca Riumin să smulgă mărturisiri de la doctorii pe care îi bătea în închisoare, spunând că MGB este o turmă de „hipopotami”. A ţipat la Ignatiev: „Bate-i! Cine te crezi? Vrei să fii mai umanitar decât Lenin, care i-a ordonat lui Dzerjinski [fondatorul CEKA] să-l arunce pe geam pe Savinkov?... Dzerjinski nu se compara cu tine, dar nu se eschiva de la treburile murdare. Voi lucraţi ca ospătarii, cu mănuşi albe. Dacă vreţi să fiţi cekişti, scoateţi-vă mănuşile”. Malenkov a repetat ordinele lui Stalin de a folosi „lovituri mortale”.

Pe 13 noiembrie, la câteva zile după vizita micului Iosif, Stalin i-a ordonat lui Ignatiev, care a rămas şocat, să îl demită pe Riumin: „Dă-l afară pe Pitic!”. Cât despre doctori, „Bate-i până mărturisesc! Bate-i, bate-i şi apoi bate-i din nou. Pune-i în lanţuri, fă-i praf!”. Stalin i-a spus lui Vinogradov că îi va cruţa viaţa dacă recunoaşte „originile crimelor tale... Îi poţi adresa confesiunea Conducătorului care promite să-ţi salveze viaţa... Toată lumea ştie că

Conducătorul nostru şi-a ţinut întotdeauna promisiunile”. Vinogradov nu ştia nimic despre aşa ceva.

„Situaţia mea este tragică”, a răspuns doctorul. „Nu am nimic de spus.” A încercat să numească nişte oameni decedaţi, cărora mărturisirea lui nu le mai putea face rău. Stalin a început apoi să îl înjure pe Ignatiev însuşi pentru că s-a lepădat de credinţă. Ignatiev a suferit un atac de cord şi a căzut la pat[3].

Apoi Stalin s-a întors împotriva slugii sale credincioase, Vlasik, distrugându-l pe bodyguardul său depravat aşa cum îl distrusese pe pitorescul Pauker în 1937. Vlasik fusese tovarăş de pahar cu doctorii ucigaşi şi, de asemenea, ştia prea multe, în special că Stalin fusese informat despre abuzurile faţă de Jdanov şi nu făcuse nimic în această privinţă. Vlasik însuşi ignorase probabil scrisorile lui Timaşuk la ordinul lui Stalin. Dar acum a fost arestat, adus la Moscova şi acuzat de tăinuirea dovezilor împreună cu Abakumov. El nu l-a trădat niciodată pe Şef. Dar arestarea lui a fost o mişcare deşteaptă deoarece „trădarea” lui Vlasik a ajutat la muşamalizarea rolului jucat de Stalin. Toate amantele şi tovarăşii lui de băutură au fost arestaţi şi anchetaţi de Malenkov. Vlasik a fost torturat: „Am făcut o cădere nervoasă şi am suferit un atac de cord. Am trăit luni întregi fără să dorm”. Stalin ştia că Poskrebîşev, cealaltă slugă credincioasă a lui, era prieten foarte bun cu Vlasik: oare jucase vreun rol în suprimarea dovezilor împotriva doctorilor ucigaşi? Nu mai avea încredere în Poskrebîşev încă de când publicase articolul despre priceperea lui Stalin la cultivat lămâi, din 1949: oare îl încuraja cineva pe mohorâtul său secretar să iasă din umbră? Dar Stalin a aflat şi că Poskrebîşev participase la orgiile lui Vlasik. Era băgat până în gât în „afaceri murdare”, a spus Molotov. „Femeile pot lucra ca agenţi!” Poskrebîşev s-a dus panicat acasă la Beria: toată lumea alerga la Beria ca să capete asigurări că nu are de ce să îşi facă griji, dar şi el se afla într-un pericol la fel de mare.

Stalin l-a demis pe Poskrebîşev (l-a înlocuit adjunctul său, Cernuha), l-a mutat în funcţia de secretar al Prezidiului şi l-a primit pentru ultima dată pe 1 decembrie. Îi îndepărtase pe slujitorii săi cei mai loiali. Stalin avea acum suficiente dovezi pentru a intensifica isteria.

După ce s-a întâlnit cu Poskrebîşev, care era distrus, Stalin a dezvăluit Prezidiului oroarea a ceea ce el numea „ucigaşii în halate albe”: „Sunteţi ca nişte pisoi orbi”, i-a avertizat el la Kunţevo. „Fără mine ţara va muri deoarece nu sunteţi în stare să vă recunoaşteţi duşmanii.” Stalin le-a explicat „pisoilor orbi” că „fiecare evreu este un naţionalist şi un agent al serviciilor secrete americane” care crede că „SUA i-a salvat poporul”. A făcut legătura între aceşti doctori criminali şi ucigaşii lui Gorki şi Kuibîşev şi a tot repetat justificarea sa din 1937. O „Mare teroare” era iarăşi iminentă. A făcut referire la poliţia secretă: „Trebuie să «tratăm» GPU-ul”, a spus el. „Ei ştiu că sunt în rahat!”

Potentaţii au înţeles această referinţă de rău augur deoarece un proces antisemit era deja în plină desfăşurare la Praga, unde secretarul general ceh, evreul Rudolf Slánský, era acuzat de „conspiraţie împotriva statului”. Trei zile mai târziu, el şi alţi zece comunişti, în majoritate evrei, au fost spânzuraţi. Stalin plănuia ceva similar în Varşovia, căci l-a întrebat pe Bierut despre locotenenţii săi evrei: „Cine îţi este mai drag – Berman sau Minc?”. Spre meritul lui, Bierut a răspuns: „Amândoi în egală măsură”.

Stalin a ordonat mai multe comploturi pentru asasinarea lui Tito.

*

Execuţiile din Cehia au strâns şi mai mult laţul în jurul lui Molotov şi Mikoian, care au dezbătut eticheta condamnaţilor. Stalin îi numea „spioni americani sau britanici”. „Nici astăzi”, şi-a amintit Molotov, „nu ştiu exact de ce. Simţeam că nu are încredere deloc în mine”.

Au continuat să îşi facă apariţia la cină de parcă nimic nu s-ar fi întâmplat. „Stalin nu se bucura să-i vadă”, a observat Hruşciov. În cele din urmă, Stalin le-a interzis accesul lui Molotov şi Mikoian: „Nu vreau să mai vină ăia doi pe aici”. Dar cei din personal le spuneau în secret când au loc cinele. Aşa că Stalin le-a interzis celor din personalul său să mai vorbească cu ei. Totuşi, ei continuau să vină deoarece Hruşciov, Beria, Malenkov şi Bulganin îi anunţau – un sentiment de simpatie crescândă, deoarece apreciau că „încercau să se ţină aproape pentru a se salva... pentru a rămâne în viaţă”. Mikoian i-a cerut sfatul lui Beria: „Ar fi mai bine să te dai la fund”, a sugerat el. „Aş vrea să-ţi văd faţa când... o să fii dat afară”, a răspuns Mikoian. „Asta mi s-a întâmplat cu ani în urmă”, a spus Beria.

Molotov şi Mikoian, dându-şi seama că vieţile lor sunt în pericol, s-au întâlnit la Kremlin pentru a hotărî ce să facă. Mikoian avusese mereu încredere că Molotov nu va mai spune altcuiva ceea ce comenta el – şi „niciodată nu m-a dezamăgit, niciodată nu s-a folosit de încrederea pe care i-am arătat-o ca să îmi facă rău”. Amândoi erau răniţi şi furioşi.

„Este practic imposibil să conduci o ţară la 70 de ani şi să hotărăşti toate chestiile la masă”, a spus Molotov cu voce tare într-o şedinţă, un act riscant de *lèse majesté* care ar fi fost de neconceput înainte de Plenară[4].

Toţi potentaţii ar fi sprijinit lichidarea lui Molotov şi Mikoian. Stalin era bătrân, furios, răzbunător, paranoic şi grăbit. Totuşi, simţul posibilului, răbdarea şi şarmul lui îi compensau cruzimea, iar duritatea sa funcţiona încă, astfel încât el a gestionat în amănunt, metodic şi logic acest caz. Furia imprevizibilă, graba frenetică şi paranoia implacabilă i-au apropiat mai mult pe potentaţi, în mod ironic. Beria şi Hruşciov se opuneau schimbărilor lui Stalin. Malenkov îl liniştea pe Beria, care îl liniştea pe Mikoian; Hruşciov şi Beria îl linişteau pe Molotov. Vorbind pe şoptite în toaletele de la Kunţevo, cei patru râdeau de suspiciunile lui Stalin şi îşi băteau joc de Complotul Doctorilor.

„Ar trebui să-l protejăm pe Molotov”, le-a spus Beria celorlalţi trei, „Partidul are încă nevoie de el”.

Pe data de 21 decembrie, oficial, Stalin împlinea 73 de ani. Molotov şi Mikoian nu lipsiseră de la ziua sa de 30 de ani. El rareori invita pe cineva – lumea îşi făcea pur şi simplu apariţia la cină. Proscrişii discutau despre ce ar trebui să facă. Mikoian credea că, dacă nu merg, ar „însemna că ne-am schimbat atitudinea faţă de Stalin”. I-au sunat pe cei patru, care le-au spus că trebuie să vină.

Aşa că, la 10 seara, pe data de 21, au ajuns la Kunţevo, unde Stalin pusese pe pereţi imagini siropoase din reviste cu copii care hrăneau nişte miei şi scene istorice celebre, precum pictura sa preferată, *Zaporojenii scriind o scrisoare sultanului Mahomed al IV-lea* de Repin. Svetlana se afla şi ea acolo. Stalin era tăcut, dar prietenos, mândru că se lăsase de fumat după 50 de ani. Dar avea deja dificultăţi de respiraţie. Avea faţa lividă şi se îngrăşase, ceea ce indica o tensiune ridicată. Sorbea dintr-un vin georgian slab. Când Svetlana se pregătea să plece, Stalin a întrebat-o: „Ai nevoie de bani?”. „Nu”, a răspuns ea. „Nu-i adevărat. De cât ai nevoie?” I-a dat 3.000 de ruble pentru ea şi fiica lui Iakov, Gulia, bani utili în gospodărie, dar Stalin credea că suma este exorbitantă. „Ia-ţi o maşină, dar să-mi arăţi permisul de conducere!” Dincolo de aparenţe, Stalin era „furios şi indignat” că cei patru îi invitaseră pe Molotov şi Mikoian.

„Credeţi că nu-mi dau seama că le-aţi spus lui Molotov şi Mikoian? Opriţi-vă! Nu voi tolera aşa ceva”, i-a avertizat el pe Hruşciov şi Beria. Le-a ordonat să le transmită proscrişilor acest mesaj: „Nu merge aşa: el nu mai este tovarăşul vostru şi nu vrea să-l mai vizitaţi”. Acest lucru l-a alarmat cu adevărat pe Mikoian: „Devenea limpede... Stalin voia să încheie socotelile cu noi şi aceasta însemna nu doar distrugerea politică, ci şi cea fizică”.

Ultimii patru care mai rămăseseră au hotărât, după relatarea fiului lui Beria, „să nu-l lase pe Stalin să-i asmută unii împotriva celorlalţi”. Stalin îi întreba uneori pe cei

patru: „Formaţi un bloc împotriva mea?”. Într-un fel, aşa era, dar niciunul dintre ei, nici măcar Beria, nu avea voinţa necesară. Mikoian a discutat, probabil cu Molotov, despre uciderea lui Stalin, dar, aşa cum i-a spus ulterior lui Enver Hoxha, „am renunţat la idee deoarece ne era teamă că poporul şi Partidul nu aveau să înţeleagă”.

*

Pe 13 ianuarie 1953, după ce a pus asta răbdător la cale doi, poate chiar cinci ani, Stalin a dezlănţuit un val de antisemitism isteric anunţând arestarea doctorilor în *Pravda*: „Spioni josnici şi ucigaşi sub masca unor profesori-doctori”, expresie pe care a conceput-o şi a notat-o chiar el pe articolul iniţial, pe care l-a adnotat cu atenţie[5]. Pe 20 ianuarie doctoriţa Timaşuk, cardiologul lui Jdanov, a fost chemată la Kremlin, unde Malenkov i-a mulţumit personal din partea lui Stalin pentru „marele ei curaj”, şi a doua zi a primit Ordinul Lenin. Dar Stalin îl folosea încă pe Ehrenburg ca diversiune atunci când, o săptămână mai târziu, pe 27 ianuarie, i-a oferit Premiul Stalin. Între timp, în ianuarie şi februarie, arestările s-au intensificat.

Articolul dezvăluia lipsa de vigilenţă a serviciilor de securitate, semn că era vizat Beria însuşi. Nu doar aliaţii lui Beria din Georgia au fost arestaţi; protejaţii săi din Moscova, precum şeful Statului-Major, Ştemenko, au fost demişi. Fosta sa amantă, V. Mataradze, a fost şi ea arestată. El „se aştepta la o lovitură fatală... dintr-un moment în altul”, scria fiul său. Beria „îşi exprima lipsa de respect faţă de Stalin cu tot mai multă îndrăzneală”, a notat Hruşciov, „în mod jignitor”. Se lăuda chiar în faţa lui Kaganovici că „Stalin nu-şi dă seama că, dacă ar încerca să mă aresteze, cekiştii ar organiza o insurecţie”.

Dincolo de faptul că se temeau pentru viaţa lor, potentaţii erau îngrijoraţi de un război nuclear cu America: Stalin, care aţâţa încă Războiul din Coreea, oscila nehotărât între teama de război şi convingerea ideologică a inevitabilităţii acestuia. Beria, Hruşciov şi Mikoian se temeau de efectul imprevizibilităţii alarmante a lui Stalin asupra Americii[6].

Stalin a înconjurat Moscova cu rachete antiaeriene. În timp ce campania sa sugerea teama de un atac american, el discuta despre acest lucru chiar şi cu gărzile sale de corp: „Ce crezi – ne va ataca sau nu America?”, l-a întrebat pe locţiitorul comandantul adjunct de la Kunţevo, Piotr Lozgaciov. „Cred că le-ar fi frică”, a răspuns ofiţerul, la care Stalin s-a enervat brusc: „Ia cară-te de-aici – până la urmă, ce cauţi aici? Nu te-am chemat eu”. Dar cu gărzile era mai atent, într-un mod de neconceput în relaţiile lui cu politicienii. L-a chemat pe Lozgaciov: „Uită că am ţipat la tine, dar ţine aminte: or să ne atace. Sunt imperialişti şi sigur or să ne atace. Dacă îi lăsăm. Ăsta este răspunsul pe care ar trebui să-l dai”.

*

Aţipind pe divanele sale, ca un „câine de vânătoare”, Stalin se calma ascultând în mod repetat Concertul pentru pian nr. 23 de Mozart. Vizitatorii credeau că este „foarte schimbat” – „un bătrân obosit”, care „vorbea cu dificultate”, cu „pauze lungi” –, dar el îşi administra Teroarea cu tenacitate. Stalin a orchestrat redactarea unei scrisori, care urma să fie semnată de cunoscuţi evrei sovietici, pledând pentru deportarea evreilor din oraşe pentru a-i proteja de pogromul iminent. Scrisoarea nu a fost descoperită niciodată, dar Mikoian a confirmat că se pregătea „evacuarea voluntar-obligatorie a evreilor”. Kaganovici a fost jignit când i s-a cerut să o semneze, dar a găsit un mijloc loial de a refuza.

„De ce nu semnezi?”, l-a întrebat Stalin. „Eu sunt membru al Biroului Politic, nu un evreu cunoscut şi o voi semna doar în calitate de membru al Biroului Politic.” Stalin a dat din umeri: „În regulă”. „Dacă este necesar, voi scrie un articol.” „S-ar putea să avem nevoie de un articol”, a spus Stalin.

Chiar şi Kaganovici se plângea de Stalin, destăinuindu-i-se lui Mikoian: „Este atât de dureros pentru mine deoarece am luptat mereu în mod conştient împotriva sionismului, iar acum trebuie să «îi dau undă verde»„. Hruşciov a afirmat că Kaganovici „s-a codit”, dar a semnat scrisoarea. (Nici

Kaganovici, nici Hruşciov nu sunt martori de încredere când vine vorba despre rolurile lor.) Totuşi, Ehrenburg, care a văzut-o şi a reuşit să evite semnarea ei făcând apel la Stalin, a spus că era adresată Biroului Politic şi semnată de „savanţi şi compozitori”, ceea ce sugerează că Kaganovici reuşise să „se codească” cu folos. Cele mai recente dovezi arată că se construiau două lagăre noi, probabil pentru evrei.

Stalin citea atent mărturisirile doctorilor torturaţi, trimise zilnic de Igantiev. A ordonat ca vedeta probabilă din Cazul Evreilor, Obiectul nr. 12 (numită şi Polina Molotova), să fie adusă înapoi la Moscova şi interogată. Dar Cazul Evreilor nu a fost singura preocupare a lui Stalin în aceste săptămâni.

El rareori se întâlnea cu diplomaţi, dar pe 7 februarie l-a primit pe tânărul ambasador al Argentinei, Leopoldo Bravo, care l-a considerat pe Stalin „sănătos, odihnit şi agil în conversaţie”. Stalin îl admira pe Perón, oferindu-i împrumuturi generoase deoarece, în ciuda trecutului său fascist, aprecia antiamericanismul lui Perón. Dar cel mai interesat era de Eva Perón[7].

„Spune-mi”, l-a întrebat el pe Bravo, „a ajuns atât de sus datorită caracterului ei sau faptului că s-a măritat cu Colonelul Perón?”. Bravo a fost penultimul outsider care l-a mai prins în viaţă pe Stalin.

Şapte zile mai târziu, la 8 seara, pe 17 februarie, Stalin s-a dus în Colţişor pentru ultima dată pentru a-l primi pe diplomatul indian K.P.S. Menon. Era cu gândul la urzelile sale deoarece şi-a petrecut jumătatea aceea de oră desenând capete de lup pe carneţel, reflectând: „Ţăranii au dreptate atunci când ucid lupii turbaţi”. La 10.30 după-amiaza, Stalin a plecat cu Beria, Malenkov şi Bulganin, probabil pentru a lua cina la Kunţevo.

Strângea încă dovezi pentru un proces împotriva lui Beria şi a celorlalţi duşmani ai săi: i-a ordonat noului lider al Georgiei, Mgheladze, să îl convingă pe Beria să semneze un ordin de a ataca MGB, efectiv împotriva lui însuşi. Beria nu

a fost prea fericit, dar a trebuit să consimtă. În una dintre ultimele întâlniri ale premierului, el a ordonat un atentat la viaţa lui Tito.

La 8 seara, pe 27 februarie, Stalin a ajuns singur la Bolşoi ca să vadă *Lacul lebedelor*. Când a plecat, i-a cerut „anexei" sale, colonelul Kirillin, să le mulţumească artiştilor în numele său, grăbindu-se spre Kunţevo, unde a lucrat până pe la 3 dimineaţa. S-a trezit târziu, a citit ultimele interogatorii ale doctorilor evrei şi rapoartele din Coreea, s-a plimbat prin grădina plină de zăpadă şi i-a ordonat comandantului Orlov: „Măturaţi zăpada de pe trepte". În acea după-amiază, este posibil ca Stalin să fi făcut o baie de aburi. Pe măsură ce îmbătrânea, căldura îi mai alina durerea provocată de artrită în braţul său înţepenit, dar profesorul Vinogradov îi interzisese *bania* deoarece nu îi făceau bine, el având tensiune ridicată. Beria îi spusese că nu trebuie să creadă tot ce spun doctorii. Acum a renunţat la orice măsură de precauţie. Seara, a fost dus cu maşina la Kremlin, unde s-a întâlnit cu veşnicii lui tovarăşi, Beria, Hruşciov, Malenkov şi Bulganin, la cinematograf. Voroşilov a venit şi el să vadă filmul, observând că Stalin era „vioi şi voios". Înainte de a pleca, a hotărât meniul cu comandantul adjunct Lozgaciov şi a ordonat nişte sticle de vin georgian slab.

La 11 seara, Stalin şi cei patru au plecat cu maşina la vilă, ca să ia cina. Bufetul georgian a foat servit de Lozgaciov şi Matriona Butuzova (Valecika nu era de serviciu în acea seară). Bulganin i-a raportat despre impasul din Coreea şi Stalin s-a hotărât să îi sfătuiască pe chinezi şi pe nord-coreeni să negocieze. Stalin a mai cerut nişte „suc". Au vorbit despre interogatoriile doctorilor. Beria ar fi spus că Vinogradov e „dezlegat la gură", bârfind despre leşinurile lui Stalin.

„Bun, ce propui să facem acum?", a întrebat Stalin. „Au mărturisit doctorii? Spune-i lui Ignatiev că, dacă nu scoate de la ei mărturisiri complete, îl facem mai scurt cu un cap." „Or să mărturisească", a răspuns Beria. „Cu ajutorul altor

patrioţi, precum Timaşuk, vom încheia ancheta şi vom veni să vă cerem permisiunea să aranjăm un proces public.” „Aranjaţi-l”, a spus Stalin. Aceasta este relatarea lui Hruşciov: el şi Malenkov au dat ulterior vina pe Beria pentru toate crimele lui Stalin, dar rolurile lor în Complotul Doctorilor rămân neclare. Este puţin probabil ca Beria să fi fost singurul care l-a încurajat pe Stalin.

Oaspeţii abia aşteptau să plece acasă. Stalin era mulţumit de suavul Bulganin, dar a mârâit că existau oameni la conducere care cred că se pot descurca pe baza unor merite din trecut. „Se înşală”, a spus el. Aparent, a ieşit apoi din cameră, lăsându-şi oaspeţii singuri. Poate că s-a întors. Relatările par contradictorii – dar la fel era şi comportamentul său. Pe la 4 dimineaţa, duminică, pe 1 martie, Stalin şi-a luat în sfârşit la revedere de la ei. Era „destul de beat... foarte binedispus”, împungându-l pe Hruşciov în stomac, fredonând „Nicik” cu accent ucrainean.

Cei patru, uşuraţi, i-au cerut „anexei”, colonelul Hrustaliov, să le cheme limuzinele: Beria a împărţit, ca de obicei, ZiS-ul lui cu Malenkov, Hruşciov cu Bulganin. Stalin şi garda de corp i-au condus până la maşini. Înăuntru, Stalin s-a întins pe un divan roz din sufrageria cea mică, cu lambriurile sale de lemn deschis la culoare, locul ales de bătrânul conspirator itinerant pentru a dormi în acea noapte – nu neajutorat, nu nebun, ci un organizator brutal al Terorii la apogeul îngrozitor al puterii sale.

„Mă duc la culcare”, i-a spus el vesel lui Hrustaliov. „Poţi să tragi şi tu un pui de somn. N-o să te chem.” „Anexele” erau mulţumite: Stalin nu le mai dăduse niciodată liber noaptea până atunci. Au închis uşile.

*

La prânz, în acea zi de duminică, gărzile aşteptau să se trezească şeful, stând în ghereta lor, legată de camerele lui printr-un coridor lung de vreo 20 de metri. Dar nu a fost „nicio mişcare” toată după-amiaza. Gărzile au început să se îngrijoreze. În cele din urmă, la 6 seara, Stalin a aprins

lumina în sufrageria cea mică. Era evident că în sfârşit se trezise. „Slavă Domnului, am crezut noi”, povestea Lozgaciov. Avea să-i cheme curând. Dar nu i-a chemat.

A trecut o oră, au trecut trei ore, au trecut patru, dar Stalin nu şi-a făcut apariţia. Ceva nu era în regulă. Colonelul Starostin, şeful „anexelor”, a încercat să îl convingă pe Lozgaciov să intre să verifice dacă nu se întâmplase ceva cu bătrânul. „I-am răspuns: «Tu eşti şeful, intră tu!»„, şi-a amintit Lozgaciov. „Mi-e frică”, a spus Starostin. „Dar eu ce crezi că sunt? Vreun erou?”, a replicat Lozgaciov. Nu erau singurii care aşteptau: Hruşciov şi ceilalţi aşteptau să fie chemaţi la cină. Dar telefonul nu a mai sunat.

1. Totuşi, Stalin şi-a amintit de sluga lui cea mai credincioasă, Mehlis, care suferise un atac cerebral în 1949. Fiind acum pe moarte la vila lui, tot ce îşi dorea era să participe la Congres. Stalin a refuzat, spunând că nu e spital, dar, când a fost anunţată componenţa noului CC, l-a pomenit şi pe el. Mehlis a fost încântat – a murit fericit şi Stalin a autorizat organizarea unor funeralii magnifice.

2. Unul dintre aceşti moştenitori ar fi fost probabil Mihail Suslov, în vârstă de 51 de ani, secretar al Partidului, care combina măiestria ideologică necesară (succesor al lui Jdanov ca şef al Ideologiei şi Relaţiilor Internaţionale din CC) cu devotamentul brutal: epurase Rostovul în 1938, supraveghease deportarea karaceailor în timpul războiului, reprimase ţările baltice după aceea şi condusese campania antisemită. În 1948, s-a întâlnit frecvent cu Stalin. Mai mult, era un ascet în viaţa personală. Beria îl ura pe acest „şobolan de partid”, cu ochelari, înalt şi slab ca o „tenie”, cu o voce de „castrat piţigăiat”. Roi Medvedev bănuieşte, în cunoştinţă de cauză, că Suslov era „moştenitorul secret al lui Stalin” în noua sa lucrare *Neizvestnîi Stalin*, dar nu există dovezi în acest sens. Suslov a ajutat la răsturnarea destalinizatorului Hruşciov în 1964 şi a devenit eminenţa

cenuşie a regimului restanilizator al lui Brejnev până la moartea sa, în 1982. La Plenară, Brejnev însuşi a fost unul dintre numele tinere alese în Prezidiu. Cât priveşte titlul, Stalin şi-a impus dorinţa: după aceea, a apărut ca prim „Secretar”, dar nu şi ca „Secretar General”, schimbare ce i-a convins pe unii istorici că a pierdut puterea în timpul Plenarei. Până nu demult, singura relatare despre această şedinţă extraordinară a fost cea a lui Simonov, dar acum avem şi memoriile lui Mikoian, Şepilov şi Efremov.

3. „Piticul” s-a prăbuşit cu aceeaşi viteză cu care se ridicase, ajungând într-o funcţie obscură din Ministerul Controlului de Stat, şi a fost înlocuit de S.A. Goglidze. Mai înainte, Stalin s-a întors împotriva instrumentului său din Cazul Megrel, şeful georgian al MGB, Ruhadze, care se lăudase că este foarte apropiat de *Vojd*. „Problema arestării lui Ruhadze este oportună”, le-a scris Stalin lui Mgheladze şi Goglidze pe 25 iunie 1952. „Trimiteţi-l la Moscova, unde îi vom decide soarta!” Riumin, Goglidze şi Ruhadze au fost împuşcaţi după moartea lui Stalin.

4. Voroşilov, demis şi umilit, se pare că avea şi el resentimente pline de respect faţă de Stalin. Soţia sa spunea în şoaptă că Stalin era invidios pe popularitatea lui Klim – o altă erezie de neconceput.

5. Stalin a adăugat conştiincios următoarele fraze cu scrisul său de mână: „Pentru o perioadă lungă de timp, Tovarăşul Stalin ne-a avertizat că succesul nostru are umbre... Nechibzuinţa este bună pentru duşmanii noştri care ne sabotează...”. Erau „stăpânii de sclavi şi canibalii SUA şi ai Angliei... Dar oamenii care i-au inspirat pe ucigaşi? Pot fi siguri că le vom răspunde... Cât timp există sabotaj, trebuie să ucidem nechibzuinţa din poporul nostru”.

6. După moartea lui Stalin, Mikoian le-a spus fiilor săi că, „dacă nu am intrat în război cât a trăit el, nu vom intra în război acum”. Era o ironie deoarece, în ciuda paranoiei lui Stalin, a nehotărârilor sale şi a politicii externe riscante, neîndemânaticul şi impulsivul Hruşciov a fost cel care a

adus cel mai aproape lumea de un război nuclear în timpul crizei rachetelor din Cuba.

7. Evita murise de cancer ovarian pe 26 iulie 1952.

58

„I-am făcut felul!”: pacientul şi doctorii săi îngroziţi

Pe la 10 seara, a sosit corespondenţa de la CC. Lozgaciov, un bărbat scund şi solid, ţinând strâns documentele în mână, a intrat agitat în casă, trecând din cameră în cameră. Făcea înadins zgomot deoarece „eram atenţi să nu intrăm pe nesimţite la el... ca să ne audă venind”. „A văzut o imagine teribilă” în mica sufragerie. Stalin era întins pe covor în pantaloni de pijama şi flanelă de corp, sprijinindu-se într-o mână „într-un mod foarte ciudat”. Era conştient, dar neajutorat. Când a auzit paşii lui Lozgaciov, l-a chemat „ridicându-şi cu greutate mâna”. Garda a alergat lângă el: „Ce s-a întâmplat, Tovarăşe Stalin?”. Stalin a bolborosit ceva, „Djh”, dar nu putea vorbi. Era rece. Pe podea, lângă el, erau un ceas şi un număr din *Pravda*, iar pe masă o sticlă de apă minerală Narzan. Făcuse pe el.

„Să chem doctorul, poate?”, a întrebat Lozgaciov. „Djhh”, a bolborosit Stalin. „Djhh.” Lozgaciov a ridicat ceasul: se oprise la 6.30, când se produsese accidentul vascular. Stalin a început să sforăie, părând să doarmă. Lozgaciov s-a năpustit la telefon şi i-a sunat pe Starostin şi pe Butuzova.

„Să-l aşezăm pe canapea, e incomod pe podea”, le-a spus el şi cei trei l-au ridicat pe canapea. Lozgaciov a rămas de veghe – „Nu am plecat de lângă Şef” – în timp ce Starostin l-a sunat pe şeful Ministerului Securităţii Statului, Ignatiev, însărcinat cu siguranţa personală a lui Stalin de la demiterea lui Vlasik din mai 1952. Era prea înspăimântat ca să ia vreo hotărâre. Avea puterea de a chema doctori, dar trebuia să acţioneze cu atenţie. I-a ordonat lui Starostin să-i sune pe Beria şi Malenkov. Probabil l-a avertizat şi pe prietenul său Hruşciov deoarece avea nevoie de protecţie împotriva lui Beria, care îl considera vinovat pentru

Complotul Doctorilor şi Cazul Megrel şi îi voia capul. Beria a fost, probabil, ultimul care a aflat.

Între timp, „anexele” l-au mutat pe Stalin pe canapeaua din sufrageria principală, unde aveau loc celebrele cine, deoarece era mai aerisit acolo. Era foarte rece. L-au acoperit cu o pătură şi Butuzova i-a tras mânecile în jos. Starostin nu reuşea să dea de Beria, care era probabil pe undeva cu amanta sa, dar l-a contactat pe Malenkov, care a spus că avea să-l caute. A sunat peste jumătate de oră: „Nu l-am găsit încă pe Beria”, a recunoscut el. După încă jumătate de oră, a sunat Beria: „Nu spuneţi nimănui despre boala Tovarăşului Stalin”, a ordonat el, „şi nu sunaţi pe nimeni”. Lozgaciov stătea îngrijorat lângă Stalin. A spus că a albit în noaptea aceea. Malenkov îi sunase şi pe Hruşciov şi Bulganin: „Au sunat cekiştii de acasă de la Stalin. Sunt foarte îngrijoraţi, spun că s-a întâmplat ceva cu Stalin. Mai bine mergem până acolo...”. Totuşi, Hruşciov a susţinut că, atunci când au sosit la ghereta gărzilor, „au fost de acord” să nu intre şi să lase această problemă delicată în sarcina gărzilor. Stalin dormea acum şi nu ar fi vrut să fie văzut „într-o stare atât de jalnică. Aşa că am plecat acasă”. Gărzile nu-şi amintesc de această vizită. Pare mai probabil ca Hruşciov, Bulganin şi eventual Ignatiev, după consultări frenetice, să îi fi trimis pe Beria şi Malenkov să afle dacă se întâmplase ceva cu adevărat grav. Cumva, în timpul nopţii, campania antisemită din *Pravda* a fost oprită de cineva – sau a fost o pauză plănuită deliberat de Stalin?[1]

La ora 3, în dimineaţa zilei de luni, 2 martie, această mică delegaţie a sosit la Kunţevo, la peste patru ore după primul telefon al lui Starostin către Malenkov. Ambii bărbaţi au acţionat după cum le era firea: Beria era aventurierul dinamic, surescitat (posibil beat), Malenkov funcţionarul agitat, scrupulos al lui Stalin. În timp ce Beria intra în hol, Malenkov a observat, spre groaza sa, că pantofii săi scârţâiau şi i-a scos. „Malania” şi-a luat pantofii sub braţ şi a păşit pe vârfuri doar în şosete, cu graţia unui dansator gras.

„Ce s-a întâmplat cu Şeful?” S-au uitat la generalisimul adormit, care sforăia sub pătură, şi apoi Beria s-a întors spre „anexe”.

„Ce te-a apucat... să creezi panică?”, l-a înjurat el pe Lozgaciov. „Evident, Şeful doarme liniştit. Să mergem, Malenkov.” „Malania” a ieşit pe vârfuri în şosete în timp ce Lozgaciov a încercat să explice că „Tovarăşul Stalin era bolnav şi avea nevoie de îngrijire medicală”. „Nu ne mai bate la cap, nu crea panică şi nu-l deranja pe Tovarăşul Stalin!” Gărzile, îngrijorate, au insistat, dar Beria le-a înjurat: „Cine v-a desemnat pe voi, nătărăilor, gărzi ale Tovarăşului Stalin?”.

Au plecat cu limuzina ca să se întâlnească cu Hruşciov şi Bulganin, care aşteptau. Negocierile pentru putere au început, cu siguranţă, în acea noapte. Lozgaciov a stat de veghe în continuare, în timp ce Starostin şi Butuzova s-au dus la culcare în ghereta lor.

Peste brazii şi mestecenii de la Kunţevo s-au ivit zorii. Trecuseră 12 ore de la accidentul vascular al lui Stalin şi el sforăia în continuare pe canapea, ud de propria urină. Potentaţii dezbăteau, cu siguranţă, dacă să cheme nişte doctori. Era extraordinar că trecuseră 12 ore şi ei încă nu chemaseră un doctor, dar era o situaţie extraordinară. Această situaţie este de obicei considerată o dovadă a faptului că potentaţii l-au lăsat în mod deliberat pe Stalin fără asistenţă medicală pentru a-l ucide. Dar în situaţia lor fragilă, la o curte cuprinsă deja de mania spionajului şi a doctorilor ucigaşi, teama de a crea panică nu era o simplă exagerare. Doctorul lui Stalin era torturat doar pentru că spunea că ar trebui să se odihnească. Dacă Stalin se trezea ameţit, ar fi considerat că însuşi gestul de a chema un doctor a fost o încercare de a pune mâna pe putere. Mai mult, erau atât de obişnuiţi cu controlul său atent, încât nu prea puteau funcţiona singuri.

Dar cei patru au avut acele ore la dispoziţie pentru a-şi împărţi puterea. Decizia de a nu face nimic îi convenea fiecăruia. Beria şi Malenkov, primii locţiitori ai lui Stalin, în

guvern şi, respectiv, în Partid, erau la conducere în mod legal până la o şedinţă plenară a Biroului Politic şi apoi a Comitetului Central. Dacă Stalin murea, aveau nevoie de timp pentru a lua puterea. Poate din aceleaşi motive, era în interesul lui Hruşciov şi Bulganin să întârzie acordarea unei asistenţe medicale până când îşi asigurau poziţia. Se pare că i-au promis lui Ignatiev să îl protejeze şi să îl promoveze în Secretariatul Comitetului Central.

Beria, singurul dintre cei patru care se temea în acel moment pentru viaţa lui, avea toate motivele să spere că detestatul Stalin va muri. (Molotov şi Mikoian încă nu ştiau că Stalin e bolnav.) Totuşi, Beria nu a rămas nicio clipă singur cu Stalin – a avut grijă ca Malenkov să fie cu el. El nu controla MGB, nici Complotul Doctorilor, nici gărzile de corp, de unde şi comentariul său: „Cine v-a desemnat pe voi, nătărăilor, gărzi ale Tovarăşului Stalin?”. Deşi Beria a fost mereu învinovăţit pentru întârziere, este posibil ca Hruşciov şi Ignatiev să fie adevăraţii vinovaţi.

Indiferent de motivele lor, cei patru nu au chemat niciun doctor până dimineaţă. Nu vom şti niciodată dacă acest lucru a fost decisiv sau nu din punct de vedere medical. Exista posibilitatea unei operaţii pentru îndepărtarea cheagului de sânge, dar doctorii sunt de acord că trebuia să fi fost realizată la câteva ore după accidentul vascular şi cine ar fi îndrăznit să o autorizeze? În anii ‘50, şansele de reuşită ale unei astfel de operaţii erau destul de reduse: cel mai probabil ar fi omorât pacientul. Relatările melodramatice privind moartea lui Stalin, de care nu ducem lipsă, susţin că Stalin a fost omorât. Cel mai probabil, refuzul de a-i acorda asistenţă medicală nu a contat deloc. Dar Beria a crezut cu siguranţă că a contat: „I-am făcut felul!”, s-a lăudat el mai târziu în faţa lui Molotov şi Kaganovici. „V-am salvat pe toţi!”

Unele cercetări recente au sugerat că este posibil ca el să fi pus în vinul lui Stalin un anticoagulant precum warfarina, care, în câteva zile, ar fi putut provoca un accident

vascular. Poate că Hruşciov şi ceilalţi erau complici, astfel încât muşamalizarea le-a convenit la toţi.

Cei patru s-au întors acum fiecare acasă la el ca să se culce, fără să le spună nimic familiilor lor. Lângă patul imperial, Lozgaciov era disperat. L-a trezit pe Starostin şi i-a spus să îi sune pe membrii Biroului Politic – „Altfel o să moară şi se va trage cortina pentru voi şi pentru mine”. Teroarea care îi împiedicase pe lideri să cheme doctori le împingea acum pe gărzi să îi cheme. L-au sunat pe Malenkov, care le-a spus să o trimită pe Butuzova să se mai uite o dată la el. Ea l-a anunţat că „nu era un somn normal”. Malenkov l-a sunat pe Beria.

„Au sunat iarăşi băieţii de la Stalin de-acasă”, i-a spus Malenkov lui Hruşciov. „Spun că i s-a întâmplat într-adevăr ceva Tovarăşului Stalin. Va trebui să mergem iar acolo. Am căzut de acord că trebuie chemaţi nişte doctori.” Beria şi Malenkov luau toate deciziile, dar ce doctori să cheme? Aşa că i-au cerut lui Tretiakov, ministrul Sănătăţii, să aleagă nişte doctori *ruşi* (nu evrei). Hruşciov a ajuns la Kunţevo pentru a le spune „anexelor” uşurate că doctorii sunt pe drum. Colonelul Tukov i-a sunat pe Molotov, Mikoian şi Voroşilov, încă un semn că cei patru nu aprobaseră niciodată excluderea lor.

„Sunaţi-i pe membrii Biroului Politic. Eu vin imediat”, a răspuns Molotov. Când a sunat telefonul acasă la Voroşilov, bătrânul mareşal s-a transformat dintr-odată: „A devenit puternic şi organizat”, a scris soţia sa în jurnalul ei nepublicat, „aşa cum l-am văzut în anumite situaţii periculoase din timpul Războiului Civil şi al Marelui Război pentru Apărarea Patriei... Am înţeles că ne aştepta o perioadă nefericită. Panicată, cu lacrimi pe obraji, l-am întrebat: «Ce s-a întâmplat?». M-a îmbrăţişat. «Nu-ţi fie frică!»„.

Voroşilov li s-a alăturat lui Kaganovici, Molotov şi Mikoian lângă patul bolnavului. Molotov a observat că „Beria era la conducere”. Stalin a deschis ochii când a sosit Kaganovici şi s-a uitat pe rând la locotenenţii săi – apoi a închis iarăşi

ochii. Spre deosebire de autoritarul Beria, Molotov şi Kaganovici erau profund emoţionaţi. Le curgeau lacrimi pe obraji. Voroşilov i s-a adresat respectuos pacientului: „Tovarăşe Stalin, suntem aici, prietenii şi tovarăşii dumitale loiali. Cum te simţi, prieten drag?”.

Faţa lui Stalin era „contorsionată”. S-a mişcat, dar nu şi-a mai recăpătat niciodată cunoştinţa pe deplin. Hruşciov era „foarte supărat, mie îmi părea foarte rău că îl pierdem pe Stalin”. A tras o fugă până acasă să se spele şi s-a întors repede la Kunţevo fără ca cineva din familie să-i pună întrebări. Conform fiului său, Beria a sunat acasă şi i-a spus soţiei despre boala lui Stalin: Nina a izbucnit în lacrimi. Precum cele mai multe dintre soţiile membrilor Biroului Politic, chiar şi cele pe cale să fie ucise, a fost de nemângâiat.

La 7 dimineaţa, doctorii, conduşi de profesorul Lukomski, au sosit în sfârşit, dar erau o echipă nouă, care nu îl mai tratase pe Stalin înainte. Au fost aduşi lângă pacient, în sufrageria cea mare care probabil duhnea a urină stătută. În timp ce colegii lor erau torturaţi, ei erau copleşiţi de sanctitatea lui Stalin şi îngroziţi de prezenţa mefistofelică a lui Beria, care stătea în spatele lor. Examinarea pacientului lipsit de putere, cândva omnipotent, a fost o comedie a erorilor. „Tremurau toţi ca şi noi”, a observat Lozgaciov. Mai întâi, a sosit un dentist pentru a scoate dantura falsă a lui Stalin, dar „era atât de înspăimântat, încât a scăpat-o din mână” şi a căzut pe podea. Apoi Lukomski a încercat să îi scoată flanela lui Stalin, pentru a-i lua tensiunea. „Le tremurau mâinile în aşa hal”, a observat Lozgaciov, „încât nu au reuşit nici măcar să-i scoată flanela”. Lukomski era „îngrozit să-l atingă pe Stalin” şi nu reuşea nici măcar să îi ia pulsul.

„Ţine-i mâna cum trebuie!”, a ţipat Beria la Lukomski.

Hainele au trebuit să fie tăiate cu un foarfece. „Am sfâşiat flanela”, şi-a amintit Lozgaciov. Au început să examineze pacientul „care stătea întins pe canapea, pe spate, cu capul întors spre stânga, cu ochii închişi, cu congestionare

moderată a feţei... Se produsese urinarea involuntară [hainele îi erau îmbibate de urină]". Avea pulsul 78; bătăile inimii erau „slabe"; tensiunea de 19 cu 11. Jumătatea dreaptă a corpului îi era paralizată, în timp ce mâna şi piciorul stâng îi mai tresăreau din când în când. I s-au pus comprese reci pe frunte. I s-a dat un pahar cu 10% sulfat de magneziu. Un neuropatolog, un terapeut şi o asistentă au rămas de veghe. Doctorii au întrebat gărzile ce văzuse fiecare. Şi gărzile se temeau acum pentru viaţa lor: „Am crezut că atâta ne-a fost, ne vor urca într-o maşină şi adio, s-a terminat cu noi!".

Stalin suferise o catastrofă cerebrală sau, cu cuvintele lor, „o hemoragie arterială cerebrală medie stânga... Starea pacientului este extrem de gravă". În sfârşit, era oficial. Stalin nu avea să mai fie capabil să muncească vreodată.

Gărzile de corp s-au dat înapoi şi au dispărut în decor. Doctorii nu prea mai aveau ce să facă. Au recomandat: „Linişte absolută, lăsaţi pacientul pe canapea; lipitori în spatele urechilor (opt erau puse deja); comprese reci pe cap... Fără mâncare astăzi". Când urma să fie hrănit, avea să se folosească o linguriţă „pentru a-i da lichide atunci când nu se îneacă". Au fost aduse tuburi cu oxigen. Doctorii i-au injectat camfor lui Stalin. Au luat o mostră de urină. Pacientul s-a mişcat. „Stalin a încercat să se acopere."

Svetlana, care îşi serbase ziua de naştere cu o seară înainte, a fost scoasă de la ora de franceză şi i s-a spus: „Malenkov vrea să vii" la Kunţevo. Hruşciov şi Bulganin, amândoi înlăcrimaţi, au făcut semn maşinii sale să oprească şi au îmbrăţişat-o.

„Beria şi Malenkov îţi vor spune totul." Era evident iarăşi cine este la conducere. Agitaţia şi gălăgia au uimit-o: Kunţevo fusese întotdeauna foarte liniştit. A observat că nu îi cunoaşte pe doctori. Când a ajuns lângă pat, l-a sărutat pe Stalin, dându-şi seama că „îmi iubeam tatăl cu mai multă tandreţe decât vreodată până atunci".

Când a fost chemat, Vasili era atât de înspăimântat de tatăl său, încât a crezut că va trebui să îşi prezinte activitatea şi şi-a făcut apariţia spăşit cu hărţile forţelor aeriene. În scurt timp s-a îmbătat. În următoarele două zile, a tot intrat şi a ieşit din camera liniştită a bolnavului, clătinându-se pe picioare şi ţipând: „Porcilor, nu l-aţi salvat pe tata!”. Svetlanei îi era ruşine auzindu-l. Liderii se întrebau dacă să-l îndepărteze pe acest încurcă-lume, dar Voroşilov l-a luat pe Vasili deoparte, liniştindu-l: „Facem tot ce putem ca să-i salvăm viaţa tatălui tău”.

Odată ce s-a demonstrat că nu mai era capabil de funcţionare, Beria „şi-a revărsat ura faţă de Stalin”, dar, ori de câte ori acestuia îi tremurau pleoapele sau i se deschideau ochii, Beria, îngrozit că îşi va reveni, „îngenunchea şi îi săruta mâna”, ca un vizir oriental la căpătâiul unui sultan. Când Stalin se cufunda iar în somn, Beria numai nu îl scuipa, dându-şi pe faţă ambiţia nesăbuită şi lipsa de tact şi de prudenţă. Ceilalţi potentaţi se uitau la el fără să spună nimic, dar ei îl plângeau pe Stalin, prietenul lor vechi, dar nu lipsit de cusururi, lider de atâta timp, titan al istoriei şi pontif suprem al crezului lor internaţional, chiar dacă oftau uşuraţi că era pe moarte. Fuseseră ucişi aproximativ 20 de milioane de oameni; 28 de milioane de oameni fuseseră deportaţi, dintre care 18 milioane munciseră ca sclavii în gulaguri. Cu toate acestea, nici după un astfel de măcel ei nu îşi pierduseră credinţa.

Pe la 10, toţi vechii membri ai Biroului Politic, de la Beria şi Hruşciov la Molotov, Voroşilov şi Mikoian, au plecat spre Kremlin, unde s-au întâlnit la 10.40 dimineaţa în Colţişor ca să stabilească împreună un plan. Locul lui Stalin era gol. Ei se întorseseră la putere. Timp de zece minute, doctorul Kuperin, noul şef de la Kremliovka, şi profesorul Tkacev le-au prezentat stresaţi raportul citat mai sus potentaţilor buimaci, supăraţi şi reţinuţi. După aceea, nimeni nu a scos nicio vorbă, ceea ce l-a făcut pe Kuperin să se îngrijoreze şi mai tare. Era, poate, prea devreme pentru a discuta ce să facă în continuare. În cele din urmă, Beria, care se erijase deja în liderul cel mai activ, le-a spus doctorilor să plece, cu

acest ordin ameninţător: „Răspundeţi de viaţa Tovarăşului Stalin. Înţelegeţi? Trebuie să faceţi tot posibilul şi imposibilul pentru a-l salva pe Tovarăşul Stalin!”. Kuperin a tresărit, apoi s-a retras. Malenkov, împreună cu care Beria părea să coordoneze totul, a citit cu voce tare o hotărâre de a-l supraveghea pe bolnav 24 de ore din 24, câte doi lideri odată. Lui Molotov şi Mikoian nu li s-a cerut să stea de veghe: Beria i-a ordonat lui Mikoian să rămână la Kremlin şi să conducă ţara.

Reveniţi la Kunţevo, în timp ce Malenkov stătea de veghe împreună cu Beria, au cerut pronosticul doctorilor. Kuperin a scos un grafic cu circulaţia sângelui: „Vedeţi vasul de sânge blocat de un cheag”, le-a spus el membrilor Biroului Politic de parcă ar fi fost nişte studenţi la Medicină. „Cheagul e cât o monedă de cinci copeici. Tovarăşul Stalin ar rămâne în viaţă dacă vasul de sânge ar fi fost eliberat la timp.” „Cine garantează pentru viaţa Tovarăşului Stalin?”, i-a provocat Beria pe doctori să opereze dacă îndrăznesc. „Nu a îndrăznit nimeni”, a spus Lozgaciov. Malenkov a cerut pronosticul: „Moartea este inevitabilă”, au răspuns doctorii. Dar Malenkov nu voia ca Stalin să moară încă: nu putea exista niciun interregn.

La 8.30 seara, liderii, prezidaţi acum de Beria, s-au întâlnit iarăşi pentru o oră în Colţişor. Raportul oficial al lui Kuperin nu prezenta situaţia lui Stalin ca fiind fără speranţă, dar starea pacientului se deteriorase. Acum avea tensiune 21 cu 12, respiraţia şi bătăile inimii erau neregulate. I-au fost aplicate şase-opt lipitori în jurul urechilor. I s-au făcut clisme cu sulfat de magneziu şi i s-a administrat cu lingura nişte ceai îndulcit.

În acea seară, lui Lukomski i s-au alăturat alţi patru doctori, printre care şi celebrul profesor Miasnikov: membrii Biroului ştiau că doctorii cei mai buni erau toţi în închisoare.

La Kunţevo, doctorul Miasnikov l-a găsit pe Stalin „scund şi gras”, stând „grămadă... Avea faţa contorsionată... Diagnosticul părea clar – o hemoragie în emisfera cerebrală stângă produsă în urma hipertensiunii şi a sclerozei”.

Doctorii au păstrat un jurnal detaliat, consemnând starea pacientului la fiecare 20 de minute. Potentaţii stăteau toropiţi în fotolii întinzându-şi picioarele, sau în picioare, lângă pat, privindu-i pe doctori. Aceste nopţi nesfârşite le-au dat ocazia de a planifica transferul de putere.

„Malenkov ne-a dat de înţeles”, a scris Miasnikov, „că spera ca unele măsuri medicale să prelungească viaţa pacientului «suficient de mult timp». Ne-am dat seama cu toţii că se gândea la timpul necesar pentru organizarea noului Guvern”.

Nu s-au mai ţinut şedinţe oficiale la Kremlin până pe 5 martie. În timp ce Beria şi Malenkov şuşoteau despre împărţirea funcţiilor, Hruşciov şi Bulganin se gândeau cum să-l împiedice pe Beria să preia controlul asupra poliţiei secrete. Beria îşi făcuse planurile cu mult timp înainte, probabil împreună cu Malenkov: deoarece niciun georgian nu putea ajunge din nou la conducerea Rusiei, Malenkov plănuia să conducă guvernul, rămânând în acelaşi timp secretar. Beria avea să pună mâna pe vechiul său fief, MGB/MVD.

Noaptea târziu, Mikoian a trecut să îl vadă pe muribund. Molotov era bolnav, dar şi-a făcut şi el apariţia din când în când, gândindu-se la Polina lui, despre care spera să mai trăiască, undeva în exil. Nu ştia că era interogată la Lubianka. Dar în acea seară, la ordinele lui Beria, interogatoriul ei a fost întrerupt brusc. Interogatoriile doctorilor au continuat însă. Factotumul din Complotul Doctorilor, Ignatiev, a fost văzut privindu-l neliniştit din pragul uşii pe Stalin, care era întins pe pat. Era încă îngrozit de el.

„Intră – nu te jena!”, a spus Lozgaciov. A doua zi dimineaţă Hruşciov a trecut pe acasă pentru a dormi puţin şi a spus familiei sale că Stalin este bolnav.

Au existat momente când Stalin părea că îşi recapătă cunoştinţa: îi dădeau supă cu linguriţa, când el a arătat cu degetul spre una dintre fotografiile siropoase de pe perete,

cu o fetiţă care hrănea un miel, şi apoi „a arătat spre sine”. „Parcă a schiţat un zâmbet”, a crezut Hruşciov. Potentaţii au zâmbit şi ei. Molotov credea că este o ilustrare a umorului plin de autoderiziune al lui Stalin. Beria a căzut în genunchi şi i-a sărutat cu fervoare mâna. Stalin a închis ochii „pentru ultima oară”. La ora 10.15 în acea dimineaţă, doctorii au raportat că starea lui Stalin se înrăutăţise.

„Ticăloşii l-au ucis pe tata”, a intrat iarăşi Vasili, împleticindu-se. Hruşciov l-a luat pe după umeri pe acest omuleţ înspăimântat, conducându-l în camera alăturată.

Beria, care plecase acasă să mănânce ceva, şi-a arătat deschis uşurarea. „Ar fi mai bine pentru el să moară”, a spus el familiei sale. „Dacă supravieţuieşte, va fi o legumă.” Nina încă plângea când se gândea că Stalin era pe moarte: „Eşti amuzantă, Nina. Moartea lui ţi-a salvat viaţa”. Nina o vizita pe Svetlana zilnic pentru a o alina.

Târziu, pe data de 4, starea lui Stalin a început să se deterioreze, acesta respirând mai sacadat şi mai superficial – respiraţia Cheyne-Stokes a unui pacient care îşi pierde puterile. Beria şi Malenkov i-au verificat pe doctorii de rezervă. În acea noapte, trei prizonieri uimiţi, torturaţi zilnic în cadrul anchetării Complotului Doctorilor, au fost scoşi iar din celule. Dar de data aceasta torţionarii lor nu erau interesaţi de conspiraţia sionistă, ci le-au cerut politicos sfatul medical.

„Unchiul meu este foarte bolnav”, a spus anchetatorul, „şi are această respiraţie Cheyne-Stokes. Ce crezi că înseamnă?”. „Dacă aşteptaţi o moştenire de la unchiul dumneavoastră”, a răspuns profesorul, care nu îşi pierduse încă umorul de evreu, „puteţi considera că o aveţi deja în buzunar”. Unui alt distins profesor, Iakov Rapoport, i s-a cerut să îi numească pe specialiştii care ar trebui să îl trateze pe acest „unchi bolnav”. Rapoport l-a numit pe Vinogradov şi pe ceilalţi doctori aflaţi în arest. Dar anchetatorul a întrebat dacă sunt buni şi doctorii Kuperin şi Lukomski. A fost şocat când Rapoport a răspuns: „Doar unul dintre cei patru este un doctor competent, dar la un nivel

mult mai scăzut decât cei din închisoare”. Interogatoriile au continuat, dar anchetatorii îşi pierduseră interesul. Uneori adormeau în timpul acestora. Prizonierii nu ştiau nimic.

La 11.30 noaptea, lui Stalin i-a venit să vomite. Făcea pauze lungi între respiraţiile neregulate. Kuperin le-a spus potentaţilor aflaţi acolo, care priveau în tăcere, cu teamă şi uimire, că situaţia era critică.

„Luaţi toate măsurile pentru a-l salva pe Tovarăşul Stalin!”, a ordonat Beria, surescitat. Aşa că doctorii au continuat să se chinuie să îl ţină în viaţă pe muribundul generalisim. A fost adus un respirator pulmonar artificial care nu a fost folosit niciodată, dar era însoţit de nişte tineri tehnicieni care se holbau „cu o privire mirată” la lucrurile ireale care se petreceau în jurul lor.

Pe data de 5, Stalin a pălit brusc la faţă şi respiraţia i-a devenit mai superficială, cu intervale mai mari de pauză. Pulsul era accelerat şi slab. A început să-şi clatine capul. Avea spasme la braţul şi piciorul stângi. La amiază, Stalin a vomat sânge. Ultimele cercetări au scos la iveală o primă versiune a fişelor medicale ale doctorilor, care dezvăluie că avea hemoragie la stomac, un detaliu eliminat din raportul final. Poate că a fost scos deoarece putea sugera otrăvirea. Este foarte posibil ca warfarina să fi produs o astfel de hemoragie, ce pare într-adevăr suspectă, dar se poare să fi fost doar semnul prăbuşirii unui organism bătrân şi bolnav.

„Vino repede, starea lui Stalin s-a agravat!”, i-a spus Malenkov lui Hruşciov. Potentaţii s-au grăbit să se întoarcă. Pulsul lui Stalin a scăzut. La 3.35 după-amiaza, respiraţia a început să i se oprească cinci secunde la fiecare două-trei minute. Se stingea rapid. Beria, Hruşciov şi Malenkov primiseră permisiunea Biroului Politic de a se asigura că „documentele şi hârtiile” lui Stalin, „atât cele curente, cât şi cele din arhivă, sunt puse în ordine”. Acum, lăsându-i pe ceilalţi doi la căpătâiul bolnavului, Beria s-a grăbit spre Kremlin, începând să caute prin seiful şi dosarele lui Stalin documente incriminatoare. În primul rând, se putea să existe un testament: Lenin lăsase un testament şi Stalin

spusese că îşi notase gândurile pe hârtie. Dacă a existat cu adevărat, Beria l-a distrus în momentul acela. Dosarele erau pline de denunţuri şi dovezi împotriva tuturor liderilor. Au existat, fără îndoială, dovezi despre rolul dubios al lui Beria la Baku în timpul Războiului Civil şi, de asemenea, documentele lipsă care dezvăluiau rolul sângeros al lui Malenkov şi Hruşciov în „Marea teroare", Procesul de la Leningrad şi Complotul Doctorilor. În acea după-amiază, cei trei au început distrugerea documentelor. Astfel, a fost apărată reputaţia istorică a lui Hruşciov şi Malenkov, deşi cea a lui Beria era deja imposibil de reparat[2].

Beria s-a întors. Doctorii au raportat despre ultima deteriorare a stării de sănătate. O şedinţă oficială a întregii conduceri, trei sute de înalţi funcţionari, a fost stabilită pentru seara aceea. Deocamdată potentaţii s-au adunat neoficial în una dintre celelalte camere pentru a forma noul guvern. Beria şi „ţapul" de Malenkov pregătiseră dinainte „conducerea colectivă", propunând pe rând numirile în funcţie. Molotov şi Mikoian se întorceau la Prezidiu, redus la dimensiunea sa dinainte. Molotov redevenea ministru de Externe, Mikoian ministru al Comerţului Interior şi Exterior. Hruşciov a rămas unul dintre secretarii principali, dar a fost exclus din guvern. Beria domina, reunind MVD şi MGB, dar păstrându-şi şi funcţia de prim-vicepremier. Malenkov îi succeda lui Stalin atât în funcţia de premier, cât şi în cea de secretar. Totuşi, şi militarii au dobândit mai multă putere: noii adjuncţi ai ministrului Apărării, Bulganin, erau vechii paladini Jukov şi Vasilevski. Voroşilov devenea preşedinte. Nu este de mirare că Beria exulta.

Megrelul nelegitim, care a studiat Arhitectura, dar s-a călit în poliţie, visa deja să conducă imperiul, una dintre superputerile nucleare, şi să devină un om de stat internaţional, nu doar un şef al poliţiei secrete. Supravieţuise în ciuda tuturor probabilităţilor; scăpase de frică. Acum îşi putea dezlănţui ura faţă de Stalin: „Ticălosul! Mizerabilul! Mulţumesc lui Dumnezeu că am scăpat de el!". El îl putea demasca pe acest generalisim prefăcut: „Nu el a câştigat războiul!", le spunea curând confidenţilor săi. „Noi

am câştigat războiul!” Ba chiar „noi am fi evitat războiul!”. A exploatat expresia „cultul personalităţii” pentru a-l denunţa pe Stalin. El avea să elibereze naţionalităţile, să liberalizeze economia, să elibereze Germania de Est, să golească lagărele de muncă forţată în urma unei amnistii generoase şi să dea în vileag Complotul Doctorilor. Nu s-a îndoit niciun moment că inteligenţa sa superioară şi proaspetele idei antibolşevice aveau să triumfe. Chiar şi Molotov şi-a dat seama că „era un om de viitor”.

Dacă politicile sale păreau să prefigureze reformele lui Gorbaciov, Beria a rămas întotdeauna „doar un poliţist”, cum spunea Stalin, deoarece voia să se răzbune pe cei, ca Vlasik, care îl trădaseră. El nu era succesorul, ci doar cel mai puternic dintr-o „conducere colectivă”. Dar mulţi dintre noii potentaţi se temeau de el, de brutalitatea sa şi de încercarea de a câştiga popularitate prin debolşevizarea regimului. Beria i-a subestimat pe Hruşciov şi pe mareşali. Cu toate acestea, a fost o realizare remarcabilă.

După aceea, potentaţii s-au adunat lângă bolnavul care abia mai respira. Beria s-a apropiat de pat şi a anunţat melodramatic, ca un prinţ moştenitor dintr-un film: „Tovarăşe Stalin, toţi membrii Biroului Politic sunt aici. Spune-ne ceva!”. Nicio reacţie. Voroşilov l-a tras înapoi pe Beria: „Lasă gărzile de corp şi personalul să vină lângă pat – el îi cunoaşte bine”. Colonelul Hrustaliov s-a apropiat de pat şi i-a vorbit. Stalin nu a deschis ochii. Liderii au aşteptat la rând ca să îşi ia rămas-bun, doi câte doi, ca nişte copii de şcoală, în ordinea importanţei: întâi Beria şi Malenkov, apoi Voroşilov, Molotov, Kaganovici şi Mikoian, urmaţi de liderii mai tineri. I-au strâns mâna ca într-un ritual. Malenkov a susţinut că Stalin i-a strâns degetele, desemnându-l astfel succesorul lui.

Lăsându-l doar pe Bulganin la căpătâiul său, potentaţii s-au grăbit spre Kremlin, unde Prezidiul, Consiliul Miniştrilor şi Prezidiul Sovietului Suprem s-au întrunit pentru a aviza noul guvern: l-au îndepărtat pe Stalin din funcţia de premier, dar, în mod ciudat, i-au lăsat calitatea de membru al

Prezidiului. Cei aproximativ trei sute de funcţionari au confirmat înţelegerea aranjată dinainte. A existat un sentiment de „uşurare” în rândul potentaţilor[3].

Aşteptau un telefon de la Bulganin care să anunţe moartea lui Stalin, dar nimic. Stalin rezista încă, aşa că s-au dus înapoi la Kunţevo. După 9 seara, el a început să transpire. Pulsul era slab, buzele i s-au învineţit. Membrii Biroului Politic, Svetlana Stalina, Valecika, gărzile s-au adunat în jurul canapelei. Liderii tineri s-au înghesuit afară, privind din prag.

La 9.30, respiraţiile lui Stalin erau în număr de 48 pe minut. Bătăile inimii au devenit mai slabe. La 9.40, sub ochii tuturor, doctorii i-au administrat oxigen lui Stalin. Aproape că nu mai avea puls deloc. Doctorii au propus o injecţie cu camfor şi adrenalină pentru a-i stimula inima. Ar fi trebuit să fie decizia lui Vasili şi a Svetlanei, dar ei stăteau şi se uitau. Beria a dat ordinul. Stalin a avut un fior după injecţie şi a început să respire din ce în ce mai greu. A început treptat să se înece cu propriile fluide.

„Scoateţi-o de aici pe Svetlana”, a ordonat Beria, pentru a o împiedica să fie martora acestei privelişti îngrozitoare – dar nu s-a mişcat nimeni.

„Nu mai avea culoare în obraji”, scria Svetlana, „trăsăturile îi deveneau de nerecunoscut... Efectiv a murit înecat, sub ochii noştri. Agonia a fost îngrozitoare... În ultimul minut, a deschis ochii. A fost o privire teribilă, fie nebună, fie furioasă şi copleşită de teama de moarte”. Deodată, ritmul respiraţiei sale s-a schimbat. Mâna stângă i s-a ridicat. O asistentă a crezut că era „ca un salut”. „Părea fie să arate ceva în sus, fie să ne amenințe pe toţi...”, a observat Svetlana. Pare mai probabil să fi fost o încercare disperată de a căuta oxigen. „Apoi, în clipa următoare, după o ultimă sforţare, spiritul i s-a desprins de corp.” O doctoriţă a izbucnit în lacrimi şi a îmbrăţişat-o pe Svetlana, care era sfâşiată de durere.

Lupta nu se încheiase încă. Un doctor mătăhălos s-a aruncat asupra trupului neînsufleţit şi a început să îi facă respiraţie artificială, masându-i viguros pieptul. Era atât de dureros de privit, încât lui Hruşciov i-a părut rău de Stalin: „Opreşte-te, te rog! Nu vezi că omul a murit? Ce vrei? Nu îl poţi readuce la viaţă. E mort!”, a strigat Hruşciov, manifestându-şi autoritatea impulsivă în primul ordin care nu a fost dat de Beria sau Malenkov. Trăsăturile lui Stalin au devenit „palide... senine, frumoase, imperturbabile”, scria Svetlana. „Stăteam toţi încremeniţi şi tăcuţi.”

Încă o dată, au format un şir ciudat: Beria s-a repezit şi a sărutat primul trupul cald încă, în mod ritualic, echivalentul smulgerii inelului de pe degetul unui rege mort. Ceilalţi şi-au aşteptat rândul să îl sărute şi ei. Voroşilov, Kaganovici, Bulganin, Hruşciov şi Malenkov suspinau alături de Svetlana. Molotov plângea, jelindu-l pe Stalin în ciuda iminentei sale lichidări – şi a soţiei lui. Mikoian nu îşi trăda sentimentele, dar „se poate spune că am avut noroc”. Beria nu plângea: era chiar „radios” şi „revitalizat” – o broască râioasă umflată, dar entuziastă, nemaiîncăpându-şi în piele de o încântare prost mascată. A ieşit pe hol, trecând printre potentaţii care plângeau. Liniştea mormântală din jurul patului de moarte a fost brusc „spulberată de sunetul vocii sale puternice, sunetul triumfului făţiş”, în cuvintele Svetlanei: „Hrustaliov, maşina!”, a urlat el, îndreptându-se spre Kremlin.

„S-a dus să preia puterea”, i-a spus Mikoian lui Hruşciov. Svetlana a observat că „toţi erau îngroziţi de el”. S-au uitat după el – şi apoi, cu o grabă frenetică, „membrii guvernului s-au îngrămădit spre uşă...”. Mikoian şi Bulganin au mai rămas puţin, dar apoi şi-au chemat şi ei limuzinele. *Instanţia* părăsise clădirea. Colosul dispăruse, lăsând în urmă doar trupul unui bătrân întins pe o canapea, într-o casă urâtă dintr-o suburbie.

Au mai rămas doar servitorii şi familia: „bucătari, şoferi şi gărzi, grădinari şi femei care serveau masa” s-au apropiat acum „pentru a-şi lua rămas-bun”. Mulţi plângeau, iar

durele gărzi de corp îşi ştergeau lacrimile cu mânecile, „ca nişte copii”. O asistentă bătrână, plângând, le-a dat nişte picături de valeriană. Svetlana se uita amorţită. Câteva slujnice au început să stingă luminile şi să facă curat.

Apoi persoana cea mai apropiată de Stalin, care a alinat cruda singurătate a acestui monstru fără egal, Valecika, care avea acum 38 de ani şi lucra pentru Stalin de la 20 de ani, şi-a făcut loc printre slujnicele care plângeau, „a căzut în genunchi” şi s-a aruncat peste trupul neînsufleţit cu toată durerea lipsită de inhibiţii a oamenilor de rând. Această femeie veselă, dar extrem de discretă, care văzuse atâtea, a rămas convinsă până când a închis ochii că „nu a călcat niciodată un om mai bun pe pământul ăsta”. Punându-şi capul direct pe pieptul lui, Valecika, cu lacrimile şiroindu-i pe „faţa sa rotundă”, „a început să bocească din toţi rărunchii, aşa cum fac femeile de la ţară. A ţinut-o aşa mult timp şi nu a încercat nimeni să o oprească”.

1. Poate ceilalţi doi au aşteptat afară în ZiS-urile lor. Şi Ignatiev trebuie să fi fost prezent. Dar deja, se pare, Beria preluase controlul. Nimeni nu ştie cine a oprit campania media antisemită în acea noapte. Suslov era secretarul Comitetului Central însărcinat cu ideologia, dar cine i-a ordonat să o întrerupă? Nu se ştie nici astăzi.

2. S-ar fi găsit cinci scrisori relevante sub o foaie de ziar în biroul lui Stalin, i-a spus Hruşciov lui A.V. Snegov, care şi-a amintit doar trei dintre ele în discuţia cu istoricul Roi Medvedev. Prima era scrisoarea lui Lenin din 1923, care pretindea ca Stalin să ceară scuze pentru bădărănia faţă de soţia lui, Krupskaia. A doua era ultima pledoarie a lui Buharin: „Koba, de ce vrei să mor?”. A treia era de la Tito, din 1950. Se spune că în ea scria: „Nu mai trimite asasini ca să mă omoare... Dacă acest lucru nu încetează, voi trimite un om la Moscova şi nu va mai fi nevoie să mai trimit şi alţii”.

3. Hruşciov şi Bulganin l-au protejat într-adevăr pe Ignatiev, care a devenit secretar al Comitetului Central, dar Beria a reuşit apoi să îl demită pentru rolul său din Complotul Doctorilor. Totuşi, nu a fost decât mustrat şi trimis în Başkiria ca prim-secretar înainte de a ajunge la conducerea Tatariei. Hruşciov l-a prezentat ca pe o victimă, nu ca pe un monstru în discursul său secret. Majoritatea cekiştilor cu funcţii înalte din Complotul Doctorilor, inclusiv Ogolţov, care comandase uciderea lui Mihoels, şi Riasnoi, au fost protejaţi în timpul lui Hruşciov şi, mai târziu, al lui Brejnev. Pedepsirea crimelor lui Stalin de către Hruşciov a fost foarte selectivă. Lui Ignatiev i s-au acordat medalii când a împlinit 70 de ani, în 1974. Cel mai norocos dintre şefii MGB-ului lui Stalin, a fost singurul care a murit, respectat, în patul lui, la vârsta de 79 de ani, în 1983.

Post-scriptum

Stalin a fost îmbălsămat. Pe 9 martie 1953, Molotov, Beria şi Hruşciov au ţinut discursuri la înmormântarea sa, după care a fost aşezat în Mausoleu, lângă Lenin. Polina Molotova se afla încă la Lubianka. A doua zi, Beria l-a invitat pe Molotov la biroul său de acolo. Când a venit Molotov, Beria i-a ieşit repede în întâmpinare Polinei: „O eroină!”, a declarat el. Prima ei întrebare a fost: „Ce face Stalin?”. A leşinat când a auzit că acesta murise. Molotov a luat-o acasă.

Beria a început liberalizarea regimului şi i-a arestat pe cei responsabili pentru Complotul Doctorilor, dar propunerea sa de eliberare a Germaniei de Est a provocat o revoltă care i-a alarmat pe ceilalţi potentaţi. Hruşciov a început să pună la cale distrugerea lui Beria. I-a câştigat de partea sa pe premierul Malenkov şi pe ministrul Apărării, Bulganin. Molotov îl admira în continuare pe Beria, dar a fost de acord să-l sprijine pe Hruşciov din cauza crizei germane. În mod surprinzător, preşedintele Voroşilov l-a sprijinit pe Beria. Când a fost consultat, Mikoian a spus că nu are încredere în Hruşciov deoarece este atât de apropiat de Beria şi Malenkov. Hruşciov nu i-a spus lui Mikoian întreaga poveste, dar acesta a fost de acord ca Beria să fie

retrogradat în funcţia de ministru al Petrolului. Kaganovici a aşteptat, ca de obicei, să vadă încotro bate vântul. Dar mareşalul Jukov şi generalii săi au asigurat forţa necesară.

Pe 25 iunie, Beria se legăna vesel în hamacul său de la vilă, cântând cântece georgiene. Fusese chemat la o şedinţă specială a Prezidiului. Nina l-a avertizat să fie atent, dar nu era îngrijorat deoarece, a explicat el, Molotov îl susţine. A doua zi, pe la 1 după-amiaza, Hruşciov s-a ridicat în timpul şedinţei şi l-a atacat pe Beria. Bulganin i s-a alăturat, dar Mikoian a rămas surprins auzind că Beria avea să fie arestat.

„Ce-i asta, Nikita?”, a întrebat Beria. „De ce îmi cauţi nod în papură?” Când a venit rândul lui Malenkov să sprijine lovitura de stat, şi-a pierdut cumpătul şi le-a transmis un semnal secret generalilor care aşteptau afară. Mareşalul Jukov a dat buzna în încăpere şi l-a arestat pe Beria.

Nina Beria, fiul său Sergo şi nora ei, Marta Peşkova, au fost şi ei arestaţi şi încarceraţi. Din celula sa, Beria l-a bombardat pe Malenkov cu scrisori care îi cerşeau ajutor şi îndurare pentru familia lui. Pe 22 decembrie, alături de Merkulov, Dekanozov şi Kobulov, a fost condamnat la moarte de un tribunal politic secret pentru trădare şi terorism, acuzaţii de care aceşti ucigaşi, evident, nu se făceau vinovaţi.

Beria a fost dezbrăcat în chiloţi; mâinile i-au fost încătuşate şi agăţate de un cârlig din perete. A implorat frenetic să i se cruţe viaţa, făcând atâta hărmălaie, încât l-au legat la gură cu un prosop. Nu i se mai vedeau decât ochii ieşiţi din orbite. Călăul său – generalul Batiţki (avansat ulterior la gradul de mareşal pentru rolul jucat) – l-a împuşcat pe Beria direct în frunte. Acesta a fost incinerat. Protejatul şi apoi rivalul său, Abakumov, a fost judecat pentru Procesul Leningrad şi a fost împuşcat în decembrie 1954. Multe dintre crimele lui Stalin le-au fost imputate acestora.

Când noii lideri au început să îi elibereze pe prizonieri, reacţiile lor erau adesea similare. Kira Allilueva, ea însăşi

proaspăt eliberată, a luat-o pe mama ei, Jenea, de la Lubianka.

„Prin urmare, în cele din urmă, Stalin ne-a salvat pe toţi!”, a declarat Jenea. „Proasto!”, a exclamat Kira. „Stalin a murit!” Jenea a continuat să îl admire pe Stalin până la moartea ei, în 1974. Cumnata sa, Anna Redens, ca şi a doua soţie a lui Budionnîi, Olga, îşi pierduseră minţile la carceră şi nu şi-au mai revenit niciodată. Vlasik s-a întors înfrânt din închisoare, dar el şi Poskrebîşev au rămas prieteni, murind amândoi la mijlocul anilor ‘60.

Hruşciov s-a impus ca lider dominant. Malenkov a fost destituit din funcţia de premier şi înlocuit cu Bulganin. În 1956, Hruşciov, sprijinit de Mikoian, a denunţat, după cum bine se ştie, crimele lui Stalin în al său „discurs secret”. Cinci ani mai târziu, cadavrul lui Stalin a fost scos din Mausoleu şi îngropat în zidul Kremlinului.

În 1957, Molotov, Kaganovici şi Malenkov, sprijiniţi de Voroşilov şi Bulganin, au reuşit să-l înlocuiască pe Hruşciov de la conducerea Prezidiului. Totuşi, Hruşciov a mobilizat Comitetul Central, aducându-şi susţinătorii cu avioane puse la dispoziţie de mareşalul Jukov.

La o Plenară, potentaţii ucigaşi ai lui Stalin s-au îngrămădit să dea vina unii pe alţii pentru crimele lor: „Cu mânecile suflecate, cu toporul în mână, tăiau capete”, i-a acuzat Jukov – şi pe Hruşciov însuşi. Hruşciov l-a atacat pe Malenkov, care a răspuns: „Doar dumneata eşti total neprihănit, Tovarăşe Hruşciov!”. Kaganovici a insistat că „întregul Politburo a semnat” listele morţii. Hruşciov l-a acuzat şi el, dar Kaganovici a urlat: „Nu dumneata ai semnat condamnările la moarte din Ucraina?”. În cele din urmă Hruşciov a strigat: „Noi toţi la un loc nu valorăm nici cât rahatul lui Stalin!”. Aşa cum a scris recent un istoric, „cu siguranţă nu a fost un Nürnberg”, dar a fost „momentul în care complicii lui Stalin s-au apropiat cel mai mult de o zi a judecăţii”. Molotov, Kaganovici şi Malenkov au fost demişi. Kaganovici şi Malenkov au fost trimişi să conducă o fabrică de potasă, respectiv o centrală electrică, în regiuni

îndepărtate. Fiica lui Malenkov spune că tatăl ei s-a simţit uşurat şi relaxat în această funcţie minoră; nepotul lui Kaganovici relatează că „Comisarul de fier” s-a lepădat imediat de temperamentul lui bine-cunoscut şi nu a mai ţipat niciodată, devenind un bunic iubitor.

Molotov a fost trimis ca ambasador în Mongolia şi apoi, în 1960, a fost numit reprezentant al Uniunii Sovietice la Agenţia Internaţională pentru Energie Atomică a Naţiunilor Unite de la Viena, astfel încât era de faţă, ignorat în fundal, atunci când preşedintele Kennedy şi Hruşciov s-au întâlnit acolo cu delegaţiile lor, în iunie 1961.

Hruşciov, ca şi Stalin înaintea sa, a devenit atât premier, cât şi prim-secretar. Mareşalul Jukov a devenit ministru al Apărării ca răsplată pentru ajutorul lui, dar caracterul lui bătăios şi faima erau o ameninţare pentru tot mai vanitosul Hruşciov, care l-a destituit în urma acuzaţiei de „bonapartism”. În 1960, când senilul Voroşilov s-a retras din funcţia de preşedinte, Hruşciov şi Mikoian erau ultimii dintre potentaţii lui Stalin care mai rămăseseră la putere. În timpul crizei rachetelor din Cuba, Mikoian a fost cel care s-a dus la Havana, însoţit de fiul său, Sergo, pentru a-l convinge pe Castro să cadă de acord cu compromisul lui Hruşciov, şi apoi la Washington, ca să discute cu Kennedy. Mikoian, unul dintre cei care purtaseră pe umeri sicriul lui Lenin, a participat şi la funeraliile lui J.F.K.

După spaima cu criza rachetelor şi nebunia autocratică a panaceelor sale pentru agricultură, Hruşciov a fost înlăturat de la putere în 1964 de o clică a tinerelor vedete ale lui Stalin, Brejnev, Kosîghin şi a lor *éminence grise*, Suslov, care a condus până la moartea lor, în anii ‘80. Mikoian a supravieţuit chiar şi acestei răsturnări şi a devenit preşedinte, retrăgându-se în 1965.

Bătrânilor potentaţi le-a fost greu să facă faţă căderii lor. Se aşteptaseră să fie arestaţi, astfel încât au răsuflat cu toţii uşuraţi că au rămas în viaţă. Când şi-au părăsit apartamentele din Kremlin, în 1957, Kaganovici şi Andreev au descoperit că nu le aparţineau nici măcar prosoapele

sau cearşafurile pe care le folosiseră. Multora li s-au oferit apartamente în clădirile impunătoare din Granovski, unde şiretul Molotov a reuşit să pună mâna pe două apartamente, precum şi pe o vilă. Kaganovici şi Malenkov s-au retras în nişte apartamente spartane, dar mari din altă clădire de pe Cheiul Frunze, dar se evitau unul pe celălalt. Aceşti pensionari celebri şi mânjiţi de sânge şi-au petrecut ultimii ani de viaţă scriindu-şi memoriile, primind admiratori stalinişti, evitând privirile ostile ale fostelor lor victime pe care le întâlneau pe stradă, făcând cereri de readmitere în Partid şi frunzărind documente din Biblioteca „Lenin”: erau nişte nonpersoane, dar identificarea lor a devenit o formă captivantă de arheologie vie.

Fericiţi că s-au regăsit, Molotov şi Polina au rămas stalinişti fără regrete: Svetlana a scris că, atunci când mergea la ei, parcă vizita „un muzeu de paleontologie”. Molotov şi Kaganovici au continuat să se dispreţuiască tot restul vieţii, dar parcă nimic nu se compara cu ura lor faţă de Hruşciov. Acesta a recunoscut că era „mânjit până la coate” de sângele victimelor sale şi că „acest lucru mă apasă pe suflet”. Şi-a sfidat succesorii dictându-şi memoriile selectiv sincere; a murit în 1971. În ciuda bolilor sale, Andreev a murit în acelaşi an: este ulimul dintre măcelarii lui Stalin celebrat prin placa comemorativă de pe zidul de la Granovski. Mikoian şi-a scris şi el memoriile – sincere, dar la fel de selective – până la moartea sa, în 1978.

Alţi trei au apucat şi altă epocă: în timp ce Polina a murit în 1970, Molotov a lăsat posterităţii amintirile sale fără regrete, prin intermediul unor discuţii cu un jurnalist înţelegător. A trăit să vadă ascensiunea lui Gorbaciov, murind în 1986. Malenkov a rămas un stalinist, dar i-a plăcut poezia lui Mandelştam şi a redescoperit credinţa creştină din copilărie, ceea ce se poate să fi fost un fel de căinţă. În 1988, a fost îngropat sub o cruce şi o statuie (extrem de nepotrivită) a „leului justiţiei” sculptată de nepotul său. Kaganovici, întotdeauna cel mai prudent şi mai fricos, a trăit mai mult ca toţi ceilalţi şi a apucat să vadă

începutul sfârşitului Uniunii Sovietice la a cărei construcţie a participat, murind în 1991.

Familiile lor au avut parte de destine diverse şi au perspective foarte diferite asupra lui Stalin şi a rolurilor pe care le-au avut părinţii lor: cei mai mulţi au devenit editori, arhitecţi sau oameni de ştiinţă. Vasili Stalin a fost trimis în închisoare, eliberat, s-a recăsătorit şi în cele din urmă a sfârşit tragic din cauza alcoolismului, în 1962. Fiul său Aleksandr, care foloseşte numele mamei lui, este un respectat designer dramatic şi trăieşte în Moscova, dar ambii copii pe care i-a avut cu fiica mareşalului Timoşenko au murit de tineri – din cauza băuturii. Svetlana Allilueva a defectat, s-a întors în Rusia şi apoi a plecat iarăşi, s-a căsătorit cu un american cu care are o fiică, a locuit la Harvard şi Cambridge, a făcut avere cu memoriile sale frumos scrise, apoi a pierdut-o, a ajuns în cele din urmă fără mijloace de subzistenţă într-un azil de bătrâni din Bristol şi acum trăieşte singură în anonimat, undeva în Vestul Mijlociu american. Îmbrăţişând liberalismul şi respingând stalinismul, ea a dat dovadă atât de inteligenţa, cât şi de paranoia tatălui său. Copiii săi ruşi, Iosif Morozov şi Katia Jdanova, sunt amândoi doctori în Rusia.

Iuri Jdanov s-a recăsătorit şi a revenit în lumea academică, devenind rectorul Universităţii din Rostov-pe-Don, unde trăieşte astăzi, fiind profesor emerit, admirator al lui Stalin şi apărător al tatălui său. Artem Sergheev a rămas în armată, a ajuns general-locotenent şi locuieşte lângă Moscova. Ceilalţi membri ai familiei Alliluev au rămas apropiaţi: Kira Allilueva a fost actriţă şi este la fel de nestăvilită ca atunci când a refuzat să se bage sub masa de biliard a lui Stalin, în 1937.

Stepan Mikoian a avut succes ca pilot de încercare şi a ajuns şi el general-locotenent. Fratele său mai mic, Sergo, a editat o revistă despre America Latină. Amândoi locuiesc la Moscova. Fiica lui Kaganovici, Maia, s-a căsătorit, a făcut copii şi a avut grijă de tatăl ei la bătrâneţe, murind la doar câţiva ani după el.

Sergo Beria şi Marta Peşkova au fost eliberaţi şi s-au mutat la Kiev împreună cu văduva lui Beria, Nina, care nu a încetat niciodată să-şi iubească soţul. În 1956, Marta a divorţat de Sergo, care a continuat să lucreze ca specialist în domeniul rachetelor, adoptând numele mamei sale, Gheghecikori. Cu puţin timp înainte de moartea sa, în 2000, şi-a publicat memoriile şi a cerut Curţii Supreme a Rusiei să îl reabiliteze pe tatăl lui. Curtea a menţinut acuzaţiile false împotriva lui Beria. Marta, care a rămas la fel de frumoasă, locuieşte încă în vila ei imensă de pe vechea moşie a bunicului ei, Gorki. Fermecătorii nepoţi ai lui Beria, care au adoptat numele Peşkov, sunt decorator de interior, cadru universitar la o facultate de artă şi, respectiv, specialist în electronică.

Lilia Drojdova, „ultima dragoste" a lui Beria, nu l-a trădat niciodată. Trăieşte la Moscova şi, la 60 de ani, este încă frumoasă.

A treia soţie a lui Budionnîi trăieşte încă în apartamentul său de pe Granovski, plin cu portrete ecvestre în mărime naturală ale mareşalului. Apartamentele de acolo valorează acum peste un milion de dolari, astfel încât Molotovii le închiriază pe ale lor unor bănci de investiţii americane, dovedind poate că Stalin nu a greşit când l-a bănuit pe Veaceslav de tendinţe de dreapta. Nepotul lui Molotov, Veaceslav Nikonov, s-a aflat printre liberalii importanţi din 1991, care a ajutat la deschiderea arhivelor KGB şi a devenit unul dintre consilierii de top ai preşedintelui Elţîn, făcând parte din echipa sa şi la alegerile din 1996. Conduce acum unul dintre grupurile de discuţii politice cele mai respectate din Moscova şi scrie biografia bunicului său.

Poate că Stalin a avut dreptate şi despre familia Mikoian: Stas, nepotul lui Anastas, a devenit un star rock sovietic, şi-a înfiinţat propria casă de discuri în anii '90 şi acum este cel mai mare impresar rus din domeniul muzicii rock, un fel de Richard Branson. Speranţa lui Beria că nepoţii săi vor studia la Oxford nu s-a realizat, dar strănepotul lui tocmai a absolvit şcoala publică engleză, Rugby. Fiica lui Malenkov,

Volea, care este arhitectă, s-a îndreptat spre religie, aşa cum a făcut şi tatăl ei în ultima parte a vieţii, şi a devenit constructor de biserici la bătrâneţe: pe cărţile sale de vizită apar imagini ale bisericilor pe care le-a construit. Ea şi fraţii ei, amândoi profesori la o facultate ştiinţifică, au rămas convinşi de nevinovăţia tatălui lor.

Confidentul lui Stalin, Kandid Ciarkviani, a ajuns să vadă o Georgie independentă în 1991 şi şi-a scris memoriile, care au rămas nepublicate. Fiul său, Ghela, a fost consilier politic al preşedintelui Şevarnadze din 1993.

Şi astăzi, prieteniile şi vrajbele din timpul domniei lui Stalin supravieţuiesc în rândul copiilor potentaţilor. Familiile ştabilor care au rămas la putere, Mikoian, Hruşciov şi Budionnîi, sunt considerate chiar şi acum o aristocraţie sovietică. Nina Budionnîi, care a rămas o stalinistă, este bună prietenă cu Iulia Hruşciova, care nu e stalinistă. Prietenia de care s-au bucurat mareşalii Budionnîi şi Jukov nu s-a perpetuat doar la fiicele lor, ci şi la nepoţii lor. Stepan Mikoian a rămas prieten cu Nataşa Andreeva, deşi primul este liberal, iar cea din urmă o stalinistă convinsă. Artem Sergheev a păstrat legătura cu prietenii săi apropiaţi, Nadia Vlasik şi Nataşa Poskrebîşeva. Dar cei din familiile Malenkov şi Andreev îl dispreţuiesc în continuare pe Hruşciov.

Este firesc ca fiecare să apere rolul jucat de părinţii săi în cadrul „Marii terori”. Hruşciovii şi Mikoianii au curajul şi decenţa să recunoască adevărul, reflectând încercările taţilor lor de a corecta cele mai grave dintre atrocităţile lui Stalin (şi ale lor). Cu toate acestea, mulţi dintre copiii potentaţilor încă apără cu entuziasm „Marea teroare” şi mulţi preferă să dea vina pe Beria pentru crimele lui Stalin.

Marta Peşkova, care a crescut cu Gorki în Sorrento, care crede şi astăzi că bunicul şi tatăl ei au fost ucişi, care s-a jucat cu Stalin când era mică, afirmă că „Stalin era la fel de inteligent pe cât era de crud. Politica din timpul lui Stalin era ca un borcan închis plin cu intriganţi care se luptau unul cu altul pe viaţă şi pe moarte. Ce vremuri

înspăimântătoare! Dar, dacă Beria şi-ar fi impus voinţa după Stalin, ar fi îmbunătăţit stilul de viaţă în ţară şi probabil nu am fi ajuns la distrugerea şi sărăcia de astăzi!”.

Vladimir Alliluev (Redens), al cărui tată a fost împuşcat la ordinul lui Stalin şi a cărui mamă şi-a pierdut minţile în închisorile sale, insistă că acesta „a fost un mare om, cu bune şi cu rele”. Nataşa Poskrebîşeva, a cărei mamă a fost împuşcată de Stalin, îl admiră enorm şi susţine că este fiica lui. Nataşa Andreeva, care duce o viaţă strâmtorată într-un apartament ticsit cu mobilele art deco ale tatălui ei de la Kremlin, rămâne cel mai agresiv stalinistă. „Am moştenit intuiţia mamei mele”, l-a avertizat ea pe autor în timpul interviului pentru această carte. „Recunosc un Duşman după ochi. Dumneata eşti Duşman? Ţi-e teamă de Steagul Roşu?” Susţine şi astăzi „Marea teroare”: „A trebuit să distrugem spionii înainte de război”. În ciuda dosarului voluminos care prezintă frenezia ucigaşă a tatălui ei din 1937, ea susţine că el este nevinovat şi afirmă că „mâinile murdare ale lui Hruşciov au ucis mult mai mulţi în Ucraina!”. „Sistemul”, nu Stalin era de vină pentru orice „greşeală”, conchide Andreeva. „Dar voi, capitaliştii occidentali, aţi ucis mult mai mulţi în Rusia cu SIDA voastră decât a făcut-o vreodată Stalin!”

Cei care au avut parte de viaţa extraordinară, îngrozitoare şi privilegiată fiind copiii ştabilor lui Stalin rămân uniţi şi nu este de mirare că atitudinea lor sfidează vremurile – şi soarta propriilor familii. Idealurile entuziast de optimiste ale marxism-leninism-stalinismului şi triumfurile imperiale ale armatelor generalisimului rămân la fel de puternice şi de convingătoare ca şi prezenţa lui Stalin însuşi, de care nu au scăpat niciodată. Bătrânul Molotov a fost întrebat dacă îl mai visează pe Stalin: „Nu foarte des, dar uneori se mai întâmplă. Circumstanţele sunt foarte neobişnuite. Mă aflu într-un fel de oraş distrus şi nu pot găsi o cale de ieşire. După aceea, mă întâlnesc cu EL...”.

Note despre surse

Referinţele complete, extrem de ample ale cărţii de faţă se găsesc în ediţia engleză cartonată şi pe site-ul autorului:

http://www.simonsebagmontefiore.com

Multe dintre sursele bibliografice ale acestei lucrări sunt complet noi. Totuşi, pentru ca ediţia broşată să nu devină greu de manipulat şi de citit, autorul şi editorul au hotărât să nu le includă în aceasta. Sperăm că cititorii vor fi de acord că, în mare parte, această abordare este mai convenabilă.

Bibliografie selectivă

Primară

Alanbrooke, Viscount, *War Diaries 1939-45*, Londra, 2001.

Aleksandrov, G.V., *Epoka I kino*, Moscova. 1983.

Alliluev, Serghei, *Proidennîi put*, Moscova, 1946.

Alliluev, Serghei, Allilueva, Anna (ed. David Tutaev), *The Alliluyev Memoirs*, Londra, 1968.

Allilueva, Anna S., *Vospominania*, Moscova, 1946.

Allilueva, Svetlana, *Twenty Letters to a Friend*, Londra, 1967.

Allilueva, Svetlana, *Only One Year*, Londra, 1971.

Antipenko, N.A., „Til Fronta”, *Novîi Mir*, nr. 8, 1965.

Babel, Isaak, *1920 Diary*, New Haven, CT, 1990.

Babel, Isaak, *Collected Stories*, Londra, 1994.

Baibakov, N.K., *Delo jizni: zapiski neftianika*, Moscova, 1984.

Bajanov, Boris, *Bazhanov and the Damnation of Stalin*, Atena, OH, 1990.

Berejkov, Valentin, *Kak ia stal perevodcikom Stalina*, Moscova, 1963.

Berejkov, Valentin, *History in the Making: Memoirs of WW2 Diplomacy*, Moscova, 1983.

L.P. BERIA:

Beria, L.P., *On the History of Bolshevik Organizations in Transcaucasia*, Moscova, 1949.

Beria, L.P., „Lavrenti Beria: Pizma iz tiuemnogo bunkera", *Istocinik*, nr. 4, 1994.

Beria, Nina, „Scrisori către L.P. Beria", *Istocinik*, nr. 2, 1994.

Beria, Nina, „Scrisori către membrii Prezidiului, 7 ianuarie 1954", *Vlast*, nr. 34, 2001.

Beria, Sergo, *Beria My Father: Inside Stalin's Kremlin*, Londra, 2001.

The Beria Affair: The Meetings Signalling the End of Stalinism (ed. D.M. Sickle), New York, 1992.

Bessedovski, G., *Revelations of a Soviet Diplomat*, Londra, 1931.

Birse, A.H., *Memoirs of an Interpreter*, Londra, 1967.

Bohlen, Charles E., *Witness to History*, Londra, 1973.

Bolşakov, I.G., „Scrisoare către A.N. Poskrebîşev despre filmul *Tarzan*", *Istocinik*, nr. 4, 1999.

Budionnîi, S.M., *Proidennîi put*, Moscova, 1968.

Budionnîi, S.M. (ed. Nina Budionnîi), *Note*, manuscris nepublicat.

Buharin, Nikolai, *How It All Began*, New York, 1998.

Cadogan, Alexander, *The Diaries of Sir Alexander Cadogan*, Londra, 1971.

„Cazul Beria, Plenul CC, 12-17 iulie 1953”, *Izvestia TsK KPSS*, nr. 1-2, 1991.

Ciarkviani, Kandid, *Memorii despre Stalin*, manuscris nepublicat.

Cikobava, Arnold, „Kogda ix kak eto bîlo”, *Ejegodnik iberiskokavkazskogo iazîkoznania*, vol. 12, 1985.

W.S. CHURCHILL:

Churchill, Winston S., *Second World War*, Londra, 1951.

Churchill and Stalin, documents from British Archives, FCO Historians.

Dan, Lidia, „Buharin o Staline”, *Novîi Jumal*, 75 (martie 1964).

Davies, Joseph E., *Mission to Moscow*, Londra, 1942.

Dedijer, V., *Tito Speaks*, Londra, 1953.

Dekanozov, Reginald, *Unele episoade din istoria relaţiilor sovieto-germane înainte de război*, manuscris nepublicat.

Deriabin, Peter, *Inside Stalin’s Kremlin*, Dulles, VA, 1998.

Dimitrov, Gheorghi (ed. Ivo Banac), *The Diary of Georgi Dmitrov 1933-49*, New Haven, CT, 2003.

Djilas, Milovan, *Conversations with Stalin*, New York, 1962.

Djilas, Milovan, *Wartime*, Londra, 1980.

Djugaşvili, Gulia, *Ded, Oteţ, Mat i Drugie*, Moscova, 1993.

Dobrînin, Anatoli, *In Confidence: Moscow's Ambassador to Six Cold War Presidents*, Washington, DC, 2001.

Eden, A., *Memoirs, Facing the Dictators*, Londra, 1962.

Efimov, Boris, *Mihail Kolţov, Kakim On Bil*, Moscova, 1965.

Efremov, L.N., „Memorii despre Plen", *Dosie Glastnosti, Speţvipusk* 2001.

Ehrenburg, Ilya, *Men, Years, Life*, Londra, 1966.

Eisenhower, D.D., *Crusade in Europe*, Londra, 1948.

Fedorenko, N.T., „Zapiski diplomata. Rabota s Molotovim", *Novaia I Noveişaia Istoria*, nr. 4, 1991.

Gaulle, Charles de, *Mémoires de guerre*, Paris, 1959.

Gaulle, Charles de, *Complete War Memoirs of Charles de Gaulle 1940-46*, New York, 1964.

Ginsburg, Eugenia S., *Journey into the Whirlwind*, New York, 1967.

Gnedin, E.A., *Katastrofa I vtoroe rojdenie*, Amsterdam, 1997.

Gromîko, Andrei, *Memoirs*, Londra, 1989.

Gromîko, Andrei, *Pamiatnoie*, Moscova, 1990.

Grossman, Vasili, *Life and Fate*, Londra, 1985 [ed. rom.: *Viaţă şi destin*, traducere din limba rusă şi note de Laurenţiu Checicheş, Polirom, Iaşi, 2010].

Grossman, Vasili, „Mama", *Znamia*, vol. 5, 1989.

Guinzburg, S.Z., *O proshlom, dlia buduşcego*, Moscova, 1984.

Gunther, John, *Inside Russia Today*, New York, 1962.

Harriman, Averell W., Abel, Elie, *Special Envoy to Churchill and Stalin, 1941-6*, New York, 1975.

Hilger, Gustav, Maier, Alfred, *Incompatible Allies: A Memoir History of German-Soviet Relations 1918-41*, New York, 1953.

Hoxha, Enver (ed. Jon Halliday), *Artful Albanian: The Memoirs of Enver Hoxha*, Londra, 1986.

Iskander, Fazil, *Sandro of Chegem*, Londra, 1979.

N.S. HRUŞCIOV:

Hruşciov, N.S. (ed. Jerrold Schecter şi Viacheslav Lucikov), *Khrushchev Remembers: The Glasnost Tapes*, New York, 1990.

Hruşciov, N.S., *Khrushchev Remembers*, Londra, 1971/1974.

Hruşciov, N.S., „Memuari Nikiti Sergheevicia Hruşceva”, *Voprosi istorii*, 1990-1995.

Hruşciov, Serghei, *Nikita Khrushchev and the Creation of a Superpower*, Pennsylvania, 2001.

Konev, I.S., *Sorok piati*, Moscova, 1966.

Konev, I.S., *Zapiski komanduuşcego frontom*, Moscova, 1991.

Kopelev, Lev, *No Jail for Thought*, Londra, 1977.

Kravcenko, Victor, *I Chose Freedom*, New York, 1946.

Krementşov, Nikolai, *Stalinist Science*, Princeton, NJ, 1997.

Krivitski, Walter, *I Was Stalin’s Agent*, Londra, 1940.

Kuzneţov, N.G., „Memorii”, *Voprosi Istorii*, nr. 4-5, 1965.

Larina, Anna, *This I Cannot Forget: The Memoirs of Nikolai Bukharin’s Widow*, Londra, 1993.

Lunghi, Hugh, *Minutes of Meeting between Generalissimo J.V. Stalin and Admiral Mountbatten at Babelsberg, Germany, 25 July 1945 at 12.45 hours*, manuscris nepublicat.

Lunghi, Hugh, *Tribute to Sir Winston Churchill at Churchill Memorial Concert*, Blenheim Palace, 1 martie 1997.

Lunghi, Hugh, *Meeting Stalin*, European Service, General News Talk, BBC, 1 martie 1963.

Maiski, Ivan, *Memoirs of a Soviet Ambassador*, Londra, 1967.

Malenkov, Andrei, *O moem otse Gheorghie Malenkove*, Moscova, 1992.

Malişev, V.A., „Note”, *Istocinik*, nr. 5, 1997.

Mandelştam, Nadejda, *Hope Against Hope*, Londra, 1999 [ed. rom.: *Fără speranţă. Memorii*, traducere, note şi indice de Nicolae Iliescu, postfaţă de Lavinia Cotorcea, Polirom, Iaşi, 2003].

Mereţkov, K.A., *Na slujbe narodu*, Moscova, 1970.

Mgheladze, Akaki, *Stalin, kakim ia ego znal*, Tbilisi, 2001.

G. IAGODA:

Erofeev, Vladimir, „Ten Years of Secretaryship”, *International Affairs*, vol. 9, 1991.

Iakovlev, A.S., *Tsel jizni*, Moscova, 1970.

Litvin, A.L. (ed.), *Genrih Iagoda Narkom vnutrennih del SSSR, Gheneralnîi kommissar goslldarstvennoi besopastnosti*, Kazan, 1997.

Zaharov, M.V., *Gheneralnîi ştab v predvoennie godîi*, Moscova, 1989.

Zbarski, Ilia, Hutchinson, Samuel, *Lenin's Embalmers*, Londra, 1998.

A.A. JDANOV:

Jdanov, A.A., „Doklad Jdanova o jurnalah Zvezda i Leningrad", *Bolşevik*, nr. 17-18, septembrie 1946.

Jdanov, Iuri, „O kritie i samokritike v naucinoi rabote", *Bolşevik*, 1951, nr. 21, pp. 28-43.

Jdanov, Iuri, „Vo mgle protivorecii", *Voprosîi Filosofii*, 1993, nr. 7, p. 74.

G.K. JUKOV:

Jukov, G.K., „Na Kurskoi Duge", *VIZh*, august 1967.

Jukov, G.K., „Korotko o Staline", *Pravda*, 20 ianuarie 1989.

Jukov, G.K., *Vospominania i razmîşlenia*, ediţia a X-a, Moscova, 1990.

L.M. KAGANOVICI:

Kaganovici, L.M. (ed. Feliks Ciuev), *Tak Govoril Kaganovici*, Moscova, 1992.

Kaganovici, L.M., *Pamiatnie Zapiski*, Moscova, 1997.

Kamov, B., „Smert Nikolaia Ejova”, *Iunost*, nr. 8, 1993.

Kavtaradze, Sergo, *Memorii*, manuscris nepublicat.

Kavtaradze, Sergo, interviu, *Literaturnaia Rosia*, nr. 12, 1989.

Kennan, George, *Memoirs*, Boston, 1967.

A.I. MIKOIAN:

Mikoian, Anastas, *Tak bîlo*, Moscova, 2000.

Mikoian, N., „A Month at Beria’s Dacha”, *Forum*, nr. 3, 1995.

Mikoian, Stepan, *Memoirs of Military Test-flying and Life with the Kremlin’s Elite*, Londra, 1999.

V.M. MOLOTOV:

Miasnikov, A.I., note medicale despre boala lui I.V. Stalin, *Literaturnaia gazeta*, 1 martie 1989.

Molotov, V.M. (ed. Feliks Ciuev), *Sto Sorok Besed s Molotovîm*, Moscova, 1991.

Molotov, V.M. (ed. Feliks Ciuev), *Molotov Remembers*, Chicago, 1993.

Muratov, E., „6 Ciasov s IV Stalinîm na Prieme v Kremle”, *Neva*, nr. 7, 1993.

Nuţubidze, Ketevan şi Şalva, *Nakaduli*, Tbilisi, 1993.

Okunevskaia, Tatiana, *Tatianin den*, Moscova, 1998.

Orlov, Alexandr, *Secret History of Stalin's Crimes*, Londra, 1954.

Ortenberg, David, „U Jukova v Perkbuşkogo", *Krasnaia Zvezda*, 30 noiembrie 1991.

Ortenberg, David, *Stalin Şcerbakov Mehlis i Drughie*, Moscova, 1995.

Pahlavi, Mohammed Reza, *Mission for My Country*, Londra, 1961.

Parrott, Cecil, *The Serpent and the Nightingale*, Londra, 1977.

Patolicev, N.S., *Ispitanie na zrelost*, Moscova, 1977.

Pavlov, V.N., „Avtobiograficeskie Zametki", *Novaya i Noveishaya Istoriya*, nr. 4, 2000.

Pirojkova, A.N., *At His Side: The Last Ten Years of Isaac Babel*, VT, 1996.

Platonov, Andrei, *The Foundation Pit*, Londra, 1996.

Pliseţkaia, Maia, Scholl, Tim, *I, Maia*, New Haven, CT, 2001.

Pronin, Vasili P., *Gorod-voin, Bitva za Moskvu*, Moscova, 1966.

Pronin, Vasili P., „Gorod u linii fronta", *Moskovskie Novosti*, nr. 21, 26 martie/2 aprilie 1995, p. 14.

Putin, Vladimir, *First Person*, New York, 2000.

Rapoport, Yakov, *The Doctors' Plot, Stalin's Last Crime*, Londra, 1991.

Razgon, Lev, *Plen v svoem otecestve*, Moscova, 1994.

Rîbin, A.T., *Kto Otravil Stalina?*, Moscova, fără an.

Rîbin, A.T., *Riadom Stalinim v Bolşom Teatre*, Moscova, fără an.

Rîbin, A.G., *Stalin v Oktiabre 1941*, Moscova, fără an.

Rîbin, A.T., „Riadom s IV Stalinîm", *Soziologiceskie Isledovania*, nr. 3, 1988.

Rîbin, A.T., *Stalin i Jukov*, Moscova, 1994.

Rîbin, A.T., *Next to Stalin: Notes of a Bodyguard*, Toronto, 1996.

Rjevskaia E., „B tot den pozdhnei oseniu", în S.S. Smirnov, *Marşal Jukov: kakim mîi ego pomnim*, Moscova, 1988.

Roberts, Frank, *Dealing with Dictators*, Londra, 1991.

Rokossovski, K., *Soldaţki dolg*, Moscova, 1968.

Romanov, A.I., *The Nights are Longest There*, Boston, 1972.

Rosliakov, K., *Ubiistvo Kirova. Polititceskie i ugolovnîie prestuplenia v 1930 godah*, Leningrad, 1991.

Saharov, Andrei, *Memoirs*, New York, 1992.

Sbornik zakonodatelnih i normativnih actov o represiah i reabilitaţii, Moscova, 1993.

Serge, Victor, *From Lenin to Stalin*, Londra, 1937.

Simonov, K., „Convorbiri cu amiralul I.S. Isakov", *Znamia*, nr. 5, 1988.

Simonov, K., „Glazami celoveka moego pokolenia", *Znamia*, nr. 3, 1988.

Simonov K., „Zametki k biografii G.K. Jukova", *Voprosi Istorii*, nr. 6-10, 12, 1987.

Simonov, K., *Diaries*, RGALI, Moscova.

Smirnov, S.S., *G.K. Jukov: Kakim Mîi Ego Pomnium*, Moscova, 1988.

Smith, Walter Bedell, *My Three Years in Moscow*, New York, 1948.

Şahurin, A., „Memorii", *Voprosi istorii*, nr. 3, 1975.

Şepilov, D., Vospominania, *Voprosi Istorii*, 1998, vol. 3-6.

Şepilov, D., *Neprimknuvşii*, Moscova, 2001.

Şolohov, Mihail, *Virgin Soil Upturned*, Londra, 1988.

Şostakovici, Dmitri, *Testimony: The Memoirs of Dmitri Shostakovich as Related to and Edited by Solomon Volkov*, Londra, 1981.

Şreider, M., *NKVD iznutri. Zapiski cekisti*, Moscova, 1995.

Ştemenko, S.M., *Gheneralnîi ştab v godîi voinîi*, Moscova, 1981.

I.V. STALIN:

Hlevniuk, O.C., Davies, R.W., Koşeleva, L.P., Rees, E.A., Rogovaia, L.A., *Stalin i Kaganovici Perepiska 1931-36*, Moscova, 2001.

„Iosif Stalin v obiatiiah semîi: iz licinogo arkiva", *Istochnik*, Moscova, 1993.

Lih, Lars T., Naumov, Oleg V., Hlevniuk, Oleg V. (ed.), *Stalin's Letters to Molotov*, New Haven, CT, 1995.

Stalin, I.V., *Socinenia*, Moscova, 1946-1952.

Stalin, I.V., *Ekonomiceskie problemîi socializma v SSSR*, Moscova, 1953.

Stalin, „Vîstuplenie na prieme v Kremle v cest kommanduiuşcih voiskami Krasnoi Armii”, în *Works* (ed. Robert McNeal), vol. II: *1941-5*, Stanford, CA, 1967.

„Stalin, Molotov, Zhdanov o vtoroi serii filma *Ivan Groznîi*”, *Moskovskie Novosti*, nr. 37, 7 august 1988.

Starostin, Nikolai, *Futbol skvoz godîi*, Moscova, 1992.

Sudoplatov, Pavel, Sudoplatov, Anatoli, împreună cu Jerrold I. şi Leona Schecter, *Special Tasks, the Memoirs of an Unwanted Witness, a Soviet Spymaster*, Londra, 1994.

Suhanov, D.M., *Memoirs*, Library of Congress.

Suhanov, N.N., *The Russian Revolution 1917: A Personal Record*, Londra, 1955.

Timaşuk, Lidia, „Tsel bîla spasti jizn bolnogo. Pisma Lidii Timaşuk”, *Istocinik*, nr. 1, 1997.

Trail, Vera, *Memoirs of Yezhov*, manuscris nepublicat.

Trifinov, Iuri, *House on the Embankment*, Evansto, IL, 1999.

Troianovski, Oleg, *Cerez godîi rastoianîia*, Moscova, 1997.

Troţki, Lev, *My Life*, New York, 1930.

Troţki, Lev, *Stalin*, Londra, 1968.

Valedinski, I., „Vospominanîia o vstreciah s tov. Stalinîm IV”, *Muzei Revoluţii*, vol. 23, nr. 2, Moscova, 1992.

Vascicenko, N., *Za Grani Istorii*, Moscova, 1998.

Vasilevski, A.M., *Delo Vsei Moei Jizni*, Moscova, 1978.

Vîşnevskaia, Galina, *Galina, Russian Story*, Londra, 1984.

N.S. VLASIK:

Vlasik, N.S., „Moia Biografia”, *Şpion*, vol. 8-9.

„Vlasik Case: Interrogations”, *VIZh*, nr. 12, 1989.

Voronov, N.V., *Memoir of NV Voronov*, Volkogonov Collection, Reel 8, 6 iunie 1994.

K.E. VOROŞILOV:

Voroşilov, K.E., *Stalin şi Forţele Armate ale URSS*, Moscova, 1951.

Voroşilov, K.E., *Razzkaz o jizni. Vospominania*, Moscova, 1968.

Werth, Alexander, *Year of Stalingrad*, Londra, 1946.

Werth, Alexander, *Russia at War*, Londra, 1964.

Secundară

Antonov-Ovseenko, Anton, *The Time of Stalin: Portrait of a Tyranny*, New York, 1980.

Antonov-Ovseenko, Anton, *Beria*, Moscova, 1999.

Applebaum, Anne, *GULAG: A History of the Soviet Concentration Camps*, Londra, 2003.

Aptekov, Pavel, Dudorova, Olga, „Peace and Statistics of Losses: Unheeded Warning and the Winter War”, *Slavic Military Studies*, vol. 10, nr. 1, martie, 1997.

Avtorhanov, Abdurahman, *Stalin and the Soviet Communist Party*, Londra, 1959.

Axell, Albert, *Stalin’s War through the Eyes of His Commanders*, Londra, 1997.

Babicenko, D., Sidorov, M., „Nevelika pobeda”, *Itogi*, nr. 31(269), 2001.

Barbosa, Adalberto Zelmar, *El Federalismo Bloquista: Bravo o el pragmatismo politico*, Buenos Aires, 1988.

Barsukov, N., „Mart 1953. Stranitsîi Istorii KPSS”, *Pravda*, 27 octombrie 1989.

Beevor, Antony, *Stalingrad*, Londra, 1998.

Beevor, Antony, *Berlin: The Downfall 1945*, Londra, 2002.

Biagi, Enzo, *Svetlana*: *The Inside Story*, Londra, 1967.

Bialer, Seweryn (ed.), *Stalin and His Generals*, New York, 1969.

Bloch, Michael, *Ribbentrop*, Londra, 1994.

Bloţki, Oleg, *Vladimir Putin: The Story of My Life*, Moscova, 2002.

Bobrenov, V., Wiazantsev, V., „Marşal protiv Marşala”, *Armia*, nr. 8-10, 1993.

Bortoli, Georges, *Death of Stalin*, Londra, 1975.

Bos, W.H., Farber, E.M., „Joseph Stalin’s Psoriasis: Its Treatment and the Consequences”, *Cutis*, vol. 59, aprilie 1997.

Brackman, Roman, *The Secret File of Joseph Stalin*, Londra, 2001.

Brent, Jonathan, Naumov, Vladimir P., *Stalin’s Last Crime: The Doctors’ Plot*, Londra, 2003.

Briuhanov, B.B., Şoşkov, E.N., *Opravdaniu ne podlejit: Ejov I ejovşcina*, Sankt-Petersburg, 1998.

Bromage, Bernard, *Molotov*, Londra, 1956.

Brooks, Jeffrey, *Thank You Comrade Stalin*, Princeton, 2000.

Burleigh, Michael, *The Third Reich: A New History*, Londra, 2000.

„Cariera agentului de comunicaţii Vladimir Kazakov”, *Nezavisimoe Voennoe Obrozenie*, vol. 19, 2002, p. 5.

Carlton, David, *Churchill and the Soviet Union*, Londra, 2000.

Carr, E.H., *What Is History?*, Londra, 1964.

Carswell, John, *The Exile, the Life of Ivy Litvinov*, Londra, 1980.

Chase, William J., *Enemies within the Gates? The Comintern and the Stalinist Repression 1934-39*, New Haven, CT, 2001.

Chisholm, Anne, Davie, Michael, *Beaverbrook*: *A Life*, Londra, 1992.

Cinski, Pavel, *Staline. Archives inédites*, Paris, 2001.

Ciubarian, Aleksandr O., Peciatnov, Vladimir O., „«Molotov the Liberal»: Stalin’s 1945 Criticism of his Deputy”, *Cold War History*, vol. 1, nr. 1, august 2000.

Clark, Alan, *Barbarossa*, Londra, 1996.

Cohen, Stephen, *Bukharin and the Bolshevik Revolution: A Political Biography 1888-1938*, Londra, 1973.

Cohen, Y., „Des lettres comme action: Stalin au début des années 1930 vu depuis les fonds Kaganovich”, *Cahiers du Monde russe*, nr. 3, vol. 38, iulie-septembrie 1997.

Conquest, Robert, *The Great Terror, Stalin’s Purge of the Thirties*, Londra, 1968.

Conquest, Robert, *The Nation Killers*, Londra, 1972.

Conquest, Robert, *Inside Stalin’s Secret Police: NKVD Politics 1936-1939*, Stanford, CA, 1985.

Conquest, Robert, *Harvest of Sorrow: Soviet Collectivization and the Terror/Famine*, Londra, 1986.

Conquest, Robert, *Stalin and the Kirov Murder*, Oxford, 1989.

Conquest, Robert, *Stalin: Breaker of Nations*, Londra, 1991.

Coox, Alvin D, „L'affaire Liushkov: Anatomy of a Defector", *Soviet Studies*, vol. 8, nr. 3, 1967.

Coox, Alvin D., „The Lesser of Two Hells: NKVD General G.S. Lyushkov's Defection to Japan 1938-45", *Slavic Military Studies*, vol. 11, nr. 3, septembrie 1998.

Curtis, J.A.E., *Manuscripts Don't Burn: Mikhail Bulgakov. A Life in Letters and Diaries*, Londra, 1991.

Dallin, Alexander, Firsov, F.I. (ed.), *Dmitrov and Stalin 1934-1943*, New Haven, CT, 2000.

Davies, R.W., „The Sypsov/Lominadze Affair", *Soviet Studies*, 33, nr. 1, ianuarie 1981.

Easter, Gerald, *Reconstructing the State: Personal Networks and Elite Identity in Soviet Russia*, Cambridge, 2000.

Ebon, M., *Malenkov*, Londra, 1953.

Erickson, John, *Soviet High Command: A Military/Political History 1918-41*, Londra, 1962.

Erickson, John, *The Road to Stalingrad*, Londra, 1983.

Erickson, John, *The Road to Berlin*, Londra, 1996.

Fairbanks, C.H., „Clientilism and higher polities in Georgia 1949-1953", *Transcaucasia*, Ann Arbor, MI, 1983.

Fay, Laurel, *Shostakovich: A Life*, Oxford, 2001.

Figes, Orlando, *A People's Tragedy: The Russian Revolution 1891-1924*, Londra, 1996.

Figes, Orlando, *Natasha's Dance: A Cultural History of Russia*, Londra, 2002.

Fitzpatrick, Sheila, *The Cultural Front: Power and Culture in Revolutionary Russia*, Ithaca, NY, 1992.

Fitzpatrick, Sheila, *Everyday Stalinism, Ordinary Life in Extraordinary Times: Soviet Russia in the 1930s*, Oxford, 1999.

Fitzpatrick, Sheila, *Stalinism: New Directions*, Londra, 2000.

Garros, V., Korenevskaia, N., Lahusen, T., *Intimacy and Terror: Soviet Diaries of the 1930s*, New Press, 1995.

Gazur, Edward P., *Secret Assignment: The FBI's KGB General*, New York, 2001.

Gendlin, L., *Confession of Stalin's Lover*, Moscova, 1991.

Getty, J. Arch, *Origins of the Great Purges: The Soviet CP Reconsidered 1933-1938*, Cambridge, 1985.

Getty, J.A., Manning, R.T. (eds), *Stalinist Terror: New Perspectives*, Cambridge, 1993.

Getty, J. Arch, Naumov, Oleg V., *The Road to Terror: Stalin and the Self-Destruction of the Bolsheviks 1932-9*, New Haven, CT, 1999.

Gilbert, Martin, *Churchill: A Life*, Londra, 1991.

Glantz, David, „The Kharkov Operation May 1942", *Slavic Military Studies*, vol. 5, septembrie 1992, decembrie 1992.

Glantz, David, *Zhukov's Greatest Defeat: The Red Army's Epic Disaster in Operation Mars 1942*, Manchester, 2000.

Glantz, David, *Barbarossa: Hitler's Invasion of Russia 1941*, Londra, 2001.

Glantz, David, „Forgotten Battles of German-Soviet War – the Winter Campaign: The Crimean Counter-Offensive", *Slavic Military Studies*, vol. 14, martie 2001.

Gleason, Abbott, *Totalitarianism: The Inner History of the Cold War*, Oxford, 2001.

Gobarev, Victor, „Soviet Military Plans and Actions during the First Berlin Crisis", *Slavic Military Studies*, vol. 10, septembrie 1997.

Gobarev, Victor, „Khrushchev and the Military: Historical and Psychological Analysis", *Slavic Military Studies*, vol. 11, 1998.

Goncearov, Serghei N., Lewis, John W., Xue Litai, *Uncertain Partners: Stalin, Mao and the Korean War*, Stanford, CA, 1993.

Gorlizki, Yoram, „Stalin's Cabinet: The Politburo and Decision-Making in the Post-War Years", în Christopher Read, *The Stalin Years: A Reader*, Londra, 2003.

Gorlov, S.A., „Peregovorîi VM Molotova v Berline v Noiabre 1940 goda", *VIZh*, vol. 6-7, 1992.

Gorodeţki, Gabriel, *Stafford Cripps' Mission to Moscow 1940-2*, Londra, 1984.

Gorodeţki, Gabriel, *Grand Delusion: Stalin and the German Invasion of Russia*, New Haven, CT, 1999.

Gromov, E., *Stalin: Vlast I Iskusstro*, Moscova, 1998.

Hahn, Werner, *Postwar Soviet Politics: The Fall of Zhdanov and the Defeat of Moderation 1946-53*, Ithaca, NY, 1982.

Harris, Jonathan, „The Origins of the Conflict between Malenkov and Zhdanov 1939-1941", *Slavic Review*, vol. 35, nr. 2, 1976.

Hlevniuk, Oleg, *In Stalin's Shadow: The Career of Sergo Ordzhonikidze*, New York, 1993.

Hlevniuk, Oleg, *Stalin NKVD i sovetskoe obşcestvo*, Moscova, 1993.

Hlevniuk, Oleg, *Stalinskoe Politburo v 1930 godîi. Sbornik dokumentov*, Moscova, 1995.

Hlevniuk, Oleg, *Le Circle du Kremlin, Staline et le bureau politique dans les années 30: les jeux du pouvoir*, Paris, 1996.

Hlevniuk, Oleg, Gorlizki, I., Miniuk, A.I., Prozimeşikov, M.I., Rogovaia, L.A., Somonova, S.V. (ed.), *Politburo TsK BKP i Sovet Ministrov SSSR 1945-53*, Moscova, 2002.

Holloway, David, *Stalin and the Bomb: The Soviet Union and Atomic Energy 1939-1956*, New Haven, CT, 1994.

Hosking, Geoffrey, *A History of the Soviet Union 1917-1991*, Londra, 1992.

Iakovlev, Aleksandr, *A Century of Violence in Soviet Russia*, New Haven, CT, 2002.

Iakovlev, A.N., Pihoia, R., Gheiştor, A., *Katîn*, Moscova, 1997.

Iakovlev, N.N., *Jukov*, Moscova, 1992.

Ivanov, S.P., *Ştab armeiskii, Ştab frontovoi*, Moscova, 1990.

Izumov, I., „De ce s-a răzbunat Hruşciov pe Stalin”, *Dosîie Glasnost*, nr. 12, 2001.

Jansen, Marc, Petrov, Nikita, *Stalin’s Loyal Executioner: People’s Commissar Nikolai Ezhov 1895-1940*, Stanford, CA, 2002.

Javoronkov, G., „I snitsia nociu den”, *Sintaksis*, nr. 32, 1992.

Jeffery, Inez Cope, *Inside Russia: Life and Times of Zoya Zarubina*, Austin, TX, 1999.

Jenkins, Roy, *Truman*, Londra, 1986.

Jirnov, E., „Gornicinîh Predstavit k Nagradam”, *Vlast*, vol. 16, 2000.

Jirnov, E., „Convorbiri cu şeful Consiliului de Miniştri al URSS Mihail Smirtukov”, *Vlast*, vol. 11 (Molotov), vol. 7 (Bulganin), vol. 5 (Malenkov), vol. 25 (Stalin), 2000.

Jukov, I.N., „Borba za vlast v rukovodstve SSSR v 1945-1952”, *Voprosîi Istorii*, nr. 1, 1995.

Jukov, N.I., „Tainîi Kremlevskogo dela 1935 goda I sudba Avelia Enukidze”, *Voprosîi Istorii*, nr. 9, 2000.

Kahan, Stuart, *Wolf of the Kremlin*, New York, 1987.

Karpov, Vladimir, „Tainaia rasprava nad marşalom Jukovîm”, *Vestnik Protivovozduşnoi Oboronîi*, nr. 7-8, 17 şi 19 august 1991.

Karpov, Vladimir, „Rasprava Stalina nad Marşalom Jukovîm”, *Vestnik Protivovozduşnoi Oboronîi*, 7-8, 1992.

Karpov, Vladimir, *Marşal Jukov: Opala*, Moscova, 1994.

Karpov, Vladimir, *Rastreliannie Marşalîi*, Moscova, 2000.

Kemp-Welch, A., *Stalin and the Literary Intelligentsia*, Londra, 1991.

Kenez, Peter, *Cinema and Soviet Society from the Revolution to the Death of Stalin*, Londra, 2001.

Kirilina, A.A., *L'Assassinat de Kirov*, Paris, 1995.

Knight, Amy, *Beria: Stalin's First Lieutenant*, Princeton, NJ, 1993.

Knight, Amy, *Who Killed Kirov? The Kremlin's Greatest Mystery*, New York, 1999.

Kojevnikov, Alexei, „Games of Stalinist Democracy: Ideological Discussions in Soviet Sciences 1947-1952”, în Sheila Fitzpatrick, *Stalinism: New Directions*, Londra, 2000.

Korol, V.E., Sliusarenko, A.I., Nikolaenko, I.U., „Tragic 1941 and Ukraine: New Aspect of Problems”, *Slavic Military Studies*, vol. 11, nr. 1, martie 1998.

Kostîrcenko, Ghennadi, *Out of the Red Shadows: Anti-Semitism in Stalin's Russia*, New York, 1995.

Kotkin, Stephen, *Magnetic Mountain: Stalinism as a Civilization*, University of California, 1995.

Kulikov, E., Miakgov, M., Rjeşevski, O., *Voina 1941-1945*, Moscova, 2001.

Kun, Miklos, *Stalin: An Unknown Portrait*, New York, 2003.

Kuzneţov, I.I., „Stalin's Minister V.I. Abakumov", *Slavic Military Studies*, vol. 12, nr. 1, martie 1999.

Kuzneţov, I.I., „KGB Gheneral Naum I sakovici Eitingon 1899-1991", *Slavic Military Studies*, vol. 14, nr. 1, martie 2001.

Lakoba, S., *Ocerki po politiceskoi istorii Abhazii*, Suhum, 1990.

Lastours, S. de, *Toukhatchevski*, Paris, 1996.

Lebedeva, N.S., *Katîn*, Moscova, 1994.

Levaşov, Viktor, *Mihoels: Ubistvo Mihoelsa*, Moscova, 1998.

Lewis, Jonathan, Whitehead, Phillip, *Stalin: Time for Judgement*, Londra, 1990.

Leyda, Jay, *Kino: History of Russian and Soviet Film*, Londra, 1973.

Lihanov, D., Nikonov, N., „La pocistil OGPU", *Soverşenno sekretno*, 4, 1992.

Loguinov, V., *Taini Stalina, Gheneral Vlasik i iego soratniki*, Moscova, 2000.

Malia, Martin, *The Soviet Tragedy: A History of Socialism 1917-1991*, New York, 1994.

Marcucci, L., *Il Commissario di Ferro di Stalin*, Torino, 1997.

Mariamov, Grigori, *Kremlevski ţenzor: Stalin smotrit kino*, Moscova, 1986.

McLoughlin, Barry, McDermott, Kevin, *Stalin's Terror: High Politics and Mass Repression in the Soviet Union*, Londra, 2002.

Medvedev, Jores, *The Rise and Fall of T.D. Lysenko*, New York, 1969.

Medvedev, Roi, *Let History Judge*, Londra, 1976.

Medvedev, Roi, *On Stalin and Stalinism*, Oxford, 1979.

Medvedev, Roi, *Khrushchev*, New York, 1983.

Medvedev, Roi, *All Stalin's Men: Six Who Carried the Bloody Purges*, New York, 1985.

Medvedev, Roi, *Neizvestnîi Stalin*, Moscova, 2001.

Medvedev, Roi şi Jores, *Politiceski dnevnik*, Amsterdam, 1975.

Mee, Charles L. Jr., *Meeting at Potsdam*, Londra, 1975.

Merridale, C., *Moscow Politics and the Rise of Stalin: The Communist Party in the Capital 1925-32*, Basingstoke/Londra, 1990.

Merridale, Catherine, *Night of Stone, Death and Memory in Russia*, Londra, 2000.

Morgan, Ted, *F.D.R.*, Londra, 1985.

Munn, Michael, *John Wayne: The Man Behind the Myth*, Londra, 2003.

Naumov, V., *1941 god, Dokumentîi*, Moscova, 2000.

Nekrasov, V.F., *Beria: Koneţ karierîi*, Moscova, 1991.

Nekrasov, V.F., *Jelezni Narkomîi*, Moscova, 1995.

Nenarakov, A., „Şatbs/Kapitan, Marşall, Vrag Naroda, Egorov”, *Rodina*, nr. 10, 1989.

Nevakivi, Jukka (ed.), *Finnish-Soviet Relations 1944-1948*, Helsinki, 1994.

Nevezhin, V.A., „Stalin’s 5th May Address: The Experience of Interpretation”, *Slavic Military Studies*, vol. 11, nr. 1, martie 1998.

Nove, Alex (ed.), *The Stalin Phenomenon*, New York, 1993.

Overy, Richard, *Russia’s War*, Londra, 1997.

Papkov, S.A., *Stalinskîi Terror v Sibiri 1928-1941*, Novosibirsk, 1997.

Parrish, Michael, *The Lesser Terror: Soviet State Securiy 1939-1953*, Londra, 1996.

Parrish, Michael, „The Last Relic: Serov”, nr. 3, *Slavic Military Studies*, vol. 10, septembrie 1997.

Parrish, Michael, „Downfall of the Iron Commissar N.I. Yezhov 1938-1940”, *Slavic Military Studies*, vol. 14, nr. 2, iunie 2001.

Pavlenko, N.G., „G.K. Jukov: Iz neopublikovanih vospominani”, *Kommunist*, vol. 14, septembrie 1988.

Pavlenko, N.G., „Razmîşlenia o sudbe polkovodtsa”, *VIZh*, nr. 10-12, 1988.

Peciatov, Vladimir O., „The Allies are pressing on you to break your will...”, *Foreign Policy Correspondence between Stalin and Molotov and Other Politburo Members, September 1945/December 1946*, Working Paper 26, Cold War International History Project, Woodrow Wilson International Centre for Scholars, Washington, DC.

Perlmutter, Amos, *A Not So Grand Alliance 1943-45*, Columbia, MO, 1994.

Perrie, Maureen, *The Cult of Ivan the Terrible in Stalin's Russia*, Londra, 2001.

Petrov, N.V., Skorkin, K.V., *Kto Rukovodil NKVD 1934-41: Spravocinik*, Moscova, 1999.

Pipes, Richard, *The Formation of the Soviet Union: Communism and Nationalism 1917-1923*, Harvard, 1954.

Pipes, Richard, *Russia under the Bolshevik Regime*, Londra, 1994.

Polianski, A., *Ezhov: Istoria jeleznogo stalinskogo narkoma*, Moscova, 2001.

Pope, Arthur Upham, *Maxim Litvinov*, Londra, 1943.

Popov, B.S., Oppokov, V.G., „Berievşcina", *VIZh*, 1990, nr. 3.

Porter, Cathy, *Alexandra Kollantai*, Londra, 1980.

Povartsov, S., *Pricina smerti-rastrel*, Moscova, 1996.

Raanan, Gavriel D., *International Policy Formation in the USSR Factional „Debates" during the Zhdanovshchina*, Hamden, CT, 1983.

Radosh, R., Habeck, M.R.,Sevostianov, G. (ed.), *Spain Betrayed the Soviet Union in the Spanish Civil War*, New Haven, CT, 2001.

Radzinski, Edvard, *Stalin*, Londra, 1996.

Read, Anthony, Fisher, David, *The Deadly Embrace: Hitler, Stalin and the Nazi-Soviet Pact 1939-1941*, Londra, 1988.

Read, Christopher, *The Stalin Years: A Reader*, Londra, 2003.

Rees, E.A., *Stalinism and Soviet Rail Transport 1928-1941*, Londra, 1995.

Reese, R.R., *Stalin's Reluctant Soldiers: A Social History of the Red Army*, Kansas, 1996.

Richardson, Rosamond, *The Long Shadow: Inside Stalin's Family*, Londra, 1993.

Rieber, Alfred J., „Stalin Man of the Borderlands", *American History Review*, vol. 106, nr. 5, decembrie 2001.

Riehl, Nikolaus, Seitz, Frederick, *Stalin's Captive Nikolaus Riehl and the Soviet Race for the Bomb*, Londra, 1996.

Rigby, T.H., „Was Stalin a Disloyal Patron?", *Soviet Studies*, vol. 38, nr. 3, iulie 1986.

Rigby, T.H., *Political Elites in the USSR*, Aldershot, 1990.

Ritterspoon, G.T., *Stalinist Simplifications and Soviet Complications: Social Tensions and Political Conflicts in the USSR 1933-53*, Philadelphia, 1991.

Rîbakov, Anatol, *Children of the Arbat*, Boston, 1988.

Rjeşevski, O.A., *Vtoraia Mirovaia Voina*, Moscova, 1995.

Rjeşevskii, O.A. (ed.), *War and Diplomacy: The Making of the Grand Alliance*, New York, 1996.

Rjeşevskii, O.A., „Winston Churchill in Moscow 1942", *Churchill and Stalin, FCO Historians' Conference,* 2002.

Roberts, Andrew, *The Holy Fox: A Biography of Lord Halifax*, Londra, 1991.

Roberts, Geoffrey, „Beware Greek Gifts: The Churchill/Stalin Percentages Agreement of October 1944", *Churchill and Stalin, FCO Historians' Conference*, 2002.

Rogovin, Vadim Z., *1937: Stalin's Year of Terror*, Oak Park, MI, 1988.

Rosenfeldt, N.E., *Knowledge and Power: The Role of Stalin's Secret Chancellery in the Soviet System of Government*, Copenhagen, 1978.

Rubenstein, Joshua, *Tangled Loyalties: The Life and Times of Ilya Ehrenburg*, Londra, 1996.

Rubenstein, Joshua, Naumov, Vladimir P., *Stalin's Secret Pogrom: The Postwar Inquisition of the Jewish Anti-Fascist Committee*, New Haven, CT, 2001.

Rubtsov, I., *Alter Ego Stalina: Straniţîi politiceskoi biografi L.Z. Mehlisa*, Moscova, 1999.

Rubtsov, I., *Marşai Stalina*, Rostov, 2000.

Sainsbury, K., *The Turning Point*, Londra, 1986.

Salisbury, Harrison, *900 Days: The Siege of Leningrad*, Londra, 1969 (reprint: 2000).

Seaton, Albert, *Stalin as Military Commander*, Conshohocken, PA, 1998.

Service, Robert, *The Bolshevik Party in Revolution: A Study in Organizational Change 1917-23*, Londra, 1979.

Service, Robert, *A History of 20th Century Russia*, Londra, 1997.

Service, Robert, „Joseph Stalin: The Making of a Stalinist", în John Channon (ed.), *Politics, Sociey and Stalinism in the USSR*, Londra, 1998.

Service, Robert, *Lenin*, Londra, 2000.

Service, Robert, „Architectural Problems of Reform: From Design to Collapse", *Totalitarian Movements and Political Religions*, vol. 2, nr. 2, toamna 2001.

Shapiro, Leonard, *The Communist Pary of the Soviet Union*, Londra, 1970.

Shukman, Harold (ed.), *Stalin's Generals*, Londra, 1993.

Shukman, Harold (ed.), *Stalin and the Soviet-Finnish War 1939-1940*, Londra, 2002.

Siegelbaum, Lewis, Sokolov, Andrei (ed.), *Stalinism as a Way of Life: A Narrative in Documents*, New Haven, CT, 2001.

Smith, Edward Ellis, *Young Stalin*, New York, 1967.

Soyfer, Valery, *Lysenko and the Tragedy of Soviet Science*, New Jersey, 1994.

Spahr, William J., *Zhukov: The Rise and Fall of a Great Captain*, Novato, CA, 1995.

Spahr, William J., *Stalin's Lieutenants: A Study of Command under Duress*, Novato, CA, 1997.

Starr, S. Frederick, *Red and Hot: The Fate of Jazz in the Soviet Union 1917-80*, Oxford, 1983.

Stoliarov, K.A., *Golgofa*, Moscova, 1991.

Suhomlinov, A., *Vasili: Sîn Vojdia*, Moscova, 2001.

Sulianov, Anatoli, *Arrestovat v Kremle. O jizni i smerti marşala Beria: Povest*, Minsk, 1991.

Suny, Ronald Grigor, *The Making of the Georgian Nation*, Stanford, CA, 1988.

Suvenirov, O.F., *Tragedia RKKA 1937-8*, Moscova, 1998.

Şeinis, Z., *Maksim Maksimovici Litvinov*, Moscova, 1989.

Şentalinski, Vitali, *The KGB's Literary Archive*, Londra, 1995.

Şentalinski, Vitali, „Okhota v revzapovednike", *Novîi Mir*, nr. 12, 1998.

Taubman, William, *Khrushchev: The Man and His Era*, Londra, 2003.

Taubman, William, Hruşciov, Serghei, Gleason, Abbott, *Nikita Khrushchev*, New Haven, CT, 2000.

Taylor, A.J.P., *Beaverbrook*, Londra, 1972.

Thomas, Hugh, *Armed Truce: The Beginnings of the Cold War 1945-6*, Londra, 1986.

Thurston, Robert W., *Life and Terror in Stalin's Russia 1934-41*, New Haven, CT, 1996.

Trepper, L., *Bolşaia igra*, Moscova, 1990.

Tolstoi, Nikolai, *Stalin's Secret War*, Londra, 1981.

Tolstoi, Nikolai, *The Tolstoys*, Londra, 1983.

Torcinov, B.A., Lentiuk, A.M., *Vokrug Stalina*, Sankt-Petersburg, 2000.

Toranska, Teresa, *Oni, Stalin's Polish Puppets*, Londra, 1987.

Tucker, Robert, *Stalin as Revolutionary*, New York, 1974.

Tucker, Robert, *Stalin in Power: The Revolution from above*, New York, 1990.

Tucker, Robert, *Stalinism: Essays in Historical Interpretation*, New Brunswick, NJ, 2000.

Uspenski, V.D., *Taînîi Sovetnik Vojdia*, Moscova, 1992.

Uşakov, S., Stukakov, A.A., *Front Voennîh Prokurorov*, Moscova, 2000.

Vaksberg, Arkadi, *Stalin's Prosecutor: The Life of Andrei Vyshinsky*, New York, 1991.

Vaksberg, Arkadi, „Delo marşala Jukova: nerazorvavşaiasia bomba", *Literaturnaia Gazeta*, nr. 32, 5 august 1992.

Vaksberg, Arkadi, *Stalin against the Jews*, New York, 1995.

Vasilieva, Larissa, *Kremlin Wives*, Londra, 1994.

Vasilieva, Larissa, *Kremlevskie Jenîi*, Moscova, 2001.

Vasilieva, Larissa, *Deti Kremia*, Moscova, 2001.

Veiskopf, Mihail, *Pisatei Stalin*, Moscova, 2001.

Volkogonov, Dmitri, *Stalin: Triumph and Tragedy*, Londra, 1991.

Volkogonov, Dmitri, *The Rise and Fall of the Soviet Empire*, Londra, 1998.

Watson, Derek, „The Early Career of V.M. Molotov", *CREES Discussion Papers, Soviet Industrialisation Project Series*, University of Birmingham, vol. 26, 1986.

Watson, Derek, *Molotov and Soviet Government: Sovnarkom 1930-41*, Basingstoke, 1996.

Wheatley, Dennis, *Red Eagle: The Story of the Russian Revolution and of Klimenty Efremovitch Voroshilov, Marshal and Commissar for Defence of the USSR*, Londra, 1938.

Young, Gordon, *Stalin's Heirs, Who's Who in Soviet Russia*, Londra, 1953

Zenkovici, N.A., *Marşalîi I ghenseki*, Smolensk, 1997.

Zubkova, Elena, „Obşcestvennaia atmosfera posle voinîi (1945-1946)", *Svobodnaia Misl*, nr. 6, 1992.

Zubok, Vladislav, Pleşakov, Konstantin, *Inside the Kremlin's Cold War: From Stalin to Khrushchev*, Harvard, 1996.

Index[1]

A

Abakumov, Viktor: activităţile din timpul războiului ca şef al Secţiei Speciale 319, 321, 358; adună probe împotriva lui Jukov 393, 436; campania antisemită 444, 454-455, 465-466, 484; cariera şi provenienţa 428-429; căderea 482-484, 486, 493; corupţia 485; îl anchetează pe Voznesenski 471,

[1] Numărul paginilor se referă la ediţia tipărită a cărţii şi la ediţia digitală în format PDF.

482; îl răpeşte pe Starostin 441; nemulţumirea lui Stalin faţă de 481; Riumin îl acuză 485; şi Cazul Aviatorilor 427; şi cazul Leningrad 471, 473-474; uciderea 515-516

Abakumova, Antonina (născută Smirnova) 486

Abhazia 81, 115 n. **, 119, 176, 410, 425, 448

Acheson, Dean 480

Acordul de la München (1938) 252, 255

Adjubei, Aleksei 439 n. *

Adjubei, Nina 439

Adjubei, Rada (fiica lui Hruşciov) 439 n. *, 472 n. *, 482

Adveenko, A.A. 302

Afanasev, N.P. 268

Africa de Nord: debarcările americano-britanice (noiembrie 1942) 339

Agranov, V.D. 138-139, 141

Ahmatova, Anna 123-124, 432

Akulov, A.J. 116

al doilea front: Stalin cere 332-333, 338-340, 374, 376; *vezi şi* Overlord, Operaţiunea

Aleksandrov, A.V. 370

Aleksandrov, Grigori 147; *Volga, Volga* 147, 206, 217

Alferov (grădinarul din Soci) 80

Alliluev, Fiodor 48

Alliluev, Pavel (fratele Nadiei): comportamentul faţă de copii 225, 227; copiii 76; cumpără rochie pentru Nadia 32, 37; divorţat 445 n. *; intervine pentru prietenii arestaţi 228;

îl consolează pe Stalin după moartea lui Kirov 140; la a 55-a aniversare a lui Stalin 143; moartea 242-243, 445; Nadia îl vizitează 98; relaţiile cu Stalin 112; relaţiile de căsătorie 144, 206; şi sinuciderea şi înmormântarea Nadiei 38, 103, 105; şi relaţiile mamei cu Stalin 46; vila de la Zubalovo 73

Alliluev, Saşa (fiul lui Pavel) 76

Alliluev, Serghei (fiul lui Pavel) 70, 225, 227-228

Alliluev, Serghei (tatăl Nadiei): apelează la Stalin pentru victime 228; la moartea lui Pavel 242; scrisorile de la Stalin din Siberia 47; Stalin se întâlneşte cu 45; şi arestarea lui Redens 243; şi sinuciderea Nadiei 38; vizitează Zubalovo 74

Alliluev, Vladimir: *vezi* Redens, Vladimir

Allilueva, Anna (sora Nadiei) 25, 31, 48, 105, 107, 140

Allilueva, Evghenia (Jenea; soţia lui Pavel): arestarea şi condamnarea 446, 456; Beria o hărţuieşte 241; divorţul 445 n. *; eliberarea după moartea lui Stalin 516; fotografiată cu Stalin 143; intervine pe lângă Stalin pentru Maria Svanidze 228; îl informează pe Stalin despre foametea din Ucraina 89, 144; îl vizitează pe Stalin după înmormântarea Nadiei 106; la înmormântarea lui Kirov 141; Mihoels face apel la 445; relaţiile cu Stalin 112, 144-146, 243; respinge cererea lui Stalin la începutul războiului 305; se căsătoreşte cu Molocinikov pentru a zădărnici propunerea lui Stalin 244; se recăsătoreşte 146; şi moartea lui Pavel 242, 244; şi sinuciderea şi funeraliile Nadiei 38, 103, 105

Allilueva, Kira (fiica lui Pavel) 74, 76, 89, 98, 105, 144-145, 225-228, 242, 244, 446, 456, 516, 518

Allilueva, Nadia Sergheevna (a doua soţie a lui Stalin): boala mentală şi problemele de sănătate 28, 32, 35-36, 67, 90, 93, 98; ca dactilografă a lui Stalin 48; caracterul şi înfăţişarea 28, 31; comemorată 143; dansează 86-87; despre ţărani 66; devine iubita lui Stalin 49; face rost de un exemplar din „Platforma” lui Riutin 93; funeraliile 104-106; gelozia 33-34; influenţa asupra lui Stalin 55; interesele şi

ambiţiile politice 29-30; îi raportează lui Stalin despre viaţa la Moscova 84-85; îl ajută pe Lenin (februarie 1917) 48; la parada din noiembrie 99; lucrează în biroul lui Lenin 50; naşterea copiilor 50; participă la petrecerea lui Voroşilov 25, 28, 31; relaţiile cu copiii 28-29, 77; relaţiile de căsătorie 28, 31-32, 35-36, 43, 84, 98, 245; se căsătoreşte cu Stalin 50; sinuciderea 37-39, 100, 103, 155, 262, 497; Stalin cunoaşte familia 45-46, 48; Stalin o jeleşte la bătrâneţe 477; studiază la Academia Industrială 30, 33, 55, 57, 84, 90, 92; şi căderea în dizgraţie a lui Enukidze 153; şi educaţia lui Vasili 76-77; şi foamea din Ucraina 77, 89; ura faţă de Beria 81-82; vacanţele 79, 81, 83, 91-92; viaţa la Kremlin 53, 55-56; viaţa la Zubalovo 74

Allilueva, Olga (născută Fedorenko; mama Nadiei): căsătoria 45; despre divorţul lui Jenea 446; îl vizitează pe Stalin 243; înţelege complicitatea lui Stalin în „Marea teroare” 228; scrisorile trimise de Stalin din Siberia 47; şi sinuciderea Nadiei 38, 105; vizitează Zubalovo 74;

Allilueva, Svetlana (fostă Stalina; fiica lui Stalin): a 11-a ei zi de naştere 227; Abakumov o salută 429; adolescenţa 144; afecţiunea lui Stalin pentru 113, 119, 160, 217, 221, 477; afecţiunea pentru Kirov 110; bunătatea faţă de Gulia Djugaşvili 408; caracterul şi înfăţişarea 113, 361; casa de la Gagra 424 n. *; căsătoria şi fiica cu Iuri Jdanov 472-473, 492; căsătoria cu Morozov şi copilul 407-408, 445, 477; cere azil în SUA 517; copilăria şi relaţiile cu părinţii 31, 85, 90; despre atacul vascular minor al lui Stalin 410; despre băutul lui Stalin 415; despre Beria 234, 241; despre condamnarea bombei atomice de către Stalin 401; despre Svanidze 112; despre viaţa la Kremlin 54; divorţează de Iuri 488; divorţează de Morozov 445, 465; educaţia 114; evacuarea în timpul războiului 305, 323 n. *, 328; idila cu Kapler 358, 361-364, 407; îl ajută pe Jdanov 447, 457; îl cunoaşte pe Churchill 341-342; îl felicită pe Stalin pentru victorie 394; îndrăgostită de Sergo Beria 406-407; la a 73-a aniversare a lui Stalin 500; legătura cu Johnreed Svanidze 497; mama o sfătuieşte să nu bea 98; merge cu metroul 156; Mihoels caută sprijin pentru problema evreiască 445;

naşterea 50; o avertizează pe Nina Beria de ameninţarea lui Lavrenti 489; o laudă pe Valentina Istomina 245-246; o vizitează pe bunica Djugaşvili 161; prietenia cu Sergo Beria 120; prietenii din copilărie 76; privind preluarea proprietăţilor 220; privind privilegiile potentaţilor Partidului 439; simpatia pentru Mikoian 87; Stepan Mikoian vorbeşte despre delegaţia tatălui în China 469; studiile şi şcoala 159, 220; şederea la vila Lipki 155 n. *; şi amuzamentul lui Stalin 421-423, 452; şi atacul cerebral şi moartea lui Stalin 508-509, 512-513; şi căsătoria părinţilor 28; şi moartea lui Kirov 141; şi persecutarea familiei 243; şi refuzul lui Stalin de a da la schimb prizonieri pentru Iakov 359 n. *; şi sinuciderea mamei 37, 103, 105, 113, 361; vacanţa la Soci 116, 119; viaţa la Zubalovo 74, 112, 221; vizitează familia Beria 402, 405; Zinaida Jdanov şi 128 n. *

Alter, V. 434 n.

Anders, Wladyslaw, general 276 n.

Andreasian, Napoleon 213

Andreev, Andrei Andreiovici: activităţile din timpul „Marii terori” 213; Beria îl necăjeşte 403; căsătoria 33; conduce Comisa de Control Disciplinar 71; consumă cocaină 492; despre foametea din timpul războiului 380; drumeţiile prin munţi 74; îl anchetează pe Voznesenski 470, 474; îl atacă pe Buharin 186; în dezacordurile din Politburo 117; în funcţia de comisar pentru agricultură 477; privind imposibilitatea de a îndeplini cererile lui Stalin 59-60; se întâlneşte cu Stalin la Moscova, în timpul războiului 322; Stalin îl laudă ca proletar 336; şi Jdanov 130, 219; vacanţele 79, 130; viaţa după moartea lui Stalin 517; viaţa la Kremlin 54

Andreeva, Dora (soţia lui Andreev) vezi Hazan, Dora

Andreeva, Nataşa (fiica lui Andreev/Dora, ulterior Kuibîşeva) 53-74, 61, 99, 104, 214 n. *, 218-220, 322, 472, 518-519

Andropov, Iuri 393 n.

antisemitism: *vezi* evrei

Antonov, Aleksei, general 316, 351, 354, 357, 364, 368

Antonov-Ovseenko, V.A. 201

Armata Roşie: comandanţii din război împuşcaţi 272; comportamentul greşit 383; epurată 191-195; în Războiul de Iarnă împotriva Finlandei 271-273; însemnele restaurate după Stalingrad 358; Stalin pune la îndoială loialitatea 68; terorizată în război 310, 321; Troţki formează şi controlează 48

Armata Teritorială poloneză 381

Armenia: „Marea teroare” în 213, 215

Artemev, P.A., general 326, 328-329

Arutinov, G.A. 493 n. *

Asociaţia Rusă a Scriitorilor Proletari 94

Astor, Nancy, vicontesă 340

Attlee, Clement 399

Averbah, Leopold 96 n. *

avionul MiG 452

B

Babel, Antonina 268 n. *

Babel, Isaak 74 n. *, 95, 152-153, 197, 226, 236-238; arestat şi împuşcat 267-268; şi Mihoels 455

Bad Gastein 153 n. *

Baghirov, M.D. 336

Bagramian, J.Kh. 312

Baibakov, Nikolai 331, 344, 353

Balandin, V.P. 313

Baştakov, M.I. 276

Batiţki, A., mareşal 515

Băieţi veseli (film) 147

Beal, Fred 87, 91

Beaverbrook, William Maxwell Aitken, baron 318-319

Bednîi, Demian 57 n. *, 79, 81, 124-126, 169, 195 n. *

Belgorod 367-368

Belomor: *vezi* Canalul Marea Albă – Marea Baltică

Belov, Fedor 86

Belov, J.P. 193

BeneĹˇ, Edvard 194

Berejkov, Valentin 279, 323, 374 n. *

Beria, Lavrenti Pavlovici: Abakumov face apel la 486; abuzează de colegii acuzaţi 179-180; activităţile din timpul războiului 302, 306, 310-311, 335, 338, 348, 368; ales în Comitetul Central 121-122; ales membru candidat al Biroului Politic 247; ameninţă Iugoslavia 457; anchetează focul de armă tras asupra lui Stalin 119; anturajul 239; apropierea de Malenkov 248 n. *; arestarea şi deportarea naţionalităţilor 379-380; arestat şi condamnat la moarte 515; arestează, condamnă şi execută 275, 403, 404 n. *; asigură forţa de muncă din rândul deţinuţilor pentru bătălia de la Kursk 364; autoritatea în timpul războiului 355-356; avansat la gradul de mareşal 396; aventura cu Drojdova 476; ca tovarăş al lui Stalin 411; campania lui Stalin împotriva 489; campania lui Stalin împotriva lui Molotov 426, 499; capacitatea de organizare în timpul războiului 330-331; caracterul afemeiat şi viaţa sexuală 82, 205, 233-

234, 387, 402-406, 415, 437-438; caracterul, proveniența și cariera 81-82, 233; cere abandonarea Moscovei 322, 326; colaborează cu Stalin 352-356; comentează filmele 412-413; comportamentul și stilul de viață 401-402, 407; conduce Securitatea Statului (GUGB) 235; construiește sera pentru Stalin 416; construiește un templu pentru Stalin în Gori 43 n. *; copiii nelegitimi 405 n. *; demis 428; despre atitudinea lui Stalin față de femei 262; despre deteriorarea sănătății mamei lui Stalin 160-161; despre determinarea bolșevică 59; despre inteligența lui Stalin 60; despre invidia lui Stalin față de Mao 479; *Despre istoria organizațiilor bolșevice din Transcaucazia* 154; despre Malenkov 215; despre singurătatea lui Stalin 452; dezamăgirea față de Stalin 459; discută despre alianța cu Franța și Marea Britanie 255; dușmănia cu Jdanov 420, 430, 457; dușmănia față de Lakoba 115, 450; dușmănia față de Ordjonikidze 120 n. *; dușmănia față de Voznesenski 288, 330, 421, 470; evacuat din Moscova 323; evlavia mamei 89 n. *; folosește otrăvuri 133; folosirea torturii 209, 233, 235, 239; glumele jignitoare 403, 418; i se ordonă să apere Caucazul 344; ia cina la Zubalovo 287; îi aduce calcani lui Stalin 418; îi joacă o festă lui Redens 112; îi raportează lui Stalin despre bomba atomică a Statelor Unite 397; îi transmite lui Jenea Allilueva propunerea lui Stalin 244; îi trimite corespondența nazistă lui Stalin 393; îi vizitează pe Stalin și Nadia la Soci 81, 83; îl amenință pe Bierut 417; îl amenință pe Voronov 355; îl arestează pe Ejov 248; îl arestează pe fratele lui Sergo, Papulia 177; îl atacă pe Ejov 234; îl atacă pe Enukidze 154-155; îl atacă pe Jukov 436; îl critică pe Abakumov 484; îl demite și îl repune în funcție pe Valiko Ordjonikidze 178; îl discreditează pe Kaganovici 253; îl informează pe Stalin despre aventura Svetlanei cu Kapler 362; îl laudă pe Blohin 173 n. *; îl manipulează pe Stalin 418, 421; îl urăște pe Suslov 496-497 n. *; îl urmărește pe Mikoian 213; împarte mașina cu Malenkov 414; în cercul intim 476 n. *; în Moscova în timpul războiului 328-329; înființează Comitetul antifascist 434; însărcinat cu dezvoltarea bombei atomice 400-402, 407; întâlnirile cu diplomați 252; intensifică „Marea teroare” în timpul războiului 313, 321; învinuit de descendenții potentaților

519; joacă volei 439; la al XVII-lea Congres al Partidului 120; la Conferinţa de la Ialta 384, 387; la Conferinţa de la Potsdam 396-397; la Soci 115-116; la zilele de naştere ale lui Stalin 142, 163; Malenkov protestează împotriva antisemitismului 466; membru cu drepturi depline al Biroului Politic 427; Nadia îl urăşte 81, 84; numit comisar 238; numit în funcţie pentru a-l ajuta pe Ejov 233-234; o acuză pe Jenea Allilueva de uciderea soţului ei 244; obiceiurile legate de băutură 261, 415; ordonă arestarea Kirei Kulik 275; organizează Festivalul Rustaveli 218; participă la Conferinţa de la Teheran 372-374, 377; participă la înmormântarea mamei lui Stalin 192; păstrează controlul asupra organelor de securitate 358 n. *; persecută familia Alliluev 241; plictisit de poveştile lui Stalin 415, 419; Poskrebîşev face apel la 498; poziţia în Partid 494 n. *; poziţia şi politicile după moartea lui Stalin 511; privilegiile 438; propune Comitetul de Apărare a Statului în timpul războiului 308; propune concursul de tras cu arma 416; pune la îndoială sistemul sovietic 490; reabilitarea refuzată 518; recunoaşte că Polina Molotova trăieşte 468; reformele 515; refuză să îl aresteze pe Jdanov 315; relaţiile cu fiul său 406; relaţiile cu Malenkov 452; relaţiile cu Poskrebîşev 240, 264; rivalitatea faţă de Malenkov 288; rolul jucat în „Marea teroare” 212-213, 246, 248; se întâlneşte cu Chou En-lai 482; se întâlneşte cu Stalin după invazia germană 302-303; se opune masacrării ofiţerilor polonezi 275; se teme că Stalin provoacă Statele Unite 501; simpatia faţă de cauza evreilor 434-435; soarta familiei 518; sprijină rebotezarea Moscovei după Stalin 395; Stalin deţine informaţii despre rolul jucat în Baku 510; Stalin îi cere să ia în calcul o pace separată cu Germania 319; Stalin îi ordonă să îl elimine pe Troţki 247; Stalin îi vorbeşte despre bolşevici ca despre un ordin militaro-religios 88; Stalin îl invită la film 120; Stalin îl mustră 372; Stalin îl numeşte la conducerea Caucazului 91; Stalin îl urăşte 402, 490; Stalin pune întrebări despre campania „Marii terori” 268-269; Stalin se întoarce împotriva lui 427-428, 481, 483, 499; strânge probe împotriva lui Jukov 393; sub ameninţare 500, 502; şi accidentul vascular şi moartea lui Stalin 504-513; şi acuzaţiile împotriva lui Mihail Kaganovici 281; şi

ameninţarea cu invazia germană 277, 292-293; şi ameninţarea germană la adresa Moscovei 319; şi antisemitismul lui Stalin 435; şi arestarea şi dispariţia Bronkăi Poskrebîşeva 264; şi boala lui Ordjonikidze 132-133; şi cazul împotriva lui Kuzneţov 470; şi Cazul Leningrad 471, 475; şi cererea în căsătorie de către Stalin a lui Jenea Allilueva 145-146; şi Complotul Doctorilor 485, 499, 502-503; şi demiterea lui Litvinov 251; şi demiterea lui Malenkov 430; şi disperarea lui Stalin faţă de eşecurile iniţiale din război 308-309; şi familia Kavtaradze 265; şi importatorii de banane 487; şi invazia Finlandei 271; şi înfiinţarea Smerş 358; şi moartea lui Ejov 268; şi moartea lui Kuzneţov şi Voznesenski 482-483; şi moartea lui Lakoba 177; şi mutarea lui Stalin la Semionovskoe 325; şi noul imn naţional 369-370; şi numirea în funcţie a lui Hruşciov la Ministerul Agriculturii 476; şi ofensiva propusă de Stalin 330; şi onorurile lui Stalin 395; şi pactul Ribbentrop-Molotov 257 n. *; şi penuria de alimente de după război 443 n. *; şi politica de teroare a lui Stalin 207; şi Postîşev 229; şi propunerile din timpul războiului pentru germani 311; şi reorganizarea NKVD 277 n. *; şi sinuciderea lui Sergo 185; şi succedarea lui Stalin 461, 469, 476, 487, 496, 509-510; şi testarea bombei atomice 475; şi uciderea ofiţerilor polonezi 276 n. *; ura familiei Alliluev 157; ura faţă de Kuzneţov 431; ura faţă de Stalin 490, 508; vegetarianismul 403, 418; viaţa şi interesele personale 402-404; Vlasik îl denunţă 438; vorbeşte la înmormântarea lui Stalin 515

Beria, Marta (născută Peşkova; soţia lui Sergo): arestată 515; crede că tatăl şi bunicul ei au fost ucişi 519; despre Beria 407; despre iubirea lui Iagoda pentru Peşkova 164; despre Lilia Drojdova 476, 489; despre obiceiurile Ninei Adjubei 439; despre Valecika Istomina 245; eliberarea şi viaţa ulterioară 518; idila şi căsătoria cu Sergo Beria 406-408; prietenia cu Svetlana 217, 221, 245, 406; şi idila Svetlanei cu Kapler 362; Vasili Stalin se dă mare în faţa 360

Beria, Nina (născută Gheghecikori; soţia lui Lavrenti): afecţiunea lui Stalin pentru 234, 374, 402, 427; arestată 515; cadoul pentru ziua lui Stalin 479; căsătoria 82, 402,

405; doamna Rapava cere ajutor de la 490 n. *; la petrecerile lui Stalin 422; nu vrea să se mute 234; o avertizează pe Svetlana cu privire la Sergo Beria 406; o vizitează pe mama lui Stalin 160-161; plânge când află de accidentului vascular şi de moartea lui Stalin 507, 509; relaţia cu nora 407; se mută la Kiev 518; Stalin o invită la film 120; Svetlana o vizitează 402, 408; şi aventurile sexuale ale soţului 405, 486, 489; şi faptul că soţului ei merge la băut cu colegii 415; şi glumele jignitoare ale soţului ei 403; şi ostilitatea lui Stalin faţă de femei 262; şi ostilitatea lui Stalin faţă de soţul ei 489-490

Beria, Sergo (fiul lui L. Beria): arestat 515; cariera 406; casa şi viaţa de familie 403, 406; despre intriga lui Şcerbakov 308 n. *; despre tatăl său şi masacrul din pădurea Katîn 275; eliberarea, divorţul şi cariera ulterioară 518; îl însoţeşte pe tatăl său în războiul din Caucaz 344-345; la Conferinţa de la Ialta 385-386; la Conferinţa de la Potsdam 397, 400; la Conferinţa de la Teheran 374-375; relaţiile din copilărie cu Stalin 120; relaţiile şi căsătoria cu Marta 406-408; Stalin îi spune despre relaţiile lui Lenin 421; şi dorinţa lui Stalin ca Svetlana să se mărite cu Iuri Jdanov 447; şi duşmănia dintre tatăl său şi Stalin 489-490, 497; şi relaţiile lui Stalin cu evreice 226

Berlin: asaltul asupra şi capturarea (1945) 384, 388-390; blocada şi transportul aerian (1948-1949) 458-461; Molotov vizitează 277-280

Berman, Boris 114, 1897

Berman, Jakub 246, 411, 421-422, 452, 499

Bernadotte, Folke, conte 359

Bidault, Georges 383

Bielorusia 306

Bierut, BolesĹ,aw 380, 382-383, 411, 414, 417, 419-420, 450, 480, 499

Birobidjan (patria evreilor) 254

Birse, Arthur, maior 341, 376 n. *, 378

Bîcikova, Aleksandra 113

Bliuher, Vasili, mareşal 211, 235, 239

Blohin, V.M. 173, 183, 268-269, 275-276

Bock, F. von, feldmareşal 337

Bogomolov, Aleksandr 449 n. *

Bohlen, Charles („Chip”) 371, 374-375, 385 n. *, 387

Boldin, L.V., general 300

Bolşakov, Ivan 411-413, 433-434

bomba atomică: dezvoltarea de către sovietici a 401, 428, 430, 475, 477, 516; dezvoltată de SUA 399, 401

Bonci-Bruevici, Vladimir 201

Bór-Komorowski, Tadeusz, general 381

Borisov, M.D. 131-132, 137-138, 140

Bormann, Martin 390

Bovkun-Luganeţ, I.T. 253

Brackman, Roman: *Dosarul secret al lui Stalin* 47 n. *

Braun, Eva 389-390, 393

Bravo, Leopoldo 502

Brejnev, Leonid 343 n. *, 496-497 n. **, 511 n. *, 516

Brest-Litovsk, Tratatul de la (1917) 48

Briuhanov, N.P. 66

Brooke, Alan, general (ulterior vicontele Alanbrooke) 340, 377-378, 382 n. *, 385 n. *, 386, 436 n. *

Budapesta 384, 387, 411

Budberg, Moura, baroană 164

Budionnîi, Maria (a treia soţie a lui Semion) 518

Budionnîi, Nadejda (prima soţie a lui Semion) 107 n. *

Budionnîi, Nina 190 n. *, 518

Budionnîi, Olga (a doua soţie a lui Semion) 107 n. *, 204, 263, 516

Budionnîi, Semion Mihailovici: activităţile din timpul războiului 303, 306, 320, 329; călăria 74; comandă în Crimeea 334; creşte cai 403 n. *; demis 312; despre foamete 85, 87-88; despre Jukov ca posibil succesor al lui Stalin 436; despre politica de teroare a lui Stalin 190; despre sâcâiala Nadiei 35; familia 518;îi condamnă pe Tuhacevski şi Rudjutak 192; în timpul Revoluţiei Bolşevice 49-50; încearcă să îi protejeze pe ofiţeri în timpul „Marii terori” 235; înfăţişarea 33; la Ţariţîn 49; participă la parade 99; portretul 438 n. *; protestează faţă de arestarea nevinovaţilor 200; provenienţa 74 n. *, 81; publică memorii 190 n. *; relaţiile proaste cu colegii 420; scapă de arest 193; scepticismul cu privire la tancuri 274; se căsătoreşte cu menajera 246; semnează ordinele lui Stalin din timpul războiului 311; sinuciderea primei soţii 107 n. *; Stalin îi oferă săbii 62; Stalin îl promovează 158; Stalin îl urmăreşte 356; strategia şi manevrele în timpul războiului 312; sub ameninţare 204, 259; şi ameninţarea invaziei germane 289, 294; şi apărarea Caucazului 343, 345; şi atacul Germaniei împotriva Uniunii Sovietice 293, 300; şi pierderea ofiţerilor 274; şi reacţia lui Stalin la moartea Nadiei 107; şi restaurarea însemnelor militare 358; şi sărbătorirea victoriei 394; vacanţele 74, 116; votează pentru executarea lui Buharin şi Rîkov 187

Buharin, Iuri (fiul lui Nikolai şi al Annei) 188 n. *

Buharin, Nikolai Ivanovici: acasă la Kremlin 186; atacat la şedinţa Plenului 70; calităţile 33; călătoreşte la Paris 158; citat în procesele-spectacol 168; desenează caricaturi la şedinţele Biroului Politic 63; despre gustul lui Stalin pentru scrisori 80; despre personalitatea lui Stalin 60; eliminat din Biroul Politic 57, 63; grădina zoologică privată 403 n. *; implicat în procesul lui Zinoviev 174; influenţa asupra Nadiei 93; Jdanov şi 130; îl apără pe MandelČ™tam în faţa lui Stalin 124; îl laudă pe Stalin la al XVII-lea Congres al Partidului 121; îl respectă pe Ejov 153; îl sprijină pe Ehrenburg 127 n. *; îl sprijină pe Ordjonikidze 178; îl sprijină pe Stalin împotriva rivalilor 51; judecat şi condamnat 187-188, 230, 451; la înmormântarea Nadiei 105; la Zubalovo 74; Ordjonikidze îl trădează 118; participă la petrecerea lui Voroşilov 33; pledoaria finală adresată lui Stalin 510 n. *; poezia despre moartea lui Sergo 185; salută promovarea lui Ejov la conducerea NKVD 176; se căsătoreşte cu o tânără 90; se opune tratamentului aplicat de Stalin ţăranilor 35, 66; Stalin îi spune „Čuiksi” 158 n. *; Stalin nu are încredere în 90; Stalin se mută în apartamentul lui 111; sub ameninţare 178-181, 186-187; şi reacţia lui Stalin la moartea Nadiei 107; şi Steţki 200; şi uciderea lui Kirov 135

Buharina, Anna (născută Larina) 90, 95, 185-187, 188 n. *, 213 n. *, 239-240, 268 n. *

Bulanov, P.P. 230

Bulatov, D. 202

Bulgakov, Mihail 97-98, 125

Bulganin, Nikolai Aleksandrovici, mareşal: activităţile în război 320-321; avansat la gradul de mareşal 437; barba 55 n. *; băutura 416; conduce Moscova cu Hruşciov 159; îl interoghează pe Aleksandr Voznesenski 474; îl înlocuieşte pe Malenkov în funcţia de premier 516; îl sprijină pe Hruşciov împotriva lui Beria 515; îl urăşte pe Malenkov 420; în cercul intim al lui Stalin 476 n. *; în Polonia postbelică 394; la amuzamentul lui Stalin 422-423; la întâlnirea

diplomaţilor 383; lăsat la conducere în absenţa lui Stalin 447; numit ministru al Forţelor Armate 431 n. *; pregăteşte cazul împotriva lui Jukov 436; relaţiile cu Stalin 420; rezerve privind contraatacul planificat 329-330; se întâlneşte cu Chou En-lai 482; se întâlneşte cu Mao la Moscova 478-479; solidaritatea cu colegii 499; Stalin îi corectează discursurile 486; Stalin îl numeşte ca succesor în funcţia de premier 487; statutul după moartea lui Stalin 511; şi accidentul vascular şi moartea lui Stalin 504-505, 507, 509, 511-512; şi Complotul Doctorilor 502; şi epurarea lui Postîşev 229; şi eşecul lui Hruşciov în ofensiva de la Harkov 336; şi moartea lui Kuzneţov şi Voznesenski 483; vânătoarea de raţe 258

Bulgaria 279, 285, 382

Butuzova, Matrena 502, 504-506

C

Cadogan, Alexander, Sir 342

Canalul Marea Albă – Marea Baltică (Belomor) 95, 115, 162 n. *

canibalism 196, 198, 317, 380

Casa de pe Chei, Moscova 219, 234

Castro, Fidel 516

Caucaz: hotărârea germanilor de a pune mâna pe petrolul din 333, 337-338, 344

cazaci „albi” 388 n. *

ceceni 344, 379

Cehoslovacia 416

Cehova, Olga 437

cei 26 de comisari împuşcaţi în Războiul Civil 186

CEKA (poliţia secretă) 25 n. *, 49, 74, 81, 88, 105, 174, 209

cekişti 95, 131-132, 136, 138, 188; executaţi 188; în calitate de călăi 173 n. *; în război 367, 379

Cepţov, Aleksandr, general-locotenent 491

Cernuha (membru al Secţiei Speciale) 498

Chamberlain, Neville 252

China: intervine în Războiul din Coreea 481-482, 502; Războiul Civil în 468; Tratatul cu URSS 478-481

Chou En-lai 468, 478, 480-482

Churchill, Winston S., Sir: dansează cu un partener de sex masculin 422 n. *; despre „cortina de fier" 399; discursul de laudă la adresa lui Stalin 425; gelozia faţă de Montgomery 436 n. *; îi înmânează sabia Stalingrad lui Stalin 375-376; îl avertizează pe Stalin cu privire la invazia germană 287; îl cazează pe Molotov la Chequers 332; îl vizitează pe Stalin la Moscova 338-342, 352, 381-382; învins la alegerile din 1945 399; la Conferinţa de la Ialta 260, 384-388; la Conferinţa de la Potsdam 398-399; la Conferinţa de la Teheran 368, 374-376; se opune divizării Europei 381-382; Stalin îl admiră 399; şi dificultăţile lui Stalin în timpul foametei din Ucraina 92

Chu-Teh, mareşal 480 n. *

Ciadaev, Y.E. 293, 300-301, 306-308, 335, 470

Ciarkviani, Gela 44 n. *, 518

Ciarkviani, Kandid 44 n. *, 234, 344, 409, 450, 452, 466, 482-483, 487-490, 493-494 n. *, 518

Ciarkviani, preot 43-44, 450, 490 n. *

Ciaureli, Mihail 413-414, 424

Cicerin, Gheorghi 215 n. *

Cikobava, Arnold 493, 493-494 n. *

cincinal 57, 71, 114-115, 183

cinema: importanţa în URSS 146-148, 206; interesul lui Stalin faţă de 120, 411-414

Cioibalsan, mareşal 197 n. *, 491-492

Ciubar, Vlas 87, 91, 130, 150 n. *, 169, 181; arestat şi executat 231, 235, 246

Ciudov, Mihail 135

Ciuikov, Vasili, general 346-348, 389-390

Clark Kerr, Archibald, Sir (ulterior baronul Inverchapel) 339-341, 354 n. *, 371, 387, 486 n. *

colectivizare 58, 66, 81, 116; *vezi şi* culaci; ţărani

Cominform: crearea 452; reuniunile 456-458

Comintern: epurarea 210; Stalin desfiinţează 369

comisari în serviciile armatei 310

Comisariatul pentru Afacerile Naţionalităţilor: Stalin înfiinţează 48

Comisariatul Poporului pentru Afaceri Interne: *vezi* NKVD

Comitetul antifascist evreiesc: desfiinţarea 465; formarea 434, 444, 456; membrii torturaţi 486

Comitetul de Stat pentru Apărare 308-309, 405 n. *

Complotul Doctorilor 460, 485-486, 493, 497, 499, 503-504, 506, 509, 511 n. *

Conferinţa de la Ialta (1945) 260-261, 384-388, 434

Conferinţa de la Potsdam (1945) 396-400

Conferinţa de la Teheran (1943) 371-378, 399

Congresul Învingătorilor (1934) 120-122

Congresul Scriitorilor, primul (1934) 130

Congresul Sovietelor, al VII-lea 148

Conquest, Robert 196 n. *

Consiliul Economic Suprem 71

Constituţie (sovietică, 1936) 145, 211 n. *

copii: ai potentaţilor 217-221, 225; persecutaţi în timpul „Marii terori” 199

Crimeea: în război 334-335; propusă ca patrie a evreilor 435, 444, 465; tătarii deportaţi din 379; *vezi şi* Gagra; Soci

Cripps, Stafford, Sir 287

Criza rachetelor din Cuba 337, 501 n. *, 516

culaci: reprimarea şi lichidarea 52, 57-59, 65-66, 73, 81, 92 n. **, 95, 107, 147, 162 n. **, 197, 212, 214, 354, 468, 476

D

Daladier, Edouard 252

Davidova, Vera 244, 246 n. *, 480

Davies, Joseph 203, 262 n. *

Dekanozov, Reginald 287 n. *

Dekanozov, Vladimir 252-253, 276, 278-279, 287-289, 292, 294, 301 n. *, 494 n. *, 515

Dekanozova, Nadia 287 n. *

Demid, mareşal 197 n. *

deportări 33, 385, 476, 501

Diki, Aleksei 413

Dimitrov, Gheorghi 238 n. **, 243, 272 n. *, 292, 302, 326, 457; moartea 460, 491-492

Djanelidze, doctor 132

Djaparidze, Viano 201

Djilas, Milovan 61, 383-384, 411, 413, 415, 418, 456-457, 459

Djugaşvili, Ekaterina („Kato”; născută Svanidze; prima soţie a lui Stalin): căsătoria şi copilul cu Stalin 46, 112, 143, 477; moartea 46

Djugaşvili, Ekaterina („Keke”; născută Gheladze; mama lui Stalin): deteriorarea sănătăţii 160-161; moartea 191; Nadia îi scrie 90; se desparte de soţ 44; şi naşterea şi educaţia lui Stalin 43-44, 161

Djugaşvili, Gulia (fiica lui Iakov) 227, 305, 311, 323 n. *, 359 n. *, 406, 408, 497, 500

Djugaşvili, Iakov (fiul lui Stalin cu Kato): capturarea şi întemniţarea în timpul războiului 311, 359, 365, 408; cariera 113, 218; căsătoria şi copilul 31, 227; în război 305; naşterea şi educaţia 46; se alătură artileriei 218; sinuciderea 31, 359; Stalin refuză oferta germanilor de a face schimb de prizonieri 358-359

Djugaşvili, Iosif Vissarionovici: *vezi* Stalin, Iosif Vissarionovici

Djugaşvili, Iulia (a doua soţie a lui Iakov) 227, 305, 311, 360, 408

Djugaşvili, Vissarion („Beso”; tatăl lui Stalin) 43-44

Djugaşvili, Zoia (prima soţie a lui Iakov) 31

Dobrînin, Anatoli 411

Dostoievski, Fiodor 97, 384

Doumenc, Joseph, general 255

Dovjenko, Aleksandr 147

Draule, Milda (soţia lui Nikolaev) 136-137

Drojdova, doamna (mama Liliei) 476

Drojdova, Lilia 486, 489, 518

Drojdova, Marta 489

Dunaevski, Isaak 147, 329

Dunlop, interpret 340

Dvinski, B. 85, 153

Dzerjinski, Feliks 88, 112, 152 n. *, 215 n. *, 497

E

Eden, Anthony (ulterior primul conte de Avon) 330, 332, 382, 388 n. *

educaţia în timpul bolşevicilor 76

Efimov, S.A. 113-114, 159

Efremov, L.N. 496-497 n. **

EgnataČ™vili, Aleksandr (Saşa) 161, 417-418 n. *, 466

EgnataČ™vili, Koba 44

Egorov, Aleksandr, mareşal 33, 158, 193, 205, 220, 229, 246

Egorov, P.I. 459

Egorova, Galina Zekrovskaia 33-34, 36-37, 158, 193, 198, 205

Ehlich, G. 434 n. *

Ehrenburg, Ilya 127 n. *, 128 n. *, 197, 288, 435, 500-501; *Căderea Parisului* 288

Eihe, R.I. 150 n. *, 177 n. *, 231, 235, 267

Eisenhower, Dwight D. 389

Eisenstein, Serghei 147-148, 206, 226, 277, 379, 433

Eismont, V.V. 100, 107

Eitington, Leonid (N.I.), general 373 n. *

Ejov, Nikolai Ivanovici („Mura”): adoptă copii 31 n. *, 203; asemuit cu Ivan cel Groaznic 433; aventurile şi amantele 226, 236-237; băutura 236; Beria numit adjunct al lui 234; caracter şi înfăţişare 151-152, 203; căsătorii 152-153; colecţionează suveniruri şi înregistrări 248; declinul puterii 231-235, 247-248; depravarea 238; devine comisar-general al Securităţii de Stat 183; devine comisar pentru Transporturile pe Apă 231; epurarea Armatei Roşii 193; glorificat în balade 218; interogat şi executat 267-269; îl acuză pe Buharin 186-187; îl acuză pe Radek 179; îl ajută pe Stalin în Războiul Civil Spaniol 175; îl arestează pe Piatakov 177, 179; îl atacă pe Enukidze 153-154; îl atacă pe Iagoda 188-190; la Suhumi 449; metodele de tortură şi de execuţie 209-210, 485; numit comisar al poporului pentru Afaceri Interne 176; numit în funcţia de secretar al Comitetului Central şi şef al NKVD 151, 153; ocupă apartamentele lui Iagoda 219; participă la şedinţele Biroului Politic 189, 209; prietenia cu Malenkov 215; prietenia cu Poskrebîşev 226; propune numirea Moscovei după Stalin 395; provenienţă şi carieră 151; pulverizează biroul cu mercur 412 n. *; relaţiile cu Stalin 202-203; rolul jucat în timpul „Marii terori” 193, 196-203, 207, 213-214, 229, 235; rutina zilnică 202, 209; sănătate şi epuizare 151-153, 163, 229, 231; se laudă cu puterea sa 229-230; Stalin îl acuză de excese 247-248; Stalin îl denunţă la al XVIII-lea Congres 247-248; Stalin îl sprijină 83 n. **; Stanislav Redens îl vizitează împreună cu familia 226-227; supraveghează procesele-spectacol 163-164, 166-169, 173, 175, 177, 179-180, 184; şi ameninţările de război 180; şi ancheta în uciderea lui Kirov 136, 139, 141; şi arestarea membrilor familiei Svanidze 228; şi arestarea şi procesul lui

Tuhacevski 191-192; şi cazul Buharin 180, 186; şi Molotov 166; şi sinuciderea lui Sergo 185; transformă NKVD în „sectă secretă” 188, 208

Ejova, Antonia (Tonia; prima soţie a lui Nikolai) 152

Ejova, Evghenia (născută Feigenberg; a doua soţie a lui Nikolai) 152-153, 203, 221, 226, 236-238, 267

Ejova, Nataşa (fiica lui Nikolai; ulterior Haiurin) 203, 237-238

El-Registan, poet liric 369, 371

Elţin, Boris 471 n. *, 518

Enukidze, Avel: ajută Teatrul Bolşoi 127 n. *; caracterul 69; căderea 153-155, 159, 205; desfrânarea 153, 157, 205; *Editurile secrete ale bolşevicilor* 154; executat 190; Iagoda îl denunţă 189; influenţa asupra Nadiei 90; îl consiliază pe Stalin în relaţiile cu Germania 252; la Zubalovo 74; Nadia dansează cu 37; o primeşte pe Nadejda Mandelştam 124; primeşte bunuri de lux 62; se opune reprimării ţăranilor de către Stalin 66; Stalin nu are încredere în 69, 90; susţine darurile pentru potentaţii Partidului 62; şi epurarea comandanţilor Armatei Roşii 191-192; şi familia Alliluev 46; şi legile de urgenţă după uciderea lui Kirov 135; şi sinuciderea şi înmormântarea Nadiei 37-38, 103-105; şi supremaţia Partidului 77; vacanţele cu Stalin 79-80

Epancikev, secretar al *Obkom* 214

Erdman, N.: *Suicid* (piesă de teatru) 126

Eremenko, Andrei, mareşal 319, 346-348, 354-355, 357, 367-368

Ermler, Fridrih 148

Estonia 258, 276

Etingher, Iakov, doctor 483-484

Europa: împărţirea postbelică 381-382

Evdokimov, E.G. 129

evrei: atitudinea lui Stalin faţă de 253-254, 262, 435, 444-445, 466, 481, 489, 493-494, 498; campania de teroare împotriva 466-467, 483-484, 490-493, 500-501; epurarea doctorilor 483-484, 491-492, 500-501; epuraţi de la conducere 465 n. *; oprirea campaniei antisemite 505; patria propusă pentru 254, 435, 444; persecutaţi de Hitler 196, 198 n. **, 255, 434; prietenia lui Stalin cu evreice 226, 254; statutul în Partid 254; şi antisemitismul 72, 254, 433-435, 445, 456, 458, 483, 500

F

Fadeev, Aleksandr 96, 126 n. *, 432

Fefer, Isaak S. 435

femei: atitudinea lui Stalin faţă de 244-245, 262; certurile şi rivalităţile dintre 112-113, 142-146, 156-157, 219; „curtea” lui Stalin 226-227; interesul lui Stalin faţă de şi succesul acestuia la 33-36, 46-47, 144-145, 244-246; în timpul „Marii terori” 200, 204-205, 219; pledoarie pentru viaţa celor dragi 263-264; privilegiile pentru fiicele şi soţiilor potentaţilor 438-439; Stalin le elimină pe soţiile potentaţilor 262-268, 274-275; sunt violate de Armata Roşie 384

Finlanda: controlul lui Jdanov după război asupra 282, 309-310; sovieticii invadează (Războiul de Iarnă) 271-273; sub ameninţarea Uniunii Sovietice 261; trupele germane în 277, 279

Fiodorovna, Zoia 265

foametea: în 1933 114; în timpul războiului 379-380; în Ucraina 26, 78, 87-88, 91-92

Ford, Henry 169 n. *

Forţele Aeriene (Sovietice): decimate la începutul războiului 305; eşecurile 284-285; *vezi şi* Stalin, Vasili

Franco, Francisco, general 395-396

Franţa: capitularea (1940) 376; tratatul cu URSS (1944) 383

Frinovski, Mihail 196, 302, 322

Frolov, V.A., general 318

frontul Volhovski 334

Frumkin, M. 496

Frunze, Mihail 31 n. *, 98 n. *

G

Gagra, Crimeea 77, 119, 424

Gamarnik, Ian 190

Gaulle, Charles de 382-383, 427

Gelovani, Mihail 413-414

George al VI-lea, rege 376

Georgia: amplasarea şi condiţiile 43; Beria numit prim general în 83; corupţia în 489; independenţa (1991) 518; în timpul Revoluţiei din 1905 46; originile lui Stalin în 449; Stalin anexează 51; suspiciunea faţă de musulmani 344

germani (etnici): persecutaţi în timpul „Marii terori” 197, 252-253

Germania: acordul postbelic 393, 398; ameninţă cu invadarea Rusiei 278, 280-294; atacă Rusia 295, 299-302; avansul iniţial faţă de ruşi 301-302, 305, 310; avansul spre Stalingrad 336-337, 341, 343; hotărârea de a pune mâna pe Caucaz 333, 337, 343-345; invadează Polonia 255, 259; în Primul Război Mondial 48; înfrântă de ofensiva finală rusă 381; învinsă la Moscova 327, 330; învinsă şi invadată de ruşi 384; îşi desfăşoară forţele împotriva Rusiei 285; la Stalingrad 345, 357; politica lui Stalin cu privire la 252; războiul cu URSS 177, 180; Stalin critică disciplina prea

strictă din 387; Stalin face o alianţă cu (1939) 255-259, 261; succesul în Occident (1940) 276; şi bătălia de la Kursk 310

Gherasimov, Aleksandr 127 n. *, 273, 438 n. *

Ghidoş, poet 127

Glikina, Zinaida 226, 236, 238, 267

Gnedin, Evgheni 253

Goebbels, Joseph 146, 206, 279-280, 291 n. *, 294 n. *, 412-413, 437

Goglidze, S.A. 498 n. *

Goldştein, Isaak I. 446

Golikov, Filipp, general 277, 292, 354, 437

Goloşcekin, Filip 151

Golovanov, A.E., mareşal al Forţelor Aeriene 325, 332, 372, 437, 453

Golubev, I.M., general 330

Golubov-Potapov, Vladimir 455

GomuĹ,ka, Wladyslaw 420

Gorbaciov, Mihail 78 n. **, 119 n. *, 344 n. *, 471 n. *, 511, 517

Gorbaciov, Raisa 119 n. *

Gorbatov, general 194, 387 n. *

Gorceakova, Aleksandra 263

Gori, Georgia 43

Göring, Hermann 53, 279-280, 403, 437

Gorki, Maxim (născut Peşkov): bând cu Stalin 83; creierul lui 139 n. **; declinul şi moartea 164-165, 189, 217; la întâlnirea cu scriitorii ruşi 94-96; la Londra cu Stalin 342; laudă Belomor 115; ostilitatea faţă de ţărani 95; refuză să scrie biografia lui Stalin 164; relaţiile cu Stalin 94-95, 164; Stalin îl corectează 126; Stalin îl descrie lui Molotov 71 n. *; statut şi atitudini politice 96, 125; şi Primul Congres al scriitorilor 130; vizitează Soci 29

Gorki, Maxim, Jr. (fiul lui Maxim Gorki): *vezi* Peşkov, Max

Gorki, Timoşa (nora lui Maxim Gorki): *vezi* Peşkova, Timoşa

Gosplan 470, 474

Gottwald, Clemens 411, 416, 450, 461; moartea 99 n. *

GPU: istoria şi schimbarea numelui 25 n. *; îl apără pe Stalin în vacanţe 78-79; înlocuit de NKVD 124; Stalin îl critică 130; şi foametea din Ucraina 91

Gracev, colonel 372

Graţanova, F.M. 206

Grecia 382, 456

Gromîko, Andrei 386-387, 396, 398-399, 421, 481

Gronski, Ivan 95

Grossman, Vasili 95, 238 n. *; *Viaţă şi destin* 238 n. *, 326

Gucikov, Aleksandr 203

Guderian, Heinz, general 312, 318-319, 335

gulag (sistemul lagărelor de muncă forţată) 73

Guvernul Provizoriu (1917) 48

H

Halatov, A.B. 46

Hangian, Agasi 177

Harkov 335-337, 355, 362, 368, 385, 420, 447-448

Harriman, Averell 318, 339-340, 371, 373, 382, 384, 389

Harriman, Kathleen 371, 382, 387

Hazan, Dora (soţia lui Andreev): căsătoria 214; demisă 465 n. *; despre neînţelegerile cu femeile 156-157; escaladează munţi 74; ostilitatea lui Stalin faţă de 262; relaţiile Nadiei cu 99; rochii 144; studiază 33, 55, 84, 143; şi sinuciderea şi înmormântarea Nadiei 104; şi victimele „Marii terori” 219

Heinze, Josephine 193

Herzen, Alexander 80 n. *

Hess, Rudolf 279-280, 289

Heydrich, Reinhard 194

Hilger, G. 261, 293, 301

Himmler, Heinrich 53, 231, 278, 330, 387, 393

Hiroshima 401, 475

Hitler, Adolf: abstinenţa 279; agresivitate 255; atacă Rusia 295; autorizează invazia Rusiei 280; avansul în Occident 276; ca ameninţare la adresa Rusiei 252; declinul 388; depozitarea cadavrului 393; dorinţa de a pune mâna pe petrolul din Caucaz 333, 337, 344; epurează duşmanii din Partidul Nazist 123, 127, 135; forţele oprite la Moscova 330; genocidul împotriva evreilor 196, 198 n. **, 255; insistă ca Goebbels să se întoarcă la soţie 206; invadează Polonia 255; îl invită pe Molotov la Berlin 277-279; *Mein Kampf* 255; mobilizează forţele împotriva Rusiei 277, 287, 291 n. *; ordonă asediul Leningradului 317; ordonă distrugerea Varşoviei 381; organizează locurile 260 n. *; Pactul cu URSS (1939) 255-260; părerea lui Stalin despre 393; sinuciderea 390, 393; Stalin încearcă să negocieze cu el în război 311, 319; Stalin nu crede în intenţiile de invazie 287, 289-290,

293-294, 300; strategia militară din Rusia 310, 318, 333, 335-338; şi bătălia de la Kursk 364; şi bătălia de la Stalingrad 346-348, 357-358; şi Războiul Civil Spaniol 175; vede trenul-spital 368 n. *

Holodnaia Recika (vilă), Gagra: *vezi* Pârâul Rece

Hopkins, Harry 385 n. **

Hoxha, Enver 386 n. *, 450, 500

Hrulev, A.V., general 247, 333, 353-354, 356, 358, 383, 396; soţia arestată 465 n. *

Hrustaliov, Ivan, colonel 416, 503, 511-512

Hruşciov, Leonid (fiul lui Nikita) 218, 365

Hruşciov, Nikita Sergheevici: ales în Comitetul Central la al XVII-lea Congres al Partidului 122; antisemitismul 434, 444, 483; ascensiunea la putere 515-516; Beria îl avertizează despre relaţiile cu Ejov 234; Beria îl linişteşte 490; Beria îl tachinează 403; boala 450; cade în dizgraţie 443, 448; casa Museri 119 n. *; cere retragerea din război 312; cere un proces pentru Buharin şi Rîkov 187; complotează împotriva lui Beria 515; conduce Ucraina 443, 450, 476; critică Comisariatul Apărării 310; cruzimea în timpul „Marii terori” 212; dansul 422; dă vina pe Voroşilov pentru eşecurile din Războiul Finlandez 273; denunţat ca propolonez 180; denunţat de Timoşenko 354; despre cinefilia lui Stalin 411; despre denunţurile Poliei Nikolaenko 211; despre disperarea lui Stalin faţă de eşecurile de la începutul războiului 307 n. *; despre faţetele multiple ale lui Stalin 27; despre fuga lui Hess în Scoţia 289; despre Ignatiev 485; despre înfăţişarea lui Stalin în timpul războiului 322; despre Kaganovici 72; despre Ordjonikidze 118; despre puterea lui Stalin 206; despre puterile tot mai diminuate ale lui Stalin 410, 421, 459, 480; despre Stalin ca gazdă 423; despre Stalin la înmormântarea lui Kirov 139; despre teama lui Stalin de Beria 489; despre tensiunea dintre Stalin şi Kirov 131; despre tratamentul aplicat lui Bierut de Stalin 419; devotamentul faţă de marxism-leninism 459; dispreţuit de

familiile Malenkov şi Andreev 517; dispreţul lui Stalin faţă de Molotov şi Mikoian 499; documentele arse 212 n. *; evacuat la Kuibîşev 323 n. *; familia 518; felicitările în urma victoriei 383; grădina zoologică privată 403 n. *; gustă mâncarea lui Stalin 417; i se ordonă să stea la Palatul Likani 488; Iakovlev îl atacă 255; iertat de Stalin 336; îi urmează lui Kaganovici în funcţia de prim-secretar al Moscovei 150, 158-159; îl acuză pe Malenkov că l-a convins pe Stalin să îl distrugă pe Voznesenski 474; îl crede pe Stalin complice la uciderea lui Kirov 137; îl critică pe Şcerbakov 316 n. *; îl denunţă pe Stalin 516; îl laudă pe Ejov 153; îl laudă pe Mikoian 87; îl laudă pe Sergo 185-186 n. *; îl laudă pe Stalin la a 70-a aniversare 479-480; în Criza rachetelor din Cuba 501 n. *; în epurarea Kievului 229; în invazia Poloniei 259; învinovăţit de generaţiile următoare 519; judecarea la Curtea Marţială şi soarta fiului lui 365; la al XIX-lea Congres al Partidului 492; laudă politica de teroare a lui Stalin 183; lăcomia 418; mesele şi beţiile împreună cu Stalin 414-416; Nadia îl recomandă lui Stalin 55, 99; neagă existenţa foametei din Ucraina 448; Nikolaenko face apel la Stalin 247; o adoptă pe Iulia 365; observă petele de sânge ale lui Ejov 209; ofensiva pentru recucerirea Harkovului eşuează 335-336; părerea lui Stalin despre 292, 411, 420; plictisit de poveştile lui Stalin 419; Poskrebîşev îl apără 240; prietenia cu Malenkov 215-216; promovat în funcţia de comisar pentru Agricultură 476-477; provenienţa şi caracterul 150; puterea asupra vieţii şi morţii 201; răsturnarea (1964) 516; retragerea şi moartea 516-517; se alătură Biroului Politic 247; se îndoieşte de competenţa lui Kulik 274; se îngrijorează din cauza femeilor bârfitoare din familie 219; se întâlneşte cu Kennedy 516; se întâlneşte cu Stalin în Harkov 448; se retrage spre Stalingrad 337; semnează condamnarea la moarte a lui Kuzneţov şi Voznesenski 482; sprijină procesele-spectacol 169; Stalin îl întâlneşte în ultimele zile 502; Stalin îl învinovăţeşte pentru Vlasov 334; Stalin păstrează înregistrări despre 510; sub ameninţare 204, 499; suferă o cădere nervoasă 336; şi accidentul vascular şi moartea lui Stalin 503-509, 512; şi adolescenţii huligani 159; şi ameninţarea cu invazia germană 292; şi ameninţarea lui Stalin la adresa lui Tito

457; şi bătălia de la Kursk 365; şi bătălia de la Stalingrad 346, 353-355; şi Complotul Doctorilor 485, 502-503; şi criticile lui Beria la adresa lui Stalin 501; şi dificultăţile lui Stalin în căsnicie 90; şi interesul lui Stalin faţă de femei 36; şi interogarea asasinului lui Kirov 136; şi John Wayne 413 n. *; şi noii membri ai Prezidiului lui Stalin 495; şi pactul Ribbentrop-Molotov 257; şi Războiul din Coreea 481; şi succedarea lui Stalin 476, 487; şi succesele germanilor în Occident (1940) 276; şi vanitatea lui Stalin 148; temerile că Stalin provoacă Statele Unite 501; transferă Crimeea Ucrainei 444 n. *; vacanţele 487; vânătoarea de raţe cu Voroşilov 257-258; vorbeşte la înmormântarea lui Stalin 515

Hruşciov, Serghei (fiul lui Nikita) 414 n. *, 420

Hruşciova, Iulia (nepoata lui Nikita) 365, 467 n. *, 475 n. *, 518

Hruşciova, Liubov (soţia lui Leonid) 365

Hruşciova, Nina (a doua soţie a lui Nikita) 259

Hruşciova, Rada: *vezi* Adjubei, Rada

Hull, Cordell 169 n. *

I

Iagoda, Ghenrih Grigorievici: acuzat de uciderea lui Gorki şi a fiului lui 164-165, 189, 217; arestat şi judecat 189; atitudinea în procesele-spectacol 163, 167; casa de la Kremlin 186; demis din funcţie de Ejov 175-176; desfrânarea 96; Ejov îi ocupă apartamentele 219; Ejov îl acuză de tentativă de otrăvire 412 n. *; Ejov îl atacă 188; Enukidze dă vina pe 155; familia ucisă şi exilată 190; îi sprijină pe artiştii 127 n. *; îl atacă pe Kalinin 442; îl informează pe Stalin despre comploturi 25-26, 100; împuşcat 234; în funcţia de comisar al NKVD 124; la inaugurarea Canalului Marea Albă – Marea Baltică 114-115; Nadia îi cere veşti lui 29; origini evreieşti 254; primeşte articole de lux 62; procesul 136; promovat în funcţia de

comisar general pentru Securitatea Statului 158; provenienţa şi caracterul 95-96; reputaţia postumă 268; rolul jucat în „Marea teroare” 189; se răzbună pe familia unui dezertor 130; şi epurarea Armatei Roşii 191; şi Gorki 95; şi huliganii adolescenţi 159; şi înmormântarea Nadiei 105-106; şi moartea lui Kuibîşev 150; şi procesul şi execuţia lui Zinoviev şi Kamenev 165, 173-174; şi relaţia lui Troianovski 206; şi Stalin în vacanţe 78; şi uciderea lui Kirov 135-136, 138, 140; transferat la demitere 231

Iagoda, Ida 96 n. *, 190

Iakir, Iona 190, 192-193, 198

Iakovlev, A.S. 268, 280, 313, 364, 394

Iakovlev, N.D., mareşal 356

Iakovlev, Y. (născut Epstein) 255

Ignatiev, Semion 485-486, 488 n. *, 489-493, 497-498, 502, 504-506, 509, 511 n. *

imnul naţional: Stalin organizează concursul pentru 369-370

industrializare: gestionarea proastă şi sabotajul în industrie 183-184, 188; planurile de 57, 92 n. **, 94, 115-116

Instanţia 138, 274, 410, 442, 446, 455, 512

Institutul Meteorologic Tiflis 45

Ioffe, Adolf 100

Isakov, I.S., amiral 61, 394

Iskander, Fazil: *Sandro din Şegem* 81

Israel: ca aliat al Statelor Unite 444; înfiinţarea 253, 454, 456

Istomina, Valentina („Valecika”) 244-246

Iugoslavia: independenţa faţă de Moscova 452, 456; în al Doilea Război Mondial 285; protestează faţă de comportamentul Armatei Roşii 383; ruptura faţă de Moscova 458

Iuzis (garda de corp lituaniană a lui Stalin) 115

Ivan al IV-lea (cel Groaznic), ţar 30, 157-158, 198, 307, 433

Ivanov, S.P., general 318

Izvestia: relatează despre procesele-spectacol 167

J

Japonia: atacă Pearl Harbor 330; ca ameninţare 177, 182; Jukov se opune 256, 282; pactul de neagresiune cu Uniunea Sovietică 285-286, 327; Stalin atacă la sfârşitul războiului 401; turneul scriitorilor sovietici după război 410; URSS este de acord să intervină împotriva 386, 398

jazz 218

Jdanov, Andrei Aleksandrovici: află de invazia germană 300 n. *; ajută la promovarea lui Abakumov 428; alcoolism 206; alcoolul 315, 416; ascensiunea la putere după război 431-432; ca expert militar 274, 282-283; caracter şi înfăţişare 128, 430; cântă la pian 423, 430, 432; comentează filmele 411, 413, 433; denunţă jazzul 439; denunţă tratatul cu Franţa şi Marea Britanie 255; despre schimbările după moartea lui Kirov 142; devine candidat la statutul de membru în Politburo 150 n. *; duşmănia faţă de Beria şi Malenkov 420, 430; duşmănia faţă de Malenkov 315, 452; i se interzice să publice memoriile din copilăria lui Stalin 148; i se opune lui Ejov 232; inspectează proiectele de muncă silnică 162 n. *; iugoslavii atacă 456; îi persecută pe evrei 435, 445; îl denunţă pe Tito 458; îl numeşte pe Malenkov „Malania” 215; îl sprijină pe Eisenstein 147-148; în calitate de consilier pe probleme externe 251, 257 n. *; în Finlanda 394, 430; Kuzneţov i se plânge lui 281; la asediul Leningradului 314-318, 351, 430; la înmormântarea lui Kirov 139, 141; la petrecerea aniversară a lui Stalin 163; la

Soci cu Stalin 127-129, 175; lucrează cu Stalin 353; mediul familial 215; moartea 460; numit al patrulea secretar 122; merge cu Stalin cu maşina 414; o graţiază pe soţia lui Kalinin 442; organizează Primul Congres al Scriitorilor 130; pleacă în vacanţă înaintea invaziei germane 292; presupusă tentativă troţkistă de asasinare asupra lui 166; problemele cardiace 431 n. **; promovează naţionalismul rus 430-433; raportează despre foametea postbelică 443; râde de o posibilă invazie germană 277; râde de Ribbentrop 259; recuperarea şi revenirea la muncă 456; relaţiile cu Stalin 128-129, 411, 421, 430-433; revine la Moscova 318 n. *; rolul jucat în timpul „Marii terori” 214, 218-219; semnează listele morţii în timpul „Marii terori” 199, 207; sprijină promovarea lui Ejov în detrimentul lui Iagoda 176; Stalin abuzează de 458; Stalin îl ameninţă 458; Stalin îl amuză 414; Stalin îl consideră succesorul lui 430, 457; Stalin îl mustră pentru că nu a raportat 351; suferă atacuri de cord 453, 459-460; şi ameninţarea invaziei germane 283, 287-288; şi ancheta în uciderea lui Kirov 136; şi capturarea lui Iakov Djugaşvili 311; şi invadarea Finlandei 271, 273; şi împărţirea Europei 452; şi Pactul Ribbentrop-Molotov 257; şi planul lui Stalin privind Europa de Est 452; şi sfârşitul „Marii terori” 248; şi sinuciderea lui Sergo 185; şi Voznesenski 288; teroarea împotriva ziarelor din Leningrad (*jdanovşcina*) 432, 458; trimis în Estonia 276; vacanţa cu Stalin 452

Jdanov, Iuri Andreevici (ginerele lui Stalin): antisemitismul 483 n. *; cariera ştiinţifică 432 n. *, 453, 457; căsătoria cu Svetlana 472; căsnicia se destramă 488; despre comparaţia lui Stalin cu Iisus 183; despre Ejov 218, 232; despre tatăl lui şi lectura din *Mein Kampf* a lui Stalin 255; îl atacă pe Lîsenko 457-458; îl felicită pe Stalin pentru victorie 430; numirea politică 453-454; recăsătorirea şi cariera după moartea lui Stalin 517; Stalin îl vede ca ideal 127, 432 n. *, 453; Stalin îl vede ca potenţial soţ pentru Svetlana 406, 447; şi boala şi moartea tatălui 459-460;şi izbucnirea războiului 300 n. *; vacanţe la Soci 127-128, 300 n. *; vizitează teatrul împreună cu tatăl său şi cu Stalin 432

Jdanova, Anna 430

Jdanova, Katia (fiica Svetlanei şi a lui Iuri) 492, 517

Jdanova, Zinaida 128 n. *, 430, 439, 472-473

Jiang Jieshi 395, 468

Jigariov, Vasili şi Ivan 173 n. *

Jukov, Gheorghi Konstantinovici, mareşal: atitudinea faţă de Stalin 321; avansat la gradul de mareşal 358, 396; ca presupus succesor al lui Stalin 425, 436; cere amânarea contraatacului 330; confruntarea cu Stalin de la Comisariatul pentru Apărare 306; demis din funcţia de şef al Statului-Major 312; despre comportamentul lui Stalin 353; despre organizarea militară iscusită a lui Stalin 353; despre şarmul personal al lui Stalin 60; familia 518; gelozia lui Stalin faţă de 410; intervine pentru Kulik 334; îi raportează lui Stalin de la Stalingrad 351; îl promovează pe Antonov 351; îl protejează pe Konev 320; în apărarea Moscovei 324-325, 327, 330; în bătălia de la Stalingrad 345-348; în campania împotriva lui Beria 515; în timpul asaltului asupra Berlinului 384, 389, 393; la şedinţa Biroului Politic după atacul germanilor 301; la Ţariţîn (1919) 49 n. *; lansează Operaţiunea Marte împotriva pungii de la Rjev 348; lucrează cu Stalin 354; numit şef al Statului-Major 282; ofensiva împotriva japonezilor (1939) 256, 282, 285; planurile de apărare după invazia germană 301; plănuieşte contraatacul 329; poziţia după moartea lui Stalin 511; preia comanda la Leningrad 316; provenienţa şi caracterul 282; raportează despre atacul germanilor 299-300; relaţiile cu Hruşciov 516; relaţiile cu Stalin 388; se opune demiterii lui Timoşenko 310; Stalin discută strategia cu 312; Stalin îl admiră 420; Stalin îl atacă, îl demite şi îl exilează 437, 441; Stalin îl recheamă la Moscova 319; Stalin îl urmăreşte şi îl hărţuieşte 356; suspectat după război 393; şi ameninţarea la adresa Moscovei (1941) 88-89, 320; şi bătălia de la Kursk 364; şi Conferinţa de la Potsdam 397, 399; şi eşecurile iniţiale din timpul războiului 305; şi invazia germană iminentă 281-282, 287-291, 293-294; şi ofensiva finală 381;

şi presupusa lovitură preemptivă împotriva germanilor 288 n. *; şi sărbătorirea victoriei 394; şi suspiciunea lui Stalin faţă de Marea Britanie 287; şi teama lui Stalin 410; trimis pe frontul de sud-vest 303

Jukov, I.P. 186

K

Kaganovici, Iuli (fratele lui Lazar) 465 n. *

Kaganovici, Iulia (nepoata lui Lazar) 456

Kaganovici, Lazar Moiseevici: activităţile din timpul războiului 302, 331, 352; adoptă copii 31 n. *; aduce trupe din Extremul Orient la Moscova 327; aprobă masacrarea ofiţerilor polonezi 276; aranjează plimbarea lui Stalin cu metroul 156; Beria îl discreditează 253-254; Beria se laudă în faţa lui 501; ca secretar adjunct al lui Stalin 71; caracterul 33, 71; căsătoria 72; comportamentul sexual 205; conduce căile ferate 178, 331; construieşte buncăre în Moscova 324; creşte cai 403 n. *; demis de la conducerea căilor ferate 356; demis după conflictul cu Hruşciov (1957) 515; dependenţa de Stalin 76; despre excesele lui Mehlis 235; despre folosirea torturii 209; despre izolarea lui Stalin 251; despre Nadia Allilueva 28; despre nerecunoaşterea de către Stalin a relaţiilor personale 262; despre probleme artistice şi literare 125-126, 130; despre promovarea lui Ejov 176; despre reacţia lui Stalin la moartea Nadiei 106, 108; despre relaţiile lui Stalin 35; despre sabotarea căilor ferate 188; devotamentul faţă de marxism-leninism 459; educaţia 89 n. *; familia 63; glumeşte cu Stalin 179; Hruşciov reuşeşte la Moscova 150; imaginea publică 148; Internaţionalismul 253; intervine în Ucraina 181; intră din nou în graţiile lui Stalin 476 n. *; îi vizitează pe văduva şi familia lui Sergo 184-185 n. *; îl avertizează pe Mikoian cu privire la căsătoria fiului său cu Alla Kuzneţova 471; îl cheamă pe Kirov să se întâlnească cu Stalin 131; îl critică pe Rudjutak 192; îl descrie pe Stalin 27; îl imploră pe Stalin să nu se retragă 424; îl înlocuieşte pe Hruşciov ca prim-secretar ucrainean 443, 450, 476; îl propune pe Beria ca

asistent al lui Ejov 233; îl sprijină pe Beria 490; îl sprijină pe Ejov 150, 153 n. *; în certurile din Politburo 116-117; în Moscova, în timpul războiului 329; în reprimarea cazacilor 99; în reprimarea culacilor 58; înfăţişarea 226; întâlneşte delegaţia germană (1939) 261; îşi apără fratele 284; îşi dă barba jos 55; joacă tenis 74; joacă volei 439; la înmormântarea lui Kirov 141; la şedinţele Plenului 70-71; loialitatea faţă de Stalin 72; lucrează cu Stalin 352; mărturisirile pregătite împotriva 204; mediul politic şi cariera 71-73; moartea 517; Molotov se ceartă cu 92; originile evreieşti 253-254, 260, 465 n. *, 467, 501; ostilitatea faţă de Tuhacevski şi Iakir 191-192; preferinţa pentru jazz 218; presupusul atentat 179; presupusul atentat troţkist 166; propune redenumirea Moscovei după Stalin 395; puritanismul 57 n. *; puterea în Politburo 189; rănit în război 343; relaţiile Svetlanei cu 160; rolul jucat în „Marea teroare” 199, 201, 204, 207, 209, 213, 216; sănătatea 84; schimbă faţa Moscovei 72-73, 84; scos de pe lista succesorilor lui Stalin 487; scrisorile de la Stalin 160; se întâlneşte cu Chou En-lai 482; sprijină unificarea conducerii Sovnarkomului 69; Stalin îi oferă comanda NKVD 176; Stalin îi ordonă să îi împuşte pe ţărani 92; Stalin îl scuză de la băutură 415; Stalin râde de 483; sub ameninţare 183-184; şi absenţa lui Stalin la Soci 80, 84, 116; şi accidentul vascular şi moartea lui Stalin 506, 511-512; şi acuzaţiile împotriva lui Buharin 174, 180; şi al XVII-lea Congres al Partidului 120-122; şi apărarea Caucazului 343-344; şi campania antievreiască a lui Stalin 501; şi campania împotriva lui Beria 515; şi căderea în dizgraţie a lui Enukidze 154-155, 159; şi decizia lui Stalin de a rămâne la Moscova în timpul războiului 326; şi epurarea lui Postîşev 229; şi evacuarea Moscovei 323; şi foametea din Ucraina 91-92; şi interzicerea de către Stalin a bârfelor din ziare 161; şi opinia lui Stalin despre Eisenstein 147; şi Ordjonikidze 118, 177; şi pactul Ribbentrop-Molotov 257; şi patria evreilor 434; şi procesele-spectacol 167-169; şi programul de industrializare al lui Stalin 92 n. *; şi religia 89 n. *; şi sinuciderea lui Sergo 185; şi sinuciderea şi înmormântarea Nadiei 103-104, 106; şi transportul deportaţilor 379; şi uciderea lui Kirov 135; şi vanitatea lui

Stalin 148; şi Voroşilov 65; vacanţele 130; viaţa după moartea lui Stalin 517; viaţa la Kremlin 53; vorbeşte la al XIX-lea Congres al Partidului 494 n. *; zdrobeşte opoziţia din Kuban 99

Kaganovici, Mihail (fratele lui Lazar) 283-285

Kaganovicia, Maia (fiica lui Lazar) 62, 266, 518

Kaganovicia, Maria: căsătoria 72; la a 55-a zi de naştere a lui Stalin 143; Stalin o laudă 489; studiile 33; şi sinuciderea Nadiei 104

Kaganovicia, Roza (nepoata lui Lazar) 226

Kaganovicia, Roza (sora lui Lazar) 226

Kalinin, Mihail Ivanovici: afemeiat 75, 263; aprobă masacrul ofiţerilor polonezi 276; Beaverbrook întreabă despre amantele sale 319; cancerul 395; declinul şi moartea 441-442; despre dieta lui Stalin 30 n. *; despre foametea din Ucraina 88; este şi el gazda recepţiei diplomatice 131; evacuat de la Moscova 323; la înmormântarea lui Kirov 141; merge la biserică 89 n. *; nu este de acord cu Stalin în privinţa politicii din zonele rurale 63, 65, 69; numit şef al statului 50; se căsătoreşte cu menajera 246; se opune demiterii lui Timoşenko 310; soţia este arestată 263; Stalin îl acuză 69; Stalin îl învinge 69; Stalin îl laudă ca proletar 336; susţine cadourile pentru potentaţii Partidului 62; şi ameninţarea cu invazia germană 281, 288; şi chemarea lui Enukidze de către Stalin la Soci 115; şi familia Alliluev 33, 46; şi îndepărtarea trupului neînsufleţit al lui Lenin în război 310; şi legea de urgenţă după uciderea lui Kirov 135; şi restaurarea însemnelor militare 358; vacanţele 78 n. *, 84, 104, 175

Kalinina, Ekaterina 263, 442

Kamenev, Lev Borisovici (născut Rosenfeld): arestat şi condamnat 141, 146, 153, 155, 162-164; execuţia 173, 179-180, 187, 189; în Politburo 51; în procesul-spectacol 166-167, 169; nu este promovat la conducerea

Sovnarkomului 70 n. *; originile evreieşti 253-254; şi politica terorii a lui Stalin 198; şi Revoluţia din Februarie 1917 48

Kameneva, Olga 321

Kandelaki, David 252

Kanner, Grigori 201

Kapanadze, Peter 466

Kapiţa, Piotr 402

Kapler, Aleksei („Liusia”) 361-364, 402, 406-407, 452

Kardelj, Edvard 457

Karenkov (învăţător din Kazahstan) 159

Karmen, Nina 360-361

Karmen, Roman 360

Karp (fratele Polinei Molotova) 262 n. *

Karumidze, Zurab 441 n. *

Kavtaradze, Maia 207, 266, 371

Kavtaradze, Sergo 199-200, 264-266, 268, 371, 383, 427

Kazbeghi, Aleksandr: *Paricidul* 45

Keitel, Wilhelm, feldmareşal 278

Kennedy, John F. 132, 516

Kerci, Crimeea 334

Kiev 50, 87, 141, 181, 188, 212, 229, 239, 257, 281, 299, 483; în timpul războiului 312-313; *vezi şi* Nikolaenko, Polia

Kim Il Sung 481

King, Ernest Joseph, amiral 385 n. **

Kirillin, N., colonel 502

Kirov, Serghei Mironovici: ales în Comitetul Central la al XVII-lea Congres al Partidului 121; anchetarea crimei 135-138, 150, 153, 371; asasinat 132, 135; ca al treilea secretar 122; ca posibil succesor al lui Stalin 120-121; caracterul şi înfăţişarea 108; chemat la Stalin 131; darurile de la Stalin 62 n. *; despărţit de familie 76 n. **; despre supremaţia partidului 76; funeraliile 139-141; gărzile de corp 131; Iagoda mărturiseşte crima 189; îi separă pe Ordjonikidze şi Molotov 117; îl avertizează pe Stalin cu privire la Beria 82; îl însoţeşte pe Stalin la băi 83; îl salvează pe Beria de la pedeapsa cu moartea 81; îl vizitează pe Stalin la Soci 85; la deschiderea Canalului Marea Albă – Marea Baltică 114-115; presupusa asasinare troţkistă a lui 153, 162; problemele de sănătate 115, 122; provenienţa şi cariera 108; relaţiile cu Stalin 108-110, 123, 138; se opune executării lui Riutin 93; sprijină Baletul „Mariinski” 108, 127 n. *; sprijină distrugerea templului evreu 254; şi Ordjonikidze 116; tensiunile din ce în ce mai mari în relaţia cu Stalin 122-123, 127-128, 130; trimis în Kazahstan 131; vacanţa cu Stalin la Soci 127-129

Kirponos, M.P., general 312

Kirşon, Vladimir 125, 190

Kleist, Paul von, general 312

Klimov, M. 362

Kobulov, Bogdan 239-240, 253, 266-267, 274-276, 356, 362, 379, 403, 515

Kollontai, Aleksandra 205 n. *

Kolţov, Mihail 201, 226, 267

Komarov, V.I. 446, 467, 474, 491

Konev, I.S., mareşal 302, 319-320, 322, 354, 368-369, 384, 388-389, 395, 437, 460

Konstantinov, V.K. 238

Kopelev, Lev 59, 88-89, 99

Korneiev (funcţionar ucrainean) 93

Kosarev, Aleksandr 239

Kosighin, A.N. 516

Kosior, Kazimierz 231

Kosior, Stanislav 87, 90, 92, 120, 181, 212, 231; arestat şi executat 235, 246

Kostyrzewa, Vera 200

Kot, StanisĹ‚aw 276 n. *

Kozlov, D.T., general 334-335

Kozlovski, Ivan 61, 127 n. *, 245, 264, 267, 270, 271 n. *, 329, 480

Krebs, Hans, colonel (ulterior general) 286, 390, 393

Kremlin: viaţa privilegiată a Partidului la 30, 54-56, 104

Krîlenko, Nikolai 201

Krupskaia, Nadejda (soţia lui Lenin): Stalin o insultă 51, 264, 510 n. *

Kuibîşev (oraş; fostul Samara) 214, 228, 322-323, 344 n. *, 361

Kuibîşev, Valerian Vladimirovici: ameninţă cu demisia 71; beţiv şi afemeiat 92 n. *, 115, 117, 150; îi suprimă pe complotişti 26; îl informează greşit pe Lenin 164 n. *; în dezacordurile din Politburo 117; îşi bate nevasta 206; moartea 150; participă la petrecerea lui Voroşilov 31; reforma economică 57; relaţiile cu Kirov 109, 122, 131; sprijină rămânerea lui Kirov la Leningrad 122; sprijină unificarea conducerii Sovnarkomului 69; Stalin se plânge de

activitatea poliţiei secrete 130; şi foametea din Ucraina 91; şi Jdanov 130; şi planificarea economică 115; şi propunerea în funcţie a lui Voroşilov 65; şi uciderea lui Kirov 140, 150; vacanţele 79, 130

Kuibîşev, Vladimir (fiul lui Valerian) 150, 472

Kuibîşeva, Nataşa: *vezi* Andreeva, Nataşa

Kulik, Grigori, mareşal: avansat la gradul de mareşal 275; căsătoria 270; demodat militar 272, 274, 282-283; eşecurile militare 334; giumbuşlucurile la beţie 334, 416; împuşcat 437; în timpul invadării Poloniei (1939) 259; în timpul Războiului Finlandez 271-274; la Ţariţîn 49 n. *, 270; rezistă atacului germanilor 302-304; şi ameninţarea germană cu războiul 283, 287, 289; şi arestarea lui Vannikov 313; şi Comisariatul pentru Apărare 310; trimis pe frontul de vest 303-304

Kulik, Kira 270-271; răpită şi ucisă 274-275

Kunţevo: Churchill stă la 338-342; femeile invitate la 244, 263-264; în război 299-300; Stalin suferă atacul cerebral la 505-508, 512; vila lui Stalin de la 111-112, 140-142, 150, 155, 157, 182, 184, 200, 240

Kuperin, L.I., doctor 508-510

Kurceatov, Igor 397, 399, 401, 402, 430, 475

Kursk, bătălia de la 364-365, 367

Kuşner, profesor 38, 103

Kuzakov, Konstantin (fiul lui Stalin cu Maria) 46 n. *

Kuzakova, Maria 46

Kuzneţov, Aleksei (A.A.): arestat şi torturat 474-476; caracterul şi cariera 470; îl sprijină pe Jdanov 317, 461, 470, 472; moartea 482; promovat 430-431; propus ca succesor al lui Stalin 461, 470; sub ameninţare 471-473

Kuzneţov, Nikolai, amiral: arestat 437; despre confruntarea cu Stalin 353; despre propunerea de a-l face pe Stalin generalisim 395; sfătuit să tacă 281; şi ameninţarea războiului 291, 299; şi arestarea lui Viktorov 212; trimis în Extremul Orient 281

Kuzneţov, Valeri (fiul lui Aleksei) 473

L

Ladoga, lac 273, 317

Lakoba, Nestor: atacul armat asupra lui Stalin în barcă 119; construieşte debarcaderul la Museri 118; construieşte vila Novîi Aton pentru Stalin 175; duşmănia cu Beria 92, 115, 450; familia torturată 213; îi vizitează pe Stalin şi Nadia 81, 91; îl sprijină pe Beria 82; la petrecerea cu ocazia celei de-a 55-a aniversări a lui Stalin 142-143; la Soci 91, 115; moartea 177; scrie o relatare despre rolul lui Stalin în Batumi 154; Stalin îi oferă comanda NKVD 176

Larina, Anna: *vezi* Buharina, Anna

Lauhin, comandantul Marinei 194

Leahy, William, amiral 373

Lee, Arthur, vicontele Lee de Fareham 332

Legea din 1 decembrie (1934) 135, 137, 146, 154

Lenin, Vladimir Ilici (născut Ulianov): atacul cerebral şi moartea 51; atitudinea lui Stalin faţă de 421; ca intelectual 97; *Ce-i de făcut?* 45; despre bădărănia lui Stalin 117; despre suferinţa ţăranilor 88; doctrinele revoluţionare 45; fuga în Finlanda 48; îi persecută pe culaci 57-58, 69; încercările de asasinare şi jefuire a lui 26, 48, 49 n. *; Kalinin despre 442; lansează Revoluţia Bolşevică (octombrie 1917) 48; masca mortuară 450; Mausoleul 99; mediul familial 215 n. *; moartea 51, 76, 152 n. *; oferă suveranitate Partidului 50; politica de teroare 88; poziţia în Partid 50, 72; provenienţa dintr-o familie educată 45; Stalin

îl cunoaşte 46; Stalin îl sprijină 45; studierea creierului 135 n. **; testamentul care cere demiterea lui Stalin 51; trupul neînsufleţit scos din Mausoleu în timpul războiului 305 n. *, 310

Leningrad: ameninţat în timpul războiului 310; asediat în timpul războiului 314-318, 334, 471 n. *; în timpul războiului 302; Jdanov în 314-318, 351; lipsa de pâine 131; Kirov controlează 108-109, 122-123; „Marea teroare” în 179; Partidul anchetează „Cazul Leningrad” 471, 473-476; ridicarea asediului (1944) 380; teroarea culturală a lui Jdanov în 432

Lepeşinskaia, Olga 267

Lerner, Abram 396, 439

Letonia 276

Libia 425, 442

Lin Piao 482

Lipki, vila de la 155 n. *

Liskov, Alfred 294

Lituania 258, 260-261

Litvinov, Ivy 205 n. **, 253 n. *, 323 n. *, 492 n. *

Litvinov, Maksim (pe numele adevărat Wallah) 205 n.**, 251-252, 253 n. *, 254, 323 n. *, 454 n. *, 492 n. *

Liu Shaoqi 480 n. *

Liuşkov, G.S. 211, 232

livrările de cereale 52, 58, 87, 91, 107, 131; *vezi şi* foamete

Lîsenko, Trofim 457-458

Lloyd George, David 340

Lominadze, Beso 70, 93

Lomov, G.I. 204

Londra, Stalin vizitează 46, 342, 419, 488

Lozgaciov, Peter 501-509

Lozovski, Solomon 255, 434-435, 445, 456, 466-468, 491-492, 496

Lukomski, P.E. 507-509

Lunghi, Hugh, maior 375-376, 378, 386, 400

Lupel, academician 217 n. *

Lvov 380

M

Magnitogorsk 92 n. **, 218

Mahatadze, Nikolai 129

Maiakovski, Vladimir 100

Mairanovski, Grigori, doctor 132

Maiski, Ivan 354 n. *, 382 n. *, 386

Malenkov, Gheorghi Maximilianovici: accidentul vascular şi moartea lui Stalin 505-507; activităţile din timpul „Marii terori" 215; activităţile din timpul războiului 303, 306, 308-309, 316, 320, 330, 348; ambiţiile pentru fiul lui 406; apropierea de Beria 248 n. *; apropierea de Ejov 234; băutura 416; Beria râde de 403, 418; Beria se laudă cu succesul din Caucaz 345; Bulganin îl urăşte 420, 431 n. *; ca tovarăş şi oaspete al lui Stalin 411, 414; caracterul şi înfăţişarea 216, 418; cere abandonarea Moscovei 322, 326; comite crime în masă 483; conflictul cu Jdanov 453; demis din funcţia de premier 516; despre lipsa rezervelor militare 327; despre sinuciderea lui Sergo 185-186 n. *; devine membru cu drepturi depline al Biroului Politic 427;

duşmănia cu Jdanov 315, 457-458; Ejov îl cere ca asistent 233; Ejov îl denunţă 248; evacuat în Kuibîşev 323 n. *; face rost de uraniu în Berlin 398 n. *; gărzile de corp 439; ia notiţe la întâlnirile cu Stalin 420; îi anchetează pe Vlasik şi pe acoliţii lui 498; îi ia locul lui Jdanov ca secretar II 459; îi mulţumeşte Lidiei Timaşuk 500; îi raportează lui Stalin 351; îl atacă pe Ejov 238; îl atacă pe Postîşev 229; îl atacă pe Voznesenski 470, 473-474; îl avertizează pe Beria 490; îl critică pe Abakumov 483; îl întâlneşte pe Stalin în ultimele zile 502; îl roagă pe Stalin să rămână secretar general 496; îl sprijină pe Hruşciov împotriva lui Beria 515; îl urăşte pe Voznesenski 288, 293; împarte maşina cu Beria 414; în cercul intim 477-478 n. *; în Germania postbelică 393; în Moscova în timpul războiului 328-329; îndepărtat din Secretariat 430; la al XIX-lea Congres al Partidului 492; la răsturnarea lui Hruşciov (1957) 516; loialitatea faţă de Stalin 458; lucrează cu Stalin 352, 354-355; mănâncă legume 418; numit secretar al Comitetului Central 247; o graţiază pe soţia lui Kalinin 442; poziţia în Partid după război 405 n. *; provenienţa şi cariera 215-216; reacţia la raportul privind atacul germanilor 299-302; redactează textul despre starea de asediu a Moscovei 326; retragerea şi moartea 517; rivalitatea cu Beria 288; se întâlneşte cu Chou En-lai 482; se întâlneşte cu Stalin după căderea Berlinului 390; solidaritatea cu colegii 499; Stalin păstrează documente despre 510; Stalin se întoarce împotriva lui 427; sub ameninţare 499; şi acuzaţiile împotriva lui Mihail Kaganovici 284; şi ascensiunea lui Jdanov la putere 430; şi bătălia de la Stalingrad 345-346; şi campania lui Stalin împotriva lui Molotov 426; şi Cazul Leningrad 471; şi căderea în dizgraţie a lui Kuzneţov 472 n. *; şi Complotul Doctorilor 485, 492, 497, 504; şi controlul asupra Europei de Est 452; şi demiterea lui Litvinov 251; şi denunţarea de către Stalin a lui Molotov şi Mikoian 494; şi dezvoltarea bombei atomice 400; şi foametea din timpul războiului 380; şi importatorii de banane 487; şi invazia germană iminentă 289; şi moartea lui Voznesenski 482; şi noii membri ai Prezidiului propuşi de Stalin 495; şi noul imn naţional 370; şi numirea lui Hruşciov la Ministerul Agriculturii 476-477; şi ofensiva propusă de Stalin 330; şi onorurile lui Stalin 394; şi

petrecerea cu ocazia celei de-a 70-a aniversări a lui Stalin 479-480; şi planurile lui Rokossovski pentru ofensiva finală 380; şi pledoaria lui Hruşciov de a anula ofensiva spre Harkov 336; şi problema evreilor 445, 466-467, 492; şi propunerea de avansare a lui Stalin la gradul de generalisim 395; şi sfârşitul „Marii terori" a lui Stalin 246; şi succedarea lui Stalin 461, 469, 476, 487, 511; şi uciderea lui Mihoels 455; şi vacanţa lui Stalin în urma epuizării 424; ura lui Kuzneţov 431; vânătoarea de raţe cu Voroşilov 257-258; vizitează Leningradul în timpul războiului 315

Malenkov, Igor (fiul lui Gheorghi) 475 n. *

Malenkova, Valeria (născută Golubtseva) 215

Malenkova, Volea (fiica lui Malenkov) 445, 466-467, 518

Malinovski, Roman, mareşal 219, 355, 384, 387 n. *

Mandelştam, Nadejda: despre crimele din timpul „Marii terori" 207; despre interesele cekiştilor faţă de literatură 95; despre natura religioasă a bolşevismului 89; despre sprijinul oficial 127; *Fără speranţă* 88, 268 n. *; protestează la arestarea soţului ei 124; se teme de arestare 219 n. *; şi Evghenia Ejova 153

Mandelştam, Osip 97, 124-125, 127 n. *, 152, 449, 455, 517

Manstein, Erich von, feldmareşal 334-335, 357, 362, 364

Manuilski, Dmitri 420

Mao Zedong 292, 409, 468-469, 478-482

Marea Britanie: îl avertizează pe Stalin cu privire la invazia germană iminentă 287; în al Doilea Război Mondial 276, 280

„Marea teroare": cotele 196, 212-213; efectul asupra călăilor 231-232; Ejov organizează 190, 196-201, 207, 213, 228-230, 234; informaţiile şi opiniile copiilor potentaţilor 217-221, 519; împotriva diplomaţilor 252-253; încurajată de anturajul lui Stalin 216; metodele de tortură şi de execuţie

209-210; motivarea 207-208; numărul victimelor 47 n. *, 146, 196-197, 199; persecutarea familiilor victimelor 199; Plenul şi 179; reînviată în război 321, 379; rolul lui Stalin în 179, 181-184, 190, 197-199, 206, 242-243, 247; semnarea mărturisirilor 206; soţiile potentaţilor persecutate 262-269; Stalin îi pune capăt 246-247; şi presupusa duplicitate a lui Stalin 47 n. *; şi pudibonderia 204-205; urmează sinuciderii Nadiei 38

Margaret, prinţesă 168

Markiş, Pereţ 465, 491

Marr, Nikolai 97, 493

Marshall, George, general 385 n. **; planul pentru ajutorul european 444, 452

Martîşin, V.V. 160

marxism: devotamentul lui Stalin faţă de 34, 45, 89; şi politica externă a lui Stalin 234

masacrul din pădurea Katîn 275-276, 381

Mataradze, V. 500

Matsuoka, Yosuke 285-286

Medved, Philip 132, 136-137

Medvedev, Roi 398 n. *, 496-497 n. **, 510 n. *

Megrelişvili, Zakro 266-267 n. *

Mehlis, Leonid (fiul lui Lev) 76 n. *

Mehlis, Lev Zaharovici: boala şi moartea 465 n. *, 496 n. *; ca director editorial al ziarului *Pravda* 76 n. *, 154, 231; ca secretar al lui Stalin 111 n. *; conduce Departamentul Politic al Armatei 273, 299, 303; demis şi numit din nou în funcţie 335; despre stilul de comandă al lui Stalin 354; discută strategia de apărare 288-289 n. *; ia cina cu Stalin 273, 282; îi trimite lui Stalin cartea lui Enukidze 154; în

Crimeea 333-335; în Extremul Orient 235; în pragul colapsului 231; în timpul „Marii terori” împotriva Armatei Roşii 194-195, 235; în timpul Războiului cu Finlanda 272-273, 322; încrederea lui Stalin în 273; „Marea teroare” din timpul războiului 321; originile evreieşti 255, 435, 465 n. *; şi atacul germanilor 293-294, 302; şi foametea de după război 443; şi invadarea Poloniei 259; şi scrierile lui Bednîi 195 n. *; tratamentul medical greşit 460; ţine un jurnal pentru fiul lui 76 n. *

Meierhold, V.E. 127, 197, 267-268

Meir, Golda (Myerson) 465

Mejlauk, Valeri 66

Menjinski, Rudolf 54, 66, 68, 124

Menjinski, V.R. 54, 66, 68, 124

Menon, K.P.S. 502

Mercader, Ramón 276

Mereţkov, K.A. 282, 304, 313, 354

Merjanov, Miron 79 n. *, 112 n. *, 217 n. *, 424, 449 n. **

Merkulov, Rem 406

Merkulov, Vsevolod Nikolaevici („Vsevolod Rok”): condamnat la moarte 515; conduce Departamentul de Externe al NKVD 277; controlează NKGB 358 n. *; denunţat şi demis din MGB 428; exclus din Comitetul Central 494 n. *; îl torturează pe Mereţkov 313; în Berlin cu Molotov 278-279; raportează lui Stalin despre ameninţarea germană de război 290-291; relaţiile cu Beria 239, 428; rolul în „Marea teroare” 276; şi avansul germanilor spre Caucaz 344; şi răpirea Kirei Kulik 274

Merzlikov, Mihail 138-139

Metalikov, Mihail 225, 263, 364 n. *

Metalikov, Serioja 220

Metalikova, Asia 225

Metrou (Moscova): inaugurarea 218; Stalin vizitează şi merge cu 156-157

Mgheladze, Akakii 356, 409, 450-451, 477, 482-483, 487-490, 498 n. *, 502

Miasnikov, A.L., dr. 508-509

Mihalkov, Nikita 370 n. *

Mihalkov, Serghei 369-370

Mihoels, Solomon 127, 226, 254, 434-435, 444-447; Stalin ordonă uciderea lui 454, 492 n. *

Mikoian, Alla (născută Kuzneţova) 471, 474, 475 n. *

Mikoian, Anastas Ivanovici: activităţile din timpul războiului 302, 306-307, 331; adoptă copii 31 n. *; ameninţă cu demisia 71; aprobă condamnarea lui Pavlov 304; aprobă uciderea ofiţerilor polonezi 276; băutura 371, 416; Beria îl liniştеşte 490; caracterul şi calităţile 86-87, 213; cântă 423; celebrările 218; cere eliberarea lui Vannikov 313; conduce Ministerul Comerţului 65; copiii şi familia 56, 76; crede că „Marea teroare” s-a încheiat 471; creşte cai 403 n. *; dansul 86, 422; dă vina pe Stalin pentru eşecul de la Harkov 420; demis din fucţia de ministru al Comerţului Exterior 469; despre „rolul special” al lui Malenkov 215; despre al XVII-lea Congres al Partidului 121; despre aroganţa tot mai mare a lui Stalin 378; despre asocierea lui Molotov cu Stalin 354; despre boala lui Jdanov 459; despre campania antisemită a lui Stalin 501; despre comportamentul dezechilibrat al lui Stalin 281; despre cultul personalităţii lui Stalin 206; despre efectul eliberator al războiului 410; despre încăpăţânarea Svetlanei 408; despre înţelegerea militară a lui Stalin 354; despre obiceiurile culinare ale lui Stalin 417; despre personalitatea schimbată a lui Stalin 251; despre promovarea lui Kuzneţov

la Organele de control 431; despre reputaţia lui Beria 401; despre Stalin după invazia germană 300; despre Svanidze 112; despre vizita pe front a lui Stalin 368; devine membru plin al Biroului Politic 150 n. *; duşmănia tot mai mare cu Stalin 380, 416, 419-420, 423, 426 n. *, 443, 481; educaţie de seminarist 89 n. *, 347-348; este anunţat de moartea lui Svanidze 313; familia 517-519; fanatismul politic 72, 89, 459; i se ordonă să stea la Palatul Likani 488; ia cina la Zubalovo 287; inspectează proiectele bazate pe munca forţată 162 n. *; îi avertizează pe finlandezi cu privire la invazie 271; îi laudă pe comandanţii Armatei Roşii 192; îl atacă pe Enukidze 155; îl discreditează pe Voznesenski 288; îl însoţeşte pe Molotov la Kuibîşev 327; îl laudă pe Timoşenko 273 n. *; îl sprijină pe Hruşciov în denunţarea lui Stalin 516; îl urăşte pe Beria 420; în certurile din Politburo 117; în Germania postbelică 593; în Moscova, în timpul războiului 328; în persecutarea culacilor 58; înfăţişarea 33, 86; îşi salvează prietenii în timpul „Marii terori” 213; la înmormântarea lui Kirov 141-142; la înmormântarea Nadiei 105; la ziua lui Stalin 142-143; misiunea la Mao Zedong 468; moartea 517; negociază ajutorul occidental în timpul războiului 318; nu are încredere în Hruşciov 515; nu este de acord cu ideologia lui Stalin 494; o admiră pe Polina Molotova 55; Poskrebîşev îl denunţă 461; practicile de lucru 351, 353, 356; primeşte primul televizor 62 n. *; privilegiile şi corupţia 438-439; provenienţa şi cariera 86-87; rămâne la putere după moartea lui Stalin 516-517; răspunderile din timpul războiului 355; râde la bancurile cu armeni 254; relaţiile cu Stalin 61-62, 83, 154-155, 213-214, 353, 416, 420; relaţiile lui Kirov cu 108; rolul jucat în „Marea teroare” 199, 207-208, 215, 219; scepticismul privind vinovăţia acuzaţilor 219; se întâlneşte cu Chou En-lai 482; se întâlneşte cu Mao la Moscova 479-480; se opune deportării musulmanilor 379; se teme că Stalin provoacă Statele Unite 501; se uită la filme împreună cu Stalin 411, 413; semnează listele morţii în timpul „Marii terori” 199, 213; sprijină ordinele lui Stalin din timpul războiului 314; sprijină unificarea conducerii Sovnarkomului 69; Stalin îi oferă comanda NKVD 176; Stalin îl atacă 495-496, 499; Stalin îl încurajează 61-62; sub ameninţare 494; supraveghează

acţiunile lui Ejov 236; şi accidentul cerebral şi moartea lui Stalin 506, 508-512; şi acuzaţiile împotriva lui Mihail Kaganovici 284-285; şi admiraţia lui Stalin despre epurarea lui Hitler 123; şi admiraţia lui Stalin pentru Ivan cel Groaznic 198; şi ajutorul occidental 357-358 n. *; şi ameninţarea cu invazia germană 292, 293 n. *, 294; şi arestarea fiilor lui 366; şi arestarea lui Kuzneţov 473; şi arestarea lui Svanidze 228; şi bătălia de la Kursk 364-365; şi campania lui Stalin împotriva lui Molotov 426; şi căsătoria fiului lui, Sergo, cu Alla Kuzneţova 471; şi comportamentul lui Beria 406; şi condamnarea lui Buharin şi Rîkov 186; şi discreditarea lui Stalin de către Beria 490; şi disperarea lui Stalin privind eşecurile iniţiale din război 307-308; şi epurarea comandanţilor Armatei Roşii 192; şi epurarea lui Postîşev 229; şi evacuarea Moscovei 323-324; şi execuţia lui Zinoviev şi Kamenev 173; şi foametea din timpul războiului 380; şi foametea din Ucraina 87; şi fuga lui Artem Sergheev de la germani 359 n. *; şi Gorki 95; şi importatorii de banane 487; şi interesul lui Stalin faţă de femei 36-37; şi livrările de săpun ale lui Stalin 159; şi neîncrederea lui Stalin în Sergo 184; şi Pactul Ribbentrop-Molotov 257; şi paranoia lui Stalin 487; şi penuria de alimente postbelică 419, 443; şi pledoaria lui Hruşciov pentru anularea ofensivei de la Harkov 336-337; şi sinuciderea lui Sergo 185; şi succedarea lui Stalin 461, 511; şi uciderea lui Kirov 135, 137, 140; şi vanitatea lui Stalin 148; vacanţa cu Stalin 452; vacanţe 79, 130, 461, 487; viaţa socială la Kremlin 53; vila Zubalovo 73-74; vizita în SUA 169 n. *

Mikoian, Artem (fratele lui Anastas) 419, 452

Mikoian, Aşhen (soţia lui Anastas) 56, 76, 87, 323, 366, 405, 421, 739

Mikoian, Sergo (fiul lui Anastas) 219, 366, 438-439, 471, 474-475, 516, 518

Mikoian, Stepan (fiul lui Anastas) 76, 160, 218, 220-221, 276 n. *, 365-366, 406, 438, 447, 469, 472, 518

Mikoian, Vano (fiul lui Anastas) 366

Mikoian, Vladimir (fiul lui Anastas) 360, 365

Mikulina, Ekaterina 34

Minsk 205, 301-303, 380

Mironov, L.G. 108, 163-164

Mirţhulava, Alioşa 233, 244-245

MitroviÄ‡, Mitra 383

Mohammed Pahlavi, şahul Iranului 373

Molocinikov, N.V. 244

Molotov, Veaceslav Mihailovici: activităţile din timpul războiului 303, 306, 308, 316, 320, 330-331, 338; acuzaţiile de sabotaj industrial 188; adoptă numele 47; ameninţă Finlanda 261; analizează Planul Marshall 444; anunţă izbucnirea războiului 301-302; aprobă uciderea ofiţerilor polonezi 276; atitudinea faţă de Stalin 60-61; ca aliat al lui Stalin 53-54, 57; ca lider mandatat 425; ca premier 251, 254 n. *; ca victimă a farselor 421; călătoreşte în străinătate 425; cearta cu Ejov 232, 238; comentează despre film 413; comportamentul 31, 53-54, 57 n. *; contribuie la noul imn naţional 369-371; dansul 86, 422; demis 516; demis din funcţia de ministru de Externe 469; denunţă asocierea cu „Marea teroare” 237; deschide al XIX-lea Congres al Partidului 494 n. *; despre aspecte artistice şi literare 126; despre Beria 233; despre colonizarea deportaţilor 379; despre comportamentul lui Poskrebîşev 498; despre comportamentul lui Stalin în ultimii ani 409; despre critica lui Stalin la adresa lui Ordjonikidze 116-117; despre foametea din 1937 198; despre lecturile lui Stalin 97; despre livrările de cereale 87; despre Nadia Allilueva 28, 35, 90; despre plânsul lui Stalin la înmormântarea Nadiei 105; despre poeziile lui Bednîi 125; despre relaţiile lui Stalin cu Valentina Istomina 246; despre sensibilitatea lui Stalin 248; despre sentimentalismul lui Jdanov 430; despre succesul la femei al lui Stalin 34-35; despre Svanidze 227; despre şedinţa Biroului Politic după atacul

germanilor 300; despre utilizarea torturii 209; devotamentul faţă de marxism-leninism 459; devotamentul politic 89; discută alianţa cu Franţa şi Marea Britanie 256; dobândeşte apartamente 517; editează *Pravda* 48; i se ordonă să divorţeze 466; ia cina la Zubalovo 286; implicat în Procesul de la Leningrad 476; instituie pedeapsa cu moartea pentru copiii de 12 ani 159; îi reproşează Nadiei 69; îi sunt instalate microfoane în casă 420; îl ajută pe Mandelştam 127 n. *; îl apără pe Beria 490; îl atacă pe Jukov 437; îl atacă pe Sergo pentru că îşi apără fratele 178; îl avertizează pe Ejov 234-235; îl critică pe Rudjutak 192; îl denunţă pe Buharin 180; îl elimină pe Kirov ca succesor al lui Stalin 121; îl instruieşte pe Mihoels pentru vizita în SUA 434; îl liniştеşte pe Jukov după confruntarea cu Stalin 306; îl promovează pe Malenkov 215; îl sprijină pe Eisenstein 147; îl sprijină pe Hruşciov împotriva lui Beria 515; îl verifică pe Voznesenski în Kuibîşev 327; îl vizitează pe Hitler la Berlin 277-280; în funcţia de comisar pentru afaceri externe 251; în Moscova, în timpul războiului 328-329; în răsturnarea lui Hruşciov (1957) 516; înlocuit în funcţia de premier 288; la Conferinţa de la Ialta 384-387; la Conferinţa de la Potsdam 397, 399-400; la înmormântarea lui Kirov 139, 141; la petrecerea de ziua lui Stalin 163; la sărbătorirea victoriei 394; la şedinţele Biroului Politic 65 n. *; Litvinov abuzează 252 n. *; Mandelştam râde de 124; mărturisirile pregătite împotriva 204; merge în vacanţă cu Stalin 451, 461; moartea 517; mustrarea lui Beria de către Stalin 372-374, 377; neagă protocolul secret cu Germania 260; numit din nou în funcţia de prim-vicepremier 426; numit premier 71; onorurile 442; onorurile şi hainele lui Stalin 394; Ordjonikidze se ceartă cu 71, 92 n. *, 116; participă la Conferinţa de la Teheran 372-374, 377; participă la petrecere 25-26, 30; planifică distrugerea culacilor 58; poartă uniforma diplomatică 371; politica externă 425; Poskrebîşev îl denunţă 461, 466; presupusele încercări de asasinarea lui 177 n. *, 179; pretinde că s-a încercat asasinarea lui 91; privilegiile şi corupţia 439; propune toasturi 260-261; provenienţa 53-54, 215 n. *; pudoarea sexuală 205; puterea în Politburo 189; reacţia la moartea lui Roosevelt 389; relaţiile cu Stalin 252, 260, 352-

353, 357, 410, 414; relaţiile de căsătorie 54, 252, 425, 442, 467-468, 495, 517; relaţiile Nadiei cu 29; rolul jucat în „Marea teroare” 190, 197-199, 201, 204, 207, 214, 216; se abţine de la votul de acuzare a soţiei sale 262; se ceartă cu Kaganovici 71; se confruntă cu Schulenburg după atacul germanilor 301; se înfurie 251; se întâlneşte cu Chou En-lai 482; se întâlneşte cu Mao la Moscova 478-479; se opune ideologiei lui Stalin 494; semnează ordinele lui Stalin din timpul războiului 311, 314; semnează pactul Ribbentrop-Molotov alături de Ribbentrop 258; semnează tratate de pace 442-443; Stalin îi ordonă să fie necruţător 57, 66; Stalin îi ordonă să îi împuşte pe ţărani 92; Stalin îl atacă 495, 499; Stalin îl invită la masă 414; Stalin îl promovează 51; Stalin se întoarce împotriva lui 420-421, 425-426, 460 n. *, 466, 469, 481, 487; supraveghează acţiunile lui Ejov 236; suspectează serviciul de informaţii sovietic 277; şi absenţa lui Stalin de la Soci 79; şi accidentul cerebral şi moartea lui Stalin 506-508, 512; şi acuzaţiile împotriva Polinei 467; şi al XVII-lea Congres al Partidului 121; şi ameninţarea cu invazia germană 279, 282, 291-295; şi ancheta în cazul uciderii lui Kirov 135; şi antisemitismul lui Stalin 434-435; şi Complotul Doctorilor 485, 493; şi dezvoltarea bombei atomice 398-400; şi disperarea lui Stalin în faţa eşecurilor iniţiale din timpul războiului 308-309; şi Ejov 204; şi epurarea comandanţilor Armatei Roşii 197; şi epurarea lui Postîşev 229; şi evacuarea Moscovei 323; şi excursia scriitorilor în Japonia 410; şi foametea din timpul războiului 380; şi Gorki 94; şi interdicţia lui Stalin în privinţa bârfelor din ziare 161; şi invadarea Finlandei 271; şi invadarea Poloniei 259; şi împărţirea postbelică a Europei 382; şi opiniile lui Rokossovski privind ofensiva finală 380; şi opoziţia lui Riutin 66; şi ospitalitatea lui Stalin 414-415; şi pactul de nonagresiune japonez 285-286; şi procesele-spectacol 165-166; şi programul de industrializare al lui Stalin 92 n. *; şi propunerea de avansare a lui Stalin la rangul de generalisim 395; şi sinuciderea lui Sergo 185; şi sinuciderea Nadiei 36-37, 103; şi soarta lui Buharin 187; şi succedarea lui Stalin 510-511; şi suspiciunile lui Stalin faţă de colegii săi 68; şi vizita lui Churchill la Moscova 338-339, 341-342; şi Voroşilov 65; vacanţele 78 n. *, 79, 84, 117,

130; viaţa la Kremlin 53, 55; vizitează Leningradul în timpul războiului 315; vizitează Teatrul Bolşoi cu Stalin şi Churchill 382; vilele 219; vizitele din timpul războiului în Anglia şi SUA 332-333, 342; Vîşinski îl flatează 168; vorbeşte la înmormântarea lui Stalin 515; Voznesenski îl încurajează 470

Molotova, Polina (născută Karpovskaia): activităţile politice 30, 55, 89; arestată şi condamnată 467-469, 479; caracterul 54; citată în atacul lui Stalin împotriva soţului ei 495; conduce industria parfumurilor 55, 145, 479; dansul 86; despre căsătoria Nadiei cu Stalin 28; eliberată la moartea lui Stalin 515; i se dă pistolul 37; interogată 501-502; interogatoriile încetează 509; la a 55-a aniversare a lui Stalin 143; Mihoels caută ajutor în problema evreilor 445; moartea 517; originile evreieşti 445, 456, 465-467; ostilitatea lui Stalin faţă de 262-263, 465-466; participă la petrecerea lui Voroşilov 31, 36; prietenia cu Nadia Allilueva 25, 33, 36, 262; prietenia cu Stalin 226; privilegiile 439; propune divorţul 466; relaţiile maritale 54, 252, 425, 442, 467-468, 495, 517; se întâlneşte cu Golda Meir 465; şi conducerea mandatată a soţului 425; şi depresia Nadiei 35; şi sinuciderea Nadiei 37, 104, 106; vacanţele 84; viaţa la Kremlin 53, 56; vizitează Italia 278

Molotova, Svetlana (fiica lui V.M.) 54, 166, 263, 439

Montgomery, Bernard Law, feldmareşal, primul viconte 436

Morozov, Grigori (Grişa) 407, 445-446

Morozov, Iosif (fiul Svetlanei) 408, 472, 497, 517

Morozov, Pavlik 147

Moscova: ameninţarea germană la adresa 302, 308 n. *, 310, 320-321, 324; apărarea 324-325; devenită capitală 30; evacuată 323-325; fărădelegile din 321, 325; Hruşciov numit prim-secretar în 150; Kaganovici conduce şi remodelează 72-73, 84; se propune redenumirea după Stalin 395; Stalin rămâne în 326-329

Moskvin, I.M. 202

Moskvin-Trilisser, M.A. 215

Mountbatten, Louis, amiral, lord (ulterior primul conte) 400

Muhalatka (Crimeea) 78

muncă forţată 92 n. **, 95, 114-115, 162 n. *, 231

„Mura”: *vezi* Ejov, Nikolai

Museri: casa lui Stalin din 118, 119 n. *, 461

Mussolini, Benito 175

musulmani: atitudinea lui Stalin faţă de 253; deportările 379

N

Nadaraia, S.V., colonel 404-405

Nadir Şah, împărat persan 132, 158

Nakaşidze, Aleksandra 243, 305, 323 n. *, 341

Namin, Stas 518

naţionalităţi: atitudinea lui Stalin faţă de 253; deportate 379; epurate în timpul „Marii terori” 196-197; *vezi şi* evrei

New York Times 426

Nicolae I, ţar 80 n. *, 110, 125

Nikoforov, G. 96

Nikolaenko, Polia 181, 188, 211-212, 247

Nikolaev, Leonid 132, 136-141, 146, 162

Nikolaev, Nikolai Ivanovici 194 n. *

Nikonov, Veaceslav (nepotul lui Molotov) 19, 518

NKGB 310, 358 n. *, 366

NKVD (Comisariatul Poporului pentru Afaceri Interne): arestările făcute noaptea 219; arestează vechii bolşevici 192; aruncă în închisoare familiile victimelor „Marii terori” 199; ca „sectă secretă” a lui Ejov 188, 208; ca eroi 218; Ejov numit la conducere 150-151, 175-176; epurarea 206, 232; formare 124; inventează probe 268; împărţit în două comisariate 277 n. *, 358 n. *; în masacrul ofiţerilor polonezi 276; în Războiul Civil Spaniol 175; în timpul „Marii terori” 204, 221; la Conferinţa de la Ialta 384-385; la Conferinţa de la Potsdam 396-398; la Conferinţa de la Teheran 367, 373; metodele de tortură 209; nemulţumirea lui Stalin faţă de 176; privilegiile membrilor 158; rolul şi acţiunile din timpul războiului 310, 312-313, 321, 355; smulge mărturisiri 163; Stalin controlează 190; supraveghează munca forţată 239; şi ameninţarea cu invazia germană 277; şi ameninţarea lui Sergo 178; şi apărarea Moscovei 326; şi epurarea troţkiştilor 175; şi moartea deportaţilor 379-380; şi procesele-spectacol 166-167; şi uciderea lui Borisov 137; şi uciderea lui Kirov 136, 138

Nosenko, I.I. 396

Noua politică economică (NEP) 51

Novikov, A.A., mareşal al forţelor aeriene 363, 372, 383, 427, 429, 436, 473

Novîi Afon (conac) 175

Nuţubidze, Şalva 97, 266, 407 n. *

O

Ogolţov, S.L. 511 n. *

Ohrana (poliţia secretă) 47

Okunevskaia, Tatiana 404, 437

Olberg, Valentin 162

Onufrieva, Pelagheia 46

opoziţia de stânga 135-136

Orahelaşvili, M. 120

Ordjonikidze (oraş ; fostul Vladikafkaz) 185-186 n. *, 338

Ordjonikidze, Eteri (fiica lui Sergo) 90, 117, 153, 185-186 n. *

Ordjonikidze, Grigori Konstantinovici („Sergo”): atitudinea faţă de Stalin 59-60; caracterul şi comportamentul 117-118; conduce Cincinalul 115; duşmănia cu Beria 120 n. **; familia 63; fratele arestat 177-178, 284; îi spune soţiei să nu vorbească despre victimele „Marii terori” 219; îl atacă pe Enukidze 155; îl mustră pe Bednîi 169; îl sprijină pe Kirov 122; îl sprijină pe Stalin împotriva opozanţilor 68, 71, 118; înfăţişarea 32; la înmormântarea lui Kirov 141; la a 55-a aniversare a lui Stalin 142-143; manipulează Biroul Politic 116-117; Nadia dactilografiază pentru 29; opreşte represiunea din zonele rurale 63; presupusul atentat troţkist la viaţa lui 166; prietenia cu familia Ejov 153; prietenia lui Kirov cu 108, 131; problemele de sănătate 84-85, 115, 131; provenienţa şi cariera 117, 215 n. *; reforma economică 57; relaţia cu Stalin 79, 118, 155; se alătură Biroului Politic 71; se opune execuţiei lui Riutin 93; sinuciderea şi înmormântarea 184-186; Stalin îl mustră 117; Stalin îl promovează pe 51; Stalin nu are încredere şi se întoarce împotriva lui 159, 178, 184; şi acuzaţiile de sabotaj industrial 183-184; şi acuzaţiile împotriva lui Buharin 178-179; şi numirea lui Beria la conducerea Caucazului 91-92; şi plimbarea ţarului cu metroul 150; şi procesele-spectacol 169; şi promovarea lui Ejov 176; şi sănătatea lui Stalin 84; şi sinuciderea Nadiei 103; şi uciderea lui Kirov 135-136, 140, 143; turneul pentru verificarea recoltei 131; vacanţele 79, 84; viaţa la Kremlin 53;

Ordjonikidze, Konstantin (fratele lui Sergo) 185

Ordjonikidze, Papulia (fratele lui Sergo) 177-178

Ordjonikidze, Valiko (fratele lui Sergo) 178

Ordjonikidze, Zinaida (Zina ; soţia lui Sergo) 105, 117, 136, 153, 184-185, 210, 237

Orel 319, 368

Organizaţia Naţiunilor Unite: propusă la Conferinţa de la Teheran 425

Orlov, Aleksandr 136, 163, 165, 232, 241, 502

Orlov, N. 396, 450

Orlova, Liubov 147 n. *

Osman, Mahmoud 43 n. *

Osobi Otdel (poliţia secretă) 303

Overlord, Operaţiunea (invazia Europei, 1944) 375-376, 378

P

Palatul Poteşnîi 25, 30-31, 36, 99, 104, 111, 187

Palatul Taurida 139

Panfiorov, F.I. 126

parcul Dedra (vilă; ulterior Dom Ordjonikidze) 152, 449

Partidul bolşevic: apartenenţa lui Stalin la 27; asemuit unui ordin militar-religios 88-89; ca *Über*-familie 76; calitatea de membru în prezidiu 494-495; conferinţele de dinaintea Revoluţiei 47; evreii în 253-254; formarea 45; Lenin acordă suveranitatea 50; numele schimbat în Partidul Comunist 494 n. *; organizaţia 50-51; privilegiile postbelice 437-438; Stalin se alătură pentru prima dată Comitetului Central 47; şi justificarea „Marii terori” 208;

Comitetul Central: alegerea Plenului (1952) 494, 496; ales la al XVII-lea Congres al Partidului 120, 122; Ejov numit

secretar 150-151; formarea 50; membrii epuraţi în timpul „Marii terori” 216; şedinţele Plenului 70-71, 132, 186

Congresele partidului: al XV-lea (1927) 120 n. *; al XVI-lea (1930) 67, 72; al XVII-lea (1934) 16, 120-122, 199; al XVIII-lea (1939) 247, 277 n. *; al XIX-lea (1952) 492, 494-495

„Partidul Industrial” 68

Partidul Social-Democrat al Muncitorilor din Rusia 45

Pasternak, Boris 97, 124-125, 127, 197

Pauker, Karl: arestat şi împuşcat 189-190; ca bufon al curţii 239; despre Nadia 35; îi interzice lui Iagoda accesul la Soci 176; joacă scena morţii lui Zinoviev 174; la execuţia lui Zinoviev şi Kamenev 173; la Zubalovo 74; păstrează funcţia 188; provenienţă şi caracter 74-75; şi anchetarea uciderii lui Kirov 136, 140; şi educaţia lui Vasili Stalin 113-114; şi înmormântarea Nadiei 104-105

Paulus, Friedrich von, feldmareşal 338, 346, 348, 357, 359, 378

Pavlov, D.G., general-colonel 302-304

Pavlov, V.N. 258, 340, 374, 378, 398-399

Pârâul Rece, în apropiere de Gagra 119, 424, 443, 449-451, 466, 487

Pearl Harbor (1941) 330

Pendergast, T.J. 398

Perón, Juan şi Eva 502

Peşkov, Max (fiul lui Gorki) 96, 164, 189, 518

Peşkova, Marta: *vezi* Beria, Marta

Peşkova, Timoşa (nora lui Gorki) 95, 164, 190, 217 n. *

Petrovski, G.I. 87 n. **

Piatakov, Iuri 65-66, 177-179, 181, 183, 186

Pilniak, Boris 98 n. *

Platonov, Andrei: „Ca să fie” 126 n. *; „Groapa de fundaţie” 58 n. *

Pliseţkaia, Maia 480

Plunkett-Ernle-Erle-Drax, Reginald Aylmer Ranfurly, amiral 255

Podoskaia, Evghenia 204

Politburo (Biroul Politic): anchetează victimele „Marii terori” 209; aprobă epurarea din Kiev 229; autorizează persecutarea familiilor victimelor „Marii terori” 199; conflictele interne şi maşinaţiunile 116; Ejov epurează 231; evacuarea din Moscova 323; formarea 48, 50, 53; îl admiră pe Ejov 202; în reformele organizaţionale postbelice 405 n. *; lângă catafalcul Nadiei 104; normele morţii în timpul „Marii terori” 196; problemele de sănătate ale membrilor 83; puterea delegată 189; relaţiile cu Stalin din timpul războiului 310; reorganizarea statutului de membru 494; reţelele de familie 63 n. *; se opune impozitării ţăranilor 414; sunat după atacul german 300; şedinţele 63-64, 130 n. *; şedinţele din timpul războiului 306; şi epurarea Armatei Roşii 193; şi mărturisirile în timpul „Marii terori” 207; şi Pactul Ribbentrop-Molotov 257 n. *; şi procesul lui Zinoviev şi Kamenev 165-166; şi uciderea lui Kirov 140; teroarea antisemită 465; teroarea şi politica muncii forţate 73, 184; vacanţele 78 n. *, 80-81

polonezi: comuniştii lichidaţi (1937) 417; ofiţerii masacraţi în pădurea Katîn 275-276; persecutaţi în timpul „Marii terori” 197, 200, 230; ura lui Stalin faţă de 253

Polonia: acordul postbelic 378, 380, 386, 394, 398; angajamentul anglo-francez faţă de 256-257 n. *; Hitler invadează 255, 259; împărţită în urma Pactului Ribbentrop-Molotov 258; persecuţiile sovietice în 259-260; războiul

bolşevicilor cu (1920) 33; ruşii invadează şi ocupă 259; Stalin avertizează despre războiul cu 180

Pongrantz, Betsy 387

Popov, M.M., general 316

populaţia calmucă 379

populaţia inguşă 379

populaţia karaceai 379

Portal, Sir Charles, mareşal de aviaţie 365

Poskrebîşev, Aleksandr Nikolaevici: apelul telefonic al lui Stalin către Pasternak 124-125; avertizat despre problemele de la căile ferate 204; băutele cu Stalin şi colegii 416; bea în cinstea lui Stalin pentru distrugerea lui Buharin şi Rîkov 454; ca medic secret al lui Stalin 410; căsătoria şi copiii 225-226, 240; cântatul 452, 477; dispreţuieşte femeile din familia Alliluev 157; farsele 421; Hruşciov este cruţat 337; instruire ca asistent medical calificat 117 n. *; îi ceartă pe oficialii din Kazahstan 159 n. *; îi denunţă pe Mikoian şi Molotov 461; îi joacă o festă lui Vîşinski la petrecerea victoriei 395; îi raportează lui Stalin despre sifilisul lui Beria 405; îi raportează lui Stalin moartea lui Kirov 135; îl abandonează pe Ejov pentru Beria 235; îl dojeneşte pe Meyerhold 127; îl insultă pe Mikoian 420; îl însoţeşte pe Stalin la Conferinţa de la Ialta 385 n. *; îl laudă pe Stalin la a şaptezecea aniversare 479; îl sprijină pe Kozlovskii 127 n. *; îl sună pe Ehrenburg 288; în evacuarea Moscovei 323; în timpul războiului, în Moscova 327; înfăţişare şi caracter 75, 225-226; înregistrează execuţiile 246; la petrecerea celei de-a 55-a zile de naştere a lui Stalin 142-143; la Soci cu Stalin 448-449, 451; moartea 516; Nadia i se plânge lui 29; operează în spatele scenei 195; participă la şedinţele Biroului Politic 75, 130 n. *; prezentarea biroului 111; privilegiile 438, 440; relaţiile cu Stalin 75; Stalin conduce prin 240; Stalin îl convoacă cu ocazia invaziei germane 300; Stalin nu are încredere şi îl demite 498; Stalin se înfurie pe 414; Stalin vizitează 225; şi

absenţa lui Stalin de la Kremlin din timpul războiului 307-308; şi ajutorul lui Stalin pentru fiica lui Şapiro 84; şi ameninţarea invaziei germane 293; şi apărarea Moscovei 326; şi arestarea şi executarea soţiei 263-264; şi bătălia de la Stalingrad 345, 347; şi condamnarea lui Pavlov 304; şi condiţiile de muncă şi rutina lui Stalin 345, 351-352, 354, 451; şi eşecurile iniţiale din război 306; şi gustul lui Stalin în materie de filme 412; şi imaginea publică a lui Stalin 148-149; şi imperiul lui Stalin 409; şi importatorii de banane 487; şi indiferenţa lui Stalin la apelurile celor acuzaţi 216; şi interesul lui Stalin în femei 34; şi invazia germană în Polonia 259; şi moartea mamei lui Stalin 191; şi noul imn naţional 370; şi onorurile şi uniforma lui Stalin 396; şi presupusa duplicitate a lui Molotov 466; şi rapoartele din ziare despre mama lui Stalin 161; şi sărbătorirea victoriei 368; şi scrierile lui Simonov 433 n. *; şi soarta lui Buharin şi Rîkov 187; şi somnul lui Stalin în timpul războiului 345, 351; şi strategia de apărare din timpul războiului 312; şi suferinţa lui Stalin la moartea Nadiei 108; şi vizita lui Mehlis la Stalin 335; vacanţe 80, 115, 449; Vîşinski îl flatează 168

Poskrebîşeva, Bronka (născută Metalikova): arestată şi împuşcată 264, 270, 321, 323; căsătoria 225-227, 240; cere eliberarea fratelui 263; presupusa aventură şi copilul cu Stalin 263 n. **

Poskrebîşeva, Galea 240, 264

Poskrebîşeva, Natalia (fiica lui Aleksandr/Bronka) 75, 240, 263-264, 323, 479-480, 519

Postîşev, Pavel 100, 107, 121, 163, 181, 187-188, 228; arestat şi executat 229, 231, 246, 422

Postîşeva, doamna Pavel (născută Postolovskaia) 181

Pravda: campania antisemită 483, 505; dezbatere asupra lingvisticii 493; Mehlis conduce 76 n. *, 254; numere false 164; referinţe la Stalin 148; relatează procesele-spectacol 167, 169

Priestley, J.B. 449

procese-spectacol 150, 166-170, 181, 230

Procesul Aviatorilor: *vezi* Novikov, A.A., mareşal al Forţelor Aeriene

Prokofiev, Serghei 369

Pronin, V.P. 324, 325 n. *

Pugaciov, Emelian 479

Puşkin, Aleksandr 125, 218

Putin, Vladimir 111 n. *; bunicul slujeşte ca bucătar în casa lui Stalin 245 n. *

R

Radek, Karl 168, 179, 183, 220, 252

Rákosi, Mátyas 411, 416, 480

Rapava, A.N. 490 n. *

Rapoport, Iakov 509

Războiul Civil (Rusia, 1918-1919) 48-50

Războiul Civil spaniol 175, 180, 200-201, 218

Războiul din Coreea (1950-1953) 481-482, 501-502

realism socialist 96, 125, 129, 164

Redens, Anna (născută Allilueva ; sora Nadiei): activităţile politice 48; arestată şi condamnată 446, 456; copiii 76; interzisă la Kremlin 244; îi escortează pe Svetlana şi pe copii la Soci în timpul războiului 305; îl răsfaţă pe Vasili Stalin 114; îşi pierde minţile 516; la înmormântarea lui Kirov 140; la Zubalovo cu Svetlana 286; nu ştie despre soarta soţului 269; pledează pentru siguranţa soţului 242; relaţiile cu Stalin 112, 115

Redens, Leonid (nepotul lui Stalin): arestat 366; despre afecţiunea lui Stalin pentru Jenea Allilueva 145; despre căsătoria lui Morozov cu Svetlana 408; despre divorţul Svetlanei de Morozov 445; despre efectul sinuciderii Nadiei 38; despre familia politică 77; despre ospitalitatea lui Stalin 75; îl cunoaşte pe Voroşilov în timpul războiului 334 n. *; la Zubalovo cu Vasili Stalin 361; se rătăceşte la Kunţevo 221; Stalin îl întâmpină la Zubalovo 286; şi ameninţarea tatălui 243

Redens, Stanislav (cumnatul lui Stalin): Beria îl păcăleşte 112; conduce GPU în Ucraina 77, 89, 92; conduce NKVD din Kazahstan 241; conduce OGPU din Moscova 112; Ejov îl cere ca adjunct 235; familia şi viaţa socială 226-227; împuşcat 269, 519; îşi păstrează funcţia 188; la petrecerea celei de-a 55-a aniversări a lui Stalin 143; relaţiile cu Stalin 227; sub ameninţare 242

Redens, Vladimir (fiul Annei) 31, 77, 286, 363, 435, 444-446, 519

Reed, John 113 n. *, 339 n. *

Regiunea Militară Bielorusia 231

Republica Germană de pe Volga 214, 228, 435; deportările din 379

Revolta de la Varşovia (1944) 381

Revoluţia (1905) 43

Revoluţia Bolşevică (octombrie 1917) 48-50

Riasnoi, V. 511

Ribbentrop, Joachim von 256-261, 278-280, 294, 300-302, 393

Riga 292

Riumin, Mihail, locotenent-colonel 483-486, 490-492, 497-498

Riutin, Martemian 38, 66, 93, 107, 109

Rîbakov, Anatoli: *Copiii din Arbat* 129 n. *; *Foc şi scrum* 429 n. *

Rîbalko, P.S., general 389

Rîciagov, Pavel 284, 321

Rîkov, Aleksei Ivanovici: acuzat şi judecat 179-180, 186-189, 193, 230, 451, 496; băutura 69; ca premier 51, 69; citat în procesele-spectacol 168, 175; condamnat 187-188, 496; demis din funcţia de premier 71; îl laudă pe Stalin la al XVII-lea Congres al Partidului 121; îl sprijină pe Stalin împotriva rivalilor 52; la teatru 178; originile evreieşti 254 n. *; prezidează şedinţele Biroului Politic 63; se opune planurilor lui Stalin 65, 69, 107; şi campania lui Stalin împotriva comisarilor 66

Rîkova, Natalia 33, 56, 187-188

Rodos, B.V. 239, 267

Rokossovski, Konstantin, mareşal: în bătălia de la Stalingrad 348, 357; la sărbătorirea victoriei 394; planifică ofensiva finală 380-381; torturat în închisoare 274, 354

România 276-277, 285, 381-382, 407

Romm, Mihail 362

Roosevelt, Elliot 377

Roosevelt, Franklin D.: boala 386, 388; despre acordul asupra Poloniei 386; la Conferinţa de la Ialta 260, 384-388; moartea 389; Molotov îl vizitează 333; organizează petrecerea cu ocazia Zilei Recunoştinţei 422 n. *; respectul lui Stalin pentru 374, 386, 388, 399; şi atitudinea lui Stalin faţă de evrei 435; şi Conferinţa de la Teheran 368, 371, 373-378

Rosliakov, M. 132

Rosner, Eddie 429

Ross, Robert 178

Rostov-pe-Don 337

Rostovţeva, Olga 263 n. *

Rudjutak, Ian: arestat, torturat şi împuşcat 192-193, 209; bănuit după uciderea lui Kirov 142; Jdanov primeşte vila lui 219; la Soci 115; problemele de sănătate 84; Stalin îl critică 92 n. *; şi înclinaţiile sexuale deviante 204-205

Ruhadze, N.M. 289, 498 n. *

Rumianţev, V., general-maior 307, 367

Ruslanova, Lidia 436

Rustaveli (poet georgian) 218; *Viteazul în piele de tigru* 97, 266, 407 n. *

S

sabotaj: în industrie 116, 184

Saddam Hussein 43 n. *

Saharov, Andrei 219, 401-402, 433

Sankt-Petersburg: *vezi* Leningrad

Saratov (Republica Germană de pe Volga) 201, 211, 214, 380, 435

Sarkisov, R.S., colonel 404-405, 428

Savcenko, comisar 242 n. *

Sbîtov, N., colonel 319, 441

Schpiller, Natalia 244

Schulenburg, Friedrich Werner von der, conte 256, 259, 276, 289, 293-294, 294-295 n. *, 301

Schulze, Richard 258

Scriabin, Veaceslav: *vezi* Molotov, Veaceslav Mihailovici

scriitori: cum sunt trataţi de Stalin 124-127; reprimaţi în Leningrad 432; statutul şi rolul 94-95

Secţia Specială 75

securitate colectivă 251-252

Securitatea de Stat (GUGB) 235

Sedov, L. (fiul lui Troţki) 168, 225

Seminarul din Tiflis 44

Semionovskoe 473

Serdici, D.E, comandant 274

Serebriakov, Leonid 220

Sergheev, Artem (fiul adoptiv al lui Stalin): copilăria 29, 31, 55, 60, 77, 90, 113, 218; despre Beria 82, 234; despre caracterul secret al vieţii private a lui Stalin 145; despre farmecul lui Stalin 60-61, 74; despre frumuseţea mamei 28; despre Mikoian 87; despre modul de conducere al lui Stalin prin intermediul subordonaţilor 240; despre războiul iminent 218; despre relaţiile lui Kirov cu Stalin 109, 122; despre temperamentul lui Stalin 27; despre vacanţele familiei 77, 79-80; despre Valentina Istomina 245; despre vizitele lui Lakoba 81; îl însoţeşte pe Stalin la băi 83; în timpul războiului 305; la a 55-a aniversare a lui Stalin 142-143; la Zubalovo 73; scapă din capcana germană 359 n. *; şi sinuciderea şi înmormântarea Nadiei 104-106, 113; şi temerile lui Vasili Stalin pentru viitor 440; viaţa şi prieteniile ulterioare 517-518

Sergo: *vezi* Ordjonikidze, Grigori Konstantinovici

Serov, Ivan 212 n. *, 259, 360, 379, 438

Serova, Valentina 360

Sevastopol 229-230

Siberia: Stalin exilat în 45, 47

Simonov, Konstantin 335, 360, 432-433, 451, 496, 497 n. *

Sinclair, Upton 126, 147

sionism 434, 444-446, 461, 465-466, 485, 501

Sîrţov, Serghei 70

Slánský, Rudolf 499

Slavotinskaia, Tatiana 35 n. *, 243 n. *

Sluţki, Abram 232

Smerş 358, 393 n. *, 404

Smirnov, A.P. 100, 107

Smolensk 310

Snegov, A.V. 510 n. *

Soames, Mary, lady 387 n. *

Soci 29, 79, 83-85, 92, 115, 127-130, 159, 167, 175, 242, 292, 428, 448, 488

„socialismul într-o singură ţară” (doctrină) 51

Sokolnikov, Grigori 174

Soljeniţîn, Aleksandr: *Primul cerc* 401, 429 n. *

Solomin, Vasili 41

Soloviov, Nikolai Ivanovici 83 n. *

Sorge, Richard 290, 327

specialişti (tehnicieni) 49, 73

Stahanov, Aleksei 218

Stal, Liudmila 35, 47

Stalin, Aleksandr (fiul lui Vasili/Galina; Saşa) 440

Stalin, Iosif Vissarionovici (născut Djugaşvili; a folosit Bourdonovski):

caracteristici: ateism 44; atitudinea faţă de evrei şi naţionalităţi 253-255, 262; bădărănie 383; cruzime 50, 57-58; fire complexă 26-27, 45, 60-61, 419; glume şi simţul umorului 61, 128-129, 383, 396; imagine serviabilă 354 n. *; impenetrabilitate 26; imprevizibilitate 410; înfăţişare şi haine 26, 29, 44, 56 n. *, 60, 76, 322, 326, 374, 385 n. *, 395-396, 439, 450; înşelăciune 409; memorie 386; minuţios cu privire la locurile ocupate 260; modestie 148; paranoia 65, 115, 141-142, 251, 270, 277, 321, 355-356, 410-411, 420-421, 461; pudoare 206; sentimentalism 138-139; sentimentul unei măreţii infailibile 378, 382, 420; singurătate 144, 154, 246, 453-454; şarm şi maniere personale 60-62; talente organizaţionale 60; temperament 27, 58-60, 354, 414, 423, 457

cariera politică: aclamat ca lider (1929/1930) 58, 67; activităţile revoluţionare timpurii 45-46; află de moartea lui Hitler 390; află de moartea lui Kirov 135; ameninţă Iugoslavia 456-457; apărat de descendenţii potentaţilor 519; aplanarea conflictelor din timpul războiului în Comisariatul Apărării 305-306; aranjamentele privind munca în timpul războiului 324-325; aranjează procesele-spectacol 66; atitudinea faţă de evrei 231, 253-254, 434-435, 444-445, 455-456, 465-466, 481, 483-484, 486, 488, 490, 499, 501-502; autorizează tortura 209-210; campania împotriva „prinţilor” regionali 181, 188, 213-214; caută o alianţă militară cu Occidentul 255; caută să încheie o pace separată cu Germania 311, 319; cere deschiderea unui al doilea front în Occident 332-333, 339-340, 374; cere mărturisiri ale victimelor „Marii terori” 206-207; cere rapoarte de la comandanţi 351-352; Churchill îl vizitează la Moscova 338-342, 352, 381-383; comanda supremă în război 309, 321, 351-356; combină naţionalismul rus cu bolşevismul 431-433, 436; comportamentul colegilor 419-

421; condiţiile şi stilul de muncă 111-112, 352, 355-356; conduce ancheta uciderii lui Kirov 135-138; conduce ca premier 405 n. *; conduce ca premier prin adjuncţi 288; confiscă cereale şi îi reprimă pe ţărani 52, 57-60, 63, 66, 87, 107; critică incompetenţa poliţiei secrete 130; decretează pedeapsa cu moartea pentru copiii de 12 ani 159; devine secretarul general al Partidului 51; devotamentul faţă de marxism 27, 34, 45; discută alianţa cu Franţa şi Marea Britanie 255-256, 256-257 n. *; disperarea şi colapsul în urma eşecurilor iniţiale din timpul războiului 307-309; dobândeşte puterea absolută 206; este informat despre atacul german 299; evită implicarea în Războiul din Coreea 481-482; evită să participe la execuţii şi torturi 173; exilurile în Siberia 45, 47-48; face daruri potentaţilor şi personalului 62; face turul ţării 447; ia parte la şedinţele Biroului Politic 63-65; inaugurează şi susţine „Marea teroare” 179, 181-183, 188, 190, 197-202, 204, 206-208, 214, 242-243; inspectează imperiul şi teritoriile 409; interesul faţă de comportamentul celor executaţi 174, 193-194, 268; îi atacă şi îi demite pe posibilii succesori 496-500; îi eliberează pe Kavtaradze şi Nuţubidze 265-266; îi epurează pe comandanţii Armatei Roşii 191, 193-195; îi ordonă lui Hruşciov să continue ofensiva la Harkov 336; îi suprimă pe opozanţi 25-26; îl acuză pe Buharin 179; îl atacă pe Iuri Jdanov 457-458; îl denunţă pe Ejov 247-248; îl încurajează pe Jdanov 429-433; îl laudă pe Molotov 442-443; îl mustră pe Mehlis 335; îl promovează pe Beria 234; în apărarea Moscovei 326; în Revoluţia Bolşevică şi Războiul Civil 48-49; încheie alianţa cu Germania (Pactul Ribbentrop-Molotov, 1939) 257-261; încurajează „Marea teroare” 279-280; înfiinţează Comisariatul Naţionalităţilor 48; îşi însuşeşte teritorii est-europene 261; îşi pune întrebări întârziate despre „Marea teroare” 268; la Conferinţa de la Ialta 384-388; la Conferinţa de la Potsdam 396-400; la Conferinţa de la Teheran 372-378; la Şedinţa Plenară (1952) 495-497; lansează contraatacuri 333; le cere scuze membrilor Biroului Politic 71; le persecută pe soţiile duşmanilor 262-263, 270-271, 274-275; lipsa de recunoştinţă pentru ajutorul occidental 357 n. *; maşinaţiunile de la al XVII-lea Congres al Partidului 120-

122; negociază cu Iugoslavia 285; o persecută pe Polina Molotova 467-468; onorurile şi titlul 395-396; ordinele din timpul războiului 302, 310, 337; ordonă execuţii şi semnează listele morţii 146, 229, 233, 267; organizează concursul pentru noul imn naţional 369-371; organizează procesele-spectacol 164, 166-168, 175; perspectiva militar-religioasă asupra bolşevismului 88-89; politica de pârjolire a câmpurilor 321; politica Marii Cotituri 118; presupusa complicitate în uciderea lui Kirov 137; presupusa duplicitate ca agent al Ohranei 47, 194, 248; prezintă Constituţia din 1936 145; primeşte denunţuri 211; primeşte Ordinul Suvorov 368; problema succesiunii 461, 465, 686-687, 497; propune ofensiva 380-381; propune retragerea 395; pune la punct eliminarea lui Beria 427-428; rămâne în Moscova în timpul războiului 325-329; reacţia la ameninţarea invaziei germane 276-277, 280-288; reales ca lider în timpul războiului 308-309; recunoaşte ajutorul occidental 318; redactează Legea 1 Decembrie (autorizând „Marea teroare”) 135, 137; reforma economică şi industrializarea 57, 66, 114-115; reinstituie însemnele militare 358; relaţiile cu Beria 240; rolul în Războiul Civil din Spania 175; sărbătoreşte cu Matsuoka 285-286; sărbătoreşte victoriile 368, 393-395; se întâlneşte cu Mao 478-481; se întoarce împotriva lui Sergo 159, 178, 181, 184; se întoarce împotriva vechilor lui tovarăşi 420, 422, 425-428, 476-477, 493, 498-500; se retrage din funcţia de ministru al Apărării 431 n. *; stilul de conducere de la sfârşitul vieţii 409-410; suspectează existenţa unor conspiraţii 68-70; suspiciunea faţă de doctori 182; şi afacerile externe 252; şi apărarea Caucazului 344-345; şi arestarea lui Mandelştam 124; şi asediul Leningradului 314-318; şi atacul asupra Berlinului 384, 388-390; şi bătălia de la Kursk 364; şi bătălia de la Stalingrad 345-348, 351;şi câinele lui Zinoviev 180; şi campania lui Beria împotriva familiei Alliluev 241-242; şi Complotul Doctorilor 484, 491, 493, 497-501; şi condamnarea lui Buharin şi Rîkov 187; şi controlul Europei de Est 452; şi crearea bombei atomice 397, 400, 475-477; şi excesele sexuale ale lui Beria 404-405; şi execuţia lui Zinoviev şi Kamenev 173; şi foametea de după război 443; şi foametea din Ucraina 85, 87-88, 90-92; şi indisciplina din

sânul Partidului 92; şi invazia Finlandei 271-274; şi împărţirea Europei 381-382, 388; şi jafurile şi corupţia postbelică ale potentaţilor 437-439; şi parada victoriei 393-395; şi procesul lui Buharin 175; şi Războiul din Coreea 501-502; şi rolul scriitorilor şi artiştilor 94-96; şi ruptura cu Iugoslavia 458; şi vizita lui Molotov la Hitler în Berlin 279-280; teama de o invazie poloneză 180; vede SUA ca pe o ameninţare 501; victoria de la Moscova 330; vizitează frontul 367-368

interese şi activităţi: biliardul 454; cântatul şi muzica 86, 180 n. *, 266, 422-423, 452, 466, 477, 501; cinematograful 120, 146-147, 411-412; fumatul 26, 115 n. *, 167, 328 n. *, 352-353, 398-399; grădinăritul 29, 74, 80, 115, 416, 451, 460 n. *; istoria 129, 257, 325, 357, 368; înotul 85; lingvistica 97, 493; literatura şi lecturile 94, 96-98, 125-127, 432, 451, 493; mersul la teatru 244, 382; scrie poezii 45; vânătoarea şi trasul cu arma 116; vremea 85

lucrări: „Ameţiţi de succes” 63; *Lenin şi leninism* 109; „Marxismul şi problema naţională” 47; „Marxismul şi problemele lingvisticii” 493; *Problemele economice ale socialismului în URSS* 494

sănătate: accidentul cerebral şi moartea 504-513; amigdalita 83, 181-182, 272; artrita 368, 486, 502; atacuri de cord 424; boala la sărbătorirea celei de-a şaptezecea aniversări 480; declinul 459, 486-487, 491, 500-501; dieta 30 n. *; epuizarea 388; face băi 83-84, 487; oboseala la bătrâneţe 424; probleme dentare 29, 45, 83, 417, 486; probleme la braţul stâng 44; psoriazisul 83, 152; reumatism 83; se îmbolnăveşte la Potsdam 398; suferă un accident vascular minor 410; suferinţe cronice 26-27, 84

viaţa personală: a 50-a aniversare 58; a şaptezecea aniversare 478-480; a şaptezeci şi treia aniversare 449-450; ambiţiile privind căsătoria Svetlanei 406; atitudinea faţă de evreice 226; atitudinea faţă de femei 244-245, 262-263; ca figură paternă 76; ca gazdă 415, 417-419, 421-424; capturarea fiului său Iakov în timpul războiului 311; construieşte conace în palate 438; controlează privilegiile

pentru elita Partidului 438-440; copiii şi viaţa de familie 31, 76-77, 111, 161, 217, 221, 286-287, 477, 497; corpul îndepărtat pentru a fi îngropat în zidurile Kremlinului 516; cultul personalităţii 120, 122-123, 148-149, 158, 183, 206; dansul 163, 245, 422-423; despre căsătoria lui Sergo Beria cu Marta Peşkova 406-407; documentele şi testamentul distruse 510; funeraliile 515; furia faţă de bananele necoapte 487; furia în urma idilei Svetlanei cu Kapler 362-364; gelozia faţă de Nadia 90; îi primeşte pe Beaverbrook şi Harriman 318; îi trimite bani tatălui lui Vasilevski 348; în Moscova asediată 324-325; îngrijorarea pentru muribundul Gorki 164; îngrijorarea privind soarta lui Iakov 388; înregistrarea vocii 211; îşi ia numele „Koba” 45; îşi ia numele Stalin 47; îşi pierde răbdarea cu familia şi cercul de apropiaţi 227; la petrecerea lui Voroşilov 33-35; locuieşte la Kremlin 30; naşterea 43; o cere în căsătorie pe Jenea Allilueva 244; obiceiurile culinare 142, 318-319, 414, 417-418, 451, 487; obiceiurile legate de băutură 85 n. *, 258, 261, 318-319, 356-357, 378, 383, 415-416, 421; obiceiurile legate de somn 110, 345-346, 581; ocupă vila de la Novîi Afon 175; participă la funeraliile lui Kirov 139-141; paternitatea dubioasă 44; petrecerile aniversare 142-143, 163, 181; poartă uniforma de mareşal 358; preocupare pentru sănătatea lui Jdanov şi moartea 459-460; presupusa fiică cu Bronka Poskrebîşeva 263 n. **; presupusul mariaj cu Roza Kaganovici 226; prietenia cu Kirov 108-110; primul zbor cu avionul 372; problemele cu banii 55-56; refuză schimbul Iakov-Paulus 359; regrete pentru victimele „Marii terori” 419; relaţiile cu Jenea Allilueva 144-145; relaţiile cu Valentina Istomina 244-246, 325, 417, 447, 451, 491, 512-513; relaţiile maritale cu Nadia 28, 30, 32, 35, 68, 90-93, 98-99, 245; renunţă la fumat 450; respectul pentru Roosevelt 375, 386, 389; reşedinţele 111-112, 119-120; rutina zilnică 75, 111; se căsătoreşte cu Nadia 50; se plimbă cu metroul 156-157; semipensionare la Gagra 424-425; succesul la femei şi aventurile 33-36, 46, 144-146, 244-245, 263; şcoala şi educaţia de seminarist 44-45, 89 n. *; şi căsătoria lui Iuri Jdanov cu Svetlana 472; şi căsătoria Svetlanei 406-407; şi comportamentul greşit al fiului său Vasili 159-160; şi deteriorarea sănătăţii mamei 160-162; şi

educaţia fiului său Vasili 113-114; şi înmormântarea Nadiei 104-106; şi longevitatea 449; şi moartea lui Iakov în captivitate 359; şi moartea mamei 191; şi privilegiile potentaţilor 438-439; şi sinuciderea lui Sergo 184-185; şi sinuciderea Nadiei 37-39, 100, 103, 106-108, 110, 155; şi uciderea lui Kirov 135; trecutul georgian şi simpatiile georgiene 447-452, 461; ţinta atentatului de pe barcă 118-119; vacanţele 78-81, 84-85, 115, 119, 127-130, 159, 175, 424, 443-453, 477, 482, 486; viaţa la Kremlin 53; viclenia financiară 175; vila de la Zubalovo 73-74; vizitează Londra 46, 342; zămisleşte copii ilegitimi 46

Stalin, Vasili (fiul lui Stalin): avansat la gradul de general-maior 427; caracterul şi comportamentul 31, 113-114, 159-160, 284, 440; casa de la Gagra 424 n. *; comandant al Forţelor Aeriene 441; comandă o divizie la Stalingrad 346; copilăria 81; cu Stalin în metrou 156; dă o petrecere la începutul războiului 305; demis din funcţia de comandant al Forţelor Aeriene 491; demis din funcţia de inspector al Forţelor Aeriene 362; depravarea, băutura şi corupţia 358, 360, 363, 440-441, 488, 491; despre originile georgiene ale lui Stalin 449; despre relaţiile tensionate ale lui Stalin cu Beria 489; doctorii învinuiţi de administrarea unui tratament greşit 492; Elliot Roosevelt, comparat cu 377 n. **; face cursuri de pilotaj 218; intră la şcoala de artilerie 159; îl vizitează pe Stalin în Moscova asediată 322; în Forţele Aeriene 283-284; moare din cauza alcoolismului 77, 517; naşterea 50; o intimidează pe Svetlana 76, 113; o vizitează pe bunica Djugaşvili 161; pilotarea iresponsabilă a avionului 360; raportează calitatea slabă a avioanelor 400, 427; relaţiile lui Stalin cu 76, 113, 283; se căsătoreşte 284, 440, 517; se teme de nesiguranţa viitoare 440; Stalin îi interzice să zboare în misiuni 311; Stalin îl avertizează cu privire la femeile cu idei 245; şi accidentul vascular al tatălui său 507-509, 512; şi arestările din timpul „Marii terori” 220; şi căsnicia părinţilor 29; şi divorţul lui Morozov 446, 467; şi fiul lui Mikoian, Stepan 365-366; şi puterea lui Stalin 243; şi sărbătorirea victoriei 394; şi sentimentul exclusiv de identitate al lui Stalin 27; şi sinuciderea şi

înmormântarea mamei 104-106, 114; zboară în misiuni de luptă 363

Stalina, Ekaterina (născută Timoşenka; a doua soţie a lui Vasili) 440, 517

Stalina, Galina (născută Bourdonovskaia; prima soţie a lui Vasili) 284, 305, 323 n. *, 360-361, 440

Stalina, Kapitolina (născută Vasileva; a treia soţie a lui Vasili) 440

Stalina, Nadia (a doua soţie a lui Stalin): *vezi* Allilueva, Nadia Sergheevna

Stalinabad (Askabad) 214, 366

Stalingrad: bătălia de la 333, 336, 341, 345-348, 351, 355, 357, 378; Churchill îi prezintă sabia comemorativă lui Stalin 375-376; Stalin vizitează 378

Stamenov 311

Stanislavski, Constantine 126

Starostin, Colonel M. 503-506

Starostin, Nikolai 403, 441

Stasova, Elena 51 n. *, 205 n. *

statele baltice: în Pactul Ribbentrop-Molotov 258, 261; Stalin ocupă 276

Steţki, A.I. 200

Sudoplatov, Pavel 60, 247, 311, 322, 329, 344, 385

Suhanov, închisoare 248, 267

Suhumi 78-79, 81, 152, 177, 449-451, 461, 488-489

Suslov, Mihail 263 n. **, 343 n. *, 435, 496-497 n. *, 505 n. *, 516

Suvorov, Victor 288-289 n. *

Svanidze, Aleksandr („Alioşa”): arestat 228; împuşcat 313, 497; prietenia cu Stalin 46, 112, 141-142, 154, 161, 227

Svanidze, Johnreed 113 n. *, 536

Svanidze, Kato (prima soţie a lui Stalin): *vezi* Djugaşvili, Ekaterina

Svanidze, Maria (soţia lui Alioşa ; „Marusea”): arestată 313; despre chemarea lui Kirov de către Stalin 131; despre conflictele dintre femei 156-157; despre dezmăţul lui Enukidze 153; despre efectul morţii Nadiei asupra lui Stalin 106-107; despre mojicia lui Radek 183; despre Ordjonikidze 118; despre preţurile mari şi lipsuri 198; despre relaţiile apropiate ale lui Kirov cu Stalin 108, 110; despre relaţiile lui Stalin cu Jenea Allilueva 145; despre singurătatea lui Stalin 144; devotamentul faţă de Stalin 113; împuşcată 321, 497; jurnalul 106; la înmormântarea lui Kirov 140-141; la petrecerile aniversare ale lui Stalin 142-143, 163; originile evreieşti 226; poemul închinat lui Stalin 142; şi căderea lui Enukidze 154; şi plimbarea lui Stalin cu metroul 156; şi sinuciderea lui Sergo 185; Stalin i se confesează 157

Svanidze, Saşko (sora lui Alioşa) 143, 157

Sverdlov, Iakov 99 n. *

Svetlana: *vezi* Allilueva, Svetlana

Ş

Şahtî, mină de cărbune 52

Şahurin, A.I. 427, 429, 473

Şahurin, Volodia 366, 427 n. *,

Şamberg, S.A. şi M.A. 466-467

Şapiro (dentistul lui Stalin) 83-84

Şapoşnikov, B.M., mareşal 194, 258-259, 271, 273, 275, 304, 312-313, 327-328, 330, 335, 341, 347

Şaumian, Serghei 31 n. *, 220

Şcerbakov, Aleksandr: băutura 371, 416, 440; cariera şi caracterul 316; moartea lui 99 n. *; privilegiile familiei 440; Stalin denumeşte o fabrică după 440 n. *; şi apărarea Moscovei 323-325; şi Complotul Doctorilor 485; şi succedarea lui Stalin 308 n. *

Şcoala nr. 110, Moscova 220

Şeinin, Lev 173

Şelepin, A.N. 212 n. *

Şepilov, D.T. 458-459, 496-497 n. **

şeptel: distrus de ţărani 59

Şolohov, Mihail: aventura cu Ejova 226, 236, 267; critică lauda lui Stalin 129 n. **; la întâlnirea scriitorilor 94 n. *, 96; *Pământ desţelenit* 63 n. *

Şostakovici, Dmitri 97, 369-371, 432, 479

Ştemenko, Serghei 324, 344, 351, 364, 368-369, 436, 500

Ştern, G.M. 284

Ştern, Lina 465, 467, 492

Şumiaţki, Boris 146-147, 211 n. *

Şvarţman, Naum, colonel 486 n. *

Şvernik, Nikolai 479

T

Tammerfors, Finlanda 46

Teleghin, K.F. 319, 326

Terebin, dr. 469

Tevosian, I.F. 236 n. *, 260, 355 n. *

Thalman, Ernest 465 n. *

Thatcher, Margaret, baroneasă 91 n. *, 359 n. *

Thompson, Charles Ralfe („Tommy”), comandant 340

Tihonov, Aleksandr 164

Til, Karolina 36-37, 77, 113-114, 141, 159, 166 n. *, 243

Timaşuk, Lidia, dr. 459-460, 491, 498, 500, 502

Timoşenka, Ekaterina: *vezi* Stalina, Ekaterina

Timoşenko, Semion Konstantinovici, mareşal: ameninţat cu demiterea 310; apărarea în faţa avansării germanilor 309; avansat la gradul de mareşal 275; cere întăriri 337; demis şi numit din nou în funcţie 337; determinarea împotriva germanilor 301-302; ezită să-l informeze pe Stalin despre atacul german 300; fiica lui se căsătoreşte cu Vasili 440; Hruşciov îl atacă 355; i se ordonă să propună noi linii de apărare 305; îi denunţă pe Budionnîi şi Hruşciov 354; îi succedă lui Voroşilov în funcţia de comisar pentru apărare 274; la Ţariţîn 49 n. *; numit comandant suprem 302; ofensiva pentru recucerirea Harkovului eşuează 336-337, 354; preia comanda în Războiul Finlandez 272-273; se întâlneşte cu Stalin după invazia germană 300; se retrage spre Stalingrad 337; sprijină alegerea lui Stalin ca secretar general 496; şi eşecurile iniţiale din timpul războiului 306; şi invadarea Poloniei (1939) 259; şi invazia germană iminentă 281-282, 288-293; şi Mehlis 274; transferat pe frontul de sud-vest 312;

Tito, Josip Broz 398 n. **, 411, 414, 422, 442, 452, 456, 459; îl ameninţă pe Stalin 510 n. *; Stalin ordonă atentate la viaţa lui 499, 502;

Tiulenev, L.V., general 292

Tkacev, K.A., profesor 508

Togliatti, Palmiro 480

Tolstoi, Aleksei, conte 126, 161, 270

Tolstoi, Aleksei, contesă 164

Tomski, Mihail 107, 168, 174, 180, 200

tortura: ca metodă 209-210

Tovstuha, L.V. 62, 111 n. *

Trail, Vera 152, 203

Tretiakov, A.F., dr. 506

Trifonov, Iuri: *Casa de pe Chei* 219, 243 n. *

Troianovski, Aleksandr 200, 206, 454 n. *

Troianovski, Oleg 454

Troţki, Lev (născut Bronstein): acuzat de implicare în uciderea lui Kirov 162; despre comentariul lui Herzen privindu-l pe Nicolae I 80 n. *; despre mediocritatea lui Stalin 26; exilul 57; îl critică pe Molotov 54; în Revoluţia Bolşevică 48; în Revoluţia din 1905 46; îndeamnă la o revoluţie europeană 51; la Londra cu Stalin 342; la moartea lui Lenin 76; oratoria 60; originile evreieşti 253; ostilitatea lui Stalin faţă de 49-51, 111 n. *, 346; pierde în faţa lui Stalin ca potenţial succesor 51; Stalin ordonă eliminarea lui 247; stă la Parcul Dedra 152 n. *; şi procesul lui Zinoviev şi Kamenev 166-167; ucis 276

troţkişti (şi cei de dreapta): condamnaţi şi persecutaţi 163, 166-167, 174-177, 179, 181-184, 230

Truman, Harry, S.: la Conferinţa de la Potsdam 398-400; Molotov îl vizitează 425; şi bomba atomică 397; şi interesul lui Stalin pentru muzică 86; şi Războiul din Coreea 481

Tuhacevski, Mihail Nikolaevici, mareşal: acuzat că pune la cale o lovitură de stat (1930) 68, 70, 93, 191; arestarea, torturarea şi mărturisirea 191-192; calităţile şi cariera 190-191; comandă frontul de vest 50; condamnat şi executat 192-194, 204-205, 207, 328; gândirea strategică 281-282; Iagoda îl denunţă 189; mediul de proveniență 215 n. *; sinuciderea soţiei 107 n. *; Stalin îl promovează 158; sub amenințare 191; Şapoşnikov îl atacă 328

Tukov, V., colonel 491, 508

Turko (prizonier) 474

Ţ

Ţanava, Lavrenti 455-456

Ţariţîn 33, 49-50, 64, 74 n. *, 173, 198, 259, 274, 314

ţărani: îi atacă pe funcţionarii comunişti 92; ostilitatea lui Gorki faţă de 94-95; reprimaţi 26, 35, 52, 58-59, 107; Stalin propune impozitarea 413-414; şi foametea (anii ‘30) 86, 88; *vezi şi* culaci

Ţereteli, Şalva 239, 248, 253, 274, 372

U

Uborevici, I.P. 192-193, 207

Ucraina: eliberată 379-380; foametea de după război 443, 448, 450; foametea din timpul războiului 379; foametea şi haosul din 26, 77, 87-88, 90-93; Hitler plănuieşte ocuparea 310; în timpul „Marii terori” 194, 212; în timpul războiului 302; rolul lui Hruşciov în 443, 450, 476; Stalin doreşte să controleze 181; şi amenințarea invaziei germane 292; ţăranii reprimaţi 58-59, 63, 72

Ulbricht, Walter 480

Ulrih, Vasili 141-142, 146, 166, 193-194, 267-268, 403, 413

Umanski, Nina 366

Ungaria 382, 394

Ural: în epurarea din timpul „Marii terori” 214

Uranus, Operaţiunea *vezi* Stalingrad, bătălia de la

Uriţki, S. (publicist) 237

Uspenski, A.L. 233, 237

Ustinov, D.F. 355 n. *

Utiosov, Leonid 153, 218, 226

V

Vacinadze, Sofia, prinţesă (soţia lui Kavtaradze) 265

Valecika: *vezi* Istomina, Valentina („Valecika”)

Valedinski, I. 83, 181

Vannikov, Boris 283-285, 313, 355 n. *, 402, 465 n. *

Vareikis, Iosif 211

Vasilevski, Aleksandr Mihailovici, mareşal 288-289 n. *, 345-348, 351, 356, 364, 396, 511

Vatutin, N.F., general 293 n. *, 305, 306 n. *, 348

Veinberg (din Comitetul Central) 192 n. *

Vidal, Gore 138

Viktorov, M.Y., amiral 212

Vinogradov (ofiţer în Războiul Finlandez) 272

Vinogradov, Vladimir, profesor: arestat şi torturat 497-498, 509; îi tratează pe Stalin şi pe potentaţi 181, 202, 372, 410, 425, 459, 491-492, 502

Vipper, Robert Iurevici: *Istoria Greciei antice* 97, 257, 368

Vitebsk 151, 311

Vîşinski, Andrei Ianuarievici: acuză „sabotorii” din Zaporoje 116; anchetează acuzaţii din Armata Roşie 193; Beria îl determină să i se plângă lui Stalin 234; despre arestarea adolescenţilor din Novosibirsk 246 n. **; evită să participe la execuţii 173; gluma lui Poskrebîşev pe seama lui 395; îi condamnă pe conspiratorii care au pus la cale uciderea lui Kirov 142; îi raportează lui Stalin despre Molotov 466; în România postbelică 394; judecător în procesele-spectacol 166-169, 182; la Bolşoi cu Stalin şi Churchill 382; la Conferinţa de la Ialta 384; la Conferinţa de la Potsdam 397-398; la sărbătorirea imnului naţional 371; negociază cu Chou En-lai 480; Poskrebîşev îl informează despre vizitele lui Stalin la Kunţevo 240; proveniență şi caracterul 167-168; pune mâna pe vila lui Serebriakov 219-220; raportează cazuri de canibalism 198 n. *; recomandă folosirea torturii 191; relaţiile cu colegii 420-421; rolul în Berlin după război 393; rolul jucat în „Marea teroare” 207; se întâlneşte cu Stalin la căderea Berlinului 393; Stalin îl instruieşte 166, 181-182; Stalin nu are încredere în 386; sub presiune 232; supunerea faţă de Beria 401; şi acuzaţiile împotriva lui Buharin 175; şi ancheta în uciderea lui Kirov 136; şi jafurile sovieticilor în Polonia 260; trimis în Letonia 276

Vlasik, Nikolai: aranjează plecarea lui Beria din Georgia 234; are grijă de Stalin să nu fie deranjat 390; arestat şi torturat 498; ca fotograf 143, 157, 438; cântecele 452, 477; corupţia şi depravarea 438, 488; denunţat şi demis 488, 504; devine şef al Securităţii Statului 240; eliberarea şi moartea 516; îi raportează despre Rostovţeva lui Molotov 260 n. *; îi raportează lui Stalin despre sifilisul lui Beria 405; îl conduce pe Jukov la Kremlin în timpul războiului 319; îl conduce pe Ribbentrop 258; îl denunţă pe Beria 428; îl însoţeşte pe Stalin în excursia cu maşina şi în vacanţă 440, 448-449; îl sfătuieşte pe Kapler să părăsească Moscova 362; în Moscova asediată 322; la a şaptezecea aniversare a lui Stalin 480; la Conferinţa de la Ialta 385; la Conferinţa de la Potsdam 397; la Conferinţa de la Teheran 372, 374; la Zubalovo 74; o pregăteşte pe Svetlana pentru vizita lui Stalin la Zubalovo 286; ostilitatea lui Beria faţă de 511;

reţine scrisoarea despre atacurile de cord ale lui Jdanov 460, 498; şi ancheta în cazul uciderii lui Kirov 136; şi atentatul cu arma asupra bărcii lui Stalin 118-119; şi casa lui Stalin 245; şi căsătoria Svetlanei cu Iuri Jdanov 472; şi educaţia lui Vasili Stalin 113; şi gustul lui Stalin în materie de filme 412; şi importatorii de banane 487; şi interesul lui Stalin pentru femei 34, 36, 244; şi întâlnirea lui Stalin cu Bronka Poskrebîşeva 263; şi obţinerea de către Nadia a unui exemplar din „Apelul” lui Riutin 93; şi punerea la adăpost a trupului neînsufleţit al lui Lenin în timpul războiului 310; şi sinuciderea Nadiei 38, 103; verifică mâncarea lui Stalin să nu fie otrăvită 417-418 n. *

Vlasika, Nadejda 246

Vlasov, Andrei, generalul 334

Vlodzirmirski, Lev 366

Voikov, P. 138

Volga mijlocie: în epurarea din timpul „Marii terori” 214

Volkov (ofiţer în Războiul Finlandez) 272

Voronov, Mareşalul N.N. 271, 299-300, 355-356, 367-368

Voronţov, Mihail, prinţ 160, 385, 438

Voroşilov, Kliment Efremovici, mareşal: activităţile din timpul războiului 302, 304, 308; afemeiat 75; anulează corpurile speciale de tancuri 274; Beria râde de 403; cântecele 86, 89 n. *, 95, 423; caracterul şi manierele 63-64, 74; călăria 74; chemat de la Leningrad 316; comandă Armata X 74 n. *; comandă la Leningrad 314-315; contribuie la noul imn naţional 369-370; dansul 87, 131, 422; demis din funcţia de comisar pentru apărare 273; despre aspectele artistice 126, 127 n. *; despre epurarea făcută de Stalin la Ţariţîn 49 n. *; devine vicepremier 274; disputa cu Konev 320; educaţia 89 n. *; este şi el gazda recepţiei diplomatice 131; exclus din Comitetul Central 494 n. *, 499 n. *; glorificat în balade 218; imaginea publică

148; îi adoptă pe copiii lui Frunze 31 n. *; îi alungă pe negociatorii anglo-francezi 256; îi cere lui Stalin să preia controlul în timpul războiului 309; îşi salvează un prieten în timpul „Marii terori” 213; îi trimite daruri lui Iagoda 96 n. *; îl ajută pe Stalin în Războiul Civil spaniol 175; îl atacă pe Enukidze 155; îl urăşte pe Stalin 499 n. *; în Revoluţia Bolşevică 49; în Ungaria postbelică 394; încearcă să îi protejeze pe ofiţeri în timpul „Marii terori” 235; încheie al XIX-lea Congres al Partidului 494 n. *; la Ţariţîn 198; la execuţia lui Zinoviev şi Kamenev 173; la inaugurarea Canalului Marea Albă – Marea Baltică 114-115; la înmormântarea lui Kirov 139, 141; la întâlnirea scriitorilor 94, 96; la petrecerile aniversare ale lui Stalin 143, 163; la Plenară 70-71; la şedinţele Biroului Politic 64-65; la Zubalovo 73-74; mărturisirea pregătită împotriva lui 204; negociază ajutorul occidental în timpul războiului 318; organizează petrecerea 25, 30-31, 33, 36; ostilitatea faţă de Tuhacevski 191, 193; participă la Conferinţa de la Teheran 372, 374-376; participă la parade 99-100; participă la petrecerea aniversară a lui Kulik 270; petrecerile de 1 Mai 190; plănuieşte invazia Poloniei 259; portretul 438 n. *; privilegiile şi corupţia 439; puterea în Politburo 189; raportează despre foametea din Ucraina 85, 92; refuză comanda Frontului Volhovski şi este discreditat 334; relaţiile cu Stalin 53, 64, 96, 346, 414 n. *; rolul jucat în „Marea teroare” 191, 198-199, 201, 207; sărbătoririle 218; scos de pe lista succesorilor lui Stalin 487; se întâlneşte cu Stalin în ultimele zile 502; se retrage din funcţia de preşedinte 516; semnează ordinele lui Stalin în timpul războiului 311; Stalin îl promovează 51, 158; Stalin nu are încredere în 356, 420, 469; Stalin propune stabilirea contactului cu Frontul Bielorus 307; şi accidentul cerebral şi moartea lui Stalin 506, 508, 511-512; şi ameninţarea germană faţă de Moscova 319; şi ameninţarea invaziei germane 282, 289, 293; şi ameninţarea împotriva lui Buharin 179, 181, 186; şi anchetarea uciderii lui Kirov 136; şi cazul tragerii cu arma din Ucraina 93; şi condamnarea lui Buharin 186-187; şi epurarea comandanţilor Armatei Roşii 191, 193-194; şi eşecurile din timpul războiului 304; şi Gorki 95; şi huliganismul adolescentin 159; şi invazia

Finlandei 272-273; şi pactul Ribbentrop-Molotov 256, 257 n. *; şi procesul lui Zinoviev şi Kamenev 165-166, 169; şi sinuciderea lui Sergo 185; şi sinuciderea şi înmormântarea Nadiei 37, 104-105, 107-108; şi uciderea ofiţerilor polonezi 275-276; şi vacanţele excesive ale lui Molotov 117; şi vizita lui Churchill la Moscova 339-341; turneul pentru verificarea recoltei 131; vacanţele 78-79 n. **, 80-81, 116; vânătoarea de raţe cu Hruşciov 257-258

Voroşilova, Ekaterina Davidovna (născută Golda Gorbman): aventura lui Enukidze cu 69; dansul 131; despre viaţa privilegiată a potentaţilor Partidului 38, 86; în vacanţe 80-81; înfăţişarea 144; la Kremlin 30; la moartea lui Sergo 185 n. *; la petrecerea aniversară a lui Stalin 163; şi copiii prietenilor 221, 465; şi sinuciderea Nadiei 104

Voznesenskaia, Nataşa 475 n. *

Voznesenski, Aleksandr N. 474

Voznesenski, Nikolai Aleksandrovici: arestat şi torturat 474, 476; cariera politică 288, 308; condamnat şi împuşcat 482; conduce guvernul din Kuibîşev 327; conduce Ministerul Armamentului 309; în cercul conducerii 431 n. *; în Germania postbelică 393; lucrează cu Stalin 353, 414, 420, 468; ostilitatea lui Beria faţă de 288, 330, 420, 470; se opune ofensivei propuse de Stalin 330; sub ameninţare 470; şi ameninţarea războiului 293, 308; şi boala lui Jdanov 459-460; şi ruptura iugoslavă 459; şi succedarea lui Stalin 461, 470;

W

Watson, Edwin („Pa”), general 422 n. *

Wayne, John 413 n. *

Wells, H.G. 165

Werth, Alexander 371

Wheatley, Denis: *The Red Eagle* 64

Wilde, Oscar: *De Profundis* 178 n. *

Y

Young de Graffham, David, lord 91 n. *

Z

Zakovski, Leonid 209

Zakrijevskaia (prizonier în Cazul Leningrad) 474

Zaltsman, I.M. 483

Zaporoje 116

Zaporojeţ, Ivan 136-138

Zarubina, Zoia 219, 221, 373, 376

Zbarski, Boris 456

Ziegler, Antonin 131

Zinoviev, Grigori (născut Apfelbaum): execuţia 169, 173-174, 179; îl acuză pe Stalin de ingratitudine 61; îl laudă pe Stalin la al XVII-lea Congres al Partidului 121; în Politburo 51; în procesul-spectacol 163-164, 167; îndepărtat din Leningrad 109; judecat şi condamnat 146, 153, 162; Kalinin îl critică 442; *Leninismul* 117; originile evreieşti 253; Stalin duce o campanie împotriva lui 111 n. *; Stalin îl acuză de teroarea împotriva partidului şi uciderea lui Kirov 135, 140-141, 146, 155

Zlobin, Stepan 493

Zoşcenko, Mihail 97, 432

Zubalovo 72-74, 86, 90, 98, 100, 111-112, 131, 159, 225, 286-287, 360-361

Zvezda (revistă) 432

Ilustraţii

1929-1934

Stalin sărutându-şi fiica, Svetlana, în vacanţă, la începutul anilor '30. O adora: pistruii şi părul ei roşcat o făceau să semene cu mama lui, Keke, dar inteligenţa şi încăpăţânarea le moşteneа de la Stalin. El o numea „Stăpâna" şi o lăsa să se prefacă că le dă ordine acoliţilor lui. A fost afectuos... până când ea a început să crească.

Nadia era mult mai puţin afectuoasă, mai strictă şi mai puritană cu copiii: când l-a născut pe primul lor fiu, a mers pe jos până la spital. Avea o relaţie specială cu plăpândul şi agresivul Vasili, dar era înainte de toate o bolşevică de carieră care a lăsat educaţia copiilor ei în seama dădacelor. Aici o ţine în braţe pe Svetlana, care tânjea după dragostea ei.

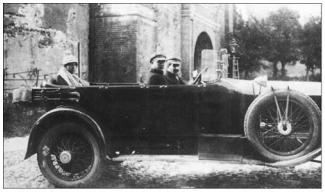

Sus: Stalin şi şoferul în faţă, iar Nadia pe bancheta din spate a uneia dintre limuzinele de la Kremlin: acestea erau de obicei Packarduri, Buicuri şi Rolls-Royce-uri. Nadia şi Stalin duceau o viaţă ascetică, dar el personal se ocupa să le împartă maşini şi apartamente acoliţilor lui – şi uneori chiar şi copiilor acestora. Fiecare familie primea cam trei maşini.

Stânga jos: Lui Stalin şi Nadiei le plăceau vacanţele intime, tandre la Marea Neagră, deşi amândoi erau iuţi din fire şi se certau adesea. Liderii Rusiei erau o mică oligarhie şi obişnuiau să meargă în vacanţă şi să ia cina împreună: aici, familia Stalin în dreapta, împreună cu truditorul Molotov şi soţia sa evreică, Polina, inteligentă şi pătimaşă. Stalin şi Nadia râdeau de Molotov. Dar dictatorul nu a iertat-o pe Polina pentru că fusese prietenă cu Nadia.

Dreapta jos: La Zubalovo, casa lor de la ţară din apropiere de Moscova, membrii familiei Stalin şi celelalte familii ale elitei se bucurau de weekenduri idilice. Aici, Stalin o duce pe Svetlana în braţe, în grădină.

Stalin şi-a construit puterea treptat, în cadru neoficial, folosindu-se de farmecul lui – în ciuda faţadei rigide a Congresului Partidului, Comitetului Central şi Biroului Politic. Adevăratele discuţii aveau loc în spatele scenei, pe coridoarele pline de fum ale Kremlinului. Aici Stalin discută la un Congres al Partidului din 1927 cu aliaţii săi Sergo Ordjonikidze şi (dreapta) premierul Aleksei Rîkov. Dar Rîkov s-a opus curînd politicilor dure ale lui Stalin – şi a plătit preţul suprem.

Stalin fusese liderul sovietic dominant începînd de la mijlocul anilor '20, dar nu era încă dictator. Mulţi dintre potenţaţii săi aveau şi ei putere. Aici, la un Congres al Partidului, Stalin se întreţine cu persoane cu funcţii înalte: Sergo Ordjonikidze (în faţă, stînga) şi Klim Vorosilov se întorc ca să se uite la el, alături de Kirov, care rîde (în picioare, în dreapta lui Stalin). Kaganovici şi Mikoian (în capătul din dreapta) şi Postîşev (al doilea din stînga).

După moartea sa tragică, Nadia este aşezată pe catafalc. Stalin nu şi-a revenit niciodată după sinuciderea ei şi s-a răzbunat pe cei care credea că o încurajaseră. „M-a făcut neom", a spus el. A suspinat cînd a văzut-o în sicriu. „Tăticuţă, nu mai plînge", a spus Vasili, care îl ţinea de mînă.

Funeraliile Nadiei: Stalin a mers pe jos un timp în spatele sicriului surprinzător de tradiţional, dar apoi a luat maşina pînă la cimitir. Şeful securităţii sale personale, Pauker, un evreu care fusese bărbier al Operei din Budapesta, a aranjat fanfarele care se văd în dreapta.

Jos: Stalin părăsind Marele Palat al Kremlinului cu doi dintre cei mai apropiați aliați ai săi: Sergo Ordjonikidze, o calamitate extravagantă, irascibilă și pătimașă pentru dușmanii săi, despre care se spunea că este „bolșevicul perfect" și că seamănă cu un „prinț georgian", stă în mijloc. Mihail „Dedușka" Kalinin (cu baston), șeful statului sovietic, era un fost țăran blajin și afemeiat. Kalinin i s-a opus lui Stalin – a avut noroc că a rămas în viață. Sergo l-a înfruntat pe Stalin și s-a trezit încolțit.

Sus: Lazar Kaganovici, un cizmar evreu vânjos și chipeș, a fost adjunctul lui Stalin în anii '30, aspru, energic, crud și inteligent. Aici, în timpul foametei care a însoțit colectivizarea, conduce personal o expediție în satele din Siberia pentru a căuta cerealele ascunse de țărani. Ritmul campaniilor lui Stalin era istovitor: Kaganovici (jos, în mijloc) adoarme după acela, înconjurat de funcționari și membri ai poliției secrete.

Stânga: Potentații erau atât de apropiați, încât erau ca o familie: „Unchiul" Avel Enukidze (stânga) era nașul Nadiei, vechi prieten al lui Stalin, înalt funcționar și un hoțel afemeiat căruia îi cam plăceau băiețelele. Voroșilov, la dreapta, spălcuit, bonom, prost, invidios și brutal, și-a făcut un nume în Bătălia de la Țaritin și, în 1937, a supervizat masacrarea a aproximativ 40.000 dintre propriii ofițeri.

În 1933, în primul an de după moartea Nadiei, vacanța lui Stalin a fost imortalizată de poliția secretă într-un album special care i-a fost oferit după aceea: acesta arată intimitatea și lipsa de formalism surprinzătoare ale vieții sale în lunile de vacanță. Lui Stalin îi plăceau în mod deosebit picnicurile. Aici, el și Voroșilov (cu bretele) merg cu cortul (*sus*). Îi plăcea la nebunie grădinăritul, să pliveacă buruienile la vila sa din Soci (*stânga*) – iubea trandafirii, dar mimozele erau preferatele sale. Nu prea se omora cu vânătoarea, dar aici pleacă împreună cu (de la stânga la dreapta) Budionnîi, Voroșilov și prietenul lui cekist, Evdokimov.

Vacanţele erau cel mai bun moment pentru a-l cunoaşte pe Stalin: potentaţii încercau frenetic să stabilească legături – chiar şi cele mai mărunte activităţi erau semnificative din punct de vedere politic dacă îi aduceau pe curteni mai aproape de şef. Tânărul Lavrenti Beria, un lider georgian şi un sadic depravat, şi-a oferit ajutorul la plivit grădinile: punându-şi o toporişcă la cingătoare (sus), i-a spus lui Stalin că nu există copac pe care să nu-l doboare. Stalin a înţeles.

Stalin împreună cu Lakoba şi Kirov, plecând la pescuit şi vânătoare pe Marea Neagră, excursie care avea să se sfârşească cu un atentat misterios – care l-o fi pus la cale Beria? Sus: Stalin inspectează peştele prins.

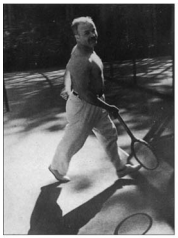

Molotov, premier în anii '30 – şi al doilea lider ca importanţă după Stalin, căruia îi plăcea să îl tachineze – era ţinut sub papuc de soţia sa, Polina, căreia îi trimitea scrisori de dragoste pătimaşe. Aici, în vacanţă, joacă tenis cu familia sa; iarna, o trăgea cu sania pe fiica lui răsfăţată. Dar acest Robespierre sovietic a crezut în teroare şi nu a regretat niciodată că a semnat condamnările la moarte ale soţiilor prietenilor lui. Stalin îl poreclea „Molotştein", sau, mai afectuos, „Vecea al nostru".

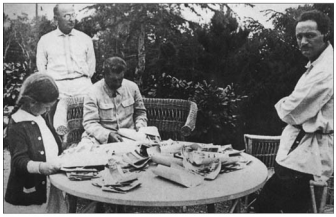

Iată cum şi-a condus Stalin imperiul: înconjurat de familie şi de prieteni, stând la soare la vila din Soci, citind sute de pagini şi scriindu-şi ordinele cu un creion roşu, în timp ce acoliţii săi se angajează în dueluri brutale pentru a-i câştiga favorurile: Beria stă ca o gardă de corp în spatele lui, după ce deja s-a certat cu protectorul lui, Lakoba (dreapta), în timp ce Svetlana (care îl spunea lui Beria „Ţiuchiul Lara") se joacă pe lângă ei. În mai puţin de cinci ani, Lakoba şi întreaga sa familie erau morţi.

1934-1941

În 1933, în primul an de după moartea Nadiei, vacanța lui Stalin a fost imortalizată de poliția secretă într-un album special care i-a fost oferit după aceea: acesta arată intimitatea și lipsa de formalism surprinzătoare ale vieții sale în lunile de vacanță. Lui Stalin îi plăceau în mod deosebit picnicurile. Aici, el și Vorošilov (cu bretele) merg cu cortul (*sus*). Îi plăcea la nebunie grădinăritul, să pliviască buruienile la vila sa din Soci (*stânga*) – iubea trandafirii, dar mimozele erau preferatele sale. Nu prea se omora cu vânătoarea, dar aici pleacă împreună cu (de la stânga la dreapta) Budionnîi, Vorošilov și prietenul lui cekist, Evdokimov.

Vacanțele erau cel mai bun moment pentru a-l cunoaște pe Stalin: potențații încercau frenetic să stabilească legături – chiar și cele mai mărunte activități erau semnificative din punct de vedere politic: dacă îi aduceau pe curteni mai aproape de șef. Tânărul Lavrenti Beria, un lider georgian și un sadic depravat, și-a oferit ajutorul la plivit grădinile: punându-și o tuperiță la cingătoare (*sus*), i-a spus lui Stalin că nu există copac pe care să nu-l doboare. Stalin a înțeles.

Stalin împreună cu Lakoba și Kirov, plecând la pescuit și vânătoare pe Marea Neagră, excursie care avea să se sfârșească cu un atentat misterios – oare l-o fi pus la cale Beria? *Sus*: Stalin inspectează peștele prins.

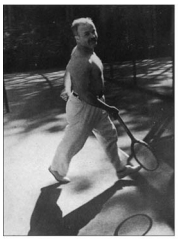

Molotov, premier în anii '30 – şi al doilea lider ca importanţă după Stalin, căruia îi plăcea să îl tachineze – era ţinut sub papuc de soţia sa, Polina, căreia îi trimitea scrisori de dragoste pătimaşe. Aici, în vacanţă, joacă tenis cu familia sa; iarna, o trăgea cu sania pe fiica lui răsfăţată. Dar acest Robespierre sovietic a crezut în teroare şi nu a regretat niciodată că a semnat condamnările la moarte ale soţilor prietenilor lui. Stalin îl poreclea „Molotştein", sau, mai afectuos, „Vecea al nostru".

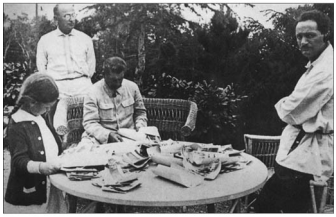

Iată cum şi-a condus Stalin imperiul: înconjurat de familie şi de prieteni, stând la soare la vila din Soci, citind sute de pagini şi scriindu-şi ordinele cu un creion roşu, în timp ce acoliţii săi se angajează în dueluri brutale pentru a-i câştiga favorurile: Beria stă ca o gardă de corp în spatele lui, după ce deja s-a certat cu protectorul lui, Lakoba (dreapta), în timp ce Svetlana (care îi spunea lui Beria „Unchiul Lara") se joacă pe lângă ei. În mai puţin de cinci ani, Lakoba şi întreaga sa familie erau morţi.

1941-1945

1945-1953